COLLECTANEA

MONUMENTORUM VETERUM

ECCLESIÆ GRÆCÆ, AC LATINÆ,

Quæ hactenus in Vaticana Bibliotheca delituerunt.

SCILICET:

1 ARCHELAI Episcopi Acta disputationis cum Manete Hæresiarcha latinè ex antiqua versione.

2 S. EPHREM Syri sermones duo latinè ex veteri versione.

3 S. GREGORII Nysseni Antirrheticus adversùs Apollinarem.
—Testimonia adversùs Judæos.
—Nova laudatio Sancti Stephani.
—Sermo de Spiritu Sancto.
—Epistolæ XIV. omnia G. L.

4 EUTHALII Episc. Sulcensis Actuum Apostolorum, & quatuordecim S. Pauli, aliarumque septem Catholicarum epistolarum editio ad Athanasium juniorem Episc. Alexandr.

LAURENTIUS ALEXANDER ZACAGNIUS

VATICANÆ BIBLIOTHECÆ PRÆFECTUS

E scriptis codicibus nunc primùm edidit, Græca Latina fecit, notis illustravit.

ROMÆ, Typis Sacræ Congreg. de Propag. Fide.
Anno MDCXCVIII.

Superiorum permissu.

INNOCENTIO XII.
PONTIFICI MAXIMO.

NON una est causa, BEATISSIME PATER, cur diversorum veterum Ecclesiæ Græcæ, atq; Latinæ monumentorum collectionem editurus, eam SANCTITATI VESTRÆ deferendam, atque

adeo nuncupandam esse censuerim. Cùm enim à florente ætate in Apostolicæ Sedis famulitium ascitus fuerim, meo utique defuissem officio, si primum hunc mentis meæ fœtum in Vaticanæ vestræ Bibliothecæ solo prognatum, adultumque, alteri cuipiam, quàm SANCTITATI VESTRÆ consecrassem. Et sanè nil mihi magis optandum erat, quàm ut lucubrationes meæ gloriosissimo, cunctisque sæculis venerando SANCTITATIS VESTRÆ nomine insignirentur, cujus vita perpetuò sanctissimè traducta, & spectata in omnibus Ecclesiæ muneribus virtus eum dignitatis gradum promeruit, quo nullus Deo propinquior in terris reperitur; & cujus animus cunctis illius dotibus præditus est, quæ in summo totius Ecclesię Hierarcha optari possunt, ita ut in admirãdis SANCTITATIS VESTRÆ gestis nil obvium, nil vulgare, sed ampla omnia, præclara, & insolita exempli deprehendantur. Sed ineptus utique viderer, BEATISSIME PATER, si hac occasione vestrarum me laudum præconem profitear, quę magnitudine suâ, atq; excellentiâ totum jam terrarum Orbem implent, & quibus explicãdis neminem, ingenio quantumvis maximo præditum, parem reperiri posse arbitror. Quis

enim pro dignitate laudare poterit eximiam illam benignitatem, qua SANCTITAS VESTRA miserrimos quosq; ad Sacros pedes suos, veluti ad pietatis asylum confugientes, expansis paternæ charitatis visceribus, excipit, nec sine amplissimis beneficentiæ suæ solatiis abire sinit? Quis in SANCTITATE VESTRA non admiretur, atque suspiciat magnitudinem animi maximæ potestatis amplitudini parem; egregium cũctis benefaciendi propositum; mirificam in custodiendo divinitus sibi commisso grege vigilantiam; in subeundis Ecclesiæ causâ laboribus alacritatẽ, & in eisdem perferendis constantiam planè singularem; propensissimã ad optima quæque voluntatem, atque ardentissimum studium in deferendis virtuti honoribus, ac præmiis, quo fit ut postliminio revocetur probitas, malorum hominum fraudibus exulare coacta; denique gravitatem summo Ecclesiæ Præsule dignam cum modestiâ, atque moderatione temperatam, nec non justitiæ severitatem cum clementię mansuetudine conjunctam. Hisce sanè virtutibus factum est, ut tot, tantaque bona brevi Pontificatûs vestrî tempore non populis tantùm vestræ curæ specialiter commissis, verùm etiam toti terrarum orbi, Ecclesiæque universæ collata fuerint:

Vidimus enim opulentiam, ac rerum omniũ copiam, subditis vestris, quà vectigalium abolitione, quà maritimi commercii restitutione comparatam. Vidimus reddendi juris ordinem ad exactiorem formam redactum, editis tot saluberrimis Constitutionibus; velut obsidibus perpetuò duraturæ publicæ felicitatis. Vidimus Ecclesiæ disciplinam sanctissimè restauratam, & corruptos populi mores prudentissimè ad censuram revocatos, atque correctos. Vidimus magnam Pontificii ærarii partem ad prædicanda in remotissimis Africæ, Asiæq; regionibus sanctissimæ fidei Christianę dogmata impensam. Vidimus non paucos nobiles Sarmatiæ Viros, è suis egredi regionibus non assuetos, Romam venisse, vestrî magis nominis famâ, quàm contemplandæ Vrbis cupiditate perductos. Vidimus bellicosissimum Principem, verę fidei lumine illustratum, ad regale fastigium maximo divini Numinis beneficio evectum, & vestrâ operâ, atque favore in inclyto Catholicarum partium Regno constabilitum. Vidimus Europæ Reges in pristinam concordiam saluberrimis vestris consiliis, monitisque reductos. Vidimus felicissimis VESTRÆ SANCTITATIS auspiciis non Turcarum modò potentiam ad nihilum ferè redactam, verùm

etiam

etiam inveteratas hæreses in ipso, ex quo ad humani generis perniciem primùm prodierãt, nidulo suffocatas,& imminutam dudum Christianę Reipublicę majestatem vestrâ virtute, ac sapientiâ in veterem dignitatem, atq; splendorem restitutam;& si quæ impedimenta Turcarum tyrannidi funditus destruendę, ac hæresi in cæteris, ubi potissimum bacchata est regionibus,comprimendæ ab humani generis hoste objiciantur;sperandum profectò est,fore ut suppressis,infractisq; vestrâ operâ, atq; auctoritate ejusdem conatibus major inde VESTRÆ SANCTITATI perennis gloriæ cumulus assurgat. Sed nimius essem; BEATISSIME PATER, si per latissimum laudum vestrarum campum orationem meã vagari sineret modestia vestra; quamobrem pauca de multis mihi delibasse sufficiat, ut pateat nullo splendidiore titulo, aut graviori auctoritate,quàm SANCTITATIS VESTRÆ nomine ornari potuisse has qualescunque lucubrationes meas,quò commendatiores ad Eruditorum manus pervenirent, & à sævis censorum morsibus defenderentur.

Jam verò vel ipsum operis hujus argumentum SANCTITATIS VESTRÆ patrocinium jure merito sibi videtur exposcere. Nil enim Summo Pontifici decentius,

nil Ecclesiæ utilius, quàm literarios thesauros, tanto sumpto, atque labore à Prædecessoribus vestris undequaque congestos, cum toto terrarum Orbe communicare; Sanctorum Patrum scripta hactenus oblivione sepulta è tenebris eruere; antiquos canones spiritu Dei conditos, sed temporum longinquitate obsoletos, cunctis fidelibus notos facere; veteres Sacrarum rerum historias hactenus ignoratas, è quibus egregia Ecclesiæ gubernandæ præcepta hauriuntur, & catholicę fidei veritas comprobatur, in lucem afferere; antiquam Sacrorum rituum observantiam, temporum decursu labefactatam, editis antiquis adhuc ignoratis ritualium libris, vel in usum reducere, vel ad vigentes nunc ritus illustrandos, confirmandosque usurpare; denique cuncta, quæ ad Sanctissimæ fidei dogmata demonstranda, ad veterem disciplinam restituendam, & ad illustrandam Ecclesiasticorum gestorum memoriam pertinet, evulgare: neque enim in uno aliquo Ecclesiasticorum monumentorum genere edendo meus hic labor versatur, sed omnia complectitur, quæ ad Sacram doctrinam, atque eruditionem quoquomodò spectare videntur; initio tamen facto à dignioribus, ac præstantioribus monumentis, nimirum à Biblicis antiquitatibus, &

Sanctorum Patrum lucubrationibus, quas in operis decursu cùm Sacri canones, tùm rituales libri, tùm rerum Sacrarum historiæ, tùm deniq; Ecclesiastica cujuscumq; generis scripta, quæ adhuc inedita in Vaticanæ Bibliothecæ codicibus servantur, excipient, si cœptis meis favor divinus aspiret, & SANCTITAS VESTRA tenuitatis meę conatus benignâ fronte, præ animi sui magnitudine, & egregiâ erga bonas literas, earumque cultores voluntate, excipiat, atque consoveat,

Sed quamvis hæc omnia deessent, tamen SANCTITATI VESTRÆ mihi dicandus erat hic liber, ne hanc occasionem elabi sinerem, publico aliquo testimonio cunctis comprobandi, quantùm SANCTITATIS VESTRÆ munificentiæ debeam, cùm hoc ipso, quo librum editurus eram tempore, me licèt tanto muneri longè imparem, è minori, qua dudum perfunctus fueram, ad majorem Vaticanę Bibliothecæ præfecturam evexerit; qua in re longè, lateq; emicat magnitudo excelsi animi vestri, & amor ille bonarum literarum planè singularis, quo factum est, ut SANCTITAS VESTRA non tam ad Sacrarum rerum cognitionem, atque scientiam, quàm ad ejusdem adipiscendæ cupiditatem in humillimo famulo tàm benignè respex-

erit,

erit, meque immeritum iis præmiis, ac honoribus prosequi voluerit, quibus eximiâ virtute, omniumque scientiarium generibus excultissimi viri decorari consueverunt. Immortales itaque SANCTITATI VESTRÆ gratias ago; agamque dum vivam, cumque parem referre gratiam beneficii magnitudo, & dignitatis vestræ sublimitas nequaquam sinant; hoc tantùm SANCTITATI VESTRÆ polliceor, me totis viribus curaturum, ut dignè, si tanta à me expectari possunt, collato muneri satisfaciam, & talis esse curem, qualem esse decet, qui tam honorifico SANCTITATIS VESTRÆ judicio ornatus fuerit. Interim autem rogo, atque oro SANCTITATEM VESTRAM; ut primo huic collectaneorum meorum tomo ita benedictionem suam impertiat, ut eâ in operis auctorem redundante divinam ipsi gratiam conciliet, cujus ope & alios ejusdem collectionis tomos absolvere, & eâ diligentiâ, atque sedulitate, quam injuncti muneris ratio postulat, Apostolicæ Sedi toto vitæ meæ curriculo valeam inservire; Deus Optimus Maximus SANCTITATEM VESTRAM eximium Ecclesiæ suæ, nostrorumque temporum decus & ornamentum, Christianæ Reipublicæ,

subdi-

ſubditis veſtris, & bonis literis diu ſervet incolumem, ut longos per annos SANCTITAS VESTRA feliciſſimè ſupervivat gloriæ, quam tot illuſtribus factis ſibi comparavit; & poſtquam univerſos Chriſti fideles quàm diutiſſimè præſentia, benificiiſque ſuis felices reddiderit atque beatos, tum demum, præclaro Pontificiarum omnium virtutum exemplo poſteris relicto, fulgentiſſimas quoque æternæ gloriæ coronas in cœleſti regno conſequatur.

Romæ Kal. Martias Anno MDCXCVIII.

Laurentius Alexander Zacagnius.

Imprimatur,

Si videbitur Reverendiss. Patri Sac. Pal. Apost. Magistro. Datum Romæ hac die 1. Februarii 1697.

Sperellus de Sperellis Episc. Interamnen. Vicesgerens.

APPROBATIO.

Legi ex auctoritate Reverendissimi S. Apostolici Palatii Magistri Fr. Paulini Bernardinii *Sacrorum Collectaneorum Tomum*, ex Vaticanæ Bibliothecæ Codicibus, in quibus hactenus delituerunt, *à Cl. Viro Laurentio Alexandro Zacagnio ejusdem Bibliothecæ Præfecto*, summa cura, atque diligentia erutum, & eleganti, accurataque versione, ac notis illustratum: nihilque in eo reperi, quod Orthodoxæ Fidei, bonisque moribus officeret; quin imo cuncta Sanctorum Patrum monumenta, quæ in eo continentur, dignissima esse censeo, quæ ad Sacrarum literarum illustrationem, & ad Catholicæ Ecclesiæ utilitatem, typis mandentur. Datum Romæ in Collegio Urbano de Propaganda Fide 10. Martii 1697.

Franciscus Dominicus Bencinus S. Theologiæ Doctor, & in eodem Collegio Theologiæ Lector, ac Bibliothecæ Præfectus.

Imprimatur,

Fr. Paulinus Bernardinius Ordinis Prædic. Sac. Palatii Apostolici Magister.

PRÆFATIO

Ad Eruditum Lectorem.

INTER graviſſimos Doctiſſimorum hujuſce ætatis Virorum labores, quibus res Eccleſiaſticas illuſtrare conati ſunt, non ultimo loco reponenda eſt diligens, & accurata veterum ſcriptorum codicum perluſtratio, & melioris ævi monumentorum, quæ in eiſdem continentur, editio. Etenim hinc factum eſt, ut non modò SS. Patrum Bibliothecas ex editis primùm ſcriptis collectas, novis, & ad noſtra uſq; tempora ineditis auctariis ampliores, locupletioresque habeamus; verùm etiam cùm aliæ Bibliothecæ ex religioſorum quorundam Ordinum Scriptorum lucubrationibus concinnatæ, tùm peculiares non paucæ collectiones ex antiquis diverſorum generum ſcriptionibus congeſtæ, literarium cenſum adauxerint, ex quibus ſanè maximam Sacrarum literarum ſtudioſis utilitatem profluxiſſe nemo, ut arbitror, ſanæ mentis inficias iverit. Primus omnium Henricus Caniſius in hujus ſæculi exordio, erutis è Germanicarum Bibliothecarum penetralibus ſex Antiquarum Lectionum tomis, egregiam, tùm ob exemplum, tùm ob rem ipſam literariæ Reipublicæ operam navavit. His tomum ſingularem Petrus Stevartius poſt paucos à Caniſii morte annos adjunxit. Mox Eruditiſſimi è Galliâ Viri in eodem ſtudii genere maximâ cum laude, & Sacrarum Literarum utilitate verſati ſunt; nam vel unius Lucæ Dacherii Benedictini Ordinis alumni inde-

fesso studio, atque labore, tredecim Spicilegii tomos habemus. Duo Bibliothecæ Manuscriptorum volumina Philippus Labbeus è Societate Jesu edidit. Quatuor Latinorum Analectorum libros Vir Clarissimus Joannes Mabillonius, & ipse è Gallicano Benedictinorum cœtu, unumque Analectorum Græcorum librum alii ex eodem Ordine evulgarunt. Quin & accuratissimus Cotelerius varia Ecclesiæ Græcæ monumenta tribus tomis comprehensa è tenebris extulit, quatuorque Miscellaneorum libros diligentissimus veterum codicum perlustrator Stephanus Baluzius evulgavit, quos demum omnes imitari conatus est Jacobus Hommey ex Augustinianorum familiâ, edito uno Supplementi Patrum libro; ut nonnullas heterodoxorum collectiones omittam, quibus pauca in publicam lucem revocata sunt veterum Scriptorum monumenta.

II. Porrò antequàm Galli suarum Bibliothecarum Thesauros promere cœpissent, Leo Allatius, & ipse Vaticanæ Bibliothecæ Præfectus, Vir infinitæ lectionis, jam decem Symmictorum libros, omnigenâ eruditione refertos, prælo subjecturus erat; jamque primos duos eorundem libros Coloniensibus typis ediderat, cùm sera quidem, si ejus ætatem respicias, sed acerba bonis literis mors tam laudabilem Eruditissimi Viri conatum oppressit. Dolebant nostratium Doctissimi, neminem post Allatii obitum de absolvendâ ejus Symmictorum editione cogitasse, vel novam ejusdem generis monumentorum collectionem aggressum fuisse, licèt scriptorum codicum abundè refertas Bibliothecas cùm aliæ Civitates Italiæ, tùm Urbs Roma potissimùm haberet, atque insuper ad ea edenda nostri debuissent vel exterorum exemplo excitari, qui ad locupletandas suas collectiones, non modò plura mutuati sunt è Vaticanâ, aliisque nonnullis Italiæ Bibliothecis, verùm etiam vel ipso Italico nomine insignes Musæi tomos non multis ab hinc annis evulgarunt. Inter hæc pulchrè cecidit, ut doctrinarum, Doctorumque omnium studiosissimus, & omnium literarum genere ornatissimus Hieronymus Cardinalis Casanate Sedis Apostolicæ Bibliothecarius fuerit ab Optimo, Sanctissimoque Pontifice Innocentio XII. constitutus: itaque ubi ad hoc ille munus evectus est, omnium Eruditorum oculos ad se convertit, & quorum antea studia è nostris Bibliothecis adjuvabat, eos continuò ad spem novorum codicum è Vaticanâ Bibliothecâ edendorum erexit.

III. Nil Viris Doctissimis laborandum fuit, ut Eximius Cardinalis, bono publico natus, justissimis eorum votis annueret: quamobrem cùm insigniora cujuscumque generis monumenta, quæ in Vaticano cimelio latent, in publicam lucem proferre decrevisset, hoc mihi negotium dedit, ne Summum Virum, qui tùm majorem Bibliothecæ Vaticanæ Præfecturam obibat, nunc verò inter Purpuratos Ecclesiæ Romanæ Patres ceu splendidissimum sidus emicat, Henricum, inquam, S.R.E. Cardinalem Norisium à gravioribus curis, studiisque deflecteret. Quid mihi agendum erat, nisi ut eximii studiorum meorum fautoris, mearumque fortunarum auctoris jussis, eâ, qua par erat, reverentiâ obtemperarem, etsi nil de hoc opere tentando unquam cogitassem, nihilque tunc temporis ad editionem paratum habuissem? At verò cùm diù multùmque in perlustrandis ejusdem Bibliothecæ codicibus laborassem, facile mihi fuit, non modicam veterum monumentorum copiam seligere, eaque Eminentissimo Domino edenda offerre. Placuit autem, ut facto à nobilioribus rebus initio, SS. Patrum lucubrationes in ipso Collectaneorum meorum limine collocarem, quas postmodum aliorum cujuscumque generis veterum monumentorum series exciperet. Habes itaque, Amice Lector, in hoc primo Collectaneorum nostrorum tomo nonnulla SS. Patrum opera partim latina, partim græca cum nostrâ latinâ versione, è Vaticanis codicibus descripta, & criticis aliquot brevibus usque notis illustrata, de quibus pauca præfari, nec tibi injucundum, nec à proposito nostro alienum arbitror.

IV. Primum inter hæc vetera monumenta locum obtinent acta binæ disputationis ab Archelao Mesopotamiæ Episcopo cum Manete nefariæ hæreseos auctore, apud Carras primùm, deinde in Diodoridis Vico habitæ, quorum editio tùm ob materiæ præstantiam, tùm ob rei gestæ antiquitatem, acceptissima, ut arbitror, illis erit, qui Sacrarum literarum studio tenentur. Quinam acta ista scriptis consignaverit, inter Epiphanium, Hieronymum, & Heraclianum Chalcedonensem Episcopum non convenit. Sanctus enim Epiphanius in Hæresi LXVI. quæ Manichæorum est, num. XXI. XXV. & XXXII. & S. Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis cap. LXXII. Archelaum ipsum, quæ coram delectis Judicibus adversùs Manetem disseruit, scripto tradidisse putant. Heraclianus verò Chalcedonensis Episcopus in libris, quos contra Manichæos

conscripsit, Hegemonium quendam illorum auctorem fuisse censuit. Siquidem Photius in suæ Bibliothecæ codice LXXXV. horum Heracliani librorum excerpta referens, eundem Heraclianum, ait, in confutandis Manichæorum erroribus, usum fuisse actis disputationis Archelai Episcopi cum Manete, ab Hegemonio conscriptis. Et Heracliani quidem sententiam confirmare videntur acta ipsa disputationis, in quibus cap. XXXIX. hæc legimus. *Quoniam verò placuit Marcello disputationem hanc excipi, atque describi, contradicere non potui, confisus de benignitate legentium, quòd veniam dabunt, si quid imperitum, aut rusticum sonabit oratio; hoc enim tantùm est, quod studemus, ut rei gestæ cognitio studiosum quemque non lateat.* Et clariùs in eorumdem cap. ultimo; *Quibus postea agnitis Archelaus, adjecit ea priori disputationi, ut omnibus innotesceret, sicut ego, qui inscripsi, in prioribus exposui.* Verisimile enim non est Archelaum ita locutum fuisse, si ipsemet, quæ nunc habemus, disputationis hujus acta scriptis mandasset; eò præsertim, quòd pro *inscripsi*, legendum potiùs esse videatur *exscripsi*. Sed nihilo seciùs cùm in postremo eorundem actorum loco mox memorato disertè dicatur, Archelaum ipsum nonnulla priori disputationi suæ postmodum addidisse, in eam sententiam lubens venio, ut Epiphanium, atque Hieronymum cum Heracliano conciliari posse credam, si dicamus, Archelaum Syriacâ primùm linguâ cuncta, quæ coram delectis Judicibus adversùs Manetem protulerat, divulgasse; Hegemonium verò, quæ ab Archelao jam edita fuerant, meliori non solùm ordine digessisse, verùm etiam exordio, epilogo, aliisque nonnullis locupletasse, ut omnibus numeris absoluta, celeberrimæ illius disputationis acta ad posteros transmitterentur. Porrò Syriacâ primùm linguâ scripta fuisse acta ista, præter Hieronymum id ipsum loco mox laudato clarè testantem, illud etiam argumento est, quòd Archelaus de solaris cursûs spatio agens, sphæram illud à Græcis vocari ait cap. XXXII. Quinam ea in Græcum sermonem transtulerit, certò affirmari non potest, quamvis magna apud me suspicio sit, Hegemonium, qui alteram Archelai disputationis editionem concinnavit, ipsum quoque eorundem versionem è Syriaco in Græcum eloquium elucubrasse, ut in notiorem linguam transfusa, cuncti per Orbem fideles plenissimam eorundem notitiam habere possent. Factum id antiquissimis temporibus fuisse, ex Epiphanio constat, qui insignia

eorundem excerpta græcè refert in Manichæorum hæresi, nec dici potest, ea ex Syriaco exemplari Epiphanium ipsum Græca fecisse, cùm omnia, quæ ab eodem ex actis disputationis Archelai cum Manete afferuntur, in latinâ, quam edimus, versione totidem verbis reperiantur. De Latino interprete nobis tantùm liquet, illum Hieronymo posteriorem fuisse, quem de latinâ versione mentionem fecisse par erat, si suis temporibus extitisset; vixisse tamen ante septimum Christianæ æræ sęculum, vel inde colligitur, quòd in laudandis S. Scripturæ locis vulgatam editionem, quæ eo sęculo per Occidentem passim recepta fuit, non sequatur.

V. Porrò Græcam versionem, non verò Syriacum textum præ manibus Latinum interpretem habuisse, non modò ex universâ ejus locutione, quæ græcæ, non verò Syriacæ linguæ indolem, geniumque redolet, satis superque demonstratur, verùm etiam pluribus aliis argumentis fortissimè evincitur. Quippe in hujus disputationis cap. VIII. ita loquitur, *Cùm igitur Luna onus, quod gerit, animarum, sęculis tradiderit patris, permanent illæ in columnâ gloriæ, quod vocatùr Vir Perfectus. Hic autem vir est columna lucis.* Quæ verba ita leguntur in græcâ apud Epiphanium versione: Τῆς δὲ σελήνης μεταδιδούσης τὸν γόμον τῶν ψυχῶν, τοῖς αἰῶσι τοῦ πατρὸς παραμένουσιν ἐν τῷ στύλῳ τῆς δόξης, ὃς καλεῖται ἀὴρ ὁ τέλειος· ὁ δὲ ἀὴρ οὗτος στύλος ἐστὶ φωτός. Ex quibus patet, latinum interpretem græcarum vocum similitudine deceptum, pro ἀὴρ, ut Epiphanius habet, ἀνὴρ legisse, & cùm vertere debuisset, *Permanent illæ in columna gloriæ; quæ vocatur aër perfectus; aër autem iste est columna lucis*; ipsum malè interpretatum fuisse, *Quod vocatur Vir perfectus; hic autem Vir est columna lucis*; in quem sanè errorem non incidisset, si ad Syriaci textûs fidem, in quo magnum inter utramque vocem discrimen est, versionem suam elaborasset. Sunt & aliæ ejusdem interpretis hallucinationes, ex quibus id ipsum evidentissimè colligitur. Siquidem cap. VII. de viventi spiritu à Manete conficto loquens, ait; *Rursus ipse vivens spiritus creavit luminaria, quæ sunt reliquiæ animæ; & fecit ea firmamentum circumire, & iterum creavit terram; & sunt octo.* Hinc autem patet ipsum græco exemplari usum fuisse, in quo scriptum fuerat, εἰσὶ δὲ ὀκτώ; vel εἰσὶ δὴ ὀκτώ, cùm tamen apud Epiphanium legatur εἰς εἴδη ὀκτώ, *octuplici specie*; quæ sanè æquivocatio non ex Syriacâ, sed ex græcâ tantùm linguâ oriri poterat. Sic cap. VIII. pag.

14. vertit, *effundet famem*, cum vertere debuisset, *Pestem*, à græcarum vocum λιμὸς, *fames*, & λοιμὸς, *pestis*, similitudine deceptus, ut in nostris ad eum locum notis observavimus. Sic cap. ix. pag. 16. pro πήσσει, *congelat*, *frigore adstringit*, ut est apud Epiphanium, legisse videtur πλήσσει, *percutit*, ut in eisdem notis docuimus. Retinet etiam nonnullas voces græcas in versione suâ, & interdum quidem absolutè, interdum verò additâ earundem explicatione, quod utique non fecisset, qui Syriacè scriptum opus latinitati donasset. Hinc cap. LIII. talenti vocem pro pondere usurpat, quo sensu apud Græcos vox τάλαντον, interdum accipitur. Sic paulò ante, *Cybi* vocabulo utitur, & statim subdit ex emendatione nostrâ, *quod nomen est tali*; vel ut in quodam Regio-Alexandrino codice legitur, *quod nomen est alea*, à κύβος, scilicet, quæ vox æquè talum, atque aleam significat, ut in nostris ad eum locum notis, & earum appendice observavimus. Sic denique cap. VIII. ait, *Lunam apocrusin*, *detrimentum pati*; quam postremam vocem prioris interpretationem esse nemo non videt.

VI. Refert Epiphanius cap. xi. Archelaum, post fugatum è Carris Manetem, de ejus adventu in Diodoridem Castrum à Diodoro loci illius Presbytero certiorem factum, duos ad eundem Diodorum λόγους, hoc est, libros misisse, ut eorum lectione instructus impii Hæretici conatus & ipse infringere valeret. Sed eâ in re lapsum fuisse Epiphanium scitè advertit Gulielmus Cave in Scriptorum Ecclesiasticorum Historiâ literariâ, & ex actis ipsis disputationis Archelai cum Manete luculenter ostenditur, in iis enim cap. XLI. integra refertur Archelai ad Diodorum epistola, in qua se voluisse quidem, ait Archelaus, ad Diodorum omnia perscribere, de quibus cum Manete coràm delectis Judicibus disputaverat; sed propterea iis mittendis supersedisse, quòd deinceps per otium de totâ disputatione eundem certiorem reddere cogitabat. In fine etiam epistolæ post breviter perstrictos Manetis errores, se multa silentio præteriisse scribit, dum celerem ipsi responsionem reddere festinat, ne minimâ quidem librorum ad eundem missorum mentione factâ. Certum itaque est, Archelaum, quo tempore ad Diodorum Presbyterum literas dedit, nullos adversùs Manetis hæresim libros elucubrasse: sed nec secutis deinceps temporibus libri ulli ab Archelao adversùs eundem scripti fuisse videntur; nisi quis contendat, ipsummet acta disputationis

suæ

fux scriptis mandasse. Nam Epiphanius ipse ex alio quopiam Archelai libro nil recitat, nihilque ferme adversùs Manichæorum errores profert, quod in disputationis à nobis editæ actis non reperiatur. Eadem quoque sola acta, non verò alios quospiam Archelai libros laudat Heraclianus Chalcedonensis Episcopus, dum omnium antiquorum Patrum scripta commemorat, quibus in suo adversùs Manichæos opere usus fuerat. Quamobrem dicendum est, hac in re quoque humani quid passum fuisse Epiphanium, & duorum Archelai librorum loco habuisse acta ipsa disputationis à nobis editæ, quæ cùm res diversis temporibus gestas complectantur, haud inani conjecturâ colligi potest, in duas olim partes divisa fuisse, in quarum priori disputatio Archelai cum Manete apud Carras, in secundâ verò cuncta, quæ tàm Diodorus Presbyter, quàm idem Archelaus à Diodoro monitus, contra Manetem in Diodoridis castro egit, continerentur.

VII. Jam verò Archelaum Καχάρων, *Chascarorum* Episcopum fuisse tradit Socrates lib. I. Historiæ Ecclesiasticæ capite XXII. Epiphanium secutus in Manichæorum Hæresi num. V. & VII. & in tractatu de Mensuris, & Ponderibus num. XX. At auctor iste sibi non constat, utpote qui in eâdem Manichæorum Hæresi num. XI. Urbem, cujus Episcopus erat Archelaus, Καρχάρην, nominat in Petavianâ editione, licèt in aliâ Basileensi editione Καλχάρων, corruptè habeatur. Postremam hanc lectionem expressisse videtur Epiphanius ex actis ipsis disputationis Archelai Episcopi cum Manete, in quorum initio dicitur, *Thesaurus verus, sive disputatio habita in Carchar civitate Mesopotamiæ*; eamque lectionem sequuntur Petrus Siculus in Manichæorum historiâ pag. 37. & Photius P. C. in opere adhuc inedito adversùs Manichæos suo ævo repullulantes, lib. I. qui dum Epiphanii narrationes in epitomen redigunt, Archelaum non Καχάρων, vel Καλχάρων; sed Καρχάρων Episcopum vocant; undè etiam patet, emendanda esse alia Epiphanii, & Socratis loca, in quibus Καχάρα, vel Καχάρων perperam legitur. Porrò urbem quandam Carcham nomine in Arabiâ felice sitam fuisse, Anonymus Ravennas Geographiæ Scriptor tradit lib. II. cap. VII. Meminit & alterius Charchæ Ammianus Marcellinus lib. XVIII. cap. XXIII. & lib. XXV. cap. XX. cum sequenti; verùm neutræ harum Urbium Archelaus Episcopus extitit; nam ejus cum Manete disputatio habita est in Mesopotamiæ

Urbe

Urbe sub Romanorum ditione positâ, cujus Episcopatum obtinebat Archelaus, ut disertè dicitur apud Epiphanium, & in actis ipsius disputationis: Charcha verò à Marcellino memorata, extra Mesopotamiam, trans Tigrim, in Persarum ditione sita erat, eodem Ammiano teste locis suprà laudatis; Carchæ quoque Arabiæ Urbis, cujus apud Anonymum Ravennatem mentio est, Archelaus nullo pacto Episcopus esse potuit, cùm antiqui omnes Scriptores eum non Arabiæ, sed Mesopotamiæ Episcopum fuisse tradant. Posteriorem apud Epiphanium lectionem, prætèr Petrum Siculum, atque Photium, probare insuper videntur acta ipsa disputationis Archelai cum Manete, in quorum initio dicitur, *Thesaurus verus, sive disputatio habita in Charchar civitate Mesopotamiæ*. Verùm cùm inferiùs cap. III. Charram habeant, eamque Mesopotamiæ urbem esse dicant; hinc lucidè constat, tam eadem acta, quàm Epiphanium, & alios, intelligendos esse de Carris celeberrimâ Mesopotamiæ urbe; undè vias duas regias in Persidem ducentes distingui tradit Marcellinus lib. XXIII. cap. IV. quæ urbs Charra etiam scribitur apud Paulum Diac. in Hist. Miscella lib. XXII. cap. XX. Carchar autem, vel Carchara in eisdem actis, & apud Epiphanium scriptum fuisse videtur, librariorum forsitan errore, vel quòd vulgari indigenarum linguâ ita nuncuparetur.

VIII. De tempore etiam habitæ ab Archelao disputationis consentanea sibi nequaquam tradit Epiphanius; nam in libro de Mensuris, & Ponderibus num. XX. Manetem ob perpetratam Regis Persarum filii necem ex Perside profugum, in Mesopotamiam nono Valeriani, & Gallieni Impp. anno venisse, qui est Christianæ æræ annus CCLXII. eodemque tempore cum Archelao ejusdem regionis Episcopo disputasse refert. At in hæresi Manichæorum sub ipsum operis initium, & num. XX. primùm quidem oktos fuisse Manichæos, seù potiùs antiquam de bono, ac malo Deo hæresim à Manete per varias Orbis terrarum partes circa annum IV. Aureliani Imp. rursus divulgatam fuisse scribit; deinde verò sub Aureliano, & Probo id à Manete factum fuisse innuit, ut videre est num. XIX. XX. LIX. & LXXVII. ejusdem hæreseos. Non potuit autem Archelaus Valeriani, & Gallieni anno IX. Manetem vivâ voce confutare, ut in libro de Mensuris, & Ponderibus ait Epiphanius, si post non paucos annos, vel anno IV. Aureliani, vel circa finem ejusdem Imperii, & initium Probi, Manes antiquioris

nefa-

nefarii dogmatis incrementa procuravit. Priorem Epiphanii calculum in libro de Mensuris, & Ponderibus sequitur Petrus Siculus in Hist. Manichæorum pag. 37. & Photius in laudato lib. I. adversùs Manichæos repullulantes, licèt Valerianus Aug. jam ab anno VII. ejus Imperii à Sapore Rege Persarum captus fuerit; posteriorem verò probant acta ipsa disputationis Archelai cum Manete, ex quorum cap. XXXVII. lucidè apparet, Archelaum sub Imperio Probi, non autem Gallieni, cum Manete, de cujus hæresi nil adhuc sibi compertum erat, disputasse. Cyrillus quoque Hierosolymitanus, qui septuaginta tantùm annis post detectam Manetis hæresim se scribere testatur in Catechesi VI. pag. 140. Manetem Probo imperante, hęresim divulgare cœpisse, disertè scribit. Dicendum itaque est, Epiphanium in libro de Mensuris, & Ponderibus errasse, & multò certiora de Manichæorum hæresis exortu in libris adversùs hæreses nobis tradidisse, licèt in eisdem quoque libris iterum sibi non constare deprehendatur; nam cùm dixisset anno IV. Aureliani, qui partem anni CCLXXIII. & CCLXXIV. complectitur, emersisse Manetem, ac prætera affirmasset, id accidisse Aureliani, & Probi temporibus, hoc est, anno Christi CCLXXVI. secundùm quosdam, qui jam tum ab ejus nativitate annos numerare sueverant, vel anno CCXLVI. secundùm alios, qui à Christi morte annos supputabant; postea subdit, à Manetis temporibus usque ad annum XIII. Imp. Valentis, & IX. Gratiani, ac primum Valentiniani Junioris, quo ipse scribebat, hoc est, usque ad ærę vulgaris annum CCCLXXVI. intercessisse annos CVII. quod sanè verum esse non potest; nam ab anno CCLXXVI. vel CCLXXIII. aut CCLXXIV. ad annum CCCLXXVI. non centum, & septem anni; sed centum tantummodo, vel CIII. aut CIV. anni secundùm varias supputationes modò memoratas numerantur.

IX. Porrò quonam Probi anno id acciderit, ex Eusebio colligi potest, qui in Chronico sic de Manichæorum initiis scribit, *Secundo anno Probi juxta Antiochenos CCCXXV. annus fuit, juxta Tyrios CCCCII. vel CCCCIII. secundùm quosdam; juxta Laodicenos CCCXXIV. juxta Edessenos CCCLXXXVIII.* (ita enim corrigi debet Pontaci editio, in qua perperam legitur CCCLXXXIX.) *juxta Ascalonitas CCCLXXX. Insana Manichæorum hæresis in commune humani generis malum exorta.* Hæc autem Eusebii verba ita intelligenda sunt, ut non tunc primùm Manichæorum hæresis orta fuerit; jam enim ab

 Apo-

Apostolorum ferme temporibus quorundam mentes ille nefarius error invaserat, ut ex Archelao nostro, & Epiphanio liquet; sed quòd tunc primùm Manete hæresim veterem per varias Orientis regiones disseminante, & in Archelaum fortè incidente, qui omnes ejus artes, ac errores disputando detexit, ita in cunctorum per Orbem fidelium notitiam venerit, ut eo tempore incœpisse quodammodo dici potuerit. Videtur enim Archelaus post confutatum coràm Judicibus Manetem, rem totam cunctis per Orbem Episcopis notam fecisse, ut labanti Catholicæ Fidei, quantâ possent sedulitate, succurrerent, eoque pacto factum fuisse par est, ut qui subdolos Manichæorum progressus ignorabant, tunc illorum hæresim ortam fuisse crediderint, cùm primùm ejusdem notitiam ex Archelai literis habuerunt.

X. Sed & habitæ ab Archelao disputationis tempus ex D. Leone Magno præcisiùs designari potest, qui in Sermone II. de Pentecoste, Manichæum innotuisse, ait, Probo Imp. & Paulino Coss. anno post Christi Resurrectionem CCL. ut accommodatiùs ad Chronologicam veritatem in codice Oxoniensi legi Quesnellus testatur. At hic Probi, & Paulini Consulatus partem anni primi, & secundi Imperii Probi continet, quem obeunte Tacito die XIII. Aprilis, ejusque fratre Floriano post duos menses occiso, Romanum Imperium obtinuisse constat, quare si juxta Eusebium anno Probi II. & juxta Leonem Magnum sub Consulatu Probi, & Paulini patefacta est Manichæorum hæresis, necessariò dici debet, Archelai cum Manete disputationem, per quam universæ Ecclesiæ Manetis error innotuit, accidisse intra Julium, atque Decembrem anni CCLXXVII. Verùm Archelai nostri verba benignè sunt interpretanda, qui in cap. XXVII. disputationis suæ post trecentos ferè annos à Christi morte, imò post trecentos, & eò ampliùs annos ab eâdem Christi morte advenisse Manetem asserit. Archelaum enim ad exaggerandam Manetis stoliditatem, qui Paraclitum spiritum à Christo promissum, temerè se esse affirmabat, annorum numerum in disputationis æstu auxisse dicendum est, ut clariùs ostenderet, ipsum longo adeo post Christi mortem tempore emergentem, Paraclitum esse non posse, quem Jesus post suum in Cælos ascensum, illico se Apostolis missurum affirmaverat, & reverà post quinquaginta ab ejus resurrectione dies ab ipso missum fuisse, Apostolorum acta disertè testantur.

XI. His

XI. His de Archelai cum Manete disputationis tempore, ac versionibus, deque ejusdem Archelai episcopali sede prælibatis, agendum nobis est de synceritate, atque præstantia ejusdem operis, ac prætereà videndum, an aliquâ suî parte mutilatum sit; postremò indicandum, quænam actorum, quæ integra nunc primi edimus, fragmenta olim in lucem prodierint, & ex cujus Bibliothecæ codice editio nostra profluxerit. Et primò quidem de actorum istorum synceritate suspicio nulla oriri potest; nam Epiphanius anno Christi CCCLXXVI. adversùs hæreses scribens, insigne ex disputatione Archelai fragmentum protulit in hæresi Manichæorum cap. XXV. quod ejusdem actis ex latinâ versione à nobis in lucem editis prorsus respondet; ac prætereà si Archelai rationes, atque argumenta cum Epiphanii confutationibus conferas, evidentissimè apparebit, ipsum ita in omnibus secutum fuisse Archelaum, ut pauca de suo adversùs Manetis errores attulerit. Meminit etiam Actorum hujus disputationis Socrates, qui in consulatu XVII. Theodosii Junioris, hoc est, anno æræ Christianæ CCCCXXXIX. Ecclesiasticam Historiam absolvit, & ea omnia, quæ de Manichæorum hæresi narravit, se ex eisdem actis hausisse ingenuè fatetur lib. I. cap. XXII. Eorum insuper, tanquam ab Hegemonio quodam scriptorum, mentionem facit Heraclianus Chalcedonensis Episcopus, ut suprà dictum est. Denique Archelai nostri operum fragmentum contineri in veteri Catenâ Græcorum Patrum in Evangelium Joannis, quæ habetur in scripto Cæsareæ Bibliothecæ codice, testis est Lambecius lib. III. Comm. de eâdem Bibliothecâ codice XL. quod utique ex hujus disputationis actis desumptum fuisse non dubito.

XII. Prætereà ex eorundem actorum textu varia argumenta erui possunt, quibus eorum antiquitas, atque synceritas demonstratur. Archelaus enim cap. XXVII. & XXXVIII. varios hæreticos enumerans, neminem Sabellio recentiorem appellat, quem Sixti II. temporibus, qui anno Christi CCLVII. & CCLVIII. Romanam Ecclesiam rexit, à Dionysio Alexandrino hæreseos accusatum fuisse constat ex Eusebio in Historiâ Ecclesiasticâ lib. VII. cap. VI. Meminit quoque obsidionis Carrarum, cui præsentem se fuisse testatur cap. XXIV. quæ nulla alia videtur esse posse, quàm illa, quæ sub Valeriano Augusto contigit, cùm scilicet à Persis expugnata fuit; vel alia sub Gallieno, cùm ab Odenatho Orientis

Rege

Rege Persis erepta in Romani Imperii ditionem iterum redacta fuit, Trebellio Pollione teste in Gallieno cap. x. & xii. Eorum insuper mentionem facit cap. LII. qui per parentum traditionem Scythiani hæretici Apostolorum temporibus viventis notitiam habuerant, sibique nonnulla de ejus hæresi narraverant. Quin & varii antiqui mores, in hisce actis memorati, de eorumdem syncerìtate nos dubitare non sinunt. Nam in ipso Actorum exordio dicitur nonnullos ex Romanarum Legionum militibus, Marcelli misericordiæ exemplo commotos, deposito militiæ cingulo, Christianæ fidei nomen dedisse, quod antiquissimis Ecclesiæ temporibus à Christianis militibus, ne Paganorum commercio, & superstitionibus macularentur, factum fuisse, testis est Tertullianus de Coronâ militis cap. xi. aliique in nostris ad eum locum notis laudati. Marcellum quoque ait, hospitia in Christianorum peregrinantium usum per vias regias construxisse, quæ à Carris in Persidem ducebant, quod itidem ab antiquis Christianis, qui sedulam hospitalitati operam dabant, fieri consuevisse apertè colligitur ex Gregorii Nazianzeni invectivâ I. in Julianum Apostatam, ubi Imperatorem hunc diversoria, & hospitia per orbem Romanum, Christianorum exemplo ædificari mandasse testatur; ut Paganorum superstitionibus majorem laudem, venerationemque conciliaret. Narrat insuper Archelaus cap. LIV. Manetem in carcere positum, Discipulos suos misisse *ad loca, in quibus Christianorum libri conscribebantur*, eisque, Christianorum se nuncios esse simulantibus, sacrorum codicum copiam factam fuisse. At id sub Ethnicis tantùm Imperatoribus facere oportebat, quorum temporibus Christifideles summâ religione curabant, ne sacrosanctæ legis libri ad Ethnicorum manus pervenirent, ac propterea non ubique, sed certis quibusdam in locis, Sacri codices vendi consueverant. Corrigendus autem Epiphanius, qui in Manichæorum hæresi cap. v. ait, Manetem discipulos suos ad inquirendos Sacros libros misisse, antequam in carcerem truderetur; nam in mox laudato Archelai disputationis loco disertè dicitur, id à Manete factum fuisse, quo tempore in carcere detinebatur.

XIII. Nec ex sacris tantummodo, verùm etiam ex prophanis quibusdam rebus, quarum in hisce actis mentio fit, eorundem fides adstruitur. In iis quippe legimus Manetem, cùm à Marcello literis accitus Carras venit, baculum ex ebeno in manibus

gestasse,

gestasse, quod ab Alytarchis factitatum olim fuisse testatur Jo. Maleles in Chronico recens in Anglia edito pag. *376*. Callisthenes quòque spurius scriptor à Doctissimo Ducangio in Glossario mediæ, & infimæ græcitatis laudatus, verbo Ἐβελλῖνος, de Psammeticho ita scribit, Καὶ ἐστόλισεν ἑαυτὸν στολὴν προφήτου, κατέχων ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ῥάβδον ἐβελλίνην, ubi Æsopus ejusdem Callisthenis interpres, qui versionem suam Constantio Constantini Magni filio dicavit, malè Tamarisci virgam vertit; unde patet hujusmodi baculo eos uti consuevisse, qui publicâ aliquâ dignitate decorabantur, quique doctrinæ laudem affectabant. Incessum quoque Imperatorum, dum publicè cum Protectoribus, signis, draconibus, labaris, Ducibus, Principibus, & Præfectis urbem aliquam ingrederentur, exactè describit cap. XXXVII. Denique de multiplici sigillorum, & clavium usu apud veteres non pauca tradit cap. XIV. & XXVI. quibus similia prorsus in Ethnicorum Scriptorum monumentis occurrunt, ut in nostris ad ea notis ostendimus. Ex quibus omnibus satìs superque demonstratur acta ista genuina, & antiquissima esse, nec eorum fidem ullâ ex parte nutare.

XIV. Illud tamen dissimulare non possum Acta ista disputationis Archelai cum Manete, quæ ex Vaticano Casinensis codicis apographo primi edimus, integra nequaquam videri, sed pluribus in locis à veteri librario mutilata. Siquidem Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi VI. pag. mihi 147. quædam Manetis argumenta cum Archelai responsionibus recitat, quæ in nostrâ editione non reperiuntur; nec dici posse videtur, Cyrillum Archelai dictorum sensum, non verò ipsamet Archelai verba laudasse, cùm simile quidpiam in nullo nostræ editionis loco legatur, ac prætereà verba illa, quæ Cyrillus refert, ita concepta sint, ut ab ipsomet Archelao prolata fuisse videantur. Sed & conjecturæ nonnullæ ex nostrâ eorundem actorum editione peti possunt, quibus idipsum ulteriùs confirmatur. Nam in eorundem cap. XIII. hæc habentur, *Archelao autem erat cura pro populo, tanquam pastori pro ovibus, cùm luporum parantur insidiæ. Igitur Marcellus Turbonem muneribus plurimis replevit, & in Archelai domum residere præcepit. Eâdem autem ipsâ die adventavit Manes*, & quæ sequuntur. At verò nil in antecedentibus narratur, quod eâ, qua Manes advenit, die factum fuerit. Præterea in cap. XXV. hujus disputationis Archelaus ait, *Nonne David ex ore leonis,*

vel ursi eruit ovem? Hoc dicimus propter ore leonis, quòd ait, de ore leonis, aut de ventre ejus potest educere, quod jam ille devoravit. At verò in antecedentibus non legimus hæc unquam à Manete dicta fuisse. Quin & in cap. XXXVIII, verba illa, *Quæ quidem ego non ex meis verbis astruo*, & quæ sequuntur usque ad finem capitis, nullam cum præcedentibus connexionem habere videntur. Deniq; in horum Actorum capite ultimo, post narratam Manetis necem, hæc legimus, *Quibus postea agnitis Archelaus adjecit ea priori disputationi, ut omnibus innotesceret, sicut ego, qui inscripsi in prioribus exposui.* Videntur autem hæc verba esse Hegemonii illius, qui ut superiùs diximus, eadem acta compilavit, & in Græcum sermonem transtulit. Sed in nostrâ editione, quo loco eâ de re sermo habeatur, non invenio, quia fortasse in Casinensi codice præfatio deficit, in qua Hegemonius compilationis suæ rationem reddebat; nisi quis verba illa, *In prioribus exposui*, de his accipienda esse censeat, quæ proximè de Manetis morte narravit. Jure itaque merito suspicari potest, eum, qui Casinensem codicem ante quingentos, & ampliùs annos exaravit, magnâ Actorum disputationis hujus prolixitate pertæsum, multa omisisse, multaque breviasse, quorum tamen epitomen apud Epiphanium haberi arbitror, quem ex integris Archelai disputationis actis suam Manichæorum hæreseos confutationem potissimùm hausisse, editionem nostram cum ejus scriptis conferenti clarè patebit.

XV. Quod ad eorum editionem attinet, vetusti adeò monumenti partem reperit in perantiquo codice Bobiensi, qui nunc in Ambrosianâ Bibliothecâ servatur, Emericus Bigotius diligentissimus Italicarum Bibliothecarum perscrutator, eamque Clarissimo Valesio communicavit, qui in calce suarum notarum ad Socratem, & Sozomenum, fragmenta illa edidit. Continent autem tum cuncta illa, quæ ex eâdem disputatione suis inseruit scriptis Epiphanius, tum alia nonnulla ab eodem omissa; quæ tamen ne decimam quidem totius operis partem complent. Et tanti quidem apud Bigotium fuit pars illa disputationis Archelai, ut eam cum Palladio recudere cogitaverit, apposito Græco Epiphanii textu, ut ex utriusque comparatione, genuinâ illorum fragmentorum lectione restitutâ, quivis colligere posset, quanti faciendæ sint antiquæ latinæ versiones, & quantum utilitatis ex illis redundet, ut idem met ait in præfatione ad Palladii Dialogum

de

de vitâ S. Joannis Chrysostomi prope finem, sed postea hanc curam iis relinquere satiùs duxit, qui novam editionem operum S. Epiphanii aggressuri essent, aut qui Socratis historiæ cum notis Doctissimi Valesii rursus edendæ operam susciperent. Et hactenus quidem nil aliud ex Archelai disputatione publicam lucem aspexit. Cùm autem Sacri Loci reverentiâ ductus, Casinum venissem, & ab antiquissimis temporibus conditam ibi à Doctissimis æquè, ac Sanctissimis Cœnobiarchis Bibliothecam perlustrassem, inter alia non pauca inedita adhuc vetera monumenta, Archelai integram cum Manete disputationem in sexcentorum, & ampliùs annorum codice reperi, quam bonâ Reverendissimi quondam Abbatis, nunc verò Archiepiscopi Rossanensis Andreæ Deodati Viri humanissimi, atque amicissimi veniâ, cum nonnullis aliis veterum scriptis in Vaticanæ Bibliothecæ ornamentum transcribi curavi, operam, favoremque suum humanissimè præstante Domno Augustino Collicello à Neapoli, tunc temporis Bibliothecæ illius Præfecto. Non possum tamen hîc silentio præterire quantùm diligentissimi alterius Bibliothecarii Erasmi Gattolæ à Cajetâ humanitati debeam, qui nunquam meis votis defuit, plurimosque in meorum studiorum profectum labores ultro subivit, præsertim in emaculandâ hac disputatione Archelai, cujus apographi plurima loca mendis incubantia, cum archetypo codice contulit. Sed ut ad Archelaum redeam, reperto hoc vetustissimo adversùs Manichæos opere, ad nefariæ eorundem hæreseos historiam conscribendam animum admovi, eique non modò integram Archelai disputationem, sed & Photii Patriarchæ CP. libros IV. adversùs Manichæos suo tempore iterum exortos, aliaque multa adhuc inedita, magnîque facienda veterum Auctorum scripta appendicis loco subjungere decreveram: sed Doctissimorum Virorum consilio factum est, ut in antecessum acta ista in primo collectionis nostræ tomo ederentur. Habes itaque, Erudite Lector, integram Archelai cum Manete disputationem bonâ fide ex apographo Casinensis codicis, quod in Vaticanâ Bibliothecâ servatur, editam, brevibusque notis criticis illustratam, atque ubi per ingenium tutò licuit, emendatam; sunt enim in eo codice librarii sphalmata plurima, quę sine alterius codicis ope emendare periculosum conatum esse, probè sciunt, qui in vetustis scriptis edendis occupantur. Sed fortasse hoc opus, Deo dante, corre-

ctius recudere fas erit cum aliis veterum Scriptorum adversùs Manichæos lucubrationibus ad calcem nostræ Manichæorum historiæ, si aliquod aliud exemplar inter lustrandum Bibliothecarum nostrarum loculos occurrat, aut in aliis Europæ Bibliothecis repertum, mihi communicare, Eruditos Viros non pigeat.

XVI. Cæterùm magnum ex Archelai nostri verbis Catholicæ Fidei præsidium, atque ornamentum accedit. Nam dum Manetis hæresim validissimis argumentis oppugnat, ejusque originem, atque incrementa consectatur, non modò eam funditùs subvertit, & quàm impios habuerit auctores, ostendit; sed & pleraque Catholicorum dogmata illustrat, atque confirmat. Elegans est inter alia locus de institutâ ab Apostolis, quam usque nunc servamus, Ecclesiæ Hierarchiâ, hisce verbis in cap. LI. conceptus, *Sed & optimos architectos ei fundamentum nostrum, idest, Ecclesiæ, Paulus posuit, & legem tradidit, ordinatis Ministris, & Presbyteris, & Episcopis, in ea describens per loca singula, quo modo, & qualiter oporteat Ministros Dei, quales, & qualiter fieri Presbyteros, qualesque esse debeant, qui Episcopatum desiderant, quæ omnia benè nobis, & rectè disposita, usque in hodiernum statum suum custodiunt, & permanet apud nos hujus regulæ disciplina.* Palmaria quoque sunt in hisce actis loca, in quibus humani arbitrii libertas adversùs recentiores hæreticos adstruitur, ut videre est cap. XV. & XIX. Pulchèrrima sunt, maximèque notanda verba illa cap. XXXII. ubi sic ait: *Deus enim omnia, quæ fecit, bona valde fecit, liberi arbitrii sensum unicuique dedit, qua ratione etiam legem judicii posuit. Peccare nostrum est, ut autem non peccemus, Dei donum est, ex eo quòd in nostro sit arbitrio constitutum peccare, vel non peccare &c. Et certè qui voluerint, observant mandata, qui verò contempserint, & in perversum declinaverint, sine dubio legem Judicii ferent.* Romanarum quòque antiquitatum studiosi plura in hoc opere invenient scitu haud indigna, quorum pleraque superiùs commemoravimus, ubi de ejusdem sinceritate tractavimus. Denique hinc etiam discere possumus quousque Romani Imperii limites Parthorum, seu Persarum ditionem versùs, tùnc temporis protenderentur, aliaque nonnulla de locis in eorundem collimitio sitis, deque Romanorum militum numero, qui apud Carras castra servabant; de his enim rebus sparsim agitur in primis quinque capitibus hujus operis, ac præterea in ejusdem cap. LII. LIV;

& LV.

& LV. Plura Eruditi interlegendum observabunt, nos enim aliò properamus.

XVII. Archelai disputationem excipiunt S. Ephrem Syri asceticæ orationes duæ, latinè tantùm ex antiqua versione, cùm earum græcum exemplar ad meas hactenus manus non pervenerit, & S. Gregorii Nysseni opera varia, adhuc inedita grecè, & latinè ex versione nostrâ. Piissimos S. Ephræmi sermones ex pervetusto Vaticano codice num. ꟾↃↃLI. trascripsi, eosque contuli ad alium pervetustum Casanatensis Bibliothecæ codicem, ut tanti Patris scripta, quem ob insignem pietatem, atque doctrinam summâ veneratione prosequor, quantò correctiùs fieri posset, ad posteros transmitterentur. Gregorii Nysseni opera ex solis Vaticanis codicibus eruimus, neque enim aliquod aliud eorundem exemplar in Urbanis Bibliothecis reperire potuimus, quocum Vaticanos codices nobis conferre liceret. Primum inter hæc locum obtinet Antirrheticus liber adversùs Apollinarem hæreticum, quem ex septingentorum circiter annorum Vaticano codice num. CCCCV. deprompsimus. Sequuntur Testimonia adversùs Judæos, quæ latinè tantùm ex Laurentii Sifani versione olim edita fuerant, nunc verò græcè, & latinè ex nostra versione vulgavimus, ex Vaticano codice num. MDCCCCVII. ad alium ejusdem Bibliothecæ codicem num. CCCCLI. collato. Hæc excipiunt orationes duæ, quarum prima est in S. Stephani laudem, & nunc primùm græcè, ac latinè prodit ex Vaticano codice num. CCCCXLVI. altera verò in Spiritum Sanctum, sive in Pentecostem, quam præcedenti sæculo Franciscus Zinus latinè tantùm edidit; nos verò eam græcè nacti in tribus Vaticanis codicibus signatis num. DLXIV. MCCCCXXXIII. & MDCCCCVII. latinam de novo fecimus, & unà cum græco textu recudi curavimus, addito in ejus calce supplemento textûs Græci alterius orationis ejusdem Nysseni adversûs fornicarios ex Vaticano codice num. CCCCXLV. quod in Appendice operum Nysseni à Jacobo Gretsero editâ desideratur. Postremo denique loco epistolas quatuordecim varii argumenti grecè, & latinè ex nostra itidem versione nunc primùm ex Vaticano codice nu. CCCCXXIV. typis mandavimus, & tam epistolas istas, quàm reliqua alia Nysseni opera mox memorata criticis notis illustravimus. Hæc sunt Nysseni opera, quę ex Vaticanis codicibus deprompsimus, nunc de unoquoque eorum singillatim nobis agendum est.

XVIII. Et de Antirrhetico quidem adversùs Apollinarem nefas eſt dubitare an genuinus S. Gregorii Nyſſeni fœtus ſit. Primò enim vel ex unius paginæ lectione Nyſſeni ſtylum quivis in hoc opere poteſt agnoſcere. Deinde cùm Nyſſenus eaſdem ſententias, iiſdem interdum verbis, interdum parum diverſis, ſæpè in ſcriptis ſuis repetere conſueverit, id ipſum in hoc antirrhetico pluries occurrit, cujus non paucæ ſententiæ, & argumenta ſimilia prorſus ſunt illis, quibus in libris adversùs Eunomium, & in aliis operibus ſuis utitur. Præterea hujus operis mentionem facit Leontius Byzantinus ex Scholaſtico, ſeu Advocato Monachus in Laura S. Sabæ prope Hieroſolymam, qui Juſtiniano imperante floruit, in libro de ſectis actione VIII. ubi loquens de epiſtola, quam Julio I. Apollinaris affinxit, ſic ait pag. 529. editionis Baſilienſis à Leunclavio procuratæ, Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τούτου ἐλέγχεται τοῦ Ἀπολιναρίου οὖσα, καὶ οὐκ αὐτοῦ τοῦ Μακαρίου Ἰουλίου, Γρηγόριος γὰρ ὁ Νύσσης ἐν τῇ πρὸς Ἀπολινάριον πραγματείᾳ φαίνεται μεμνήμενος πολλῶν τῶν ἐν ἐπιστολῇ ταύτῃ, καὶ ἀνατρέπων αὐτὰ ὡς κακῶς ἔχοντα. *Præterea inde etiam non B. Julii, ſed Apollinaris eſſe demonſtratur, quòd Nyſſenus ille Gregorius in opere contra Apollinarem apertè multa recitet, quæ hac epiſtolâ continentur, eaque, ceu prava, refutet.* Idem auctor in libro I. contra Neſtorium, & Eutychetem pag. 28. apud Caniſium tom. IV. Antiquarum lectionum, teſtimonium profert ex S. Gregorii libro contra Apollinarem, quod habetur in hoc opere cap. XL. Ejuſdem teſtimonii pars, titulo Gregorii Nyſſeni, ἐκ τοῦ κατ' Ἀπολιναρίου, *ex libro contra Apollinarem*, laudatur in alio adhuc inedito ejuſdem Leontii opere, quod in ſcripto codice Palatino-Vaticano ita inſcribitur, Τοῦ πανσόφου Ἁγιομονάχου κῦρ Λεοντίου τοῦ Ἱεροσολυμίτου, Ἀπορίαι πρὸς τοὺς μίαν φύσιν λέγοντας σύνθετον τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ μαρτυρίαι τῶν Ἁγίων, καὶ ἀνάλυσις τοῦ δόγματος αὐτῶν. *Sapientiſſimi Monachi Domni Leontii Hieroſolymitani. Dubitationes adversùs eos, qui unam naturam compoſitam D. N. J. Chriſtum eſſe dicunt, cum teſtimoniis SS. Patrum, & confutatione dogmatis eorum.* Idem etiam locus totidem verbis accenſetur, aliis SS. Patrum ſententiis de duabus in Chriſto naturis apud Euthymium Zigabenum in Panopliæ tit. XV. pag. 632. Quin & Apoſtolica Sedes inter teſtimonia diverſorum Patrum de duabus in Chriſto voluntatibus, quæ ad ſextam Generalem Synodum tranſmiſit, inſigne fragmentum retulit ex hoc Nyſſeni opere ad-

versùs

versùs Apollinarem, uti constat ex ejusdem Synodi actione x. in qua testimonia mox memorata cum Patriarchii Constantinopolitani codicibus conferuntur, & de Nysseni Antirrhetico adversùs Apollinarem hæc habentur, Tom. vi. Conciliorum editionis Labbei col. 792. Ἔτι ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ κωδικίου χρῆσις τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης ἐκ τοῦ πρὸς Ἀπολινάριον τὸν αἱρετικὸν ἀντιρρητικοῦ λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ, Καλὸν ἂν γένοιτο προοίμιον. ἔχουσα οὕτως, Ἀλλὰ ταράσσονται. *Item relectum est ex eodem codice testimonium S. Gregorii Episcopi Nyssæ ex libro Antirrhetico adversùs Apollinarem, cujus est initium, Aptum conveniensque sermoni nostro exordium erit, quod testimonium hisce verbis concipitur, Sed turbantur* &c. ut in cap. xxxi. & xxxii. nostræ editionis. Joannes item Damascenus de duabus in Christo voluntatibus apud Combefisium tom. ii. Auctarii Bibliothecæ Patrum pag. 515. eorum partem refert, quæ ex hoc Nysseni Antirrhetico laudantur in sexta Synodo. Idem quoque auctor in libro contra Acephalos quædam allegat ex hujus operis capite i. Denique Euthymius Zigabenus in Panopliæ adversùs hæreses parte ii. tit. xiii. pag. 524. & seqq. excerpta varia refert ex hoc Nysseni Antirrhetico, quæ à nobis suo quæq; loco in notis indicantur.

XIX. De tempore, quo Nyssenus hunc Antirrheticum exaravit, nil certi ex ejusdem lectione colligi potest, cùm de suis rebus hoc tantùm cap. iv. asserat, se multas regiones lustrasse, atque ibi degentium orthodoxorum, & hereticorum de fide sententias indagasse. Videtur tamen editus à Nysseno fuisse medio tempore inter annum ccclxxiii. & Constantinopolitanam I. Synodum. Siquidem in Synodo Alexandrinâ paulò post Constantii mortem an. ccclxii. sub Joviano Imperatore habitâ, damnatus quidem fuit Apollinaris error; sed ejus nomini parcitum, seu quia cum eximiæ doctrinæ, ac multis pro catholicâ fide scriptis editis celebri Viro mitiùs agendum Patres putarunt, seu potiùs quia eundem in hæresim lapsum fuisse nequaquam constaret, quinimo nonnulli Monachi ab ipso Apollinari ad illam Synodum missi, ejusdem hæreseos condemnationi consenserint. Præterea nec Athanasius Alexandrinus, qui primus omnium Apollinaris hæresim scripto confutavit, nec alius quispiam, antequam Basilius Cæsariensi Ecclesiæ præficeretur, Apollinarem hæretici loco habuisse comperimus. At paulò post Basilii Episcopatûs initia, cùm Sebasteni quendam Apollinaris librum variis erroribus refertum circumferrent, &

Basilium

Basilium quòque eisdem adstipulatum fuisse affirmarent, is utique, ut inustam sibi hæreseos maculam deleret, non modò se ab illis erroribus alienum fuisse docuit, sed & Apollinarem ipsum hæreseos palàm accusavit, ut èx ejus epistolis LIX. LXXIV. & CCXCIII. lucidè apparet. Tunc itaque primùm Apollinaris apud eos hæreticus audire cœpit, qui Sebastenis, atque Basilio fidem habebant; sed potior Orientalium Episcoporum pars communionem cum ipso servabat. Siquidem à pluribus Ægyptiacæ Diœceseos Episcopis, quos Valens Imperator, apud Diocæsaream Palestinæ urbem exulare jusserat, communicatorias literas à Facundo Hermianensi lib. IV. cap. II. pag. 160. memoratas, Apollinaris acceperat anno circiter CCCLXXV. At in sequentibus annis, cùm Sebasteni ad ipsos quòque Episcopos, qui apud Diocæsaream exulabant, hæretica Apollinaris scripta detulissent, & vel ab ipsis Nitriæ solitudinibus sanctissimorum Anachoretarum literæ adversùs eundem Apollinarem delatæ fuissent, hinc factum est, ut Confessores illi ab Apollinaris communione discederent; eò præsertim, quòd literas adversùs orthodoxos Antistites Epiphanium Cyprium, Paulinum Antiochenum, & Diodorum Tarsensem, quibuscum iidem Confessores communionem enixè fovebant, impudentissimè dederit. Constant hæc omnia ex Facundi Hermianensis lib. IV. cap. II. pag. 160. ubi scriptæ eâ de re à Confessoribus modò memoratis epistolæ fragmentum habetur; nec dubitari potest, quin cæteri per Orientem fideles, eorundem exemplo, & Basilii auctoritate permoti, Apollinaris communionem refugerint. Damasus sanè Romanus Pontifex, qui Vitalem in Antiochenæ urbis Episcopum ab Apollinare delectum, Romam venientem, antea susceperat, deinde scriptis circa hæc ipsa tempora ad Paulinum Antiochenum literis, ab Eruditissimo Holstenio in Collectione Romanâ editis, varios anathematismos condidit, quibus, ni Vitalis, ejusque socii assentirentur, ab Ecclesiæ consortio alieni esse judicabantur. Gregorius quòque Nazianzenus, qui antea de Apollinaris, ejusque assectarum hæresi in prioribus suis ad Cledonium literis conquestus fuerat, & se, catholicosque omnes ab ejusdem erroris suspicione liberaverat; quique postea ob Apostolicæ Sedis reverentiam, Vitalem Apollinaris discipulum Damasi literis in Ecclesiæ Romanę communionem adscitum, ad suam quòque communionem admiserat, ubi eundem Vitalem

à Da-

à Damaſo damnatum fuiſſe intellexit, tum demum & ipſe ab utriuſque communione prorſus diſceſſit, ut in ſecundis ſuis ad Cledonium literis disertè teſtatur pag. 746. ubi conſilii ſui rationem reddit, & nominatim adversùs Apollinarem tanquam hæreticum ſcribit. Circa hæc itaque tempora, & fortaſſe antequam à Damaſo Apollinaris hæreſis damnata fuiſſet, Nyſſenus noſter librum, quem *De Incarnatione Verbi ad hominis ſimilitudinem factâ*, Apollinaris inſcripſerat, edito Antirrhetico, confutaſſe videtur, tum ut illatas à Sebaſtenis in fratrem calumnias contunderet, tum potiſſimùm, ut periclitanti religioni conſuleret. In eo ſiquidem libro ita Apollinaris dicta confutat, ut de ejuſdem hæreſi ſe nil dubitaſſe declaret; imò tam acriter in ipſum invehitur, ut modò Ario, & Eunomio parem faciat, modò eoſdem impietate ſuperaſſe contendat, ut videre eſt cap. XXVI. & XLIV. Sanè cùm in eodem libro nulla mentio judicii in Apollinarianam hæreſim à Damaſo, vel ab Oecumenicâ II. Synodo reddit habeatur; nec ita ſolos Apollinaris aſſeclas redarguat, quemadmodum in aliâ ejuſdem epiſtolâ ad Theophilum Alexandrinum, multis poſt Apollinaris obitum annis ſcriptâ, facere ſolet; ſed adversùs ipſummet Apollinarem ſcribat, eumque hæreſim deponere optet cap. XXII. hinc haud inani, ut diximus, conjecturâ colligitur, Nyſſenum ante Oecumenicam II. Synodum, & ante Apollinaris obitum, quem circa annum eræ Chriſtianæ CCCLXXX. accidiſſe putant, Antirrheticum à nobis nunc primùm è tenebris erutum elucubraſſe.

XX. His de tempore, quo adversùs Apollinarem Nyſſenus ſcripſit, adnotatis, ſupereſt, ut de quibuſdam loquendi modis agamus, qui nonnihil à catholicâ fide diverſum præ ſe ferre iis fortaſſe videri poterunt, qui in Nyſſeni ſcriptis non admodum verſati fuerint, aut ejus in Apollinare confutando mentem non benè perſpexerint. Et primò quidem hypoſtaticam divinæ, & humanæ naturæ in Chriſto unitionem Nyſſenus *μίξιν*, *mixtionem*, *σύμμιξιν*, *commixtionem*, *σύγκρασιν*, *temperationem*, non modò in hoc opere, ſed paſſim in aliis ſcriptis ſuis vocare ſolet; ac inſuper cùm de utriuſque naturæ copulatione loquitur, humanam vilem, abjectamque naturam, ita à divinâ aſſumptam fuiſſe dicit, ut ab hujus immenſitate illam abſortam, abolitam, atque extinctam fuiſſe affirmare videatur. Nam in hujus Antirrhetici cap. XLII.

de

de naturarum divinæ, atque humanæ in Christo unitione, & de glorificato post resurrectionem ejusdem corpore hæc habet. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοίως ἀφέστηκε τῆς θείας οὐσίας ἡ κτίσις πᾶσα, τὸ μὲν ἔξω εἶναι τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως τό γε γήϊνον, καὶ οὐράνιον ἐπίσης συνωμολόγηται. λείπεται δὲ, ὅπερ ἂν τῷ σκοπῷ τῆς φιλανθρωπίας συμβαίνῃ, τοῦτο εὐλογώτερον περὶ τὸν Θεὸν οἴεσθαι· ὄνομα δὲ αὐτῷ ἴδιον ἐφευρίσκειν μηδὲν, ἀλλὰ τῷ πλεονάζοντι, καὶ ἐπικρατοῦντι συνονομάζεσθαι. καθάπερ ἐπὶ τοῦ πελάγους γίνεται· εἰ γάρ τις σταγόνα ὄξους ἐπιβάλῃ θαλάττῃ, καὶ ἡ σταγὼν θάλασσα γίνεται, συμμεταποιηθεῖσα τῇ θαλασσίᾳ ποιότητι· οὕτως ὁ ἀληθινὸς υἱὸς, καὶ μονογενὴς Θεὸς, τὸ ἀπρόσιτον φῶς, καὶ ἡ αὐτοζωὴ σοφία τε, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ δύναμις, καὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄνομά τε, καὶ νόημα, ταῦτα ὁ διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τοῖς ἀνθρώποις ἐστί. τῆς δὲ σαρκὸς, τῇ ἰδίᾳ φύσει σαρκὸς οὔσης, μεταποιηθείσης δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀφθαρσίας πέλαγος, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, συμμετεβλήθη, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὴν σάρκα τότε φαινόμενα, πρὸς τὴν θείαν τε, καὶ ἀκήρατον φύσιν. οὐ βάρος, οὐκ εἶδος, οὐ χρῶμα, οὐκ ἀντιτυπία, οὐ μαλακότης, οὐχ ἡ κατὰ τὸ ποσὸν περιγραφὴ, οὐκ ἄλλο τι τῶν τότε καθορωμένων, οὐδὲν παραμένει, τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσεως εἰς τὰ θεϊκὰ ἰδιώματα τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκώδους φύσεως ἀναλαβούσης. *Nam cùm creatæ res universæ à divinâ substantiâ æqualiter distent, ideo à Patris naturâ, tam alienum esse, terrenum quod est, quàm quod cæleste fatemur. Superest autem ut quidquid proposito, consilioque beneficiis homines afficiendi congruit, id omne potiori jure de Deo opinemur. Restat quòque, ut cùm nomen, quod ei propriè conveniat, non reperiatur, ex eo, quód in ipso eminet, abundatque, appelletur. Et quemadmodum in mari accidit, ut si quis aceti guttam in illud injiciat, gutta quidem illa mare fiat, in aquæ marinæ qualitatem transmutata; ita qui in carne hominibus manifestatus est, verus quidem est Filius; & unigenitus Deus, itemque lumen inaccessibile, & per se ipsam vivens sapientia, & sanctificatio, & virtus, & quidquid sublime dici, aut cogitari potest. At carne, quæ propriâ naturâ caro est, in incorruptibilitatis pelagus transmutatâ, quemadmodum ait Apostolus, absorptum fuisse, quod mortale est à vita, unà etiam cum ipsâ carne cuncta, quæ secundùm eandem carnem tunc apparuerunt, in divinam, & immortalem naturam commutata sunt; non pondus, non forma, non color, non renitentia, non mollities, non corporeæ quantitatis circumscriptio, non aliud quidpiam eorum, quæ tunc in ipso conspiciebantur, permansit; commixtione, scilicet, quæ cum divinitate facta fuit, carneæ naturæ humili-*

mili-

militatem in proprietatum divinarum consortium assumente. Ita enim hic locus juxta antiqui Correctoris emendationem legendus est, atque interpretandus, quamvis à nobis aliter editus, atque interpretatus sit; nam vel ex ipsis Apostoli verbis, quæ laudat, lucidè apparet, Nyssenum à tractatione de duabus in Christo naturis ad disserendum de glorificatâ post resurrectionem Christi carne transitum facere. Porrò hanc eandem similitudinem aceti guttæ in pelagus infusæ, ad duarum in Christo naturarum unitionem probandam repetit Nyssenus in epistolâ ad Theophilum Alexandrinum adversùs Apollinaris asseclas, qui Orthodoxos per hypostaticam duarum naturarum unitionem binarium Filiorum numerum, & consequenter quatuor personas sanctissimæ Trinitati affingere calumniabantur. Eandem quòque similitudinem inculcat in fine libri IV. adversùs Eunomium; sed & in aliis suorum operum locis à Doctissimo Petavio tomo IV. Theologicorum dogmatum lib. X. cap. I. num. VI. relatis, transitum hunc carnis in divinitatem grandibus verbis exaggerat, ex quibus malè intellectis Eutychem errandi ansam arripuisse, vel inde constat, quòd ejus asseclæ hôc, aut simili exemplo multùm usi sint ad impietatem dogmatis suî confirmandam. Sanè Anastasius Sinaita in Hodego cap. X. & XIII. pag. 208. & 235. inter Monophysitarum argumenta, hanc quòque aceti stillæ similitudinem recenset, tanquam è Gregorii Nysseni libris mutuo acceptam. Sic apud Theodoretum in Eraniste, dialogo II. pag. 77. postquam hæreticus dixit, divinitatem quidem in Christo mansisse, sed ab eâ humanam naturam absorptam fuisse, hac deinde similitudine rem exponit, *Ut si mare guttam mellis capiat; statim enim gutta illa evanescit, maris aquæ permixta*.

XXI. Præterea de Christi gloriâ post Ascensionem in cælos adeo magnificè Nyssenus altero in loco loquitur, ut quispiam suspicari possit, ipsum nullam humanæ carnis substantiam, atque proprietatem in glorificato Christi corpore agnovisse. Equidem facile est, ut Nyssenum ita sensisse opinetur, qui non accuratè, ac solerter ejus verba perpenderit. Siquidem cap. LIII. de glorificato post Ascensionem in cælos Christi corpore hæc habet, Μὴ συκοφαντείτω τὸν ἡμέτερον λόγον, ὡς ἡμῶν μὴ ἀεὶ Χριστὸν τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι λεγόντων· ἀλλὰ πάντοτε μὲν ὁ Χριστὸς, καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας, καὶ μετὰ τοῦτο· ἄνθρωπος δὲ οὔτε πρὸ τούτου, οὔτε μετὰ ταῦτα, ἀλλ᾽ ἐν μόνῳ τῷ τῆς οἰκονομίας καιρῷ. οὔτε γὰρ πρὸ τῆς Παρθένου ὁ ἄνθρωπος, οὔτε μετὰ τὴν

εἰς

εἰς οὐρανὸν ἄνοδον ἔτι ἡ σὰρξ ἐν τοῖς ἑαυτῆς ἰδιώμασιν, εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκαμεν ποτε, φησὶ, κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν. οὐ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, σὰρξ διέμεινεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τρεπτὸν μὲν τὸ ἀνθρώπινον, ἄτρεπτον δὲ τὸ θεῖον, ἡ μὲν θειότης πρὸς πᾶσαν τροπὴν ἐστὶν ἀκίνητος, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον ἀλλοιουμένη· τὸ μὲν γὰρ χεῖρον οὐ παραδέχεται, τὸ δὲ κρεῖττον οὐκ ἔχει. ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν Χριστῷ πρὸς τὸ κρεῖττον κέχρηται τῇ τροπῇ, ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἄφθαρτον ἀλλοιωθεῖσα, ἀπὸ τοῦ ἐπικήρου πρὸς τὸ ἀκήρατον, ἀπὸ τοῦ ὀλιγοχρονίου πρὸς τὸ ἀΐδιον, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ, καὶ κατεσχηματισμένου πρὸς τὸ ἀσώματόν τε, καὶ ἀσχημάτιστον. *Doctrinam nostram non calumnietur* (Apollinaris) *quasi unigenitum Deum non semper Christum esse dicamus; sed semper quidem est Christus, tum ante, tum post incarnationis dispensationem; homo verò neque ante illam, neque postea, sed in solo dispensationis tempore. Neque enim homo fuit ante nativitatem ex Virgine, nec ampliùs post ejus in cælos ascensum caro suis in proprietatibus perseverat; nam inquit Apostolus, Et si cognovimus secundùm carnem Christum; sed nunc jam non novimus. Neque etiam quia Deus in carne apparuit, idcirco caro immutata permansit; sed quoniam immutabilis quidem divinitas, humanitas verò mutabilis, propterea divinitas quidem nullis mutationibus obnoxia est, nec in deterius convertitur, nam quod pejus est non admittit, & quod melius est obtinere non potest. At verò humana natura in Christo mutationem in melius sortitur, dum è corruptibili in incorruptibilem, è fluxâ fragilique in stabilem, & permanentem, ex temporaneâ in immortalem, è corporeâ, & figuratâ in incorpoream, nullâque figurâ expressam permutatur.*

XXII. Sed ab omni erroris illius suspicione, in quem postea lapsus est Eutyches, sanctissimum Præsulem, eximiumque Ecclesiæ Græcæ Doctorem Anastasius Sinaita ante mille, & ampliùs annos liberavit. Hic enim Auctor in Hodegi cap. XIII. pag. 237. postquam variis argumentis duas in Christo naturas adstruxit, hæc in Nysseni defensionem inter alia subjungit, *Quantùm igitur poterat, & corporis natura ferebat, mutatum est ex hypostaticâ cum divinitate unitione, ut unitatem personæ disceremus, in quorundam verò communionem non est admissum, ut diversitatem naturæ inde cognosceremus. Quapropter licèt incircumscripto Deo Verbo sit unita caro, non tamen incircumscripta evasit, neque æterna, quantumvis cum æterno jugata, neque inaspectabilis, etiamsi inaspectabilem, quasi intus circumferat. Neque figuræ expers, quanquam in fi-*

in figuræ experte subsistentiam acceperit; neque increata, licèt increati beneficio inter creaturas numeretur, huncque indivulsè in se contineat. Quòd si ad nuda Scripturæ, & Doctorum verba attendas, absque ulla disquisitione, & examine, in multas, & perniciosas absurditates incidas oportet. Et hoc confestim ex allato Sapientissimi Gregorii testimonio planum faciam. Ecce naturam nostram, ait, ut guttam aceti, divinitatis pelago commixtam esse. At clarum est omnem guttam in mare injectam evanescere, & desinere esse, neque ampliùs sub tactum cadere. Si igitur corpus Domini per unionem cum divinitatis quasi immenso mari, inaspectabile effectum est; naturâ autem suâ divinitatis pelagus, nec sub aspectum, nec sub tactum venit; omnis igitur Christi in terris conversatio, & actio nihil aliud fuerit, quàm phantasia quædam, & inanis persuasio ab ortu ex Virginis utero, & deinceps usque ad Ascensionem in Cælos. Divinus ergo Gregorius mentionem fecit pelagi, & aceti, non ut res ipsas confunderet; sed ut exemplo aliquo tenuitatem, & parvitatem naturæ nostræ, cum infinito, & incomprehenso illo divinitatis pelago comparatæ, demonstraret. Neque enim credibile est, eum confusionem, & abolitionem naturarum in Christo introducere voluisse, qui hæc adversùs Eunomium scribit. Quænam Christi natura in passione colaphis cęditur? Et quæ ab æterno glorificatur? Planum porrò est, quid sibi voluerit iste Pater, licèt nulla accedat interpretatio; nempe, injurias illas redundasse in servum, in quo Dominus habitabat, gloriam verò, & honorem, in Dominum, quem servus circumdabat. Cùm hæc Doctor asserat, carnemque servum, aut formam servi appellarit, qua tandem ratione dicere potuit, carnem evanuisse, & commixtam fuisse instar guttæ in vasto pelago? Itaque non ad confusionem, sed ad summam unionem declarandam, exemplum ejus spectat. Nil fortius, aut excellentius hisce Sinaitę verbis ad Gregorii Nysseni defensionem potest afferri; addam tamen alium Cyrilli Alexandrini locum ex libro 1. contra Nestorium, in quo de vocabulo mixtionis à Patribus ad explicandum Incarnationis mysterium sæpe usurpato agens, ita eundem Nestorium alloquitur. *Ea, quæ nemo vel leviter cogitavit, cur tanquam reapse dicta fuerint, tuis inseruisti sermonibus, ac pro pietatis dogmate decertare te simulas? Nam κράσεως, mixtionis, seu temperationis nomen posuerunt nonnulli etiam Sancti Patres. Sed quia metuere te dicis, ne qua confusio contigisse existimetur, ad instar liquidorum, quæ inter se mutuò commiscentur, libero te hôc*

 metu:

metu: non sic illi senserunt; minimè; sed eâ voce sunt abusi, cùm summam unionem rerum inter se convenientium ostendere studerent.

XXIII. Sanè hæc Cyrilli Alexandrini observatio ad Græcos æquè ac Latinos Patres pertinet: nam & hos etiam *Mixtionis* vocabulo, aliisque similibus, citra ullam Eutychianismi suspicionem usos fuisse, nemini latere potest, qui in eorum scriptis versatus fuerit. Hinc apud Tertullianum in Apologetico cap. XXI. legas: *Nascitur homo Deo mixtus*. S. Cyprianus in libro de Idolorum vanitate ait, *Deus cum homine miscetur*. S. Hilarius lib. II. de Trinitate cap. XXIV. *Humani enim generis causâ, Dei Filius natus ex Virgine est, & Spiritu Sancto, ipso sibi in hac operatione famulante, & suâ, Dei videlicet, inumbrante virtute, corporis sibi initia consevit, & exordia carnis instituit, ut homo factus ex Virgine, naturam in se carnis acciperet, perque hujus admixtionis societatem, sanctificatum in eo universi generis humani corpus existeret*. S. Gregorius Nazianzenus in Oratione XXXVI. pag. 578. Τί δὲ μεῖζον ἀνθρώπου ταπεινότητι, ἢ Θεῷ πλακῆναι, καὶ γενέσθαι Θεὸν ἐκ τῆς μίξεως. *Quid majus humilitati hominis accidere potuit, quàm ut Deo copularetur, & ex illa mixtione Deus fieret*; Et in Oratione XLII. de Paschate, Ὢ τῆς καινῆς μίξεως! ὢ τῆς παραδόξου κράσεως! *O novam mixturam! ô admirandam temperationem!* Cyrillus Alexandrinus lib. XX. Thesaurorum pag. 197. Εἷς γὰρ ὁ Χριστὸς ἔκ τε ἀνθρωπότητος, καὶ Θεοῦ λόγου κεκρασμένος, οὐκ ἐκ τοῦ τετράφθαι πρὸς ὅπερ οὐκ ἦν, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ προσλαβεῖν τὸν ἐκ Παρθένου ναόν. *Unus enim est Christus ex humana natura, & Deo Verbo temperatus, non ita tamen ut in id, quod non erat, conversio facta sit; sed ideo quòd è Virgine templum assumpserit*. Plura qui cupit, Petavium adeat Tom. IV. Theologicorum dogmatum lib. III. cap. II. & Thomasinum de Incarnatione lib. III. cap. V. qui similia SS. Patrum dicta abundantissimè cumularunt. Nec hisce tantùm vocabulis usi sunt antiqui Patres tum Græci, tum Latini, sed & alias adhibuerunt dicendi formas, quæ duarum naturarum confusionem inducere videntur, licèt de catholico earundem sensu nunquam dubitatum fuerit, quousque hæretici naturę alterutrius, vel ambarum etiam demutationem, & interitum, ad tertiam aliquam componendam inter se coëuntium, eisdem sententiis significari putarunt. Hinc S. Ambrosius lib. I. de Virginitate cap. III. ait, *Tunc in utero Virgo concepit, & Verbum caro factum est, ut caro fieret Deus*. Novatianus lib. de Trinitate cap. XIX.

Filius

Filius Dei descendit, qui dum filium hominis in se suscepit, consequenter illum Filium Dei fecit, quoniam illum Filius sibi Dei sociavit, & junxit. S. Hilarius lib. III. de Trinitate cap. XVI. *Filius nunc caro factus orabat, ut hoc Patri caro inciperet esse quod Verbum.* Et in Psal. CXLIII. cap. VII. *Et hæc quidem evangelici sacramenti, & humanæ spei veritas est, humanam naturam, corruptibilemque carnem, per hujus gloriæ demutationem in æternam transformatam esse substantiam.* Et Comm. in Matthæum cap. XXVII. num. IV. *Sponsus atque sponsa Dominus noster est in corpore Deus. Nam ut Spiritus carni, ita Spiritui caro sponsa est. Denique tubâ excitante, sponso tantùm obviam proditur; erant enim jam ambo unum, quia in gloriam spiritalem humilitas carnis excesserat.* Alia S. Hilarii loca hisce planè similia colligunt Viri Doctissimi è Benedictinorum Gallicano cœtu in prolegomenis ad novam S. Hilarii operum editionem toto §. v. Apud alios quòq; Græcos Patres multa reperies Nysseni dictis affinia, quæ tamen catholico sensu accipienda esse non dubitamus. S. Athanasius in libro De humanâ naturâ susceptâ Tom. I. pag. 466. ita scribit: Καὶ οὗτος αὐτὸς ὁ Θεὸς γέγονε σάρξ, ἵνα ἡ σὰρξ αὐτοῦ γένηται Θεὸς λόγος. *Iste ipse Deus factus est caro, ut caro ejus fieret Deus Verbum.* S. Gregorius Nazianzenus Orat. XXXVIII. pag. 620. Προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἓν ἐκ δύο τῶν ἐναντίων σαρκὸς, καὶ πνεύματος· ὧν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. *Procedens Deus cum eo, quod assumpsit, unum ex duobus inter se contrariis, carne, & spiritu, quorum alterum Deum fecit, alterum Deus factum est.* Et in Orat. XLVII. ad Nectarium ait, Christum assumpsisse carnem *ad naturæ nostræ transelementationem*, ἐπὶ μεταστοιχειώσει τῆς φύσεως ἡμῶν. Possem & alias non paucas hisce similes veterum Patrum sententias in medium adducere, sed ut Lectorum occurratur fastidio, & brevitati consulam, referre supersedeo, eò præsertim quòd earum multæ à sæpe laudato Dionysio Petavio Tom. IV. Theologicorum Dogmatum lib. IV. cap. IX. congerantur.

XXIV. Cæterùm tantùm abest, ut Nyssenus confusionem duarum naturarum in Christo adstruxerit, quin potiùs antiqui Scriptores, duas in Christo naturas esse distinctas, minimèque confusas, ejusdem testimoniis comprobaverint. Leontius enim Byzantinus, ut supra vidimus, inter varia SS. Patrum loca, quæ adversùs Eutychem, & Nestorium congessit, non pauca refert, tum ex hoc Nysseni Antirrhetico, tum ex aliis ejusdem adversùs

Eunomium libris petita. Leontium imitatus est Euthymius Zigabenus in Panopliæ tit. xv. Sed multò ante Leontii, & Euthymii tempora id ipsum præstitit Theodoretus in Eraniste Dialogo II. prope finem, ubi aliis SS. Patrum effatis, quibus duæ in Christo naturæ adstruuntur, Nysseni quædam accenset. Præterea Apostolica Sedes testimoniis diversorum SS. Patrum de duabus in Christo voluntatibus, quæ ad Sextam Oecumenicam Synodum transmisit, plura Nysseni loca inseruit, in quibus non modò duas voluntates, sed & duas in Christo naturas disertis verbis agnoscit, ut videre est in Act. x. ejusdem Synodi Tom. vi. Conciliorum Labbei col. 792. & seqq. & col. 816. & seqq. Quin & in hoc ipso Antirrhetico passim Nyssenus duas in Christo naturas, duasque voluntates apertissimè fatetur, cùm totus in eo sit, ut integrum hominem mente præditum, & terrenâ, non verò cælesti carne vestitum, Deo copulatum fuisse demonstret. Denique vel in ipsâ ad Theophilum Alexandrinum epistolâ contra Apollinarem, & lib. iv. adversùs Eunomium in uno eodemque sermonis contextu, duas esse in Christo naturas affirmat, priùs quàm aceti guttæ in pelagus infusæ similitudinem afferat; ait enim in epistola ad Theophilum Tom. II. pag. 696. Ἡμεῖς τοῦ σωθῆναι μὲν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἑνωθεῖσαν τῷ λόγῳ, παρὰ τοῦ μυστηρίου καὶ μεμαθήκαμεν, καὶ πιστεύομεν: Υἱὸν δὲ Θεοῦ σάρκινον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, οὔτε ἐμάθομεν, οὔτε ἐξ ἀκολουθίας τινὸς νοεῖν ἀναγόμεθα. *Nos enim salvam esse humanam naturam Verbo unitam, ex mysterio ipso didicimus, & credimus. Dei verò filium carneum separatim, & in se ipso consideratum, neque didicimus, neque consequentiæ ullius necessitate cogimur intelligere.* Et lib. iv. adversùs Eunomium, ibid. pag. 161. Ποία μορφὴ ἐπὶ τοῦ πάθους ῥαπίζεται; καὶ ποία ἐξ ἀϊδίου δοξάζεται; φανερὰ γὰρ ταῦτα κἂν μή τις ἐφερμηνεύσῃ τῷ λόγῳ, ὅτι αἱ μὲν πληγαὶ τοῦ δούλου, ἐν ᾧ ὁ δεσπότης: αἱ δὲ τιμαὶ τοῦ δεσπότου, περὶ ὃν ὁ δοῦλος, ὡς διὰ τὴν συνάφειάν τε, καὶ συμφυΐαν κοινὰ γίνεσθαι τῆς ἑκατέρας ἀμφότερα, τοῦ δεσπότου τοὺς δουλικοὺς μώλωπας εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνοντος, καὶ τοῦ δούλου τῇ δεσποτικῇ δοξαζομένου τιμῇ. *Quid clavis transfigitur? Quæ facies in passione colaphis ceditur? & quæ ab æterno glorificatur? Hæc enim sunt clara, etiam si quis sermone non explicet; quòd plagæ, & verbera sunt servi, in quo Dominus; honores autem Domini, circa quem servus, ita ut per copulationem, & naturalem conjunctionem, utraque utriusque communia fiant, Domino serviles vibices in se*

assumente, & servo honoribus, Domino debitis, glorificato.

XXV. Quæ huc usque à nobis dicta sunt, omnem negatæ à Nysseno duplicis in Christo naturæ suspicionem satis superque removent. Videndum modò quid verè Nyssenus de glorificato post resurrectionem Christi corpore senserit; nam in utroque Antirrhetici loco superiùs relato, disertè affirmare videtur, Christum humanâ naturâ dispensationis tantùm tempore præditum fuisse, postquam verò è mortuis resurrexit, atque in cælos ascendit, carnem in suis proprietatibus non ampliùs perseverasse, sed mutationem in melius, usque adeo sortitam fuisse, ut nec pondus, nec forma, nec color, nec corporeæ quantitatis circumscriptio in ipsâ permanserit; sed è corruptibili in incorruptibilem, è fluxâ, fragilique, in stabilem, & permanentem, ex temporaneâ in immortalem, è corporeâ, & figuratâ in incorpoream, nullâque figurâ expressam mutata fuerit; quem utique errorem nonnulli veteres hæretici propugnarunt, quos ab Eraniste defensos, latè Orthodoxus confutat apud Theodoretum in Dialogo II. pag. 79. & seqq. Licèt itaque tempore dispensationis pro humani generis salute susceptæ, duas in Christo naturas disertè Nyssenus fateatur; tamen nullam carnis substantiam in glorificato Christi corpore eundem agnoscere, facilè sibi persuaserit, qui ejus verba non accuratè perpenderit. Nam, vel ipso Nysseno teste, quod figurâ, colore, & quantitate caret, corpus esse non potest. Ait enim libro in Exameron pag. 13. Τὸ ἀόρατον, χρῶμα οὐκ ἔστι· τὸ δὲ χρῶμα οἷόν τις ἀποῤῥοὴ τοῦ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σχήματός γίνεται· τὸ δὲ σχῆμα οὐκ ἄνευ σώματος. εἰ δ' ἀόρατον ἦν, καὶ ἀχρωμάτιστον πάντως· τούτῳ δὲ συνθεωρεῖται τὸ ἀσχημάτιστον· ἐκείνῳ δὲ τὸ ἀσώματον. *Quod non videtur, color non est: color autem est quoddam veluti effluvium ex superficie figuræ; figura verò non est sine corpore. Quamobrem si invisibilis erat* (de terrâ loquitur) *& colore carebat omnino: quod autem coloris est expers, figuram non habet, & quod ejusmodi est, corpore vacat.* Idem in libro de Opificio hominis cap. XXIV. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι σῶμα, οὗ τὸ χρῶμα, καὶ ἡ ἀντιτυπία, καὶ ἡ διάστασις, καὶ τὸ βάρος, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἰδιωμάτων οὐ πρόσεστιν· ἕκαστον δὲ τούτων σῶμα οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ τὸ σῶμα κατὰ τὸ ἰδιάζον εὑρίσκεται. οὕτω κατὰ τὸ ἀντίστροφον, ὅπου δ' ἂν συνδράμῃ τὰ εἰρημένα, τὴν σωματικὴν ὑπόστασιν ἀπεργάζεται. *Nam ut corpus non est, quod colore, formâ, soliditate, spatio, gravitate, cæterisque suis proprietatibus præditum non est, sicut & hæc singula corpus*

non sunt, sed aliud quid à corpore diversum esse reperiuntur, quum seorsum à corpore considerantur; sic è contrario, ubi ea quæ recensuimus, coëunt, corpus constitui necesse est. Cùm itaque ex Nysseni sententiâ corpus dari non possit, figuræ, coloris, & quantitatis expers, haud immeritò quispiam dubitaverit, omnem prorsus carnis substantiam à glorificato Christi corpore Nyssenum auferre; sanè Gregorius Nazianzenus Orat. XL. ait, Christum in mundi fine gloriosum, & illustrem rediturum, ut de vivis, ac mortuis judicium ferat, Οὐκ ἔτι μὲν σάρκα· οὐκ ἀσώματον δέ. *Non jam quidem carne præditum, nec corpore tamen vacantem.* Gregorium imitatus est Theophanes Cerameus homilia XXXV. pag. 350. cum ait, Μένει γε μὴν σῶμα θείᾳ δόξῃ μεταγλαϊσμένον, καὶ οὕτω γινώσκομεν ἄσαρκον μὲν, οὐκ ἀσώματον δέ. *Manet verò corpus divinâ refulgens gloriâ, atque ita cognoscimus illum carnis quidem, non corporis tamen expertem.*

XXVI. Verùm enim verò cum locis ex Nysseni Antirrhetico superiùs allatis alia ejusdem operum loca conferri debent, ut quidnam de glorificato Christi corpore verè senserit, intelligamus. Ad hanc autem disquisitionem maximè conducunt, quæ in libro de Opificio hominis cap. XXV. inter alia rationum momenta ad probandam humanorum corporum resurrectionem adducit, cùm inquit, *Jamne & illos videre lubet excitatos, qui in vulneribus, & sanguine mortem obiverunt: ne quis in his fortè potestatem divinam, mortuos in vitam revocantem, esse imbecillam putet? In illum intuere, cujus perforatæ clavis manus fuere; in illum, inquam, cui latus alterum hastâ perfossum fuit: age, digitos tuos per clavorum vestigia circumfer, insere manum in vulnus inflictum ab hasta; existimabis facillimè quousque cuspidis acies penetraverit, si de vulneris amplitudine, quàm vehemens hastæ fuerit impressio, conjecturam facias &c. Hic ergo quum excitatus à morte sit, nemine opinor contradicente, verbis illis Apostoli nobis uti licebit: Quo pacto dicere nonnulli audent resurrectionem mortuorum non fore.* Idem lib. XII. adversùs Eunomium de divinâ, & humanâ Christi naturâ loquens, hæc habet in Actione X. Sextæ Oecumenicæ Synodi tom. VI. Conciliorum Labbei col. 817. *Qui dixit Spiritus est Deus, idem ipse ait ad Discipulos suos, Palpate me; ut ostendat, quia palpabilis est humana natura, incontrectabilis autem divinitas. Et qui dixit, Vado, localem abscessum significat: qui autem omnia complectitur, & in quo, sicut ait Apostolus, creata sunt omnia, & in quo omnia*

consi-

consistunt, nil in existentibus extra seipsum habet, in quod per quendam motum, vel transitum fiat abscessio. Et in hoc ipso Antirrhetico cap. xv. *Neque enim ignoramus quibus ex rebus Christi corpus, quando humano more cum hominibus conversatus est, constaret; nam ex carne, ossibus, sanguine, aliorum hominum instar, & illud conflatum fuisse, ex clavorum vestigiis, & ex profuso per lanceæ vulnus sanguine apertè colligimus, ac præsertim quòd illis, qui post resurrectionem apparenti non credebant, Dominus dixerit, Palpate me & videte, & cognoscite, quoniam spiritus carnem, & ossa non habet.* Præterea in Oratione I. de Christi resurrectione disertè ait tomo II. pag. 814. Christum διὰ τῆς ἀναστάσεως ἅπαν τὸ κείμενον ἑαυτῷ συναναστῆσαι, *per resurrectionem secum suscitasse quidquid deposuerat;* & pag. 824. ait, *Deum, qui totum hominem per suam cùm illo conjunctionem in naturam divinam mutaverat, mortis tempore à neutrâ illius, quem semel assumpserat, parte recessisse; nunquam enim illum suorum munerum pœnitet.* Et paulò post, *Atque ita ex partium conjunctarum divisione mors sequitur, ex divisarum autem conjunctione resurrectio.* Similia habet lib. I. adv. Eunomium pag. 55. & in duobus aliis excerptis ejusdem operis, quæ adversùs Aphthartodocetas profert Leontius Byzantinus in fine lib. III. adversùs Eutychem, & Dioscorum. Quin & in Orat. V. de resurrectione, corpus cum Christo resurgens incorruptibilitatem, atque immortalitatem adeptum fuisse testatur. Denique in hoc ipso Antirrhetico omnia ferè repetit, quæ in oratione I. de Christi resurrectione protulit, ut videre est toto capite XVII. & LV.

XXVII. Porrò ne de tempore tantùm illo Nyssenum ita loqui credas, quo post resurrectionem in terris commoratus est Jesus, en alia ipsius verba ex oratione I. de Christi resurrectione prope finem, in quibus delatum à Christo in cælos humanum corpus fuisse, apertè testatur, Ὁ δι' ἡμᾶς γενόμενος καθ' ἡμᾶς, ἵνα διὰ τοῦ γενέσθαι ἡμῖν ὁμογενὴς, ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἑαυτοῦ ποιήσῃ, προσάγει τὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον τὸ ἀληθινῷ Πατρὶ, ἵνα δι' αὐτοῦ ἅπαν τὸ ὁμογενὲς ἐφελκύσηται, ὡς μηκέτι ὄνειδος εἶναι τοῖς δουλεύσασι τοῖς μὴ φύσει οὖσι Θεοῖς. *Qui pro nobis factus est homo, is cùm sit Unigenitus, quò nos fratres efficiat suos, se hominem ad verum Patrem adducit, ut per se ipsum omnes cognatos secum trahat, ne possit illis ampliùs objici, quòd eos, qui naturâ Dii non sunt, adoraverint.* Idem Nyssenus in Orat. de Ascensione Domini duas Regii Vatis in Psalmo XXIII. ad Angelos allo-

allocutiones, quibus portas advenienti Christo attolli, ac reserari jubet, exponens, primam quidem de eodem in orbem descendente interpretatur. De secundâ verò, quam Christo in cælos, post absolutum humanæ redemptionis mysterium, revertenti convenire putat, sic loquitur pag. 875. *Ascendit in altum, captivam ducens captivitatem, qui vitam, & regnum, & præclara hæc dona hominibus tribuit. Impositæ illi rursus patefaciendæ sunt portæ. Occurrunt ei nostri custodes, & portas jubent recludi, ut in ipsis rursum gloriam assequatur. Verùm non agnoscunt eum, qui sordidam vitæ nostræ stolam indutus est, cujus rubra sunt vestimenta, ex humanorum malorum torculari. Itaque rursus comites ejus vocibus illis interrogantur, Quis est iste Rex gloriæ?* Similia prorsus habet Cyrillus Alexandrinus lib.xii. in Evangelium Joannis, cùm ait, *Ad cælum enim Unigenitum Dei Verbum, unà cum carne sibi unitâ rediit, eratque novum hoc in cælis spectaculum. Obstupuit enim Sanctorum Angelorum multitudo, cùm Regem gloriæ, exercituumque Dominum in formâ humanâ cernerent. Ajebant enim, Quis est iste, qui venit ex Edom, id est, ex terrâ? & rubor vestimentorum ejus ex Bosor? Bosor autem interpretatum significat carnem, vel angustiam, & tribulationem &c.* His Nysseni locis alium libet attexere ex Orat. ii. in Resurrectionem, licèt eam Franciscus Combefisius, quibusdam conjecturis fretus, Nysseno abjudicare, & Hesychio, cui in veteri, quem laudat, codice inscribitur, tribuere nitatur; nam hæc oratio in multis antiquis, optimæque notæ côdicibus, ceteris Nysseni operibus, quæ in eisdem continentur, constantissimè adnumeratur. In hac autem oratione, postquam pag.834. in eâ se fide firmum, stabilemq; fuisse testatur, ut Christum, quo corpore passus est, eodem etiam resuscitatum fuisse crederet, deinde pag.838. hæc ulteriùs habet. *Cæterum quòd nudus Jesus absque linteaminibus resurrexit, significat eum nequaquam posthac cibi potusve, aut indumentorum egentem in carne cognitum iri.* Et pag. 840. Christum in hæc verba loquentem inducit, Ἐπειδὴ γέγονα, φησὶ, κατὰ σάρκα πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, οὐκ ἐμαυτῷ νῦν, ἀλλ᾽ ὑμῖν τοῖς ἀδελφοῖς, σωματικῶς ἀναβήσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. *Quoniam, inquit, secundùm carnem primogenitus fui inter multos fratres, non mihi nunc, sed vobis fratribus, corporaliter adscendam ad Patrem meum, & Patrem vestrum, & Deum meum, ac Deum vestrum.*

XXVIII. Vi-

XXVIII. Vides ut non uno in loco Christum humano corpore præditum in cælos ascendisse Nyssenus affirmet. Quis autem talem tantumque Virum pugnantia inter se scripsisse, & à Catholicæ Ecclesiæ sensu discessisse putaverit? Quamobrem videndum est quonam pacto contraria in speciem ejus dicta conciliari, & commoda interpretatio illis Antirrhetici locis, in quibus à fidei veritate nonnullis fortasse declinare videbitur, adhiberi possit. Sed in promptu sunt Anastasii Sinaitæ verba in superiùs laudato Hodegi capite XIII. pag. 237. quibus res tota abundantissimè conficitur, *Si adversariorum quispiam*, inquit, *ad hæc respondeat, etiam ex SS. Patrum numero quosdam, nominatim Nyssenum, affirmare, carnem Domini non ampliùs humanis suis proprietatibus præditam esse, noverit imperitus, & rudis sectarius, SS. Patres non eodem sensu, quo ipsi solent, hujusmodi loquendi formulas usurpasse; sed longè diverso. Initio enim conditus est homo à Deo corruptionis expers, & immortalis; at per peccatum effectus est corruptibilis, mortalis, materiæ concretioni, ac mutationi, interitui, variis animi affectionibus, tristitiæ, laboribus, lacrymis, somnoque obnoxius. Divinum igitur Verbum, caro factum, assumptam massam nostram emundavit, ac liberavit ab omnibus incommodis, & calamitatibus, quæ ei per peccatum obtigerant. Quando igitur audis Doctorem asserentem, Christi carnem non ampliùs humanæ carnis proprietatibus præditam esse, sic accipe: humanam illam naturam à Christo assumptam, non ampliùs subjacere illis molestiis, quæ corpori nostro ex peccato evenerunt, sed per unitionem cum divinitate, & per resurrectionem post triduum factam, sanctissimum Christi corpus in meliùs commutatum, ac reformatum esse, neque jam prioribus corporis conditionibus, & affectionibus subdi. Non enim ampliùs est mortis, & corruptionis capax, non mutationis, non laboris, ac molestiarum, neque egestatis; sed transmutatum est ex mortalitate in immortalitatem, ex corruptione in incorruptionem; materiale evasit immateriale; carnale, spirituale; patibile, impatibile; fluxile, stabile; fami obnoxium, nullius cibi indigum; aqueum, absque aquâ; egenum, nullius rei indigens; spissum, tenue & subtile; temporarium, æternum; non tamen incircumscriptum, non expers figuræ, non immobile, non intactile, non inaspectabile, non increatum, non absque principio: hæc enim solius divinitatis proprietates sunt. Igitur SS. Patres piè, & orthodoxè Christi corpus nunc illis proprietatibus carere tradunt, quæ ex peccato exti-*

extiterunt, non illis, quas initio creationis suæ habuit Adamus à Deo conditus. Sic nimirum SS. Patrum dicta accipi debent. Scitè Anastasius Sinaita distinguit carnis proprietates, quæ à Græcis, εἰδοποιοὶ, à Latinis *Specificæ*, dicuntur, sine quibus caro constare non potest, â proprietatibus illis, quas *Accidentales* vocant, puta, corruptibilem, mutabilem, & passionibus obnoxiam esse; & postremis hisce tantùm proprietatibus Christi carnem in cælis carere censuisse Nyssenum affirmat, non verò specificis illis, quæ carnis essentiam, ut Scholæ loquuntur, formaliter constituunt. Apertè enim in ipso Antirrhetici loco, quem declarandum suscepimus, Nyssenus ait, cęlo receptam Christi carnem mutationem in melius sortitam fuisse; sed hæc Nysseni verba de mutatione accidentali, non verò substantiali, intelligi debent; neque enim dicit carnis naturam interire, sed è corruptibili incorruptibilem fieri; è fluxâ, fragilique, stabilem, & permanentem; ex temporaneâ immortalem, è corporeâ, & figuratâ, incorpoream, nullâque figurâ prędıtam. Cùm autem ista carnis in melius mutatio de substantiæ interitu, aut abolitione nequaquam accipi possit, alioquin dicere oporteret substantiam carnis, secundùm Nyssenum, in divinitatis substantiam, quæ sola corpore, & figurâ caret, mutatam fuisse, & consequenter aliquid novum, quo antea careret, divinitati accrevisse, quod maximè absurdum, impiumque est; itaque necessariò censendum est, omnem illam mutationem, quæ in glorificato Christi corpore factam fuisse dicit, ad accidentales tantummodo proprietates, quæ carni in præsenti statu conveniunt, pertinere.

XXIX. Nec cuipiam scrupulum injicere debent Nysseni verba, quibus glorificatam Christi carnem ἀσώματον, *incorpoream*, & ἀσχημάτιστον, *minimè figuratam*, apertè vocat; nam illis vocibus Nyssenus abutitur, more ab aliis Patribus interdum recepto, quos constat ad exactas Theologię regulas verba sua non semper exigere, ut quàm maximè fieri potest, sublimes de divinâ majestate notiones legentium animis imprimant. Sic S. Athanasius Orat. IV. pag. 486. Christi carnem post resurrectionem mortalitatem deposuisse, καὶ θεοποιηθῆναι, *& deificatam fuisse* dicit. Sic S. Hilarius lib. XI. de Trinitate cap. XI. *Quibus subjectis, subjicietur subjicienti sibi omnia, Dominus scilicet, ut sit Deus omnia in omnibus, naturę assumpti corporis nostri naturâ paternę divinitatis invectâ &c. ne ex parte Deus sit, sed totus Deus &c. nullâ ex parte terreni in eo*

corpo-

corporis residente naturâ, ut ante in se duos continens, nunc Deus tantùm sit. Sic S. Ambrosius lib. de fide resurrectionis capite xci. *Tunc ante resurrectionem scilicet, secundùm carnem homo, nunc per omnia Deus; nunc enim secundùm carnem jam non novimus Christum.* Sic Joannes Cassianus in lib. iii. de Incarnatione cap. iii. eadem Apostoli verba explicans, ait, *Hoc est enim dicere, Cognovimus Christum secundùm carnem, quamdiu quod secundùm carnem agnosceretur, fuit; nunc jam non novimus, postquam esse desivit. Natura enim carnis in spiritalem est translata substantiam, & illud, quod fuerat quondam hominis, factum est totum Dei. Et ideo non novimus Christum secundùm carnem, quia absorptâ per divinam majestatem infirmitate corporeâ, nihil sacro resedit corpori, ex quo imbecillitas in eo carnis possit agnosci. Ac per hoc quidquid fuerat priùs substantiæ duplicis, factum est virtutis unius.* Et paulò ante, *Priùs eum, & hominem scimus, & Deum, nunc tantùm Deum. Cessante enim infirmitate carnis, nihil in eo jam novimus, nisi virtutem divinitatis, quia totum in eo virtus est majestatis divinæ, ubi esse desiit infirmitas imbecillitatis humanæ.* Sic S. Anselmus in libro de Sacramento Altaris cap. iv. ait, *Istud corpus, quod super omnes cælos in eo, qui super omnia est, meruit exaltari, dignius, & ad omnia, quæ voluit, subtilius, & efficacius esse, quàm sint aliqui non solùm inferiores spiritus; sed & omnes illi, qui cælorum nomine meruerunt appellari.* Spiritale etiam esse Christi corpus in cælis, affirmare videtur Hilarius in Psal. liv. n. vii. ubi interpretans illa verba regii Vatis, *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? & volabo, & requiescam*, sic ait, *Evolare autem, ut columba, festinat, id est, in spiritalem redire naturam; nam & in columbæ specie Spiritus in eum volando requievit, habitatione aliquando in eo homine, qui tum de Jordanis aquis adscendebat, inventâ.* Simili etiam modo quidam interdum singulares loquendi modi à Patribus usurpantur, cùm de humanorum corporum post resurrectionem gloriâ loquuntur, quæ substantiæ mutationem primâ facie significare videntur, licèt ab eâ sententiâ quàm maximè alieni essent. Sic S. Hilarius in Psal. cxxxviii. num. xxiv. resurrectionem vocat, *Demutationem terrenorum corporum in spiritalem, atque æternam naturam*, vel ut plerique codices habent, *æthereum naturam*. Sic S. Augustinus lib. ii. contra Faustum cap. xvii. *Eadem substantia corporis in cælestem commutabitur qualitatem*; & Serm. xii. ex quadraginta à Sir-

mundo

mundo editis, *Caro mortalis convertitur in corpus Angeli*. Sic S. Macarius Homil. xxxiv. de Sanctis post resurrectionem ait, Εἰς θεϊκὴν φύσιν ἅπαντες μεταβάλλονται. *Omnes in divinam naturam transmutantur*. Quis autem auditis hisce, aliisque similibus SS. Patrum effatis, eos omnes carnis naturam, tam in glorificato Christi corpore, quàm in hominum post resurrectionem corporibus negare non crederet, cùm tamen ipsos iis verbis abusos fuisse ad exprimendam tantummodo status, atque conditionis mutationem, nec diversa unquam sensisse â communi Catholicæ Ecclesiæ sententiâ, ex aliis eorundem verbis lucidissimè constet. Itaque cùm Nyssenum quòque audimus dicentem, humanam Christi naturam, post ejus in cælos reditum, è corporeâ, & figuratâ, in incorpoream, nullâque figurâ expressam immutatam fuisse, non ita ejus verba accipi debent, quasi nullam carnis substantiam in glorificato Christi corpore permanere crediderit; sed ea cum aliis suorum operum locis, quæ contrariam sententiam præ se ferunt, collata, benignè interpretanda sunt, eo prorsus modo, quo similes aliorum Patrum locutiones superiùs memoratas explicamus, licèt & illæ primâ facie omnem carnis substantiam è glorificato Christi corpore nihilo minus excludere videantur.

XXX. Sed & aliâ ratione excusari potest Nyssenus; interdum enim fit, ut Patres fidei zelo succensi, quædam per contentionem scriptis suis asserant, quæ à veritate discrepare, & in contrarium errorem declinare videri possunt, licèt nullus eorum mentibus error insederit. Hac sanè ratione S. Basilius, Gregorium Thaumaturgum ab eâ purgat calumniâ, qua nonnulli, ut suos tuerentur errores, eundem maculare conabantur, quasi in Fidei expositione ab ipso editâ, *Patrem, & Filium, juxta mentis quidem considerationem duos esse, hypostasi verò unum*, affirmasset. Ait enim in ejus defensionem Basilius epist. lxiv. ea verba à sanctissimo Præsule prolata fuisse, οὐ δογματικῶς, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς, *non dogmaticè, sed contentiosè*, seu *certativè*, ut Facundus Hermianensis interpretatur, qui hôc Basilii exemplo ad Theodori Mopsuesteni defensionem utitur lib. x. cap. vi. Haud immeritò itaque dici potest, Nyssenum quòque contradicendi cupiditate, non verò impium dogma docendi animo, glorificatum Christi corpus incorporeum, & figurâ carens vocasse. Cùm enim Apollinaris unam eandemque carnem cælestem, & æternam, tam eo tempore,

quo cum hominibus conversatus est, quàm post ejus resurrectionem, & ascensionem in cælos, Christum habuisse putaret, ita ut non modò substantia carnis, sed & eadem corporis forma, pondus, crassities, atque moles, cæteræque proprietates, quas accidentales vocant, in glorificatâ Christi carne perdurarent, quemadmodum Nyssenus ipse inferiùs cap. LVII. testatur; hinc factum est, ut idem Nyssenus adversùs Apollinarem acriter disputans, Christi carnem in cælos assumptam, nec in suis proprietatibus perseverasse, nec corruptibilem, nec corpoream, nec figuratam esse affirmaverit; non quòd ipse Christi carnem in ætheream, & cælestem qualitatem conversam fuisse putaret; sed quòd non ita corpoream, & figuratam esse diceret, quemadmodum Apollinaris autumabat. Non negat ergo absolutè Nyssenus in glorificato Christi corpore substantiam, figuramque carnis; sed ab eodem corpore excludit dumtaxat crassitiem illam, atque figuram magis sensibilem, infirmam, atque ignobilem, quæ Christo in statu mortalitatis competebat, quamque in eodem corpore adhuc perdurare putabat Apollinaris; & propterea dicendum est, verba illa, quibus glorificatum Christi corpus omni figurâ, atque circumscriptione spoliare videtur, non δογματικῶς, sed ἀγωνιστικῶς, à Nysseno prolata fuisse, ut ab Apollinaris impietate se quàm maximè alienum esse monstraret.

XXXI. Denique notandum est Nyssenum cum Gregorio Nazianzeno, & Damaso Romano Pontifice communionem semper servasse; at id fieri non potuisset, si Nyssenus in eum lapsus fuisset errorem, ut Christi carnem cælo eliminandam esse credidisset, idque suis insuper scriptis propugnasset. Etenim Gregorius Nazianzenus cùm in ejus erroris suspicionem incidisset, in Orat. LI. seu in priori ad Cledonium epistolâ pag. 739. talia de Christi carne sentientibus anathema dixit his verbis, *Si quis sanctam carnem nunc depositam esse, nudamque ac corpore vacuam divinitatem esse, non autem cum assumptâ parte, & esse, & venturam esse dixerit, præsentiæ illius gloriam non cernat. Ubi enim nunc corpus fuerit, nisi cum eâ naturâ, à qua assumptum est? Non enim, scilicet, juxta Manichæorum deliria soli impositum est, ut per dedecus honoretur, aut in aërem fusum, & dissolutum est, ut vocis natura, & odoris fluxio, & fulguris cursus minimè consistentis. Ubi etiam illud ponemus, quòd ipse post resurrectionem contactus fuisse scribitur,*

aut ab iis, à quibus confixus est, aliquando videbitur? Divinitas enim per se oculorum obtutum fugit, verùm cum corpore quidem, ut sentio, veniet; talis autem, qualis Discipulis in monte apparuit, aut ob ter ostensus est, divinitate carnem superante. Scripta autem fuisse videtur hæc epistola postquam Damasus Papa Vitalem Antiochenum Apollinaris discipulum, editâ subdolâ fidei professione, in communionem receperat; nam ut ex pag. 738. colligitur, tunc temporis de Apostolicæ Sedis communione Apollinaris asseclæ gloriabantur. At Damasus Papa agnitâ Vitalis perfidiâ, varios anathematismos, à V. C. Holstenio in parte 1. Collectionis Romanæ pag. 184. vulgatos, condidit, quibus dolosam fidei professionem, ab ipso Romæ editam disertè damnavit. Inter hos autem unus habetur adversùs eos, qui Christi corpus in cælis esse negabant, verbis hisce conceptus, *Si quis non dixerit, quòd in carne, quam assumpsit, sedet ad dexteram Patris, in qua venturus est judicare vivos, & mortuos, anathema sit.* Sanctus quòque Epiphanius circa eadem ferè tempora adversùs eos, qui Christo in cælis existenti, corpus adimere conabantur, doctissimè scripsit in hæresi LXXVII. qui Dimœritarum est num. XXIII. XXIX. & XXXV. Quis autem sibi persuaderi poterit, Nyssenum, qui cum Damaso, Nazianzeno, Epiphanio, cæterisque catholicis Orientalis Ecclesiæ Episcopis, qui Damasi anathematismos unanimiter receperant, communionis vinculo arctissimè jungebatur, eam opinionem illis ipsis temporibus sectatum fuisse, quibus unanimi Orientalium, & Occidentalium Episcoporum consensu damnatam fuisse mox vidimus. Nullus itaque de glorificatâ Christi carne Nysseni animo error insedit, ac propterea quæ tum in Antirrhetico adversùs Apollinarem, tum in aliis ejusdem scriptis primâ facie eidem errori favere videntur, ea cum aliis suorum operum locis, accuratè collata, benignè interpretari, atque explicari debent, quemadmodum ab Anastasio Sinaita factum fuisse, superiùs abunde monstravimus.

XXXII. Testimonia adversùs Judæos, quæ Antirrheticum adversùs Apollinarem excipiunt, Nysseni fœtum non esse putant, qui de Ecclesiasticis Scriptoribus tractarunt, eâ ratione freti, quòd in eorundem calce quædam ex Chrysostomo desumpta legantur, qui post Nysseni tempora floruit. Et sanè post editionem nostram, non est cur ampliùs hoc opus Nysseno abjudicent,

si eo tantùm argumento nitantur; cùm verba illa Chrysostomi pannum esse, huic Nysseni operi assutum, ex Vaticano codice n. MDCCCCVII. ex quo ipsū græcè primùm edidimus, lucidè appareat. Præterea capite III. ait, Christum butyro, ac melle nutritum fuisse, cùm Maria mater ejus à censu descenderet. Similia autem habet Nyssenus in oratione in illud Apostoli, *Quando sibi subjecerit omnia, tunc ipse quòque Filius subjicietur eis*, cujus verba in notis ad eum locum retulimus. Nemini autem, qui in Nysseni scriptis versatus fuerit, latere potest, ipsum non eadem modò sensa, sed & eadem ferè verba, sæpe diversis in locis repetere; quare hinc etiam comprobari posset, ea testimonia non alterius auctoris, quàm Nysseni opus esse; eò præsertim, quòd in omnibus ferè, quos vidi, optimæ notæ scriptis codicibus, cæteris Nysseni operibus accenseantur. Verùm enim verò cùm eorundem exordium totidem verbis reperissem apud Basilium in libro de Spiritu Sancto cap. XVI. pag. 180. & 181. & nonnulla in eis laudari videam, quæ in Sacrorum Bibliorum textu, quod sciam, nusquam apparent; hinc in eam opinionem adductus sum, ut istud Nysseni opusculum à quibusdam interpolatum fuisse credam, præsertim in ejus exordio, uti etiam ex secundi capitis titulo colligi potest.

XXXIII. De duabus sequentibus orationibus nequaquam dubitari posse videtur, quin genuinum Nysseni opus existant. Prima autem, licèt alterum S. Stephani Encomium in scriptis Vaticanis codicibus, quibus usus sum, inscribatur; sequenti tamen festo habitam fuisse, ex ejus lectione liquidò constat; nam pauca de S. Stephani laudibus præfatus, statim ad celebrandos SS. Apostolos Petrum, Jacobum, & Joannem digreditur. Magnifica autem sunt, quæ de eisdem, ac totius cœtûs Apostolici laudibus habet, præsertim de Petro Apostolorum Principe, quem hisce laudibus ornat, *Celebratur Petri memoria, qui Apostolorum est caput, & una quidem cum ipso cætera Ecclesiæ membra glorificantur; Dei verò Ecclesia in ipso solidatur. Hic enim juxta prærogatiuam sibi à Domino concessam, firma, & solidissima Petra est, super quam Salvator Ecclesiam ædificavit*. Ex hac autem Nysseni oratione discimus, Ecclesiæ, cui ipse præerat, & fortasse totius Cappadocum gentis instituto, unâ eâdemque die, quæ S. Stephani solemnitatem proximè sequitur, Apostolorum Petri, Jacobi, & Joannis, festum celebratum fuisse. Meminit autem hujus moris non

modò hôc in loco Nyssenus noster; sed & initio alterius orationis funebris in S. Basilium fratrem, quam hisce verbis orditur, *Bonum imposuit Deus ordinem anniversariis hisce nostris feriis, quas per ordinatam quandam vicissitudinem, & seriem his diebus & jam celebravimus, & rursus celebramus. Ordo autem nobis spiritualium celebritatum, atque conventuum is est, quem magnus etiam Paulus docuit &c. Ait enim ille in primis quidem Apostolos, & Prophetas constitutos, & ordinatos esse; post illos verò Pastores, & Doctores. Convenit igitur ordo solemnium conventuum, & celebritatum cum apostolicâ hac ordinatione. Sed primam celebritatem unà cum aliis non numero. Nam quę propter divinam unigeniti Filii apparitionem per partum Virginis, festivitas instituta est, ea non simpliciter sancta celebritas est; sed sancta sanctarum, & celebritas celebritatum. Igitur eas, quæ hanc consequuntur, enumeremus. Primùm nobis Apostoli, & Prophetæ spiritualis cœtûs initium fecerunt &c. Sunt autem hi Stephanus, Petrus, Jacobus, Joannes, & Paulus. Deinde post hos, conservato ordine suo, Pastor, & Magister præsentem nobis celebritatem auspicatur.* S. Basilium intelligit, cujus festum primo Januarii die celebrant Græci. Nec mirum cuipiam videri debet Nativitatis Domini festum die xxv. Decembris Occidentalium more in Cappadociâ celebratum fuisse, cùm eundem morem in suâ quòque Ecclesia obtinuisse testis sit S. Gregorius Nazianzenus in Orat. xxxix. in Epiphaniam pag. 632. ubi Nativitatis Domini, & Magorum adorationis festivitatem, de qua peculiarem orationem habuit, ab Epiphaniæ festo diversam fuisse hisce verbis affirmat, *At Christi quidem nativitas aptâ solemnitate priùs tū à festi duce, & auspice, tum à vobis, atque adeo ab omnibus, tam qui in mundo versantur, quàm qui mundo sublimiores sunt, celebrata est &c. Nunc verò alia Christi actio, aliudq; mysterium sequitur.* Hinc autem colligimus Chrysostomi verba in sermone xxxv. de Christi nativitate tom. v. ejus operum pag. 466. quibus ante decem annos idem festum, seorsim ab Epiphaniâ, die xxv. Decembris celebrari cœptum fuisse testatur, intelligenda esse de Antiocheni Patriarchatûs Ecclesiis, in quibus Ægyptiorum more unâ eâdemque die Epiphaniæ, & Nativitatis festum antiquitus agebatur; nam Antiochenæ Ecclesiæ Presbyter erat Chrysostomus, quo tempore eam orationem habuit, ut Combefisius ostendit in notis ad Joannis Nicæni epistolam tom. II. Auctarii Bibliothecę Patrum pag. 311.

Notan-

Notandum tamen est, in Nysseni oratione de Basilii laudibus Paulum, cum Petro, Jacobo, & Joanne conjungi, cujus in eo, quod *primi* edimus, S. Stephani encomio nulla mentio est, eâ fortasse de causâ, quòd id moris esset in Cæsariensi Ecclesia, in qua orationem illam habitam fuisse, haud inani conjecturâ ex quibusdam ejusdem orationis locis colligit Hermantius in S. Basilii vitâ lib. VIII. cap. IX. Similis mos in Gallicanis Ecclesiis vigebat, quas, hac eâdem die SS. Joannis, & Jacobi Apostolorum festum celebrasse constat ex Missali Gothico, quod sacrorum rituum scientissimus Joseph Maria Thomasius inter Sacramentorum codices Romanis typis primus edidit, & ex alio Missali Francorum, quod Clarissimus Mabillonius in Musæo Italico vulgavit.

XXXIV. Agendum modò nobis est de quatuordecim S. Gregorii Nysseni elegantissimis epistolis, quas Vaticanæ Bibliothecæ codex num. CCCCXXIV. suppeditavit. Harum prima festalis epistola est ad Eusebium quendam scripta, quem illum ipsum esse conjicio, cui inscribitur S. Basilii epistola inter editas num. XL. in qua se communem cum ipso domum, focum, pædagogum, aliaque omnia habuisse testatur. Verisimile enim est, hunc Gregorii etiam Nysseni, atque alterius Gregorii Nazianzeni sodalem, amicumque fuisse; ideoque fieri posse arbitror, ut ad eundem scripta fuerit Nazianzeni epistola CLXXI. in qua de Eusebii cujusdam nuptiis gratulatur, cùm in jam memoratâ Basilii epistolâ nil reperiatur, unde Eusebium illum, ut Hermantius conjecit in vitâ S. Basilii lib. I. cap. XIII. Episcopum fuisse clarè dignoscamus. Porrò tota hæc epistola in reddendâ mysticâ causâ versatur, cur nocte quidem ad longitudinis summum provectâ, Christus nasci voluerit, tunc verò è mortuis resurrexerit, cùm noctes diebus æquantur. Ejus autem scribendæ occasionem præbuit mos, in Oriente tunc temporis vigens, quo in Paschatis, atque Natalis Dominici solemnitatibus munuscula quædam vicissim Christiani mittere solebant, quò mutuam benevolentiam testatam facerent. Hujus moris servandi causâ, epistolam hanc pietate refertam, muneris loco Nyssenus ad Eusebium misit, eo prorsus pacto, quo Basilium fratrem, & Gregorium Nazianzenum ejusdem generis literas ad amicos scripsisse in nostris ad eam notis observavimus.

XXXV. Secunda epistola ad Sebastenos scripta est, quibus suspecta erat Nysseni in aliquibus fidei capitibus sententia. In

hac autem epistolâ de accusatoribus primò Nyssenus conqueritur, deinde rationem reddit, cur Marcellianos in suam communionem admiserit; demum orthodoxorum quorundam rogatu fidei professionem edit, in qua trium Sanctissimæ Trinitatis personarum distinctionem adstruit, & omnem hæreseos suspicionem ab se removet. Plura autem hactenus incognita ex hac epistolâ discimus, & primò quidem Nyssenum iisdem ferè, ac Basilium fratrem, calumniis obnoxium fuisse. Sanctus enim Basilius in epistolis LXXIII. LXXX. & CCCXLV. crimini sibi datum fuisse refert, quòd tres Deos diceret, Sabellii errores sequeretur, & de Spiritûs sancti divinitate nō bene sentiret. Atqui de his ipsis criminibus in hac epistolâ sese purgat Nyssenus; siquidem anathema illis dicit, qui duos, vel tres Deos, vel tres divinitates admitterent, quique ex non entibus Filium, vel Spiritum Sanctum factum fuisse affirmarent. Plura etiam habet de trium Sanctissimæ Trinitatis personarum distinctione, deque Spiritûs Sancti divinitate, quam eâdem prorsus ratione comprobat, ac S. Basilius in epistola CCCLXXXVII. nempe, in eam fidem à nobis credendum esse, in quam baptizati sumus; & quemadmodum juxta Domini nostri mandatum, in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti baptismus celebratur, nec ad æternam vitam quempiam regenerari posse credimus, si una sanctissimæ Trinitatis persona, qualiscumque illa sit, in salutari baptismo prætermittatur, ita nec æternæ salutis compotes esse possimus, si aliquâ de eisdem personis divinis omissâ, in Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum non credamus.

XXXVI. Quod attinet ad alterum accusationum caput de Marcellianis inexploratò, & sine debitâ deliberatione à Gregorio Nysseno ad ecclesiasticam communionem admissis, idem quòque Basilio crimini datum fuisse, ex ejus epistolâ CCCXXI. liquet. Celebre est apud Eruditos Marcelli Ancyrani nomen. Hic in Nicæna Synodo acriter cum Ario dimicavit; mox adversùs librum ab Asterio quodam Sophistâ in Arianæ hæreseos defensionem editum, confutationem elucubravit, cùmque eo in opere contradicendi cupiditate in contrarium errorem labi visus esset, Eusebiani hac occasione Arii damnationem ulciscendi libenter arreptâ, Marcellum unà cum ejus libro, tum in Constantinopolitanâ Synodo anno CCCXXXVI. celebratâ, tum etiam in aliis Synodis postmodum habitis, damnari, & à Constantino Magno, atque à Constantio

ejus

ejus filio ab Episcopatu deturbari curarunt. Adfuit exulanti Marcello Julius I. cumque unà cum Athanasio Romam venientem, post editam catholicæ fidei professionem, quam Epiphanius in hæresi LXXII. integram refert, in pristinam dignitatem restituit. Hinc nova Eusebianorum odia, novæque Marcelli damnationes, quibus ut tandem aliquando finis imponeretur, coacta apud Sardicam Oecumenica Synodus anno æræ christianæ CCCXLVII. Julii Papæ de Marcello judicium justum, legitimumque fuisse declaravit, refragrantibus Eusebianis, qui secessione ab Occidentalibus factâ, coactoque in Philippopolitanâ Urbe conciliabulo, Marcellum rursus unà cum S. Athanasio, & aliis Episcopis, qui cum eodem communicabant, anathemate percusserunt, & eò usque ab eorum Ecclesiis arceri curarunt, quoad Constantius Constantis fratris metu, liberam ad eas redeundi facultatem ipsis concessit. At Marcello Ancyram reverso, Ecclesiæ illi diutiùs præesse non licuit. Sanctus enim Athanasius, Marcellum, *Ubi quædam alia nova*, inquit Hilarius in fragmentis cap.II. num. XXII. *miscere sensit, & ambiguis prædicationibus, ejus in quam Photinus erupit, doctrinæ viam quærere, à suâ communione separavit*; & ut Sulpitius Severus ait in Hist. Eccl. lib.II. *Habuit* Marcellus *hanc verecundiam, ut tanti viri judicio notatus, sponte concederet*, hoc est, ut iterum Hilarii verbis loquar, ultro sese Episcopatu abdicavit, sine ullâ Synodi auctoritate. Gesta hæc fuisse videntur circa annum æræ Christianæ CCCL. ut alibi ostendimus. Et Orientales quidem ex hoc Athanasii facto tum Sardicensis Concilii auctoritatem elevandi, tum etiam à Marcelli communione penitus recedendi occasionem arripuisse affirmat Hilarius loco suprà memorato; Athanasii verò dissidium ad breve tempus durasse, vel inde constat, quòd eundem suis in operibus passim excusat, ac nominatim in epistolâ ad Solitarios non ante annum CCCLVII. scriptâ, ut multis probat Dionysius Petavius in dissert. de Photini damnatione cap.III.

XXXVII. Interea dum Marcellus, Episcopatu deposito, privatam vitam agebat, & non pauci Orientalis Ecclesiæ Episcopi ab ejus communione abstinebant, Cæsariensis Ecclesiæ infulis admotus fuit S. Basilius, Gregorii Nysseni frater, qui ab ipso sui Præsulatus exordio adversùs hæresim Marcello tributam invehi cœpit, utpote qui Meletii Antiocheni, ut ex ejus epistolâ CCCXXV. constat, & aliorum Orientis Episcoporum partes sequeretur,

retur, licèt Arianæ hæreseos suspicione apud Occidentales laborarent. Hinc Athanasium Alexandrinum, de mittendâ ad Damasum Romanum Pontificem legatione, per literas consulens, eundem, quem præcipuum Marcelli defensorem esse non ignorabat, enixè rogavit, ut apud Occidentales de damnandâ Marcelli hæresi sedulò ageret, ut in ejus epistolâ LII. legimus. Marcellum quòque hæreseos accusat, tum in fidei professione, quam ab Eustathio Sebasteno anno CCCLXXII. subscribi curavit, tum in epistolâ LXIII. ad Neocæsarienses eodem ferè tempore missâ, tum denique in epistolâ LXXIV. ad Occidentales, quæ multorum Orientis Episcoporum nomine scripta fuisse videtur. At verò Athanasius Alexandrinus, & Epiphanius Constantiæ Cypri Episcopus, atque Paulinus Antiochenus, qui cum Occidentalibus arctiori quàm cæteri Orientis Episcopi, communionis vinculo jungebantur, Marcellum, quem Apostolica Sedes, & Sardicensis Synodus absolverat, pro virili tuebantur. Sanctum enim Athanasium etiam post privatæ suæ communionis subtractionem Marcellum excusasse superiùs vidimus, Epiphanius verò numquam apertè Marcello hæreseos notam inussit, deque ejus fide recta ne an falsa esset, nil definire voluit, ut ex ejus hæresi LXX. liquet: denique de Paulino Antiocheno, quòd Marcelli asseclas promiscuè ad suam communionem admitteret, apertè conqueritur S. Basilius in mox laudatâ epistolâ LXXIV. ad Occidentales prope finem.

XXXVIII. Quin etiam ad tuendum, defendendumque Marcellum momenti plurimum attulit, quod, ipso juxta Epiphanii calculum in hæresi LXXII. anno circiter CCCLXXIII. jam defuncto, accidit. Siquidem Presbyteri nonnulli ejus discipuli cum aliis Clericis, qui Ancyræ seorsim à cæteris, vivente Basilio, atque Athanasio, in Marcelli locum suffectis, ecclesiasticos cœtus agebant, Episcopos non paucos Valentis Imp. jussu apud Diocæsaream Palestinæ Urbem jam ab anno CCCLXXI. quo S. Athanasius obiit, exulantes, convenere anno circiter CCCLXXV. ut Hermantius in lib. VII. Vitæ S. Basilii cap. XV. rectè conjecit, & eorundem communionem adepti sunt, tum quòd à S. Athanasio se numquam damnatos fuisse, prolatis communicatoriis ejusdem literis, docuerint; tum potissimùm quia editâ fidei professione, quæ integra ab Epiphanio, sequenti anno adversùs hæreses scribente, refertur, sese ab omni hæreseos suspicione abunde purgaverint. Marcel-

celliani itaque communicatoriis horumce Confessorum literis freti, ut in Catholicorum numero haberentur, à cæteris Orientis Episcopis postularunt. Et multæ quidem hac de causâ in Orientis Ecclesiis turbæ excitatæ fuisse videntur, nonnullis, scilicet, Confessorum factum probantibus, aliis verò eos à Marcellianis deceptos fuisse contendentibus. Basilius sanè Cæsariensis Antistes in epistolâ ccxciii. ad eosdem Confessores scriptâ, eos de damnatâ quidem Apollinaris hæresi laudat, de Marcellianis verò in communionem receptis acriter increpat, idque etiam fecisse Gregorium Nyssenum, aliosque Orientis Episcopos dubitari non potest.

XXXIX. Testis est idem Nyssenus in epistola, quam illustrare conamur, Orientalis Diœceseos Episcopos, eos nempe, qui Antiocheno Præsuli parebant, & fortasse cum Paulino, quem Marcello favisse vidimus, communicabant, cùm dissidii hujus inter Confessores, aliosque Episcopos exorti, notitiam habuissent, ab ipso postulasse, ut accuratè in Marcellianorum receptionem inquireret, suamque de eâdem re sententiam promeret; nec à vero procul esse videtur, eosdem ad Basilium quòque Nysseni fratrem, & cæteros Orientis Episcopos eâdem de re literas dedisse, ut hac saltem in parte Ecclesiæ, nimiùm alioqui turbatæ, pax redderetur. Basilium sanè, responso ab exulantibus Episcopis accepto, sententiam mutasse, & Marcellianos, quos antea acriter insectatus fuerat, in Catholicorum numero tandem habuisse, ex ejus epistolâ cccxxi. ad Petrum Alexandrinum lucidissimè apparet. Nyssenum quòque, maturâ deliberatione habitâ, communionem suam eisdem impertitum fuisse, idque ipsum Orientis Episcopos comprobasse, ex hac, quam primi edimus, ejusdem epistolâ discimus. Porrò in modò memoratâ Basilii epistolâ legimus, Galatas Marcellianorum receptionem ægrè ferentes, multas eâ de causâ Basilio turbas concitasse, unde factum fuisse videtur, ut Basilius datis ad Petrum Alexandrinum literis, quarum paulò ante mentionem fecimus, quidnam de illis agendum sibi videretur, postularet. Non defuere qui Nyssenum etiam criminarentur, quòd à Niceni Concilii fide descisceret, & cum Marcellianis communicaret. Sed Petrum quidem Alexandrinum Basilio adstipulatum fuisse, ex ejus responsivis ad Petrum literis toties memoratis apparet. Nyssenus verò aliis apologeticis literis sese ab adversario-

rum

rum calumniis purgasse, in hac ipsâ ad Sebastenos epistolâ testatur. Denique Basilium quòque ad Galatas in suî defensionem literas dedisse conjicimus ex ejus epistolâ cccxxi. ad Petrum Alexandrinum, in qua sic ait, *Galatis, qui frequentes mihi turbas concitarunt, adhuc non potui quicquam respondere, quòd vestrum de hac re judicium expectarem. In præsenti autem, si Dominus voluerit, ipsique nobis assenserint, spes est nos posse populum ad Ecclesiam reducere, ut ne possint illud nobis in os reponere, ad Marcellianorum partes nos accessisse, sed membra illos extitisse illius Ecclesiæ, quæ est corpus Christi; ita ut malitiosa de hæreseos crimine calumnia, quaquaversum diffusa, per nostram receptionem deleatur, nec ampliùs nos pudere debeat, quòd eorum partes secuti simus.* Galatas autem frequentes sibi turbas concitasse ait Basilius, non tam ad Marcellianorum receptionem respiciens, quàm ad Galatas illos, qui ab Eustathio Sebasteno Sebastiam acciti fuerant, & cum Basilio nequaquam communicabant, quorum mentio habetur in Basilii magni epistolâ lxxxv. vel potiùs ad dissidium illud, quod ipsi cum Athanasio Ancyrano, Eustathii Sebasteni calumniis, ut rectè Hermantius conjicit, in libro vi. Vitæ S. Basilii cap. ix. nimiùm credenti, intercessit, de qua re meritò in epistolâ lııı. & sequenti conqueritur. Cæterùm quid postea in Marcellianorum negotio à Basilio factum fuerit, ignoramus, cùm inter ejus opera nil reperiatur, unde istarum rerum, quæ in postremis ejus vitæ temporibus evenere, notitiam haurire possimus. Nysseno tamen priores suas apologeticas literas ad obstruenda calumniantium ora satìs non fuisse, inde patet, quòd novas literas in suî defensionem ad Sebastenos illos scribere coactus fuerit, qui, Basilio teste in epistolâ viii. & cclxiv. cum Eustathio nequaquam communicabant, quosque detractorum calumniæ in eam suspicionem adduxerant, ut de rectâ Nysseni in fidei rebus opinione dubitarent; quæ quidem literæ alias Basilii fratris, ut vidimus mirificè illustrant, atque insuper præstant, ut non ampliùs tot hactenus ignoratarum rerum notitiâ careamus.

XL. De tertiâ Nysseni epistolâ, in qua reditum quendam suum ad Ecclesiam divinitus sibi commissam describit, hîc tantùm repetere possum, quod in meis ad ipsam notis observavi, scriptam, scilicet, fuisse videri, vel post Constantinopolitanam primam Synodum, vel eo tempore, quo Nyssenus ab exilio reversus

sus est. Quis enim crederet, redeuntem Episcopum eo cum honore, cumque iis lætitiæ significationibus, quæ in hac epistolâ describuntur, exceptum fuisse, nisi vel diuturno tempore procul ab Ecclesiâ extitisset, vel post egregiam aliquam operam Ecclesiæ navatam, ad sedem suam reversus esset? Si prior conjectura placet, scripta est hæc epistola anno ccclxxxi. desinente; sin verò posterior conjectura magìs arriserit, dicendum est, scriptam fuisse, vel paulò ante Valentis obitum, vel statim ab ejus morte, quæ contigit die ix. Augusti anno ccclxxviii. Quartam, & quintam epistolam Cynegio Nysseni amicissimo Viro, ut patet ex ejusdem epistolis nonâ, & decimâ scriptam fuisse conjicimus. In priori enim ait, eum, cui Synesium consanguineum suum, hactenus nobis ignotum, capitalis criminis reum commendat, virum fuisse, cui de vitâ, ac morte suffragium ab Imperatore concreditum fuerat: in secundâ verò, quæ pariter commendatitia est Alexandri cujusdam sibi amicissimi viri, senem se eo, quo scribebat tempore, fuisse asserit. Cynegius autem Prætorii Præfecturam in Oriente gessit ab anno ccclxxxiv. ad annum cccxc. ut ex pluribus Theodosiani codicis legibus colligit accuratissimus Dionysius Gothofredus in Prosopographiâ, & in Notitiâ dignitatum ejusdem codicis, quo sanè tempore ad sexagesimum ferè ætatis annum Nyssenus pervenerat. Octavæ epistolæ argumentum desumptum est ex quibusdam Homeri Odysseæ verbis, quod & interdum Basilium fecisse ex ejus epistolâ ccclvi. liquet. Hæc autem epistola scripta est à Nysseno, cùm senex admodum esset, ad eruditum quendam juvenem cappadocem, vel in Cappadociâ commorantem, qui Nyssenum, peragre agentem, suis literis patri commendaverat. Nona epistola, ut ex ejus contextu apparet, scripta fuit ad Cappadocem virum, in quodam Ponti loco degentem, ut eum in patriam ad Paschatis solemnitatem secum celebrandam accerseret. Moris enim tunc erat amicos ad celebriores dies festos, præsertim Paschatis, simul agendos invitare, ut patet ex Nazianzeni epistolis xcix. c. & cii. ad Eulalium, junctis epistolæ ccxxx. ad Palladium. In hac autem epistolâ de feritate, atque asperitate morum, quâ Cappadoces laborabant, Nyssenus conqueritur.

XLI. Decima atque undecima epistola tunc temporis à Nysseno scriptæ fuisse videntur, cùm eloquentiæ artes, Nazianzeno teste in epistolâ xliii. publicè profitebatur. His autem Nyssenus

ad

ad alias duas literas respondet, quas à S. Basilii fratris magistro acceperat; qui non alius esse videtur, quàm Libanius sophista, tot adhuc superstitibus elegantissimis scriptis celeberrimus. Nam auctor est Socrates lib. IV. Hist. Eccles. cap. XXVI. & Sozomenus lib. VI. cap. XXVII. Basilium, atque Gregorium Nazianzenum, Himerii, Prohæresii, & Libanii discipulos extitisse. At de Himerio multùm vereor, ne perperam id Socrates, & Sozomenus affirment; nam testis est Eunapius Sardianus in Philosophorum vitis paginâ mihi 109. Pontum universum, ac finitimas gentes Prohæresio, apud Athenas docenti, discipulos submisisse. Oportet itaque hanc epistolam, aut Prohæresio, aut Libanio scriptam fuisse. Atqui Prohæresius eodem Eunapio teste pag. 126. Christianæ fidei jam ante Juliani Imperatoris tempora nomen dederat; has verò epistolas ad ethnicum aliquem eloquentiæ magistrum missas fuisse, ex ejusdem lectione clarè colligitur, & quamvis fieri possit, ut Prohæresio, antequam Christianus fieret, has epistolas Nyssenus dederit, attamen cùm Basilius ipse in epistolâ CXLVI. se Libanio operam dedisse referat antequam Athenas iret, idque ipsum Libanii assertione in epistolâ CXLIII. inter Basilii epistolas confirmetur; propterea dicendum videtur, vel hoc nomine, quòd Prohæresium in docendo Basilio Libanius præcesserit, haud immeritò ejusdem magistrum κατ' ἐξοχὴν, à Nysseno vocari potuisse, & consequenter non Prohæresio, sed Libanio, qui summâ cum laude sophisticam iisdem temporibus exercebat, à Nysseno duas hasce epistolas scriptas fuisse. Porrò earundem prima responsiva est ad Libanii epistolam, in qua Nysseni eloquentiam debitis laudibus prosequebatur. Ejus scribendæ auctor fuit Cynegius ille, quem sub Theodosio Augusto Prætorii Præfecturam in Oriente gessisse superiùs vidimus, quiq; eo tempore, quo Nyssenus has duas epistolas exaravit, Libanio magistro ad eloquentiam sibi comparandam utebatur. Hunc enim Libanii amicissimum fuisse, eidemq; domum suam venienti, cùm Præfecti Prætorii munere fungeretur, unico exemplo obviam ivisse, testis est idem Libanius in Orat. adversùs ingredientes Magistratuum domos pag. 97. ex editione Gothofredi. Posterior etiam epistola responsiva est ad aliā Libanii, in cujus fine docēdi munus se ideo deserturum comminabatur, quòd juvenes, neglecto rhetorices studio, belli artibus operam darent, & militare stipendium scitè eleganterque loquendi gloriæ preferrent.

Hanc

Hanc Libanii epiſtolam ſibi redditam fuiſſe Nyſſenus ait, in Cappadocum metropoli, Cæſareâ, ſcilicet, quò fortè venerat; & quidem Kalendis Januariis, qua die amicos dona ſibi invicem benevolentię ergo mittere ſolebant, ipſomet Libanio teſte in *ἐκφράσει καλανδῶν* tom. 1. ejuſdem operum edit. Morellianæ pag. 178. quæ hanc Nyſſeni epiſtolam non mediocriter illuſtrat. Hinc autem Libanii literas laudandi occaſione ſumptâ Nyſſenus, eas loco muneris, & quidem auro, gemmiſque pretioſioris, ſibi fuiſſe ait, ac præterea eundem Libanium rogat, ut docendi munus non deſerat, & Cynegium vel invitum curet eloquentiæ ſtudiis incumbere. Cæterùm inter Libanii epiſtolas adhuc ineditas, quæ ſupra duarum chiliadum numerum in Vaticanâ Bibliothecâ ſervantur, nulla Gregorio Nyſſeno inſcripta reperitur, quamobrem, ſi has epiſtolas Libanio miſſas fuiſſe rectè conjecimus, hinc etiam diſcere poſſumus, non omnes ab eximio illo rhetore ſcriptas epiſtolas, in antiquiſſimis earundem collectionibus contineri. In duodecimæ epiſtolæ initio, quę cuinam ſcripta fuerit, ignoramus, ſeſe excuſat Nyſſenus, quòd libros à ſe adversùs hæreſim editos, non antea mittere potuerit ob librariorum penuriam, quo Cappadoces laborabant, de quâ etiam clarè conqueritur S. Baſilius in fine epiſtolæ CLXVII. & ſubobſcurè in epiſtolâ CCCXLI. Videtur autem loqui Nyſſenus non de Antirrhetico adversùs Apollinarem, ſed de tredecim ejus libris adversùs Eunomium; prioris enim operis, non admodum prolixi, exemplar unum facilè Nyſſenus conficere potuiſſet, non item ſecundi, quod longiſſimum eſt. Hæc itaque epiſtola paulò poſt Conſtantinopolitanam I. Synodum ſcripta fuit; nam uno ante ejus Synodi celebrationem anno libros illos edidiſſe Nyſſenum, ſcitè probat Hermantius in Vitâ S. Baſilii lib. VIII. cap. XXIII. Porrò Nyſſenus ait, juvenem, fideique catholicæ acerrimum defenſorem illum fuiſſe, ad quem libros ſuos miſit; quamobrem auctor ipſi eſt, ut de difficilioribus quibuſque locis, quæ inter legendum occurrent, Viros divinarum rerum peritos conſulat, eoſque evitet, qui pilæ luſorum inſtar, callidis conſiliis, ceu ſimulatis pilæ jactibus, amicos decipiunt; & hac occaſione trigonalis pilæ ludum, vel alium eidem planè ſimilem, eleganter deſcribit, ejuſque verba non modicam lucem iis afferunt, quæ de eo ludi genere Eruditiſſimi prophanarum antiquitatum Scriptores tradunt.

XLII. Sequitur epistola xiii. quam Nicomediensi Ecclesiæ pastore orbatæ, & idcirco in plures factiones discisse, scriptam fuisse pluribus argumentis evincitur. Primò enim ait, Urbem illam, ad cujus cives scribit, regiam olim sedem fuisse, & totius provinciæ principatum obtinuisse, antequam vicina ipsi urbs efflorescerct; hoc autem de Nicomediâ intelligi debet, quæ olim quidem Bithyniæ Regum sedes exstiterat, & posterioribus temporibus à Diocletiano in Imperii sedem delecta fuerat; deinde verò vicinâ Nicææ urbe in Bithyniæ partis metropolim evectâ, multum pristini splendoris, atque dignitatis amiserat, ut in nostris ad hanc epistolam notis observavimus. Præterea ait Nyssenus ejusdem Urbis, de qua loquitur, ædificiorum pulchritudinem, atque magnificentiam periisse; quod etiam de Nicomedia intelligi debet, quam ædificiorum splendore, atque multitudine Urbi Romæ parem reddere conatus est Diocletianus, ut Lactantius ait in libro de Mortibus persecutorum cap. vii. quæque Datiano, & Cereale Coss. anno scilicet æræ Christianæ ccclxviii. repentino terræ motu funditus subversa fuit, vicinis urbibus ex parte servatis, quemadmodum refert Ammianus Marcellinus lib. xvii. cap. xiii. Idatius in Fastis, Socrates in Hist. Eccl. lib. ii. cap. xxxix. Hieronymus in Chronico, & Libanius in Monodiâ de ejusdem urbis subversione; quin & reliquam Nicomediam, Juliano imperante, novo terræ motu collapsam fuisse, idem Ammianus Marcellinus lib. xxi. cap. xxxi. testatur. Denique in hac epistolâ mentio fit Patricii, & Euphrasii quondam Episcoporum Ecclesiæ illius, ad cujus fideles scribit Nyssenus; & quamvis prioris nulla, quod sciam, mentio in antiquis ejusdem ævi monumentis habeatur, posteriorem tamen Nicomediensem Episcopum fuisse, & Constantinopolitanæ I. Synodo interfuisse ex ejusdem subscriptionibus liquet. Dubitari itaque non potest scriptam fuisse hanc epistolam ad Nicomediensem Ecclesiam, Euphrasii obitu vacantem, & quidem post Oecumenicam Constantinopolitanam I. Synodum, cui Euphrasius interfuit, cùm post ejus obitum antiquæ fidelium dissensiones in Ecclesiâ illâ acriùs, quàm antea, invalescerent; quas, dum hac epistolâ componere studet Nyssenus, fortissimis rationibus evincit, in Episcopi electione non tam mundanæ nobilitatis, atque potentiæ, quàm animi virtutum rationem habendam esse. Præclara sunt hæc Nysseni verba, *Multùm expedire arbitror, ut in*

Episcopi electione quod justum rectumque est, præ oculis habeatur; ut nempe idoneus ad eam dignitatem promoveatur; genus autem clarum, divitias, & mundanæ nobilitatis splendorem, Episcopi dotibus annumeranda esse, nunquam Apostolicâ sanctione statutum fuit; veruntamen si hæc omnia ultro, & non quæsita in Episcopo reperiantur, ea utique, velut umbram casu, & fortuitò comitantem, non rejicimus, sed nihilo seciùs, quæ præstantiora hisce rebus sunt, animi, scilicet, dotes majori in pretio habebimus, tametsi illis omnibus caruerint. Et paulò post: *Quidnam Urbi Romæ antiquis temporibus magis conducebat, nobilemne aliquem, atque fastu tumentem Senatorii ordinis virum in Ecclesiæ Præpositum accipere, an potiùs Petrum piscatorem, cui nil ad gloriam ex mundanis rebus suppetebat? Quæ domus, qui famuli, quæ possessiones proventibus suis rerum omnium affluentiam suppeditantes; sed peregrinus homo, domo, & victu carens, ditior illis erat, qui omnia possidebant, quia nil possidendo, Deum totum obtinuit.* Affert inter alia Cappadocum, & Mesopotamiæ incolarum exemplum, qui non nobilem quempiam, aut potentem virum in primum suarum regionum Episcopum elegerunt; sed Thomam Apostolum, & Longinum Centurionem, qui lanceâ Christi latus in Cruce perfodit, cujus rei nescio an apud alium veterem Scriptorem mentio habeatur; ait enim, *Ita & Mesopotamiæ incolæ, etsi inter ipsos ditissimi Satrapiarum rectores essent, attamen Thomam cunctis digniorem esse censuerunt, quem sibi ipsis præficerent. Ita & Titum Cretenses, & Hierosolymæ cives Jacobum in Episcopum elegerunt; nosque Cappadoces Centurionem illum, qui passionis tempore divinitatem Domini fassus est, tametsi multi tunc temporis apud nos essent illustres genere, & nutritores equorum, quique primas in Senatu partes obtinerent.* Legimus apud Sozomenum lib. VIII. Hist. Eccl. cap. VI. Gerontium quendam Mediolanensis Ecclesiæ Diaconum medicæ artis peritum, cùm ob facinus quoddam injunctam sibi à divo Ambrosio pœnitentiam agere renuisset, in Constantinopolitanam urbem migrasse, ubi captatâ potentium quorundam Aulicorum amicitiâ, non multò post eorundem operâ, atque favore ab Helladio Cæsariensi Episcopo, cujus filio militare munus comparaverat, Nicomediensi Ecclesiæ Episcopũ ordinatum fuisse; idq; cùm resciviset Ambrosius, ad Nectarium Constantinopolitanum Episcopum scripsisse, ut eidem sacerdotium adimeret; cumque Nectarius, reluctantibus Nicomediæ civibus, morem Ambrosio

nunquam gerere potuisset, à Joanne tandem Chrysostomo eundem Gerontium depositum fuisse, suffecto in ejus locum Pansophio uxoris Archadii Augusti pædagogo. An autem Gerontius iste eo tempore Nicomediensis Episcopus ab Helladio factus fuerit, quo ad eosdem Nicomedienses Episcopo orbatos scripsit Nyssenus, alii videant; nam quamvis tempora conveniant, tamen de re perobscurâ, valdeque incertâ quidpiam in præsenti definire non ausim.

XLIII. In decimâ quartâ epistolâ de misero vitæ suæ statu, de adversariorum suorum insidiis, deque perversis suorum temporum moribus latè conqueritur Nyssenus. Scripta autem fuisse videtur quo tempore ab Ecclesiâ suâ Valentis Imp. jussu exulabat: ait enim se charissimis, jucundissimisque rebus destitutum in bellis versari, & eos, quos deserere coactus fuerat, filios extitisse, quos per spirituales suos dolores Domino parere meruerat, quique dilectionis vinculo secum conjungebantur, & difficillimis persecutionum temporibus, quantumvis gravibus ærumnis vexati, benevolentiæ tamen erga se suæ majorem semper cumulum addiderant. Designare autem in hac epistolâ videtur Nyssenus Eustathii Sebasteni asseclas, aut potiùs Macedonianos, qui post eorum celebrem legationem anno CCCLXVI. Liberio missam, cum Catholicis promiscuè communicabant; hi enim calumnias orthodoxis nunquam non struebant, & oris corporisque habitu ad modestiam superstitiosè composito, exquisitâ etiam vestium concinnitate morum probitatem, qua alioquin prædici erant, putidè nimis affectabant. Huc respexisse videtur Gregorius alter Nazianzenus Episcopus in orat. XLIV. pag. 711. ubi post commendatos eorum mores, hæc habet, Καὶ τοσοῦτον ὑμῶν αἰδοῦμαι τὴν εὔκοσμον ταύτην στολὴν, καὶ τὸ χρῶμα τῆς ἐγκρατείας &c. *Adeo vos amplector atque exosculor, adeo concinnam hanc vestram, & compositam vestem revereor, & contractum ex continentiâ colorem &c.* Eos quòque rigidissimos Orthodoxorum censores extitisse testatur S. Basilius in capite ultimo libri de Spiritu Sancto, ubi miserum Orientis Ecclesiarum statum describens, hæc ait, *Refrigeratâ omnium charitate, sublata est fratrum conspiratio, concordiæ verò etiam nomen ignoratur. Sublatæ sunt autem etiam amicæ admonitiones, nusquam viscera humana, nusquam lacryma ex condolentiâ. Non est qui infirmum in fide suscipiat, sed tantum odium inter contribules exarsit, ut quisque magis*

de

de proximi lapsibus, quàm de propriis rectè factis exultet. Et paulò post, *Hinc implacabiles, & amari sedent erratorum examinatores, iniqui verò, & malevoli rectè factorum judices; ac tantum, ut videtur, malum nobis insedit, ut etiam brutis facti simus brutiores.* Sanè similia perpetrasse constat, quos in postremâ hac epistolâ Nyssenus redarguit.

XLIV. Cæterùm cùm in Archelai disputatione, tum in hisce Nysseni operibus edendis summâ religione veterum codicum lectionem secuti sumus, & vel manifesta librariorum sphalmata, quæ à nobis emendata sunt, in nostris notulis, περιεργῶς fortasse, indicavimus. Præterea cùm Antirrheticus adversùs Apollinarem in Vaticano codice, quo usus sum, æquè veteri manu ab antiquo scriptorum codicum correctore, atque emendatore, quem δοκιμάζοντα τὰ γεγραμμένα, idem Nyssenus vocat epistolâ xi. correctus fuerit, partim quidem ex ingenio, ut mihi videtur, partim verò ex alterius codicis collatione, & cunctæ ejus emendationes supra corrupta loca ita cinnabari exaratæ fuerint, ut prior etiam lectio atramento delineata non obliteraretur, idcirco nos priori lectione in contextu plerumque servatâ, antiquas hasce emendationes, variasque lectiones in notas retulimus; nisi tamen tanti ponderis esse visę fuerint, ut in orationis contextum eas transferre necessarium existimaverim; tunc enim lectionem à correctore indicatam in textum retuli, memoratâ tamen in notis lectione, quę priùs in scripto codice reperiebatur; licèt interdum acciderit, ut quædam in notis posuerim, quæ potiùs in textum referenda esse, re meliùs deinde consideratâ, cognoverim. Sed & hîc repetendum videtur, quod in notis ad xii. Nysseni epistolam monui, tres scilicet, postremas ejusdem epistolas lacunis quibusdam in Vaticano codice deturpari, non veteris librarii culpâ, sed quia in alio codice, ex quo ante quingentos annos Vaticanus transcriptus fuit, nonnullæ erant paginæ in unâ earum extremâ parte vetustate consumptæ, quarum defectum accuratè adeo antiquus Vaticani codicis scriptor repræsentavit, ut deficientium verborum numerum, relicto nunc majori, nunc minori spatio diligentissimè designaverit. Nos autem, ne tot hiatus in earundem epistolarum textu conspicerentur, lacunas illas habitâ ratione majoris, minorisve intervalli, quod antiquus librarius diligenter expressit, ex ingenio supplevimus, & conjecturas nostras, qualescumque illæ fue-

fuerint, ſemicirculis incluſimus, ne eas quiſpiam Nyſſeni verba eſſe putaret. Et hæc de Nyſſeni operibus, quæ primi è Vaticanis codicibus eruimus, pro inſtituto noſtro ſint ſatis.

XLV. Nunc nobis ad Euthalii lucubrationes accedendum eſt, cujus capitula, argumenta, & στιχομετρίας, in Actus Apoſtolorum, & ſeptem Catholicas, & alias quatuordecim S. Pauli epiſtolas cùm inter Svecorum quondam Reginæ codices, qui nunc eximiâ Alexandri VIII. Pontificis Optimi Maximi munificentiâ Vaticanam Bibliothecam adaugent, reperiſſem, ea omnia edere operæ pretium mihi viſum eſt, tum quia quidquid ab antiquis Patribus in ſanctiſſimæ Chriſtianæ legis illuſtrationem præſtitum fuit, maximâ obſervatione, ac reverentiâ dignum eſſe nemo, ut arbitror, dubitaverit, tum ut ampliùs Eruditi non ignorent, quis primùm in Novi Teſtamenti libris Maſoretam egerit, tum demum ut Euthaliana mox memoratarum Novi Teſtamenti partium editio integra, & omnibus numeris abſolutiſſima in lucem prodiret, ratus ex eâ non modicam Chriſtianæ fidei utilitatem ortum iri, hoc potiſſimùm tempore, quo curioſæ nimis quæſtiones de Novi Fœderis textûs ſynceritate, non ſine magno religionis diſcrimine, excitantur. Non agam hîc pluribus de veteris teſtamenti diviſionibus, nec de latinâ Novi Fœderis editione ſermonem inſtituam; ſed tantùm de græco ejuſdem textu, cùm ſolius Euthalii Sulcenſis Epiſcopi gratiâ ad tractationem iſtam acceſſerim, quem in iis tribus tantùm Novi Teſtamenti partibus illuſtrandis, & in capitula, & verſus dividendis, laborem ſuum ſtudiumque contuliſſe, quæ nunc ex Regio-Alexandrino Vaticano codice in lucem prodeunt, ejus monumenta teſtantur. Apoſtolos, & Evangeliſtas uno tenore, & abſque ullis capitulorum diſtinctionibus ſua, in humani generis ſalutem, ſcripta edidiſſe, una eſt omnium Eruditorum opinio; verùm de tempore, quo in Novum Teſtamentum inducta eſt hujuſmodi partitio, ejuſque auctoribus inter Eruditos non conſtat. Joannes Crojus, qui in Obſervationum Eccleſiaſticarum libro cap. IV. de hac Biblicarum antiquitatum parte adversùs Heinſium acriter diſputavit, Evangeliſtarum, & Apoſtolorum ſcripta, ſtatim atque edita fuere, atque in manus Chriſtianorum pervenere, ab iis, quibus prædicationis cura, & Eccleſiæ adminiſtratio mandata fuerat, aut ab aliis piis viris, & ſtudioſis in περικοπὰς, ſeu ſectiones diviſa fuiſſe cenſet, ut commo-

diùs

diùs legi, sive privatim, sive publicè, ac faciliùs intelligi possent. Quæ sanè Croji sententia, si de lectionibus in publicis fidelium synaxibus recitatis, aut de institutâ ab aliquibus privatum in usum, & ad commodiorem sacri textûs lectionem divisione intelligatur, aliquam veritatis speciem habet. At verò si statas aliquas, fixasque divisiones, capitulis, quibus nunc utimur, similes, in Evangelia, & reliqua Apostolorum scripta, statim atque publicam lucem aspexere, communi usu inductas fuisse censeat, id à veritate multùm discedere, non modò altum de hac divisione apud vetustissimos Ecclesiæ Patres silentium innuit; sed & Euthalii nostri nunc primùm editæ præfationes, in quibus ad sua usque tempora majorem Apostolicorum scriptorum partem, versuum, & capitulorum distinctionibus caruisse dicit, luculentissimè evincunt. Perperam etiam ad opinionem suam fulciendam allegat Crojus vocis περικοπὴ, apud Clementem Alexandrinum, & alios veteres Scriptores usum, ea enim vox in adductis exemplis non sectionem, seu partem contextûs sacri, sed ῥῆσιν, *dictum*, χωρίον, *locum*, vel testimonium aliquod ex sacris paginis depromptum significat, ut ipse Crojus in quibusdam Philoponi locis ibidem interpretatur. Porrò antiquissimam Biblicorum librorum distinctionem illam esse, quam Eusebius Cæsariensis ad Evangelistarum conciliationem per canones quosdam à se excogitatos ineundam adhibuit, rectè notat diligentissimus Ecclesiasticarum antiquitatum scrutator Morinus lib. II. Exerc. Biblicarum Exerc. XVII. cap. III. si tamen fieri posse concedat, ut Eusebii quòque temporibus tam Evangeliorum, quàm reliquorum novi, ac veteris Testamenti librorum partitiones ab aliis Patribus privatum in usum adinventæ fuerint. Cum enim nullæ sacri textûs divisiones ab ejusdem auctoribus profluxissent, rectè cap. VII. Crojus observat, liberum unicuique fuisse, eam partitionis speciem sequi, aut edere, quæ sacro textui convenientior, sibique commodior videbatur. Hinc autem factum arbitror, ut ex pluribus, quæ olim excogitatæ fuerunt, Sacrorum librorum divisionibus, nonnullæ quidem temporis processu obsoleverint, aliæ verò perpetuo in usu apud Græcos extiterint, illæ, nempe, quæ accuratiores, ac utiliores cæteris videbantur, aut quas insignioris alicujus Ecclesiæ auctoritas usus que probasset.

XLVI. Testes hujus moris laudo Sacrorum librorum scri-

ptos

ptos codices duos, omnium, quotquot supersunt, antiquissimos, quorum unus inter præcipua Vaticanæ Bibliothecæ ornamenta, censetur, alter Cyrilli Lucaris Patriarchæ C. P. munere in Regis Anglorum scriniis asservatur. Postremus enim horum codicum quadratis literis circa Niceni, ut putant, Concilii tempora scriptus, in Evangeliorum textu titulos habet similes illis, qui initio cujusq; Evangelii in elegantissimâ Roberti Stephani editione repræsentantur; iique tituli, seu potiùs capita, in minutiores sectiones, seu στίχους, dividuntur, quæ secundùm canones Eusebianos, minio in ejus codicis margine distinctæ habentur, quemadmodum Brianus Vvaltonus testatur in nono ad Polyglotta Biblia prolegomeno num. XXXIV. Vaticanus verò codex, quadratis itidem literis exaratus, longè diversam sacrorum Novi Fœderis librorum divisionem init. Nam Evangelia nec titulos habent, nec capita Eusebianis canonibus accōmodata; sed tantùm rubras numerorum notas divisionem quandam textûs in ejus margine indicantes. Matthæus enim habet numeros CL. Marcus LXII. Lucas CLII. Joannes LXXX. Acta Apostolorum LXIX. Epistola Jacobi IX. Petri Prima VIII. Joannis Prima XI. Judæ II. Pauli autem epistolæ, licèt una seorsim ab altera in isto codice scriptę fuerint, propriâ tamen numeratione carent, quippe quæ non interruptâ serie in earum marginibus numerorum notas habeant, perinde ac si unum librum Paulinæ omnes epistolæ conficerent. Sunt autem numeri XCIII. eo tamen ordine dispositi, ut in fine epistolæ ad Galatas numerus LIX. collocetur, deinde numerus LXX. succedat initio epistolæ ad Ephesios, omissis decem numeris, qui epistolæ ad Hebræos, post secundam ad Thessalonicenses epistolam in eo codice positæ, marginibus adscribuntur. Deest tamen in eodem codice pars postrema epistolæ ad Hebræos, cum aliis Pauli ad Timotheum, Titum, & Philemonem literis, totâque Apocalypsi, nonnullis, scilicet, quaternionibus præ codicis vetustate deperditis; unde quot præcisè extiterint, istæ Paulinarum epistolarum sectiones, & an Apocalypsis, si tamen in eo codice olim habebatur, in partes similiter dissecta fuerit, scire non licet.

XLVII. Porrò utra earundem divisionum Anglicani, & Vaticani codicum vetustior fuerit, definiri non potest. Illud tamen liquidò constat, partitiones in Vaticano codice descriptas, cùm absque ullâ publicâ auctoritate in privatū quorundam usum con-

cinnatæ

cinnatæ fuiſſe videantur, in nullis aliis, quod ſciam, vetuſtis codicibus reperiri; at verò Evangeliorum diviſio cum titulis,& cum capitibus Euſebianis, utpote Alexandrinæ Eccleſiæ uſu approbata, cæteriſque diviſionibus exactior, atque commodior, in omnibus ferè aliis Græcorum codicibus recepta, communis quodammodo totius Eccleſiæ Græcæ, temporis proceſſu, facta fuit. Epiphanius ſanè in Ancorato cap. L. & Cæſarius Gregorii Nazianzeni frater dialogo I. interrog. XXXIX. Evangeliis tribuunt capita MCLXII. unde patet eorum ævo receptam fuiſſe Euſebii diviſionem canonibus ab eodem excogitatis accommodatam. Sed titulorum apud ipſos nulla mentio, de quibus tamen loquitur poſteriorum longè temporum ſcriptor Suidas, dum inquit, Τίτλος διαφέρει κεφαλαίου· καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος ἔχει τίτλους ξη'. κεφάλαια τνε'. ὁ δὲ Μάρκος τίτλους μη'. κεφάλαια λϛ'. lege σλϛ'. ὁ δὲ Λουκᾶς τίτλους πγ'. κεφάλαια τμη'. lege τμβ'. ὁ δὲ Ιωάννης τίτλους ιη'. κεφάλαια σλβ'. *Titulus differt à capitulo: & Matthæus quidem titulos habent LXXIX. capitula CCCLV. Marcus habet titulos XLIX. capitula CCXXXVI. Lucas titulos LXXXIII. capitula CCCXLII. Joannes titulos XVIII. capitula CCXXXII.* Hæc enim Suidæ diſtinctio,ut Morinus ſuprà laudatus ait,nil aliud eſt,quàm Euſebianæ diſtinctionis, modò titulos excipias, commemoratio. Quòd autem Alexandrinæ Eccleſiæ auctoritate tituli Euſebianis capitulis ſuperadditi fuerint, inde conjicitur, quòd Anglicanus codex ex Alexandrinæ Eccleſiæ ſcriniis deſumptus, & Conſtantinopolim à Cyrillo Lucari Patriarcha delatus, deinde ab eodem Cyrillo ad Carolum II. Angliæ Regem dono miſſus fuerit, ut ex Cyrilli teſtificatione apud Vvaltonum loco ſuprà laudato colligitur.

XLVIII. Poſt primam hanc Evangeliorum diviſionem antiquus Scriptor, cujus nomen ignoramus, epiſtolas Pauli Apoſtoli in capita digeſſit, & eiſdem breviaria, ſeu titulos adjecit, Arcadio IV. & Honorio III. Coſs. hoc eſt, anno Chriſtianæ ſalutis CCCXCVI. Colligimus hæc omnia ex Euthalio noſtro, qui in præfatione ad eaſdem Pauli epiſtolas cap. II. ſe earum ſingulis præfixiſſe ait capitula à ſapientiſſimo quodam, Deique amantiſſimo Patre elucubrata, & in præfationis calce adnotationem ejuſdem Scriptoris de tempore, quo Paulus paſſus eſt, ſubjungit, in qua ait, Paulum Apoſtolum capite truncatum fuiſſe anno XXXVI. à Chriſti morte, & anno LXIX. ab ejuſdem adventu, die V. menſis Panemi ſecun-

cundùm Syro-macedonas, quæ dies apud Romanos est III. Cal. Julii, apud Ægyptios verò dies V. mensis Epiphi, & statim subdit, *Summa itaque totius temporis, ex quo martyrium sustinuit, tercentorum & triginta annorum est, usque ad præsentem hunc consulatum, qui quartus quidem est Archadii, tertius verò Honorii duorum fratrum Augg. Indictione IX. periodi quindecennalis, vigesimo nono die mensis Junii*, hoc est, æræ vulgaris anno CCCXCVI. Quæ quidem verba ab Oecumenio quòque suis in Pauli epistolas Commentariis inserta, malè Gulielmus Cave in Ecclesiasticorum Scriptorum historiâ literariâ de Euthalii ætate intelligit, nam hunc longè post vixisse, alia hactenus ignorata temporis martyrii S.Pauli designatio, quæ in nostro codice allatis modò verbis subjungitur, clarè, ut mox videbimus, ostendit. Cæterùm omnes temporum notæ in hac adnotatione memoratæ cum æræ vulgaris anno CCCXCVI. prorsus conveniunt; sed supputatio annorum à Christi adventu ab annis eadem erâ vulgari duobus discrepat; nam S.Pauli mors accidit an. XII. Imperii Neronis juxta Epiphanium in hær. XXVI. cap. VI. qui quidem annus incipit à die XIII. Octob. æræ vulgaris anno LXV. & desinit in die XII. Octobr. anni sequentis, qui usque ad diem XXV. Martii est annus XXXVII. à Christi morte, & ab hac die annus XXXVIII. ejusdem æræ incipit secundùm eos, qui Christi mortem ponunt in duorum Geminorum Consulatu, & æræ vulgaris anno XXIX. Itaque si juxta adnotationis hujus Scriptorem Pauli martyrium accidit ann. XXXVI. à Christi morte, & an. LXIX. ab ejusdem adventu, & à Pauli passione usque ad Consulatum Archadii IV. & Honorii III. qui cadit in æræ vulgaris annum CCCXCVI. supputantur anni CCCXXX. consequens est, ut Christi nativitatem anno XLIII. Periodi Julianæ, Lentulo, & Messalino Coss. accidisse censuerit, quæ etiam est Clementis Alexandrini, Cassiodori, Hieronymi, Baronii, & multorum aliorum sententia. Allegatio autem Panemi mensis Syro-macedonici, ejusque diei V. cum die XXIX. Junii comparatio, neglectâ Asiaticorum supputatione, qui sextam mensis Loi diem cum Junii vigesima nonâ jungebant, non obscurè, ut arbitror, indicant, antiquum hunc Patrem, qui in capita partitus est Pauli epistolas, Syriæ regiones Ægypto proximiores incoluisse, quarum populi, puta, Gazenses, Raphiotæ, & Ascalonitæ, quamvis nominibus mensium Syro-Macedonum uterentur, attamen non Asiaticorum, sed solaris Ægyptiorum anni ty-

pum

pum admiserant, ut ex doctissimis Henrici S.R.E. Cardinalis Norisii observationibus in libro de Epochis Urbium Syriæ Dissert. v. cap.II.in nostris ad eundem Euthaliũ pag.523.& 536.ostendimus.

XLIX. Sed & hic Jacobi Fabri Stapulensis rejicienda venit opinio, qui in præfatione suorum in epistolas Pauli Commentariorum, Eusebium, & Ammonium inter Græcos Patres, Canones, ut ipse vocat, Pauli epistolis præfixisse putat, in plerisque vetustis codd. adhuc servatos. Canonum enim nomine intelligere potuit Faber, vel singularum Pauli epistolarum capitula, vel argumenta, vel potiùs dogmatum, & materiarum, quæ in eisdem Pauli epistolis continentur, indicem, capitulis antiquis accommodatum, prout illi canones sunt, quos Clarissimus Joseph Maria Thomasius, alio cognomine Carus, in Veteribus Sacrorum Bibliorum Titulis par. II. pag. 63. edidit. Sed quovis modo Fabri verba accipiantur, quod de Eusebio, & Ammonio idem Faber ait, nullo pacto verum esse potest. Canonum enim Eusebii Cæsariensis, aut Ammonii in epistolas Pauli nemo unquam veterum Scriptorum meminit; nec tale quidpiam opus Eusebii, vel Ammonii nomine insignitum, ulli apud nos, quod sciam, scripti codices exhibent. Quin & Euthalius nullâ Eusebii, aut Ammonii mentione factâ, disertè tradit, incognitum illum Patrem, de quo modò egimus, capitulorum seriem in epistolas Pauli, antequam ipse prologum in easdem epistolas scriberet, edidisse; idque anno æræ Christianæ CCCXCVI. ut ex paulò ante allatâ ejusdem adnotatione de S. Pauli martyrio evidentissimè apparet. Quare valde suspicor, Joannem Fabrum, hujus incogniti Patris capitula, cùm sine auctoris nomine, Paulinis præfixa epistolis, in scriptis codicibus reperisset, Eusebii ea, vel Ammonii opus esse, fallacibus ductum conjecturis judicasse.

L. Porrò hanc Paulinarum epistolarum partitionem à Syro nobis ignoto Patre confectam, Euthalius noster integram servare satiùs duxit, quàm aliam de novo cudere. Rogatus enim ab alio quodam Patre, cujus nomen reticet, ut Prologum in universas Pauli epistolas scriberet, in quo admirandorum ejus gestorum historiam texeret; Euthalius non modò id accuratissimè est executus, verùm etiam singulas epistolas in lectiones divisit, & versibus ad quandam cantûs similitudinem, & ad elegantiorem legendi formam, ut ipsemet Euthalius ait in fine prologi in Apostolo-

ſtolorum Actus, diſtinxit; teſtimonia quòque veteris teſtamenti, aliaque à Paulo Apoſtolo allegata, in unum collegit, & adjectis capitulis, à præcedenti nobis incognito Scriptore excogitatis, abſolutiſſimam, & undequaque perfectam Paulinarum epiſtolarum editionem concinnavit, eamque manu ſuâ deſcriptam, ad Patrem illum, qui id operis ipſi injunxerat, miſit. Colliguntur hæc omnia ex Euthalii prologo in Pauli epiſtolas cap. II. & ex aliâ ejuſdem in Acta Apoſtolorum præfatione. Dubitari tamen poteſt, an argumenta vetera in Pauli epiſtolas, quæ apud Euthalium habentur, ejuſmet opus ſint, aut potiùs illius Patris vetuſtioris, qui capitulis eaſdem epiſtolas ornavit. Et ſanè hunc argumenta in epiſtolas Pauli elucubraſſe nequaquam teſtatur Euthalius, cùm tantùm dicat in Prologo mox laudato epiſtolarum S. Pauli, ſe unicuique epiſtolæ præfixurum compendioſam capitulorum ſeriem à ſapientiſſimo quodam, & Chriſti amantiſſimo Patre elaboratam. Sed nec S. Pauli epiſtolas argumentis ullis ſe illuſtraſſe ait Euthalius, quinimo argumenta illa, quæ in ejuſdem editione juxta antiquos codices reperiuntur, interdum non conveniunt cum adnotationibus de locis, è quibus epiſtolæ ſcriptæ ſunt, quæ in earundem epiſtolarum calce habentur: nam in argumento epiſtolę 1. ad Corinthios dicitur eam epiſtolam ſcriptam fuiſſe ab Epheſo, in calce verò ejuſdem epiſtolæ, & in fine elenchi teſtimoniorum S. Scripturæ, quæ in Pauli epiſtolis afferuntur pag. 547. clarè dicitur à Philippis Macedoniæ urbe miſſam fuiſſe. Idem in epiſtolâ II. ad Theſſalonicenſes, & in primâ ad Timotheum accidit, quas aliis è locis datas fuiſſe in earum argumentis dicitur, quàm quòd in earundem calce, & in fine elenchi teſtimoniorum S. Scripturæ ab Euthalio aſſeratur. Dicendum itaque videtur, nec Euthalium, nec antiquiorem ipſo Patrem, qui Pauli epiſtolas in capitula diſſecuit, argumenta ulla eiſdem præfixiſſe, ſed ſecutis deinde temporibus, cùm pius aliquis doctuſque vir id præſtitiſſet, tunc utique factum fuiſſe, ut librarii, qui Euthalii editionem tranſcribebant, argumenta illa ejuſdem elenchis capitulorum adjunxerint, quò exemplaria ſua novis additionibus locupletarent. Idem factum fuiſſe videtur in Apoſtolorum Actibus, & in epiſtolis catholicis, ut ſuo loco videbitur.

LI. Euthalium, cùm hęc in epiſtolas Pauli commentatus eſt, Epiſcopalem adhuc non obtinuiſſe dignitatem, ex primis verbis

Pro-

Prologi, quem in easdem Pauli epistolas conscripsit, apertè colligitur, ubi Patrem maximè venerandum vocat illum, cujus impulsu id operis aggressus est, fratrem utique, juxta illius temporis consuetudinem vocaturus, si tunc Episcopus extitisset. Oecumenius quòque partem prologi in epistolas Pauli, Euthalii Diaconi nomine insignitam, suis commentariis attexuit; & ex Oecumenio fortasse, vel ex Complutensi Bibliorum editione, in qua itidem reperitur, similia prorsus fragmenta Robertus Stephanus edidit in elegantissimâ Novi Fœderis editione majori formâ ab ipso procuratâ. Tempus autem, quo Euthalius noster Pauli epistolas meliori luce donavit, ex designatione illâ Martyrii Sancti Pauli discimus, quam alteri designationi vetustioris Patris, de qua suprà egimus, ipse in hæc verba subjunxit, Ἐσημειωσάμην ἀκριβῶς τὸν χρόνον τοῦ μαρτυρίου Παύλου τοῦ ἁγίου. Καὶ ἀπὸ τῆς ὑπατείας τετάρτης μὲν Ἀρκαδίου, τρίτης δὲ Ὀνωρίου μέχρι τῆς παρούσης ὑπατείας πρώτης Λέοντος αὐγούστου, ἰνδικτιῶνος δωδεκάτης ἐπιφὶ ε'. Διοκλητιανοῦ ροδ'. ἔτη ξγ'. ὡς εἶναι τὰ πάντα ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας μέχρι τοῦ προκειμένου ἔτους ἔτη τετρακόσια ἑξήκοντα δύο. *Præcisiùs designavi tempus martyrii S. Pauli, & à Consulatu quarto quidem Arcadii, tertio verò Honorii, usque ad præsentem Consulatum I. Leonis Augusti indictione XII. Epiphi mensis die V. Diocletiani verò annum CLXXIV. sunt anni LXIII. ita ut omnes anni à Salvatoris nostri adventu usque ad modò memoratum annum sint anni CCCCLXII.* Ex hac autem temporis designandi ratione lucidè apparet, Euthalium Alexandrinæ, vel alterius Ægypti Ecclesiæ Diaconum extitisse, nam Diocletiani ærâ, & Ægyptiorum mensium nomine utitur. Et Diocletiani quidem æra cum consulatu primo Leonis Augusti rectè convenit, usque ad totam diem XXVIII. Augusti, non item indictio, quæ mense Junio ejusdem anni undecima est, desinitque in mense septembri, à quo duodecima indictio inchoatur; nisi quis putaverit, Euthalium Antiochenam indictionem intelligere, quæ à mense majo secundùm Scaligerum in lib. de Emend. Temp. lib. V. pag. 504. & seq. incipit. Præterea anni à Christi nativitate ab ære Dionysianæ, seu vulgaris annis toto quadriennio differunt; quia, scilicet, Euthalius Christo triginta tres completos vitæ annos tribuit, ejusque mortem ponit in consulatu duorum Geminorum, anno, scilicet, vigesimo nono, non verò trigesimo quarto æræ vulgaris, seu Dionysianæ; & propterea annus CCCCLXII. à Christi adventu, secundùm Euthalium

incidit in consulatum primum Leonis Augusti, qui est æræ vulgaris annus ccccLVIII. Sed & hinc liquet errare Gulielmum Cave in Scriptorum Ecclesiasticorum historiâ literariâ, cùm ob ignoratam hanc Euthalii adnotationem, eum vixisse scribit an. cccxcvi. quo utique tempore antiquiorem illum Euthalio Scriptorem Pauli epistolas in capitula dissecuisse superiùs vidimus.

LII. Extat in Actis Conc. Chalcedonensis actione III. prope finem, epistola ejusdem Concilii ad Charmosynum Presbyterum, & Oeconomum, & ad Euthalium, non Archidiaconum, ut habent græca, sed Diaconum, ut legitur in Rustici editione, aliisque antiquis latinis codicibus, & ad reliquos Clericos Ecclesiæ Alexandrinæ de damnatione Dioscori, alteroque in ejus locum Episcopo eligendo. Videndum autem an diversus sit ab Euthalio nostro, Euthalius hic primarius Alexandrinæ Ecclesiæ Diaconus. Et sanè si tempus, quo Euthalius se in epistolas Pauli Prologum scripsisse ait, si patriam ejus, dignitatemque spectemus, hæc omnia Euthalio, cujus Chalcedonense Concilium meminit, apprime convenire nemo non videt. Verùm quominus id certum esse censeamus Euthalii nostri verba vetare videntur, qui post annum ccccxc. ut mox videbimus, Acta Apostolorum, & Catholicas epistolas in capita, & versus dividens, se νέον χρόνων καὶ μαθημάτων, tunc temporis extitisse dicit pag. 428. quibus verbis cùm se juvenem, dum ea commentabatur, fuisse, innuere videatur, vix credi potest, ipsum Concilii Chalcedonensis temporibus inter Alexandrinæ Ecclesiæ Diaconos primas obtinuisse. Euthalius enim ante vigesimum quintum ætatis annum Diaconus, juxta receptos ab Orientali Ecclesiâ canones, ordinari non poterat; nec verisimile est juvenem hominem, recensque ordinatum, cæteris Diaconis nobilissimæ Alexandrinæ Ecclesiæ, vacante Sede, præivisse. Ab anno autem ccccLI. quo celebrata est Chalcedonensis Synodus, ad annum ccccxc. vel ccccxcII. quo se νέον χρόνων, καὶ μαθημάτων vocat, anni XXXIX. aut XLI. excurrunt, quibus si XXV. saltem addas annos, jam non juvenem, sed sexagenario majorem hominem habebis. At nihilo secius tanti non est hæc ratio, ut Euthalium nostrum ab alio Chalcedonensis Concilii temporibus vivente Euthalio diversum esse, absque ullâ dubitatione censere debeamus. Designatio enim temporis, quo Euthalius noster Pauli Epistolas eruditâ præfatione illustravit, septem tantùm an-

norum spatio distat à tempore, quo Chalcedonensis Synodus acta est; nec de numeri annorum depravatione suspicio ulla oriri potest; nam eorum nonnulli per extensas voces, non per numericas notas in Regio-Alexandrino codice scribuntur, omnesque æræ ibidem relatæ secum, ut vidimus, majori ex parte concordant. Præterea Ægyptiacæ Ecclesiæ Diaconum extitisse Euthalium, memorata modò temporis martyrii S.Pauli designatio apertissimè indicat. Denique cùm Euthalius initio prologi in Apostolorum Actus, venerandi cujusdam Patris jussu se Pauli epistolas in versus, & lectiones non aliter dissecuisse dicat, ac equulum quendam, gradiendi nondum gnarum, vel inexpertum quendam juvenem per desertam, nec tritam viam ire jussum; quibus verbis se valde juvenem fuisse innuit, quo tempore opus illud aggressus est, anno scilicet, æræ vulgaris CCCCLVIII. cùmque dubitari non possit, unum eundemque Euthalium Pauli epistolas, & Apostolorum Actus suis sectionibus illustrasse, nec itidem credi debeat, falsa de suis rebus Euthalium scripsisse, cùm ait, se juvenem Pauli epistolas versibus distinctas edidisse, eandemque operam post triginta duo, & ampliùs annos impendisse in Actus Apostolorum, septemq; Catholicas epistolas, cùm esset νέος τ̃ χρόνων, καὶ μαθημάτων; propter hæc, inquam, omnia dicendum est, Euthalium jam senem eadem Apostolorum acta, & Canonicas epistolas in capitula, versusque partitum fuisse, & consequenter verba illa, quibus se νέον χρόνων, καὶ μαθημάτων asserit, necessariò ita interpretari debent, ut se antiquis Ecclesiæ Patribus comparatum, recentium potiùs temporum, quàm ætate juvenem Scriptorem esse dicat, & ab eorum antiquitate, ac doctrinâ se multùm distare fateatur; quo sanè pacto si hæc Euthalii verba explicentur, nil vetat, quò minus ipsum Chalcedonensis Concilii temporibus vixisse, & Alexandrinæ Ecclesiæ Diaconum extitisse concedamus.

LIII. Porrò ob egregiè præstitam in Pauli epistolas operam videtur Euthalius Episcopalem dignitatem fuisse consecutus. Sulcensis enim Episcopus dicitur, tum in eo, quo usi sumus, codice, tum in alio, quem laudat Turrianus in præfatione ad Clementis Papæ Constitutiones Apostolicas. Non unam autem urbem hôc, aut simili nomine insignitam, in veterum Geographorum scriptis, & in antiquis Episcopatuum notitiis reperio. Siquidem Sulci Sardiniæ urbs in Antonini, ut vulgò vocant, Itine-

rario pag. 17. memoratur, quæ à Strabone lib. v. pag. 224. & Mela lib. II. cap. VII. Σουλχοὶ, à Ptolomeo Σόλχοι, & à Stephano Σύλχοι vocatur. Hujus quòque urbis fit mentio in antiquis Episcopatuum Notitiis, & apud Victorem Vitensem in fine catalogi Episcoporum, qui Carthaginem venerunt pro reddendâ fidei ratione anno V. Regis Hunerici, ubi *Sulcitanus*, aliis accensetur Episcopis. Reperitur etiam Σούλχη, Mauritaniæ II. urbs, ut ex Notitiâ Episcopatuum Leonis, ut putant, Imperatoris apparet, quæ fortasse colonia *Sulchul*, est in Peutingerianæ tabulæ schedâ priori, inter Velseri opera pag. 730, memorata, nisi eadem sit, ac Sulci urbs Sardiniæ, cujus quidam alii Episcopatus sub Mauritaniæ II. Provinciâ ibidem recensentur. Atqui neutræ urbis Euthalium Episcopum fuisse constat, quippe qui græcè scripsit, & Alexandrinæ Diœceseos Episcopus fuisse videtur. Sed in ejusdem Diœceseos Episcopatuum Notitiis nulla urbs hujus nominis legitur; quamobrem aut ejus Ecclesiæ memoria penitus periit, aut Sulca, cujus Episcopus fuit Euthalius, eadem est, ac Ψέλχη, *Pselcha*, urbs Syeni Thebaidis celeberrimæ civitati propinqua, quam Strabo lib. XVII. pag. 820. commemorat, & Ptolemæus Ψέλχιν vocat, quamque Antoninus in Itinerario pag. 34. & 35. Plinius lib. VI. cap. XXVI. & Aristides in Orat. Ægyptiaca Tom. III. ejus operum pag. 594. *Pselcim* appellant; ex quibus corrigenda forsitan est vetus tabula Peutingeriana inter Velseri opera pag. 755. in qua *Spelci* scribitur, juxta alios quosdam antiquos Antonini, & Plinii codices, ab Eruditissimo Hieronymo Zuritâ in notis ad eundem Antonini locum memoratos. Hujus itaque civitatis Episcopus fuisse videtur Euthalius, quo tempore Athanasius junior cognomento Celetes, seu Herniosus Alexandrinam Ecclesiam regebat, qui Petro Moggo anno CCCCXC. juxta Victorem Tunonensem, & Baronium in rebus gestis ejusdem anni, successit. Meminit hujus Athanasii Eutychius Alexandrinus in Annalibus Tom. II. pag. 108. qui ad præcedentem annum ejus ordinationem refert his verbis, *Anno XVI. Imperii Zenonis factus est Abinas* (sic Athanasios vocare assolet) *Patriarcha Alexandrinus, qui Jacobita fuit, septem annos sedit, dein mortuus est. Multas Alexandriæ Ecclesias extruxit, multaque monumenta.* Ejusdem quòq; Athanasii mentionem fecere Evagrius lib. III. Hist. Eccles. cap. XXIII. Liberatus Diaconus in Breviario cap. XVIII. Leontius Scholasticus in libro

de

de Sectis act. v. & Nicephorus in Hist. Eccl. lib. xvi. cap. xx. qui omnes cum Petri antecessoris hæretici nomen in diptychis retinuisse, & cum his, qui Chalcedonense Concilium non suscipiebant, communionem servasse referunt; licèt Evagrius ipsum, antequam in hæreticorum partes concederet, diu multùmque laborasse tradat, ut eos, qui fidei, & Chalcedonensis Concilii causâ inter se dissidebant, ad concordiam revocaret. Hôc fortasse tempore Euthalium nostrum, quem hæreticis adhæsisse non constat, rogavit Athanasius, ut quod olim in Pauli epistolas præstiterat, in Catholicis aliis epistolis, & in Apostolorum Actibus exequeretur.

LIV. Athanasii Archiepiscopi Alexandrini mandata, alacri suscipiens animo Euthalius, ad Cæsaream Palestinæ Urbem se transtulit, ut ad exactissima exemplaria, quæ adhuc in Bibliothecâ ibidem à Pamphilo Martyre, & Eusebio Cæsariensi constructâ, servabantur, epistolarum Catholicarum, & Actuum Apostolicorum textum conferret, eo prorsus pacto, quo Apollinarium quendam Cœnobiarcham ex codicibus ejusdem Bibliothecę Cæsariensis, Esaiam, & Ezechielem transcripsisse legimus in utriusque Prophetæ titulis, quos ex vetustissimo Renati Marchali codice cum Procopii in Esaiam commentariis Curterius edidit. Etenim magno in pretio semper fuere Cæsariensis Bibliothecæ codices, utpote qui ab Origene primùm, deinde à Pamphilo Martyre, ac demum ab Eusebio Cæsariensi Viris doctissimis congesti fuerant. Sanctum enim Hieronymum iisdem codicibus usum fuisse, argumento est, quòd Nazarenorum Evangelium in Bibliothecâ Cæsariensi se reperisse testetur: nec mirum videri debet eandem Bibliothecam ad Euthalii usq; tempora durasse; nàm ejus codices vetustate fatiscentes, plurimo labore ab Euzojo Cæsariensi Episcopo in membranis restauratos fuisse, testis est idem Hieronymus in libro de Script. Eccles. cap. cxiii. & in epistolâ cxli. Collatos ad exactissima Eusebii exemplaria Actuum Apostolicorum, & Catholicarum Epistolarum libros Euthalius in capitula, lectiones, versusque distinxit, & aliorum S. Scripturæ locorum, qui in iisdem Actibus, & epistolis memorantur, catalogum texuit, & ad Athanasium ἐργοδιώκτην misit. Discimus hæc omnia ex Euthalii epistolâ, qua opus istud suum Athanasio dedicat, & ex ejus præfatiunculâ epistolarum Catholicarum capitibus præfixâ, ac præterea ex aliâ adnotatione, quam in earundem epistolarum

calce subjunxit: ex quibus multùm errare patet Turrianum, qui Euthalium Sulcensem Episcopum S. Athanasio alteri celeberrimo Alexandrinæ Urbis Episcopo, qui sub Constantio potissimùm floruit, lucubrationes suas in Apostolorum Acta dicasse putavit. Errat etiam Clarissimus Lambecius, qui cùm Euthalii prologum in epistolas Catholicas ad Athanasium Alexandriæ Episcopum, sine auctoris nomine, reperisset in Cæsareæ Bibliothecæ scripto cod. theologico n.xxxvii, illius prologi auctorem fuisse censet, vel Adelphium Episcopum, & Confessorem, ad quem extat S. Athanasii epistola contra Arianos, vel Epictetum Corinthi Episcopum, ad quem itidem extat Athanasii epistola. Eam enim præfationem, Euthalii primùm Diaconi, ac deinde Sulcensis Episcopi fœtum esse ex pluribus Vaticanis codicibus luculenter evincitur. Sed & antiqui codicis Vaticani signati num. ccclxvii. emendandus est error, qui capitula, tum epistolarum Catholicarum, & Actuum Apostolicorum, tum aliarum Sancti Pauli epistolarum, Euthalio Diacono adscribit, nullâ distinctione factâ eorum operum, quæ Diaconus, & quæ jam Episcopus scripsit; cùm tamen Pauli epistolas, adhuc Diaconus, versibus distinxerit, Actus verò Apostolorum, & epistolas Catholicas, eundem Episcopali jam præditum dignitate, in capita, & versus divisisse, ex hactenus dictis evidentissimè constet. Dubitari tamen potest an argumentum Actuũ Apostolicorum, & peregrinationes Pauli Apostoli eidem subjunctæ, Euthalii opus existant, quippe quòd ipse in fine prologi in Apostolorum Actus nonnulla de Lucâ Evangelistâ eorundem scriptore posuerit, quæ cùm argumenti vices supplere possint, parum verisimile est, Euthalium de novo ejusdem libri argumento conscribendo cogitasse. Accedit quòd nunquam asserat Euthalius, se in novi Testamenti libris, quos illustrandos suscepit, argumen ta ulla scripsisse, & quæ Pauli epistolis in ejusdem editione præfiguntur, ea alterius Auctoris esse superiùs ostensum est; quamobrem idem prorsus de Actuum Apostolorum, & Catholicarum epistolarum argumentis censendum esse videtur, ea nempe, uti & alia epistolarum Paulinarum argumenta, post vulgatam Euthalii editionẽ, ab aliquo pio viro edita, & ab antiquis librariis eidem inserta fuisse, quò suis codicibus majorem existimationem conciliarent.

LV. Jam verò divisionum eorundem sacri textûs librorum, ab Euthalio editarum, diserta mentio habetur apud Hesychium

Hie-

Hierosolymitanum, quem sexto Christiano sæculo floruisse putant, in libro, quem inscripsit, Στιχηρὸν Duodecim Prophetarum, in quo hisce verbis opus illud orditur: *Libros Prophetarum majoris perspicuitatis causâ per versuum cola dividere, vetus inventum est SS. Patrum. Nam initio sine ullâ distinctione legebantur; postea verò Viri docti, & sacrarum literarum studiosi, majoris, ut dixi, perspicuitatis gratiâ hujusmodi versuum distinctionem excogitarunt. Ita Prophetarum libri ab illis editi sunt; sic Davidis Psalmi; sic Proverbia, & Ecclesiastes, & Canticum Canticorum; sic liber Jobi per versus distinctus reperitur. Sed & librum Apostolicum hoc modo ab aliquibus descriptum inveni.* Αποστολικὴν βίβλον, quem vocat Hesychius, & si de Pauli Epistolis propriè accipiatur, quemadmodum Euthalius quòq; noster usurpavit initio prologi in librum Actuum Apostolorum, tamen de eisdem etiã Apostolorum Actis, Catholicisque epistolis intelligi potest. Qui autem Apostolicum librum in versus distinxisse ab Hesychio dicitur, is est Euthalius noster, cujus divisionem, statim atque prodiit, non in Alexandrinæ modò Ecclesiæ, cujus Episcopi jussu edita fuerat, usum cessisse; sed & à multis aliis Orientis Ecclesiis susceptam fuisse, tum ex ejus mentione, ab Hesychio Hierosolymitano factâ, licet colligere, tum etiam ex Lolliniano Vaticanæ Bibliothecæ codice, à nobis in notis ad cap. I. Præfationis in Pauli epistolas pag. 523. memorato, in quo, cùm de tempore martyrii S. Pauli agitur, dies sexta mensis Loi cum die XXIX. Junii conjungitur; unde apparet, codicem illum in alicujus Asiaticæ Ecclesiæ usum scriptum fuisse; nam Asiani mensem Loum die XXIV. Junii inchoabant, ut ad eum locũ ex Doctissimi Cardinalis Norisii observationibus ostendimus. Alii etiã codices, in quibus quinta Panemi dies cum Epiphi quintâ copulatur, in Syriæ Ecclesiarum usum exarati fuere. Syriæ quippe populi Ægypto viciniores, ut superiùs cap. XLIX. vidimus, retentis Asiaticorum, seu Syro-macedonum mensium nominibus, solaris Ægyptiorum anni typum sequebantur. Sanè Euthalii præfationes, & testimoniorum, atque lectionum elenchi cum programmatibus, & versuum supputatione, ac reliquo apparatu, quem Regio-Alexandrinus codex exhibet, diu in antiquis Novi Testamenti codicibus, expresso interdum auctoris nomine, plerumque autem prætermisso, servati fuere, licèt librarii lucri amore, vel brevitatis causâ sæpè eorum partem omiserint, ut videre est in Va-

ticano

ticano quingentorum circiter annorum codice signato n. cccLXVII. nam in alio sexcentorum sexaginta annorum ejusdem Bibliothecæ codice signato num. MDCL. qui olim ad Cryptoferratense Monasterium pertinuit, cuncta ferè continentur, quæ in Regio-Alexandrino codice reperiuntur. At verò Euthalii divisiones perpetuo in usu apud Græcos fuisse ii probè norunt, qui veteres Bibliorum codices græcos perlustrarunt, in quibus ferè omnibus habentur capitula ab Euthalio excogitata. Vidit enim multos Novi Testamenti scriptos codices Robertus Stephanus, cùm eidem elegantissimè edendo adlaboravit. Viderunt & alios codices Viri Doctissimi, qui de Biblicis rebus tractarunt; sed hos omnes uno eodemque modo, in Evangeliorum quidem textu juxta Alexandrinum Cyrilli Lucaris codicem, in reliquis verò ejusdem libris, Apocalypsi exceptâ, juxta Euthalium nostrum divisos fuisse liquet. Vidi & ego plurimos Novi Testamenti scriptos codices, quorum nonnulli eximiâ sunt vetustate venerandi, eisdem Alexandrini exemplaris, & Euthalii nostri capitulis insignitos. Solùm in Othobonianæ Bibliothecæ veteri codice his literis, & his numeris signato, R. II. VII. Apostolorum acta in capitula LI. divisa reperi, & in Aldi Manutii, Pauli filii, Aldi nepotis codice, qui nunc ejusdem munere inter Vaticanos sexcentesimus trigesimus tertius numeratur, alius à vulgatis titulorum ordo in Evangeliis habetur, modò scilicet retentis, modò mutatis vulgatorum titulorum verbis, eorumque numero interdum diminuto, interdum aucto. Matthæus enim habet capita LXXIV. Marcus XLVI. sublatis duobus ultimis editorum codicum capitulis. Lucas LVII. Joannes XVIII. ut & vulgata; sed titulorum verba à Stephanianâ editione multùm discrepant. In reliquis cum Euthalio convenit, nisi quòd Apostolorum Actis nulla præfigit capitula, & septem Euthaliana capita epistolæ ad Titum, in tria capita, nullo mutato eorundem verbo, contraxit. Aliam quòque divisionem secutæ sunt in tribus prioribus tantùm Pauli epistolis editio Aldina, & Erasmiana; quarum descriptio apud Morinum lib. II. Exercit. Biblicarum Exercit. XVII. cap. III. videri potest; sed valde incertum est, an hæc trium Pauli epistolarum divisio, codicis alicujus veteris auctoritate fulciatur, an potiùs Aldi inventum sit; reliquæ verò, de quibus ante egimus, peculiares sunt divisiones, in privatum usum excogitatæ, quæ in uno, alterove codice reperiuntur: at verò

Alex-

Alexandrini codicis tituli cum capitibus Eusebianis, & Euthalii nostri partitiones universos ferè veteres sacrorum Bibliorum codices Græcos occuparunt, quia nimirum publicâ auctoritate editæ fuerant, & magno cum plausu ab Orientalium Ecclesiis susceptæ.)

LVI. Nec audiri debet Joannes Crojus in Observ. Eccles. cap. VII. qui ut capitum divisionem, quæ hodie in latinis Novi Testamenti editionibus prostat, à priorum sæculorum Patribus excogitatam fuisse probet, vetustissimos Novi Testamenti codices græcos, & latinos, qui hodiernam divisionem retinent, in testimonium adducit,& Theophylactum,qui XI. Christiano sæculo inter Græcos floruit,eâdem usum fuisse contendit. Quidquid enim de Latinâ Ecclesiâ dicendum sit,illud tamen liquido constat,Græcos ferè semper Alexandrini codicis, & Eusebianorum canonum in Evangeliis, Euthalii verò in Apostolicis libris divisiones, atque capitula retinuisse. Et optandum quidem erat, ut Crojus singulos quosque codices græcos, quos antiquissimos vocat, eorumque possessores indicasset, ut dictis suis majorem fidem auctoritatemque conciliaret; multùm enim vereor, ne hac in re hallucinatus sit. Sanè quod ex Theophylacti in Evangelia commentariis idem auctor opponit, scriptorum codicum auctoritate falsum esse convincitur. Vetustus enim Theophylacti Vaticanus codex numero DCXLV. eadem, quæ Alexandrinus, & cæteri Evangeliorum Græci codices, habet capitula. Idem in alio codice n. MCCXXI. ejusdem Bibliothecæ observatur; scriptus est autem manu Simonis Notarii, adnitente Paulo Hegumeno Monasterii S. Mariæ de Cornu in Siciliæ Insulâ, die III. Aprilis anni MCLIV. indictione II. ut in fine commentariorum in Lucam apertè dicitur. At in codice num. DCXLIV. non Græcorum capitula, sed numeri, qui Eusebianis canonibus inserviunt, ad singula Evangeliorum loca, à Theophylacto exposita,in margine apponuntur Theodori Agiopetriti manu, qui anno MCCLXXX. codicem illum, Cyrilli cujusdam jussu, exaravit, ut in ejus calce scribitur. Ex quibus omnibus colligere licet, Theophylactum quidē Evangelia,non interruptâ textûs serie,exposuisse;divisiones verò,quæ cum ejusdem cōmentariis habentur,à Librariis,ut Lectorum cōmoditati consuleret, adjectas fuisse. Denique vulgatæ Latinorum editionis capitula in codice, qui Theophylacti commentariorum editoribus præsto fuit, à recenti

centi aliquo librario adhibita fuiſſe videntur, ideoque nullum inde argumentum deduci poteſt, ad antiquum earundem ſectionum uſum apud Græcos probandum. Oecumenius ſanè, qui paulò ante Theophylacti tempora in Apoſtolorum Acta, & epiſtolas Pauli, aliaſque ſeptem Catholicas commentaria conſcripſit, excogitatas ab Euthalio noſtro diviſiones ſecutus eſt, quin & partem prologi ejuſdem Euthalii in epiſtolas Pauli, ſuppreſſo auctoris nomine retulit; ſi tamen ab Oecumenio, & non potiùs à librariis antiquis ejuſdem commentario addita fuerit.

LVII. Cæterùm in Actuum Apoſtolicorum capitulis concinnandis ſe à Patribus, qui ipſum ætate præceſſerunt, normam accepiſſe, ait Euthalius in præfatiunculâ eiſdem capitulis præfixâ, quibus verbis, vel ad Paulinarum epiſtolarum diviſionem, anno CCCXCVI. ut diximus, factam, reſpexit, vel ad titulos illos, ſeu capitula Evangeliorum, quæ in Alexandrino codice reperiuntur, vel fortaſſe ad aliquos Veteris Teſtamenti libros, qui tunc temporis in ſectiones, ſeu capita partiti fuerant. Dubitari tamen poteſt, an Euthalius præter horum novi Fœderis librorum diſtinctiones, commentarium aliquod in Apoſtolorum Acta conſcripſerit. Franciſcus enim Turrianus in præfatione ad Conſtitutiones Apoſtolicas pag. 17. Euthalium comm. in Acta Apoſtolorum ſcripſiſſe, ejuſq; eruditiſſimum in ea ipſa Acta prologum extare tradit, in quo ſic ſe Acta expoſiturum pollicetur, ut multis in locis τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων, hoc eſt, Apoſtolicarum conſtitutionum mentionem faciat, quas, inquit, ἤ τε πρὸς τοὺς ἐναντίους, ἤ τε πρὸς τοὺς οἰκείους πεποίηνται, *quas ſive contra adverſarios, ſive etiam ad fidelium uſum fecerunt*. Holſtenius quòque Vir Doctiſſimus in Obſervationibus ad Stephanum de Urbibus, verbo Ἀττάλεια, Euthalii Diaconi in Acta Apoſtolorum commentaria laudare videtur. Attaliam enim urbem notat ab Euthalio Diacono, aliiſque juxta D. Lucam in Actis cap. XIV. ver. XXIV. Pamphyliæ aſſignari. Præterea Lambecius lib. III. Bibliothecæ Cæſareæ teſtatur, in ejuſdem Bibliothecæ codice Theologico XLVI. extare Catenam Patrum in Pauli epiſtolam ad Romanos, in qua cum aliis Patrum expoſitionibus, Euthalii fragmenta quædam fol. 4. & 5. continentur. Gulielmus denique Cave in Eccleſiaſticorum Scriptorum Hiſtoriâ literariâ, ubi de Euthalio agit, ipſum in Apoſtolorum Acta, & in Lucæ Evangelium Commentaria, quæ alicubi latent, ſcripſiſſe tradit. Et ſa-

nè

nè quę ex Euthalii in Acta Apostolorum commentariis laudant Turrianus, atque Holstenius, in prologis, & capitulis, nunc primùm à nobis editis, non reperiuntur: codices tamen, quibus ipsi usi fuisse videntur, adhuc invenire non potui, licèt eos in Urbanis Bibliothecis diu multùmque quæsierim. Quòd autem Euthalii fragmentum in Catenâ Patrum in Pauli epistolam ad Romanos extare, ait Lambecius, fieri potest, ut ex prologo in epistolas Pauli desumptum fuerit. Sed in vetustissimis Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, qui variorum continent commentaria in Pauli epistolas, nullum Euthalii operum fragmentum apparet, multùmque vereor ne ista commentaria in Lucæ Evangelium perperam à quibusdam Euthalio tribuantur.

LVIII. His de Euthalii ætate, ac scriptis, quantùm obscuritas antiquorum temporum sinit, adnotatis, nunc de ordine, quem in Actis Apostolorum, & Catholicis epistolis dividendis, idem Auctor adhibuit, breviter mihi disserendum est. Primùm itaque Euthalius Apostolorũ Acta, & Catholicas epistolas ad Eusebii Cæsariensis Bibliothecæ codices contulit, & juxta eorum fidem, si quid à Librariis erratum fuerat, emendavit. Deinde utriusque libri textum in lectiones, capita, & versus accuratè distinxit. Lectiones modò unum caput, modò plura, non tamen æqualis numeri, aut quantitatis complectuntur. Capita duplicis generis sunt, majora, scilicet, & minora. Prima κεφάλαια ἀυτοτελῆ, Euthalius, eumque secutus Oecumenius, appellat, quia nimirum integrum aliquod argumentum continent, nec in partes aliquas, seu membra quædam, ut Crojus cap. VII. ait, divisa sunt. Verùm quia argumentum illud prolixum interdum est, aliaque minora argumenta, à primario argumento pendentia, includit, hinc minores sectiones, seu ὑποδιαιρέσεις, adhibuit Euthalius, ut qui argumenti primarii partem aliquam nosse cuperent, integri, prolixique capitis lectione non indigerent. Hæ autem subdivisiones, undenam incipiant, nec in Oecumenii commentariis, nec in Stephanianâ Novi Testamenti editione indicatur, licèt utrobique capitula illa ὑποδιαιρέσεις, habere, in eorundem elencho disertè dicatur. Notandum tamen est, Euthalium non semper ab ipso Actuum Apostolicorum, & singularum epistolarum initio, sed interdum post aliquot versus, modò plures, modò pauciores, capitum distinctionem ordiri, eosque versus libri, vel epistolæ procemii lo-

co

co habere, atque prooemium appellare, quemadmodum Sanctum quòque Joannem Chrysostomum Actuum Apostolicorum initium προοίμια vocasse, in commen. ad cap. 1. ejusdem libri pag. 447. comperimus. Praeter haec capita Euthalius omnium locorum, qui ex veteri Testamento, aliisque tum sacris, tum prophanis libris, à Lucâ, aliisq; Apostolis citantur, duplicem catalogũ texuit, in quorum primo Sacrae Scripturae, & aliorum etiam Auctorum libri, quot vicibus laudentur in textu, describit, in secundo verò singulos locos iisdem, quibus concepti sunt, verbis recitat. Haec autem omnia ad faciliorem, & commodiorem lectorum usum ante singulos libros hoc ordine collocavit Euthalius. Primo enim loco posuit Praefationes ad eos, qui sibi, ut opus istud aggrederetur, auctores fuerant; deinde syllabum lectionum cum capitulorum, & locorum, seu testimoniorum, ut ipse vocat, & versuum in unâquaq; lectione contentorum numero. Hunc excipit ἀνακεφαλαίωσις, hoc est, recapitulatio, si ita latinè loqui licet, omnium testimoniorum, quae in singulis libris continentur; in qua quidem recapitulatione quot vicibus unusquisque Sacrae Scripturae, vel aliorum Auctorum liber citetur, nigris numerorum notis designavit, aliasque insuper addidit, minio exaratas, ad indicandum ordinem, quem iidem loci in sacro textu obtinent, ut nempe, Lector statim scire posset, quoti sint in eodem textu, qui ex singulis quibusque libris loci afferuntur, quemadmodum in programmate, seu praeviâ ad elenchum capitum libri Actuum Apostolorum adnotatione Euthalius admonet. Post haec alium locorum, seu testimoniorum elenchum ponit, in quo eorundem verba afferuntur. Denique Elenchus capitum, eorumque subdivisionum apponitur, cum praeviâ admonitione, in qua numeros majorum capitum atramento, minorum verò, seu ὑποδιαιρέσεων, minio se indicasse significat. Omisimus in hac Euthaliani operis descriptione argumenta tum libri Actuũ Apostolorum, tum Catholicarum epistolarum, quae capitulorum elenchis in omnibus, quibus usi sumus codicibus, praefiguntur, quia ea non Euthalii, sed alterius recentioris auctoris esse, & à librariis antiquis ejusdem editioni inserta fuisse superiùs monstravimus.

LIX. Porrò idem ordo in Pauli epistolis servatur, nisi quòd alia quaedam eisdem propria opportunis in locis immiscet. Primò enim prologum habet amplissimum de S. Pauli gestis, ejusque

que epiſtolis, in quorum fine antiqui Patris, qui eaſdem in capita divifit, brevem alium de Pauli martyrio prologum ſubdit, unà cum appendice, in qua quot anni ab ejuſdem paſſione ad ſua uſque tempora prӕterierint, & ipſe rurſus ſupputat. Sequuntur lectionum, & teſtimoniorum elenchi, in quorum fine loca enumerat, ex quibus datӕ fuerunt epiſtolӕ, & quorum nomine ſcriptӕ fuerint ulteriùs exponit. Hos excipiunt ipſa teſtimoniorum verba, cum eorum ſyllabo, quӕ bis, aut ter à Paulo afferuntur. Denique argumenta ſingulis epiſtolis prӕfiguntur cum capitulorum, & ὑποδιαιρέσεων elenchis, ab antiquiore quodam Patre elucubratis; ſed argumentorum illorum Euthalium auctorem non eſſe ſuperiùs capite L. probavimus. Cӕterùm in ſcriptis codd. omnes lectionum, capitulorum, & locorum, ſeu teſtimoniorum elenchi notas arithmeticas habent, quӕ deinde in textûs margine apponuntur ad eum locum, ubi lectio, capitulum, vel teſtimonium incipit. In ſingulorum enim librorum textûs margine proprios lectionum, capitulorum, eorundemque ſubdiviſionum numeros, ordine collocat, & numericas quidem capitulorum, & lectionum notas atramento, ſubdiviſionum verò cinnabari exaravit. Prӕterea ſummaria capitum, vel ſubdiviſionum, quӕ ſingulis jam libris prӕfixerat, modò in infernâ, modò in ſupernâ paginę orâ iterum ſcripſit: locos denique ex ſacris, atq; prophanis interdum libris ab Apoſtolis allatos, in Actis quidem Apoſtolorum uno tantùm numero, quoti illi ſint, indicante, ad marginem itidem appoſuit; in epiſtolis verò D. Pauli, aliiſque Catholicis eorundem locorum citationes duplicibus numerorum notis inſignivit, quorum primӕ citationibus prӕfixӕ, atque cinnabari ſcriptӕ, teſtimoniorum cujuſque epiſtolӕ ſeorſim acceptӕ numerum denotant; ſecundӕ verò ad citationis calcem nigro colore adjectӕ, quotus ille ſit ex locis in toto epiſtolarum Paulinarum, vel Catholicarum corpore laudatis oſtendunt; quare hunc καθολικὸν ἀριθμὸν, hoc eſt, univerſalem numerum, ſeu ad univerſas ſimul acceptas epiſtolas pertinentem, vocare ſolet. Nec inſolitum cuiquam videri debet, eâ per colores diſtinctione Euthalium uſum fuiſſe; nam & Euſebium Cӕſarienſem literas, lineaſq; diverſis coloribus diſtinctas, ad varias Regum dynaſtias diſcernendas, in Chronico adhibuiſſe, teſtis eſt Hieronymus in prӕfatione ad idem Chronicon. Canonum quòque Evangeliorum numeros diverſo cinnabaris, & atramenti

colore diſtinxit Euſebius, ut in epiſtolâ ad Carpianum affirmat. Aliam tamen utraſque diviſiones in capitulis diſtinguendi rationem ſecutus eſt librarius, qui veterem græcum Pentateuchi codicem, in Paulinâ Lipſienſi Bibliothecâ ſervatum, deſcripſit; nam majores ſectiones majuſculis, minores verò minuſculis literis expreſſit, teſte Georgio Henrico Goëzio de ritu ſacrarum apud veteres lectionum num. xvi.

LX. Præter hos autem lectionum, & locorum, ſeu teſtimoniorum, atque capitulorum indices, habet etiam in margine codex Regio-Alexandrinus, aliam eccleſiaſticarum lectionum ſeriem illi plerumque ſimilem, quæ in Græcorum Eccleſiis per anni circulum hodie recitatur, quemadmodum in multis aliis antiquis codicibus fieri ſolet. Quid Lectiones iſtæ ab aliis lectionibus, ab Euthalio in margine itidem recenſitis, de quibus paulò ante egimus, differant, nunc eſt videndum. Et meo quidem judicio lectiones, quibus Euthalius ſacrum textum diſtinxit, illæ ſunt, quæ ſuo tempore in Alexandrinâ Eccleſiâ feſtis diebus legebantur, vel quas ipſe, in publicis ejuſdem Eccleſiæ ſynaxibus legendas Athanaſio Epiſcopo Alexandrino propoſuit: eæ verò lectiones, quæ ad oram Regio-Alexandrini codicis adnotantur, Euthalium noſtrum non habent auctorem; ſed ejuſdem diviſionibus à poſterioris ęui librariis ſunt ſuperadditæ, ut Apoſtolicum textum temporum conſuetudini, in quibus ipſi codices ſuos conflabant, accommodarent. Sanè lectiones iſtas Euthalii non eſſe ex eo colligitur, quod cap. vii. ver. vii. epiſtolæ ad Hebræos incipere ait lectionem recitandam in feſto Hypapantes, ſeu Purificationis, quod Juſtiniani Imp. temporibus per Orientem celebrari cœptum fuiſſe, probat Baronius in Martyrologio ad diem ſecundam Februarii, aliique Scriptores. Præterea in lectionibus Regio-Alexandrini codicis margini adſcriptis, ordo ab eo diverſus habetur, quem in Pauli epiſtolis ſecutus eſt Euthalius; hic enim epiſtolam ad Hebræos non in calce epiſtolarum S. Pauli; ſed poſt epiſtolam ii. ad Theſſalonicenſes poſuit, juxta antiquiſſimum Vaticanum codicem, Anglicano codici vetuſtate parem, & alios in noſtris ad ejus argumentum notis memoratos, quibus addendi ſunt duo Vaticani codices, Cophtorum linguâ conſcripti, quorum unus ſignatus num. iii. quingentorum circiter annorum antiquitatem præſefert; alter verò ſcriptus eſt anno æræ Diocletiani mccxx.

Chri-

Christianæ, scilicet, æræ anno MDIV. in quo ad catalogum epistolarum S. Pauli adnotatur, epistolam ad Hebræos à Cophtis quidem post epistolam II. ad Thessalonicenses, ab Arabibus verò in omnium Pauli epistolarum calce collocari; servato, scilicet, adhuc apud Ægyptios in Pauli epistolis, Euthalianæ editionis ordine, licèt in eisdem codicibus epistolas Pauli Catholicæ septem epistolæ excipiant, & in harumce fine Apostolorum Actus habeantur. At lectionarium, de quo agimus, tum in Regio-Alexandrino codice, tum in aliis scriptis codd. tum etiam in vulgatis Græcorum ritualibus incipit ab epistolâ ad Romanos, & post absolutam epistolam II. ad Thessalonicenses, statim cum epistolâ ad Timotheum, Titum, & Philemonem continuatur, & deinceps sequuntur lectiones ex epistolâ ad Hebræos desumptæ; quod utiq; non fecisset Euthalius, sed potiùs juxta semel institutam epistolarum seriem, lectionibus ex epistolâ II. ad Thessalonicenses mutuatis, alias ex epistolâ ad Hebræos statim subjunxisset, ut lectionum series cum epistolarum ordine, quemadmodum in omnibus lectionariis fieri solet, conveniret. Denique Euthalii ævo synaxes publicæ quotidie non habebantur, quamobrem fieri non potest, ut ipse lectionarium conderet, in quo singulorum dierum synaxibus propriæ lectiones deputarentur. Quæ omnia ut clariora fiant, de sacrarum lectionum antiquo usu, atque numero, nunc mihi breviter agendum est.

LXI. Hebræos in Synagogis suis Sacrarum Scripturarum, legis, videlicet, & Prophetarum lectioni, earumque explicationi singulis quibusque sabbatis vacasse ex Lucæ cap. IV. ver. XVI. Apostolorum Actis cap. XIII. ver. XIV. & ex epistolâ II. ad Corinthios cap. III. ver. XIV. notum est Eruditis. Eam in rem Moysis quidem, seu Pentateuchi libros in LIV. sectiones diviserant; licèt enim LIII. essent sabbata, in eorundem tamen postremo duæ recitabantur lectiones, ut scitè probat Crojus Sacr. Observationum cap. II. De Propheticorum scriptorum divisione nihil constat; sed ex Apostolorum Actis cap. XIII. ver. XXVII. Prophetarum quòque certas sectiones, unà cum legis textu, singulis sabbatis in synagogis fuisse perlectas, & doctorum Virorum explicationibus illustratas, liquidò apparet. Morem hunc è Synagogis in Ecclesias Christianorum transiisse dubitari non potest; & ante promulgatos Evangeliorum libros, legem quòque, & Prophetas ad fidelium mores excolen-

dos, demonstrandumque Filii Dei adventum, Dominicâ potissimùm die in sacris synaxibus publicè lectos, & ab Apostolis explicatos fuisse, eorundem Apostolorum acta cap. xx. ver. vii. cum seqq. subobscurè nos docent. Ibi enim legimus Paulum unâ sabbatorum synaxim habentem, antequam panem fidelibus frangeret, de sacris utique Scripturis disseruisse. Post promulgata Evangelia, scriptasque ab Apostolis epistolas, eorundem lectio veteris Instrumenti libris adjuncta fuit; Scripturarum enim divinarum in universum lectioni, sacrorum conventuum tempore, Christianos operam dedisse, Tertullianus in Apologetico refert cap. xxii. & xxix. & in lib. ii. ad Uxorem cap. vi. Quin & idem auctor in libro de animâ cap. ix. sacræ synaxeos ordinem describens, primò scripturarum lectionem ponit, deinde Psalmorum cantum, mox allocutionem, seu lectarum scripturarum expositionem. Hinc Hippolytus Martyr, si is auctor est homiliæ de Consummatione sæculi, pag. 357. editionis Duceanę de mundi interitu loquens, ait, *Liturgia extinguetur, Psalmorum decantatio cessabit, Scripturarum recitatio ἀνάγνωσις τῶν γραφῶν, non audietur*. Et Evangeliorum quidem lectionis meminit Cyprianus epistolâ xxxiii. & epistolâ xxxiv. Apostolorum verò epistolas, & Prophetarum scripta suis temporibus in Ecclesiis lecta fuisse Justinus Martyr in Apologiâ ii. pag. 98. testatur, dum inquit, *Solis qui dicitur die* (nempe Dominicâ) *omnium, qui vel in oppidis, vel ruri degunt, in eundem locum conventus fit, & commentaria Apostolorum; aut scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur. Deinde Lectore quiescente, Præsidens orationem, qua populum instruit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet*. Et Apostolorum quidem epistolæ priùs in Ecclesiis, ad quas scriptæ fuerant, ac deinde per reliquum Christianum Orbem perlectæ fuisse videntur; Evangelistarum verò scripta an statim, atque prodierunt, in fidelium synaxibus recitata fuerint, certò scire non possumus. Sed & reliquos Veteris Testamenti libros in eisdem fidelium synaxibus lectos fuisse patet ex multis Origenis operum locis, quos Doctissimus, atque cultissimus scriptor Petrus Daniel Huetius congerit in notis ad eundem pag. 8. & 104. licèt ex illis plerique de lectionibus alio, quàm sacrarum synaxium, tempore habitis intelligi possint. Insignis est alius ejusdem Origenis locus in libro iii. contra Celsum pag. 142. ubi Christianorum hoc institutum adversus Celsi ca-

calumnias ita defendit, *Considera quomodo hic quòque nobis calumniam struat, quos confert cum circulatoribus fandas, infandasque nugas garrientibus. At quas tandem? aut quid nos facimus simile? qui lectionibus, earumque enarrationibus populum hortamur ad pietatem erga Deum Optimum Maximum, cæterasque virtutes pietatis comites individuas, & abducimus à contemptu numinis, cæterisque affectibus à præscripto rationis exorbitantibus.* Porrò non quotidie, sed statis diebus, Christianos in unum convenisse ad literarum divinarum commemorationem, sacrorumque mysteriorum celebrationem, testis est Plinius in celeberrimâ epistolâ de Christianis lib. x. epist. xcvii. Statorum hujuscemodi dierum numerus, licèt præcisè designari non possit, illud tamen certum est, Dominicos in primis totius anni dies Apostolorum ævo, & ante Concilii Nicæni tempora sacræ Synaxi celebrandæ, & Scripturis in eâdem legendis, atque exponendis fuisse destinatos, id enim disertè tradit D. Lucas in Actis cap. xx. Justinus Martyr loco suprà laudato, atque Dionysius Corinthius apud Eusebium histor. Eccl. lib. iv. cap. xxiii. prope finem. Sabbatũ Dominicæ adjungitur in Apostolorum Constitutionibus lib. vii. cap. xxxvii. & lib. viii. capite xxxiii. quem librum, etsi Clementi abdicemus, tamen ante Concilii Niceni tempora scriptum fuisse dubitari non potest. His adjungendam esse quartam, sextamque feriam ex Epiphanio quispiam colligeret in expositione fidei catholicæ n. xxii. qui synaxes, quæ in iv. & vi. feriâ, atque Dominicis, suo ævo, celebrabantur, ab Apostolis institutas fuisse tradit, sed meritò quispiam dubitaverit, an Apostoli tot synaxes singulis hebdomadibus cogere potuerint, vel à fidelibus adeo frequenter cogi mandaverint, eò præsertim, quòd varii de hac re in Ecclesiis mores fuerint, quæ utique varietas non accidisset, si Apostoli publicarum synaxium numerum determinassent. Præterea in martyrum quòque festis solemnes synaxes præcedentibus Nicænum Concilium temporibus habitæ fuere; sed quinam, quantive hujuscemodi festi Martyrum dies tunc extiterint, ignoramus.

LXII. Post Concilii Nicæni tempora in singulis publicis conventibus recitatas fuisse sacrarum Scripturarum lectiones supervacaneum est pluribus ostendere, id præsertim testante Basilio Magno in Psal. lix. cùm inquit, *Nostra esse divina oracula, & in unoquoque conventu legi solita, tanquam cælestia dona, quæ animam*

cibis à Spiritu Sancto administratis alant. Sed & sacrorum conventuum, illis temporibus celebratorum, & lectionum in eisdem recitatarum numerus adhuc manet incertus. Illud tantùm affirmari potest in plerisque Ecclesiis Sabbato, atque dominicâ die publicos fidelium conventus ad Sacramentorum participationem habitos fuisse. Testatur hoc Socrates lib. vi. Hist. Eccles. cap. viii. ubi de Arianis, S. Joannis Chrysostomi temporibus extra Constantinopolitanam urbem collectas agentibus, ita scribit, *Singulis hebdomadis quoties festi dies occurebant*, *sabbatum intelligo*, *ac diem dominicum*, *quibus collectæ in Ecclesiis agi solent*, *ipsi intra civitatis portas*, *circa porticus publicas congregati*, *hymnos aptè ad Arianam hæresim compositos*, *alternatim sibi respondentes*, *canebant*, *idque majori noctis parte faciebant* : *diluculo verò easdem antiphonas canentes*, *per mediam urbem incedebant*, *& extra portas egressi*, *proficiscebantur ad locum*, *in quo collectas celebrabant*. Idem quòque legitur apud Sozomenum lib. viii. cap. viii. ubi loco sabbati, atque dominicæ habet, τῇ πρώτῃ, καὶ τελευταίᾳ τῆς ἑβδομάδος, *primo*, scilicet, *atque ultimo hebdomadis die*, quæ verba Nicephorus Callistus lib. xiii. Hist. Eccl. cap. viii. malè de solâ dominicâ intelligit, ut scitè ad eum Sozomeni locum notat Valesius. Præterea Socrates lib. vi. cap. xxii. pag. 286. de variis Ecclesiarum moribus agens, sic ait, *In collectis verò non minor est varietas*. *Nam cùm omnes*, *ubique terrarum Ecclesiæ per singulas hebdomadas die sabbati sacra mysteria celebrent*; *Alexandrini tamen*, *& Romani*, *vetustam quandam traditionem secuti*, *id facere detrectant*. *Sed Ægyptii*, *qui Alexandrinis vicini sunt*, *& ii qui Thebaidem incolunt*, *sabbato quidem collectas celebrant*, *non tamen*, *sicut mos est Christianorum*, *sacra mysteria percipiunt*. *Postquam enim epulati sunt*, *& omnium ciborum genere saturati*, *sub vesperam*, *oblatione factâ*, *communicant*. Ait autem Socrates dominicâ die, & sabbato per universam Ecclesiam, Alexandrinâ, atque Romanâ exceptis, publicas Synaxes habitas fuisse, at apud Ægypti, & Thebaidis incolas hoc peculiariter observari, ut post sumptum cibum, sub vesperam oblatione factâ, communicent : unde corrigi debet Epiphanii Scholastici versio in Hist. Tripartitâ lib. ix. cap. xxxviii. ubi sic habet, *Sabbato quidem collectas agunt*, *sed Dominicâ*, *sicut moris est*, *sacramenta percipiunt*; legendum siquidem est, *sed dominica*, *non sicut moris est*, *sacramenta percipiunt*, ut non dominicâ die id factum

fuisse

fuisse, sed dominica sacramenta diverso à cæteris Ecclesiis more ab ipsis percepta fuisse significet. Joannes enim Cassianus lib. III. de Institutis Monachorum cap. II. de Ægypti Monachis loquens, ait, *Exceptis vespertinis, nocturnisque congregationibus, nulla apud eos per diem publica solemnitas, absque die sabbati, vel dominicâ celebratur; in quibus horâ tertiâ sacræ communionis obtentu conveniunt*. Hinc apud Palladium in historiâ Lausiacâ cap. XXXVIII. legimus S. Pachomium jussisse, ut Monachi, *Ingredientes ad Christi communionem κατὰ σάββατον, καὶ κυριακήν, sabbato, & dominicâ zonas solverent, & pellem ovinam deponerent, & cum solâ cucullâ ingrederentur*: quę Palladii verba, in suam historiam transferens Sozomenus, habet, τῇ πρώτῃ, καὶ τελευταίᾳ, hoc est, *primâ, & ultimâ hebdomadis die*, loco illorum verborum, κατὰ σάββατον, καὶ κυριακήν; idemque auctor lib. VI. cap. XXXI. de Nitriæ Monachis loquens, ait, *Universi in eundem locum conveniunt, & collectas celebrant, primo quoque, & ultimo hebdomadis die*, hoc est, sabbato atque dominicâ, ex quibus omnibus patet, errasse Nicephorum Callistum lib. IX. histor. Eccles. cap. XIV. & lib. XI. cap. XXXVIII. ubi hæc duo Sozomeni loca de solo dominico die interpretatur. Porrò de sabbati, atque dominicę synaxibus Homil. X. in Joannem Chrysostomus sic loquitur, Τί ποτ' οὖν ἐστιν, ὅπερ αἰτοῦμαι ὑμᾶς; κατὰ μίαν σαββάτων, ἢ κατὰ σάββατον, τὴν μέλλουσαν ἐν ὑμῖν ἀναγινώσκεσθαι τῶν εὐαγγελίων περικοπὴν, ταύτην πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν μετὰ χεῖρας λαμβάνων ἕκαστος, οἴκοι καθήμενος, ἀναγινωσκέτω συνεχῶς, *Quid igitur à vobis contendimus? Ut eam Evangeliorum sectionem, quæ vobis Dominicâ die, atque sabbato legenda est, unusquisque in manibus ante hos dies habens, domi incessanter perlegat*. Ita enim hic locus, non benè à Viris doctis intellectus, interpretandus est. Similia habet in homiliâ in Psal. XLVIII. Idem quòque Concilii Laodiceni canone XVI. confirmatur, in quo Evangelia, & Scripturas sabbato legi debere, adversùs quosdam ritum illum, ut arbitror, improbantes, sancitur. Huc spectat Gregorii Nysseni locus in Orat. adversùs eos, qui castigationes ægrè ferunt, paulò post initium, ubi sabbatum, atque dominicam, ἀδελφὰς ἡμέρας, hoc est, *Germanos dies* vocat, quòd in utrâque solemnitate publicæ synaxes pariter celebrarentur. De his etiam intelligendus S. Joannes Chrysostomus initio homiliæ XXIV. in Joannem, ubi fideles hortatur, ut duabus saltem hebdomadæ diebus, & brevi earum parte sibi concionanti aures adhiberent;

berent; at initio commentariorum in epiſtolam ad Romanos binis hiſce diebus Martyrum ſolemnitates adjungit; ait enim, Συνεχῶς ἀκούων ἀναγινωσκομένων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μακαρίου Παύλου, καὶ καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα δὶς, πολλάκις δὲ τρὶς, καὶ τετράκις, ἡνίκα ἂν Μαρτύρων ἁγίων μνήμας ἐπιτελῶμεν, χαίρω &c. *Beati Pauli epiſtolarum lectionem aſſiduè dum auſculto, perque hebdomadas ſingulas bis, & ſæpenumero ter, & quater, quando SS. Martyrum memoriam agimus, gaudio exulto &c.* Scripſit commentaria in Joannem, & in epiſtolam ad Romanos apud Antiochiam, cùm adhuc Presbyter eſſet, licèt Nicephorus lib. XIII. Hiſt. Eccl. cap. II. in univerſas Pauli epiſtolas, epiſcopali jam dignitate præditum, commentaria ſcripſiſſe dicat. Photius enim in Bibliothecæ codice CLXXIV. homilias à Joanne Chryſoſtomo Antiochiæ recitatas, illis, quas epiſcopalibus infulis ornatus habuit, elegantiores nitidioreſque eſſe ait, cujus utique generis ſunt commentaria, ſeu homiliæ in Joannis Evangelium, & in epiſtolam ad Romanos; quamobrem in Antiochenâ Eccleſiâ bis tantùm ſingulis hebdomadibus, niſi Martyrum feſta acciderent, publicas ſynaxes habitas fuiſſe ex laudatis modò ejuſdem verbis apparet.

LXIII. At idem Auctor homil. VIII. in epiſtolam ad Hebræos pag. 1817. ſic inquit, Καίτοι καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα δὶς, ἢ καὶ τρὶς ταῦτα ὑμῖν ἀναγινώσκεται. καὶ ἀνελθὼν ὁ ἀναγνώστης, λέγει πρῶτον, τὸ βιβλίον τίνος ἐστὶν, τοῦ δεῖνος Προφήτου, καὶ τότε λέγει, ἃ λέγει &c. *Atqui ſingulis hebdomadis hæc vobis bis, vel etiam ter leguntur, & quum Lector aſcenderit, dicit primùm cujus ſit liber, nempe hujus, vel illius Prophetæ, & tunc dicit, quæ dicit, ut ea vobis clariora fiant; & non ſolùm ſciatis, quæ illic habentur, ſed & cauſam eorum, quæ ſcripta ſunt, & quis ea dixerit.* De lectionibus ex Prophetis tantùm deſumptis hîc loquitur Chryſoſtomus, quia illis temporibus epiſtolæ, atque Evangelio in ſacris ſynaxibus Prophetica lectio præmittebatur, ut infrà videbimus. Tertia autem illa dies ſacræ Scripturæ lectioni deputata, cujus Chryſoſtomus idem meminit, non ad peculiares aliquos feſtos dies, in quampiam hebdomadam incidentes, pertinere videtur, ſed potiùs ad Paraſceven, quam Sabbato, Dominicæ, & Martyrum ſolemnitatibus jungit idem Auctor in homil. v. in epiſt. I. ad Timotheum pag. 1548. cùm inquit, *Noſtis profectò qui initiati eſtis id quod dicimus, ſive ſextâ feriâ, ſive ſabbato, ſive dominicâ die, ſive in celebritate Martyrum*

tyrum eadem litatur hostia. Epistolam ad Hebræos quo tempore Constantinopolitanam regebat Ecclesiam, suis homiliis illustravit Chrysostomus, ut ex homiliâ IV. in eandem epistolam colligere licet, ubi illis, qui paganorum more in suorum morte ejulabant, excommunicationem comminatur pag. 1785. Idem quòque de aliis in epistolam ad Timotheum homiliis censendum est; neque enim in ipsis tantus nitor, tantaque elegantia, quanta in aliis homiliis superiùs memoratis, quas Antiochiæ recitatas fuisse certò scimus, apparet. Sanè Constantinus Imperator, *Ut dominico die feriæ agerentur, utque diem, qui est pridie sabbati, cuncti fideles honorarent, in memoriam, ut videtur, earum rerum, quæ à communi omnium Servatore illis diebus gesta esse perhibentur*, enixè curavit, Eusebio teste, cujus hæc sunt verba in Vitâ Constantini lib. IV. cap. XVIII. Hoc autem Constantini placitum in Constantinopolitanâ, ubi potissimùm residit, urbe, executioni præ cęteris Romani Imperii civitatibus mandatum fuisse par est, ideoque in eâdem urbe publicæ synaxes Parasceves die celebrabâtur. Huc etiam referendus est alius Chrysostomi locus in homil. XLV. in Acta Apostolorum pag. 788. in quo per totum Episcopatus suî triennium se non nocte, dieque, sed διὰ τριῶν πολλάκις ἡμερῶν, ἢ δι' ἑπτὰ, hoc est, sępenumero tribus, vel etiam septem diebus populum sacris concionibus se allocutum fuisse testatur, quia nimirum sæpe fieri solębat, ut plures Martyrum festivitates in quibusdam hebdomadibus acciderent. Denique institutas ab Apostolis, si Epiphanio suprà laudato credimus, quartę, & sextæ feriæ synaxes, per varias Orientis Ecclesias præter sabbatum, atque dominicam suis temporibus actas fuisse tradit Basilius in epistolâ CCLXXXIX. ad Cæsariam patriciam, ubi sic inquit, *Quater nos singulis hebdomadis communicamus, dominico die, feriâ IV. in Parasceve, & sabbato; sed & per dies etiam alios, si Martyris alicujus memoria celebretur*.

LXIV. Videndum modò an certæ lectiones in singulis synaxibus recitandæ, Orientalis Ecclesiæ consensu, atque usu præscriptæ fuerint, vel potiùs ab Ecclesiarum Pręposîtorum arbitrio earum in singulis quibusque festis designatio penderet. Et sanè post Concilii Nicæni tempora propriam cuicumque festo lectionem addictam fuisse, testatur Chrysostomus Homil. LVII. in Joannem; ubi sic inquit, *Siquis templum ingressus, ea, quæ ibi dicuntur, attentè audierit, licèt domi Scripturas non legat, is tamen poterit intra*

annuum unum, magnum in verbi divini cognitione progressum facere, οὐ γὰρ νῦν μὲν ταύτας, αὔριον δὲ ἑτέρας ἀναγινώσκομεν γραφάς· ἀλλὰ ἀεὶ τὰς αὐτὰς, καὶ διὰ παντὸς, *Neque enim nunc has, nunc alias legimus; sed semper easdem, & omni tempore*. Idem Chrysostomus homil. xix. in Acta Apostolorum prope finem illos redarguit, qui Scripturis in Ecclesiâ recitatis non attendendum esse ajebant, quòd eædem semper legerentur. Idem in Serm. lxiii. Tom. v. cui titulus, Cur in Pentecoste Apostolorum Acta legantur paginâ 951. *In resurrectione*, inquit, *omnia legimus, quæ ad resurrectionem pertinent, & in singulis festis, quæ in singulis acciderunt*. Vide ibidem pag. 949. Sanè D. Athanasius in Sermone de Ascensione Domini, ut alia multa exempla omittam, historiam Ascensionis, Actuū cap. i. descriptam, interpretatur, quod & Chrysostomus facit Homil. xxxv. tom. iii. in eandem festivitatem. Ex eodem quòque Chrysostomo Apostolorum Acta, ut & nunc, in Pentecostes festivitate apud Antiochiam lecta fuisse mox vidimus, & ex aliâ ejusdem homiliâ in Inscriptionem Actorum uberiùs confirmatur. Sic & apud Latinos extitisse dies festos, in quibus certas ex Scripturâ sacrâ lectiones oporteret in Ecclesiâ recitari, disertè S. Augustinus scribit in Præfatione, & in tractatu ix. Commentariorum in i. Joannis epistolam, & in serm. cccxv. de Apostolorum Actibus loquens, ait, *Ipse liber incipit legi à dominico Pascha, sicut se consuetudo habet Ecclesiæ*. Cæterùm sacræ Synaxeos lectiones ex Evangeliis potissimùm, & Apostolorum Actis, epistolisque desumptas fuisse, quæ modò attulimus SS. PP. loca palàm ostendunt. Sed & Lectionum ex Veteris Testamenti libris, ac præsertim Prophetis desumptarum, itemque Psalmorum in S. Synaxi recitatorum, disertè meminit S. Basilius initio Homiliæ xxi. quæ habita est in Lacizis, & in Exhortatione ad Baptismum homiliâ xiii. paulò post initium. S. Jo. Chrysostomus in Homiliâ i. de Lazaro pag. 28. Homil. viii. in epistolam ad Hebræos suprà laudatâ, & in Homil. xix. in Acta Apostolorum prope finem. Vide Constitutiones Apostolicas lib. ii. cap. lvii. & lix. lib. v. cap. xix. & lib. viii. cap. v. Quin & apud Occidentales olim in multis Ecclesiis lectioni epistolæ prophetica lectio præmittebatur, ut videre est apud Gregorium Turonensem lib. i. Miraculorum S. Martini capite v. & post epistolam Psalmus, qui gradalis vicem suppleret, ante Evangelii lectionem cantari solebat, ut ex multis Sancti Augustini

locis

locis colligit Hugo Menardus in notis ad Sacramentarium Sancti Gregorii Magni pag. 368.

LXV. His de sacrę Synaxeos lectionum apud antiquos usu, ac numero breviter expositis, vera nos de earum serie ab Euthalio dispositâ, censuisse apparebit. Primò enim fieri non potest, ut lectiones illæ, quæ lectionariis hodierno usu in Ecclesiâ Græcâ receptis, prorsus respondent, Euthalii temporibus in Missarum solemniis adhiberentur; hæc enim singulis per anni circulum diebus accommodatæ sunt; clarè autem ostensum est, quarto, & quinto Christianæ salutis sęculo, raras fuisse publicarum Synaxium celebrationes, & in Ecclesiis illis, in quibus plures præ cæteris solemnes Synaxes agebantur, quaternarium numerum singulis hebdomadibus nęquaquam excessisse; missas verò privatas, tunc temporis apud Gręcos lectiones proprias habuisse, neutiquam demonstrari potest. At verò lectiones à præcedentibus diversæ, in quas Apostolorum Actus, epistolas Pauli, atque Catholicas Euthalius noster dissecuit, ad publicas, ut præfati sumus, Alexandrinæ Ecclesiæ Synaxes pertinere videntur, sive eas ex veteri ejusdē Ecclesię instituto Euthalius expresserit, sive Athanasii Episcopi jussu partitionem illam primus excogitaverit. Hoc autem verum esse, vel ex ipso lectionum numero evidenter apparet; omnes enim istæ Actuum Apostolicorum, & prædictarum epistolarum lectiones LVII. existunt, quare totius anni dominicas quaternario tantùm numero excedunt. At harum quatuor lectionum una in Ascensionis festo, aliæ verò tres in Christi Natali, in Epiphaniâ, & Passionis forsitan die legi poterant. Vidimus enim superiùs, Alexandrinam Ecclesiam in nullo alio hebdomadis die, præterquam dominicâ publicas Synaxes celebrasse. Quin & Alexandriæ, & per Ægyptum universam semel in hebdomadâ, nempe die dominico, sacrificium peractum, & fidelibus sacramenta distributa fuisse clarè testatur Basilius in laudatâ epistolâ CCLXXXIX. ad Cæsariam Patriciam, ubi sic inquit, *Alexandriæ autem, & per Ægyptum unusquisque etiam de plebe, ut plurimùm habet domi suæ communionem. Nam cùm semel Sacerdos sacrificium peragat, & distribuat, qui susceperit illud integrum simul, & quotidie de illâ sumpserit, quam à dante acceperat Sacerdote, credere debet, & tenetur, nec injuriâ, se eandem suscipere, & percipere.* Idem affirmat Socrates suprà laudatus num. LXII. qui anno CCCCXXXIX. æræ vulgaris

non

non multò ante Euthalii ætatem, ſcribebat. Quod autem Baſilius, ait, per Ægyptum quòque dominicis tantùm diebus publicum miſſæ ſacrificium peragi conſueviſſe, intelligendum utique eſt de unâ illâ Ægyptiacæ diœceſeos provinciâ, quæ Ægyptus propriè dicitur, in qua ſita eſt Alexandria; vidimus enim ſuperiùs num. LXII. ſabbato atq; dominicâ die in reliquâ Ægyptiacâ diœceſi publicas ſynaxes fuiſſe celebratas. Nec iſtæ Euthalii lectiones ad feriam IV. ac VI. in quibus citra Sacramentorum conſecrationem, & participationem, Scripturæ apud Alexandrinos, eodem Socrate teſte lib. V. cap. XXII. pag. 287. legebantur, atque exponebantur, pertinere poterant; nam illorum dierum numerus duplo major eſt lectionibus ab Euthalio præſcriptis; atque inſuper alios ſacræ paginæ libros, præter Apoſtolorum Acta, & Epiſtolas, in eiſdem diebus perlectos, expoſitoſque fuiſſe, vel inde conſtat, quòd Origenem illis potiſſimùm diebus in Eccleſiâ Alexandrinâ ſacras Scripturas explanaſſe, Socrates mox laudatus affirmat. Origenes autem lectionum tam ex veteri, quàm ex novo Teſtamento in Eccleſiâ recitatarum, ſuiſque ad populum homiliis illuſtratarum, meminit variis in locis apud Huetium in notis ad ejuſdem commentaria in libros Regum, & in Evangelium Joannis pag. 8. & 104. nec veriſimile videtur ex paucis Sacrarum Scripturarum libris, Apoſtolorum ſcilicet Actibus, & Epiſtolis, dimidiam illarum lectionum partem deſumptam fuiſſe, cùm è contrario dominicis, aliiſque ſolemnioribus totius anni feſtis planè reſpondeant. Denique hac eâdem ratione probari poteſt, nec etiam in privatum uſum lectiones iſtas Euthalium adinveniſſe, quemadmodum, & Marium Victorinum libros Ciceronis de Rhetoricâ in CLXXVI. lectiones, ut ipſe vocat, partitum fuiſſe patet ex ſcriptis codicibus, & ex Pitheanâ Veterum Latinorum Rhetorum editione; nam cur in eum potiùs, qui publicas Ægyptiacæ Diœceſeos ſynaxes æquaret, non verò in alium ſuo propoſito accommodatiorem numerum eam Novi Teſtamenti partem diſtinxiſſet, aut cur eandem ita diſtinctam Alexandrino Epiſcopo obtuliſſet, niſi publico uſui eam recitandi normam deſtinaſſet. Utinam autem aliquis Euthalianæ editioni coævus Evangeliorum codex, quem Alexandrina Eccleſia in publicis olim ſynaxibus adhibuerit, ad noſtram uſque ætatem perduraſſet, ut aliarum ex Evangeliis lectionum in eiſdem ſynaxibus recitandarũ numerum, ordinemq; diſcere poſſemus. Sed quoniam

niam temporum nimiâ vetustate factum est, ut nullam talium codicum copiam habeamus, Apostolicarum saltem lectionum notitiâ Eruditorum curiositatem mihi sat erit explesse.

LXVI. Cæterùm ex his, quæ huc usque diximus, quanti facienda sint hæc Euthalii nostri monumenta nemo non videt. Restat modò, ut quænam eorum pars ante editionem nostram vulgata fuerit, & quid ad eorum illustrationem ipse contulerim, paucis explicetur. Franciscus Cardinalis Ximenius Vir magni nominis, primus omnium in Complutensi Bibliorum editione partem prologi, quem Euthalius Paulinis epistolis præfixit, à capite III. editionis nostræ usque ad finem, Euthalio Diacono inscriptam, anno MDXIV. ante easdem Pauli epistolas vulgavit, unà cum Pauli peregrinationum historiâ, quæ etiam in Regio-Alexandrino codice reperitur. Prætereà vetera incerti auctoris in S. Pauli, & septem alias Catholicas epistolas argumenta iis fragmētis attexuit. Circa hæc eadem tempora Erasmus ex antiquis codicibus græcolatinam Novi Testamenti editionem absolvit, anno scilicet MDXV. in cujus quartâ editione, neque enim priores mihi videre licuit, eandem partem Euthaliani prologi in Pauli epistolas, & narratiunculam de S. Pauli peregrinationibus, absque auctoris nomine, & absque ullâ distinctione, tanquam unum idemque opus essent, in Apostolicorum Actuum limine leguntur, unâ cū temporis martyrii S. Pauli designatione, ex alterius Patris Euthalio antiquioris programmate mutuatâ, & cum eisdem in catholicas, atque Paulinas epistolas argumentis, quę in Complutensi editione habentur. Post annos autem XVII. Oecumenii, & aliorum veterum Patrum commentaria in Apostolorum Acta, in Catholicas, & in alias D. Pauli epistolas Gibertus Veronensis Episcopus græcè edidit Veronæ. In his autem commentariis vetera modò memorata Actuū Apostolicorum, & septem Catholicarum, aliarumque S. Pauli epistolarum, argumenta, unà cum capitulorum indicibus, quos tum Euthalius in Acta Apostolorum, & Catholicas epistolas, tum Scriptor ipso antiquior in Pauli epistolas edidere, nullâ tamen eorundem Auctorum mentione factâ, & capitulorū summarijs plerumq; decurtatis, continentur. Sed Apostolorum Actibus præfationis loco adjunxit excerpta varia de XII. Apostolis, aliaque nonnulla, quæ in Euthalianâ editione desiderantur, itemque narratio de S. Pauli peregrinationibus; nec non argumentum in eosdem Actus

cum Apostolorum nominibus, eorundemque miraculis, quæ licèt in Regio-Alexandrino quòque codice reperiantur; Euthalii tamen non esse suprà conjecimus. In horum calce habet elenchum locorum, qui in eisdem Actibus ex sacræ paginę libris, aliisque auctoribus citantur: inseritur autem post Pauli peregrinationes designatio illa temporis martyrii S. Pauli, quam alterius Scriptoris Euthalio antiquioris esse constat. Porrò commentariis in epistolas Pauli prologum præfigit de ejusdem Pauli gestis, Euthalii nomine insignitum, omisso exordio, quo Athanasium Alexandrinum alloquitur, unà cum toto cap. II. editionis nostræ, cujus loco ponit peregrinationes S. Pauli, & in prologi fine iterum habet eandem temporis martyrii S. Pauli designationem, quam ante Pauli epistolas collocaverat. Et hæc quidem Oecumenius in editione Giberti Episcopi Veronensis. Robertus deinde Stephanus, cùm anno MDL. elegantissimam Novi Fœderis editionem majori formâ ad umbilicum duxisset, fragmenta quidem omnia præfationum Euthalii, quæ in Complutensi editione habebantur, eodem ordine, sed ante Apostolorum Acta posuit; in argumentis verò Paulinarum, & Catholicarum epistolarum, & in earundem, Actuumque Apostolicorum capitulis recudendis, Giberti Veronensis editionem potissimùm expressit, ut videre est in argumento epistolæ II. ad Corinth. & epist. ad Hebræos, itemque in argumentis epistolæ Jacobi, & primæ Joannis; sed hac in re Giberto, vel Oecumenio exactior est Stephanus, quòd eorum librorum capitula integra juxta veteres codices repræsentaverit, & cuncta quæ ex Euthalio edidit, ad eosdem codices accuratè contulerit. Denique Joannes Henricus Boeclerus, è Berneggeri Bibliothecâ nactus perantiquum codicem Actuum Apostolicorum, Catholicarum, Paulinarumque epistolarum, in quo integer Euthalii prologus in Pauli epistolas sine auctoris nomine continebatur, rem Ecclesiæ admodum utilem se facturum censuit, si Novi Fœderis librorum editioni, à se typis Argentoratensibus anno MDCLX. procuratæ, eundem prologum græcè tantùm, & sine auctoris nomine, prout illum in Berneggeri codice repererat, cum eruditâ præfatiunculâ adjungeret. Hęc autem editio in Criticorum Sacrorum corpus relata fuit, tomo VII. pag. 5011. Berneggeri verò codex, Boecleri munere in Christinę Augustę possessionem translatus, nunc Alexandri VIII. munificentiâ Vaticanam Bibliothecam exornat,

LXVII.

LXVII. Quòd hactenus integrum Euthalii opus non prodierit in lucem, librariorum culpa fuit, qui cùm in hujus Auctoris prologis, & programmatibus nonnulla eſſe viderent, à ſuorum temporum uſu abhorrentia, & præterea ex tot numerorum, & elenchorum laborioſâ tranſcriptione magnum ipſis incommodum oriretur, non omnes ejus lucubrationes, ſed quæ magis neceſſariæ ipſis videbantur, in illis, quos exſcribebant, codicibus, interdum indicato, ſæpiùs ſuppreſſo auctoris nomine, inſeruere. At librarios lucro addictos id præſtitiſſe, mirum videri non debet; Oecumenium verò, ſeu potiùs veterem catenæ, ſub ejus nomine editæ, collectorem ſimilia perpetraſſe, nullam excuſationem admittit. Sanè tot rerum ſcitu digniſſimarum cognitione caruiſſemus, ni aliter de Euthalii prologis ſenſiſſet eruditus ille vir, qui in ſuum uſum Regio-Alexandrinæ Bibliothecæ codicem ex vetuſtiſſimo altero Euthalii exemplari ante ſexcentos annos deſcribi curavit. Licèt enim in eo codice colorum diſtinctionem modò librarius omiſerit, modò perperam adhibuerit, & alias etiam diſtinctiones parùm fideliter expreſſerit; attamen integros prologos, cunctoſque lectionum, capitulorum & teſtimoniorum elenchos deſcripſit, atque inſuper antiquiſſimam Euthaliani codicis orthographiam in diphthongorum, & ſimiliter ſonantium vocalium promiſcuo uſû, illi ſcribendi rationi planè ſimilem, quæ in vetuſtiſſimo Alexandrino Bibliorum ſcripto codice, Briano Vvaltone teſte in Prolegom. IX. ad Biblia Polyglotta num. XXXIV. obſervatur, fideliter retinuit; ſæpiſſimè enim in Regio-Alexandrino codice ponitur αι, pro ε, & ι, pro ει, ſeu οι, & è converſo. Sic in eodem plerumque ſcribitur μ, pro ν, juxta eundem Alexandrinum codicem, cùm alterum μ ſubſequitur, puta ἐμμέσῳ, pro ἐν μέσῳ. Impropriis quòque diphthongis nunquam jota ſubſcribitur, ſed ad vocalis latus apponitur, ut in majuſculis literis fieri ſolet. Denique literam ν ante σ, non mutatur in alterum σ; habet enim σύνσωμα, non σύσσωμα; quæ omnia antiquiſſimam ſcribendi rationem præ ſe ferunt. Præterea in Regio-Alexandrino codice verſuum diſtinctiones, punctis in ſuperiori lineæ parte collocatis, indicantur, eorumque ſupputationes ſparſim ad codicis marginem notantur. Quin & omnis ſacer textus à coævo librorum correctore, ut & S. Gregorii Nyſſeni Antirrheticus, accuratè collatus fuit, & fortaſſe ab ipſomet Librario, qui integrum codicem ſcri-

pſerat; nam correctionum,& textûs ipſius characteres adeo ſimiles ſunt, ut ab unâ eâdemque manu exarati fuiſſe videantur. Hujus itaque codicis prologos omnes, atque lectionum, capitulorum, & teſtimoniorum elenchos, ordine nil prorſus mutato, cum latinâ verſione edidimus. Capitula quòque, eorumque ſubdiviſiones à Roberto Stephano,aliiſque non indicatas, ubi nam in ſacri Textûs capitulis hodierno uſu receptis incipiant, deſinantque, accuratè adnotavi, Eraſmi Schmidii exemplum ſecutus, qui in Evangeliorum antiquis titulis eandem operam, licèt minori, eò quòd ſubdiviſionibus careant, labore præſtitit. Quoniam verò ad exacta Euſebii Cæſarienſis exemplaria Actûs quidem Apoſtolorum, & Catholicas epiſtolas ſe contuliſſe, in Paulinis verò epiſtolis earundem editionem, à quodam vetuſtiore Patre elucubratam, ſe ſecutum fuiſſe Euthalius aſſerit; rem Eccleſiæ utiliſſimam, & temporibus hiſce, quibus nonnulli libros Novi Fœderis ab antiquis fidelibus, pro arbitrio interpolatos fuiſſe probare conantur, maximè neceſſariam me facturum putavi, ſi varias Euthalianæ editionis lectiones ederem, ex quibus meridianâ luce clariùs apparet, antiquiſſimos Orientalis Eccleſiæ codices, ante Concilii Nicæni tempora exaratos, non Cantuarienſis Bezæ codicis interpolationes, ſed lectionem vulgatis græcis editionibus, quas ſemper Latina, Græcaque Eccleſia ſuſpexit, planè ſimilem retinuiſſe.

LXVIII. Inter has autem varias lectiones non modò verſuum numerum inſerui, prout illum Euthalius, vel ipſo recentior librarius ad oram ſacri textûs variis in locis ſupputavit, verùm etiam eam lectionum, certis diebus in miſſa recitandarum, ſeriem addidi, quæ in codicis Regio-Alexandrini margine continetur. Hanc autem cum variis mox memorandis Vaticanæ Bibliothecæ ſcriptis codicibus contuli, ut ſuos quoſque dies ſingulis lectionibus apponerem, propterea quòd in Regio-Alexandrino codice earundem tantummodo initium ac finis, ut plurimùm, indicabatur, nullâ dierum, in quibus recitandæ erant, mentione factâ. Præterea Regio-Alexandrini codicis lectionario alios lectionum liturgicarum indiculos addidi, ex eiſdem Vaticanis codicibus deſumptos, & ab iis, quibus nunc Græci in miſſarum celebratione utuntur, parum diverſos; & ſicubi ab hujus ævi Græcorum lectionariis diſcrepant, adnotavi. Multa autem ſunt in his lectionum indicibus obſervanda: & primò quidem diſcrepa-

rè inter se veteres codices, nôn in aliquibus dumtaxat lectionibus, sed in totâ earundem serie, atque ordine. Nam Palatinus codex signatus num. XXXVIII cum Regio-Alexandrino codice in omnibus ferè convenit; uterque autem habet lectiones singulis quidem diebus à Paschate ad Pentecostem addictas; per reliquas verò anni partes solis sabbatis, atque dominicis, aliisque nonnullis festivitatibus proprias lectiones assignat. Præterea in Vaticano codice num. CCCLXVII. qui cum lectionariis, quibus nunc Græci utuntur, penitus convenit, post S. Pauli epistolas, lectiones sequuntur ex Catholicis epistolis desumptæ, quæ recitari debent & à feria quarta hebdomadis XXXI. post Pentecostem, usque ad feriam quintam hebdomadis Tyrophagiæ, quæ apud Latinos quintæ feriæ hebdomadis dominicam quinquagesimæ præcedentis, respondet. At alius ejusdem Vaticanæ Bibliothecæ codex signatus numero CCCLXIII. nec non Urbinas num. III. juxta Regio-Alexandrinum codicem nullas ex Catholicis epistolis lectiones continent, ac propterea necesse est, ut in eisdem breviores sint lectiones, quę ex D. Pauli epistolis desumuntur, ne ullus dies lectione propriâ careat. Præterea lectionarium, quod in Vaticano codice num. CCCLXIII. reperitur, lectiones habet pro feriâ IV. & VI. hebdomadis Tyrophagiæ, quæ in aliorum codicum lectionariis non extant; unde patet, lectionarium istud in eorum usu fuisse, qui Palestinæ Ecclesiarum consuetudinem in lectionum recitatione nequaquam sequebantur. Nam in Typico Monasterii S. Sabæ, cujus regulas nunc cuncta Græcorum Ecclesia amplectitur, capite XXIX. disertè dicitur, in Palestinæ Ecclesiis ex antiquâ Patrum traditione nullam in duobus modò memoratis diebus synaxim celebrari. Cæterùm in Sabbatorum, & Dominicarum lectionibus, omnes, quos vidi, tùm editi, tum scripti codices conveniunt; unde non levi, ut videtur, conjecturâ colligitur, illam lectionum faciem in ipsis reperiri, quæ olim per eas Orientis Ecclesias in usu fuerat, quæ sabbato tantùm, atque dominicâ, & in Martyrum, aliisque primariis anni solemnitatibus publicas synaxes celebrabant: Vidimus enim superiùs cùm in Antiochenâ urbe, cæterisque fortasse provinciarum Diæceseos Orientis Ecclesiis, tum etiam in toto Ægypti patriarchatu, modò Alexandrinam Urbem excipias, solis sabbati, atque dominicæ diebus publicas sy-

naxes antiquitus habitas fuisse. Quin & eundem lectionum ordinem per Minorem Asiam,& apud Constantinopolim,antequam ibi sacris sabbati, dominicæque conventibus quartæ & sextæ feriæ synaxes adjungerentur, observatum fuisse crediderim. Hisce autem sabbatorum, ac dominicarum lectionibus aliæ postmodum pro aliis hebdomadæ diebus superadditæ fuere. Et primò quidem omnibus à Paschate ad Pentecostem diebus propriæ lectiones tributæ fuisse videntur, cùm scilicet eisdem diebus in lætitiæ signum synaxes haberi cœperunt, quasi per totos illos quinquaginta dies una jugis & continuata festivitas celebraretur: deinde verò amplificato rursus synaxium numero,cæteri totius anni dies, exceptis illis quadragesimæ diebus, in quibus præsanctificatorum missa celebratur, suas itidem lectiones habuerunt, licet non uno eodemque modo id factum fuerit; Catholicas etenim epistolas alii quidem addidere, alii verò omiserunt, ut ex his, quæ paulò ante diximus, apertè colligitur.

LXIX. Habes itaque, Erudite Lector,in hac nostrâ editione quatuor Orientalium Ecclesiarũ lectionaria, variis ex Regio-Alexandrino codice lectionibus immixta, illud nempe, ni me conjectura fallit, quod antiquissimis Ecclesiæ temporibus in iis Orientis Ecclesiis legebatur, quæ Dominicis tantùm diebus, atque Sabbato, & in Martyrum festis publicas synaxes agere sueverant; atque aliud etiam lectionarium, in quo præcedentibus festivitatibus peculiares lectiones pro quinquaginta inter Paschatem, & Pentecostem diebus, adjunguntur; denique alia duo lectionaria, quorum unum quidem solis Palestinæ Ecclesiis anteà usitatum, nunc in communi Græcorum usu versatur; alterum verò, quo Ecclesiæ ad Palæstinorum mores sese non accommodantes, antiquitus utebantur. Primum in omnibus hisce quatuor lectionariis reperitur; omnes enim in sabbatorum, & dominicarum lectionibus ferè conveniunt. Alterum lectionarium in Regio-Alexandrino, & in Palatino potissimùm codice numero xxxviii. exhibetur, in quo Acta Apostolorum, epistolæ Catholicæ, & aliæ Divi Pauli epistolæ in clxxix. tantummodo lectiones dispertiuntur, quarum l. ex Apostolorum Actis desumptæ, à Paschatis festo ad Pentecostes dominicam singulis diebus recitari debent. Aliæ xcii. ad cætera totius anni sabbata, eisque respondentes

domi-

dominicas pertinent; reliquæ verò XLI. peculiaribus per annum festivitatibus deputantur. Ex epistolis autem Catholicis lectio festi S. Heliæ, tres lectiones vesperarum vigiliæ festi S. Petri, & duæ pro festivitatibus S. Joan. Evangelistę tantum desumuntur, ut videre est pagina 491. 495. 505. & sequentibus. Alia deniq; duo lectionaria in eo potissimum discrepant, quòd Palestinæ Ecclesiarum lectionarium, quo nunc Græci utuntur, & Vaticanus codex num. CCCLXVII. exhibet, plures ex Catholicis epistolis lectiones continet, nullamque lectionem feriæ IV. & VI. hebdomadis Tyrophagi addicit: alterum verò quod ex Vaticano codice num. CCCLXIII. & ex alio codice Urbinatę sign. num. III. accepimus, nullas habet lectiones ex Catholicis epistolis depromptas, atq; insuper duobus modò memoratis diebus proprias lectiones adscribit.

LXX. His adjungi debet alterum lectionarium posterius quidem temporibus, quibus vixit Euthalius, valde tamen vetustum, quod initio Regio-Alexandrini codicis reperitur, & longè diversum est cùm ab aliis modò memoratis Ecclesiæ Græcæ lectionariis, tum etiam ab eo, quod in ejusdem Regio-Alexandrini codicis margine habetur. Pleraque hujus lectionarii pars, & ipsa in ejusdem Regio-Alexandrini codicis marginem relata, & cum altero lectionario, de quo suprà secundo loco egimus, commixta fuit, quod cùm non animadvertissem eo temporę, quo varias Euthalianæ editionis lectiones excerpsi, factum est, ut interdum quidem dubitaverim cuinam diei tribuendæ fuerint diversæ lectiones, quarum tantummodo initium, & finis in ejus codicis margine indicabatur; interdum verò eas de lectionibus illis intellexerim, quæ nunc à Græcis in Missarum celebratione usurpantur, cùm potiùs ad hoc aliud lectionarium eidem codici præfixum pertinuerint, ut patebit ex collatione eorum locorum, quæ ad marginem ejusdem lectionarii in fine nostri operis pag. 712. editi, enumerantur, ex quibus hallucinationes nostras in ejusdem operis corpore facilè benignus Lector poterit emendare. Postremum hoc lectionarium ad Alexandrinam Ecclesiã nono æræ Christianæ sæculo, ac deinceps quòque pertinuisse pluribus argumentis ostenditur. Primò enim solius dominicæ diei lectiones continet, exceptis quadragesimæ sabbatis, & singulis diebus hebdomadæ illius, in qua Orientales lacticinia come-

medere solent, quibus diebus proprias lectiones addicit. Deinde quadragesimæ hebdomadum numerus satis indicat, hoc lectionarium proprium fuisse Alexandrinæ Ecclesiæ; licet enim ex Paschalibus Theophili, & Cyrilli Alexandrinorum Episcoporum literis, atque homiliis, & ex Sozomeno lib. VII. c. XIX. itemque ex Joan. Cassiano Collat. XXI. c. XXIV. & XXVII. constet, quadragesimæ jejunium sex tantùm hebdomadum spatio antiquissimis Ecclesiæ temporibus apud Ægyptios, & Palestinæ incolas durasse, & à feria II. post primam quadragesimæ dominicam inchoatum fuisse, juxta morem illum, qui olim per totum Occidentem, & adhuc S. Caroli Borromei ætate in Mediolanensi Provincia viguit; tamen ex Ecclesiæ Alexandrinæ Annalibus ab Eutychio ejusdem urbis Episcopo anno DCCCCXXXVII. conscriptis lucidè apparet, quadragesimæ jejunium Ægyptios octo hebdomadibus tunc temporis absolvisse, quemadmodum in hoc ipso lectionario præscribitur. Nec mos ille recens erat in Ægypti regionibus. Testatur enim Eutychius in mox memorati operis tomo II. pag. 243. & seqq. jam tùm ab Heraclii Augusti temporibus tot hebdomadibus quadragesimæ jejunium apud Ægyptios durasse. Narrat enim Eutychius, Heraclium post ereptam Persis Hierosolymam, ab ejusdem urbis incolis rogatum fuisse, ut Judæos cunctos, à quibus tot clades passi fuerant, cùm Persarum Rex Chosroes eandem urbem expugnavit, internecione deleret; cùmque Heraclius adduci non posset, ut jusjurandi fidem infringeret, qua suæ adversùs Persas expeditionis initio nil se mali Judæis illaturum spoponderat, tandem Hierosolymæ incolas Judæorum necem ab Imperatore eâ conditione impetrasse, ut fractæ fidei crimen in se transferentes, ad ejusdem expiationem totâ hebdomada, quæ quadragesimã præcedit, plenum jejunium non sibi modo, suisque posteris indicerent, verùm etiam à reliquis per totius Orientis tractum fidelibus, ad mundi usque finem observari curarent; abrogatâ scilicet Typici à S. Saba editi regulâ, quæ caseum, ovaque per eam hebdomadam comedi jubebat. Addit Eutychius pag. 247. Ægypti Coptitas ad sua usque tempora plenum istius hebdomadæ jejunium observasse; Syriæ verò Damascenæ incolas, & Græcos Melchitas post Heraclii mortem iterum hebdomadâ istâ caseum, ova, & pisces comedere cœpisse; unde patet errasse Æ-

neam

neam Parisiensem qui LX. circiter annos antequam Eutychius suos annales absolveret, adversùs Græcorum in Latinos calumnias apologiam scribens, à Clarissimo, Dacherio in tomo vii. Spicilegii editam, quest. iii. pag. 85. perperam ait Ægyptum, & Palæstinam omnem novem ante Paschatem hebdomadibus jejunasse. Quamvis enim id ipsum de quibusdam Orientis incolis tradant Ratramnus lib. iv. contra Græcorũ opposita cap. iv. Alcuinus in epistolâ de septuagesima &c. ad Carolum Magnum pag. 1465. ipseque Carolus Magnus in aliâ epistolâ ad Alcuinum, inter ejusdem opera pag. 1147. & incertus auctor in epistolâ de eadem re ibidem pag. 1656. attamen hoc de Monachis potiùs, quàm de cæteris fidelibus, intelligendum esse videtur. Sanè octo tantùm hebdomadarum jejunium hôc ipso, quo vivimus, ævo à Coptitis servari testantur Vvanslebius in Alexandrinæ Ecclesiæ Historiâ par. ii. cap. xviii. & Jobus Ludolphus in Commentario ad Hist. Æthiopicam à se conscriptam pag. 380. adhuc scilicet vigente apud Ægyptios semel inducto ab Heraclii temporibus more, qui in Regio-Alexandrini codicis lectionario, de quo agimus, disertè describitur; dum non à quadragesima, ut antiquissimis temporibus factum fuisse vidimus, sed à sexagesima jejunii initium repetit, & per totam primam ejusdem hebdomadam, qua cæteri Orientis incolæ caseum ovaque comedunt, plenum jejunium indicit, addita etiam peculiari cujusque diei lectione in Missæ officio recitandâ, ut videre est pag. 717. Ex quibus omnibus errare patet Ibn Shatar antiquum Mahumedanum auctorem in computi libro, quem laudat Seldenus de Synedriis lib. iii. cap. xv. pag. 247. ubi septem tantùm hebdomadibus quadragesimę jejunium à Coptitis absolvi scribit. Videtur enim hic auctor perperam putasse Ægyptios cum Græcis in quadragesimæ jejunio convenire; hi enim septem quadragesimæ hebdomadibus jejunant, & septem diebus primam quadragesimæ hebdomadam præcedentibus à carnium tantùm esu abstinere solent, ut antea diximus.

LXXI. Sunt & alia argumenta, quibus lectionarium istud Regio-Alexandrino codici præfixum, ad Alexandrinam Ecclesiam antiquitùs pertinuisse probatur. In eo siquidem mentio fit lectionis in Baptisterio recitandæ die III. post Christi nativitatis

festum

festum, qua die S. Joannis quòque Evangelistæ festivitatem celebrari ait, idemque baptisterium postea claudi indicat primâ quadragesimæ dominicâ. Atqui hoc ipsum Ægyptiorum mores exprimit, quos nostris etiam temporibus, à baptizandis per totam quadragesimam, nisi maxima necessitas urgeat, infantibus, abstinere tradit mox laudatus Vvanslebius par. II. ejusdem historiæ cap. XXIII. extantque hujus moris vestigia quædam cùm in Occidentalium Ecclesiis, tum in ipsa Romana, quam in multis imitata est Alexandrina, utpote quæ à Marco S. Petri discipulo fundata fuerit. Siricius enim Papa in epistola I. ad Himerium Tarraconensem Episcopum cap. II. eos redarguit, qui in Christi natalitiis, & in Epiphaniæ, nec non in Apostolorum, ac Martyrum festivitatibus baptismum impertiri sueverant. Clodoveus quòque primus Francorum Rex Christianus in Natalis Domini festo baptizatus fuit, Avito Episcopo Viennensi teste in epistolâ ad eundem Regem. Refert etiam Gregorius Turonensis in libro de Gloriâ Confessorum cap. LXIX Ebreduni in Natali Domini, & in Cœnâ Dominicâ quotannis in baptisterio à S. Marcellino Episcopo quondam ejusdem urbis constructo, aquam divinitus profluxisse; quod sanè miraculum in Natali Domini non contigisset, si eâ die nequaquam baptizati fuissent infantes. Præterea in primâ quadragesimæ dominicâ ad vesperas in Sacramentario S. Gregorii *Oratio*, seù *Statio ad Fontes* memoratur apud Pamelium tom. II. Liturgicorum & in antiquissimis ejusdem Sacramentarii codicibus, quorum unus in Ottoboniana Bibliotheca, duo verò inter Regio-Alexandrinos Vaticanæ Bibliothecæ codices servantur. Quin & in Concilio Toletano XVII. de reg. fidei cap. II. ita statuitur, *Licet in initio quadragesimæ baptizandi generaliter claudatur mysterium; tamen sicut Ecclesiasticæ consuetudinis ordo deposcit, necesse est ut ostia baptisterii in eodem die Pontificali manu anulo assignata* (lege *obsignata*) *claudantur, & usque in cœnæ Domini solemnitate nullatenus reserentur &c. Quod quia in aliquibus Ecclesiis minimè hæc sancta consuetudo ab Episcopis custoditur atque peragitur, ideo per hanc nostram sententiam sancimus, atque decernimus, ut ità ab omnibus Hispaniæ & Galliarum Pontificibus custodiatur, quatenus in prædicto die, initii, videlicet, quadragesimæ, & ostia sancti baptisterii cum laudum consummatione claudantur, & ab Episcopis suorum signa-*

signaculo obsignentur; ita ut nisi in cœna Domini celebritate, quando more solito altaria debent devestiri, eadem debeant ostia reserari. Denique S. Joannis Evangelistæ festum agunt Copritæ die xxx. mensis Decembris, quæ proximè sequitur SS. Innocentium festivitatem, uti constat ex eorundem calendario apud Seldenum de Synedriis lib. III. cap. xv. pag. 231. & apud Ludolphum in Commentario ad Æthiopicam Historiam à se elucubratam pag. 404. & ex altero Calcasendii Calendario apud eundem Seldenum pag. 214. Dies autem xxx. mensis Septembris non multùm distat à die tertiâ post Natalis Domini festum, in qua Joannis Evangelistæ festivitas celebrari dicitur in hocce Regio-Alexandrini codicis Lectionario; facile autem fieri potuit, ut festum istud progressu temporum à die xxviii. Decembris ad trigesimam ejusdem mensis diem translatum fuerit. Adscribuntur tamen in hoc ipso lectionario feriæ V. majoris hebdomadæ duæ lectiones juxta Syrorum consuetudinem, uti constat ex eorundem lectionario in Syriacâ Novi Testamenti versione à Fortunato Fanensi anno MDCIX. Venetiis edita, & in Bibliorum Polyglottorum tomis promulgata. At hinc probari non potest, lectionarium, de quo agimus, Syriacæ alicujus Ecclesiæ proprium fuisse, cùm fieri potuerit, ut ob regionum propinquitatem, idem mos in Ægypto quòque vigeret. Idem dicendum videtur de SS. Cosmæ & Damiani festivitate, quæ sola ex Sanctorum festis in eodem lectionario memoratur; celeberrima enim erat in Palestinæ regionibus hæc festivitas, ibique insignis Ecclesia in eorundem honorem dicata fuerat, ad quam invisendam peregrinationes antiquitus fideles obiisse, testis est Joan. Moschus in prato spirituali cap. cxxvii. Cùm itaque ex designatione mensis, in quo martyrium passus est Paulus Apostolus, clarè colligatur, Regio-Alexandrinum codicem ad usum alicujus Ecclesiæ, quæ non longè ab Ægypti regionibus distaret, scriptum fuisse: quippe quòd in eo codice dies v. Panemi Syro-Macedonici mensis cum quinta Epiphi mensis Ægyptiaci conjungatur ut pag. 523. & 563. observavimus; & alioquin ex modò adnotatis appareat, lectionarium eidem codici præfixum Alexandrinæ Ecclesiæ proprium fuisse, consequenter dicendum est, alterum lectionarium à præcedenti diversum, quod in ejusdem codicis margine habetur, ad aliquam Sy-

Syriæ ſeu Paleſtinæ Eccleſiam Ægypto viciniorem pertinere; niſi quis argumento inde ducto, quòd ſabbatorum & dominicarum plerumque lectiones, ad Palatini codicis inſtar, contineat, illud quòque à veteri librario, præter Alexandrinæ Eccleſiæ lectionarium, ſacro textui adjectum fuiſſe cenſuerit, ut unum eundemque codicẽ ad Alexandrinę Eccl. & totius Ægyptiacę Diœceſeos mores accommodaret. Vidimus enim ſupra cap. LXII. & LXV. Ægypti ac Thebaidis Eccleſias, Alexandrinâ tantùm exceptâ, omnibus totius anni ſabbatis atque dominicis publicas ſynaxes celebrare conſueviſſe. Cæterùm alia nobis de rebus, quæ in hoc primo noſtro collectaneorum tomo continentur, dicenda ſupereſſent; ſed hæc pro inſtituto noſtro obſervaſſe ſit ſatis.

ACTA
DISPUTATIONIS
ARCHELAI EPISCOPI
MESOPOTAMIÆ
CUM MANETE HÆRESIARCHA.

ſtinat. Manes autem ſtatim atque adverſarium conſpexit, exiliit inde, atque aufugit.

S. Epiphanius in hæreſi LXVI. num. VII. poſt allatam Manetis ad Marcellum epiſtolam, hæc habet, Συμβέβηκε γὰρ Ἀρχέλαον τὸν τῆς πόλεως Ἐπίσκοπον οἴκαδε ἅμα αὐτῷ συνεῖναι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μανιχαίου μετὰ χεῖρας εἴληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ δοῦλος. ὁ δὲ Ἀρχέλαος γνοὺς τὴν αἰτίαν, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνοὺς, ἔβρυχε τοὺς ὀδόντας, ὥσπερ λέων ὠρυόμενος, καὶ ζῆλον Θεοῦ ἀναλαβὼν, ἐπειρᾶτο ὁρμῆσαι μᾶλλον ἕως αὐτοῦ, καὶ χειρώσασθαι τὸν τοιοῦτον, ὡς ἐπήλυτον ἐκ βαρβάρων, ὅθεν καὶ ὡρμᾶτο, πρὸς ἀφανισμὸν τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπαναστάντα. *Ac tum fortè contigit, ut eodem die, quo illam à Manichæo epiſtolam Dei ſervus accepit, Archelaus urbis Epiſcopus unà cum illo domi eſſet. Qui re omni perſpectâ, dentibus fremens, rugientis leonis inſtar, ac divino quodam ardore percitus, ad Manichæum potiùs proficiſci cupiebat, hominemque è Barbaris, unde is ortus erat, advenientem, & ad humani generis perniciem inſurgentem capere.* Et paulo poſt num. VIII. Ὁ δὲ Ἐπίσκοπος Ἀρχέλαος, ἔχων ἐν ἑαυτῷ μετὰ τὸν λόγον, καὶ τὸ ζηλωτικὸν τῆς πίστεως, ἐβουλεύετο, εἰ ἦν δυνατὸν, ἐξ αὐτῆς τὸν ἄνδρα, ὥσπερ πάρδαλιν, ἢ λύκον, ἢ τι ἕτερον τῶν θηρίων ἀγρεύσας, θανάτῳ παραδοῦναι, ἵνα μὴ λυμανθῇ τὰ θρέμματα τοιούτου θηρὸς, ἐφ' ὅσου τὴν εἴσοδον κατανοοῖ. *At Archelaus Epiſcopus præter doctrinam, fidei inſuper ardore præditus, author erat, ut, ſi fieri poſſet, homo ille, pardi inſtar, ac lupi, vel cujuſvis alterius beſtiæ, interceptus, morti traderetur, ne ejuſmodi feræ incurſione pecora læderentur, cùm illius ingreſſum cognoſceret.* Et infrà poſt enumeratos à Turbone Manetis errores n. X. Ὡς δὲ ταῦτα εἶχεν οὕτως, καὶ ἐν καταλήψει γεγένηται ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου εἰς τὴν ἀντιβολὴν τοῦ ζητήματος, ἑτοιμότατος ὑπῆρχεν διὰ τὴν πρὸς Θεὸν πολυποίκιλον γνῶσιν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ δι' ἣν προεντεθείκειτο παρὰ τοῦ Τύρβωνος ἀκριβῶς μεμαθηκὼς τὰς περὶ τὸν ἄνδρα γοητείας τὰ πάντα, ἰδοὺ ὁ Μάνης παρεγίνετο μεθ' ὧν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ἀνδρῶν. ἐξ αὐτῆς οὖν, καὶ εὐθὺς παρέρχονται εἰς συζήτησιν δημοσίᾳ, ἐν αὐτῇ τῇ Καχάρῃ, πρότερον εἰς τὴν αὐτοῦ ἀντιβολὴν τοῦ ζητήματος αἱρησάμενοι ὁμοῦ κριτὰς Μάρσιπόν τινα ὀνόματι, καὶ Κλαύδιον, καὶ Αἰγιαλέα, καὶ Κλεόβουλον, τὸν μὲν τῶν ἐκτὸς λόγων φιλόσοφον, τὸν δὲ ἰατροσοφιστὴν, τὸν δὲ φύσει γραμματικὸν, καὶ τὸν ἄλλον σοφιστήν· καὶ πολλῶν ῥημάτων εἰρημένων ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν, τοῦ τε Μάνη τὰ τῆς μυθώδους διδασκαλίας προβαλλομένου, καὶ τοῦ Ἀρχελάου, ὥσπερ ἀριστεύοντος ὁπλίτου, καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ δυνάμει καθαιροῦντος τὰ βέλη τῆς ἐναντίας, τὸ πέρας τὸ ἧττον ἀπενεγκαμένου τοῦ Μάνη, καὶ κρατοῦντος τῇ κρι-

τὴν, τὸ βραβεῖον εἶναι τῇ ἀληθείᾳ. *Hac igitur cùm ita se haberent, & Archelaus penitus omnia cognosset, ut de quæstione illa disputare posset; cùmque ad id esset instructissimus, partim quòd à multiplici divinarum rerum scientiâ paratissimus erat, partim quòd à Tyrbone perdoctus ante fuerat, & omnes nefarii hominis præstigias accuratè didicerat; ecce tibi cum suorum comitatu Manes accessit. Quare subinde, nullâ interjectâ morâ, publicam collationem instituunt in oppido ipso Caschara, ut ante omnia controversiam illam agitarent. Ad id verò concertationis arbitros deligunt, Marsipum quendam, & Claudium, & Ægialeum, & Cleobulum, quorum primus ethnicæ sapientiæ, secundus medicinæ professor, tertius Grammaticus, postremus erat Sophista. Multa in eâ disputatione ultro citroque jactata sunt; cùm hinc Manes fabulas suas proponeret, inde Archelaus, velut egregius miles, adversarii tela vi suâ, ac virtute discuteret. Postremò victus est Manes, ac de Judicum sententiâ veritati victoria cessit.* Et post pauca num. XI. Ἐντεῦθεν ὁ Μάνης ἀποδράσας &c. ἀναχωρήσας δὲ ἔρχεται εἰς κώμην τῆς Καρχάρων εἰς Διοδωρίδα καλουμένην, ἐν ᾗ Τρύφων τις ἐπιτυχὼν κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ ἐτύγχανε τῆς αὐτόθι πρεσβύτερος· παρ᾽ ᾧ ὁ Μάνης γενόμενος, πάλιν ἐκύκα καυχώμενος, καταλαβὼν τὸν ἄνδρα ἀγαθὸν μὲν τὰ ἄλλα, καὶ θαυμαστὸν τῇ θεοσεβείᾳ, πενιχρὸν δὲ τῷ λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις, ὡς ὑπείληφεν, οὐκ ἴσχυσεν ἐπιτωθάζειν τοῦ τοῦ Χριστοῦ δούλῳ. *Secundùm hac Manes fugâ sibi consuluit &c. Inde igitur discedens Diodoridem (pagus is est in Carcharis) sese contulit: ubi Tryphon quidam erat vir optimus, ac tum loci illius Presbyter. Ad hunc Manes divertens, rursum miscere omnia, ac se arroganter efferre, nactus hominem alioqui bonum, & excellenti pietate præditum, sed orationis præsidio destitutum. Verùm ne sic quidem, uti speraverat, illudere Christi servo potuit.* Et post pauca: Ἐντεῦθεν πάλιν βουληθέντος διαλέξασθαι πρὸς Τρύφωνα τὸν Πρεσβύτερον, καὶ αὐτοῦ ἐν πολλοῖς ἀντειπόντος, γράψαντός τε τοῦ Ἀρχελάῳ &c. *Sed cùm Manes iterũ cum Tryphone Presbytero congredi vellet, qui sibi in plerisque contradixerat, ille rem omnem per literas Archelao significat.* Et post pauca: Ὁ δὲ ἀπέστειλεν αὐτῷ δύο λόγους ἐν προχείρῳ καταλαβέσθαι τοῦ Μάνη, ἐκδέξασθαι δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν αὐτῷ ἐσήμανεν· ὁ Μάνης δὲ ἐν τῇ μέσῃ κώμῃ προῆλθεν ὀρθριαίτερον, προσκαλούμενος ἐν τῷ συνάρξασθαι, προκαλεῖσθαι τὸν Τρύφωνα εἰς λόγους ἥκειν. καὶ τοῦ Τρύφωνος ἰνδαλλομένου, ἀποκριθέντος δὲ αὐτοῦ πρὸς ἕκαστον ὧν ᾔτησε κατὰ τὴν ἐκ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτῷ σύνεσιν, καὶ στοβήσαντος τὸ ἀπατεῶνα, ἠρέμα πως ἐν ᾧ ἑαυτῷ ἐνεδοίαζεν, ἀνακύπτει ὁ Ἀρχέλαος ὥσπερ

ἰχυ-

ἰσχυρὸς οἰκοδεσπότης τῶν ἰδίων ἐπιμελούμενος, καὶ μετὰ παῤῥησίας ἐπελθὼν τῷ συλᾷν ἐπιχειροῦντι ἐνεβριμεῖτο. εὐθὺς δὲ ὡς εἶδεν ὁ Μάνης τὸν Ἀρχέλαον, ὑποκοριστικῶς καθ' ὑπόκρισιν ἔφη· ἔα με πρὸς Τρύφωνα διαλέγεσθαι· ὑπερβαίνει γάρ με τὸ σὸν ἀξίωμα διὰ τὸν Ἐπίσκοπον. ὁ δὲ καὶ μετὰ ἐλέγχους τοῦ λόγου μάλιστα αὐτὸν ὑποκριτὴν ἀποδείξας, ἀπεφίμωσεν. τὴν δὲ ὑπ' ἐκείνου προτεθέντων λόγων τὰς ἐπιλύσεις ποιησάμενος, αὖθις εἰς αἰσχύνην αὐτὸν κατέστησε, μηκέτι δυνάμενον διαίρειν στόμα. οἱ δὲ λαοὶ ζῆλον πάλιν ἀνειληφότες, ἐπειρῶντο τὸν ἀλιτήριον διαχειρίσασθαι. ὁ δὲ ἀποδρὰς τοὺς δήμους, καὶ εἰς τὸν προειρημένον κάστελλον Ἀραβίωνος πάλιν ἀφίκεται. *Archelaus bis acceptis literis, duos ad eum libros mittit, quos in promptu facilique comprehenderet, contra Manem conscriptos. Caeterùm ut adventum suum praestolaretur admonuit. Interim Manes medium in pagum summo diluculo prodiens, Tryphonem ad disputandum provocat. Qui cùm se stitisset, & ad omnia, quae quaesierat, sigillatim pro ea, quam à Deo acceperat, sapientiâ respondisset, atque impostorem leniùs agitaret, apud se nonnihil haesitans; repentè Archelaus nec opinatò conspectus est, qui tanquam acerrimus paterfamilias, suorumque studiosissimus, audacter in praedonem fremens incurrit. Quem ut Manes aspexit, simulatâ blanditiâ; sine me, inquit, cum Tryphone contendere; tu enim me, cùm sis Episcopus, dignitate superas. Archelaus verò, ex eo, quòd jam illius dogma confutatum erat, multò, quàm verbis exprimi posset, simulandi callidiorem esse docuit, osque illi prorsus occlusit. Tum quae ab illo proposita fuerant dissolvens, novum ei pudorem incussit, cum ne biscere quidem ampliùs auderet. Sub haec populus, ardentibus rursum animis, scelestum illum opprimere conatus est. Quorum ille manus effugiens ad castellum Arabionis reversus est.*

Notandum tamen est, Epiphanium perperam Tryphonem vocare Presbyterum illum, qui cum Manete disputavit; nam in Actis disputationis Archelai, à nobis primùm editis, Diodorus disertè appellatur.

Idē Epiph. n. XXI. Ἤδη δὲ ἀνδράσι μεγάλοις θαυμαστοῖς κατ' αὐτοῦ ἀντιῤῥήσεις τοῦ ἐλέγχου πεποίηνται· Ἀρχελάῳ μὲν τῷ Ἐπισκόπῳ, ὡς προείρηται. *Jam à magnis Viris admirabiles ad illius refutandos errores lucubrationes sunt editae, velut ab Archelao Episcopo, ut antea dictum est.* Et num. XXV. Κατὰ λέξιν δὲ καθεξῆς ὑποτάξω ἁρμοδίως τὸ αὐτοῦ φρόνημα ἀπὸ Ἀρχελάου πρὸς αὐτὸν πεπραγματευμένον ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίᾳ, ὡς αὐτὸς ἀπεκάλυψε Τύρβων, εἷς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ὡς οὐ- ἄνω.

ἄνω ἐπεμνήσθην. ἐπερωτησάντων τοίνυν τῶν περὶ Ἀρχέλαον τὸν Ἐπίσκοπον, καὶ Μάρκελλον, Τύρβωνα περὶ τῆς τοῦ Μάνη διδασκαλίας, ὁ Τύρβων ἀπεκρίνατο λέγων, ἅτινα ἐκ τοῦ βιβλίου παρεθέμην, καὶ ἔστι τάδε. *Sed nunc illius dogma ad verbum, uti consentaneum est, adscribam, ex Archelai opere, quod adversus eundem illum edidit, ex iis quæ à Tyrbone discipulo illius acceperat, de quo mentionem ante fecimus. Nam cùm Archelaus Episcopus, & Marcellus de Manis dogmatibus Tyrbonem interrogassent, hæc ille ipsa respondit, quæ nos ex eo libro descripsimus, suntque ejusmodi.* Sequuntur excerpta ex actis disputationis Archelai cum Manete, quæ græcè, & latinè habentur in editione nostrâ cap. VII.

Idem Auctor in libro de Mensuris, & Ponderibus num. XX. iterum meminit Archelai, ejusque disputationis cum Manete.

Sanctus Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis cap. LXXII. *Archelaus Episcopus Mesopotamiæ librum disputationis suæ, quam habuit adversùs Manichæum, exeuntem de Perside, Syro sermone composuit; qui translatus in græcum, habetur à multis. Claruit sub Imperatore Probo, qui Aureliano, & Tacito successerat.*

Heraclianus Chalcedonensis Episcopus in libris adversùs Manichæos, apud Photium in Bibliotheca codice XCV. Ἀνατρέπει δὲ τὸ παρὰ Μανιχαίοις καλούμενον εὐαγγέλιον, καὶ τὴν γιγάντειον βίβλον, καὶ τοὺς θησαυρούς. Καταλέγει καὶ ὅσοι πρὸ αὐτοῦ κατὰ τῆς τοῦ Μανιχαίου συνέγραψαν ἀθεότητος, Ἡγεμόνιόν τε τὸ τὰς Ἀρχελάου πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας ἀναγράψαντα. *Evertit verò id, quod Manichæi appellant Evangelium, & Giganteum librum, atque Thesauros. Recenset insuper eos, qui antè se in Manichæorum impietatem calamum strinxerunt, Hegemonium nimirum, qui disputationem Archelai adversùs ipsum Manetem perscripsit &c.*

Socrates lib. I. Hist. Eccles. cap. XXII. post absolutam Manetis historiam, sic inquit, Ταῦτα δὲ ἡμεῖς οὐ πλάσαντες λέγομεν· ἀλλὰ διαλόγῳ Ἀρχελάου τοῦ Ἐπισκόπου Κασχάρων, μιᾶς τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ πόλεων, ἐντυχόντες συνηγάγομεν. αὐτὸς γὰρ Ἀρχέλαος διαλεχθῆναι αὐτῷ φησὶ καὶ τὰ προγεγραμμένα εἰς τὸν βίον αὐτοῦ ἐκτίθεται. *Atque hæc nos haudquaquam commenti sumus; sed ex disputatione quadam Archelai Cascharorum urbis in Mesopotamia Episcopi, à nobis lectâ, excerpsimus. Hic enim Archelaus ait, se cum Manichæo ipso disputasse, & ea, quæ superiùs à nobis relata sunt, de illius vitâ commemorat.*

Petrus Siculus in Historia Manichæorum pag. 25. 35. & 37.

ca

ea cuncta ad verbum refert, quæ suprà ex Cyrillo Hierosolymitano, S. Epiphanio de Mensuris, & Ponderibus, & ex Socratis Historia Ecclesiastica, de Archelao, ejusque cum Manete disputatione modò retulimus.

Photius Patriarcha Constantinopolitanus in libro 1. adversùs Manichæos suis temporibus repullulantes, hæc habet, Φυγὰς (ὁ Μάνης) καταλαμβάνει Μεσοποταμίαν, καὶ σπείρειν πάλιν ἀπάρχεται τὰ τῆς ἀποστασίας ζιζάνια. ὁ δὲ Χαρχάρων Ἐπίσκοπος, Ἀρχέλαος αὐτῷ ὄνομα, ἀνὴρ ἱερὸς, καὶ περὶ λόγους τούς τε θείους, καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους περιδέξιος, ἑλληνικὸν ἀθροισάμενος ἀκροατήριον, ἵνα μὴ δόξῃ, Χριστιανῶν κρινόντων, φιλοτιμίᾳ λαμβάνειν τὰ νικητήρια ἡ ἀλήθεια, πρὸς τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον, ὃ τῆς δυσσεβείας ἀνακινήσας λόγον, οὕτω κατήσχυνε, καὶ διήλεγξε τὸν τρισαλιτήριον, ὡς αὐτίκα τε φυγεῖν ἐκεῖθεν, καὶ μηδὲ φυὴν λαβεῖν τὰ τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ σπέρματα· ἀλλ' ἐκεῖθεν ἀποδρὰς, καταλαμβάνει κώμην τινὰ τῶν εὐτελεστάτων, κἀκεῖ πάλιν ὑποθάλπειν ἐμηχανᾶτο, καὶ παραδεικνύειν τὸ οἰκεῖον δυσσέβημα. ἀλλ' ὁ θερμὸς τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος, καὶ ὡς ἀληθῶς ποιμὴν Ἀρχέλαος, ὁ τὴν τυχοῦσαν τῶν προβάτων ποιούμενος πρόνοιαν, οὐκ ἐνερραθύμει διώκειν τὸν πικρότερον λύκου τὸ ποίμνιον διασπαράσσειν ἐπανιστάμενον. *E carcere fugiens* (Manes) *Mesopotamiam venit, ibique hæreseos suæ zizaniã iterũ spargere cœpit. At Carcharorum Episcopus, cui nomen Archelaus, vir sacer, & multa in sermonibus de divinis, humanisque rebus dexteritate præditus, coacto Ethnicorum auditorio, ne si Christiani judicassent, veritati victoriam, judicum favore, cessisse videretur, usque adeo miserrimum illum redarguit, tantoque pudore suffudit, ut statim fugam arripuerit, & ejus hæreseos semina, antequam nascerentur, oppressa fuerint. Porrò inde fugiens Manes, ad vilissimum quendam oppidum pervenit, ibique rursus fovere, atque evulgare suam impietatem machinabatur; sed acerrimus pietatis propugnator, & revera pastor Archelaus, qui sedulam ovium curam gerebat, eundem lupo sæviorem in Christi gregem, ut eum disperderet, irruentem persequi nequaquam cessavit.* Et infrà, Ὁ μὲν οὖν Μάνης οὗτος, ὁ τῆς τηλικαύτης ἀποστασίας ἔξαρχος, ἔτει τῆς βασιλείας ἐννάτῳ Οὐαλεριανοῦ, καὶ Γαλλιηνοῦ, οἳ Ῥώμης εἶχον τὸ βασίλειον κράτος, τὴν ἐν Πέρσαις φυλακὴν διαφυγὼν (οὐδὲν γὰρ κωλύει διελθεῖν ἃ τῆς ἱστορίας ὁ δρόμος παρῆλθεν ἄνωθεν) καὶ κατὰ Μεσοποταμίαν γεγονὼς, ὑπὸ δὲ τοῦ θεσπεσίου Ἀρχελάου, Καρχάρων δὲ τῆς αὐτῆς χώρας οὗτος ὁ ἱερὸς ἀνὴρ Ἔφορος ἦν, πολλοὺς μὲν, καὶ μεγάλους ἐλέγχους τῆς δυσσεβείας ἀπητήθη. ἐκεῖθεν δὲ διὰ τὴν ἀδόκητον αἰσχύνην ἀποδρὰς, εἰς Διοδωρίδα Καρχάρων κώμην παραδύεται. ἐν ταύτῃ δὲ Τρύ-

φωνι

φωνί τινι σπουδαίῳ, ἱερῷ μὲν ἀνδρὶ, τὸν δὲ τοῦ πρεσβυτέρου διέποντι βαθμὸν, ἐντυχὼν, τὰ ἴσα ὑπέστη· πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτός τε ὁ Ἀρχίλαος τὴν ἐκεῖσε παρείσδυσιν τοῦ πλάνου μαθὼν, ὀξὺς γὰρ ἦν, καὶ θερμὸς τὸν εὐσεβῆ ζῆλον, καταλαμβάνει τὸ χωρίον, καὶ πολλῆς ἐμπλήσας τὸν πλάνον ἀμηχανίας, καὶ ἣν ἔφευγεν αἰσχύνης, οἷς αὐτοῦ τὰ μυσαρὰ τῶν δογμάτων ἀνέτρεπέ τε, καὶ ἀνεσκεύαζε, καὶ προὐτίθει πᾶσι γέλωτά τε καὶ βδέλυγμα, παρασκευάζει πάλιν φυγάδα γενέσθαι. *Hic itaque Manes tam impia hæreseos auctor nono anno Valeriani, & Galieni, qui Romanum obtinebant imperium, ex Persarũ carceribus fugiens (nil enim vetat, quominus in narrationis serie superiùs prætermissa recenseamus) cùm in Mesopotamiam venisset, ab admirabili viro Archelao (erat autem sacer iste vir Carcharorum ejusdem regionis urbis Episcopus) ejus impietas egregiè abundanterq; confutata est. Inde ob ignominiam, quam ex necopinato passus est, fugiens, ad Diodoridem Carcharorum regionis oppidum clam accessit, ubi in Tryphonem (*malè, vocabatur enim Diodorus*) quendam sacrum probatumque virum, & in presbyterii gradu positum, incidens, non minorem ignominiam pertulit. Quin & ipse Archelaus Manetem illuc advenisse cognoscens, erat enim vir acer, & pietatis zelo succensus, ad idem oppidum accessit, & deceptorem illum ad consilii inopiam redactum, & confusione, quam maximè vitabat, perfusum, iterum iis rationibus, quibus exosa ejus dogmata subvertit, & cunctis deridenda, atque detestanda proposuit, fugam arripere coëgit.*

Petrus Lambecius lib. III. Bibliothecæ Cæsareæ codice XL. ait in eo codice contineri anonymi cujusdam Auctoris Epitomen expositionis variorum Sanctorum Patrum, aliorumq; veterum Scriptorum Ecclesiasticorum, in Evangelia secundùm Matthæum, Lucam, & Joannem, & subdit, *Cæterùm quod ad Auctores antiquos in margine ibi annotatos, ex quorum operibus Epitome ista collecta est, attinet, ii ordine alphabetico sunt hi, Apollinaris Episcopus Laodicenus, S. Archelaus Cascharę in Mesopotamia Episcopus &c.*

Ex recentioribus de Archelao scribunt Ludovicus Ellies du Pin in novâ Ecclesiasticorum Scriptorum Bibliotheca, & Gulielmus Cave in Ecclesiasticorum Scriptorum Historiâ literariâ.

ACTA
DISPUTATIONIS
ARCHELAI EPISCOPI
MESOPOTAMIÆ
ET MANETIS HÆRESIARCHÆ.

THESAURUS verus, sive disputatio habita in [1] Carchar civitate Mesopotamiæ, judicantibus [2] Manippo, & Ægialeo, & Claudio, & Cleobolo. In qua urbe Mesopotamiæ erat quidam vir, Marcellus nomine, qui vitâ, & studiis, & genere, prudentiâ quoque, & honestate valde clarus habebatur; facultatibus etiam copiosus, & quod omnium maximum est, religiosissimè Deum timens, & his quæ de Christo dicebantur, semper cum timore auscultans, nec quicquam omnino boni erat, quod illi viro deesset; unde & honore plurimo ab universâ civitate colebatur, plurimisque ipse civitatem suam frequenter largitionibus remunerabatur, pauperibus tribuens, afflictos relevans, tribulatis auxilium ferens. Sed ne infirmitate verborum virtutibus viri derogemus potiùs, quàm digna proferamus, hæc dixisse sufficiat; ad opus quod propositum est, veniam. Quodam in tempore cùm Archelao Episcopo capti-

vorum

1 Hæc eadem urbs infra cap. 3. *Charra* vocatur, non *Carchar*, aut *Cascbar*, ut Epiphanius habet. Quare disputatio ista habita fuisse videtur apud Carrhas celeberrimam Mesopotamiæ urbem. Vide plura in præfatione nostrâ, ubi de Archelao.

2 Μάρσιανος vocatur apud Epiphanium in Hæresi Manichæorum num. 10.

vorum multitudo fuisset oblata à militibus, qui ibi castra servabant, septem millia numero, & septingenti, non mediocris eum sollicitudo constrinxerat, eò quòd pro salute ipsorum aurum à militibus posceretur; qui cùm dissimulare non posset, pro religione & timore Dei vehementer æstuabat; & tandem ad Marcellum properans, rei gestæ negotium exponit. Verùm, ut hæc audivit vir piissimus Marcellus, nihil omnino moratus, ingreditur domum, præparans pretia captivorum, quantacunque poposcissent qui deduxerant vinctos, & continuò, reseratis bonorum suorum thesauris, pietatis pretia militibus, nec numero aliquo, nec discretione ullâ [1] distinguit, ut magis dona, quàm pretia viderentur. At illi admirati & amplexi tam immensam viri pietatem, munificentiamque, & facti stupore permoti, exemplo misericordiæ [2] commonentur, ut plurimi ex ipsis adderentur ad fidem Domini nostri Jesu Christi,[3] derelicto militiæ cingulo; alii verò, vix quartâ pretiorum portione susceptâ, ad propria castra discederent, cæteri autem parum omnino aliquid, quantùm viatico sufficeret, accipientes abirent.

II. His itaque gestis lætus Marcellus erat valde, & accito uno ex captivis, Cortynio nomine, perquirebat ab eo causam belli, vel quo casu ipsi inferiores extiterint, ac vinculis captivitatis innexi sint. At ille, loquendi sibi potestate permissâ, ita exorsus est. Nos, Domine mi Marcelle, viventi Deo credimus soli. Est autem nobis mos hujusmodi Patrum nostrorum in nos traditione descendens, quique à nobis observatus est usque ad hunc diem, per annos singulos extra urbem egressi, unâ cum conjugibus ac liberis, supplicamus soli, & invisibili Deo, imbres ab eo

satis

1 Fortè, *distribuit*.

2 Fortè, *commoventur*.

3 Abhorruisse à militiâ Christianos primitivæ Ecclesiæ, ne Paganorum commercio, atque superstitionibus macularentur, notiùs est ex Tertulliano de Coronâ Militis cap. 11. quàm ut pluribus demonstrari opus sit. Sed ad illustrandum hunc disputationis Archelai cum Manete locum, plurimùm facit, quod ibidem ait Tertullianus. *Planè si quos militiâ præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum; ut Centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat; dum tamen susceptâ fide, atque signatâ, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum, ne quid adversus Deum committatur, quæ nec ex militiâ permittuntur; aut novissimè perpetiendum pro Deo, quod æquè fides pagana condixit:* Concilium Nicænum can. 12. *Quicunque vocati per gratiam, primum quidem impetum monstraverunt, deponentes militiæ cingulum, postmodum verò ad proprium vomitum sunt relapsi, ita ut quidam & pecunias tribuerent, & beneficiis militiam repeterent, hi decem annos post triennii tempus, quo inter audientes erunt, in afflictione permaneant.* Vide Lupum & Beveregium in eundem canonem,

ſatis noſtris ac frugibus obſecrantes : quod cùm tempore, ac more ſolito celebraremus, immorantes jejunos veſper obtexit, & gravabant nos duo omnium difficillima, jejunium, & vigiliæ. Circa medium verò noctis invidus nobis, & importunus ſomnus obrepſit; & cervicibus degravatis ac laxis,[1] demerſo capite, frontem genibus elidit. Hoc autem factum eſt, quoniam tempus aderat, ut Dei judicio pœnas pro meritis penderemus; forſitan enim peccantes ignorabamus, aut etiam agnoſcentes non deſinebamus. In illâ igitur horâ ſubitò militum nos multitudo circumdat, ut æſtimo, putantes nos pro inſidiis conſediſſe, aut omnino uſum vel ſtudium habere præliorum; & nullâ conventus noſtri causâ penitus explorata, bellum nobis denunciant, non ſermone, ſed gladio, & homines, qui injuriam facere cuiquam non didicimus, ſine ullâ miſericordiâ [2] miſſibilibus vulnerant, haſtis confodiunt, mucronibus jugulant. Et interfecerunt quidem ex nobis ad mille trecentos viros, vulneraverunt autem quingentos. Cùm verò dies inclaruit, qui ſuperfuerant ex nobis, huc perduxerunt captivos, nec ſic quidem aliquid nobis miſericordiæ concedentes: agebant enim nos ante equos, haſtilium verberibus ſtimulatos, & equorum frontibus impulſos. Et perduravit quidem, ſi cui vires fuerunt tolerandi, plurimi verò ante ora dominorum crudelium concidentes, animas exhalabant; pendentes uberibus parvulos ſuos matres, defatigatis ac dimiſſis onere brachiis, humi decidere ſinebant, agitatæ inſequentium minis; omnis verò ſenilis ætas victa laboribus, ac reſoluta per inediam, corruebat in terram. Superbi verò milites hoc tam cruento collabentium ſpectaculo, tanquam voluptate aliquâ, fruebantur, cùm alios deficientes ſterni ſolo cernerent, in aliis ſitis ardoribus fatigatis, intuerentur etiam vocis meatum, areſcente linguæ glutino, præpediri; alios verò viderent, converſis poſt terga oculis, expirantium parvulorum ſuorum ingemiſcentes exitiis, cùm illi infeliciſſimas matres vagitibus inclamarent, illæ verò prædonum acerbitatibus agitatæ, quibus ſolis liberè uti licebat, gemitibus reſponderent: quarum ſi quæ teneriùs propriis indulgerent viſceribus, interitus ſortem ſponte ſibi parem cum filiis præſumpſerunt; ſi quæ verò habere aliquid tolerantiæ potuerunt, captivæ huc uſque perductæ ſunt.

Tri-

1 Fortè, *dimiſſo*.

2 Barbara vox pro, *miſſilibus*.

Triduo itaque exacto, cùm ne noctibus quidem aliquam requiem cepissemus, ad locum hunc perducimur, in quo post hæc jam quid gestum sit, meliùs ipse nosti.

III. His auditis vir piissimus Marcellus plurimùm in lacrymas profusus est, misertus tantos & tam varios casus; sed nihil moratus, cibos præparat, fatigatis per semetipsum ministeria exhibens, *Genes.* 18. imitatus patrem nostrum Abraham Patriarcham, qui quondam Angelis à se hospitio susceptis, non vernaculis imperavit vitulum deferre de gregibus; sed ipse senior impositum humeris pertulit, ac per semet præparatos cibos propriis manibus Angelis apposuit. Simili & Marcellus functus officio, denos præcipit per convivia reclinari, septingentisque omnibus extructis mensis, cum ingenti lætitiâ reficiebat universos, ita ut qui superesse potuerant, oblivionem caperent laborum, ac totius mali efficerentur immemores. Cùm autem quintus decimus transigeretur dies, Marcello cuncta affatim ministrante captivis, placuit eis omnibus remeandi ad propria tribui facultatem, præter eos, quos vulnerum cura retinebat, quibus competens adhibita medela, ad sua cæteros abire præcepit. Sed his omnibus majora addidit Marcellus pietatis officia; cum plurimâ namque suorum manu progressus est ad sepelienda corpora in itinere peremptorum, & omnia quæcunque invenire potuit, ut dignum erat, tradidit sepulturæ: quo munere impleto, ad [1] Charram rediit, atque exinde recuperatâ sanitate, vulneratos ad patriam remeare permittit, largissimo ad iter viatico præparato. At verò facti hujus opinio ad reliqua Marcelli bene gesta immensum cumulum contulit: per universam enim regionem illam ingens fama discurrit de pietate Marcelli, ita ut plurimi ex diversis urbibus videndi, atque cognoscendi viri cupiditate flagrarent, & maximè hi, quibus ferre penuriam usus ante non fuerat, quibus omnibus vir egregius indulgentissimè ministrabat, Marcelli veteris imitatus exempla, ita ut omnes dicerent hoc viro nullum pietate præstantiorem. Sed & viduæ universæ in Domino credentes ad eum concurrebant; cùm imbecilli quoque ex eo sibi auxilium certissimum præsumebant, nec non & orphani omnes ab ipso nutriebantur, domusque ejus peregrinorum, & pauperum hospitium dicebatur; super omnia verò hæc, fidei curam egregiè ac

1 Habita est itaque hæc disputatio apud Carrhas celeberrimam Mesopotamiæ urbem, cujus Episcopus erat Archelaus, uti suprà adnotavimus.

ac singulariter retinebat, ædificans cor suum super immobilem petram.

IV. [1] Igitur cùm diversis in locis fama de eo sæpissimè spargeretur, etiam Strangâ fluvio superato, Persarum in regionem cùm pertulit admirandum, in qua demorabatur Manes quidam, qui ad se hujuscemodi viri opinione perlatâ, plurima secum ipse volvebat, quemadmodum eum doctrinæ suæ posset laqueis irretire, sperans assertorem dogmatis sui fieri posse Marcellum. Præsumebat enim universam se occupare posse provinciam, si priùs talem virum sibimet subdere potuisset; in quo duplici cogitatione animus æstuabat, utrumnam ipse ad eum pergeret, an literis eum primò tentaret adoriri; verebatur enim, ne fortè improvisò & subito ingressu malum sibi aliquod nasceretur; ad ultimum versutioribus consiliis parens, scribere decrevit: accitumque unum ex discipulis, [2] Turbonem nomine, qui per Addam fuerat instructus, traditâ Epistolâ, abire jubet, ac perferre Marcello; [3] quique acceptam eam huic, cui à Mane fuerat præceptum, pertulit, omni itinere diebus quinque transacto. Veloci etenim usus est cursu, in quo plurimum supradictus Turbo laboris, & molestiæ pertulit: si quando enim [4] veluti peregrinans ad hospitium pervenisset, [5] quæ quidem diversoria hospitalissimus Marcellus instruxerat, cùm à servatoribus hospitiorum interrogaretur, unde, & quis, vel à quo missus esset, ajebat, sum quidem [6] Mesopotamensis, de Persida

1 Hinc incipit pars hujus operis edita à Valesio ex codice Bobiensi, qui nunc in Ambrosianâ Bibliothecâ servatur.

2 Codex Bobiensis legit, *Adda Turbonem*. Fuit autem Adda vnus ex discipulis suis, cui Orientem hæresi inficiendum Manes demandavit, ut infrà cap. 11. dicitur.

3 Codex Bobiensis, *Quippe*, mala lectio.

4 Idem codex, *ad vesperam veluti peregrinus*.

5 Idem codex, *quæ quidem ipsa diversoria*. Hinc autem apparet quàm sedulò hospitalitati operam dederint primitivæ Ecclesiæ fideles Pauli præcepto in epistolâ ad Hebræos cap. 13. vers. 2. obsecuti. Tertullianus de Præscriptionibus adversus Hæreses cap. 20. *Sic omnes* (Ecclesiæ videlicet) *prima & apostolicæ; dum una omnes probant unitatem, dum est illis communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & contesseratio hospitalitatis; quæ jura non alia ratio regit, quàm ejusdem sacramenti una traditio*. Nota sunt, quæ de Christianorum erga Peregrinum hospitem officiis refert Lucianus in libro de ejusdem morte. Sed & quod de diversoriis atque hospitiis, per regias vias in Persidem ducentes, à Marcello constructis, hic legimus, id aliis in locis, ac ubique ferme à Christianis factum fuisse, apertè colligitur ex Gregorii Nazianzeni invectivâ I. in Iulianum Apostatam, ubi Imperatorem hunc ad Christianorum imitationē diversoria & hospitia per orbem Romanum ædificari mandasse testatur, ut Gentilium superstitionibus majorem laudem, venerationemque conciliaret. Vide plura apud Priorium de Literis Canonicis cap. 5. & seqq. & Thomasinum de Tesseris hospitalitatis cap. 26.

6 Codex Bob. *Mesopotamenus*.

ſida autem venio, à Manichæo Magiſtro Chriſtianorum miſſus. At illi [1] ignotum ſibi nomen non libenter amplexi, Turbonem etiam ipſis hoſpitiis detrudebant, ne aquæ quidem ipſius ad bibendum facultate conceſsâ; quæ cùm ſingula quotidie, atque horum nequiora perferret ab his, qui per ſingula loca manſionibus, atque hoſpitiis præerant, niſi ad ultimum Marcello ſe portare literas indicaſſet, peregrinus Turbo mortis pertuliſſet exitia.

V. Acceptas igitur Marcellus literas reſolvit, ac legit, præſente Archelao civitatis Epiſcopo, quarum exemplum hoc eſt.

[2] *MANICHÆUS*

Apoſtolus Jeſu Chriſti, & qui mecum ſunt omnes ſancti, & virgines, Marcello filio cariſſimo gratia, miſericordia, pax à Deo patre, & Domino noſtro Jeſu Chriſto, & dextera lucis conſervet te à præſenti ſeculo malo, & [3] *à ruinâ ejus, & à laqueis maligni.*

MANIXAIOΣ

Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἅγιοι, καὶ παρθένοι, Μαρκέλλῳ τέκνῳ ἀγαπητῷ, χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ δεξιὰ τοῦ φωτὸς διατηρήσει σε ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, καὶ τῶν συμπτωμάτων αὐτοῦ, καὶ παγίδων τοῦ πονηροῦ, ἀμήν.

Dilectionem quidem tuam immenſam ſentiens, vehementer gaviſus ſum, fides verò, quia non ſit [4] juxta te rectâ ratione, moleſtè tuli; propter quod ad emédationem generis humani [5] miſſus ſum, & ſubveniens his, qui ſe ſeductionibus, atq; erroribus tradiderunt, hæc [6] ſcripta ad te neceſſarium duxi tran-

Τὴν μὲν περὶ σὲ ἀγάπην μεγίστην οὖσαν αἰσθηθεὶς, λίαν ἐχάρην· τὴν δὲ πίστιν οὐκ οὖσαν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἠχθέσθην· ὅθεν πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἀποσταλεὶς, φειδόμενός τε τῶν ἀπάτῃ καὶ πλάνῃ ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότων, ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς σὲ ἀναγκαῖον ἡγησάμην ἀποστεῖλαι, πρῶτον μὲν πρὸς σωτηρίαν τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς· ἔπειτα δὲ

καὶ

1 Codex Bobienſis, *ignoratum*.

2 Hanc Epiſtolam cum Marcelli reſponſione integram refert Epiphanius in Manicheorum hæreſi n. 6. ex quo græca deſumpſimus.

3 Codex Bobienſis, *à ruinis ejus, & de laqueis*. Sic & Epiphanius.

4 Idem codex, *juxta rectam rationem*. Sic & Epiphanius.

5 Idem codex, *miſſus ſum ſubveniens*. Epiphanius, *miſſus & ſubveniens*.

6 Idem codex, *hac ſcripta neceſſarium duxi*.

καὶ τῶν ἅμα σοι τυγχανόντων, [1] πρὸς τὸ μὴ ἀδιάκριτόν σε ἔχειν τὸν λογισμὸν, ὡς οἱ τῶν ἁπλουστέρων καθηγέμονες διδάσκουσι λέγοντες, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ φέρεσθαι, καὶ μίαν ἀρχὴν εἰσηγούμενοι, οὐ διακρίνοντες, οὐδὲ διαιροῦντες ἀπὸ τοῦ φωτὸς τὸ σκότος, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ φαύλου, καὶ τὸν ἔξωθεν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἔνδον, ὡς προείπομεν, ἀλλὰ κιρνῶντες καὶ ἐγκαταμιγνῦντες θάτερον θατέρῳ, οὐ παύονται. σὺ δὲ, ὦ τέκνον, μὴ ἴσα τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀλογίστως, καὶ ἁπλῶς ἀμφότερα, ὡς ἂν τύχοι, ἑνώσῃς, μηδὲ τῷ τῆς ἀγαθωσύνης Θεῷ ἀνατίθεσο· ἀρχὴν γὰρ, καὶ τέλος, καὶ τὸν τούτων πατέρα τῶν κακῶν, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρουσιν, ὧν τὸ τέλος κατάρας ἐγγύς. οὔτε γὰρ [6] ἐν τοῖς εἰρημένοις εὐαγγελίοις παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύουσιν, ὅτι οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς κακοὺς ποιῆσαι, οὐδὲ μὴν δένδρον κακὸν καλοὺς καρποὺς ποιῆσαι. καὶ πῶς τὸν Θεὸν τοῦ Σατανᾶ, καὶ τῶν κακῶν αὐτοῦ πραγμάτων λέγειν τολμῶσι ποιητὴν καὶ δημιουργὸν, θαυμάζειν μοι ἐπέρχεται.

transmittere; primò quidem ad salutem animæ tuæ, deinde & eorum qui tecum sunt; [1] uti ne indiscretos animos geras, sicut simpliciorum [2] magistri docent dicentes, malum, & bonum ab eodem subsistere, & unum initium introducentes, neq; quicquam perscrutantes, vel discernentes [3] à luce tenebras, & bonũ à malo, & exteriorem hominem ab interiori, sicut prædiximus; sed confundere ac permiscere alterum alteri non cessant. Tu verò, ô fili, ne similiter ut multi hominũ, irrationabiliter & simpliciter utraq; indiscreta [4] permisceas, neque bonitatis Deo inferas contumeliam. Initium enim & finem, & horum patrem malorũ ad [5] Deum referunt, *quorum finis est maledicto proximus*. Hebr. 6. 8. Non enim [6] his, quæ dicta sunt in Euangeliis Salvatoris nostri & Domini Jesu Christi credunt, quia *non potest arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere*. Matth. 7. 18. Quomodo Dominum Satanæ, & malorum ejus actuum factorem dicere audeant & conditorem, plurimùm miror. Et atque utinam eò usque

eorum

1 Hinc patet rectè in greco Epiphanii textu emendasse Petavium, περὶ τὸ μὴ ἀδιάκριτον nam priùs, μὴ, deerat.

2 Codex Casinensis, *magistri dicentes*. Sed aliam lectionem exprimit etiam Epiphanius.

3 Malè idem codex, *à luce, à tenebris*:

4 Codex Casinensis, *Permiscens*: at Bobiensis, *Permisceas neque bonitatis Dei inferas*. Epiphanius, *Permisceas, neque ad bonitatis Deum referas. Initium enim, &c.* Præterea Casinensis legit paulò post, *Initium & finem*. Nos autem ex utroque codice, atque Epiphanio hunc locum emendavimus.

5 Bobiensis codex, *Dominum*.

6 Casinensis habebat, *In his*. Vide tamen an leviter emendandum sit apud Epiphanium, οὔτε γὰρ τοῖς εἰρημένοις ἐν εὐαγγελίοις.

eorum vanitas pervenisset, & nõ unigenitum, [1] *qui de Patris finibus descendit*, Christum, Mariæ cujusdam mulieris esse dicerent filium, ex sanguine, & carne, ac reliquis mulierum spurcitiis generatum. Et, ut ne plurima per hanc epistolam scribam, atque in longitudinẽ temporis protraham patiẽtiam tuam, cùm mihi non adsit eloquentia naturalis, sufficit ista dixisse. Omnia autem cognosces, cùm præsens fuero apud te: si tamen saluti tuę [2] parcere, ac providere festinas; non enim *laqueum alicui injicio*, sicuti plurimi insipientiũ faciũt. Intellige quę dico, fili [3] honorabilis.

Joan. 1. 18.

1. Cor. 7. 35.

χεται. καὶ εἴθε μὲν ἄχρι τούτων ἔφθασεν αὐτῷ ἡ ματαιοπονία, καὶ μὴ τὸν μονογενῆ τὸν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ πατρὸς καταβάντα Χριστὸν, Μαρίας τινὸς γυναικὸς ἔλεγον εἶναι υἱὸν, ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ τῆς ἄλλης δυσωδίας τῶν γυναικῶν γεγεννῆσθαι. καὶ ἵνα μὴ τὰ πολλὰ διὰ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς γράφων, εἰς μῆκος χρόνου διασύρω σου τὴν ἐπιείκειαν, οὐκ ἔχων τὰς φυσικὰς φράσεις, ἐπὶ τούτοις ἀρκεσθήσομαι. τὸ δ' ὅλον γνώσῃ παρόντος μου πρὸς σὲ, εἴγε τῆς σεαυτοῦ σωτηρίας ἔτι φείδῃ, οὐδὲ γὰρ βρόχον τινὶ ἐπιβάλλω, ὡς ὁ τῶν πολλῶν ἀφρονέστεροι ποιοῦσιν. νόει ἃ λέγω, τέκνον τιμιώτατε.

VI. Hac epistolâ lectâ, bajulum literarum Marcellus [4] obsequentissimè fovebat hospitio, Archelaus verò ea quæ lecta sunt, non libenter amplexus, velut leo conclusus dentibus [5] infrendebat, auctorem epistolæ sibi desiderans dari; quem Marcellus suadebat quiescere, semet pollicens procuraturum præsentiam viri. Rescribere ergo Marcellus ad ea, quæ scripta sunt, statuit epistolam continentem hæc.

MARCELLUS

[6] *Vir notus, Manichæo, qui sibi per epistolam indicatus est, salutem.*

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ

Ἀνὴρ ἐπίσημος, Μανιχαίῳ τῷ διὰ τῆς ἐπιστολῆς δηλωμένῳ, Χαίρειν.

SCriptam quidem à te epistolam sumpsi, & Turbonem solitâ mihi humanitate su-

ΤΗν μὲν ὑπὸ σοῦ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν προσηκάμην. τὸν δὲ Τύρβωνα προσεδεξάμην τῇ φιλοφρο-

1 Codex Bobiensis, *Qui patris finibus discessit*. Casinensis, *Quidem patris finibus descendit*. Nos ex Epiphanio hunc locum restituimus.

2 Casinensis, *parere*. Melior alia lectio Bobiensis codicis, ut patet ex Epiphanio.

3 Codex Bobiensis, *Honorabilis*. *Vale*, quod verbum non habet Epiphanius.

4 Cod. Bobiensis, *Obsequentissimè*.

5 Codex Bobiensis, *Infringebat*.

6 Melior Petavii versio, *Vir illustris*.

φροντύνην ἐμὴν· τῶν δὲ γραμμάτων τὸν νοῦν οὐδαμῶς ἔγνων, εἰ μὴ σὺ παραγενόμενος φράσῃς ἡμῖν καταλογάδην ἕκαστον, ὡς ὑπέσχου διὰ τῆς ἐπιστολῆς. ἔρρωσθε.

suscepi, sensum verò literarum nequaquam adverti; nisi fortè tu præsens exponas nobis per verba, singula, [1] sicut promisisti. Vale.

Hanc epistolam signatam tradebat Turboni referendam ad eum, à quo priùs ipse pertulerat: ille verò ad eum redire penitus reluctabatur, memor itineris laborum, & rogabat alium pro se dirigi, abnegans ultrà sibi [2] ad eum rediturum, aut communionem cum eo aliquam facturum. Marcellus verò, accito uno ex pueris suis, Callisto nomine, præcipit proficisci, qui nihil moratus, illico proficiscitur; & post triduum pervenit ad Manem, quem in castello quodam [3] Arabionis reperit, atque epistolam tradidit; qua ille perlectâ, gavisus est, à Marcello invitatum se esse, ac sine morâ iter invadit: Turbonis tamen remorationem non prosperam [4] præsagitus, & quasi consulto itinere ad Marcellum perrexit. Turbo verò de Marcelli domo prorsus non discedebat, nec ab Archelai Episcopi confabulatione cessabat: valde enim studiosè uterque de Manichæi studiis perquirebant, scire cupientes, qui sit, unde, vel quid verbi ferat. At ille universa dilucidè enarravit, repetens & exponens de fide ejus hoc modo.

ΕΙ τὴν τοῦ Μάνη πίστιν θέλετε μαθεῖν, παρ' ἐμοῦ ἀκούσατε συντόμως. οὗτος δύο σέβει Θεοὺς ἀγεννήτους, αὐτοφυεῖς, ἀϊδίους, ἕνα τῷ ἑνὶ ἀντικείμενον, καὶ τὸν μὲν ἀγαθὸν, τὸν δὲ πονηρὸν εἰσηγεῖται, φῶς τῷ ἑνὶ ὄνομα θέμενος, καὶ τῷ ἑτέρῳ σκότος, καὶ τοῦ μὲν φωτὸς εἶναι μέρος τὴν ἐν ἀνθρώποις ψυχὴν, τοῦ δὲ σκότους τὸ σῶμα, καὶ τὸ τῆς ὕλης δημιούργημα.

VII. [5] Si fidem Manichæi discere à me vultis; breviter audite. Hic duos colit Deos innatos, ex semetipsis extantes, æternos, unum uni adversantem; & alterum quidem bonum, alterum autem malum introducit. Lux uni nomen imponit, & alteri tenebras. Et lucis quidem esse partem animam, quæ in hominibus est, tenebrarum autem corpus, & quæ ex materia est conditio. Permixtionem autem, vel

1 Codex Bobiensis, *Sicut per epistolam promisisti. Vale. Hanc epistolam scriptam atq; signatam tradebat Turboni ferendam.* Epiphanius pariter legit, *sicut per epistolam promisisti. Vale.*

2 Codex Bobiensis, *Ad illum reversurum, aut communionem cum eo aliquam fore.*

3 Castellum hoc trans fluvium Strangam situm fuisse in medio Persarum & Mesopotamiæ, ait Epiphanius in hac hæresi num. 7.

4 Codex Bobiensis, *Præsagus.*

5 Sequentia usque ad cap. 12. verbatim grecè retulit Epiphanius num. 25.

vel conjunctionem [1] hoc modò dicit effectam, conferens ambos Deos in hujuscemodi exemplũ. Quemadmodum si duo Reges sint adversum se pugnantes, qui ab initio fuerint inimici, habentes singuli suas portiones; acciderit autem ut tenebræ progredientes fines suos, bellum cum luce commiserint. Quod cùm cognovisset bonus Pater, tenebras ad terram suam supervenisse, [2] produxit ex se virtutem, quæ dicitur Mater vitæ, [3] qua virtute circumdedit primũ hominem, quæ sunt quinque elementa, [4] idest, Ventus, Lux, Aqua, Ignis, & Materia, quibus indutus, tanquam [5] ad paratum belli, descendit deorsũ pugnare adversùm tenebras. At verò tenebrarum Principes, repugnãtes ei, comederunt de armatura ejus, quod est anima. Tunc ibi vehementer afflictus est deorsum [6] primus parens homo à tenebris, & nisi orantẽ eum exaudisset Pater, & misisset alteram virtutem, quæ processerat ex se, quæ dicitur Spiritus vivens, & descendens porrexisset ei dexteram, & eduxisset eum de tenebris, olim

μα. μῖξιν δὲ, ἤτοι σύγκρασιν [1] τῦτον λέγει γεγονέναι τὸν τρόπον, ἀπεικάζων τὼ δύο τῳδέ τῳ παραδείγματι. καθάπερ δύο βασιλεῖς ἀντιμαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὄντες ἀπαρχῆς ἐχθροὶ, καὶ ἀναμέρος ἑκάστου τὰ ἴδια ἔχοντος. γέγονε δὲ σύστασιν τὸ σκότος ἐπελθὸν ἐκ τῶν ὁρίων αὐτοῦ προσεμαχήσατο τῷ φωτί. γνόντα δὲ τὸν ἀγαθὸν Πατέρα τὸ σκότος ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐπιδεδημηκὸς, προβάλλειν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν, λεγομένην Μητέρα τῆς ζωῆς, καὶ αὐτὴν προβεβληκέναι τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, τὰ πέντε στοιχεῖα. εἰσὶ δὲ, ἄνεμος, φῶς, ὕδωρ, πῦρ, καὶ ὕλη. καὶ ταῦτα ἐνδυσάμενον, ὡς πρὸς κατασκευὴν πολέμου, κατελθεῖν κάτω, καὶ πολεμῆσαι τῷ σκότει. οἱ δὲ τοῦ σκότους ἄρχοντες ἀντιπολεμοῦντες αὐτῷ, ἔφαγον ἐκ τῆς πανοπλίας αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ψυχή. τότε δεινῶς ἐθλίβη ἐκεῖ κάτω ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ σκότους, καὶ εἰ μὴ εὐξαμένου εἰσήκουσεν ὁ Πατὴρ, καὶ ἀπέστειλεν ἑτέραν δύναμιν προβληθεῖσαν ὑπ᾽ αὐτοῦ, λεγομένην ζῶν Πνεῦμα, καὶ εἰ μὴ κατελθὼν δέδωκεν αὐτῷ δεξιὰν, καὶ ἀνήνεγκεν ἐκ τοῦ σκότους, πάλαι ἂν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος κατεχόμενος

1 Hinc patet apud Epiphanium legi debere, τοῦτον λέγει. cum prius esset, τέων.
2 Codex Bobiensis, *Produxit ex virtute*. Casinensis, *Produxerit & esse virtutem*. Sed legendum ex Epiphanio uti emendatum est.
3 Codex Bobiensis, *Quá circumdedit*. Casinensis, *Qua virtute*. Sed ex Bobiensi, & Epiphanio emendavi, *Quá virtute*.
4 Codex Bobiensis, *Id est, lux, aqua, ignis, & maria*. Sed Epiphanius legit, *ventus, lux, aqua, ignis, & materia*. ut in codice Casinensi, qui veram exhibet hujus loci lectionem.
5 Epiphanius legit, *Ad apparatum belli*.
6 Codex Bobiensis, concinente Epiphanio, *Primus homo*.

μενος, ἐκινδύνευσεν. ἔκτοτε οὖν κατέλειψε κάτω τὴν ψυχήν. καὶ διὰ τοῦτο Μανιχαῖοι ἐὰν συναντήσωσιν ἀλλήλοις, δεξιὰς διδόασιν ἑαυτοῖς σημείου χάριν, ὡς ἀπὸ σκότους σωθέντες. ἐν γὰρ τῷ σκότει πάσας τὰς αἱρέσεις εἶναι λέγει. τότε ζῶν Πνεῦμα ἔκτισε τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸ φορέσαν ἑτέρας τρεῖς δυνάμεις, κατελθὸν ἀνήνεγκε τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἐστερέωσεν ἐν τῷ στερεώματι, ὅ ἐστιν αὐτῶν σῶμα ἡ σφαῖρα. Τότε πάλιν τὸ ζῶν Πνεῦμα ἔκτισε τοὺς φωστῆρας, ἅ ἐστι τῆς ψυχῆς λείψανα, καὶ οὕτως ἐποίησε τὸ στερέωμα κυκλεῦσαι. καὶ πάλιν ἔκτισε τὴν γῆν εἰς εἴδη ὀκτώ. ὁ δὲ Ὠμοφόρος κάτω βαστάζει, καὶ ἐπὰν κάμῃ βαστάζων, τρέμει, καὶ σεισμοῦ αἴτιος γίνεται παρὰ τὸν ὡρισμένον καιρόν. τούτου ἕνεκα τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ ἐκ τῶν κόλπων εἰς τὴν καρδίαν τῆς γῆς, καὶ εἰς τὰ ταύτης κατώτατα μέρη, ὅπως αὐτῷ τὴν προσήκουσαν [8] ἐπιτιμίαν δῷ. καὶ ὁσάκις ἂν σεισμὸς γίνηται, ἢ τρέμει κάμνων, ἢ ἀντι-

olim primus homo detentus periclitaretur. Ex eo ergo animam deorsum [1] reliquit, & propterea Manichæi cùm sibi invicem occurrunt, dãt sibi dexteras hujus signi gratiâ, tanquã ex tenebris liberati; in tenebris enim [2] omnes hæreses esse dicunt. Tunc vivens Spiritus creavit mundũ, & indutus alias tres virtutes, descendens eduxit [3] Principes, & crucifixit eos in firmamento, quod est ejus corpus sphæra; & rursum ipse vivẽs Spiritus creavit luminaria, quę sunt [4] reliquię animę, & fecit ea [5] firmamentum circumire, & iterum creavit terram, [6] & sunt octo. Est autem Omophorus deorsum, idest, qui eam portat in humeris; & cùm laboraverit portans, intremiscit: & hęc est causa terrę motus pręter constitutum tempus. Hac de causâ filiũ suum misit benignus pater [7] de finibus suis in cor terræ, & in interiores ejus partes, [8] quò illum, ut par erat, coërceret; quotiens enim efficitur terræ motus, tremante eo ex labore, vel de humero in humerum trans-

1 Codex Bobiensis, *relinquit*. mala lectio, ut patet ex Epiphanio.

2 Codex Bobiensis, *omnis hæresis esse dicitur*. Sed hanc lectionem rejicit Epiphanius.

3 Hæc est hujus loci vera lectio, Epiphanio probata. Quam enim ex codice Bobiensi Valesius exprimit, corruptam esse nemo non videt; sic enim se habet, *Descendẽs eduxit Principes Ieru, exiens in firmamentum, quod est, &c.* In græco Epiphanij est, *Et stabilivit in firmamẽto, quod est ipsorum corpus sphæra.* Sed vide eundem Epiphanium cap. 48.

4 Ita & Epiphanius. Malè apud Valesium, *Reliquæ animæ*. Vide eundem Epiphanium ibid. cap. 49.

5 Et hic malè codex Bobiensis, *in firmamento circuire*, ut patet ex Epiphanio.

6 Epiphanius habet εἰς εἴδη ὀκτώ. *Creavit terram octuplici specie. Omophorus autem, hoc est, bajulus, infrà sustinet.* Sed latinus noster interpres legit, ὑπὸ δὲ, vel, ὑπὸ δὴ.

7 Codex Bobiensis, *de finibus in cor terra*. Sic legit & Epiphanius.

8 Idem codex, *quod illum, ut pareret, coërceret*. Praua lectio. Hinc autem patet Petavium apud Epiphanium pro ἐπιθυμίαν, rectè emendasse ἐπιτιμίαν.

transferente pondus, efficitur. Tunc ergo & ipsa materia creavit ex se plantas, vel germina, quæ cùm [1] furatæ essent à quibusdam Principibus, convocavit omnes Principes primarios, & sumpsit ab eis singulas virtutes, & fecit hominem hunc secundū speciem primi hominis illius, [2] & junxit animam in eo.

VIII. Cùm autem vidisset Pater vivens affligi animam in corpore, [3] quia est miserator & misericors, misit Filium [4] suum dilectum ad salutem animæ; hac enim causâ, & propter omophorum misit eum. Et veniens filius, transformavit se in speciem hominis; [5] & apparebat quidem hominibus ut homo, cùm non esset homo, & homines [6] putaverunt eum natum esse. Cùm ergo venisset, machinam quandam [7] concinnavit ad salutē animarum; id est, rotam statuit, habentem duodecim urceos, [8] quę rota per hāc sphæram vertitur, hauriens animas morientium, quasq; luminare majus, id est, sol radiis suis

ἀντιφέρῃ εἰς τὸν ἕτερον ὦμον. τότε τοίνυν καὶ ἡ ὕλη ἀφ' ἑαυτῆς ἔκτισε τὰ φυτὰ, καὶ συλωμένων αὐτῶν ἀπό τινων Ἀρχόντων ἐκάλεσε πάντας τοὺς τῶν ἀρχόντων πρωτίστους, καὶ ἔλαβεν ἀπ' αὐτῶν ἀνὰ μίαν δύναμιν, καὶ κατεσκεύασε τὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἔδησε τὴν ψυχὴν ἐν αὐτῷ. [2] αὕτη ἐστὶ τῆς συγκράσεως ἡ ὑπόθεσις.

Ὅτε δὲ εἶδεν ὁ Πατὴρ ὁ ζῶν θλιβομένην τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι, διότι εὔσπλαγχνος ὢν καὶ ἐλεήμων, ἔπεμψε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἠγαπημένον εἰς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς. διὰ γὰρ ταύτην τὴν πρόφασιν, καὶ τὴν τοῦ Ὠμοφόρου, ἀπέστειλεν αὐτόν. καὶ ἐλθὼν ὁ Υἱὸς μετεσχημάτισεν ἑαυτὸν εἰς ἀνθρώπου εἶδος, καὶ ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος, μὴ ὢν ἄνθρωπος, καὶ οἱ ἄνθρωποι ὑπελάμβανον αὐτὸν γεγεννῆσθαι. ἐλθὼν οὖν ποιεῖται τὴν δημιουργίαν πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, καὶ μηχανὴν συνεστήσατο ἔχουσαν δώδεκα κάδους, ἥ τις ὑπὸ τῆς σφαίρας στρεφομένη, ἀνιμᾶται τῶν θνησκόντων τὰς ψυχάς. καὶ ταύτας ὁ μέγας φωστὴρ ταῖς

1 Codex Casinensis, *furatæ essent, convocavit*. Nos Bobiensem codicem & Epiphanium secuti sumus.

2 Malè codex Bobiensis, *& vexit animam in eo*. quam lectionem non sequitur Epiphanius: subditurque apud eundem, *Et hæc est commixtionis ratio*. quæ verba de suo fortasse addidit Epiphanius.

3 Codex Bobiensis, *qui est*.

4 Ita cod. Bobiensis, & Epiphanius. Casinensis non habet *dilectum*.

5 Vterque codex, *& parebat*. Sed nos Epiphanii lectionem prætulimus.

6 Codex Bobiensis, probante Epiphanio, *putabant enim natum esse*. Casinensis malè, *naturam esse*.

7 Codex Bobiensis, *concinnatam*. Epiphanius habet, *Veniens igitur opus quoddam ad animarum salutem molitus est, & machinam construxit, cados duodecim habentem, quæ à sphærâ conversa mortuorum animas sursum evehit*.

8 Codex Bobiensis, *quæ per hanc sphæram hauriens animas viventium*. Mala lectio, ut ex Epiphanio apparet.

ταῖς ἀκτῖσι λαβὼν, καθαρίζει, καὶ μεταδίδωσι τῇ σελήνῃ, καὶ οὕτως πληροῦται τῆς σελήνης ὁ δίσκος, ὁ παρ' ἡμῖν προσαγορευόμενος· πλοῖα γὰρ, ἤτοι πορθμεῖα εἶναι λέγει τοὺς δύο φωστῆρας. εἶτα ἐὰν γεμισθῇ ἡ σελήνη, μεταπορθμεύει εἰς ἀπηλιώτην, καὶ οὕτως ἀπόκρουσιν ποιεῖται, τοῦ γόμου ἐλαφρυνομένη· καὶ οὕτω πληροῦται τὸ πορθμεῖον, καὶ πάλιν ἀπογομοῦ ἀνιμωμένων ὑπὸ τῶν κάδων τῶν ψυχῶν, ἄχρις οὗ τὸ ἴδιον αὐτοῦ μέρος σώσει [5] τῆς ψυχῆς. τῆς γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς οὐσίας πᾶσαν ψυχὴν, καὶ πᾶν κινούμενον ζῶον μετέχειν λέγει. τῆς οὖν σελήνης μεταδιδούσης τὸν γόμον τῶν ψυχῶν τοῖς ΑΙῶσι τοῦ Πατρὸς, παραμένουσιν ἐν τῷ στύλῳ τῆς δόξης, ὃς καλεῖται ἀὴρ ὁ τέλειος. ὁ δὲ ἀὴρ οὗτος στῦλος ἐστὶ φωτὸς, ἐπειδὴ γέμει ψυχῶν τῶν καθαριζομένων. αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἧς αἱ ψυχαὶ σώζονται. ἡ δὲ τοῦ ἀποθανεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶ πάλιν αὕτη· παρθένος τις ὡραία κεκοσμημένη, πιθανὴ πάνυ συλᾶν ἐπιχειρεῖ τοὺς ἄρχοντας, τοὺς ἐν τῷ στερεώματι ὑπὸ τοῦ ζῶντος Πνεύματος ἀνενεχθέντας καὶ σταυρωθέντας, φαινομένη

suis [1] adimens purgat, & lunæ tradit, & ita adimpletur lunæ [2] discus, qui à nobis ita appellatur. Naves enim vel translatorias cymbas esse dicit duo ista luminaria, & cùm repleta fuerit luna, trāsfretare animas, ad subsolanam partem, & ita [3] apocrusin, detrimētum, patitur, cū onere fuerit relevata: & [4] iterum repleri cymbam, & rursus exonerari, dum hauriuntur per urceos animæ, usquequo partem suam propriam liberet [5] animarum. De substantiâ autem boni Patris omnem animā, atque omne animal, quod movetur, partem trahere confirmat. Cùm igitur luna onus, quod gerit, animarum, seculis tradiderit Patris, permanent [6] illæ in columnâ gloriæ, quod vocatur [7] Vir perfectus. Hic autem Vir est columna lucis: repleta est enim mundarum animarum, & hæc est causa salutis animarum; mortis verò causa hominibus est ista. Virgo quædam decora & exornata, elegās valde, furto appetit Principes, qui sunt in firmamento à vivente Spi-

1 Epiphanius, *λαβὼν*, *assumens*.

2 Codex Bobiensis, *discursus*, pessima lectio.

3 In codice Casinensi, *Apocrisin*, scribitur; sed nos locum restituimus ex codice Bobiensi, in quo *Apocrusin* rectè legitur, licet in aliis hic depravatissimus existat. *Ἀπόκρουσιν* autem Alexandro Aphrodisiensi, & Tralliano dicitur facere luna, cùm decrescit, seu senescit, ut notum est.

4 Epiphanius *οὕτω*, *& ita repleri*.

5 Idem Epiphanius, *τῆς ψυχῆς*, *animæ*; sed ex hujus antiqui interpretis versione debet emendari.

6 Legendum *illæ*, hoc est, animæ ex Epiphanio, licet uterque codex habeat, *illa*.

7 Epiphanius habet, *Aër perfectus*, unde colligitur latinum hujus operis exemplar è græco expressum esse, & malè interpretem legisse, *ἀνὴρ*, pro *ἀὴρ*; vertendum autem esse, *Aër perfectus. Aër autem hic, &c.* ut græca cum latinis conveniant, & aliquis inde sensus eruatur.

Spiritu educti, & crucifixi, quæ cùm apparuerit, maribus fœmina decora apparet; fœminis verò adolescentem speciosum & concupiscibilẽ demonstrat. Sed Principes quidem, cùm eam viderint exornatam, [1] amore ejus in libidinem moventur; & quia eam apprehendere non possunt, vehementer instigantur amoris incẽdiis excitati, rapti sunt enim [2] libidinis calore: cùm enim currentibus post eam anxii effecti fuissent, Virgo subitò nusquam comparuit. Tunc Princeps ille magnus producit nebulas ex semetipso, uti obscuret in irâ suâ omnem mundum, qui cùm tribulatus fuerit plurimùm, sicut homo sudat post laborem, ita & hic Princeps [3] sudat ex tribulatione suâ, cujus sudor pluviæ sunt. [4] Sed & messis Princeps, si deceptus fuerit à Virgine, [5] effundit pestem super terram, ita ut morte afficiat homines; corpus enim hoc mundus vocatur, ad similitudinem magni hujus mũdi, [6] & omnes homines, qui sunt deorsum, radices habent sursum colligatas. Cùm ergo deceptus fuerit à Virgine, [7] tunc incipit

νομένη δὲ τοῖς ἄῤῥεσι θήλεια εὔμορφος, ταῖς δὲ θηλείαις νεανίας εὐειδὴς καὶ ἐπιθυμητός, καὶ οἱ μὲν Ἄρχοντες ὁπόταν ἴδωσιν αὐτὴν κεκαλλωπισμένην, οἰστρῶνται τῷ φίλτρῳ, καὶ μὴ δυνάμενοι αὐτὴν καταλαβεῖν, δεινῶς φλέγονται τῷ ἐρωτικῷ πόθῳ τοῦ νοῦ ἐξαρπασθέντες. ὅταν οὖν τρεχόντων αὐτῶν, ἡ παρθένος ἄφαντος γένηται, τότε ὁ Ἄρχων ὁ μέγας προβάλλει τὰς νεφέλας ἐξ αὐτοῦ, ὅπως σκοτίσῃ τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τὸν κόσμον. καὶ οὕτως ἐὰν θλίβῃ πάνυ, καθάπερ ἄνθρωπος ἱδρῶν ἀποκοπιοῦται. ὁ δὲ ἱδρὼς αὐτοῦ ἐστὶν ἡ βροχή.[4] ὁμοῦ δὲ ὁ θερισμὸς ἄρχων ἐὰν συληθῇ ὑπὸ τῆς παρθένου, καταχέει λοιμὸν ἐφ' ὅλης τῆς γῆς, ὅπως θανατώσει τοὺς ἀνθρώπους. τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο κόσμος καλεῖται πρὸς τὸν μέγαν κόσμον. καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντες ῥίζας ἔχουσι κάτω συνδεθείσας τοῖς ἄνω. ὁπό-

1 Melior in seqq. Epiphanii lectio, quæ sic latinè sonat. *Amoris æstro aguntur, cumque eam assequi nequeant, extra mentem acti, præ amore, & cupiditate mirum in modum exardescunt. Quum igitur, accurrentibus illis, virgo se ex illorum aspectu subduxerit, tunc, &c.*

2 Malè codex Bobiensis, *libidinis amoris calorem; cum ergo currentibus eis post eam, virgo, &c.*

3 Idem codex, *sudat ei ex tribulatione.* prava lectio.

4 Epiphanius habet ex versione Petavii, *Sic & Princeps alter, Messor appellatus, si Virginis illecebrâ capiatur, pestem in universam terram perdendis hominibus immittit.* In textu tamen græco, *Messis*, est non *Messor*. sed fortasse legendum θερισμῷ.

5 Codex Casinensis, *effundit famem.* Bobiensis, *effundet famem.* Sed nos ex seqq. & ex Epiphanio, *pestem*, substituimus. Facile autem fuit veteri latino interpreti ob similitudinem vocum, λιμὸς, *fames*, & λοιμὸς, *pestis*, in hunc errorem incidere.

6 Epiphanius habet, *Et omnes homines radices habent infrà cum superioribus connexas.*

7 Codex Bobiensis, *tunc cum incipiet.*

ὁπόταν οὖν συληθῇ ὑπὸ τῆς παρθένου, τότε ἄρχεται κόπτειν τὰς ῥίζας τῶν ἀνθρώπων. καὶ ὅταν κοπῶσιν αἱ ῥίζαι αὐτῶν, τότε ἄρχεται λοιμὸς γίνεσθαι, καὶ οὕτως ἀποθνήσκουσιν. ἐὰν δὲ τὰ ἄνω τῆς ῥίζης πάνυ σαλεύσῃ, σεισμὸς γίγνεταί τε, καὶ ἐπακολουθεῖ, συγκινουμένου μετὰ τοῦ Ὠμοφόρου, αὕτη ἡ αἰτία τοῦ θανάτου.

Ἐρῶ δὲ ὑμῖν καὶ τοῦτο, πῶς μεταγγίζεται ἡ ψυχὴ εἰς πέντε σώματα. πρῶτον καθαρίζεται μικρόν τι ἀπ' αὐτῆς, εἶτα μεταγγίζεται εἰς κύνας, ἢ εἰς καμήλους, ἢ εἰς ἑτέρου ζώου σῶμα. ἐὰν δὲ ᾖ πεφονευκυῖα ψυχή, εἰς κελεφῶν σῶμα μεταφέρεται. ἐὰν δὲ θερίσασα εὑρεθῇ, εἰς μογιλάλους. τῆς δὲ ψυχῆς ἐστι τὰ ὀνόματα ταῦτα, νοῦς, ἔννοια, φρόνησις, ἐνθύμησις, λογισμός. οἱ δὲ θερισταὶ, ὅσοι θερίζουσιν, ἐοίκασι τοῖς Ἄρχουσι τοῖς ἀπαρχῆς οὖσιν εἰς σκότος, ὅτε ἔφαγον ἐκ τῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πανοπλίας. διὸ ἀνάγκη αὐτοὺς μεταγγισθῆναι εἰς χόρτον, ἢ εἰς φασήλια, ἢ εἰς κριθὴν, ἢ εἰς στάχυν, ἢ εἰς λάχανα, ἵνα θερισθῶσι, καὶ κοπῶσι. καὶ εἴ τις πάλιν ἐσθίει ἄρτον

incipit excidere radices hominum, & cùm excisæ fuerint radiceseorum, efficitur pestilentia, & ita moriuntur.[1] Quòd si superiores partes radicum validiùs concusserit, fit terræ motus, & insequitur Omophori concussio, & hæc est mortis occasio.

IX. Dicam autem vobis, quomodo & animæ in alia quoque corpora [2] transfunduntur. In hoc primo purgatur aliquid ex ea parùm; deinde transfunditur in canem, aut in camelum, aut in alterius animalis corpus. Quòd si [3]homicidium commisit, anima in elephantiacorum corpora transfunditur; quòd si messem secuit, in mutos. Nomina autem animæ sunt ista, [4] Mens, Sensus, Prudentia, Intellectus, Cogitatio. Messores autem, qui messē metunt, conferuntur Principibus,[5] qui ex materiâ orti, in tenebris sunt, ex quo manducaverunt de primi hominis armaturâ, propter quod necesse est eos transfundi in fœnum, aut in [6] faseolum, aut in hordeū, aut in olera, ut & ipsi desecentur & de-

metan-

1 Apud Epiphanium legitur, *Quòd si superiores partes radicum præ labore quatiantur, terræ motus fit, atque consequitur, Omophoro quidem insimul concusso.*

2 Codex Bobiensis, *transferuntur*. mala lectio. Epiphanius habet, *quomodo anima in quinque corpora transfundatur. Primùm, &c.*

3 Codex Bobiensis, *homicidium admisit, anima in elephantorum corpora*. In Casinensi scribitur, *in elefantia eorum corpora*, quod procul dubio, *elephantiacorum*, legi debet. Epiphanius tamen habet, κελεφῶν, *celephorum*. ignotum mihi animal.

4 Petavius meliùs vertit apud Epiphanium, *Mens, notio, intelligentia, cogitatio, ratiocinatio*.

5 Codex Bobiensis, *qui ex materia borti*, typographorum, ut videtur, errore. Apud Epiphanium legitur, *qui ab initio in tenebris sunt*.

6 Codex Bobiensis malè, *fasellum*.

Spiritu educti, & crucifixi, quæ cùm apparuerit, maribus fœmina decora apparet; fœminis verò adolescentem speciosum & concupiscibilē demonstrat. Sed Principes quidem, cùm eam viderint exornatam, [1] amore ejus in libidinem moventur; & quia eam apprehendere non possunt, vehementer instigantur amoris incēdiis excitati, rapti sunt enim [2] libidinis calore: cùm enim currentibus post eam anxii effecti fuissent, Virgo subitò nusquam comparuit. Tunc Princeps ille magnus producit nebulas ex semetipso, utì obscuret in irâ suâ omnem mundum, qui cùm tribulatus fuerit plurimùm, sicut homo sudat post laborem, ita & hic Princeps [3] sudat ex tribulatione suâ, cujus sudor pluviæ sunt. [4] Sed & messis Princeps, si deceptus fuerit à Virgine, [5] effundit pestem super terram, ita ut morte afficiat homines; corpus enim hoc mundus vocatur, ad similitudinem magni hujus mūdi, [6] & omnes homines, qui sunt deorsum, radices habent sursum colligatas. Cùm ergò deceptus fuerit à Virgine, [7] tunc incipit

νομένη ἡ τοῖς ἄρρεσι θήλεια εὔμορφος, ταῖς δὲ θηλείαις νεανίας εὐειδὴς καὶ ἐπιθυμητός, καὶ οἱ μὲν Ἄρχοντες ὁπόταν ἴδωσιν αὐτὴν κεκαλλωπισμένην, οἰστρῶνται τῷ φίλτρῳ, καὶ μὴ δυνάμενοι αὐτὴν καταλαβεῖν, δεινῶς φλέγονται τῷ ἐρωτικῷ πόθῳ τὸν νοῦν ἐξαρπασθέντες. ὅταν οὖν τρεχόντων αὐτῶν, ἡ παρθένος ἄφαντος γένηται, τότε ὁ Ἄρχων ὁ μέγας προβάλλει τὰς νεφέλας ἐξ αὐτοῦ, ὅπως σκοτίσῃ τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τὸν κόσμον. καὶ οὕτως ἐὰν θλίβῃ πάνυ, καθάπερ ἄνθρωπος ἱδρῶν ἀποκοπιοῦται. ὁ δὲ ἱδρὼς αὐτοῦ ἐστιν ἡ βροχή.[4] ὁμοῦ δὲ ὁ θερισμὸς ἄρχων ἐὰν συληθῇ ὑπὸ τῆς παρθένου, καταχέει λοιμὸν ἐφ' ὅλης τῆς γῆς, ὅπως θανατώσῃ τοὺς ἀνθρώπους. τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο κόσμος καλεῖται πρὸς τὸν μέγαν κόσμον. καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντες ῥίζας ἔχουσι, κάτω συνδεθείσας τοῖς ἄνω. ὁπό-

1 Melior in seqq. Epiphanii lectio, quæ sic latinè sonat. *Amoris œstro aguntur, cumque eam assequi nequeant, extra mentem acti, præ amore, & cupiditate mirum in modum exardescunt. Quum igitur, accurrentibus illis, virgo se ex illorum aspectu subduxerit, tunc, &c.*

2 Malè codex Bobiensis, *libidinis amoris calorem; cum ergo currentibus eis post eam, virgo, &c.*

3 Idem codex, *sudat ei ex tribulatione.* prava lectio.

4 Epiphanius habet ex versione Petavii, *Sic & Princeps alter, Messor appellatus, si Virginis illecebrâ capiatur, pestem in universam terram perdendis hominibus immittit.* In textu tamen græco, *Messis*, est non *Messor*. sed fortasse legendum θερισμοῦ.

5 Codex Casinensis, *effundit famem.* Bobiensis, *effundet famem.* Sed nos ex seqq. & ex Epiphanio, *pestem*, substituimus. Facile autem fuit veteri latino interpreti ob similitudinem vocum, λιμός, *fames*, & λοιμός, *pestis*, in hunc errorem incidere.

6 Epiphanius habet, *Et omnes homines radices habent infrà cum superioribus connexas.*

7 Codex Bobiensis, *tunc cum incipiet.*

ὁπόταν οὖν συληθῇ ὑπὸ τοῦ παρθένου, τότε ἄρχεται κόπτειν τὰς ῥίζας τῶν ἀνθρώπων. καὶ ὅταν κοπῶσιν αἱ ῥίζαι αὐτῶν, τότε ἄρχεται λοιμὸς γίνεσθαι, καὶ οὕτως ἀποθνήσκουσιν. ἐὰν δὲ τὰ ἄνω τῆς ῥίζης πόνῳ σαλεύσῃ, σεισμὸς γίγνεταί τε, καὶ ἐπακολουθεῖ, συγκινουμένου μετὰ τοῦ Ὠμοφόρου, αὕτη ἡ αἰτία τοῦ θανάτου.

Ἐρῶ δὲ ὑμῖν καὶ τοῦτο, πῶς μεταγγίζεται ἡ ψυχὴ εἰς πέντε σώματα. πρῶτον καθαρίζεται μικρόν τι ἀπ' αὐτῆς εἶτα μεταγγίζεται εἰς κυνός, ἢ εἰς καμήλου, ἢ εἰς ἑτέρου ζώου σῶμα. ἐὰν δὲ ἡ πεφονευκυῖα ψυχὴ, εἰς κελεφῶν σῶμα μεταφέρεται. ἐὰν δὲ θερίσασα εὑρεθῇ, εἰς μογιλάλους. τῆς δὲ ψυχῆς ἐστι τὰ ὀνόματα ταῦτα, νοῦς, ἔννοια, φρόνησις, ἐνθύμησις, λογισμός. οἱ δὲ θερισταὶ, ὅσοι θερίζουσιν, ἐοίκασι τοῖς Ἄρχουσι τοῖς ἀπαρχῆς οὖσιν εἰς σκότος, ὅτε ἔφαγον ἐκ τῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πανοπλίας. διὸ ἀνάγκη αὐτοὺς μεταγγισθῆναι εἰς χόρτον, ἢ εἰς φασήλια, ἢ εἰς κριθὴν, ἢ εἰς στάχυν, ἢ εἰς λάχανα, ἵνα θερισθῶσι, καὶ κοπῶσι. καὶ εἴ τις πάλιν ἐσθίει ἄρτον

incipit excidere radices hominum, & cùm excisæ fuerint radices eorum, efficitur pestilentia, & ita moriuntur.[1] Quòd si superiores partes radicum validiùs concusserit, fit terræ motus, & insequitur Omophori concussio, & hæc est mortis occasio.

IX. Dicam autem vobis, quomodo & animæ in alia quoque corpora [2] transfunduntur. In hoc primo purgatur aliquid ex ea parùm; deinde transfunditur in canem, aut in camelum, aut in alterius animalis corpus. Quòd si [3]homicidium commisit, anima in elephantiacorum corpora transfunditur; quòd si messem secuit, in mutos. Nomina autem animæ sunt ista, [4] Mens, Sensus, Prudentia, Intellectus, Cogitatio. Messores autem, qui messē metunt, conferuntur Principibus,[5] qui ex materiâ orti, in tenebris sunt, ex quo manducaverunt de primi hominis armaturâ, propter quod necesse est eos transfundi in fœnum, aut in [6] fasceolum, aut in hordeū, aut in olera, ut & ipsi desecentur & demetan-

1 Apud Epiphanium legitur, *Quòd si superiores partes radicum præ labore quatiantur, terræ motus fit, atque consequitur, Omophoro quidem insimul concusso*.

2 Codex Bobiensis, *transferuntur*. mala lectio. Epiphanius habet, *quomodo anima in quinque corpora transfundatur. Primùm, &c.*

3 Codex Bobiensis, *homicidium admisit, anima in elephantorum corpora*. In Casinensi scribitur, *in elefantia corum corpora*, quod procul dubio, *elephantiacorum*, legi debet. Epiphanius tamen habet, κελεφῶν, *celephorum*. ignotum mihi animal.

4 Petavius meliùs vertit apud Epiphanium, *Mens, notio, intelligentia, cogitatio, ratiocinatio*.

5 Codex Bobiensis, *qui ex materia borti*, typographorum, ut videtur, errore. Apud Epiphanium legitur, *qui ab initio in tenebris sunt*.

6 Codex Bobiensis malè, *fasellum*.

metantur:& qui manducant panẽ, [1] necesse est, ut & ipsi manducentur, panem effecti. Qui occiderit pullum, & ipse pullus erit; qui murem, mus etiam ipse erit. Si quis verò est dives in hoc mundo, cùm exierit de corpore suo, necesse est eum in corpus pauperis injici, [2] ita ut ambulet, & mendicet, & post hæc eat in pœnas æternas. Cùm ergo corpus hoc Principum sit, & materiæ, necesse est eum, qui plantaverit perseam, trãsire per multa corpora, usquequo [3] persea illa, quam plantaverat, concidat. Qui autem ædificaverit sibi domum, [4] dispergetur per omnia corpora. Si quis laverit se in aquâ, animam suam [5] vulnerat; & qui nõ præstiterit electis ejus [6] alimenta, pœnis subdetur [7] gehennę, & transformatur in catechumenorum corpora, usquequo faciat misericordias multas; & propterea si quid optimũ est in escis, [8] offerunt illud electis: & cùm voluerint manducare panem, orant primò, [9] ista dicentes ad panem, neque ego te messui, neque molui, neque [9] tribulavi

ἄρτον, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν βρωθῆναι, ἄρτον γενόμενον. εἴ τις φονεύσει ὀρνίθιον, ὀρνίθιον ἔσται. εἴ τις φονεύσει μῦν, καὶ αὐτὸς μῦς ἔσται. εἴ τις πάλιν ἐστὶ πλούσιος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, καὶ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ, ἀνάγκη αὐτὸν εἰς πτωχοῦ σῶμα μεταγγισθῆναι, ὥστε περιπατοῦντα αὐτὸν ἐπαιτῆσαι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνελθεῖν αὐτὸν εἰς κόλασιν αἰώνιον. τοῦ δὲ σώματος τούτου ὄντος τῶν Ἀρχόντων, καὶ τῆς ὕλης, ἀνάγκη τὸν φυτεύοντα περσέαν διελθεῖν πολλὰ σώματα, ἕως ἂν καταβληθῇ ἡ περσέα ἐκείνη. εἰ δέ τις οἰκοδομεῖ ἑαυτῷ οἰκίαν, διασπαραχθήσεται εἰς τὰ ὅλα σώματα. εἴ τις λούεται εἰς τὸ ὕδωρ, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν [5] πήσσει. καὶ εἴ τις οὐ δίδωσι τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ εὐσέβειαν, κολασθήσεται εἰς τὰς γενεάς, καὶ μετενσωματοῦται εἰς κατηχουμένων σώματα, ἕως οὗ δῷ εὐσεβείας πολλάς, καὶ διὰ τοῦτο, εἴ τι κάλλιστον ἐν βρώμασι, τοῖς ἐκλεκτοῖς προσφέρουσι. καὶ ὅταν μέλλωσιν ἐσθίειν ἄρτον, προσεύχονται πρῶτον, οὕτω λέγοντες πρὸς τὸν ἄρτον, οὔτε σὲ ἐγὼ ἐθέρισα, οὔτε ἤλεσα, οὔτε ἔθλιψά σε

1 Codex Bobiensis, *necesse est, & ipsum manducari panem effectum. Quòd si occiderit pullum, & ipse pullus erit. Quis verò est dives*. Sed Epiphanius cum Casinensi codice convenit. Malè autem in margine emẽdavit Valesius, *Quisquis verò est dives*.

2 Cod. Bobiensis, *ut ambulet, mendicet.*

3 Malè in Casinẽsi codice legebatur, *per se ad illam*. Porro περσέα Petavius vertit, *Persica arbor*. Vide Epiphanium num. 9.

4 Codex Bobiensis, *Dispergitur*. Epiphanius habet ut codex Casinensis.

5 In græco Epiphanii est πήσσει, *frigore adstringit, congelat*. Latinus tamen interpres legisse videtur πλήσσει.

6 Apud Epiphanium scribitur, εὐσέβειαν, *pietatem*.

7 Epiphanius, *per multas generationes, pœnas expendet*.

8 Codex Bobiensis, *Offerunt illud illis electis*. Casinensis, *offerre illud electis*. sed ex Epiphanio legendum ut edidimus.

9 In græco Epiphanii ἔθλιψα, *subegi*, eo sensu, quo farinam subigere dicimus.

σε, οὔτε εἰς κλίβανον ἔβαλον. ἀλλὰ ἄλλος ἐποίησε ταῦτα, καὶ ἤνεγκέ μοι, ἐγὼ ἀναιτίως ἔφαγον. καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὸν εἴπῃ ταῦτα, λέγει τῷ κατηχουμένῳ, ηὐξάμην ὑπὲρ σοῦ, καὶ οὕτως ἀφίσταται ἐκεῖνος. ὡς γὰρ εἶπον ὑμῖν πρὸ ὀλίγου, εἴ τις θερίζει θερισθήσεται. οὕτως ἐὰν εἰς μηχανὴν σῖτον βάλλῃ, βληθήσεται καὶ αὐτὸς, ἢ φυράσας φυραθήσεται, ἢ ὀπτήσας ἄρτον ὀπτηθήσεται. καὶ διὰ τοῦτο ἀπείρηται αὐτοῖς ἔργον ποιῆσαι. καὶ πάλιν εἰσὶν ἕτεροι κόσμοι τινὲς, τῶν φωστήρων δυνάντων ἀπὸ τούτου τοῦ κόσμου, ἐξ ὧν ἀνατέλλουσι. καὶ εἴ τις περιπατεῖ χαμαὶ, βλάπτει τὴν γῆν. καὶ ὁ κινῶν τὴν χεῖρα, βλάπτει τὸν ἀέρα. ἐπειδὴ ὁ ἀὴρ ψυχή ἐστι τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ζώων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν ἑρπετῶν. καὶ εἴ τις ἐν κόσμῳ ἐστὶν, εἶπον ὑμῖν, ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο οὐκ ἔστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ὕλης ἐστὶ καὶ σκότος ἐστὶ, καὶ αὐτὸ σκοτωθῆναι δεῖ:

Περὶ δὲ τοῦ Παραδείσου, [9] ὃς καλεῖται κόσμος. ἐστὶ δὲ τὰ φυτὰ τὰ ἐν αὐτῷ, ἐπιθυμία, καὶ ἄλλαι ἀπάται, διαφθείρουσαι τοὺς λογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων

bulavi, nec in clibanum te misi, alius te fecit, & detulit te mihi, ego innocenter te [1] manduco. Et cùm intra semetipsum hęc dixerit, [2] respondet ad eum, qui ei detulit, oravi pro te, & ille discedit ita. Sicut ergo dixi vobis paulò ante, si quis messuerit, demetetur, ita & si quis frumētum in molam miserit, etiā ipse mittetur in molam, aut si quis consperserit, conspergetur, [3] aut si panem coxerit, excoquetur; & propter hoc illicitum est apud eos opus facere. Et iterum dicunt esse [4] alios quosdam, præter hunc, quem videmus, mundos, quibus hujus mundi luminaria, cùm hìc occiderint, oboriuntur. [5] Et illi dicunt, si quis ambulat in terrâ, lædit terram, & [6] qui movet manum, lædit aërem; quia aër anima est hominum, & animalium, & volatiliū, & piscium, & [7] repentium, & si quid est in hoc mūdo: dixi enim vobis, quia [8] corpus hoc non est Dei, sed materię est tenebrarum; & ideo necesse est illud obscurari.

X. Paradisus autem, [9] qui vocatur Mundus, & arbores, quæ in ipso sunt, concupiscentiæ sunt, & cæteræ seductiones corrumpen-

1 Casinensis, *Manduco & solvo*. Sed nos Bobiensis codicis, & Epiphanii lectionem expressimus.

2 Codex Bobiensis, *Respondet ad illum, qui detulit: oravi pro te. Si quis messuerit, demetetur, &c.* Epiphanius habet, *Dicit catechumeno: oravi pro te, & ita ille discedit. Nam, sicut ego paulò ante dixi, si quis messuerit, demetetur.* Sed melior latini interpretis lectio.

3 Cod. Bobiensis, *Ita & si quis panem.*

4 Idem codex, *Alios præter hunc, quem videmus, mundum.*

5 Codex Bobiensis, *& ibi dicunt.*

6 Idem codex, *Qui levat manum.*

7 Idem codex, *reptantium. Et si quod.*

8 Cod. Bobiensis, *Corpus hoc non illud necesse est obscurari.* Sed mutilum hunc locū esse patet ex Epiphanio, qui cū Casin. cod. concordat. Nisi quòd habet Epiphanius, *Sed materię est, ipsumq; corpus obscuritas est.*

9 Hinc patet apud Epiphaniū legi debere ὃς καλεῖται κόσμος. non autem, ὃ καλεῖται κόσμος.

pentes [1]cogitationes hominum. Illa autem arbor, quæ est in Paradiso, ex qua agnoscitur bonũ, ipse est Jesus, & [2] scientia illius, quæ est in mundo; quam qui acceperit, discernit bonum à malo. Mundus autem nec ipse est Dei, sed [3] ex parte materię plasmatus, & ideo omnia exterminantur. Quod autem furati sunt Principes à primo homine, ipsũ est, quod adimplet lunam, quod quotidie purgatur à mundo: [4] & si exierit anima, quę non cognoverit veritatem, traditur Dęmonibus, ut eam doment in gehenna ignis, & postea quàm [5] correcta fuerit, transfunditur in alia corpora, ut dometur, & ita injicitur in illum magnum ignem usq; ad consummationem. De Prophetis autem, qui [6]apud vos sũt, hęc dicit, spiritus esse impietatis sive iniquitatis tenebrarum illarum, quæ ab initio [7] ascenderunt, à quibus decepti, non sunt locuti in veritate; excęcavit enim Princeps ille [8] mentes ipsorum; & si quis sequitur verba ipsorum,

πων ἐκείνων. τὸ δὲ ἐν Παραδείσῳ φυτὸν, ἐξ οὗ γνωρίζουσι τὸ καλὸν, αὐτό ἐστιν ὁ Ἰησοῦς ἡ γνῶσις αὐτοῦ, ἡ ἐν τῷ κόσμῳ. ὁ δὲ λαμβάνων, διακρίνει τὸ καλὸν, καὶ τὸ πονηρὸν. ὁ μέντοι κόσμος, οὐδ' αὐτός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἢ ἀπὸ μέρους τῆς ὕλης ἐπλάσθη, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἀφανίζεται. ὃ δὲ ἐσύλησαν οἱ Ἄρχοντες ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, αὐτό ἐστι τὸ γεμίζον τὴν σελήνην, τὸ καθαριζόμενον καθημερινὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου, καὶ ἐὰν ἐξέλθῃ ἡ ψυχὴ, μὴ γνοῦσα τὴν ἀλήθειαν, παραδίδοται τοῖς δαίμοσιν, ὅπως δαμάσωσιν αὐτὴν ἐν ταῖς γεέννεσι τοῦ πυρὸς, καὶ μετὰ τὴν παίδευσιν μεταγγίζεται εἰς σώματα, ἵνα δαμασθῇ, καὶ οὕτω βάλλεται εἰς τὸ μέγα πῦρ, ἄχρι τῆς συντελείας. Περὶ δὲ τῶν [6] παρ' ὑμῖν Προφητῶν, οὕτως λέγει. Πνεῦμα εἶναι ἀσεβείας, ἤτοι ἀνομίας τοῦ σκότους, τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνελθόντος. καὶ διὰ τοῦτο [7] πλανη-

θέντες

morie-

1 Codex Bobiensis, *cogitationem*. Epiphanius habet, *Cogitationes hominum illorum. Arbor autem*. Sed melior videtur latini interpretis lectio.

2 Codex Bobiensis, *& scientia ejus*. Epiphanius, γνῶσις *cognitio*, vel etiam *scientia*. Hinc autem patet legendum esse apud eundem, καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ. *ejusque cognitio*.

3 Ita apud Epiphanium, & in Codice Bobiensi. At Casinensis, *ex materia*.

4 Codex Bobiensis, *& si exierit, animamque non cognoverit veritas, tradetur*. Sed codicis Casinensis lectionem firmat Epiphanius.

5 Codex Bobiensis, *correpta fuerit, transfundetur*. Casinensis, *correpta fuerit, transfunditur*. Nos tamen, *correcta fuerit*, edidimus ex Epiphanio.

6 Hinc patet apud Epiphanium pro ὑμῖν non esse legendum ἡμῖν, ut Petavius in margine emendandum esse monuit; nam hæc Turbo videtur narrasse antequam hæresim deposuisset. Vide pag. seq. num. 8.

7 Codex Bobiensis, *ascenderunt, quibus deceptis*. Epiphanius, *Et ob id aberrantes*. Malè autem ibi expungendam esse negativam particulam censuit Petavius, eam enim antiquus latinus interpres retinet; qui tamen legisse videtur in græco textu οὐκ ἐλάλησαν ἐν ἀληθείᾳ.

8 Codex Bobiensis, *mentem illorum*. Ita & Epiphanius.

θέντες οὐκ ἐλάλησαν· ἐτύφλωσεν γὰρ αὐτῶν ὁ Ἄρχων τὴν διάνοιαν. καὶ εἴ τις ἀκολουθεῖ τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἀποθνήσκει εἰς τοὺς αἰῶνας, δεδεμένος εἰς τὴν βῶλον, ὅτι οὐκ ἔμαθε τὴν γνῶσιν τοῦ Παρακλήτου. ἐνετείλατο δὲ τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ μόνοις, οὐ πλέον ἑπτὰ οὖσι τὸν ἀριθμὸν, ἐὰν παύσωνται ἐσθίοντες, εὔχεσθαι, καὶ βάλλετο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔλαιον ἐξωρκισμένον ὀνόμασι πολλοῖς, πρὸς στηριγμὸν τῆς πίστεως ταύτης. τὰ δὲ ὀνόματά μοι οὐκ ἐφανερώθη. μόνοι γὰρ οἱ ἑπτὰ τούτοις χρῶνται. καὶ πάλιν τὸ παρ'[8] ὑμῖν τίμιον καὶ μέγα ὄνομα Σαβαὼθ, αὐτὸ εἶναι τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πατέρα τῆς ἐπιθυμίας· καὶ διὰ τοῦτο[10] ἀπλάριοι προσκυνοῦσι τὴν ἐπιθυμίαν, Θεὸν αὐτὴν ἡγούμενοι. Περὶ δὲ τοῦ Ἀδὰμ πῶς ἐκτίσθη, λέγει οὕτως· ὅτι ὁ εἰπὼν, δεῦτε, καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμε-

morietur in secula, [1] devinctus intra massam, quoniam non didicit scientiam Parací̈iti. Præcipit autem electis suis solis, [2] qui non sunt ampliùs quàm septem numero, ut cū [3] desinerent manducantes, orarent, & mitterent oleum super caput, [4] exorcidiatum, invocatis nominibus plurimis, ad confirmationē fidei [5] hujus; nomina tamen mihi non manifestavit, [6] soli enim illi septem utuntur his nominibus. Et [7] iterum hoc, quod [8] apud vos magnum, & honorabile [9] est nomen Sabaoth, ille dicit naturam esse hominis, & patrem concupiscentiæ; & propterea, inquit, [10] simpliciores adorant concupiscentiam, Deum eam putantes. De Adam verò quomodo creatus sit, [11] ita dicit, quia qui dicit;

Venite, faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram; *Gen.* 1.

[1] secun-

1 Codex Bobiensis, *devictus*, quod est contra græci textûs sensum.
2 Idem codex, *Qui sunt*. mala lectio.
3 Codex Bobiensis, *desinerint*.
4 Oleum exorcidiatum ait, pro exorcizatum, contra quàm veteres interdum scribere solebant; hic enim syllaba *za*, in *dia*, convertitur, illi autem propositionem græcam *διὰ*, & *j* consonans vocalibus adjunctum in *z* mutabant; sic *Zabulus*, pro *Diabolus*, & similia. Vide Barthium in notis ad Phœbadium cap. 1.
5 Codex Bobiensis, *ad confirmationem fidei. Hujus nomina*. Casinensis, *ad confirmationem fidei. Horum nomina*. Nos juxta fidem græci apud Epiphanium textûs emendavimus, *ad confirmationem fidei hujus. Nomina tamen, &c.*
6 Codex Casinensis, *soli autem*.
7 Bobiensis codex, *iterum quod*.
8 Hinc patet apud Epiphanium legēdū non esse *ἡμῖν*, ut paulò ante monuimus.
9 Codex Bobiensis, *esset*.
10 Quid Manichæis *ἀπλαρίων*, vox significaret, Eruditis explorandum reliquit Petavius. Verùm hoc nomine Catholicos, quasi *simpliciores*, ut ātiquus latinus interpres transtulit ab eisdem designatos fuisse ex anathematismis, quos olim apud Græcos publicè emittebant Manetis asseclæ, ad catholicam fidem venientes, probat Ducangius in Glossario mediæ, & infimæ Græcitatis. Malè autem in Cæsareæ Bibliothecæ scripto codice, ex quo eosdem anathematismos à Clarissimo Viro Iacobo Tollio humanissimè descriptos habeo, pro *ἀπλαρίων* scribitur *ἀπλανάριος*. Meliori tamē vocabulo eos *ἀπλουστέρους* vocat Manes in epistolâ ad Marcellum superiùs relatâ.
11 Idem codex, *ita dicit, Venite*. Sed hæc mera est librarii hallucinatio. Cæterum dolosè corruptum fuisse à Manete hunc Geneseos locum additione vocis, *Venite*, testis est Epiphanius num. 56.

[1] secundùm eam, quam videmus formam, Princeps est, qui hæc dicit ad collegas suos Principes, idest, venite, date mihi de lumine, quod accepimus, & faciamus secundùm [2] nostram, qui Principes sumus, formam, & secundùm eam, quam videmus, quod est primus homo, & ita hominem creaverunt. [3] Evam quoque similiter fecerunt, dantes ei de concupiscentiâ suâ ad decipiendum Adam, & per hæc factum est figmentum [4] mundi per conditionem Principis.

XI. [5] Deum verò non habere partem cum mũdo, nec gaudere super eo, [6] quòd ab initio [7] furtum passus sit à Principibus, & oborta fuerit ei tribulatio; hac de causâ mittit, & furatur ab eis animam suam quotidie per luminaria hæc, idest, per solem, & lunam, per quos universus mundus, & omnis creatura [8] raptatur. Illum verò, qui locutus est cum Moyse, & Judæis, & Sacerdotibus, Principem dicit esse tenebrarum, & ideo unum atque idem sunt Christiani, & Judæi, & [9] Gentes, eundem Deum colentes; in concupiscentiis enim suis seducit eos, quia non est Deus veritatis. Propter hoc ergo quicun-

ἡμετέραν, καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν, ἣ καθ᾽ ἣν εἴδομεν μορφὴν, Ἄρχων ἐστὶν, ὁ εἰπὼν τοῖς ἑτέροις Ἄρχουσιν, ὅτι δεῦτε, δότε μοι ἐκ τοῦ φωτὸς, οὗ ἐλάβομεν, καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἡμῶν τῶν Ἀρχόντων μορφὴν, καθ᾽ ἣν εἴδομεν, ὅ ἐστι πρῶτος ἄνθρωπος· καὶ οὕτως ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον. τὴν δὲ Εὔαν ὁμοίως ἔκτισαν, δόντες αὐτῇ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν, πρὸς τὸ ἐξαπατῆσαι τὸν Ἀδὰμ, καὶ διὰ τούτων γέγονεν ἡ πλάσις τοῦ κόσμου ἐκ τῆς τοῦ Ἄρχοντος δημιουργίας.

Τὸν δὲ Θεὸν μὴ ἔχειν μέρος μετ᾽ αὐτοῦ τοῦ κόσμου, μηδὲ χαίρειν ἐπ᾽ αὐτῷ, διὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς σεσυλῆσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν Ἀρχόντων, καὶ γενέσθαι αὐτῷ θλῖψιν. τούτου χάριν πέμπει, καὶ συλᾷ ἀπ᾽ αὐτῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καθ᾽ ἡμέραν διὰ τῶν φωστήρων τούτων, ἡλίου καὶ σελήνης, ὑφ᾽ ὧν ὅλος ὁ κόσμος καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἁρπάζεται. τὸν δὲ λαλήσαντα μετὰ Μωϋσέως, καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἱερέων, τὸν Ἄρχοντα λέγει εἶναι τοῦ σκότους. ὥστε ἕν εἰσι, καὶ τὸ αὐτὸ οἵ τε Χριστιανοὶ, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ ἐθνικοὶ, τὸν αὐτὸν Θεὸν σέβοντες. ἐν γὰρ ταῖς ἐπι-

1 Idem codex, *& secundùm*.
2 Codex Bobiensis, *nostram, qua*. lectio improbanda.
3 Codex Bobiensis, *Qui Evam*.
4 Malè Casinensis codex, *mundum*.
5 Codex Bobiensis, *Dominum, verò non habere patrem cum mundo*. Typographi forsitan error.
6 Codex Bobiensis, *propter quod*.
7 Malè codex Casinensis, *furcam*.
8 Codex Bobiensis, *rapatur*. Valesius autem rectè correxit, *raptatur*.
9 Cod. Casinensis, *Gentes unum Deum*. Codex autem Bobiensis, *Gentiles eundem Deum*, quam lectionem, consona cùm esset græcò apud Epiphanium textui, nos retinuimus.

ἐπιθυμίαις αὐτοῦ ἐξαπατᾷ αὐτοὺς, οὐκ ὢν ἀληθείας Θεός. διὰ τοῦτο οὖν ὅσοι ἐπ' ἐκεῖνον ἐλπίζουσι τὸν Θεὸν, τὸν μετὰ Μωϋσέως λαλήσαντα, καὶ τῶν Προφητῶν, μετ' αὐτοῦ ἔχουσι δεθῆναι, ὅτι οὐκ ἤλπισαν ἐπὶ τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας· ἐκεῖνος γὰρ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἐλάλησε μετ' αὐτῶν. μετὰ δὲ πάντα ταῦτα ἐπὶ τέλει λέγει, καθὼς αὐτὸς ἔγραψεν, ὁ Πρεσβύτης, ὅταν προφανῇ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, τότε ὁ Ωμοφόρος ἀφίησιν ἔξω τὴν γῆν, καὶ οὕτως ἀπολύεται τὸ μέγα πῦρ, καὶ ὅλον ἀναλίσκει τὸν κόσμον. εἶτα πάλιν ἀφίησι τὸν βῶλον μετὰ τοῦ νέου αἰῶνος, ὅπως πᾶσαι αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δεθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα. τότε δὲ ταῦτα γενήσεται, ὅταν ὁ ἀνδριὰς ἔλθῃ. αἱ δὲ προβολαὶ πᾶ-

σαι

cunq; in illum Deum [1] sperant, qui cum Moyse locutus est, & Prophetis, cum ipso habent vinculis tradi, quia non speraverũt in Deum veritatis; ille enim secundùm concupiscentias suas locutus est cũ eis. Post hæc verò omnia ad ultimum dicit, [2] sicut ipse scripsit, senior cùm manifestam fecerit ejus imaginem, tunc ipse Omophorus extra se terram derelinquit, & ita dimittitur magnus ille ignis, qui mundum consumat universum; deinde iterum [3] dimittunt animam, quę objicitur inter medium novi sæculi, ut omnes animæ peccatorũ [4] vinciantur in æternum. Tunc autem hæc fient, [5] cùm statuta venerit dies. [6] Probationes autem omnes Jesus est in modicâ

navi,

1 Malè codex Bobiensis, *superant*.

2 Casinensis, & Bobiensis codices habent, *Sicut ipse senior scripsit. Cum manifestã*. At nos ex Epiphanio unius vocis trãspositione locum restituimus. Senior autem ille, hoc est, πρεσβύτερος, idem esse videtur cum eo, quem infra Seniorem tertium vocat. Præterea codex Bobiensis, pro *fecerit*, habet *feceris*.

3 Codex Bobiensis, *dimittitur anima, quæ objicitur inter medium novi seculi*. Græca sonant, *Deinde iterum glebam novo cum æone mittit, ut omnes peccatorum animæ in æternum vinculis constrictæ teneantur*. Unde autem tanta inter græcam, & latinam versionem diversitas oriatur, ignoro.

4 Codex Bobiensis, *vincantur*, quam lectionem mendosã esse græcus apud Epiphanium textus evincit.

5 Codex Bobiensis, *cùm ista tota venerit; probationes, &c.* Sed apud Epiphanium est, *cùm statua venerit*.

6 Hic locus mirè in Bobiensi etiam codice est depravatus, in quo sic legitur. *Probationes autem omnes, Jesus est in modica navi, & Mater vitæ, & duodecim Gubernatores, & Virgo lucis, & Senior tertius*. *Unde & major in navi vivens Spiritus adhibetur, & murus ignis illius magni, & murus venti & aëris, & aquæ interioris ignis vivensque. Omnia in luna habitabunt usquequo totum mundum ignis absumat, in quem autem annorum, numerum non didici*. Videtur autem antiquus interpres non benè intellexisse quibusdam in locis vim græci textûs, cujus verba apud Epiphanium ita latinè sonant ex versione nostrâ: *Cunctæ verò propagationes, seu prolationes potestatum ex bono Deo, nempe, Jesus, qui in minori navigio manet, & vitæ Mater, & Gubernatores duodecim, & Virgo lucis, & Senior tertius, qui in majore navigio residet, & vivens Spiritus & ingentis ignis murus, & murus venti, & aëris, & aquæ, & interioris ignis viventis; hæ inquam omnes propagationes, seu prolationes, apud exiguum luminare habitant, quousque ignis universum mundum absumat, id quod certo annorum spatio continget, quorum numerum nescio*. Sed de his Manichæorum ineptiis commodior nobis agendi locus erit in Manichæorum historiâ.

navi,& Mater vitæ,& duodecim Gubernatores, & Virgo lucis, & Senior tertius. Unde [1] & majori in navi vivens spiritus adhibetur, & murus illius ignis magni, & murus venti, & aëris, [2] & aquæ, & interioris ignis vivi, quæ omnia in lunâ habitabunt, usquequo totum mundum ignis absumat: in quot autem annis, numerum non didici. Et post hæc restitutio erit duorum [3] luminarium,& Principes habitabunt in inferioribus[4] partibus suis: Pater autem in superioribus, quæ sua sunt recipiens. Hæc est omnis doctrina, quam tradidit tribus discipulis suis,& jussit eos in tres mundi [5] plagas proficisci.[6] Adda partes sortitus est Oriẽtis; Thomas verò Syrorum terras suscepit; Hermas verò ad Ægyptum profectus est, & usq; in hodiernum, ibi degũt, dogmatis hujus gratiâ prædicandi.

σαι, ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἐν τῷ μικρῷ πλοίῳ, καὶ ἡ Μήτηρ τῆς ζωῆς, καὶ οἱ δώδεκα κυβερνῆται, καὶ ἡ παρθένος τοῦ φωτὸς, καὶ ὁ Πρεσβύτης ὁ τρίτος, ὁ ἐν τῷ μεγάλῳ πλοίῳ, καὶ τὸ ζῶν Πνεῦμα καὶ τὸ τεῖχος τοῦ μεγάλου πυρὸς, καὶ τὸ τεῖχος τοῦ ἀνέμου, καὶ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ ἔσωθεν πυρὸς τοῦ ζῶντος, πρὸς τὸν μικρὸν φωστῆρα οἰκοῦσιν, ἄχρις ἂν τὸ πῦρ καταναλώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐν ποσοῖς ποτὲ ἔτεσιν, ὧν οὐκ ἔμαθον τὴν ποσότητα. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποκατάστασις ἔσται τῶν δύο φύσεων. καὶ οἱ Ἄρχοντες οἰκήσουσι τὰ κατώτερα μέρη ἑαυτῶν, ὁ δὲ Πατὴρ τὰ ἀνώτερα, τὸ ἴδιον ἀπολαβών. ταύτην δὲ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν παρέδωκε τοῖς τρισὶν αὐτοῦ μαθηταῖς, κελεύσας ἕκαστον εἰς [5] κλίματα ὁδεύειν· καὶ ὁ μὲν Ἄδδας τὰ τῆς Ἀνατολῆς μέρη ἔλαχεν, ὁ δὲ Θωμᾶς τὴν Σύρων γῆν κεκλήρωται, Ἑρμείας δὲ ἄλλος τὴν εἰς Αἴγυπτον πορείαν ἐποιήσατο. καὶ μέχρι σήμερον ἐκεῖσε διατρίβουσι, τὴν τοῦ δόγματος ὑπόθεσιν στῆσαι θέλοντες.

XII. [7] Hæc cùm Turbo dixisset, vehementer accendebatur Archelaus; Marcellus verò non movebatur, Deum expectans, [8] auxilium veritati suæ futurum: Archelao autem erat cura pro populo, tanquam pastori pro ovibus, cùm luporum parantur insidiæ.

1 Codex Casinensis, *majore navi*. Legendum autem, *majori in navi*. Græci enim textùs apud Epiphaniũ hic est sẽsus.

2 Codex Bobiensis, *& aquæ interioris ignis vivensq;*. Casinẽsis, *eaq; interioris vivi*. Nos ex græco textu latinum correximus.

3 Codex Casinensis, *luminariorum*. Græca sonant, *duarum naturarum*.

4 Hic lacuna est in codice Bobiensi, in quo etiam *recipies*, perperam legitur.

5 Hinc patet rectè Petavium in græco hujus loci textu pro κλίματα, ut perperam legitur in Basileensi Epiphanii operum editione, substituisse κλίματα.

6 Codex Bobiensis, *ex quibus Adda*. Ceterum ex codice Bobiensi,& Epiphanio Casinensem supplevimus, in quo nulla Thomæ mentio.

7 Huc usque Epiphanius.

8 Codex Bobiensis, *auxilio*.

fidię. Igitur Marcellus Turbonem muneribus plurimis[1] replevit, & in Archelai[2] Episcopi domum residere præcepit. Eâdem autem ipsâ die adventavit Manes, adducens secum juvenes, & virgines electos[3] ad viginti duo simul; & primò omnium Turbonem[4] requirebat pro foribus Marcelli, quem cùm non invenisset, ad Marcellum ingreditur salutandum. Quo ille viso, admiratus est primò habitus indumenta; habebat enim calciamenti genus, quod[5] quadrisole vulgò appellari solet; pallium autem varium, tanquam[6] aërinâ specie; in manu verò validissimum baculum tenebat ex ligno[7] ebelino; Babilonium verò librum portabat sub sinistrâ alâ;[8] crura etiam braccis obtexerat colore diverso, quarum una rufa, alia velut prasini coloris erat:[9] vultus verò ut senis Persæ artificis, & bellorum ducis videbatur. Igitur Marcellus statim ad Archelaum mittit, qui cùm verbo citiùs affuisset, invehi in eum animo urgebatur ex ipso habitu, ac specie ejus,[10] & maximè quidem, quòd & quæ Turbone referente cognoverat; secretiùs factũ apud semetipsum retractaverat, & diligenter pręparatus advenerat. At verò prudentissimus Marcellus omni contentionum studio sublato, utrumque audire[11] decernit, invitatis viris primariis civitatis; ex quibus judices elegit, religione gẽtiles, quatuor numero, quorum hæc sunt nomina, Manippus[12] Grammaticæ artis, & disciplinæ rhetoricæ peritissimus, Ægialeus archiater nobilissimus, & literis apprime eruditus, Claudius & Cleobolus duo fratres egregii[13] rhetores. Fit ergo magnificus conventus; ita ut domus Marcelli, quæ erat immensa, repleretur ex his, qui ad audiendum fuerant[14] vocati: & cùm in conspectu omnium constitissent ii, qui adversùm se dicere proponebant, tunc illi electi judices excelsiores omnibus consederunt, atque Manæ dicendi initium datum est. Silentio igitur facto,[15] primùm aggressus est hoc modo.

XIII. [1] Ego

1 Codex Bobiensis, *donavit*.
2 Vox, *Episcopi*, deest in Bobiensi.
3 Codex Bobiensis, *ad duodecim*.
4 Codex Bobiensis, *requirit*.
5 Codex Bobiensis, *trifolium*. Persas altis calceis usos fuisse ait Strabo lib. 15.
6 Mirè corruptus est hic Bob. cod. legit enim, *aër inaspici enim. Manus verò*.
7 Codex Bobiensis, *ebilino*. Baculũ ex ebeno gestasse Prophetas, hoc est, sacrarũ rerum interpretes ex Callisthene probat Ducangius in Glossario verbo Ἐβένινος.
8 Hic lacuna est in codice Bobiensi.
9 Casinensis, *Vultus erat*.
10 Codex Bobiensis nõ habet, *quidem*.
11 Codex Casinensis malè, *cernit*.
12 Codex Bobiensis, *Grammaticus & disciplinæ rhetoricę artis peritissimus, & Ægidius*. Horum autem Judicum primum, Gentilium Philosophiæ professorem, secundum Medicum, tertium Grammaticum, quartum Rhetorem facit Epiphanius num. 10.
13 Codex Casinensis, *Rectores*.
14 Codex Bobiensis, *convocati*.
15 Codex Casinensis, *plurima*.

XIII. [1] Ego, Viri fratres, Christi quidem sum discipulus, Apostolus verò Jesu; pro nimiâ autem humanitate Marcelli adesse festinavi, ut qualiter oporteat observare modum divinæ religionis cum edoceam: ne sicut muta animalia, quę intellectu carent, nec quid agunt advertunt, ita etiam Marcellus, qui nunc se velut dedititium doctrinę Archelai subjugavit, ad ultimum damno animæ feriatur, cùm præparandæ divini cultus observantię ultrà non habuerit facultatem. Scio autem & certus sum, quòd [2] emendato Marcello, etiam vos omnes salvi esse poteritis; ipsius enim judicio suspensa pendet urbs vestra: quòd si ab unoquoque vestrum abjiciatur vana pręsumptio, & ea quæ dicentur à me, veri amore audiantur, futuri seculi hæreditatem, cælorum regna capietis. Sum quidem ego Paraclitus, qui ab Jesu mitti prędictus
Joan. 16. 8. sum, *ad arguendum mundum de peccato, & de* [3] *injustitia*. Sicut
I. Cor. 13. 9. & qui ante me missus est Paulus, *ex parte scire, & ex parte prophetare* se dixit, mihi reservans, quod perfectum est, ut hoc quod ex parte est, destruam. Tertium ergo testimonium accipite, Apostolum me esse Christi electum: & si vultis mea verba suscipere, invenietis salutem; nolentes autem, vos æternus ignis absumere
I. Timoth. 7. 30. habet. Sicut enim Hymenæus & Alexander *traditi sunt Satanæ, ut discerent non blasphemare*; ita & vos omnes pœnarum Principi trademini, pro eo quòd manus injecistis in patrem Christi, cùm eum dicitis causam esse omnium malorum, & conditorem injustitiæ, & totius iniquitatis creatorem, ex eodem fonte dulcem & amaram producentes aquam: quod fieri aut intelligi nullâ ratione possibile est. Cui enim oportet credi? magistris vestris istis, qui carnibus vescuntur, & affluentissimis deliciis perfruuntur, aut Salvatori Christo Jesu dicenti, sicut scriptum est in Evangeliorum
Mat. 7. 18. libro, *Non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala*
Joan. 8. 44. *bonos fructus facere*? Et alio in loco, patrem Diaboli, mendacem, & homicidam ab initio esse confirmat. [4] Rursum desiderium fuisse tenebris, ut insequerétur illud, quod de luce initio fuerat prolatum verbum

1 Huc usque Valesius edidit ex codice Bobiensi.

2 In codice Casinensi, *enim dato*.

3 Videtur hic locus à Manete, vel ab imperito librario corruptus; nam in sacro textu, *justitia*, scribitur contrario sensu. Varia autem Sacræ Scripturæ loca dolosè interpolasse, atque corrupisse Manetem disertè Archelaus asserit infra cap. 53. & ex Epiphanio colligitur in ejusdem hęresi num. 56.

4 Videtur respicere Manes ad illa Joan. 1. 5. *Et tenebræ eum non comprehenderunt*.

verbum, & inimicum hominem zizaniorum seminatorem, & principem seculi mundi hujus Deum, qui hominum mentes excæcat, ut in Evangelio Christi deserviant? Bonus est iste Deus, qui suos homines salvari non vult? Et, ut ne multa alia revolvam, & spatium temporis obteram, veræ doctrinæ [1] differens tempus, hęc dixisse sufficiat, & ad propositum redeam, ut competenter ostendam istorum absurdam esse doctrinam, nec quicquam Deo, & Patri Domini nostri Salvatoris adscribendum, sed malorum nostrorum causam accipere Satanam: in ipsum etenim rejiciendum, quòd omnia hujuscemodi mala ab ipso generentur. Sed & ea, quæ in Prophetis, & lege scripta sunt, ipsi nihilominus adscribenda sũt; ipse est enim, qui in Prophetis tunc locutus est, plurimas eis de Deo ignorantias suggerens, & tentationes, & concupiscentias. Sed & devoratorem eum sanguinis, & carnis ostendunt; quæ omnia ad eum pertinent Satanam, & ad prophetas ejus, quæ transformare voluit in patrem Christi, & scribere pauca quædam vera, ut per hæc etiam cætera, quæ sunt falsa, crederentur. Unde bonum nobis est ex omnibus, quæ usque ad Joannem scripta sunt, nihil omnino suscipere; à diebus verò ejus evangelizatum regnum cælorum solùm amplecti: semetipsos enim irriserunt, ridicula & ludicra introducentes, exiguis quibusdam verbis in lege adumbratis, ignorantes quia malis si admiscerentur bona, malorum corruptione etiam, quæ bona sunt, exterminantur. Et si quidem est quisquam, qui possit ostendere, legem rectè tenentem esse, debet custodiri; sin autem malam ostendero, interimenda est & abjicienda, quippe quæ [2] mortis ministerium continet informatum, quæ vultûs Moysi gloriam, contegens, destruxit. Non est igitur sine periculo cuiquam vestrûm pariter cum lege, & Prophetis novum [3] testamentum, tanquam unius sint utraque, docere; quippe cùm renovet de die in diem Salvatoris nostri eruditio: illa verò veterascens & senescens prope exterminium fiat. Quod manifestum est his, qui discretionem habere possunt; quia sicut arboris cùm senuerint rami, vel truncus fructum vltrà non affert, sed ab-

Mat. 13. 25.
Eph. 6. 12.
II. Cor. 6. 7

1 In codice, Casinensi *differens* legitur.
2 Hic unus ex illis Sacræ Scripturæ locis esse videtur, quos Manes, Archelao teste in cap. 53. hujus disputationis, ad suam fulciendam hæresim corrupit: nam diversum sensum præ se ferunt Pauli verba, ad quæ respicit, tam in vulgatâ editione, quàm apud Archelaum nostrum infrà cap. 43.
3 Ita codicis Casinensis lectionem correximus, in quo scriptum est, *novum testimonium, tum tanquam.*

abscinduntur, & membra corporum, cùm corrupta fuerint, amputantur: corruptionis enim virus ex membris per omne corpus infunditur, & nisi artificis diligentiâ remedium morbus acceperit, corpus omne vitiatur; ita ergo & recipientes legem, nisi cognove-
Luc. 16. 16. ritis cujus sit, animas cum salute perdetis. *Lex enim, & Prophetæ usque ad Joannem Baptistam*, à Joanne verò lex veritatis, lex promissionum, lex cælorum, lex annuntiatur humano generi nova. Equidem donec non erat qui verissimam scientiam Domini nostri Jesu vobis ostenderet, peccatum non habebatis: nunc autem & videtis, & auditis, [1] & in inscitias ire vultis, ut legem, quæ destructa est & relicta, [2] sicut Paulus, qui apud vos probatissimus
Gal. 2. 18. habetur, ait in quadam epistolâ suâ hoc modo, *Si enim quæ destruxi, hæc iterum reædifico, prævaricatorem me constituo*. Hoc autem dicit, gentiles eos judicans, propter quod sub elementis mundi essent,
Ibid. 4. 3. priusquam veniret plenitudo fidei, credentes in lege, & Prophetis.

XIV. Judices dixerunt, Si quid adhuc manifestiùs habes dic de doctrinæ tuæ modo, & fidei titulo. Manes dixit, Ego duas naturas esse dico, unam bonam, & alteram malam, & eam quidem, quæ bona est, in quibusdam partibus habitare; malam verò esse tam mundum hunc, quàm omnia, quæ in eo sunt, quæ quasi erga-
1. Jo. 5. 19. stula in parte maligni posita sunt, sicut ait Joannes, *Totus mundus in maligno est positus*. & non in Deo. Propterea duo loca esse diximus, unum bonum, & alium, qui extra eum est, ut in his spatium habens, posset in se suscipere creaturam mundi. Si enim dicimus monarchiam unius naturæ, & omnia Deum replere, & nullum esse extra eum locum, quis erit creaturæ susceptor? ubi gehenna ignis? ubi tenebræ exteriores? ubi fletus? In ipso dicam? Absit; alioquin etiam ipse in his pariter cruciabitur. Non ista sentiatis quicunque salutis vestræ curam geritis; exemplum enim vobis dicam, ut pleniùs intelligatis. Unum vas est mundus; quòd Dei substantia totum hoc vas replevit, quomodo jam potest in ipso vase aliquid ampliùs reponi? Si repletum est, quomodo suscipiet quod ponitur, nisi evacuetur de vase pars aliqua? Aut quò proficiet, quod evacuabitur, cùm locus non sit? Ubi terra? ubi cælum? ubi abyssus? ubi stellæ? ubi sedes? ubi Potestates? ubi Principes? ubi tenebræ exteriores? quis est qui horum posuit fun-

1 Locus corruptus: fortè, *&* *inficias*.

2 Deest fortasse, *observetis*, vel quid simile.

fundamenta, & ubi? Non potest aliquis dicere, nisi fortè blasphemet. Quomodo autem, & condere potuit creaturas non subsistente materiâ? si enim de non extantibus, [1] consequetur has visibiles creaturas meliores esse, & omnibus virtutibus plenas. Quòd si malitia est, & mors in eis, & corruptio, & si quid bono contrarium est; quomodo ex aliâ naturâ factas esse eas dicimus? Si verò consideretis quomodo generentur filii hominum, invenietis non esse Dominum hominis creatorem; sed alium, qui & ipse ingenitæ est naturæ, cujus conditor nullus, nec creator, nec factor est, sed sola malitia sua talem eum protulit. Est igitur vobis hominibus commixtio cum uxoribus vestris de hujuscemodi occasione descendens. Cum quis vestrûm carnalibus aliisque cibis fuerit satiatus, tunc ei concupiscentiæ oboritur incitatio, & ita generandi filii fructus augetur, ut non ex virtute aliquâ, nec ex Philosophiâ, nec ex alio ullo intellectu; sed ex solâ ciborum satietate, & libidine, & fornicatione. Et quomodo mihi quisquam dicet, quia ad imaginem Dei factus est pater noster Adam, & ad similitudinem, & similis est ei, qui fecit eum? Quomodo omnes, qui ex eo generati sumus, similes ei sumus? imò verò è contrario plurimę nobis sunt formæ, diversi vultûs ferentes effigiem? Quod quàm verum sit demonstrabo vobis in parabolis. Intuemini mihi aliquem volentem [2] thesaurum, aut aliquid aliud signare, & acceptâ cerâ, vel luto velle vultûs sui signaculum, quod gerit, exprimere; quòd si alius quoque vultûs sui figuram similiter expres-

ferit

1 In codice Casinensi est, *consequentem*.

2 Antiquos anulis omnia signasse, quæ à domesticorum, & servorum rapinis vindicare satagebant, arcas, armaria, amphoras, penum, aliaque furto ac rapinæ obnoxia, res notissima est antiquitatis Romanæ & Græcę studiosis, deque eâ post alios latè agit Kirchmanus de Anulis cap. 10. Anuli ad hoc facti, *signatorii*, & *sigillatorii*, & à Vopisco in Aureliano, *sigillaritii* nuncupantur; quin & *signacula*, ut Archelai disputationis interpres vertit, dici posse scitè tradit Salmasius de subsignandis testamentis cap. 19. Cerâ autem in hanc rem usos fuisse veteres latè probat Vossius de Idololatria lib. 4. cap. 91. De cretâ, quam *lutum*, idem Archelai interpres vocat, testis est Servius in lib. 4. Æneidos ad illa verba; Longeva Sacerdos, ubi Sibillæ apud Cumas agenti, ab Erythræis epistolam missam fuisse refert, *cretâ antiquo more signatam*. Meminit Herodotus in Euterpe *γῆς σημαντρίδος*, *terræ signatricis*, & Cicero orat. 4. in Verrē epistolæ *cretulâ* signatæ. Cujus autem generis esset hec terra ex eodem Cicerone liquet in Or. pro Flacco, ubi sic ait. *Hæc quæ à nobis prolata laudatio obsignata erat cretâ illâ Asiaticâ, quæ ferè est omnibus nota nobis, qua utuntur omnes non modò in publicis, sed & in privatis literis.* Pinguis enim, lenta, & glutinosa est creta illa. Denique de proprii vultus imagine in anulis interdum representatâ locus est Plauti in Pseudolo scen. 1. *Eâ causâ miles hic reliquit symbolum, Expressam in cerâ ex anulo suam imaginem.* Ceterum thæsauri sigillo obsignati mentio est apud Theodoretum in orat. 5. de providentiâ haud procul ab initio, ubi de apibus.

ferit, nunquid simile signaculum apparebit? Nequaquam; etiamsi vos nolitis, quod verum est, confiteri. Quòd si non sumus similes in signaculo, sed est in nobis differentia; quomodo non probatur Principum nos, & materiæ esse facturam, [1] secundùm enim ipsorum formam, & similitudinem, & imaginem etiam nos existimus formæ diuersæ. Quòd si eam, quæ ex initio facta commixtio est, & qualiter facta sit, vultis ediscere, edicam.

XV. Judices dixerunt, Non priùs quæritur quomodo facta sit prima commixtio, nisi priùs detur ratio, duo esse principia naturalia. Cùm enim claruerit duo esse ingenita, tunc etiam reliqua fidem capient, etiam si pars aliqua non accommodaverit assensum: judicandi enim nobis potestate permissâ dicemus, quòd nostræ opinioni claruerit. Demus tamen, & Archelao dicendi facultatem ad hæc, ut quæ ab utroque dicta fuerint comparantes, pro veritate possimus ferre sententiam. Archelaus dixit, Tametsi ingentis audaciæ, & blasphemiæ plena est intentio adversarii. Manes dixit, Audite Judices,[2] quid dixerit aduersarii? Ergo duæ res sunt. Archelaus dixit, Insaniæ magis quàm prudentiæ videtur mihi plenus iste, qui mihi hodie controversiam movet; quia dixero Adversarii; sed ablata tibi est in modico sermone objectio: [3] tametsi quidem ex hoc arbitratus es me affirmaturum duas esse naturas. Ingentem doctrinam ferens ades; neutrum enim eorum, quæ asseris, stat. Potest enim is qui non naturâ, sed proposito adversarius est, amicus effectus, non esse adversarius, & ita cùm alter è nobis alteri acquieverit, unum atque idem uterq; apparebit; quæ causa indicat creaturas rationabiles libero arbitrio esse permissas, unde & conversiones recipiunt, &[4] ideo ingenitæ naturæ esse non possunt. Quid ergo ais? duæ istæ naturæ inconvertibiles sunt, an convertibiles, aut una eorum convertitur? At verò Manes remoratus est, non inveniendo responsum; intuebatur enim quòd ex utroque concluderetur retractans; quia si dicam converti eas, respondebit mihi illud, quod in Evangelio scriptum est de arboribus; quòd si negem esse convertibiles, permixtionis statum,

1 In codice Casinensi erat, *Sed Deum enim*, nullo sensu, nos ex ingenio, ut editum est, correximus.

2 Fortè, *quòd dixerit*, vel, *quia dixerit*.

3 Ita hunc locum restituimus; nam in codice legebatur, *tam si quidem ex hoc arbitratus est se affirmaturum*. Sed supra vocem *tam*, quædam lineola literæ *c*, similis apparebat, quam particulæ *&*, compendium esse putavimus.

4 Fortè, *& ideo duæ ingenitæ naturæ esse non possunt*.

statum, & causam necessariò [1] expetet. Interea aliquando respondit Manes, inconvertibiles quidem sunt utræque, quantùm [2] spectat ad contraria, convertibiles verò, quòd spectat ad propria. ARCHELAUS DIXIT, Videris mihi delirus esse, & obliviscens propositionum tuarum; sed ne eorum quidem, quę [3] didicisti, verborum virtutes, vel qualitates agnoscere. Neque enim conversio quid sit agnoscis, neque quid sit ingenitum, aut quid dualitas, non quid præteritum, vel quid præsens, quidve futurum sit, sicut ex his, quæ à te nunc dicta sunt, adverti. Inconvertibilem enim esse affirmasti vtranque naturam, quantùm ad contraria [4] spectat; convertibilem verò, quantùm ad propria. Ego verò dico, quia qui in propriis vertitur, non excedit à se, sed est in eisdem, quibus semper est inconvertibilis; qui verò recipit convertibilitatem, hic extra propria effectus, devenit in aliena.

XVI. JUDICES DIXERUNT, Convertibilitas illum, cui accidit, transfert in alium, ut si dicamus, Judæus, si velit fieri Christianus, aut si Christianus velit esse Gentilis, hæc species est convertibilitatis, & causa. Neque verò si Gentilis, cùm in omnibus propriis suis maneat, ac Diis suis hostias offerat, templisque ex more deserviat, donec perseverat in propriis, ac proficit, nunquid dici potest esse conversus? Quid igitur dicis? recipiunt convertibilitatem an non? Et immorante Mane, ARCHELAUS AIT, Si quidem convertibiles esse dicit utrasque naturas, quid est, quod impediat, utì ne unum atque idem eas esse opinemur? Si enim inconvertibiles sunt, non est in his naturis, quæ similiter inconvertibiles sunt, & similiter ingenitæ, ulla discretio, neque altera ex his bona agnoscitur, aut mala. Quòd si convertibiles sunt, scilicet provenire potest, & bonum effici malum, & malum bonum. Si enim hoc provenire possibile est, quare non unum dicamus ingenitum, quod intelligere magis dignum est juxta rationem veritatis? Intueri enim oportet, quomodo malus ille fuerit ab initio, aut in quos malitiam exercuerit ante mundi constitutionem. Cùm cælum nondum extitisset, & nondum terra subsisteret, non homo, non animal, in quos exercebat malitiam? quem opprimebat injustè? quem spoliās occidit? Quòd si suis eum dicas extitisse malum, sine

1 In codice Casinensi erat, *expetit*.
2 In eodem codice tam in hoc cōmate, quàm in sequenti, perperā legitur *expectat*.
3 Fortè, *dixisti*.
4 Et hic malè legitur in codice Casinensi, *expectat*.

sine dubio ergo ostenditur illum bonæ esse naturæ. Si verò & illi omnes mali sunt, quomodo potest Satanam, & Satanas ejicere? Sed conclusus [1] sermone convertis, ut dicas, bonus vim passus est à malo. Sed nec hoc quidem est tibi sine periculo dicere, ut lucem victam esse confirmes; quod enim vincitur, vicinum habet interitum. Quid enim ait sermo diuinus? *Quis enim potest in-*
Marc.3.27. *troire in domum fortis, & diripere vasa ejus, nisi illo sit fortior.* Quòd si hominibus eum malum extitisse dixeris, & ex eo malitiæ suæ indicia demonstrasse; ergo ante hoc bonus fuit, & convertibilitatem recipit ex eo, quòd [2] creati hominis causa invenitur extitisse malitiæ. Sed postremò dicat quòd est malum, ne fortè nomen solum defendat, aut adstruat. Quòd si non nomen mali, sed substantia; fructus nobis malitiæ & nequitiæ hujus exponat, quôniam non agnoscitur unquam arboris natura sine fructu.

XVII. Manes dixit, Constet apud te priùs, quia est radix alia malitiæ, quam non plantavit Deus, & tunc tibi dicam fructus ejus. Archelaus dixit, Non hoc veri expetit ratio; neque enim assentiar tibi radicem esse malæ arboris illius, de cujus fructibus nunquam ullus gustaverit. Tanquam si velit aliquid quis emere; nisi priùs gustando discat, utrùm arida sit species, aut liquida, pecuniam non profert; ita neque ego tibi assentiar esse arborem malam & pessimam, nisi priùs qualitas fructuum ejus fuerit manifestata; scriptum est enim, quia de fructibus arbor cognoscitur. Dic ergo nobis, ò Manes, arbor, quæ dicitur mala, quem afferat fructum, aut cujus naturæ sit, quam virtutem habeat, ut tibi credamus, etiam radicem arboris ipsius esse talem? Manes dixit, Radix quidem mala, arbor autem pessima, incrementum verò non ex Deo, fructus autem fornicationes, adulteria, homicidia, avaritia, & omnes mali actus malæ illius radicis. Archelaus dixit, Ut tibi credamus, quia isti sunt fructus malæ illius radicis, gustum nobis eorum profer; substantiam enim ingenitam esse pronunciasti hujus arboris, cujus fructus secundùm sui similitudinem proferuntur. Manes dixit, Hæc ipsa injustitia, quæ in hominibus est, testimonium reddit, & avaritia de gustu illius malæ radicis. Archelaus dixit, Ergo, ut dixisti, fructus sunt arboris hujus iniquitates istæ, quæ geruntur ab hominibus. Manes dixit, Ita planè.

1 Fortè, *sermonem convertis*. 2 Fortè, *creatio hominis*.

planè. Archelaus dixit, Si fructus isti sunt, idest, actus hominum mali, ipsi ergo homines radicis locum, atque arboris obtinebunt; ipsos enim pronunciasti fructus ferre hujuscemodi. Manes dixit, Ita dico. Archelaus dixit, Malè dicis, ita dico; non enim ita dicis, alioquin cùm homines cessaverint peccare, arbor malitię infructuosa apparebit. Manes dixit, Impossibile est quod dicis; si enim unus cessaverit, aut alius, aut plures; alii autem hoc agerent. Archelaus dixit, Si omnino possibile est unum, & alium, & plures, sicut ais, non peccare, possibile est etiam hoc omnes agere; unius enim conditoris sunt, & unius massæ homines omnes, & ne otiosè per ineptias sequar, ea quæ inconditè protulisti, certis præscriptionibus excludam. Ais fructus malæ radicis, atque malæ arboris esse actus hominum, idest, fornicationes, adulteria, perjuria, homicidia, & reliqua his similia? Manes dixit, Ita. Archelaus dixit, Ergo si humanum genus interire pervenerit à facię terræ, ita ut ultrà jam peccare non possint, periret arboris hujus substantia, fructum ultrà non afferens. Manes dixit, Et quando, quod dicis, fiet? Archelaus dixit, Quoniam quod futurum est nescio, homo enim sum; non tamen sermonem istum indiscussum relinquam. Quid dicis de humano genere, ingenitum est, aut factura? Manes dixit, Factura est. Archelaus dixit, Si factura est homo, quis est adulterii, & fornicationis, & reliquorum talium pater? cujus hic est fructus? Priusquam fieret homo, quis erat qui fornicaretur, aut adulteraret, aut homicidia perpetraret? Manes dixit, Sed homo à malâ naturâ plasmatus, manifestum est, quia ipse sit fructus, etiam si peccet, etiam si non peccet: unde semel absolutè nomen hominum, & genus tale est, etiamsi justa gesserit, aut injusta. Archelaus dixit, Sed & illius rei faciamus mentionem. Si ipse, ut ais, hominem fecit malignus, quare malitiam exercet adversus eum?

XVIII. Judices dixerunt, Hoc volumus scire à te, Manichęe, quomodo illum affirmasti malum esse? Ex eo, quo homines facti sunt, aut antea? Quia enim necesse est te malitię ejus opus ostendere ex eo tempore, ex quo malum eum fuisse asseris, certus esto, quia neque cognoscitur vini qualitas, nisi priùs gustaverit quis, sicut & ex fructu omnis arbor dignoscitur. Quid ergo dicis? ex quo tempore malus est hic? necessaria enim nobis videtur hæc

ratio

ratio. MANES DIXIT, Semper. ARCHELAUS DIXIT, Ostendam etiam hoc, optimi Viri, & prudentissimi Auditores, quoniam sermo ejus omnino non constat; nam & ferrum non est semper malum, nisi ex quo homo est, & artificium ejus in malo conversum, utendo ex eo perversè; & omne peccatum extitit ex quo homo est. Sed nec ille quidem ipse magnus serpens, malus ante hominem fuit; sed post hominem, in quo malitiæ suæ ostendit fructum, quia ipse voluit. Si ergo nobis post hominem apparet secundùm scripturas malitiæ pater; quomodo ingenitus erit, qui post hominem, qui factura est, malus effectus est? Sed ex hominis [1] tempore à se creati, cur malus ostendatur? Quid in eo concupivit, si omne corpus suę facturę erat, quid zelatus est? Qui enim zelatur, aut concupiscit, meliora, & aliena concupiscit. Si ergo ex eo homo est, mala natura, demonstratur quomodo suus fuit, sicut frequenter ostendi, homo. Si enim suus erat homo, malus erat etiam ipse, tanquam talis arboris fructus; mala enim arbor, sicut ais, malos fructus facit. Cùm omnes enim mali essent, quid desideravit, aut unde initium malitiæ ostendit, si ex tempore plasmati hominis malitiæ ejus homo causa est? Lege autem ac precepto sibi dato, homo poterat nequaquam obtemperare serpenti, & his quæ ab eo dicebantur, cui si non obtemperasset homo, qua ex causâ malus fuisset? Quòd si ingenitum est malum; & quomodo interdum homo fortior illo invenitur? Obtemperans enim mandato Dei frequenter vincet omnem malitiæ radicem; & ridiculum est, si iste qui factura est, fortior inveniatur ingenito. Cujus autem est lex & mandatum, illud dico, quod homini datum est? Sine dubio confitebitur Dei esse. Et quomodo potest dari lex alieno, aut inimico quis potest dare pręceptum? Aut ille, qui accipit præceptum, quomodo potest adversùs Diabolum, idest, adversùs creatorem suum pugnare, tanquam si filius patri, cùm beneficiorum debitor sit, irrogare velit injurias? Ita in hac parte in utilitatem hominis designas, si per legem & mandatum adversùs eum, qui plasmaverit, dicat, atque eum vincere conetur. In tantum enim stoliditatis progressum esse ipsum Diabolum putabimus, quòd adversùm se hominem fecisse non senserit, nec animadverterit

quid

1 Primâ facie hic locus videbatur esse corruptus, sed modicâ vocum transpositione clarè sensus ejus constabit, ut sit, sed ex tempore hominis à se creati, hoc est, quo hominem ipse creavit, cur malus ostendatur?

quid futurum esset, nec providerit quid sequebatur; cùm etiam in nobis, qui factura sumus, sit aliqua vel parva scientia, inest & aliquid prudentię, & existimationis nonnunquam certæ. Et quomodo ingenito ne exiguum quidem providentiæ fuisse credimus, neque existimationis, aut intellectus; sed brutissimus sensu, & obtusissimi cordis, & naturæ pecoris invenitur, secundùm assertionem, videlicet, tuam. Quòd si ita est; quomodo homo, qui ingenio, atque scientiâ non parùm pollet, ab eo, qui ignarus omnium atque hebes sensu est, potuit accepisse substantiam? Quomodo hujuscemodi auctoris opus esse hominem audebit aliquis confiteri? Quòd si homo anima est, & corpus, & non solum corpus sine anima, quę sine se subsistere non possunt; quare ea inimica sibimet dices & contraria? Videtur enim mihi Dominus noster Jesus Christus de his dixisse per parabolas, *Nemo potest vinum novum in utres veteres mittere, alioquin rumpentur utres, & vinum effundetur.* Sed vinum novum in utres novos mittendum est; quoniam quidem idem Dominus est utris, & vini; nam etsi diversa substantia sit, sed dominatione, & observantiæ usu ex his duabus una persona subsistit. Non enim animam dicimus substantiæ unius esse cum corpore, sed habere unumquodque qualitatem suam; & tanquam ad unum genus, atque unam speciem hominum, uter, ac vinum comparatur, ita ab uno Deo hominem editum ratio expetit veritatis: gaudet enim anima corpore, & diligit, & colit illud, nihilominus etiam corpus gaudet ab animâ se vivificatum. Quòd si maligni opus dicat esse quis corpus, cùm sit & corruptibile, ac vetustum, atque deterrimum, non potest ferre spiritûs virtutē, nec animæ commotionem, & ejus splendidissimam creaturam. Sicut enim si assumentum panni rudis assuat quis vestimento veteri, major scissura fit, ita etiam corpus, si præclarissimo operi, animæ adsociatum fuerit, interiret. Similiter & si quis inferat lucernæ lumen in locum tenebrosum, fugantur continuò tenebræ, nec apparent; ita intelligendum est, animâ corpori insertâ, continuò tenebras effugatas, & unam jam effectam esse naturam, atque unum hominem in unam speciem constitutum, & ita conveniet consonanter vinum novum esse missum in utres novos, & assumentum panni rudis assutum non esse veteri vestimento. Sed ex hoc ostendere possumus consonantiam esse virtutum in utrâque, idest, corporis, atque animæ substantiâ, in qua ait

Matth.9.17.

Matth. ibid.

I. Cor. 12. 18. ait scripturarum Doctor maximus Paulus, Deum in corpore, sicut voluit, unumquodque membrum posuisse.

XIX. Quòd si tibi id difficile videtur intellectu, nec acquiescis his dictis, saltem exemplis tibi affirmabo. Intuere hominem *I. Cor. 3. 17. Et II. Cor. 6. 16.* templum esse quoddam, sicut scriptum est, spiritus autem, qui in ipso est, referat ejus formam, qui inhabitat templum; neque ergo templum constitui potest, non agnito priùs habitatore templi, neque inhabitator collocatur, si templum non sit extructum. Cùm ergo utrunque unâ ac pariter dedicetur; quomodo in his inimicum aliquid aut contrarium inveniri potest, & non potiùs ab amicis, atque idem volentibus vtrunque videtur effectum? Et ut scias, quoniam & amicitiâ, & genere conjuncti sunt, qui scit & audit, *Faciamus hominem*, & reliqua, respondit. [1] Hic enim, qui templum extruit, interrogat illum, qui informat simulacrum, mensurasque etiam magnitudinis, ac latitudinis, vastitatisque perquirit, ut ita fundamentorum spatia describat; neque enim in vanum quis templum extruit, nisi mensuras collocandi didicerit simulacri. Similiter igitur perquiritur modus corporis, atque mensura, ut possit aptè in eo anima collocari ab artifice omnium Deo. Quòd si dicat quis inimicum esse eum, qui plasmaverit corpus; [2] Deus, qui creator est animæ meæ, quomodo non, dum alteri invidet, alterius operi irrogavit infamiã, ut aut ille, qui templum extruit, angustum faciat, ita ut capere non possit, quod collocatur? aut ille qui simulacrum fecit, quomodo non grave aliquid pertulit, & ponderosum, quo intromisso, templum continuò concideret? Secundùm hoc, quod novimus esse inimicorum studia, contemplemur hæc, si non ita se habent; sin autem oportet omnia iisdem mensuris, eâdem æquitate disponi, similique gloriâ efferri; quid adhuc de hoc dubitamus? Addimus tantùm, si placet, etiam illud exemplum, similis videtur esse homo navi, quæ instructa ab artifice, atque in mare deducta est, quamque navigare impossibile est sine gubernaculis, quibus regi & flecti possit in quęcunque loca voluerit gubernator ejus. Et quia eodem artifice indigeat corpus gubernaculorum, quo & totius navis, nulli dubium est; sine gubernaculis enim otiosum erit omne navis opus,

corpus

1 Fortè, *Sic enim qui templum extruit.* In codice enim erat, *extruis.*

2 In codice Casinensi, *Deum.*

corpus illud immensum. Ita ergo animam corporis gubernacula dicimus, reguntur autem utraque arbitrii, atque animæ libertate, quo velut gubernatore utimur; [1] quæ cùm per conjunctionem unum effecta, consonantiam officii sui continent ad omne opus, quodcunque ex semetipsis efficiunt, uni auctori & conditori testimonium ferunt.

XX. His auditis, turbæ, quæ aderant, vehementer gavisæ sunt, itaut penè manus injicerent in Manem, quos vix Archelaus cohibens & reprimens, conquiescere fecit. JUDICES DIXERUNT, Sufficienter ostendit Archelaus hominis & corpus, & animam unius esse factoris, eo quòd consonare in coniunctione non possit opus unius, si propositum artificis à se dissentiret alterius. Quòd si dicatur unum explicare utrũque minimè valuisse, infirmitatem ostendit artificis; quia & si dicat quis animam boni Dei esse, otiosum opus invenitur hominis, nisi etiam corpus acceperit. Quòd si rursum corpus mali Dei dicatur esse figmentum, otiosum nihilominus erit, si animam non acceperit: quæ utique nisi commixtione, atque sibi invicem fuerit inserta cum corpore, homo nec erit, nec dicetur. Unde multis exemplis approbavit Archelaus, totius hominis unum atque eundem esse factorem. ARCHELAUS DIXIT, Scire te non dubito, Manes, hoc, quòd generantis, aut creantis filius dicitur ille, qui [2] natus est, & creatus. Quòd si malignus hominem finxit, pater ejus esse debet secundùm naturam. Et cui ergo dicebat Dominus Jesus, docens orare homines, *Sic dicite cùm* *Matth. 6. 9.*
oratis, Pater noster, qui es in cælis. Et iterum, [3] *Orate patrem ve-* *Luc. 11. 2.*
strum, qui est in occulto. De Satana autem dixit vidisse se eum, *Matth. 6. 9.*
Sicut fulgur cadentem de cælo. uti ne quisquam audeat dicere, quòd *Luc. 10. 18.*
ipsum nos docebat orare; neque enim descenderat Jesus, ut homines conjungeret, & reconciliaret Satanæ, quin potiùs conterendum eum sub pedibus fidelium suorum tradidit. Sed ego beatiores istos dicam esse Gentiles, qui multos quidem introducunt Deos unanimes tamen, atque amicos eos confitentur; hic verò duos introducens, inimicitias inter eos, discordemque sententiam non erubescit astruere. [4] Quòd si simulatos sub hujuscemodi con-

1 In codice Casinensi est, *quæ cùm conjunctionem.*

2 In eodem codice legitur, *natus est creatus.*

3 Meliùs in Vulgatâ, *Ora Patrem tuum in abscondito.*

4 In codice Casinensi, *Quòd simulatos.*

conditione [1] introducerent Deos, ludum jam gladiatorium inter eos erat videre, innumeras habentes naturas, diversasque sententias.

XXI. Jam verò de interiore, atque exteriore homine quid me necesse est dicere, cùm Salvatoris voce dicatur ad eos, qui camelum glutiunt, & de foris hypocritæ sunt, blandimentis atq; adulatione circundati, ad quos Jesus ait, *Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quare, quod de foris est catini, & calicis lavatis; quod autem intus est, immunditiâ plenum est? Aut nescitis, quia qui fecit, quod foris est, & quod de intus est, fecit.* Nunquid de catino, & de calice loquebatur? Nunquid vitriarius erat, qui hęc dicebat, aut figulus, ex luto fingens vasa? Nonne de corpore, atque anima evidentissimè loquebatur? Quoniã quidem Pharisæi aneti, & cimini decimas expectantes, quę erant graviora legis relinquebant, [2] & his quę extrinsecùs erant, adhibentes diligentiam, contẽnebant ea, quę ad salutẽ animę pertinebant; expectabant etiã salutationes in foro, & primos [3] discubitus in cœnis, quos sciens Dominus Jesus perditos esse, dicebat eis, quia his solis rebus, quæ de foris erant, adhiberent diligentiam, & ea quæ intrinsecùs erant contemnerent, velut aliena, ignorantes quoniam qui corpus fecerat, ipse fecit & animam. Et quis ita lapideus est, & stolidus, ut non ad omnia ei iste sermo sufficiat? Cui sermoni consonans Paulus ait, interpretans ea, quæ in lege scripta sunt, hoc modo: *Non infrænabis os bovi trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo?* [4] *Aut propter nos utique dicit?* Sed quid immoramur ulteriùs; adjiciam tamen pauca de pluribus. Si duo sunt ingenita, & his loca certa decernimus, dividitur Deus, si intra certum locum est, & non ubique diffunditur, & erit multò inferior loco, in quo est, ([5] majus enim quod continet semper eo, quem continet) & efficitur Deus ejus magnitudinis, cujus est locus, in quo continetur, sicut homo, si sit in domo. Deinde ratio requirit, quis est, qui inter eos diviserit, aut quis eis certos terminos statuerit, & invenitur jam uterque multò inferior virtutis humanæ. Lysimachus enim & Alexander totius

Mat. 23. 26. Luc. 11. 39. Luc. 11. 48. Luc. 20. 46. Mat. 23. 6. Mar. 12. 28. 1. Cor. 9. 9.

1 In Casinensi codice est, *introduceret*. Sed hic de Gentilibus loqui palàm est, quare legendum, *introducerent*.

2 In eodem codice, *ex his*.

3 Hic mirè depravatus est codex Casinensis, legit enim, *Primos discipulos subitos in cœnis, quod scientes Dominus*. Nos eum ex sacro textu restituimus.

4 Meliùs vulgata, *An propter nos*.

5 In Casinensi, *Malus*, nullo sensu.

totius mundi imperium tenuerunt, omnesque nationes barbaras, atque omne genus hominum subjicere potuerunt, ita ut non esset alius Imperator per illud tempus præter ipsos sub cælo. Et quomodo audebit quisquam dicere, non ubique esse Deum, qui est lumen verum indeficiens, cujus est regnum sanctum, & sempiternum,[1] ceu nequissimi istius impietas, qui nec[2] æqualem quidem cum hominibus potestatem omnipotenti Deo tribuit ...

XXII. Judices dixerunt, Lumen in totâ domô lucere scimus, & non in unâ aliquâ parte, sicut & Jesus dicit, quia *Nemo lucernam accendens ponit sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt.* Mat. 5. 16. Si ergo lumen est, necesse est illud (si tamen Jesus creditur) mundo universo lucere, & non per partes;[3] à quo si universum obtinet mundum, ubi jam ingenitæ tenebræ, nisi fortè accidentes, intelligantur? Archelaus dixit, Quoniam quidem multò meliùs à vobis intelligitur sermo Evangelicus, quàm ab isto, qui se Paraclitum esse profitetur, quem ego magis Parasitum, quàm Paraclitum dixerim, dicam ego quomodo acciderint tenebræ. Cùm lux esset ubique diffusa, mundum cæpit Deus condere, initium à cælo, & terrâ sumens, in quo ita ratio evenit, ut medietas, quæ est terræ locus umbrâ obtectus,[4] objectu videlicet earum, quæ factæ sunt, creaturarum, inveniretur obscurus, ita ut res expeteret introduci lucem huic ipsi in medietate posito loco. Unde & in Genesi Moyses enarrans facturam mundi, nequaquam facit tenebrarum mentionem, aut quasi factæ sint, aut non factæ; sed ipse tacuit, his qui possint advertere, derelinquens rationem hujus intellectûs; quæ quidem nec satis est ardua atque difficilis: cui enim non fiat manifestum, solem istum visibilem, cùm ab oriente fuerit exortus, & tetenderit iter suum ad occidentem, cùm sub terram ierit, & interior effectus fuerit eâ, quæ apud Græcos sphæra vocatur,[5] quòd tunc objectu corporum obumbratus non appareat. Sed obtecto eo, obstante terræ corpore, superducitur umbra, quæ ex se efficit tenebras, usquequo rursum, inferioris spatii cursu per noctem transacto, ad orientem revolvat, atque in locis solitis obortus appareat.

Est

1 In codice Casinensi est, *eu*, quod legendum putavimus, *ceu*.

2 Ita depravatum locum ex ingenio restituimus; nam in codice Casinensi scribitur. *Nec quæ vellem quidem*.

3 Fortè, *Atqui*.

4 In Casinensi codice, *obtectu*.

5 In Casinensi est, *quòd nunc oblectu*.

Est ergo umbræ, atque noctis causa corporis terræ soliditas, quod etiam [1] ex semet ipsius umbrâ homo intelligere potest. Ante cælum enim, & terram, atque omnes istas corporeas creaturas indeficiens lux manebat, cùm nullum corpus existeret, quod umbram sui objectione generaret, & ideo nusquam tenebras, nusquam noctem fuisse profitendum est. Nam si, verbi gratiâ, placeat ei, cui potestas est omnium, plagâ quæ ad occasum est, auferre de medio; non agente sole ad illam partem cursum, nusquam fiet vespera, aut tenebræ; sed erit sol semper in cursu, nec unquam occidet, & medium cæli axem penè semper tenebit, nec aliquando desinet apparere, & per hoc erit universus orbis terrarum clarissimo lumine radiatus, ex quo nec ulla ejus pars obumbrabitur, sed manebit ubique unius luminis æqualitas. Occidentali autem plagâ statum suum servante; & sole cursum suum tribus mundi partibus ministrante, hi quidem, qui sub sole sunt, clariùs videntur illuminari, ita ut penè dixerim, dormientibus adhuc iis, qui è diversâ plagâ consistunt, isti priores diei exordium sumant. Sicut autem ante eos, qui in parte occiduâ jacent, illis lumen exoritur, ita velociùs obscuratur, & soli omnium, qui in orbis medietate consistunt, æqualitatem semper sentiunt lucis. Cùm enim medium sol tenuerit cælum, nullus est locus, qui aut lucidior, aut obscurior esse videatur; sed omnes mundi partes [2] ex æquo & justo, solis fulgore luminantur. Si ergo, ut superiùs diximus, occiduæ plagæ pars auferatur è medio, ultrà jam non obscurabitur pars, quæ ei adjacet. Et hæc quidem mihi simpliciùs dicta sint, cùm possim & zodiacum circulum describere; [3] sed non intui nunc fieri ratus sum, propter quod de his silebo, & ad illud caput recurram, quod objecit adversarius, affirmans [4] omni nisu, tenebras esse ingenitas, quod & ipsum, quantùm valuimus, jam confutatum est.

XXIII. Judices dixerunt, Si consideremus lucem fuisse ante conditionem creaturarum, & nihil fuisse objectum, quod ex se umbram generaret, necesse est lucem ubique fuisse diffusam, & omnia loca fulgore lucis illuminata, sicut ostensum est ex his, quæ à te nuper

1 Ita emendavimus scriptum codicem, qui habebat, *Exuet ipsius umbra*.

2 In codice Casinensi legitur, *ex cæquo*. & mox *fulgure*.

3 Locus manifestè corruptus, cujus mihi emendatio non occurrit.

4 In Casinēsi erat, *Omni nisi*. sed legendum, *Omni nisu*, hoc est, omni conatu; formula dicendi huic interpreti usitata. Vide cap. 40. & præsertim cap. 47.

nuper dicta sunt, in quibus veram esse rationem videntes, damus palmam allegationibus Archelai. Si enim divisionem accipiat universus mundus, veluti muro quodam per medium instructo, & ex unâ parte habitent tenebræ, ex aliâ verò lux, intelligitur nihilominus, quia ex eo, quòd instructum est ædificium, umbrâ generatâ, acciderint tenebræ, & rursum nobis quærendum est, quis ædificaverit murum in medio duorum, si tamen ædificatum fateris, ò Manichæe. Si verò illa ratio consideretur, quasi murus non sit instructus, rursus sine aliquâ exceptione unus esse universus intelligitur locus, ac sub unâ potestate positus; unde ex omni parte tenebræ ingenitam naturam habere non possunt. ARCHELAUS DIXIT, Dicat mihi etiam hoc ad ea, quæ proposita sunt: Deo in regno suo posito, & maligno similiter in suo regno, quis inter medium ipsorum construxerit murum? Non enim potest dividere quid duas substantias, nisi quod sit [1] utriusque majus, sicut dicit in Genesis libro, quia *divisit Deus inter lucem, & tenebras.* *Genes.* 1. Talem esse aliquem necesse est & muri istius instructorem, murus enim terminos uniuscujusque demonstrat, sicut inter eos, qui rura incolunt, lapis solet portionem uniuscujusque dividere; quæ tamen res magis intellectum dat, quando hujuscemodi divisio fraternæ potiùs hæreditatis sit ratio. Verùm nunc non est mihi de his dicendum, quanquam necessarium videatur; nam illud est, quod petimus, quis est, qui extruxerit murum ad designandum uniuscujusque terminum regni? Non dixerat; nolo moretur hìc perfidus, sed jam confiteatur dualitatis suæ in unum refusam esse substantiam. Dicat quenquam, qui medium extruxerit murum? Quid agebat alter, altero instruente? Dormiebat, aut ignorabat, aut resistere non valuit, aut pretio concessit? Dic quid faciebat, vel quis est omnino, qui extruxit? Vos deprecor, Judices, quos Deus plenissimè repletos intellectu misit nobis, judicate, quis ex duobus extruxerit, & quid agebat unus, cùm alter extruxerat.

XXIV. JUDICES DIXERUNT, Dic nobis, ò Manes, quis designaverit fines utriusque regni, quis murum fecerit medium? Pro magno enim Archelaus interrogationem haberi hujus sermonis exposcit. MANES DIXIT, Bonus Deus, & nihil habens commune cum malo, firmamentum posuit in medio, quò alienum à se esse

pate-

1 In codice Casinensi, *utrunque majus.*

[1] patefaceret malignum. Archelaus dixit, Usquequo dignitate nominis mentiris? Deum etenim solummodo nomine appellas, & deitatem ipsius humanis infirmitatibus comparas. Aliquando ex non extantibus, aliquando ex subjectâ materiâ, quæ quidem ante se fuerit, asseris extruxisse, ut homines solent extructores. Interdum etiam eum timidum, interdum & convertibilem dicis; Dei est enim agere, quæ Dei sunt, hominis verò, quæ humana sunt. Si ergo Deus, ut ais, murum construxit, timidum se hic, & nihil fortitudinis se habere designat. Scimus enim semper eos, qui suspicantur ab extraneis sibi dolos intendi, atque hostium verentur insidias, ipsi solent urbes suas muris circundare; in quo & ignorantiam habent pariter, atque imbecillitatem sui ostendunt. Sed ne illud quidem à nobis reticendum est, quin potiùs in medium proferendum, vt & multâ assertionum copiâ, machinationum adversarii diversitas destruatur, auxilium nobis ferente veritate. Concedimus structuram factam esse muri, quæ ad discretionem esset uniuscujusque regni: impossibile enim est sine hoc uno habere unumquenque proprium regnum; eodem verò modo impossibile est, & malignum egressum propriis finibus boni partes invadere, muri interdictione constante, nisi fortè priùs dejiciatur, sicut audivimus ab hostibus fieri, atque etiam oculis nostris [2] nuper conspeximus. Cùm Rex aliquis oppugnat turrim valido muro circundatam, adhibet primò ballistas, & jacula, securibus deinde portas excidere, atque arietibus muros conatur evertere; & cùm obtinuerit, tum demum ingressus, quæ libuerit, agit, sive captivos placet cives adducere, sive cuncta subvertere, aut etiam, si placuerit, rogatus indulget. Quid ergo dicit iste? Non substantiâ, idest, proposito adversarius quis dejecit, quod interjectum fuerat munimentum: in præcedentibus enim professus est, quia supervenerint tenebræ ex propriis finibus in regnum Dei boni. Quis priùs dejecit munitionem? Impossibile enim erat ingredi malum, munitione constante. Quid taces? Quid moraris tu, Manichæe? Etiamsi tu differas, aggrediar

meâ

1. In codice Casinensi, *partum faceret*.

2. Nota Archelai ætatem, & habitæ disputationis tempus; loqui autem hic videtur Archelaus de Carrhis à Persis sub Valeriano Augusto expugnatis, vel de eisdem iterum ab Odenatho Orientis Rege Gallieni Imperatoris temporibus in Romani Imperii ditionem redactis. Vide Trebellium Pollionem in Gallieno cap. 10. & 12.

meâ sponte. Si enim dixeris, quia Deus destruxerit, requiram quid eum moverit ad destruendum hoc, quod priùs propter importunitatem maligni, & separationem ipse extruxerat? Quid iratus, aut quid damni perpessus, adversùm se ipse pugnare contendit? Aut nunquid de maligni facultatibus aliquid concupivit? Quòd si horum nihil in causâ est Deo destruendi ea, quæ jamdudum ad alienandum à se, & separandum malum ipse construxerat, illud nec mirum putandum est, [1] quòd ejus consortio fuerit delectatus; munitio enim, quæ missa fuerat propter hoc, ne ejus molestiam pateretur, idcirco destructa videbitur, quoniam non jam molestus, sed amicus fore putabitur. Quòd si à maligno murum dicas esse destructum; quomodo possunt boni Dei opera à maligno superari? alioquin fortior Deo invenietur maligna natura. Quomodo & ipse, cùm sit omnino totus tenebræ, luci supervenit, & comprehendit, Evangelistâ testimonium ferente, quia *Lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt?* Quomodo cæcus armatur? Quomodo tenebræ adversùs lucis regnum dimicant? Sicut enim hæc [2] illæsis oculis solis radios in se recipere non possunt; ita & hic ferre non valet regni lucis intuitum, sed manet semper extraneus, & alienus. *Joan. 1. 5.*

XXV. Manes dixit, Non omnes capiunt verbum Dei, sed quibus datum est scire mysteria regni cælorum. [3] Et jam quidem scio qui sint nostri; *Meæ* enim, inquit, *oves vocem meam audiunt.* Propter nostros ergo, quibus datus est veritatis intellectus, per similitudines dicam. Similis est malignus leoni, qui irrumpere vult gregi boni pastoris, quod cùm pastor viderit, fodit foveam ingentem, & de grege tulit unum hædum, & jactavit in foveam, quem leo invadere desiderans, cum ingenti indignatione voluit eum absorbere, & accurrens ad foveam, decidit in eam, ascendendi inde sursum non habens vires; quem pastor apprehensum pro prudentiâ suâ in caveâ concludit, atque hædum, qui cum ipso fuerit in foveâ, incolumem conservavit. Ex hoc ergo infirmatus est malignus, ultrà jam leone non habente potestatem faciendi aliquid, & salvabitur omne animarum genus, ac restitue- *Mat. 19. 11.* *Joan. 10. 27.*

1 In codice Casinensi, *putandum est consortio*. Sed, *si ejus consortio*, vel, *Quòd ejus consortio*, videtur legendum.

2 In eode cod. *illius oculis*, nullo sensu.

3 In Casinensi codice scribitur, *etiam quidem*. Sed legendum videtur, *& jam quidem*. sæpe enim in hoc codice junguntur verba, quæ disjungi debent.

tuetur,quod perierat,proprio suo gregi. Archelaus dixit, Si leonem maligno comparas, Deum verò pastori; oves atque hædum, dic, cuinam comparabimus? Manes dixit, Oves & hædus unius mihi videntur esse naturæ; in similitudinem autem ponuntur animarum. Archelaus dixit, Animam ergo perditum dedit Deus, objiciens eam leoni in foveâ. Manes dixit, Nequaquam, absit hoc; sed apprehensus est hoc ingenio, in futurum verò salvabit eam. Archelaus dixit, Ridiculum jam istud est, Viri auditores, si agnum, quem retinebat in finibus, pastor extimescens leonis ingressum,projecit eum devorandum, & dicitur quia in futurum salvabit eum. Quomodo non, totum hoc ridiculo plenum est? Nam & in hoc etiam judicium adimitur. [1] Deus enim Satanæ animam tradidit, in perditionem ab eo assumendam. Quando enim pastor, [2] nonne David de ore leonis, vel ursi eruit ovem? Hoc dicimus propter ore leonis, quòd ait, de ore leonis, aut de ventre ejus potest educere, quod iam ille devoravit. Sed dices mihi, Deus est,& omnia potest. Audi ergo ad hæc, cur igitur quòd possit, non illud potiùs asseris, quòd poterit propriâ virtute vincere leonem, [3] sive purâ Dei potentiâ, & nunquam machinis quibusdam, & foveæ hædo,sive agno tradito? Dic mihi etiam illud, si pastori superveniat leo,non habenti oves, quid fiet? Ingenitus enim est, qui dicitur pastor, ingenitùs quoque etiam leo. Cùm ergo nondum esset homo, priusquam pastor haberet gregem, si supervenisset leo, quid fiebat, quia non erat leonis esca priusquam hædus esset? Manes dixit, Leo quidem nihil manducabat, exercebat tamen malitiam suam per quæcunque poterat invenire, discurrens per vertices montium; quòd si aliquando ei etiam esca erat necessaria, capiebat ex bestijs, quæ erant sub regno suo. Archelaus dixit, Ergo unius sunt substantiæ bestiæ, quæ sunt in regno maligni, & hædi,qui sunt in regno boni Dei. Manes dixit, Absit; nequaquam; nihil commune est, neque ipsis ad invicem, neque his, quæ sua sunt. Archelaus dixit, Unus atque idem est usus in escâ leonis. Si enim ex propriis ali-

quando

1 Loquitur hic Archelaus, ex Manetis sententiâ, qui cùm pastorem prævidentem, ac prænoscentem inevitabili leonis devorationi exposuisse hædum diceret, necessariò consequebatur pastorem ipsum causam esse perditionis hædi, eique illius necem jure adscribi.

2 Hic aliquid deesse videtur. Fortè *Quãdo enim pastor hoc fecit? Nõne David, etc.*

3 Ita corrigi debere videtur lectio codicis Casinensis, qui habet, *si & pura*. nisi malueris, *si est pura*.

quando bestiis capiebat cibum, aliquando & de his boni Dei, nulla est in his differentia, quantùm ad escas pertinet, & ex hoc apparet unius eas esse substantię. [1] Sed aliud alio longè differre ignorantiam pastori adscribimus, quia non aptam escam, quin potiùs alienam obtulit, vel projecit leoni. Aut fortè rursus dissimulare volens, dices mihi, quia nihil leo ille comedebat. Illum ne igitur, qui comedere nesciebat, ipse ad comedendum animam provocavit, nec solâ foveâ ad decipiendum eum uti voluit, si tamen hoc dignum est facere Deum, & dolos exquirere? Et sicut Rex aliquis, bello sibi illato, nequaquam propriâ virtute confisus, sed imbecillitatis suæ timore perterritus, muris ipse urbis inclusus, vallum aliaque munimenta circundat, ac præparat, manui, ac viribus nihil fidens; si verò vir fortis sit, etiam porro à suis finibus in occursum hosti procedit, & agit omnia, usquequo vincat, & obtineat adversarium.

XXVI. Judices dixerunt, Si ais pastorem hædum, sive agnum leoni projecisse, cùm ille irrueret adversùm ingenitum, actum est. Quem enim potest judicare pastor hædorum, atque agnorum, cùm ipse inveniatur eis in delicto, si causâ traditus etiam agnus per infirmitatem pastoris resistere non valuit leoni, & consequens est, ut quodcunque fuerit leoni libitum, gerat; tanquam si Dominus unum è servis suis ejectum, vel per metum tradat adversario suo, quem rursus recipere suis viribus non valeat? Si verò casu aliquo provenerit eum recipi, qua tandem ratione tormenta ei poterit irrogare, si ad omnia, quæ ei imperabat inimicus, parebat, cùm [2] eum ipsum tradiderit inimico, sicut leoni hædum? prænoscentem enim asseris esse pastorem. Verberatus enim agnus, & interroganti se pastori, cur in his leoni paruerit, respondet; tu me leoni tradidisti, nec restitisti aduersùs eum, sciens, & prævidens quæ mihi gerenda forent, cùm ejus me necesse esset obtemperare præceptis. Et ne multa dicamus, neque Deus perfectus pastor ostenditur, neque leo alienos cibos percepisse demonstratur, & ideo ipsâ veritate edocente claruit, his quæ ab Archelao dicta sunt, palmam nos debere conferre. Archelaus dixit, Quoniam quidem de omnibus, de quibus disceptavimus, prudentiâ Judicum plenissi-

1 Locus iste videtur mendosus, nec quid sibi velit Archelaus clarè intelligitur, nisi legamus, *Sed alium ab alio longè differre si dicamus, ignorantiam pastori adscribimus.*

2 Fortè legendum, *eum ipse.*

nissimum terminum posuit, tacendum est de reliquis, & in tempus aliud reservandum. Sicut enim [1] si quis serpentis conterat caput, in nullum jam reliqua corporis ejus membra deputanda sunt; ita dualitatis quæstione rejectâ, sicut pro viribus ostendimus, reliqua, quæ per hanc asserebantur, cum ipsâ pariter explosâ sunt. Sed in ipsum, qui adest, assertorem horum paucis dicam, ut omnibus innotescat quis, & unde, & qualis est; dixerat enim se esse Paraclitum illum, quem Jesus proficiscens, humano generi missurum se esse promiserat ad salutem fidelium animarum, & non longè [2] possit ei Paulus vas electionis, & vocatus Apostolus, unde & prædicans veram doctrinam [3] ajebat, [4] *Aut documentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus*. Et quidem quod dico tali exemplo [5] sed clarius. Homo quidam conclusit in thesauro frumenti plurimum, ita ut refertus esset locus, quem locum [6] clausum atque signatum sufficientibus signaculis, custodiri præcepit; ipse Dominus verò [7] cessit; alius autem quidam post multum temporis advenit ad thesaurum, dicens se ab eo, qui signaculis locum concluserat, missum ad hoc, ut etiam ipse in eundem thesaurum triticum congregaret. Quem cùm vidissent custodes, poscebant ab eo [8] signaculi fidem, quo possint ei, videlicet, aperire thesaurum, & parare ei, tanquam ab illo, qui signaverat, misso; [9] qui cùm nec claves ostenderet

II. Cor. 13. 3.

1 In cod. Casinensi deficit, *si*, & paulò post, *quæstione relectâ*, habet. Sed necessaria visa est utrobique correctio nostra.

2 Vel hic nonnulla desunt, vel fortasse legendum, *ut non longè post sit ei Paulus*, nempe, ut ipso parùm inferior sit Paulus Apostolus, quem à Deo ante se ad humani generis salutem missum fuisse ait suprà Manes, ita tamen ut sibi, quod perfectum erat, reservatum fuerit. Vide suprà cap. 13.

3 In codice Casinensi est, *agebat*, librarii, ut arbitror, errore; sic infrà capite 29. *Jesus ad discipulos agebat*.

4 Vulgata legit, *An experimentum*; in græco tamen textu est, ἐπεί.

5 Fortè *fit*, vel *sit*, aut etiam, *est*.

6 Suprà thesauri solo sigillo obsignati mentionem facit Archelaus: at hic sigillo claves adjungit, quo pacto chariora quæque ab antiquis custodiri consuevisse, testis est Aristophanes in comœdia, cui titulus, Θεσμοφοριάζουσαι pag. 787. apud quem mulier quadam conqueritur gynecæorum fores sigillis, & pessulis à maritis obfirmari, quem morem irridet Menander apud Stobæum.

7 Fortè *recessit*, vel *discessit*.

8 Anulis pro tesserâ, seu signo in repetendo deposito, & majore nuntiis fide conciliandâ veteres usos fuisse, ex Plauto, & Apulejo discimus, quorum primus in Bacchide act. 2. scena 3. vers. 93. ita inquit Chry. *Anulum grati tui Fausto, ut memineris ferre*. Nic. *Quid opus est anulo?* Chry. *Quia id signum est Theotimo, qui cùm illi afferet, ei aurum ut reddatur*. Alter verò in lib. 10. de Asino aureo hoc iratæ cujusdam mulieris facinus refert. *Anulo mariti surrepto, rus profecta, mittit quendam servulum, sibi quidem fidelem, sed de ipsâ fide pessimè merentem, qui puellæ nuntiaret, quòd eum juvenis profectus ad villulam vocaret ad se; addito, ut sola, & sine ullo comite quàm maturissimè perveniret. Et ne qua forte nasceretur veniendi cunctatio, tradit anulum marito subtractum, qui monstrans, fidem verbis adstipularetur. At illa mandato fratris obsequens (hoc enim nomen sola sciebat) respectu etiam signo ejus, quod offerebatur, gnaviter, ut præceptum fuerat, incomitata festinat, &c.*

9 In Casinensi *Quicumque*. Sed sensus postulare videtur, ut *qui cùm nec* legatur.

deret, neque signaculorum fidem deferret, (neque enim habebat jus) à custodibus ejectus est, & fugatus; fur enim potiùs, & latro ab eis esse deprehenditur, convictus, & [1] confugatus etiam ex hoc, quòd post multum tempus, quàm promissum fuerat, adesse desideret, neque claves, neque signacula, neque ullum omnino custodibus indicium deferens, non quantitatem frumenti reconditi sciens; quæ omnia manifesta indicia sunt, nequaquam eum ab illo esse transmissum, [2]& ideo, ut consequenter erat, à custodibus reservatus est.

XXVII. Aliud etiam, si videtur, dicimus exemplum. Homo quidam paterfamilias dives plurimùm, ad tempus peregrè abfuturus, filiis suis pollicitus est, missurum se esse aliquem, qui pro se distribueret eis ex æquo substantiam. Et quidem non multò post misit tutum virum quendam, justum, & verum, qui cùm venisset, susceptâ universâ substantiâ, primò omnium instruere eam ac regere studuit, laborans plurimùm in itineribus, [3] sedens ipse per se suis manibus opus faciens, & ministrans; [4]deinde moriturus testamentum scribit, propinquis suis & proximis omnibus hæreditatem derelinquens, & signacula dedit eis, & nominatim singulos convocans, præcepit eis servare hæreditatem, & custodire, ac regere substantiam, sicut susceperant, & perfrui bonis & fructibus, ipsi domini hæredesque derelicti. Si qui verò ex agri hujus fructibus percipere rogaret, indulgenter præberent; [5] sin autem cohæredem se dicens, exposceret, devitarent, atque alienum esse pronunciarent; opus autem magis facere debere eum, qui recipi velit. Quomodo ergo his omnibus benè, rectèque dispositis & statutis, ac plurimo tempore in eo statu perseverantibus, eum qui post trecentos ferè annos venerit, & hæredem esse se confirmet, non abjiciemus, non justè alienum pronunciamus, qui nec de propinquis se esse ostendit, qui defuncto nostro non adfuerit ægrotanti, qui in exequias non ierit Crucifixo, qui sepulchro non adstiterit, qui omnino nesciat, quomodo, aut qualiter defunctus est, qui denique

1 Fortè, *confutatus*.

2 In codice Casinensi legitur, *& ideo consequenter*.

3 Fortè, *sed & ipse per se*.

4 In codice Casinensi, *Deinde die moriturus*, nos secundam vocé, ex præcedentis verbi postremę syllabæ repetitione veluti insertam, sustulimus. Vel fortasse legendũ, *Deinde die, qua moriturus erat, testamentum*.

5 Aut nihil video, aut ita restituendus est hic locus manifestè corruptus; nam in codice ita scribitur. *Sin autem conderem se dicens, exposceret, devitarent perse。qui, alienum esse pronunciaret*.

que thesaurum frumenti ingredi cupiat, nullo indicio delato ab eo, qui obsignaverit? Nonne eum, tanquam latronem & furem abjiciemus, ac modis omnibus expellemus. Hęc igitur signa, quæ in prædictis comprehendimus exemplis, iste non deferens adest, dicens se esse Paraclitum, qui ab Jesu præsignatus est mitti, in quo [1] mendacem, ignorans fortasse asseret Jesum; qui enim dixerat se non multò post missurum esse Paraclitum, invenitur [2] post trecentos, & eo ampliùs annos misisse hunc, sicut ipse sibi testimonium perhibet. Quid dicent Jesu in die judicii illi, qui jam vitâ excesserunt ex illo tempore usq; nunc? Nonne hæc apud eum allegabunt, noli nos cruciare, si opera tua non fecimus; cur enim cùm promiseris sub Tiberio Cæsare missurum te esse Paraclitum, qui argueret nos de peccato, & de justitia, sub Probo demum Romano Imperatore misisti, orphanos dereliquisti, cùm ipse dixeris, non derelinquam vos orphanos, cùm ipse dixeris te, mox ires, missurum esse Paraclitum? Quid poteramus orphani facere, non habentes tutorem, nihil nos deliquimus; tu nos fefellisti? [3] Sed absit hoc à Domino nostro Jesu Christo Salvatore omnis animæ. Non enim moratus est in promissionibus suis, sed cùm dixisset, *Vado ad Patrem meum, & mitto vobis Paraclitum*, statim misit, dividens, donans discipulis suis; [4] abundantiùs verò conferens Paulo.

Joann. 14.

XXVIII. Manes dixit, Tuimetipsius indicio comprehensus es. Hæc enim adversùm te locutus, ignoras, quia dum in me vis probra conjicere, majori culpæ succumbis. Dic age mihi, si, ut ais, qui à Tiberio usque ad Probum defuncti sunt, dicent ad Jesum, noli

1 Hoc eodem argumento adversùs Montanistas utitur Theodorus Heracleota in cap. 14. Evang. Joan. vers. 17. cùm inquit, *Nam si illis non diligentibus solùm, sed & pro Deo mortem appetentibus, non misisset, quem promiserat Paraclitum, secundùm Phrygiorum impietatem, mendacium in Evangeliis reperiretur. Quòd si verò, cùm sit ipsa veritas, miserit iis Spiritum Sanctum, temerè errando comminiscuntur, dicentes per Montanum, & Priscillam missum esse Paraclitum post ducentos & triginta annos ab Apostolicâ gratiâ transactos.*

2 Contentionis æstu actus videtur hic dixisse Archelaus, post trecentos & amplius annos à Christi mortem Manetem emersisse: nam à Christi morte usque ad habitæ cum Manete disputationis tempus, anni circiter ccxlix. intercedunt. Vide præfationem nostram in Archelao.

3 Parvâ mutatione hunc locum rectè, ni fallor, emendavimus, qui in codice Casinési ita se habet. *Sed absit hanc à Domino nostro Jesu Christo Salvatore omne animæ.*

4 Mirè hic & in seqq. depravatus est codex Casinensis, in quo legitur, *Abundantibus verò confitens Paulo. Manes dixit, Tuum & ipsius indicio comprehensus es; hæc enim versum te locutus, ignorans, quia dum me vis probra conicere, majori culpa se succumbit. Dic age mihi studias, qua Tiberio usque ad Probum defuncti sunt, dicent ad Jesum, nolite nos judicare.* Nos tot menda, quantùm per conjecturas licuit, abstergere conati sumus.

nos judicare, quia opera tua non fecimus, non enim misisti nobis Paraclitum, [1] cùm dixeris te missurum; non multò magis illi hæc dicent, qui à Moyse usque ad adventum ipsius Jesu Christi vitâ excesserunt, & eò rectiùs dicent, [2] noli nos tradere tormentis, quoniam agnitionem tui non accepimus? Et non solùm hi, qui ante ipsius adventum decesserunt, jure hæc allegare videbuntur; verùm etiam illi, qui ab Adam usque ad adventum Jesu obierunt? Neque Paracliti enim scientiam consecuti sunt, neque Jesu doctrinâ eruditi sunt. [3] Sed hoc solùm ultimum genus hominum, ut ais, quòd à Tiberio est, salventur; ipse enim *Eos Christus de maledicto legis redemit*, sicut Paulus testimonium dedit, *Quia litera occidit, nec quenquam vivificat*, &, *Quòd lex ministerium mortis est, virtusque peccati*. Archelaus dixit, Erras nesciens scripturas, neque virtutem Dei; multi enim etiam post adventum Christi usque nunc perierunt, & pereunt, hi scilicet, qui operibus justitiæ deservire noluerunt; illi verò soli, qui susceperunt eum, & suscipiunt, *Potestatem acceperunt filii Dei fieri*. Non enim omnes dixit; sed neque tempus terminavit, *Quicunque enim*, inquit, *acceperunt eum*. Adest autem semper justis viris, à creaturâ mundi, nec cessat inquirere sanguinem ipsorum ex sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ. Unde ergo Abel justus, & illi omnes reliqui [4] per ordinem, qui inter justos enumerantur, cùm lex non esset Moysi, cùm Prophetæ oborti non essent, nec prophetiæ munus implessent? Nonne justi effecti sunt ex eo quòd legem implebant, *Ostendens unusquisque eorum* [5] *opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente eis conscientiâ suâ?* Cùm enim quis legem non habens, naturaliter, quæ legis sunt, facit, hic legem non habens, ipse sibi est lex. Et intuere multitudinem legum per singulos justos, qui benè agebant vitam suam, nunc ex semetipsis proferentes in cordibus suis insitam Dei legem, nunc à propriis parentibus inquirentes, aliquando etiam ab antiquioribus & senio-

Galat. 3. 13.
II. Cor. 3. 6.
I. Cor. 15. 56.
Joann. 1.
Matt. 23. d.
Rom. 2. 15.

ribus

1 Verbum, *missurum*, nostra est additio, cùm in Casinensi desit; & sanè vocé illam, vel quid simile ibi deficere ipsa orationis series ostendit.

2 In Casinensi est, *noli nostra de tormentis*, nullo sensu, nisi, ut editum est, corrigatur.

3 In codice Casinensi sic legitur, *Sed hoc solùm ultimum genus hominum, ut eas, quod a Tiberio est, salventur*. Nos autem verba illa, *ut eas*, interpretati sumus, *ut ais*, exemplo alterius loci infrà cap. 30. ubi, *ut as*, pro, *ut ais*, vel, *ut asseris*, à librario scriptú fuisse, sensu ipso poscente, conjecimus.

4 In codice Casinensi, *qui per ordinem, qui inter justos*.

5 In eodem codice scribitur, *opus legis scriptura*.

ribus addiscentes. Verùm quia pauci [1] per hunc modum poterant ad justitiæ culmen ascendere, ideft, per parentum traditiones, nullâ in literis lege conscriptâ; miseratus est Deus humanum genus, & scriptam legem per Moysen voluit hominibus dare, quoniam quidem non apprime in cordibus eorum naturalis legis æquitas retinebatur. Consona igitur primæ creationi humanæ fit in literis legislatio, quæ per Moysen datur salutis causâ plurimorum. Si enim æstimamus hominem sine operibus legis justificari, & Abraham reputatus est justus, quantò magis ii, qui adimpleverint legem, continentem ea quæ hominibus expediunt, justitiam consequentur. Et quoniam trium solummodo sermonum mentio-

II. Cor. 3.7. nem fecisti, de quibus Apostolus dixit, *Ministerium mortis esse le-*
Galat. 3.13. I. Cor. 15.56. *gem*, &, *Christum redemisse nos de maledicto legis*, & quoniam, *Virtus peccati est lex*. Adde adhuc, & dic quantacunque tibi videntur adversùs legem esse conscripta.

XXIX. Manes dixit, An non idem est, quod Jesus ad disci-
Joann. 8.44. pulos ajebat, incredulos eos esse demonstrans, *Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri facere vultis*. Hoc utique dicit, quia quanta voluerit malignus Princeps hujus mundi, & quanta desideraverit, per Moysen scripserit, & dederit hominibus facien-
Joann. ibid. da. *Ille enim homicida est ab initio, & in veritate non stetit, quoniam veritas in eo non est; cùm loquitur mendacium, de suis propriis loquitur, quoniam mendax est, sicut & pater ejus*. Archelaus dixit, Sufficit tibi hæc, sunt, an habes & alia, quæ dicas? Manes dixit, Habeo quidem multa, & horum majora; sed his contentus ero. Archelaus dixit, Exemplum, scilicet, accipiamus ex his, eorum quæ habere te dicis, ut si hæc rectè posita fuerint inventa, etiam reliqua cum his adnumerentur; sin minus ero ego obnoxius sententiæ Judicum, ideft, victi ignominiam feram. Ais ergo ministerium mortis esse legem, & Principem hujus mundi mortem, re-
Rom. 5.14. gnare ab Adam usque ad Mosen, scriptum est enim, *In eos qui* [2] *non peccauerunt*. Manes dixit, Ergo mors regnavit sine dubio, quia

qua-

1 Ita videtur legendum, licet in codice Casinensi scribatur, *per hunc mundum*.

2 Irenæus quoque lib. 3. adv. hæreses cap. 20. cum particulâ negatiuâ laudat hunc D. Pauli locum: unde patet D. Augustinum in libro de Peccat. meritis & remiss. lib. 1. cap. 11. rectè censuisse, ita ad græcorum codicum fidem legendum esse, licet in majori latinorum codicum parte sine particulâ negativâ legeretur. Hanc tamen postremam lectionem multis contendit veram esse Hilarius Diaconus in commentarijs ad eum Pauli locum inter D. Ambrosii opera, sed ejus opinionem, utpote originali peccato adversantem, rejecit Ecclesia, quæ probatam D. Augustino lectionem in latinis quoq; sacræ Scripturæ codicibus huc usque retinuit.

dualitas est, nec aliter, nisi essent ingenita. ARCHELAUS DIXIT, Et quomodo ingenita mors certo ex tempore regni sumit exordium? ab Adam enim, inquit, & non dixit ante Adam. MANES DIXIT, Quomodo verò, & justorum, & peccatorum obtinuerit regnum dicito? ARCHELAUS DIXIT, Cùm priùs confessus fueris, quia à tempore, & non æternitate regnavit, tum dicam. MANES DIXIT, Scriptum est hoc, quia *Ab Adam usque ad Mosen regnavit*. ARCHELAUS DIXIT, Ergo & finem habet, quod cœpit[1] ex tempore, & verum est illud, quod dictum est, quia *Absorta est mors in victoriâ*. Etiam ingenita non erit, quæ & initium habere monstratur, & finem. MANES DIXIT, Deus ergo eam fecit. ARCHELAUS DIXIT, Nequaquam; absit, Deus enim mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum. MANES DIXIT, Deus eam non fecit, facta tamen est, ut ais; à quo acceperit imperium, vel à quo creata sit, dicito? ARCHELAUS DIXIT, Si hoc plenissimè ostendero, quòd substantiam ingenitæ naturæ mors habere non possit, nonnè confiteberis unum Deum esse, & hunc ingenitum? MANES DIXIT, Loquere, subtiliter enim vis[2] discere. ARCHELAUS DIXIT, Quia tu verba illa ita protulisti, tanquam tibi proficerent ad ostensionem ingenitæ radicis; sufficiunt tamen nobis, & ea, quæ suprà tractata sunt, in quibus plenissimè ostendimus, impossibile esse duarum naturarum ingenitarum existere posse substantias.

Roman. ibid.

I Cor. 15. 54.

XXX. JUDICES DIXERUNT, Dic ad ea, quæ nuper proposuit, Archelae? ARCHELAUS DIXIT, Principem mundi, & malignum, & tenebras, & mortem unum eundemque esse dicit, legemque ab eo datam, propter hoc, quod scriptum est, *Ministerium mortis*, & reliqua, quæ objecit. Quoniam,[3] inquam, sicut superiùs diximus, malorum memoriæ lex non diligenter hærebat, scripta naturaliter in cordibus eorum, neque apud seniores erat satis firma traditio,[4] cùm eis inimica semper memoriæ inhæsisset oblivio, & aliter quis eruditur à magistro, aliter à semetipso, perveniebat facilè legis naturaliter scriptæ transgressio, & ex prævaricatione mandatorum regnum mors in hominibus obtinebat; hujuscemodi est enim genus hominum, quòd virgâ ferreâ regi indigeat à Deo. Exultabat

Galat. 3. 13.

1 In codice Casinensi manifesto errore scribitur, *exemplo re*.
2 Fortasse, *dicere*.
3 In codice Casinensi malè, *iniquam*.
4 Ita necessariò emendanda visa est ejusdem codicis lectio, in quo scribitur, *cùm eas inimica semper memoria inæresis sed oblivio*.

bat ergo mors, & cum omni potestate regnabat usque ad Mosen, etiam in eos, qui non peccaverant, hoc modo, quo diximus; super peccatores quidem, veluti proprios, sibique subjectos, sicut fuit Cain, & Juda; super justos verò propter hoc, quòd non consentirent ei, quin potiùs resisterent, abscindentes à se libidinum vitia & concupiscentias, veluti hi, qui fuerant ab Abel, & usque ad Zachariam, transferens semper usque ad tempus in similes illius. Cùm verò adfuisset Moyses, & legem dedisset filijs Israël, & revocasset eis in memoriam omnes justificationes legis, quæcunque observare oportebat, & facere, eos verò solos, qui prævaricarentur legem, morti traderet; intercisa est mors, ne super omnes regnaret; regnabat enim super peccatores solos, dicente sibi lege, ne contigeris hos, qui mea præcepta custodiunt. Hujus ergo verbi ministerium Moyses detulit morti, reliquos omnes prævaricatores legis [1] interitui tradens; non enim pro eo, ut omnino mors nullâ ex parte regnaret, Moyses advênit, cùm utique plurimi etiam post Moysen sub mortis ditione tenerentur. Ex hoc *ministerium mortis* appellatum est, [2] quoniam soli transgressores legis puniebantur; non etiam conservatores, sicut Abel faciens ea, quæ legis sunt, & custodiens, quem Cain, vas maligni effectus, interemit. Verùm etiam post hæc voluit mors pactum, quod fuerat per Moysen positum, rescindere, & regnare denuo super justos, & irruit quidem in Prophetas, interficiens, & lapidans eos, qui missi erant à Deo usque ad Zachariam. Dominus autem meus Jesus, justitiam Moysi legis custodiens, indignatus adversùs mortem pro prævaricatione [3] pacti, & totius illius ministerii, advenire dignatus est in hominis

1 In Casinensi codice, *interis ut tradens*, manifestus librarii error.

2 Scitè adversùs Manichæos, ut videtur, Jo. Chrysostomus in hunc D. Pauli locum Homilia 7. *Per mortis autem ministerium legem intelligit. Atque interim vide, quàm sedulò in istâ comparatione caveat, ne ullam hæreticis ansam præbeat. Non enim dixit lex mortem efficit, sed mortis ministratio est. Mortem enim ministrabat, non autem pariebat. Nam peccatum id erat, quod mortem efficiebat. Lex autem mortem invehebat, ac peccatum indicabat; non autem faciebat. Malum enim apertiùs detegebat, ac plectebat, non autem ad malum impellebat. Neque ad id ministrabat, ut peccatum fieret, aut mors existeret; sed ut pœnas daretis, qui peccasset; ac proinde hac quoque ratione peccatum delebat. Nam dum ipsa peccatum adeo formidandum esse ostenderet, procul dubio hoc etiam faciebat, ut ipsum fugiendum esse videretur. Quemadmodum igitur is, qui ensem in manus sumit, ac sonti caput amputat, judici pronuncianti ministrum se præbet, neque ipse est, qui interimit, etiam si alioqui ipse sit, qui caput abscindit: nec rursus is, qui sententiam profert, ac sontem condemnat; sed ejus, de quo supplicium sumitur, improbitas. Eodem modo hic quoque non lex erat, quæ necem afferebat; sed peccatum ipsum erat, quod & interimebat, & condemnabat.*

3 In codice Casinensi est, *acti*, quod etiam manifesta est librarii hallucinatio.

nis corpore, vindicaturus non semetipsum, sed Moysen, & eos, qui ex ordine post ipsum fuerant violentiâ mortis oppressi. Malignus verò ignorans hujuscemodi dispensationem, ingressus est Judam, ut per ipsum interficeret eum, sicut antea Abel interfecerat justum. Sed cùm intrasset in Judam, pœnitentiâ ductus, se ipse suspendit: propter quod ait sermo divinus, *Ubi est mors victoria tua, ubi est mors aculeus tuus?* Et, *Absorta est mors in victoriâ.* Hac ergo ex causâ *Ministerium mortis* appellata est lex, quia peccantes morti tradebat, servantes autem se, defendebat à morte, & constituebat in gloriâ, ope atque auxilio Domini nostri Jesu Christi. *I. Corint. 15. 54.*

XXXI. Audi etiam & de eo, quod dictum est, *Qui redemit nos de maledicto legis Christus*. Hoc in loco pervideo, magnificum Dei famulum Moysen [1] imaginariam legem his, qui rectè [2] velint videre tradidisse, & legem veram. Sicut enim Deus cùm fecisset mundum, & omnia, quæ in eo sunt, in sex diebus, requievit in die septimâ ab omnibus operibus suis; non dico, quia [3] requieverit fatigatus, sed quoniam ad perfectum adduxerat omnem, quam facere disposuerat, creaturam: denique ait, *Pater meus usque modò operatur, & ego operor*. Nunquidnam cælum facit, aut solem, aut hominem, aut animalia, aut virgulta, aut tale aliquid? Sed his quidem visibilibus perfectis, à tali opere conquievit; [4] invisibilia autem, & intrinsecus usque modò operans, salvat. Ita ergo etiam unumquenque nostrum, sicut ipse Deus est, indesinenter huic operi legislator vult esse devinctum: à secularibus jubet protinus con-

Galat. 3. 13.

Joan. 5. 17.

1 *Imaginariam* Archelaus vocat legem vetus testamentum, quòd typus esset & imago futuræ novæ legis. Sic & Petrum de Vineis in epistolis suis non semel. *imaginarium* hominem vocasse nuntium, seu legatum observat Cangius in Glossario, quòd illum, à quo missus fuerat, repræsentet, & ejus velut imaginem referat. Utitur & hac voce Evagrii Monachi vetus interpres in disputatione Theophili Episcopi Alexandrini cum Simone Judæo cap. 13. ubi sabbata *imaginariam* requiem vocat septimæ illius diei, in qua Deum, mundi creatione absolutâ, requievisse pagina sacra testatur. Quare Archelaus in responsione ad Diodorum præsbyterum infrà cap. 41. totus est in demonstrando, non esse rejiciendum vetus testamentum, quia tanquam speculum veram nobis exprimit novæ legis imaginem.

2 Fortè, *velint vivere*.

3 In Casinensi est, *requie requieverit*, sed ea lectio nobis visa est unius ejusdemque vocis repetitio nisi potiùs græcismus sit.

4 Casinensis habet, *invisibili aute & trinsecus*. Sed legendū videtur, ut editum est, vel *invisibilia autem intrinsecus*. Deus enim ut inquit D. Augustinus in libro de Gratiâ Christi cap. 24. non lege atque doctrinâ insonante forinsecus; sed internâ atque occultâ mirabili, ac ineffabili potestate operatur in cordibus hominum non solùm veras revelationes, sed etiam bonas voluntates. Similia inculcat tum in capite decimo tertio ejusdem operis; tum alibi passim.

conquiescere, & omnino nullum opus gerere mundanum, & hoc appellatur sabbatum. Addidit etiam hoc in lege, nihil absurdum fieri debere; sed observare nos, & dirigere vitam nostram ex æquo & justo. Et imminebat hæc lex, acerrimè maledictum inferens his, qui eam fuissent transgressi; sed quoniam homines erant & illi, & sicut etiam nobis frequenter accidit, controversiæ oriebantur, & irrogabantur in jure, & lex statim districtissimam [1] ultionem, quam fecerat, retorquebat, ita ut si quis pauperum voluisset in sabbato fascem ligni colligere, sub maledicto legis effectus, morti
Num.15.32. continuò subjiceretur. Arctabantur ergo coërtione legis homines, qui cum Ægyptiis fuerant educati, nec poterant pœnas legis, & maledicta tolerare. Rursum autem ille, qui semper salvator est, Jesus Dominus noster adveniens, liberavit eos ex hujuscemodi cruciatibus legis, atque maledictis, donans eis injurias. Nec, sicut Moyses, severitate usus est legis, nulli indulgendo injuriam; sed
Mat.18.21. hic dixit, si quis passus fuerit à proximo suo injuriam, indulgeat non semel tantùm, sed & nec secundò, nec tertiò, nec solùm septies, sed septuagesies septies: quòd si post hæc injuriam permanserit irrogando, tunc demum legi eum debere succumbere Moysi, nec ultrà veniam dari ei, qui in injuriis perseverat, cùm sibi septuagesies septies fuerit indultum. Non solùm autem huic, sed etiam si quis filio hominis intulisset injuriam, veniam dedit. Si verò Spiritui Sancto, duobus eum subdidit maledictis, idest Moysi legis, & suæ; Moysi quidem in præsenti, suæ verò in judicii tempore; ait enim ita, *Neque in hoc seculo, neque in futuro remit-*
Mat.12.32. *tetur ei*. Moysi ergo lex est, quæ in præsenti seculo nulli veniam tribuit; Christi verò est, quæ vindicat in futuro. Ex hoc intuere quemadmodum confirmat legem, non solùm non solvens eam, sed implens. Redemit ergo eos ab eo, quod in præsenti positum erat, maledicto legis, ex quo *Maledictum legis* appellatum est.
I.Cor.15.56 Hæc omnis hujus sermonis est ratio. Cur autem *Virtus peccati dicta sit lex*, pro viribus nostris breviter exponemus. Scriptum est
I. Timoth. 1.9. enim, *Quia justo lex non est posita, sed injustis, & non subditis, impiis, & scelestis*. Non ergo erat tunc lex literæ posita delinquentibus ante Moysen, unde & Pharao ignorans virtutem peccati, delinque-

1 In Casinensi codice, *ultionem fecerat retorquebat*. Sed necessaria visa est relativi articuli additio, ne sensus ullà ex parte mutaret.

linquebat affligens injustis oneribus filios Israël, divinitate neglectâ, non solùm ipse, sed & omnes, qui cum eo erant. Verùm ne utar longiore circuitu, breviùs dicam. Erant quidam Ægyptiorum admixti cum populo Moysi, cùm ab eo regeretur populus in deserto; & cùm Moyses positus esset in monte, pro eo ut acciperet legem, impatiens populus, [1] non ille, qui verè erat Israëlita, sed qui ex Ægyptiis fuerat admixtus, vitulum sibi constituit Deum, secundùm pristinum morem, quo coluerat simulacra, in quo nec scelerum pœnas aliquando rependeret; & ideo virtutem peccati sui penitus ignorabant; quæ cùm regressus agnovisset Moyses, præcepit eos gladiis trucidari, ex quo initium factum est sentire eos virtutem peccati per legem Moysi, & propterea *Virtus peccati* appellata est lex.

XXXII. De eo verò, quod in Evangelio scriptum est, *Vos de patre Diabolo estis*, & reliqua, breviter dicimus, quia est Diabolus inoperans in nobis, qui sui arbitrii potestate tales esse voluit. Deus enim omnia, quæ fecit, bona valde fecit, liberi arbitrii sensum unicuique dedit, qua ratione etiam legem judicii posuit. Peccare nostrum est, ut autem non peccemus, Dei donum est, ex eo quòd in nostro sit arbitrio constitutum peccare, vel non peccare; sicut etiam tu sine dubio nosti, ò Manes, si tamen congregans in unum discipulos tuos, [2] & eos commonens ne delinquant, neve aliquid injustè gerant, judicii legem unusquisque eorum possit evadere. Et certè qui voluerint, observant mandata, qui verò contempserint, & in perversum declinaverint, sine dubio legem judicii ferent. Ex hoc etiam Angelorum quidam, mandato Dei non subditi, voluntati ejus restiterunt, & aliquis qui-

Joan. 8. 44.

dem

1 Non pauca primitivæ Ecclesiæ Patres ex Judæorum sententiâ loquebantur, ut ex his, quæ in capite sequēti, & ad Theophili Alexandrini disputationem cum Simone Judæo cap. 13. adnotavimus, lucidè apparet. Hujus generis etiam est, quod hic de Ægyptiis vituli aurei constructoribus, & adoratoribus tradit Archelaus; nam in Scemoth Rabba pag. 157. col. 1. *Et isti* (nempe Ægyptii proselyti) *fecerunt vitulum, quia colebant idololatriam, & isti fecerunt, & in causâ fuerunt, ut populus peccaret. Vide quid scriptum sit Exodi* 32. *vers.* 4. *Non est scriptum hic, Isti sunt Dii nostri. sed isti sunt Dii tui: quòd proselyti, qui cum Moyse ascenderant, ipsi fecerunt illum, & dixerunt Israëli, isti sunt Dii tui. Idcirco Deus sanctus benedictus dixit Moysi, Vade, descende, quia corrupit populus tuus.* Vide Salomonem Jarchi, in eundem Exodi locum ver. 8. Aben Ezra ibid. ver. 22. & Abarbanellum ibid. ver. 11. At vel ex nudâ sacri Textùs lectione, & ex LXX. Interpretum versione hanc Rabinorum conjecturam valde incertam futilemque esse clarè colligitur.

2 Ita restituendā censuimus depravati codicis Casinensis lectionem, in quo sic scribitur, *& communis ne, &c.* nisi quis maluerit, *communiens.*

Luc. 10. 18. dem de cælo, tanquam fulgur ignis, cecidit super terram, alii verò in felicitate [1] hominum filiabus admixti, à dracone afflicti, ignis æterni pœnam suscipere meruerunt. Ille igitur in terram decidens nec ultrà cæli regionibus admissus, inter homines uolutatur, decipiens eos, atque persuadens sibi similes effici transgressores, & usque in hodiernum adversarius est mandatis Dei. Sed non omnes lapsum ruinæ ejus sequentur, pro eo quòd unicuique libertas arbitrii est; ex hoc enim & appellatus est Diabolus, eo quòd transitum fecerit de cælestibus, & quòd in terris mandato Dei obtrectator existeret. Quia autem Deus sit, qui priùs mandatum de-
Mat. 4. 10. dit, ipse Dominus Jesus ait ad Diabolum, *Vade post me Satana*. Et sine dubio ire post Deum, servi est. Et iterum quod ait ad eum, *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies*. Quoniam ergo obtemperabant quidam hominum voluntatibus ipsius, audierunt
Joan. 8. 44. à Salvatore, *Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri fa-*
Matth. 3. 7. *cere vultis*. Denique, cùm faciant voluntates ejus, audiunt, *Generatio viperarum, quis vobis ostendit fugere ab irâ venturâ? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*. Ex hoc ergo pervide quanta vis sit hominem liberi esse arbitrii; dicat tamen etiam ipse, si est judicium piorum, & impiorum. MANES DIXIT, Est judicium. ARCHELAUS DIXIT, Puto quæ [2] à nobis de Diabolo dicta sunt, non parum rationis, & pietatis obtinent. Habet enim & unaquæque creatura ordinem suum, & alius quidem ordo est humani generis, & alius animalium est, atque alius Angelorum; una verò & sola inconvertibilis est divina substantia, æterna, & invisibilis, sicut & omnibus notum est, secundùm illud, quod scriptum est,
Joan. 1. 18. [3] *Dominum nemo vidit unquam, nisi unigenitus filius, qui est in sinu*

Pa-

1 En alter Archelai locus, ex quo id quod in præcedenti capite de Hebræorum opinionibus à primitivæ Ecclesiæ Patribus interdum propugnatis diximus, apertè confirmatur. Quod enim hic de Angelis cum fœminis concumbentibus, tradit Archelaus, jam usque à Philonis Hebræi, & Josephi temporibus Judæorum opinio est, quam etiam sequuntur Tertullianus, Justinus, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Methodius, Cyprianus, Lactantius, ut latè probat Pamelius in Tertulliani Paradoxo 1. & Fevardentius in notis ad Irenæum ejusdem opinionis asseclam lib. 4. cap. 70. Horum tamen Patrum nonnulli bonos à malis Angelis deceptos, nonnulli malos Angelos cum hominum filiabus commixtos fuisse credidere; sed utranque opinionem communi calculo rejiciunt alii Patres, & recentiores omnes sacræ Scripturæ interpretes, quorum catalogum texere, cùm res vulgatissima sit, prætermittimus.

2 In Casinensi legitur contrario sensu, *à vobis*, quod tamē in nunc locū nō quadrat.

3 Hunc locum iisdem verbis laudat Irenæus adv. Heref. lib. 3. cap. 11. licet alibi Vulgatæ versionem sequatur.

Patris. [1] Reliquæ ergo omnes creaturæ visibiles sint necesse est, cælum, terra, mare, homines, Angeli, Archangeli: Deus verò, cùm à nullo unquam visus sit, quid ei potest ex istis creaturis esse homousion? Unde & singula quæque secundùm ordinem suum propriam dicimus habere substantiam. Tu verò ex uno omne animal, quod movetur, factum dicis, & substantiam à Deo accepisse dicis similem, & posse eam peccare, atque ad judicium venire; & cum non vis recipere sermonem dicentem, Diabolum Angelum fuisse, & in prævaricatione decidisse, & non esse ejusdem cum Deo substantiæ. Interimere debes judicii [2] ratione, ut quis nostrûm fallat appareat. Si enim non potest qui à Deo creatus est Angelus, in transgressione decidere, quomodo potest pars Dei anima peccare? Si verò judicium esse dicis peccantium animarum, & unius eas cum Deo dicis esse substantiæ, & tamen cùm de divinâ eas asseras esse naturâ, dicis nihilominus [3] Dei non servare mandata, etiam sic plurimùm meus sermo [4] procedit, dicens primò Diabolum, eo quòd mandatum non servaverit, decidisse; non enim erat ex Dei substantiâ: decidit non tam ut læderet humanum genus, sed ut ab eo potiùs illuderetur: dedit enim nobis potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & omnem virtutem inimici. *Luc.* 10. 19.

XXXIII. Judices dixerunt, Sufficienter ostendit de origine Diaboli. Cùm enim utraque pars confitetur futurum esse judicium, necessariò liberi arbitrii unusquisque monstratur; [5] quo evidenter ostenso, nulli dubium est, quòd unusquisque in quamcunque elegerit partem, propriâ usus fuerit arbitrii potestate.

Manes

1 Archelaus hìc veterum quorundam Patrum sententiam amplectitur, qui solum Deum incorporeū; reliqua verò creata omnia corporea esse putarunt, quòd nempe loco circumscripta, in se ipsis subsisterent; licet nostrî respectu, qui crassa & densa corpora habemus, incorporeos dici putarent. Vide Dionisium Petavium tomo tertio Theologicorum dogmatum lib. 1. cap. 2. & sequentibus, ubi latissimè omnium Patrum eâ de re sententias expendit.

2 Fortè, *rationem*, ut sensus sit non debere Manetem judiciū admittere, cùm ejus dogmata de homine, & Angelis judicio adversentur. In græco enim textu hujus disputationis, ἀναιρεῖν, fortasse scriptum erat, quod cùm occidere pariter, ac auferre, & de medio tollere significet, priorem sensum secutus est non satis accuratus, nec satis elegans antiquus interpres.

3 Series & consequentia sermonis omnino videtur postulare ut legatur, *Dei non servare mandata*, licèt in Casinensi codice desit negativa particula; nisi quis potiùs legendum putet, *Dei servare, vel non servare mandata*, pro arbitrii scilicet libertate.

4 In Casinensi, *præcedit*.

5 In eodem codice legitur, *Quo videntur ostenso nulli dubium est unusquisque in quamcunque elegerit partem propriâ usus arbitrii potestate*. Nos an rectè locum hunc emendaverimus, videant Eruditi.

Manes dixit, [1] Si à Deo bonus, ut asseris, mendacem esse dixisti Jesum. Archelaus dixit, Confitere primò, quia vera sit ratio eorum, quæ nunc adduximus, & tunc ostendam tibi patrem ejus. Manes dixit, Si mihi ostenderis patrem ejus mendacem, & Deo horum nihil adscripseris, tunc tibi de omnibus accommodabitur fides. Archelaus dixit, Omni ratione de Diabolo diligenter expositâ, & dispensatione prolatâ, sicut hominum viget sensus, etiam apud seipsum potest diligenter advertere, quis iste sit, qui Diaboli appellatus est pater. Sed cùm te tu Paraclitum esse dicas, plurimùm tibi etiam ab humanâ deest prudentiâ. Quoniam ergo prodidisti ignorantiam tuam, dicam ego [2] quid ille sit pater Diaboli. Manes dixit [3] . . . dico: & adjecit, omnis qui conditor est, vel creator aliquorum, pater eorum . . . . condiderit, appellatur. Archelaus dixit, Miror quomodo saltem hoc rectâ ratione responderis, nec celaveris sermonis hujus intelligentiam, vel naturam. Audi jam ex hoc, quis sit pater ejus. Cùm ex cælorum regno cecidisset, erat super terras, intendens, & inquirens cui se posset adjungere, quem ex consortio sui participem quoque nequitiæ suæ valeret efficere. Et quidem donec homo non erat, neque ille appellabatur homicida, neque cum patre mendax; post hæc verò, cùm factus esset homo, ac mendacio ejus fuisset, & circumventione deceptus, cùm sese inseruisset corpori serpentis sapientioris omnium bestiarum, tunc appellatus est mendax, unà cum patre suo, [4] & effectum est non solùm super ipsum mendacii maledictum, sed & super patrem ejus. Cùm ergo serpens recepisset eum in sese, & recepisset universum, tanquam prægnans effectus est, ingentis malitiæ fascem portans, & erat sicut puerpera, quę partu urgetur, volens evomere malignę suggestionis ejus [5] agitata.

Pri-

1 Codex Casinensis hic ita se habet, *Si à Deo bonus, ut as mendacem esse dixisti Jesus.* Abutebatur autem Manes, ut suum de malo Deo dogma statueret, Joannis Evangelii loco in cap. 8. 5. & 44. in quo sic Pharisæos redarguit Jesus, *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere; ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo; cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater ejus.* Quare hoc argumento Archelaum hic urget Manes. Si à Deo sola promanant bona, ipseque summè bonus est, mendacem oportet fuisse Jesum, qui in Joannis Evangelio, Diaboli patrem non modò mendacem esse, sed & mendacis Diaboli creatorem, extitisse dicit. Hinc autem patet non improbandam esse emendationem nostram, qua legimus, *Si à Deo bonus, ut asseris, mendacem esse dixisti Jesum.*

2 Forte, *quis ille sit.*

3 Lacunæ istæ facilè impleri posse videntur, si ita legamus. *Manes dixit, Jam dico, & adjecit, omnis, &c. pater eorum, quę condiderit, appellatur.*

4 In codice Casinensi, *a*.

5 Fortè, *cogitata.*

Primi enim hominis gloriam graviter ferens serpens, ingressus Paradisum, & conceptis in se doloribus, mendaces cœpit generare sermones, & mortem parere hominibus, qui à Deo fuerant figurati,& acceperant vitam. Verùm non potuit totum se manifestum facere per serpentem; sed reservavit perfectionem suam, quam demonstraret in Cain, à quo generatus est totus. Et per serpentem quidem hypocrises, & fallacias ad Evam demonstravit: per Cain verò homicidii exordium dedit, inserens se in primitias frugum, quas ille malè distribuit. Ex hoc homicida appellatus est ab initio; mendax verò quoniam fefellit, dicens, *Eritis tanquam Dii*: ejecti sunt enim postea de Paradiso illi, quos Deos futuros esse fallebat. Efficitur ergo prior pater ejus, qui eum in utero concepit, & genuit, atque in lucem edidit serpens; secundus verò Cain,qui per iniquitates conceptas, dolores, & parricidium peperit; interfectio etenim iniquitatem, injustitiam, atque impietatem pariter perpetravit. Sed & quicunque eum suscipiunt, & faciunt ejus desideria, fratres ejus efficiuntur. Pater ejus perfectus est Pharao,pater ejus efficiuntur unusquisque impiorum,pater ejus effectus est Judas, quia concepit quidem eum, sed abortus est; non enim perfectum edidit partum, quia majorem personam aggressus est per Judam, & ideo abortum factum esse dico; quia tanquam si mulier semen viri concipiat, atque in sese quotidianos accipiat profectus, ita & Judas quotidie [1] proficiebat in pejus, occasionibus sibi à maligno,quasi seminibus,datis.Et primum quidem fuit ei semen pecuniæ cupiditas, incrementum verò furtum, furabatur enim ea,quæ mittebantur in loculum; dolores verò partûs fuerunt, & collocutio cum Pharisæis, & pretii scelerata conventio: abortus est verò,non partus,laqueus mortis informis. Sed & tu, si malignum ex te protuleris, & facias ejus concupiscentias, genuisti eum,& pater ejus esse dicêris;si verò pœnitentiam gesseris, & abjeceris pondus, velut parturies. Ut enim in ludis scholaribus, si acceperit quis à magistro materiam, reliquum corpus orationis ex semetipso generet, ac procreet, eorum quæ genuerit, conditor ipse dicitur; ita qui ex summâ malitiâ parum quid fermenti acceperit, pater & genitor dicatur necesse est illius, qui ab initio restitit veritati.Quòd simili modo provenire potest etiam his, Gen. 3.

qui

1 In codice Casinensi est, *proficiebat impetus*.

qui virtuti student; nam audivi fortissimos viros dicere ad Deum, propter timorem tuum [1] Dominum in utero concepimus, & doluimus, & peperimus spiritum salutis; ita & quicunque de timore maligni concipiunt, & pariunt spiritum iniquitatis, ipsi patres ejus dicantur necesse est; filii enim dicuntur, dum adhuc ministerio ejus parent, patres verò, qui ad perfectionem malitiæ pervenerunt. Ita nanque & Dominus noster ait ad Pharisæos, *Vos de patre Diabolo estis*, filios eos faciens illius, donec adhuc conturbari videbantur, & cogitabant in cordibus suis mala pro bonis adversùm justos. Ergo apud se talia cogitantibus, translatis in se malignis eorum cogitationibus, Judas malorum caput, & ad perfectum perducens iniqua consilia, effectus est sceleris pater, immanitatis suæ præmio ab eis triginta argenteis honoratus;
Joan.13.27. totus enim *In eum post buccellam panis ingressus est Diabolus*. Sed ut diximus, postquam uterus intumuit, & dolorum tempus advenit, abortum fascem iniquæ conceptionis effudit, & ideo nec perfectè pater appellabatur, nisi eò tantùm tempore, quo conceptus gerebatur in utero; postea verò quàm confugit ad laqueum, non integrum videtur edidisse partum, quia pœnitentia subsecuta est.

XXXIV. Ignorare vos non arbitror, quoniam Pater unum quidem sit nomen, diversos tamen habet intellectus: alius enim pater dicitur eorum, quos naturaliter genuerit, filiorum; aliùs verò eorum, quos tantummodò enutrierit; nonnulli verò temporis, atque ætatis privilegio; unde & Dominus noster Jesus plurimos patres habere dicitur, nam & David pater ejus appellatus est, & Joseph pater ejus putatus est, cùm nullus horum pater ejus fuerit veritate naturæ. Nam David pater ejus dicitur ætatis, ac temporis privilegio; Joseph verò lege nutriendi; solus autem Deus Pater ejus naturâ est, qui omnia per verbum suum velociter nobis manifestare dignatus est. Nec in aliquo remoratus Dominus noster Jesus, [2] intra unius anni spatium languentium multitudines reddidit sanitati, mortuos luci: qui verbi sui potestate universa amplexus est, in quo tandem remoratus est, ut in Paraclito mittendo tandiu eum remoratum credamus. Quin potiùs, ut superiùs

1 Fortè, *Domine*.
2 In codice est, *inter*. Sed unum annum Christi prædicationi, ac miraculis videtur adscribere Archelaus cum aliis antiquis Patribus, quare legendum, *intra*. Vide infrà cap. 49.

riùs dictum est, adfuit statim plurimùm diffusus in Paulum, cujus etiam testimonio credidimus dicenti, *Mibi autem soli data est gratia hæc*. Qui priùs quidem fuit persecutor Ecclesiæ Dei, sed rursum manifestatus est omnibus, quia esset fidelis Paracliti minister; per quem universis innotuit singularis ejus clementia, quòd & usque ad nos, qui aliquando sine spe eramus, donorum ejus largitio pervenit. Quis enim nostrûm sperare poterat persecutorem Paulum, & inimicum Ecclesiæ, defensorem ejus ac tutorem futurum? Et non solùm hoc, verùm etiam & magistrum, Ecclesiarum conditorem & architectorem. Post hunc ergo, & post eos, qui cum ipso fuerant, idest, post discipulos, nullum alium venire secundùm Scripturas sperandum est; ait enim Dominus noster Jesus de Paraclito, *Quia & de meo accipiet*. Vas ergo probabile elegit hunc virum, quem misit ad nos Paulum [1] in spiritus influxit Spiritus, & sicut non super omnes homines Spiritus habitare poterat, nisi super eum, qui de Mariâ Dei Genitrice natus est, ita & in nullum alium Spiritus Paraclitus venire poterat, nisi super Apostolos, & super beatum Paulum. *Vas enim electionis*, inquit, *mihi est*, *ut portet nomen meum in conspectu Regum*, *& gentium*. Ipse quoque in primâ epistolâ suâ posuit, dicens, *Secundùm gratiam*, *quæ data est mihi à Deo, ut sim minister Christi in gentibus, consecrans Evangelium Dei. Veritatem dico in Christo*, *non mentior*, *testimonium mihi perhibente conscientiâ meâ in Spiritu sancto*. Et rursum ait, *Non enim audeo quidquam loqui eorum*, *quæ per me non effecit Christus verbo & factis. Ego enim sum* [2] *novissimus omnium Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus. Gratiâ autem Dei sum id, quod sum*. Et eos qui experimentum quærebant ejus, qui in eo loquebatur Christus, vult propterea habere, quia esset in ipso Paraclitus, cujus muneris gratiam consecutus, & [3] magnifico honore ditatus ait, *Pro quo ter Dominum rogavi*, *ut discederet à me*: *& dixit mihi*, *sufficit tibi gratia mea*; *nam virtus in infirmitate perficitur*. Rursum, quia verè ipse sit Paraclitus, qui erat in Paulo, ait Dominus noster Jesus Christus in Evangelio, *Si diligitis me*, *mandata mea servate. Et ego rogabo Patrem meum, & alium Paraclitum dabit vobis*. In quo ostendit etiam seipsum Paraclitum, cùm dicit alium.

Ephes. 3. 8. — *Joan. 16. 14.* — *Act. 9. 15.* — *Ep. ad Rom. cap. 15. 15.* — *Ibid. 9. 1.* — *Ibid. 15. 18.* — *I. ad Cor. 15. 9.* — *II Cor. 12. 8.* — *Joan. 14. 16.*

Unde

1 Locus corruptus. Fortè, *in Spiritu. Influxit Spiritus, &c.*

2 Meliùs Vulgata, *minimus*, græcè enim, ἐλάχιστος.

3 In codice Casinensi est, *magnifico hoc ore*; sed legendum censui *honore*.

Unde credentes Paulo, audivimus eum dicentem, *Aut experi-*
II Cor.13.3. *mentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus*, & horum similia, de quibus superiùs diximus; unde & tanquam fidelibus nobis hæredibus suis consignat testamentum suâ ad Corinthios epistolâ, velut pater, dicens, *Tradidi enim vobis in primis, quod &*
I. Cor.15.3. *accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundùm Scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertiâ die secundùm Scripturas, & quia apparuit Cephæ, deinde undecim Apostolis, posteà ampliùs quàm quingentis fratribus*[1] *de semel, ex quibus plurimi adhuc manent usque nunc; quidam autem, & dormierunt. Postea autem visus est Jacobo; deinde omnibus Apostolis; novissimè autem omnium tanquam abortivo visus est & mihi: Ego enim sum novissimus*
Ibid. 11. *omnium Apostolorum. Sive ergo ego, sive illi, ita annuntiavimus.* Et rursum tradens hæredibus eam, quam ipse hæreditatem promeruit, dicit, *Timeo autem ne fortè, sicut serpens seduxit Evam*
II.Cor.11.3. *astutiâ suâ, ita*[2] *corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, & castitate, quæ in Christo est. Si enim is, qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicavimus; aut Spiritum alium accepetitis, quem non accepistis; aut aliud Evangelium, quod non accepistis; benè pateremini. Puto enim quia nihil minus feci vobis à cæteris Apostolis.*

XXXV. Hæc autem dixit, ostendens omnes reliquos, qui venerint, falsos Apostolos, dolosos operarios, transfigurantes se in Apostolos Christi, *Et non mirum; ipse enim Satanas transfi-*
Ibid. 14. *gurat se*,[3] *velut Angelum lucis. Quid ergo magnum, si & ministri ejus transfigurentur in ministros justitiæ: quorum finis erit secundùm opera eorum?* Indicat autem quales essent, & à quibus circumveniebantur. Volentibus autem Galatis ab Evangelio transferri ait,
Galat.1.6. *Miror quòd sic tam citò transferimini ab eo, qui vocavit vos, in aliud Evangelium, quod non est aliud: nisi sunt qui vos conturbant, & volunt*[4] *avertere vos ab Evangelio Christi. Sed etiam si nos ipsi, aut Angelus de cælo vobis annuntiaverit, præterquam quòd traditum est vobis,*

1 Fortè, *in simul*. Vulgata, *simul*;
2 In Casinensi, *corrumpantur sensus vestri à simplicitate*. Sed nos ex Vulgatâ supplevimus.
3 Ita & Cyprianus haud procul ab initio libri de Unitate Ecclesiæ, ac si in græco textu esset ὡς. Sed Vulgata, & Tertullianus pluribus in locis legunt, *In Angelum lucis*.
4 Meliùs Vulgata, adstipulantibus Cypriano, Ambrosio, Hieronymo, & Augustino, *convertere Evangelium Christi*; licet Tertullianus adv. Marcionem lib.4.cap.5. *pervertere*, legisse videatur.

vobis, anathema sit. Et rursum ait, *Mibi infimo omnium*[1] *Apostolorum data est gratia hæc. Quæ enim deerant tribulationum Christi, in carne meâ adimpleo*. Et in alio rursum loco profitetur, quia *Super cæteros Christi minister*, tanquam si postea omnino non sit alius expectandus; jubet enim neque Angelum de cælo suscipi. Et quomodo[2] de Persida venientem Manem, & dicentem se esse Paraclitum, nos esse credimus? Ita enim agnosco ex hoc, quòd unus iste sit ex illis, qui transformantur, de quibus manifestè vobis indicavit Vas electionis Apostolus Paulus dicens, *Quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendacia*[3] *loquentes, cauteriatam habentes conscientiam, prohibentium nubere, abstinere se à cibis, quos Deus creavit*[4] *ad percipiendũ cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognoverunt veritatem; quoniam omnis creatura Dei bona est, & nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*. Sed & Spiritûs Evangelista Matthæus diligenter significavit Domini nostri Jesu Christi sermonem, *Videte ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: & multos seducent. Quòd si etiam aliquis vobis dixerit, ecce hic est Christus, aut ecce ibi, nolite credere. Exurgent enim falsi Christi,*[5] *& falsi Apostoli, & falsi Prophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita ut in errorem inducant, si potest fieri, etiam electos. Ecce prædixi vobis. Si dixerint vobis, ecce in deserto est: nolite exire. Si dixerint vobis, in penetralibus; nolite credere*. Et post ista omnia mandata, iste nec signum quidem aliquod, aut prodigium ullum ostendens, neque affinitatem aliquam habens; sed ne in numero quidem Discipulorum positus, neque Defuncto nostro obsecutus, cujus hereditate gaudemus; cùm neque ei languenti adstiterit, non testis extiterit testamenti, imò potiùs cùm ne in notitiam quidem venerit eorum, qui obsecuti sunt ægrotanti: postremò cùm

Ephes. 3. 8.
Colos. 1. 24.
II. Corinth. 11. 23.
I. Tim. 4. 1.
Matth. 24. 5. & 23.

1 Græcè est, ἁγίων, *Sanctorum*, ut habet Vulgata.

2 In Casinensi corruptus est hic locus, habet enim, *de Persida venientem monet*; sed legendum, *Manem*, vel *modò*, &c.

3 In Vulgatâ juxta græcum textum est, *loquentium, habentium, prohibentium*. Aut igitur hic eodem modo legendum, aut corrigendum, *prohibentes*. Sed hanc lectionem antiqua etiam apud Tertullianum versio improbat, quæ Vulgatæ hac in parte similis est.

4 In Casinensi est, *ad perficiendum*. Sed Vulgatæ lectionem substituere satiùs visum est.

5 Verba illa, *& falsi Apostoli*, ab interprete Archelai videntur adjuncta, explicationis causâ; nam nec in græco, nec in Vulgatâ, nec apud Cyprianum aliosque Patres leguntur.

cùm nullius prorsus accipiat testimonium, Paraclitum se esse vult credi; cùm etiam si signa, & prodigia faceres, falsum Christum, & falsum Prophetam te reputari oporteret secundùm scripturas, & ideo convenit nos cautiùs agere, secundùm quod Beatus
Coloss. 1.23. Apostolus monet, dicens in epistolâ, [1] quam Colossensibus scripsit, *Permanete in fide fundati, & radicati, & immobiles ab spe Evangelii, quod [2] audivimus, quod prædicatum est in omni creaturâ, quæ sub cælo est*. Et rursùm, *Sicut ergo accepistis Christum*
Ibid. 2.6. *Jesum Dominum, [3] in ipso ambulate, radicati, & fundati super ipsum, confirmati, fide, sicuti docti estis, abundantes in gratiarum actione. Videte ne quis vos [4] expoliet per philosophiam, & inanem seductionem, secundùm elementa mundi, & non secundùm Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo deitatis*. Quibus omnibus ita diligenter expositis, Beatus Apostolus, velut pater filiis, addit tanquam signaculum quoddam testamenti dicens, *Certamen bonum certavi,*
II. Timoth. 4.7. *circum cucurri, fidem servavi. De cætero reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illâ die justus judex; non solùm autem mihi, sed & omnibus, qui diligunt adventum ejus*.

XXXVI. Nullum ex nobis, ô Manes [5], Galatam facies, nec ita nos transferes à fide Christi; etiam si signa & prodigia facias, etiam si mortuos suscites, etiam si imaginem nobis Pauli ipsius afferas, [6] anathema es Satana; præscriptum est enim de te, præmoniti, & præstructi sumus à sanctis Scripturis. Vas es Antichristi, & neque bonum vas, sed sordidum & indignum, quod ille, sicut aliquis barbarus, vel tyrannus, cùm in eos, qui sub [7] legum iustitiâ degunt, conatur irruere, præmisit priùs tanquam morti destinatum, ad explorandum quanta, & qualis sit legitimi Regis virtus, ac populi: ipse enim inopinatus irruere pertimuit, sed neque alium ex necessariis viris mittere ullum ausus est, ne quid pateretur adversi. Talem te nobis, sub bono & sancto Rege positis, velut morti

1 Vocem, *Quam*, nos addidimus, ita sensu poscente. Aut fortè, *scripta*, legendum.

2 In Vulgata, *Audistis*.

3 Ita Vulgata; in codice autem Casinensi legitur, *in ipsum*.

4 Casinensis codex, *expoliet, & per*; Cypr. initio libri de Bono Patientiæ habet, *Deprædetur per Philosophiam*, Græcè est συλαγωγῶν, quod verbum Vulgata, *decipiat*, & Tertull. de Præscrip. c. 7. *circumveniet*, interpretantur.

5 In eodem codice corruptissimè legitur, *Galatam facies vicit, ô nostras feras*. Nos modicâ mutatione locum hunc restituere conati sumus.

6 Et hic mirè depravatus est idem codex, in quo legitur, *Anathema esset ana*. An rectè nos emendaverimus, Doctorum esto judicium. Vide etiam an corrigendum sit, *Anathema es & maranatha*.

7 Videan, *Regum*.

morti destinatum, Rex tuus præmisit Antichristus. Et hæc quidem non inexplorata proloquor; sed ex eo quòd nullam te video facere virtutem, ita de te sentio. Illum enim & in Angelum lucis transformandum, & ministros ejus tales adventuros prænoscimus, & signa & prodigia facturos, ita ut, si possibile sit, etiam electi seducantur. Quis ergo es tu, qui neque necessariũ aliquem locum sortitus es à patre tuo Satana? Nam quem mortuum suscitas, quod profluvium sanguinis sistis,[1] quos luto cæci oculos illinitos videre facis? Quando esurientem turbam paucis panibus reficis? Vbi super aquas incedis, aut quis te vidit ex his, qui in Hierusalem habitant? Persa barbare, non Græcorum linguæ, non Ægyptiorum, non Romanorum, non ullius alterius linguæ scientiam habere potuisti;[2] sed Chaldęorum solùm, quæ ne in numerum quidem aliquem ducitur; nullum aliũ loquentem audire potes. Non ita Spiritus Sanctus, absit hoc malum, sed omnibus dividit, & omnia linguarum genera novit, & agnoscit universa, & omnibus omnia efficitur, ita ut eum etiam cordis cogitata non lateant. Quid enim dicit Scriptura? quia unusquisque propriâ suâ linguâ audiebat per Paraclitum Spiritum loquentes Apostolos? Sed quid ampliùs *Act. 2. 6.*
[3] dicabo? Barba Sacerdos Mithræ, & collusor, solem tantùm coles Mithram[4] locorum mysticorum illuminatorem, ut opinaris, & conscium, hoc est quod apud eos ludes, & tanquam elegans mimus perages mysteria. Verùm quid ego hæc indignanter accipio? Nonnè oportet te multiplicari tanquam zizania, usquequo ille ipse magnus pater tuus adveniat, suscitans mortuos, penè usque ad gehennam omnes persequens, qui sibi obtemperare noluerint, plurimos deterrens arrogantiæ metu, quo est ipse circundatus, aliis adhibens minas, vultûs sui conversione & circunductione ludificans: sed ultrà non proficiet; insipientia enim ejus

1 In Casinensi, *Quod luto*.

2 Chaldæorum siquidem linguam Syriacæ dialectum esse tradit Abulfaragius in Historiâ Dynastiarum pag. 11.

3 Ita in codice Casinensi, quod tamen nonnulli fortasse emendandum putarent hoc pacto, *Quid ampliùs dicam? Barbare*. Sed fieri potest, ut verbo *dicare* usus sit rudis interpres pro contendere, dicam trahere, vel dicacem esse.

4 Quæ sequuntur nostris conjecturis emendavimus; nam in Casinensi codice hic mirè corrupto scribitur, *locorum mysteriorum illuminatorem*. Mox, *apud eos ludis*. Et infra, *adveniat? suscitans mortuos? penè usque ad gehennam omnes persequens, qui si ut obtemperare noluerit, plurimos deterrens arrogantiæ metu. Quod est ipse circundatus, aliis adhibet minas vultûs sui conversione circundatio ludificat. Sed &c.* Manes autem tanquam Mithrę Sacerdos traducitur, quia solem venerabantur Manichæi, ut alibi ostendo.

II. Timoth. 3. 8. ejus omnibus pervulgata erit, sicut Iamnes, & Mambres. Judices dixerunt, Sicut ex te comperimus, tanquam Apostolo Paulo dicente, insuper etiam ab Evangelio præscribente [1] nulli alii æquè in posterum præbetur ingressus ad prædicandum, vel docendum, vel ad evangelizandum, vel prophetandum in hac vitâ duntaxat, nisi fortè falsus Propheta habeatur, aut falsus Christus.

I. Cor. 13. 9. Vnde cùm dixeris in Paulo fuisse Paraclitum, & ipsum omnia consignasse, quare dixit, *Ex parte scimus, & ex parte prophetamus; cùm autem venerit, quod perfectum est, id quod ex parte est destruetur?* Quem alium expectans, hoc dixit? Quòd si ipse confitetur expectare se aliquem perfectum; & si venire aliquem necesse est, ostende nobis de quo dicat? ne fortè in hunc videatur iste sermo recurrere, aut in eum, qui misit illum, Satanam, sicut tu dicis. Si enim confiteris venturum esse, quod perfectum est, non potest esse Satanas; si autem Satanam expectas, non potest esse perfectum.

XXXVII. Archelaus dixit. Quoniā non sine Deo dicta sunt, quæ à Beato Paulo prolata sunt, certum est, quòd Dominum nostrum Jesum Christum dixerit expectandum esse perfectum, qui solus Patrem novit, & cui voluerit revelare, sicut possum ex verbis ipsius demonstrare. Sed quia, cùm venerit quod perfectum est, destruetur id quod ex parte est; iste verò sese asseverat esse perfectum, quid destruxit ostendat: quod enim destruetur, ignorantia est, quæ in nobis est. Dicat igitur, quid destruxit, quid in notitiam protulit? Si quid facere potest, faciat, ut credi ei possit? Sermo verò iste, quantam habeat virtutem, si potuerit diligenter intelligi, ita demum credi poterit his, quæ à me fuerint

I. Cor. 13. 8. asserta. Igitur in primâ ad Corinthios epistolâ hæc dicit Paulus de perfecto, qui venturus est, *Sive Prophetiæ destruentur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur; ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectum est, id quod ex parte est, destruetur.* Vide ergo quantā in sese habeat virtutem, quod perfectum est, & cujus sit ordinis ista perfectio. Dicat autem iste quā destruxerit prophetiā Judæorum, ac Hebræorum,[2] seu linguas cessare fecit Græcorum, aut eorū, qui idola colunt, vel quæ alia dogmata destruxit, Valentiniani, aut Marcionis, aut Tatiani, aut Sabellii, cæterorumq; qui propriam sibimet ipsis scientiā composuerunt.

1 In Casinensi est, *nulli alio æq; posterum*, quem cum editum est legendum censui.

2 In Casinensi est, *sed*, prava lectio.

runt. Quem horum destruxit dicat, aut quando destruet, quasi perfectus? Inducias fortassis aliquas quærit?[1] Non planè, non tam obscurè, & ignobiliter adveniet ille, qui perfectus est, idest, Jesus Christus Dominus noster. Sed sicut Rex adveniens ad urbem suam, præmittit primò[2] Protectores suos, signa, dracones, labaros, Duces, Principes, Præfectos, & universa continuò commoventur, aliis verò metuentibus, aliis verò gaudentibus pro expectatione Regis; ita & Dominus meus Jesus, qui est verè perfectus, adveniens præmittit in primo gloriam suam, incontaminati atque immaculati regni prædicatores sacratos, & tunc universa creatura commovebitur, & conturbabitur, supplicans, atque obsecrans, usquequo eam à servitute liberet. Humanum verò genus metuat necesse est,[3] & quamplurimùm conturbetur, pro eo quòd multa delicta commiserit; soli verò justi lætabuntur, expectantes quæ sibi promissa sunt, nec ultrà mundanarũ rerum substantia permanebit, omnia destruentur, sive prophetiæ, sive horum libri, sive linguæ totius generis cessabunt, eo quòd ultrà non egeant solliciti esse homines, & cogitare de his, quæ ad vitam necessaria sunt; sive scientia quorumcunq; doctorum etiam ipsa destruetur: nihil enim horum sufferre poterit magni illius Regis adventum. Sicut enim parva scintilla ad splendorem solis admota assumitur, illico non apparet; ita universa creatura, omnis prophetia, cuncta scientia, universæ linguæ, sicut superiùs diximus, destruentur. Sed quia cælestis Regis præsentiam paucis verbis, & fragilibus, & valde infirmis exponere non valet humana natura, ut fortasse Sanctorum debeat esse, & valde dignorum de ipso aliquid enarrare; tamen necessitatis causâ, ista me sufficit protulisse, hujus importunitate compulsum, ut istum vobis qualis esset ostenderem.

XXXVIII. Et ego quidem beatifico Marcionem, &[4] Valentinianum, ac Basilidem, aliosque hæreticos,[5] sic ut istius comparatione, qui velut intellectu aliquo usi sunt, qui videntur sibi

omnem

1 Codex Casinensis, *Non planè nota*. Sed omissas ab oscitante librario lineolas censui, quæ vocalibus superpositæ consonantes designarent.

2 De his latè post Gothofredum Ducangius in Glossario.

3 In codice Casinensi, *& cumplurimùm conturbetur*.

4 Valentinianum vocat, quem alii Valentinum nominant, celebrem Apostolicorum temporum hæresiarcham.

5 In codice Casinensi est, *sicut istius paratione*. Sed legendum, *sic ut istius comparatione*. Archelaus enim beatos facit Marcionem, aliosque hæreticos, non quòd ita de illis sentiendum sit; sed quòd Maneti insanissimo comparati, minùs errare deprehendantur.

omnem Scripturam posse intelligere, & [1] ita se ductores statuerunt iis, qui se audire voluissent; nullus tamen ipsorum ausus est Deum se prædicare, vel Christum, vel Paraclitum, sicut iste, qui aliquando quidem de seculis disputat, aliquando de sole, quomodo facta sint, tanquam major ipse sit eorum: omnis enim, qui de aliquo exponit quomodo factus sit, majorem se, & antiquiorem ostendit esse, quàm est ille, de quo dicit. Quis autem & de substantiâ Dei dicere audeat, nisi fortè solus Dominus noster Jesus Christus? Quæ quidem ego non ex meis verbis astruo, sed Scripturæ, quæ nos edocuit, auctoritate confirmo; quoniam qui-
Philip. 2. 15. dem & Apostolus dicit ad nos, *Ut sitis sicut luminaria in hoc mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in diem Christi, quoniam non in vacuum cucurri, nec in vacuum laboravi.* Intelligere debemus quæ sit vis, & ratio sermonis hujus; verbum enim Ducis obtinet locum, [2] opera verò Regis. Sicut ergo aliquis Regi suo adventanti, omnes, qui sub curâ suâ sunt, studet obedientes, paratos, & charos, hilaresque ostendere, ac devotos, sed etiam innocentes, ac bonis omnibus abundantes, ut ipse laudem consequatur à Rege, & majore ab eo honore dignus habeatur, tanquam benè gubernatâ, quæ sibi est commissa, prouinciâ. Ita & Beatus
Ibid. Paulus dicit ad nos, *Ut sitis velut luminaria in hoc mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam ipsius in diem Christi.* Scilicet quòd Dominus noster Jesus Christus veniens, videat profecisse doctrinam ejus in nobis, & quia non in vacuum cucurrit, nec in vacuum laboravit, retribuat ei debitam coronam. Et rursus quoque in
Ibid. 3. 19. eâdem epistolâ commonet nos, ne terrena sapiamus, sed conversationem nostram debere esse in cælis; unde & salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum. Et quoniam nobis non est tutum scire ultimam diem, designavit in epistolâ, quam
1. Thessal. 5. 1. scribit ad Thessalonicenses, *De temporibus autem, & momentis, Fratres, non habetis opus, ut aliquid vobis scribam; ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet.* Et quomodo nunc adstat iste persuadens; & rogans unumquenque Manichæum effici, & circumvenit, & ingreditur domos, decipere quærens animas oneratas peccatis? Sed nos non ita sentimus, quin

1 Casinen. *ita seductores statuerunt, qui*

2 Cur hæc cum præcedentibus non cohæreant, Vide præfationem nostram in Archelao. Sensus autem esse videtur, solius Regis, perfecti, videlicet, illius, qui expectatur, opus esse, hominum ignorantiam, ut antea dixit, penitus destruere, quod non præstiterat Manes.

quin potiùs res ipsas proferamus in medium, & conferamus, si placet, ad perfectum Paraclitum. Videtis enim quia interdum pœnitet, interdum interrogat, nonnunquam deprecatur. Sed scriptum est in Evangelio Salvatoris nostri, quia & illi, qui à sinistris Regis assistunt, dicent, *Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut nudum, aut peregrinum, aut* [1] *in carcere, & non ministravimus tibi?* rogantes ut sibi indulgeret; sed quid illis respondit justus judex Rex? *Discedite à me in ignem æternum operarii iniquitatis.* Abjecit eos in æternum ignem, cùm illi rogare non cessent. Vides ne quid sit perfecti Regis adventus? non talem, qualem tu asseris perfectionem. Quòd si post ipsum expectandus est magnus judicii dies, multò utique hic illo inferior est. Quòd si inferior erit, perfectus non erit. Si perfectus non erit, non de ipso dicit Apostolus. Quòd si non de ipso dicit Apostolus, iste autem de se dictum esse mentitur, pseudopropheta utique judicandus est. Sed & multa alia horum similia dici possunt, quæ si omnia persequi velimus, nullum nobis tempus ad omnia explenda sufficiet. Unde abundare existimavi de multis pauca dixisse, reliquas partes tractatûs hujus exequi volentibus derelinquens.

Mat. 25. 44.

Luc. 13. 27.

XXXIX. His auditis dederunt gloriam Deo immensam, & ipso dignam; Archelaum verò multis honoribus affecerunt. Tunc Marcellus assurgens, & [2] stolas exuens, circundat Archelaum, atque osculis eum defixus amplectitur, & inhæret. Tunc verò infantes, qui fortè convenerant, primi in Manem pellere, ac [3] fugere cæperunt, quos turba reliqua insecuta, concitavit se ad effugiendum Manem. Quod cùm pervidisset Archelaus, elevatâ in modum tubæ voce suâ, multitudinem cupiens cohibere, ait, cessate, Fratres dilecti, ne fortè rei sanguinis inveniamur in die judicii; scriptum est enim de talibus, quia *Oportet & hæreses esse inter vos, ut qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.* Et his dictis, sedatæ sunt turbæ. Quoniam verò placuit Marcello disputationem hanc excipi atque describi, contradicere non potui, confisus de benignitate legentium, quòd veniam dabunt, si quid imperi-

I. Cor. 11. 19.

1 Ita Vulgata juxta græcum textum, Cyprianus lib. de Opere & Eleemosynis aliique. Casinensis tamen habet, *in carcerem.*

2 Fortè, *stolam.*

3 *Fugere*, & *effugere*, pro, fugare, in fugam conjicere, suo loquendi more dicit antiquus interpres.

peritum, aut rusticum sonabit oratio; hoc enim tantùm est, quod studemus, ut rei gestæ cognitio studiosum quenque non lateat. Tunc ergo, cùm effugisset Manes, nusquam comparuit. Turbo verò minister Archelao traditur à Marcello, quem cùm Diaconum Archelaus ordinaret, in Marcelli contubernio perseveravit. Manes autem fugiens advenit ad quendam vicum longè ab urbe positum, qui appellabatur Diodori. Erat autem Præsbyter loci illius nomine, & ipse [1] Diodorus, quietus & mitis, fidei ac famæ bonæ valde, & cùm quadam die Manes, congregatâ turbâ, [2] concionaretur, ac peregrina quędam, & aliena à paternâ traditione populo, qui astabat, assereret, nullum omnino ex his formidans, quòd sibi posset obsistere, Diodorus videns proficere ejus nequitiam, deliberat Archelao mittere epistolam, continentem hæc.

[3] ARCHELAO EPISCOPO DIODORUS S. D.

XL. SCIRE te volo, religiosissime Pater, quoniam advênit quidam in diebus istis, nomine Manes, ad loca nostra, qui novi testamenti doctrinam se adimplere promittit. Et quidem erant quædam in his, quæ ab eo dicebantur, nostræ fidei; quædam verò asserebat longè diuersa ab iis, quæ à nostrâ [4] paternâ traditione descendunt. Interpretabatur enim quædam alienè, quibus etiam ex propriis addebat, quæ mihi valde peregrina visa sunt, & infida. Pro quibus etiam permotus sum scribere hæc ad te, sciens doctrinæ tuæ perfectum, & plenissimum sensum, quoniam latere te horum nihil potest; & ideo confisus sum ad explananda nobis hæc, invidiâ te non posse prohiberi. Quamvis nec ego quidem in alterum aliquem inclinari potuerim sensum, tamen propter simplices quosque, tuæ auctoritatis compulsus

1 Nescio quo pacto Diodorum hunc Tryphona vocet Epiphanius in hac Manichaorum hęr. num. 11.

2 In Casinensi codice, *continuaretur*.

3 Meminit hujus epistolæ Epiphanius in hac heresi num. 11. ejusque argumentum, non autem verba, ut Petavius interpretatur, breviter refert. In titulo hujus epistolæ vox, *salutem*, deest in codice Casinensi, sed literam, *s*, eam vocem indicantem, repetere neglexit librarius, eo quòd in fine præcedentis vocis existat.

3 Videant hæretici quàm clarè tam hic, quàm infrà Diodorus antiquas Ecclesiæ traditiones sequendas amplectendasque esse declaret.

pulsus sum implorare sermonem. Re verâ enim vir valde vehemens tam sermone, quàm opere, sed & aspectu ipso, atque habitu apparet. Sed & pauca quædam, quæ retinere possum ex iis, quæ ab eo dicta sunt, scribo tibi, sciens quia ex iis etiam reliqua intelliges. Nosti quia morem hunc habent, qui dogma aliquod asserere volunt, ut quęcunq; voluerint de Scripturis assumere, hęc propensiùs sui intelligentiâ depravent. Sed hoc præveniens Apostolicus denotat sermo dicens, *Si quis vobis annuntiaverit præter quod accepistis, anathema sit*. Itaque post hæc, quæ semel ab Apostolis tradita sunt, ultrà non oportet quicquam aliud suscipere discipulum Christi. Verùm ne sermonem longiùs protraham, ad propositum redeo. Legem Moysi, ut breviter dicam, dicebat hic non esse Dei boni, sed maligni Principis, nec habere eam quicquam cognationis ad novam legem Christi; sed esse contrariam & inimicam, alteram alteri obsistentem. Ego audiens, dicebam eis sermonem Evangelicum, quomodo dixit Dominus noster Jesus Christus, *Non veni solvere legem, sed adimplere*. Ille verò ait, nequaquam eum hunc dixisse sermonem; cùm enim ipsam inveniamus eum resolvisse legem, necesse est nos hoc potiùs intelligere, quod fecit. Deinde cæpit dicere plurima, ex lege, multa etiam de Evangelio, & Apostolo Paulo, quæ sibi videntur esse contraria; quæ etiam cum fiduciâ dicens, nihil pertimescit; credo quòd habeat adjutorem draconem illum, qui nobis semper inimicus est. Dicebat ergo quòd ibi dixerit Deus, Ego divitem, & pauperem facio; hìc verò Jesus beatos diceret pauperes. Addebat etiam, quòd nemo possit ejus esse discipulus, nisi renuntiaret omnibus, quæ haberet: ibi verò Moyses, argentum & aurum ab Ægyptiis sumens, cum populo fugisset ex Ægypto: Jesus autem nihil proximi desiderandum esse præcepit. Deinde quòd ille oculum pro oculo, dentem pro dente in lege cavisset expendi; noster verò Dominus percutienti unam maxillam, juberet etiam alteram præparari. Quòd ibi Moyses eum, qui sabbato opus fecisset, & non permansisset in omnibus, quæ scripta sunt in lege, puniri, lapidarique præcepit, sicut factum est ei, qui adhuc ignorans in sabbato fascem ligni collegerat; Jesus verò in sabbato etiam lectum portare præcepit à se curato; sed & Discipulos in die sabbati vellere spicas, ac manibus confricare

Galat. 1. 8.
Mat. 5. 17.
Prov. 22. 2.
Matth. 5. 3.
Luc. 14. 33.
Exod. 12. 35.
Exod. 21. 24
Luc. 6. 29.
Num. 15. 32.
Marc. 2. 5.
Luc. 6. 1.

care non prohibet; quod ſabbatis utique non licebat fieri. Et
quid plura dicam? multis & variis aſſertionibus hujuſcemodi dog-
mata ab eo ſummo niſu, atque ſummo ſtudio affirmabantur. Nam
ex auctoritate Apoſtoli Moyſi legem, legem eſſe mortis conaba-
tur aſſerere; Jeſu verò legem, legem eſſe vitæ, per id quod ait,
II. Cor. 3. 6. *In quo & idoneos nos* [1] *faciat Deus miniſtros novi teſtamenti, non lite-*
râ, ſed Spiritu. Litera enim occidit, Spiritus autem vivificat.
Quòd ſi [2] *miniſterium mortis in literis, formatum in lapidibus, fa-*
ctum eſt in gloriâ, ita ut non poſſent intendere filii Iſraël in faciem
Exod. 34. 35. *Moyſi propter gloriam vultûs ejus, quæ* [3] *deſtruetur; quomodo non*
magis miniſterium Spiritûs erit in gloriâ? Si enim miniſterium dam-
nationis gloria eſt, multò magis abundabit miniſterium juſtitiæ ad glo-
riam. Neque enim glorificatum eſt, quod glorioſum factum eſt in hac
parte, propter eam, quæ ſupereminet, gloriam: ſi enim quod deſtrue-
tur per gloriam eſt, multò magis, quod manet, in gloriâ eſt. Sed
hoc quidem, ſicut ipſe noſti; in ſecundâ ad Corinthios epiſtolâ.
Addit autem ex primâ epiſtolâ, terrenos eſſe dicens diſcipulos ve-
teris teſtamenti, & animales, & ideo carnem & ſanguinem regnum
I. Cor. 15. 50. Dei poſſidere non poſſe. Ipſum quoque Paulum ex propriâ ſuâ
Gal. 2. 18. perſonâ dicebat aſſerere id quod ait, *Si ea, quæ deſtruxi, iterum ædi-*
fico, prævaricatorem me æſtimo. Sed & illud eundem ipſum evi-
Rom. 2. 28. dentiſſimè de carnis reſurrectione dixiſſe, non eſſe Judæum, qui
in manifeſto eſt, neque quæ in manifeſto, in carne, eſt circum-
ciſio, neque ſecundùm literam, legem quicquam utilitatis reti-
Rom. 4. 2. nere. Et rurſum quòd Abraham habet gloriam, ſed non apud
Ibid. 3. 20. Deum. Tantummodo agnitionem peccati per legem fieri. Sed &
alia multa, legi obtrectans, inſerebat, eo quòd lex ipſa pecca-
tum ſit, in quibus ſimplices quique, dicente eo, movebantur; &
Joan. 1. 29. uſque ad Joannem igitur ajebat lex, & Prophetæ. Ajebat autem
Joannem regnum cœlorum prædicare; [4] nam & per abſciſſionem ca-
pitis ejus hoc eſſe indicatum, quòd omnibus prioribus & ſuperio-
ribus ejus abſciſſis, poſteriora ſola ſervanda ſint. Ad hæc igitur
nobis, ò religioſiſſime Archelae, paucis reſcribe; audivi enim
non

1 Vulgata, *fecit Deus*, quod magis græco textui conſonum eſt.

2 Vulgata, *Miniſtratio mortis, literis deformata in lapidibus*; ſed noſtri interpretis lectio magis ad ſenſum græci, quo nunc utimur, textûs accedit.

3 Infrà cap. 42. habet, *aboletur*.

4 In Caſinenſi, *nam & abſciſſionem*, omiſſâ, ut patet, præpoſitione *per*. Sed & legi poteſt, *abſciſſione*.

non mediocriter tibi esse in talibus studium; Dei enim donum est, idcirco quòd dignis, & amicis suis, sibique propositi societate conjunctis, Deus donat hæc munera. Nostrum enim est propositum [1] præparare, & proximos fieri benignę, ac diviti menti, & continuò ab eâ largissima munera consequimur. Quoniam ergo in iis voto & proposito meo sermonis non sufficit eruditio (idiotam enim me esse confiteor) ad te misi, sicut sæpiùs dixi, quæstionis hujus solutionem plenissimam recepturus. Incolumis mihi esto, Pater incomparabilis, & honorabilis.

XLI. Acceptâ hac epistolâ Archelaus admiratus est hominis audaciam; sed interim Diodori allegationibus, ut res suadebat celerem dare responsum, continuò scripsit hoc modo.

[2] *ARCHELAUS DIODORO PRÆSBYTERO FILIO HONORABILI*
Salutem.

ACCEPTIS literis tuis, valde gavisus sum, Dilectissime. Cognovi autem, quòd vir iste, qui ante hos dies ad me venerat, & scientiam, aliam præter eam, quæ Apostolica est, & Ecclesiastica, introducere cupiebat, ad te quoque venerit; quem quidem ego non admisi, in præsenti enim nobis disputantibus confutatus est. Et velim quidem omnia, quæ à me dicta sunt, scribere tibi, ut ex his agnosceres fidem ejus; sed quia de vacanti [3] fieri poterit hoc, nunc, quòd instat, paucis respondere tibi necessarium duxi, ad ea quæ mihi scripsisti, quòd ab illo dicerentur. Erat ergo ei [4] summum studium, legem Moysi ostendere non esse consonantem legi Christi, & hæc ex nostris Scripturis asseverare tentabat. Nos verò ex eâdem ipsâ scripturâ non solùm confirmavimus legem Moysi, & omnia, quæ in eâ scripta sunt; verùm etiam omne vetus testamentum conveni-

re

1 In Casinensi codice legitur, *præpararet proximus fieri benignæ hac diviti menti*. Et infrà, *Idiotam me esse confiteor*. Sed ita emendandum esse, uti editum est, nemo, ut arbitror, inficias iverit.

2 Hanc Archelai epistolam, cum subsequentibus nonnullis usque ad caput. 46. hujus operis edidit pariter ex codice Bobiensi Valesius, cujus varias lectiones adnotamus.

3 Cod. Bobiensis, *fieri potest*.

4 Cod. Bobiensis, *suum studium*.

re novo testamento, & consonare probavimus, unumque esse textum, tanquam si una vestis videatur [1] ex subtegmine, atque stamine esse contexta. Hoc solùm, quòd veluti purpuram videmus in veste, novum testamentum [2] in texturâ veteris testamenti; [3] gloriam enim Domini in eodem speculamur. Non ergo abjiciendum est [4] speculum, cùm nobis ipsam imaginem rerum similem, veramque [5] demonstret; quin potiùs, & eò ampliùs honorandum est. Sed & puerum [6] qui ad Doctores à pędagogo perducitur, cùm adhuc parvulus est, nunquid cùm ad ætatem pervenerit [7] dehonorare [8] oportet pædagogum, propterea quòd jam operâ ejus non indiget, & potest solus jam sine ejus adminiculo ad scholas pergere, atque ad auditoria properare? [9] Aut rursum parvulus, qui lacte nutritus est, cùm profecerit ad validiores cibos, cum injuriâ debet abjicere, atque exhorrescere nutricis mammillas? quin potiùs veneratur & colit, & beneficii sui [10] debitor fatetur. Aliud etiam, si videtur, [11] adhibemus exemplum. Homo quidam projectum in terram cùm vidisset infantem, & jam vehementer afflictum, [12] collegit eum, & nutrire apud se cæpit, usquequo ad ætatem adolescentiæ perveniret, toleravitque omnes, [13] qui evenire solent nutritoribus, labores. [14] Accedit verò post tempus is, qui naturalis ei fuerat pater, requirere puerum, & invenit eum apud illum, qui nutrierat. Quid faciat hic puer, patre cognito? de justo enim puero mihi sermo est. Nonnè multis donis munerato eo, qui se educaverat, sequitur naturalem [15] patrem pro respectu hereditatis? Ita mihi intelligendum est magnificum Dei famulum Moysen [16] invenisse populum afflictum ab Ægyptiis, quem assum-

1 In Casinensi est, *ex subtemine, & qua stamine*. Sed nos Bobiensis cod. lectionem meliorem esse censuimus.

2 Codd. Casin. & Bob. *in texturam*.

3 Corruptus est hoc in loco Bobiensis codex, quem non rectè Valesius correxit.

4 Casinensis non rectè, *speculum nobis per ipsam imaginem*. Sed melior alia Bobiensis codicis lectio, quam secuti sumus.

5 Bobiensis, *demonstrarit*.

6 Et hic melior Bobiensis codicis lectio; nam Casinensis habet, *qui à doctore iis à pædagogo*.

7 Codex Bobiensis, *dehonestare*.

8 Codex Casinensis, *oportet, & pædagogum, propter quod ore ejus non indiget*. Et paulò post, *atque plauditoria properare*. Sed nos Bobiensis codicis lectionem expressimus.

9 Bobiensis, *Ut rursum*.

10 Casinensis, *debitorem*. Fortè, *& beneficii se debitorem fatetur*.

11 Bobiensis, *adhibeamus*.

12 Idem codex, *colligit, & nutrire apud se quærit*.

13 Idem codex, *qui venire solent nutricibus labores*.

14 Idem codex, *Accidit verò post tempus, ut is qui &c. requireret puerum, & inveniret eum*.

15 Codex Bobiensis, *patrem prospectu*. Et mox, *mihi intellige magnificum*.

16 Malè Casinensis, *venisse*.

assumptum nutriebat in deserto [1] tanquam pater, docebat ut magister, regebat ut rector. Conservavit populum, usquequo veniret cujus est; & post aliquantum tempus adveniens pater, oves recepit. Nonnè per omnia honorabitur quidem ab eo, cui tradidit gregem; gloriabitur verò ab iis, qui ab eo conservati sunt? Quis igitur ita mentis insanæ est, ò dilectissime Diodore, ut alienos à se dicat eos, qui inter se conjuncti sunt, qui pro se invicem prophetarunt, [2] qui æqualia, & sibi similia, atque cognata, imò potiùs germana signa, ac prodigia demonstrarunt? Et primò quidem Moyses ad populum dixit: *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus noster sicut me.* Jesus deinde ait, de me enim Moyses locutus est. [3] Vides quomodo dexteras sibi invicem tradunt, [4] quamvis alter Propheta, alter verò Filius sit dilectus; alter fidelis famulus, alter verò Dominus agnoscatur. Sed & quondam, volens quis sine pædagogo ire ad scholas, non suscipitur à magistro dicente, non eum suscipiam, nisi acceperit pædagogum. Quis sit autem, de quo dicimus, breviter exponam. Homo quidam erat dives, gentiliter vivens, in multâ luxuriâ quotidie degens, alius verò pauper erat vicinus ejus, qui ne quotidianum quidem cibum [5] poterat invenire. Accidit utrunque vitâ discedere, & in infernum descendere, & pauperem mitti in locum requiei, & reliqua, quæ nosti. Veruntamen erant divitis fratres quinque, [6] ea quæ & ipse egerat, agentes, sine dubio quæ domi à tali magistro didicissent. Rogavit dives simul uno tempore, ut edisceret majorem doctrinam; Abraham verò sciens, quoniam adhuc indigent pædagogo, ait ei, habent Moysen, & Prophetas. Si enim illos non susceperint, ut ab eo velut pædagogo gubernentur, non poterunt majoris magistri capere doctrinam.

Deuter. 18. 18.

Luc. 16. 19.

XLII. Sed & de aliis sermonibus, ut potero, exponam, id est, quòd non contraria Moysi locutus est Jesus, [7] aut fecit. Primùm quòd ait oculum pro oculo, dentem pro dente, [8] hoc justum est, quòd

1 Bobiensis habet, *tanquam pater educabat: Ut magister regebat & conservabat populum &c. Et cùm post aliquantum tempus adveniens pater proprias oves recepit.*

2 Codex Bob. *qui æqualia, atque cognata.* Mox, *ad populum; Prophetam.*

3 Malè Casinensis codex, *Unde.*

4 Malè Casinensis, *quam.*

5 Codex Bobiensis, *potest*, mala lectio.

6 Codex Bobiensis, *& ea quæ ipse gesserat agentes.* Et infrà, *uno tempore discere majorem doctrinam ab Abraham. Abraham verò.*

7 Malè Casinensis, *autem fecit.* At in Bobiensi codice sequitur, *Primùm quidem, quod ait.*

8 Codex Bobiensis, *in hoc.*

quòd autem cæsum præstare jubet & alteram maxillam, [1] hoc bonitas est. Nunquid justitia bonitati contraria est? Absit; profectus autem est de justitiâ ad bonitatem. Et rursus, Dignus est operarius mercede suâ. Quòd si voluerit quis fraudem facere, [2] exigi ab eo illa, quæ per fraudem interceperat, justissimũ est, maximè cùm multa sit merces. Hoc autem dico, quando Ægyptii affligebant filios Israël per operum compulsores in fingendis lateribus, quòd cum suppliciis Moyses totum pariter intra unum momentum temporis exegit. [3] Nunquid hoc iniquitas appellanda est? Absit. Illa sanè bonitatis est [4] abstinentia, cùm vtitur quis frugaliter, renuntians omnibus, quæ superflua sunt. [5] Quòd verò in veteri testamento dictum est. Ego divitem facio, & pauperem; Jesus verò beatificat pauperes, non dixit [6] secularis substantiæ pauperes, sed pauperes spiritu, idest, qui non superbiâ [7] inflammantur, sed humilitate [8] se mitigant, & inclinant, non plus sapientes, quàm oportet sapere. Quam quidem adversarius quæstionem non competenter aptavit. Hìc enim video & Jesum libenter intuentem diuitum munera, cùm in gazophylacio [9] offeruntur; & parum hoc est, si à solis divitibus in gazophylacio munera [10] offeruntur; imò verò etiam duo minuta paupercula viduæ libenter suscipiuntur, in quo ampliùs aliquid, quàm quod Moyses præceperat de suscipiendâ pecuniâ demonstratur. Ille enim [11] ab his, qui habebant, accipiebat; hic autem accipit etiam ab his, qui non habent. Sed ait, scriptum est, *Nisi quis renuntiaverit omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Rursum video Centurionem valde divitem, & seculari præditum potestate fidē habere plusquàm [12] omnem Israëlitam; ut si quis fuit, etiam qui renuntiaverat, à Centurione superatur in fide. [13] Sed dicet nobis quis, non est ergo bonum renuntiare divitiis. Bonum,

Luc. 14. 33. *Matt.* 8. 10.

inquam

1 In Bobiensi codice hic plura verba desunt; habet enim, *hoc bonitas est. Absit.*

2 Codex Bobiensis, *& exigi ab eo illa, quæ fraude interceperat.* Casinensis verò, *exige ab eo illa quæ fraudem interceperat.* Nos ex utroque codice meliorem lectionem conflavimus.

3 Bobien. *exigit. Nunquid iniquitas.*

4 Hinc patet Valesium rectè ad marginem emendasse Bobiensis codicis lectionem, quæ habet, *absentia.*

5 Codex Bobiensis, *Quod ergo,* & mox, *Jesus beatificat.*

6 Codex Bobiensis, *seculari substantiâ.*

7 Fortè, *instantur.*

8 Codex Bobien. *humilitate mitigant.*

9 Codex Casinen. *offerentur, & pauperum hoc est.* Bobiensis autem, *offeruntur; & parum hoc est,* quæ vera est hujus loci lectio.

10 Codex Bobiensis, *inferuntur.*

11 Idem codex, *ab his tantummodo, qui habebant suscipiebant.*

12 Idem codex, *omnem Israël; ut si quis fuerit.*

13 Codex Bobiensis, *dicit.*

inquam, his, qui possunt; [1] sed abuti divitiis ad opus justitiæ, atque misericordiæ parem gratiam tribuit, ac si universis pariter renuntietur. De eo autem quod dicit, destructum esse sabbatum, non planè destruxit; ipse enim [2] Dominus erat sabbati; tanquam si sponsi quis custodiens thorum diligenter [3] extructum, à nullo alio extraneo vexari vel contingi [4] patiatur, usquequo ipse sponsus adveniat, & cùm advenerit, strato suo, sicut libuerit, utatur, vel hi, quos ipse secum jusserit introire. Testimonium etiam dedit his, quæ dicimus, cælesti voce ipse Dominus Jesus Christus dicens, *Nunquid potestis* [5] *filios sponsi facere jejunare, donec cum ipsis est sponsus?* *Marc 2.19.* Sed circumcisionem non abjecit, quin potiùs ipse pro nobis in semetipsum causam circumcisionis [6] excepit, labore nos relevans, & pati nos frustra doloris aliquid non sinens. Quid enim prodest, circumcidenti se quidem, & adversùs proximum suum pessima cogitanti? Voluit autem magìs largissimæ [7] viæ spatia compendioso nobis tramite demonstrare, ne fortè, cùm longa spatia circuimus, ante nobis dies claudatur in noctem; & dum de foris quidem splendidi hominibus apparemus, intrinsecus lupis rapacibus comparemur, aut sepulchris conferamur dealbatis. [8] Multò enim ille huic præferendus est, qui veste squalidâ, ac detritâ circundatus, nihil mali in corde suo conclusum retinet adversùs proximum suum. [9] Cordis enim circumcisio sola salutem confert; nihil præstat eis ista carnalis, nisi fortè spirituali circumcisione muniantur. Audi etiam quid dicit Scriptura, *Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.* *Matth. 5.8.* Quid ergo mihi opus est laborare, cùm cognoverim [10] compendia viæ, si possum mundus esse corde, sicut & si quis prævaleat in duobus mandatis omnem legem implere, & Prophetas? Post hæc verò omnia edocet Apostolorum maximus Paulus [11] dicens, *Aut experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus.* Quid ergo mihi opus est [12] circumcisione,

cùm

1 Bobiensis codex, *sed & abuti*. Fortè, *sed & uti*, vel, *sed etiam uti*.

2 Codex Casinensis, *Deus*.

3 Ita cod. Bobiensis; nam Casinensis malè, *extruxit*.

4 Idem codex, *patitur*. Et mox, *quos secum*.

5 In græco est υἱοὶ νυμφῶνος, *filii thalami sponsalis*, seu, ut vertit Vulgata, *filii nuptiarum*, quæ meliores sunt hujus loci versiones.

6 Codex Bobiensis, *suscepit*.

7 Codex Bobiensis, *via compendiosum nobi, tramitem demonstrare*.

8 Idem codex, *multùm enim*.

9 Idem codex, *cordis ergo*. Et mox, *nihil præstante carnali*. Et infrà, *muniatur*.

10 Idem codex, *compendium via*.

11 Idem codex, *dicens, experimentū*.

12 Idem codex, *circumcisio*.

1. Cor. 7. 18. cùm possim & in præputio justificari? Et scriptum est; *Siquis circumcisus est, non adducat præputium, aut si quis in præputio est, non circumcidatur. Utrunque enim nihil est, nisi observatio mandatorum Dei.* Cùm ergo nullum possit salvare circumcisio, non magnopere requirenda est; maximè cùm si quis in præputio vocatus fuerit, & circumcidi voluerit, continuò [2] prævaricator legis efficiatur. Si enim circumcidor; & mandata legis adimpleo; ut salvari possim; incircumcisus, & in præputio positus, multò magis mandata custodiens, habebo vitam. In spiritu enim circumcisionem cordis
Rom. 2. 29. accepi, non jam [3] literæ per atramentum, in quo laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Non ergo referatur ad me hujuscemodi incusatio. Sicut enim [4] aliquis dives multis auri atque argenti [5] talentis, ita ut omne domestici usûs ministerium ex hujuscemodi metallis habeat structum, in nullo vasis fictilis speciem requirit. Sed non propterea [6] figuli opus, aut ars fictilium vasorum ab eo detestanda est. Ita etiam ego gratiâ Dei [7] dives factus, & cordis circumcisionem consecutus, nequaquam vilissimæ illius circumcisionis indigeo, nec tamen malam esse dico. Absit. Quòd si diligentiùs de his voluerit aliquis edoceri, inveniet hæc in [8] epistolâ primâ Apostoli [9] plenissimè tractata.

XLIII. De velamento verò Moysi, & de ministerio mortis, dicam sermone brevissimo. Non enim valde mihi hæc insinuare aliquid adversùs legem videntur. Ait ergo sermo [10] propositus, *Quòd si ministerium mortis in literis, formatum in lapidibus, factum est in gloriâ, ita ut non possent filii Israël intendere in faciem Moysi propter gloriam vultûs ejus, quæ aboletur*; & reliqua, tamen gloriam

1 Meliùs Vulgata juxta fidem græci textûs, *Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei.*

2 Codex Bobiensis, *Prædicator legis*. mala lectio.

3 Legendum forsitan, *literâ*, ut cum D. Pauli loco in epistolâ ad Romanos, ad quem Archelaus respicit, concordet.

4 Malè Casinensis codex, *alius*.

5 Bobiensis, *talentis repletus, ita omne*.

6 Codex Bobien. *figuli opus aufert, aut fictilium*. Casinensis verò, *figuli opus & ars aut fictilium*; sed videtur legendū, *figuli opus, aut ars fictilium*, uti editū est.

7 Codex Bobien. *dives factus sum, & cordis circumcisionem consecutus, nequaquā*. At Casinensis, *dives factus, & circumcisionem consecutus, nec quenquam*. Nos Casinensem, ex Bobiensi partim supplevimus, partim emendavimus.

8 Epistolam primam intelligit epistolam ad Romanos, quam ab antiquissimis Ecclesiæ temporibus primum inter Pauli epistolas locum habuisse, vel ex hoc Archelai loco apparet. Vide Epiphanium in Hæresi 42. ubi crimini vertit Marcioni, quòd Epistolam ad Romanos quarto loco inter D. Pauli epistolas collocaverit. Vide etiam suprà cap. 34.

9 Malè cod. Bobien. *plenissimè pertractans*.

10 Malè cod. Bobiensis, *propheticus*, Et mox, *literis firmatum*.

riam esse confitetur in vultu Moysi, quod est amicum nobis. Quòd si destruitur, & velamen [1] habet lectio ejus, hoc me non exacerbat, neque conturbat, si tantùm in eo [2] gloria sit. Neque verò omnigenè in ignobilitatem redigitur, quod [3] destruetur. Cùm enim de gloriâ disputat Scriptura, [4] fuisse se differentias gloriæ testatur, *Alia enim*, inquit, [5] *gloria solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarum; stella enim à stellâ differt in gloriâ.* I. Cor. 15. 41. Si enim sol majorem habet gloriam, quàm luna, non continuò in ignobilitatem luna redigitur. Ita & si Dominus meus Jesus Christus præcellit in gloriâ Moysen, tanquam Dominus famulum, non continuò respuenda est gloria Moysi; ita enim possumus satisfacere auditoribus; sicut & verbi ipsius [6] natura persuadet, ex Scripturis, quæ dicimus, affirmantes, vel certè etiam exemplis ea manifestiùs comprobantes. Si quis lucernam accenderit noctu, cùm sol ortus fuerit, parvo lucernæ igne non indiget, propter splendorem solis ubique radiantis; sed non ideo abjecit lucernam, veluti contrariam soli; quin potiùs comperto ejus usu, etiam diligentiùs [7] servavit. Custodivit ergo populum lex Moysi tanquam lucerna, usquequo sol nobis verus Salvator noster oriretur, sicut & ait, *Et illuminabit Christus.* Ephes. 5. 14. Sed quod dicit, *Obscurati sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim ipsum velamen* [8] *manet in lectione veteris testamenti. Non revelatur, quia in Christo* [9] *destruitur. Usque in hodiernum enim, cùm legitur Moyses, velamen est positum super cor eorum.* II. Cor. 3. 14. *Cùm autem conversus* [10] *fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem spiritus est.* [11] Quid inquit? Usque in hodier-

1 Bobiensis codex, *si habet*.

2 Codex Bobien. & hic corruptam lectionem exhibet, nempe, *gloria; neque verò, omni genere in nobilitate*. Valesius rectè emendat, *in ignobilitatem*.

3 Cod. Bobiensis, *destruitur*.

4 Idem codex, *scis esse differentias gloriæ; alia enim gloria*. Mala lectio.

5 Vulgata, Irenæus lib. 2. cap. 24. & Cyprianus lib. 3. Testim. ad Quirinum capite 58. habent, *claritas*, pro, *gloria*. Sed postrema vox placuit etiam Tertulliano de Resur. Carnis cap. 52.

6 Bobiensis, *natura demonstrat*. Mox, *exemplis manifestiùs*. Et infrà, *sol exortus* infrà, *ante quam lucerna*. E contrà pejor in sequentibus Bobiensis codicis lectio, vbi sic se habet, *sol nobis verus Salvator orietur, sicut ait, & illuminat tibi Christus. Sed qui dicit*.

7 In codice Bobiensi, *servabit*. Malè Casinensis codex, *observavit*. Et

8 Codex Bobiensis, & Vulgata ita legunt, sed in Casinensi habetur, *tenet & in lectione*.

9 Codex Casinensis, *destruetur*, lectio Vulgatæ contraria, quæ etiam habet, *non revelatum*, utrobique juxta fidem græci textûs.

10 Codex Bobien. *fuerit quis ad Dominum, auferetur velamen*. Vulgata etiam habet, *auferetur*. At in Casinensi codice est, *aufertur*.

11 Casinensis, *quod*, mala lectio,

diernum ne præsens est Moyses, non dormivit, non requievit, non [1] abscessit è vitâ? Quomodo in hodiernum dicit? Sed intuere velamen, ubi dicit, positum [2] supra cor eorum, in lectione eorum. Hæc est vox, quæ arguit filios Israël, legentes Moysen, & non intelligentes, neque convertentes se ad Dominum, quoniam ipse est, qui à Moyse prophetatus est venire. Hoc est velamen, quod erat positum super faciem Moysi, quod est testamentum ejus; [3] ait enim in lege, *Non deficiet Princeps ex Judâ, neque Dux* [4] *de femoribus ejus, usquequo veniat, cujus est, & ipse erit expectatio gentium.* [5] *Qui alligabit ad vitem pullum suum, & ad optimam vitem pullum asinæ suæ. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ indumentum suum.* [6] *Suffusi oculi ejus à vino, & candidi dentes ejus à lacte*, & reliqua. Qui etiam & unde venturus esset designavit dicens, *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris, sicut me; ipsum audite.* Et quidem quia non possit intelligi, hoc de Jesu [7] Nave dictum esse, manifestum est. Nihil enim hujus circumcisionis in ipso invenitur; adhuc enim ex Judâ Reges fuerunt post ipsum, & ideo aliena longè est ab eo hæc prophetia. [8] Et hoc est velamen, quod est in Moysen; neque enim, sicut fortasse aliqui imperitorum putant, linteum aliquod, aut pellis fuit, quæ vultum ejus operiret. Sed Apostolus diligenter ostendit dicens, velamen esse positum in lectione veteris testamenti, propter quod is, qui appellatur antiquitus Israël, expectat adventare Christum, non [9] intelligentes, quia defecerunt ex Judâ Princeps, & ex femoribus ejus Duces; sicut nunc videmus [10] Regibus eos, Principibusque subjectos tributa pendere, nullâ sibi potestate vel judicandi, vel puniendi concessâ, sicut Judas habuit, quia Thamar, postcaquam condemnaverat, potuit [11] justificare.

Gen. 49. 10.
Deut. 18. 18.
Gen. 38.

1 Codex Bobiensis, *abscessit vitâ? Quamobrem ergo in hodiernum.*

2 Idem cod. *supra cor eorum. Hæc est.*

3 Idem codex, *ait enim intelligens*, & mox, *de Iudâ.*

4 Cod. Bobien. *de femore ejus usquequo veniat, qui est.* Cæterum ista hujus loci interpretatio longè diversa est à Vulgatâ, & ab antiquioribus versionibus, quas exhibent Tertullianus de Trinit. cap. 9. & Cyprianus adv. Judæos lib. 1. cap. 21. Sed nec græco LXX. Interpr. textui respondet, licet non una semper sit ejusdem lectio in codd. mss. & apud Patres. Vide Nobilium in notis ad eum locum.

5 Cod. Casinensis, *quia alligabit*; sed hanc lectionem ex repetitione vocalis *a*, ortam puto. Bobiensis, *alligavit.*

6 Codex Bobien. *effusi oculi.* Mox. *Qui enim.* Mox, *designavit, Prophetam.*

7 In Bobiensi incepta lectio, *Mane.*

8 Codex Casinensis. *Et hæc est velamen*, & infrà, *vel pellis.*

9 Cod. Bobien. *intelligens.*

10 Malè Bobiensis codex, *Regibus eos, Regibusque subjectos.*

11 Cod. Bobien. *justificare. Sed videbitis.* Casinen. *justificari. Sed & videbitis.*

care. Sed & videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros. *Deut. 28. 9.*

XLIV. Habet etiam hic sermo velamen. Usque ad Herodem enim ex parte aliquâ regnum tenere videbantur; ab Augusto autem prima [1] adscriptio in eis facta est, & cæperunt tributa pendere, & censum dare. Ex quo autem Dominus noster Jesus cæptus est prophetari, atque expectari, ex eo Principes ex Judâ esse cæperunt, & Duces populi, qui rursum defecerunt [2] in adventu præsentiæ ejus. Si ergo auferatur velamen, quod in illâ lectione positum est, [3] intelligent virtutem circumcisionis, invenient & generationem ejus, quem prædicamus, & Crucem, & quæcunque de Domino nostro gesta sunt, ipsa esse, quæ de eo fuerant prædicta. Et velim quidem de Scripturis discutere unumquenque [4] sermonem, & ostendere, ut intelligi dignum est; sed quoniam nunc aliud est, quod urget, [5] de vacanti nobis ista dicentur; hæc enim dixisse nunc sufficit, ut ostendamus non sine causâ velamen positum super cor quorundam in lectione veteris testamenti. Quicunque verò ad Dominum convertuntur, ab iis [6] velamen aufertur. Quæ omnia quam vim habeant in sese, his qui sensu vigent, intelligendum relinquo. Veniamus etiam ad illum sermonem Moysi, [7] quo ait. *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me*; in quo magnam video prophetiam famuli Moysi, [8] scientis eum, qui venturus esset, ampliùs se quidem auctoritatis habiturum, similia tamen esse passurum, & similia signa, ac prodigia ostensurum. Ibi enim Moyses *Exod. 2.*
natus, à matre suâ [9] in thibin positus, exponitur ad ripas fluminis:
hìc Dominus noster Jesus Christus natus ex [10] matre suâ Mariâ, *Mat. 2. 13.*
per Angelum fugatur in Ægyptum. Ibi Moyses educens populum de medio Ægyptiorum, salvavit; & hìc Jesus populum de *Exod. 14.*
medio Pharisæorum educens, æternæ tradidit saluti. Ibi Moyses *Exod. 16.*
per orationem petens, è cælo accepit panem, quo pasceret populum

lum

1 Bobiensis codex, *abscriptio*. Mox, *cæperuntque*. Et infrà, *Dominus meus*.

2 Idem codex, *in adventum*.

3 Idem codex, *intelligens*. Et infrà, *ipsa quæ de eo*.

4 In codice Bobiensi mutilus est hic locus; habet enim, *sermonem, ut intelligi, dignum est. Dixisse nunc sufficit*.

5 In Casinensi est, *de vacantibus*; sed legendum, *de vacanti*. Sic suprà cap. 41.

6 Codex Bobiensis, *velamentum*.

7 Codex Bobiensis, *quod ait*.

8 In Casinensi codice scribitur, *scientibus*, in Bobiensi, *scientes*; sed Valesius, *scientis*, emendandum censuit, cujus sententiæ astipulati sumus. Infrà Bobiensis, *& ampliùs*.

9 Thibis, θίβις, apud LXX. est fiscella scirpea in Vulgatâ. Mox Bobien. *ripam*.

10 Codex Bobiensis, *matre Mariâ*.

Matth. 14. lum in deserto; hìc[1] Dominus meus Jesus virtute propriâ ex quin-
Exod. 34. que panibus viros quinque millia satiavit in deserto. Ibi Moyses
cùm probaretur, positus in monte jejunavit quadraginta dies; &
Matth. 4. 2. hìc Dominus meus Jesus à spiritu actus in desertum, cùm tentaretur à Diabolo, quadraginta diebus similiter jejunavit. Ibi in
Exod. 12. conspectu Moysi, propter infidelitatem Pharaonis omnia Ægyptiorum primogenita perierunt; & hìc Jesu nascente, propter in-
Matth. 2. 16. fidelitatem Herodis, omne[2] masculinum Judæorum subitò perit.
Exod. 8. Ibi Moyses orat; ut parcatur à plagis Pharaoni, ac populo ejus;
Luc. 23. 34. & hìc Dominus noster Jesus orat indulgeri Pharisæis, dicens, *Pater ignosce eis, quoniam nesciunt quid faciant*. Ibi Moysi vultus re-
Exod. 34. 35. splenduit[3] in gloriâ Domini, ita ut non possent filii Israël intendere in faciem ejus propter gloriam vultûs ejus; & hìc Jesus Christus Dominus resplenduit sicut sol, & Discipuli ejus non poterant
Matth. 17. 2. [4] aspicere in faciem ejus propter gloriam vultûs ipsius, & immen-
Exod. 32. sum luminis splendorem. Ibi Moyses eos, qui[5] vitulum statuerant,
Mat. 10. 34. gladio dejecit; & hìc Dominus Jesus ait, *Veni gladium mittere super terram, & [6] dividere hominem à proximo suo*, & reliqua.
Exod. 24. in fine. Ibi Moyses[7] in caliginem nubium aquas ferentium sine metu in-
Mat. 14. 25. cessit; & hìc Dominus Jesus cum omni potestate super aquas am-
Exod. 14. Mat. 8. 26. bulavit. Ibi Moyses imperavit mari; & hìc Dominus Jesus, cùm esset[8] in mari, surgens imperavit ventis, & mari. Ibi Moyses cùm
Exod. 17. impugnaretur, extensis manibus certavit adversùs Amalech, & hìc Dominus Jesus impugnatis nobis, & pereuntibus violentiâ erratici spiritûs, qui nunc[9] in justis operatur, extensis in Cruce manibus, salutem dedit. Sed & alia multa prætereo, dilectissime Diodore, dum festino ad te[10] libellum hunc velociter mittere, quæ tu pro tuâ prudentiâ facilè poteris reparare. Scribe autem [11] mihi omne, quod postea egerit adversariæ partis minister. Incolumem te animâ, & spiritu custodiat[12] Deus omnipotens.

XLV. Acceptâ hac epistolâ Diodorus, & collecto ex eâ sensu, conflixit adversùs Manem, ita ut ab omnibus collaudaretur,

quòd

1 Codex Bobiensis, tam hic, quàm infrà, *Dominus noster*. Mox, *saturavit*.
2 Idem, *masculum*. Mox, *pro populo*. Infrà, *Pharisæis, Pater*. Mox, *quid faciunt*.
3 Codex Bobiensis, *in gloriam*.
4 Idem, *respicere*. Mox, *vultûs ejus*.
5 Codex Bobien. *vitulum fecerant*.
6 Meliùs Vulgata, *separari hominem adversùs patrem suum*, & Tertull. adver. Gnosticos cap. 10. *dividere hominem &c.*
7 Bobiensis codex, *in caligine*,
8 Idem codex, *in navi*.
9 Codex Bobiensis, *in istis*.
10 Codex Bobien. *velociter libellum*.
11 Idem, *mihi, charissime, quid postea*.
12 Codex Casinensis, *Deus omnium*.

quòd diligenter, & competenter ostenderit, duorum testamentorum, atque utriusque [1] legis inter sese cognationem: plura etiam ex semetipso inveniens, objecit ei valida valde & fortia pro veritate. Conclusit etiam adversarium Diodorus [2] ex nominibus, dicens ita; Dixisti duo esse testamenta, dic ergo duo esse vetera, aut duo nova? Ejusdem enim temporis, vel potiùs æternitatis, duo asseris esse ingenita; & si duo sunt, duo esse [3] oportet vetera testamenta, aut duo nova. Quòd si hoc non dicis, sed unum esse vetus, & aliud novum, [4] rursum unus utriusque auctor ostenditur, & ejus esse vetus, cujus & novum, consequentia ipsa [5] edocet: veluti si quis dicat [6] homini, loca mihi veterem domum tuam, [7] nonnè per hoc etiam novæ domûs dominum eum esse pronunciat? Aut rursum si dicat ei, novam domum tuam præsta mihi; nonnè eodem verbo etiam veterem eum habere designat? Deinde illud etiam pervidendum est, quia [8] ex quo duo sunt, ingenitam habentes naturam, ex eo necesse est etiam habere unumquenque ipsorum vetus testamentum, & fient duo vetera testamenta; si tamen ambos antiquos, & sine initio esse dicis. Ego autem non ita didici, neque ita continent Scripturę. Tu verò, qui dicis legem Moysi esse maligni Principis, & non boni Dei, dic mihi, qui erant illi, qui resistebant in faciem Moysi, Iamnem dico, & Mambrem? Omne enim quod resistit, non sibi met ipsi resistit, sed alri, aut meliori, aut deteriori, sicut Paulus indicat ad Timotheum in secundâ Epistolâ suâ [9] scribens. *Quemadmodum Jamnes, & Mambres restiterunt Moysi; ita & isti restiterunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem; sed ultrà non proficient.* [10] *Insipientia enim eorum omnibus nota est, sicut & illorum fuit.* *II. Timoth. 3. 8.*

Vides

1 Malè Casinensis codex, *legis inesse cognitionem*. Malè & infrà Bobiensis *veniens, objecit*. Sed & Casinensis pro, *objecit*, malè habet *objecta*.

2 Ridicula est hic Bobiensis codicis lectio, in quo scribitur, *ex navibus*; è contrà Casinensis mox habet, *dicens ita, dixit*, mala itidem lectio.

3 Cod. Bobien. *oportet & vetera*.

4 Malè Casinen. *rursus omnis utriusq;*.

5 Codex Casinensis, *docent*.

6 Hæc est Bobiensis codicis lectio; nam in Casinensi est, *homini diviti mihi*, nullo sensu. Fortè, *dimitte mihi*.

7 Codex Bobien. *non per*; sed in seq. habet *nonnè*.

8 Hoc in loco lacuna est in Bobiensi codice, in quo scribitur, *ex quo duo sunt ingenita habentes naturam ipsorum testamentum, & fient &c.* Valesius ex ingenio ita emendavit, *ex quo duo sunt ingenita, habent ex naturâ ipsorum testamentum*. Sed ipsum malè conjecisse Casinensis codex ostendit.

9 Cod. Bobien. *ita scribens*.

10 Codex Bobien. *Insipientia enim illorum manifesta erit omnibus sicut &c.* quod magis ad Vulgatæ lectioné accedit.

Vides quomodo Iamnem, & Mambrem hominibus comparat corruptis mente; & reprobis circa fidem; Moysen verò veritati.
Joan. 1. 16. Sed & Sanctus Ioannes maximus Evangelistarum ait, gratiam gratiâ præstare, & differre; ex plenitudine enim Jesu legem Moysi accepisse nos dicit; aliam autem gratiam pro illâ gratiâ per Jesum Christum esse completam in nobis. Quod ostendens etiam
Joan. 5. 45. ipse Dominus noster Jesus ajebat,[1] *Non putetis, quia ego vos accusabo apud Patrem. Est qui vos accuset Moyses,*[2] *in quem vos speratis; si enim*[3] *crederetis Moysi, crederetis utique & mihi; de me enim ille scripsit. Quòd si literis illius non creditis, quomodo verbis meis credetis?* Sunt etiam[4] alia multa, quæ dici possent & de Apostolo Paulo, & de Evangeliis, ex quibus ostendere possumus veterem legem non esse alterius, quàm Domini, cujus est novum Testamentum, quæ nos competenter[5] exponere, & aptare convenit. Jam vesper impedit, dies enim clauditur, & finem nos disputandi facere par est; crastino autem[6] nobis, de quibus tibi videtur, quæstiones habeantur. Et his dictis discesserunt[7].

XLVI. Cùm autem mane factum esset, subitò adventavit Archelaus ad castellum hunc, in quo morabatur Diodorus, priusquam omnino quisquam ad publicum procederet. Manes verò ignorans præsentem esse Archelaum, rursum Diodorum provocabat ad publicum, ut cum eo disputatione contenderet, volens eum verbis opprimere, ex eo quòd advertebat, eum hominem esse simplicem, & non satis scripturarum quæstionibus eruditum; Archelai enim doctrinæ jam perceperat gustum. Cum ergo & turbæ convenissent ad solitum disputationis locum, & Manes jam verba facere cæpisset, subitò in medio eorum apparuit Archelaus, ac Diodorum complexus, sancto osculo salutavit. Diodorus verò, & omnes, qui præsentes erant, admirati sunt opus divinæ providentiæ, ut in tempore ipso adventaret Archelaus, quo quæstio movebatur; re enim vera, quod fatendum est, quasi ex

parte

1 Codex Bobiensis, *Non petestis*. pessima lectio.

2 Casinensis codex, *Moyses, quem*. lectio rejicienda.

3 Codex Bobiensis, *creditis Moysi, crederitis utique forsan & mihi*.

4 Codex Casinensis, *alia plura jam, quæ dici possint*.

5 Codex Bobiensis, *exponere & à Patre ut convenit*, quæ verba cùm nullum habere sensum vidisset Valesius, *exponere & aperire ut convenit*, emendandum esse putavit: & quidem non rectè, ut ex Casinensi codice apparet.

6 Codex Bobiensis non rectè, *vobis*

7 Huc usque edidit Valesius.

parte aliquâ religiosus Diodorus pertimuerat conflictum. Cùm autem vidisset Archelaum Manes, cessavit quidem continuò ab insultatione, & supercilio non parum dejecto, manifestè intelligebatur, quòd conflictum vellet effugere. Multitudo verò auditorum adventum Archelai, velut Apostoli præsentiam, opinata est, pro eo quòd ad verbi defensionem tam paratus, & tam promptus existeret. Et cùm dexterâ silentium poposcisset à populo (tumultus enim non mediocris extiterat) hoc modo cœpit Archelaus. Tametsi prudentiam, gloriam etiam nostrorum nonnulli assecuti sunt, tamen hoc vos deprecor, ut eorum, quæ ante me dicta sunt, testimonium reservetis. Scio enim & certus sum, Fratres, quoniam [1] Diodoro non pro ipsius impossibilitate successi; sed quoniam istum ego novi tunc, cùm ad loci mei partes improbus advenisset, Marcelli [2] viri illustris gratiâ, volens eum divertere à nostrâ doctrinâ, & à fide, videlicet, quò impietatis hujus idoneus efficeretur assertor; & tamen omnibus suis verbis in nullo eum divertere, & movere prævaluit. Similis enim inventus est religiosissimus Marcellus petræ, in qua ædificata est domus solidissimis fundamentis, & cùm descendisset pluvia, & irruissent flumina, ac venti, & illisissent in domum illam, perstitit; fundata enim erat solidissimis & immobilibus fundamentis: huic autem, qui præsens est, infamiam potiùs intulit conatus ipse, quàm laudem. Non autem mihi veniâ dignus videtur qui ignoraverit, quod futurum est: oportebat enim eum prænoscere, qui sunt proprii sui; si quidem Spiritus Paracliti habitat in eo. Sed quoniam ignorantiæ tenebris obcæcatus est, in vanum cucurrit, cùm iter faceret ad Marcellum; & similis [3] facere Astrologo, describenti quidem cœlestia, ignoranti verò quæ suæ domui geruntur. Sed ne videar per hæc verba differre quæstionem, jam sileam; de iis verò dabo ipsi potestatem, sumat quodcunque vult propositionis, & quæstionis initium. Vos tantummodo, sicut superiùs dixi, indeclinabiles Judices esse quæso, ut vera dicenti honorem verum, palmamque tradatis.

Mat. 7. 24.

XLVII. Tunc Manes, silentio ab omnibus facto, ita exorsus est: Tu quoque, Archelae, bene me de Deo sentientem, dignamque

1 In codice Casinensi erat, *Diodorus*, nullo sensu.

2 Malè Casinensis, *viri in legis gratiâ*.

3 Fortè, *factus est*.

que opinionem de Christo retinentem, verbis molestissimis obtundis, licèt tale sit Apostolorum genus, patiens, & ferens omnia, etiamsi eos conviciis quis, aut maledictis obtrectet. Si persequi volueris, paratus sum, & si inferre supplicia, non refugiam. Si etiam interficere me vis, non reformido; illum enim solùm oportet timere, qui potest animam, & corpus perdere in gehennam. ARCHELAUS DIXIT, Absit à me. Non est mihi tale propositum. Quid enim perpessus es à me, vel à nostris? Et quidem cùm obtrectares, atque injuriam irrogares, & cùm detraheres de paternis nostris traditionibus, & cùm velles animas hominum bene institutas, ac diligenti cautelâ servatas interficere, quibus utique repensari non possunt universæ mundi divitiæ? Veruntamen propter quod assumis, ò Manichæe? Quid est quod indicas? Quæ salutis signa ad nos deferas, dicito? Verborum enim nuda jactatio non poterit præsenti multitudini satisfacere, ut agnoscant qui nostrûm rectiùs obtinet scientiam veritatis. De quo ergo vis nos capite disputare, hoc priùs dicito, cùm priùs dicendi acceperis facultatem. MANES DIXIT, Si non iterum his, quæ à nobis rectè dicuntur, infideliter resistis, dicam; si autem talis existis, qualem te priùs sensi, dicam adversùs Diodorum, declinans inquietudinem tuam. ARCHELAUS DIXIT, Prædixi jam, quòd abutimur inanitate verborum. Si quis [1] nostrûm resistere infideliter invenitur, Judicibus hæc permitte discernere; tu autem quid afferas, dicito? MANES DIXIT, Si non iterum resistis his, quæ à me iterum rectè dicuntur, incipiam. ARCHELAUS DIXIT, Si non hoc est, si non illud, sermo est hominis ignorantis. Ignoras ergo quod futurum est. Sed hoc quod futurum ais, resistere me, aut non resistere, in meâ est potestate. Quomodo ergo stabit sermo ille duarum arborum, in quo fidis, veluti scuto firmissimo? Si enim contrariæ partis ego sum, quomodo obedientiam meam requiris? Quòd si obedientiæ in me est mens, quomodo pertimescis ne resistam? Ais enim quia malum semper permanet malum, & bonum semper permanet bonum, vim verbi istius penitus [2] ignorans. MANES DIXIT, Nunquid te advocatum meorum adhibui sermonum, [3] ut etiam meæ scientiæ intelligentiam disponas; quippe qui propria explanare non valeas,

1 Casinensis codex, *nostrorum*.
2 In Casinensi, *ignoras*.
3 In codice Casinensi est, *aut etiam*, lectio improbanda.

leas, quomodo aliena poteris explicare? Quòd si victum jam se profitetur Diodorus, tunc mihi tecum sermo movebitur. Si autem stat ille,& est idoneus ad dicendum, desine tu, & noli perturbare substantiam veritatis. Es enim ovis aliena, efficieris tamen postea in numero ejusdem gregis, [1] sicut vox Jesûs ostendit, ejus qui apparuit quidem in hominis specie, nec tamen fuit homo. Archelaus dixit, Ergo non putas eum ex Mariâ Virgine esse? Manes dixit, Absit ut Dominum nostrum Jesum Christum per naturalia pudenda mulieris descendisse [2] confitear; ipse enim testimonium dat, quia de finibus Patris descendit. Et, *Qui me recipit, recipit eum, qui me misit.* Et, *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me*: Et, *Non sum missus nisi ad oves perditas domûs Israël.* Sunt & alia innumera testimonia hujuscemodi, quę indicant eum venisse, & non natum esse. Quòd si potentior illo es, & magis scire potes, quod verum est, quomodo jam illi credimus? Archelaus dixit, Neque illo potentior sum, servus enim sum, & neque æqualis Domini mei esse possum; ego enim sum inutilis servus, verborum ejus discipulus, credens his, quæ ab ipso dicta sunt, & hæc indeclinabilia esse confirmo. Manes dixit, Similis tui quidam, cùm ei aliquando dixisset, *Maria mater tua, & fratres tui foris stant*, non libenter accipiens, eum qui dixerat, increpavit dicens, *Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei?* & ostendit eos, qui facerent voluntatem suam, & matres sibi esse,& fratres: sin autem vis dicere matrem ipsius Mariam, non est tibi sine periculo; sine dubio enim etiam fratres ex eâ habuisse monstratur. Et dic utrùm de Joseph generati sunt, aut ex eodem Spiritu Sancto? Ergo & multos Christos, si ex eodem Spiritu Sancto generatos [3] dixeris, habuimus. Quòd si non ex eodem Spiritu, sed tamen dixeris eum fratres habuisse; sine dubio intelligendum est, quia post Spiritum, post Gabriel, nupserit Joseph Virgo castissima, & immaculata [4] Ecclesiâ. Quòd si etiam hoc absurdum est omnino, eam quolibet modo concubuisse cum Joseph, dic an fratres habuerit? Nunquidnam etiam mœchiæ ei crimen impingis,

Joan. 1.18. *Mat.* 10.40. *Joan.* 6.38. *Mat.* 15.24. *Mat.* 12.47.

[a] ô pru-

1 Casinensis, *sicut vos Jesus*.
2 In codice Casinensi est, *confitetur*, librarii errore, ut pàlam est.
3 In Casinensi, *dixerint habuimus*. *Quid*. Sed obvia est hujus loci emendatio.
4 Vox, *Ecclesia*, videtur superflua, & per librarii errorem adjecta. Certè sine ipsâ integer est hujus loci sensus.

[1] ò prudentissime Marcelle? Quòd si horum nihil convenit incontaminatæ Virgini; unde ei fuisse fratres astrues? Quòd si fratres ei fuisse non potes edocere; quomodo Maria mater ejus erit, sicut ait ille, qui scribere ausus est, *Ecce mater tua, & fratres tui foris stant?* Quòd etiam si ille ausus est dicere, illo ipso potentior, aut major esse nemo potest, qui ostendit nobis matrem, aut fratres

Mat. 23.42. suos; sed & Davidis[2] esse non dignatur audire. Apostolus Petrus Discipulorum omnium eminentissimus tunc agnoscere eum potuit: cùm singuli opiniones suas, quas de ipso habebant, promerent,

Mat. 16.16. ait, *Tu es Christus filius Dei vivi*, & statim beatificat eum dicens, *Quoniam revelavit tibi Pater meus cælestis*. Vide quanta sit differentia eorum, quæ ab Jesu dicta sunt? Illi enim qui dixerat, *Ecce mater tua foris stat*, respondit, *Quæ mihi est mater, aut fratres?* Ei autem qui dixit, *Tu es Christus filius Dei vivi*, beatitudinem, benedictionemque restituit. Si ergo de Mariâ vis esse eum natum, mentitur ipse cum Petro; si autem verum dicit Petrus, sine dubio ille prior fefellit. Quòd si prior fefellit, causam ad Scriptorem rejicienda est. Unum igitur Christum nos scimus esse secundùm Apostolum Paulum, cujus vocibus credimus consonantibus duntaxat adventui ejus.

XLVIII. His auditis turbæ permotæ sunt, veluti rationem veritatis continentibus, & Archelao nil habente, quòd his posset opponere; hoc enim indicavit tumultus, qui inter eos exortus fuerat; sed cùm multitudo conquievisset, Archelaus hoc modo respondit. Vocis quidem Domini nostri Jesu Christi nullus poterit esse potentior, si neque nomen aliquod æquale ei esse invenitur,

Philip. 2.9. *Propter quod Deus eum exaltavit, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen*; neque in testimonio quis æqualis ei esse poterit, & ideo ego vocis ejus tibi testimonia proferam, primùm quidem dissolvens hæc, quæ à te dicta sunt, utì ne dicas, quoniam nec sibi ipsi consonant, ut est tibi consuetudo dicendi. Ais enim quia eum, qui nuntiaverat ei de matre, aut de fratribus, increpaverit Jesus, quasi fallentem, secundùm id quod Scriptorem fefellit. Neque is, qui annuntiavit ei de matre & fratribus increpatus est, neque Petrus supra illum solus beatificatus est; sed uter-

1 Ex his verbis colligi posse videtur, Marcellum cum Archelao ad Diodori castellum venisse.

2 Casinensis codex *David Jesse*.

uterque ab eo dignam responsionem propriâ interrogatione percepit, sicut in consequentibus sermo monstrabit. Cùm quis parvulus est, cogitat sicut parvulus, sapit ut parvulus; cùm autem perfectus fuerit vir, destruentur ea, quæ sunt parvuli, idest, dum ad priora se quis extendit, obliviscatur quæ post se sunt. Unde Domino nostro Jesu Christo docente, & curante humanum genus, utì ne simul omnia deperirent, cùmque in talibus studiis mens omnium auditorum esset intenta, non opportunè ingressus hic nuntius de matre ejus suggessit, ac fratribus. Quid enim? [1]debuit ne etiam se ipso judicante, derelinquere eos, quos curabat, & quos erudiebat, & cum matre ac fratribus colloqui? Nonnè continuò de hoc ipso detraheres? [2] Cùm enim peccatis onustos & gravatos ad discipulatum delegit duodecim numero, quos & Apostolos nominavit, dicens eis, relinquite matrem & patrem, ut me digni efficiamini, ut ultrà non possit eis memoria patris, aut matris robustum pectus inflectere. Et iterum volente alio quodam dicere ei, ibo, & sepeliam patrem meum, ait, *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*. Intuere ergo quomodo Dominus meus Jesus [3] ad necessaria Discipulos ædificat, & pro meritis unicuique sancta verba committit. Ita & in eo tempore, quo importunè annuntiaverat quidam ei de matre, non complectitur pro matris præsentiâ paternum preterire preceptum. Ut autem tibi ostendam hæc ita esse, Petrus aliquando, cùm jam beatificationem fuisset ab eo consecutus, ait ad Jesum, *Propitius esto Domine, non erit tibi istud*, cùm dixisset ei Jesus, quia [4] oporteret filium hominis ascendere Jerosolymam, & occidi, & tertiâ die resurgere; respondens ait Petro, *Vade retro Satana, quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum sunt*. Quoniam ergo existimas illum, qui ei de matre renuntiaverat, & fratribus, increpatum esse ab Jesu; istum verò, qui paulò ante dixerat, *Tu es filius Dei vivi*, beatitudinem consecutum. Vide quia magis [5] hunc prætulit Jesus, cui & clementiùs, & cum veniâ responsum dare dignatus est; Petro verò post illam benedictionem nullum jam veniæ largitur titulum, pro eo quòd naturam rei

I. Corin. 13. 11.

Mat. 10. 37.

Luc. 9. 59.

Mat. 16. 22.

1 In codice Casinensi, *Debuit & etiam*. Mala lectio.

2 In codice Casinensi corruptissimo legitur, *Cùm enim peccatis bonus & gravatus ad discipulatum diligit duodecim numero*. Nos quantùm per conjecturas licuit, hujus loci menda sustulimus, & fortasse paulò post pro, *dicens eis*, legendum est, *dixit eis*.

3 In eodem codice, *ad necessariam*.

4 In eodem codice, *oportet*, secus atque habet Vulgata editio.

5 In codice Casinensi est, *huic*.

rei sibi dictæ non diligenter adverterit. Illius enim nuntii error responsi ratione corrigitur; hujus verò tarditas intellectûs acerbiori increpatione damnatur. Ex quo advertere potes, quòd Dominus Jesus interrogationum sibi, opportunitate servatâ, dignum promat singulis, opportunumque responsum. Quòd si, ut ais, ex eo quòd verum dixerat, Petrus beatificatur, & pro eo quòd fefellit, nuntius ille culpatur; dic mihi quare cùm Dæmones eum confiterentur, dicentes, *Scimus te*[1] *qui sis sanctus Deus*, increpavit eos, &[2] silere præcepit? Cur non (si quidem confitentium se testimoniis delectatur) etiam istos, sicut Petrum vera dicentem, benedictionibus remuneratus est? Quòd si hoc absurdum est, relinquitur ut pro loco, pro tempore, pro personis, pro rebus, pro accidentium salute, ea quæ dicta sunt, intelligamus, utì ne temere pronuntiantes, dignâ coërcitione feriamur, & ut te magìs ac magìs edoceam, multo ampliùs illum, qui de matre nuntiaverat, honoratum: tu autem oblitus rei, qua nobis proposita est, in aliud conversus es. Audi ergo breviter; si enim volueris diligentiùs intueri, quæ dicta sunt, inveniemus in illo priore multam Dominum Jesum ostendisse clementiam; idque convenientibus te exemplis edoceam. Rex quidam, cùm adversùs hostem processisset armatus, & cogitaret atque disponeret quemadmodum posset manum sibi hostilem atque barbaram subjugare, cùmque in multâ esset curâ, & solicitudine constitutus, in medio adversariorum positus, ac postea jam captivos eos tenere incipiens, jam jam illa solicitudo immineret, quemadmodum eos, qui secum laboraverant,[3]ac pondus belli toleraverant, procuraret, quidam ei nuntius importunus occurrens, de rebus domesticis suggerere aliqua cæpit. At ille admiratus est audaciam, atque importunam suggestionem, & morti tradere hujuscemodi hominem cogitabat; quòd nisi de carissimis affectibus talis nuntius extitisset, eo quòd incolumes esse hos, & rectè ac prosperè agentes omnia nuntiasset, dignum protinus potuit excepisse supplicium. Quæ enim erat cura alia Regis, belli duntaxat tempore, nisi Provincia-

Luc. 4. 34.

1 In codice Casinensi, *quis es*. Sed librarii error nobis visa est illa lectio.

2 In eodem codice est *finire*. Sed *silere*, legi debere nos sacer textus edocet. Vide tamen an, *finere*, legendum sit.

3 In codice Casin. *ac pondus bellico tolerarant*. Nos emendavimus, *ac pondus belli toleraverant*. Fortasse tamen rudis interpres scripserat, *ac pondus belli contoleraverant*.

vincialium salus, nisi dispositio rei militaris? Ita & Domino meo Jesu Christo pugnanti adversùm passiones, quæ profunda viscerum obsederant, & curans eos qui multo tempore variis infirmitatibus fuerant devincti, & inclinato omni nisu pro salute universitatis; ille nuntius importunè adveniens de matre & fratribus nuntiavit. Et potuit quidem similem Petro, aut etiam graviorem accepisse sententiam; sed matris & fratrum intellectum nomen clementiam provocavit.

XLIX. Sed & ampliùs adhuc omnibus ostendere cupio, ut agnoscant universi, assertio tua quantum impietatis obtineat. Si enim, secundùm tu dicis, non est natus, sine dubio nec passus est; pati enim qui natus non est, impossibile est. Quòd si non est passus, Crucis nomen aufertur. Cruce autem non susceptâ, nec Jesus ex mortuis resurrexit. Quòd si Jesus ex mortuis non resurrexit, nec aliquis alius resurget. Quòd si nullus resurget, nec judicium erit. Certum est enim, quia si nón resurgam, nec judicer. Quòd si non judicium erit, frustra erit observatio mandatorum Dei, nullus abstinentiæ locus est, manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Hæc autem omnia connectis, [1] negans quòd de Mariâ natus est; si enim confessus fueris eum de Mariâ natum, & passio subsequatur necesse est, & passionem resurrectio, & resurrectionem judicium, & salva nobis erunt Scripturæ præcepta. Non ergo jam vana est quæstio, sed plurima in hoc verbo. Sicut enim omnis lex, & prophetiæ in duobus sermonibus constant, ita etiam nostra omnis spes in Beatæ Mariæ partu suspensa est; & ideo responde mihi ad singula, quæ te interrogabo. Quomodo abjiciemus tantas & tales Apostoli voces, quæ dicunt, [2] *Cùm autem fuit* Galat. 4. 4.
Dei voluntas in nobis, misit Filium suum factum ex muliere. Et iterum, *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Et quia, *Deus, &* I. Cor. 5. 7. Ibid. 6. 14.
Dominum suscitavit, & nos [3] *cum illo suscitabit per virtutem suam.* Et alia multa his similia dicta sunt, ut est illud, *Quomodo dicunt* Ibid. 15. 12.
qui-

1 Ita legendum censui, licèt in codice Casinensi scribatur, *negatis id quod*.

2 Vulgata editio græco textui consona legit, *At ubi venit plenitudo temporis*. eamque lectionem probant Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, & alii.

3 Verba, *cum illo*, non habent græca, neque Vulgata, neque Irenæus lib. 5. adversùs hær. cap. 6. & 7. neque Tertullianus libro 5. adversùs Marcionem capite 7. neque in libro de Pudicitia capite 16.

quidam in[1] *vobis, quia resurrectio mortuorum non est? Si enim resurrectio mortuorum non est, nec Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra. Inveniemur etiam falsi testes Dei, qui testimonium perhibuimus adversùs Deum, quia suscitaverit Christum, quem non suscitavit. Si quidem mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, vana est fides vestra, adhuc estis in peccatis vestris; ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt? Si in hac vitâ tantummodo speramus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit à mortuis initium dormientium*, & reliqua. Quis rogo tam temerarius & impudens invenitur,[2] qui istis sacrosanctis vocibus non accommodet fidem, in quibus nulla est distinctio, nulla dubitatio? Quisnam quæso etiam te, ò stulte Galata, fascina-
Galat. 3.1. vit, sicut & illos, *Quorum ante oculos Jesus Christus*[3] *rescriptus est crucifixus?* Unde arbitror sufficere hæc testimonia ad ostensionem judicii, & resurrectionis, & passionis, quibus consequenter, & pariter ex Mariâ partus ostenditur. Quid enim, si tu nolis acquiescere, sed evidentissimè Scriptura proclamet? Veruntamen interrogabo te, tu autem mihi responde, quando Jesus de Joanne te-
Mat. 11. 11. stimonium dat, & dicebat, quia *Major in natis mulierum nullus surrexit Joanne Baptistâ; qui autem minor est in regno cælorum, major est illo*. Dic mihi qua ratione major illo est in regno cælorum? Nunquid Jesus minor erat Joanne in regno cælorum? [4]Dico, absit. Dic ergo in quo, ut vel te ipsum superare possis? Sine dubio minor erat Joanne Jesus inter natos mulierum; in regno autem cælorum major illo erat. Dic mihi illud etiam, ò Manichæe, si ais Christum non esse ex Mariâ natum, sed apparuisse quidem ut hominem, cùm homo non esset, præstante hoc & agente virtute, quæ in ipso est; dic mihi, super quem Spiritus sanctus sicut columba descendit? Quis est etiam, qui baptizatur à Joanne? Si perfectus erat, si Filius erat, si virtus erat, non poterat Spiritus ingredi, sicut nec regnum potest ingredi intra regnum. Cujus autem ei cælitus emis-

sa vox

1 In codice Casinensi est, *in nobis*, & infrà, *vana est fides nostra*. Sed Vulgatæ lectio huic præferenda, utpote quę ex librarii oscitantiâ videatur exorta, Irenæus quoq; Tertullianus, Cyprianus, aliique Vulgatæ lectionem sequuntur.

2 In eodem codice legitur, *qui istam sacrosanctam vocibus, &c.* librarii, ut arbitror, errore.

3 Vulgatę editionis melior lectio, *præscriptus est*.

4 Hæc verba, *dico absit*, nisi mendum sit in codice, videntur tanquam ex Manetis personâ ab Archelao prolata.

sa vox testimonium detulit dicens. *Hic est filius meus dilectus*, *in* Mat. 3. 17.
quo bene complacui? Dic age, nihil remoreris, quis ille est, qui pa-
rat hæc omnia, qui agit universa? Responde, ita ne blasphemiam
pro ratione impudenter allegas, & inferre [1] conaris.

L. MANES DIXIT, Nemo quidem qui adversùm hæc, quæ
à te dicta sunt, respondere potuerit, blasphemiæ crimen incurrit,
quin potiùs est omni laude dignissimus. Oportet enim artificem
rebus propositis responsione diligenter aptatâ, manifesta omnibus
ea, de quibus quæritur, vel dubitatur, ostendere, & maximè idio-
tis. Et quoniam tibi doctrinæ nostræ non placet ratio, tanquam
artifex bonus, etiam hanc mihi quæstionem rationabiliter exsol-
ve. Mihi enim pium videtur dicere, quòd nihil eguerit filius
Dei, in eo quòd adventus ejus procuratur ad terras, neque opus
habuerit columbâ, neque baptismate, neque matre, neque fra-
tribus, fortasse neque patre, qui ei secundùm te fuit Joseph; sed
totus ille ipse descendens, semetipsum in quocunque voluit
transformavit in hominem, eo pacto, quo Paulus dicit, quia *habi-*
tu repertus est ut homo. Cujus igitur rei indiguerit is, qui semet- Philip. 2. 7.
ipsum in omnia transformarit, ostende? Quando enim voluit, hunc
hominem rursum transformavit in speciem solis, ac vultum.
Quod si rursus resistis, mihi rectè dicenti fidem nolis accomoda-
re, audi definitionem tuam, in qua stas. Si enim hominem eum
tantummodo ex Mariâ esse dicis, & in baptismate Spiritum per-
cepisse, ergo per profectum filius videbitur, & non per naturam.
Si tamen tibi concedam dicere, secundùm profectum esse filium,
quasi hominem factum; hominem verè esse opinaris, idest, qui
caro, & sanguis sit. Necesse est ergo, & Spiritum, qui sicut co-
lumba apparuit, non aliud esse, quàm naturalem columbam; si- Mat. 3. 16.
cut homo enim dictum est, & sicut columba, & quodcunque opi-
nari potest de eo sermone, quod dictum est, [2] sicut homo, hac
opinione concipe etiam de eo, quod dictum est, sicut columba;
necesse est & hæc æqualiter recipere, ita enim in Scripturis, quæ
de eo scripta sunt, inveniuntur. ARCHELAUS DIXIT, Sicut tibi ipse
non potes, tanquam bonus artifex, neque ego tibi hanc quæstio-
nem [3] diligenter aptatam manifestarem, atque manifestè dissolve-
rem,

1 Malè in codice Casinensi, *coneris*.
2 In codice Casinensi scribitur, *sicut homo ac opinione*.
3 Codex Casinensis ita legit, *hanc quæstionem diffigenter aptare tam manifestarem, atque manifestè dissolverem*. Sed ex Manetis interrogatione, cui Archelaus respondet, nos hunc locum restituimus.

rem, nisi propter hos, qui assistunt, & qui nos audiunt, & ideo, sicut convenit, quæstionis hujus quoque exponam rationem. Tibi quidem non videtur piè dici, matrem habuisse Jesum Mariam, & reliqua, quæ nunc prosecutus es, quæ quidem omnia repetere perhorresco. Interdum quidem cogi solet artifex propter imperitiam resistentis dicere, & facere ea quæ tempus recusat, & ideo quia mihi est illata necessitas propter præsentem turbam, ad ea, quæ à te non rectè dicta sunt, paucis [1] respondeam. Dic ergo mihi; si Jesum hominem naturaliter factum intellexerimus ex Mariâ, habentem carnem & sanguinem intellexerimus, necesse est etiam Spiritum Sanctum veram columbam fuisse, & non spiritum. Et quomodo poterit vera columba verum hominem ingredi, atque in eo permanere, caro enim carnem ingredi non potest; sed magìs si Jesum hominem verum confiteamur, eum verò, qui dicitur, sicut columba, Spiritum Sanctum, salua est nobis ratio in utrâque. Spiritus enim secundùm rectam rationem habitat in homine, & descendit, & permanet, & competenter hoc & factum est, & fit semper, sicut tu te ipsum ante hoc tempus profitebaris esse Paraclitum Dei, ut [2] dicam silex, non homo, qui frequenter oblivisceris ea quæ dicis. Spiritum enim venisse super te dixisti, quem promiserat Jesus esse missurum, & unde nisi de cælo descendat? Et si descendit Spiritus super hominem dignum se, super te autem veras columbas descendisse sentiendum est, ut te columbarium potiùs furem accipiamus, insidias eis ac laqueos molientem; dignus enim es, qui verbis ridiculis illudaris; ego tamen parco, ne auditores videar offendere hæc dicens, & maximè quia præter propositum meum, in te ingerere, quæ merearis audire. Sed redeam ad rem. Memor sum enim transformationis suæ, qua dicis, quia Deus transformaverit se in hominem, vel in solem, ex hoc volens ostendere Jesum nostrum habitu solo, & visu factum esse hominem, quod absit ab unoquoque fidelium dicere. Hæc alioquin secundùm te ad somnium nobis redeant universa, & figuras; non solùm autem, sed adventûs nomen delebitur; poterat enim in cælo positus facere quæ voluerat, si Spiritum eum esse, & non hominem, dices. Sed non ita est, quoniam

exina-

1 *Respondeam*, pro, *respondebo*, sic in cap. 48. *edoceam*, pro, *edocebo*.

2 Casinensis, *ut dicam dilere non homo*. Videant Eruditi, an rectè emendatum sit.

Exinanivit semetipsum formam servi accipiens. Dico autem de eo, *Philip. 2. 7.*
qui ex Mariâ factus est homo. Quid enim? non poteramus & nos
multò faciliùs & lautiùs ista narrare? sed absit ut à veritate decli-
nemus jota unum, aut unum apicem. Est enim qui de Mariâ natus
est filius, qui totum hoc,[1] quo magnum est, voluit perferre certa-
men Jesus. Hic est Christus Dei, qui descendit super eum, qui
de Mariâ est. Quòd si non credis neque voci, quę cælitus facta est,
temerarium aliquod ipse producis, et, si dixeris, nemo credet. Sta-
tim enim in desertum à spiritu ductus est Jesus, ut tentaretur à Dia- *Matth. 4. 1.*
bolo, quem cùm Diabolus ignoraret, dicebat ei, *Si filius es Dei*.
[2] Ignorabat autem propter quid genuisset Filium Dei, qui prædi-
cabat regnum cælorum, quod erat habitaculum magnum, nec ab
ullo alio parari potuisset; unde & affixus Cruci, cùm resurrexis-
set ab inferis, assumptus est illuc, ubi Christus Filius Dei regna-
bat, ut cùm judicium habere cœperit, hi qui ignoraverunt eum,
videant quem compunxerunt. Ut autem credas; cùm Discipuli
ejus per annum integrum manserunt cum eo, quare nullus ipso-
rum procidit super faciem suam, sicut paulò ante dicebas, sed
in unâ horâ illâ, quando sicut sol resplenduit vultus ejus? Nonnè
propter habitaculum illud, quod ex Mariâ fuerat effectum? Sicut
enim Paracliti pondus nullus alius valuit sustinere, nisi soli Disci-
puli, & Paulus Beatus; ita etiam Spiritum, qui de cælis descen-
derat, per quem vox paterna testatur dicens, *Hic est filius meus* *Mat. 3. 17.*
dilectus, nullus alius portare prævaluit, nisi qui ex Mariâ natus
est, super omnes Sanctos Jesus. Sed & ad hæc, quæ objicio, res-
ponde. Si habitu eum & specie dicis esse hominem, quomodo ab
his, qui ex viro & muliere nati sunt, Pharisæis teneri potuit, &
ad judicium protrahi, cùm spirituale corpus à crassioribus corpo-
ribus non valeat comprehendi? Quòd si habes aliquid, quod ad
verbum, atque ad propositum respondeas, qui nunquam ad pro-
posita respondisti, perge quæso, & pugillum plenum solis mihi
affer, aut modium plenum? Ipse verò sol pro eo quòd subtilioris
est corporis, cooperire te, & circundare potest, tu verò eum, etsi
conculcaveris, nihil lædis. Dominus verò meus Jesus, si tentus
est,

1 Fortè, *quod*.

2 Locum hunc nostrâ conjecturâ ita correximus, ut aliquis inde sensus eliceretur; nam in Casinensis codicis lectione magna obscuritas ex librarii erroribus exorta; sic enim se habet, *Ignorabat autem propter qui genuisset filium Dei prædicabat regnum cælorum, qui erat, &c.*

est, ut homo ab hominibus tentus est. Si non est homo, nec tentus est. Si non est tentus, nec passus est, nec baptizatus est. Si ille non est baptizatus, neque quisquam nostrûm baptizatus est. Baptisma autem si non est, nec erit remissio peccatorum, sed in suis peccatis unusquisque morietur. MANES DIXIT, Ergo baptisma propter remissionem peccatorum datur? ARCHELAUS DIXIT, Etiam. MANES DIXIT, Ergo peccavit Christus, quia baptizatus est? ARCHELAUS DIXIT, Absit; quin potiùs pro nobis peccatum factus est, nostra peccata suscipiens, [1]propter quod ex muliere natus est, & propter quod ad baptisma venit, ut hujus partis perciperet purificationem, ut Spiritum, qui descenderat in specie columbæ, corpus, quod susceperat, portare possit.

LI. Hæc cùm dixisset Archelaus, admiratæ sunt turbæ veritatem doctrinæ ejus, & laudes ei immensas cum clamoribus reddiderunt, ita ut omni studio conarentur, [2]& ultrà ei non sinerent ad propria remeare; & tunc quidem discesserunt. Postea verò congregatis eis, Archelaus acquiescere sibi, atque audire verbum suadebat: non enim soli, qui cum Diodoro erant, audiebant eum, sed omnes quicunque ex provinciâ ejus aderant, atque ex vicinis locis; factoque silentio, hoc modo de Mane dicere aggressus est. Qualiter se quidem habeat nostra doctrina audistis, & fidei nostræ experimenta cæpistis; prout potui enim intelligere Scripturas, coram omnibus vobis exposui. Sed nunc [3]paucissimè dicere volentem deprecor, ut cum silentio audiatis, ut agnoscatis, qui sit, & unde, & qualis sit iste, qui advênit, sicut Sisinius [4]quidam unus ex comitibus ejus indicavit mihi, quem etiam ad testimonium eorum, quæ à me dicentur, si placet, vocare paratus sum. Sed ne [5]ipse quidem dicere recusavit eadem, quæ nos dicimus, præsente Mane; credidit enim doctrinæ nostræ supradictus, sicut & apud me alius Turbo nomine. Quæcunque ergo contestati sunt mihi, sed & ea quæ nos ipsi deprehendimus in hoc viro, non faciam latere conscientiam vestram. Tunc verò turbæ eo

ampliùs

1 In codice Casinensi, quo usi sumus, adverbium *propter*, desideratur, sed illud librarii oscitantiâ omissum fuisse sequentia clarè demonstrant.

2 Et hic particula, &, deest in codice Casinensi, quam tamen orationis series evidenter exposcit.

3 Fortè, *paucissima*.

4 Cod. Casinensis nullo sensu habet; *Sisinius quidam vos ex comitibus ejus indicavit mihi, quæ etiam &c.*

5 Et hic emendavimus codicis Casinensis lectionem, ita se habentem, *ipse quidem me dicere recusavit &c.*

ampliùs incitatæ, congregatæ sunt ad audiendum Archelaum; etenim ea, quæ ab eo dicebantur, plurimam eis oblectationem præbebant; propter quod & certatim adhortabantur eum dicere quæcunque vellet, quæcunque sentiret; paratos se esse ad audiendum, & usque ad vesperum permanere, etiam accensis luminibus, pollicebantur: quorum animositate incitatus Archelaus cum omni fiduciâ dicere exorsus est: Viri fratres, superiores quidem causas Domini mei Jesu audistis, dico autem eas, quę ex lege & Prophetis judicantur; inferiores verò Domini mei Jesu Christi Salvatoris nostri non ignoratis. Sed quid plura? Appellati sumus ex Salvatoris desiderio Christiani, sicut universus orbis terrarum testimonium perhibet, atque Apostoli edocent; [1] sed & optimus architectus ejus, fundamentum nostrum, idest Ecclesiæ, Paulus posuit, & legem tradidit, [2] ordinatis Ministris, & Presbyteris, & Episcopis in eâ, describens per loca singula, quomodo, & qualiter oporteat Ministros Dei, quales & qualiter fieri Prȩsbyteros, qualesque esse debeant, qui Episcopatum desiderant; quæ omnia bene nobis, & rectè disposita, usque in hodiernum, statum suum custodiunt, & permanet apud nos hujus regulæ disciplina. Istius verò, qui nunc nobis ex Persarum provinciâ ebullivit, Manes nomine, adversùm quem mihi disputatio jam secundò commota est, genus vobis dicam, & totum; sed & doctrina ejus unde descendat lucidissimè demonstrabo. Iste non est primus auctor hujuscemodi doctrinæ, nec solus; sed quidam ex Scythia, [3] Scythianus nomine, Apostolorum tempore fuit sectæ hujus auctor & princeps, sicut & fuerunt & multi alii apostatæ, qui primatus sibi vindicare cupientes, falsa pro veris conscripserunt, simpliciores quosque ad suam libidinem pervertentes, quorum nomina, & perfidias dicere nunc tempus non finit. Hic ergo Scythianus dualitatem istam introdu-

1. Cor. 3. 10.

1 Codex Casinensis, *Sed & optimos architectos ei fundamentum*, cujus manifestam corruptionem modicâ mutatione sustulimus.

2 Locus notandus de Hierarchiæ Ecclesiasticæ ordine ab Apostolis instituto. Episcopos aute, Presbyteros, & Ministros tantùm nominat Archelaus, quòd Ministrorum, hoc est, Diaconorū nomine omnes infra Presbyteratum ordines antiquissimi Patres comprehendere consueverint: ita Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromatum pag. 667. Tertullianus de Baptismo cap. 17. Origenes homel. 2. in Hierem. & in Matthæi cap. 19. pag. 363. & alibi passim.

3 Qui *Scythianus* apud omnes alios veteres, qui de Manichæorum hæresi tractarunt, appellatur, tam hic, quàm in sequentibus à veteri interprete, *Scutianus*, & *Excutianus* vocatur, nisi ubique imperiti librarii sit error.

troducit contrariam sibi, quòd ipse à Pythagorâ suscepit, sicut & alii omnes hujus dogmatis sectatores, qui omnes dualitatem defendunt, declinantes Scripturæ viam directam; sed non in ampliùs proficient.

LII. Nullus tamen ita impudenter prævaluit sicut iste Scythianus. Inimicitias enim inter duos ingenitos introduxit, & omnia hæc,[1] quæ consequuntur hujuscemodi assertionem. Quique Scythianus ipse ex genere Saracenorum fuit, & captivam quandam accepit uxorem de superiore Thebaide, quæ eum suasit habitare in Ægypto magìs, quàm in desertis. Atque utinam nunquam eum illa provincia suscepisset,[2] in qua cùm eum habitaret, cùm Ægyptiorum sapientiam didicisset; erat enim, ut quod verum est dicamus, valde dives ingenio, & opibus, sicut hi, qui sciebant eum per traditionem nobis quoque testificati sunt. Discipulum autem habuit quendam,[3] nomine Terebinthum, qui scripsit ei quatuor libros, ex quibus unum quidem appellavit Mysteriorum, alium verò Capitulorum, tertium autem Evangelium, & novissimum omnium Thesaurum appellavit, & erāt ei isti quatuor libri, & unus discipulus nomine Terebinthus. Quia ergo aliquantum temporis secum isti ambo decreverant soli habitare, placuit Scythiano discurrere in Judæam, ut ibi congrederetur cum omnibus, quicunque ibi videbantur esse doctores, & pervēnit eum continuò vitâ defungi, nec potuisse aliquid promovere. Ille verò discipulus, qui cum eo fuerat conversatus, in fugam versus est, & Babyloniam petiit,[4] quæ nunc provincia habetur à Persis, quæque abest nunc à locis nostris itinere dierum, & noctium ferme sex; quò cùm venisset, talem de se famam pervulgavit ipse Terebinthus, dicens omni se sapientiâ Ægyptiorum repletum, & vocari non jam Terebinthum,[5] sed alium Buddam nomine, sibique hoc nomen impo-

1 In eodem codice, *quæ eum sequuntur*. mala lectio.

2 Hic nonnulla deesse palàm est. Fortè, *in qua cùm diu habitaret, depravatus est, cùm Ægyptiorum sapientiam didicisset*.

3 Et hic manifestus est librarii error in codice Casinensi, in quo, scribitur *Terbonem*; nam Cyrillus Hierosolym. Catechesi 6. & alii omnes Τέρβινθον, *Terbinthum*, seu *Terebinthum*, Scythiani discipulum faciunt. Quin & in seqq. ubique *Terevintus* scribitur. Quòd verò ait Archelaus, hunc Scythiano scripsisse quatuor libros, quos recenset, contrarium est Cyrilli mox laudati narrationi, aliisque, qui Scythianum solum eorum auctorem agnoscunt.

4 Nota quousque extenderentur Imperii Romani limites eo tempore, quo Archelaus cum Manete disputavit.

5 Mirè hic sese exerit librarii, qui Casinensem codicem exaravit, oscitantia; scripsit enim, *sed aliud cujusdam nomine*. legendū autem esse, *sed alium Buddam nomine*, Cyrilli Hierosolymitani, Epiphanii, & aliorum narrationes palàm evincunt.

impositum, ex quadam autem virgine natum se esse, simul & ab Angelo in montibus enutritum.[1] Parcus verò quidam Propheta, & Labdacus Mithræ filius, arguebat eum mendacii, & erat eis quotidie animosa exaggeratio de hujusmodi negotio. Sed quid plura? Licèt frequentiùs objurgaretur, tamen nuntiabat eis, quæ ante seculum essent, & de sphæra, & duobus luminaribus; sed & quò, & quomodo animæ discedant, & qualiter iterum revertantur in corpora, & alia multa hujuscemodi, & horum nequiora, idest, bellum Deo commotum esse in principiis, ut ipse Propheta crederetur. Pro quibus dum argueretur, ad viduam quandam secessit cum suis quatuor libris, nullo ibidem discipulo acquisito, præter anum solam, quæ ejus particeps facta est.[2] Tunc deinde mane primo ascendit solarium quoddam excelsum, ubi nomina quædam cœpit invocare, quæ nobis Turbo dixit, solos septem electos didicisse. Cùm ergo ascendisset ritûs nescio cujus, vel artificij gratiâ; solus autem ascendit,[3] ne inde ab aliquo convinci posset, quòd si dissimulasset, vel pro nihilo duxisset, cogitabat se à veris principibus pœnis esse subditum. Hæc eo cogitante, justissimus Deus sub terras eum detrudi per spiritum jubet, & continuò de summo dejectus, exanime corpus deorsum præcipitatum est, quod anus illa miserta, collectum locis solitis sepeliit.

LIII. Tunc omnia illa, quæ secum de Ægypto pertulerat, manserunt apud eam, & gavisa est valde de morte ejus duplici causâ, primò quòd non libenter aspiceret artes illius, secundò pro his, quæ de hæreditate fuerat consecuta; erat enim multum pretii. Quæ cùm sola esset, habere aliquem ad ministerium voluit, & comparavit sibi puerum annorum ferme septem,[4] Corbicium nomine, quem statim manumisit, ac literis erudivit. Quique cùm duodecim annorum esset effectus, anus illa diem obiit, ipsique universa bona sua tradidit, & cum cæteris[5] reliquis, etiam quatuor illos libellos, quos Scythianus scripserat, non multorum ver- suum

1 De his Persarum Sacerdotibus, vide Epiphanium in hac hæresi num. 3. & nos in Manichæorum Historiâ.

2 In codice Casinensi scribitur, *Nunc*; sed *Tunc*, legendum esse non ambigo.

3 Codex Casinensis habet, *ut inde ab aliquo convinci posset*. Contrarius tamen sensus, quem expressimus, verior est; nam id sibi vult Archelaus, Manetem solum, cujusdam præstigii causâ, solarium ascendisse, ne à Parco, & Labdaco Mithræ sacerdotibus id egisse deprehensus, debitas pœnas Persarũ Regi persolveret.

4 *Cubricum*, Κούβρικον hunc, non *Corbicium*, vocant Cyrillus, Epiphanius, & alii.

5 Fortè, *reliquit*.

suum singulos. Tunc ergo Corbicius, sepultâ dominâ, bonis sibi derelictis omnibus uti cæpit, & migravit ad medium civitatis locum, in quo manebat Rex Persarum, & commutato sibi nomine, Manem semetipsum pro Corbicio appellavit; nec Manem, sed Manes; Persarum enim lingua tali utitur declinatione. Effectus igitur puer ille annorum propè [1] sexaginta, eruditus secundùm doctrinam, quæ in locis illis est, & penè dixerim super omnem hominem, diligentiùs tamen hæc didicit, quæ in illis quatuor libellis continebantur, acquisivit etiam discipulos tres, quorum nomina sunt hæc, Thomas, Addas, & Hermas. Tunc assumit illos libellos, & transfert eos, ita ut multa alia à semetipso insereret eis, quæ anilibus fabulis similia sunt. Habebat ergo tres istos discipulos conscios malorum suorum; nomen verò libellis proprium adscribit, prioris nomine deleto, tanquam si eos solus ex semetipso conscripserit. Tunc visum est ei mittere discipulos suos cum his, quæ conscripserat in libellis, ad superiora illius Provinciæ loca, & per diversas civitates, & vicos, ut haberet aliquos se sequentes, & Thomas quidem partes Ægypti voluit occupare, Addas verò Scythiæ, solus autem Hermas residere cum eo elegit. Cùm ergo illi essent profecti, Regis filius ęgritudine quadam arreptus est, quem Rex curari desiderans, edictum proposuit [2] in vita, si quis eum curare possit, accipere præmium, multo proposito. Tum iste, sicut illi; [3] qui cibum, quod nomen est tale eludere solent; præsentiam suam Manes exhibet apud Regem, dicens se esse puerum curaturum, quæ cùm audisset Rex, suscepit eum cum obsequio, ac libenter habuit. Verùm ne multa narrando, quæ gessit, tædium auditoribus inferam, mortuus est puer in manibus ejus, vel potiùs extinctus. Tunc Rex in carcerem detrudi jubet Manem, & ferri [4] talento onerari. Illi verò duo discipuli ejus, qui missi fuerant ad docendum per singulas civitates, quærebantur ad pœnam. Quique fugientes licèt, nunquam cessarunt alienam hanc, & ab Antichristo inspiratam, per loca singula inserere doctrinam.

LIV. Post hæc ad magistrum suum redeunt, referentes quæ eis acciderant; audiunt etiam ea, quæ in ipso collata sunt mala; acce-

1 Ita constanter in Casinensi codice scribitur; vereor tamen ne in hoc annorum numero mendum sit.

2 Legendum fortasse, *invitans*,

3 Locus valde corruptus. Fortè legendum, *qui cybum, quod nomen est tali, ludere*.

4 Hoc est, vinculis ferreis, ab eorū pondere, nam τάλαντον interdum est pondus.

accedentes ergo, ut [1] dicebam, ad eum fui, & suggerentes ei de his malis, quæ per loca singula patiebantur; de reliquo [2] converti se debere ad salutem suadebant; pertimuerant enim, verentes ne quid sibi ex his malis, quæ illi inferebantur, [3] accederet. At ille suadens eos nihil vereri, ad orationem consurgit. Tunc deinde jubet, in carcere positus, legis Christianorum libros comparari; valde enim hi, qui missi fuerant ab eo per singulas civitates, ab omnibus hominibus execrationi habebantur, maximè apud quos Christianorum nomen venerationi erat. Sumpto ergo aliquantulo auri modo, abierunt [4] ad loca, in quibus Christianorum libri conscribebantur, & simulantes se nuntios esse Christianos, rogabant præstari sibi libros ad comparandum; &, ut ne multa dicam, comparant universos libros Scripturarum nostrarum, & deferũt ad eum in carcere constitutum, quibus ille acceptis, homo astutus cœpit in nostris libris occasiones inquirere dualitatis suæ, nec suæ quidem, sed Scythiani, qui hoc ante plurimum temporis protulerat; & in nostris libris, sicut etiam adversùs me disputans fecit, assertionem suam proferre, quædam in his accusans, quædam permutans, solo Christi nomine adjecto; quem se idcirco suscipere simulavit, ut per civitates singulas sanctum & divinum nomen audientes Christi, minimè execrantes eos, discipulos istius non fatigarent. Inveniẽs autem vocem etiam de Paraclito positam in Scripturis, semetipsum esse subjecit, qui non legerat diligenter, quia Paraclitus jam tunc venisset, cùm Apostoli adhuc essent super terram. His ergo tam sceleratè compositis, mittit & discipulos suos prædicaturos intrepidè fictos simulatosque errores, & novas, falsasque voces annuntiaturos per loca singula. Quod cùm Rex Persarum cognovisset, dignis cum suppliciis subdere parat. Quo Manes agnito, admonitus in somnis, elapsus de carcere, in fugam versus est, auro plurimo custodibus corruptis, & mansit in castello Arabionis. Unde scriptam epistolam per Turbonem ad Mar-

1 In codice Casinensi, *ut dicebant*; nos levi mutatione, *dicebam*, emendandum censuimus. Sed & fortasse, *ut decebat*, legendum; melior tamẽ visa est prior lectio.

2 In eodem codice, *conventi*, scribitur; sed *converti*, legendum esse, quæ sequuntur clarè, ut arbitror, innuunt.

3 Fortè, *accideret*.

4 Vides ut arcani disciplinam in occultandis fidei mysteriis olim custodierint Christiani, & quanto curaverint studio, ne sacrosanctæ Legis libri ad Gentilium manus pervenirent, etiam antequam Diocletiani persecutio exorta esset, ac traditionis periculum immineret. Præterea hinc apparet, non ubique; sed certis quibusdam in locis Christianorum libros vendi consuevisse.

Marcellum nostrum misit, in qua significavit se esse venturum. Quò cùm venisset, fuit nobis certamen tale, quale & hìc vidistis, & audistis, in quo, prout potuimus, ostendimus eum Pseudoprophetam. Sed custos quidem carceris, qui eum dimiserat, punitus est; Rex verò eum requiri jussit, & in quibuscunque locis repertum comprehendi. Hæc cùm ego cognovissem, necessarium fuit me etiam vobis indicare, quia requiritur iste à Rege Persarum usque in hodiernum diem.

LV. His auditis, turbæ volebant Manem comprehensum tradere potestati barbarorum, qui erant vicini [1] ultra Strangam fluvium, quoniam & ante tempus venerant quidam ad requirendum eum, quo nusquam reperto, discesserant; erat enim tunc in fugâ constitutus. Cùm ergo hæc ita Archelaus prodidisset, continuò se in fugam dedit Manes, & evadere potuit, dum nemo eum insequeretur. Sed populus, cùm Archelai, quem libenter audiebant, relatione teneretur, quidam tamen crebrè insecuti sunt post eum. Sed ille vias, quibus venerat, repetens, transito fluvio ad Arabionis castellum rediit, ubi postea comprehensus, oblatus est Regi; quique plurimâ adversùs eum indignatione commotus, duas mortes in eum vindicare cupiens, unam filii, alteram carcerarii, jussit eum ante portam civitatis excoriatum suspendi; & pellem ejus, medicamentis infectam, inflari; carnes verò volucribus dari jussit. Quibus postea agnitis, Archelaus adjecit ea priori disceptationi, ut omnibus innotesceret, sicut ego, qui inscripsi in prioribus exposui. Congregatis igitur omnibus Christianis, ferri adversùs eum sententiam placuit, veluti epilogum quendam [2] morti ejus transmittentes, consonantem reliquis vitæ ejus negotiis. Addidit etiã hoc Archelaus dicens, Viri fratres, ne quis vestrũ incredulus sit his, quæ à me dicta sunt, idest, quòd non ipse primus auctor scelerati hujus dogmatis extiterit Manes; sed tantùm, quòd per ipsum aliquibus terræ partibus manifestatum sit. Sed non statim is, qui aliquid quocunque portaverit, auctor ejus putandus est, sed qui invenerit. Sicut enim gubernator acceptam navem, quam alius fecit, ad quęcunque loca voluerit perducere, alienus est tamen omni genere à constructione ejus, ita intelligendus

1 Et hic præcisiùs Imperii Romani limes, quinam Archelai ætate, & Probo imperante esset, designatur.

2 Forte, *mortis ejus*.

gendus est & iste; non enim ex initio huic rei ipse originem dedit; [1] sed ea tantùm, quæ ab alio fuerant inventa, per se detulit hominibus, sicut certis testimoniis notum est, quibus propositum est vobis ostendere, [2] non ex Mane originem mali hujus manasse; sed ab alio, & ante multum temporis à barbaro quodam exorta, in silentio habita, ab isto verò ignotè latentia, veluti propria ejus esse prolata, deleto conscriptoris titulo, sicut superiùs exposui. Fuit prædicator apud Persas etiam [3] Basilides quidam antiquior, non longè post nostrorum Apostolorum tempora, qui & ipse cùm esset versutus, & vidisset, quòd eo tempore jam essent omnia preoccupata, dualitatem istam voluit affirmare, quæ etiam apud Scythianum erat. Denique cùm nihil haberet, quod assereret proprium, [4] aliis dictis proposuit adversariis. Et omnes ejus libri difficilia quædam & asperrima continent. Extat tamen tertius decimus liber tractatuum ejus, cujus initium tale est, *Tertium decimum nobis tractatuum scribentibus librum, necessarium sermonem uberemque salutaris sermo præstavit.* Per parvulam divitis, & pauperis naturam sine radice, & sine loco rebus supervenientem, unde pullulaverit indicat. Hoc autem solum caput liber continet. Nonnè continet & alium sermonem, & sicut opinati sunt quidam, nonnè omnes offendemini ipso libro, cujus initium erat hoc? Sed ad rem rediens. Basilides interjectis plus minus vel quingentis versibus ait, *Desine ab inani, & curiosâ varietate, requiramus autem magis, quæ de bonis & malis etiam barbari inquisierunt, & in quas opiniones de his omnibus pervenerunt. Quidam enim horum dixerunt, initia omnium duo esse, quibus bona & mala associaverunt,*--

1 Malè codex Casinensis, *sed etiam*.

2 Aut nihil video, aut ita corrigenda est codicis Casinensis lectio, quæ sic se habet, *non ex Manen originem mali hujus Manes esse*.

3 Etsi Basilidem, qui paulò post Apostolorum tempora hæresim docuit, Alexandrinum fuisse, & in Ægypto scholas erroris aperuisse testetur Eusebius lib. 4. Hist. Ecclesiast. cap. 7. nihilominus, qui ab Archelao memoratur, idem ac Basilides Alexandrinus esse videtur, licèt apud Persas hæresim prædicasse dicat. Fieri enim potest, ut Basilides Alexandriâ digressus, Persas quoque hæreticis dogmatibus inficere tentasset. Sanè Basilidis Persæ nulla, quod sciam, apud veteres mentio. Scripsit autem Basilides Alexandrinus libros 24. in Evangeliũ, eodem Eusebio teste, qui non alii esse videntur à tractatuum libris, quos laudat Archelaus, & ab exegeticis illis, ex quorum libro 23. quædam loca refert Clemens Alexandrinus Stromatum lib. 4. An autem Evangelium illud, in quod Basilides scripsit, Apostolorum esset, an aliud, quod suo marte confinxit, cujus meminit Origenes Hom. 1. in Lucam, Hieronymus in prologo suorum Comm. in Matthæum, & Ambrosius in prologo in Evangelium Lucæ, non satis liquidò constat.

4 Fortè, *aliorum dicta*.

runt, ipsa dicentes initia sine initio esse & ingenita, idest in principiis lucem fuisse, ac tenebras, quæ ex semetipsis erant, non quæ esse dicebantur. Hæc cùm apud semetipsa essent, propriam unumquodque eorum vitam agebat, quam vellet, [1] *& qualis sibi competeret; omnibus enim amicum est, quod est proprium, & nihil sibi ipsum malum videtur. Postquam autem ad alterutrùm agnitionem uterque pervênit,* [2] *& tenebræ contemplatæ sunt lucem, tanquam melioris rei sumptâ concupiscentiâ, insectabantur ea commisceri.*

Nonnulla fortasse desunt.

1 In codice Casinensi, *& quales ibi competeret.*

2 Tenebras desiderio lucis adipiscendæ actas fuisse Manes quoque asserit in cap. 13. hujus operis, & apud Titum Bostrensem aduersùs Manichæos lib. 1. pag. 48. editionis Canisianæ.

FRAGMENTUM

Actorum ejusdem Disputationis ex Cyrilli Hierosolymitani Catechesi sextâ.

FUgit è carcere (Manes), & in Mesopotamiam venit: verùm obstitit ei armis justitiç Archelaus Episcopus: & sub philosophis eũ judicibus reprehẽdẽs, collecto Gentiliũ auditorio, ne, si Christiani judices essent, viderentur favisse. Age profer, ait Archelaus ad Manẽ, quod prædicas. At ille, cui os quasi sepulchrum patens erat, primũ à blasphemiâ Creatoris omnium, initium sumpsit, inquiens, Veteris testamenti Deus, malorum inuẽ-

Deut. 4. 34. tor est, de se ipse dicẽs, *Ego ignis* con-

Φεύγει ἐκ τῆς φυλακῆς (Μάνης) καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Μεσοποταμίαν· ἀλλ' ἀπαντᾷ αὐτῷ ὅπλῳ δικαιοσύνης Ἀρχέλαος ἐπίσκοπος. καὶ ἐπὶ φιλοσόφων κριτῶν ἐλέγξας, ἀκροατήριον ἑλληνικὸν συστησάμενος, ἵνα μὴ χριστιανῶν κρινόντων, δοκῶσιν οἱ κριταὶ χαρίζεσθαι· Λέγε, φησὶν ὁ Ἀρχέλαος πρὸς τὸν Μάνην, ὃ κηρύσσεις. ὁ δὲ, τάφον ἀνεῳγμένον ἔχων τὸ στόμα, ἀπὸ βλασφημίας πρῶτον τοῦ ποιητοῦ τῶν ἁπάντων ἤρξατο, φάσκων, Ὁ τῆς παλαιᾶς Θεὸς κακῶν ἐστιν εὑρετὴς, λέγων περὶ ἑαυτοῦ, Ἐγὼ πῦρ καταναλίσκον. ὁ δὲ σοφὸς Ἀρχέλαος ὑπε-

1 Ne quidpiam actorum disputationis Archelai Episcopi cum Manete omitteremus, opportunum censuimus hic eorundem fragmentum ex Cyrilli Hierosolymitani catechesi sextâ pag. 147. primæ editionis desumptum, corollarii loco subjungere, eò præsertim quòd in præcedentibus actis, ab Hegemonio, ut videtur, Presbytero in epitomen redactis, non reperiatur.

ὑπεξέλυε τὴν βλασφημίαν, εἰπών· Εἰ ὁ τῆς παλαιᾶς Θεὸς κατὰ τὸν σὸν λόγον, πῦρ ἑαυτὸν λέγει, τίνος υἱός ἐστιν ὁ λέγων, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν; εἰ μέμφῃ τὸν λέγοντα, Κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ. διὰ τί τιμᾷς Πέτρον τὸν Θαβιθὰν μὲν ἐγείραντα· τὴν δὲ Σαπφείραν θανατώσαντα; εἰ δὲ καὶ μέμφῃ, ὅτι πῦρ ἡτοίμασε, διὰ τί οὐ μέμφῃ τὸν λέγοντα, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ εἰς τὸν πῦρ τὸν αἰώνιον; εἰ μέμφῃ τὸν λέγοντα, Ἐγὼ θεὸς ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ, ἐξήγησαι, πῶς λέγει Ἰησοῦς, Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν; ἀμφοτέρων τὰ ἴσα λεγόντων, δυοῖν θάτερον, ἢ ἀμφότεροι καλοὶ διὰ τὴν ὁμολεξίαν· ἢ εἰ ἀνέγκλητος Ἰησοῦς ταῦτα λέγων, διὰ τί ψέγεις τὸν τὰ ὅμοια ἐν τῇ παλαιᾷ λέγοντα; εἶτα ὁ Μάνης πρὸς τοῦτον λέγει, Καὶ ποῖος θεὸς τυφλοῖ· Παῦλος γάρ ἐστιν ὁ λέγων, Ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου. ὁ δὲ Ἀρχέλαος, καλῶς ὑποκρούσας, Προανάγνωθι, φησὶν, ὀλίγον. εἰ δὲ κεκαλυμμένον ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον. ὁρᾷς ὅτι ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις κεκάλυπται; οὐ δεῖ γὰρ διδόναι τὰ ἅγια τοῖς κυσίν. εἶτα, ἄρα μόνος ὁ τῆς παλαιᾶς θεὸς ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων,

Ἰησοῦς

consumens. Tum ſapiens Archelaus hanc ſolvit, refutavitq; blaſphemiam his verbis, Si veteris Deus teſtamenti, ut ais, ignem ſe dicit, cujus eſt ille filius, qui ait, *Ignem veni mittere in terrã?* *Luc. 12. 49.*
Si culpas eũ, qui dicit, *Dominus mortificat, et vivificat,* quãobrem *I. Reg. 2. 6.*
Petrum colis, qui Tabitham â mortuis excitavit, & Saphiram morti tradidit? Si vitio vertis, quod ignem præparavit, quare hunc non carpis, qui dicit, *Diſcedite à me in ignem æternum?* Si *Mat. 25. 42.*
reprehendis eum qui dicit, *Ego Deus faciens pacem, & creãs mala*, expone quo modo Jeſus dicat, *Non veni pacem mittere, ſed gladium?* Cùm ambo paria dicãt, è duobus alterum, aut uterque bonus, eo ipſo quòd verbis congruant: aut ſi Jeſus hæc dicens, abeſt â reprehenſione, quare dignum reprehenſione clamas eũ, qui in veteri teſtamento ſimilia profert? Tum Manes ei dicit; Et qualiſnam Deus excæcat? Pauli enim verba ſunt, *In quibus Deus ſeculi hujus excæcavit cogitationes infidelium, ut ne fulgeat in illis illuminatio Evangelii.* Archelaus autem hoc præclarè refellens, Quæ paululum antecedunt, inquit, lege. *Quod ſi etiam opertum eſt Evangelium noſtrum, in iis qui pereunt, eſt opertum.* Videſne pereuntibus obtectum dici Evangelium? Non enim danda ſunt ſancta canibus. Præterea, ſoluſne veteris teſtamenti Deus excæcavit cogitationes infidelium? Jeſus

Iſa. 45. 7. *Mat. 10. 34.* *II. Cor. 4. 4.*

etiam

Mat.13.13. etiam ipse nonnè dixit, *Ideo ipsis in parabolis loquor, ut videntes nō videant?* Odio ne eos prosequēs, volebat ut nō viderent? An quia indignum erat, quoniam oculos ipsi suos occluserant? Ubi enim voluntaria malitia, illic & gratię
Mat.25.29. donum abest. *Habenti enim dabitur: ab eo autem qui non habet, etiam quod se putat habere, auferetur.* Quanquā etiam, ut interpretantur nōnulli, dici possit, qui sermo non malus est, etiam si excæcarit infidelium mentes, ad rē bonam excæcavit, ut ad sancta respiciant. Non enim dixit, Excęcavit eorum animam, sed *cogitationes infidelium*. Quod autem ait, tale est: Excæca scortatoris scortandi cogitationes, & servatus est homo: excæca latronis rapiendi & latrocinandi studiū, & salvus est homo. Verùm hoc modo non vis intelligere. Est & alia interpretatio: Excęcat & sol lusciosos, & oculorum imbecillitate laborantes excæcantur lumine perculsi: nō quòd sol excęcandi facultate sit prēditus, sed quòd oculorum status non cernat: sic & quibus corda laborant incredulitate, ii divinitatis radios cōtueri non possunt. Nec dixit, Excæcavit cogitationes ne
II.Cor.4.4. audiant Evangelium, sed ne *fulgeat in illis illuminatio glorię Evāgelii Domini nostri Jesu Christi.*

Ἰησοῦς δὲ αὐτὸς οὐκ εἴρηκε, διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λαλῶ, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι. μὴ μισῶν αὐτοὺς, ἐβούλετο μὴ βλέπειν; ἢ διὰ τὸ ἀνάξιον, ἐπειδὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν; ὅπου γὰρ αὐτοπροαίρετος πονηρία, ἐκεῖ καὶ ἀποχὴ τοῦ χάριτος· τῷ γὰρ ἔχοντι δοθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν ἀρθήσεται, εἰ δὲ δεῖ καὶ ὥς τινες ἐξηγοῦνται, τοῦτο εἰπεῖν, οὐ φαῦλον γὰρ τὸ ῥῆμα· εἰ καὶ ἐτύφλωσε τῶν ἀπίστων τὰ νοήματα, ἐπὶ καλῷ ἐτύφλωσεν, ἵνα εἰς τὰ ἅγια ἀναβλέψωσιν· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐτύφλωσεν αὐτῶν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων. τὸ δὲ λεγόμενον, τοιοῦτόν ἐστι· τύφλωσον τοῦ πόρνου τὰ πορνικὰ νοήματα, καὶ σέσωσαι ὁ ἄνθρωπος. τύφλωσον τοῦ λῃστοῦ τὸ ἁρπακτικὸν καὶ λῃστρικὸν, καὶ σέσωσαι ὁ ἄνθρωπος. ἀλλ' οὐ θέλεις οὕτω νοῆσαι. ἔστι καὶ ἄλλη ἐξήγησις· τυφλοῖ καὶ ὁ ἥλιος τοὺς ἀμβλυωποῦντας· καὶ οἱ ὀφθαλμιῶντες τυφλοῦνται, βλαπτόμενοι ὑπὸ τοῦ φωτός· οὐχ ὅτι τυφλωτικός ἐστιν ὁ ἥλιος, ἀλλ' ὅτι ἡ ὑπόστασις τῶν ὀμμάτων οὐ βλέπει· οὕτω καὶ οἱ ἀπιστίᾳ νοσοῦντες ταῖς καρδίαις, οὐ δύνανται ἐνιδεῖν ταῖς τῆς θεότητος ἀκτῖσιν. καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐτύφλωσε τὰ νοήματα, εἰς τὸ μὴ ἀκοῦσαι τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλ' εἰς τὸ μὴ διαυγάσαι τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ εὐαγγελίου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. τὸ μὲν γὰρ ἀκοῦσαι τοῦ εὐαγγελίου, πᾶσιν ἐφίεται.

Nam Evangelium audire ab omnibus expetitur: at Evangelii glo-

φίεται· ἡ δόξα δὲ τοῦ εὐαγγελίου, τοῖς Χριστοῦ μόνοις γνησίοις ἀφώρισται. ἔλεγεν ὁ κύριος, τοῖς μὲν ἀκοῦσαι δυναμένοις, ἐν παραβολαῖς· τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐπέλυε κατ' ἰδίαν τὰς παραβολάς, ὁ αὐγασμὸς τῆς δόξης τοῖς πεφωτισμένοις, ἡ τύφλωσις τῆς ἀπίστοις. ταῦτα τὰ μυστήρια νῦν ἡ Ἐκκλησία διηγεῖται τῷ ἐκ κατηχουμένων μεταβαλλομένῳ. οὐκ ἔστιν ἔθος ἐθνικοῖς διηγεῖσθαι· οὐ γὰρ ἐθνικῷ τὰ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διηγούμεθα μυστήρια· οὐδὲ τῶν μυστηρίων ἐπὶ κατηχουμένων λευκῶς λαλοῦμεν, ἀλλὰ πολλὰ πολλάκις λέγομεν ἐπικεκαλυμμένως, ἵνα οἱ εἰδότες πιστοὶ, νοήσωσι· καὶ οἱ μὴ εἰδότες, μὴ βλαβῶσι.

ria solis Christi germanis tribuitur. Dominus loquebatur in parabolis iis quidem, qui poterant audire: Discipulis verò privatim parabolas & similitudines explicabat. Gloriæ fulgor eorum est, qui jam illustrati sunt: excæcatio, infidelium. Hæc mysteria nunc patefacit Ecclesia ei, qui ex catechumenis excedit: nec moris est, Gentilibus exponere. Nõ enim Gentili cuiquam de Patre & Filio & Spiritu sancto arcana mysteria declaramus: neque palàm apud catechumenos de mysterijs verba facimus, sed multa sæpe loquimur occultè, ut fideles, qui rem tenent, intelligant: & qui non tenent, ne lædantur.

Hactenus Fragmentum disputationis Archelai Episcopi cum Manete Hæresiarchâ ex Cyrillo Hierosolymitano.

SAN-

SANCTI EPHREM SYRI
SERMO
De resurrectione, & judicio, & de regno Cœlorum, & munditiâ animæ.

GLORIA omnipotenti Deo, qui os nostrum superno nutu aperuit, ad enarrandum de illis terribilibus miraculis, de quibus omnes Sancti homines à seculo cecinerunt. [1] Quis ignorare potest, vel oblivioni tradere in præsentiarum, quàm grande discrimen est; quanta post excursum vitæ peccatoribus supplicia, & quanta justis promissa sunt præmia? Idcirco præparare mentem, & mundare debemus, omnique virtute insistere & operam dare, semper de cælestibus sapere, & sublimia & æterna sectari, contemnentes temporalia desideria, & ad illas promissiones tendentes, de quibus omnes Sancti suspirantes, & à longè aspicientes, per fidem, & patientiam, [2] longitudinem æquo animo pertulerunt, fidelem existimantes eum qui repromisit. [3] Nam omni carcere tristiorem commorationem corporis arbitrantes, expectabant illam beatam Domini diem, & splendidam, in qua fulgebunt ut sol, in qua etiam Filius Dei cum gloriâ, & sanctis Virtutibus suis descendet in nubibus cæli. Veniet enim in virtute brachii sui, & opera uniuscujusque coram ipso, & colliget Sanctos suos à summo [4] cæli usque ad summum ejus. Cujus est intolerabilis potentia, in qua cæli solventur ut liber, & terra producet omnes, qui à seculo requieverunt. Montes & petræ, [5] omnisque arida obstupescent à facie ejus, cùm venerit judicare vivos

1 Vaticanus cod. *quæ ignorare vel oblivioni tradere in præsentiarum grande discrimen est*. Casanatensis, *in præsenti illarum*.

2 Codex Vaticanus, *Tribulationem longanimitèr pertulerunt*.

3 Malè Casanatensis codex, *omni carne tristitiorem*.

4 Vaticanus, *Cœlo*.

5 Codex Casanatensis, *& omnes aridæ obstupescent*.

vivos & mortuos. Universos enim tremor apprehendet, & virtutes cælorum contabescent, eò quòd multa nimis erunt castra ejus, & fortia opera sermonum ejus. Nubes etiam pulvis pedum ejus, comminans mare, & exiccans illud. Veniet ergo Dominus cum indignatione & irâ, & tanquam procella currus ejus, & ignis preibit ante faciem ejus. Audient verò qui in monumentis sunt, vocem ejus, & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui verò mala gesserunt in resurrectionem judicii. Tunc apparebit illud terribile judicium Christi, in quo throni apponentur, & multa millia Angelorum adstabunt. Fluvius igneus curret ante eos, & libri aperientur, in quibus singulorum acta conscripta sunt. Propterea rememorantes diem illum,[1] in quo hæc omnia Dominus revelabit, cùm venerit glorificari in Sanctis suis, non negligamus, Dilectissimi, neque in præsentibus & caducis rebus tanquam in æternis & perennibus delectemur. Non obdormiamus somno nequissimo. Somnum autem dico peccatum, & mortem. Non obliviscamur sanctorum Patrum, qui hujus vitæ nostræ duces optimi exstiterunt, quorum contemplantes conversationem, imitemur fidem. Qui circumierunt in melotis, & pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, & quotidie pro Christi nomine morientes. Scio enim quamplurimos & obdormisse, & nunquam de die illâ terribili cogitasse, qui sine dubio, cùm venerit sponsus, excludentur à thalamo. Nos ergo omni custodiâ servemus cor nostrum, expectantes patremfamilias Christum Deum ac Dominum nostrum, qui dum dives esset, propter nostram salutem pauper factus est, & infirmitatem nostram voluntate propriâ in semetipso suscepit. Nam idcirco pauper factus est, ut nos divitiarum suarum socios faceret, & ineffabilis futuræ gloriæ participes demonstraret. Ideo crucifixus est, ut nos à cruciatibus, & potestate diaboli liberaret. Hunc ergo diligere sine intermissione debemus, ut ab ipso quoque diligi mereamur, & cum illo in mansionem illam, quæ apud Patrem præparata est, introëamus, & videamus lumen in lumine. Terribilis enim erit dies illa. Adventus ejus magnus & præclarus nimis, & quis idoneus erit ei? Propter quòd has promissiones habentes ineffabiles & tremendas, exultemus exultatione inenarrabili, & gloriosâ. Abluamus frequenter ani-

mas

1 Vaticanus, *in qua omnia*.

est vestrum; nam non erit vestrî similis quisquam. Si conversi fueritis, & feceritis gaudium in cælis, in die illâ, in qua judicabit Deus occulta hominum, invenietis fiduciam ubi effugatur dolor, & tristitia, & gemitus. Si enim recordamur de die illâ tremendâ, & adventu Domini glorioso, cùm venerit Sanctorum [1] omnium multitudine constipatus, in quo cæli magno impetu transient, elementa ignis calore tabescent. Paremus nos sine maculâ inveniri in illo terribili Christi examine, in quo omnes actus nostri, & cogitationes, & eloquia arguentur. Nam & pro operibus, & sermonibus otiosis, & pro dedecorosis, & inhonestis aspectibus, & pro omnibus actibus, vel manifestis, vel occultis, quæ ab origine mundi cogitata, vel gesta sunt, rationem singuli reddent; & pro meritis suis [2] judicium singuli sument. Ne ergo gloriam nostram [3] in terrenis quæramus; ne carnis curam in desideriis faciamus; ne temporalia, & corruptibilia diligamus; ne talentum nostrum confodiamus in terram; ne stultis illis connumeremur Virginibus; ne hoc mundo utamur, eò quòd præterit ejus figura. Quia, etsi domus nostra hujus habitationis [4] dissolvatur, non manufactam, sed æternam in cælis habebimus. Hìc patriam [5] non quæramus, sed futuram desideremus. Intuitum etiam nostrum deflectamus ad Sanctos, & inveniemus eos tam mente, quàm & cogitatione [6] ad aliud immortale seculum esse translatos, qui circuierunt, ut suprà meminimus, in melotis, & in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus non erat dignus mundus; in solitudinibus errantes, in montibus, & in speluncis, & in cavernis terræ: lapidati, & verberati, & omnium [7] tribulationum opprobriis tentati. Nam laboraverunt sequentes post Deum, nec aliquid horum, quæ diximus, propositum eorum mentemque turbavit. Nam quemadmodum adamantinus murus non patet insidiis, sic eorum [8] mens non vulsa, & conversatio eorum permansit immobilis. Nihil isti hìc requirebant, sed jugiter ibi thesaurizabant, fidelem existimantes, qui repromisit, & invisibilem, tanquam videns. Unusquisquè eorum sustinuit solâ intelligentiâ

spiri-

1 Codex Vaticanus, *hominum*.

2 Vaticanus, *judicium justissimum sument*.

3 Idem codex, *in terris quæramus*.

4 Vaticanus, *dissolvetur, invenimus domum non manufactam; sed æternam in cælis: Hic patriam non quæramus, sed, &c.*

5 Casanatēsis, *non quæramus, futuram*.

6 Codex Vaticanus, *ad illud*.

7 Casanatensis, *tentationum*.

8 Vaticanus codex, *mens inconcussa, & conversatio mansit immobilis*.

spiritali, & puro cordis oculo [1] contemplabatur illa, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt; In quem desiderant Angeli prospicere, pro quibus [2] constituti in terris velocem depositionem tabernaculi sui quærebant, & de illâ supernâ [3] commoratione, quam tardè se adipisci sentiebant, [4] gementes proclamabant, dicentes, quando veniemus, & apparebimus ante faciem Dei? Et alius, [5] Bonum est mihi magis mori, quàm vivere. Et idem beatus Apostolus omnia mundi oblectamenta, tanquam stercora [6] deputabat; propter quod dicebat; *Philip. 1. 23.* *Cupio dissolvi, & cum Christo esse.* Simeon etiam ille justus qualem vocem [7] emisit, cùm Deum in suas ulnas suscepit? *Luc. 2. 29.* *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundùm verbum tuum in pace. Quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.* Quemadmodum enim in vinculis vel carceribus, sic omnes Sancti usque ad tempus resolutionis suæ in corporibus commorantur, donec veniant [8] ad tranquillissimum portum, & adipiscantur sine fluctibus vitam. Propterea & nos, Fratres Dilectissimi, respicientes ad hos mirabiles viros, [9] & beatissima eorum sequentes vestigia, nec non passionibus eorum communicantes, ad nihil aliud nostrum propositum dirigamus, nisi qualiter Deo placeamus, nec propter gloriam humanam retardemus cursum nostrum, quominus ad mensuram Patrum nostrorum pertingere valeamus; [10] sed omni virtute æquiparantes merita eorum, cum ipsis in regnis cœlestibus gaudeamus; quia si fuerimus socii passionum, simul & consolationis erimus, & si sustinemus, & conregnabimus: quia non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. [11] Non ignorantes, quia qui seminant in lacrymis, in gaudio metent, & qui parcè seminant, parcè & metent: *Euntes*, inquit, [12] *ibant, & flebant; Psal. 125.* *mittentes semina sua: venientes autem venient in exultatione, tollentes manipulos suos.* Et beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

Et

1 Vaticanus, *contemplabantur illa*. Casanatensis, *contemplabatur qua*.

2 Malè Casanatensis, *constituit Apostolus in terris*.

3 Malè Vaticanus, *commemoratione*.

4 Et hic malè Casanatensis, *gravesque*.

5 Iterum malè Casanatensis, *bonum mihi est mori, quàm*. Locus Jonæ 4. 80.

6 Vaticanus, *computabat*.

7 Vaticanus, *dimisit*.

8 Codex Casanatensis, *ad tranquillissimum portum festinantes, ut adipiscantur*.

9 Idem codex, *& beatissime eorum communicantes conversationi, ad nihil*.

10 Casanatensis, *Sed omni virtute ut capimus merita, &c.* pessima lectio.

11 Codex Vaticanus, *non enim ignoratis*.

12 Idem codex, *ibant portantes semina sua*.

Et beati qui esuriunt, [1] & sitiunt justitiam nunc, quoniam ipsi consolabuntur de illâ regali mensâ, in qua Abraham, & Isaac, & Jacob, & [2] omnes Sancti à seculo requiescunt. Beatus ergo est qui in sanctis operibus jugiter conversatur, & immaculatam servat animam suam, de qua nobis grande certamen est. Quid proderit homini, si universum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro animâ suâ? Igitur festinemus, ne excludamur ab illis promissis æternis, & à thalamo immortalis sponsi; ne quando incipiamus, foris stantes, clamare, & dicere, Domine, Domine, aperi nobis; quia tunc nobis pœnitentia nihil proderit; sed contrariò audiemus, nescio vos, unde estis. Ibi erit fletus, & stridor dentium. [3] De animâ nostrâ certamen agitur, de qua si neglexerimus, & periculum immensum est, & supplicium sempiternum. Non est enim in inferno confessio, non lacrymæ ibi, non gemitus, quæ Judicis avertant sententiam. Non est dilatio ulla temporis, ad agendam pœnitentiam non est regressio [4] post excessum ad vitam; sed omnia dura, aspera, & amara occurrent eis, qui tempus pœnitentiæ perdiderunt. Obviabit eis horrenda illa facies suorum delictorum, [5] quæ omni tormento major extabit, & durior. Sed & conscientiæ suæ verberibus cruciati, infelicia illa verba [6] crebrò loquentur, & dicent, [7] Væ, væ nobis miseris, quibus contigit videre hanc diem. Ubi enim tunc peccator oculos converterit, contemplabitur suorum imagines delictorum. Tunc videbitis Angelos, & Archangelos per universum mundum discurrere, [8] & omnes electos Dei, & Sanctos congregare, qui rapientur [9] obviam Christo, & sic semper cum Domino erunt: quia [10] ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Peccatorum autem, & negligentium nunc [11] vitam suam, exitum videbitis tristem, &

exi-

1 Codex Vaticanus, *& sitiunt nunc, quoniam*.

2 Codex Casanatensis, *omnes Sancti opibus conversceuntur, & immaculatam servant animam suam*. At nobis melior videtur Vaticani codicis lectio.

3 Codex Casanatensis, *de anima nostra certamine agitur*.

4 Idem codex, *post exitum*.

5 Idem codex, *quæ in tormenta amarior existit*.

6 Codex Vaticanus, *crebrò proloquuntur, & dicunt*.

7 Idem codex, *Væ, væ, ne mecum senseris, quibus contigit videbo hanc diem. Ubicunque enim tunc*. Mala lectio.

8 Vaticanus codex, *& omnes amicos, & electos Domini congregare*.

9 Idem codex, *obviam Domino in aëra*.

10 Codex Vaticanus, *ubi*.

11 Codex Casanatensis, *vitam suam videbitis tristem*.

exitiabilem. Sol enim tunc obscurabitur, & cælum tunc plicabitur, tanquam liber, cadent astra, omnia conturbabuntur elementa; Virtutes, & Potestates assistent, & ignis, [1] velut fluvius currens, omnia omnino replebit. Ignis enim ille comburet montes, & colles, & maria; & omnia Deus judicabit per ignem. Tunc in illâ die videbitis universum orbem, tanquam pomorum [2] custodiam, & tubę illę angelicę terribilia & tremenda clangentes, refulgebunt, tanquam claritas firmamenti. [3] Tunc lamentabuntur se, & plangent omnes peccatores terræ, & illud amarissimum proclamabunt, Væ, væ nobis; cùm viderint claritatem lætitiamque Sanctorum: cùm viderint Abraham, Isaac, & Jacob, & omnes justos percipientes immarcescibiles coronas de manu Domini; cùm viderint [4] se ab eorum consortio separari. Tunc enim exient Angeli, & separabunt omnes malignos de medio justorum. Tunc audient infelices illam Christi vocem terribilem, & potentem, Recedite à me maledicti in ignem ęternum, qui [5] pręparatus est Diabolo, & Angelis ejus. In illâ horâ necessitatis [6] amarè nimis, & lacrymabiliter suspirabunt, cùm traditi fuerint morti, & inextinguibili igni, & tenebris exterioribus, & vermibus immortalibus, cùm in inferno inferiori mancipati fuerint, [7] ubi est fletus, & stridor dentium, ubi est tartarus, & crudelis gehenna. Hæc namque universa supplicia [8] expectant hos, qui non pro suis animabus viriliter decertaverunt, qui non multiplicaverunt talentum sibi creditum, qui non castitatem cum fraternâ charitate servaverunt. Festinemus ergo reconciliari proximis nostris, ut sol non occidat super iracundiam nostram, nec malitiæ reminiscamur in cordibus nostris. [9] Infirmum etiam in operibus confortemus, & in ægrotis, & languidis Dominum visitemus, & cùm [10] viderimus eum in pauperibus esurientem, saturemus: sitientem, & potemus: nudum, & vestiamus: infir-

mum,

1 Vaticanus codex, *velut fluvius currens, quoniam omnino replebitur.*

2 Vaticanus codex, *custodiarium, & tubas illas Angelicas terribilia & tremenda clangentes, quæ fulgebunt.*

3 Codex Casanatensis, *Tunc lamentabunt se, & plangebunt se omnes &c.* Mox Vaticanus; *clamabunt.*

4 Codex Casanatensis, *se à lucis consortiis segregari.* Paulò post uterque codex habet, *exient*, pro, *exibunt.*

5 Vaticanus codex, *paratus.*

6 Idem codex Vaticanus, *amarum nimis, & lacrymabile.*

7 Vaticanus codex, *ubi erit.*

8 Casanatensis codex, *expectant it.*

9 Malè Casanatensis codex, *Insaniam.*

10 Malè & hic Casanatensis codex, *videmus in pauperibus esurientes.*

mum, & visitemus: hospitem, & colligamus: in carcere, & eamus ad eum: petentem etiam eleemosynam per manus pauperum, non despiciamus, ut & ipse in adventu suo vocet nos ad se, & dicat, Venite benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi; quia propter vos pauper factus sum, & mihi in ipsis pauperibus ministrastis.

Ego autem, Fratres Charissimi, hæc vobis scribens, fortiter defleo, nec à luctu, nec à lacrymis cesso, quia ab his bonis alienus existo, & in me impletum est illud Apostoli, *Ne cùm aliis prædicaverim, ego reprobus efficiar*. I. Cor. 9. 27 Spero autem per orationes vestras tempus pœnitentiæ promereri, ut stare possim adversùs insidias Diaboli, quia non est nobis colluctatio adversùs carnem, & sanguinem; sed adversùs [1] principes, & potestates, contra spiritalia nequitiæ in cælestibus. Orate ergo pro nobis semper, Fratres Charissimi, & orantes non deficiatis, ut hoc [2] medium profundum, quod est inimicus & Diabolus, totum prætermeare possimus, & effugiamus illa, quæ futura sunt mala, ut veniant tempora refrigerii in adventum Christi, quæ suis temporibus ostendet beatus, & solus potens, & transferet nos, si digni fuerimus, in illam beatam spem, & ineffabilem lætitiam, & mansionem æternam, de quibus nunc ex parte narrantes, [3] tanta evangelizavimus vobis, tanquam si quis ex maris hujus pelago aquæ guttam possit digito suo auferre. Sit nomen Domini [4] benedictum, qui paravit cælos in prudentiâ suâ, qui præparavit Sanctis suis regnum, & gaudium ante constitutionem mundi, de quo suspirant, [5] & lugent qui tunc audient, Venite omnes, qui ploratis, gaudete in gaudio meo, & videte me, & lætetur cor vestrum, & ossa vestra tanquam [6] herba florebunt. Ibi laudatio, & exultatio, & jucunditas sempiterna est. Dilectissimi Fratres, illic fulgebitis, sicut sol, illic lætabimini lætitiâ inenarrabili. Illic Deum videbitis, quod est bonorum omnium potissimum. Illic vobis Christus demonstrabit omnem gloriam Patris, & officia Sanctorum Angelorum.

1 Vaticanus codex, *principatus*.

2 Ita codex Vaticanus. In Casanatensi consumptis præ vetustate literis solùm hæc vocis deletæ vestigia apparent, *ma de profundum*. Fortasse legendum, *mare profundum*.

3 Codex Vaticanus, *tanta vobis evangelizamus, quantùm si quis ex mari vel pelago unius aquæ guttam potest digito &c.*

4 Codex Casanatensis, *benedictum, qui paravit Sanctis suis regnum*.

5 Codex Vaticanus, *& lugent nunc, qui illum desiderant, & tunc audient*.

6 Idem codex, *herba florent*.

rum. Illic adorabimus Patrem in atriis sanctis. Illic sine fluctibus, & perturbationibus [1] vitę vivemus. Illic [2] choris miscebimur Sanctorum. Illic auferentur ab oculis nostris lacrymæ, quæ pupillas oculorum nostrorum obnubilant. Illic cantabimus, & dicemus, Mirabilis es, Domine, in Sanctis tuis. Illic [3] confitebimur Domino, & dicemus, Quia repleti sumus manè misericordiâ tuâ, exultavimus, & lætati sumus in omnibus diebus nostris; delectati sumus pro omnibus diebus, quibus humiliasti nos. Quàm magnificata sunt opera tua, Domine, omnia in sapientiâ fecisti. [4] Benedic anima mea Dominum, & ne obliviscaris omnes retributiones ejus, qui propitius fit omnibus [5] iniquitatibus tuis; qui sanat omnes languores tuos; qui redimit de interitu vitam tuam; qui coronat te in misericordiâ & miseratione.

Gloria tibi Christe, gloria tibi, quia judicia tua abyssus multa, & promissiones tuæ [6] inscrutabiles, & investigabiles divitiæ tuæ.

Quis sapiens, & [7] intelligit hæc? Quia rectæ viæ Domini, & justi ambulabunt per eas. Impii autem infirmabuntur in eis.

[8] Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto. Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

EJUSDEM SERMO

De Agone, seu de Luctaminibus huius seculi.

IN luctaminibus seculi nullus sine agone, seu certamine coronatur, & in spiritali conversatione, & proposito sancto nemo sine [9] luctaminibus potest immarcescibilem coronam accipere, vitæque æternæ hæres existere. Nam scammati assimilatus est [10] mundus iste. Semper ergo perfectissimi, & robustissimi Athletæ sine aliquo metu, & cum summâ alacritate inveniuntur in scammate: timidi autem, & imbecilles, antequam [11] incipiant cer-

1 Codex Vaticanus, *vita*, fortè, *vitam*.
2 Idem codex, *choros miscemus cum choris Sanctorum*.
3 Idem cod. *confitebimur Domino, quia repleti sumus misericordiâ tuâ, & exultavimus, & delectati sumus pro diebus, quibus*.
4 Vaticanus codex, *Benedic ergo*.
5 Idem codex, *iniquitatibus tuis, qui redimit de interitu*.
6 Vaticanus, *inperscrutabiles*.
7 Vaticanus, *intelliget*.
8 Doxologiam istam non habet Vaticanus codex.
9 Vaticanus, *Luctamine*.
10 Casanatensis, *mundus. Semper*.
11 Casanatensis, *incipiant decertare*.

certare, diffugiunt, & [1] propter mollitiem desidiamque immensam nullo prorsus modo in scămate desudare contendunt. Scamma est autem, Fratres Charissimi, [2] medius locus, in quo Athletæ luctantur. Sic ergo & perfectissimi luctatores, & continentissimi Monachi decertant, habentes semper præ oculis jucunditatem paradisi, & expectantes [3] delicias ejus perfrui, & quæ promissa sunt bona, immortalia secula, & lumen sempiternum. Vis in agone certare, & victor existere? Indue te armaturâ Dei, sicut vestimento. Indue te virtute animæ, [4] omni solicitudine hujus mundi exuere, & studiosè enitere, ne iisdem pro parvâ concupiscentiâ,[5] vel negligentiâ expolieris. Fuge vinum, quasi venenum, ne ebrietas superet te, expoliatumque virtutibus nudum efficiat, quemadmodum Noë sanctum, & antiquissimum virum. Hic enim justus in illâ generatione inventus est. Nutu Dei, timore diluvii, fabricavit arcam in salutem domûs suæ, & quem tantæ moles aquarum non vicerant, postmodum à modico vino devictus est; & in diluvio pudore velatus, postea dormiens ab ebrietate nudatus est. Hoc iterum vinum & Patriarcham Loth deprædavit, ut contra naturam [6] cum filiabus suis se turpiter fæditerque misceret, & adeo enervatione vini in profundissimo somno demersus est, & penè sepultus, ut quid fecerit, postea evigilans ignoraret. Si ergo sanctis, & magnificis viris vini ebrietas non pepercit; quantò magìs te exiguum, atque infirmissimum, si ebrietati studueris, superabit? [7] Semper in adolescentiâ, & juventute time vinum, quia ex vino spiritalis oculus excæcatur, iniquitas multiplicatur, [8] venenata dulcedo libidinis meditatur, & execranda turpitudo; quæ contra naturam est, cogitatur. Mollescit virtus animæ: cogitatio vitæ abolitur æternæ, anima devincitur, visibiliter delinquit, facillimè effugatur ab eâ cælestis gratia, sanctimoniam dico, atque virginitatem. Quanto tempore enim fuerit templum corporis nostri sanctum, & mundum, [9] Deus excelsus habitabit in

eo;

1 Vaticanus, *propter suam mollitiem*.

2 Vterque codex, *medium locum*: sed Vaticanus non habet, *est*.

3 Vaticanus, *deliciis*, & mox, *immortali seculo, & lumine sempiterno*. Fortè, *in immortali &c.*

4 Vaticanus, *omni solicitudine hujusmodi studiosè enitere*: Sed malè Casanatensis, *exuere & studiosè enutrire*. Fortè, *exue te*.

5 Vaticanus codex, *vel parvâ negligentiâ spolieris*.

6 Codex Casanatensis, *cum filiabus suis impudenter fædanterque misceret*.

7 Vaticanus codex, *semper adolescentia, & juventus timeat vinum*.

8 Malè Casanatensis, *venenum*.

9 Vaticanus codex, *Deus excelsus habitat in eo*: Casanatensis, *& Excelsus &c.*

eo; si autem corruptum fuerit, & pollutum, continuò sanctus & impollutus Deus deserit [1] templum illud, & pro ineffabili lumine cælesti habitabit in eo obscuritas impurissimi dæmonis, & subintrant concupiscentiæ malignæ, & sordidæ, quæ infelicem animam crebrò faciant insanire. Quis ille est, qui non habet lacrymas, si in corde suo meditaverit, quia Deus sanctus repulit templum suum, & concupiscentiæ malæ, & passiones ignominiosæ habitant in eo: & intellexerit quis eum repulit, quis successit; unde cecidit, quid evênit; à quo separatus est, cui conjunctus est. Quomodo non statim [2] repletur lacrymis, & flens, & lugens dicit intra semetipsum, [3] Quare in uno momento à malignâ cogitatione prostratus sum, & effugi agonem gloriosum, nec merui victoriam & triumphum? Nam in diè illâ retributionis molles, & resoluti peccatores, & impii, cùm viderint justos, & Sanctos [4] gaudio & lætitiâ sempiternâ exultare, & in paradiso [5] æterno regni Dei degere, se etiam viderint in igne inextinguibili, & in tenebris exterioribus esse; tunc fortiter ingemiscent, & superfluis lacrymis plorabunt amariter, quia detinet eos pœnitudo vanissima, & necessitas pœnarum immensa. Propterea obsecro vos, Fratres mei dulcissimi, imitatores estote beatissimorum Patrum, qui sanctissimâ suâ institutione templum Dei purissimum extiterunt. Horum conversationem diligite: horum exempla sectamini. Desiderate jejunium, quod est animæ puritas, & castitas. Desiderate orationes, quæ sunt colloquia Dei. Omnis enim sancta, & purissima oratio, confabulatio Dei est. Denique perfectorum orationes eorum, qui ex toto corde diligunt Deum, cum magnâ [6] exultatione ad cælum ascendunt. Angeli etiam, & Archangeli cum gaudio occurrunt eis, & suscipientes eas usque ad thronum gloriæ Sancti Dei perducunt. Hæc enim magna gratia Sanctorum Angelorum est, & ineffabilis lætitia, cùm Sanctorum orationes purissimas coram Deo obtulerunt. Festinemus ergo, Fratres, fieri imitatores institutionis, & vitæ Sanctorum Monachorum.

Ambu-

1 Malè Casanatensis codex, *templum illud pro ineffabili lumine cælesti habitabitque in eo.*

2 Vaticanus, *replebitur*: & mox, *dicet.*

3 Codex Casanatensis, *Quare in momento à malignâ cogitatione prostratus effugi agonem gloriosum; non merui &c.* Sed melior Vaticani codicis lectio.

4 Vaticanus, *in gaudio magno & lætitiâ sempiternâ existere, & alios quidem in Paradiso, alios in regno degere.*

5 Fortè, *æterno regno.*

6 Vaticanus, *exultatione, & fiduciâ ad cælum.*

Ambula, Frater, in viis eorum. Vive, sicut illi vixerunt. Abstinentiam habeto spiritûs, & animæ, & corporis. Continentiam habeto in habitu. Continentiam habeto in cibo. Continentiam habeto in linguâ. Abstinentiam habeto in aspectu, in cogitatu, & in risu, ut Athleta pietatis [1] perfectissimus in omnibus demonstreris. Considera te ipsum, Frater Charissime, & vigila, ne in tuis orationibus extollaris: sed cùm astiteritis orare Deum, cum magno timore, & desiderio coram eo [2] consiste. Disrumpe à corde tuo omnia vincula terrenæ solicitudinis. [3] Esto per omnia solicitus, & sobrius in horâ orationis, & ita viriliter agonizare; ut sit oratio tua sancta & munda, impolluta & immaculata, & videntes eam portæ cæli aperiantur coram eâ, & Angeli cum lætitiâ occurrant ei, & usque ad thronum benedicti Patris perducant eam. Sic semper esto, Charissime, quemadmodum Cherubim & Seraphim, qui permanent in ministerio Dei. Meditare, Frater, hæc verba, & decanta ea jugiter ex affectu cordis, [4] quæ escam spiritali animæ subministrant, & ab amaritudine eam suâ semper dulcedine liberant, ponderibusque terrenorum negotiorum exonerant. Omnia, quæcunque audisti, mente solicitâ servare festina, ut requiescat Deus [5] in cogitationibus tuis, ut invenias fiduciam in horâ illâ terribili & tremendâ, cùm venerit Dominus reddere unicuique secundùm opera ejus. Indulgete [6] modicum quid infirmitati meæ, Fratres Charissimi; [7] quasi infirmissimus enim existimo, quòd in horâ illâ omnis spiritus contremiscat. Sed gratia Salvatoris confortat, & lætificat corda Sanctorum, cùm rapiuntur in nubibus obviam Christo in aëra. Ego autem, & qui mei sunt similes, desidiosi, & pigri [8] remanebimus super terram, & non facilè ad cælestia ascendemus.

Fratres mei dilectissimi, quid nobis potest mundus prodesse, quia ejus [9] solicitudinibus ligamur? Aut quid lucrabimur de cultu vestimentorum, & ornato elationis amictûs, nisi ignem inex-

tin-

1 Vaticanus codex, *perfectissimus hominibus demonstreris*.

2 Vaticanus codex, *consistas*.

3 Idem codex, *Esto per omnia, quasi Angelus, in oratione, & ita viriliter*.

4 Codex Vaticanus, *quia escam*. Fortè, *quæ escam spiritalem*.

5 Vaticanus, *in sensibus tuis, & invenias*.

6 Vaticanus, *modicum inquit infirmitati*, mala lectio.

7 Codex Casanatensis, *quia si infirmus sum, existimo*.

8 Vaticanus, *tenebimur super terram*.

9 Casanatensis codex, *solicitudine colligamur? Aut quid luctamur de cultu vestimentorum & ornatûs elationis amictus, nisi*.

tinguibilem? Aut quid acquirimus de studio escarum, & ventris curâ, nisi æterna supplicia? Agnoscite, Fratres, quia nisi hìc per gratiam Dei totis viribus agonizantes [1] meruerimus triumphum, ibi pœnitebimus in secula seculorum. Fratres mei, quid negligimus, quid desidiâ occupamur. [2] Quare nosmetipsos in occursum Domini non præparamus? Ecce enim dies appropinquat. Ecce universus mundus ad occasum [3] properat. Quare non omnia onera concupiscentiarum, & [4] fæces peccatorum à nobis rejicimus? Nescitis quia arcta [5] via est, & porta angusta, quæ ducit ad vitam? Et peccatorum, ac divitiarum sarcinis prægravatos non capit per eam transire. [6] Hos etiam porta illa diligit, qui attenuati divitiis, & voluntariâ paupertate afflicti, semper in vigiliis, in jejuniis, atque humilitate, omni tempore vitæ suæ conversati sunt, & paraverunt seipsos, ut videant immortalem sponsum, & possideant regna cælorum. Ecce, Charissimi, jam hostium nos paradisi vocat; jam crebro sono nos hortatur, & dicit, [7] Priusquam claudar unusquisque vestrûm velociter properet, ut introiens, in æternum cum Domino regnet. Ecce Mater nostra Ierusalem cum [8] magno gaudii affectu clamat ad nos, & dicit, Venite, Filii mei dilectissimi, venite ad me, dilatetur numerus vester in me, & in thalamo immortalis sponsi magnificentur chori vestri cum Angelis Sanctis. [9] Videam vos in gloriâ, & pulchritudine, & decore. Videam vos in lætitiâ & exultatione, & gaudio. Diligite me, Filii mei, sicut & ego vos diligo. Nihil possideatis in terrâ. Nihil sitis soliciti. Ecce sponsus meus jam paratus est, ut procedat, & veniat in nubibus cæli, & in gloriâ Patris sui benedicti. [10] Tunc unumquenque vestrûm singillatim suo nomine vocabit, & ordinabit eum in officio, quo pro suis meritis, & laboribus dignus extiterit. Nam in studio vestro, ac vigilantiâ Angeli, & Archangeli, omnesque Virtutes cælorum exultant. Si-

mi-

1 Vaticanus codex, *victoria meruerimus*. Casanatensis, *agonizantes meruimus*.

2 Vaticanus codex, *quid*.

3 Vaticanus, *jam properat*.

4 Vaticanus, *fasces peccatorum*.

5 Codex Casanatensis, *via est, & coangusta*.

6 Vaticanus codex, *eos enim porta illa diligit, qui extenuati sunt divitiis*.

7 Codex Casanatensis, *priùs quàm claudatur unusquisque nostrûm*.

8 Vaticanus codex, *magno affectu*.

9 Codex Casanatensis tam hic, quàm infrà, *videant*.

10 Hic adest lacuna in codice Casanatensi, habet enim, *Patris sui benedicti, & unumquenque vestrûm singillatim suo nomine vocabit, & ordinabit eum si in officium, pro quo suis meritis, laboribusque virtus cælorum exultat. Similiter &c.* nos Vaticanum secuti sumus.

militer & negligentiâ vestrâ, [1] & stupore cum ipsius satellitibus inimicus tripudiat. Festinate ergo, Filii mei, festinate, ut & ego de vobis, vosque de me gaudeatis in secula seculorum. Amen.

Procidens adoro te, & obsecro, Christe Filius Dei vivi, præsta mihi, & omnibus diligentibus te, ut videamus regnum tuum cæleste, & possideamus illud cum omnibus Sanctis. Amen. Charissimi, in hoc brevi tempore, si neglexerimus, nullam omnino excusationem habebimus, quam pro nostris facinoribus [2] obtendamus. Dominus nunc noster descendens de cælo in terram, omnia [3] nobis condonavit, debita nostra dimittens, & vitam nobis æternam contribuens. Nam cùm inimici essemus, reconciliavit [4] nos Deo per mortem suam. Terreni eramus, & cælestes sumus effecti: mortales, & immortalitatem accepimus; filii tenebrarum, & facti sumus filii lucis; captivi, & redempti sumus; perditi, & invênit nos; servi peccati, & liberavit nos; pauperes, & divites facti sumus; infirmi, & sanati sumus; odibiles, & dilecti sumus; injusti, & justificati sumus; non misericordiam consecuti, & misericordiam consecuti sumus; peccatores, & salvavit nos; dispersi, & congregavit nos; nudi, & operuit nos; filii hominum, & facti sumus filii Dei, hæredes, & cohæredes unigeniti Filii ejus. Ecce omnia nobis ista donavit, priusquam quæreremus eum, aut inveniremus. Irrisionem ergo malam, aut exprobrationem fratris, ne cor tuum aliquando suscipiat; nec eum, qui pro peccatis suis pœnitudinem gerit, despicias. Ne irrideas fratrem tuum jejunantem, & eum, qui jejunare non potest, ne confundas. Argue eos, qui te suscipiunt. Agnosce, honorare temetipsum, nec [5] importunus existere, & tunc omnibus opportunus, & utilis poteris esse. Increpa, & in mansuetudine persevera. Propter penuriam autem [6] ne te despicabilem facias. Timenti Deum revela mysteria ejus: ab eo autem, qui timorem Domini non habuerit, sed superbiæ & elationi semetipsum subjecerit, omnimodis cave. Adversùs abstinentem neque dixeris quicquam mali, neque audieris, nec adversùs eum, qui putatur inimicus tuus. Hoc autem præ omnibus stude, ut nullum habeas inimicum, nisi Dia-

1 Malè Vaticanus codex, *& in sopore cum suis satellitibus*.

2 Casanatensis codex, *ostendamus*.

3 Idem codex, *nobis dando donavit*.

4 Idem codex, *nos Deus*.

5 Fortè, *importunum*.

6 Codex Casanatensis, *neque despicabilem*.

bolum, ejusque ministros. Cum homine iniquo, & doloso ne habitaveris, [1] & cum maledico ne alloquaris, ne det inhonorationem animæ tuæ. A detractione, & supplantatione, Frater, abstineto, & ab eo, qui supplantare alterum conatur, attende. Hæc Monachis congruunt, qui cælesti jugo sua colla submittunt. Hæc & discipuli Christi [2] custodiant, his monitis meis sine intermissione intendant. Decet enim eos Magistri sui Christi imitatores existere. Exempla institutionis nostræ, Charissimi, sumamus à Christo Domino, qui cùm dives esset, pro nobis pauper factus est. Excelsus, & æqualis Patri semetipsum humiliavit. Porrò super cælos habitans, in terris non habebat ubi caput reclinaret. Factus es mihi, Christe Salvator, dux viæ, & vitæ, quæ ducit ad Patrem. Mansiones ejus gratiæ sunt. Fines ejus regna cælorum sunt. Factus es mihi, ò dominator Domine [3] Filius Dei vivi, fons vitæ, ex quo dona tua haurirem, & te sine intermissione diligens [4] collaudarem. Facta est gratia tua in corde famuli tui, lumen & gaudium, & dulcis super mel & favum ori meo. Facta est gratia tua in animâ servi tui, quasi thesaurus, tribuens mihi ineffabiles divitias, & paupertatem atque miseriam longè à me expellens. Facta est gratia tua servo tuo refugium & virtus, gloriatio & protectio, & esca spiritalis plena suavitate, & lumine. [5] Quomodo possim silere, ò Domine, de illâ multitudine dulcedinis, & charitatis tuæ gratiâ, quæ os meum, licèt indignissimi, & peccatoris aperuit? Aut quomodo sustinebit lingua mea, ut non te singulis horis, ac momentis datorem vitæ glorificet? Aut quomodo iterum potero inundationes gratiæ tuæ excludere, quæ jugiter fluunt in pectore humilitatis meæ, plenæ dulcedine, & omni gratiâ spiritali? Psallam nomini tuo glorioso, Domine Rex cælorum, qui mihi tribuisti [6] dona tua cælestia. Magnifico gratiam tuam, Christe Redemptor meus. Cùm enim te [7] magnifico, ego ipse magnificor coram te. Non cessabit lingua mea collaudare virtutem tuam. [8] Non cessabit cithara mea personare spiritalia can-

1 Casanatensis codex, *& maledico ne adequeris, ne det minorationem animæ tuæ. A detractatione, Frater, abstinentiam habeto: qui supplantare alterum conatur, non attendas.* Malè Vaticanus, *Fratres, abstinete.*

2 Vaticanus codex, *custodiunt.*

3 Casanatensis, *Domine fili David.*

4 Casanatensis codex, *collaudem.*

5 Idem codex, *Quando possum.*

6 Casanatensis codex, *bona tua.*

7 Vaticanus, *glorifico, ego ipse magnificor à te.*

8 Casanatensis codex, *Non silebit.*

cantica tua. Desiderium tuum adtraxit me post te, Christe gloriatio vitæ meæ. Gratia tua dulcedinem mihi præstitit ad sequendum te, spes mea. Efficiatur cor meum terra bona ad suscipiendum semen tuum. [1] Irroret eum gratia tua rore vitæ æternæ. Dimittat bonitas tua [2] manipulum bonum de agro pectoris mei, idest, compunctionem & sanctimoniam. Convertere animam meam in requiem deliciarum Paradisi. [3] Tu ovem errantem requisisti, & inventam tuis humeris reportasti; & hanc indignissimam animam meam manibus tuis adtrahe, & offer benedicto & immortali Patri tuo coram Cherubim & Seraphim, & coram Angelis sanctis, ut deliciis Paradisi perfruens [4] cum Sanctis omnibus dicam. Gloria Patri immortali, gloria Filio immortali, gloria Spiritui Sancto immortali in secula seculorum. Amen.

1 Casanatensis codex, *irrigeteum*.
2 Idem codex, *manipulum de agro peccatoris mei post compunctionem*.
3 Vaticanus codex, *Tu oviculam*.
4 Casanatensis codex, *cum sanctis Angelis omnibus*.

TESTIMONIA

De Nysseni Antirrhetico adversus Apollinarem:

LEontius Byzantinus ex Scholastico Monachus in Laurâ S. Sabæ prope Hierosolymam, qui Justiniano imperante floruit, in libro de Sectis actione VIII. de epistolâ, sub Julii I. nomine ab Apollinare confictâ, agens, ait; Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τούτου ἐλέγχεται τοῦ Ἀπολιναρίου οὖσα, καὶ οὐκ αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Ἰουλίου. Γρηγόριος γὰρ ὁ Νύσσης ἐν τῇ πρὸς Ἀπολινάριον πραγματείᾳ φαίνεται μεμνημένος πολλῶν τῶν ἐν ἐπιστολῇ ταύτῃ, καὶ ἀνατρέπων αὐτὰ ὡς κακῶς ἔχοντα. *Præterea inde etiam non B. Julii, sed Apollinaris esse demonstratur, quòd Nyssenus ille Gregorius in opere contra Apollinarem apertè multa recitet, quæ hac epistolâ continentur, eaque ceu prava refutet.* pag. 529. edit. Basil.

Idem auctor in libro I. contra Nestorium, & Eutychetem paginâ 28. apud Canisium tomo quarto Antiquarum lectionum, testimonium profert ex S. Gregorii libro contra Apollinarium, quod habetur in hoc opere cap. 50.

Ejusdem testimonii pars sub titulo Gregorii Nysseni ἐκ τοῦ κατ'

Ἀπολιναρίου, laudatur in alio adhuc inedito ejusdem Leontii opere, quod inscribitur; Τοῦ πανσόφου Ἁγιομονάχου κυροῦ Λεοντίου τοῦ Ἱεροσολυμίτου Ἀπορίαι πρὸς τοὺς μίαν φύσιν λέγοντας σύνθετον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ μαρτυρίαι τῶν Ἁγίων, καὶ ἀνάλυσις τοῦ δόγματος αὐτῶν, *Sapientissimi Monachi Domini Leontii Hierosolymitani Quæstiones adversùs eos, qui unam naturam compositam. D. N. I. Christum esse dicunt, cum testimoniis Sanctorum Patrum, & confutatione dogmatis ipsorum.* Extat hoc opus cum aliis septem ejusdem libris adhuc ineditis adversùs Monophysitas in scripto codice Bibliothecæ Vaticanæ.

In Sextæ Synodi Oecumenicæ actione decimâ, in qua Patrum testimonia de duabus in Christo Voluntatibus ab Apostolicâ Sede ad Concilium transmissa cum codicibus Patriarchii Constantinopolitani conferuntur, hæc habentur in tomo sexto Conciliorum Labbeanæ Editionis col. 792.

Ἔτι ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ κωδικίου χρῆσις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης ἐκ τοῦ πρὸς Ἀπολινάριον τὸν αἱρετικὸν ἀντιῤῥητικοῦ λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ, Καλὸν ἂν γένοιτο προοίμιον· ἔχουσα οὕτως, Ἀλλὰ ταράσσονται· καὶ τὰ λοιπά.

Item relectum est ex eodem codice testimonium S. Gregorii Episcopi Nyssæ ex libro Oppositionum adversùs Apollinarem, cujus est initium, Bonum erit utique exordium; continens ita. Sed turbantur &c.

S. Joannes Damascenus de duabus in Christo Voluntatibus eorum partem refert, quæ ex hoc opere laudantur in Sextâ Synodo apud Combefisium tom. II. Auctarii Biblioth.PP. pag. 515. Idem in libro contra Acephalos quędam laudat ex hujus operis cap. 50.

Euthymius Zigabenus in Panopliæ adversùs hæreses parte secundâ titulo decimo tertio, qui est contra Apollinaristas, pag. 524. & seqq. excerpta varia refert ἐκ τοῦ πρὸς Ἀπολινάριον ἀντιῤῥητικοῦ λόγου, quæ in hoc opere habentur, & à nobis suo quæq; loco indicantur.

Dionysius Petavius Theologicorum Dogmatum tomo quarto, in quo de Incarnatione agitur, Libro primo capite sexto numero nono hæc habet. *Theophylactus quoque ad illa Joannis tertio, adnotat Apollinarem docuisse, Christum è cælo corpus habentem per Mariam venisse tanquam per canalem. Hunc Apollinaris errorem latè describit ac refellit Gregorius Nyssenus in libro Antirrhetico adversùs Apollinarem, qui liber non extat, & ex eo multa describit Euthymius in Panopliâ. Ex quibus etiam constat Apollinarem putasse divinitatem Christi passam esse ac mortuam, ut quæ animæ instar esset corpori ejusdem.*

S. P. N.

Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ

πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου.

S. GREGORII EPISCOPI NYSSENI ANTIRRHETICUS

Adversùs Apollinarem.

ΚΑλὸν ἂν γένοιτο προοίμιον ἡμῖν τοῦ λόγου ἡ τοῦ Κυρίου φωνὴ, κελεύουσα προσέχειν ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵ τινές ἔρχονται φησὶ πρὸς ὑμᾶς ἐν [1] ἐνδύματι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. εἰ οὖν ὁ καρπὸς διακρίνει τό, τι ἀληθινὸν πρόβατον, καὶ τὸν τῶν προβάτων φθορέα, τὸν ἐν [2] ἡμέρῳ σχήματι πρὸς τὸ σίνη-

APtum convenienſque ſermoni noſtro exordium erit Domini vox, quæ jubet cavere à falſis Prophetis, *Qui veniunt*, inquit, *ad vos in veſtimentis ovium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces: à fructibus eorum cognoſcetis eos*. Si igitur veras oves ab ovium perditore, qui manſuetudinem præ ſe ferente Matth.7.15.

Egregium hoc Sancti Gregorii Nyſſeni opus adversùs Apollinarem ex Vaticano ſeptingentorum circiter annorum codice eruimus. Illud autem valde notandum habet hic codex, quòd æquè veteri manu à ſcriptorum forſan codicum correctore atque emendatore (quem διωμάζοντα τὰ γεγραμμένα vocat idem Nyſſenus inter epiſtolas infrà editas epiſtolâ undecimâ) ad aliud exemplar eâ cautione collatus fuerit, ut quæ in prioris lectionis locum poſtmodum ab ipſo ſuperinducta fuere, adeo eleganter cinnabari ſcripta fuerint, ut prior etiam lectio atramento delineata non obliteraretur. Nos itaque priori lectione in contextu plerunque ſervatâ, antiquas haſce emendationes, variaſque lectiones in notis retulimus; niſi tamen tanti ponderis extitere, ut in orationis contextum eas transferre neceſſarium viſum fuerit; tunc enim lectionem à correctore indicatam in orationis contextum retuli, indicatâ tamen in meis notis lectione, quæ priùs in codice reperiebatur.

1 Fortè ἐνδύμασι, ut in textu græco S. Matthæi.

2 Corrector ἡμέρῳ τῷ σχήματι.

rente habitu securus irrepit in ovilis cœtum, fructus discernit, & sub mansuetudinis specie latens os inimicum omnibus palàm facit; fructuum qualitatem, tam bonorum, quàm malorum præstat expendere, quorum ope deceptionis species detegitur; ait enim, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Omnis itaque doctrinæ bonus quidem, meo judicio, fructus est, cùm ad eorum numerum, qui in Ecclesiam salvantur fit accessio; noxius uerò atque perniciosus, cùm ii, qui in eâ jam permanent, dissipantur. Si igitur quis prædicatione suâ gregem adaugeat, & ad omnia domûs latera vitem extendat, & circum dominicam mensam plantet, erraticos oleastri ramos in olivarum novellas transmutans, mysticas denique virgas in dulcia & grata doctrinæ fluenta injiciat, per quas ita greges fœcundantur, ut Laban possessio minuatur, abundet verò pars Jacob, & insigni fœtu multiplicetur; si quis talem doctrinæ suæ fructum ostendat (fructus enim, ut diximus, veritatis incrementum est) hic verè Propheta est, utpote qui juxta Dei consilium legem spiritu interpretetur. At è con-

Gen. 30. 50.

σύστημα τῆς ποίμνης ἀφυλάκτως παραδυόμενον, καὶ τὸ ὑποκεκρυμμένον τῷ ἡμέρῳ πολέμιον στόμα εἰς τοὐμφανὲς ἄγει, ζητεῖν προσήκει τοὺς καρποὺς τούς τε καλοὺς, καὶ τοὺς χείρονας, δι' ὧν τὸ σχῆμα τῆς ἀπάτης ἀνακαλύπτεται. φησὶ γὰρ, ὅτι ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. πάσης τοίνυν διδασκαλίας ὁ μὲν ἀγαθὸς καρπὸς κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν ἡ προσθήκη τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν σωζομένων ἐστίν· ὁ δὲ φθαρτικὸς καὶ δηλητήριος ἡ τῶν συνεστώτων διάλυσις. εἰ τοίνυν τις αὔξοι διὰ τῶν λόγων τὸ ποίμνιον, καὶ εἰς πάντα τὰ κλίτη τῆς οἰκίας ἐκτείνει τὸν ἄμπελον, καὶ περιφυτεύσει τῇ δεσποτικῇ τραπέζῃ [1] τοὺς ἀπὸ τῆς ἀγριελαίου πλάνης, εἰς [2] ἐλαιῶν μεταποιούμενος νεόφυτον, καὶ τὰς μυστικὰς ῥάβδους ἐμβάλῃ τῷ γλυκεῖ καὶ ποτίμῳ νάματι τῆς διδασκαλίας, δι' ὧν πολυγονεῖται τὰ ποίμνια, ὥστε τῷ μὲν Λαβὰν ἐλαττοῦσθαι τὴν κτῆσιν, εὐθηνεῖσθαι δὲ τὸ μέρος τοῦ Ἰακὼβ, καὶ πληθύνεσθαι τῇ [3] ἐπισήμῳ γονῇ· εἰ τοιοῦτόν τις τὸν καρπὸν τῆς διδασκαλίας ἐπιδεικνύοιτο· καρπὸς γάρ ἐστι, καθὼς εἴρηται, ἡ τῆς ἀληθείας ἐπαύξησις· ἀληθῶς ἐστὶ προφήτης, κατὰ τὸν θεῖον σκοπὸν ὑποφητεύων τῷ πνεύματι. εἰ δέ τις ἀποτίλλει τῆς ἀμπέλου τὰς κληματίδας, ἐρη-

1 Ita Corrector, malè antea τῆς ἀπὸ τῆς.
2 Et hæc Correctoris emendatio est, priùs enim erat ἐλαιῶν.
3 Ἐπισήμῳ γονῇ tam hîc, quàm infrà aliquis forsitan verteret, *varii coloris fœtus*, vel *diverso colore respersus fœtus*, ut Sacræ Scripturæ narrationi prorsus respondeat; sed mihi alia versio magis arridet.

[1] ἐρημοίη δὲ τὴν θείαν τράπεζαν, ἀναῤῥίζων τὴν φυτείαν· ἐπιβουλεύοι δὲ τῷ πνευματικῷ ποτιστηρίῳ, [2] ὡς μηκέτι τὰ πρόβατα καὶ τὰς ῥάβδους τοῦ Πατριάρχου κισσᾷν, μηδὲ ταῖς ἐπισήμοις γοναῖς πληθύνειν τὸ ποίμνιον· ἀλλ' ἀποβουκολεῖσθαι τῆς τροφίμου νομῆς, τουτέστι τῶν πατρικῶν παραδόσεων, καὶ ἔξω τῆς μάνδρας αὐλίζεσθαι, καὶ πρὸς ἀλλοτρίας νομὰς διασκίδνασθαι· ὅτ' ἂν τοιοῦτος τῆς διδασκαλίας καρπὸς ᾖ, πρόδηλον ἂν γένοιτο τὸ λύκειον σχῆμα, τὸ ἀποκεκρυμμένον τῇ τοῦ προβάτου δορᾷ.

II. Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν τί ἡμῖν ἡ τοῦ Ἀπολιναρίου τοῦ Σύρου διδασκαλία ἐβλάστησε, προσθήκην τῶν ποιμνίων, ἢ μείωσιν· συναγωγὴν τῶν διεσκορπισμένων, ἢ τῶν συνεστώτων διάλυσιν· συνηγορίαν, ἢ ἀνατροπὴν τῶν πατρῴων δογμάτων. εἰ μὲν οὖν πρὸς τὸ κρεῖττον ἡ σπουδὴ τοῦ προειρημένου [3] βλέπει, πρόβατον πάντως, καὶ οὐχὶ λύκος ἐστίν. εἰ δὲ τὸ ἔμπαλιν, προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, φησὶν ὁ Κύριος· μὴ λανθανέτω τὸ στόμα, τὸ ἐπὶ λώβῃ καὶ ἀφανισμῷ τοῦ προσεγγίζοντος σώματος τεθηγμένον τοῖς τῆς καινοτομίας ὀδοῦσι, καὶ καταπαράσσον τὸ ὑγιὲς σῶμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. ὡς δ' ἂν μὴ δοκοίη λοιδορία τὸ λεγόμενον,

è contrario si quis vitis ramos evellat, divinam verò mensam, extirpatâ plantatione, desertam reddat, & insidias circùm spirituale aquarium tendat, ut non ampliùs oves ante Patriarchæ virgas concipiant, & insigni fœtu augeant gregem; sed ab alibilibus pascuis, paternis, videlicet, traditionibus, abigat, & extra mandram stabulare faciat, & per aliena pascua dispergi: quando, inquam, talem doctrina fructum protulerit, tunc utique lupina forma, sub ovis pelle latens, manifestabitur.

II. Inquiramus ergo quid nobis Apollinaris Syri doctrina protulit, incrementum ne gregis, an diminutionem; dispersorum ne collectionem, an collectorum dispersionem; defensionem ne paternorum dogmatum, an subversionem. Si itaque ad id, quod melius est, Apollinaris studium respicit, ovis utique, & non lupus erit. Si verò contrà, *Attendite à falsis Prophetis*, ait Dominus: non lateat os illud peracutis novitatis dentibus in damnum perniciemque appropinquantium armatum, & sanum Ecclesiæ Dei corpus lacerans. Ne autem, quod dicimus, convicium esse videatur, unum ex ejus, qui circum-

1 In Vaticano codice ἐρημοῖ inflexione atticâ, nescio an simili exemplo.

2 Corrector ἔτι.

3 Corrector λέγει.

cunferuntur, tractatibus subjungamus, cujus inscriptio talis est, *Demonstratio*, inquit, *divinæ incarnationis ad similitudinem hominis*. Et fortasse quidem accuratè patefacto inscriptionis sensu, non esset ulteriùs alicui laborandum, in dogmatis absurditate per singulas ipsius tractatûs partes redarguendâ. *Demonstratio*, inquit, *divinæ incarnationis ad similitudinem hominis*. Verùm satiùs fuerit divinas voces apponere in novæ hujus fictionis nominum confutationem. *Verbum*, ait, *caro factum est*, &, *Gloria inhabitavit in terrâ nostrâ*. &, *Deus manifestatus est in carne*: ut ex unoquoque horum dictorum discamus, divinitatem, quæ semper substantiâ immutabilis est, mutationi obnoxiam induisse naturam, ut propriâ immutabilitate nostræ in malum mutationi mederetur. At hic Deum asserit non fuisse in carne manifestatum, quod idem est ac si diceret, carnem factum non fuisse

Joan. 1. 14. Psal. 84.10. 1. Timot. 3. 16.

μένον εἶναι, ἵνα τῶν παρ' αὐτοῦ προφερομένων λόγων προσθήσομεν, ἡ ἐπιγραφή ἐστιν αὕτη. Ἀπόδειξις, φησι, „ περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' „ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Τάχα δ' ἄν τις δι' ἀκριβείας τὸν τῆς ἐπιγραφῆς νοῦν ἀπογυμνώσας, οὐκ ἂν δεηθείη δι' αὐτῆς τῆς [1] λογογραφίας ἐλέγξαι τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος. Ἀπόδειξις, „ φησι, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς „ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Κρεῖττον „ δ' ἂν εἴη τὰς θείας παραθέσθαι φωνὰς εἰς ἔλεγχον τῆς καινῆς ταύτης ὀνοματοποιΐας. ὁ λόγος, φησὶ, σὰρξ ἐγένετο. καὶ ἡ δόξα κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· καὶ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί· ὡς ἂν δι' ἑκάστου μάθοιμεν τῶν εἰρημένων, ὅτι ἀεὶ ἄτρεπτον ὂν τὸ θεῖον τῇ οὐσίᾳ, καὶ ἀναλλοίωτον, ἐν τῇ τρεπτῇ, καὶ ἀλλοιουμένῃ γίνεται φύσει, ἵνα τῷ ἰδίῳ ἀτρέπτῳ τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ κακὸν τροπὴν ἐξιάσηται. οὗτος δέ, φησιν, οὐ Θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, ὅπερ ταὐτόν ἐστι [2] τῷ, μὴ

1 Nyssenus in toto hoc opere Apollinarem λογόγραφον, ejusque de Incarnatione tractatum λογογραφίαν vocat; quin & Eunomium, ejusque scripta λογόγραφον, & λογογραφίαν itidem vocat lib. 1. adversùs eundem, & alibi. Videtur autem iis nominibus verbosos, atque prolixos utriusque Hæretici libros sugillare voluisse Nyssenus. Nam Gregorius alter Nazianzenus Episcopus in oratione 51. prope finem Apollinarem inter alia redarguit, quòd μακροὺς λόγους scripserit, eademque de Eunomii libris Nysseni querela est lib. 1. adversùs eundem prope initium. Utitur & λογογράφος voce malo sensu Demosthenes in oratione de falsâ legatione pag. 232. Hervagianæ editionis quartæ græcolatinæ, cùm Æschini exprobrat, quòd λογογράφους, & σοφιστὰς alios per contumeliam cognominare solitus esset, cùm ipsum talem esse constaret. Verba Demosthenis sunt Λογογράφους καλῶν καὶ σοφιστὰς ἀποκαλῶν τοὺς ἄλλους, καὶ ὑβρίζειν πειρώμενος αὐτὸς ἐξελεγχθήσεται τοιοῦτος ὤν. Vuolfius vertit, *Cum autem orationum scriptores, & sophistas alios cognominet, atque exagitare studeat, cum ipsum talem esse constabit*.

2 Ita Corrector, τὸ erat antea.

μὴ τὸν λόγον σάρκα γενέσθαι, τὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχήματι, τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ δουλικοῦ προσώπου καθομιλήσαντα· ἀλλὰ θείαν τινὰ σάρκωσιν ἀνατυποῦται τοῦ λόγου, οὐκ οἶδά τι σημαίνων τοῦ ῥήματι, πότερον τροπὴν τῆς θεότητος ἀπὸ τῆς ἁπλῆς αὐτοῦ καὶ ἀσυνθέτου φύσεως εἰς σαρκώδη ἀντιτυπίαν ἀλλοιωθείσης· ἢ μενούσης τῆς θείας οὐσίας ἐφ' ἑαυτῆς, ἄλλην τινὰ σάρκωσιν θείαν μεθόριον τι τοῦ τε ἀνθρώπου τε, καὶ τοῦ Θεοῦ φύσεως ἀναφανῆναι, οὔτε ἄνθρωπον οὖσαν, οὔτε Θεὸν, μετέχουσαν δὲ [1] πως ἀμφοτέρων· ἥτις [2] τοῦ μὲν σάρκωσις εἶναι, συγγενῶς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἔχει, [3] τοῦ δὲ θεῖα εἶναι, κρείττων ἐστὶν, ἢ κατ' ἄνθρωπον. ἀλλὰ μὴν Θεὸς εἶναι οὐ δύναται· ἁπλοῦν γὰρ τῇ φύσει τὸ θεῖόν ἐστι, καὶ ἀσύνθετον· [4] οὗ δὲ ἡ ἁπλότης, τούτου κατὰ τὸ ἴσον πάντως καὶ ἡ θεότης κεχώρισται. ἄνθρωπος δὲ αὖ πάλιν οὐκ ἔστι. ὁ γὰρ ἐκ ψυχῆς νοερᾶς, καὶ σώματος συνεστηκὸς, ἄνθρωπος λέγεται, ᾧ δὲ μὴ συνεπινοεῖται τὰ δύο, πῶς ἡ τοῦ ἀνθρώπου κλῆσις ἐφαρμοσθήσεται; ἀνθρώπου γὰρ σῶμα λέγομεν, καὶ ψυχὴν ἀνθρώπου, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ ἑκάτερον

fuisse Verbum, quod in hominum formâ, & similitudine per servilem habitum cum hominibus conversatum est; sed divinam quandam incarnationem Verbo affingit, idque dubio adeo sermone, ut incertum mihi sit, utrùm mutationem divinitatis è simplici ejus, & compositionis experte naturâ in carneam soliditatem transformatæ intelligat, an potiùs, manente in se ipsâ divinâ substantiâ, aliam quandam apparuisse dicat incarnationem divinam, in humanæ, & divinæ naturæ confinio positam, quæ nec Deus esset, nec homo, sed ex utroque quodammodo participaret; & prout incarnatio est, humanitati affinis atque cognata existeret; prout verò divina est, longè multò humanæ naturæ modulum superaret. Verùm enim verò substantia hujusmodi Deus esse non potest. Divinitas enim res est ex sui naturâ simplex, & à compositione prorsus aliena, à quo autem simplicitas abest, ab eo æquè etiam divinitatem abesse necessarium prorsus est. Contra verò neque homo esse potest. Homo enim dicitur qui ex corpore, & animâ intellectuali componitur; ei autem, in quo hæc duo simul conjuncta non intelliguntur, quomodo hominis nomen conveniet? Hominis enim corpus, & animam hominis dicimus, quoad in ipso Phil. 2. 7.

1 Corrector πως.
2. 3. Ita Corrector antea τὸ utrobiq;
4 Ita Corrector antea obscuro sensu, οὗ δὲ ἁπλότης τούτου.

ipso horum utrunque considetatur. Harum autem duarum rerum concursus, homo & est, & dicitur.

III. Quid sit itaque divina incarnatio, quæ nec homo est, neque Deus, quam in tractatûs titulo comminiscitur auctor, non licet nobis per ea, quæ accuratè hactenus indagavimus, invenire. *Demonstratio*, inquit, *divinæ incarnationis ad similitudinem hominis*. Rursus quid sibi vult illud, *ad similitudinem hominis?* Divinam, nempe, incarnationem simili modo, atque humanam, constare. Et quando nam factum est hoc? In ultimis ne diebus? Et ubi virginitatis mysterium? Neque enim ad similitudinem hominis incarnatus est Dominus, quemadmodum Scriptor noster ait; sed divinâ potestate, & Spiritu sancto, quemadmodum in Evangelio dicitur. An potiùs ante secula? Et quomodo rei non existenti, quod existit, assimilatur? Postremus enim omnium rerum, secundùm creationis ordinem, homo est; Dominus verò Rex ante secula. Ad cujus itaque hominis similitudinem divina illa incarnatio, si omnia secula præcessit, facta fuerit? Adami fortasse? At hic nondum extiterat. An potiùs ad alterius hominis similitudinem? Et quinam confictus iste, Adamo prior homo, ut juxta

ρων τούτων θεωρεῖται. ἡ δὲ συνδρομὴ τούτων τῶν δύο ἄνθρωπος καὶ ἔστι, καὶ λέγεται.

III. Τί οὖν ἐστιν ἡ θεία σάρκωσις, ἡ μήτε ἄνθρωπος οὖσα, μήτε Θεός, [1] ἣν ἀναπλάσσει ἡ τοῦ λόγου ἐπιγραφή, οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν ἐξητασμένων εὑρεῖν. Ἀπόδειξίς, φησι, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως, τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Τί τοῦτο πάλιν ἐνδείκνυται, τό, καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου; ὅτι ἡ θεία σάρκωσις ὁμοίως τῇ ἀνθρωπίνῃ συνίσταται. πότε τοῦτο; ἆρα ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν; καὶ ποῦ τὸ τῆς παρθενίας μυστήριον; οὐ γὰρ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου σαρκοῦται ὁ Κύριος, καθὼς ὁ λογογράφος φησίν· ἀλλὰ θείᾳ δυνάμει, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς τὸ εὐαγγέλιον λέγει. ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων· καὶ πῶς ὁμοιοῦται τῷ μὴ ὄντι, τὸ ὄν; τελευταῖος μὲν γὰρ τῶν κατὰ τὴν κτίσιν ὁ ἄνθρωπος· ὁ δὲ Κύριος [2] βασιλεὺς πρὸ αἰώνων. κατὰ ποίου τοίνυν ἀνθρώπου ὁμοίωσιν ἐκείνη ἡ θεία σάρκωσις κατὰ τὸ προαιώνιον γίνεται; κατὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ; ἀλλ' οὔπω ἦν. ἀλλὰ καθ' ἕτερόν τινα ἄνθρωπον; καὶ τίς οὗτος ὁ προνοούμενος τοῦ Ἀδὰμ ἄνθρωπος, ἵνα κατὰ τὸ ἐγκείμενον ὑπόδειγμα ὁμοιωθῇ τοῦ Θεοῦ ἡ σάρκωσις; Τὸ γὰρ ὅμοιον τῷ ὄντι πάντως οὐ τῷ

1 Ita Corrector, antea ἣν ἀναπλάσσει ἡ τοῦ λόγου ἀναγραφή. 2 Corrector iterum, Κύριος.

ὁ τῷ μὴ ὄντι ὅμοιον γίνεται· ὥστε δύο [1] κατ' αὐτὸν φαίνεται τῷ λόγῳ τὰ ἄτοπα· ἢ γὰρ πρεσβύτερον εὑρίσκεται τὸ πλάσμα τοῦ πλάσαντος, ἢ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦται τὸ θεῖον σαρκούμενον. [2] κατ' ἀρχὰς γὰρ ἡ μὲν θεότης ἦν, ὁ δὲ Ἀδὰμ οὐκ ἦν. οὐκοῦν εἰ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου σαρκοῦται ἡ θεία φύσις, τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦται ἡ θεία σάρκωσις· τὸ δὲ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιούμενον, οὐδ' αὐτὸ πάντως εἴη. ἀλλ' ἕτερόν τινα τρόπον παρὰ τὸ ἀνθρώπινον τὴν σάρκωσιν ἐκείνην γεγενῆσθαι φησί· καὶ [3] τίς τῶν ἑτεροφυῶν ἡ ὁμοίωσις; εἰ οὖν μήτε κατὰ τὸ προαιώνιον ἐνδέχεται τὴν θείαν σάρκωσιν καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου γενέσθαι, μήτε ἐπὶ τοῦ ἐσχάτου τῶν χρόνων, [4] ὅτε κατὰ ἄνθρωπον ἡ τοῦ Κυρίου οἰκονομία, καθ' ἣν ἐν σαρκὶ Θεὸς ἐφανερώθη, καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου ἡ σάρκωσις γίνεται, οὐ γὰρ παραδέχεται τὴν τοιαύτην ἔννοιαν [5] τὸ κατὰ τὴν παρθενίαν μυστήριον, μάτην ἂν εἴη, κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας ταύτην τοῦ λόγου τὴν ἐπιγραφὴν ποιησάμενος. ὅτι μὲν οὖν ἀνεπίσκεπτος ἡ ἐπιγρα-

ut juxta propositum exemplar, ei divina incarnatio similis efficeretur? Quod enim simile est, rei existenti, non autem rei non existenti assimilatur: quare duo in eo Apollinaris sermone absurda apparent; nam vel res condita antiquior suo conditore deprehenditur, vel rei non existenti incarnata divinitas similis esse dicitur; ab initio enim divinitas existebat, Adam verò non erat. Itaque si ad similitudinem hominis divina natura carnem assumpsit, rei non existenti divina incarnatio assimilatur, quod autem rei non existenti comparatur, idipsum nequaquam existere necesse est. Sed alio quàm humano modo incarnationem illam factam fuisse dicet. At quænam inter res diversæ naturæ similitudo intercedit? Si itaque ante secula divina incarnatio ad hominis similitudinem fieri nequit, atque etiam in plenitudine temporum, quando benignâ Dei erga homines dispensatione Verbum carne indutum apparuit, nullo pacto ad similitudinem hominis divina incarnatio facta fuit (id enim sentire conceptûs virginei mysterium non sinit) frustra, & ineptè secundùm alterutrum horum sensuum eam operi inscriptionem auctor præfixerit. Itaque ex his, quæ hactenus diximus, probè intelligentibus satìs liquere arbitror, quid sibi hæc

1 Corrector κατὰ ταῦτα.
2 Ita Corrector, antea scriptum fuerat [illegible]
3 Corrector τῷ; & mox ὁμοιούμενον.
4 Ita Corrector, prius erat ὅτ' οὐ κατ' ἄνθρωπον. Fortè ὅτε οὐ.
5 Hæc lectio à Correctore est; primâ enim manu scribitur τὸ κατὰ [illegible].

bi hæc inſcriptio velit, certò indagari non poſſe, utpote quæ nulli ſecum conſtanti mentis conceptui innitatur.

IV. Tempus autem eſſet, ut ipſum quoque examini tractatum ſubjicere cujus argumentum tali inſcriptione deſignatur; verùm meis primùm verbis eorum, quæ in ipſo opere continentur, ſenſum paucis percurram, ubi tamen nullum periculum eſt, ne quidquam inexploratum omittamus. *Solùm*, inquit, *piam fidem bonum quid eſſe cenſendum eſt, neque enim Evam quidpiam juviſſe indiſcuſſam inexploratamque fidem; quare & Chriſtianos in ipſorum religionem accuratè inquirere oportet, ne alioqui imprudenter in Ethnicorum, & Judæorum opiniones incidat.* Hæc ubi pluribus in tractatûs proœmio diſſeruit, ſtatim hæc ſubdit, *Apud infideles & Hæreticos jamdudum promulgatũ fuit, Deum hominem fieri non poſſe, neque in humanis paſſionibus verſari; quod quidem ab Hæreticis vera fidei ſpecie in Eccleſiam inducitur, dum Chriſtum per ortum ex Virgine, & per quos pertulit cruciatus, divinum hominem extitiſſe dicunt.* Porrò quaſnam ſciat hæreſes, quæ Chriſtum divinum hominem dicant, ipſe noverit, & ſi quis

γεγραφῆ, καὶ οὐδενὶ συνεστῶτι ἐπερειδομένη νοήματι, ματαίως οἶμαι διὰ τῶν εἰρημένων πεφανερῶσθαι τοῖς ἐπιστατικῶς ἐπαΐουσι.

IV. [1] Καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὸν προσθεῖναι τῇ ἐξετάσει τὸν λόγον τὸν ὑπὸ τῆς [2] ἐπιγραφῆς ταύτης δηλούμενον. γράψω δὲ τὰ πρῶτα τῇ ἐμαυτοῦ λέξει, δι' ὀλίγων ἐπιδραμὼν τὴν διάνοιαν, ἐν οἷς ἀκίνδυνόν ἐστι τὸ παραδραμεῖν τῶν γεγραμμένων τι ἀνεξέταστον. Μόνον, φησὶ, τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἀγαθὸν [3] ἦν νομίζεσθαι· μηδὲ γὰρ τῇ Εὔᾳ συνενεγκεῖν τὴν ἀνεξέταστον πίστιν, ὥστε προσήκει καὶ τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐξητασμένην εἶναι, μή που λάθῃ, ταῖς τῶν Ἑλλήνων [4] ἢ τῶν Ἰουδαίων συνεμπεσοῦσα δόξαις. Ταῦτα διὰ πλειόνων προοιμιασάμενος, ἐπάγει τὸν λόγον εἰπών, ὅτι παρὰ τοῖς ἀπίστοις καὶ ταῖς αἱρέσεσι προτεθρύλληται τὸ, μὴ δυνατὸν εἶναι Θεὸν ἄνθρωπον γενέσθαι, καὶ πάθεσιν ὁμιλῆσαι, ὃ καὶ παρὰ ταῖς αἱρέσεσιν ἐπὶ σχήματι πίστεως εἰσάγεται, ἄνθρωπον ἔνθεον διὰ τὴν ἐκ γυναικὸς [5] γέννησιν, καὶ διὰ τὰ πάθη λεγούσαις τὸν Χριστόν. Τίνας μὲν οὖν οἶδεν αἱρέσεις, αἳ τὸν Χριστὸν ἔνθεον ἄνθρωπον λέγουσιν, αὐτὸς ἂν εἰδείη, καὶ εἴ τις τὰ ἐκείνου πεπαίδευται. ἡμεῖς δὲ πολλοῖς ἐπι-

1 Corrector, αἱρέσει.
2 Ita Corrector, antea γραφῆς.
3 Corrector, δεῖ νομίζεσθαι.
4 In cod. Vat. scribitur, ἢ τῶν Ἰουδαίων. Corrector καὶ τῶν Ἰουδαίων. Sed legendum τῶν Ἰουδαίων; nam diverſiſſimæ ſunt Ethnicorum, & Judæorum de religione ſententiæ.
5 Corrector, γένεσιν.

ἐπιδεδημηκότες τόποις, καὶ μετὰ σπουδῆς τοῖς τε κοινωνοῦσι τοῦ δόγματος, τοῖς τε ἀφεστηκόσι, περὶ τῶν κατὰ τὸν λόγον ζητουμένων, καθομιλήσαντες, οὔπω τινὸς ἀκηκόαμεν τὴν τοιαύτην ῥήξαντος περὶ τοῦ μυστηρίου φωνὴν, ὅτι ἄνθρωπος ἔνθεος ὁ Χριστὸς ἦν. Τὸν τοίνυν μέλλοντα διορθοῦσθαι μὲν τὰς ἠπατημένας περὶ τοῦ δόγματος ὑπολήψεις, ἀντεισάγειν δὲ τὰς εὐσεβεστέρας, μὴ ἀναπλάσσειν ἑαυτῷ τὰ μὴ ὄντα, καὶ πρὸς τὰ ἀνύπαρκτα μάχεσθαι προσῆκον ἦ· ἀλλὰ πρὸς τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων ὁπλίζεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν ἰατρῶν οἱ ἐπιστήμονες πρὸς τὰ μὴ ὄντα πάθη τὴν ἑαυτῶν τέχνην ἀντεισάγουσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸ γεγονὸς ἤδη νόσημα διὰ τῆς ἐπιστήμης ἵστανται. Ἢ τοίνυν δειξάτω τὸν εἰρηκότα μὴ Θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, ἀλλ' ἔνθεον ἄνθρωπον τὸν [1] Χριστὸν, εἶτα καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ, ὡς οὐ μάτην πεποιημένον παραδεξόμεθα. [2] Ἢ ἕως ἂν ἡ τοιαύτη μὴ εὑρίσκηται νόσος, ματαῖον εἶναι πάντες ὁμολογήσουσι [3] τὸ τοῖς μὴ οὖσι συμπλέκεσθαι.

V. Ἀλλ' οὐκ εἰκῇ τὴν τοιαύτην τῆς λογογραφίας ἀνάγκην ἑαυτῷ [4] σχηματίζεται· ἀλλ' [5] ὡς ἂν ὁδόν τινα

quis ejus falsa dogmata callet; nos verò multa per loca peregre profecti, & cum iis, qui communis nobiscum sententiæ sunt, & cum aliis, qui à nobis, circa quæstiones de Verbo agitari solitas, dissident, studiosè conversati, nondum quempiam audivimus, qui talia de hoc mysterio proferret, Christum, nempe, divinum hominem esse. Errantes itaque circa fidei dogmata opiniones corrigere, eorumque loco religiosiores inducere cogitantem, non decebat sibi confingere, quæ non sunt, cumque rebus minimè subsistentibus pugnare; sed adversùs ea, quæ ab adversariis re verâ proferuntur, armari; neq; enim peritus quisquam Medicus morbis, qui nūquam extiterunt artem opponit sed invalescenti morbo scientiâ, qua pollet, occurrit. Vel itaque proferat quempiam, qui Deum in carne non apparuisse, sed divinum hominem Christum esse affirmaverit, & tunc tractatum istum non abs re conscriptum ab ipso fuisse fatebimur; vel quousque hujuscemodi morbus inveniatur, stultum esse omnes fatebuntur cum iis, qui non existunt, erroribus conflictari.

V. Verum enim verò talem scribendi necessitatem non temerè

1 Corrector, Χριστὸν εἶναι, εἶτα.
2 Corrector, ἕως δὲ ἄν.
3 Ita Corrector, antea erat, τῷ.
4 Ita Corrector, priùs enim scriptum fuerat, χρηματίζεσθαι; sed fortasse non nemo legendum censuerit, ἐχημάτισεν.
5 Ita Corrector, nam antea erat, ὡς ἔνδει τινα.

merè prætexuit Apollinaris; sed ut ad proprium suum dogma adstruendum, gradum quendã, atque aditum sibi faceret, quod à nemine dictum fuit, tanquam dictum supposuit, ut dum adversùs hanc imaginariam hæresim certare videretur, simulatâ contradictione divinitatem mori posse firmaret; tota quippe ejus scriptio eò tendit, ut unigeniti Filii divinitatem mortalem esse, eundemque non in humanitate passionem suscepisse, sed impassibilem ejus, immutabilemq; naturam, ad passionem participandam, mutatam fuisse adstruat. Quare ad quamnam utilitatem Apollinaris sermo respiciat, qui ejus callent mysteria, nosse poterunt; quæ autem ex ejus dictis consequi vel ipsi infantes agnoscunt, talia sunt, qualia nec irreligiosiores Ethnicorum dixerint. [2] Si enim ipsa unigeniti divinitas obiit, necessariò unà cum ipsâ mortem subiit & vita, & veritas, & justitia, & bonitas, & lux, & potentia; hæc enim omnia secundùm diversas notiones unigenitus Deus, & est, & dicitur. Cum autem simplex, & divisionis, atque compositionis expers sit, quodcunque ex illis rebus esse dicatur, totus illud est, & non in parte

τινα καὶ ἀκολουθίαν πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ καθ' ἑαυτοῦ δόγματος λάβοι, τὸ μὴ λεχθὲν, ὡς εἰρημένον ὑπέθετο, ἵνα τῷ πρὸς ταῦτα δοκεῖν ἀγωνίζεσθαι, διὰ τῆς ἐσχηματισμένης ἀντιῤῥήσεως κατασκευάσει τὸ, θνητὸν εἶναι τὸ θεῖον. ἅπας γὰρ αὐτῷ τῆς λογογραφίας ὁ σκοπὸς πρὸς τοῦτο βλέπει, τὸ θνητὴν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν θεότητα, καὶ οὐχὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ τὸ πάθος δέξασθαι· ἀλλὰ τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν πρὸς πάθους μετουσίαν ἀλλοιωθῆναι. ὅθεν πρὸς τί μὲν αὐτῷ χρήσιμον ὁ λόγος βλέπει εἰδεῖεν ἂν τῶν μυστηρίων αὐτοῦ [1] ἐπίστορες. ἃ δὲ ἡ ἀκολουθία καὶ τοῖς ἄγαν νηπίοις προσδείκνυσι τοιαῦτά ἐστιν, οἷα μηδ' ἂν τοὺς ἀθεωτάτους τῶν Ἑλλήνων εἰπεῖν. [2] εἰ γὰρ αὐτὴ τέθνηκε τοῦ μονογενοῦς ἡ θεότης, [3] συναπέθανε ταύτῃ πάντως, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἀγαθότης, καὶ τὸ φῶς, καὶ ἡ δύναμις. ταῦτα γὰρ κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ ἔστι, καὶ λέγεται· ἁπλοῦς δὲ ὢν καὶ ἀμερὴς καὶ ἀσύνθετος, ὅπερ περ ἂν λέγηται, ὅλος ἐστὶν, οὐκ [4] ἐν μέρει τοῦτο, καὶ ἐν μέρει τὸ ἕτερον· ὥστε

1 Corrector, ἐπίστορες.

2 Totam hanc Nysseni argumentationem usque ad finem capitis in epitomen redactam Euthymius Zigabenus inseruit in parte secundâ Panopliæ Dogmaticæ adversùs hæreses, tit. 13. pag. 529. Versiculo, *Si quemadmodum*, cum sequentibus.

3 Ita Corrector, antea enim συνέθανε.

4 Ita Corrector, antea scriptum fuerat, οὐκ ἐν μέρει τὸ ἕτερον.

ὥστε ἑνὸς ὄντος, πάντα ἐν αὐτῷ νοεῖσθαι, καὶ μὴ ὄντος, τὰ πάντα συνδιαγράφεσθαι. εἰ οὖν ἠφανίσθη τῷ θανάτῳ τὸ θεῖον, συνηφανίσθη τῷ θανάτῳ πάντα τὰ συνημμένως περὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα θεωρούμενα, ἀλλὰ μὴν οὐχ ἁπλῶς δύναμις ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. ὅτε οὖν ταῦτα τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ θανάτου συγκατεσβέσθη, οὐκ ἦν παρὰ τῷ Πατρὶ Θεοῦ σοφία, οὐ δύναμις, οὐ ζωὴ, οὐκ ἄλλο τι τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ὀνομαζομένων, οὐδὲν. [1] Θεοῦ γὰρ πάντα ταῦτα εἶναι, τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ εἶναι πιστεύεται, ἅπερ ὄντος μὲν τοῦ Υἱοῦ, ἐστί· μὴ ὄντος δὲ, πάντως οὐκ ἔστι, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ εἶναι πάντα, τὰ τοῦ Πατρὸς, ὁμολογεῖσθαι. εἰ οὖν [2] ἀπεσβέσθη τῷ θανάτῳ ἡ δύναμις, Χριστὸς δὲ Θεοῦ ἐστὶ δύναμις· ποία πάλιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀνεκλήθη δύναμις, τῆς μὲν οὔσης, τῷ θανάτῳ ἀφανισθείσης, ἑτέρας δὲ οὐχ ὑπολειφθείσης. τὴν γὰρ τοῦ Πατρὸς δύναμιν ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι καὶ παρὰ τῶν μαχομένων ἡμῖν [3] ὁμολογεῖται. εἰ οὖν μία ἡ δύναμις, αὕτη δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου δυναστευθεῖσα, εἰς ἀφανισμὸν μετεχώρησεν ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ πάθους οἰκονομίας, τίς ἄλλη δύναμις

te hoc, in parte aliud; ita ut si una ex eisdem rebus existat, omnia in ipso existere intelligātur; sin autem una non existat, omnia simul perimantur. Si igitur per mortem interierit Christi divinitas, per eandem quoque mortem omnia interierint, quę conjuncta cū ejus divinitate intelliguntur. Atqui non simpliciter potestas est Christus, sed Dei potestas, & Dei sapientia. Quando igitur hęc unà cū Christi divinitate per mortem extincta sunt, non erat apud Patrem, sapientia Dei, non potentia, non vita, nō aliud quidpiam eorum, quæ boni nomine appellantur; nam Dei hæc omnia propria esse, & cuncta, quæ Patris sunt, Filio quoq; inesse credimus; quę, si Filius quidem existat, & ipsa existunt; sin minùs, nec ipsa existunt, propterea quòd in ipso omnia, quæ Patris sunt, contineri fatemur. Si igitur per mortem extincta est potentia, Christus autem Dei potētia est; qualis ergo ex eo, quod non existit, restaurata est potentia, cùm ea, quę existebat, morte sublata sit; alia verò ab eâ diversa non supersit? Patris enim potentiam in Filio esse adversarii etiam nostri non diffitentur. Si itaque una est Dei potentia, hæc autem à morte oppressa, in nihilum tempore dispensationis, à Deo per Filii passionem institutæ, redacta

3 Corrector, Θεοῦ γὰρ πάντα εἶναι ταῦτα ὁ Υἱὸς λέγεται, καὶ πάντα τοῦ Πατρός. Fortè, ταῦτα εἶναι, καὶ τὰ τοῦ Πατρός.

1 Corrector, ἐναπεσβέσθη.

2 Corrector, ὡμολόγηται.

cta fuit, quænam alia ab Apollinare effingitur potentia, quæ hanc à morte potentiam revocet? Si enim dicatur, aliam quidem potentiam mortem subiisse, aliam verò immortalem permansisse, nequaquam in Filio Patris potentiam esse fatebuntur, & consequenter ejusdem Domini voces veluti falsas explodunt, quæ cuncta, quæ Patris sunt, Filii quoque esse testantur. Qui enim cuncta quę Patris sūt, habet, Patris quoque immortalitatē omnino possidet; immortalitas verò, quādiu id est, quod esse dicitur, nullam cum morte communionem, atque mixtionem habet. Si igitur mortalem esse dicunt Filii divinitatem, ipsum in se non habere Patris immortalitatem adstruunt. Atqui verum asserit Filius, qui totum in se ipso Patrem habere dicit; itaque mentitur, qui mortalem illum esse probare conatur, in quo tota Patris æternitas conspicitur. Quoniā igitur juxta piè credentium sententiam una Patris & Filii potentia est, in Patre enim Filium agnoscimus, & in Filio Patrem; hinc manifestè ostenditur, id quod sui naturâ pati poterat, mortem admisisse, quod autem passioni non erat obnoxium, impassibilitatem in eo, quod passioni obnoxium erat, operatum fuisse.

νάμις παρ' αὐτὸν ἀναπλάττεται, ἡ ταύτην ἐκ τοῦ θανάτου ἀνακαλουμένη τὴν δύναμιν; εἰ γὰρ τοῦτο λέγοιεν, ὅτι ἡ μὲν ἀπέθανεν, ἡ δὲ ἀθάνατος ἔμεινεν, οὐκέτι ἐν τῷ Υἱῷ τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἶναι ὁμολογήσουσι. καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὰς [1] αὐτοῦ τοῦ Κυρίου φωνὰς παραγράφονται, ὡς οὐκ ἀληθῶς ἐχούσας, αἳ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς [2] τὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι διαμαρτύρονται. ὁ γὰρ πάντα ἔχων τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ἀθανασίαν πάντως τοῦ Πατρὸς ἐν [3] αὐτῷ ἔχει· ἡ δὲ ἀθανασία, [4] ἕως εἰ τοῦτο, ὃ λέγεται, ἀμίκτως τε καὶ ἀκοινωνήτως πρὸς τὸν θάνατον ἔχει. εἰ οὖν θνητὴν λέγουσι τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, τὸ μὴ [5] ἔχειν ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν κατασκευάζουσιν. ἀλλὰ μὴν ἀληθεύει ὁ λέγων, [6] ὅλον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα· ψεύδεται ἄρα ὁ θνητὸν κατασκευάζων τοῦτον, ᾧ πᾶσα ἡ τοῦ Πατρὸς ἀϊδιότης ἐγκαθορᾶται. ἐπεὶ οὖν μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατὰ τὸν λόγον τῶν εὐσεβούντων ἡ δύναμις· ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν βλέπομεν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα, σαφῶς ἀποδείκνυται, ὅτι τὸ μὲν ἐμπαθὲς τῇ φύσει, τὸν θάνατον δέχεται, τὸ δὲ ἀπαράδεκτον πάθους ἐν τῷ παθητῷ τὴν ἀπάθειαν ἐνήργησεν.

VI. Ἀλλὰ

VI. Sed

1 Corrector, αὐτάς.
2 Corrector delet hoc postremum, τά.
3 Corrector, ἑαυτῷ.
4 Corrector, ἴσως οὖν.
5 Corrector, ἔχειν αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ.
6 Ita Corrector, prius ὅλω.

VI. Ἀλλὰ πρὸς [1] τὰ ἐφεξῆς τοῦ
λόγου προέλθωμεν. λέξω δὲ πάλιν
τῇ ἑαυτοῦ φωνῇ, συνελὼν ἐν βραχεῖ
» τὴν διάνοιαν· φησὶ γὰρ, τὸ ἄνθρωπον
» ἔνθεον τὸν Χριστὸν ὀνομάζειν, ἐναν-
» τίον εἶναι ταῖς ἀποστολικαῖς διδα-
» σκαλίαις· ἀλλότριον δὲ τῶν συνόδων·
» Παῦλον δὲ, καὶ Φωτεινὸν, καὶ Μάρκελ-
» λον τῆς τοιαύτης διαστροφῆς κατάρξαι.
εἶτα κατὰ τοὺς δεινοὺς τῶν ἀγωνιστῶν ὡς
προσεμπλακεὶς τῷ [2] διαλεγομένῳ,
καὶ εὑρὼν τὸν αὐθέντην τοῦ ῥήματος,
» τοῦτό φησι. Πῶς ἐρεῖς ἐκ γῆς ἄνθρω-
» πον, τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι
» μαρτυρούμενον ἄνθρωπον, καὶ [3] υἱὸν
» ἀνθρώπου ἀναγορευόμενον. Πάλιν
ἐν τούτοις ἡ κατασκευὴ τῶν προλαβόν-
των, ἑτέρας ἀτοπίας ἐστὶν ἀρχή.
ἵνα γὰρ δείξῃ Θεὸν τεθνηκότα, οὐ-
δὲν ὅλως καταδέχεται τῆς γηΐνης φύ-
σεως περὶ αὐτὸν θεωρεῖσθαι· [4] ἐπει-
δὴ ὅλως τῇ γῇ συγγενῶς ἔχειν δο-
» κεῖ τὸ κατὰ θάνατον πάθος, Οὐκ ἔστι,
» φησὶν, ἐκ γῆς ἄνθρωπος, ὁ ἐξ οὐρανοῦ
» καταβὰς ἄνθρωπος. ἄνθρωπος μέν-
» τοι, καὶ εἰ ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· οὐ
» γὰρ ἀρνεῖται τὴν τοιαύτην προσηγο-
» ρίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος.
Πῶς οὖν ἐν τοῖς εἰρημένοις τὸ ἀκόλουθον
σώζει; εἰ μὴ ἐκ γῆς ὁ ἄνθρωπος,
ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνει πρὸς
ἡμᾶς, πῶς ἀνθρώπου υἱὸς, ὁ ἐξ οὐρανοῦ
κα-

VI. Sed ad illa, quæ in Apollinaris tractatu sequuntur, progrediamur, cujus sententiam, in compendium redactam, propriis ejusdem verbis rursus referam. *Christum enim*, inquit, *divinum hominem nuncupare, apostolicæ doctrinæ contrarium, & à Synodorum sententiâ alienum esse: Paulum autem Samosatenum, Photinum, atque Marcellum, perversitatis hujus auctores fuisse.* Deinde acerrimorum athletarum instar, cum colloquente veluti implicatus, & sententiæ suæ adstipulatorem nactus, ita subjungit. *Quomodo terrenum dices hominem, quem è cælo descendisse Scriptura testatur, quique Filius hominis appellatur?* Rursus in his præcedentis orationis confirmatio alterius absurditatis initium est. Nam ut ostendat Deum mortem subiisse, nihil prorsus naturæ terrenæ in ipso spectari posse concedit; sed quoniam mortis perpessio suapte naturâ ad terram pertinere omnino videtur, *Non est*, inquit, *homo terrenus, qui è cælo descendit; sed nihilominus homo, quamvis ex cælo descenderit; neque enim in Evangeliis nomen hoc Dominus respuit.* Quomodo igitur in dictis suis sibi consentaneus est? Si non terrenus homo, sed è cælo ad nos descendit, quomodo

Filius

1 Corrector, τά.
2 Corrector, προσδιαλεγομένῳ.
3 Corrector legit, υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Θεοῦ, ἢ Θεοῦ υἱὸν ἀναγορευόμενον.
4 Videtur legendum, ἐπεὶ δ' ὅλως.

Filius hominis, qui è cælo descendit nuncupatur? Illud enim omnino concedet, quemadmodum in terrâ priores filiis patres esse intelligimus, ita etiam in homine, qui, ut ipse putat, è cælo venit, quandoquidem filius hominis dicitur, non temerè à patre nomen sumere; sed ejus patrem in cœlo esse alium hominem, quem humano more priorem esse filio intelligamus. [1] Si enim verbis illis innititur, *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis*, & idcirco illum à terreni hominis cognatione sejungit, & è cælo ad nos venisse filium hominis dicit; aliquem alium prorsus dabit in cælo hominem, patrem illius hominis, qui ad nos descendit, ita ut in cælesti vitâ, nationes hominum, & populi, & omnia, quæcunque in hac vitâ sunt, reperiri arbitremur. Si igitur, qui è cælo venit, filius hominis est; qui autem ex Mariâ de semine David secundùm carnem natus est, quamvis è cælo venerit, Filius hominis appellatur, falsò secundùm ipsos Dei filius dicitur, cùm nec terrestris, nec cælestis ille filius cum divinitate commune quicquam habeat. Sed in summam veluti colligens, quæ ab ipso dicta sunt, hisce verbis sermoni finem imponit, *Si autem*

καταβαίνοντα, λέγεται· δεήσει γὰρ πάντως, ὥσπερ ἐπὶ τῆς γῆς προτέρους νοοῦμεν τῶν υἱῶν τοὺς πατέρας, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατ' αὐτὸν οὐρανόθεν ἥκοντος ἀνθρώπου, ἐπειδὴ υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται, μὴ εἰκῇ πατρόθεν κατονομάζεσθαι· ἀλλ' εἶναι αὐτῷ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐν οὐρανῷ προθεωρούμενον πατέρα ἄλλον ἄνθρωπον. [1] εἰ γὰρ ἐπερείδεται τούτῳ τῷ ῥήματι, τῷ εἰρηκότι, οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο τῆς πρὸς τὸν γήϊνον ἄνθρωπον συγγενείας αὐτὸν ἀποσχίζει, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἥκοντα υἱὸν ἄνθρωπον λέγων, δώσει τινὰ πάντως τοῦ καταβάντος πρὸς ἡμᾶς ἄλλον ἐν οὐρανῷ τοιοῦτον πατέρα· ὥστε καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ ζωῇ ἔθνη ἀνθρώπων, [2] καὶ δήμους, καὶ πάντα, ὅσα κατὰ τὸν τῇδε βίον ἐστὶν ὑπονοεῖσθαι. εἰ οὖν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἧκον, ἀνθρώπου ἐστὶν υἱός· τὸ δὲ ἐκ Μαρίας ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα γεγεννημένον, ἄνωθεν δὲ, ἀνθρώπου υἱὸς ὠνόμασται· ψευδῶς κατ' αὐτοὺς υἱὸς Θεοῦ λέγεται, μήτε τοῦ οὐρανίου, μήτε τοῦ γηΐνου πρὸς τὸ θεῖον οἰκειουμένου. ἀλλὰ συναγαγὼν ἑαυτοῦ πρὸς τὸ κεφάλαιον τὰ εἰρημένα, ἐν τούτῳ συμπεραίνει τὸν λόγον

& è

1 Locum hunc usque ad illa verba, τοιοῦτον πατέρα, laudat Euthymius Zigabenus in Panopliæ tit. 13. par. 2. pag. 524.

2 Corrector, καὶ δήμους, καὶ πάντα, ὅσα.

» Εἰ δὲ καὶ ἐξ οὐρανοῦ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ
» ἐκ γυναικὸς υἱὸς Θεοῦ, πῶς οὐχ ὁ
» αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον καὶ Θεὸν πιστεύειν εἶναί φημι, καὶ παντὸς εἶναι τοῦ τὸν ὀρθὸν λόγον πρεσβεύοντος, οὐ μὴν κατὰ τὴν τοῦ λογογράφου διάνοιαν. Οὔτε γὰρ τὸ θεῖον γήϊνον, οὔτε ἀνθρώπινον τὸ οὐράνιον, καθὼς ἐκεῖνος οἴεται· ἀλλ᾽ ἄνωθεν μὲν ἡ τοῦ ὑψίστου δύναμις, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐνεσκιάσθη, τουτέστιν, ἐνεμορφώθη, ἐκ δὲ τῆς ἀμιάντου Παρθένου ἡ τῆς σαρκὸς μοῖρα συνηρανίσθη· καὶ οὕτως τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, Υἱὸς ὑψίστου κατωνομάσθη· τῆς μὲν θείας δυνάμεως τὴν πρὸς τὸν ὕψιστον ἀγχιστείαν· τῆς δὲ σαρκὸς τὴν ἀνθρωπίνην οἰκειουμένης συγγένειαν.

VII. Ἀλλὰ Θεὸς μέν, φησι, τῷ
» Πνεύματι τῷ σαρκωθέντι· ἄνθρωπος
» δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσῃ σαρκί. Τί ἐστιν πάλιν τοῦ Πνεύματος σάρκωσις, ἐκτὸς τῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν σάρκα ἑνώσεως; πόθεν δὲ προσελήφθη ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἐκ τοῦ πρώτου ([1] ἀνθρώπου, οὗ τὴν πρώτην γένεσιν ἐκ γῆς, οὐκ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ) γενεαλογοῦντος τοῦ Μωϋσέως ἠκούσαμεν; λαβὼν γὰρ ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν ἄνθρωπον ἔπλασεν· ἄλ-

λην

& è cælo filius hominis, & ex muliere filius Dei, quomodo non idem Deus & homo censetur? Ego sanè & eundem Deum atque hominem credere, omnibus rectæ fidei assertoribus convenire ajo, non tamen secundùm Apollinaris sententiam; neque enim divinitas res terrena, neq; humanitas cęleste aliquid existit, quémadmodum ille opinatur; sed è cælo quidem virtus Altissimi per Spiritum sanctum humanæ naturæ obũbravit, hoc est, in eâ efformata fuit; ex immaculatâ verò Virgine carnis portio coaluit; & hoc pacto, quod in eâ natum est, Filius Altissimi vocatus est, divinâ quidem potentiâ humanæ naturæ cum Altissimo affinitatem, carne verò cum homine cognationem Deo conciliante. *Luc. 1. 35.*

VII. *Sed Deus quidem est*, inquit Apollinaris, *per spiritûs incarnationem, homo autem per carnem à Deo assumptam.* Quid est rursus incarnatio Spiritûs, præterquam unio cum carne nostrâ inita? Et unde nam assumptus est homo, nisi ex primo homine, cujus primam generationem è terrâ, non è cælo factam fuisse, à Moyse ejus genealogiâ describente, didicimus? E terrâ enim Deus pulvere accepto, hominem finxit; aliam autem hominis constructionem è cælo extitisse, nemo

mo

1 Quæ semicirculis includuntur, addita sunt à Correctore.

mo unquam nos docuit. Deinde his dictis ſubjungit Apollinaris, *Myſterium in carne manifeſtatum fuiſſe*; rectè quidem, nam & nos idem dicimus: additque, *Verbum carnem factum fuiſſe ſecundùm unionem*; quæ quidem etiam ſanè loquentis ſunt verba; qui enim carni unitum fuiſſe Verbum dicit, nil aliud quàm duplicis hujus rei concurſum aſ-
Rom. 7. 23. ſerit. *Sed caro*, inquit, *non caret animâ*; *militare enim adversùs ſpiritum dictum eſt, ac repugnare legi legem mentis*. O miram inſcitiam! Non inanimẽ Deo affingit carnem. Itaque interrogemus, an animata caro à Deo Verbo fuerit aſſumpta, quemadmodum noſter ſcriptor ait, animâ autem prædita eſſe dicimus & animalium ratione carentium corpora. Qui autem humanam carnem eamque animatam Verbo attribuit, nil aliud quàm integrum hominem Verbo copulat; nihil enim tam proprium eſt humanæ animæ, quàm intellectu prædita natura, eò quòd in aliis omnibus cõmunionem cũ brutis habeamus. Concupiſcentia, ira, cibi appetentia, ſatietas, ſomnus, digeſtio, alteratio, excrementorum egeſſio, hęc omnia tam in nobis, quàm in animalibus ratio-

λὴν δὲ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἐξ οὐρανοῦ [1] συνῆσθαι παρ' οὐδενὸς μεμαθήκαμεν. εἶτα ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τὸ μυστήριον ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη. καλῶς τοῦτο λέγων, οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος. καὶ ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο κατὰ τὴν ἕνωσιν. καὶ ταῦτα τῆς ὑγιαινούσης φωνῆς ἐστὶ τὰ ῥήματα. ὁ γὰρ ἡνῶσθαι τῇ σαρκὶ τὸν λόγον εἰπὼν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τῶν δύο τὴν συνδρομὴν λέγει. Ἀλλ' οὐκ ἄψυχος, φησιν, ἡ σάρξ· στρατεύεσθαι γὰρ κατὰ τοῦ Πνεύματος εἴρηται, [2] καὶ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόμου. Ὑπερβολή γε τῆς ἀγνωμοσύνης· οὐκ ἄψυχον τῷ Θεῷ περιπλάσσει τὴν σάρκα. οὐκοῦν ἐρωτήσωμεν, εἰ ἔμψυχος προσελήφθη παρὰ τοῦ Θεοῦ λόγου ἡ σάρξ, καθώς φησιν ὁ λογογράφος· ἔμψυχα δέ φαμεν καὶ τὰ τῶν ἀλόγων τὰ σώματα· ὁ ἀνθρωπίνην σάρκα, καὶ ταύτην ἔμψυχον, προσοικίζων τῷ λόγῳ, οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅλον συνάπτει τὸν ἄνθρωπον. οὐδὲν γὰρ ἄλλο παρὰ τὴν νοερὰν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐστὶν ἰδίωμα. διὰ τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις κοινωνίαν εἶναι ἡμῖν πρὸς τὰ ἄλογα. τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ θυμοειδὲς, ἡ κατὰ τροφὴν ὄρεξις, ὁ κόρος, ὁ ὕπνος, ἡ πέψις, ἡ ἀλλοίωσις, ἡ τοῦ ἀχρειωθέντος ἐκποίησις, πάντα κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀλόγοις

1 Corrector, συνῆναι.

2 Primævâ manu in Vaticano codice ſcribitur, καὶ πάντι στρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόμου. Corrector autem vetus emendavit, καὶ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόμου. Vide tamen an legendum ſit, καὶ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόμου τοῦ νοός μου, vel potiùs, ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νοός, ut habet D. Paulus.

διά τινος ψυχικῆς δυνάμεως οἰκονομεῖται. ὁ τοίνυν λέγων ἄνθρωπον εἶναι τὸν προσειλημμένον· ἔμψυχον δὲ τοῦτον διδοὺς· οὐδὲν ἕτερον [1] ἢ καὶ νοητὴν αὐτοῦ προσεμαρτύρησε δύναμιν, ὅπερ ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ψυχῆς, δ᾽ ἐξ αὐτῶν, ὧν παρέθετο ἡμῖν, τῶν τοῦ Ἀποστόλου ῥημάτων. ὁ γὰρ εἰπών, ὅτι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· τῆς προαιρετικῆς τε καὶ διανοητικῆς δυνάμεως ἐναργῆ τὰ ἰδιώματα λέγει. τὸ γὰρ ἐπιπειθῶς, ἢ ἀντιτύπως πρὸς τὸν νόμον ἔχειν, προαιρέσεως ἴδιον· αὐτό τε τὸ τοῦ φρονήματος ὄνομα, οὐκ ἄν τις τῆς κατὰ τὸ φρονεῖν ἐνεργείας ἀποχωρίσειε. τὸ δὲ φρονεῖν ταυτὸν εἶναι [2] τῷ νοεῖν, οὐδ᾽ ἂν τῶν κομιδῇ τις νηπιαζόντων ἀντείποι· ὅ, τε ἀντιστρατευόμενος, καὶ αἰχμαλωτίζων, πῶς ἂν τῆς ἐνεργείας τοῦ νοεῖν ἀμοιρήσειεν; οὐ γὰρ [3] πρὸς τὰ φαῦλα κινεῖσθαι τοῖς κακοῖς τὴν προαίρεσιν, ἀπόδειξις τοῦ μὴ εἶναι νοῦν ἐν ἐκείνοις ἐστίν· ἀλλὰ καλῆς μὲν διανοίας ἐκτός εἰσι, νοοῦσι δὲ ὅμως· ἐπεὶ καὶ τὸν ὄφιν ἐκεῖνον, ὃν δὴ τῆς κακίας ἀρχηγὸν καὶ εὑρετὴν παρὰ τῶν γραφῶν ἐδιδάχθημεν, οὐκ ἀνόητον εἶναί φησιν ὁ θεόπνευστος λό-

ratione carentibus per quandã animæ facultatem ex æquo dispensantur. Qui igitur dicit hominem esse, qui assumptus est, eumque animâ præditum esse concedit, nil aliud, quàm intelligendi facultatem testimonio suo ipsi impertitur; quod humanæ tantùm animę convenire, vel ex ipsis, quæ nobis in medium adducit, Apostoli verbis apparet. Qui enim dicit, *Sapientiã carnis inimicitiam esse in Deum; legi enim Dei nõ subjicitur*, manifestas eligentis, & cogitantis potentiæ proprietates exprimit; nam obsequi legi, vel repugnare, eligentis propriũ est voluntatis, ipsũq; *φρονήματος*, hoc est, sapientię, vel intelligentię nomen nemo à cogitandi, vel intelligendi facultate secreverit: *φρονεῖν* autem idem esse ac intelligere, & animo versare, nec parvorum infantium quispiam inficias iverit, & qui alteri repugnat, eumque in servitutem redigit, quomodo intelligendi actuositate carebit? Neque enim quòd libera eligendi facultas ad mala in improbis movetur, propterea illos mente destitutos esse demonstratur; sed benè quidem non cogitant, at nihilominus cogitant. Quare & serpens ille, quem malitiæ principem, inventoremque fuisse Scriptura nos docet, non caruisse mente à Deo inspiratus sermo dicit, qui prudentiorem cæteris

Rom. 8. 7.

Gen. 3. 1.

1 Ita Corrector, priùs, ἢ καὶ.
2 Ita Corrector, priùs, τὸ νοεῖν.
3 Corrector, τὸ πρὸς.

teris animantibus ipsum fuisse testatur.

VIII. Prolata itaque à nobis in medium ejusdem verba, quibus opinionem suam confirmari putat, impietatem dogmatis ab ipso prædicati palàm redarguunt. Neque enim in hisce solis verbis spiritui carnem, malum, videlicet, propositum honestæ probæque vitę opponit Apostolus; sed & in epistolâ ad Corinthios eisdem exprobrans, quòd animi perturbationibus succūberent
I. Cor. 3. 2. *Carnales*, inquit, *estis*. Nunquid eo tempore, quo ita Corinthios alloquebatur Apostolus, mentis operationum compotes non erant homines illi secundùm tripertitam hominum divisionem ab Apollinari excogitatam? Vel potiùs ex immodicâ ad carnis opera proclivitate carnales à Paulo vocati sunt, appellatione ex eo, quod in ipsis abundabat, desumptâ? Sanè postremam hanc illius dicti veram esse rationem, quæ uno tenore, eodemque consilio statim addit, Apostolus luculenter ostendunt: *Cùm enim*, inquit, *sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis?*
I. Cor. 3. 3. Zelare autem & contendere ad mentis operationes pertinet. Cæterum quæ in verbosâ Apollinaris scriptione sequuntur, id unum ferè per testimonia plura demonstrant, ex tribus, videlicet, rebus constare hominē, carne, animâ, atq; mente, quæ quidē à nostrâ sententiâ minimè distant. Ex corpore namque & animâ intellectu præditâ compositū esse hominem dicere, idem est atq; separatim mentem

tem

γος, πλείονα τῶν ἄλλων προσμαρτυρῶν τούτῳ τὴν φρονιμότητα.

VIII. Οὐκοῦν ἐξ αὐτῶν, δι' ὧν οἴεται συνιστᾷν τὸν ἑαυτοῦ λόγον, αἱ παρατεθεῖσαι ἡμῖν φωναὶ, τὸ ἀσεβὲς τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος διελέγχουσιν. οὐ γὰρ ἐν τούτοις [1] μόνοις ὁ Ἀπόστολος ἀντιθίστησι τὴν σάρκα τῷ πνεύματι, τουτέστι, τὴν πονηρὰν προαίρεσιν τῇ ἀστειοτέρᾳ ζωῇ. ἀλλὰ καὶ πρὸς Κορινθίους φησὶ, τὸ ἐμπαθὲς αὐτοῖς ὀνειδίζων, ὅτι σάρκινοί ἐστε. ἆρα κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν πρὸς αὐτοὺς ὁ λόγος ἐγένετο, κατὰ τὴν τριμερῆ τοῦ Ἀπολιναρίου τῶν ἀνθρώπων τομὴν, ἀμέτοχοι τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἦσαν οἱ ἄνθρωποι; ἢ πάντως ἐκ τῆς ἀμέτρου πρὸς τὴν σάρκα διαθέσεως σάρκινοι παρὰ τοῦ Παύλου προσηγορεύθησαν, ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὴν ἐπωνυμίαν λαβόντες: καὶ δείκνυσι τὸν τοιοῦτον λόγον ἡ σύμφρασις τῶν γεγραμμένων· ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν, φησὶ, ζῆλος καὶ ἔρις, οὐχὶ [2] σαρκικοί ἐστε. τὸ δὲ ζηλοῦν καὶ ἐρίζειν τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἐστί. Τὰ δὲ τού-

των

1 Correctior, μόνον. 2 Correctior, σάρκινοι.

τὸν ἐχόμενα τῆς λογογραφίας, ἀπόδειξιν δῆθεν παρέχει διὰ πλειόνων μαρτυριῶν, τὸ ἐκ τριῶν συνεστάναι τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ σαρκός τε, καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ, ὥσπερ οὐ πόῤῥω τοῦ καθ' ἡμᾶς ὄντος λόγου. ταυτὸν γάρ ἐστιν ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος τὸν ἄνθρωπον λέγειν, καὶ ἰδιάζοντας τὸν νοῦν ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμήσαντα, τριχῇ διελεῖν τὴν περὶ τὸν ἄνθρωπον θεωρίαν· εἰ καὶ ὅτι πολλὰς τοῖς αἱρετικοῖς δίδωσιν ὁ λόγος ἐν τούτῳ λαβάς. δυνατὸν γὰρ, εἰ τὸ νοητικὸν ἐφ' ἑαυτοῦ τις ἀριθμοίη, ἑτέραν τοῦ θυμοειδοῦς τὴν περιγραφὴν λέγειν, καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πάλιν ἑτέραν. ἴσως δ' ἄν τις καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ψυχῆς κινήματα κατὰ τὸν λόγον ἐξαριθμούμενος, [1] πολυσχιδῆ τινα καὶ πολυσύνθετον ἀντὶ τοῦ τριμεροῦς ἀποδείξει τὸν ἄνθρωπον.

IX. Ἀλλ' ἐάσθω ταῦτα, ὡς ἂν μὴ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐπεξιόντες εἰς ἀμετρίαν ἐκτείνωμεν τὴν ἀντίῤῥησιν, πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προΐωμεν. κατασκευάσας γὰρ διὰ πολλῶν τὸ τριφυὲς, ἢ τριμερὲς, ἢ ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις ὀνομάζειν τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα, μέμνηταί τινων [2] καὶ δογμάτων συνοδικῶν, τῶν τε κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως συνειλεγμένων, [3] λέγοντος, ἐξ οὐρανοῦ ἀποπεφάνθαι

τὸν

tem per se solâ numerando, tripliciter quæ in homine considerantur dividere; tametsi multas hæc loquendi ratio hæreticis errandi ansas præbeat. Si enim partem rationalem per se solam quis enumeraverit, aliam irascibilis partem à cæteris segregatam asserere poterit, & concupiscibilis rursus aliam, & fortasse non nemo reliquos etiam animi motus ratione dinumerans, hominem non tribus, sed quodãmodo longè pluribus cõpositũ partibus, & in multas pariter partes dissectũ ostenderit.

IX. Sed hæc missa faciamus, ne singulis immorantes, in longum plus æquo confutationem nostram extendamus, ad ulteriora autẽ progrediamur. Dum enim triplicis naturæ, vel tripertitam, vel quocunque alio quis nuncupare voluerit nomine, hominis compositionẽ pluribus adstruere conatur, quarundam etiam synodalium definitionum mentionem facit, [2] earum nempe Synodorum, quæ adversùs Paulum Samosatenum collectæ fuerunt, [3] in

quarum

1 Ita Corrector, antea πολυχιδῆ.

2 Plures Synodos adversùs Paulum Samosatenum Antiochiæ habitas fuisse testatur Eusebius lib. 7. Hist. Eccl. cap. 18. & 19.

3 Paulus Samosatenus Christum non è cælo descendisse; sed ut cæteros homines, κάτωθεν, hoc est, è terrâ ortum duxisse affirmabat, ut in Synodicæ Antiocheni Concilii fragmentis apud Eusebium lib. 7. hist. Eccl. c. 19. legimus. Quare vel legendum hic est λέγοντες, vel vox λέγοντος non ad Paulum Samosatenum; sed ad postremam fortasse synodicarũ adversùs eundẽ Paulum definitionum, cujus Eusebius meminit, referenda est.

quarum unâ dicitur *E cælo Deum factum fuisse Christum*; itemque alterius fidei definitionis apud Nicæam promulgatæ, cujus dictum hisce disertis verbis conceptum allegat, [1] ***Qui de cælo descendit, & incarnatus est, & homo factus est***. Et ubi hæc dixit, quasi jam antea adstruxisset, quæ mox dicturus erat, propositi sui sensum hoc pacto aperit, & veluti demonstratis jam rebus sequentia accomodans; hæc ad verbum ait, ***Spiritum sanè, hoc est, mentem Deum habens Christus unà cum animâ & corpore, jure merito homo è cælo veniens dicitur***. Quid hæc dicta cum præcedentibus commune habent? Ubinam hoc congregata adversùs Samosatenum Synodus definivit? Sed quæ circa nostrum dogma vetustiora sunt, omittamus. Quidnam tale verba illa, *Qui de cælo descendit, & incarnatus est*, in Nicæni Concilii dogmatibus significare fides ostendit, nisi quòd ut non ante Filii è cælo descensum carnem extitisse, sed posteriorem eodem descensu esse intelligamus? Hoc in Ecclesiis ab omnibus prædicatur, incarnatum, nempe, & hominem factum fuisse Christum; & hic noster, imò potiùs Ecclesiæ sermo est. Ubi nam igitur in dictis Concilii Nicæni dogmatibus reperitur, Spiritum, hoc est, mentem Deum, unà cum ani-

τὸ Κύριον, καὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν ἐκφωνηθέντος, ἣ τὴν ῥῆσιν ἐπὶ λέξεως τοῦτον τὸν τρόπον εἰρημένην παρέθετο, τὸν [1] ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα, καὶ σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπήσαντα. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ὡς προκατασκευάσας τὸν μέλλοντα ῥηθήσεσθαι λόγον, οὕτως ἀπογυμνοῖ τοῦ ἰδίου βουλήματος τὴν διάνοιαν, καί φησιν, οἱονεὶ προσοικειῶν τοῖς [2] ἀποδεδειγμένοις, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν, Τὸ δὴ πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος, εἰκότως ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ λέγεται. Τί κοινὸν ἔχει τὰ εἰρημένα πρὸς τὰ προάγοντα; ποῦ τοῦτο ἡ κατὰ τοῦ Σαμωσατέως ἐδογμάτισε Σύνοδος; ἀλλ' [3] ἐῶ τὰ τῆς γνώμης ἡμῶν πρεσβύτερα. Τί τοιοῦτον ἐν τοῖς κατὰ Νίκαιαν δόγμασιν ἔδειξε τὸν καταβάντα ἐκ τῶν οὐρανῶν ἡ πίστις λέγειν, καὶ σαρκωθέντα, ὡς μὴ πρὸ τῆς καθόδου νοεῖσθαι τὴν σάρκα, ἀλλὰ δευτερεύειν μετὰ τὴν κάθοδον; τοῦτο παρὰ πάντων ἐν Ἐκκλησίαις κηρύσσεται, τὸν σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, καὶ οὗτος ἡμέτερος, μᾶλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος. ποῦ τοίνυν ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐστὶν, ὅτι τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν,

Θεὸν

1 Nicænum Symbolum habet solùm διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, καὶ σαρκωθέντα, tam apud Socratem, quàm in Codice Canonum Ecclesiæ Africanæ.

2 Cor. προαποδεδειγμένοις τοῖς περὶ αὐτοῦ.

3 Ita Corrector, antea ἐν.

Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ [1] ψυχῆς, καὶ σώματος, ἐξ οὐρανοῦ ἄνθρωπος λέγεται; εἴτε γὰρ ἐπὶ τῆς λέξεως ψιλῆς ἐξετάζοις τὸν λόγον, εἴτε καὶ τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐν οὐδ᾽ ἑτέρῳ τὸ ῥηθὲν εὑρεθήσεται. ἡ μὲν γὰρ λέξις τοσοῦτον ἀπέχει τῆς λέξεως, καθ᾽ ὅσον ἀπέχουσι, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν· ἡ δὲ διάνοια τῶν εἰρημένων τί κοινὸν πρὸς τὰ δι᾽ ἐκείνης δηλούμενα, δείκνυσι; φησὶν οὗτος, τὸν σαρκωθέντα τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ Θεὸν, τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν ἔχειν· λέγει δὲ τοῦτο ὁ κωλύων [2] ἔνθεον ἄνθρωπον μὴ λέγειν τὸν Χριστὸν, Θεὸν ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἄλλον ἐν ἄλλῳ, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο κατασκευάζων. ἡ δὲ τῆς Συνόδου φωνὴ τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα λέγει. νοείτω μὲν οὖν ὁ πολὺς καὶ ἀκέραιος τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς ἡμᾶς κάθοδον, οὐδὲν γὰρ πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν διοισόμεθα, [3] κἂν ὑψηλοτέραν ὁ νοῦς ἐμφαίνῃ διάνοιαν μὴ τοπικῶς λέγων καταβαίνειν τὸ θεῖον, πανταχοῦ ὄν, καὶ περιδεδραγμένον τῶν ὄντων· ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν παραδηλῶν συγκατάβασιν· πλὴν ὅπως ἂν ᾖ φίλον τῷ βουλομένῳ [4] δεχέσθω τὴν κάθοδον, τὸν σαρκωθέν-

animâ & corpore habentē Christum, jure merito venientem è cælo hominē vocari. Sive enim, prout nuda verba sonant, hanc Apollinaris sententiam examines, sive in eorundem sensum inquiras, neutro modo id, quod ipse animo intendit, in illis Synodi verbis invenies. Verba enim Synodi ab Apollinaris verbis tantùm differunt, quantùm, ut Psalmorum verba usurpem, oriens distat ab occidente; eorundem verò sensus quidnam commune cum his, quæ Synodi verba præseferunt, exprimit? Ait hic, incarnatum humanâ carne Christum in se ipso Deum habere, qui ejus spiritus, hoc est, mens existat; & hæc ille idem asserit, qui [2] divinum hominem Christum dici vetat, & eundem Christum in se ipso Deum habere, tanquam alium in alio, primus omnium conatur adstruere: Synodi verò vox ait, *Qui de cælo descendit*. Intelligat itaque eximius hic atque sincerus vir Christi è cælo ad nos descensum; in nullo enim circa hoc ad invicem discrepabimus, [3] quamvis sublimiori sensu hæc intelligenda sint, non quasi divinitatem, quæ ubique est, & cuncta creata continet, localiter ad nos descendisse dicat, sed quòd eo loquendi modo Dei ad nostræ naturæ humi-

1 Corrector, ψυχῆς καὶ.
2 Vide suprà capite 4.
3 Similia habet Nyssenus in Orat. de Deitate Filii & Spiritus Sancti Tom. 3. pag. 741. 2. b.
4 Corrector, δεχέσθω.

humilitatem condeſcenſio ſignificetur. Sed quocunque modo quis voluerit deſcenſionem iſtam accipere, Synodi textus ſubjungit, *Qui incarnatus eſt*, pulchrè & hoc ipſum aſſerens; quonam enim pacto magis propriè nativitatem ex muliere interpretata eſſet? Non enim, prout Deus eſt, ipſe per ſemetipſum ex muliere genitus eſt; nam qui ante creatarum rerum conditionem exiſtebat, per carnis nativitatem non cœpit eſſe; ſed Spiritu ſancto viam ad ipſius virtutis ingreſſum præparans, & materiæ ſubſidio ad proprii habitaculi conſtructionem nihil indigens, juxta illud, quod de Sapientiâ dicitur, ædificavit ſibimetipſi domum, terram ex Virginis utero acceptã, per quã cũ humanitate cõmixtus fuit, in hominem efformans.

X. Ubinam igitur in his verbis Synodi ſermo aſſerit, quod Apollinaris cenſet, nempe Spiritum, hoc eſt, mentem Deum, unà cum animâ atque corpore habentem Chriſtum jure meritò cæleſtem hominem vocari? Si enim ipſi fas eſt pro libitu ad ea, quæ ſibi viſa fuerint, divina eloquia pertrahere, & ſomniorum interpretũ more, quamcunque voluerit ſignificationem ſacris ſcriptis aptare, hos aliosque his ſimiles ſenſus divinis ſermonibus adſcribat. Si verò aniles fabulas, & prophanas vocum novitates omnimodis explodi oportere ait Aposto-

1. Tim. 4.6. & 6. 20.

θέντα πάλιν ὁ τῆς Συνόδου λόγος φησί, καλῶς καὶ τοῦτο λέγων· πῶς γὰρ ἂν οἰκειότερον τὴν ἐκ γυναικὸς ἡρμήνευσε γέννησιν; οὐ γὰρ, ᾗ Θεός ἐστιν, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐκ γυναικὸς ἐγεννήθη. ὁ γὰρ πρὸ τῆς κτίσεως ὤν, [1] τὸ διὰ σαρκὸς γεγεννῆσθαι, αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προοδοποιήσας τὴν τῆς ἰδίας δυνάμεως εἴσοδον, καὶ μηδὲν τῆς ὑλικῆς ἀφορμῆς πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ οἰκείου σκήνους προσδεηθεὶς, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τῆς σοφίας, ἑαυτῷ ᾠκοδόμησεν [2] οἶκον, τὸν ἐκ τῆς παρθένου χοῦν ἀνθρωποποιήσας, δι' οὗ συνεκράθη πρὸς τὸ ἀνθρώπινον.

X. Ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις φησὶν ὁ λόγος, ὅπερ τῷ Ἀπολιναρίῳ δοκεῖ, τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος, εἰκότως ἐξ οὐρανοῦ ἄνθρωπος λέγεται; εἰ μὲν γὰρ ἔξεστι κατ' ἐξουσίαν αὐτῷ πρὸς τὸ δοκοῦν ἕλκειν τὰ θεῖα λόγια, καὶ κατὰ τοὺς τῶν ὀνείρων ὑποκριτὰς, ὅπερ ἂν ἐθέλῃ, τοῦτο

τοῖς

1 In Vaticano codice ſcribitur, uti editum eſt. Corrector tamen antiquus emendavit hoc pacto, τοῦ διὰ σαρκὸς γεγεννῆσθαι, αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται. Sed legendum videtur τὸ διὰ σαρκὸς γεγεννῆσθαι αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται.

2 Corrector τὸν οἶκον.

τῷ γράμματι προσαρμόζειν τὸ νόημα, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς θείοις λόγοις ἐπιφημιζέτω νοήματα. εἰ δὲ τοὺς γραώδεις μύθους, καὶ τὰς βεβήλους κενοφωνίας κατὰ πάντα τρόπον ἀπωθεῖσθαί φησι δεῖν ὁ Ἀπόστολος, οὐδαμῶς συγχωρητέον αὐτῷ συναρμόζειν ἀλλήλοις τὰ ἀκοινώνητα, καὶ προσκολλᾷν τὰ ἀσύμβατα· καὶ μᾶλλον δ' ἂν ἡμῖν αὐτοῖς, δι' ὧν ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένοις, πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ δόγματος [1] αὐτοῦ συμμαχήσειε. φησὶ γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Παῦλος τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ψυχὴν καλεῖ μετὰ σώματος οὖσαν· καλῶς τοῦτο καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας εἰπών. ἆρα οὖν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ εἰς ψυχὴν ζῶσαν παρὰ τοῦ Παύλου μνημονευθεὶς, κτηνείαν τινὰ ψυχὴν εἶχε, καὶ ἄλογον; καὶ μὴν οὐκ ὀλίγην αὐτῷ προσμαρτυρεῖ τὴν διανοητικὴν χάριν ἡ ἱστορία· προσήγετο μὲν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ζῶα, τῆς δὲ τῶν ὀνομάτων εὑρέσεως ἐκεῖνος κύριος ἦν, τὸ προσφυὲς, καὶ ἁρμόδιον ἑκάστῳ περινοῶν. ἀλλὰ καὶ ἡ παρακοὴ, καὶ ἡ περὶ τὰ μὴ δέοντα συνδιάθεσις, καὶ ἡ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις αἰσχύνη, καὶ τὸ πρόσφορον ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασιν ἀπολογίαν εὑρεῖν, πάντα ταῦτα τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἀπόδειξις γίνεται. τί δήποτε τοίνυν παρεσιωπήθη παρὰ τοῦ Παύλου τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ; ἢ δηλονότι

postolus, non est ipsi permittendum, ea simul jungere, quæ inter se dissident, & invicem componere, quæ communionem secum habere non possunt. Sed & rationibus illis, quibus sua dicta uberiùs confirmare conatur, nobis ad suimet ipsius dogmatis subversionem auxilium potiùs, opemque suppeditat. Ait enim, Paulum quoque primum hominem Adam, etsi corpore præditum, animam vocare; pulchrè quidem & perquàm verè id asserens. Nunquid ergo primus homo in animam viventem factus, utì Paulus cõmemorat, aliquam rationis expertem animã, brutorum instar habuit? Atqui non vulgarem intelligendi vim atque facultatem in ipsum collatam fuisse sacra testatur historia. Deus enim cuncta quidem animalia ad eum adduxit; ipse verò quod ad singulorum naturam designandam aptum conveniensq; esset, animo concipiens, unicuiq; nomen imponendi arbitrium habuit. Sed & inobedientia, & ad ea, quæ non decebat fieri, proclivitas, & malè factorum pudor, & delictorum excusatio promptè adinventa, hæc omnia mentis facultatem satis superq; demonstrant. Curnam igitur intelligendi vim in Adamo Paulus silentio præteriit

1.Cor.15.45.

Gen. 2.

1 Ita Corrector, antea αὐτῶν.

riit? Num, ſcilicet, unius partis denominatione, quod reliquum eſt, complectitur? ut in illo, *Ad te omnis caro veniet*, per carnem David omne humanum genus ſignificat: & Jacob cum ſeptuaginta quinque animabus ab Ægyptiis hoſpitio exceptus, nec carne, nec mente per illud tempus in ſacrâ Scripturâ deſtitutus exhibetur.

Pſal. 64.

Gen. 46.

XI. Sed inquit Apollinaris, *Secundus homo de cælo ſpiritualis dicitur, quod utique hominem, qui cum Deo commixtus eſt, mente carere ſignificat*. Verùm ex his, quę mox apponit, verbis facilè hujus ineptiæ confutatio deſumitur; Qui enim ait, *Qualis cæleſtis, tales & cæleſtes*, longe ab hujuſcemodi opinatione nos removet. Si enim qui in venientem è cælo credunt, à Paulo & ipſi cæleſtes vocantur, utpote qui in cælos, ut alibi ait, per vitæ inſtitutum tranſmigraverint, & qualis ille cæleſtis eſt, tales & hos cæleſtes dicit Apoſtolus; nemo verò eorū qui fidem amplexi ſunt, mentis eſt expers; neceſſariò itaq; ex hac comparatione demonſtratur, Chriſtum in ſimilitudinem hominum factū eſſe, adeoq; ei mentem ineſſe; *Qualis* enim, inquit, *cæleſtis, tales & cæleſtes*; ita ut vel omnes mente prædi tos eſſe, vel nullos neceſſariò fatendum ſit. Quemadmodum enim terreni hominis proprietates in

1. Cor. 15. 47.

Philip. 3. 20.

νότι τοῦ μέρει συνονομάζεται τὸ λειπόμενον, ὡς τὸ, πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἥξει· διὰ τῆς σαρκὸς ὅλον σημαίνων ὁ Δαβὶδ τὸ ἀνθρώπινον. καὶ ὁ Ιακὼβ ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιξενούμενος, οὐκ ἄνους, οὔτε ἄσαρκος κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς γραφῆς ἱστορεῖται.

XI. Ἀλλά, φησιν ὁ λογογράφος, ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ πνευματικὸς λέγεται, καὶ τοῦτο σημεῖον ποιεῖται τοῦ ἄνουν εἶναι τὸν τῷ Θεῷ συγκραθέντα ἄνθρωπον. καίτοι πρόχειρος τῆς ἀτοπίας ὁ ἔλεγχος, ἐξ αὐτῶν, ὧν παρέθετο. ὁ γὰρ εἰπών, οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι, πόῤῥω τῆς τοιαύτης ὑπονοίας ἡμᾶς ἀφίστησιν. εἰ γὰρ οἱ πεπιστευκότες τῷ ἐξ οὐρανῶν ἥκοντι, καὶ αὐτοὶ παρὰ τοῦ Παύλου ἐπουράνιοι λέγονται, οἱ μετατεθεικότες, καθώς φησιν, εἰς οὐρανοὺς τὸ πολίτευμα, καὶ οἷος ἐκεῖνος ὁ ἐπουράνιος, τοιούτους εἶναι καὶ τούτους τοὺς ἐπουρανίους φησὶν ὁ Ἀπόστολος. οὐδεὶς δὲ ἄνους τῶν παραδεξαμένων τὴν πίστιν, ἀνάγκη πᾶσα τὴν ὁμοιωτικὴν ταύτην σύγκρισιν ἀπόδειξιν γενέσθαι τοῦ, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐν ἐκείνῳ τὸν νοῦν εἶναι. οἷος γάρ, φησιν, ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. ὥστε ἢ ἐν πᾶσι τὸν νοῦν, ἢ ἐν οὐδενὶ κατ' ἀνάγκην ὁμολογήσουσιν. ὥσπερ γὰρ τὰ τοῦ χοϊκοῦ ἰδιώματα τοῖς ἐξ ἐκείνου ἐνθεωρεῖται, οὕτως ἐπάναγκες

ναγκαῖς κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου ἀπόφασιν τὸν κατὰ πάντα πεπειραμένον τοῦ ἡμετέρου βίου, καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁμαρτίας, ὁ δὲ νοῦς ἁμαρτία οὐκ ἔστι, πρὸς πᾶσαν ἡμῶν οἰκείως ἔχειν τὴν φύσιν. οὕτω γὰρ τὸ ἀποστολικὸν ἀληθεύεται τὸ, ἡμᾶς κατ' ἐκεῖνον εἶναι, εἰ ὁμολογηθείη κἀκεῖνο καθ' ἡμᾶς γεγενῆσθαι, ἵνα ἐκ τοῦ γενέσθαι οἷος ἡμεῖς, ἡμᾶς ποιήσῃ οἷος ἐκεῖνος.

XII. Πάλιν τοίνυν τῶν παρ' αὐτοῦ ῥηθέντων ἐπιμνησθησόμεθα. Καθὸ καὶ τὸν πρότερον Ἀδὰμ ὁ Παῦλος ψυχὴν καλεῖ μετὰ σώματος ὄντα, καὶ οὐκ ἄνευ σώματος, τῷ δὲ ὅλῳ τὴν ἐπωνυμίαν διδοῦσαν, κἂν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ αὕτη, κατὰ σύλληψιν τοῦ πνεύματος, καλῆται ψυχή. Ὁ ταῦτα λέγων ὁμολογεῖται τρία κατὰ σύλληψιν τῷ τῆς ψυχῆς καλεῖσθαι ὀνόματι, ὡς περιειλημμένης τι ([1] τοῦ σώματος καὶ τοῦ) τοῦ πνεύματος ἐν τῷ αὐτῷ σημασίας. Ἀλλὰ τὸν ἔσχατόν, φησι, πνεῦμα ζωοποιοῦν ὁ Παῦλος καλεῖ. Ὅπερ οὖν ἐν ἐκείνῳ διὰ τοῦ πλεονάζοντος κεκρατηκέναι τὴν ἐπωνυμίαν κατὰ τῶν λοιπῶν τῶν σημαινομένων ἔδειξε, τοῦτο πάντως καὶ ἐπὶ τούτου [2] τὰ ἰσοδύναμον ἔχει. εἰ γὰρ ὁ Ἀδὰμ, ἐπειδὴ

in his, qui ex illo progeniti sunt, conspiciuntur; ita etiam juxta Apostoli dictum, qui per omnia, quæ ad nostram vitam pertinent, tentatus fuit, pro similitudine, absque peccato (mens autem peccatum non est) necessariũ omnino est, eum cum omnibus naturę nostrę proprietatibus convenientiam, conjunctionemq; servare; nam hoc pacto illud Apostoli verum esse monstratur, nos videlicet similes illi esse, si fateamur & illum similem nobis factum fuisse, ut ex eo quòd talis factus est, quales nos sumus, nos tales efficeret, qualis est ipse.

XII. Sed & Apollinaris verba iterum commemoremus, *Quemadmodum & priorem Adam corpore præditum, non verò carentem, Paulus animam vocat, quæ tamen toti denominationem impertiatur; licèt & hæc per se sola, secundùm quòd spiritum comprehendit, anima nuncupetur.* (I.Cor.15.45) Qui hæc dicit, tria per complexionem uno animæ nomine designari fatetur, ac si spiritûs, & corporis significationem simul involvat. *Sed postremum Adam*, inquit, *Spiritum vivificantem*, Paulus vocat. Quod igitur ostendit Adamum ex eo maximè denominatum fuisse, quod cæteris rebus, ex quibus denominari poterat, prętantius esset, illud idem prorsus in Christo pari ratione

1 Quæ semicirculis includuntur, adjecta sunt à Correctore.

2 Corrector τὴν ἴσην δύναμιν.

tione obtinet. Si enim Adam quoniam peccavit, dicitur anima; homo Deo cõmixtus, quoniam peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, spiritus absolutè appellatur. Verùm Apollinaris hanc interpretationem non recipit; ait enim, *Illum quidem è terrâ terrenum dici, quoniam corpus è limo formatum animam accepit*. Nonnè mens, quam spiritum vocat, cum efformato Adami corpore conjuncta fuit? Quanam itaque in re ipsi similitudo cum Deo intercedit? Ecquod in ipsum divini spiraculi effluvium, nisi mens hoc ipsum esse credatur? Hunc autem secundum Adamum, ait Apollinaris, cælestem propterea vocari, quoniã cælestis Spiritus incarnatus est. At in quonam sacræ Scripturæ loco dicitur, cuinam sacrorum Auctorum acceptum refert Apollinaris, quod ipse asserit, Spiritum, nempe, incarnatum fuisse? Istud sanè ex Evangeliis non hausimus, non ita à præclarâ Apostoli voce edocti sumus; sed Verbum quidem carnem factum fuisse Apostolorum prædicatio asserit, & in columbæ specie Spiritum in Jesum descendisse refert Evangeliorum historia; incarnationem verò Spiritûs nemo eorum dixit, qui spiritu fidei nostræ mysteria perceperunt. *Gloria habitavit in terrâ nostrâ. Veritas è terrâ orta*

Isa. 53.

ἐπειδὴ ἥμαρτε, ψυχὴ λέγεται, ὁ τῷ Θεῷ ἐγκραθεὶς ἄνθρωπος, ἐπειδὴ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, πνεῦμα τὸ ὅλον κατονομάζεται. ἀλλ' οὐ καταδέχεται τὴν τοιαύτην διάνοιαν· φησὶ γὰρ ἐκεῖνον μὲν ἐκ γῆς χοϊκὸν, διότι τὸ σῶμα ἐκ τοῦ χοῦ πλασθὲν, ἐψυχώθη. ἄρα ὁ νοῦς, ὅπερ ὀνομάζει πνεῦμα, οὐ συγκατεβλήθη τῷ κατὰ τὸν Ἀδὰμ πλάσματι; οὐκοῦν ἐν τίνι [1] αὐτῷ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοιότης; τίς δὲ ἡ ἐκ τοῦ θείου [2] ἐμφυσήματος ἀποῤῥοὴ, εἰ μὴ ὁ νοῦς ταῦτα εἶναι πιστεύοιτο; τοῦτον δέ, φησιν, ἐξ οὐρανοῦ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι, διότι τὸ πνεῦμα τὸ οὐράνιον ἐσαρκώθη. τίς γραφὴ ταῦτα λέγει, [3] εἰς τίνα τῶν ἁγίων (ἀναφέρει τὸν λόγον) ὅτι πνεῦμα ἐσαρκώθη; οὐχ' οὕτως παρὰ τῶν Εὐαγγελίων ἠκούσαμεν. οὐχ' οὕτως παρὰ τῆς μεγάλης τοῦ Ἀποστόλου φωνῆς ἐδιδάχθημεν· ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, λέγει τὸ κήρυγμα, καὶ ἐν εἴδει περιστερᾶς τὸ πνεῦμα καταβῆναί φησιν ἡ εὐαγγελικὴ ἱστορία. σάρκωσιν δὲ πνεύματος, οὐδεὶς εἶπε τῶν τῷ πνεύματι λαβόντων μυστήρια. Ἡ δόξα κατεσκήνωσεν

1 Corrector, ἐν αὐτῷ.
2 Corrector, ἐμφυσήματι.
3 Ita Corrector, priùs autem in textu deerant verba semicirculis inclusa, quæ tamẽ sermonis series necessariò sibi postulare videtur; nã Scripturæ, Patres adjungit.

νοσεν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε. καὶ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί. καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψε, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Πνεῦμα δὲ σαρκούμενον, ἡ θεόπνευςος οὐκ οἶδε γραφή. Καὶ προϋπάρχει, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος Χριςὸς, οὐκ ὡς ἑτέρου ὄντος παρ' αὐτὸν τοῦ Πνεύματος, τουτέςι τοῦ Θεοῦ. ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θείου Πνεύματος ὄντος. Ταῦτα μὲν ἐπὶ λέξεως τοῦ λογογράφου τὰ ῥήματα. ἐπειδὴ [1] δέ πως τῇ ἀτονίᾳ τῆς ἑρμηνευτικῆς δυνάμεως οὐκ ἄγαν ἔκδηλόν ἐςι ἐν σαφηνείᾳ τὸ νόημα, πρότερον ἀπογυμνώσω τοῦ ζόφου τῆς λέξεως τὴν ἐγκειμένην διάνοιαν, εἶθ' οὕτω προςθήσω τῇ ἐξετάσει τὸν λόγον.

XIII. Προϋπάρχει, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος Χριςός. Συνεπινοεῖ τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι λόγῳ τὸν φανέντα ἄνθρωπον, ὡς προϋπάρχοντα πρὸ τῆς φανερώσεως, καὶ ἐπεξεργάζεται διὰ τοῦ ἀκολούθου τὸ νόημα· φησὶ γὰρ ὅτι οὐχ ἕτερόν ἐςι παρ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα, κατασκευάζων διὰ τούτου, αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα ἐξ ἀρχῆς ἄνθρωπον εἶναι, ὅπερ σαφέςερον διὰ τοῦ ἐφεξῆς δείκνυται λόγου. φησὶ γὰρ ὅτι ὁ Κύριος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει, θεῖον Πνεῦμα ἦν. Μίαν ἐποίησε τοῦ Θεοῦ τε καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν, καὶ [2] ἀνθρώπων δύο τὴν συναλοιφὴν

orta est. *Deus apparuit in carne*; &, *Justitia è cælo prospexit*; & alia multa hujus generis legimus; Spiritū verò incarnatum, divino afflatu edita Scriptura non novit. *Et antea quidem existit*, inquit Apollinaris, *homo Christus*, *non ac si Spiritus*, *hoc est*, *Deus aliud ab ipso esset*; *sed ac si Dominus in Dei hominis naturâ divinus spiritus foret*. Hęc ad verbum sunt ejus dicta. Quoniam verò præ quodam eloquutoriæ facultatis torpore, quid in his sibi velit non admodum patet, primùm verborum caligine discussâ, insitum ipsis sensum in lucem proferam, ac deinde ejus sententiam examini subjiciam.

XIII. *Antea quidem*, inquit, *existit homo Christus*. Hæc duo tanquam simul conjuncta intelligit, Verbum, quod in principio erat, & hominem, qui apparuit in tempore, quasi ante extitisset, quàm manifestaretur, & clariùs in his, quæ sequuntur, mentis suæ sensum aperit, dum ait, *Aliud ab ipso non esse spiritum*; adstruens hisce verbis ipsam Filii divinitatem ab initio hominem esse; quod manifestiùs deinceps declarat, dum inquit, *Dominus in Dei hominis*

naturâ divinus Spiritus erat. Unam Dei & hominis naturam constituit,

1 Particulam δὲ Corrector addidit. 2 Corrector [illegible].

ſtituit, & duorum hominum confuſionem vocat. Ejus itaque verborum ſenſus hic eſt, illum, ſcilicet, qui per Virginem manifeſtatus eſt in carne, non modò ſecundùm Deitatis æternitatem, quemadmodum omnes credimus; ſed & ſecundùm ipſam carnem cunctis creatis rebus priorem intelligi: [1] mox enim ſubjungit ad hanc ſuam opinionem confirmandam illud
Joan. 8. 58. Chriſti, *Antequam Abraham fieret, ego ſum*; & illud Joan-
Ibid. 1. 15. nis Baptiſtæ, *Prior me erat*; &
I. Cor. 8. 6. & Coloſ. 1. 17. illud Apoſtoli, *Et unus Dominus, per quem omnia; & ipſe eſt ante omnes*; ac præterea alia quædam [2] Zachariæ Prophetæ verba, quæ utpote per vim ad hunc ejus ſcopum pertracta, omittemus. Equidem ſi aliquo ſententiarum involucro abſurdæ hujus opinionis probatio tegeretur, rectè utique in confutandis, quæ occulta forent, operâ ponerem; quoniam verò apertè impietatem vociferatur, non video quid ampliùs noſtris ſermonibus conficeretur. Si ante ſecula caro eſt, ſi antequam Abraham fieret, jam erat, quod de Virgine natum eſt; ergo [3] Nachor ætate præcedit Virgo; ergo & ante Adam Maria.

λοιφὴν κατωνόμασεν, ἡ μὲν οὖν διάνοια τῶν εἰρημένων αὕτη, ὅτι τὸ διὰ σαρκὸς ἐκ τῆς παρθένου φανερωθὲν, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῆς θεότητος ἀϊδιότητα προεπινοεῖται τῶν ὄντων, καθὼς πάντες πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν σάρκα.. [1] ἐπάγει γὰρ τοῖς εἰρημένοις εἰς τὴν τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως μαρτυρίαν, τὸ, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι· καὶ τὴν τοῦ Ἰωάννου φωνὴν, τὸ, πρῶτός μου ἦν· καὶ εἷς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· καί τινα [2] τοῦ Ζαχαρίου φωνὴν, ἣν, ὡς βεβιασμένως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπισυρεῖσαν, παρήσομεν. ἐγὼ τοίνυν εἰ μὲν ἐλάνθανε διά τινος νοημάτων περιβολῆς ἡ τοῦ ἀτόπου κατασκευὴ, καλῶς ἂν περὶ τὸν ἔλεγχον τῶν κεκρυμμένων ἐσπούδαζον· ἐπεὶ δὲ διαῤῥήδην βοᾷ τὴν ἀσέβειαν, οὐκ οἶδά τι ἂν πλέον ἐκ τῶν ἡμετέρων γένοιτο λόγων. εἰ προαιώνιος ἡ σάρξ, εἰ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ γενέσθαι, τὸ ἐκ Μαρίας ἦν, ἄρα πρεσβυτέρα [3] τοῦ Ναχὼρ ἡ παρθένος. ἄρα καὶ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ ἡ Μαρία· καί τοι τί τοῦτο λέγω, αὐτῆς, ὡς ἔοικε, πρεσβυτέρα τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, καὶ

1 Similia refert ex hoc Nyſſeni opere Euthymius Zigabenus in laudato Panopliæ capite 13. pag. 525. verſiculo, *Ut probet*, licèt præciſa Nyſſeni verba non ſervet.

2 De his agit infrà initio capitis 18.

3 Nachor Abrahami avus, & Nachor alter Abrahami frater ex Thare prioris Nachor filio, memorantur in libro Geneſeos cap. 11. quare cùm Chriſtus antequam Abraham fieret ſe extitiſſe affirmet, Mariam ſecundùm falſam Apollinaris hypotheſim, Nachor Abrahami avum ætate præceſſiſſe à Nyſſeno dicitur.

καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων ἀρχαιοτέρα. εἰ γὰρ ἐσαρκώθη μὲν ἐν τῇ παρθένῳ· ἡ δὲ σὰρξ Ἰησοῦς λέγεται· ἐκεῖνον δὲ πρὸ πάντων εἶναι διὰ τοῦ Ἀποστόλου μαρτύρεται· ὡς ἔοικε, τῇ τοῦ Πατρὸς ἀϊδιότητι συνεπινοεῖσθαι καὶ τὴν Μαρίαν, ὁ γενναῖος κατασκευάζει. καὶ σιωπῶ τὰ λίαν ἀπεμφαίνοντα, πρὸς ἃ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡ ἀτοπία [1] τῆς καινοφωνίας ἐκφέρεται. ἴδοι γὰρ ἂν ὁ ἀγχίνους ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὸ ἄτοπον, κἂν μὴ τῇ λέξει τὴν ἀσχημοσύνην [2] παραδηλώσωμεν.

XIV. Ἀλλὰ παραδράμωμεν τὴν τῶν νοημάτων τούτων δυσωδίαν, τοσοῦτον παρασημηνάμενοι μόνον, [3] ὅτι εἰ προαιώνιος ἡ σάρξ, οὐ κεκένωται ἡ θεότης, οὐχ ὑπῆρχεν ἐν Θεοῦ μορφῇ ὁ Υἱὸς, οὐ μετημφιάσατο τὸ δουλικὸν πρόσωπον· ἀλλ᾽ ὅπερ ἦν τῇ φύσει, τοῦτο ἐφανερώθη νῦν, οὐκ ἐταπεινώθη. ἵλεως δὲ εἴη τῷ λόγῳ ὁ λόγος· ἀλλὰ σιωπάσθω τὸ λειπόμενον. εἰ πρὸ πάντων ἡ σάρξ, ἐξ ἀσθενείας ἄρα τὰ πάντα, οὐκ ἐκ δυνάμεως· τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. ἄρα καὶ μέχρι τούτου τὴν ἀτοπίαν ἵστησι. καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ ἀκολούθου [4] τὰ συνημμένα τούτοις

Maria. Verùm quid hoc dico, vel ipsâ, ut videtur, omnium rerum creatione antiquior erit, ipsisq; seculis vetustior. Si enim incarnatus est in Virgine; caro autem Jesus dicitur; Jesum autem ante omnia esse affirmat Apostolus; ut Mariam coæternam Patri intelligamus, egregius iste scriptor suis, ni fallor, argumētis efficit. Sed incredibilia valde, & planè absona, ad quæ in operis progressu hujus novitatis vocū perversitas provehitur, silentio prætermitto; sagacibus enim Viris facilè erit absurda hęc ex iis, quę inde consequuntur, cognoscere, quamvis eorum turpitudinem nostris verbis non explicemus.

XIV. Sed hujusmodi sententiarum fœtorem prætereamus, hoc tantùm obiter adnotantes. [3] Si ante secula caro fuit, non exinanita est divinitas, non erat in Dei formâ filius, non servi formam induit; sed quod erat naturâ, id nunc apparuit; non humiliatus fuit. Ignoscat autem meis verbis Verbum: sed quod reliquum est silentio prætereo. Si ante omnium rerum creationem caro fuit, ergo per infirmitatem, non per potentiam cuncta creata sunt; *Spiritus enim promptus est, caro autem infirma.* Ergo & huc usque hominis istius ineptiæ procedūt. Et quisnam quæ his con- *Matt.26.41.*

1 Corrector, καινοφωνίας.
2 Corrector, παραγυμνώσωμεν.
3 Hic locus usque ad illa, ἐφανερώθη νῦν, laudatur totidem verbis ab Euthymio Zigabeno ubi suprà pag. 524. in sequentibus autem usque ad nostræ editionis pag. 152. lineâ 32. sensum tantùm quorundam Nysseni argumentorum, non etiam verba refert.
4 Cor. ἢ τὰ συνημμένα.

consentanea sunt, ex consequẽtiis, quæ inde deducuntur, non animadverterit: cuncta enim, quæ carni sunt propria, in eo, qui ante secula carnem habuit, omnino simul intelligere oportet, laborem, tristitiam, lacrymas, sitim, somnum, famem, & si quid his absurdius. Quoniam

Esa. 9. 6. verò *Parvulus natus est nobis*, quemadmodum Scriptura dicit, & pannis involutus à pastoribus visus est Dominus, & sicuti Lu-

Luc. 2. 12. & 52. cas inquit, Jesus proficiebat ętate, sapientiâ, & gratiâ, & tunc in perfectum hominem evasit, cùm per consuetos naturæ gradus ad virilitatem pervenit: quid dicent qui ante secula carnem in Christo conspiciunt? Quonam in corporis statu ante secula erat? nam dum in humanis ageret, omnes humanę vitę ætates pertransiit. Nunquid puer erat homo ille omnium rerum creatione vetustior, vel parvus infans, vel adolescentulus, vel statim perfecto corpore præditus? At puerum si dicunt, omnino causam eos adjungere oportet, cur tot, tantorumque seculorum transcursu ad perfectam nõ pervenerit ætatem [5] Sin verò perfectum hominem dicunt, hoc petimus, ut nos doceant, quomodo dum è Virgine nascitur, in infan-

τούτοις καταvοήσειε. πάντως γὰρ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἰδιώματα, συνεπινοήσει τῷ μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντι πρὸ τῶν αἰώνων, τὸν κόπον, τὴν λύπην, τὸ δάκρυον, τὴν δίψαν, τὸν ὕπνον, τὴν κατὰ πεῖναν ἔνδειαν, [1] καὶ τὸ εἴ τι τούτου παραλογώτερον. ἐπειδὴ δὲ παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καθὼς ἡ θεία φωνὴ [2] λέγει, καὶ ὤφθη παρὰ τῶν ποιμένων ἐν σπαργάνοις ὁ Κύριος, [3] καθώς φησιν ὁ Λουκᾶς, ὅτι προέκοπτεν Ἰησοῦς ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι, τελειούμενος [4] ὃς ἐπὶ τὸ μέτρον προῆλθε τῆς ἀνθρωπότητος, ὁδῷ βαδίζων διὰ τῆς φύσεως· τί ἐροῦσι πρὸ τῶν αἰώνων τὴν σάρκα βλέποντες, ποίῳ μέτρῳ τοῦ σώματος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν; διὰ πάσης γὰρ ἐν τῷ καθ' ἄνθρωπον βίῳ διεξῆλθε τῆς ἡλικίας. ἆρα παῖς ἦν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὁ πρὸ πάσης τῆς κτίσεως ὤν, ἢ βρέφος νήπιον, ἢ μειράκιον, ἢ ἡβὼς ἐν τελείῳ τῷ σώματι; ἀλλ' εἰ παῖδα λέγουσι, πάντως καὶ αἰτίαν προσθήσουσι, πῶς τοσούτου παρελθόντος αἰῶνος ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς ἡλικίας οὐκ ἔφθασεν; [5] εἰ δὲ τέλειον λέγουσι, τοῦτο μαθεῖν ἀξιώσομεν, πῶς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέσει συστέλλεται εἰς τὴν νηπιώδη βραχύτητα; ποῦ καταλείπει τὸ περιττεῦον τοῦ σώματος.

1 Lege, καὶ ὅ,τι ἔτι, vel potiùs, καὶ εἴ τι:
2 Corrector, φωνῆ.
3 Corrector, καὶ καθὼς.
4 Corrector, ἕως.

5 Hunc etiam locum usque ad verba illa, ἡ νηδὺς τῆς παρθένου ἐχώρησεν. ad verbum adducit Euthymius loco mox laudato, pag. 525. lineâ 1.

τος; πῶς εἰς ὀλίγην περιγραφὴν ὁ ὄγκος ἀποσμικρύνεται, εἶτα πάλιν πῶς πρὸς τὸ ἴδιον μέτρον ἐπανάγει τὸν ὄγκον τοῦ σώματος; πότερον ὅπερ εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἀναλαμβάνων διὰ τῆς κατ' ὀλίγον αὐξήσεως, ἢ ἕτερον ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς τροφῆς προσθείς; ἀλλ' εἰ μὲν τὸ ἀρχαῖον φήσουσι, περιττὴν πάντως τὴν τροφὴν ἀποδείξουσιν. εἰ δὲ οὐκ [1] ἀρνοῦνται τροφῆς μετεσχηκέναι τὸν Κύριον, τί ἐροῦσι περὶ τῆς ἄνω καταληφθείσης σαρκός; ἧς τὸ πολὺ κατὰ τὸ εἰκὸς [2] κατελήφθη· μόνον δὲ τοσοῦτον ἀπ' αὐτῆς [3] ἐλήφθη, ὅσον ἡ νηδὺς τῆς παρθένου ἐχώρησε· πάντως γάρ τι καὶ περὶ αὐτῆς τερατεύσονται, καὶ συνθήσουσι διὰ τούτων ἕτερα δόγματα, ἐφ' ἅπερ αὐτοὺς ἡ ἀκολουθία τῆς ἀτοπίας τῶν μύθων [4] κατ' ἀνάγκην προάγηται.

XV. Ἀλλὰ παρείσθω καὶ ταῦτα· ἐκεῖνο δέ τις [5] οὐκ ἂν ἀλόγως ἐπιζητήσειε παρὰ τῶν τὴν θείαν ἐκείνην σάρκωσιν προαιώνιον δογματιζόντων. [6] εἰ γὰρ πάντοτε τὴν σάρκα περὶ αὐτὸν οἴονται, Θεὸν [7] εἶναι τὴν σάρκα φασί. πᾶσα δὲ [8] ἡ σὰρξ ἀντίτυπός ἐστι καὶ ἁπτο-

infantis corpusculum contrahitur? Ubi nam residuam corporis partem reliquit? Quomodo ejusdem moles sic est imminuta, ut terminis exiguis circumscriberetur? Deinde quomodo rursus in pristinum statum eandem corporis molem restituit? Eamne, quam ab initio habebat, carnem, paulatim crescendo, iterum sumens, an aliam sibi ipse per nutritionem adjungens? Si pristinam dixerint, ostendent planè supervacaneum illi fuisse nutrimentum; sin verò Dominum nutrimenti participẽ fuisse concesserint, quid dicent de carne in cælo relictâ? Magnam enim, ut par est, partem reliquit, & tantum ex illâ sibi duntaxat reservavit, quantum Virginis uterus capere poterat; sanè portentosum aliquid de ipsâ quoque effutient, & ex assertionibus istis gradum vel inviti sibi facient ad alia conflanda dogmata, quæ ex hujusmodi fabularum vanitate necessariò consequuntur.

XV. Sed & hæc missa faciamus. Hoc autem ab istis, qui divinam illam incarnationem seculis anteriorem prædicant, quispiam jure merito postulaverit. [6] Si enim carnem in ipso semper extitisse opinantur, Deum utiq; carnẽ esse

1 Ita Corrector, antea, ἀρνοῦνται.
2 Ita Corrector, antea, καταλειφθῆναι.
3 Ita Corrector, antea ἐλήφθη.
4 Tria hæc postrema verba Corrector addidit.
5 Ita omnino videtur legendum, licet in Vaticano codice scribatur contrario sensu, οὐκ ἂν ἀλόγως.
6 Hæc iterum Euthymius ibidem refert usque ad illa verba, φυσικῶς τὴν διάλυσιν:
7 Corrector delendam esse monet, δὲ, quod ante εἶναι, erat in textu Vaticano codicis.
8 Et hic delendum esse articulum monet Corrector.

esse dicunt; omnis autem caro tactui renititur; quod autem tactui renititur, ex materiâ cõstat, & compositum est; quod autem compositum est, dissolutionem admittit; necesse ergo omnino est, ut his omnibus ipsum ex materiâ constare, & diversis è rebus esse compositum, & dissolutionem naturaliter expectare confirment. Neq; enim ignoramus, quibus ex rebus Christi corpus, quando humano more cum hominibus cõversatus est, constaret, nam ex carne, ossibus, sanguine, aliorum hominum instar, & illud conflatum fuisse, ex clavorum vestigiis, & ex profuso per lanceæ vulnus sanguine aperte colligimus; ac præsertim quòd illis, qui post resurrectionem apparenti non credebant,
Luc. 24. 39. Dominus dixerit, *Palpate me, & videte, & cognoscite, quoniam spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere*. Igitur si divina incarnatio, ut Apollinaris ait, initium non habuit ex Virgine; sed ante Abraham & ante omnium rerum conditionem extabat; talis omnino fuerit necesse est, qualis à Discipulis visa fuit, solida, nempe, & tactui renitens, & carne ossibusque constans. Hæc itaque omnia nunquam non extitere, nullusque ad humilitatem nostram Christo descensus; sed quod eo usque manebat occultum, cùm divinum quid suâ naturâ esset, in incarnationis tempore

ἁπτομένῳ· τὸ δὲ ἀντίτυπον ὑλῶδες, καὶ σύνθετον· τὸ δὲ σύνθετον καὶ διάλυτον· πάντως ἀνάγκη πᾶσα διὰ τούτων, καὶ ὑλινὸν αὐτὸν ἐγκατασκευάζεσθαι, καὶ ἐκ διαφόρων συγκείμενον, καὶ ἀναμένοντα φυσικῶς τὴν διάλυσιν. οἴδαμεν γὰρ ὅτε ἀνθρωπικῶς τοῖς ἀνθρώποις ἐπεχωρίαζεν, ἐκ τινῶν εἶχε τὸ σῶμα τὴν σύνθεσιν. ὅτι διὰ σαρκῶν καὶ ὀστέων καὶ αἵματος καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλλων κἀκεῖνο ἦν, ἔκ τε τοῦ τύπου τῶν ἥλων, καὶ ἐκ τοῦ προχυθέντος διὰ τῆς λόγχης αἵματος, καὶ ἐκ τοῦ [1] πρὸς ἀπιστοῦντας τῷ φαινομένῳ εἰπεῖν ταῦτα τὸν Κύριον, ὅτι ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, καὶ γνῶτε, ὅτι τὸ πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, ὥσπερ ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. εἰ οὖν ἡ θεία σάρκωσις, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος λέγει, οὐ τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς παρθένου ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως ἦν, τοιαύτη πάντως ἦν, οἵα τοῖς [2] μαθηταῖς ἑωρᾶτο στερρὰ, καὶ ἀντιτυπὴς, σαρκί τε καὶ ὀστέοις διειλημμένη. οὐκοῦν ταῦτα πάντοτε ἦν, καὶ οὐδὲ μία πρὸς τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ γέγονε κάθοδος· ἀλλὰ τὸ λανθάνον, θεῖον κατὰ φύσιν ὂν, τοῦτο τῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐφανερώθη καιρῷ. τί τοιοῦτον Ἄρειος; τί δὲ ὁ τούτου χείρων

1 Corrector, πρὸς τοὺς … δὲ στερρὰ ἢ ἀντίτυπος.
2 Corrector, μαθηταῖς ὤφθη ἑωρᾶτο

ξων Εὐνόμιος ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς ἐνενόησεν. οἷον διὰ τῆς τοιαύτης ἡμῖν λογογραφίας ὑπὸ τοῦ Ἀπολιναρίου κατασκευάζεται; Θεὸς ἔνσαρκος πρὸ αἰώνων ὀστώδης τις, καὶ περιχωμένος, καὶ δέρματι, καὶ νεύροις καὶ σαρκὶ, καὶ πιμελαῖς διειλημμένος, καὶ ἐκ διαφόρων συγκείμενος, καὶ τὸ ἁπλοῦν τι καὶ ἀσύνθετον ἐν ἑαυτῷ μὴ ἔχων· ὁ λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ λόγος καὶ Θεὸς ὢν, ὁ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τῇ[1] πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωνίᾳ σὰρξ ὑπὸ φιλανθρωπίας γενόμενος, διὰ τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ ἀνακραθεὶς, [2] πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἡμετέραν φύσιν δεξάμενος, ἵνα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει[3] συναποθεωθῇ τὸ ἀνθρώπινον, διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἐκείνης παντὸς συναγιαζομένου τοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν φυράματος.

XVI. Ἀλλὰ παραδραμεῖν οἶμαι χρῆναι τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν εἰς τοῦτο παρατεθέντων αὐτῷ θείων λογίων πεπλανημένην ὑπόληψιν. τὰ γὰρ ἐκ τοῦ προχείρου ὄντα καταφανῆ, περιττὸν ἂν εἴη διεξετάζοντα, μηκύνειν τὸν λόγον· εἰς γὰρ μαρτυρίαν τοῦ ἀεὶ αὐτὸν ἐν σαρκί τε, καὶ αἵματι εἶναι, τὴν

pore manifestatum fuit. Quid tale Arius, quid etiam tale Ario pejor Eunomius ad delendam Unigeniti gloriam excogitavit, quale in hoc suo tractatu Apollinaris nobis conatur adstruere? Deus quidam ante secula carne & ossibus constans, capillatus, & ex pelle, nervis, carne, & pinguedine coagmentatus, ex diversis rebus compositus, & simplicitate destitutus, dicitur esse Verbum illud, quod in principio est, & apud Deum est, & Verbum, & Deus est; qui in ultimis diebus, communione cum naturę nostrę humilitate initâ, caro præ amore, quo humanum genus complectitur, factus est, & propterea cū humanitate temperatus est, omnem in seipso naturam nostram suscipiens, ut humanitas cum divinitatis admixtione in ipso conspiceretur, & per primitias illas tota naturæ nostræ massa sanctificaretur. Joan. 1.

XVI. Verùm prætereunda censeo quæ ex singulis sacræ Scripturæ locis malè intellectis in sui dogmatis confirmationē Apollinaris adducit; nam in iis, quæ ultro sese produnt, discutiendis, confutandisque superfluum esset in longum protrahere sermonem. Ad demonstrandum enim nunquam Verbum carne & sanguine

1 Ita Corrector, antea τῷ.
2 Corrector, ἢ πᾶσαν.
3 Corrector emendavit συναποθεωθῇ, quæ lectio si magis arridet, vertendum est, *Ut per mixtionem cum divinitate, humana natura ejus divinitatis quodammodo particeps fieret.*

& sanguine caruisse, Apostoli verba profert, quibus inquit, Ephes. 1. 7. *Per ipsum nos accepisse redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum per carnem ejus;* quæ verba aliò respicere, neminem sanæ mentis dubitaturum fore arbitror. Quis enim divinum mysterium ignorat, quòd, videlicet, princeps auctorque salutis nostræ errantem ovem inquirit; [2] illa autem ovis Luc. 15. 14. Mat. 18. 12. nos homines sumus, qui à centeno illo rationalium creaturarum grege, quo humanum omne genus significatur, per peccatū erravimus. Sumit autem super humeros suos totā ovem; neque enim in parte tantùm aliquâ ovis, error erat; sed quoniam tota aberravit, tota ad gregem reducitur: non pellis à pastore portatur, & quod intra pellem est deseritur, quemadmodum vult Apollinaris. Hæc autem pastoris humeris, hoc est, Domini divinitate, gestata, una per assumptionem cum illo efficitur, ut eo pacto quæreret, atque salvaret, quod perierat. Postquam autem ovem, quam quæsiverat, reperit, eandem in semetipso assumpsit; neque enim propriis, qui semel erraverant, pedibus ovis incedebat, sed à divinitate gestabatur; & propterea quod quidem apparebat, ovis, hoc est,

homo

τὴν ἀποστολικὴν παρέθετο ῥῆσιν, τὴν λέγουσαν, δι' αὐτοῦ ἡμᾶς εἰληφέναι τὴν ἀπολύτρωσιν, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. ὅπερ ὅτι πρὸς ἑτέραν βλέπει διάνοιαν, οὐκ ἄν οἶμαι τινας τῶν νοῦν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν. τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸ θεῖον μυστήριον, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας [1] ἡμῶν τὸ πεπλανημένον πρόβατον μέτεισιν; ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐσμὲν ἐκεῖνο τὸ πρόβατον, οἱ τῆς λογικῆς ἑκατοντάδος ἀποβουκοληθέντες, διὰ τῆς ἁμαρτίας. καὶ λαμβάνει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων, ὅλον τὸ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ ἐν μέρει ἦν τοῦ προβάτου ἡ πλάνη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλον ἀπεφοίτησε, καὶ ὅλον ἐπανάγεται· οὐχ ἡ μὲν δορὰ βαστάζεται, τὸ δὲ ἐντοσθίδιον καταλέλειπται, καθὼς Ἀπολινάριος βούλεται. τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ὤμοις τοῦ ποιμένος, τουτέστιν ἐν τῇ θεότητι τοῦ Κυρίου γενόμενον, ἓν πρὸς ἐκεῖνον διὰ τῆς ἀναλήψεως γίνεται, διὰ τοῦτο θέλων ἐπιζητῆσαι, καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός· ἐπειδὴ εὗρε τὸ ζητούμενον, ἀνέλαβεν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ εὑρημένον. οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ποσὶ, τοῖς πλανηθεῖσιν ἅπαξ, ἐκινεῖτο τὸ πρόβατον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς θεότητος ἐκομίζετο. διὰ τοῦτο τὸ μὲν φαινόμενον, πρόβατον, τουτέστιν

τουτέστιν

1 Corrector, ἡμῶν ὡς μετελθὲν τὸ πεπλανημένον.

2 Hunc locum in epitomen redactum laudat Euthymius Zigabenus sæpe laudatus pag. 528. in S. *Si nos homines.*

γέγονεν ἄνθρωπος. τὰ δὲ ἴχνη αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐκ ἐγινώσκετο. οὐδὲν γὰρ ἁμαρτίας ἢ πλάνης ἴχνος τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἐνεσημήνατο, ὁ ἐφ' ἑαυτοῦ φέρων τὸ πρόβατον· ἀλλ' οἷα εἰκὸς ἦν, Θεοῦ ἴχνη διὰ τῆς τοῦ βίου πορείας ἐντυπωθῆναι, ταῦτα ἐφαίνετο, ἅπερ ἦν διδασκαλίαι, καὶ θεραπεῖαι, καὶ νεκρῶν ζωοποιήσεις, καὶ τὰ ἄλλα θαύματα. τοῦτο τοίνυν τὸ πρόβατον ἐφ' ἑαυτοῦ λαβὼν ὁ ποιμὴν ἓν πρὸς ἐκεῖνο ἐγένετο· διὰ τοῦτο καὶ τῇ τοῦ προβάτου φωνῇ τοῖς ποιμνίοις λαλεῖ· πῶς γὰρ ἂν ἐχώρησεν ἀνθρωπίνη ἀσθένεια θείας φωνῆς προσβολήν· ἀλλ' ἀνθρωπικῶς, ὡς δ' ἄν τις εἴποι προβατικῶς, ἡμῖν διαλέγεται λέγων, Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει. ὁ οὖν ἀναλαβὼν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ πρόβατον ποιμὴν, καὶ δι' ἐκείνου ἡμῖν φθεγγόμενος, καὶ πρόβατόν ἐστι καὶ ποιμήν· ἐν μὲν τῷ ἀναληφθέντι πρόβατον· ἐν δὲ τῷ ἀνειληφότι ποιμήν.

XVII. Ἐπεὶ οὖν ἔδει τὸν καλὸν ποιμένα τὴν ψυχὴν [1] αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ προβάτων, ἵνα διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου καταλύσῃ τὸν θάνατον, τότε γίνεται τὸ συναμφότερον ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ ἱερεὺς, καὶ ἀμνὸς, ἐν τῷ δυναμένῳ δέξασθαι τὴν κοινωνίαν τοῦ πάθους, ἐνεργήσας τὸν θάνατον. Ἐπειδὴ

homo erat; ejus verò vestigia, juxta id, quod scriptum est, non cognoscebantur. Qui enim ovem in seipso portabat, nullum peccati, aut erroris in humanâ vitâ vestigium impressit; sed qualia par erat Dei vestigia in vitæ cursu fieri, talia re ipsâ apparebant, salutares, videlicet, doctrinæ, morborum curationes, mortuorum ad vitam revocatio, cæteraque miracula. Hanc igitur ovem in se ipso pastor assumens, unum cum illâ evasit, & propterea ovîs voce gregem alloquitur (quomodo enim humana imbecillitas divinæ vocis impressionem sustineret) sed humano, & ut quispiam dixerit, ovium more nobiscum differit, dicens, *Oves meæ vocem meam audiunt*. Pastor igitur, qui in se ipso ovem assumpsit, & ejusdem ore nobiscum loquitur, ovis est simul & pastor; ovis quidem, quantùm ad illud pertinet, quod in se assumpsit; pastor verò quatenus assumpsit.

Psal. 76. in fine.

Joan. 10. 16.

XVII. Quoniam verò oportebat bonum pastorem animam ponere pro ovibus, ut moriendo mortem aboleret, ideo salutis nostræ auctor in humanâ naturâ utrumque simul evâsit, Sacerdos, scilicet, & agnus, in id, quod passionis capax erat, vim morti atque efficacitatem imper-

1 Corrector, ἑαυτοῦ.

impertiens. [1] Nam cùm mors aliud non sit, quàm animæ à corpore dissolutio; cum utroque, animâ, inquam, & corpore seipsum uniens Christus, ab eorum neutro sejungitur:
Rom. 11.29. *Sine pœnitentiâ enim*, ut ait Apostolus, *sunt dona Dei*. Quin imò corpori, & animæ se ipsum impertiens, animâ quidem latroni paradisum aperit, corpore autem vim atque efficaciam corruptionis infringit; & hoc est mortem perimere, corruptionis, scilicet, vires, per vivificantem naturam è medio sublatas, irritas reddere. Quod enim corpore animâque operatur, in commune naturæ nostræ beneficium gratiamque cedit; eoque pacto omnia disjuncta resurgendo conjungit, qui ex utroque, hoc est, corpore & animâ constat, qui potestate suâ corpus quidem tradit in cor terræ,
Mat. 12.40. quemadmodum scriptum est, [3] animam verò à se ipso posuit, ut Patri quidem dicit, *In ma-*
Joan. 10.18. *nus tuas commendo Spiritum meum*; ut autem ad latronem ait, *in Paradiso*, vera utrobique asserens; neque enim divinam illam mansionem, cum Paradisus dicatur, ullo alio in loco esse credendum est, præterquàm in amplissimâ

[1] ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ὁ θάνατος, εἰ μὴ διάλυσις ψυχῆς τε καὶ σώματος, [2] πρὸς ἀμφότερα ἑαυτὸν ἑνώσας, πρός τε τὴν ψυχήν, φημι, καὶ τὸ σῶμα, οὐδ' ἑτέρου χωρίζεται, ἀμεταμέλητα γὰρ τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ ἑαυτὸν ἐπιμερίσας, διὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἀνοίγει τῷ λῃστῇ τὸν παράδεισον, διὰ δὲ τοῦ σώματος ἵστησι τῆς φθορᾶς τὴν ἐνέργειαν· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ τοῦ θανάτου κατάλυσις, τὸ, ἀνενέργητον γενέσθαι τὴν φθοράν, ἐν τῇ ζωοποιῷ φύσει ἀφανισθεῖσαν· τὸ γὰρ ἐπὶ τούτων γενόμενον κοινὴ τῆς φύσεως ἡμῶν εὐεργεσία, καὶ χάρις γίνεται· καὶ οὕτω πάντα τὰ διεστῶτα συνάπτει διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὁ ἐν ἀμφοτέροις ὤν, ὁ κατ' ἐξουσίαν τὸ μὲν σῶμα διδοὺς τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, καθὼς γέγραπται, [3] τὴν δὲ ψυχὴν ἀφ' ἑαυτοῦ τιθεὶς, ὡς μὲν πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ὅτι ἐν ταῖς χερσί σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου· ὡς δὲ πρὸς τὸν λῃστὴν, ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀληθεύων δι' ἑκατέρων· οὐ γὰρ ἄλλοθί που πιστεύειν χρὴ τὴν θείαν ἐκείνην τὴν διαγωγήν, [4] εἴπερ παράδεισος λέγεται, εἰ μὴ ἐν τῇ πολυχώρῳ τοῦ Πατρὸς

1 Similia prorsus de Christi passione, de latronis salute, deque Paradiso habet idem Nyssenus in orat. 1. in Christi resurrectionem paulò post medium.

2 Corrector, ἢ πρός.

3 Similia quoque habet Nyssenus in Orat. 1. in Christi resurrectionem circa medium.

4 Fortè legendum, ὅπερ.

Πατρὸς παλάμῃ, καθώς φησι καὶ ὁ Προφήτης, πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐκ προσώπου Κυρίου τὸν λόγον ποιούμενος, ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφηκά σου τὰ τείχη, [1]ἐνώπιόν μου εἶ διαπαντός. οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ γίνεται, καὶ ὑπὸ τοῦ θανάτου οὐ κυριεύεται. τὸ μὲν γὰρ σύνθετον μερίζεται· τὸ δὲ ἀσύνθετον λύσιν οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλὰ παραμένει μὲν τῷ μερισμῷ τοῦ συνθέτου ἡ ἀσύνθετος φύσις, καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος ἀποχωρούσης, οὐδ᾽ ἑτέρου χωρίζεται. τεκμήριον δὲ ἡ ἐνέργεια, καθὼς εἴρηται, ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τὴν ἀφθαρσίαν, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς τὴν ἐν παραδείσῳ διαγωγὴν ἐνεργήσασα. οὐ μὴν συνδιασχίζεται τῷ χωρισμῷ τούτων, ὁ ἁπλοῦς, καὶ ἀσύνθετος, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, ἓν ἐργάζεται· τῷ γὰρ καθ᾽ ἑαυτὸν ἀδιαιρέτῳ καὶ τὸ διῃρημένον εἰς ἕνωσιν ἄγει, καὶ τοῦτο ἐνδείκνυται[2] εἰπὼν, ὅτι, ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. οὐ γὰρ ὥσπερ Λάζαρος, ἤ τις ἄλλος τῶν ἀναβεβιωκότων, ἀλλοτρίᾳ δυνάμει πρὸς τὸ ζῆν ἐπανάγεται, [3]οὕτως ἐναργὲς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως οἴεσθαι. ἀλλ᾽ ὁ μονογενὴς Θεὸς, αὐτὸς ἀνίστησι τὸν ἀνακραθέντα ἄνθρωπον αὐτῷ, καὶ χωρίσας τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, καὶ ἑνώσας πάλιν ἀμφότερα, καὶ

plissimâ Patris manu, uti Propheta ait, ex Domini personâ cælestem Jerusalem alloquens, *In manibus meis descripsi muros tuos, coram oculis meis semper es.* Esa. 49. 16.
Sic igitur & mortem obiit, & mors ei non dominatur. Quod enim compositum est dividitur, quod autem compositionis expers est, dissolutionem non admittit; sed in divisione quidem compositi, integra natura permanet, quæ compositionem non recipit, animâque à corpore separatâ, ab eorum neutro sejungitur. Hoc autem ita se habere indicio atque argumento est vis atque potestas illa, quæ in corpore quidẽ incorruptionem, in animâ verò Paradisi incolatum operatur: veruntamen qui simplex est, & ab omni compositione alienus, horum separatione nequaquam unà cũ ipsis scinditur; imò è contrario unum quid ex eis efficit; nam insitâ sibi indivisibilitate, quod secretum est, unit; idque verum esse ostendit Paulus, cum inquit, *Deus suscitavit ipsum à mortuis*; Colos. 2. 12. 1.Thes.1.10.
neque enim sicuti Lazarus, aut alius quispiam eorum, qui revixerunt, alterius ope ad vitam rediit, ita fas est de Domini resurrectione opinari; sed unigenitus Deus suam à corpore animam propriâ potestate separando, & rursus cum

1 Corrector, ἐνώπιον.
2 Corrector, ἑαυτῶν.
3 Corrector, οὐχ οὕτως.

ſus cum corpore eandem conjungendo, ipſe ſuſcitavit hominem ſibi commixtum; eoque pacto totius naturæ noſtræ ſalus peragitur, unde & vitæ auctor ac princeps vocatur: nam per eum, qui pro nobis mortem obiit, ac reſurrexit, mundum ſibi ipſi reconciliavit unigenitus Deus, nos omnes, qui cum eo carne ac ſanguine communicamus, veluti captivos quoſdam, proprio ſanguine, qui ejuſdem atque noſter naturæ eſt, redimens: ad id enim reſpicere videtur Apoſtolus, cùm inquit,

Ephes. 1. 7. *Per ipſum nos accepiſſe redemptionem per ſanguinem ejus, remiſſionem peccatorum per carnem ejus*. Hæc eſt ſententia noſtra, quam, ſecus atque Apollinaris ille, ex allegatis Apoſtoli verbis expreſſimus. Perpendat autem qui hac de re judicium ferre potis eſt, utra ex hiſce opinionibus pia magis ſit, an, ſcilicet, ut nos dicimus, divina gloria per diſpenſationem in terrâ noſtrâ habitaverit; an verò quemadmodum ille putat, caro non adſcititia divinitati ad benefaciendum hominibus, ſed eidem conſubſtantialis, atque connaturalis extiterit.

XVIII. An autem in alteram ex duabus hiſce ſententiis Zacharias Propheta ſuis obſcuris locutionibus propendeat, ſupervacaneum eſſe arbitror noſtris ſermonibus inquirere, ſive ad ipſum Domi-

καὶ οὕτως ἡ κοινὴ γίνεται σωτηρία τῆς φύσεως· ὅθεν καὶ ἀρχηγὸς ζωῆς ὀνομάζεται· ἐν γὰρ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι, τὸν κόσμον ἑαυτῷ κατήλλαξεν ὁ μονογενὴς Θεὸς, οἷόν τινας δορυαλώτους, ἡμᾶς διὰ τοῦ συγγενοῦς ἡμῶν αἵματος, πάντας τοὺς κεκοινωνηκότας αὐτῷ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος ἐξωνησάμενος, ὡς πρὸς τοῦτο βλέπειν τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν, ἣ φησιν ἔχειν ἡμᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ· τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος, ὃν ἐκ τῶν παρατεθέντων τοῦ Ἀποστόλου [1] ῥημάτων ἐστήσαμεν, [2] καὶ οὐχ ὡς Ἀπολινάριος ἐκεῖνος. δοκιμαζέτω δὲ ὁ κρίνειν ἐπεσκεμμένος τὸν εὐσεβέστερον, εἴτε καθὼς ἡμεῖς φαμὲν, ἡ δόξα οἰκονομικῶς κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, εἴτε καθὼς ἐκεῖνός φησιν, οὐχὶ ἐπίκτητος ἐπὶ τῇ εὐεργεσίᾳ γίνεται ἡ σὰρξ τῇ θεότητι· ἀλλὰ συνουσιωμένη καὶ σύμφυτος.

XVIII. Εἰ δὲ Ζαχαρίας ὁ Προφήτης εἰς [3] τούτων ἕτερον τοῖς αἰνίγμασι φέρεται, οὐδὲν οἶμαι δεῖν ἐξετάζειν τῷ λόγῳ, εἴτε πρὸς τὸν Κύριον, εἴτε πρὸς ἕτερόν τινα βλέπει τὸ νόημα.

1 Corrector, τῶν ῥημάτων.
2 In margine ſcribitur eâdem Correctoris manu, γρ. ὡς τοῦ Ἀπολιναρίου ἐκεῖνος.
3 Corrector, εἴτε.

μα· λέγει γὰρ ὅτι, ῥομφαία, ἐξε-
« γέρθητι ἐπὶ νομέα μου, καὶ ἐπὶ ἄνδρα
σύμφυλόν μου. ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀπειλητι-
κῶς οἰόμεθα κατὰ τῶν τῇ ἀδικίᾳ πρὸς τὸ
ὁμόφυλον κεχρημένων κινεῖν τὴν ῥομ-
φαίαν τὸν λόγον· Ἀπολινάριος δέ
φησι κατὰ τοῦ Κυρίου τὴν ῥομφαίαν ἐ-
γείρειν διὰ τὴν τοῦ νομέως προσηγο-
ρίαν, οὐκ εἰδὼς ὅτι πολλαχῆ τῆς γρα-
φῆς τοὺς εἰς ἀρχὴν τεταγμένους, καὶ
ποιμένας, καὶ νομέας κατονομάζει
ὁ λόγος· ὅσα δὲ πάλιν τῆς πρὸς Ἑβραίους
ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπι-
σύρεται, οὕτως ἔκδηλον τὴν ἐν ταῖς
κατασκευαῖς ἀτοπίαν ἔχει, ὡς παν-
τὶ συνιδεῖν [1] ῥᾴδιον, καὶ εἰ μικρόν
τις μετέχοι φρονήσεως. ἐπειδὴ γὰρ
γέγραπται, ὅτι, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡ-
μερῶν ἐν Υἱῷ ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Θεὸς,
ὁ πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως ἐν
τοῖς Προφήταις λαλήσας τοῖς πατρά-
σι τὸ πρότερον, ἀπόδειξίς ἐστί φησι
τοῦ, τὸ ἀνθρώπινον τοῦ φανέντος ἡ-
μῖν Θεοῦ προαιώνιον εἶναι· φησὶ γὰρ οὕ-
τω κατὰ τὴν λέξιν, ἐφερμηνεύων δῆ-
» θεν τὸν Ἀπόστολον. Ἐστι δὲ ἐν τούτοις
» καταφανὲς, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος,
» ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ πατρὸς, Θεός
» ἐστι ποιητὴς τῶν αἰώνων, ἀπαύγασμα
» δόξης, χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐ-
» τοῦ, ἅτε δὴ τῷ ἰδίῳ πνεύματι Θεὸς
» ὢν, καὶ οὐ Θεὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ἕτερον
» παρ' αὐτὸν, αὐτὸς ὁ δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι
διὰ

Dominum, sive ad aliū quempiam ejus verba spectent; ait enim, *Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi.* Zach. 13. 7. Nos enim verba ista in illos, qui erga contribules & populares suos injustè se gerunt, gladium intentare, putamus, Apollinaris verò ob Pastoris nomen frameam adversus Dominum excitare ait, ignorans, eos qui in Principum ordine censentur, Pastores in multis Scripturæ locis nuncupari. Cæterum quæ ex epistolâ ad Hebræos rursus ad id probandum per vim trahit, manifestam adeo in argumentis inde deductis absurditatem continent, ut eam unicuique, etsi modicum sapiat, facilè sit deprehendere. Quoniam enim scriptum est, In novissimis diebus nobis in Filio locutum fuisse Deum, qui multifariam, multisq, modis olim loquutus fuerat Patribus in Prophetis; hoc inquit ille, luculenter ostendit, Dei, qui nobis apparuit, humanitatem ante secula extitisse; ita enim disertis verbis, Apostolum scilicet interpretans, ait, *Per hæc autem manifestum est, illum hominem, qui, quæ Patris sunt, nobis loquitur, Deum esse seculorum conditorem, splendorem gloriæ, & figuram substantiæ ejus, utpote qui Spiritu proprio Deus existat,*

1 Correctior, ῥᾴδιον ἐστὶ.

existat, & non Deum in se ipso diversum à se habeat, ipseque per se ipsum, hoc est, per carnem, mundum à peccatis purget. Hæc iisdem verbis Apollinaris, nec quicquam à nobis in ejus dictis mutatum fuit. Si igitur homo, qui loquitur, seculorum, ut Scriptor iste censet, conditor est, & caro paternæ gloriæ splendor est, & servi forma substantiam Dei repræsentat, non ampliùs adversùs hæc ejus dicta pugnandum mihi videtur; sed satiùs existimo eorum deflere stoliditatem, qui ejusmodi novitatibus sese abduci patiuntur. Homo, qui nobiscum humano more, nostrâque voce loquitur, qui ore exspuit, & manu lutum facit, qui digitos in surdorum aures infert, qui ægrotos, & mortuos tangit, qui somno & sessione à labore requiescit, qui lacrymatur, qui mœrore & tristitiâ afficitur, qui fame laborat, cibumque appetit, & aquam poscit; homo iste quantùm ad ipsam carnem, & humanitatem pertinet, prior omnium rerum creatione esse intelligitur, Deusque dicitur

διὰ τῆς σαρκὸς, καθαρεύουσαν κόσμον » ἁμαρτιῶν. Ταῦτά φησιν ὁ Ἀπολινά- » ριος ἐπὶ λέξεως, καὶ οὐδὲν παρ' ἡμῶν ἐν τοῖς εἰρημένοις παραπεποίηται. εἰ οὖν [1] ἄνθρωπος ὁ λαλήσας, ποιητής ἐστι τῶν αἰώνων, καθὼς τῷ λογογράφῳ δοκεῖ, καὶ ἡ σὰρξ ἐστι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ἡ τοῦ δούλου μορφὴ χαρακτηρίζει τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὐκέτι μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν μάχεσθαι πρὸς τὸ εἰρημένον· θρηνεῖν δὲ μᾶλλον τῆς ἀναισθησίας, τοὺς τὴν τοιαύτην παραδεχομένους [2] καινοφωνίαν. ἄνθρωπος ὁ λαλήσας ἡμῖν ἀνθρωπικῶς διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς, ὁ πτύσας τῷ [3] στόματι, καὶ τῇ χειρὶ πηλουργήσας, ὁ ἐμβαλὼν τοὺς δακτύλους ἐν ταῖς τῶν κωφῶν ἀκοαῖς, καὶ τῶν ἀῤῥωστούντων τε, καὶ τεθνεώτων ἁπτόμενος, καὶ ὕπνῳ καὶ καθέδρᾳ [4] ἀναπαύων τὸν κόπον, καὶ δακρύων, καὶ ἀδημονῶν, καὶ λυπούμενος, καὶ πείνης αἴσθησιν ἔχων, καὶ τροφὴν προσιέμενος, καὶ ὕδατος αἰτῶν· οὗτος κατ' αὐτὸ τὸ σαρκῶδές τε καὶ ἀνθρώπινον, τῆς τῶν ὄντων προεπινοεῖται συστάσεως, καὶ Θεὸς ἡ σαρκὸς φύσις λέγεται ἡ σύνθετος, καὶ στῤῥὰ καὶ ἀντίτυπος; ἀποφραξάσθω πᾶσα τῶν εὐσεβῶν ἀκοή· μηδὲ μολυνέσθω τὰ θεῖα, καὶ ἀκήρατα δόγματα τοῖς σαρκωδεστέροις πάθε-

carnis natura, quæ composita, ac solida est, tactuique renititur? Obstruantur omnium piè credentium aures, neque divina, & incorrupta dogmata ab his fœdentur, qui petulanter elati, carna-

lium

1 Corrector, ὁ ἄνθρωπος.
2 Corrector, καινοφωνίας.
3 Ita Corrector, antea σώματι.
4 Corrector, διαναπαύων.

πάθεσι παρὰ τ' [1] ἐξυβρίζονται τὸ θεῖον καθυβριζόμενα. τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ὁ φανερωθεὶς ἡμῖν [2] ἐν σαρκὶ Θεὸς, κατὰ μὲν τὸν λόγον τῆς εὐσεβοῦς παραδόσεως ἄϋλος, καὶ ἀφανὴς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἦν καὶ ἔστιν [3] ἀόριστος, καὶ ἀπερίγραπτος, πανταχοῦ ὢν, καὶ διὰ πάσης τῆς κτίσεως διήκων. κατὰ δὲ τὸ φαινόμενον, ἐν ἀνθρωπίνῃ περιγραφῇ ἑωρᾶτο· ἀνάγκη γὰρ πᾶσα, πᾶν σῶμα ὑπὸ ἐπιφανείας τινὸς περιέχεσθαι. αὐτὴ τοίνυν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν αὐτῇ [4] περιειλημμένου σώματος ὅρος ἐστί· πᾶν δὲ [5] τῷ ὅρῳ περιεχόμενον, ὡρισμένῃ τινὶ ποσότητι περιείργεται· τὸ δὲ ὡρισμένον, ἀόριστον εἶναι οὐ δύναται. ἀλλὰ μὴν ὁ Προφήτης φησὶν, ὅτι τῆς μεγαλοσυνῆς αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. εἰ οὖν ἡ θεία φύσις, καθώς φησιν ὁ λογογράφος, σάρξ ἐστιν· αὕτη δὲ ἀναγκαίως τῷ τῆς ἐπιφανείας περιλαμβάνεται πέρατι, πῶς ἡ τοῦ Θεοῦ μεγαλωσύνη κατὰ τὸν Προφήτην εἰς ἄπειρον πρόεισιν; ἢ πῶς διὰ τοῦ ὡρισμένου νοεῖται τὸ ἀόριστον, διὰ τοῦ πεπερασμένου τὸ ἄπειρον; μᾶλλον δὲ, ὃ καὶ φθάσαντες ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρήκαμεν, πῶς ἐκ τοῦ θανάτου τὸ ἰσχυρόν; εἰ γὰρ, καθώς φησιν, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, [6] ὁ λα-

livitti affectionum attributis divinitatem dedecorant. Quis enim ignorat, Deum, qui in carne nobis manifestatus est, juxta piæ quidem traditionis rationem, incorporeum, invisibilem, simplicem, infinitum, non circumscriptum, & fuisse semper, & esse, ac ubique existere, & creata cũcta pervadere, juxta id verò, quod apparebat, ut cæteri homines corpore circumscriptus conspiciebatur: quippe necessarium prorsus est, omne corpus superficie quadam contineri. Hæc itaque superficies, corporis in ipsâ cõtenti terminus est; quidquid autem aliquâ re terminatur, definitâ quadam quãtitate concluditur. Quod autem definitum est, infinitum esse non potest. Atqui Propheta inquit, *Magnitudinis ejus non est finis.* *Psalm. 144.* Si igitur divina natura, ut Scriptor noster ait, caro est; hæc autem necessariò superficie terminatur, quomodo Dei magnitudo, ut Propheta ait, in infinitum procedit? vel quomodo ex finitâ re, quod infinitum est, cognoscitur, & immensum ex eo, quod terminum habet, intelligitur?

vel potiùs, quod & superiùs jam diximus, quomodo ex morte fortitudo? Si enim, ut ait, homo ipse, [6] qui loquutus est, seculorum

1 Corrector, ἐξυβρίζεται.
2 Corrector, ἐν τῇ σαρκὶ.
3 Corrector, ἀόριστός τε ἦν.
4 Ita Corrector, priùs erat, περιειλημμένου, nullo sensu.
5 Corrector, τὸ ὅρῳ περιεχόμενον.
6 Pleniùs infrà cap. 20. ὁ λαλήσας ὑμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, *qui loquutus est nobis, quæ Patris sunt.* Vide autem an Apollinaris respexerit ad locum Joan. 8. 40.

rum est conditor, & idem ille est, qui per semet ipsum, videlicet, per carnem, ut Apollinaris interpretatur, cuncta creavit; caro autem divino oraculo infirma & imbecillis vocatur; nihil aliud quàm potentiam, fortitudinem, virtutem, & quotquot sublimes Deoque dignæ notiones animo concipi possunt, ab imbecillitate & infirmitate ortum ducere Apollinaris opinatur.

XIX. Et istud quidem non adeo impium est: [2] sed ad ulteriora progrediens oratio, in eâ quę postmodum sequitur disputatione, Patrem ipsum blasphemiis appetit. Ait enim hominem esse Dei gloriæ splendorem, & in carnali Deo, quem inanibus suarum rationū commentis, tanquam simulachrum à se effictum obtrusit, Dei substantiam repræsentari, ait. [4] Quemadmodum igitur radius cognationem habet cum sole, & cum lucernâ lumen, quod ex eâ resplendet, & hominis figura substantiam refert humanam: ita planè si quod per incarnationem nobis apparuit, à Patris gloriâ resplenduit, & figura ejus

Patris

λαλήσας, ποιητὴς τῶν αἰώνων ἐστὶν, αὐτὸς, ὁ δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι, διὰ τῆς σαρκὸς, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος ἑρμηνεύει, τὰ πάντα ποιῶν· ἀσθενὴς δὲ παρ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς ἡ σὰρξ ὠνομάσθη· οὐδὲν ἕτερον, εἰ μὴ τὸ κράτος, καὶ τὴν ἰσχὺν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ ὅσα ὑψηλὰ, καὶ θεοπρεπῆ [1] νοήματα, ἔκγονα τῆς ἀσθενείας ὁ λογογράφος οἴεται.

XIX. Καὶ οὔπω τοσοῦτον τοῦτο δεινόν· [3] ἀλλὰ προϊὼν ὁ λόγος διὰ τῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐξετάσεως, αὐτῆς ἅπτεται τῆς κατὰ τοῦ Πατρὸς βλασφημίας. λέγει γὰρ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀπαύγασμα, καὶ ἐν τῷ σαρκίνῳ Θεῷ, ὃν διὰ τῆς ματαιότητος τῶν λογισμῶν εἰδωλοποιήσας ἀνέπλασε, τὴν τοῦ Θεοῦ [3] ὑπόστασιν χαρακτηρίζεσθαι. [4] ὥσπερ τοίνυν συγγενῶς ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον ἡ ἀκτὶς, καὶ πρὸς τὸν λύχνον, [5] τὸ ἐκ τῆς λαμπάδος ἀπαυγαζόμενον φῶς, καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτὴρ ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν, δείκνυσιν, οὕτως πάντως, εἴπερ τὸ ἡμῖν φανὲν παρὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἀπηυγάσθη, καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ

τῆς

1 Corrector, νοήματα καὶ ἐνθύμητα ἔκγονα.
2 Quæ sequuntur usque ad pag. seq. lineâ 11. immutato non nihil ordine, edita sunt inter Nysseni opera tomo secundo pag. 47. tanquam pars libri alicujus adversùs Apollinarem. Eadem quoque in nonnullis breviora leguntur apud Euthymium Zigabenum in toties laudato Panopliæ capite decimotertio pag. 526. Versiculo, *Dicit præterea*.
3 Corrector, ὑπόστασιν οὐσ.
4 Hac eâdem ratione Patrem Filio secundùm divinitatem æqualem esse probat idem Nyssenus in Oratione de Deitate Filii, & Spiritûs Sancti non longè ab initio.
5 Edita inter Nysseni opera legunt, τὸ ἀπαυγαζόμενον φῶς.

τῆς ὑποστάσεως σάρξ ἐστι, σαρκώδης ἐκ τοῦ ἀκολούθου καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς φύσις κατασκευάζεται. οὐ γὰρ ἂν εἴποι χαρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι [1] τὸ ἀσώματον· ἐκ δὲ τοῦ ἀοράτου τὸ ὁρατὸν ἀπαυγάζεσθαι. ἀλλ' οἵα ἡ δόξα, τοιοῦτον δηλονότι καὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ οἷος ὁ χαρακτὴρ, τοιαύτη πάντως καὶ ἡ ὑπόστασις, ὥστε εἰ τοῦτο σῶμα, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως ἀσώματον οἴεσθαι. ἀλλὰ καὶ τοῦ κατὰ Νίκαιαν μέμνηται δόγματος, ἐν ᾧ τὸ ὁμοούσιον ἡ κοινὴ τῶν Πατέρων ἐξεφώνησε Σύνοδος. οὐκ ἂν δέ τις εἴποι τὸ ἑτερογενὲς, ὁμοούσιον· ἀλλ' ὧν εἷς καὶ ὁ αὐτός ἐστι τῆς οὐσίας λόγος, τούτοις ἐφαρμόζει πάντως τὸ ὁμοούσιον. εἰ οὖν σάρκινος Θεὸς ὁ υἱὸς, αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει σάρξ ὢν κατὰ τὸ προαιώνιον [2] ὄνομα· ὁμοούσιος δὲ τῷ Πατρὶ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ λογογράφου [3] οὐκ ἀμφιβάλλεται. ἐκεῖνα δὲ ἀλλήλοις ἐστὶν

Patris ſubſtantiæ caro eſt; efficitur profectò, ut ex conſequenti carnalis quoque ſit Patris natura. Neque enim dici poteſt incorporeum à corpore exprimi,& ab inviſibili id, quod oculis cernitur, reſplendere; ſed qualis eſt gloria, talis nimirum & ſplendor ejus, & qualis figura, talis utique & ſubſtantia; quare ſi corpus eſt hoc, nec illud quidem ullo pacto incorporeum cenſendum eſt. Sed & fidei apud Nicæam conſcriptæ mentionem facit, in qua communis Patrum conventus Homouſion magnâ voce confeſſus eſt. Nemo autem quod diverſi generis eſt, Homouſion & conſubſtantiale appellaverit; ſed quibus una eademque ſubſtantiæ ratio eſt, iis prorſus conſubſtantialis nomen convenit. Si igitur carnem habens Deus, eſt Filius, idque ipſum propriâ ſui naturâ exiſtit, ut pote qui caro fuerit [2] juxta nomen, quod ipſi ab æterno competit;conſubſtantialem autem eſſe Patri nec Apollinaris

1 Hic in editis inter Nyſſeni opera lacuna eſt, ibi enim ita legitur, χαρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ἀοράτον ἀπαυγάζεσθαι.

2 Ονομα, hic accipi videtur pro, ἰδίωμα, ut idem ſit ac divinæ naturæ proprietas, quæ nomine aliquo deſignatur. Sanè utranque vocem in uno eodemque ſenſu ſimul jungit Timotheus Apollinariſta Epiſcopus Beryti in Epiſtolâ ad Homonium itidem Epiſcopum Apollinariſtam apud Leontium Byzantinum in libro adverſus fraudes Apollinariſtarum tomo 4. Antiq. Lect. Caniſ. pag. 119. ex Turriani latinâ verſione, græca enim videre nobis non licuit, ubi ſic inquit, *Quia igitur naturam carnis rectè confeſſus es nobis eſſe homouſion, nullo autem modo,* [illegible]*, id eſt, eſſe factam conſubſtantialem divinitati, ſcripſiſti, ſed ſolùm unionem nominaſti, qualis ſit hominis ſancti cum Deo, non in unam vitam & hypoſtaſim copulati, ſed à divinâ naturâ ſeparati; cum tamen beatus Epiſcopus magiſter noſter Apollinarius dicat in variis libris, carnem Domini communia habere nomina & proprietates Verbi; manere autem in unione carnem neque mutatam, nec à naturâ propriâ alienatam; & Verbum etiam nomina carnis & proprietates habere communia, manereque in incarnatione Verbum & Deum, neque mutatum, nec in naturam corporis transfuſum.*

3 Corr. λογογράφου οὕτως οὐκ ἀμφιβάλλεται.

naris: ipse dubitat; illa autem inter se consubstantialia sunt, quæ unâ eâdemque substantiæ definitione declarantur: Ergo humanam quandam, & carneam Patris naturam Apollinaris ponit, ut in utroque, Patre, videlicet, & Filio consubstantialis nomen servet: [1] quare ex duobus absurdis alterum sequetur, vel enim Patrem quidem incorporeum, Filii verò divinitatem carneam asserens, iis utique astipulabitur, qui diversæ à Patre substantiæ Filium esse dicunt; vel si Patris ac Filii unam eandemque esse divinitatem atque substantiam fateatur, carneam quoque in Patre faciet divinitatis naturam. Sed ineptias hasce veluti corrigens superiùs, ubi Zachariæ verba, prout sibi visum fuit, interpretatur, ex personâ Patris, ait, de Filio dictũ fuisse *σύμφυλον*, quod idem est ac connaturalem, atque consubstantialem. Rectè itaque, an non id opinatus fuerit, alterius est inspectionis; quod autem adstruere conatur, hoc est: *Ostendit*, inquit, *his verbis sermo propheticus non secundùm carnem, sed secundùm spiritum, qui carni unitus fuit, consubstantialem esse Filium Deo*. Quonam igitur pacto carnalis ejus Deus ante mundi con-

ἐστὶν ὁμοούσια, τὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὑπογραφόμενα· ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν, ἀνθρωπίνην τινὰ καὶ σαρκικὴν ὁ Ἀπολινάριος ὑποτίθεται, ἵνα σώσῃ ἐπ᾽ ἀμφοτέρων τοῦ ὁμοουσίου τὸ ὄνομα· ὡς τοῖν δυοῖν θάτερον, [1] ἢ ἀσώματον τὸν Πατέρα λέγων, σαρκίνην δὲ [2] τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, τῷ ἑτεροουσίῳ συνθήσεται· ἢ τὸ κοινὸν τῆς θεότητός τε, καὶ τῆς οὐσίας ὁμολογῶν ὁμοίως ἐπὶ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, ἀποσαρκώσει καὶ ἐπὶ Πατρὸς τὴν τῆς θεότητος φύσιν. ἀλλ᾽ ὥσπερ διορθούμενος τὴν ἀτοπίαν ταύτην, ἐν τοῖς περὶ τούτου φησὶ, τοῦ Ζαχαρίου τὴν ῥῆσιν πρὸς τὸ δοκοῦν ἑρμηνεύων, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγων εἰρῆσθαι τὸ σύμφυλον, ὅπερ ἐστὶ συμφυῆ τε καὶ ὁμοούσιον· εἰ μὲν οὖν ὀρθῶς, ἢ μὴ τοῦτο ὑπείληφεν, ἑτέρου λόγου. ὃ δ᾽ οὖν κατασκευάζει, τοῦτο ἐστί. Δηλοῖ, φησὶ, διὰ τούτων ὁ προφητικὸς λό- »
γος, ὅτι οὐ κατὰ τὴν σάρκα ὁμοούσιος »
τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα, τὸ »
ἡνωμένον τῇ σαρκί. Πῶς τοίνυν ἐνοῦ- »
ται σαρκὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ὁ σαρκώδης αὐτοῦ Θεός; ὅτε [3] γὰρ οἱ αἰῶνες οὐκ ἦσαν, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τῆς κτίσεως ἦν· ἡ δὲ σάρξ πολλοστὸν

1 Biceps hoc adversùs Apollinarem Nysseni argumentum usque ad illa verba, θεότητος φύσιν, laudat Euthymius Zigabenus in sæpe memorato capite decimotertio Panopliæ pag. 525. in fine.

2 Corrector, διὰ τοῦ Υἱοῦ.

3 Corrector addidit, γάρ.

λοςόν τι καὶ ἔσχατον τῶν ἐν τῇ κτίσει γεγονότων ἐστί. ποίᾳ τοίνυν ἡνώθη σαρκὶ, μήπω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως παρελθούσης εἰς γένεσιν; ἀλλ' ἑτέραν τινὰ οἶδε σάρκα παρὰ τὸν ἄνθρωπον. καὶ πῶς φησὶν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνός ἐστι Θεὸς ποιητὴς τῶν αἰώνων; τίς ἡμῖν ἑρμηνεύσει τῶν καινῶν τούτων αἰνιγμάτων τὴν ἀτοπίαν; ἄνθρωπος πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον, καὶ σὰρξ τῆς ἰδίας δημιουργίας πρεσβυτέρα, καὶ προαιώνιον τὸ ἐπ' ἐσχάτων χρόνων γινόμενον, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν λόγον συγκεχυμένως διέξεισιν.

XX. Ἀλλ' ὁ μὲν λογογράφος κατὰ τὸ δοκοῦν ἐν ταῖς τῶν λογισμῶν ἀνοδίαις διαπλανάσθω· ἡμεῖς δὲ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν, τὴν παρ' αὐτοῦ τούτου μνημονευθεῖσαν, εἰς ἔλεγχον τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεων παραθέντες, πρὸς τὰ ἑξῆς τοῦ λόγου δραμούμεθα. ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ, φησὶν, ὑπάρχων. οὐκ εἶπε μορφὴν ἔχων ὁμοίαν Θεοῦ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότος λέγεται· ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ τῇ μορφῇ· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ· οὐκοῦν καὶ τὸ ἀΐδιον, καὶ τὸ ἄποσον, καὶ τὸ ἄϋλον, καὶ ἀσώματον, ὡς ἂν διὰ πάντων σώζοιτο τοῦ πατρικοῦ χαρακτῆρος ἐν τῷ Υἱῷ ἡ μορφή·

constitutionem carni unitur? Nam quando secula non erant, nec ulla etiam alia creatarum rerum extabat. Atqui caro, eorum, quæ in creatione facta sunt, minima atque postrema pars est. Cuinam igitur carni unita fuit Divinitas, humanâ natura nondum è nihilo eductâ? Sed aliam quandam carnem præter hominem novit Apollinaris. Et quomodo illum ipsum hominem, qui nobis quæ Patris sunt loquutus est, Deum esse seculorum conditorem dicit? Quis nobis novorum istorum ænigmatum ineptias explicabit? Homo antequam homo fieret, & caro sui creationem antiquitate præcedens, & anterius seculis, quod in ultimis temporibus factum est, & quotquot alia his consentanea in suo tractatu confusè edisserit.

XX. Sed Scriptor noster, prout sibi visum fuerit, per suarum ratiocinationum salebras pro libitu aberret: nos autem postquam apostolicam doctrinam, cujus & ipse meminit, ad impias ejus opiniones confutandas in medium adduxerimus, ad alias ejus tractatûs partes properabimus. *Qui cùm in formâ Dei*, inquit, *esset*. Non ait, cùm formam Deo similem haberet, quod de eo, qui ad similitudinem Dei factus est, dicitur; sed cùm in ipsâ Dei formâ esset, nam omnia, quæ Patris sunt, in Filio reperiũtur; itaque & æternitas, & quantitatis, materiæ, corporisq; expertem esse Phil. 2. 7.

esse, ut per omnia paternę figurę forma in Filio servetur. *Et cum esset*, inquit, *æqualis Deo*. Ecquam differentiam vel discrepantiam inter Patrem, Filiumq; nos intelligere sinit æqualitas? Qua ratione etiam rebus secundùm naturam inter se discrepãtibus æqualitas convenire poterit? Si enim alter quidem naturâ carneus est, alter verò carnis expers, quomodo id, quod tale est, ei, quod tale non est, æquale quisquam faciet? *Exinanivit*, inquit, *semetipsum formam servi accipiens*. Quænam est servi forma? Corpus utique; neq; enim aliud quicquam prçter hoc eam esse à Patribus accepimus. Ergo qui Filium servi formam accepisse dicit; quæ quidem forma sit ipsa caro, ille profectò etiam asserit eum, cũ aliud quid esset divinâ formâ, servilem formam, quæ itidem naturâ aliud quidpiam Dei formâ sit, assumpsisse. Sed & verbum *Exinanivit*, clarè ostendit, ipsum non id semper fuisse, quod nobis apparuit; sed esse quidem in divinitatis plenitudine ęqualem Deo, & omni prorsus creaturæ inaccessum, multoque minus brevi & angusto humanæ naturæ ambitu comprehensum; tunc autem à fluxâ fragilique carnis naturâ circumscriptum fuisse, quum, ut Apostolus ait, ineffabilem divinitatis suæ gloriam exinanivit, & ad nostræ naturæ modulum imminuit, ita ut quod quidem per se erat,

μορφὴ· καὶ ἂν ἴσα Θεῷ, ποίαν ἡ ἰσότης διαφορᾶς τινὸς, ἢ παραλλαγῆς ἔννοιαν ὑπολείπεται; πῶς δ' ἂν ἐφαρμοσθείη τοῖς κατὰ τὴν φύσιν παρηλλαγμένοις τὸ ἴσον; εἰ γὰρ ὁ μὲν σαρκώδης τὴν φύσιν, ὁ δὲ καθαρεύων ἀπὸ σαρκὸς· πῶς ἄν τις εἰς ἴσον ἄγοι τὸ τοιοῦτον τῷ μὴ τοιούτῳ; ἐκένωσεν ἑαυτόν, φησι, μορφὴν δούλου λαβών. τίς ἡ δουλικὴ μορφή; πάντως τὸ σῶμα· οὐ γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τοῦτο παρὰ τῶν Πατέρων ἠκούσαμεν. οὐκοῦν ὁ εἰπὼν, ὅτι μορφὴν ἔλαβε δούλου· σὰρξ δέ ἐστιν ἡ μορφὴ ἄλλο τι ὄντα αὐτὸν κατὰ τὴν θείαν μορφὴν, ἄλλο τι οὖσαν τῇ φύσει τὴν δουλικὴν μορφὴν εἰληφέναι λέγει. ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἐκένωσεν λέξις σαφῶς παρίστησι, τὸ μὴ ἀεὶ τοῦτο εἶναι, ὅπερ ἡμῖν ὤφθη· ἀλλ' εἶναι μὲν ἐν τῷ πληρώματι τῆς θεότητος ἴσα Θεῷ, ἀπρόσιτον, καὶ ἀπρόσπελαστον, καὶ μάλιστά γε τῇ βραχύτητι τῆς ἀνθρωπίνης οὐδενείας [1] ἀχώρητον. χωρητὸν δὲ τῇ ὀλιγήρῳ τῆς σαρκὸς φύσει τότε γενόμενον, ὅτε ἐκένωσε, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὴν ἄφραστον αὐτοῦ τῆς θεότητος δόξαν, καὶ τῇ βραχύτητι ἡμῶν συγκατεσμίκρυνεν, ὥστε ὃ μὲν

1 Corrector, ἀχώρητον.

μὲν ἦν, μέγα καὶ τέλειον, καὶ ἀπερίληπτον ἦν· ὃ δὲ ἔλαβεν, ἰσομέγεθες ἦν τῷ ἡμετέρῳ μέτρῳ τῆς φύσεως. ἐν ὁμοιώματι γάρ, φησιν, ἀνθρώπου γενόμενος καὶ σχήματι, ὡς οὐκ ἔχων δηλονότι ἐξ ἀρχῆς [1] περὶ αὐτὸν τῆς τοιαύτης φύσεως τὸ ὁμοίωμα, οὐδὲ πρός τινα σωματώδη τύπον σχηματιζόμενος· πῶς γὰρ ἂν περιτυπωθείη τῷ ἀσωμάτῳ σχήματος τύπος; ἀλλὰ τότε ἐν σχήματι γίνεται, ὅτε σχηματιζόμενος ἑαυτῷ περιτίθησι. τοῦτο δέ ἐστιν ἡ τοῦ σώματος φύσις.

XXI. Εὑρεθεὶς τοίνυν ὡς ἄνθρωπος, καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος, εἰ καὶ μὴ δι' ὅλου ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος, διὰ τὸ κατὰ τὴν παρθενίαν μυστήριον, ὡς ἂν φανερὸν διὰ τοῦτο γένοιτο, ὅτι οὐ διὰ πάντων τοῖς νόμοις τῆς ἀνθρωπίνης ἐδούλευσε φύσεως· ἀλλὰ θεϊκῶς ἑαυτὸν εἰσοικίσας τῷ βίῳ, [2] καὶ μὴ δεηθεὶς τῆς ἐκ τοῦ γάμου ἐνεργείας πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἰδίου πλάσματος, εὑρίσκεται οὐ διὰ πάντων κοινὸς ἄνθρωπος, διὰ τὸ παρηλλαγμένον αὐτοῦ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος. καὶ οὕτως ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, ἀτρέπτως γενόμενος ἄνθρωπος· εἰ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς τοῦτο ἦν, ἐν τίνι γέγονεν ἡ ταπείνωσις; νῦν δὲ ὁ ὕψιστος διὰ τῆς πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν ἑνώ-

erat, magnum esset atque perfectum, & incomprehensibile; quod autem assumpsit, naturæ nostræ modulum non excederet; ait enim, *In similitudinem, & habitum hominis factus*, utpote qui ab initio non habuerit in se ipso hujusmodi naturæ similitudinem, neque ad ullam corporalem formam configuratus sit. Quomodo enim rei incorporeæ alicujus figuræ forma impressa fuisset? sed tunc in corporis speciem factus est, quum eâ se ipsum induit: hæc autem est ipsa corporis humani natura.

XXI. Inventus itaque ut homo; nam & homo erat, quamvis non per omnia homo, sed ut homo, ob maternæ virginitatis mysterium; ut nempe hinc manifestum esset, ipsum non omnibus humanæ naturæ legibus inserviisse; sed eâ, quæ Deum deceret, ratione vitam ingressum, & ad proprii corporis constitutionem nuptiarum opere non indigentem, reperiri non ut omnino vulgarem hominem, eò quòd diverso à cæteris hominibus opificio conditus esset, sed ut hominem; eoque pacto humiliavit semetipsum, sine ullâ sui mutatione factus homo. Si enim ab initio id extitisset, quanam in re humiliatus esset? Nunc autem Altissimus per unionem cum naturæ nostræ humilitate initam,

1 Corrector, περὶ ἑαυτόν.
2 Ita Corrector, antea enim erat, καὶ μὴ συνεργίας πρὸς τὴν κατασκευήν, manifesto veteris librarii errore.

tam, se ipsum humiliavit. Nam formæ servi, quam assumpsit, unitus, & unum quid cum ipsâ factus, servi passiones sibi proprias reddidit; & quemadmodum ob membrorum inter se connexionem nobis evenire solet, ut si quid mali in summitate unguium acciderit, totum unà cum læsa parte pariter afficiatur, dolore per universū corpus pervagante; ita naturæ nostræ unitus, passiones nostras proprias sibi fecit, & quemadmodum ait Esaias, *Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portavit*, plagas pro nobis sustinens, ut ejus livore nos sanaremur; non quòd divinitas vibices ex vulneribus contraxerit; sed hæc passus est homo, qui per unitionem ipsi divinitati coniūctus est, quique sui naturâ vibicibus accipiendis patet: hoc autem fit, ut per easdem rursus vias antiqua peccati semita evertatur. Quoniam enim per hominis inobedientiam mors ingressa est in mundum, propterea per secundi hominis obedientiam eliminatur; & eâ de causâ obediens fit usque ad mortem, ut per obedientiam quidem inobedientiæ peccato mederetur, per resurrectionem verò à mortuis mortem destrueret, quæ unà cum inobedientiâ mundum ingressa est. Destructio enim mortis est hominis

Esa. 53. 4. apud Matt. 8. 16.

ἑνώσεως ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν. ἑνωθεὶς γὰρ τῇ μορφῇ τοῦ δούλου, ἣν ἔλαβε, καὶ ἓν πρὸς αὐτὴν γενόμενος, οἰκειοῦται τὰ τοῦ δούλου πάθη, καὶ καθάπερ καὶ ἐν ἡμῖν γίνεται διὰ τῆς πρὸς τὰ μέλη συμφυΐας, ἐάν τι τῷ ἄκρῳ συμπέσῃ τοῦ ὄνυχος, τὸ πᾶν τῷ πεπονθότι συνδιατίθεται, ἐφ' ὅλον τὸ σῶμα διικνούσης τῆς συναισθήσεως· οὕτως ὁ ἑνωθεὶς ἡμῶν τῇ φύσει, οἰκειοῦται τὰ ἡμέτερα πάθη, καθώς φησιν Ἡσαΐας, ὅτι αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὑποστὰς πληγὴν, ἵνα τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰαθῶμεν· οὐχ ὅτι ἡ θεότης ἐμωλωπίσθη, ἀλλ' ὁ προσφυεὶς διὰ τῆς [1] ἑνώσεως τῇ θεότητι ἄνθρωπος, οὗ ἡ φύσις δεκτικὴ μώλωπος γενέσθαι δύναται. [2] ταῦτα δὲ γίνεται, ὅπως ἂν διὰ τῶν αὐτῶν πάλιν ὁδῶν ἡ τῆς κακίας ὁδὸς ἀναλυθείη. ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς [3] τοῦ ἀνθρώπου, ὁ θάνατος [4] (εἰσῆλθε, τούτου χάριν διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ δευτέρου ἀνθρώπου) ἐξοικίζεται. διὰ τοῦτο ὑπήκοος μέχρι θανάτου γίνεται, ἵνα διὰ μὲν τῆς ὑπακοῆς [5](τὸ ἐκ τῆς παρακοῆς) θεραπεύσῃ πλημμέλημα· διὰ δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τὸν συνεισελθόντα τῇ παρα-

1 Corrector, ἀνακράσεως.
2 Corr. addidit δὲ; & mox ἵνα διὰ.
3 Corrector, τοῦ ἀπ' ἀνθρώπου. Fortè legendum, τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.
4. 5. Quæ semicirculis includuntur, à Correctore sunt addita.

παρακοῇ θάνατον ἐξαφανίσῃ· ἀφανισμὸς γάρ ἐστι θανάτου [1] ἡ ἐκ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου ἀνάστασις· διό, φησιν, καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. τοῦτο καθάπερ σφραγίς τις τῆς προλαβούσης διανοίας ἐστί. δῆλον γὰρ, ὅτι τὸ ὕψιστον τοῦ ὑψωθῆναι οὐκ ἐπιδέεται, ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν εἰς ὕψος αἴρεται, νῦν [2] γενόμενον, ὃ μὴ πρότερον ἦν. ἑνωθεῖσα γὰρ τῷ Κυρίῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνεπαίρεται τῇ θεότητι, καὶ τὸ ὑψούμενον ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἐπαιρόμενον· ταπεινὸν δὲ ἡ τοῦ δούλου μορφὴ, διὰ τῆς ὑψώσεως γινομένη Χριστός τε καὶ Κύριος. καὶ ἐπειδὴ ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν ὀνόματι κατὰ τὸ ἰδιάζον προσηγορεύθη, διὰ τῆς γενομένης τῇ παρθένῳ παρὰ τοῦ Γαβριὴλ μυσταγωγίας, καὶ τὸ ἀνθρώπινον, καθὼς εἴρηται, Ἰησοῦς ὠνομάσθη· ἡ δὲ θεία φύσις ἀπερίληπτός ἐστιν ὀνόματι· ἓν δὲ τὰ δύο διὰ τῆς ἀνακράσεως γέγονε· τούτου χάριν καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου κατονομάζεται. ἐν γὰρ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ [3] πᾶν ὄνομα γίνεται; ὅπερ ἴδιόν ἐστι τῆς θεότητος, τῆς δηλωθῆναι μὴ δυναμένης ὑπό τινος

minis à morte resurrectio; *Propter quod*, inquit, *& Deus exaltavit illum*. Hoc velut quædam præcedentis sententię confirmatio est. Nemini enim latet Altissimum exaltatione non indigere; at verò, quod humile est, si fiat, quod antea non fuerat, sublimitatem acquirere. Natura enim hominis Deo conjuncta ad divinitatis celsitudinem evehitur; illud autem exaltatur, quod ex humili sublime fit; humile autem quid est forma servi, quæ per exaltationem Christus, Dominusque evadit: & quoniam Christus, quatenus homo erat, proprio, ut humanæ naturæ cōveniebat, nomine debuit appellari; ideo humanitas Verbi in divini mysterii annuntiatione à Gabriele ad Virginem factâ, Jesus, uti diximus, vocata fuit; cumq; divina natura nullo explicari nomine possit, & alioquin duo per commixtionem unum quid fiant; hinc est quòd & Deus in Christo ex eo quod humanum est, denominetur. *In nomine*, enim, *Jesu omne genu flectetur*, & homo *est super omne nomen*, quod divinitatis proprium est, quæ nulli denominationi subjecta esse potest, ut quemadmodum Phil. 2. 10.

1 Hæc verba super illis aliis, τοῦ ἀνθρώπου, de more scripsit Corrector; incertum tamen an iis substituenda, an potiùs unà cum eisdem in contextum referenda esse censuerit; sed utrovis modo legatur, integer est auctoris sensus.

2 Corrector, γενόμενον.

3 Verbum πᾶν addidit Corrector, illudque habet etiam Apostolus.

dum quod ſublime eſt in humili ſubſiſtit, ita viciſſim, quod humile eſt, ſublimis proprietates ſuſcipiat. Nam ſicuti per hominem divinitas nomen obtinet, ita ſupra nomen fit, quod ex humili ſtatu unà cum divinitate exaltatur; & quemadmodum ſervilis formæ vilitas ad Deum cum ſervo commixtum refertur, ita & adoratio, quæ à cunctis creatis rebus Deo exhibetur, ad eum, qui cum divinitate unitus eſt, dirigitur; & hoc pacto in nomine Jeſu omne genu flectitur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum, & omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jeſus Chriſtus in gloriâ eſt Dei Patris. Amen.

XXII. Sed veluti de ſemetipſo erubeſcens, & præ ſuorum dictorum ineptiis pudore affectus Apollinaris, ſubvertere quodammodo, quæ variis argumentis adſtruxerat, neque in Filio aliam hominum ſimilitudinem quàm adventitiam admittere velle videtur: ait enim, *Ecce ejuſdem Jeſu Chriſti cum Patre æqualitas præexiſtens, & cum hominibus ſimilitudo ſuperveniens*. Eorum, quæ antea dixit, pœnitere videtur, & utinam hoc

νὸς ὀνομαστικῆς σημασίας, ἵν' ὥσπερ ἐν τῷ ταπεινῷ τὸ ὑψηλὸν γίνεται, οὕτως ἀντιλάβῃ τὸ ταπεινὸν τὰ ὑψηλὰ ἰδιώματα. ὡς γὰρ διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάζεται ἡ θεότης, οὕτως ὑπὲρ ὄνομα γίνεται τὸ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ συνεπαρθὲν τῇ θεότητι· καὶ ὥσπερ ἡ ἀτιμία τῆς δουλικῆς μορφῆς εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἀνακραθέντα τῷ δούλῳ τὴν ἀναφορὰν ἔχει· οὕτως καὶ ἡ προσκύνησις τῆς θεότητος, ἡ παρὰ πάσης κτίσεως προσαγομένη, τῷ ἑνωθέντι πρὸς τὴν θεότητα γίνεται, καὶ οὕτως ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει ἐπουρανίων [1] καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. ἀμήν.

XXII. Ἀλλ' ἔοικεν, οἷον ἐπερυθριῶν αὐτὸς ἑαυτῷ, καὶ τῇ ἀτοπίᾳ τῶν εἰρημένων ἐπαισχυνόμενος, ἀνατίθεσθαι τρόπον τινὰ τὰ κατεσκευασμένα, [2] καὶ ἐπιγεννητικὴν τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὁμοιότητα βούλεσθαι [3] κατασκευάζειν. φησὶ γὰρ, Ἰδοὺ τοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ πρὸς Πατέρα [4] ἰσότης προϋπάρχουσα, ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιότης ἐπιγινομένη. μεταγινώσκειν ἔοικεν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις

1 Particula hæc cum ſequenti additæ ſunt à Correctore, & extant in ſacro textu.

2 Secuti hic ſumus Correctoris emendationem, quam veluti ex ejus ingenio profectam, in margine adnotavit hoc pacto, γρ. καὶ ἐπιγεννητικὴν; nam in operis contextu erat, ἢ δογματικὴν, nullo, ut patet, vel ad minus parum obvio ſenſu.

3 Corrector, κατασκευάσαι.

4 In contextu ſcribitur, ἰσότης ὑπάρχουσα, ἡ πρὸς ἀνθρώπους ἐπιγινομένη. Sed ſatius viſum eſt Correctoris emendationem ſequi, utpote quæ paulò poſt in ipſo etiam contextu retineatur.

νοις, καὶ ποιείτω γε τοῦτο· μόνον ἀπὸ καρδίας τῆς ἀτόπου δόξης μεταβαλλόμενος, καὶ ἡμεῖς τῶν ἐλέγχων παυσόμεθα· ἀλλὰ δοκεῖ δὶ ὧν ποιεῖ, ἄλλης ἀτοπίας διὰ τῆς ἐν τούτοις ἀγνωμοσύνης τὰς ἀφορμὰς καταβάλλεσθαι. φησὶ δὲ οὕτως κατὰ τὴν λέξιν, Καὶ τί τούτων σαφέστερον, εἰς τὸ μὴ ἕτερον μεθ᾽ ἑτέρου εἶναι, Θεὸν τέλειον μετὰ τελείου ἀνθρώπου· ὅτι [1] μὲν οὖν οὐδὲ μίαν κοινωνίαν ὁ λόγος οὗτος ἔχει πρὸς τὰ προάγοντα, φανερὸν ἂν εἴη πᾶσι τοῖς ἐπισταμένοις ἔπεσθαι λόγῳ. πῶς γὰρ ἀποδείκνυσιν ἡ πρὸς Πατέρα ἰσότης προϋπάρχουσα, καὶ ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιότης ἐπιγινομένη, καθὼς αὐτός φησι, τὸ, μὴ εἶναι ἄνθρωπον τέλειον, δι᾽ οὗ ὁ τέλειος Θεὸς ἐνηνθρώπησεν; ὅμοιον γὰρ ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀφεστάναι τὸν οὐρανὸν τῆς γῆς λέγων, ἔπειτα διὰ τούτων εἴποι φανερὸν γίνεσθαι τὸ, βαρύτερον εἶναι τοῦ κασσιτήρου ἐν ἴσῳ [2] σηκῷ τὸ μόλυβδον, καὶ βάρος νομίσει τὴν οὐρανίαν ἀπόστασιν· οὕτως οὐδὲ τὸ ἐλλιπὲς τῆς ἀνθρωπότητος, δι᾽ ἧς ἐν τῇ φύσει ἡμῶν ὁ Θεὸς γίνεται, εἴποι τις ἂν ἀποδείκνυσθαι ἐκ τοῦ ἐπιγενηματικὴν ὁμολογεῖσθαι τὴν πρὸς ἀνθρώπους τοῦ Υἱοῦ ὁμοιότητα. ἀλλὰ τὴν μὲν ἀσέβειάν τε καὶ τὴν ἄνοιαν τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως ἐπιδεῖξαι, μικρὸν ὑπερθή-

hoc fieret, modò absurdam opinionem ex animo dimitteret, & nos ab ejus confutatione desisteremus. Sed ex his, quæ facit, apparet per bonam, quam in his præsefert mentem, sibi ad alteram absurditatem gradus moliri: ita enim ad verbum ait, *Et quid his manifestiùs ad ostendendum, non alterum cum altero unitum esse, hoc est, perfectum Deum cum perfecto homine?* Sanè sermonem hunc nullam cū præcedentibus connexionē habere, clarū utiq; erit iis, omnibus, qui scriptorū mentem assequi sciūt. Quomodo enim præexistens æqualitas cum Patre, & similitudo cum hominibus superveniēs, quemadmodum loqui amat, illum minimè perfectum esse hominem ostendit, per quem perfectus Deus homo factus est? Perinde enim est ac si quis distare celum à terrâ dicens, deinde ex eo manifestum fieri asserat, gravius stanno in æquali mole plumbum esse, & gravitatem idem esse, ac cæli à terrâ distantiam existimet: sic imperfectam esse humanitatem, per quā naturæ nostræ particeps efficitur Deus, nemo unquam dixerit ex eo demonstrari, quòd Filii cum hominibus similitudinem de novo ei advenisse concedatur. Sed impietate, atque stultitiâ hujuscemodi opinionis demonstrandâ paulisper supersedebo: nunc

1 Corrector, addidit particula οὖν.   2 Corrector, ὄγκῳ.

nunc autem, quæ deinceps ab eo scripta sunt, ad verbum persequens, ejus tractatum refutare conabor, ubi tamen in promptu est, quod redarguam. Ait enim, *Non esse Deum perfectum cum homine perfecto*. Hactenus utrum ex duobus istis imperfectum vocaverit, incertum reliquit, & præ significati ambiguitate ad utrunq; ex æquo mẽs respicit, nec ex his, quæ audivimus, discere licet, utrum eorum imperfectum esse censeat, Deum ne, an hominem, an verò de utroq; pariter æqualiterque id dici opinetur. *Ipsum esse*, ait, *spiritu quidem Deum, Dei gloriam possidentem; hominem verò corpore, ignobilem hominum formam gestantem.* Dixit Deum, dixit hominem, omnibus autem notum est, non eandem esse nominum istorum significationem; sed aliis quidem verbis divinitatem, aliis verò humanitatem explicari. Deus etenim est bonorum omnium causa semper una & eadem, & sui similis, quę nunquam non fuit, & nunquam non erit. At homo alia quidem cum animalibus ratione carentibus communia habet, & non secus ac illa, carne sensibusque regitur, solâ verò mentis accessione à brutis animantibus secretus, in hoc positam naturæ suæ pro-

pricta-

θήσομαι. νυνὶ δὲ καθεξῆς τοῖς γεγραμμένοις κατὰ λέξιν διεξελθεῖν τὸν λόγον πειράσομαι, ὅσα περ ἂν ὑπαίτια κατὰ τὸ πρόχειρον ᾖ. φησὶ γὰρ μὴ εἶναι Θεὸν τέλειον μετὰ ἀνθρώπου τελείου. τέως ἐνταῦθα [1] πότερον ἀτελῆ τῶν εἰρημένων ὠνόμασεν, ἀφῆκεν ἀμφίβολον, καὶ παρὰ ἀδήλῳ τοῦ σημαινομένου πρὸς ἑκάτερον ἐπίσης ἡ διάνοια βλέπει, καὶ οὐκ ἔστιν ἐξ ὧν ἠκούσαμεν περί τινα [2] νομίζειν τὸ ἀτελὲς διδαχθῆναι, περὶ τὸν Θεὸν, ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἢ καὶ περὶ ἀμφοτέρων τὸ ἴσον οἴεται. αὐτὸν εἶναί, [3] φησι, Θεὸν μὲν πνεύματι, τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἔχοντα· ἄνθρωπον δὲ σώματι τὴν τῶν ἀνθρώπων ἄδοξον φορέσαντα μορφήν. εἶπε Θεὸν, εἶπε καὶ ἄνθρωπον· φανερὸν δὲ πᾶσι, [4] ὅτι οὐ ταυτὸν τῶν ὀνομάτων τούτων τὸ σημαινόμενον· ἀλλ' ἴδιος μὲν ὁ τῆς θεότητος, ἕτερος δὲ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ἑρμηνευτικός ἐστι λόγος. Θεὸς μὲν γάρ ἐστι τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον πάντων ἀγαθῶν αἴτιον, οὔτε [5] ποτὲ μὴ ὂν, οὔτε ποτὲ μὴ ἐσόμενον· ἄνθρωπος [6] δὲ τὰ μὲν ἄλλα συγγενῶς πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν διάκειται, καὶ διὰ σαρκὸς, καὶ αἰσθήσεως παραπλησίως αὐτοῖς διοικούμενος· τῇ δὲ

τῇ

1 Corrector, ὁπότερον.
2 Lego, νομίζει.
3 Ita Corrector, priùs enim erat, φασί.
4 Corrector addidit particulam ὅτι.
5 Adverbium, ποτὲ, Corrector addidit utroque in loco.
6 Ita Corrector, priùs erat, μὲν.

τοῦ νοῦ προσθήκῃ τῶν ἀλόγων κεχωρισμένον, ἐν τούτῳ τὸ ἰδιάζον ἔχει τῆς φύσεως· οὐ γὰρ ἄν τις ἄνθρωπον ὁριζόμενος, ἀπὸ σαρκῶν τε καὶ ὀστέων καὶ αἰσθητηρίων ὁρίσαιτο, οὐδὲ [1] τὴν βρωτικήν τι, καὶ ἀλλοιωτικὴν δύναμιν εἰπών τις, τὸ ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεδείξατο φύσεως· ἀλλὰ τὸ [2] διανοητικὸν, καὶ λογικὸν, τὸν ἄνθρωπον ἔδειξεν. Ἴσον οὖν ἐστὶν ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος ἑρμηνεῦσαι τὴν φύσιν, ἢ διὰ τοῦ ἰδίως παρεπομένου τῇ φύσει. ὅ, τε γὰρ ἄνθρωπον εἰπὼν, τὸ λογικὸν ἐνεδείξατο· ὅ, τε λογικὸν ὀνομάσας, τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς φωνῆς ταύτης [3] ἀπέδειξεν. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἀπολινάριος Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ὀνομάσας, [4] εἴπερ τὰς ἐμφαινομένας τῇ θεότητι σημασίας τῇ φωνῇ ταύτῃ συμπεριέλαβεν, οὐδ' ἂν τοῦ ἀνθρώπου τὸ σημαινόμενον διὰ τῆς ἑρμηνείας λωβήσαιτο· ἀλλ' εἴπερ ἄνθρωπος λέγεται, ἔστι πάντως ἡ κλῆσις ἀληθὴς καὶ οὐ ψευδώνυμος· τὸ δὲ ἀληθὲς τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ λογικὸν εἶναι ζῶον, τὸ οὕτω κατονομαζόμενον, ἐπιδείκνυται· ὁ δὲ λόγος ἐκ διανοίας πάντως, ὥστε εἰ ἄνθρωπος, καὶ διανοητικὸς ἐξ ἀνάγκης· εἰ δὲ οὐ διανοητικὸς, οὐδὲ ἄνθρωπος.

XXIII. Ἀλλ'

prietatē habet. Nemo enim hominē definiturus, carne, ossibus, atque sensoriis definiet; nec aliquis comedendi, cibumque alterandi facultatē recensens, humanæ unquam naturæ proprietates designavit; sed cogitandi atque differendi facultas hominem denotat. Idem itaque est alicujus naturam vel solo nomine, vel ex eo quod peculiariter illi naturæ convenit, explicare; nam qui hominem dicit, quod rationis capax est, exprimit, & qui rationale vocat, hominem hac voce significat. Apollinaris itaque Deum & hominem nominans, si earum rerum significationes, quæ in divinitate conspiciuntur, hac voce complectitur, profectò nec id quod hominis vocabulo significatur, suis interpretationibus adimere poterit. Sed si homo dicitur, vero prorsus, & non ementito nomine sic appellatur; veram autem hujus nominis significationem esse ex eo demonstratur, quòd rationale animal illud sit, quod ita appellatur; ratio autem ex mente prorsus oritur, ita ut si homo est, necessariò mente præditus esse dicatur; si verò mente careat, neque homo esse potest.

XXIII. Sed

1 Secuti sumus hic antiqui Correctoris lectionem; nam in Vaticani codicis textu scribitur, οὐδὲ τὴν βρωτικὴν δύναμιν, nullo, ut mihi videtur, sensu, nam ex morte nulla oriri potest in homine δύναμις.

2 Corrector, διανοητικόν τι, ἢ.

3 Corrector, ἐπέδειξεν.

4 Corrector, εἴπερ πάσας τάς.

XXIII. *Sed homo*, inquit, *erat, corpore vilem hominum formam gestans*. Hæc de suo, non ex sacræ Scripturæ doctrinâ nobis obtrudit. Verùm ut hæc quoque Apollinaris effata in contrarium atque ipse intendit, convertamus, ita sermonem instituemus. *Ignobilem*, inquit, *gessit hominum formam*. Quænam hominum gloria sit primùm videamus, eoque pacto quænam eorundem ignobilitas sit consequenter intelligemus. Vera itaque hominis gloria vita est, ad virtutis normam instituta; effœminatorum enim erit ex quadam coloris venustate, vel carnis flore, aut è converso ex corporis deformitate hominum gloriam, vel ignobilitatem metiri. Si itaque gloriam hominis fatemur esse virtutem, eorum ignobilitas prorsus erit vitium. Veruntamen Apollinaris ait, ignobilem hominum formam Deum suscepisse. Si igitur in vitio ignobilitas, vitium autem eligentis voluntatis turpitudo est; eligit autem cogitatio, eaque mentis quidam motus est; qui igitur humanam circa Deum ignobilitatē agnoscit, hominem, per quem in humanâ vitâ conversatus est, mente non spoliat. Et hoc sanè cum divinarum Scripturarum eloquiis con-

XXIII. Ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν, τῷ σώματι, φησι, [1] τὴν τῶν ἀνθρώπων ἄδοξον φορέσας μορφήν. Ταῦτα μὲν οἴκοθεν, καὶ οὐκ ἐκ τῆς γραφικῆς ἡμῖν διδασκαλίας προβάλλεται· πλὴν ὡς ἂν καὶ ἀπ' αὐτῶν, ὧν λέγει, πρὸς τοὐναντίον αὐτῷ περιτραπείη τὸ σπουδαζόμενον, οὑτωσὶ τὸν λόγον κατανοήσωμεν. τὴν ἄδοξόν, φησιν, ἐφόρεσε τῶν ἀνθρώπων μορφήν. τίς δόξα ἀνθρώπου πρότερον ἐπισκεψώμεθα, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὴν ἀδοξίαν νοήσομεν. οὐκοῦν δόξα ἀνθρώπου ἥγε ἀληθὴς δόξα, ἡ κατ' ἀρετήν ἐστι πάντως ζωή. τὸ γὰρ εὐχροίᾳ τινὶ, ἢ ὥρᾳ σαρκὸς, ἢ τὸ ἔμπαλιν ἀμορφίᾳ σώματος, τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὴν ἀδοξίαν ὁρίζεσθαι, τῶν διατεθρυμμένων ἂν εἴη. εἰ οὖν ἡ ἀρετὴ τὸ ἔνδοξον ἐπ' ἀνθρώπων [2] ὁμολογεῖται, ἡ κακία πάντως [3] τὸ ἄδοξον. ἀλλὰ μήν, φησι, τὸν Θεὸν ὁ Ἀπολινάριος τὴν ἄδοξον τῶν ἀνθρώπων ὑπεληλυθέναι μορφήν. εἰ οὖν ἐν κακίᾳ τὸ ἄδοξον· κακία δὲ προαιρέσεως αἶσχός ἐστι· προαιρεῖται δὲ ἡ διάνοια· διάνοια δὲ νοῦ [4] τι κίνημα· ἄρα τὴν ἀνθρωπίνην ἀδοξίαν περὶ τὸν Θεὸν βλέπων, οὐκ ἀποσχίζει τῆς διανοίας τὸν ἄνθρωπον, δι' οὗ ὁ Θεὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καθωμίλησε. καὶ συμβαίνει γε τοῦτο ταῖς θείαις κα-

1 Corrector, ὁ τῶν.
2 Corrector, ὡμολόγηται.
3 Corrector, ἐστὶ τό.
4 Corrector, ἐστί τι κίνημα.

γραφαῖς, τὸ, δι᾽ ἡμᾶς αὐτὸν ἁμαρ-
τίαν γενέσθαι, τουτέστιν τὴν ἁμαρτικὴν
τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν πρὸς ἑαυτὸν
,, ἑνῶσαι. Κύριόν, φησιν, ἐν δουλικῷ
,, φανέντα σχήματι· ἆρα [1] ὁ δοῦλος οὗτος,
οὗ τὸ σχῆμα ὑπέδυ ὁ Κύριος, ἄρτιος ἦν, ἢ
λελώβητο; τὸ γὰρ ἐλλειπές τι, καὶ
ἠκρωτηριασμένον κατὰ τὴν τοῦ ζώου συμ-
πλήρωσιν, λώβην ἄν τις εἰκότως
,, προσαγορεύσειεν. οὐκ ἄνθρωπός,
φησιν, ἀλλ᾽ ὡς ἄνθρωπος, διότι
,, οὐχ ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ [2] κατὰ τὸ
,, κυριώτατον. εἰ μὴ ὁμοούσιος, ἑτερού-
σιος πάντως· ὧν δὲ ὁ λόγος τῆς
οὐσίας ἕτερος, τούτοις οὔτε ἡ φύσις κοι-
νή, οὔτε ἡ κλῆσις. ἄλλη πυρὸς οὐσία,
καὶ ὕδατος ἄλλη, καὶ αἱ προσηγο-
ρίαι τῶν δύο, διάφοροι· Πέτρος δὲ καὶ
Παῦλος, ἐπειδὴ φύσις μία, καὶ τὸ
ὄνομα τῆς οὐσίας κοινόν· ἄνθρωπος γὰρ
τούτων ἑκάτερος. εἰ οὖν ἄλλο τι κατὰ
τὴν οὐσίαν ἦν, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἀλ-
λὰ [3] μέχρι τοῦ φαινομένου κατὰ ἄνθρω-
πον ἐσχηματίζετο, τῇ δὲ ἀληθείᾳ
κατὰ τὴν φύσιν παρήλλακτο· λεγέτω
πάντα δόκησιν εἶναί τινα, καὶ ἀπα-
τηλὴν φαντασίαν, ψευδὴς κατ᾽ αὐ-
τὸν ἡ βρῶσις, ψευδὴς ὁ ὕπνος, ἀνύ-
παρκτα

convenit, ipſum nempe propter nos peccatū eſſe factum, hoc eſt, peccatis obnoxiam hominis animam ſibi ipſi copulaſſe. *Dominum,* inquit, *in ſervili formâ apparentem.* Servus iſte, cujus formam Dominus induit, omnibus ne numeris abſolutus erat, an depravatus? quod enim mancum eſt, ac partibus ad animalis perfectionē neceſſariis orbatum, non immeritò quis depravatum nuncupaverit. *Non homo,* inquit, *ſed ut homo, quia conſubſtantialis non erat homini eâ ex parte, quæ potiſſima eſt in homine.* Si non conſubſtantialis, ergo diverſæ omnino ſubſtantiæ; in quibus autem ratio eſt diverſa ſubſtantiæ, his neque eadem natura, neque idem nomen. Alia eſt ignis, & alia aquæ ſubſtantia, & horum quoque diverſa ſunt nomina: Petrus autem & Paulus, quoniam unius, ejuſdemque naturæ ſunt, ideo & cōmune eorundem ſubſtantiæ nomen habent; uterque enim horum homo eſt. Si igitur aliud quid Chriſtus ſubſtantiâ erat, non autem homo, & ſpecie quidem tenus hominem referebat, re autem verâ ſecundùm naturam differebat ab homine; dicat omnia, quæ de Chriſto narrantur, vanam quandam ſpeciem falſamque viſionem eſſe; non verum juxta ejus ſententiam cibum, nec verum ſomnum cepit,

quot-

1 Locum hunc uſque ad pag. ſeq. lin. 16. partim ad verbnm, partim ad ſententiam, ſæpe laudato Panopliæ titulo decimo tertio inſeruit Euthymius pag. 528. Verſiculo, *Dominum in ſervili formâ.* cum ſequenti cujus initium. *Qui quod maximè.*

2 Corrector, διὰ τὸ.

3 Ita Corrector, priùs erat μὲν χρὴ, vel χρὴ τοῦ φαινομένου. Fortè legendum, ἀλλὰ μὲν μέχρι τοῦ φαινομένου.

quotquot etiam in curãdis morbis miracula perpetravit, inanes extitere visiones, crucifixio nequaquam fuit, nec in monimento depositus est, nec resurrexit; sed ista omnia ita quidem esse videbantur, re autem verâ, juxta Scriptorem nostrum, eorum, quæ conspiciebantur, nihil omnino erat. Si enim homo non erat, quomodo, quæ de ipso narrantur extitere? Qua ratione autem quis eum esse hominem dixerit, qui ab humanâ substantiâ alienus est? Neque enim, inquit, consubstantialis est homini secũdùm potissimam ejus partem. Qui autem potissimam partem, hoc est, mentem aufert ab homine, is quod superest, jumentum esse definit; jumentum autem non est homo. Deinde inquit, *Humiliatum in carne, superexaltatum verò à Deo divinâ sublimitate.* Hoc rursus ultra impietatem, iis quæ antea protulit, dementius est. Aliud, dicit, humiliatum fuisse, & aliud superexaltatum. Caro, inquit, humiliata fuit, cum tamen quæ suâpte naturâ humilis est, humiliari opus non habeat; divinitatem verò superexaltari dicit, quamvis quod altissimum est, exaltatione non egeat. Ubi nam igitur superexaltata est divinitas, quæ omnia supereminet, omnemque sublimitatem excedit; sed quod sui naturâ humile est, exaltatur, velit nolit Scriptor noster, ut in paulò ante habito hisce de rebus sermone disserui.

XXIV. Sed

πραχθέντα πάντα τὰ κατὰ τὰς ἰάσεις θαύματα, οὐ γέγονεν ὁ σταυρὸς, οὐχ ἡ ἐν μνημείῳ θέσις, οὐχ ἡ ἐκ τῶ πάθους ἀνάστασις· ἀλλὰ δοκήσει μὲν τὰ πάντα ἐφαίνετο· ἦν δὲ κατὰ τὸν τῶ λογογράφου λόγον τῶν φαινομένων οὐδέν. εἰ γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἦν, πῶς τὰ περὶ αὐτὸν ἱστορούμενα ἦν; πῶς δ᾽ ἂν εἴποι τίς εἶναι ἄνθρωπον, τὸν τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀλλότριον; οὐ γὰρ [1] ἦν, φησὶν, ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ κυριώτατον· ὁ δὲ τὸ κυριώτατον ἀφαιρῶν τῶ ἀνθρώπου, τοῦτο δέ ἐστιν ὁ νοῦς, κτῆνος ἀπέδειξε τὸ λειπόμενον· τὸ δὲ κτῆνος, οὐκ ἄνθρωπος. εἶτά φησι, Ταπεινώσαντα ,, [2] σαρκὶ. ὑπερυψωθέντα δὲ ὑπὸ Θεοῦ ,, τὴν θείαν ὕψωσιν. τοῦτο πάλιν τῶν ,, προλαβόντων μετὰ ἀσεβείας ἀνοητότερον. ἄλλον φησὶ τεταπεινῶσθαι, καὶ ἕτερον ὑπερυψῶσθαι: ἡ σάρξ, φησι, τεταπείνωται, καίτοι οὐδὲν τῶ ταπεινωθῆναι προσδεομένη, ἡ τὸ ταπεινὸν ἐκ φύσεως ἔχουσα. τὴν δὲ θεότητα ὑπερυψῶσθαι λέγει. καὶ μὴν τὸ ὕψιστον ἀνεπιδεὲς τῆς ὑψώσεως. πῶς τοίνυν ὑπερυψώθη ἡ θεότης, ἡ τῶ παντὸς ὑπερκειμένη, καὶ ὑπεραναστῶσα πάσης ὑψώσεως;

XXIV. Ἀλλὰ

1 Ita Corrector, antea ἂν φησιν.   2 Corrector, ἑαυτὸν σαρκί.

XXIV. Ἀλλὰ τὸ τῇ φύσει ταπεινὸν ὑψοῦται, κἂν ὁ λογογράφος μὴ βούληται, καθὼς μικρῷ πρόσθεν ὁ περὶ τούτων λόγος διήρηται. πάλιν δὲ κατὰ τοὺς ἐν ὕπνῳ παραφθεγγομένους, ἀφεὶς τῆς κατασκευῆς τὸ ἀκόλουθον, τοῖς ἡμετέροις λόγοις συγκέχρηται. καὶ ἅπερ ἄν τις εἴποι τῶν ὑγιῶς φρονούντων περὶ τοῦ δόγματος, ταῦτα καὶ αὐτὸς τοῖς ἰδίοις καταμίγνυσι λόγοις. διακρίνει γὰρ τὸ δοξαζόμενον, καὶ τὸν τὴν δόξαν ἔχοντα. „Δοξάζεται γάρ, φησιν, ὡς ἄνθρωπος· „δόξαν δὲ ἔχει πρὸ τοῦ κόσμου, ὡς „Θεὸς προϋπάρχων τῶν αἰώνων. Μέχρι τούτων [1] εὐγνωμονεῖ· ἀλλ' εἰ μὲν τούτοις τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ περιώριστο, ἴσως ἄν τις αὐτὸν ἐκ μεταμελείας ᾠήθη πρὸς τὰς εὐσεβεστέρας ἐλθεῖν τῶν ὑπολήψεων· νυνὶ δὲ καθάπερ καμπτήν τινα τὴν ὑγιῆ ταύτην διάνοιαν τοῦ λόγου περιοδεύσας, πάλιν ἐπὶ τὸ τῆς πλάνης ἐπαναστρέφει στάδιον, καὶ πολλαῖς καθ' ἡμῶν λοιδορίαις χρησάμενος, καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Ἕλλησι τὸ καθ' ἡμᾶς παρισώσας, αὖθις ἐπαναλαμβάνει τοῦ λόγου τὸν ἔμετον, ὃν ἐν τοῖς προλαβοῦσι φθάσας ἐξήμεσε, τὴν [2] προαιώνιον σάρκα διὰ τῆς ματαιότητος τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ περιπλάσσων, καὶ λέ-

XXIV. Sed rurſus illorum inſtar, qui in ſomniis perverſè loquuntur, eo prætermiſſo, quod conſequens erat, ut probaret, verba noſtra uſurpat, & quæ rectè de fide ſentientium aliquis diceret, hæc & ipſe propriis immiſcet ſermonibus. Id enim, quod glorificatur, ab eo qui gloriam poſſidet, diſcernit. *Glorificatur enim*, ait, *ut homo; gloriam verò habet antequam mundus conderetur, utpote Deus ante ſecula exiſtens*. Hactenus quidem rectè ſentiens: atqui ſi intra hoſce tantùm terminos Scriptoris dicta [1] conſiſterent, fortaſſe aliquis ipſum pœnitentiâ ductum ad rectæ fidei magìs conformes acceſſiſſe ſententias cenſuerit; nunc verò illorum inſtar, qui per flexuoſas, & in ſe redeuntes vias incedunt, ſanam hanc rectamq; ſententiam verborum converſione complectés, mox in idem erroris ſtadium recurrit, multiſque adversùs nos convitiis uſus, & cum Judæorum, tum Gentilium erroribus fidem noſtram æquiparans, ſordes, quas in antecedentibus evomuerat, ſequenti ſermone reſorbet, dum carnem ſeculis antiquiorem, ſuorum vanitate verborum Chriſto affingit,

c di-

1 Corrector emendaſſe videtur, ἀγνωμονεῖ; ejus enim emendatio, obſcuris quibuſdam linearum ductibus expreſſa, nón poteſt clarè legi in codice Vaticano.

2 Corrector, τὴν προαιώνιον ἐκείνην σάρκα.

dicens, [1] Filium, qui carne prędita mens erat, ex muliere genitum fuisse; nō quòd in Virgine caro factus fuerit, sed quòd per ipsam, quasi per canalem, transiens, talis tunc exteriùs apparuerit, qualis ante secula erat, carnalis, videlicet, Deus, & ut ipse loquitur, mens carne prædita; quamobrem subdit, ipsum Cruci suffixum Dominum gloriæ nuncupari, & à Prophetâ Dominum potestatum dici; indeque fieri, ut voces illas imperii & potestatis indices proferat, nempe, Ego dico tibi, & Ego præcipio tibi, & Ego operor, & quotquot alia sublimiorem speciem præseferunt. Quid igitur eximius iste vir dicet? Ubi nam ponet materni lactis haustum, pannos quibus involutus fuit, crescentem atque decrescentem vitam, corporis incrementum paulatim factum, somnum, laborem, parentibus obtemperationē, mœrorem, tristitiam, Paschatis comedendi desiderium, aquæ postulationem, cibi sumptionem, vincula, alapas, plagas flagellis inflictas, spinas capite gestatas, coccineum indumentum, contumeliam arundine illatam, lanceam, acetum,

cla-

λέγων, [1] νῦν ἔνσαρκον ὄντα τὸν υἱὸν ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι, οὐκ ἐν τῇ παρθένῳ σάρκα γενόμενον· ἀλλὰ παροδικῶς δι᾽ αὐτῆς διεξελθόντα, οἷος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν, τότε φανερωθῆναι αὐτὸ τὸ φαινόμενον, σάρκινον ὄντα Θεὸν, ἢ, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, ἔνσαρκον νοῦν. διὸ, φησιν, αὐτὸν Κύριον δόξης τὸν ἐσαυρωμένον κατονομάζεσθαι, καὶ Κύριον δυνάμεων παρὰ τῆς προφητείας λέγεσθαι, καὶ τὰς αὐθεντικὰς ἐκείνας καὶ δεσποτικὰς ποιεῖσθαι φωνὰς, τὸ, ἐγὼ λέγω σοι, καὶ ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι, καὶ ἐργάζομαι ἐγὼ, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ὑψηλοτέρας ἐμφάσεως ἔχεται. τί οὖν ὁ γεννάδας; ποῦ θήσει τὴν θηλὴν, τὰ σπάργανα, τὴν ἐπίρρυτον ζωὴν καὶ ἀπόρρητον, τὴν κατ᾽ ὀλίγον τοῦ σώματος αὔξησιν, τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν τῶν γονέων ἐπιταγὴν, τὴν ἀδημονίαν, τὴν λύπην, τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πάσχα, τὴν τοῦ ὕδατος αἴτησιν, τὴν μετουσίαν τῆς βρώσεως, τὰ δεσμὰ, τὰ ῥαπίσματα, τὰς ἐκ μαστίγων πληγὰς, τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀκανθοφορίαν, τὴν τοῦ κοκκίνου περιβολὴν, τὴν διὰ τοῦ καλάμου ὕβριν, τὴν

[2] λόγ-

1 Extat apud Euthymium Zigabenum in parte secundâ Panopliæ dogmaticæ tit. 13. inter alia excerpta ex hoc Nysseni opere, locus quidam pag. 527. Versiculo, *Nunc ait*. cujus nonnulla tantùm verba hic reperiuntur; cætera verò nec hic, nec in reliquo opere apparent: at nihilominus censendum est, multa ibi de suo Euthymium addidisse, cum suspicari nemo possit, mutilum aut mancum esse exemplar illud, ex quo egregium hoc Nysseni opus primi in lucem edimus.

[1] λόγχην, τὸ ὄξος, τοὺς ἥλους, τὴν χολὴν, τὴν σινδόνα, τὸν ἐνταφιασμὸν, τὸ μνημεῖον, τὸν λίθον. πῶς ταῦτα συναρτήσει τῷ Θεῷ; εἰ γὰρ ὁ ἔνσαρκος αὐτοῦ Θεὸς, ὅπερ διὰ τῆς Μαρίας ὤφθη, τοῦτο πάντοτε ἦν, καὶ τὸ φαινόμενον θεότης ἦν, πάντα ταῦτα ἡ θεότης πάσχει, θηλάζει, σπαργανοῦται, τρέφεται, κοπιοῦται, αὔξεται, πληροῦται, κενοῦται, ὑπνοῖ, λυπεῖται, ἀδημονεῖ, στενάζει, δίψης καὶ πείνης αἰσθάνεται, πρὸς τὴν συκῆν [2] τρέχει, ἀγνοεῖ τοῦ δένδρου καὶ τῆς ὥρας τὴν καρποφορίαν, τὴν ἡμέραν, καὶ τὴν ὥραν οὐκ οἶδε, τύπτεται, [3] δεσμεύεται, ῥαπίζεται, ἥλους δι' ἑαυτῆς δέχεται, αἱμάσσει, νεκρὰ γίνεται, ἐνταφιάζεται, μνήματι καινῷ ἐναποτίθεται· ἆρα συντίθεται οἰκεῖα καὶ κατὰ φύσιν εἶναι τῇ προαιωνίᾳ θεότητι ταῦτα, καὶ μὴ ἀναστραφῆναι, εἰ μὴ ἐθήλασε, μηδ' ἂν ὅλως ἐν τῷ ζῆν εἶναι, μὴ [4] τῷ διαπνευσθέντι τῆς δυνάμεως, τῆς τροφῆς μετουσίᾳ παρεμυθήσατο; πῶς δὲ καὶ ἀγνοεῖ ὁ ἔνσαρκος αὐτοῦ Θεὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην; πῶς δὲ οὐκ ἐπίσταται τὸν τῶν συκῶν καιρὸν, ὅτι κατὰ τὸ πάσχα [5] οὐχ' ἂν ἐφευρεθείη τῷ δένδρῳ καρπὸς εἰς ἐδωδὴν ἐπιτήδειος; τίς ὁ ἀγνοῶν, εἰπάτω;

clavos, fel, sindonem, sepulturam, monimentum, lapidem eidem superimpositum? Quomodo hæc Deo aptabit? Si enim carneus ejus Deus id semper erat, quod ex Mariâ apparuit, & quod apparuit divinitas erat; hæc omnia divinitas patitur, lactem sugit, pannis involvitur, nutritur, laborat, crescit, impletur, excrementa egerit, dormit, tristitiâ atque mœrore afficitur, suspirat, famem, sitimque sentit, ad ficum *Mar. 11.13.*
currit, arboris illius fructus, eorumq; tempus ignorat, diem atque horam nescit, verberatur, vinculis constringitur, alapis cęditur, clavis configitur, sanguinem fundit, moritur, sepelitur, in novo monimento collocatur. Nunquid hæc omnia divinitati ante secula existenti propria & connaturalia esse concedit, eamque corporis incrementum recepturam non fuisse fatetur, nisi lactasset, nec prorsus vivere potuisse, ni vires collapsas cibi sumptione reparasset? Quomodo etiam carneus ejus Deus diem horamque illam ignorat? Quomodo nescit ficorum tempus, & quòd imminente Paschate fructus ad vescendum aptus illâ in arbore non inveniretur? Dicat, quisnam est ille, qui ignorat? Quisnam

1 Corrector, primo loco ponit χολὴν, secundo loco λόγχην.
2 Corrector, ἔρχεται.
3 Corrector, δεσμεῖται.
4 Corrector, τὸ διαπνευσθὲν, & mox παραμυθήσατο. Sed potiùs legendum videtur εἰ μὴ τὸ διαπνευσθὲν &c.
5 Ita Corrector, antea, οὐκ εὑρεθείη.

nam tristitiâ afficitur? Quisnam consilii inopiâ in angustias adducitur? Quisnam se à Deo derelictum fuisse clamat? Si una est Patris, Filiique divinitas, à quonam derelinquitur, quemadmodum in Cruce clamavit? Si enim patiebatur divinitas; unam autem esse Patris & Filii divinitatem rectæ fidei cultores confitentur; & qui patiebatur

Mat. 27. 46. ait, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*; quomodo una divinitatis substantia in passione dividitur, & alia quidem derelinquit, alia verò derelinquitur; alia quidem moritur, alia in vitâ permanet, alia quidem necatur, alia verò, quod obiit, à mortuis excitat? Vel enim unam non esse fatebitur Patris, & Filii divinitatem, & per hæc Ario astipulari deprehendetur; vel si Arium oppugnans unam eandemque divinitatem utriusque esse dicat, à seipso prorsus dissentiet, cùm nullo pacto possit efficere, ut ne fabula à se conficta undique nutet; sed humiliores hasce, &

πάσχει; τίς ὁ λυπούμενος; τίς ὁ ἐν ἀμηχανίᾳ στενοχωρούμενος; τίς ὁ ἐγκαταλελεῖφθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήσας; εἰ μία θεότης Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ παρὰ τινὸς ἡ ἐγκατάλειψις γίνεται, ἣν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐξεφώνησεν; εἰ γὰρ τὸ πάσχον ἡ θεότης· μιᾶς δὲ εἶναι θεότητος τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οἱ εὐσεβοῦντες συντίθενται· φησὶ δὲ ὁ πάσχων, ὅτι Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες· πῶς [1] μία οὐσία ἡ θεότης ἐν τῷ πάθει μερίζεται, καὶ ἡ μὲν καταλείπει, ἡ δὲ καταλείπεται· ἡ μὲν ἐν θανάτῳ γίνεται, ἡ δὲ [2] ἐν ζωῇ διαμένει· ἡ μὲν νεκροῦται, ἡ δὲ τὸ νεκρωθὲν διανίστησιν; ἢ γὰρ οὐχ ὁμολογήσει μίαν ἐπὶ Πατρός τε, καὶ Υἱοῦ τὴν θεότητα, καὶ συνήγορος Ἀρείου διὰ τοῦτο ἀναφανήσεται. ἤ, εἴπερ Ἀρείῳ μαχόμενος, μίαν λέγοι, οὐδὲ ἑαυτῷ πάντως συνθήσεται, στῆσαι τὸν ἀναπλασθέντα μῦθον ἐν ἑαυτῷ μὴ δυνάμενος· ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην τὰς ἐμπαθεῖς ταύτας καὶ ταπεινοτέρας φωνάς τε, καὶ διαθέσεις τῷ ἀνθρωπίνῳ προσμαρτυρήσει, ἄτρεπτόν τι καὶ ἀπαθῆ τοῦ Θεοῦ τὴν φύσιν, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων παθημάτων διαμεμενηκέναι συνθήσεται. καὶ τούτων μάρτυς αὐτὸς, ὁ εἰπὼν

ad concitationem motumque animi pertinentes tum voces, tum affectiones humanitati adscribet; divinam verò naturam in ipsâ humanarum affectionum communione omnis perturbationis affectûsque immunem, nullique mutationi obnoxiam perstitisse consentiet. Hujus autem rei testis est vel ipse Apollinaris, qui de Filio loquens, ait, *Glorificatur quidem ut homo, ex igno-*

1 Corrector, μία ὖσα.

2 Corrector, ἐν τῇ ζωῇ.

εἰπὼν περὶ αὐτοῦ, ὅτι δοξάζεται μὲν, ὡς ἄνθρωπος, ἐξ ἀδοξίας ἀναβαίνων. ἔχει δὲ τὴν δόξαν πρὸ τοῦ κόσμου, ὡς Θεὸς προϋπάρχων. ἡ γὰρ ἀδοξία πάντως, ἡ παθητὴ τῆς σαρκὸς φύσις ἐστί· δόξα δὲ ἄρα αἰώνιος, ἡ ἀπαθής τε καὶ ἀκήρατος δύναμις.

XXV. Ὡς δ' ἂν μὴ συκοφαντεῖν ἐν τοῖς εἰρημένοις δοκοίημεν, αὐτὴν τὴν [1] κατὰ νοῦν ἡμῖν προεξετασθέντων καὶ τὴν λέξιν ἐκθήσομαι. Ἕλληνες [2] γὰρ, φησι, καὶ Ἰουδαῖοι προφανῶς ἀπιστοῦσι, μὴ καταδεχόμενοι Θεὸν ἀκούειν τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα. διὰ τί νῦν ἐν τῷ τόκῳ τὴν σάρκα παρεσιώπησε, καίτοι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἦν πάντως, καθὼς φησί που ὁ Κύριος. ἀλλ' ἐπειδὴ βούλεται αὐτὴν τὴν τεχθεῖσαν σάρκα θεότητα εἶναι, καὶ κατασκευάσαι οὐκ ἐν σαρκὶ πεφηνέναι τὸν Θεὸν, λέγει, Ἀλλὰ Θεὸν ἔνσαρκον πρὸ αἰώνων ὄντα, μετὰ ταῦτα διὰ γυναικὸς τετέχθαι, καὶ πρὸς τὴν τῶν παθημάτων πεῖραν, καὶ [3] πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην ἐλθεῖν. καὶ ταῦτα λέγων, οὐ δίδωσιν αὐτῷ οὐδὲ τὸ ἄνθρωπον εἶναι· ἀλλὰ τοῖς μὲν πάθεσιν ὑπάγει, ὡς ἄνθρωπον, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης οὐ μεταδίδωσι φύσεως· πῶς γὰρ ἄνθρωπος τὸ μὴ ἐκ γῆς εἶναι λεγόμενον; ἐκ γὰρ

ignobilitate sursum evectus; gloriam verò possidet ante mundi opificium, ut Deus, ante omnia existens. Nam ignobilitas prorsus est, patibilis natura carnis, æterna itaq; gloria erit impatibilis potentia, atq; immortalis.

XXV. Verùm ne quis nos in his, quæ diximus, calumniari existimet, ipsiusmet Apollinaris verba referam, in quorum sensum modò inquisivimus. *Ethnici enim*, inquit, *& Judæi manifestè infideles sunt, utpote qui Deum ex muliere genitum vel fando audire renuunt*. Cur nunc de partu loquens, carnem silentio præteriit, quamvis quod natum est ex carne, caro omnino fit, ut alicubi Dominus ait. *Joan. 3. 6.* Sed quoniam ipsam carnem, quæ ex muliere nata est, divinitatem esse vult; ac insuper adstruere intendit, Deum in carne manifestatum non fuisse, idcirco dicit, *Sed Deum carne ante secula præditum, postea ex muliere genitum fuisse, & ad passionum experimenta, cæterasque humanæ naturæ necessitates subeundas in mundum venisse*. Hæc autem asserens nec ipsi hominem esse largitur; sed passionibus quidem subdit, ut hominem, humanam verò naturam eidem non impertitur. Quonam enim pacto homo esse poterit, quod è terrâ non esse dicitur? Ex Adam

1 Corrector, κατὰ τὸν νοῦν.
2 Corrector, μὲν γὰρ.
3 Corrector, κατὰ τὴν τῆς.

dam enim ait Scriptura humanum genus ortum habuisse, cumque primum è terrâ creatum divinâ virtute fuisse: quapropter & Lucas,
Luc. 3. 38. Christi, qui putabatur Josephi filius esse, genealogiam texens, ait, *Qui fuit Adam*, per singulos Patres ordinatâ serie generationis ejus initium repetens. Porro qui ex hominum genere non oritur, non homo, sed aliud quid omnino est. Cum itaque carneus ille nostri Scriptoris Deus neque homo sit, utpote qui nihil humani generis habeat; neque Deus cum incorporeus non sit; quidnam revera sit, dicant ejus erroris discipuli, atque defensores. *Sed nobis assentirentur*, inquit, *Ethnici atque Judæi, si eum, qui natus est, divinum hominem esse diceremus, quemad-*
4. Reg. 2. *modum Eliam*. Sed quis Ethnicorum, quæ de Eliâ narrantur miracula, pro veris habuit, ignê, nempe, duplici formâ indutum, alium quidem currûs, alium verò equorum specie, è cælo deorsum versùs delatum, alieno ab ejus naturâ impetu moveri, & Eliam, ignem aurigæ instar moderantem, flammeo in curru sursum evectum, illæsum in igne servari, igne ignem trahente, eo, scilicet, qui equos exprimebat, illum qui currûs speciem repræsentabat. Si quis enim hæc eo, quo decet pacto accipiat, ex hac utique Eliæ historiâ accommodatam ad suscipiendum

ἐκ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ λέγει ἡ γραφὴ τὸ ἀνθρώπινον γενέσθαι, καὶ πρῶτον ἐκεῖνον διὰ τῆς θείας δυνάμεως ἐκ γῆς φῦναι· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λουκᾶς τὸν νομιζόμενον τοῦ Ἰωσὴφ υἱὸν γενεαλογῶν, φησὶ, τοῦ Ἀδὰμ, ἐξάπτων καθ' ἕκαστον τῶν πατέρων τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως. ὁ τοίνυν μὴ ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων γενόμενος, ἄλλο τι πάντως ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. ὁ οὖν μήτε ἄνθρωπος, τῷ μηδὲν ἔχειν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μήτε Θεὸς, τῷ μὴ εἶναι ἀσώματος ἐκεῖνος ὁ ἔνσαρκος τοῦ λογογράφου Θεὸς, τί ἂν εἴη, λεγέτωσαν οἱ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ μαθηταὶ, καὶ συνήγοροι.
» Ἀλλ' ἐδέξαντο ἄν, φησιν, Ἕλληνες, καὶ
» Ἰουδαῖοι, εἴπερ ἄνθρωπον ἔνθεον εἶναι
» τὸν τεχθέντα ἐλέγομεν, ὥσπερ Ηλίαν·
καὶ τίς τῶν Ἑλλήνων τὰ κατὰ τὸν Ηλίαν θαύματα, ὡς ἀληθῆ, παρεδέξατο· ὅτι πῦρ διχῇ τῷ σχήματι τυπωθὲν, τὸ μὲν εἰς ἅρματος εἶδος, τὸ δὲ εἰς ἵππων μορφὴν, τὴν ἐναντίαν τῇ οἰκείᾳ φύσει κινεῖται φορὰν, ἄνωθεν ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον, καὶ ὅτι μετάρσιος ἐπὶ τοῦ φλογίνου ἅρματος ἡνιοχῶν τὸ πῦρ ὁ Ηλίας, ἀπαθὴς ἐν τῇ φλογὶ διασώζεται, τοῦ πυρὸς τὸ πῦρ ἕλκοντος, τοῦ ἐν τοῖς ἵπποις, τὸ ἐν τῷ ἅρματι. εἰ γὰρ ταῦτά τις δέξαιτο καθ' ὃν δεῖ τρόπον, δι' αὐτῶν δὴ τούτων

dum

των [1] τὸν λόγον πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν [2] ἀναδειχθήσεται, τυπικήν τινα προφητείαν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως ἐν τῷ διηγήματι βλέπων, διὰ τῶν γεγονότων προτυπουμένην· ὡς γὰρ ἀναφερὲς ὂν τῇ φύσει τὸ πῦρ, θείᾳ δυνάμει πρόσγειον γίνεται· ὁ δὲ Ἠλίας περισχεθεὶς τῷ οὐρανίῳ πυρὶ, πάλιν πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐπαναστρέφοντι κίνησιν, καὶ αὐτὸς συνεπαίρεται· οὕτως ἄϋλός τις [3] οὐσία, καὶ ἀνειδὴς, ἡ τοῦ ὑψίστου δύναμις, τὴν δουλικὴν μορφὴν, τὴν διὰ τῆς παρθένου ὑπόστασιν, διαλαβοῦσα, πρὸς τὸ ἴδιον ὕψος ἀνήγαγεν, [4] εἰς τὴν θείαν τε καὶ ἀκήρατον μεταστοιχειώσασα φύσιν· ὥστε ὁ πρὸς τοῦτο δυσπειθῶς ἔχων, οὐδ᾽ ἂν τῇ κατὰ τὸν Ἠλίαν θαυματοποιΐᾳ προσθοῖτο· ὁ δὲ ἐν ἐκείνῳ προκαταμαθὼν σκιαγραφηθεῖσαν τὴν ἀλήθειαν, οὐδ᾽ ἂν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἀντιτύπως ἔχοι.

XXVI. Εἶτα ἐφ᾽ ἡμᾶς στρέφει τὴν λοιδορίαν, τοὺς μὴ παραδεχομένους αὐτοῦ τὸν ἀναπλασθέντα μῦθον, καὶ φησίν. „Οἱ δὲ ἐν σχήματι „πίστεως ἄπιστοι τῷ ἐκ γυναικὸς „τεχθέντι Θεῷ, καὶ σταυρωθέντι „πρὸς Ἰουδαίων, ὁμοίως ἐκείνοις ἐ„παισχύνονται· ([5] διὸ καὶ αὐτὸς ἐπαι- [illegible] χυν-

dum incarnationis mysterium rationem eliceret, quandam de Christi incarnatione prophetiam in eâdem narratione, per ea, quæ Eliæ contigerunt, præfiguratam agnoscens. Nam quemadmodum ignis, cùm suapte naturâ sursum tendat, divinâ potestate contrario motu terram versùs defertur, & ipse Elias cælesti igne, naturalem motum sursum recipiente, circumfusus, cum illo in altum tollitur; ita materiæ & cujusvis formæ expers essentia, Altissimi videlicet virtus, servilem formam, eam, nempe, quam ex Virgine habuit substantiam accipiens, illam ad propriam sibi sublimitatem evexit, [4] in divinam atq; immortalem naturam transmutans; ita ut qui hæc non credit, neque etiam Eliæ miraculis fidem habiturus sit, qui verò in eodem Eliâ adumbratam fuisse veritatem antea didicerit, ipsimet veritati non admodum sit repugnaturus.

XXVI. Deinde adversùs nos, qui fabulam ab ipso confictam explodimus, sua convicia convertit his verbis, *Qui autem fidei specie infideles sunt, Deum ex muliere genitum, & à Judæis crucifixum, similiter atque Ethnici erubescunt; quare & ipse eos erubescet*. Atqui maledictis contra adver-

1 Corrector, τῶν λόγων:
2 Corrector, ἀναδεχθήσεται.
3 Corrector, οὖσα.

4 De hac Nysseni sententiâ. Vide Præfationem nostram. 5 Quæ semicirculis includuntur, Corrector addidit.

adversarios uti, quis ignorat eorum esse, qui quod sibi proposuerunt, perficere non possunt. Nos verò tantùm dicimus, duobus propositis errorum barathris, ex unâ quidem parte Apollinaris, ex alterâ verò Arii, æquè illos lædi, qui in alterutrum cadunt; nisi quòd in malorum delectu, minùs lædi videantur, qui in Arianum errorem dilabuntur. Uterque enim immortalem unigeniti naturam ad id, quod humilius est, deprimit: Sed Arius quidem incorporeæ Angelorum naturæ Dominum Angelorum æquiparat, & tam hunc, quàm illos per creationem extitisse, & increatâ naturâ ex æquo minores esse pronunciat. Hic autem eò usque insaniam promovet, ut Christum non amplioris quàm hominem, qui Angelis inferior est, dignitatis esse judicet, ejusque naturam carneam esse definiat. Quantò autem præstantior est corporibus incorporea natura, tantò minùs absurda Apollinaris errore est Arii impietas. Quisnam igitur est, qui dum Incarnationis ex Virgine mysterium exponit, fidei specie infidelis apparet? Omnium autem oculis nostram fidem ab Apollinare derisam, ejusque opinamenta subjiciam. Nos enim

χλευασθήσεται αὐτούς.) τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖς κατὰ τῶν ὑπεναντίων χρῆσθαι, τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τῶν ἀτονούντων ἐστὶ, περὶ ἃ σπουδάζουσιν, ἴδιον. ἡμεῖς δὲ τοσοῦτόν φαμεν, ὅτι δύο προκειμένων βαράθρων, ἔνθεν μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀπολινάριον, ἑτέρωθεν δὲ τοῦ κατὰ τὸν Ἄρειον πτώματος, ἴσον μὲν [1] καθ' ἑκάτερον τοῖς καταπίπτουσίν ἐστι τὸ σύντριμμα· πλὴν ἐν κακῶν ἐκλογῇ, κουφότερον δοκεῖ τὸ κατὰ τὸν Ἄρειον κλάσμα. ἀμφότεροι μὲν γὰρ πρὸς τὸ ταπεινότερον τὴν ἀκήρατον τοῦ μονογενοῦς φύσιν καθέλκουσιν· ἀλλ' ὁ μὲν Ἄρειος τῇ ἀσωμάτῳ τῶν Ἀγγέλων φύσει προσοικειοῖ τὸν τῶν Ἀγγέλων δεσπότην, κατὰ τὸ ἴσον ἠλαττῶσθαι τῆς τοῦ ἀκτίστου φύσεως, καὶ τοῦτον, κἀκείνους διὰ κτίσεως εἶναι ἀποφηνάμενος· [2] οὗτος δὲ τοσοῦτον ἐπιτείνει τὴν ἀτοπίαν, ὥστε καὶ ἀνθρώπῳ τῷ παρ' Ἀγγέλους ἠλαττωμένῳ κρίνειν ὁμότιμον, καὶ σαρκώδη εἶναι τὴν φύσιν αὐτοῦ διορίζεσθαι. ὅσῳ δὲ κρείττων τῶν σωμάτων ἡ ἀσώματος φύσις, τοσοῦτον ἡ κατὰ Ἄρειον ἀσέβεια, τῆς Ἀπολιναρίου πλάνης αἱρετωτέρα. τίς οὖν ἐν σχήματι πίστεως ἄπιστος, [3] ἑρμηνεύων τὸ ἐκ τῆς παρθένου μυστήριον; προθήσω γὰρ τῷ κοινῷ τήν τε κωμῳδουμένην ἡμῶν παρὰ τοῦ λογογράφου πίστιν, καὶ τὴν [illegible] ἐκείνου·

1 Corrector, καθ' ἑκάτερον.
2 Corrector, οὗτος.
3 Corrector, ὅστις ἑρμηνεύων.

ἐκείνου ὑπόληψιν. ἡμεῖς γάρ φαμεν, ὅτι ἄϋλός τε, καὶ ἀειδὴς, καὶ ἀσώματος κατ' οὐσίαν [1] Θεὸς ὢν, οἰκονομίᾳ τινὶ φιλανθρώπῳ πρὸς τῷ τέλει τῆς τοῦ παντὸς συμπληρώσεως, ἤδη τῆς κακίας [2] εἰς τὸ ἀκρότατον αὐξηθείσης, τότε ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ἁμαρτίας, τῇ ἀνθρωπίνῃ κατακιρνᾶται φύσει, [3] οἷόν τις ἥλιος ἐν γνοφώδει σπηλαίῳ εἰσοικιζόμενος, καὶ διὰ τοῦ φωτὸς ἐξαφανίζων τῇ παρουσίᾳ τὸ σκότος. τὸν γὰρ ἡμέτερον ῥύπον εἰς ἑαυτὸν ἀναλαβὼν, οὐκ αὐτὸς ἐμμολύνεται τῷ μιάσματι· ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ καθαρίζει τὸν ῥύπον. τὸ γὰρ φῶς, φησὶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἔλαμψεν· ἡ δὲ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρείας γίνεται. ἐπαχθείσης γὰρ τῷ νοσήματι τῆς ἰάσεως, εἰς ἀφανισμὸν μεταχωρεῖ τὸ ἀρρώστημα, οὐκ εἰς τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἀντιμεθίσταται. οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος· ὁ δέ φησιν, ἔνσαρκον [4] εἶναι τὸ κατ' ἀρχὰς τὸν Θεὸν, καὶ οὕτως ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὸ τεχθὲν ἐκεῖνο τὸ ὁρατὸν, καὶ ψηλαφητὸν σῶμα, τὸ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις αὐξανόμενον, ἐκεῖνο εἶναι, ὃ πρὸ τῶν ὄντων ἁπάντων ἦν, ὃ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε, καὶ πᾶσαν κτίσιν ὁρατήν τε, καὶ ἀόρατον, ὃ καὶ τοῦ

κόπου

nim dicimus, Deum cùm suâ substantiâ, materiæ expers, invisibilis, & incorporeus existat, benignâ quadam erga homines dispensatione, vergente ad consummationem seculo, malitiâ jam ad summum provectâ, tunc ad peccatum delendum cum humanâ temperatum fuisse naturâ, quemadmodum si quis solem in tenebrosam speluncam induceret, & luminis præsentiâ tenebras dissiparet. Nostras enim sordes in semetipso assumens, earum spurcitiis non inquinatur; sed in seipso sordes purificat. *Lux enim*, inquit, *in tenebris luxit, & tenebræ eam non comprehenderunt*: id quod & in medendi arte accidit; siquidem curatione morbo adhibitâ, ægritudo evanescit, non in medicam artem transfertur. Hæc nostra sententia est. At iste carneum ab initio Deum esse ait, atque ita corpus visibile, & palpabile, quod in ultimis diebus ex muliere genitum est, & paulatim factis humano alimento accessionibus crevit, non aliud esse putat quàm illud, quod ante creata cuncta existebat, quod hominem cæterasque res tam visibiles, quàm invisibiles condidit, quod & defatigationem sentit, & in

Joan. 1. 5.

animi

1 Corrector, ὁ Θεὸς.
2 Corrector, πρὸς τῷ.
3 In Vaticano codice erat οἷόν τις ἥλιος γνοφώδει, Corrector autem emendavit ἥλιος ἐν γνοφώδει, & in margine eâdem veteri manu scribitur γρ. ἢ λύχνος, ut sensus sit, tam ἥλιος, quàm λύχνος eo in loco legi posse.
4 Corrector, εἶναι τὸ κατ' ἀρχάς.

animi tristitiâ mortis experimẽtum capit. Nescio autem quomodo sapiens iste, cùm cælum, terra, cunctaque alia admiranda, in rerum creatione condita sunt, nihil laboris eorum factorem subiisse testetur; cùm autem è Judæâ in Galilæam ivit, ipsum in labore fuisse dicat, & Israëlitis quidem petram in stagna aquarum convertisse, eundem verò à Samaritanâ muliere aquæ potum postulasse; & qui per quadraginta annos cæleste cibum tot tantisque Judæorum myriadibus profundens, non defatigatus fuit, illum ipsum spe cibi, qui non aderat, ad ficum cucurrisse. Hæc cum sit utriusq; partis circa fidem sententia, prudens, cordatusque auditor secum ipse judicet, uter fidei specie sit infidelis.

XXVII. Sed nos affirmare ait, eum qui crucifixus fuit in suâ ipsius naturâ nil divinum habuisse, nec illud ipsum, quod potissimum est, nempe, spiritum. Sed adversùs hanc calumniam petita ex negatione defensio in promptu est. Si enim Apollinaris spiritum mentem esse putat, nullus Christianorum dicit hominem Deo contemperatum, mediâ sui parte hominem esse; sed integrum hominem adjunctum fuisse divinæ virtuti. Quibuscunque igitur quis hominis partes nominibus appellare volue-

κόπου αἰσθάνεται, καὶ ἐν ἀδημονίᾳ θανάτου δέχεται πεῖραν. οὐκ οἶδα πῶς ὁ σοφὸς, ὅτε μὲν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἡ γῆ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει συνίστατο θαύματα, κόπον οὐδένα προσμαρτυρῶν τῷ ποιήσαντι, ἵνα δὲ διέλθῃ ἀπὸ τῆς Ιουδαίας ἐπὶ τὴν Γαλιλαίαν, ἐν κόπῳ αὐτὸν γεγενῆσθαι λέγων, καὶ τοῖς μὲν Ισραηλίταις στρέφειν τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, αὐτὸν δὲ πιεῖν αἰτεῖν παρὰ γυναικὸς σαμαρείτιδος, καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσι μὴ κάμνειν, τοσαύταις μυριάσι τὴν οὐρανίαν τροφὴν ἐπιχέοντα· αὐτὸν δὲ πρὸς τὴν συκῆν δραμεῖν ἐλπίδι βρώσεως, τῆς μὴ οὔσης. τοιαύτης οὔσης παρ' ἑκατέροις τῆς τοῦ δόγματος ὑπολήψεως, ὁ συνετὸς ἀκροατὴς ἐφ' ἑαυτοῦ κρινέτω, τίς ὁ σχήματι πίστεως ἄπιστος.

XXVII. Ἀλλά, φησι, λέγειν ἡμᾶς, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς οὐδὲν εἶχε θεϊκὸν ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει, οὐδὲ αὐτὸ τὸ κυριώτατον, ὅ ἐστι πνεῦμα. πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν πρόχειρος ἡ ἐκ τῆς ἀρνήσεώς ἐστιν ἀπολογία. εἰ γὰρ τὸ πνεῦμα νοῦν ὁ Ἀπολινάριος οἴεται, οὐδεὶς τῶν Χριστιανῶν λέγει τὸν ἀνακραθέντα τῷ Θεῷ ἄνθρωπον ἡμισυν εἶναι· ἀλλ' ὅλον προσφῦναι τῇ θείᾳ δυνάμει. πᾶσιν οὖν ἂν ἐθέλῃ τις τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου προσαγορεύειν ὀνόμασι, εἴτε νοῦν, εἴτε … πνεῦμα,

πνεῦμα, εἴτε καρδίαν· λέγεται γὰρ παρὰ τῆς γραφῆς ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ τὰ τρία, τὸ καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός. καὶ, ὁ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται. καὶ, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν αὐτῷ. οὔτε οὖν [1] ἄπνους, οὔτε ἄνους, οὔτε ἀκάρδιος τῇ ἐπισκιάσει τῆς τοῦ ὑψίστου δυνάμεως, [2] καὶ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. οὐκοῦν εἰ πρὸς ἡμᾶς ἂν βλέποι ἡ λοιδορία, ὡς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον οὐκ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα, ὅ ἐστιν ὁ νοῦς, γεγενῆσθαι λέγοντας· ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν τῆς λοιδορίας ἐργάτην, τὸν τοῖς ἰδίοις ὀνείδεσιν ἡμᾶς βάλλοντα. ὁ γὰρ πνεῦμα τὸν νοῦν ὀνομάζων, μὴ ἔχειν δὲ νοῦν τὸν κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπον λέγων, ἐκεῖνός ἐστιν, ὁ μὴ ἔχειν πνεῦμα κατασκευάζων τὸν Κύριον. ἀλλὰ τί τὸ ἐπαγόμενον ἔγκλημα, φησὶν ἐκεῖνος ἀδικεῖν ἡμᾶς, τοῦτο λέγοντας; ὅτι ὑπὲρ [3] τὴν αὐτοῦ φύσιν ὁ ἄνθρωπος ἔχει τί μεῖζον ἕτερον, τὴν [4] ἐν αὐτῷ κατοικοῦσαν θεότητα. εἰ δὲ τοῦτο ἐν ἐγκλήμασι τίθεται, οὐ φεύγομεν τὴν κατηγορίαν, τῷ Ἀποστόλῳ συνεκβαλλόμενοι. παρ' αὐτοῦ γὰρ [5] τὸ τοιοῦτον μαθόντες, πιστεύομεν, ὅτι Θεοῦ μορφὴ κατὰ τὸ νοούμενον ([6] ὑπάρχων, ἐν δούλου μορφῇ κατὰ τὸ φαινόμενον)

re voluerit, ſive mentem, ſive ſpiritum, ſive cor, (hæc enim tria de principali hominis parte dicuntur, nempe, *Cor mundum crea in me Deus*, &, *Intelligens gubernacula poſſidebit*. &, *Nemo ſcit, quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus, qui in ipſo eſt*) certè quidem, nec ſine ſpiritu, nec ſine mente, nec ſine corde, per obumbrationem virtutis Altiſſimi, & ſuperventum Spiritûs Sancti Chriſtum fuiſſe dicimus. Ad nos itaque convicium non reſpicit, ac ſi hominem illum ſpiritu, hoc eſt, mente deſtitutum fuiſſe diceremus; ſed ad illum ipſum convicii auctorem, qui injuriis, quibus ipſe meritò afficiendus eſſet, nos impetit. Qui enim mentem ſpiritum vocans, mentem non habere Chriſtum hominem dicit, ille ipſe Dominum non habere ſpiritum adſtruit. Sed cur nos ille, talia dicentes, ejuſmodi criminis reos eſſe dicit? Nempe quòd præter ſuam ipſius naturã homo ille aliud quiddam majus habuit, habitantem, ſcilicet, in ipſo divinitatem. Si autem hoc nobis crimini datur, accuſationem non refugimus, unâ cum Apoſtolo rejecti. Ab illo enim talia edocti credimus, Chriſtum, cùm Dei forma ſecundùm id, quod mente

Psal. 50.
Prov. 1.
1. Cor. 2.11.

1 Ita Corrector, malè in textu Vaticani codicis ἄνους.
2 Corrector, ἢ τῇ.
3 Corrector, τὴν ἑαυτοῦ.
4 Corrector, ἐν ἀνθρώπῳ;
5 Ita Corrector, malè antea τῷ τοιούτῳ.
6 Quæ ſemicirculis includuntur, addita ſunt à Correctore.

mente percipitur, esset, in servi formâ, secundùm id quod exteriùs apparebat, factum fuisse. Quòd si divina forma excellentior est servili personâ, profectò quod exteriùs apparebat, nequaquā æqualis erat dignitatis cum eo, quod intus latebat. Quòd igitur secundùm carnem conspiciebatur, & cum hominibus conversabatur, in seipso aliquid semetipso præstantius habuit, quod tamen Scriptor noster crimen adversùs fidem esse fingit. Atqui etiam in ipso
Coloss. 2. 9. ait Apostolus inhabitare omnem plenitudinem divinitatis corporaliter; qui autem in ipso dicit, non dimidium, sed integrum subjectum significatione complectitur. Si igitur humanum corpus est, in quo divinitas habitavit; corpus autem non est inanimum, ac præterea humanæ tantùm animæ proprium est habere partem intelligētem & rationalem; si enim hæc ab homine sejungatur, quemadmodum sæpe diximus, quod remanet, brutorum est: ergo non nos egregius iste, sed Apostolum potiùs maledictis incessit, imò verò Joannem ipsum cla-
Joan. 1. rè dicentem, *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*. Non enim in aliquâ nostri parte dixit; sed omnia pariter quæ in humanâ intelliguntur naturâ, plurali voce significavit; & Verbum quidem priùs à carne separavit; deinde verò eidem univit: nam Verbum in

νόμενον) γίνεται. εἰ δὲ προτιμοτέρα ἡ θεία μορφὴ τοῦ δουλικοῦ προσώπου, οὐχ ὁμότιμον πάντως τῷ κρυπτῷ τὸ φαινόμενον. οὐκοῦν τὸ κατὰ σάρκα βλεπόμενον, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον, εἶχέ τι ἐν ἑαυτῷ ἑαυτοῦ τιμιώτερον, ὅπερ ὁ λογογράφος ἔγκλημα ποιεῖται κατὰ τῆς πίστεως. ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· ὁ δὲ ἐν αὐτῷ εἰπὼν, οὐ τὸ ἥμισυ τοῦ δηλουμένου ἐσήμανεν, ἀλλ' ὅλον τὸ ὑποκείμενον τῇ σημασίᾳ συμπεριέλαβεν. εἰ οὖν ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν ᾧ κατῴκησεν ἡ θεότης· σῶμα δὲ οὐκ ἄψυχον· ἴδιον δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὸ νοερόν ἐστι μέρος· εἰ γὰρ τοῦτο χωρισθείη, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν, κτηνῶδές ἐστι τὸ [1] λεγόμενον. ἆρ' οὐχ ἡμῶν ὁ γεννάδας, ἀλλὰ τοῦ Ἀποστόλου ταῖς λοιδορίαις καθάπτεται· μᾶλλον δὲ καὶ τῆς μεγάλης τοῦ Ἰωάννου φωνῆς, ἥ φησιν, ὅτι, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. οὐ γὰρ ἐν μέρει ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐν τῇ φύσει νοούμενα τῇ πληθυντικῇ φωνῇ [2] συνεσήμανε, καὶ τὸν λόγον, τῆς σαρκὸς πρότερον μὲν προδιέστειλεν, εἶθ' οὕτως εἰς ἕνωσιν ἤγαγεν. ἦν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ λόγος καὶ

πρὸς

1 Lege, λειπόμενον. 2 Correctior, συνεσήμηνε.

πρὸς τὸν Θεὸν ἦν. καὶ ὅπερ [1] ὁ Θεὸς ἦν, ([2] τοῦτο καὶ ὁ λόγος ἦν.) Θεὸς γὰρ καὶ οὗτος ἦν. ἀλλ' ὅτε εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ ἔλαμψε, τότε ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐν τῇ παρθένῳ σὰρξ γενόμενος. οὐκοῦν φειδέσθω τῆς καθ' ἡμᾶς λοιδορίας, ὡς ἂν μὴ συμπεριλάβοι τοὺς ἁγίους διὰ τῆς ὕβρεως.

XXVIII. Τὰ δὲ διὰ μέσου παρεὶς, δι' ὧν ἀρνήσασθαι τὰ κατὰ τὸ μυστήριον οἴεται τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ φρονοῦντας αὐτῷ, ἑνὸς τῶν ἐν τῇ καταφορᾷ πρὸς διαβολὴν ἡμετέραν εἰρημένων ἐπιμνησθήσομαι. Φησὶ γὰρ, ἡμᾶς, εἰ μὴ ἐκεῖνο λέγομεν, μήτε προϋπάρχειν τῆς ἐν γῇ γεννήσεως, μήτε πρὸ πάντων εἶναι λέγειν, μήτε σύμφυλον εἶναι Θεοῦ. ἀλλὰ τὸ μὲν προϋπάρχειν αὐτὸν τῆς γηΐνης αὐτοῦ [3] γεννήσεως ὁμολογοῦμεν, εἴπερ ἐκ τῆς γηΐνης συστάσεως ἡ σὰρξ εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται· τὸ δὲ σύμφυλον εἶναι Θεοῦ, ἄπαγε, μηδεὶς οὕτως ἐν Χριστιανοῖς ταπεινά τε καὶ ἔκφυλα τῆς θείας μεγαλοπρεπείας ὀνοματοποιήσειε ῥήματα, ὥστε τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν, σύμφυλον Θεοῦ, καὶ μὴ ἀληθινὸν ἀνακηρύσσειν Θεόν. οὐδ' ἂν ὁ Εὐνόμιος τῆς [4] τοιαύτης σου φείσαιτο ἐπὶ Κυρίου φωνῆς. εἴποι γὰρ ἂν καὶ ἐκεῖνος

bum in semetipso erat, & apud Deum erat, & quod Deus erat, hoc & Verbum erat, nam & hoc Deus erat; sed quando in propria venit, & in tenebris luxit, tunc Verbum caro factum est, propriâ virtute in Virginis utero caro factum. Cesset itaque nobis conviciari, ne Sanctos eisdem contumeliis involvat.

XXVIII. Porrò prætermissis iis, quæ hìc ab Apollinare interjecta sunt, quibus incarnationis mysterium inficias ire illos censet, qui eadem, ac ipse, non sentiunt, unam tantùm earum rerum, quas in accusationis æstu ad conflandam nobis calumniam profert, commemorabo. Ait enim, *Nos nisi ejus dicta approbemus, necesse esse, ut dicamus, Christum nec ante terrenam suam nativitatem, nec ante omnem creaturam fuisse, neque etiam ejusdem ac Deum generis esse*. Atqui Christum antequam in terrâ nasceretur jam fuisse fatemur, si modò ejus carnem terrestrîs naturæ, atq; constitutionis esse non dubitatur; ejusdem autem eum generis ac Deum esse, absit ut dicamus; nemo Christianorum adeo humilia & à divinâ majestate aliena verba confinxerit, ut qui re verâ Deus est, ejusdem cum Deo generis, seu cognatum Deo, & non verum Deum esse prædicet. Nec Eunomius ipse ab hac tuâ de

Domino

1 Corrector articulum addidit.
2 Quæ semicirculis includuntur, Correctoris manu sunt addita.
3 Corrector, γενέσεως.
4 Corrector, τοιαύτης ἂν φείσαιτο.

Domino voce usurpandâ abhorreret. Nam & ille veram in Christo divinitatem esse negans, cognatum eo modo ipsum Deo esse diceret, quemadmo-
Ephes. 3. 6. dum concorporales, & comparticipes Christi fiunt, qui ejus fidem amplectuntur; non quòd illud idem sint, quod Dominus est; sed quòd illi communicent, & unum idemque cum eo, cujus participes sunt, nomen obtineant: ita ut dum nobis crimini vertit, quòd ea non dicamus, quæ apud omnes veræ fidei cultores in confesso sunt, eo ipso sententiam nostram piam esse, nullique reprehensioni obnoxiam confirmat. Deinde ut carnem esse divinitatem probet, hæc etiam superiùs dictis addit. *Quis enim*, inquit, *sanctus à nativitate?* Perinde ac si, quod apud Jeremiam scriptum est, ignoraret, de quo dicit Domi-
Jer. 1. 5. nus, *Priusquam te formarem, ex utero sanctificavi te*. Non modò enim à nativitate, sed & ante nativitatem illum sanctitate præditum fuisse Scripturæ testimonio comprobatur. Quin
Luc. 1. 41. & infans ille, qui in matris utero exultavit, qui salutationem Matris Domini cum lętitiâ suscepit, ipse quoque à nativitate sanctus
Ibid. 15. extitit, quemadmodum angelicus sermo de ipso declarat his verbis, *Et*

νος μὴ παραδεχόμενος αὐτῷ τὸ ἀληθινὸν τῆς θεότητος, τὸ σύμφυλον αὐτὸν εἶναι Θεῷ, καθὰ καὶ σύσσωμοι τοῦ Χριστοῦ, καὶ συμμέτοχοι, οἱ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν παραδεξάμενοι, γίνονται· οὐκ ἐκεῖνο ὄντες, ὅπερ ἐστὶ [1] Κύριος, ἀλλ' ἐκείνου μετέχοντες, καὶ τῷ μετεχομένῳ συνονομαζόμενοι· ὥστε ὁ ταῦτα αἰτιώμενος μὴ λέγειν ἡμᾶς, ὅσα παρὰ τῶν εὐσεβέντων ὁμολογεῖται, τὸ εὐσεβές τε καὶ ἀνεπίληπτον τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ προσεμαρτύρησεν. εἶτα εἰς κατασκευὴν τοῦ εἶναι τὴν σάρκα θεότητα, καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις προστίθησι, τίς γάρ, φησιν, ὁ ἅγιος ἐκ γεννητῆς; ὥσπερ οὐκ ἀνεγνωκὼς τὴν κατὰ τὸν Ἱερεμίαν γραφήν, περὶ οὗ φησίν, ὅτι [2] πρὶν ἐμὲ πλάσαι σε [3] ἐκ κοιλίας ἡγίακά σε. οὐ γὰρ μόνον ἐκ γεννητῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸ γενέσεως ἐκεῖνος παρὰ τῆς γραφῆς μαρτυρεῖται ἅγιος. ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τῇ γαστρὶ τῇ μητρῴᾳ σκιρτήσας, ὁ τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου τὴν φωνὴν ἐν ἀγαλλιάσει δεξάμενος, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη ἐκ γεννητῆς ἅγιος, καθὼς ἡ τοῦ Ἀγγέλου περὶ αὐτοῦ μηνύει φωνή, λέγουσα, καὶ Πνεύματος

1 Corrector, ὃ Κύριος.
2 Corrector, πρὸ τοῦ με.
3 In Vaticano codice malè interpungitur post verba illa ἐκ κοιλίας: Vide tamen an lectio, quam dem codex hic exhibet antiqua sit, an potiùs librariorum oscitantiâ omissa sint alia quædam verba, quę in Vulgatâ editione, & apud LXX. Interpretes leguntur.

Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρός. ἀλλ' ἐπάγει καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις, Τίς ἀδίδακτος σοφός, ἡμεῖς δὲ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, οὐχὶ διδακτὴν, ἀλλὰ διδακτικὴν εἶναί φαμεν· Τὴν δὲ ἑνωθεῖσαν τῇ θείᾳ σοφίᾳ τῆς σαρκὸς ἡμῶν μοῖραν, ἐκ μετοχῆς δέξασθαι τὸ ἀγαθὸν τῆς σοφίας οὐκ ἀμφιβάλλομεν, πειθόμενοι τῷ Εὐαγγελίῳ οὑτωσὶ διεξιόντι, ὅτι Ἰησοῦς δὲ προέκοπτεν ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι. ὥσπερ ἐν τῷ σώματι ἡ κατ' ὀλίγον προσθήκη [1], τροφῆς συνεργίᾳ, πρὸς τὸ τέλειον τῆς φύσεως πρόεισιν, οὕτως καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἡ ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς σοφίας πρόοδος διὰ ἀσκήσεως τοῖς μετιοῦσι προςτίθεται. Τίς, φησιν, ἐν ἐξουσίᾳ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐργαζόμενος; πῶς κατασμικρύνει τοῖς βρεφικοῖς ἐπιχειρήμασι τὴν ἄφραστον τοῦ Κυρίου μεγαλειότητα· τὸ γὰρ ἐν ἐξουσίᾳ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν καὶ ἀνθρώπων ἐστὶ [2] ἠξιωμένων θείας δυνάμεως, οἷος ἦν ὁ Ἡλίας κατ' ἐξουσίαν ἀνιείς τε καὶ ἀποκλείων τοῖς ἀνθρώποις τὸν ὄμβρον, πῦρ ἐπάγων τοῖς ὑπεναντίοις, γεωργῶν ἐν τῷ κεράμῳ τὸ ἄλευρον, καὶ βρύειν ποιῶν ἐν τῷ [3] καμψάκῃ τὸ ἔλαιον, καὶ διὰ προσφυσήματος

bis. *Et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ.* Sed & illud dictis modò relatis subjungit, *Quis sapiens nisi doctus fuerit.* At nos Dei sapientiam, quæ Christus est, non ab alio quopiam edoctam fuisse, sed alios docendi potestate præditam esse dicimus; eam verò carnis nostræ portionem, quæ divinæ Sapientiæ unita est, sapientiæ bonum per participationem suscepisse non dubitamus, Evangelii auctoritate freti, hæc de Jesu narrantis, *Jesus autem proficiebat ætate, & sapientiâ, & gratiâ.* Luc. 2. 52. Nam veluti in nostro corpore, paulatim factum incrementum cibi operâ ad naturæ perfectionem procedit, ita & in animâ exercitatione fit, ut qui sapientiæ studio tenentur, ad apicem ejus, fastigiumque progrediantur. *Quis,* inquit, *ex potestate, quæ Dei sunt operatur?* Quomodo puerilibus argumentis ineffabilem Domini magnitudinem deprimit? Nam ex potestate, quæ Dei sunt, facere, eorum quoque hominum est, qui divinâ virtute digni habiti sunt, cujusmodi erat Elias, qui pro arbitrio cadere hominibus, atque cessare fecit pluviam, qui ignem 3. Reg. 17. & 4. Reg. 1. immisit in hostes, & in vase fictili farinam mirâ agricolatione multiplicavit, qui scatere fecit oleum in lecytho, & afflatu vitam

mor-

1 Corrector, τῇ τῆς τροφῆς.
2 Corrector, τῶν ἠξιωμένων.
3 Ita Corrector, antea, καμψάκῃ. Sacer tamen textus habet, καψάκῃ.

mortuo largitus est,& quotquot alia de ipso in sacris paginis narrantur. Quamobrem nihil supra hominem, si quis Dei potestate præditus, aliquod miraculum ex divinâ virtute operetur: sed illud verè supra hominem, ut quis sit ipsamet prima, cæterisque aliis superior potestas, quod quidem cùm à nobis, tum ab aliis omnibus, qui in veritate verbum Dei suscipiunt, de Christo Domino creditur.

XXIX. Porro cùm obscuram & incomprehensibilem, quam adjungit, distinctionem minimè deceat nos accuratiùs confutare, illam Doctorum judicio examinandam relinquemus. Quid enim sibi vult illud, *Distinguens quidem operationem secundùm carnem; exæquans verò secundùm spiritum*; quod dictum hisce Evangelii verbis subjunxit, *Pater meus usque modo operatur, ut ego operor*. Si quis stultorum cogitatis patrocinium præbere potis est, huic astipuletur sermoni, & dicat, quo sensu allatis modò dictis similia iterum addat, quæ ad verbum ita se habent, *Qui quidem*, inquit, *in potestate rursus æqualitatem obtinet, & distinctionem operationis secundùm carnem, qua*, inquit, *non omnes vivificavit, sed nonnullos, quos voluit*. Nos enim simplicem & obvium ex divinâ scripturâ sensum desumentes, ita de-

Jo. 5. 17.

ματος τῷ ἀψύχῳ ζωὴν χαριζόμενος, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος κατέχει. ὥστε οὐδὲν ὑπὲρ ἄνθρωπον, τὸ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν τι τῶν θαυμάτων ἐκ θείας δυνάμεως· ἀλλὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τὴν ὑπερέχουσαν δύναμιν. ὅπερ δὴ καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐν ἀληθείᾳ δεξαμένων τὸν λόγον πεπίστευται.

XXIX. Τὴν δὲ ἀδιανοήτως αὐτῷ προστεθεῖσαν τοῖς εἰρημένοις διαίρεσιν, ὡς οὐ πρέπον ἡμῖν ὂν τὸ κατὰ σπουδὴν διελέγχειν, ταῖς ἐννοίαις τῶν ἐπιστημόνων παρήσομεν. τί γὰρ βούλεται αὐτῷ τὸ, διαιρῶν μὲν τὴν ἐνέργειαν κατὰ σάρκα· ἐξισῶν δὲ κατὰ πνεῦμα. ὅπερ ἐπήγαγε τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ τῇ λεγούσῃ, ὅτι ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. εἴ τις ἔχει δύναμιν πρὸς τὴν τῶν ἀνοήτων συνηγορίαν, συνιστάσθω τῷ λόγῳ, καὶ λεγέτω, τί κοινὸν ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις πάλιν τὸ ὅμοιον, οὕτω πως [1] καὶ τὴν λέξιν ἔχον. ὅσπερ ἔχει, φησὶ, τὴν ἐν δυνάμει πάλιν ἰσότητα, καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῆς ἐνεργείας διαίρεσιν, καθ' ἣν, φησιν, οὐ πάντας ἐζωοποίησεν, ἀλλά τινας, οὓς ἠθέλησεν. [2] ἡμεῖς γὰρ τὴν ἁπλῆν τε καὶ ἀκατάσκευον ἐξειληφότες τῆς θείας γρα-

1 Videtur hic legendum, κατὰ τὴν λέξιν ἔ

2 Ita Corrector, priùs erat, οἶμαι γάρ.

γραφῆς διάνοιαν, οὕτως [1] περὶ τῶν εἰρημένων γινώσκομεν, ὅτ' ἂν τοῦ Κυρίου διεξιόντος ἀκούσωμεν, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, καὶ ὁ Υἱὸς, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ, οὐχ ὡς τινῶν ἀποβαλλομένων τοῦ ζωοποιοῦ θελήματος, ἐκ τούτου νοοῦμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ εἶναι, καὶ ἠκούσαμεν, καὶ πιστεύομεν, δηλονότι, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἓν τῶν πάντων, ἐν τῷ Υἱῷ καθορῶμεν. [2] εἰ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ τὸ πατρικόν ἐστι θέλημα· ὁ δὲ Πατὴρ, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, πάντας θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. δηλαδὴ ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς κεκτημένος, καὶ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, ὅλον ἔχει πάντως ἐν ἑαυτῷ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν, καὶ τὸ σωτήριον θέλημα. εἰ οὖν οὐκ ἀπολείπεται τοῦ τελείου θελήματος, πάντως δῆλον, ὅτι οὓς ὁ Πατὴρ θέλει ζωοποιηθῆναι καὶ αὐτὸς ζωοποιεῖ, οὐκ ἐλαττούμενος ἐν τῷ φιλανθρώπῳ θελήματι, καθώς φησιν ὁ Ἀπολινάριος, ὅτι τινὰς ἠθέλησεν, οὐ πάντας [3] ζωοποιηθῆναι· οὐ γὰρ παρὰ τὴν τοῦ κυριακοῦ θελήματος αἰτίαν οἱ μὲν σώζονται, οἱ δὲ ἀπόλλυνται· ἢ οὕτω γ' ἂν εἰς [4] ἐκεῖνο ἐπα-

de ejus dictis statuimus, ut cùm Dominum in hæc verba loquẽtem audimus, *Pater suscitat mortuos, & vivificat, & Filius, quos vult vivificat*, hæc non ita accipiamus, ac si aliqui à vivificante voluntate rejiciantur; sed quoniam omnia, quæ Patris sunt, Filii quoque esse accepimus, & credimus; ideo & Patris voluntatem, tanquam illorum omnium unum, in Filio cõspicimus. Si igitur in Filio Patris voluntas est; Pater autem, quemadmodum ait Apostolus, *Omnes vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*; profectò qui cuncta Patris possidet, totumque in se ipso Patrem habet, omnino unà cum cæteris Patris sui bonis, in se ipso salvandi etiam voluntatem habet. Si itaque hac perfectâ voluntate non caret, manifestum prorsus est, eos omnes, quos Pater vivificari vult, ipsum quoque vivificare, & beneficâ in homines voluntate Patre, inferiorem non esse, ut Apollinaris censet, dum ait, non omnes, sed aliquos tantùm salvari voluisse. Neque enim divina voluntas in causâ est, cur alii salventur, alii verò pereant, alioquin ad illam voluntatem, tanquam ad cau-

Joan. 5. 21.

I. Tim. 2. 4.

1 Licet in Vaticano codice sit, οὕτως παρὰ τῶν εἰρημένων γινώσκομεν, quo pacto vertendum esset, *Nos enim, &c. secus ac Apollinaris censuit, ita statuimus, ut cùm, &c.* nos tamen emendandum esse putavimus, οὕτως περὶ τῶν εἰρημένων γινώσκομεν, cùm ista lectio planior atq; commodior alterâ videatur.

2 Ita Corrector, antea τί οὖν.

3 Corrector, ζωοποιεῖσθαι.

4 Ita Corrector, antea ἐκεῖνον.

cauſam, horum perditio referenda eſſet; ſed ex liberâ voluntate ſuſcipientium verbum Dei, alios ſalvari, alios perire contingit. At iſte argumentationibus ſuis hæc inſuper addit, *Nemo pro arbitrio ſuo mortuus eſt, aut reſurrexit*, idque ubi dixit, illud Evangelii ſtatim profert,

Joan. 10. 18. *Nemo tollit animam meam à me: poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam?* [3] Ecquam animã, rationalem ne, an irrationalem hìc intelligere debeamus, ex his quæſierim, qui animam mentis expertem Deo copulãt. Si ratione carentem dicant, in Chriſto jumentum dicent eſſe, non hominem. Sin rationalem, quid aliud putant eſſe rationem, quàm mentis agitationem, ſeu cogitationem; nam ratio non eſt vox obſcura, aut ſignificatione vacua; ſed mentis motus initium eſt, ac fundamentum rationis. Quare qui rationalem animam dicit, eam quoque cogitationis compotem fatetur; cogitatio autem, mentis eſt motus, & operatio. Quomodo autem mens, quæ non aderat, operationes ſuas edidiſſet, ſi Domini animam mente deſtitutam fuiſſe affirmaverint? Itaque ſi Dominus ani-

ἐπαινίοι ἡ τῶν ἀπολλυμένων αἰτία· ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν δεχομένων τὸν λόγον, συμβαίνει τὸ σώζεσθαί τινας, ἢ ἀπόλλυσθαι. ὁ δὲ προστίθησι ταῖς κατασκευαῖς, ὅτι οὐδεὶς κατ' ἐξουσίαν ἀπέθανεν, [1] ἢ ἀνέστη· καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπάγει τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν, τὸ οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ. [2] ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. [3] ποίαν ψυχὴν, λογικὴν, ἢ ἄλογον, εἴποιμι ἂν πρὸς τοὺς τὴν ἀνόητον ψυχὴν τῷ Θεῷ συνορίζοντας. εἰ ἄλογόν φασι, κτῆνος ἐροῦσιν εἶναι περὶ τὸν Χριστὸν καὶ οὐκ ἄνθρωπον· εἰ δὲ λογικὴν, τί ἄλλο παρὰ τὸν λόγον τὴν διάνοιαν οἴονται· οὐ γὰρ φωνὴ ἄσημος ὁ λόγος ἐστὶν, ἀλλὰ νοήματος κίνησις, ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις τοῦ λόγου γίνεται. οὐκοῦν ὁ λογικὴν ψυχὴν εἰπὼν, καὶ διανοητικὴν ὡμολόγησεν· ἡ δὲ διάνοια, νοῦ κίνησίς ἐστι, καὶ ἐνέργεια· πῶς ἂν ὁ νοῦς μὴ παρὼν ἐνεργήσειεν, εἴπερ ἀμέτοχον τοῦ νοῦ τὴν τοῦ Κυρίου ψυχὴν διορίζοιντο. ὥστε εἰ ψυχὴν ἔχει ὁ Κύριος,

1 Corrector, καὶ ἀνέστη.
2 Corrector, ἢ ἐξουσίαν.
3 Et iſta Nyſſeni verba uſque ad finem hujus capitis, nonnullis reſectis, vel mutatis, Panopliæ ſuæ inſeruit Enthymius Zigabenus loco ſuperiùs indicato paginâ 527. Verſiculo, *ab iſtis ergo*. In codice autem Vaticano legitur, ποίαν ψυχικὴν, λογικὴν, ἢ ἄλογον; ἣν φασι μίαν πρὸς τοὺς, &c. Corrector poſtrema hæc verba emendanda eſſe cenſuit hoc pacto, εἴποιμι ἂν πρὸς τοὺς, quam lectionem ſequitur etiam Euthymius, ac præterea pro ψυχικὴν, habet rectè ψυχὴν. Legit enim ποίαν ψυχὴν λέγοντι ἔχειν τὸν κύριον, εἴποιμ' ἂν πρὸς τοὺς &c.

ριον, ἣν κατ᾽ ἐξουσίαν καὶ λαμβάνει καὶ ἀποτίθεται· ψυχὴν δὲ οὐ κτηνώδη καὶ ἄλογον, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, ὁμολογεῖται πάντως ἐν τῷ ἀνθρωπίνην προσειληφέναι, καὶ διανοητικὴν εἶναι.

XXX. Ταῦτα εἰπὼν, ὅσα περὶ τοῦ κόκκου φησὶ, τοῦ ἀποθνήσκοντος, καὶ οὕτως μετὰ πλειόνων κόκκων ἀναβλαστάνοντος. ἐπειδὴ πρὸς ἡμᾶς ἐστὶ, καὶ τὸν ἡμέτερον βεβαιοῖ λόγον, ἑκὼν ὑπερβήσομαι. τίς γὰρ ὁ ἀποθνήσκων κόκκος, καὶ τῷ ἰδίῳ τῆς ἀναστάσεως στάχυϊ σωρείαν κόκκων ἐν ἑαυτῷ συνεγείρων; οὐκ οἶμαί τινα τοσοῦτον τῶν θείων δογμάτων εἶναι ἀμύητον, ὡς μὴ περὶ τὸν ἄνθρωπον [1] τὸ κατὰ πάθος βλέπειν μυστήριον. ἀπόδειξις δὲ τοῦ λόγου τὸ, καὶ ἡμᾶς συναποθνήσκειν αὐτῷ, καὶ συνθάπτεσθαι, καὶ συνεγείρεσθαι. πρὸς γὰρ τὸ ὁμογενὲς ῥᾳδία γίνεται τοῖς βουλομένοις ἡ μίμησις· τοῦ δὲ ὑπερβεβηκότος ἡ ὁμοίωσις ἄπορος, ὥστε εἰ μὲν σάρξ ἐστιν ἡ ὑποστᾶσα τὸν θάνατον, καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐν σαρκὶ ζῶντας, εὐκολώτερον ἂν εἴη μιμήσασθαι τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον. εἰ δὲ θεότης τέθνηκε, πῶς συντεθνηξόμεθα, οἱ ἐν σαρκὶ, τῇ θεότητι. σαρκὶ σὰρξ συναποθνήσκει, καὶ συνεγείρεται· θεότητος δὲ τοῦτο

animam habet, quam pro suo arbitrio & sumit, & ponit, eamque non è pecudum genere, & irrationalem, sed conditionis humanæ fatetur esse; necessariò consequitur, humanam animam à Christo assumptam, mente præditam extitisse.

XXX. Porro ea, quę de grano dicit, quod moriendo ita demum cum sui multiplicatione repullulat, quandoquidem pro nobis faciunt, nostramque firmant sententiam, lubens prætereo. Quid enim est moriens granum, & suâ, qua resurgit, spicâ, acervum granorum, in se ipso simul suscitans? Non arbitror quempiã usque adeo ignarum divinorum dogmatum esse, ut in humanitate passionis mysterium adimpletum fuisse non videat. Hujus autem assertionis veritas inde ostẽditur, quòd nos commoriamur cum ipso, & consepeliamur, & simul resurgamus. Nam ea, quæ ejusdem generis sunt, facile est volentibus imitari; iis verò, quæ longè supereminent, vix ac ne vix quidem ea, quæ inferioris sunt naturæ, assimilari possunt. *Joan.12.24.*

Quamobrem si caro est, quę mortem sustinuit, nobis etiam, qui in carne vivimus, faciliùs utique erit morte mortem imitari. Sin verò divinitas mortua est, quomodo commoriemur divinitati, qui carnei sumus. Caro unà cum carne moritur, & unà cum carne resurgit.

1 Corrector, τὸ καὶ τὸ πάθος βλέπειν. antea erat, τὸ καὶ πάθος βλέπει.

surgit. Si autem divinitas, ut Apollinaris vult, id passa sit, alias divinitates inquirere oportet, quæ unà cum divinitate
1. Cor. 15. moriantur, & resurgant. [1]Nam
1. Thess. 4. 14. sicut Christus mortuus est, & resurrexit, sic & nos, inquit Apostolus. Quid nos secundùm naturam nostram sumus? Divina ne potentia, an sanguis & caro, ut Scriptura dicit? Quamobrem communicavit nobis, nostrî causâ, carne, & sanguine, qui propter nos similis nobis factus est. Quod ergo nos sumus secundùm essentiam, id etiam erat is, qui pro nobis mortuus est, cujus imitatio nobis, qui ejusdem ac ipse generis sumus, proponitur. Porrò impietatem opinionis, quæ mortalem esse divinitatem asserit, id quod nobis ipsis usu evenit, clarè demõstrat. Quid enim est illud, quod in communi hominum morte occidit, atque corrumpitur? Nonnè caro quidem in terram resolvitur; mens autem cum animâ permanet, neque in corporis dissolutione, quantùm ad essentiam pertinet, læditur? Huic autem rei argumento est, quòd eorum, qui adhuc in terris extabant, dives ille meminit, precaturque Abraham pro his, qui sibi genere conjuncti erant. Profectò amentię nemo adscripserit, quòd aliquam propinquorum & necef-

τοῦτο παθούσης, καθὼς Ἀπολινάριος βούλεται, ἄλλας θεότητας ἐπιζητεῖν προσήκει, αἳ συναποθνήξονται, καὶ συναναστήσονται τῇ θεότητι. [1] ὥσπερ γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ἡμεῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος. τί ὄντες ἡμεῖς κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν; θεία δύναμις, ἢ αἷμα, καὶ σάρξ, καθώς φησιν ἡ [2] γραφή; διὸ κεκοινώνηκεν ἡμῖν, ἡμῶν ἕνεκεν, σαρκὸς καὶ αἵματος, ὁ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενόμενος. οὐκοῦν ὅπερ ἡμεῖς ἐσμὲν κατ' οὐσίαν, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν ἦν, οὗ πρόκειται τοῖς ὁμογένεσιν ἡ μίμησις. ἀπόδειξις δὲ τῆς ἀσεβείας τοῦ λόγου τοῦ θνητὴν ἀποδεικνύντος τὴν θεότητα, αὐτὸ τὸ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς γινόμενον. ἐν γὰρ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ τί τὸ ἀποθνῆσκόν ἐστι, καὶ φθειρόμενον; οὐχὶ σὰρξ μὲν εἰς τὴν γῆν ἀναλύεται· ὁ δὲ νοῦς τῇ ψυχῇ παραμένει, οὐδ' ἐν τῇ μεταστάσει τοῦ σώματος πρὸς τὸ εἶναι βλαπτόμενος; τεκμήριον δὲ, ὅτι μέμνηται τῶν ὑπὲρ γῆς ὁ πλούσιος, καὶ δεῖται τοῦ Ἀβραὰμ περὶ τῶν [3] κατὰ γένος συνημμένων αὐτῷ. τοῦτο δὲ οὐκ ἄν τις ἀνοίας εἴποι, τὸ, ἐπειδὴ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἄφυκτον ἔγνω, πρόνοιάν τι-
να

1 Et hunc locum usque ad finem hujus capitis, quibusdam tamen resectis Euthymius refert pag. 529. in fine.

2 Secuti sumus Correctoris emendationem, Euthymio quoque probatam; nam in textu est ἐπιγραφή.

3 Corrector, κατὰ τὸ γένος.

να τῶν ἐπιτηδείων ποιήσασθαι. εἰ τοίνυν ὁ ἡμέτερος νοῦς διαμένει καὶ μετὰ θάνατον ἀπαθής τε, καὶ ἀναλλοίωτος, πῶς εἰκὸς τὸ τριτημόριον ἐκεῖνον τοῦ Ἀπολιναρίου Θεὸν τὸν σαρκώδη [1] θάνατον ὑπομεῖναι; πῶς ἀποθανόντα, [2] (ἢ τίνα τρόπον παθόντα) τὴν τοῦ θανάτου διάλυσιν; οὐδενὶ γὰρ τῶν πάντων τὸ τοιοῦτον ἄγνωστον, ὅτι θάνατός ἐστι ψυχῆς καὶ σώματος ἡ ἀπ' ἀλλήλων διάζευξις, αὐτὴ δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ ἡ διάνοια πῶς ἀφ' ἑαυτῆς μερίζεται, ἵνα [3] καὶ αὐτὴ τὸν θάνατον δέξηται; εἰ οὖν ἀνεπίδεκτος ἡ ἡμετέρα ψυχὴ τοῦ θανάτου, πῶς δέχεται θάνατον, εἰπάτωσαν οἱ εἰς μοίρας τὸν Χριστὸν κερματίζοντες.

XXXI. [4] Ἀλλὰ ταράσσονται, » φησι, τὴν τῶν ἀπίστων ταραχήν. καθ' ἡμῶν χρῆται τῇ λοιδορίᾳ, ταρασσομένους καὶ ἀπίστους ἀποκαλῶν τοὺς τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ ἀνεξετάστως προσέχοντας, ἥ φησιν, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω θέλημα. τούτοις δὲ προστίθησι τὴν ἰδίαν λέξιν ἔχουσαν οὕτως· » Καὶ οὐ μνημονεύουσι, φησιν, ὅτι τὸ » θέλημα τοῦτο ἴδιον εἴρηται οὐκ ἀνθρώ» που τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν,

necessariorum curam gerat, postquam de rebus suis actum esse cognovit. Si igitur mens nostra citra detrimentum ullum, aut mutationem, post mortem quoque permanet, quomodo consentaneum est tripartitum illum Apollinaris Deum carnis mortem oppetiisse? Quonam pacto mortuus est, vel ex morte dissolutionem est passus? Neminem enim prorsus latet, mortem esse, mutuam animæ & corporis separationem; ipsa autem anima & mens, quomodo à semetipsâ disjungitur, ut & ipsa mortem suscipiat? Si igitur anima nostra mortis capax non est, quomodo mortem recipere possit, dicant illi, qui Christum in plures dissecant partes.

XXXI. [4] *Sed turbantur*, inquit, *infidelium perturbatione.* Adversùs nos contumeliis utitur, turbatos & infideles nos vocans, qui evangelica illa verba citra examen accipimus, *Si possibile est, transeat à me calix iste: veruntamen non mea sed tua voluntas fiat.* Luc. 22. 42. His autem sua propria adjungit verba, quæ ita se habent. *Et non recordantur*, ait, *voluntatem hanc non, sicut ipsi putant, terreni hominis propriam dictam fuisse; sed Dei, qui de cælo* de-

1 Corrector, θάνατον αὐτὸν ὑπομεῖναι.
2 Verba semicirculis inclusa Corrector supplevit.
3 Corrector, καὶ ἐν αὐτῇ.
4 Caput hoc cum sequenti, integrum refertur inter Patrum testimonia de duplici in Christo voluntate, ab Apostolicâ Sede ad sextam generalem Synodum transmissa, in cujus actione decimâ recitantur, & ad Patriarchii Constantinopolitani codices conferuntur.

deſcendit. Quiſnam tale commentum unquam protulit? Non horum aliquem dico, qui ob hereſim damnati fuere; ſed nec ipſum falſitatis, atque mendacii patrem aliquid adinvenire poſſe arbitror, quod atrociorem his, quæ Apollinaris protulit, blaſphemiam præ ſe ferat. Putas ne, quæ loquitur, noſtrum ea Scriptorem intelligere. Deus, qui è cælo deſcendit propriam divinitatis voluntatem circumſcribit, & non vult effici, quod illa vult. Ergo diverſæ ſunt Patris & Filii voluntates? Quomodo ergo erit communis in utroque voluntas? Quo pacto eandem eſſe naturam ex voluntatum diverſitate demonſtrari poterit? Neceſſe enim prorſus eſt voluntatem congruere naturæ, ſicut alicubi Dominus ait,

Mat. 7. 18. *Non poteſt arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere.* Naturæ autem fructus eſt voluntatis propoſitum, ita ut bonæ quidem bonum, malæ verò ſit malum. Si itaque diverſus in Patre, & Filio voluntatis eſt fructus, neceſſariò diverſam eſſe utriuſque naturam confitentur. Cur igitur oppugnatur Arius? Cur ad Eunomium non accedunt, qui Patris & Filii naturam dividens, ſimul cum

σιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ. Τί ἂν ἐξεύροι τὶς τοιοῦτον εἰπεῖν; οὐ λέγω τούτων τινὰ τῶν ἐπὶ αἱρέσει κατεγνωσμένων· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν ἀσεβείας τε, καὶ τοῦ ψεύδους πατέρα εὑρεῖν τι τῶν εἰρημένων εἰς βλασφημίαν δεινότερον. ἆρα οἶδεν ὁ λογογράφος, ἃ φθέγγεται; ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς τὸ ἴδιον τῆς θεότητος θέλημα περιγράφεται, καὶ οὐ βούλεται εἰς ἔργον ἐλθεῖν, ὅπερ βούλεται. οὐκοῦν μεμέρισται τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς τὰ θελήματα, καὶ πῶς ἂν εἴη κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ θέλημα; πῶς δ' ἂν ἡ τῆς φύσεως ταυτότης τῇ διαφορᾷ τῶν θελημάτων ἐμφαίνοιτο; ἀνάγκη γὰρ πᾶσα σύνδρομον εἶναι τῇ φύσει τὴν βούλησιν, καθώς φησί που ὁ Κύριος, οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν, καρπὸς δ' ἂν εἴη φύσεως ἡ προαίρεσις, ὥστε ἀγαθῆς μὲν, [1] ἀγαθὴν εἶναι· κακῆς δὲ, τοιαύτην. εἰ οὖν διάφορος ἐπὶ [2] Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὁ καρπὸς τοῦ θελήματος. διάφορον ἐξ ἀνάγκης εἶναι καὶ τὴν ἑκατέρων φύσιν [3] ὁμολογοῦσι. τί οὖν πολεμεῖται ὁ Αρειος; τί δὲ οὐκ αὐτομολοῦσι πρὸς τὸν Εὐνόμιον; ὃς διαιρῶν τοῦ Πατρός τε, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν, [4] συντέμνει τῇ φύσει τὴν βού-

1 Ita in editis. Vaticanus verò codex legit ἀγαθόν.

2 Corrector, Πατρός τε, καὶ Υἱοῦ.

3 Corrector, ὁμολογήσουσι. Sexta Synodus, δεῖ ὁμολογεῖν.

4 Cor. συνδιατέμνει. Ita & ſexta Synod.

βέλησιν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κατασκευάζει τὸ τῆς οὐσίας ἀλλότριον, τῷ ὑποβεβηκότι πρὸς τὸ προέχον, συνδιαιρίζων τὸν τῆς θεότητος λόγον.

XXXII. Πάλιν δὲ τὸ παρ' αὐτοῦ ῥηθὲν ἀναλάβωμεν. [1] οὐ μνημονεύουσί, φησιν, ὅτι τὸ θέλημα τοῦτο ἴδιον εἴρηται, οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν· ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ. ποῖον θέλημα, φησιν ὁ λογογράφος; ὃ βούλεται [2] δηλαδὴ μὴ γενέσθαι ὁ Κύριος, λέγων πρὸς τὸν Πατέρα, μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω. ἆρα συνίησιν [3] οἷα περιέπεσεν αὐτοῦ ὁ λόγος ἐναντιότητι, ἐγγίζει τὸ πάθος, καὶ [4] ὅσον οὔπω μέλλει ὁ προδότης ἐφίστασθαι μετὰ τοῦ πλήθους, καὶ τότε γίνεται ἡ τοιαύτη εὐχή. ὁ εὐχόμενος, ἄνθρωπος, ἢ Θεός; [5] εἰ Θεὸν εἶναι τὸν εὐχόμενον οἴεται, ἴσην αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνορᾷ τὴν ἀσθένειαν. πῶς οὖν Θεός, μηδὲν οἴκοθεν ἀγαθὸν ἔχων, ἀλλὰ τῆς ὑπερκειμένης συμμαχίας δεόμενος; εἶτα καὶ πῶς καταγινώσκει ἡ θεότης τοῦ ἰδίου θελήματος; ἀγαθὸν ἦν, ἢ κακόν, ὃ [6] ἠβούλετο; εἰ μὲν γὰρ ἀγαθόν, διὰ τί οὐκ εἰς πέρας ἄγεται ὃ ἠβού-

cum naturâ voluntatem dividit, & ex eo potissimùm eorundem substantię diversitatem adstruit, quia dum inferiorem, subjectũq; nempe Filium, à prælato, cunctaque excellente, hoc est, Patre separat, ipsam quoq; divinitatis rationem simul discerpit.

XXXII. Sed quod ab eo dictum est, iterum repetamus. *Non recordantur*, ait, *voluntatem hanc non, sicut ipsi putant, terreni hominis propriam dictam fuisse; sed Dei, qui de cælo descendit.* De quanam voluntate Scriptor noster loquitur? De eâ profectò, quam Dominus fieri non vult, dum ad Patrem ait, *Non mea voluntas, sed tua fiat.* Intelligit ne in qualem suus sermo contradictionem incidat? Appropinquat passio, & proditor cum armatorum multitudine propemodum imminet, tumque hujusmodi precatio fit. Qui ita deprecatur, homo ne est, an Deus? Si Deum esse, qui deprecatur, existimat, parem in ipso imbecillitatem, atq; in hominibus conspicit. Quomodo igitur erit Deus, qui nullum ex se ipso bonum habet, sed superno auxilio indiget? Deinde quomodo divinitas propriam voluntatem reprobat? Bonum ne erat, an malum, quod volebat? Si enim bonum, cur ad exitũ non perducitur quod

1 Sexta Synodus, καὶ οὐ μνημονεύουσι, ut supra.
2 Sexta Synodus non habet adverbium, δηλαδὴ.
3 Sexta Synodus, ποίᾳ περιέπεσεν αὐτοῦ λόγος, & ad marginem, αὐτός.
4 Corrector, ὅσον δὲ μέλλει,
5 Corrector, εἰ Θεὸν εἶναι, & mox, ἴσην.
6 Corrector, ἐβούλετο.

quod volebat? Si verò malum, quænam cum malo divinitati conjunctio intercedit? Sed, quod antea dixi, non animadvertit auctor in contrarium, ac intendit, sensum, sermonem suum converti. Quippe si unigeniti
Luc. 22. 42. Dei vox est, quæ dicit, *Non mea voluntas fiat, sed tua.* Sermo iste contrarietate quadam semper in se ipsum vertitur, & nullatenus, sibi constat. Qui enim non vult propriam voluntatem fieri, hoc ipsum vult omnino, ut quod vult, id nequaquã fiat. Quomodo ergo effectum sortietur precatio dicentis, hoc volo, ut quod volo non fiat? Sanè circa cõtrarium prorsus ei, quod intendit, precatio versabitur, & circa utrunque hæsitabit, qui hujusmodi preces exaudit. Quidquid enim fecerit, semper precantis voluntati contrarius erit eventus. Faciet voluntatem orantis? Sed hic orat, ut minimè fiat, quod vult. Non faciet quod vult? Sed qui orat, sibi

vult

[1] ὃ ἠβούλετο; εἰ δὲ κακὸν, [2] (τίς πρὸς τὸ κακὸν) τῇ θεότητι ἡ οἰκείωσις; ἀλλ᾽ ὅπερ ἔφην, [3] ὅτι οὐ συνίησιν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον. εἰ γὰρ τοῦ μονογενοῦς ἐστὶ Θεοῦ ἡ φωνὴ, ἡ λέγουσα, μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γινέσθω, ἀλλὰ τὸ σὸν, αὐτὸς ὁ λόγος [4] περὶ ἑαυτὸν, ἀεὶ διά τινος ἐναντιότητος στρέφεται, καὶ οὐδαμοῦ τὸ στάσιμον ἔχει. [5] ὁ γὰρ μὴ βουλόμενος τὸ ἴδιον θέλημα γενέσθαι, αὐτὸ τοῦτο [6] βούλεται πάντως, τὸ μὴ γενέσθαι, ὃ βούλεται. πῶς οὖν ἡ εὐχὴ πρὸς πέρας ἀχθήσεται λέγοντος, ὅτι τοῦτο θέλω, ἵνα ὃ θέλω μὴ γένηται; πρὸς τοὐναντίον πάντως [7] τοῦ σπουδαζομένου περιτραπήσεται, καὶ ἀμηχανήσει καθ᾽ ἑκάτερον ὁ τῆς τοιαύτης ἐπαΐων εὐχῆς. ὅπερ γὰρ ἂν ποιήσῃ, πρὸς τὸ ἀβούλητον τῷ εὐχομένῳ περιτρέπει τὴν ἔκβασιν. [8] ποιήσει τὸ βούλημα τοῦ εὐχομένου; ἀλλ᾽ ἡ εὐχή ἐστι τὸ μὴ γενέσθαι, [9] ὃ βούλεται.

μὴ

1 Corrector, ὃ ἐβούλετο, ut suprà. Hæc tamen verba desunt quidem in vulgato sextæ Synodi græco textu; sed habentur in latinâ veteri versione.

2 Quæ semicirculis includuntur, addita sunt à Correctore, & reperiuntur quoque in sextâ Synodo.

3 Vetus sextæ Synodi latinus interpres vertit. *Sed quod dixi, quis non intelligit, quòd in contrarium circumvertit illum sermonem?* ac si græcè esset, τίς οὐ συνίησιν, &c. sed ejusdem Synodi textus græcus cum Vaticani codicis lectione concordat.

4 In textu Vaticani codicis legitur, περὶ ἑαυτοῦ ἀεὶ διά τινος γράφεται. Corrector emendavit, περὶ ἑαυτὸν ἀεὶ διά τινος ἐναντιότητος γράφεται, & in margine addit, γρ. καὶ στρέφεται. Nobis huic postremæ similem lectionem, quæ in sexta etiam Synodo exhibetur, utpote clariorem, sequi visum est.

5 Ita Corrector, & Synodus sexta; malè in textu codicis Vaticani, εἰ γὰρ βουλόμενος.

6 Et hic secuti sumus antiqui Correctoris, & sextæ Synodi lectionem; nam in Vaticani codicis textu est, γίνεται.

7 Ita Corrector, & sexta Synodus; sed in Vaticani codicis textu legitur, τὸ σπουδαζόμενον.

8 Corrector, τὸ θέλημα, sexta Synodus, ποιήσῃ τὸ θέλημα.

9 In sexta Synodo, ὃ βούλεται.

[1] μὴ ποιήσει, ὃ βούλεται, ἀλλὰ ὁ εὐχόμενος βούλεται γενέσθαι [2] αὐτῷ, ὃ μὴ βούλεται· ὥστε κατὰ πάντα τρόπον πάντῃ μεταλαμβανόμενον ἀσυστατήσει τὸ νόημα, αὐτὸ ἑαυτῷ μαχόμενον, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ καθαιρούμενον. τῆς δὴ τοιαύτης κατὰ τὸν λόγον ἀμηχανίας μία γένοιτο ἂν παραμυθία, ἡ ἀληθὴς τοῦ μυστηρίου ὁμολογία, ὅτι τὸ μὲν δειλιᾷν πρὸς τὸ πάθος, τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐστὶ, καθὼς φησι καὶ ὁ Κύριος, τὸ πνεῦμα πρόθυμον εἶναι λέγων, ἀσθενῆ δὲ τὴν σάρκα· τὸ δὲ [3] ἀνέχεσθαι τὸ ἐξ οἰκονομίας πάθος, τῆς θείας ἐστὶ καὶ βουλῆς καὶ δυνάμεως. ἐπειδὴ τοίνυν ἄλλο τὸ ἀνθρώπινον [4] βούλημα, καὶ τὸ θεῖον ἄλλο, φθέγγεται μὲν, ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ τῆς ἀσθενείας τῆς φύσεως πρόσφορον, ὁ τὰ ἡμέτερα πάθη οἰκειωσάμενος· ἐπάγει δὲ τὴν δευτέραν φωνὴν, τὸ ὑψηλόν τε καὶ θεοπρεπὲς βούλημα κυρωθῆναι παρὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας θέλων. ὁ γὰρ εἰπὼν, [5] μὴ τὸ ἐμὸν, τὸ ἀνθρώπινον τῷ λόγῳ ἐσήμανε. προσθεὶς δὲ, τὸ σὸν, [6] ἔδειξε τὸ συναφὲς τῆς ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα θεότητος, ἧς οὐδεμία θελήματός ἐστι διαφορὰ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. [7] τὸ γὰρ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν θέλημα, καὶ

τὸ

vult fieri, quod non vult; ita ut quocunque modo, & quocunque sensu accipiatur, nunquam ejus sensus constabit, cùm sibimet repugnet, & à semetipso destruatur. Porrò perplexam adeo sermonis hujus ambiguitatem explicare tantummodo poterit vera mysterii confessio; quòd nempe passionem quidem formidare, humanæ imbecillitatis est, sicut etiam ait Dominus, spiritum promptum esse dicens, carnem autem infirmam; sufferre verò eandem ex dispensatione passionem, divini consilii, atque virtutis est. Quoniam igitur alia est humana voluntas, alia verò divina; qui proprias sibi fecit infirmitates nostras, loquitur quidem, ut homo, quæ naturæ infirmitati congruunt; subjungit verò posteriora verba, quibus sublimē, Deoque dignam voluntatem potiùs, quàm humanam, propter salutem hominum ratam haberi vult. Nam cum inquit, *Non meam*, humanam his verbis significavit; cum autem subjunxit, *Tua*, conjunctionem divinitatis suæ cum Patre denotavit, in qua nulla est voluntatis differentia ob communionem naturæ; nam cùm Patris voluntatem *Matth.26.*

dixit,

1 Corr. & sexta Synodus, μὴ ποιήσῃ.
2 In sextâ Synodo legitur, αὐτῷ.
3 In sextâ Synodo, ἀναδέχεσθαι.
4 Corrector, θέλημα. Ita & sexta Synodus.
5 Corrector, ὅτι μὴ τὸ, & mox ἐσήμηνε.
6 In sextâ Synodo, καὶ ἔδειξε.
7 In sextâ Synodo, ὃ γάρ.

dixit, Filii quoque voluntatem deſignavit. Hæc autem eſt omnes homines velle ſalvos fieri, & ad cognitionem veritatis venire, quod aliter fieri non poterat, niſi morte abſortâ, quæ ad vitam pervenire præpediebat. Humilia autem humanæ formidinis verba, atque affectiones ſibi aſciſcit Dominus, ut oſtendat, verè in ſe ipſo voluntatem noſtram habuiſſe, ex affectionum communione humanam in ſe naturam eſſe confirmans.

XXXIII. *Atqui*, ait Apollinaris, *terreni hominis non erat, ſicut ipſi putant, quod in ejus unione aſſumptum fuerat; ſed Dei, qui de cælo deſcendit*. In his autem verbis elocutionis defectus, & obſcuritas efficit, ut qui nuda verba attendit, auctoris mentem non aſſequatur, niſi quòd ſermonis confuſione, ejus ſenſus ex toto non occultatur. *Non ſunt terreni hominis*, inquit, *voces illæ, quæ humanas paſſiones exprimunt; ſed Dei, qui de cælo deſcendit*. Ex his, quæ hactenus diximus, patet, Apollinarem in id unum intendere, ut

τὸ τοῦ Υἱοῦ ἐνεδείξατο. τοῦτο δέ ἐστι, τὸ πάντας ἀνθρώπους θέλειν σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· ὅπερ οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι, μὴ [1] τοῦ θανάτου καταποθέντος, τοῦ πρὸς τὴν ζωὴν ἐμποδίζοντος. [2] τὰ δὲ ταπεινὰ τῆς ἀνθρωπίνης δειλίας καὶ ῥήματα, καὶ πάθος οἰκειοῦται ὁ Κύριος, δεικνὺς, ὅτι [3] ἀληθὲς ἦν περὶ αὐτὸν τὸ ἡμέτερον, ἐκ τῆς τῶν παθημάτων κοινωνίας τὴν φύσιν πιστούμενος.

XXXIII. Ἀλλ' οὐκ ἦν, φησὶν ὁ Ἀπολινάριος, ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ, τὸ εἰς ἕνωσιν αὐτοῦ προσειλημμένον. ἐν τούτοις δὲ, τὸ μὲν ἄτονόν τε καὶ ἀσήμαντον τῆς ἑρμηνείας, παράγει τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἀκολουθίας [4] τὸν τοῖς γεγραμμένοις ἑπόμενον· πλὴν οὐ παντελῶς ἀποκέκρυπται ἡ διάνοια [5] τῇ συγχύσει τῆς λέξεως. οὐκ ἀνθρώπου, φησὶ, τοῦ ἐκ γῆς εἰσὶν αἱ περιπαθεῖς ἐκεῖναι φωναὶ, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ. μέχρι τούτου δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων τὸ βούλημα, ὅτι τὴν θεότητα ἐμπαθῆ εἶναι κατασκευάζει. εἶτα συγχεῖ τῇ [6] ἀτοπίᾳ τῆς λέξεως τὴν διάνοιαν. εἰπὼν γὰρ, ὅτι Θεοῦ

τοῦ

ſcilicet divinitatem paſſibilem eſſe demonſtret. Mox locutionis abſurditate mentis ſuæ ſenſa confundit; nam poſtquam dixit *Dei*,

qui

1 Ita Corrector legit. Ita & ſexta Synodus, quæ tamen pro καταποθέντος habet, κατεπειγομένου. In Vaticano autem codice antea erat, τοῦ θανάτου.

2 In ſexta Synodo, τὰ δὲ ταπεινὰ & mox, καὶ ῥήματα.

3 Corr. ἀληθῶς, atque ita legiſſe videtur vetus Synodi ſextæ interpres, licet in vulgatis ejuſdem exemplaribus ſit, ἀληθὲς.

4 Ita Corrector, antea τό.

5 Corrector, ἐν τῇ.

6 Corrector, ἀτοπίᾳ.

„ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανῶν, προστί-
„ θησι τὸ, εἰς ἕνωσιν αὐτοῦ προσειλημμένον· ὡς ἄν τις ἐπὶ τὸ σαφέστερον [1] μεταβαλὼν εἴποι τὸν λόγον, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν ὁ λαλῶν· ἀλλὰ Θεὸς διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐφθέγγετο, ὁ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἕνωσιν προσλαβὼν τὸ φαινόμενον. πόθεν οὖν [2] προσελήφθη ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος; ἐκ γῆς; οὔ φησιν· ἐν οὐρανοῖς δὲ γενόμενος, [3] ἀνθρώπων οὐκ ἔστι. λείπεται τὸ μηδαμόθεν λέγειν, ᾧ συγκατασκευάζεται, τὸ δόκησιν τὸ φαινόμενον εἶναι, καὶ οὐκ ἀλήθειαν. τὸ γὰρ μηδαμόθεν ὂν, οὐδέ ἐστιν ὅλως. ἀλλ' ἐξ ὧν παρέθετο λόγων, ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι τὸν ἄνθρωπον λέγει, καὶ μὴν ἐπὶ γῆς ἡ Μαρία, καὶ ἐν γῇ τὸ σπήλαιον, καὶ γηΐνη ἡ φάτνη. καὶ πῶς ἡμῖν [4] αὐτὸς οὐρανόθεν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν γῆν μετοικίζει; πάσης γὰρ ὁμολογούσης γραφῆς τὴν παρθένον, τὸν τόκον, τὴν σάρκα, τὰ σπάργανα, τὴν θηλὴν, τὴν φάτνην, τὴν ἀνθρωπίνην διασκευὴν, οὗτος πάντα καταλιπὼν, ἕτερον ἄνθρωπον ἄρριζον καὶ ἀσυναφῆ πρὸς τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναπλάσσει τῷ λόγῳ.

XXXIV. Ἀλλ' ὅσας διὰ μέσου λοιδορίας τοῖς λόγοις συμπλέκων, διὰ τούτων οἴεται κρατύνειν τὴν ἀτοπίαν

qui de cælo descendit, statim subdit, *Quod in ejus unionem assumptum fuerat*. Quæ verba non nemo clariori sensu reddens dixerit, non erat homo, qui loquebatur; sed Deus per hominem loquebatur, qui in sui ipsius unionem, quod apparebat, assumpserat. Unde nam igitur assumptus fuit homo ille? Ex terrâ? Negat. At si in cælis extitit, ex hominibus non est. Superest itaque, ut nullo ex loco advenisse dicat; qua cum assertione simul adstruitur, opinione tantummodo, non veritate extitisse quod apparebat; quod enim ex nullo loco est, id nec prorsus existit. Atqui ex his, quæ subjungit, verbis, hominem illum è cælo descendisse dicit. Et sanè in terrâ extitit Maria, & in terrâ spelunca extitit, terrenum & præsepe. Quomodo ergo hic hominem è cælo in terram deducit? Nam cùm omnis Scriptura fateatur, Virginem, partum, carnem, fascias, ubera, præsepe, omnemque apparatum humanum, hic omnibus istis rejectis, alium nobis confingit hominem cujusvis originis expertem, nullâq; affinitate cum naturâ nostrâ conjunctum.

XXXIV. Porrò convicia illa, quæ suis sermonibus inserit, ratus dogmatis sui falsitatem veritati per ea præpollere posse, per quæ

1 Ita Corrector, antea legebatur, μεταλαβὼν.
2 Ita Corrector, in codice est, προελήφθη.
3 Legendum videtur, ἄνθρωπος.
4 Corrector, οὗτος.

quæ nos maledictis acriùs impetit, contemnenda esse arbitror cuique sanâ mente prędito, ac Lectorum judicio relinquendum, quinam verè apostolicam fidem adulterent; nos ne qui juxta Pauli verba cognovimus quidem secundùm carnẽ Christum, nunc verò jam non co- 2. Cor. 5. 16. gnoscimus; an iste, qui semper tum ante, tum post dispensationem, quę humanę naturę assumptione facta est, Deũ carne præditum à se confictum prædicat. Addit autem his, quæ modò dixit, Judæorum adversùs Christum blasphemiam, qua ipsum, voracem hominem, & vini potatorem vocabant, aitque, hęc necessariò esse de homine dicenda. [3] Ecquis igitur homo ille est, cui à Judæis potûs cibique aviditas exprobratur? Cibo ne, potuque utebatur, an secus? Atqui si non utebatur, inanis ille & simulata species erat; sin autem utebatur, terrenus utique erat cibus ille atque potus, quem capiebat; quod autem cæleste est, terrenis rebus non alitur. O miram absurdarum rerum repugnantiam! Ut circa unam eandemque rem in contrarios errores delabitur! Modò quidem asserit eum, qui corpore præditus apparebat, præstantiorem humanâ extitissę naturâ. Mox verò

πίαν τοῦ δόγματος, δι᾽ ὧν ἂν σφοδρότερον ἡμῶν ταῖς βλασφημίαις [1] καθικνεῖται, παριδεῖν οἶμαι χρῆναι τόν γε νοῦν ἔχοντα, καὶ τῇ ἀκοῇ τῶν ἐντυγχανόντων ἐπιτρέψαι τὴν κρίσιν, τίνες οἱ παραχαράττοντες τῆς ἀποστολικῆς εἰσὶ πίστεως, ἡμεῖς οἱ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν γνόντες μὲν κατὰ σάρκα Χριστὸν, νῦν δὲ οὐκ ἔτι γινώσκοντες; ἢ ὁ πάντοτε, καὶ πρὸ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας, καὶ μετὰ τοῦτο τὸν σάρκινον ἑαυτοῦ Θεὸν περιφέρων τῷ λόγῳ. [2] Προστίθησι δὲ τὴν παρὰ τῶν Ἰουδαίων γεγενημένην κατ᾽ αὐτοῦ βλασφημίαν, τὸ, φάγον αὐτὸν λέγεσθαι παρ᾽ ἐκείνων, καὶ οἰνοπότην, καί φησιν ἀναγκαῖα εἶναι ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. [3] τίς οὖν ὁ ἄνθρωπος ὁ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ βρώσει τε, καὶ τῇ πόσει ὀνειδιζόμενος; μετέχων τούτων, ἢ ἀμέτοχος ὤν; ἀλλ᾽ εἰ μὲν μὴ μετεῖχε, δόκησις ἦν· εἰ δὲ μετεῖχε, γήϊνον τὸ μετεχόμενον· τὸ δὲ οὐράνιον διὰ τῶν γηΐνων οὐ τρέφεται. ὢ τῆς τῶν ἀτόπων ἐναντιότητος! πῶς ἐν τῷ αὐτῷ τοῖς ἐναντίοις καταβάλλεται πτώμασι! νῦν μὲν λέγει, κρείττονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι [4] τὸν σωματικῶς

1. Corrector, καθίκνειται.
2. Corrector, προστίθησι.
3. Locum hunc usque ad illa verba διὰ τῶν γηΐνων οὐ τρέφεται, laudat Euthymius in toties laudatâ Panoplia adversùs hæreses parte secundâ tit. 13. pag. 526. Versiculo *Christus*.
4. Ita Corrector, antea autem erat τὸ σωματικῶς προφαινόμενον.

κῶς προφαινόμενον· πάλιν δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων καταδεέστερον δείκνυσιν, ἠκρωτηριασμένον τῷ κρείττονι. τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ ὑπερέχον ἐστὶν ἡ διάνοια, ἧς ἄμοιρον εἶναι τὴν σάρκα λέγει, ἐν ᾗ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη, καὶ τοῦτο σαφῶς διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀγώνων κατασκευάζων, ἐφ' ὧν εἰ μή τις περιττὸν ἡγοῖτο τὴν ἐπιμελῆ τῶν ματαίων ἐξέτασιν, δι' ὀλίγων τοῖς εἰρημένοις ἐπιδραμούμεθα. πάλιν γὰρ πλῆθος ὕβρεων ἐπαντλήσας τῇ συγγραφῇ, τοιοῦτον καθ' ἡμῶν λόγον προτείνεται, ἀδικεῖν λέγων τοὺς ταυτὸν εἶναι φάσκοντας σαρκὸς ἕνωσιν, καὶ ἀνθρώπου πρόσληψιν. ἐγὼ δὲ κἂν ἀγροικότερον εἶναι δοκῇ τὸ λεγόμενον, οὐκ ἐπικρύψομαι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι οὐδ' ἕτερον τῶν εἰρημένων ὁ καθ' ἡμᾶς ἰδιωτισμὸς δι' ἀκριβείας συνίστησι. τί γὰρ διαφέρει σαρκὸς ἕνωσις, καὶ ἀνθρώπου πρόσληψις, οὔπωσι καὶ τὸ πρόχειρον ἑρμηνεύειν οὐκ εὔπορον. διότι πολλαχῶς νοεῖται ἡ ἕνωσις, καὶ ἀριθμῷ, καὶ εἴδει, καὶ φύσει, καὶ ἐπιτηδεύμασι, καὶ μαθήμασι, καὶ τοῖς [1] κατὰ κακίαν, ἢ ἀρετὴν ἰδιώμασι, καὶ ἐπιτηδεύμασι. τίς οὖν ἐστιν ἡ τῆς σαρκὸς ἕνωσις, εἴτε πρὸς ἑαυτὴν, εἴτε πρὸς ἕτερον [2] ἑνουμένη, τῶν

ἑρμη-

verò eundem hominibus inferiorem exhibet, ac potiore sui parte mutilatum. Cuncta enim, quæ in nobis sunt, mens dignitate præcellit, cujus expertem esse carnem, in qua Deus manifestatus est, asserit; idque multis deinceps conatibus palàm adstruit, in quibus, modò ne quis stulta atque inepta accuratè discutere supervacaneum existimet, quæ ab ipso dicta sunt, breviter percurremus. Rursus enim magnâ injuriarum copiâ suam scriptionem referciens, talem adversùs nos sermonem in medium profert, ut impiè eos sentire dicat, qui unũ idemque esse ajunt, carnis unitionem & hominis susceptionem. Ego autem etsi rusticiùs loqui videar, veritatem non abscondam, neutrum nempe eorum, quæ modò dicta sunt, nostræ linguæ idiotismo exactè comprobari. Quid enim differant carnis unitio, & hominis susceptio, haud ita in proclivi est verbis explicare. Quandoquidem multifariam, variisque in rebus unio consideratur, in numero, scilicet, in specie, in naturâ, in institutis, in doctrinis, in malitiæ, vel virtutis proprietatibus, & erga alterutram studiis. Interpretum itaque explicatione nobis opus est, ut intelligamus, quænam sit hæc carnis unio, sive cum semetipsa, sive

cum

1 Ita Corrector, priùs erat κατὰ κακὴν ἀρετὴν: mala lectio.

2 Corrector, ἑνωμένως.

cum alio inita. Hominis etiam ſuſceptio quomodo, ex quali, & unde fiat; ac prætercea quomodo, undenam; & quanam ratione homo ſuſceptus ſit, æquè ac præcedentia nobis ignotum eſt. Nam quandiu divinæ Scripturæ ſale conditum de hoc myſterio ſermonē non proferet, evanidum externæ ſapientiæ ſalem fidelibus conculcandum relinquemus. Ecquiſnam Evangeliſtarum carnis unitionem commemoravit? Quænam apoſtolica ſcripta hominis ſuſceptionem hiſce, quibus ipſe utitur, verbis nos edocuere? Quę lex, qui Prophetę, quænā à Deo inſpirata ſcriptura, quænam ſynodica ſanctio tale quid nobis cuſtodiendum commiſit? Cæterum ex his duobus verbis unitione, videlicet, carnis, & ſuſceptione hominis, unum quidem nobis adſcribit, aliud verò ſui proprium eſſe dicit; utrum autem horum ſibi vindicet, adhuc ambigimus. Nos enim vel neutrum eorum verborum uſurpamus, vel utrunque; propterea quòd nullâ in re alterum ab altero differre deprehenditur.

ἑρμηνευόντων τὸν λόγον δεόμεθα. ἥ τε τοῦ ἀνθρώπου πρόσληψις πῶς γίνεται, ποίῳ, καὶ πόθεν, καὶ πῶς, καὶ παρὰ τίνος, καὶ τίνα τρόπον [1] προσειλημμένου, ὁμοίως τοῖς [2] προλαβόντι ἡμῖν ἐν τοῖς ἀγνοουμένοις ἐστίν. ἕως γὰρ ἂν μὴ τῷ θείῳ τῆς γραφῆς ἅλατι τὸν [3] περὶ μυστηρίου λόγον ἐπαρτύων προσφέρῃ, τὸ μεμωραμμένον τῆς ἔξω σοφίας ἅλας πατεῖσθαι παρὰ τῶν πιστῶν καταλείψωμεν. τίς τῶν Εὐαγγελιστῶν σαρκὸς ἕνωσιν διηγήσατο; ποῖον δὲ τῶν ἀποστολικῶν διηγημάτων τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρόσληψιν, ἢ πᾶσι κατὰ τὴν λέξιν ἐδίδαξε; τίς νόμος, ποῖοι Προφῆται, τίς θεόπνευστος λόγος, ποῖον συνόδου δόγμα, τοιοῦτον [4] ἡμῖν παρακατέθετο; ἐκ τούτων τοίνυν τῶν δύο ῥημάτων τὸ μὲν ἡμῖν προσνέμει, τὸ δὲ ἴδιον εἶναι λέγει· πότερον δὲ τούτων ἑαυτοῦ ποιεῖται, μέχρι τοῦ νῦν ἀμφιβάλλομεν. ἡμεῖς γὰρ ἢ οὐδ᾽ ἕτερον οἰκειούμεθα, ἢ ἀμφότερα, διὰ τὸ μηδεμίαν ἐν θατέρῳ πρὸς τὸ ἕτερον διαφορὰν ἐξευρίσκειν. ἥ τε γὰρ ἕνωσις πρός τι γίνεται, ἥ τε πρόσληψις τινὸς πάντως ἐστίν· ἑκάτερον δὲ τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν [5] ὑποσημαίνει, καὶ ὁ προσλαβὼν ἥνωται τῷ προσληφθέντι, καὶ τὸ ἑνωθὲν διὰ προσλήψεως ἥνωται.

XXXV. Ἀλλ᾽

Nam & unitio cum aliquâ re fit, & ſuſceptio non niſi alicujus rei ſuſceptio eſt; utrunque autem relationem ad alterum denotat, qui enim ſuſcipit, cum ſuſcepto unitur, & quod unitur, utique per ſuſceptionem copulatur.

XXXV. Sed

1 Ita Corrector, antea προσειλημμένος. Et mox ἄλα.
2 Corrector, προλαβόντι καὶ τοῦτο ἡμῖν.
3 Corrector, περὶ τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον.
4 Pronomen ἡμῖν Corrector addidit.
5 Corrector, ἀποσημαίνει.

XXXV. Ἀλλ' ἡμᾶς, φησὶ, δύο πρόσωπα λέγειν τὸν Θεὸν, καὶ [1] τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ προσληφθέντα ἄνθρωπον· αὐτὸν δέ, φησι, μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ φάσκειν τὸν σαρκωθέντα, καὶ ὄντα οὐχ ἕτερον παρὰ τὸν ἀσώματον, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν καθ' ὁμοίωσιν [2] ἡμετέρας ἐν σαρκὶ ζωῆς. ἔτι διὰ τῶν ἀσυστάτων ἡμῖν τοὺς φλυάρους διέξεισιν. ὁ σάρκινος αὐτοῦ Θεὸς ἁπλοῦς εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει. οὐ γὰρ ἄν τις ἐν τῇ σαρκὶ τὸ ἁπλοῦν θεωρήσειε· τὸ δὲ μὴ ἁπλοῦν, ἀσύνθετον εἶναι οὐ δύναται. ἀλλ' οὗτος εἶναι τὸ ἓν λέγει, ὡς καὶ ἡμῶν ἕκαστον, ἐκ πνεύματός, φησι, καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Νῦν πρώτως τὸ καινὸν εἶδος τοῦ ἀριθμοῦ ἐδιδάχθημεν, μαθόντες ὅτι τὰ εἰς τρία ἑτερογενῆ διῃρημένα μονάς ἐστιν. ἀλλ' ὁ μὲν περὶ τοῦ ἀναπλασθέντος αὐτῷ πνεύματος, ὑπερκείσθω λόγος· κατὰ δὲ τὴν παχυμερεστέραν τοῦ ἀνθρώπου τομὴν, καθὼς οἱ πολλοὶ [3] διαιροῦσιν, ἐδιδάχθημεν ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ὁμολογοῦντες, πῶς εἴπωμεν τὰ δύο ἓν, τοῦ Ἀποστόλου σαφῶς, δύο ἀνθρώπους περὶ ἕκαστον βλέποντος, ἐν οἷς φησιν, εἰ καὶ ὁ ἔξωθεν ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται,

XXXV. Sed duas perſonas, Deum, & à Deo ſuſceptum hominem nos dicere ille aſſerit; ſe verò haud ita prorſus ſentire, quin imò dicere incarnatum fuiſſe Chriſtum, eumque non eſſe ab incorporeo diverſum, ſed unum eundenque ad ſimilitudinem noſtræ, quam in carne vivimus vitæ. Adhuc nugas ſuas per ea, quę ſtare nequeunt, nobis ediſſerit. Carneus ejus Deus ſimplex naturâ eſſe non poteſt; nemo enim eſt, qui in carne ſimplicitatem poſſit conſpicari. Quod autem ſimplex non eſt, compoſitionis expers eſſe nequit. At iſte unum eſſe dicit, eodem prorſus modo, ac unuſquiſque noſtrûm unus eſt, qui ex corpore, inquit, ſpiritu, & animâ conſtamus. Novum numeri genus nunc primùm addiſcimus, unum ea eſſe edocti, quæ in tria diverſi generis dividuntur. Sed in aliud tempus ſermonem de ſpiritu, quem Apollinaris confingit, differamus. Nos verò craſſiorem hominis diviſionem, qua plerique utuntur, edocti, ex animâ intelligente, & corpore hominem conſtitui fatemur. Quomodo itaque dicemus duo unum eſſe, cùm Apoſtolus manifeſtè duos homines in unoquoque noſtrûm obſervet, dum inquit, *Licèt is, qui* 2.Cor.4.16.
foris eſt, noſter homo corrumpitur, corpus intelligens, *tamen is qui intus*

1 Ita ex Correctoris emendatione: nam in textu erat τὸ παρά.
2 Et hic Correctoris emendationem ſecuti ſumus; antea enim erat ἡμετέρας τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς.
3 Corrector, διαιρῶν.

intus est, renovatur de die in diem, animam his verbis subobscurè innuens. Atqui si tres erant secundùm Apollinarem homines, duos omnino invisibiles, & unum visibilem statuisset Apostolus; ita ut quantunvis ille juxta divisionem nostram humanæ naturæ exemplo ad firmandam sententiam suam uteretur, unum vocans, quæ duo sunt, à Paulo nihilominus, hominem duas in partes dividente, refelleretur. Quoniam itaque exemplo ex humanâ naturâ desumpto proprium suum dogma confirmat, hoc semel everso, & illud, quod de Christo censet, unà prorsus confutatur. Quod autem asserit, hujusmodi est, *Quemadmodum homo, unum quid est ex spiritu, animâ, & corpore constans.* Equidem ab Apollinare postularem, ut priùs statueret, ex quonam corpore, unde nam sumpto, quando nam condito, & ex quali animâ, rationali ne & humanâ, an irrationali, hoc est, belluinâ, hominem illum compositum esse arbitretur, & an deinde inditam illi fuisse censeat intellectivam partem, quam diversam à spiritu esse dicit, eamque in nobis quidem mentem, in Christo autem Deum vocat. Si enim aliquod cælestis hominis opificium ad terreni hominis similitudinem reperiri, priùs ab ipso ostensum

τωι, τὸ σῶμα λέγων. ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ, τὴν ψυχὴν αἰνισσόμενος. καί τοι εἰ τρεῖς ἦσαν κατὰ τὸν Ἀπολινάριον ἄνθρωποι, δύο πάντως ἂν τοὺς ἀφανεῖς, καὶ ἕνα ἐποίησε τὸν φαινόμενον, ὥστε κἂν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι κρατύνῃ τὸν ἴδιον λόγον, ἓν ὀνομάζων τὰ δύο, παραγράφεται αὐτὸν ὁ Παῦλος, διαιρῶν τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ δυϊκῇ σημασίᾳ. ἐπεὶ οὖν διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου τὸν τοῦ δόγματος ἑαυτοῦ λόγον συνίστησι, τῇ τούτου ἀνατροπῇ κἀκεῖνο πάντως συναπελέγχεται. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ὥσπερ [1] ἄνθρωπος, εἷς ἐστιν ἐκ πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος. [2] ἐγὼ μὲν ἠξίουν πρότερον εἰπεῖν ποίου σώματος, καὶ πόθεν εἰλημμένου, καὶ πότε πλασθέντος, καὶ ποδαπῆς ψυχῆς, [3] ἢ λογικῆς, ἢ ἀνθρωπίνης, ἢ ἀλόγου, τουτέστιν, εἰ [4] κτηνώδους εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον οἴεται, εἶθ' οὕτως ἐπεμβαλεῖν τὸ νοερὸν, ὅπερ ἄλλο τι παρὰ τὸ πνεῦμα εἶναί φησιν· ἐπὶ μὲν ἡμῶν νοῦν ἐπὶ ἐκείνου δὲ Θεὸν ὀνομάζων. εἰ γάρ τις οὐρανίου ἀνθρώπου πλάσις, καθ' ὁμοιότητα τοῦ χοϊκοῦ, παρ' αὐτοῦ πρότερον ἐπεδείχθη, προήχθημεν ἂν δι' ἀκο-

1 Corrector, ὁ ἄνθρωπος.
2 Corrector, ἐγὼ μὲν οὖν ἠξίουν τοῦτο πρότερον.
3 Ita Corrector, in codice enim est εἰ λογικῆς.
4 Ita Corrector, antea κτήνους.

διὰ ἀκολουθίας τῷ μύθῳ, μαθόντες παρὰ τῆς καινῆς ταύτης σοφίας, ὅτι τὸ μὲν ἐπίγειον τῶν ἀνθρώπων φῦλον ἐκ νοερᾶς ψυχῆς, καὶ σώματος τὴν σύστασιν ἔχει· [1] γένος δέ ἐστιν ἐπουρανίων ἀνθρώπων, οἷς ἄλογος μὲν ἡ ψυχὴ, σῶμα δὲ [2] ἀνθρώπινον, καὶ Θεὸς ἀντὶ νοῦ τῷ λόγῳ τοῦ σώματος, καὶ τῆς ψυχῆς ἀνακιρνᾶται, ἐξ ὧν εἶναι τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα Ἀπολινάριος οἴεται. ἐκείνου δὲ μήτε ἀποδειχθέντος, μήτε ὄντος· τοῦ δὲ διὰ τῆς παρθένου γεννηθέντος ἀθετουμένου, ὡς οὐδὲ τῆς ἡμετέρας μετασχόντος φύσεως· ἀλλότριον ἡγοῦμαι καὶ ἀνακόλουθον, σῶμα μὲν ὀνομάζεσθαι τὸ μὴ σῶμα, ψυχὴν δὲ ἀνθρώπου τὴν μὴ ψυχήν. εἰ γὰρ μὴ νοερὰν αὐτήν τις εἶναι ὁμολογοίη, οὐδὲ ἀνθρώπου αὐτὴν ὅλως συνθήσεται. τούτων δὲ μὴ ὄντων, τίνα καιρὸν ἔχει ἡ τριμερὴς ἐκείνη τοῦ [3] ἀνθρώπου τομὴ, ἧς τὸ μὲν διμοιρον ἄνθρωπος, Θεὸς δὲ τὸ τριτημόριον. οὐ γὰρ ἄν, φησιν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γεγονὼς εἴη, εἰ μὴ τυγχάνοι, καθάπερ ἄνθρωπος, νοῦς ἔνσαρκος ὤν. ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ἄνους ἦν, ἐν ᾧ Θεὸς κατήλλα-

oſtenſum fuiſſet, conſequentiâ inde ſumptâ, adduci forſitan potuiſſemus ad fidem fabulæ huic ab eodem confictę accomodandam; novæ hujus ſapientiæ magiſterio edocti, terrenum hominum genus ex animâ intellectu prædità, atque corpore conſtare; aliud verò quoddam cæleſtium hominum genus eſſe, quibus ratione carens ineſt anima, corpus autem humanum, & Deus loco mentis commiſcetur animæ, atque corporis conſtitutioni; è quorum numero hominem illum eſſe, qui in terrâ apparuit, Apollinaris arbitratur. Verùm cùm iſtud hominum genus nec eſſe oſtendatur, nec revera ſit, ac præterea qui ex Virgine natus eſt, tanquam nullâ in re naturæ noſtræ particeps, rejiciatur, abſurdum & inconſequens eſſe arbitror, corpus quidem vocare, quod corpus non eſt, animam verò hominis, quæ itidem anima non eſt. Nam ſi quis eam mente præditam non eſſe fateatur, is prorſus nec eam hominis eſſe concedet. Cum autem hæc nullatenus eſſe poſſint, cui bono eſt tripertita illa hominis diviſio, cujus duæ quidem partes eſſent homo, tertia verò pars Deus? *Neque enim*, ait, *in ſimilitudinem hominum factus fuiſſet, niſi inſtar hominis mens* *Philip. 2. 7.*

1 Corrector, γένος δὲ καὶ ἄν:
2 Corrector, ἀνθρώπινον, Θεὸς δὲ ἀντὶ νοῦ.
3 In textu Vaticani codicis ſcribitur ἀνθρώπου ψυχὴ; at in margine, eâdem, qua reliquæ correctiones, manu adnotatur γρ. καὶ τομὴ, ut indicaretur utroque modo legi poſſe. Nos tamen corrigendum cenſuimus ἀνθρώπου τομὴ, ut ſub initium hujus capitis Nyſſenus loquitur.

nis, mens carne prædita esset? Ego sanè, an ille quidem homo, per quem Deus sibi mundum reconciliavit, mente careret, non dixerim; illum verò qui hæc scribit, mente captum eo, quo scribebat, tempore fuisse, quamquam ipse non dicam, ejus tamen scripta clamant. Quomodo in similitudinem hominis fit, qui aliud quid ab homine diversum est, & à nostrâ prorsus naturâ discrepat? Nam si ex animâ, & corpore homo constat, & corpus hoc, animaque illa in homine, quem ipse confinxit, non reperitur; Quomodo simile homini esse poterit, quod à nostrâ naturâ alienum est? *Sed illum non esse hominem*, dicit, *sed instar hominis, mente destitutum, carne præditum*. Hæc sunt quæ mihi suadent mentis non esse compotem, qui hæc scribit. Quomodo naturæ alicui assimilatur, quod ejusdem particeps non est? Quænam etiam est mens illa carne prædita, quæ eidem carni congenita est, & ab eâ separari non potest, semperque talis existit? Nunquid etiam ex aliâ re sibi simili prorsus derivatur; neque enim unquam caro gigni potest, nisi ex carne nascatur, quemadmodum alicubi ait

Joan. 3. 6. Dominus, *Quod natum est ex carne, caro est*. Sed inquiet, mens illa deinceps carne prædita est. Qualem igitur carnem induens, carne prædita evadit? Quæ jam existebat? Sed hæc nonnisi ejusdem generis

τήλλαξε τὸν κόσμον ἑαυτῷ, εἰπεῖν οὐκ ἔχω· ὅτι δὲ ὁ ταῦτα γράφων, ἔξω διανοίας ἦν, καθ' ὃν ἔγραφε ταῦτα χρόνον, κἂν ἐγὼ μὴ εἴπω, τὰ γεγραμμένα βοᾷ. πῶς γίνεται ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου, ὁ ἄλλο τι παρὰ τὸν ἄνθρωπον ὤν, καὶ πάντῃ τῆς ἡμετέρας [1] φύσεως; εἰ γὰρ νοερὰ ψυχὴ καὶ σῶμα, τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα· μήτε δὲ τὸ σῶμα τοῦτο, μήτε ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ἀναπλασθέντι ἐστὶ, πῶς δέχεται τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸ τῆς ἡμετέρας ἔκφυλον φύσεως. ἀλλ' οὐκ ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναί φησιν, ἀλλὰ καθάπερ ἄνθρωπον, ἄνουν, ἔνσαρκον ὄντα. Ταῦτά ἐστι, ἅ με πείθει ἔξω διανοίας εἶναι τὸν γράφοντα. πῶς ὁμοιοῦται τῇ φύσει, τὸ μὴ μέτοχον τῆς φύσεως; τίς δέ ἐστι ὁ ἔνσαρκος ἐκεῖνος νοῦς, [2] ὁ συμφυὴς τῆς σαρκὸς, καὶ ἀχώριστος, ἀεὶ τοιοῦτος ὤν; οὐκοῦν καὶ ἐκ τοιούτου πάντως ἐστίν; οὐ γὰρ ἂν εἴη γεννητὴ σάρξ, εἰ μὴ ἀπὸ σαρκὸς γένοιτο, καθώς φησί που ὁ Κύριος, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστιν. ἀλλ' ὕστερον γίνεται. ποίαν οὖν [3] περιτεθειμένος σάρκα, ἔνσαρκος γίνεται; τὴν οὖσαν; ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς. τὴν μὴ

1 Supplendum hîc videtur ἔκφυλον φύσεως, ut mox subdit, vel ἀλλότριον, aut aliquid simile, ut auctoris sensus constet.

2 Corrector ἢ συμφυής.

3 Corrector, περιτεθειμένος.

μὴ ὄντων; οὐκοῦν οὐ λέγοιτο ἔνσαρκος· οὐ γὰρ [1] ἂν τῷ μὴ ὄντι ἐπονομάζοιτο.

XXXVI. Ἀλλ' ἴδωμεν τὰς ἀφύκτους αὐτοῦ τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκας, δι' ὧν ἡμᾶς πρὸς συγκατάβασιν τοῦ ἔνσαρκον εἶναι νοῦν τὸν μονογενῆ Θεὸν συναναγκάζει. Εἰ μὴ νοῦς, φησὶν, ἔνσαρκός ἐστιν ὁ Κύριος, σοφία ἂν εἴη. ὢ τῆς ἀμάχου προτάσεως! τὸ ἕτερον ἐξ ἀμφοτέρων οἴεται πάντως εἶναι τὸν Κύριον, ἢ νοῦν ἔνσαρκον, ἢ σοφίαν. διὰ τοῦτό, φησιν [2] ἐκεῖνον εἶναι, εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν· ὅτ' ἂν μὴ νοῦς ἔνσαρκος ᾖ, πᾶν ὃ μή ἐστι νοῦς ἔνσαρκος, σοφία ἐστί. τί οὖν ὁ λίθος; τί δὲ ὁ κάνθαρος; τί δὲ τὰ λοιπὰ τῶν φαινομένων; δώσει γὰρ ἐπὶ τούτων πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ νοῦν αὐτὰ ἔνσαρκον, ἢ σοφίαν εἶναι. ἀλλὰ μὴν οὔτε νοῦς, οὔτε σοφία τούτων ἐστὶν οὐδέν· διαπέπτωκεν ἄρα τῷ λογογράφῳ ἡ πρότασις, καὶ διερρύη πᾶν τὸ σκευώρημα, τῇ τῆς ἀρχῆς διαλύσει [3] διαπεπτωκότος τοῦ λόγου· οὐδὲν γὰρ ἐνδέχεται ταῦτα τὴν ἀντιδιαστολὴν πρὸς ἄλληλα ἔχοντα, ὥστε εἰ τὸ ἕτερον τούτων εἴη, μὴ εἶναι τὸ ἕτερον, ἢ τὸ ἔμπαλιν, εἰ τὸ ἓν μὴ ὑπάρχοι, τὸ λειπόμενον [4] ὑπάρχει πάντως. ἀλλὰ κωλύει

dem generis esse potest. Quæ non existebat? Ergo carne prædita dici non potest; neque enim ex re non existente denominaretur.

XXXVI. Sed videamus inevitabilem ejus argumentorum vim, quibus nos cogit, ut unigenitum Deum mentem esse carne præditam concedamus. *Si mens, inquit, carne prædita non est Dominus, sapientia utique erit.* O invincibilem propositionem! Alterum ex duobus omnino esse Dominum censet, vel mentem carne præditam, vel sapientiam: propterea, inquit, necesse est eum illud esse, nisi hoc est, quoniam cùm mens carne prædita non sit, sapientia haud dubio est, quodcunque hujusmodi mens non est. Quid igitur lapis? Quid scarabeus? Quid denique cætera omnia, quæ sub oculos cadunt? Omnino enim duorum alterum dabit, vel eam mentem carne præditam esse, vel sapientiam. Atqui neque mens, neque sapientia aliquid horum est; corruit itaque Scriptoris nostri propositio, omnesque ejus machinationes dissolutæ sunt, cum ipsius principii subversione, totâ ejus argumentatione simul concidente. Ostensum siquidem non est, hæc duo ita inter se differre, ut si alterum horum existat, alterum esse non possit, vel contrà, si unum non existat, alterum esse omnino necesse

1 Particulam ἂν Corrector addidit.
2 Corrector, ἐκεῖνον εἶναι.
3 Corrector, συμπεπτωκότος & mox habet ἐνδέχεται.
4 Corrector, ὑπάρχει.

no necesse sit. At nihil obstat, quin vel eidem utrunque insit, vel neutrum. Sed & hæc propositio quàm infirma sit, ex alterâ, quæ huic contrariâ ex parte respondet, videamus. Si enim tanquam verum hoc asseritur, si non est mens carne prædita, sapientia erit; verum quoque erit id, quod è contrario dicitur, nempe, si sapientia est, mens carne prædita non erit. Atqui sapientiam esse Christum, quicunque fidem amplexus est, ultro concedit: ergo juxta Sapientis hujus assertionem eundem Christum mentem carne præditam non esse fatebimur; ita ut ex utrisque rationibus, quas primo, & secundo loco protulit, & ex aliis, quas ad sententiam suam confirmandam in præsenti subjungit, Dominum non esse mentem carne præditam Scriptor ipse demonstret. Talis est propositio, talis & assumptio, ecquid verò utrâque dignum conclusio complectitur? *Christi ad nos accessus non fuit adventus Dei, sed hominis ortus.* Hæc dicta illi rideant, quibus aliena superbè contemnere moris est; nos verò eorundem fallaciam, & fatuitatem lugere opportuniùs esse judicantes, ab eorum prolixiori confutatione, ne derisores esse videamur, temperamus. Quis enim nequaquam

κωλύει οὐδὲν καὶ ἀμφότερα εἶναι κατὰ ταυτὸν, καὶ οὐδ' ἕτερον. ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου τὸ τῆς προτάσεως ἀσύστατον ἴδωμεν, εἰ γὰρ ὡς ἀληθὲς προτείνεται τὸ, εἰ μὴ νοῦς ἐστὶν ἔνσαρκος, σοφία ἂν εἴη, ἀληθὲς καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου ἀναφαινόμενον, ὅτι εἰ σοφία ἐστὶ, νοῦς ἔνσαρκος οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ μὴν σοφίαν εἶναι τὸν Χριστὸν πᾶς ὁ παραδεξάμενος τὴν πίστιν συντίθεται· ἄρα κατὰ τὴν τοῦ σοφοῦ πρότασιν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν νοῦν ἔνσαρκον ὁμολογεῖται. ὥστε κατ' ἀμφότερα κατά τε τὸν πρῶτον, καὶ τὸν δεύτερον, καὶ κατὰ τὸν νῦν λόγον αὐτὸς ὁ λογογράφος, δι' ὧν κατασκευάζει, ὃ βούλεται, τὸ μὴ εἶναι ἔνσαρκον νοῦν τὸν Κύριον ἀποδείκνυσι. τοιαύτη ἡ πρότασις, τοιαύτη καὶ ἡ διὰ μέσου κατασκευὴ, ἄξιον ἀμφοτέρων [1] καὶ τὸ συμπέρασμα τί λέγει;
[2] οὐκ ἦν ἐπιδημία Θεοῦ ἡ Χριστοῦ πα- »
ρουσία; ἀλλ' ἀνθρώπου [3] γέννησις. γε- »
λάτωσαν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ὅσοι ἀγέρωχοι· ἡμεῖς δὲ δακρύειν εὔκαιρον [4] ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ τῶν εἰρημένων, καὶ τῇ ματαιότητι κρίναντες, ἐπὶ πλεῖον διελέγχειν τὸν λόγον, ὡς ἂν μὴ γελοιάζειν

sibi

1 Ita Corrector, antea καὶ τὸ συμπέρασμα λέγει.

2 In textu Vaticani codicis, nihil monente Correctore, legitur οὐκ ἦν ἡ παρουσία Θεοῦ; sed legendum omnino esse ἐπιδημία ex integro Apollinaris argumento, quod mox subdit, manifestè apparet.

3 Corrector, γένεσις.

4 Ita Corrector, antea ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις.

λοιάζειν δόξαιμεν, παραιτούμεθα. τίς γὰρ οὐκ ἂν εἰκότως γελάσειεν ἐπὶ τῇ ἀσυναρτήτῳ τοῦ [1] συλλογισμοῦ πλοκῇ. ἐκθήσομαι δὲ τὴν λέξιν αὐτὴν, κατὰ
" τὸ ἀκόλουθον οὕτως ἔχουσαν. Εἰ μὴ νοῦς
" ἔνσαρκός ἐστιν ὁ Κύριος, σοφία ἂν εἴη,
" φωτίζουσα νοῦν ἀνθρώπου· [2] αὕτη δὲ καὶ
" ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις· εἰ δὲ ταῦτα, οὐκ
" ἦν ἐπιδημία Θεοῦ ἡ Χριστοῦ παρουσία,
" ἀλλ' ἀνθρώπου [3] γέννησις· τὸ μὲν οὖν σοφίαν εἶναι τὸν Κύριον ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν, οὐδεὶς ἂν τῶν εὐσεβούντων ἀρνήσαιτο, ταῖς φωναῖς τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ Αποστόλων πρὸς ταῦτα χειραγωγούμενος. καὶ γὰρ ὅτι σοφία ἐγενήθη ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ, διαῤῥήδην ὁ Παῦλος βοᾷ, καὶ ὅτι ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ σωτήριος χάρις, παιδεύουσα ἡμᾶς ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀσέβειαν, δι' ὁσιότητος δὲ καὶ δικαιοσύνης προσδέχεσθαι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα. καὶ ταῦτα τοῦ Αποστόλου διεξιόντος ἠκούσαμεν· νοῦν δὲ ἔνσαρκον τὸν μονογενῆ Θεὸν, τὸν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν, οὔτε ἠκούσαμεν τῶν Αγίων τινὸς, οὔτε παρενθεῖναι ταῖς θείαις [4] φωναῖς τὴν ἀλλόκοτον ταύτην καινοφωνίαν καταδεχόμεθα, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν ὁρῶντες τοῦ καινοῦ λογογράφου, ὃς βούλεται διὰ τοῦ ψυχροῦ ταύτης κατασκευῆς τοῦ σοφίσματος

sibi cohęrentem syllogismi complexum jure merito non riserit? Ipsa autem verba eo prorsus ordine, quo ille disposuit, hìc afferam, quæ ita se habent, *Nisi Dominus mens esset carne prædita, sapientia esset, hominis mentem illuminans. Hæc autem in omnibus hominibus reperitur. Si autem hæc vera sunt, Christi ad nos accessus non fuit adventus Dei, sed hominis ortus.* Atqui Dominum esse sapientiam, cunctis mentibus præcellentem, nemo pius inficias iverit, Sanctorum Patrum, & Apostolorum dictis ad id credendum adductus. Disertè namque Paulus clamat, *Factus est nobis sapientia à Deo*: &, *Apparuit nobis gratia salutaris, erudiens nos, ut abnegemus quidem impietatem, sanctè verò, & justè expectemus beatam spem.* Hæc sanè Apostolum loquentem audivimus; unigenitum verò Filium, qui super omnia, & per omnia, & in omnibus, mentem esse carne præditam, nec à quopiam Sanctorum accepimus, neque inter verba divinis rebus significandis accomodata recēferi hanc à verâ fide alienam vocum novitatem sinemus; eò vel maximè si ad scopum novi hujus Scriptoris respiciamus, qui frigido isto sui sophismatis apparatu rejicere quidem vult eam confessio-

1. Cor. 1.30.
Tit. 2.11.

1 Ita Corrector, malè antea λογισμοῦ.
2 Ita Corrector, antea αὕτη δὲ τὸ ἐν πᾶσιν.
3 Corrector l. γένεσις.
4 Corrector in margine γρ. [illegible] & mox κενοφωνίαν.

fessionem, quam de Domini sapientiâ habemus, & qua omnem humanam mentem sapientem effici credimus; in ejus verò locum inducere absurdam hanc vocum novitatem, ut Unigenitus mens carne prædita, non verò sapientia appelletur? *Si enim*, inquit, *Dominum credamus esse sapientiam, eam nẽpe, quæ in omnibus divinæ gratiæ consortibus reperitur, nullo pacto Christi ad nos accessum, Dei adventum fuisse fatebimur*: ac si alienum quid esset à Deo sapientia. Quis hominis hujus insaniæ non misereatur? Si sapientiam, inquit, eum esse credemus, Christi ad nos accessus,
1. Cor. 1.30. *Qui factus est nobis sapientia à Deo*, non erit Dei adventus, sed hominis ortus. Si sapientia erit? Non audisti Prophetam ita cla-
Esa. 7.14. mantem, *Virgo in utero concipiet, & pariet filium*: &, *Parvulus na-*
Ibid. 9.6. *tus est nobis*? Quin & ab eodem filius principatum super humeros habens dicitur, utpote fortis & potens, & non modò præteriti, sed & futuri seculi pater.

σματος ἐκβαλεῖν μὲν ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὴν τῆς σοφίας ὁμολογίαν, δι᾽ ἧς πάντα [1] νοῦν σοφίζεσθαι πεπιστεύκαμεν· ἀντεισαχθῆναι δὲ τὴν παράλογον ταύτην [2] καινοφωνίαν, ἵνα νοῦς ἔνσαρκος ὁ μονογενὴς, καὶ μὴ σοφία κατονομάζηται. ἐὰν γὰρ σοφία, [3] φησὶν, »
ἐμπιστευθῇ εἶναι ὁ Κύριος, ἡ [4] ἐν »
πᾶσι δηλαδὴ δεχομένοις τὴν χάριν, »
οὐκέτι ἐπιδημίαν Θεοῦ τὴν Χριστοῦ πα- »
ρουσίαν ὁμολογήσομεν, ὡς ἠλλοτριω- »
μένης τοῦ Θεοῦ τῆς σοφίας. τίς οὐκ ἂν τὸν ἄνδρα τῆς μελαγχολίας ταύτης [5] οἰκτείρειεν; ἐὰν σοφίαν, φησὶν, εἶναι πιστεύσωμεν, [6] οὐκ ἔσται Θεοῦ ἐπιδημία ἡ Χριστοῦ παρουσία, ὃς ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀνθρώπου γένεσις, ἐὰν [7] σοφία ᾖ; οὐκ ἤκουσας τοῦ Προφήτου βοῶντος, ὅτι ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ ὅτι υἱὸς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου ἔχει, ὡς ἰσχυρὸς καὶ δυνατὸς, καὶ οὐ μόνον τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πατήρ.

XXXVII. Sed omittamus nugas hasce somniantium deliriis similes, quibus mentem carne præditam, non verò sapientiam illuminan-

XXXVII. Ἀλλ᾽ ἐάσωμεν τοῦτον τὸν ὀνειρώδη λῆρον, [8] διὸ ἀπεφήνατο νοῦν ἔνσαρκον αὐτὸν δεῖν εἶναι λέγειν, μήτε σοφίαν φωτίζουσαν, [9] οὔτε τὴν

1 Corrector, νοῦν φωτίζεσθαι.
2 Corrector, κενοφωνίαν.
3 Corrector, φασὶ, πιστευθῇ.
4 Corrector, ἐν πᾶσι γινομένη τοῖς δεχομένοις.
5 Corrector, οἰκτείρειεν.
6 Ita Corrector, antea οὐκ ἔσται δὲ Θεοῦ.
7 Corrector, σοφία ἐστί· Ego tamen per interrogationem locum hunc legendum esse censeo.
8 Corrector in textu δι᾽ ὃ emendavit, sed in margine διὸ iterum scripsit.
9 Corrector, μήτε τὴν.

τὴν διὰ γεννήσεως εἰς τὴν ζωὴν ἡμῶν πάροδον. ἕτερον ἐπιχείρημα, » Εἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκος, φησί, γέγονεν ὁ » λόγος, ἀλλὰ σοφία. ἐν ᾧ τί πάλιν [1] παθὼν ὁ σοφὸς ἀντιδιαστέλλει τὸν νοῦν τῇ σοφίᾳ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀντιδιακειμένων; οἱ δι᾽ ἀκριβείας τὰ ὄντα διαιροῦντές φασι, τὰ ἀντιδιαστελλόμενα τῶν ὀνομάτων τῇ ἀλλήλων ὑποχωρεῖν παρουσίᾳ, ὡς τῷ θανάτῳ τὴν ζωήν, καὶ τῇ ζωῇ πάλιν τὸν θάνατον, τῇ ἀρετῇ τὴν κακίαν, κἀκείνῃ ταύτην, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν λέγεται τρόπον. πῶς τοίνυν οὗτος κατὰ τὸ ἴσον τοῖς ἀντιθέτοις ἀντιδιαστέλλει τῷ νῷ τὴν σοφίαν, ὥσπερ ἀμήχανον ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν εἶναι τὰ δύο. διό φησιν, [2] εἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκος ἦν, σοφία ἦν· ὡς εἴτις λέγοι, εἰ μὴ ὑγεία ἐστί, νόσον εἶναι. τίς οὖν ἡ κατασκευή; Εἰ » σοφία, φησίν, ἦν ἐν τῷ νῷ, οὐ κατέ- » βη ὁ Κύριος, οὐδὲ ἐκένωσεν ἑαυτόν. ὢ τῆς ἀνανταγωνίστου ἀνάγκης! πῶς κατασκευάζει τὸ μὴ καταβεβηκέναι τὸν Κύριον ἐκ τοῦ δεῖξαι, ὅτι σοφία ἦν; οὐκοῦν εἰ ἐκ τοῦ σοφίαν αὐτὸν εἶναι, ἀθετεῖται ἡ κάθοδος, ὁ τὴν κατάβασιν ὁμολογῶν, τὸ μὴ εἶναι σοφίαν

minantem, Christum dici oportere, nec eundem in vitam nostram nascendo ingressum fuisse pronuntiat. En aliud argumentum, *Nisi mens*, inquit, *carne prædita Verbum fuit*, *sapientia utique fuit*: qua in argumentatione quid causæ rursus est, cur Sapiens iste mentem à sapientiâ distinguat, quemadmodum in oppositis fieri solet? Verùm qui accuratè differentias rerum explicant, ajunt, Ea quæ per oppositionem distinguuntur inter se, ejus esse naturæ, ut præsenti uno, alterum cedat, veluti morti vita, & vitę vicissim mors, virtuti vitium, & huic vicissim illa, & quotquot alia eâdem ratione dicuntur. Quomodo igitur hic ad instar oppositorum ita mentem à sapientiâ distinguit, quasi impossibile sit in unâ eâdemque re, & circa unum eundemque duo illa simul esse? Nam ideo dicit, si mens carne prædita non esset, sapientia esset, ac si quis diceret, morbum esse, si sanitas non sit. Quænam itaque est argumentatio ista? *Si in mente*, inquit, *sapientia inerat*, *non descendit ad nos Dominus*, *neque seipsum exinanivit*. O vim argumenti ineluctabilem! Quomodo adstruit non descendisse ad nos Dominum ex eo, quòd ostendatur ipsum sapientiam esse. Itaq; si ex eo quòd Dominus sapientia sit, ejus ad nos descensus rejicitur, necessariò sequitur eum

qui

1 Correctoṙ, μαθών.

2 Et hic Correctoris emendatio nobis necessaria visa est; nam antea scriptum fuerat, εἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκος ἦν, ὡς.

qui descensum Domini ad nos confitetur, eundem Dominum non esse sapientiam affirmare. Atqui Apollinaris Dominum descendisse fatetur; itaque illum, qui descendit, non esse sapientiam idem etiam confiteatur. Talia sunt egregii hujus Viri scita adversùs veritatem argumenta. Deinde huic propositioni per ineptam consecutionem subdit illationem aliam ex non concessis petitam, quæ ita se habet, *Propterea & homo erat; nam homo secundùm Paulum mens est in carne posita*. Lectores obsecro, ne à nobis per jocum talia ad risum provocandum, tanquam ex Apollinaris personâ, conficta fuisse arbitrentur; ex ipsis enim ejus scriptis discere licet, memoratam modò sententiam ad verbum ab illo prolatam fuisse. Secundùm quemnam itaque Paulum mens carne prædita homo dicitur. Dicat an aliquem alium latentem adhuc Paulum habeat? Nam servus Jesu Christi vocatus Apostolus, in omnibus ab ipso exaratis epistolis nihil tale affirmavit. Si itaq; neque series ipsa sermonis, neque testimonium ullum ejus assertiones comprobat, unde nam absurda hæc dogmatis confictio fidem habet? Sed rursus recensitis jam argumentis aliud subjungit, *Quoniam*, inquit, *terrenus homo iste, homo erat, & quidem cælestis*. Iterum dico hominem

σοφίαν ἐξ ἀνάγκης κατασκευάζει. ἀλλὰ μὴν ὁμολογεῖται παρὰ τοῦ Ἀπολιναρίου κάθοδος· ἄρα [1] καὶ τὸ μὴ εἶναι σοφίαν τὸν κατεληλυθότα παρ᾽ ἐκείνου [2] συνομολόγητοι. τοιαῦτα τοῦ γενναίου τὰ σοφὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιχειρήματα. εἶτα ἐπάγει διὰ τῆς ἀσυναρτήτου ἀκολουθίας τῇ προτάσει [3] ταύτῃ τὴν ἐκ τῶν μὴ τιθέντων κατασκευὴν, ἔχουσαν οὕτως. Διὰ τοῦτο καὶ »
ἄνθρωπος ἦν· ἄνθρωπος γὰρ νοῦς ἐν »
σαρκὶ κατὰ τὸν Παῦλον. Παραιτοῦμαι δὲ τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ παρ᾽ ἡμῶν οἴεσθαι κατά τινα παιδιὰν ἐπὶ γέλωτι τὰ τοιαῦτα, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Ἀπολιναρίου συμπλάσεσθαι· ἔξεστι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν παρ᾽ αὐτοῦ γεγραμμένων μαθεῖν, ὅτι κατὰ τὴν λέξιν ὁ παρ᾽ ἐκείνου προενήνεκται λόγος, οὕτως ἔχων, καὶ ποῖον τοίνυν Παῦ- »
λον νοῦς ἔνσαρκος ἄνθρωπος λέγεται. »
εἰπάτω τίνα ἕτερον ἐν κρυπτῷ ἔχει Παῦλον; ὁ γὰρ δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ κλητὸς Ἀπόστολος ἐν πᾶσι τοῖς παρ᾽ αὐτοῦ γεγραμμένοις τοιοῦτον εἶπεν οὐδέν. εἰ οὖν μήτε ἡ ἀκολουθία, μήτε ἡ μαρτυρία τὸν λόγον συνίστησι, πόθεν ἡ ἀλλόκοτος αὕτη δογματοποιΐα τὸ πιστὸν ἔχει. πάλιν ἕτερον τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει νόημα, Ἐπει- »
δὴ ἄνθρωπός, φησιν, ἦν καὶ ἐπουρά- »
νιος,

1 Particula καὶ, addita est à Correctore.
2 Corrector, συνωμολόγηται.
3 Ita Corrector, antea ταύτην.

νιος, οὗτος ὁ χοϊκός. Πάλιν λέγω ἐπιλελῆσθαι τῆς Μαρίας, ἣν εὐαγγελίζεται ὁ Γαβριὴλ, ἐφ' ἣν ἐληλυθέναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα πιστεύεται, ἣν ἐπισκιάζει τοῦ ὑψίστου ἡ δύναμις, ἀφ' ἧς τίκτεται ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἔχων τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, τουτέστιν, ὁ βαστάζων ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρχήν. ἀρχὴ δὲ πάντως ἐστὶν ὁ Θεὸς λόγος, [1] ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν καὶ ἀρχὴ ὢν, καθώς φησί που τῆς γραφῆς ὁ λόγος, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ ἀρχή. ἢ τοίνυν δειξάτω μὴ ἐν γῇ τὴν παρθένον, ἢ ἄνθρωπον οὐράνιον μὴ πλασσέτω, μηδὲ φοβείσθω τοὺς ἀμαθεστέρους, ὡς εἰς τὸ θεῖον ἐξαμαρτάνοντας, [2] ὡς τὸ ἀνθρώπινον παραδεξάμενοι, μὴ συνομολογοῖεν τὸ θεῖον. ἡ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς γέννησις τὸ ἀνθρώπινον ἔχει. ἡ δὲ παρθενία ὑπηρετήσασα τῷ τόκῳ τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἔδειξεν, ὥστε τὸ μὲν γεννηθὲν ἄνθρωπος, ἡ δὲ πρὸς τὴν γέννησιν δύναμις οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τῆς τοῦ ὑψίστου δυνάμεως. οὐκοῦν κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον, καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ Θεὸς, τῷ ὁρωμένῳ ἄνθρωπος, τῷ νοουμένῳ Θεός. ὁ δὲ οὐ τοῦτό φησιν ἐν τῷ συμπεράσματι, τῷ φαινομένῳ τὸ θεῖον, οὐ τῷ νοητῷ ὁριζόμενος.

XXXVIII. Ἀλ-

minem hunc oblitum esse Mariæ, cui annunciat Gabriel, super quam venisse Spiritum sanctum creditur, cui obumbrat virtus Altissimi, quæ Jesum parit, qui principatum habet super humeros suos, hoc est, qui in se ipso principatum gerit. Principium autem cunctarum rerum Deus Verbum est, qui & in principio erat, & principium erat, quemadmodum alicubi ait Scriptura, nempe, *Ego sum principium*. Apoc. 1. 8. Vel itaq; ostendat in terrâ Virginem non extitisse, vel hominem cælestem fingere desinat; nec de rudioribus solicitus sit, quasi in divinitatem peccaturi sint, ut qui humanitatem admittentes, simul etiam divinitatem in Christo non sint confessuri. Nam ex muliere nasci humanæ conditionis est; virginitas verò partui inserviens, quod est supra humanam conditionem ostendit; ita ut qui natus est ex ipsâ, homo quidem sit; generandi verò facultas nõ ex hominibus, sed ex Spiritu sãcto, & Altissimi virtute profluxerit: Secundùm veram itaque rationem, & homo, & Deus est, eo quidem, quod cernitur, homo; eo autem, quod mente percipitur, Deus. Iste autem hoc in sui argumenti conclusione non dicit, divinitatem eo, quod cernitur, non eo, quod mente contemplatur, definiens.

XXXVIII. Sed

1 Ita Corrector, antea enim erat, ὁ ἐν ἀρχῇ (ita) ὢν καλῶς, &c.
2 Corrector, εἰ τὸ ἀνθρώπινον. Porrò in sequentibus legendum censeo, μὴ συνομολογῶν, licèt contrarium sensum præ se ferat cod. Vatic. qui negativâ particulâ caret.

XXXVIII. Sed ad argumentum, quod ſequitur, noſtra progrediatur oratio. *Si cum Deo*, ait, *qui mens eſt, humana quoque mens erat in Chriſto*. Hæc prima propoſitio. Nos autem huic aſſertioni hæc viciſſim opponimus. Quiſnam Sanctorum mentem eſſe divinitatem ſtatuit? Quænam Scripturę unum idemque eſſe Deum ac mentem nos docuere, ut ei aſſentiamur, dum ait, Hominem quidē, qui Chriſtus erat, mente caruiſſe, Deum verò eidē mēte deſtituto mentē factū fuiſſe. Oporteret ſanè contumelioſum hoc argumentū integrè deſcribere; ſed vereor ne Lectoribus irriſores eſſe videamur, ac ſi Scriptoris noſtri deformitatem omnium cachinnis exponeremus. Verùm ne imperfecta remaneat propoſitio illa, concluſionem tantummodo in medium proferendam cēſeo, quiſquiliis, quas auctor interjecit, omiſſis. *Si cum Deo*, ait, *mentis vicem ſupplente, humana quoque mens erat in Chriſto, non ergo in ipſo conficitur incarnationis opus. Si autem non conficitur incarnationis opus in mente, quæ ſua ſponte movetur, & à nemine cogitur, certè in carne, quæ per alium movetur, & à divinâ mente agitur, idem incarnationis opus conficitur, quod eſt abolitio peccati; hujus autem abolitionis noſtra mens particeps fit, quatenus adjungitur*

XXXVIII. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα τῷ λόγῳ μετέλθωμεν. Εἰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, [1] φησὶ, νοῦ ὄντος, » καὶ ἀνθρώπινος νοῦς ἦν ἐν Χριστῷ. » τοῦτο ἡ πρότασις· ἡμεῖς δὲ τῷ εἰρημένῳ ἀντιπροτεινόμεθα. τίς τῶν ἁγίων νοῦν τὸ θεῖον ὡρίσατο; παρὰ ποίαις γραφαῖς ταυτὸν εἶναι τῷ νῷ τὸν Θεὸν ἐδιδάχθημεν, [2] ὥστε παραδέξασθαι τὸ λεγόμενον, ὅτι ὁ μὲν κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος, ἄνους, ὁ Θεὸς δὲ νοῦς τῷ ἀνοήτῳ γίνεται. ἄρα χρὴ καὶ ὅλον τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου καταγράψαι τὸ ὄνειδον· ἀλλὰ δέδοικα μὴ χλευασταί τινες τοῖς ἐντυγχάνουσι δόξωμεν. ὡς ἐπὶ γέλωτι τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ λογογράφου δημοσιεύοντες. πλὴν ὡς ἂν μὴ ἀτελὴς μένοι ἡ πρότασις, τὸ συμπέρασμα μόνον ἐπαγαγεῖν δέον, [3] τὸν διὰ μέσου συρφετὸν ὑπερβήσομαι. » Εἰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, νοῦ ὄντος, [4] καὶ » ἀνθρώπινος ἦν ἐν Χριστῷ νοῦς, οὐκ » ἄρα ἐπιτελεῖται ἐν αὐτῷ τὸ τῆς σαρ- » κώσεως ἔργον· εἰ δὲ μὴ ἐπιτελεῖται τὸ » τῆς σαρκώσεως ἔργον ἐν τῷ αὐτοκινή- » τῳ καὶ μὴ ἀναγκαστῷ νοΐ, ἐν τῇ ἑτε- » ροκινήτῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ θείου νοῦ ἐνερ- » γουμένῃ σαρκὶ τελεῖται τὸ ἔργον, ὅ » ἐστι λύσις ἁμαρτίας· μεταλαμβάνει » δὲ τῆς λύσεως ὁ ἐν ἡμῖν αὐτοκίνη- » τος

1 Verbum φησὶ, Corrector addidit.
2 Ita Corrector, malè antea, ὥστε τὸ λεγόμενον, & mox, ὁ Θεὸς νοῦς.
3 Corrector, τὸν δὲ διὰ.
4 Ita Corrector, malè antea, ὁ ἄνθρωπος.

» τος νοῦς, καθ᾽ ὅσον οἰκειοῖ ἑαυτὸν
» Χριστῷ. Ὁρᾷς πῶς οἰκεῖα τῇ προτάσει τὰ συμπεράσματα; τάχα δέ τινος ἐπαοιδοῦ [1] καὶ γαλλωοῦ προσδεόμενα πρὸς τὸ διακρῖναι ἡμῖν τὰ τῶν ἐνυπνίων αἰνίγματα, ὥστε εἰπεῖν τί σημαίνει ἡ τῶν ῥημάτων τούτων [2] καινοφωνία, ὁ αὐτοκίνητος νοῦς, καὶ ἑτεροκίνητος, σὰρξ [3] ἡ ἐπιτελοῦσα τὸ ἔργον τῆς λύσεως. ἀλλ᾽ ἀφείσθω καὶ ταῦτα τῇ ἀγερωχίᾳ τῶν νέων καταχλευάζεσθαι. ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ
» ἐφεξῆς τοῦ λόγου προΐωμεν. Εἴ τι
» [4] πλέον φησὶν ἕτερος ἑτέρου κομίζεται,
» τοῦτο δι᾽ ἄσκησιν γίνεται· οὐδεμία δὲ
» ἄσκησις ἐν Χριστῷ· οὐκ ἄρα νοῦς ἐστὶν
» ἀνθρώπινος. Πῶς μέμνηται τῆς θεοπνεύστου γραφῆς; ποία τοῦ Βεσελεὴλ ἄσκησις τῶν τεχνῶν καθηγήσατο; πόθεν δὲ τῷ Σολομῶντι ἡ τοσούτων ἡ γνῶσις; ὁ δὲ τὰ συκάμινα κνίζων Ἀμὼς, πῶς ἐξ αἰπόλων τοσαύτην ἔσχεν ἐν προφητείᾳ τὴν δύναμιν; καὶ ὅμως οὐδεὶς τῶν εἰρημένων ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν, οὔτε ἐν ἀρχῇ ἦν, οὔτε ἴσα Θεῷ ἦν.

XXXIX. Ἀλλὰ σιγάσθω καὶ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα, μάλιστα διὰ τὸ προσφυὲς τοῦ προτεθέντος αὐτῷ συμπεράσματος, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἔχοντος,

tur Christo. Vides quàm affines primæ propositioni conclusiones sint. Fortasse autem incantatore, vel [1] gazaro aliquo opus erit ad explicanda nobis hujusmodi somniorum ænigmata, & ut nobis edisserat, quid horum verborum novitas significet, *Mens, que per se movetur*; *Mens, quæ pulsu alieno agitur*; *Caro, quæ abolitionis peccati negotium perficit*. Sed & hæc juvenum petulantiæ deridenda relinquantur; nos verò ad ea, quæ in ipsius tractatu sequuntur, discutienda procedamus. *Si quid, ait, alius plùs alio acquirit, id exercitatione fit; nulla autem exercitatio in Christo; ergo mens humana non est in Christo.* Siccine divinitus inspiratę Scripturæ sermonum reminiscitur? Quænam exercitatio Beseleel artes edocuit? Unde nam Salomoni tot tantarumque rerum cognitio? Qui verò sycomoros carpebat Amos, quo pacto armentarius cùm esset, tantam fuit prophetādi facultatem adeptus? Et tamen nec eorum quisquam ex cælo descendit, nec in principio fuit, nec Deo æqualis.

Exod. 31. 1.

Amos 7. 55.

XXXIX. Sed & hoc argumentum silentio prætereamus, eâ potissimùm ratione, quòd affine sit ei, quæ ipsum præcedit, conclusioni,

1 Corrector, ἢ γαζαροῦ, quam lectionem in versione nostrâ secuti sumus, quāvis quid vox ita significet ignoremus.
2 Corrector, καινοφωνία.
3 Ita Corrector, antea enim erat, ἢ ἐπιτελοῦσα.
4 Verbum φησί, Corrector scite addidit.

ſioni, cujus verba ita ſe habent, *Ergo non ſalvatur humanum genus, per mentis & totius hominis aſſumptionem; ſed per carnis ſuſceptionem*. Hæc quidem eſt argumenti concluſio; differentiam verò inter aſſumptionem, & ſuſceptionem illi exponant, qui ſedulam grammaticis frigiditatibus operam navant, ut pueris ſecundùm artem ediſſerant hujuſcemodi partiū ſermonis, quæ propoſitiones vocantur, in modico poſitam diſcrepantiam; nos enim promiſcuè, & ſuſceptū aſſumi, & aſſumptum itidem ſuſcipi nō dubitamus, cùm Scriptura talem iſtarum vocum uſum nos doceat. (Pſal. 72. 24.) *Cum gloriâ ſuſceperūt me*, inquit David; & rurſus alio in loco, *Elegit David ſervum ſuum, & aſſumpſit eū de gregibus patris ſui*. (Pſal. 77. 70.) Igitur qui cum gloriâ ſuſceptus eſt, is etiam aſſumptus eſt, & qui de gregibus aſsūptus eſt, is etiam ſuſceptus eſt: ad unam enim eandemque rem ſignificandam duo illa verba uſurpat; ita ut quid ſibi velit, qui Unigenitum ait non aſſumptione, ſed ſuſceptione incarnationis myſterium diſpenſaſſe, nec ipſe, qui iis vocibus uſus eſt, fortaſſe explicaverit. Ego autem in ejus abſurdorum verborum cœno ſermonem refugiens immergere, potiorem

τος, οὐκ ἄρα σώζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ ἀναλήψεως νοῦ, καὶ ὅλου ἀνθρώπου· ἀλλὰ διὰ προσλήψεως σαρκός. Τὸ μὲν συμπέρασμα τοῦτο. τὴν δὲ τῆς ἀναλήψεως, [1] (καὶ προσλήψεως) διαφορὰν ἑρμηνευόντων οἱ ταῖς γραμματικαῖς ψυχρολογίαις ἐμμελετήσαντες, ὥστε τῶν τοιούτων τοῦ λόγου μορίων, ἃ προθέσεις κατονομάζονται, τεχνολογεῖν ἐν μειρακίοις τὴν ἐν ὀλίγῳ διαφωνίαν. ἡμεῖς γὰρ καὶ τὸν προσειλημμένον ἀνειλῆφθαι νομίζομεν, καὶ τὸν ἀνειλημμένον προσειλῆφθαι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, παρὰ τῆς γραφῆς τὴν τοιαύτην χρῆσιν τοῦ λόγου μεμαθηκότες. μετὰ δόξης προσέλαβόν με φησιν ὁ Δαβίδ. καὶ πάλιν ἑτέρωθι, ἐξελέξατο Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων [2] τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. οὐκοῦν καὶ ὁ μετὰ δόξης προσληφθεὶς ἀνελήφθη, καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων ἀναληφθεὶς, προσελήφθη. περὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ [3] τὰ δύο λέγει, ὥστε τί βούλεται ὁ λέγων, οὐκ ἀναλήψει, ἀλλὰ προσλήψει τοῦ μονογενοῦς τὸ κατὰ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομεῖσθαι μυστήριον, οὐδ' ἂν αὐτὸς εἴποι τάχα. ἐγὼ δὲ φεύγων τῇ ἰλύϊ τῶν ἀσυναρτήτων αὐτοῦ ῥημάτων συνδιαβαπτίζειν τὸν λόγον, τὰ πολλὰ τῆς φλυαρίας ἀφίημι,

1 Quę ſemicirculis includuntur, Correctoris manu ſunt addita.

2 Super verba illa, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, Corrector ſcripſit, προβάτων, ut cum LXX. Interpretum editione concordet, quæ habet, ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων.

3 Corrector articulum addidit.

μι, ἱκανὸν ἔλεγχον εἶναι τῆς ἀτοπίας τῶν λεγομένων οἰόμενος, αὐτὴν ἐπὶ λέξεως αὐτοῦ τὴν τῶν γεγραμμένων ἀνάγνωσιν, ὡς καὶ τῷ σφοδρῶς καταδραμεῖν τῆς αἱρέσεως ἐθέλοντα, μὴ ἂν τοσοῦτον ἐξ οἰκείων λογισμῶν διελέγξαι τὴν ἀτοπίαν, ὡς αὐτὸς ὁ λόγος· δι᾽ ὧν γὰρ κατασκευάζει τὸ ψεῦδος, ἐν τῇ ἀτονίᾳ τῆς συνηγορίας ἀπογυμνοῖ τὴν ἀσέβειαν. καὶ
» γὰρ εἰ ἀνθρώπῳ τελείῳ, φησὶ, συ-
» νήφθη Θεὸς τέλειος, δύο ἂν ἦσαν. Τὸ δὲ ἀτελὲς ἄρα τῷ τελείῳ συντεθειμένον, [1] οὐκ ἐν δυάδι παρ᾽ αὐτοῦ θεωρεῖται. οὐκ εἶδεν ὁ γεννάδας, οὐδὲ παιδία ποτὲ τοὺς ἐπὶ τῆς παλάμης δακτύλους ἐξαριθμούμενα, ὁ τὸν μικρὸν τῷ μείζονι συναριθμοῦσι, ἕνα μὲν ὀνομάζει τὸν ἐλαττούμενον, καὶ ἕνα τὸν ὑπερέχοντα· δύο δὲ ὅμως εἶναί φησιν, εἰ μετ᾽ ἀλλήλων ἀμφοτέρους [2] λογίζοιτο. πᾶς γὰρ [3] ἀριθμὸς μονάδων ἐστὶ σύνθεσις, τὸ ἀθροιζόμενον ἐκ τούτων ἐν κεφαλαίῳ σημαίνων. εἰ δὲ τὸ ἀριθμητὸν, ὅ, τι περ ἂν ᾖ, τῷ συναριθμουμένῳ παρατιθέμενον, [4] κατὰ τὴν πηλικότητα πλεονάζει τῷ ὄγκῳ παρὰ [5] τὸ ἔλαττον, ἓν καὶ τὸ ἐλαττούμενον ἔσται, κἂν

tiorem ejus nugarum partem lubens omitto, ratus vel ex ipsâ libri lectione ejus dictorum ineptiam satìs superque redargui; ita ut qui acriter adversùs hanc hæresim invehi velit, non tam excogitatis à se argumentis, quàm ex ipsismet adversarii verbis, ejusdem fatuitatem coarguere possit; quibus enim rationibus mendacium adstruere conatur, iisdem ipsis præ infirmâ & imbecilli defensione impietatem dogmatis sui palàm facit. *Etenim si homini*, inquit, *perfecto unitus est perfectus Deus, duo utique, non unum essent*. Imperfectum itaque cum perfecto conjunctum pro duobus ab ipso non habentur. Vidit ne unquam eximius iste vir pueros manûs digitos enumerantes? Qui parvum unà cum magno numerant, unum quidem minorem, majorem alterum nominat; sed duo tamen esse dicit, si utrumq; simul numeret. Omnis enim numerus unitatum est aggregatio, summatim, quod ex iis congeritur, denotans. Etsi autem quod numerari potest, qualecunque fuerit, alteri, quod unà cum ipso numeratur, adjunctum, quantitate superet id, quod minus est; nihilominus unum quoque per se erit, quod minus est, quamvis magnitudine superetur ab altero. Quando igitur duo æqua-

1 Particulæ, ἐκ ἓν, à Correctore, sensu ita poscente, sunt additæ.
2 Ita Corrector, antea, νομίζοιτο.
3 In margine, ἀριθμὸς, manu æquè veteri notatur.
4 Ita Corrector, antea, παρὰ τὴν.
5 In margine Corr. addit, οὐδὲν ἧττον, quæ voces addendæ sunt fortè post ἔλαττον.

æqualis magnitudinis supputamus, duo perfecta dicimus; quando verò quod minus est unà cum majori numeramus, duo equidem tunc etiam dicimus; sed illud quidem imperfectum, hoc verò perfectum vocamus. At iste in arithmeticâ excellens facultate, si utrûque suâ naturâ perfectum est, duo dici ait; si verò unum quidem imperfectum, alterum verò perfectum sit, ex utroque unum fieri putat, nescio quo pacto imperfectum cum præstantiori confundens, & his quæ simul stare non possunt, vel ex eo, quod inter se contraria sint, unionem affingens: nam perfectum cum perfecto, & imperfectum cum imperfecto potiùs ob similitudinem copulantur; qua ratione autem contrarium cum contrario, hoc est, imperfectum cum perfecto junctum, unum fiat, novæ hujus arithmeticæ regularum conditor dicat.

XL. [4] Sed haud decere putat, humanam mentem in unigenito Deo agnoscere, cujus rei rationem reddit, quòd scilicet mens hominis est mutabilis. Atqui eâdem ratione neque carnem Deo concedet: nam & carnem mutabilem esse nec iste Scriptor negabit, cùm ea, vestimentorum in-

κἂν ἐλλείπῃ τὸ μέγεθος· ὅτ' ἂν μὲν οὖν ἰσομεγέθη δύο τῷ ἀριθμῷ διαλάβωμεν, δύο τέλεια λέγομεν· ὅτ' ἂν δὲ τῷ τελείῳ τὸ λειπὸν συναριθμήσωμεν, δύο μὲν καὶ [1] οὕτω φαμέν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐλλειπὲς, τὸ δὲ τέλειον. ὁ δὲ πολὺς οὗτος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἐπιστήμην, εἰ μὲν τελείως ἑκάτερον κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἔχει, δύο φησὶ λέγεσθαι τὰ οὕτω λεγόμενα· εἰ δὲ τὸ μὲν ἐλλείποι, τὸ δὲ ἕτερον τέλειον εἴη, ἓν ἀμφότερα [2] γενέσθαι, οὐκ οἶδα ὅπως τὸ ἀτελὲς συναλείφων τῷ περιττεύοντι, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ἐπινοῶν τοῖς ἀσυμβάτοις [3] τὴν ἕνωσιν. τέλειον γὰρ τελείῳ, καὶ ἀτελὲς ἀτελεῖ μᾶλλον ἁρμόζεται τῇ ὁμοιότητι· τῆς δὲ τοῦ ἐναντίου πρὸς τὸ ἐναντίον ἑνώσεως, τοῦ ἀτελοῦς φημὶ πρὸς τὸ τέλειον, λεγέτω τὸν τρόπον ὁ τῆς καινῆς ταύτης ἀριθμητικῆς νομοθέτης.

XL. [4] Ἀλλ' οὐχ' ἡγεῖται πρέπειν ἀνθρώπινον νοῦν περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐννοεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, ὅτι τρεπτὸς ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος. οὐκοῦν ὁ αὐτὸς λόγος μηδὲ τὴν σάρκα τῷ Θεῷ συγχωρείτω· τὰ γὰρ τρεπτὴν αὐτὴν εἶναι, οὐδὲ ὁ λογογράφος ἀντείποι, ἀπὸ νεότητος μέχρι τε-

1 Corrector, οὕτως.
2 Corrector, γίνεσθαι.
3 Verba illa, τὴν ἕνωσιν, Corrector addidit.

4 Laudat hunc locum usque ad illa verba, εἰς τρεπτὴν ἐλαύνει, quibusdam tamen omissis, Euthymius Zigabenus paginâ 527. Versiculo, *Haud decet*.

τελειώσεως, ὥσπερ ἐνδύματα, μετενδυομένην τὰς ἡλικίας. ἢ πῶς οὐκ ἦν τρεπτὸς, ὁ [1] πρότερον ἐπ' ὠλένης ὑπὸ τῆς μητρὸς κομιζόμενος, εἶτα ἐν παιδίοις, εἶτα ἐν μειρακίοις [2] γινόμενος, καὶ οὕτω κατ' ὀλίγον προελθὼν εἰς τὸ τέλειον, [3] ὥστε εἰς τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἡλικίας ἐλθεῖν. εἰ οὖν ὁ νοῦς διὰ τὸ τρεπτὸν [4] ἀναβάλλεται, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, μηδὲ ἡ σὰρξ ὑπ' αὐτοῦ συγχωρείσθω, καὶ οὕτω ψευδὲς κατ' αὐτὸν [5] δειχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον ἅπαν, καὶ κενὸν τὸ κήρυγμα, καὶ ματαία ἡ πίστις. εἰ δὲ οὐκ ἀπιστεῖται τὸ ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, καὶ ταύτῃ τρεπτῇ, [6] οὐδὲ τὸ νοῦν πάντως διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν [7] ἀπόβλητον ἔχει· ἀλλ' ὥσπερ ἐν σαρκὶ γενόμενος οὐκ ἐμολύνθη, οὕτως οὐδὲ τὸν νοῦν παραδεξάμενος, εἰς τροπὴν ἠλλοιώθη. πάλιν δὲ τὸν αὐτὸν [8] ὑπολήψομαι λόγον, ἐκθέμενος τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως.

» Οὐκ ἄρα, φησὶ, σώζεται τὸ ἀνθρώ-
» πινον γένος δι' ἀναλήψεως νοῦ, καὶ
» ὅλου ἀνθρώπου· ἀλλὰ διὰ προσλή-
» ψεως σαρκὸς, ᾗ φυσικὸν μὲν τὸ ἡγε-
» μονεύεσθαι· ἐδεῖτο δὲ ἀτρέπτου νοῦ, μὴ
» ὑποπίπτοντος αὐτῇ διὰ ἐπιστημοσύ-
» νης ἀσθένειαν, ἀλλὰ συναρμόζοντος αὐ-

instar, ab adolescentiâ usque ad perfectum hominis incrementum, varias ætates induat. Vel quomodo mutationi non erat obnoxius, qui priùs in ulnis à matre gestabatur, & deinde infans, mox adolescens evasit, atque ita paulatim eò usque maturitatis provectus fuit, ut ad virilis ætatis statum pervenerit. Itaque si ob mutabilitatem mens rejicitur, eâdem quoque de causâ nec caro ab ipso admitti debet in Christo; eoque pacto falsum ex ejus sententiâ esse monstrabitur omne Evangelium, inanem quoque prędicationem, & vanam fidem. Itaque si credit Christum in carne; eâque mutabili manifestatum fuisse, pari quoque ratione mentem in eodem omnino debet agnoscere; sed quemadmodum carnem assumẽs pollutus non est; ita & mentem suscipiens, non est in alium conversus. Rursus autem hac de re sermonem instituam, sed antea ejus orationẽ eisdem verbis referam. *Humanum itaque genus*, ait, *per assumptionem mentis, atq; totius hominis non salvatur, sed per susceptionem carnis, cui à naturâ ita comparatum est, ut ab alio regatur; opus autem carni erat immutabili mente, quæ ipsi præ scientiæ defectu non obsequeretur, sed eandem sine*

1 Corrector, πρότερον μὲν.
2 Corrector, γενόμενος.
3 Corrector, ἕως εἰς, & mox, ἦλθε:
4 Corrector, ἀποβάλλεται.
5 Corrector, ἀποδειχθήσεται.
6 Corrector, οὐδὲ νοῦς.
7 Corrector, τὸ ἀπόβλητον ἔχει;
8 Corrector, ἐπαναλήψομαι.

sive ullâ coactione sibi ipsi aptaret. Quis ignorat, id quod alterius ope indigeat, diversum prorsus naturâ esse ab eo, quod nullâ re opus habet; & cujus natura ita comparata est, ut ab altero regatur, eum quoque ab illo prorsus differe, quod ad regendum natum sit. Simili modo pro essentiæ diversitate institutum est, ut animalium ratione carentium natura humanæ subjecta esset, & homo non adventitium, sed suæ innatum naturæ in bruta haberet imperium. [2] Si igitur ea carnis natura est, ut ab alio regatur, quēadmodum ait Apollinaris; cunctis verò præesse naturâ convenit Deo, quonam pacto, qui hęc concedit, duo illa unum quid naturâ ab initio esse decernit, cùm manifestum sit omnibus, aliam subjecti, & aliam ejus, qui præest, esse rationem, aliud cui naturâ inest, ut ducatur, & aliud è converso, quod natum est ad ducendum? Si igitur contrariæ inter se proprietates in horum alterutro, carne, inquam, & divinitate conspiciuntur, quomodo duæ istæ naturæ sunt una? Quomodo etiam divinam quandam, & cælestem carnem Verbo affingit? Imò potiùs, ipsum Ver-

αὐτὴν ἀβιάστως ἑαυτῷ. Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὸ δεόμενον τοῦ ἀνενδεοῦς ἕτερον τῇ φύσει πάντως ἐστί· καὶ τὸ πεφυκὸς ἡγεμονεύεσθαι, τοῦ ἐν τῇ φύσει τὸ ἄρχειν ἔχοντος. ὁμοίως κατὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας παρήλλακται, ὡς ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ὑποχειρίως ἔχειν τῇ τῶν ἀνθρώπων κατεσκευάσθη, καὶ [1] ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐπίκτητον τὴν κατὰ τῶν ἀλόγων ἀρχὴν, ἀλλ᾽ οἰκείαν ἔχει. [2] εἰ οὖν φυσικὸν τῇ σαρκὶ τὸ ἡγεμονεύεσθαι, καθώς φησιν ὁ Ἀπολινάριος, ἡγεμονικὸν δὲ τῇ φύσει τὸ θεῖον· πῶς ὁ ταῦτα διδοὺς, ἓν ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὰ ἀμφότερα τῇ φύσει διορίζεται, πᾶσιν ὄντος προδήλου, ὅτι ἕτερος τοῦ ὑποχειρίου, καὶ ἄλλος τοῦ ἐπιστατοῦντος ὁ λόγος, καὶ ἄλλο τὸ πεφυκὸς ὁδηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον πάλιν, ᾧ φύσις τὸ ἡγεμονεύειν ἐστίν; εἰ οὖν ἐν τοῖς ἐναντίοις ἰδιώμασιν ἡ θατέρου τούτων θεωρεῖται φύσις, τῆς σαρκὸς λέγω, καὶ τῆς θεότητος, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσί; πῶς δὲ θείαν τινὰ καὶ οὐρανίαν σάρκα περιπλάσσει τῷ λόγῳ, μᾶλλον δὲ αὐτὸν προ-

1 Artic. additur manu diversâ veteri.

2 Leontius Byzantinus lib. 1. contra Eutychem, & Dioscorum apud Canisium tomo quarto Antiquarum Lectionum, paginâ 28. inter alia testimonia Patrum, de duabus in Christo naturis, hinc Nysseni locum refert usque ad illa verba, ὅτι τὸ ἐνδεὲς τοῦ [illegible]. Idem quoque, ut videtur Auctor in altero longè fusiori opere adversùs eosdem Monophysitas adhuc inedito, de quo inter testimonia veterum huic Nysseni operi prefixa egimus, breve argumentum ex hoc ipso Nysseni loco repetit, ab illis, nempe, verbis. Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἐναντίοις, &c. usque ad illa, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσί.

προαποσαρκοῖ τὸν λόγον, οὐκ οἰκονομικῶς ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὴν ἡμετέραν ὑπελθόντα μορφήν· ἀλλ' ἀεὶ τοῦτο ὄντα, καὶ ἀεὶ ἐν τῷ αὐτῷ διαμένοντα. ὁ γὰρ ἐπιδεᾶ λέγων εἶναι τοῦ ἀτρέπτου τὴν σάρκα, [1] καὶ τοῦ καθηγουμένου προσδέεσθαι, τὴν ἡμετέραν ἄντικρυς λέγει σάρκα, τὴν διὰ τὸ τρεπτὸν τῆς φύσεως εἰς ἁμαρτίαν πεσοῦσαν. εἰ δὲ ὑπερουράνιόν τι καὶ θεῖον σῶμα, καθώς φησι, θεωρεῖται περὶ τὸν λόγον, οὐδὲ τὸ τρεπτὸν αὐτῷ πάντως κατὰ τὸ ἀκόλουθον δίδωσιν, οὔτε τὸ ἐπιδεὲς τοῦ ἰθύνοντος· καὶ οὗτος οὐχ ἡμέτερος, ἀλλὰ τῆς θείας φωνῆς ἐστιν [2] ὁ λόγος, ὁ εἰπών, μὴ δεῖσθαι τοὺς ὑγιαίνοντας ἰατροῦ, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἔχοντας. ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἡ ἐξ ἁμαρτίας νόσος οὐκ ἔστιν· ἀλλ' [3] ἡμεῖς μὲν οἱ τὴν ἁμαρτίαν νοσήσαντες, οἱ διὰ τῆς τοῦ κακοῦ παραδοχῆς ἀσθενήσαντες· ἡμεῖς διὰ τὸ τραπῆναι πρὸς τὸ κακὸν τοῦ ἀτρέπτου προσεδεήθημεν, οἱ τῆς σωζούσης ἀποπλανηθέντες ὁδοῦ, τοῦ καθηγουμένου πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐν χρείᾳ γεγόναμεν. ὥστε εἰ ἀληθῆ ταῦτα τῇ περὶ τὸν Κύριον σαρκὶ προσμαρτυρεῖ ὁ λο-

Verbum, antequam re verâ incarnatum fuerit, carnem factum fuisse dicit, ac si in novissimis diebus per dispensationem indutum non fuerit formam nostram, sed semper id extiterit, semperque in eodem illo statu permanserit. Qui enim immutabilitate, atque etiam ductore opus habere carnem ait, nostrã procul dubio carnem denotat, quæ propter naturæ mutabilitatem in peccatum labitur. Si verò cæleste & divinum corpus, sicut idem ait, in Verbo conspicitur, mutabilitatem, rectorisque indigentiam ei omnino, ut consequens est, non adscribit. Hic autem non noster, sed divini oris sermo est, qui non opus esse dicit valentibus medicum, sed malè habentibus. *Mat. 7. 12.* In cælo enim ortus ex peccato morbus non reperitur; sed nos quidem illi sumus, qui peccatorum morbo laboramus, qui ex malitiæ admissione ægrotamus; nos eò quòd in malum mutati sumus, immutabilitate indiguimus, qui postquam à viâ salutari aberravimus, ductore, qui ad bonitatem iter ostenderet, opus habuimus; ita ut si re verâ hæc dominicæ carni suo testimonio Scriptor iste tribuit, ipsam, nempe, & suâ naturâ sic comparatam esse ut regatur, & duce muta-

1 In Vaticano codice est, τοῦ δὲ; sed supra articulum, literis à Correctoris, & totius etiam codicis charactere diversis, sed antiquis, & atramento pictis scribitur, καὶ τοῦ, quam lectionem secuti sumus.

2 Verbum, ὁ λόγος, additum est eâdem manu diversâ veteri, ut in præcedenti emendatione.

3 Et hic eâdem manu corrigitur, ἡμεῖς μὲν.

mutationibus nequaquam obnoxio egere, nil aliud quàm terrenam nostram massam suo sermone designat. Sin verò carne divinitatem circumscribit, divinitas autem, quousque id sit, quod esse dicitur, alio, qui eam ducat, ac regat, non indiget, cùm conversionem & mutationem in pejus non admittat; ergo incassum Scriptor iste, quæ modò de carne dicta sunt, consarcinavit: [4]nam si divina hæc aliqua caro fuit, ea utique & immutabilis; sin verò mutabilis, divina omnino non fuit.

XLI. Quis unquam enarrare poterit confusam hanc, minimeque sibi constantem dogmatum fabulam, quæ undique nutat; & ad instar imaginum, quę in somnis conspiciuntur, nunc hôc, nunc illo modo apparet. Siquidem nunc carnem Verbi divinam, & ipsi coæternam esse asserit, nunc adscititiam & aliunde assumptam, nunc veluti diversam à naturâ nostrâ, quæ passionibus subjacet, fluxaque & fragilis est; nunc rectore indigentem, nunc mutationis & variationis vitio obnoxiam, ac propterea ipsam mente destitutam fingit, ut per divinitatem huic malo medeatur,

λογογράφος, ὅτι καὶ πέφυκεν ἡγεμονεύεσθαι, καὶ ἀτρέπτου τοῦ καθηγουμένου χρήζει, οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ ἡμέτερον σύγκριμα διερμηνεύει τῷ λόγῳ. εἰ δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ὁρίζεται τὴν θεότητα· [1] τὸ δὲ Θεῖον, ἕως ἂν ᾖ τοῦτο, ὃ λέγεται, ἄλλου τοῦ ὁδηγοῦντος οὐκ ἐπιδέεται· οὐδὲ γὰρ ἐπιδέχεται τὴν πρὸς τὸ χεῖρον τροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν. μάτην [2] οὖν αὐτῷ τὰ περὶ τῆς σαρκὸς νῦν εἰρημένα [3] διερραψώδηται. [4] εἰ γὰρ θεία τις αὕτη, δῆλον ὅτι καὶ ἄτρεπτος, εἰ δὲ τρεπτὴ, πάντως οὐ θεία.

XLI. [5] Τίς ἂν οὖν διεξέλθοι τὸν συγκεχυμένον τοῦτον, καὶ ἀσύστατον τῶν δογμάτων μῦθον, μηδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βαίνοντα, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐνυπνίους φαντασίας, ἄλλο τε ἄλλο φαινόμενον. νῦν μὲν φησι θείαν εἶναι τὴν σάρκα τοῦ λόγου καὶ συναΐδιον, πάλιν, ἐπίκτητον καὶ προσειλημμένην, εἶτα ἀλλοτρίως ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔχουσαν φύσιν, τὴν [6] παθητὴν καὶ ἐπίκηρον, πάλιν, ἐπιδεᾶ τοῦ εὐθύνοντος, καὶ τῷ κατὰ τροπήν τε καὶ ἀλλοίωσιν πάθει ἐνεχομένην, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν ἄνουν ποιεῖ, ἵνα

1 Hæc lectio à Correctore est; nam antea erat, τὸ δὲ Θεῖον ἕως ἂν ᾖ.
2 Adverbium οὖν, delendum esse Corrector advertit.
3 In codice Vaticano scribitur, διερραψώδηται, nullo, quod sciam, sensu, nihilque monente veteri Correctore, nos emendandum censuimus, διερραψώδηται.
4 Istum Nysseni locum usque ad illa verba, πάθει ἐνεχομένην, laudat Euthymius in Panopliâ paginâ 526. Versiculo. *Si qua fuit.*
5 Ita Corrector, malè antea, τίς ἂν οὖ.
6 Corrector, παθητικήν.

ἵνα ἰαζευθῇ τῇ θεότητι, [1] ὥσπερ ἐμπόδιον ἡγούμενος τὸν νοῦν τῆς θείας ἐπ' ἀνθρώπων κηδεμονίας, καὶ προσφιλέστερον τῷ Θεῷ τὸ ἀνόητον· οὐκοῦν μακαριστότερον οἴεται τὸ νοῦν μὴ ἔχειν, εἴπερ προσλαμβάνεται, καθώς φησιν οὗτος, παρὰ Θεοῦ τὸ ἀνόητον. τί οὖν διορθοῦται τὸν Σολομῶντα, ὅς φησιν, ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται; οὐδὲ γὰρ ἄλλην οἶμαι τὴν κυβέρνησιν ἐνταῦθα παρὰ τοῦ παροιμιακοῦ αἰνίγματος λέγεσθαι, εἰ μὴ τὴν ἡμετέραν φύσιν, τὴν ἐν κακίᾳ χειμασθεῖσαν, καὶ ναυαγήσασαν, τῇ ἐπιστασίᾳ τοῦ ἀληθινοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸν λιμένα τοῦ θείου θελήματος εὐθυνομένην. εἰ οὖν ἐν τῇ ἀνοίᾳ ὁ ἄνθρωπος σώζεται, πῶς ὁ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται; τίνι δ' ἂν οἰκειότερον [2] ἐν φύσει εἴη τὸ θεῖον; πρὸς τί μᾶλλον καταλλήλως ἔχειν τὴν θείαν φύσιν ὁ λογισμὸς ὑποτίθεται; παχεῖά τις καὶ ἀντιτυπής ἐστιν ἡ σάρξ, καὶ πρὸς τὴν γεώδη φύσιν συγγενῶς ἔχει· νοερὸν δέ τι καὶ [3] ἀφανὲς καὶ ἀσχημάτιστον ἡ διάνοια. [4] τί ἂν μᾶλλον οἰκειότερον εὑρεθείη ἐκ τούτων πρὸς τὸ συναρμοσθῆναι Θεῷ, τὸ παχὺ καὶ γεῶδες, ἢ τὸ ἀναφές τι

deatur, [1] ratus humanam mentem impedimentum quodammodo fore divinę erga homines providentiæ, & gratius id Deo esse, quod mente careat. Ergo beatius esse putat mente destitui, si à Deo, quemadmodum iste ait, quod sine mente est, assumitur. Quid ni igitur Salomonem redarguit ajentem, *Intelligens gubernacula possidebit?* Prov. 1. Neque enim alia arbitror gubernacula hìc proverbiali ęnigmate significari, præter quam naturam nostram peccati tempestate jactatam, naufragiumque passam, quæ veri gubernatoris inspectione atque curâ ad voluntatis divinæ portum dirigitur. Si igitur per mentis carentiam homo salvatur, quomodo intelligens gubernacula possidebit? Cuinam aptiùs divinitas naturâ conveniet? Cuinam magìs rei divinam naturam congruere ratio suggerit? Crassa quædam res atque solida est caro, & cum terrenâ naturâ cognationem habet; at verò mens res est materiæ expers, nec tactum, figuramque ullam admittit: [4] harum utra ad conjunctionem cum Deo habendam aptior invenietur crassa ne terrenaque

1 Et hæc idem Euthymius paulò aliter recitat usque ad illa verba τὸ νοῦν μὴ ἔχειν. pag. 528. Versiculo, *Si divinæ*,

2 Corrector in margine scribit ἐμφύει ἂ, nullo quod sciam sensu.

3 In textu Vaticani Codicis est ἀφανὲς, Corrector ἀναφανὲς, emendavit; sed legendum videtur ἀναφὲς, ut paulò post habet.

4 Breve hoc Nysseni dictum usque ad illa verba ἀναφές τι καὶ ἀσχημάτιστον, laudatur ab eodem Euthymio pag. 528. Versiculo, *Utra magis*.

nietur caro, an mens, quæ nec tactum, nec figuram admittit? Quomodo etiam ſine ulla ſui, ut inquit, coactione caro Deo aptatur, quæ puræ virtutis particeps efficitur? Quis enim ignorat virtutem rectum eſſe eligentis voluntatis factũ: caro autem eſt eligentis voluntatis inſtrumentum, motioni mentis inhærens, & iis omnibus, ad quæ movens agit, obſecundans. Liberè autem eligens voluntas nil aliud, quàm mens quædam eſt, & ad aliquid agendum affectio. Si igitur hominem, in quo mens non eſt, puræ virtutis participem fieri dicet, quidnam erit, quod virtutem liberè admittit? Niſi fortè quod vi cogitur, pro eo, quod nullam vim patitur, Scriptor intelligit. Quando enim corpus citra ullam mentis ad meliora propenſionem atque aſſenſum honeſtis in actibus verſatur, non ex liberâ voluntate, ſed ex neceſſitate, rectè facta provenient; qui verò bonum exacto rationis judicio eligit, quacunque vi atque neceſſitate ſuperior eſt, utpote qui ex ſemetipſo ad meliora propenſionem habeat. Quonam igitur pacto Scriptor noſter eum, qui ſine electione ac propoſito operatur, libertate pollere teſtatur, quem nulla propriæ mentis actio ad benefaciendum induxit. Quòd enim quis non liberâ

ναφές τι καὶ ἀσχημάτιστον; πῶς δὲ συναρμόζεται τῷ Θεῷ σὰρξ, ὥς φησιν, ἀβιάστως, ἡ μεταλαμβάνουσα τῆς καθαρᾶς ἀρετῆς; τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἀρετὴ προαιρέσεώς ἐστι κατόρθωμα. ἡ δὲ σὰρξ ὄργανόν ἐστι τῆς προαιρέσεως, τῇ ὁρμῇ τῆς διανοίας [1] ἐγκείμενον, πρὸς ὅπερ ἂν ὁ κινῶν ἄγῃ, πρὸς τοῦτο μετατιθέμενον· ἡ δὲ προαίρεσις οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ νοῦς τίς ἐστι, καὶ πρός τι διάθεσις. εἰ οὖν μεταλαμβάνειν [2] φήσει τὸν ἄνθρωπον καθαρᾶς ἀρετῆς, ἐν ᾧ νοῦς οὐκ ἔστι, τὸ τὴν ἀρετὴν ἑκουσίως ὑποδεχόμενον τί ἂν εἴη; εἰ μὴ ἄρα τὸ βεβιασμένον ἀβίαστον ὁ λογογράφος νοεῖ. ὅτ' ἂν γὰρ μὴ τοῦ νοῦ συντιθεμένου τῇ προτιμοτέρᾳ ῥοπῇ, ἔξω τῶν κατὰ κακίαν ἐνεργημάτων τὸ σῶμα γένηται, ἀνάγκης ἔργον, οὐ προαιρέσεως ἔσται τὸ κατορθούμενον· ὁ δὲ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν [3] ἐπικρίσεως τὸ ἀγαθὸν προαιρούμενος, κρείττων πάσης ἀνάγκης καὶ βίας ἐστὶν, οἴκοθεν ἔχων τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπήν. πῶς οὖν τῷ ἀπροαιρέτῳ ὁ λογογράφος [4] μαρτύρεται τὸ ἀβίαστον, οὗ μηδεὶς λογισμὸς ἴδιος πρὸς τὸ καλὸν καθηγήσατο; τὸ γὰρ μὴ ἐκ προαιρέσεως ἀναμάρτητον, οὐδὲ ἐπαινετόν ἐστι πάντως,

1 Fortè legendum ἐγκείμενον.
2 Corrector, φησί.
3 Corrector, ὑποκρίσεως.
4 Corrector, μαρτυρεῖται.

πάντως, ἢ οὕτως καὶ τοὺς ὑπὸ δεσμῶν πρὸς κακουργίαν κωλυομένους ἐπαινεσόμεθα, οὓς ἀφίστησι τῆς κακῆς ἐνεργείας ὁ δεσμὸς, οὐχ ἡ γνώμη.
» Ἀλλ' ἀβιάστως, φησὶ, τὴν σάρκα ἡ
» θεότης προσάγεται· τὸ ἀβίαστον, δηλαδὴ, τὸ ἑκούσιον λέγει. πῶς οὖν ἄν τις ἐθελοντὴς τῇ ἀρετῇ προσαχθείη, θέλημα οἰκεῖον μὴ κεκτημένος; τὸ γὰρ προαιρεῖσθαι, καὶ βούλεσθαι, καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος ἐκλογὴ, καὶ ἡ τοῦ βλάπτοντος [1] μεταβολὴ, ταῦτα πάντα διανοίας ἐστί· τὸ δὲ διανοεῖσθαι τῶν ἀνοήτων οὐκ ἔστιν. εἰ οὖν ἀβιάστως τῷ Θεῷ προσοικειοῦται ἡ σὰρξ, μαρτυρεῖται παρὰ τούτων διὰ τοῦ λογογράφου μὴ [2] ἀπροαιρέτως εἶναι ἡ σὰρξ, μηδὲ ἀκρίτως τε καὶ ἀνεπισκέπτως τοῦ λυσιτελοῦντος [3] ἔχειν· τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἄν τις ἀλογίαν εἴποι. πῶς γὰρ ἂν γένοιτο ἐν τῷ ἀλόγῳ ὁ λόγος; ὥστε οὐ μόνον εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δι' ὧν λέγει συντίθεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους εἶναι· ἡ γὰρ ἑκούσιός τε καὶ ἀβίαστος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμὴ, μαρτυρία τῆς τοῦ νοῦ τελειότητος γίνεται· καὶ ὅτι διανοίας ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον οἰκείωσις, διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰρημένων μάλιστα δείκνυται, οὑτωσὶ κατὰ τὴν λέξιν ἐχόντων, Μεταδιδόντος γὰρ, φησι,

non liberâ mentis electione peccati sit expers, nullam prorsus laudem meretur; alioquin eos etiam, qui vinculis, ne malè agant, impediuntur, laudabimus, quos utique à malis actibus non voluntas arcet, sed vincula. *Atqui carnem*, ait, *sine ullâ ejusdem coactione divinitas sibi ascíscit*; nempe non coactum, quod voluntarium est, vocat. Quonam itaque pacto qui propriâ voluntate caret, virtutem suâ sponte capesset? Nam deliberare, & velle, utilia eligere, & noxia vitare, hęc omnia cogitationis actiones sunt; cogitare autem, qui carent mente, non possunt. Si itaque caro sine ullâ sui coactione aptatur Deo, hac utique assertione Scriptor testatur, carnem eligendi potestate non destitui, nec temerè & inconsideratè, quod sibi commodum est, appetere; quod autem tale est, ratione carere nemo affirmaverit: quomodo enim in eo, qui ratione caret, deliberatio aliqua fieret? Quare non mentem modò inesse homini, sed & præ cæteris inesse, dictis suis Scriptor affirmat; nam voluntariè aliquem, & non coactè ad bonum moveri, perfectam in eo mentem esse testatur; & quod bonum sibi comparare sit cogitantis facultatis actio, in sequentibus apertè demonstratur, quæ ad verbum ita.

1 Corrector, ἀποβολή.
2 Corrector, ἀπροαιρέτως.
3 Corrector, ἔχειν.

ita se habent, *Largientis enim*, inquit, *puram virtutem omni subjectæ menti.* Si igitur in mente virtutis puritatem esse fatetur, quomodo mentem ab illâ carne excludit, in qua puritatem agnoscit? Necesse enim est alterum de duobus falsum esse, aut nempe mentem virtutis participem esse posse, aut mente carere carnem, quæ liberè sibi virtutem comparat.

XLII. Porrò quæ præcedentibus nec cohærenter, nec consentaneè subjungit, superfluum esse arbitror diligenter excutere, quæ in hunc modum se habent. *Et omnibus*, inquit, *qui secundùm mentem efficiuntur similes Christo, & secundùm carnem eidem non sunt dissimiles.* Quid enim sibi velit nausea ista verborum, admiratores erroris hujus edoceant; nos enim ad ea, quæ subinde sequuntur excutienda progredimur. *Et si homini*, inquit, *copulatus est Deus, perfectus nempe perfecto, utique duo essent; alter quidem naturâ filius Dei, alter verò adoptione.* Lubenter hæc scire cuperem ab his, qui talia callent: si mente præditum, perfectumque hominem filium adoptivum vocant, hominem ἀνόητον, ita enim mente prorsus destitutum nuncupant,

φησι, τῆς καθαρᾶς ἀρετῆς παντὶ τῷ ὑποχειρίῳ νῷ. εἰ οὖν ἐν τῷ νῷ θεωρεῖ τὴν τῆς ἀρετῆς καθαρότητα, πῶς ἐξοικίζει τῆς σαρκὸς [1] ἐκείνης τὸν νοῦν ἐν ᾗ τὴν καθαρότητα βλέπει; ἀνάγκη γὰρ ἓν ἐξ ἀμφοτέρων διημαρτῆσθαι τῷ λόγῳ, ἢ τὸ μεθεκτὴν εἶναι τῷ νῷ τὴν ἀρετὴν, ἢ τὸ ἄνουν εἶναι τὴν σάρκα, τὴν ἀβιάστως [2] τῇ ἀρετῇ προσαχθεῖσαν.

XLII. Ὅσα δὲ προσέθηκε νῦν τὸ [3] ἀπροσκολλόν τι καὶ ἀνακόλουθον, περιττὸν οἶμαι διεξετάζειν, τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον, Καὶ πᾶσι, φησὶ, τοῖς νοερῶς ὁμοιουμένοις Χριστῷ, καὶ μὴ σαρκικῶς ἀνομοιουμένοις. Τί γὰρ βούλεται ἡ τῶν εἰρημένων ναυτία, διασκεψάτωσαν ταῦτα οἱ θαυμασταὶ τῆς ἀπάτης· ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθωμεν, Καὶ εἰ ἀνθρώπῳ, φησὶ, συνήφθη ὁ Θεὸς, τέλειος τελείῳ, δύο ἂν ἦσαν, εἷς μὲν φύσει υἱὸς Θεοῦ, εἷς δὲ θετός. Ἡδέως ἂν μάθοιμι παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένων, [4] εἰ τὸν ἔννουν καὶ τέλειον ἄνθρωπον, υἱὸν θετὸν λέγουσι, τὸν ἀνόητον ἄνθρωπον, οὕτω γὰρ πάντως τὸν μὴ ἔχοντα νοῦν ὀνομάζουσι, τί προσεροῦσιν; ὁ γὰρ μονογενὴς Θεὸς αὐτὸς

1 In codice Vaticano est ἐκείνοις, nos emendavimus ἐκείνης. Vide tamen an legendum sit ἐκεῖνος.

2 Ita Corrector, prius erat τῇ ἀρχῇ.

3 Et hæc Correctoris emendatio est; nam antea scriptum fuerat ἀπροσκολλόν τι.

4 Correctoris hæc quoque emendatio est, nam in textu Vaticani codicis scribitur οἱ τὸν ἔννουν.

αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀνελλιπὴς καὶ τέλειος ὤν, τὴν τοῦ ἀληθινοῦ υἱοῦ προσηγορίαν ἔχει, ἐπαληθευούσης [1] τὴν κλῆσιν τῆς φύσεως· ἡ δὲ προσθήκη τοῦ ἡμιτελοῦς ἀνθρώπου ποῖον ὄνομα ἔχει; εἰ γὰρ ὁ τέλειος ἄνθρωπος θετὸς υἱὸς κατὰ τὸν Ἀπολινάριον λέγεται, καὶ ὁ ἡμιτελὴς ἄνθρωπος, καθ' ὃ ἄνθρωπος, ἡμίθετος δηλονότι υἱὸς καὶ οὗτος ὀνομασθήσεται, ἡμισεύων ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν τοῦ θετοῦ κλῆσιν· ὥστε κυριώτερον εἰπεῖν, ἐκεῖνον μὲν τέλειον τὸν θετὸν εἶναι, τοῦτον δὲ ἥμισυ [2] τῷ τριτημορίῳ λείποντα, κατὰ τὸ βούλημα τῶν ταῖς τοιαύταις [3] τομαῖς μιστυλλόντων τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' εἰ ἀνάρμοστόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ θετὸν ἔχειν υἱὸν, ὁμοίως πάντως καὶ ἐπὶ τοῦ τελείου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀτελοῦς ἐστὶ τὸ ἀνάρμοστον· μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἐν τῷ ἠκρωτηριασμένῳ τὸ ἄτοπον. [4] εἰ γὰρ ἀμυδρόν τι, καὶ ἔξω τῆς θεοπρεποῦς ὑπολήψεως τὸ ἄρτιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐνομίσθη, περὶ τὸ θεῖον βλεπόμενον· πολλῷ μᾶλλον αἰσχρὸν ἂν εἴη τὸ λελωβημένην περὶ αὐτὸν καθορᾶσθαι τὴν φύσιν. οὐ γὰρ ἐπειδὴ νοῦς οὐκ ἔστι, διὰ τοῦτο ἡ σὰρξ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν οἰκείως ἔχει· ἀλλὰ τῆς μὲν τοῦ Πατρὸς

nuncupant, quomodo appellabunt? Unigenitus enim Deus, cum ex semetipso perfectus sit, nullâque re deficiat, veri quidem filii appellationem obtinet, naturâ ipsâ verum illud nomen esse demonstrante; additamentũ verò imperfecti hominis quale nomen habet? Si enim perfectus homo adoptivus filius juxta Apollinarem dicitur, imperfectus quoque homo, quatenus homo est, semiadoptivus utique filius vocabitur, cùm dimidiâ tantùm ex parte adoptivi appellationẽ obtineat; ita ut, si aptiùs loqui volumus, ille quidem perfectus homo adoptivus sit; hic verò semiadoptivus, utpote qui tertiâ sui parte ex eorũ sententiâ deficiat, qui tam multis sectionibus hominem in minutas dividunt partes. Atqui si Deo non convenit adoptivum habere filium, pari prorsus ratione tam de perfecto, quàm de imperfecto idem dicetur. Quin & id magìs in mutilato absurdum esse deprehenditur: nam si integra atque perfecta hominis natura, quum circa divinitatem consideratur, vile quid, & ab opinione, quam de Deo habere nos decet, alienum censetur, multò magìs turpe erit mancam mutilamque in eodem intueri naturam. Neque enim caro, quòd mente careat, idcirco peculiarem aliquam cum Patris naturâ necessitudinem habet

1 Ita Corrector, antea erat τῇ κλήσει.
2 Corrector, ἐπὶ τῷ.
3 Ita Corrector, antea πόλμαις.
4 Corrector, εἰ γὰρ αἰσχρόν τι ἦν.

nem habet; sed à Patris quidem substantiâ tã totus homo, quàm ejus pars, ratione naturæ, æquè discernitur, & neutrum eorum, quæ nobis insunt, hoc est, neque mens, neque corpus illi naturæ, quæ omnes dignitate superat, substantiæ ratione conveniet. Et quamvis cæleste quoddam carnis genus divinitati hæc fabula affingat, non ideo consubstantialem Deo carnem illam esse ullus rerum æquus æstimator fatebitur. Porrò si caro aliena est à Patris substantiâ, quomodo filius erit, quod à Patre alienum est? Necesse enim prorsus est, cum, [2] qui verè ex aliquo est, non aliud planè secundùm essentiam esse; quàm quod est ille, qui genuit. Atqui Pater caro non est; igitur neque ille prorsus, qui ex ipso est, erit caro; quod enim natum est ex spiritu, spiritus utique, non caro esse dicitur. Si itaque non est ex Patre caro, neque Filius profectò erit ex Patre. Quid igitur caro illa vocabitur? Nam qualecunque nomen cælestis illius carnis, quam fabulosè fingit Scriptor, excogitaverint, idipsum nos carni ex hominibus assumptæ, congruenter imponemus, & quocunque nomine nostram vocabunt, eodem prorsus & illa vocabitur. Non est filius, quod terrenum est; itaque nec illud cæleste omnino filius erit. Adoptivus est filius, quod

τρὸς οὐσίας, ὁμοίως [1] ἄνθρωπος, καὶ ὅλος, καὶ τὸ μέρος κεχώρισται κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, καὶ οὐδέτερον τῶν ἐν ἡμῖν, οὔτε ὁ νοῦς, οὔτε τὸ σῶμα πρὸς τὴν ὑπερκειμένην φύσιν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ᾠκείωται· κἂν οὐράνιόν τι σαρκὸς εἶδος ἀναπλάσῃ περὶ τὸ θεῖον ὁ μῦθος, οὐδὲ μᾶλλον διὰ τοῦτο ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν σάρκα ἐκείνην ὁ λελογισμένος συνθήσεται. εἰ δὲ ἠλλοτρίωται τῆς πατρικῆς οὐσίας ἡ σάρξ, πῶς ἂν εἴη υἱὸς τὸ ἀλλότριον; ἀνάγκη γὰρ πᾶσα [2] τὸ ἀληθῶς ἔκ τινος ὂν, ἐκεῖνο κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι, ὅπερ ὁ γεννήσας ἐστί. ἀλλὰ μὴν ὁ Πατὴρ σὰρξ οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἂν ὁ ἐξ ἐκείνου πάντως σὰρξ εἴη· τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμα, καὶ οὐχὶ σὰρξ εἶναι λέγεται. εἰ οὖν μή ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ σάρξ, υἱὸς οὐκ ἔστι, τί οὖν ὀνομασθήσεται; ὅπερ γὰρ ἂν τῇ οὐρανίᾳ ἐκείνῃ τῇ μυθοποιηθείσῃ παρὰ τοῦ λογογράφου ἐπινοήσωσιν ὄνομα, τοῦτο ἡμεῖς τῇ ἐξ ἀνθρώπων ἀναληφθείσῃ σαρκὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπιθήσομεν, καὶ ὅπερ ἂν τὸ ἡμέτερον ὀνομάσωσι, τῷ αὐτῷ ὀνόματι κἀκεῖνο κληθήσεται. οὐκ ἔστιν υἱὸς τὸ γήϊνον, οὐδὲ ἐκεῖνο πάντως. θετὸς υἱὸς τὸ γήϊνον, οὐκοῦν

1 Corrector, ἄνθρωπος.

2 Locum hunc usque ad illa verba σὰρξ εἶναι λέγεται, in Panopliam adversus hæreses cum aliis hujus antirrhetici excerptis retulit Euthymius Zigabenus pag. 526. Versiculo *Qui verè*.

νόν, οὐκοῦν κἀκεῖνο. υἱὸν δύο ἐνταῦθα, κἀκεῖ πάντως. εἷς υἱὸς ἐν ἐκείνῳ ἡ σὰρξ, καὶ ἡ θεότης, τοῦτο καὶ ὧδε. ἐπειδὴ γὰρ ὁμοίως ἀφέστηκε τῆς θείας οὐσίας ἡ κτίσις πᾶσα, τὸ μὲν ἔξω εἶναι τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, [1] τό γε γήϊνον, καὶ οὐράνιον ἐπίσης συνωμολόγηται. λείπεται δὲ, ὅπερ ἂν τῷ σκοπῷ τῆς φιλανθρωπίας συμβαίνῃ, τοῦτο εὐλογώτερον περὶ τὸν Θεὸν οἴεσθαι. [2] ὄνομα δὲ αὐτῷ ἴδιον, [3] ἐφευρίσκειν μηδὲν, ἀλλὰ τῷ πλεονάζοντι καὶ [4] ἐπικρατοῦντι συνονομάζεσθαι. [5] καθάπερ ἐπὶ τοῦ πελάγους γίνεται· εἰ γάρ τις σταγόνα ὄξους ἐπιβάλῃ θαλάττῃ, καὶ ἡ σταγὼν θάλασσα γίνεται, συμμεταποιηθεῖσα τῇ θαλασσίᾳ ποιότητι· οὕτως ὁ ἀληθινὸς υἱὸς, καὶ μονογενὴς Θεὸς, τὸ ἀπρόσιτον φῶς, καὶ ἡ αὐτοζωὴ σοφία τε, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ δύναμις, καὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄνομά τε, καὶ νόημα, ταῦτα ὁ διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τοῖς ἀνθρώποις ἐστί· τῆς δὲ [6] σαρκός ἐστι, τῇ ἰδίᾳ φύσει σαρκὸς οὔσης,

lius, quod terrenum est; itaque & illud cæleste talis erit. Duo hìc filii; & illic quoque duo prorsus erunt. Unus in illo cælesti filius, caro & divinitas; istud & in terreno locum habet. Nam cùm creatæ res universæ, à divinâ substantiâ æqualiter distent, ideo à Patris naturâ tam alienum esse, terrenum quod est, quàm quod cæleste, fatemur. Superest autem, ut quidquid proposito, consilioque beneficiis homines afficiendi congruit, id omne potiore jure de Deo opinemur: restat quoque, ut cùm [2] nomen, quod ei propriè conveniat, non reperiatur, ex eo, quod in ipso eminet, abundatque, appelletur. Et quemadmodum in mari accidit; ut si quis aceti guttam in illud injiciat, gutta quidem illa mare fiat, in aquæ marinæ qualitatem transmutata; ita qui in carne hominibus apparuit, verus quidem est Filius, & unigenitus Deus, itemque lumen inaccessibile, & per se ipsam vivens sapientia, & sanctificatio, & virtus, & quiquid sublime dici, aut cogitari potest; at verò hæc ipsa ad carnem quoque pertinent,

1 Corrector, τό, τι.

2 Eadem ferè habet Nyssenus in Orat. de Deitate Filii & Spiritùs S. & de Abraham, prope finem. Vide Petavium in Theologicorum Dogmatum tom. 4. qui est de Incarnatione, lib. 1. cap. 15. num. 8. & præsertim lib. 10. cap. 1. num. 6. & seqq. ubi Nyssenum hoc exemplo Eutychianorum erroribus non præivisse, eruditè demonstrat; id quod multis ante Petavium seculis Anastasius Synaita in Hodegi cap. 13. eruditè præstitit.

3 Corrector, ἐφευρίσκειν.

4 Corrector, ἐπικρατοῦντί τι.

5 Hanc similitudinem aceti guttæ mari immissæ, in simili sensu adhibet Nyssenus lib. 4. contra Eunomium Tom. 2. ejus operum pag. 162. & in libro contra Apollinarem ad Theophilum Ibid. pag. 697.

6 Corrector, σαρκὶ τῇ.

tinent, quæ propriâ quidem naturâ caro est, sed in immortalitatis pelagum transmutata fuit, quemadmodum ait Apostolus, absorptum fuisse, quod mortale est, à vitâ. Quin & cuncta, quæ secundùm carnem tunc apparuerunt, in divinam & immortalem naturam commutata sunt; non pondus, non forma, non color, non renitentia, non mollities, non corporeæ quantitatis circumscriptio, non aliud quidpiam eorum, quę tunc in ipso conspiciebantur, permansit; commixtione scilicet, quæ cum divinitate facta fuit, carneæ naturæ humilitatem in proprietatum divinarum consortium assumente. [2] Itaque nullum nobis periculum est, ne in quaternarium numerum Trinitatis mysterium extendatur, ut Apollinaris ait, neque Angelos in hominis servitutem redigimus, ut in suâ adversus nos fabulâ asserit. Non enim homini serviunt, qui Domino seipsos inclinant; neque eum adorare erubescunt, qui carne susceptâ in hoc mundo versatus est. ([4] Nam *cùm introducit primogenitum*, inquit, *in orbem terræ*, *dicit*; *Et adorent eum omnes Angeli ejus*) Porrò præter partum nulla prorsus est in hanc vitam ingredien-

2. Cor. 5. 4.

Hebr. 1. 6.

οὔσης, μεταποιηθείσης· διὸ πρὸς τὸ [1] τῆς ἀφθαρσίας πέλαγος, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· συμμετεβλήθη καὶ πάντα, τὰ κατὰ τὴν σάρκα τότε φαινόμενα, πρὸς τὴν θείαν τε, καὶ ἀκήρατον φύσιν· οὐ βάρος, οὐκ εἶδος, οὐ χρῶμα, οὐκ ἀντιτυπία, οὐ μαλακότης, οὐχ ἡ κατὰ τὸ ποσὸν περιγραφὴ, οὐκ ἄλλο τι τῶν τότε καθορωμένων, οὐδὲν παραμένει, τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσεως, εἰς τὰ θεϊκὰ ἰδιώματα τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκώδους φύσεως ἀναλαβούσης, [2] ὥστε κίνδυνός ἐστιν οὐδεὶς εἰς τετράδα ἡμῖν τὸν τῆς Τριάδος λόγον πλατύνεσθαι, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος λέγει· οὐδὲ τοὺς Ἀγγέλους τῷ ἀνθρώπῳ δουλαγωγοῦμεν, ὡς ὁ ἐκείνου μῦθος καθ' ἡμῶν λέγει· οὐ γὰρ ἀνθρώπῳ δουλεύουσιν οἱ τῷ δεσπότῃ [3] ἑαυτοὺς ὑποκύπτοντες, οὐδὲ ἐπαισχύνονται προσκυνοῦντες τῷ διὰ σαρκὸς τῇ οἰκουμένῃ ἐπιδημήσαντι [4] (ὅτε γὰρ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον, φησιν, εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες [5] Ἄγγελοι αὐτοῦ). μία δὲ εἴσοδος [6] ἐπὶ τὴν οἰκουμένην, ἡ διὰ τοῦ τόκου ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρως

1 Corrector, τῆς ἀθανασίας.
2 Locus iste usque ad finem hujus capitis, editus est in tomo 1. operum Nysseni pag. 879. tanquam fragmentum libri cujusdam adversùs Apollinarem.
3 Edita ἑαυτῶν.
4 Hæc usque ad alium semicirculum desunt in editis.
5 Corrector, οἱ Ἄγγελοι.
6 Corrector, εἰς τὴν.

ερος [1] ἐντὸς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων γενέσθαι, μὴ ταύτῃ τῇ εἰσόδῳ χρησάμενον. οὐκοῦν τὴν διὰ σαρκὸς αὐτοῦ γένεσιν, εἴσοδον εἰς τὴν οἰκουμένην ὀνομάζει ὁ λόγος. εἰ οὖν [2] εἰσελθόντι αὐτῷ εἰς τὴν οἰκουμένην, πάντες προσκυνοῦσιν οἱ Ἄγγελοι· ἡ δὲ εἴσοδος [3] διὰ σαρκός ἐστι γένεσις· οὐχ ἡμεῖς δουλαγωγοῦμεν τῷ δεσπότῃ τὸ ἴδιον κτῆμα· ἀλλ' αὐτὴ τῶν Ἀγγέλων ἡ φύσις οὐκ ἀγνοεῖ τὴν [4] ὑπερκειμένην ἑαυτῆς δεσποτείαν· ὥστε σιγάτω [5] προσθεὶς ἐκεῖνα τῷ λόγῳ τὰ μάταια, τὰ ἄνω ποιοῦμεν κάτω, θεοφόρους Ἀγγέλους θεοφόρῳ ἀνθρώπῳ καταδουλοῦντες.

XLIII. Ἔτι πρὸς τούτοις φησίν. » Εἰ ὁ Θεὸν δεξάμενος, Θεός ἐστιν ἀληθινός, πολλοὶ ἂν εἶεν Θεοί, ἐπειδὴ πολλοὶ δέχονται τὸν Θεόν. Τί οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς; ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων, ἱκανὸς εἰς μαρτυρίαν ὁ μέγας Παῦλος· εἰ δὲ διὰ τοῦτο οἴεται ὁ λογογράφος πλῆθος Θεῶν παρ' ἡμῶν ἐπεισάγεσθαι τῷ κηρύγματι, ὅτι ὁμολογοῦμεν ἐν Χριστῷ τὸν Θεὸν [6] ἑαυτῷ καταλλάξαι τὸν κόσμον, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ γινομένου, ταῦτα [7] ἀπολογούμεθα. εἰ πολλαὶ μητέρες παρθέ-

ingrediendi ratio, nec potest quispiam in hominū vitâ commorari, nisi hac viâ fuerit ingressus. Et hinc est quòd ejus in carne nativitatem, ingressum in mundum Scriptura nuncupat. Si igitur ipsum, in orbem terrarum ingressum, Angeli omnes adorant, ac ejus ingressus ipsa est in carne nativitas; non ea; quæ Domini jam juris sunt, nos Domino subjicimus; sed ipsa Angelorum natura suam Domino subjectionem non ignorat. Itaque sileat ille, qui temerè ac inaniter asserit, nos ea, quæ sursum sunt, deorsum vertere, dum deiferos Angelos homini deifero mancipamus.

XLIII. His etiam Scriptor addit, *Si ille, qui Deum suscipit, Deus verus est, multi utique Dei essent, quoniam multi Deum suscipiunt.* Nos verò quid ad hæc? Quòd quidem *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*, testis idoneus, ac locuples est Magnus Paulus. Si verò Scriptor autumat, Deorum multitudinem propterea à nobis induci, quòd profitemur Deum sibi in Christo mundum reconciliare, quasi multis cum hominibus se Deus conjungeret; defensionem nostram ita instituimus. Si multæ matres simul ac virgines fuere; si multis mulieribus 2. Cor. 5. 19.

1 Edita ἐντὸς τοῦ βίου γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον, μή.
2 Edita εἰσελθόντος αὐτοῦ.
3 Edita ἡ διὰ σαρκός.
4 Edita ὑπερκειμένην αὐτῇ δεσποτείαν.
5 Edita προσθείς.
6 Ita Corrector, malè antea αὐτῷ.
7 Corrector, ἀπεκρινόμεθα.

ribus divinæ incarnationis mysterium Gabriel annuntiavit, earumque singulis Spiritus sanctus supervenit, & præsto fuit Altissimi virtus. Præterea si in multos homines tantam à Deo gratiam collatam fuisse Prophetæ prædicant, ut in plurali numero
Isa. 9. 6. mero dicant, Parvuli nati sunt nobis, ([2] & filii dati sunt nobis;)
Ibid. 7. 14. & Virgines in utero concipient; & omnibus, quos pepererint, nomen erit Emanuel; si omnes pedibus super undas incedunt, & ineffabili potestate tot tantaque hominum millia in deserto nutriunt, edentium satietate panem augentes, in discipulorum manibus, veluti agricultura quadam multiplicatum; si omnes quatriduanos mortuos è tumulis excitant; si omnes Dei agni fiunt, & pro nobis pascha immolant, & affigunt cruci peccatum, & mortis potentiam destruunt, & discipulis spectantibus cælos repetunt, & ad Patris dexteram sedent; si omnes venturi sunt judicare orbem terrarũ in justitiâ, & in omnium nomine cælestium, terrestrium, & infernorum lingua confitetur; tunc utique dabimus multos esse Deos, si multos hujusmodi esse modò allatis indiciis dignosceretur. At verò si unus est Dominus Jesus, per quem omnia, &

παρθένοι; καὶ πρὸς πολλὰς ἡ μυσταγωγία τοῦ Γαβριὴλ, καὶ πρὸς ἑκάστην ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπέλευσις, καὶ ἡ τῆς τοῦ ὑψίστου δυνάμεως παρουσία. καὶ εἰ [1] περὶ πολλῶν οἱ Προφῆται τὴν χάριν κηρύσσουσιν, ὥστε πληθυντικῶς λέγειν, παιδία ἐγεννήθησαν ἡμῖν ([2] καὶ υἱοὶ ἐδόθησαν ἡμῖν) καὶ αἱ παρθένοι ἐν γαστρὶ λήψονται, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τεχθέντων πάντων Ἐμμανουήλ ἐστιν· εἰ πάντες πεζῇ τῶν κυμάτων ἐπιβατεύουσι, καὶ τῇ ἀφράστῳ δυνάμει τὰς τοσαύτας χιλιάδας ἐπ' ἐρημίας τρέφουσιν, αὔξοντες πρὸς κόρον τὸν ἄρτον, τὸν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μαθητῶν γεωργούμενον· εἰ πάντες νεκροὺς τετραημέρους ἐκ τῶν χωμάτων ἐγείρουσιν· εἰ πάντες ἀμνοὶ τοῦ Θεοῦ γίνονται, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν πάσχα θύονται, καὶ τῷ σταυρῷ προσηλοῦσι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ καταλύουσι τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ [3] εἰς ὀφθαλμοὺς τῶν μαθητῶν εἰς οὐρανοὺς ἀνατρέχουσι, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζονται· εἰ πάντες ἐλεύσονται κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν ὀνόματι πάντων ἡ τῶν ἐπουρανίων τε, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων γλῶσσα ἐξομολογεῖται, δώσομεν τὸ πολλοὺς εἶναι Θεοὺς, εἴπερ ἐν τούτοις εἰσὶν οἱ πολλοὶ τοῖς γνωρίσμασιν. εἰ δὲ εἷς κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐξ

1 Præpositionem περὶ Corrector addidit.

2 Quæ semicirculis comprehenduntur, Corrector addidit, qui etiam ante verbum παρθένοι articulum delet.

3 Corrector, ἐν ὀφθαλμοῖς.

ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, καὶ περὶ μόνον αὐτὸν ἡ τοιαύτη τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων ἀπαρίθμησις, τίς κίνδυνος πολλοὺς ἀναπλασθῆναι Θεοὺς, ὅτ' ἂν λέγωμεν, Θεὸν διὰ σαρκὸς ἔμψυχον πεφανερῶσθαι; ὅτι γὰρ ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον ἦν, τίς οὕτως τῶν εὐαγγελικῶν διδαγμάτων ἀνήκοος, ὡς ἀγνοεῖν τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λεγόμενον, νυνὶ δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; [1] ὁρᾷς ἐν τοῖς λεγομένοις, τί τὸ ἀποκτεινόμενον [2] ὅλως ὑπέδειξεν, εἰπὼν, ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, οὐ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, δι' οὗ ἐφθέγγετο ἡ ἀλήθεια; οὐ γὰρ [3] ἄνθρωπος ἦν ὁ λαλῶν τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ δηλονότι, ὁ μὲν λαλῶν, Θεὸς ἦν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐμεσίτευε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τὸ λεγόμενον. δι' ὃ καὶ μεσίτης [4] γέγονε Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, ὡς οὐ δυναμένης τῆς [5] ἀνθρωπίνης φύσεως ἀκράτῳ προσμίξαι τῇ τοῦ Θεοῦ συνουσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο δεομένης τῆς συγγενοῦς αὐτῇ καὶ κατὰ φύσιν φωνῆς, δι' ἧς εἰκὸς χωρεῖσθαι τὴν ἄνωθεν δύναμιν. καταλειπτέον καὶ τοῦτο, πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς ζητητέον τὸν λόγον. Οὐδὲν, φησιν, οὕτως

nia, & ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, & in ipso tantùm hujusmodi indicia atque insignia divinitatis enumerare licet, ecquid periculi est, ne plures Deos comminiscamur, cùm dicimus Deum humanâ præditum animâ, per carnem manifestatum fuisse? Quòd enim id, quod conspiciebatur, homo esset, quis Evangelicæ doctrinæ usque adeo ignarus est, ut nesciat, dictum hoc ipsius Salvatoris nostri ad Judæos: *Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum.* Viden in his Christi verbis quidnam occisum fuerit, manifestè significari, dum ait, Quæritis mè occidere, non veritatem; sed hominem per quem veritas loquebatur? Neque enim homo, sed Deus profectò erat, qui loquebatur veritatem; homo verò propriâ ipsius voce hujus sermonis apud homines interpretem atq; internuntium agebat: quapropter mediator seu interpres Dei, hominumque factus est, quippe humanæ naturæ ad pura cum Deo colloquia fas non erat accedere, ac proinde affini ac ejusdem generis voce indigebat, cujus ope supernæ Virtutis sensa posset percipere. Sed & his prætermissis, ad ea, quæ sequuntur, convertendus est

Rom. 11.36.

Jo. 8.40.

1 Ita Corrector, antea ὁρᾷν.
2 Hæc lectio nostra est, nam in codice scribitur. ὅλοις.
3 Corrector, ἄνθρωπος ὁ λαλῶν.
4 Corrector, λέγεται.
5 Corrector, ἀνθρωπείας.

dus est sermo; *Nibil*, ait, *æquè conjunctum est Deo, atque caro illa, quam assumpsit*. O cordatam hominis sententiam! Nil ita arctè conjunctũ est Deo, atque caro, non bonitas, non æternitas, non incorruptio, non omnipotentia, non alia quæpiam earum notionum, quę Deo maximè conveniunt; sed hæc omnia inferiora sunt carne, quippe quæ cum Deo commixta, & una cum ipso effecta fuerit, ob conjunctionem illam, quę inter divinitatem, & carnem eidem adscititiam intervenit. Hoc autem ipsum Scriptor fatetur; nam qui carnem assumptam fuisse dicit, eandem utique adventitiam esse declarat.

XLIV. Sed & his pretermissis, ea etiam, quæ sequuntur, silentio obvolvimus, utpote quę minimè Lectoribus nocere queant, & in se habeant, unde fabulæ, nullâ ex parte sibi constantis, fictio redarguatur. Nam cùm primùm statuisset nullam aliam earum rerum, quæ de Deo affirmantur, æquè Domino conjunctam esse atq; carnem illã, quam assumpsit; mox in conclusione subjungit, ea quæ hoc pacto conjuncta non sunt, nec eodem pacto adoranda esse, quin & hanc aliam coronidem addit, *Nihil autem ita adorandum est, quemadmodum caro Christi*. Hæc verò, utpote quæ vel pueris ipsis

οὕτως ἥνωται πρὸς Θεὸν, [1] ὡς ἡ σὰρξ ἡ „
προσληφθεῖσα. ὢ τῆς περιεσκεμμένης αὐτοῦ ἀποφάσεως! οὐδὲν οὕτως ἥνωται πρὸς Θεὸν ὡς ἡ σὰρξ, οὐδὲ ἡ ἀγαθότης, οὐδὲ ἡ [2] ἀϊδιότης, οὐδὲ ἡ ἀφθαρσία, οὐδὲ τὸ ἐπὶ πάντων κράτος, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων· ἀλλὰ πάντα ταῦτα, τῆς σαρκός ἐστι δεύτερα, συγκρίσει τῇ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ τῇ πρὸς ταύτην τῆς τοῦ Θεοῦ ἑνώσεως, καὶ σαρκὸς τῆς [3] ἐπικληθείσης. ὁμολογεῖ αὐτὸ τοῦτο ὁ λογογράφος· ὁ γὰρ προσειλῆφθαι αὐτὴν εἰπὼν, τὸ ἐπιγεννηματικὸν αὐτῆς ἐνεδείξατο.

XLIV. [4] Καὶ παραδεδραμήμεθα τὰ ἐφεξῆς, ὡς αὐτόθεν ἔχοντα τὸν ἔλεγχον τῆς ἀσυστάτου μυθοποιΐας, καὶ ἀβλαβῆ ὄντα τοῖς ἐντυγχάνουσι σιωπήσαντες· προθεὶς γὰρ τὸ, μηδὲν ἄλλο τῶν [5] ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων οὕτως ἡνῶσθαι τῷ Κυρίῳ, ὡς ἥνωται πρὸς αὐτὸν ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, ἐπήγαγεν ἐν τῷ συμπεράσματι, ὅτι τὰ μὴ οὕτως ἡνωμένα, οὐδ᾽ οὕτως προσκυνητά, ἑτέραν ἐπιτίθησι κορωνίδα· οὐδὲν δὲ οὕτως προσκυνητὸν, „
ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. ταῦτα ὡς καὶ „
παι-

1 Tam hic, quàm infra Corrector addidit particulam ὡς.

2 Ita Corrector, malè antea ταχύτης.

3 Corrector, ἐπικτηθείσης, ὡς ὁμολογεῖ.

4 Corrector, ᾗ τοῦτο παραδεδραμήμεθα, & interpungit ante τὰ ἐφεξῆς.

5 Corrector, ἐπὶ.

παιδίοις γνώριμον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν [1] μετὰ τῆς ἐννοίας σιωπησόμεθα. εἴποι γὰρ ἂν καὶ ταῖς ἀγοραῖς ἐγκαθήμενα παιδία, καὶ παίζοντα, ὅτι εἰ μηδὲν οὕτως ἐστὶ προσκυνητὸν, ὥσπερ ἡ σάρξ· ἄρα σεβασμιωτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ σάρξ, καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Πατρὸς μεγαλειότητος καὶ τῆς παντοδυνάμου ἐξουσίας, καὶ τῆς πάντων ἀρχῆς, καὶ εἴ τι ἄλλο χωρεῖ ἡ φύσις ἡμῶν περὶ τῆς θείας δυνάμεως φθέγγεσθαι, ὥστε καταλιπόντας τὸ προσκυνεῖν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μόνην σέβεσθαι, καὶ προσκυνεῖν τὴν παρὰ τούτου προτετιμημένην σάρκα, [2] καὶ ἐκείνῃ τὸ κατὰ πάντων τίθεσθαι κράτος. ὅμοιον δὲ τοῖς προαποδεδομένοις καὶ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα, [3] Ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, φησὶ, προσκυνεῖται, καθὸ ἕν ἐστι πρόσωπον, καὶ ἓν ζῶον [4] μετ' αὐτοῦ. Δύο μνημονεύσας [5] πραγμάτων, Κυρίου, καὶ σαρκὸς Κυρίου, ἓν ζῶον τὰ δύο ἐποίησε. νῦν ἀποκαλύπτει σαφῶς τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου δηλούμενον, ἐν ᾗ διδάσκειν κατεπαγγέλλεται περὶ τῆς θείας σαρκώσεως, τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου· ἐπειδὴ γὰρ ψυχῆς σώματι συνδραμούσης, ἐκ τῆς τῶν ἑτερογενῶν τούτων μίξεώς τε καὶ κοινω-

ipsis absurda statim videantur, consultò silebimus; ipsi enim qui sedent in foro, luduntque pueri; ita ratiocinarentur: Si tam adorandum nihil est, sicut caro, ergo magìs veneranda est Christi caro, quàm ipsa Patris majestas, & omnipotentia, & summum in res omnes imperiũ, & si quid aliud natura nostra de divinâ potentiâ eloqui valet, ita ut prætermissa Patris, Filii, & Spiritûs sancti adoratione, solam venerari, atque adorare antelatam cæteris omnibus ab isto carnem, eidemque omnipotentiã adscribere debeamus. Porrò antecedẽtibus similis est, quæ sequitur, ratiocinatio; [3] *Caro, inquit, Domini adoratur, quatenus est una persona, & unum animal* [4] *cum ipso*. Duarum rerum mentionem faciens, Domini, videlicet, & carnis Domini, ex his duobus unum animal efficit. Nunc jam patet quid in tractatûs inscriptione significet, dum de divinâ incarnatione, ad similitudinem hominum factâ, se nos docturum esse promittit. Quia namque ani-

1 Corrector, μετὰ τῆς ἀνοίας σιωπησόμεθα, & mox, καὶ τὰ ταῖς.

2 Corrector, καὶ ἐν ἐκείνῃ.

3 Hoc Apollinaris argumentum, cum Nysseni responsione, ex hoc opere desumptâ, refert Euthymius Zigabenus pag. 529. Versiculo, *Caro, inquit*. Sed argumentum Apollinaris iisdem verbis expressum ibi legimus; non verò Nysseni responsionem, cujus tantummodo sensum, non itidem verba Euthymius retulit.

4 Vide, an interpungendum sit ante illa verba, μετ' αὐτοῦ, ut sensus sit, carnem Domini adorari cum ipso, quatenus est una persona, & unum animal; nam proximè sequens Apollinaris argumentum huic interpretationi favere videtur.

5 Ita Corrector, antea, ῥημάτων.

animâ ad corpus accedente, ex copulatione istarum diversi generis rerum, atque mixtione, hominum vita constat, nec aliter nos constitui, quàm per animæ, & corporis conjunctionem jure meritò quispiam affirmaverit; propterea hoc ipsum in divinâ etiam naturâ fieri, ineptè animo suo fingens Scriptor, statim & in ipsâ tractatûs hujus inscriptione demonstraturum se pollicetur, divinitatis conjunctionem cum carne ad similitudinẽ hominis spectandam esse, & nũc in hac ejusdem tractatûs parte manifestè adstruere nititur, carnem, & Dominum unam personam, atque unum animal esse, quasi diceret, in Paulo ob corporis & animæ conjunctionem idem esse, quod latet, atque illud, quod omnium oculis cernitur. Quid ergo ea, quæ modò commemoravimus, accuratâ disquisitione refellere convenit? Quis etiam meritò nos insipientiæ non accusaverit, quod hisce perperam excogitatis argumentationibus refutãdis immoremur? Ergo quod sequitur, expendamus. *Si nulla*, inquit, *res creata æquè adoranda unâ cum Domino est, ac ejus caro*. Ecquis certamini præerit, præmiaque ponet Apollinari, atque Eunomio, inter se de impietatis primatu certantibus? Uter eorum ob exantlatos adversùs veritatem labo-

νωνίας συνίσταται ἡ ἀνθρωπίνη ζωή, [1] καὶ οὐκ ἄν τις ἄλλο τι τὴν σύστασιν ἡμῶν ὁρίσαιτο, πλὴν σώματος καὶ ψυχῆς κοινωνίαν· τοῦτο αὐτὸ καὶ περὶ τὴν θείαν φύσιν φαντασθεὶς ὁ λογογράφος, εὐθύς ἔν τε τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου διδάσκειν κατεπαγγέλλεται, ὅτι καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου, καὶ τὸ θεῖον ἐν σαρκὶ θεωρεῖται, καὶ νῦν ἐν τῷ μέρει τούτῳ [2] τοῦ λόγου σαφῶς κατασκευάζει, ὅτι ἓν ἐστι πρόσωπον, καὶ ζῶον ἕν, ἥ τε σάρξ, καὶ ὁ Κύριος, ὡσανεὶ λέγοι, Παῦλον τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ κρυπτῷ [3] τὸν φαινόμενον, διὰ τὴν τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν συμφυΐαν. τί οὖν ἄρα ἐπεξιέναι προσήκει τοῖς εἰρημένοις, καὶ ἀντιμάχεσθαι; καὶ πῶς οὐκ ἄν τις ἡμᾶς ἀφραίνειν καταιτιάσατο, τοῖς παρεξωρμημένοις τῶν νοημάτων ἐνισταμένους; οὐκοῦν τὸ μετὰ τοῦτο κατανοήσωμεν. Εἰ μηδέν, φησι, ποίημα προσκυνητὸν μετὰ τοῦ Κυρίου, ὡς ἡ σάρξ αὐτοῦ. Τίς ἀγωνοθετήσει περὶ τῶν ἐν ἀσεβείᾳ πρωτείων, ἀγωνιζομένῳ τῷ Ἀπολιναρίῳ πρὸς τὸν Εὐνόμιον; τίς ἄρα τῶν ἀριστείων ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἱδρῶσιν ἀξιωθήσεται; τάχα ἄκριτος ἐπ' ἀμφοτέρων ἡ νίκη τῷ [4] ἀμφηρίστῳ καὶ ἰσοπαλεῖ τῆς

1 Ita Corrector, antea ἢ οὐκ ἄλλο τι.
2 Ita Corrector, antea τοῦ λογογράφου.
3 Ita Corrector, antea τὸ φαινόμενον.
4 Ita Corrector, antea ἀμφορίστῳ.

τῆς ἀσεβείας καταλειφθήσεται. ὁ μὲν γὰρ ποίημα τὸν μονογενῆ [1] Θεὸν λέγων, νοερόν τε αὐτὸν, καὶ ἔξω τῆς ἀντιτύπου φύσεως εἶναι οὐκ ἀπομάχεται· [2] αὐτὸς δὲ σύνθετον ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν ἐξ ἑτεροφυῶν ἀναπλάσας, ἐκ σαρκός τε καὶ θεότητος συγκεκροτημένον ἓν εἶναι ζῶον κατασκευάζει, [3] καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. ἡ μὲν γὰρ τοῦ ποιήματος προσκύνησις ἐπ' ἀμφοῖν ἴση· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν νοεράν τε καὶ ἀσώματον φύσιν πεποιῆσθαι φησίν· οὗτος δὲ προστίθησι καὶ τὸ, σαρκώδη φύσιν εἶναι περὶ τὸ ποίημα, καὶ ταύτην προσκυνεῖσθαι πλέον τῶν λοιπῶν ποιημάτων, ὡς καὶ ἄλλοις ποιήμασι προσαγομένης τῆς προσκυνήσεως; ὃ καὶ τοῖς τὰ Εὐνομίου πρεσβεύουσιν ἀσεβὲς εἶναι ὁμολογεῖται. οὐκοῦν ἐχέτω κατὰ τοῦ Εὐνομίου τὰ νικητήρια, καὶ [4] ἐπαγαλλιάσθω τοῖς τῆς ἀσεβείας στεφάνοις καλλωπιζόμενος· ὅσῳ γὰρ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα καταδεέστερον, τοσοῦτον ἐν τοῖς τὰ ποιήματα προσκυνοῦσιν, ὁ τὴν σάρκα προσκυνεῖν νομοθετῶν, τῶν τὸ νοερὸν ποίημα σεβομένων ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας ἐστὶν ἀτοπώτερος, καὶ μάλιστα εἰ καὶ ἄλλα προσκυνεῖσθαι ποιήματα λέγοι, ὧν τὸ πλέον

labores, palmâ dignus esse censebitur? Fortasse ob parem in asserendâ impietate certantium ardorem, anceps erit, ac neutram in partem inclinata victoria. Nam ille unigenitum Deum factum esse affirmans, eundem mente præditum, & à corporeâ naturâ alienum esse non negat; hic verò illum ipsum unigenitum Deum ex diversæ naturæ rebus ab initio compositũ fuisse fingens, eundem unum esse ex carne, ac divinitate, humanæ naturæ instar, conflatum animal esse statuit. Uterque enim creaturam æquè adorat; sed Eunomius quidem eam, etsi factã, nihilominus incorpoream, & intelligentiâ præditam esse dicit; hic verò non factam tantummodo, sed & carneam esse affirmat, eamque præ cæteris creaturis adorari oportere, quasi adoratio aliis quoque creatis rebus impertiretur, quod & illi, qui Eunomii dogmata suspiciunt, impium esse non diffitentur. Victoriæ itaque adversùs Eunomium præmia ferat, coronisque impietatis ornatus exultet; nam quantò in humanâ naturâ corpus infra animam est, tantò inter creaturarum cultores, qui carnem adorandam esse statuit, illis, quantũ ad impietatem, longè ineptior est, qui non nisi intelligentiâ prȩditam creaturam colunt; præsertim si non

1 Hæc lectio à Correctore est, nam antea erat Θεοῦ.
2 Corrector, οὗτος δέ.
3 Verba καθ' ὁμοίωσιν, à Correctore sunt addita.
4 Corrector, ἐπαγαλλιάσθω.

ſi non unã ipſe, ſed plures creaturas adorandas eſſe dicat, quibus comparata caro majorem præ illis adorationem conſequi mereatur; nulla enim, inquit, creata res æquè adoranda eſt, atque caro Domini. Nam omnia, quæ in rerum creatarum numero habentur, ſive corporea ſint, ſive incorporea, æquè infra poteſtatem divinam ſunt; at nihilominus res creatæ, ſi inter ſe comparentur, aliæ aliis plus minuſve dignitatis habent, cùm incorporea natura eam, quæ corpore, ſenſibuſque prædita eſt, longè antecellat. Quamobrem Eunomius, atque Apollinaris, quatenus quidem res creatas cultu divino dignas cẽſent, in impietatis certamine ac pugnâ pares ſunt; at verò qui carnem intellectivæ naturæ præfert, impietate alterum ſuperat. Audiant erroris hujus diſcipuli cum quo, & quibus de rebus magiſtro eorum, contentio ſit.

XLV. Videamus modò compedes illas, ut cum Apollinaris magiſtro loquar, indiſſolubilibus ſyllogiſmorum catenis inſtructas, quibus Lectores conſtringere nititur. *Si hominem*, inquit, *magis quàm cæteros homines, atque Angelos, cum Deo conjungi quis putat*. Operæpretium itaque eſſet, horum quoque verborum ſenſum expendere; ſed in allatis modò verbis ſenſum aliquem,

ſi non

πλέον ἡ σὰρξ διὰ συγκρίσεως κατὰ τὴν προσκύνησιν ἔχει· οὐδὲν γάρ, φησι, ποίημα προσκυνητὸν, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου. πάντα μὲν γὰρ ὁμοίως [1] κάτω τῆς θείας ἐστὶ δυνάμεως, ὅσαπερ ἐν τῇ κτίσει καταλαμβάνεται, κἂν ἀσώματον ᾖ, κἂν μετὰ σώματος. ἀλλ' ἔχει πρὸς ἑαυτὴν ἡ κτίσις διὰ συγκρίσεως ὑπερβολὴν, καὶ ἐλάττωσιν, τῆς τῶν ἀσωμάτων φύσεως [2] προτερευούσης παρὰ τὴν αἰσθητήν τε καὶ σωματώδη κατάστασιν· ὥστε καθὸ μὲν τῷ ποιήματι λατρεύειν οἴονται δεῖν Εὐνόμιός τε, καὶ Ἀπολινάριος, ἰσοπαλεῖς ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας εἰσὶ, καὶ ἀμφήριστοι· ὁ δὲ τῇ σαρκὶ παρὰ τὴν νοερὰν φύσιν τὰ πρωτεῖα νέμων, τὸ πλέον εἰς ἀσέβειαν ἔχει. ἀκουσάτωσαν οἱ μαθηταὶ τῆς ἀπάτης πρὸς τινὰ τῷ διδασκάλῳ αὐτῶν, καὶ περὶ τινῶν ἡ ἅμιλλα.

XLV. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν ἐφεξῆς ἀλυκτοπέδην, κατ' αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Ἀπολιναρίου διδάσκαλον, ἣν ταῖς ἀλύτοις [3] σειραῖς τῶν συλλογισμῶν [4] διασφίγξας προτείνεται. Εἰ ἄνθρωπόν, φησιν, οἴεταί τις „ ἑνοῦσθαι Θεῷ παρὰ πάντας ἀνθρώ- „ πους, καὶ Ἀγγέλους. Ἄρα χρὴ καὶ τὴν „ ἐν τούτοις διεξετάζειν διάνοιαν· ἀλ-

λ-

1 Ita Corrector, prius erat κατὰ τὸ τοῦ.
2 Ita Corrector, antea φροτερευούσης.
3 Ita emendandum cenſeo Vaticanum codicem, in quo legitur δεσμαῖς, nullo ſenſu.
4 Ita Corrector, antea διασφίγξας, manifeſto librarii errore.

λ' ὅμοιον ἂν εἴη ψυχὴν ἐν λίθῳ ζητεῖν, καὶ ἐν ξύλῳ φρόνησιν, καὶ ἐν τοῖς ἐκτεθεῖσι ῥήμασιν ἔμφασίν τινος ἐνθυμήσεως, οὐ λέγω τῆς κρείττονος, ἀλλὰ τῆς γοῦν εἰς τὸ ἀσεβὲς συντελούσης. [1] μᾶλλον δὲ ἐκ τῆς συμφράσεως μαρτυρηθείη τὸ τῶν λε-
» γομένων ἀσύνετον. Ποιήσει μὴ
» [2] αὐτεξουσίους τοὺς Ἀγγέλους, καὶ τοὺς
» ἀνθρώπους, ὡς οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτεξού-
» σιος· φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ζώου,
» τὸ μὴ εἶναι αὐτεξούσιον· οὐ φθείρεται
» δὲ ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος αὐ-
» τήν· οὐκ ἄρα ἑνοῦται ὁ ἄνθρωπος
Θεῷ. Βαβαὶ τῆς ἀνάγκης! ὡς ἄλυτοι τῶν συλλογισμῶν αἱ πλεκτάναι! ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν Ἀγγέλων τὸ αὐτεξούσιον ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἕνωσις, καὶ φθορὰ τοῦ αὐτεξουσίου ζώου τὸ μὴ εἶναι αὐτεξούσιον γίνεται, καὶ εἰ ταῦτα τιθείη, ἀποδείκνυται τὸ μὴ ἑνοῦσθαι ἄνθρωπον Θεῷ. τί τοιοῦτον οἱ ἐγγαστρίμυθοι; τί δὲ οἱ ἐκ γῆς φωνοῦντες, καὶ ἐγκαρδίους μαντείας πεπαιδευμένοι παραπλήσιον τούτοις ἀποφοιβάζουσιν; ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν Ἀγγέλων ἡ αὐτεξουσιότης, ἐὰν [3] ἡνώθη τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον. μὴ οὐκ ἦν ἄνθρωπος ὁ εἰπών, νυνὶ δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρω-

ſi non bonum & exquiſitum, at certè ad impii ſui dogmatis cõfirmationem nonnihil ſaltem conducentem inveſtigare, perinde omnino eſſet, ac in lapidibus animam, aut in ligno intelligentiam quærere. Quin & ex his, quæ uno tenore, eodemque conſilio ſubjungit, quàm incompræhẽſibilia ſint ejus verba, poterit confirmari. *Angelos*, inquit, *ac homines arbitrii libertate ſpoliabit, quemadmodum & caro libertate deſtituitur. Corruptio autem eſt animalis libero arbitrio prædití, non eſſe ſui juris, ſuæque poteſtatis: natura autem ab ejus conditore non corrumpitur. Homo ergo nequaquam Deo conjungitur.* Papæ, quæ argumentorum vis! Quàm indiſſolubiles ſyllogiſmorum laquei! Liberum homini, Angeliſque arbitrium tollit, quæ cum divinitate fit unitio, & ejuſmodi libertate carere, corruptio eſt animalis libero arbitrio prædití; & ſi pro veris hæc ut habeantur, effecerit, hominem Deo conjungi non poſſe ex hoc ipſo demonſtratur. Quid tale unquam ventriloqui effutiunt? Quid etiam his unquam ſimile hariolantur, qui è terrâ voces edunt, & ex imo pectore vaticinia fundere didicerunt? Homines, & Angeli arbitrii libertate ſpoliantur, ſi Deo humana natura conjungitur. Nunquid homo non erat, qui dixit,

Nunc

1 Corrector, μᾶλλον δ' ἄν.

2 In textu Vaticani codicis tam hic, αὐτεξουσίους, quàm infrà, οὐδ' ἡ σὰρξ αὐτεξούσιος, ſcribitur, ſed utrobique Correctoris emendatio neceſſaria nobis viſa eſt.

3 Corrector, ἑνωθῇ.

Joan.8.40. *Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus ſum?* Nonnè divinâ fuit cum naturâ commixtus, qui omnem ſibi ineſſe divinam virtutem oſtendit, dum quidquid lubet, propriâ efficit poteſtate? Atqui ſi non ita res erat, explodatur Evangelii teſtimonium, mendacii omnino convincentur tum Paulus, tum Prophetæ, tum etiam ii omnes, qui mirabilia de Domino prænuntiarũt, & qui patrata deinceps ab ipſo miracula enarrarunt. Sin verò ita omnino res fuit, ut Deus in carne manifeſtatus ſit, & caro divinæ naturæ commixta, unum quid cum ipsâ effecta fuerit: ergo quoniam ita ſeſe res habuit, periit juxta poeticam fabulam, in humanâ naturâ libertas arbitrii, & ſervi facti ſunt Angeli, liberî arbitrii eâdem de causâ jacturam paſſi. O abſurdam vocum novitatem! Qualis etiam illatio eſt, dicere, corruptio autem animalis arbitrii libertate præditi eſt, eâdem libertate privatum eſſe. Nunquid ſervos ex animalium albo tollit, quoniam hi ſub dominorum poteſtate poſiti, per vitæ curriculum ab alterius arbitrio pendent? nam illum, qui liberi arbitrii compos eſt, animal eſſe Scriptor decernit;

θρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; μὴ οὐκ ἀνεκράθη τῇ θείᾳ [1] φύσει ὁ πᾶσαν τὴν θεϊκὴν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς, κατ' ἐξουσίαν ἐνεργῶν ὅπερ ἐβούλετο; εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐγένετο τοῦτο ἐν ἐκείνῳ, [2] παραγραφέσθω τὴν εὐαγγελικὴν μαρτυρίαν, ψεύδους πάντως καὶ ὁ Παῦλος ἁλώσεται, καὶ οἱ Προφῆται, καὶ πάντες οἱ τὰ θαύματα περὶ τοῦ Κυρίου προκαταγγέλλοντες, καὶ οἱ τὰ μετὰ ταῦτα γεγονότα διηγησάμενοι. εἰ δὲ ἀληθῶς γέγονε τοῦτο, καὶ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, καὶ ἡ σὰρξ ἡ ἀνακραθεῖσα τῇ θείᾳ φύσει ἓν πρὸς ἐκείνην ἐγένετο, ἄρα κατὰ τὸν ποιητικὸν μῦθον, ἀπόλωλε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ αὐτεξούσιον, καὶ κατεδουλώθησαν Ἄγγελοι, ἐπειδὴ τοῦτο ἐγένετο, [3] ζημιωθέντες τοῦ αὐτεξουσίου τὴν χάριν. ὢ τῆς παραλόγου [4] καινοφωνίας! οἷα δὴ καὶ ἡ ἐπαγωγὴ, τὸ λέγειν, [5] φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ζώου ἐστὶ τὸ μὴ εἶναι αὐτεξούσιον. ἄρα οὐκ ἀριθμεῖ τὸ οἰκετικὸν ἐν τοῖς ζώοις, ὅτι μὴ αὐτεξουσίως οἰκονομεῖται παρὰ τὸν βίον, τῇ ἐπικρατούσῃ δυναστείᾳ δεδουλωμένον; ἐν γὰρ τῷ αὐτεξουσίῳ τὸ ζῶον εἶναι, [1] τί-

1 Ita Corrector, antea φύσει ἅπασαν. 2 Corrector ſcripſit in margine ſine ullâ notâ, ἢ ἐν τούτῳ ἐκείνῳ; quare incertum eſt, an hæc verba ſubjungenda ſtatim ſint poſt, ἐν ἐκείνῳ, an potiùs adnotatione illâ nos monere voluerit, ut legamus, οὐκ ἐγένετο ἐν τούτῳ ἐκείνῳ.
3 Corrector, ζημιωθέντες,
4 Corrector, καινοφωνίας! οἷα δή.
5 Secuti hic ſumus Correctoris emendationem, nam in textu Vaticani cod. legitur, τὸ λέγειν, φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ἐγένετο. ἄρα.

[1] τίνα ὁ λογογράφος ὁρίζεται. ᾧ γὰρ μὴ πάρεστιν ἡ αὐτοκρατὴς τοῦ θελήματος κίνησις, μηδὲ ζῶον οἴεσθαι τοῦτον εἶναι νομοθετεῖ. οὐκοῦν νεκρὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ Χαναὰν, ὅτε τοῖς ἀδελφοῖς διὰ τὴν ἀταξίαν κατεδουλώθη, νεκρὸς ὁ οἰκέτης τοῦ Ἀβραὰμ, νεκρὸς Γιεζὶ τὸ τοῦ Ἐλισσαίου παιδάριον, καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις νεκρὸς ὁ Ὀνήσιμος, νεκροὶ πάντες οἱ Ἑκατοντάρχαι δουλεύοντες· καὶ τί ταῦτα λέγω, τεθνᾶσι πάντες οἱ ὑπεζευγμένοι ταῖς τῶν κρατούντων ἀρχαῖς, ἐν οἷς κωλύεται τὸ αὐτεξούσιον βούλημα. ἀλλὰ καὶ οἷς ὁ Παῦλος νομοθετεῖ ταῖς ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, νεκροὶ πάντως εἰσὶ, κἂν ψυχαὶ ὦσι, τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ αὐτεξουσίου φθαρέντες, καὶ μηκέτι ζῶα εἶναι δυνάμενοι· τοῦτο γὰρ κελεύει ὁ Ἀπολιναρίου μῦθος, ἵνα τὴν ἄψυχον ἐκείνην σάρκα συζεύξῃ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, εἴτ' οὖν ἄψυχον, εἴτ' οὖν ἀνόητον, πρὸς ἀμφότερα γὰρ ἐπίσης ὁ μῦθος βλέπει· ἀλλὰ τὸ μὲν ἄψυχον νεκρός ἐστι· τὸ δὲ δίχα διανοίας ἔμψυχον κτῆνός ἐστιν, ὅπερ οὐδὲ αὐτὸς οὗτος ἀποφεύγει ὡς ἄτοπον, ἀφαιρούμενος τῆς σαρκὸς ἐκείνης τὸ αὐτεξούσιον. τῶν γὰρ ἀλόγων ἴδιον, τὸ μὴ ἐφ' ἑαυτῶν εἶναι, ἀλλ' ὑποτετάχθαι τῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀρχῇ.

XLVI. Ἀλ-

cernit; at verò qui libero voluntatis motu destituitur, hunc neque animal censendum esse statuit. Igitur mortuus erat Chanaan ille, quando ob pe- *Gen. 9. 25.*
tulantiam servus effectus est fratrum, mortuus etiam erat Abrahami famulus, mortuus & Giezi puer Elisæi, & in posterioribus temporibus mortuus erat Onesimus, mortui etiam Centuriones omnes sub alterius potestate constituti. Verùm quid hæc ajo, mortui sunt omnes, qui Principibus rerum dominis subduntur, quorum voluntatis libertas impeditur. Sed & illi, quos Paulus mandat sūmis potestatibus subdi, mortui omnino sunt, tametsi animâ præditi, quòd libertate arbitrii carentes perierint, neque ampliùs inter animantia locum habere possint; hoc enim conficta ab Apollinari fabula jubet, ut carnem illam animâ destitutam, Deo, qui cuncta supereminet, jungat, sive animâ, sive mente orbata sit caro illa, utrunque enim æquè respicit fabula. Atqui cadaver quidem est, quod animâ caret; quod verò animam sine mente habet jumentum utique est; id quod nec Scriptor iste tanquam absurdum refugit, ab illâ carne tollens libertatem arbitrii; irrationalium quippe animalium proprium est, hominis imperio subjici, non verò suæ potestatis esse.

XLVI. Sed

1 Dictio, τίνα, supervacanea videtur esse.

XLVI. Sed & his omissis, ad alia pergamus; meis autem verbis adversarii sententiam referam, brevitatis causâ. Ex tribus rebus constare hominem dicit, spiritu, animâ, & corpore, quasi hoc Apostolus in epistolâ ad Thessalonicenses
1. Thessal. 5.23. definiat, subditque hanc trium puerorum cantici partem, nempe, *Benedicite spiritus, & animæ justorum*. Deinde, & illud, *In*
Rom. 1.9. *spiritu*, inquit, *servire Domino*. Et illa Evangelii verba insuper addit, quibus docemur, eos, qui adorant Deum, in spiritu adorare oportere. Hæc ubi pluribus disseruit, aliud quid præterea subdit existere, carnem videlicet, repugnantem spiritui; hanc autem non inanimem esse dicit, ut eo pacto ostendat tertium quid præter animam & corpus esse spiritum. Si igitur ex tribus homo constat, Dominus autem homo est; ergo ex tribus prorsus constat & Dominus, spiritu, nempe, animâ, & corpore. Ut autem manifestum fiat, quibus in rebus non rectè divinarum literarum sensum assequatur, breviter de singulis, quos allegat, Scripturæ locis tractabimus. Et primùm quidem in illud Pauli Apostoli inquiramus; neque enim in tres illas, in quas nos distribuimus partes, hominem dividit Paulus,

dum

XLVI. Ἀλλ' ἐάσθω καὶ ταῦτα. πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου μετέλθωμεν. λέξω δὲ τῇ ἐμαυτοῦ φωνῇ τὴν τοῦ ἐναντίου διάνοιαν συντομίας χάριν. ἐκ τριῶν εἶναι τὸν ἄνθρωπόν φησι, πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος, ὡς καὶ τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο διὰ τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς δογματίζοντος, καὶ ἐπάγει τῆς [1] ὑμνῳδίας τῶν τριῶν παίδων τοῦτο τὸ μέρος, τὸ, εὐλογεῖτε πνεύματα, καὶ ψυχαὶ δικαίων, εἶτα καὶ τὸ, ἐν πνεύματί, φησι, λατρεύειν τῷ Κυρίῳ, καὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν παρατίθεται, δι' ἧς διδασκόμεθα, τοὺς προσκυνοῦντας [2] Θεῷ, ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν. ταῦτα διεξελθὼν, [3] προστίθησι εἶναί τι παρὰ τοῦτο, τὴν σάρκα, τὴν ἀντιστρατευομένην τῷ πνεύματι· ταύτην δὲ οὐκ ἄψυχον λέγει, ὡς [4] διὰ τοῦτο δείκνυσθαι τρίτον εἶναι τὸ πνεῦμα παρὰ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα. εἰ οὖν ἐκ τριῶν, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος· ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ Κύριος· ἐκ τριῶν πάντως ἐστὶ καὶ ὁ Κύριος, πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος. ἵνα τοίνυν τὸ διημαρτημένον αὐτοῦ τῆς περὶ τῶν θείων γραφῶν ὑπολήψεως γένηται δῆλον, ἐν ὀλίγῳ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν εἰρημένων διαληψόμεθα, καὶ πρῶτόν γε τὸ ἀποστολικὸν ἐξετάσωμεν. οὐ γὰρ τὸν ἄνθρωπον τρισὶ τμήμασι

κα-

1 Corrector, συνῳδίας.
2 Corrector, Θεόν.
3 Corrector, προστίθησιν τὸ ἕτερον εἶναι.
4 Corrector, διὰ τοῦτο.

καταμερίζων ὁ Παῦλος κατά γε τὸν ἡμέτερον λόγον, τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν ἐκεῖνα γράφει, ὁλοτελῶς αὐτοὺς ἁγιασθῆναι εὐχόμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν σώματι, καὶ ψυχῇ, καὶ πνεύματι. ἀλλά τίς ἐστι φιλοσοφία περὶ τοῦ κατὰ τοῦτον τὸν βίον προαιρέσεως διαφόρως ὑψηλοτέρα, οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς πρὸς τοὺς Κορινθίους ποιεῖται τὸν λόγον. οἶδε γὰρ ἐκεῖ τινὰ σάρκινον ἄνθρωπον, καὶ πνευματικὸν πάλιν ἕτερον, καὶ διὰ μέσου τοῖν δύο τὸν ψυχικόν, τὸν μὲν ἐμπαθῆ καὶ ὑλώδη, σάρκινον προσαγορεύων· τὸν δὲ μὴ βαρούμενον τῷ ἐφολκίῳ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τὴν διάνοιαν ἔχοντα, πνευματικὸν ὀνομάζων· τὸν δὲ μηθέτερον [1] ἀκριβῶς ὄντα, καὶ πρὸς ἑκάτερον ἔχοντα τὴν κοινωνίαν, ψυχικὸν ἀποκαλῶν. ταῦτα δὲ λέγων, οὔτε τὸν σάρκινον τοῦ κατὰ τὸν νοῦν, ἢ τὴν ψυχὴν ἐνεργείας ἐστερῆσθαι λέγει· οὔτε τὸν πνευματικὸν τῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν συμπλοκῆς ἀλλότριον δείκνυσιν· οὐδὲ τὸν ψυχικὸν, ἢ ἄνουν, ἢ ἄσαρκον ὑποτίθεται· ἀλλ' ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὰς ἐπωνυμίας ταῖς προαιρέσεσι τίθεται. ὅτε γὰρ ἀνακρίνων τὰ πάντα καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμενος, καὶ ἔνσαρκός ἐστι, καὶ ἔμψυχος, καὶ πνευματικὸς ὀνομάζεται· καὶ ὁ κατὰ τὴν λύσσης τῆς παρθενίας τῷ τῆς σαρκὸς πάθει λυσσήσας, οὔτε

dum ad Theſſalonicenſes ſcribens, Dominum orat, ut ipſi per omnia in corpore, animâ, & ſpiritu ſanctificentur; ſed quędam longè ſublimior de noſtræ vitę inſtituto philoſophandi ratio eſt non ſolùm hoc in loco, ſed & ubi ad Corinthios verba facit. Novit enim ibi carnalem quendam hominem, & rurſus ſpiritualem alium, & medium inter hos duos animalem hominem; eum quidem, qui perturbationibus obnoxius eſt, terreniſque rebus inhæret, carnalem vocans; eum verò, quem corporis ſarcina non aggravat, ſed in excelſis mentem habet poſitam, ſpiritualem nominans; illum tandem, qui neutrum eorum prorſus eſt, & tamen cum utroque communionem habet, animalem appellans. Hæc autem aſſerens, nec carnalem hominem mentis, vel animæ actionibus deſtitutum eſſe dicit, nec ſpiritualem à conjunctione cum animâ & corpore alienum eſſe oſtendit, neque animalem hominem vel mente, vel carne carere ſtatuit; ſed ſingulis vitæ inſtitutis ex eo, quod in unoquoque eorum magis eminet, nomen imponit. Qui enim judicat omnia, & à nemine judicatur, & ſi carnem, atque animam habeat, ſpiritualis nihilominus nūcupatur; & qui libidinis furore abreptus, cubi-

I.Theſ.5.23. *I.Cor.2.13. & 3.1. & 15.43.* *I.Cor.2.13.* *Ibid.5.1.*

[1] Corrector, ἀκριβώσαντα καὶ πρὸς ἑ

cubile paternum invaserat, nec animâ, nec mente orbatus erat: similiter etiam, qui inter probam, atque improbam vitæ rationem medium tenet, neutrâ caret, quippe qui & mente preditus est, & carne circumvestitur; sed quemadmodum diximus, ex eo, quod in unoquoque vitæ genere magìs apparet, nomen aptè desumens Apostolus, eos quidem, qui voluptatibus, ac intemperantię serviũt, & ad rixosas contentiones proclives sunt, carnales vocat; illos verò, qui omnes quidem dijudicant, nullam verò judicii de se ferendi ansam aliis præbent, ob vitæ sublimitatem, spirituales nominat: denique animalem nuncupat, qui in horum medio positus, tantò spirituali inferior est, quantò superior carnali. Quoniam igitur eum, qui virtute profecit, non solùm vult vitę sublimitatis testimonio cõprobari; sed & insuper ad Deum respicere, cùm vel corporis necessitatibus servire cogitur, ac præterea, si quid aliud agat, quod tam ad animæ, quàm ad corporis facultates pertineat, nec tunc quidem Dei vult oblivisci; *Sive enim*, inquit, *manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*; ita ut corporis etiam necessitatibus vacan-

Cor. 10. 31.

οὔτε ἄψυχος ἦν, οὔτε διανοίας κεχώριστο· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μέσως ἔχων τοῦ τε ἐπαινετοῦ, καὶ τοῦ κατεγνωσμένου, ἐν ἑκατέροις ἐστὶ, καὶ νοῦν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, καὶ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς περικείμενος· ἀλλὰ, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ βίου γνωρίσματα τῆς προσηγορίας κυρίως ἐφαρμοζούσης, οἱ μὲν ἀπολαυστικοί τε, καὶ φιλήδονοι, καὶ πρὸς τὰς ἐριστικὰς φιλονεικίας ἐνθύμως ἔχοντες, σάρκινοι λέγονται· οἱ δὲ τὰ πάντα μὲν ἀνακρίνοντες, αὐτοὶ μηδεμίαν παρέχοντες τοῖς βουλομένοις, ἀνακρίσεως λαβὴν, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς πολιτείας πνευματικοὶ ὀνομάζονται· ψυχικὸν δὲ[1] τὸν μεταξὺ τούτων ἑστῶτά φησι, ὃς τοσοῦτον[2] ὑποβέβηκε τούτου, ὅσον ἐκείνου ὑπερανέστηκεν. ἐπειδὴ τοίνυν βούλεται τὸν δι' ἀρετῆς τελειούμενον, μὴ μόνον ἐν τῷ ὑψηλῷ μαρτυρεῖσθαι βίῳ· ἀλλὰ κἄν τι τῶν σωματικῶν ἐνεργῇ, πρὸς Θεὸν βλέπειν, κἄν τι τῶν μέσων, μηδὲ οὕτως τοῦ Θεοῦ ἀπολείπεσθαι. εἴτε γὰρ ἐσθίετέ, φησιν, εἴτε πίνετε,[3] εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. ὡς[4] καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ἀσχολημάτων τοῦ σκοποῦ τῆς θείας

1 Ita Corrector, antea τό.
2 Corrector, ὑποβέβηκε τὸ τὸν ὅσον.
3 Ita Corrector, & sacer textus, malè Vaticani codicis scriptor omiserat, τι.
4 Ita Vaticanus codex; sed cùm inter particulam καὶ, & articulum τῶν, vestigium lituræ paucarum quarundam literarum appareat, nos propositionem διὰ, hic expunctam à Correctore fuisse conjecimus.

θέας δόξης μὴ ἀποπίπτειν· διὰ τοῦτο τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν, ἤδη διὰ πάντων πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπειλημμένοις, ὁλοτελῆ τὸν ἁγιασμὸν διὰ τῆς εὐλογίας χαρίζεται, εἰπὼν, ὁ δὲ Θεὸς ἁγιάσει ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ πνεῦμα, τουτέστι, πᾶν τὸ σωματικὸν, καὶ ψυχικὸν, καὶ πνευματικὸν ἐπιτήδευμα πρὸς ἁγιασμὸν βλέποι. οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος. εἰ δέ φησιν ὁ Ἀπολινάριος, διὰ τούτου ἰδίως τὸν νοῦν εὐλογεῖσθαι, καὶ τὸ σῶμα πάλιν, καὶ τὴν ψυχὴν ἰδιαζόντως, [1] διαστέλλει τὴν ἐφ' ἑκάστου τούτων εὐλογίας τὴν δύναμιν, πῶς ὁλόκληρον τὸ σῶμα φυλάσσεται, τὸ πάντῃ, καὶ πάντως ἐν τῷ θανάτῳ διαπεσούμενον; πῶς ὁλόκληρον τὸ δι' ἐγκρατείας ὑποπιεζόμενόν τε καὶ ῥικνούμενον, καὶ διὰ τῆς σκληροτέρας δουλαγωγίας σαθροποιούμενον; πῶς ἄν τις εἴποι τὸν πτωχὸν ἐκεῖνον Λάζαρον μὴ διημαρτηκέναι τῆς εὐλογίας, τοῖς τοιούτοις ἕλκεσι βρύοντα καὶ διὰ τῶν ἰχώρων ἐκδαπανώμενον; ἀλλὰ, κἂν παράδοξον εἰπεῖν, ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι τῷ διεῤῥυηκότι τοῖς ἕλκεσιν, ἐντελὴς ἦν ἡ εὐλογία τοῦ Παύλου· ὁλόκληρον γὰρ αὐτοῦ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ διὰ τῆς πνευματικῆς πολιτείας [2] διεσώθη, ὅτι οὐ κατεσπάσθη

ταῖς

vacantes, glorificando Deo semper incumberent: idcirco Thessalonicensibus, qui jam per omnia ad perfectiora niti credebantur, integram sanctificationem suâ benedictione largitur, inquiens; *Deus autem sanctificet vos per omnia, & integrum corpus vestrum, & anima, & spiritus*; hoc est, corporis, animæ, & spiritûs cura atque studium omne ad sanctitatem respiciat. Hęc nostra de hoc Apostoli loco sētentia est. Quod si Apollinaris dicat, propterea mentem seorsim à cæteris, atque itidem corpus, & animam privatim benedici, ut in unoquoque eorum propriæ benedictionis vim effectumque discernat; quomodo corpus integrũ permanet, quod in morte usquequaque concidit? Quomodo integrum erit, quod abstinentiâ extenuatum redditur, atque rugosum, & præ duriori captivitate contabescit? Quomodo aliquis dixerit, pauperem illum Lazarum benedictione hac non frustratum fuisse, qui tot plagis affectus erat, & sanie consumebatur? sed, licèt mirum dictu videatur, in illo tamen corpore, quod ulceribus diffluebat, Pauli benedictio plenum sortiebatur effectum; nam ejus corpus ab animâ per spiritualis vitę disciplinam

inte-

1 Corrector, διαστέλλει; sed fortasse legendum, ἰδιάζοντας, ὡς διαστέλλει; facile enim fuit librario ob similem vocis antecedentis terminationem, particulam illam omittere.

2 Corrector, συνεσώθη.

integrum servabatur, quoniam à sublimiori spe ad inhonestum aliquid cogitandum violentiâ carnis non fuit adductus; nam caro animam ejus non distraxit, neque ejus mentem ullæ corporis perturbationes exagitarunt.

XLVII. Canticum quoque trium puerorum, in quo spiritus, & animæ justorum ad laudes simul Deo canendas advocantur, animas privatim, itemque spiritus seorsim ab animis Deum laudare nō jubet, quemadmodum censet Apollinaris. Ecqua enim laude anima sola, sine ullâ mentis actione, Deum prosequi poterit? nam anima, mente carens, quemadmodum jam sæpe diximus, jumentum est, ratiocinandi, & cogitandi facultate destitutum. Quoniam igitur juxta Scriptoris nostri sētentiam ab animâ nostrâ mentem Scriptura sejungit; concedatur ergo fieri posse, ut à spiritibus Deo laudatio reddatur, cùm ipse spirituum nomine mētem intelligat. Si autem animam aliud quidpiam à mente diversum esse putat, quomodo laudabit Deum mentis expers? Quomodo hymnus Deo placebit, quem mentis carentia concinnaverit? Preterea quid mente opus erit animæ, si Deo laudibus celebrando sibi sola sufficiat, per se solam hymnum canens, & mentis ad id peragendum auxilio nihil indi-

ταῖς τῆς σαρκὸς ἀνάγκαις ἀπὸ τῆς ὑψηλοτέρας ἐλπίδος εἰς τι τῶν ἀπρεπῶν νοημάτων. οὐ γὰρ παρέσχεν ἡ σὰρξ τῇ ψυχῇ περισπασμὸν, οὐδὲ ἐπεθορυβεῖτο πάθεσι τοῖς σωματικοῖς ἡ διάνοια.

XLVII. Ἥ τε τῶν τριῶν ὑμνῳδία παίδων, πνεύματα, καὶ ψυχὰς δικαίων πρὸς κοινωνίαν τῆς δοξολογίας παραλαμβάνουσα, οὐκ ἰδίᾳ τὰς ψυχὰς αἰνεῖν διακελεύεται, καὶ ἰδίᾳ τῶν ψυχῶν τὰ πνεύματα, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος οἴεται. τίς γὰρ ἂν γένοιτο τῆς ψυχῆς ἰδιάζων αἶνος, [1] μὴ διὰ τῆς διανοίας πληρούμενος; ψυχὴ γὰρ διανοίας κεχωρισμένη, καθὼς ἤδη πολλάκις εἴρηται, κτῆνός ἐστι τῆς λογικῆς τε, καὶ διανοητικῆς ἐνεργείας ἀμέτοχον. τί οὖν ἄρα τὸν νοῦν, καθὼς οὗτός φησιν, ἀπουχωρίζει τῆς [2] ψυχῆς ἡμῶν, δεδόσθω δυνατὸν εἶναι παρὰ τῶν πνευμάτων πληροῦσθαι τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ, διότι νοῦν εἶναι λέγει τὰ πνεύματα. εἰ δὲ τὴν ψυχὴν ἄλλο τι παρὰ τὸν νοῦν οἴεται, πῶς αἰνέσει τὸν Θεὸν ὁ ἀνόητος; τίς ἐξ ἀνοίας [3] ἀρέσει τοῦ Θεοῦ ὑμνῳδία; τίς δ' ἂν ἔτι χρεία γένοιτο τοῦ νοῦ τῇ ψυχῇ, εἴπερ ἐπὶ τῆς θείας δοξολογίας αὐτάρκης [4] εἴη, καθ' ἑαυτὴν ὑμνῳδοῦσα, καὶ μηδὲν

1 Corrector, μὴ τῆς διανοίας:
2 Supra, ψυχῆς ἡμῶν, Corrector scripsit, γρ. καὶ ὑμνῳδίας quod indicare videtur legi etiam posse, ψυχῆς ὑμνῳδία.
3 Ita Corrector, antea ἀρμόσει.
4 Ita Corrector, antea ἡ.

μηδὲν τῆς τοῦ νοῦ συνεργίας προσδεομένη; ἀλλ' οὐ ταῦτα παρὰ τῶν ἐξηγησαμένων ἡμῖν μεμαθήκαμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ [1] ἰσάγγελοί εἰσιν αἱ ψυχαὶ, τῶν σωματικῶν λυθεῖσαι δεσμῶν, καθὼς ὁ Κύριος λέγει, διὰ τοῦτο τῇ μετὰ τῶν πνευμάτων συζυγίᾳ τὴν πρὸς τοὺς Ἀγγέλους τῶν ψυχῶν ὁμοτιμίαν ὁ λόγος ἐνδείκνυται· πνεύματα γὰρ οἱ Ἄγγελοι κατὰ τὸν εἰπόντα Προφήτην, ὁ ποιῶν τοὺς Ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, μεθ' ὧν ὑμνῳδεῖν οἱ τρεῖς παῖδες, καὶ τὰς τῶν δικαίων ἀξιοῦσι ψυχάς. ὁ δὲ Σωτὴρ λέγων ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεὸν, οὐ τὸν νοῦν δηλοῖ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ πνεύματος· [2] ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖν σωματικάς τινας περὶ τὸ θεῖον τὰς ὑπολήψεις ἔχειν. ἐπειδὴ γὰρ ἡ Σαμαρεῖτίς φησι πρὸς τὸν Κύριον ἐν τῷ ὄρει δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεὸν, ὡς [3] ἐμπεριγεγραμμένον τόπῳ, ὅπερ οὐκ ἔξω τῆς σωματικῆς ὑπονοίας ἐστὶ, διὰ τοῦτό φησι πρὸς τὴν πεπλανημένην ἐκ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, [4] ὅτι πνεῦμα ὁ Θεὸς, τουτέστιν, ἀσώματος, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, [5] μὴ σωματικῶς δύνασθαι προσεγγίζειν τῷ ἀσωμάτῳ· ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πληροῦν τὴν προσκύνησιν.

ἀντι-

indigens? Atqui talia à sacris interpretibus nunquam didicimus. Sed quoniam animæ corporeis solutæ vinculis, æquales sunt Angelis, quemadmodum ait Dominus, propterea dum in illo trium puerorum cantico spiritibus animæ junguntur, animarum parem esse cum Angelis dignitatem Scripturæ sermo demonstrat: quippe Angeli spiritus sunt, juxta Prophetam dicentem, *Qui facit Angelos suos spiritus*; quibuscum tres pueri justornm quoque animas hymnum Deo canere postulant. Denique Salvator dum ait, Deum adorari oportere in spiritu, mentem spiritûs appellatione non denotat; sed nil corporeis rebus conveniens de divinitate opinari oportere significat. Cum enim Samaritana mulier dixisset ad Dominum, in monte adorandum esse Deum, veluti is loco circumscriberetur, quæ assertio illi opinioni consona est, quam de corporeis rebus habemus; propterea ad aberrantem à veritate mulierem Christus ait, Deum esse spititum, hoc est, incorporeum, & eos, qui adorant eum, non posse corporaliter ad incorporeum accedere, sed in spiritu, & veritate

Luc. 20. 36.

Psal. 103.

Joan. 4. 20.

1 Corrector, ἰσάγγελοι τῶν δικαίων εἰσὶν αἱ ψυχαί, & mox ἀπολυθεῖσαι.

2 In textu Vaticani codicis legitur ἀλλὰ τὸ δεῖν πνευματικάς τινας; sed nobis melior visa est Correctoris emendatio.

3 Corrector, ἐμπεριγεγραμμένον τῷ τόπῳ:

4 Corrector, ὅτι εἰς τὸ πνεῦμα ὁ Θεός.

5 Necessariam particulam μὴ Corrector addidit.

ritate adorationem adimpleri debere. Admonitionem quippe suam, juxta duplicem mulieris ignorantiam Christus distinguit, dum veritatem quidem à figurâ, spiritum verò ab opinionibus, ad res corporeas accomodatis, discernit. Quapropter Paulus quoque veritati

Rom. 1. 9. assensum præbens, dicit, se non in figurâ, nec in corpore, sed in spiritu servire Domino. Quod autem idem Paulus ait, Carnem legi Dei non subjici, id ipsum ad eorundem dogmatis errorem redarguendum apprime facit; nam repugnare, & captivare, & non subjici, aliaque omnia his similia, ad liberè eligentis facultatis actus pertinent. Quòd si mens non sit, profectò nec etiam liberè eligendi facultas erit. Quam igitur carnem Apollinaris animâ, & liberè eligendi facultate præditam dicit, eam utique nec mente destitutam esse fatetur. Sed quamvis caro tantùm dicatur, nihilominus cuncta, quæ humanæ naturæ conveniunt, in se ipsâ continere dicendum est; ita ut homo dici non possit, si aliquâ ex illis rebus deficiat, quæ ad ejus naturam omnibus numeris absolvendam requiruntur.

ἀντιδιαστέλλει γὰρ τὰς διορθωτικὰς φωνὰς ταῖς διπλαῖς ἀγνοίαις, τὴν μὲν ἀλήθειαν τῷ τύπῳ, τὸ δὲ πνεῦμα ἀντιδιαιρῶν ταῖς σωματικαῖς ὑπολήψεσι· τούτου χάριν καὶ ὁ Παῦλος οὔτε ἐν τύπῳ, οὔτε ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν πνεύματι λατρεύειν φησὶ τῷ Κυρίῳ, τῇ ἀληθείᾳ ἑπόμενος. τὸ δὲ λέγειν, ὅτι ἡ σὰρξ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, αὐτόθεν ἔχει τοῦ δόγματος αὐτοῦ ἀπάτης τὸν ἔλεγχον· τὸ γὰρ ἀντιστρατεύεσθαι, καὶ αἰχμαλωτίζειν, καὶ μὴ ὑποτάσσεσθαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, προαιρέσεώς ἐστιν ἐνεργήματα· νοῦ δὲ μὴ ὄντος, οὐδ' ἂν ἡ προαίρεσις εἴη. οὐκοῦν ἥν φησιν Ἀπολινάριος σάρκα [1] ἔμψυχον, καὶ ἐμπροαίρετον, ταύτην οὐδὲ τοῦ νοῦ κεχωρίσθαι ὁμολογεῖ. ἀλλὰ κἂν σὰρξ λέγηται μόνον, [2] τὸν τῆς ἀνθρωπότητος λόγον ἐν ἑαυτῇ περιέχει, ὡς μὴ δύνασθαί τινος τῶν συμπληρωτικῶν τῆς φύσεως λειπόμενον, [3] ἄνθρωπον λέγεσθαι.

XLVIII. Ἀλλ' ἐκ τριῶν, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος. δεδόσθω τοῦτο, »
κἂν μὴ κατ' ἀνάγκην ἡμᾶς ὁ λόγος τῇ συγκαταθέσει προσάγηται. ἀλλὰ καὶ

XLVIII. *Atqui ex tribus*, inquit, *rebus homo constat*. Concedatur hoc, quamvis ratio ista necessariò nos ad assentiendum non adducat,

1 Corrector, ἔμψυχόν τι ᾖ.
2 Corrector, τὸν τελείας τοῦ ἀνθρωπότητος.
3 Corrector, ἄνθρωπον ἔτι τὸ λειπόμενον λέγεσθαι.

» καὶ ὁ Κύριος, ἄνθρωπός, φησι, » λεγόμενος, ἐκ τριῶν κἀκεῖνος, πνεύ- » ματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος· Οὐδὲ τούτῳ τέως ἀντιμαχόμεθα· πάντα γὰρ ὅσα τὴν ἡμετέραν συμπληροῖ φύσιν, καὶ περὶ ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπον εἶναί τις λέγων, οὐχ ἁμαρτήσεται. » Ἀλλὰ καὶ ἐπουράνιος ἄνθρωπος, » περὶ τοῦ Κυρίου τοῦτο λέγει, καὶ πνεῦ- » μα ζωοποιοῦν. Καὶ ταῦτα δεχόμεθα. ἡμέτερα γὰρ, εἰ πρὸς τὸ δέον ἐκληφθείη [1] αὐτοῦ ἡ διάνοια. ὁ γὰρ ἀνακραθεὶς τῷ ἐπουρανίῳ, καὶ μεταποιήσας διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπιμιξίας τὸ γήϊνον, [2] οὐκ ἂν χοϊκὸς, ἀλλ' ἐπουράνιος λέγοιτο. καὶ ὁ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι. [4] ὁ δὲ ποιῶν ἐφ' ἡμῖν τὴν ἐνέργειαν, καὶ πνεῦμά ἐστι ζωοποιοῦν. ἀλλ' ἴδωμεν πρὸς τί [3] χρῆται τοῖς εἰρημένοις ὁ λογογράφος. » Εἰ ἐκ πάντων, φησὶ, τῶν ἴσων ἡμῖν » ἐστὶ τοῖς χοϊκοῖς ὁ ἐπουράνιος ἄνθρω- » πος, [5] (ὥστε καὶ τὸ πνεῦμα ἴσον ἔχειν » τοῖς χοϊκοῖς) οὐκ ἐπουράνιος, ἀλλ' » ἐπουρανίου Θεοῦ δοχεῖον. Πολὺ μὲν ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐστὶ τὸ ἀσαφὲς, καὶ [6] δυσφώρατον, διὰ τὴν ἑρμηνευτι- κὴν

adducat. *Sed & Dominus*, inquit, *cùm homo dicatur, ex tribus & ille rebus constat, spiritu, nempe, & animâ, & corpore.* Nec huic sententiæ admodum repugnabimus. Nam omnia, quæ naturam nostram completam reddunt, si quis in homine illo extitisse dicat, non aberrabit à vero. *Sed & cælestis homo est* (de Christo hæc dicit) *itemque spiritus vivificans.* Et ista quoque probamus; nam & hæc nostra sententia est, si tamen ab ipso in eum, in quem decet, sensum, accipiatur. Qui enim cum eo, quod cæleste est, commiscetur, & per hanc cum re præstantiori commixtionem, quod terrenum est in melius transmutat, is jure merito non terrestris, sed cælestis dicetur. Idem de vivificante spiritu [4] dicendum; qui autem bonos actus in nobis operatur, & ipse spiritus vivificans est. Sed videamus, ad quid probandum allatis modo rationibus Scriptor utatur. *Si ex illis omnibus*, inquit, *rebus, quę in nobis, qui terreni sumus, pariter æqualiterque reperiuntur, cælestis homo constat,* [6] *(ita ut spiritum quoque, perinde ac terreni homines, habeat.) non cælestis erit, sed tantùm cælestis Dei receptaculum.* Multa quidem in hisce verbis obscuritas,

1 Corrector, αὐτοῦ.
2 Corrector, οὐκ ἔτι ἄν.
3 Corrector, κέχρηται.
4 Aut hic nonnulla desunt, aut mendosa est hujus loci lectio, cujus latinam versionem ita concinnavimus, ut integer, vel nullâ in re depravatus esse videatur. Cæterum interpunctionem ante particulam καὶ, Corrector addidit.
5 Semicirculis inclusa Corrector addidit.
6 Ita Corrector, antea erat δυσφόρατον. Vide autem an legendum sit δυσφώρατον, quod verbum apud Suidam reperitur.

ſcuritas, nec quid ſibi velit auctor, præ abſurdâ ejuſdem elocutione diſcernitur; ſed nihilominus facile erit ejus ſententiam palàm facere. Ait enim, hominem illum, ſi mente quidem careat, cæleſtem eſſe; ſi verò nullâ ſui parte deficiat, non ampliùs cæleſtem, ſed cæleſtis Dei receptaculum eſſe. In hocce Apollinaris effato, utrumnam quis magìs abhominetur? Perfectionem ne divinitati impedimento eſſe cenſere, quominus carni conjungatur, quaſi caro mente deſtituta, aptior, convenientiorque ad recipiendam divinitatem extiterit; an Deum quidem cæleſtem eſſe credere, eum verò, qui cæleſtem Deum in ſemetipſo recipiat, non ibi eſſe, ubi Deus manere creditur; ſed alio potiùs in loco, quàm in cælo exiſtere, & alio potiùs nomine, quàm cæleſtis hominis nuncupari. Nam ſi, juxta Apollinarem, cæleſtis Dei receptaculum homo eſt, Deus autem in cælo ſurſum, quemadmodum Eccleſiaſtes ait; ergo qui in ſemetipſo Deum recipit, uno eodemque in loco eſt, in quo ille manet, quem recipit, & pro terreſtri cæleſtis propriè vocatur. Quamobrem ſi cohærenter loqui velit Apollinaris, ſuiſmet dictis palàm adſtruit verum dogma, quod vel ipsâ adverſariorum ſapientiâ confirmatur.

Eccl. 5. 2.

κλὼ ἀτονίαν· πλλὼ ἀλλὰ ῥᾴδιον ἀνακαλύψαι τὸ βούλημα. Φησὶ γὰρ, εἰ μὲν [1] ἐλλειπὴς εἴη τῷ νῷ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ἐπουράνιον αὐτὸν εἶναι· εἰ δὲ ἄρτιος εἴη, μηκέτι ἐπουράνιον, ἀλλὰ δοχεῖον [2] γενέσθαι τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ· ἐν τούτοις δὲ τί ἄν τις τῶν εἰρημένων περὶ τοῦ ἑτέρου βδελύξαιτο; τὸ ἐμποδίζεσθαι τῇ ἀρτιότητι τὸ θεῖον οἴεσθαι, ὡς οἰκειοτέρας παρὰ τὴν νοῦν τῆς σαρκὸς οὔσης πρὸς τὴν τῆς θεότητος ἕνωσιν· ἢ τὸ τὸν Θεὸν μὲν ἐπουράνιον πιστεύειν εἶναι, τὸν δὲ δεξάμενον ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν τὸν οὐράνιον, μὴ ἐκεῖ εἶναι, ὅπου ὁ Θεὸς εἶναι πιστεύεται· ἀλλ᾽ ἑτέρωθι παρὰ τὸ [3] οὐρανὸν εἶναι, καὶ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο κατονομάζεσθαι; εἰ γάρ, [4] φησιν ὁ Ἀπολινάριος, οὐρανίου Θεοῦ δοχεῖόν ἐστιν· ὁ δὲ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καθὼς ὁ Ἐκκλησιαστὴς λέγει· [5] ἄρα ὁ χωρήσας ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν, μετὰ τοῦ χωρηθέντος ἐστὶν, ἐπουράνιος ἀντὶ χοϊκοῦ κυρίως λεγόμενος, ὡς καὶ δι᾽ ὧν φησὶν ὁ λογογράφος, εἴπερ τὸ ἀκόλουθον τοῖς ἰδίοις λόγοις [6] ἐπίστατο, σαφῶς τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας κατασκευάζεται, τῇ σοφίᾳ τῶν ἐχθρῶν κρατυνόμενον.

XLIX. Ἀλλὰ

XLIX. Sed

1 Corrector, ἐλλειπὴς ἦν τῷ νῷ ὁ ἄνθρωπος, οὐράνιον αὐτ.
2 Corrector, γίνεσθαι.
3 Corrector, οὐράνιον.
4 Corrector, καθώς φησιν.
5 Corrector, ἄρα ἦν ὁ.
6 Corrector, ἐπίστατο;

XLIX. Ἀλλὰ τὸ ἐφεξῆς ἐξετά-
» σωμεν. Εἰ δὲ ἡμεῖς μὲν, φησὶν, ἐκ
» τριῶν· αὐτὸς δὲ ἐκ τεσσάρων· οὐκ
» ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἀνθρωπόθεος. Μὴ γελάτω πρὸς τὸ μωρόφανὲς τοῦ ῥήματος καὶ ἀνόητον ὁ ἐντυγχάνων τῷ λόγῳ· στεναζέτω δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἑκούσιον πήρωσιν τῶν τῇ ἀλογίᾳ ταύτῃ δεδουλωμένων. ἐὰν πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τῇ ἐπισκηνώσει τῆς θείας δυνάμεως σώζηται, ἀνθρωπόθεος [1] ὁ Θεὸς λόγος ὀνομασθήσεται, καὶ καθάπερ οἱ μῦθοι, ἐκ διαφόρων συμπλέκοντες φύσεων, τερατεύονται ζῶον, καὶ σχήματα, καὶ ὀνόματα, ἱππελάφους, καὶ τραγελάφους, καὶ τὰ τοιαῦτα πλάσσοντές τε καὶ ὀνομάζοντες. οὕτως καὶ ὁ νέος μυθοποιὸς κατὰ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ τῆς ποιήσεως καταχλευάζει τὸ θεῖον μυστήριον, καὶ τοῦ Ἀποστόλου διαῤῥήδην βοῶντος, ὅτι [2] δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν, οὐχ' ἡμίσεως ἀνθρώπου, οὐδὲ μικρόν τι ὑπὲρ τὸ ἥμισυ ἔχοντος, ἀλλὰ τῷ ἀπολύτῳ τῆς φωνῆς ἀμείωτον ἐνδειξαμένου τὴν φύσιν, τὴν σημαινομένην ἐν τῷ ὀνόματι· οὗτος μινώταυρον ἡμῖν διὰ τῆς αἰσχρᾶς ταύτης ὀνοματοποιΐας, [3] τερατεύεται τὸ μυστήριον, πολλὰς παρέχων τοῖς ἀλλοτρίοις τῆς πίστεως ἀφορμὰς, δι' ὧν εἰρήκαν,

XLIX. Sed quæ deinceps sequuntur expendamus, *Si autem nos quidem*, inquit, *ex tribus constamus, ipse verò ex quatuor, non homo erit, sed homo-Deus*. Stultitiam atque dementiam, quam postremum hoc verbum redolet, lector ne rideat; sed potiùs voluntariam eorum cæcitatem deploret, qui ineptiis hisce mancipantur. Si humana natura, dum divina virtus in ipsâ inhabitat, integra permanserit, Deus Verbum vocabitur homo-Deus; & quemadmodum fabulæ, diversas simul jungentes naturas, animal aliquod monstruosum comminiscuntur, figuras, & nomina, equicervos, & hircocervos, aliaque his similia fingentes, atque nominantes; ita & novus iste fabularum inventor, juxta magistros, qui eum talia figmenta docuerunt, divinum mysterium subsannat; & cum Apostolus altâ voce clamet, *Per hominem resurrectio mortuorum*; 1.Cor.15.21. quibus verbis non dimidium hominem, nec paulò plus dimidio habentem intelligit, sed absolutè hominem dicendo, integram esse naturam, quæ illo nomine significatur, ostendit; hic minotaurum nobis per turpem hanc nominum fictionem incarnationis mysterium esse prodigiosè confingit, multas suis in verbis ad deri-

1 Articulum Corrector addidit.
2 Præpositionem Corrector hic etiam addidit.
3 Corrector, γρ. ἢ ποιεῖ τὸ μυστήριον indicans hoc etiam modo legi posse, ζ

ad deridendam fidem noſtram illis, qui ab eâdem diſſentiunt, anſas præbens. Nullo enim pacto fieri poteſt, ut qui noſtra dogmata deridenda cunctis præbere voluerit, abſurdam hanc vocis compoſitionem prætermittat, ſive Scriptoris ſententiam, ſive noſtram meliorem eſſe cenſuerit: utram enim ſententiam veram eſſe dixeris, nunquam efficies, ut duarum naturarum compoſitio nomine illo non exprimatur; nam qui è cælo carnem eſſe dicit, eam utique veram carnem eſſe adſtruit: caro autem, quæ ab animatâ quadam naturâ regitur, & vivendi in ſemetipsâ facultatem habet, quemadmodum etiam vult Apollinaris, appellationem hominis propriè obtinet: qui autem ipſam aſſumpſit, perque eam ſeipſum manifeſtavit, diverſum prorſus quid ab illâ carne naturâ eſt; nam & ipſum aſſumptionis nomen diverſitatem naturæ tam aſſumpti, quàm aſſumentis oſtendit. Quid igitur vetabit, etiam ſi hæc locum habeant, Deum, qui in carne apparuit, abſurdâ illâ nominis fictione traduci, ut qui ita conſtitutus eſt, juxta temerarium Apollinaris vocabulum Homo-Deus nuncupetur. Nam nec Hircocervo,

εἴρηκεν, εἰς τὸ χλευάζειν τὸν λόγον τῆς πίστεως· οὐ γὰρ ἔστι τὸν διασύρειν ἐπὶ γέλωτι τὰ δόγματα θέλοντα, τῆς ἀτόπου ταύτης συνθέσεως [1] τὸν λόγον ἀποξαπῆναι, κἂν τὸ τοῦ λογογράφου, κἂν τὸ ἡμέτερον ἐπικρατέστερον εἶναι δόξῃ. ὅ, τι γὰρ ἂν ἐξ ἀμφοτέρων εἴπῃς, τὴν ἐκ τῶν δύο φύσεων σύνθεσιν οὐκ ἀφαιρήσεις τοῦ λόγου. οὐ γὰρ [2] ὁ ἄνωθεν φήσας εἶναι τὴν σάρκα, τὸ μηδὲ σάρκα αὐτὴν εἶναι κατασκευάζει· ἡ δὲ σὰρξ [3] ἐμψύχῳ τινὶ φύσει διοικουμένη, καὶ ζωτικὴν ἐν ἑαυτῇ δύναμιν ἔχουσα, καθὼς καὶ ὁ Ἀπολινάριος βούλεται, τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίαν κυρίως [4] ἔχει· ὁ δὲ προσλαβόμενος αὐτὴν, καὶ ἑαυτὸν δι' ἐκείνης φανερώσας, ἕτερος τῇ φύσει πάντως [5] παρ' ἐκείνην ἐστίν· αὐτὸ γὰρ τὸ τῆς προσλήψεως ὄνομα τὴν κατὰ φύσιν ἑτερότητα τοῦ προσλαβομένου παρὰ τὸ προσειλημμένον ἐνδείκνυται. [6] (τί οὖν τὸ κωλῦον ἔσται,) κἂν ταῦτα κρατῇ, τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα Θεὸν διὰ τῆς ἀτόπου ἐκείνης ὀνοματοποιΐας ὑβρίζεσθαι, ὥστε καὶ τὸν οὕτως συνεστηκότα κατὰ τὴν τολμηρὰν τοῦ Ἀπολιναρίου φωνὴν ἀνθρωπόθεον λέγεσθαι; οὐδὲ γὰρ [7] τὸν τραγέλαφον,

1 Corrector, τοῦ λόγου.
2 Corrector articulum addidit.
3 Corrector, ἐν ἀψύχῳ.
4 Ita Corrector, antea erat ἔχων.
5 Ita Corrector, antea παρ' ἐκείνῃ.
6 Corrector addidit quæ ſemicirculis includuntur.
7 Et hæc lectio à Correctore eſt, nam antea ſcriptum fuerat τῶν τραγελάφων.

τραγέλαφον, ἐπειδὴ ὅλῳ τῷ ἐλάφῳ ἐξ ἡμίσεως προσεφύη τὸ τράγειον, ἢ τὸ ἔμπαλιν περὶ τὴν τῶν ζώων ἐγένετο μίξιν, ὥστε ἀκεραίῳ τράγῳ προσφῦναι τὸ ἐλάφειον μέρος, διὰ τοῦτο κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ὁ μῦθος ὠνόμασεν. ἀλλὰ τὸ ὁπωσοῦν μετασχεῖν ἑκατέρας τῆς φύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων σύνθεσις διερμηνεύει. ὥστε κατὰ τὸν λογογράφον, εἰ ἔστιν ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, καὶ Θεὸς, ὁπωσοῦν τὴν συνάφειαν ἔχων, εἴτε πάσης συνδραμούσης τῆς φύσεως, εἴτε καὶ [1] ἐλλειπῶς ἐχούσης, τὴν ἄτοπον ἐκείνην τοῦ ὀνόματος συνθήκην οὐ διαφεύξεται. καὶ εἰ ταῦτα παρ' αὐτοῦ μαθόντες οἱ Ἕλληνες κωμῳδοῖεν ἡμῶν τὸ μυστήριον, πάντως ὁ τὴν ἀφορμὴν παρασχὼν τῆς βλασφημίας ἐν τῇ προφητικῇ κατάρᾳ γενήσεται, [2] ἥ φησιν, οὐαὶ δι' οὓς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

L. Οἷα δὲ τοῖς εἰρημένοις προστίθησι πάλιν, κατανοήσωμεν. » Εἰ ἐκ δύο, φησὶ, τελείων, οὔτε ἐν ᾧ Θεός ἐστιν, ἐν τούτῳ ἄνθρωπός ἐστιν, οὔτε ἐν ᾧ ἄνθρωπος, ἐν τούτῳ Θεός. Εἰ δὲ ἐξ ἀπολείποντος, καὶ τελείου κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον, εἴη [3] δοθείη τὸ σύγκριμα, ἆρ' οὐχὶ τὸ ἴσον παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα τολμώντων ῥηθήσεται, ὅτι ἐν ᾧ Θεός ἐστιν, ἄνθρωπος οὐκ ἔστι, καὶ

Hircocervo, quoniam cervo integro mediâ ex parte species hircina adjuncta fuerit, vel è contrario in illorum animalium mixtione acciderit, ut integro hirco cervina pars accesserit, tale idcirco nomen ei fabula imposuit; sed illum utriusque naturæ participem utcunque esse eâ nominis compositione denotatur. Quamobrem si, ut Scriptor existimat, in uno eodemque homo, & Deus est, qualemcunque duo ista inter se connexionem habeant, sive tota utriusque natura, sive pars tantùm in ea mixtione concurrat, nunquam efficiet, ut illa nominis compositio non sit absurda. Quòd si Ethnici ab ipso talia edocti, mysterium nostrum deriserint, qui blasphemandi ansam præbuerit, is propheticis maledictionibus prorsus erit obnoxius, quæ inquiunt, *Væ illis, per quos nomen meum blasphematur in gentibus.* *Esa.* 52.5. *Rom.* 2. 24.

L. Sed & ea, quę rursus præcedentibus addit, perpendamus. *Si ex duobus*, ait, *perfectis constat; nec in quo Deus est, in eo homo est; neque in quo homo est, in eo Deus est.* Atqui si ex perfecto, & imperfecto juxta Apollinarem conjunctio illa fieri concedatur, nonnè ab his, qui talia effutire audent, similiter diceretur, hominem in eo non esse,

1 Corrector, ἐλλειπῶς.
2 Corrector, ὥς φησι.
3 Ita Corrector, malè antea ἀναδοθείης τὸ σύγκριμα; ἆρ' οὐχί.

esse, in quo Deus est, & Deum in eo non esse, in quo homo est? Sanè alia prorsus divinitatis, atque alia humanitatis est ratio, & nemo unquam divinam naturam humanæ naturæ mutilatione definiri posse censuerit; neque enim divinitatis ratio in eo sita est, quòd vel humana natura non sit, vel imperfecta humana natura sit, sed utraque res, si seorsim mente comprehendatur, propriâ sibi unaquæque notione intelligitur. Nam & qui Dei nomen audit, quotquot de Deo par est animo concipi, appellatione illâ dignoscit, & qui hominis nomen audit, naturam ejus omnem animo percipit, nullamque confusionem patitur dictionum illarum significatio, ut in eorum alterutro alterum intelligatur; nam neque illo nomine istud, nec hôc nomine illud significatur, sed unumquodque nomen convenientem naturæ suæ sensum obtinet, & nullo pacto eorundem significationes invicem commutari possunt. At imperfectum, & perfectum diversas prorsus notiones in audientium animis imprimunt; perfectum enim dicimus, quod secundùm propriæ naturæ rationem completum absolutumque est; imperfectum verò quod huic contrarium est; neutrum autem horum, si absolutè proferatur, hominem, aut Deum significat

καὶ ἐν ᾧ ἄνθρωπός ἐστι, Θεὸς οὐκ ἔστιν; ἕτερος γὰρ παντὶ τρόπῳ ὅ, τι τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος λόγος, καὶ οὐκ ἄν τις τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅρον εἶναι τῆς θείας ὑπονοήσειε φύσεως· οὐ γὰρ ἐν τῷ τοῦτο μὴ εἶναι, ἢ ἀτελῶς εἶναι [1]ἐκεῖνός ἐστιν· ἀλλ' ἑκάτερον ἐφ' ἑαυτοῦ νοούμενον, ἐν ἰδίοις θεωρεῖται νοήμασιν. ὅ, τι γὰρ Θεὸν ἀκούσας, ὅσα περὶ Θεοῦ πρέπει νοεῖν, διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης συμπαρεδέξατο, καὶ ὁ τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίαν παραδεξάμενος, πᾶσαν τὴν φύσιν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ἀνετυπώσατο, καὶ οὐδεμίαν σύγχυσιν ἡ διάνοια [2]τῶν λεγομένων πάσχει, ὥστε ἐν θατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἐννοῆσαι τὸ ἕτερον. οὔτε γὰρ ἐν τούτῳ ἐκεῖνο, οὔτε ἐν ἐκείνῳ τοῦτο σημαίνεται· ἀλλ' ἕκαστα τῶν ὀνομάτων τῇ κατὰ φύσιν παραμένει διανοίᾳ, [3]καὶ κατ' οὐδένα τρόπον αἱ ἐμφάσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας ὑπαλλαγήσονται. τὸ δὲ ἀτελὲς, καὶ [4]τὸ τέλειον, ἑτέρων νοημάτων ὑπόθεσις τῷ ἀκούοντι γίνεται· τέλειον μὲν γάρ φαμεν τὸ συμπεπληρωμένον τῷ ἰδίῳ λόγῳ τῆς φύσεως· ἀτελὲς δὲ τὸ ἐναντίον. οὐθέτερον δὲ τούτων ἐφ' ἑαυτοῦ λεγόμενον, οὔτε ἄνθρωπον,

1 Corrector, ἐκεῖνό ἐστι.
2 Corrector, διὰ τῶν λεγομένων.
3 Particulam καὶ, Corrector addidit.
4 Et hic articulum Corrector addidit.

θρωπον, ὅτι Θεὸν ἑρμηνεύει· [1] ἀλλ' ὥσπερ ἂν συνονομασθῇ πράγματι, ἢ ὀνόματι, ἢ πλῆρες, ἢ [2] ἐλλιπὲς τὸ δηλούμενον ἐννοεῖν ὑποτίθεται. πῶς οὖν, εἰ ἀτελὴς εἴη ὁ ἄνθρωπος, Θεὸς ἐπὶ τὸ ἀτελὲς παρὰ τοῦ Ἀπολιναρίου κατασκευάζεται, ὡς συμβαινούσης τῷ λόγῳ τῆς θεότητος, τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν κολοβώσεως;

LI. Πάλιν δὲ πρὸς τὸ ἐφεξῆς προάγων τὸν λόγον, φησίν, Οὐ δύναται σώζειν τὸν κόσμον [3] ὁ ἄνθρωπος, μένων, καὶ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φθορᾷ ὑποκείμενος. Φημὶ τοῦτο κἀγώ. εἰ γὰρ αὐτάρκης ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὸ ἑαυτῇ τὸ ἀγαθὸν καταστήσασθαι, περιττὸν τὸ μυστήριον· ἐπειδὴ δὲ ἀμήχανον ἦν ἔξω θανάτου γενέσθαι, μὴ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν πορίσαντος, διὰ τοῦτο τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπει διὰ σαρκὸς, ἵν' ἐξορίσῃ διὰ σαρκὸς τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπώλειαν. Ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ Θεοῦ, φησὶ, μὴ ἐπιμιχθέντος ἡμῖν, σωζόμεθα. Σωφρονεῖν ἔοικεν ἐν τοῖς λεγομένοις ὁ λογογράφος, καὶ πρὸς τοὺς ἔμφρονας λογισμοὺς τὴν ψυχὴν ἐπανάγει. ὁ γὰρ μίξιν εἰπὼν τῶν κατὰ φύσιν διεστώτων σημαίνει τὴν ἕνωσιν. Μίγνυται δὲ, φησι, σὰρξ γενόμενος, τουτέστιν ἄνθρωπος, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει, ὅτι σὰρξ ἐγένετο,

τότε

gnificat; sed cuicunque rei, vel nomini adjungatur, facit, ut quod vocibus illis exprimitur, perfectum, vel mancum esse intelligamus. Quomodo igitur si imperfectus esset homo, Deum in eo esse, quod imperfectum est, Apollinaris adstruit, quasi naturæ nostræ mutilatio divinitati magìs conveniret?

LI. Rursus autem ad alia pergens, sic ait, *Mundum salvare non potest, qui homo quidem est, & communi hominum corruptioni obnoxius est*. Hæc & mea assertio est; nam si humana natura ad bonum sibi comparandum sola sufficeret, supervacaneum utique incarnationis mysterium fuisset. Quoniam verò mortem evadere non poterat, si Deus salutem ipsi impertitus non fuisset, propterea lux in tenebris per carnem lucet, ut per eandem carnem ex tenebris ortam perditionem eliminet. *Sed neque salvamur*, ait, *à Deo, si nobis commixtus non sit*. Hisce in verbis rectè sentire, & ad sapientiores cogitationes animum convertere Scriptor videtur: nam qui mixtionē dicit, rerum secundùm naturā discrepantium unitionem significat. *Miscetur autem nobiscum*, inquit, *cùm caro, hoc est, homo factus fuit, quemadmodum in Euangelio dicitur*,

tunc carnem

1 Corrector, ἀλλ' ὅπερ. Lego ἀλλ' ὥσπερ.
2 Corrector, ἐλλιπές.
3 Corrector, ὁ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος μένων, quo sensu vertendum esset, *Mundum salvare non potest homo, qui homo permanet, & communi &c.*

tunc carnem factum fuisse, cùm habitavit in nobis. Nec ista à recto sermone dissona sunt, nisi statim ab ipso aliqua deinceps superseminaretur zizania. Nam hic noster, imò potiùs ipsius veritatis sermo est, tunc nempe habitasse in nobis, quando caro factum est, & è contrario tunc carnem factum esse, cùm habitavit in nobis. [3]Si igitur ex illo tempore caro fuit, ex quo habitare cœpit in nobis; ergo Verbum nequaquam caro erat antequam Gabriel Virginē annuntiasset; & qui dicit humanitatem Verbi ad nos è cælo descendisse, [4](& ante creatam humanam naturam jam illud hominem extitisse,) per quod humanæ naturæ divinitas commixta fuit, mendax est. *Sed neque*, ait, *peccata hominum delet, nisi impeccabilis homo factus fuerit, neque mortis in omnes homines imperium destruit, nisi, ut homo, mortuus sit, & resurrexerit*. Utinam usque ad finem recta saperet, quæ Ecclesiæ sunt, loquens; sed iterum ad ingenium redit, & Ecclesiæ doctrinam accusans, nos propriam solius humanæ in Christo naturæ fuisse mortem, existimare ait, & rationem quandam à se excogitatam

τότε αὐτὸν ἐν ἡμῖν ἐσκηνωκέναι. Οὐδὲ ταῦτα τοῦ ὑγιαίνοντος ἀπᾴδει λόγου, εἰ μή τι [1] παρασπαρείη αὐτῷ μετὰ ταῦτα τῆς ζιζανιώδους σπορᾶς· οὗτος γὰρ ἡμέτερος, μᾶλλον δὲ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, ὅτι [2] τότε ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὅτε σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ ἔμπαλιν, τότε σὰρξ ἐγένετο, ὅτε ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. [3] εἰ οὖν ἐξ ἐκείνου ἡ σὰρξ, ἀφ' οὗ ἡ ἐν ἡμῖν κατασκήνωσις, ἄρα πρὶν εὐαγγελισθῆναι ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ τὴν παρθένον, σὰρξ οὐδέπω ὁ λόγος ἦν· καὶ ψευδὴς ὁ λέγων ἐκ τοῦ ἄνωθεν καταβεβηκέναι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀνθρώπινον, [4] (καὶ πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκεῖνο εἶναι τὸν ἄνθρωπον,) δι' οὗ τὸ θεῖον τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεμίχθη ζωῇ. Ἀλλ' οὐδὲ λύει, φησὶ, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίαν, [5] μὴ γενόμενος ἄνθρωπος ἀναμάρτητος, οὐδὲ τὴν κατὰ πάντων ἀνθρώπων τοῦ θανάτου βασιλείαν καταλύει, εἰ μὴ ὡς ἄνθρωπος ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη. Εἴθε μέχρι τέλους ἦν εὐγνώμων, τὰ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας φθεγγόμενος· πάλιν δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐπανέρχεται, καί φησι, τὸν ἐκκλησιαστικὸν αἰτιώμενος λόγον, ὅτι περὶ τὸν ἄνθρωπον θεωροῦμεν τὸ πάθος· καὶ ἐπάγει τὸν ἴδιον λόγον, εἰς ἔλεγχον τῆς

ὑπο-

1 Corrector, παρασπαρῇ.
2 Ita Corrector, malè antea τό.
3 Hunc locum usque ad illa Apollinaris verba Ἀλλ' οὐδὲ λύει refert Euthymius in Panopliç parte secundâ tit. 13. pag. 526. Versiculo, *Si tunc Verbum*.
4 Quæ semicirculis includuntur Corrector addidit, & apud Euthymium quoque habentur.
5 Fortè legendum εἰ μὴ, ut mox in altera hujus periodi parte habet Nyssenus.

ὑπολήψεως ἡμῶν, ἔχοντα οὕτως.
» [1] Ἀνθρώπου δέ, φησι, θάνατος οὐ
» καταργεῖ τὸν θάνατον. Τί κατασκευάζων ταῦτά φησιν; ὅτι [2] αὐτὸς τοῦ μονογενοῦς ἡ θεότης, αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ ζωὴ ἐν τῷ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθει ἀπενεκρώθη, ὥστε κατὰ τὴν τριήμερον ἐκείνην τοῦ χρόνου περιγραφὴν μὴ ζωὴν εἶναι, μὴ δύναμιν, μὴ δικαιοσύνην, μὴ φῶς, μὴ ἀλήθειαν, μὴ αὐτὴν τὴν θεότητα· οὐ γὰρ μιᾶς ἀποθανούσης θεότητος, ἑτέραν ὑπολελεῖφθαι λέγει, διότι πολλαχοῦ δείκνυται Ἀρείῳ περὶ τούτου μαχόμενος, καὶ μίαν εἶναι κατασκευάζων τῆς Τριάδος θεότητα, ἧς ἐν τούτῳ νεκρωθείσης, καθὼς συγκατασκευάζει τῷ λόγῳ, πάντως ἑτέρα οὐκ ἦν. καὶ πῶς ἄν τις ὑπονοήσειεν αὐτὸν [3] μὴ θνητὴν ποιεῖν τὴν θεότητα, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. οὐδὲ γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἐπ' ἀνθρώπου θάνατος, εἰ μὴ τοῦ συνθέτου διάλυσις· οὐδὲ γὰρ ἐν ἡμῖν τοῦ σώματος εἰς τὰ, ἐξ ὧν σύγκειται, λυομένου, καὶ ἡ ψυχὴ συνδιαπίπτει τῇ διαλύσει τοῦ σώματος· ἀλλὰ τὸ μὲν σύνθετον διαλύεται, τὸ δὲ ἀσύνθετον ἀδιάλυτον μένει. εἰ οὖν ψυχῆς οὐχ ἅπτεται θάνατος, πῶς ἡ θεότης ἀπονεκροῦται, λεγέτωσαν οἱ μὴ εἰδό-

tatam, ad sententiam nostram confutandam subjungit, quæ ita se habet. [1] *Mors autem hominis*, inquit, *mortem non destruit*. Quorsum auctor ista profert? Nempe ut ipsius unigeniti divinitatem, ipsam veritatem, ipsam vitam, in crucis passione interiisse ostendat, ita ut in triduani illius temporis periodo vita non extiterit, non virtus, non justitia, non lux, non veritas, non ipsa demum divinitas. Neque enim unâ divinitate interemptâ, alteram divinitatem superstitem fuisse ait, quandoquidem multis in locis ipsum hac de re adversùs Arium dimicare, unamque esse Trinitatis deitatem adstruere apparet; quæ quidem divinitas, cùm in Christo occubuerit, alia, ut ipse suo argumento confirmat, nequaquam superfuit. Porrò non video quomodo quis dubitare possit, quin divinitatem [3] morti obnoxiam ille non faciat. Nam mors aliud in homine non est, quàm compositi dissolutio; humano siquidem corpore in illas, ex quibus constat, partes dissoluto, anima simul cum corpore non concidit; sed quod compositum est, dissolvitur, quod autem ab omni compositione alienum est, integrũ permanet. Si igitur anima morti obnoxia non est, quonam pacto divinitas interire queat, dicant qui

1 Ab hoc loco usque ad finem capituli hujus, quædam excerpsit Euthymius Zigabenus ubi suprà pag. 529. Versiculo, *Mors inquit*.

2 Corrector, αὐτὴ.

3 Locum hunc sine particulâ negativâ legendum esse, ex sequentibus, ni fallor, claré colligitur.

qui nesciunt quid loquantur.

LII. Cæterùm quę deinceps ad id probandum subjungit, lubens omittam; nam in sequentibus ipsam Unigeniti divinitatem mortem objisse confirmans, ait, *Hominis mors mortem non destruit, neque resurgit, qui mortuus non est*; *ex quibus*, inquit, *omnibus patet, ipsum Deum interiisse, quandoquidem*, inquit, *fieri non poterat, ut Christus morti succumberet*; quæ omnia, utpote manifestè absona & absurda, minimè hìc discutienda esse arbitror, cùm quisquis mente non caret, per se valeat illius impietatem, atque dementiam perspicere, qui Deum ipsum, mortem in propriâ naturâ perpessum, interiisse pronuntiat. Veruntamen illud tantummodo haud alienum erit advertere, nec omnia, quæ, tanquam à nobis dicta, Scriptor profert, mendacio pura atque immunia esse; quin imò in ipsis nonnulla reperiri, quæ sycophantarum more ad nostræ fidei contumeliam confinxit. Ait enim, nos dicere Christum ab initio non fuisse, ita ut solummodo Verbum sit Deus. Nos autem in novissimis diebus per carnem manifestatam fuisse Dei virtutem, & sapientiam, & lucem, & vitam, quæ omnia Christus est, nequaquam inficias imus: dicere

autem

δότης, ἃ λέγουσι.

LII. Τὰ δὲ ἐχόμενα τούτων, ὅσα τῆς αὐτῆς ἐστὶ κατασκευῆς, ὑπερβήσομαι. φησὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς, κατασκευάζων τὸ, αὐτὴν τεθνάναι τοῦ μονογενοῦς τὴν θεότητα, ὅτι ἀνθρώπου θάνατος οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον, οὐδὲ ἀνίσταται ὁ μὴ ἀποθανών. ἐξ ὧν, φησὶν, ἁπάντων δῆλον, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀπέθανε, καθὸ, φησιν, οὐκ ἦν δυνατὸν κρατηθῆναι τὸν Χριστὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου· ἅπερ ὡς πρόδηλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν, παραδραμεῖν οἶμαι δεῖν ἀνεξέταστα, [1] παντὸς τοῦ γε νοῦν ἔχοντος καθ' ἑαυτὸν συνιδεῖν δυναμένου τὸ ἀσεβές τε καὶ ἄτοπον τοῦ διαρρήδην ἀποφαινομένου αὐτὸν τὸν Θεὸν τεθνάναι, τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φύσει ὑποστάντα τὸν θάνατον· πλὴν τοσοῦτον εὔλογον ἴσως ἐστὶ παρασημήνασθαι, ὅτι οὐδὲ ὅσα ἐκ τοῦ ἡμετέρου προσώπου λέγει, καθαρεύει τοῦ ψεύδους, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτοῖς, ἃ συκοφαντικῶς ἐπὶ διαβολῇ συμπέπλασται τοῦ ἡμετέρου λόγου. λέγει γὰρ μὴ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστὸν παρ' ἡμῶν λέγεσθαι, ὥστε τὸν λόγον εἶναι Θεόν. ἡμεῖς δὲ τὸ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν διὰ σαρκὸς πεφανερῶσθαι τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν, ἅπερ πάντα ὁ Χριστός ἐστιν, οὐκ ἀρνούμεθα· τὸ δὲ λέγειν, μὴ εἶναί ποτε ταῦτα, τὸν διὰ τούτων δη-

λέμε-

1 Corrector, τοῦτο νῦν ἔχοντος, ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ συνιδεῖν.

λούμενόν τε, καὶ ὀνομαζόμενον, Κύριον καὶ Χριστὸν, οὐδὲν ἀνεκτότερον εἰς ἀσέβειαν τῆς παντελοῦς ἀρνήσεως τοῦ ὀνόματος κρίνομεν. ὁ γὰρ μὴ ἐξ ἀρχῆς λέγων εἶναι Χριστὸν· Χριστὸς δὲ, Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ πᾶν ὑψηλόν τε, καὶ θεοπρεπές ἐστιν ὄνομα· οὐδ' ἂν ἄλλο τι λέγοι εἶναι, ὃ διὰ τοῦ μεγάλου τούτου νοεῖται ὀνόματος. ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ τὸ λογικόν ἐστι, καὶ τὸ ἐπιστήμης δεκτικὸν, καὶ εἴ τι ἄλλο γνωριστικὸν τῆς φύσεως ἰδίωμα λέγεται· εἰ δέ τις μὴ εἶναι λέγοι τὸν ἄνθρωπον, συνανῄρηται πάντως τῇ τοῦ ὀνόματος ἀθετήσει καὶ τὰ λοιπὰ τῆς φύσεως ἰδιώματα· [1] τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Χριστός ἐστιν ἡ δύναμις, ἡ σοφία, ὁ χαρακτὴρ τὸ ἀπαύγασμα· ὁ ἐκεῖνον ἐξ ἀρχῆς μὴ εἶναι λέγων, ἀθετήσει πάντως καὶ τὰ μετ' ἐκείνου νοούμενα· διό φαμεν διὰ τῶν ἁγίων γραφῶν ὁδηγούμενοι, ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι, τῇ τοῦ Πατρὸς ἀϊδιότητι συνθεωρούμενον. ὡς γὰρ πάντοτε Θεὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς, καὶ οὐκ ἐκ μετουσίας [2] γίνεται, οὐδὲ διά τινος προ-

autem, hæc omnia aliquando non fuiſſe Chriſtum & Dominum, qui nominibus hiſce nobis innoteſcit, atque denominatur, æque intolerandum ob impietatem eſſe judicamus, ac ſi abſolutè planèque ipſummet Chriſti ac Domini nomen negaret. Quippe cùm Chriſtus Dei virtus ſit, Deique ſapientia, & quodcunque magnificum, divinæque majeſtati conveniens nomen dici, aut excogitari poteſt; qui ab initio Chriſtum non eſſe dixerit, is profectò nec aliud quidpiam eorum ab initio eſſe dixerit, quæ auguſto hoc nomine ſignificantur. Quemadmodum enim quis hominem eſſe negans, ſtatim atque hominis nomen abolet, cæteras quoque humanæ naturæ proprietates ſuſtulerit neceſſe eſt, propterea quòd hominis appellatione ratiocinandi vis, & diſcendi facilitas continetur, & ſi quæ alia proprietas eſt, qua natura humana à cæteris diſtinguitur. Ita Chriſtus eſt virtus, ſapientia, figura, & ſplendor, & qui illum ab initio non eſſe dicit, is utique de medio ea penitus tollit, quæ ad illius naturam pertinere noſcuntur. Quapropter divinas Scripturas ſequuti, ſemper Chriſtum eſſe dicimus, quippe qui ejuſdem ac Pater æternitatis eſſe intelligatur. Nam ſicut unigenitus Deus non divinitatis factus eſt particeps, ſed ab initio ſemper Deus eſt, nec progreſſu aliquo ad divinitatem ex humiliori ſtatu pervenit; ita & virtus, & ſapientia & quot-

1 Corrector, κατὰ τὸν.
2 Corrector, τοῦτο γίνεται.

& quotquot alia aptè congruenterque de Deo dici possunt, divinitati coæterna sunt; ita ut quod ab initio non fuerit, id postea ad naturæ divinæ gloriam nequaquam possit accedere. At Christi nomen in unigenito cæteris ejusdem nominibus excellentius esse dicimus, ab ipsa nominis hujus significatione in hanc sententiam adducti. Doctrina siquidem de S. Trinitate nominis hujus confessione continetur, cùm singulæ personæ, quas Trinitatis esse credimus, hac appellatione convenienter designentur. Ne autem quidpiam de nostro dicere videamur, prophetiæ verba apponemus, *Thronus tuus, Deus in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis.*

Psal. 44. 7. His enim verbis per thronum quidem cunctarum rerum imperium designatur. Virga autem directionis rectitudinem judicii significat. Oleum autem exultationis virtutem Spiritûs S. denotat, qua Deus à Deo ungitur, nempe, à Patre Unigenitus, quoniam dilexit justitiam, & odio habuit iniquitatem. Si igitur tempus fuit, quo justitiam non

προσκοπῆς ἀπὸ ταπεινοτέρας καταστάσεως ἐπὶ τὴν θεότητα μέτεισιν· οὕτως καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ σοφία, καὶ πᾶν θεοπρεπὲς ὄνομα, συναΐδιόν ἐστι τῇ θεότητι, ὡς μηδὲν ἐπιγίνεσθαι κατὰ προσθήκην εἰς δόξαν τῆς φύσεως, ὃ μὴ ἐξ ἀρχῆς ἦν. τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, διαφερόντως φαμὲν ἐξ ἀϊδίου περὶ τὸν μονογενῆ θεωρεῖσθαι, ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ ὀνόματος [1] ἐμφάσεως πρὸς τὴν ὑπόληψιν ταύτην χειραγωγούμενοι. τῆς γὰρ ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν περιέχει ἡ τοῦ ὀνόματος τούτου ὁμολογία, ἑκάστου τῶν πεπιστευμένων προσώπων ἐμφαινομένου τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κατὰ τὸ πρόσφορον. καὶ ὡς ἂν μὴ παρ' ἑαυτῶν λέγειν τι δοκοίημεν, τὰ τῆς προφητείας παραθησόμεθα ῥήματα. ὁ θρόνος σου, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. ἐν τούτοις γὰρ διὰ μὲν τοῦ θρόνου τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν διασημαίνει ὁ λόγος. ἡ δὲ ῥάβδος τῆς εὐθύτητος τὸ ἀδέκαστον ἑρμηνεύει τῆς κρίσεως. τὸ δὲ τῆς ἀγαλλιάσεως ἔλαιον τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρίστησι δύναμιν, ᾧ χρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ Θεὸς, τουτέστι, παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ μονογενὴς, ἐπειδὴ ἠγάπησε δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν. εἰ μὲν οὖν ἦν ποτὲ, ὅτε οὐκ ἦν φίλος τῆς

1 Ita Corrector, antea φάσεως.

τῆς δικαιοσύνης, ἐχθρὸς δὲ τῆς ἀδικίας, ἀκόλουθον ἦν τὸ μηδὲ κεχρῖσθαί ποτε λέγειν, τὸν διὰ τοῦτο κεχρίσθαι λεγόμενον, ὅτι ἠγάπησε δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν. εἰ δὲ πάντοτε φίλος δικαιοσύνης, οὐ γὰρ ἄν ποτε ἑαυτὸν [1] μισήσειε, δικαιοσύνη ὤν, πάντοτε δηλονότι καὶ ἐν τῷ χρίσματι θεωρεῖται. [2] ὥσπερ οὖν ὁ δίκαιος οὐκ ἄδικος, οὕτως οὐδὲ ἄχριστος ἂν εἴη ποτὲ ὁ Χριστὸς· ὁ δὲ μηδέποτε ἄχριστος, ἀεὶ πάντως Χριστὸς. ὅτι τοίνυν ὁ χρίων ἐστὶ [3] Πατὴρ, τὸ δὲ χρῖσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι, πᾶς τις ἂν [4] συνίδοιτο, ὅγε μὴ κεκαλυμμένος τὴν καρδίαν τῷ ἰουδαϊκῷ προκαλύμματι.

LIII. Πῶς οὖν ἡμᾶς, φησὶ, λέγειν, μὴ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστόν; οὐ μὴν ἐπειδὴ Χριστὸν ἀϊδίως εἶναι ὁμολογοῦμεν, ἤδη καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πλασθεῖσαν σάρκα πάντοτε περὶ αὐτὸν ἐννοοῦμεν· ἀλλ' οἴδαμεν τὸν αὐτὸν καὶ προαιώνιον Χριστόν τε καὶ Κύριον, καὶ μετὰ τὸ πάθος [5] πάλιν τε αὐτὸ τοῦτο ὁμολογοῦμεν, καθὼς φησι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Πέτρος, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσαυ-

non dilexit, & iniquitatem odio non habuit, consequens erat, ut nec aliquando illum unctum fuisse affirmaret, qui propterea unctus fuisse dicitur, quoniam dilexit justitiam, & odio habuit iniquitatem. Quòd si semper justitiam dilexit, neque enim fieri potuit, ut se aliquando odio haberet, cùm ipsamet justitia semper exstiterit, utique nullo ab initio, sed ex omni tempore unctus, id est, Christus esse intelligitur. Quemadmodum itaque justus injustus neutiquã est, ita etiam nunquam sine unctione unctus, sive Christus, esse poterit. Quamobrem eum, qui ungit, Patrem esse, unctionem verò Spiritum Sanctum esse nemo negaverit, nisi qui cor judaico velamento habet obductum.

LIII. Quomodo igitur ait, nos ab initio Christum non fuisse dicere? At verò quia Christum ab æterno esse fatemur, non idcirco eâ, quam Apollinaris confingit, carne, ipsum nunquam non præditum fuisse arbitramur; sed eum novimus & ab æterno tempore Christum & Dominum esse, eumque rursus post passionem illud idem esse confitemur, quemadmodum inquit ad Judæos Petrus. *Quia & Dominum eum, & Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos* Act.2.36.

cru-

1 Corrector, μισήσει, αὐτὸς δικαιοσύνη.
2 Corr. ὥσπερ οὖν οὐδέποτε ὁ δίκαιος οὐκ ἄδικος. in margine, γρ. ἢ οὐδέποτε ὁ δίκαιος ἄδικος quibus verbis utroq; modo legi posse significat.
3 Corrector, ὁ Πατήρ.
4 Ita Corrector, antea συνίδοιτο.
5 Ita Corrector, malè antea πάλιν τε αὐτὸν τοῦτον ὁμολογούμενον.

crucifixiſtis. Hoc autem ita dicimus, non quòd duos Chriſtos, vel Dominos in unâ Chriſti perſonâ conſpiciamus; ſed quòd Unigenitus Deus, cùm ſui naturâ Deus eſſet, ac mundi Dominus, & creaturarum omnium dominator, rerumq; conditor, & lapſorum erector, naturam noſtram, ex peccato collapſam, non ſolùm à ſuâ cõmunione non repelli, verùm etiam in vitam denuo recipere pro ſummâ benignitate ſuâ dignatus eſt. Porrò ipſe Chriſtus vita eſt, ideoque, vergente ad finem humano genere, malitiâ noſtrâ jam ad ſummum provectâ, tunc, ne ullum malitiæ genus remedio careret, cum noſtræ naturæ humilitate commiſceri non recuſavit, & in ſe ipſo hominem aſſumens, ipſeque in homine exiſtens, quemadmodum diſcipulis ait, *Ego in*
Jo: 14: 20. *vobis, & vos in me*, hominem ſibi commixtum, id, quod ipſe erat, effecit; cumque ipſe ſemper altiſſimus fuerit, idcirco quod humile erat, exaltavit, nam ſuper omnia altiſſimus nullâ exaltatione indigebat. Verbum autẽ erat Chriſtus & Dominus, idque ipſum ille etiam evadit, qui aſſumptus fuit, & cum divinitate commixtus; nam qui Dominus eſt, iterum Dominus non conſtituitur; ſed ſervi forma ad

ἐςαυρώσατε. τοῦτο δέ φαμεν, οὐχ' ὡς δυάδα Χριςῶν καὶ Κυρίων περὶ τὸν ἕνα βλέποντες· ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ φύσει Θεὸς ὢν ὁ μονογενὴς Θεὸς, καὶ τοῦ παντὸς κύριος, καὶ βασιλεὺς πάσης κτίσεως, καὶ ποιητὴς τῶν ὄντων, καὶ διορθωτὴς τῶν διαπεπτωκότων, ἠνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, [1] τὸ καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν, ἐξ ἁμαρτίας διαπεσοῦσαν, μὴ ἀπώσασθαι τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, ἀλλὰ πάλιν εἰς τὴν ζωὴν παραδέξασθαι. αὐτὸς δέ ἐςιν ἡ ζωή· διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἤδη τῆς κακίας ἡμῶν πρὸς τὸ ἀκρότατον αὐξηθείσης, ὡς ἂν [2] μηδὲν αθεράπευτον τῆς πονηρίας ὑπολειφθείη, τότε δέχεται τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν ἡμῶν τῆς φύσεως ἐπιμιξίαν, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐν ἑαυτῷ λαβὼν, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γενόμενος, καθώς φησι πρὸς τοὺς μαθητὰς, ὅτι ἐγὼ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, ὅπερ αὐτὸς ἦν, τοῦτο καὶ τὸν ἀνακραθέντα ἐποίησεν· αὐτὸς δὲ ἦν ἀεὶ ὑπερύψιςος, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσεν· οὐ γὰρ δὴ ὁ ὑπὲρ πᾶν ὕψιςος ἔτι τοῦ ὑψωθῆναι ἐδεῖτο. Χριςὸς δὲ καὶ Κύριος ὁ λόγος ἦν· τοῦτο καὶ ὁ ἐμμιχθείς τε καὶ ἀναληφθεὶς ἐν τῇ θεότητι γίνεται· οὐ γὰρ ὁ ὢν κύριος, ἀναχειροτονεῖται πάλιν εἰς κυριότητα, ἀλλ' ἡ τοῦ δούλου μορ-

1 Et hæc Correctoris eſt emendatio; nam antea erat, τὸ κατὰ τὴν ἡμετέραν.

2 Ita Corrector, antea malè μηδ.

μορφῇ, κύριος γίνεται· διὸ καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, λέγεται Χριστὸς ὡσαύτως, [1] ὁ πρὸ τῶν αἰώνων τὴν δόξαν τοῦ πνεύματος περικείμενος· τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ συμβόλων ἡ χρῖσις· καὶ μετὰ τὸ πάθος τὸν ἑνωθέντα αὐτῷ ἄνθρωπον, τῷ αὐτῷ χρίσματι καλλωπίσας, Χριστὸν ποιεῖ. δόξασόν με γάρ, φησιν, ὡσανεὶ χρῖσον, ἔλεγε τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. ἡ δὲ προκόσμιος, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως, καὶ [2] πρὸ πάντων αἰώνων θεωρουμένη δόξα, ᾗ ὁ μονογενὴς Θεὸς ἐνδοξάζεται, οὐκ ἂν ἄλλη τὶς εἴη [3] κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον παρὰ τὴν δόξαν τοῦ [4] Πατρὸς· μόνην γὰρ προαιώνιον τὴν ἁγίαν Τριάδα ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος· ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, φησὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἡ προφητεία. περὶ δὲ τοῦ μονογενοῦς ὁ Ἀπόστολος, ὅτι δι' αὐτοῦ οἱ αἰῶνες ἐγένοντο, καὶ δόξα πρὸ τῶν αἰώνων περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν θεωρουμένη, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον. ὅπερ οὖν ἦν τῷ Χριστῷ, τῷ παρὰ τῷ Πατρὶ ὄντι, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, τοῦτο καὶ τῷ ἑνωθέντι πρὸς τὸν Χριστὸν, ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων γίνεται. Ἰησοῦν γάρ, φησι, τὸν ἀπὸ Ναζαρὲθ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ· ὥστε μὴ συκοφαντείτω τὸν ἡμέτερον λό-

ad eandem Domini dignitatem sublevatur: quamobrem unus Dominus Jesus Christus per *1. Cor. 8. 6.* quem omnia, dicitur similiter Christus, qui ante secula Spiritûs gloriam induit (id enim symbolicè unctio significat) & post passionem eâdem unctione unitum sibi hominem decorans, Christum facit; nam *Clarifica me*, ait, quasi diceret, *unge me, Joan. 17. 6.* *gloriâ, quam habui apud te priusquam mundus esset*. Gloria autem, quæ ante mundum, & universarum rerum creationem, & ante omnia secula esse dignoscitur, quaque unigenitus Deus clarificatur, nostrâ sanè sententiâ, non alia unquam erit à Patris gloriâ; solam enim Trinitatem seculis priorem esse vera fides nos docet. *Qui est ante secula*, de Patre ait Propheta, & *Psal. 54. 20.* de Unigenito Filio, *Per ipsum*, ait Apostolus, *secula facta sunt*; *Hebr. 1. 2.* & gloria, quæ ante secula in Unigenito Deo esse intelligitur, Sanctus utique Spiritus est. Quod igitur propriũ erat Christi, dum apud Patrem, antequàm mundus conderetur, existeret, hoc etiam proprium fit hominis, qui cum Christo in seculorum fine conjunctus est, nam scriptura inquit, *Jesum à Nazareth, quem unxit Deus Spiritu Sancto*. Quamobrem doctrinam *Act. 10. 38.*

non

1 Articulum hunc, cum precedenti interpunctione Corrector addidit.

2 Corrector, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων.

3 Corrector, κατά γε τὸν ἡμέτερον:

4 Corrector, Πνεύματος.

non calumnietur, quasi Unigenitum Deum non semper Christum esse dicamus; sed semper quidem est Christus, tum ante, tum post incarnationis dispensationem; homo verò neque ante illam, neque postea, sed in solo dispensationis tempore. Neq; enim homo fuit ante nativitatem ex Virgine, nec amplius post ejus in cælos reditum [2]caro suis in proprietatibus perseverat; nam inquit Apostolus,
2. Cor. 5. 16. *Etsi cognovimus secundùm carnem Christum; sed nunc jam non novimus.* Neque etiam quia Deus in carne apparuit, idcirco caro immutata permansit; sed

λόγον, ὡς ἡμῶν μὴ ἀεὶ Χριστὸν τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι λεγόντων· ἀλλὰ πάντοτε μὲν [1] ὁ Χριστὸς, καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας, καὶ μετὰ τοῦτο· ἄνθρωπος δὲ οὔτε πρὸ τούτου, οὔτε μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ τῆς οἰκονομίας καιρῷ. οὔτε γὰρ πρὸ τῆς παρθένου ὁ ἄνθρωπος, οὔτε μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ἔτι ἡ σάρξ [2] ἐν τοῖς ἑαυτῆς ἰδιώμασιν. εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκαμεν ποτέ, φησι, κατὰ σάρκα Χριστὸν· ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν. [3] οὐ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, σάρξ διέμεινεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τρεπτὸν μὲν τὸ ἀνθρώπινον, ἄτρεπτον δὲ τὸ θεῖον, ἡ μὲν θεότης πρὸς πᾶσαν τροπήν ἐστιν ἀκίνητος, οὔτε πρὸς [4] τὸ χεῖ-

quoniam immutabilis quidem divinitas est, humanitas verò mutabilis, propterea divinitas quidem nullis mutationibus obno-

1 Corrector hunc articulum delet.

2 Hæc Nysseni verba intelligenda sunt non de proprietatibus carnis, quæ à Græcis ἀδιάφοροι, à Latinis specificæ dicuntur, sine quibus caro constare non potest; sed de proprietatibus illis, quas accidentales vocant, puta, corruptibilem, mutabilem, & passionibus obnoxiam esse. Postremis tantùm hisce proprietatibus Christi carnem post resurrectionē caruisse censuit Nyssenus; non verò specificis illis, quæ carnē necessitate naturæ comitantur. Apertè enim fatetur tum hic, tum alibi, Christi carnem post resurrectionem mutationem in melius sortitam fuisse. Quin & in resurrectione factam fuisse animæ cū corpore unitionem ait c. 55. & post resurrectionem Christum dominicū in cælo carnem collocasse, & Christi corpus in cælis existere, disertis verbis affirmat in fine hujus antirrhetici. Sed quoniam Apollinaris ita unam eandemq; carnē, tam ante, quàm post resurrectionē Christum habuisse putabat, ut non modò substantia carnis, sed & eadem corporis forma, crassities atque moles, cæteræque passiones, quas accidentales vocant, in glorificatā Christi carne retinerentur, quemadmodum Nyssenus ipse inferiùs cap. 57. testatur; hinc factum est, ut idem Nyssenus adversùs Apollinarem disputans, Christi carnem in cælos assumptam, nec in suis proprietatibus perseverasse, nec corruptibilem, nec corpoream, nec figuratam fuisse affirmaverit; non quòd ipse Christi carnem in æthercam, & divinam qualitatem conversam fuisse, cum Origene, ejusque asseclis putaret; sed quòd non ita corporeā & figuratam esse diceret, quemadmodum Apollinaris æstimabat. Non negat ergo absolutè Nyssenus in glorificato Christi corpore substantiam, figuramque carnis; sed ab eodem corpore excludit dumtaxat crassitiem illam, atque figuram magis sensibilem, quæ Christi humanitati in statu mortalitatis competebat, quamque in eodem corpore adhuc perdurare putabat Apollinaris. Sed de hac Nysseni sententiā vide plura in prolegomenis nostris.

3 Corrector, οὐδὲ γάρ.

4 Ita Corrector, antea contrario sensu τὸ κρεῖττον.

χεῖρον ἀλλοιουμένη, τὸ μὲν γὰρ χεῖρον οὐ παραδέχεται, τὸ δὲ κρεῖττον οὐκ ἔχει· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις [1] ἐν Χριστῷ πρὸς τὸ κρεῖττον κέχρηται τῇ ῥοπῇ, ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἄφθαρτον ἀλλοιωθεῖσα, ἀπὸ τοῦ ἐπικήρου πρὸς τὸ ἀκήρατον, ἀπὸ τοῦ ὀλιγοχρονίου πρὸς τὸ ἀΐδιον, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ καὶ κατεσχηματισμένου πρὸς τὸ ἀσώματόν τε, καὶ ἀσχημάτιστον.

LIV. Ἐπειδὴ δέ φασιν ἡμᾶς λέγειν πεπονθέναι τὸν ἄνθρωπον, οὐ τὸν Θεὸν, ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκουσάτωσαν, ὅτι τὴν [3] θεότητα ἐν τῷ πάσχοντι εἶναι ὁμολογοῦμεν, οὐ μὴν τὴν ἀπαθῆ φύσιν, ἐμπαθῆ γενέσθαι. ὡς δ' ἂν σαφέστερον γένοιτο τὸ λεγόμενον, ταύτην ἔχομεν τὴν διάνοιαν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκ νοερᾶς ψυχῆς, σώματι συνδραμούσης, τὴν ὑπόστασιν ἔχει· φύεται δὲ τὸ συναμφότερον [4] ἀφορμῆς τινὸς ὑλικῆς προκαταβαλλομένης αὐτοῦ τῆς συστάσεως. ἡ δὲ ὕλη ἐκείνη θείᾳ δυνάμει ζωοπλασηθεῖσα, ἄνθρωπος γίνεται· ὡς εἴ γε δοίη τίς καθ' ὑπόθεσιν, μὴ συμπαρεῖναι τὴν δημιουργικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πρὸς τὴν τοῦ πλασσομένου σύστασιν, ἀργὴ πάντως μένει καὶ ἀκίνητος, μὴ ζωογονουμένη διὰ τῆς ποιητικῆς ἐνεργείας

noxia est, nec in deterius convertitur; nam quod pejus est non admittit, & quod melius est obtinere non potest. At verò humana natura in Christo mutationem in melius sortitur, dum è corruptibili in incorruptibilem, è fluxâ fragilique, in stabilem ac permanentem, ex temporaneâ in immortalem, è corporeâ & figuratâ [2] in incorpoream, nullâq; figurâ expressam permutatur.

LIV. Quoniam verò asserunt, nos dicere hominem passum fuisse, non Deum, hæc à nobis audiant. Divinitatem quidem in eo, qui passus est, inesse fatemur, non verò impatibilem naturam evasisse patibilem. Ut autem quod dicimus, fiat manifestius, hæc nostra sententia est. Humana natura ex animâ intellectu præditâ, corpori conjunctâ, subsistentiam habet, hæc autem utriusq; conjunctio fit, materiali quadam substantiâ, veluti quodam fundamento, ante ipsius constitutionem positâ. Materies autem illa, divinâ virtute in animal efformata, homo fit, ita ut si quis ad animal efformandum conditricem Dei virtutem non intervenire ex suppositione concedat, otiosa prorsus atque immutata maneat materia, utpote quæ vitam ab effectrice virtute non acci-

1 Corrector, ἐν τῷ Χριστῷ.

2 Quomodo hæc intelligenda sint, vide in notis ad paginam præcedentem.

3 Corrector, [illegible] μὲν ἐν.

4 Ita Corrector, malè antea [illegible].

accipiat. Quemadmodum igitur in nobis vivificam quandam virtutem materiæ supervenire intelligimus, per quam homo, ex animâ & corpore constans, efformatur; ita in Mariâ Virgine factum est, ut Altissimi virtus per vivificantem Spiritum in immaculatum corpus immaterialiter insinuata, & incorruptam Virginis puritatem in carnis materiam assumens, partem illam ex virgineo corpore ad efformandum fœtum collatam susceperit; eoque pacto conditus fuerit novus re verâ homo, qui primus solusque talem subsistendi modum in se ipso monstravit, qui divino non humano more formatus est, divinâ virtute æqualiter per totam coagmentationis illius naturam ita permeante, ut neutrum divinitatis expers fuerit, sed cum utroque, animâ, inquam, & corpore, juxta utriusque modulum coalesceret, atque congrueret. Quemadmodum igitur, homine jam genito, opus non habuit gigni divinitas omnibus seculis antiquior, & in æternum permanens; sed semel in hominis generatione, atque structurâ, unum cum ipso facta, in ejusdem etiam hominis ortu unà cum illo in lucem editur; ita nec resurgere opus habet, quæ nunquam mortua est; sed in eo, qui virtute divi-

γίνεσθαι ἡ ὕλη. ὥσπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν ζωοποιός τις δύναμις ἐνθεωρεῖται τῇ ὕλῃ, ἀφ' ἧς ὁ ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συνεστὼς ἄνθρωπος διαπλάσσεται· οὕτως ὅτι ἐπὶ τῆς παρθενίας ἡ τοῦ ὑψίστου δύναμις, διὰ τοῦ ζωοποιοῦντος Πνεύματος ἀΰλως τῷ ἀμιάντῳ σώματι ἐμφυεῖσα, καὶ ὕλην τῆς σαρκὸς, τὴν ἀφθορίαν τῆς παρθένου ποιησαμένη, τὴν ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος πρὸς τὸ πλασσόμενον συνεισφορὰν παρεδέξατο· καὶ οὕτως ἐκτίσθη ὁ καινὸς, ὡς ἀληθῶς, ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος καὶ μόνος τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς ὑποστάσεως ἐφ' ἑαυτοῦ καταδείξας, ὁ κατὰ Θεὸν κτισθεὶς, οὐ κατὰ ἄνθρωπον, τῆς θείας δυνάμεως κατὰ τὸ ἴσον διὰ πάσης δὲ τοῦ συγκρίματος φύσεως διηκούσης· ὡς [1] μηδ' ἑτέρου ἀμοιρεῖν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις, ἐν ψυχῇ λέγω καὶ σώματι, καθὼς εἰκὸς, [2] ἑκατέρῳ προσφυῶς τε καὶ καταλλήλως εἶναι. ὥσπερ οὖν τοῦ ἀνθρώπου τικτομένου, ἡ θεότης τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἐδέετο, πρὸ πάντων αἰώνων οὖσα, καὶ εἰς ἀεὶ διαμένουσα, ἀλλ' [3] ἅπαξ ἐν γενομένη κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατὰ τὴν [4] γέννησιν ἐκείνῳ συναναφαίνεται· οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀναστῆναι χρήζει ἡ ἀεὶ ζῶσα, ἀλλὰ ἐν τῷ διὰ τῆς θείας

1 Corrector, μηδέτερον.
2 Corrector, ἐν ἑκατέρῳ.
3 Ita Corrector, malè antea, ἅπαξ ἐγγενομένη.
4 Corrector, γένεσιν.

θείας δυνάμεως εἰς τὴν ζωὴν ἐπαναγομένῳ ἀνίσαται, [1] οὐκ αὐτὴ ἐγειρομένη, οὐδὲ γὰρ πέπτωκεν· ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ τὸν πεπτωκότα ἐγείρουσα. εἰ οὖν [2] τὸ θεῖον οὔτε γεννήσεως, οὔτε ἀναστάσεως δέεται, δηλονότι καὶ τὸ πάθος, οὐχ' ὡς τῆς θεότητος παχούσης, ἐπιτελεῖται, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ πάσχοντι οὔσης, καὶ διὰ τῆς πρὸς τὸν πεπονθότα ἑνώσεως, τὸ ἐκείνου πάθος οἰκειουμένης. ἡ γὰρ θεία φύσις, [3] καθὼς εἴρηται, τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι καταλλήλως ἐμφυεῖσα, καὶ ἓν πρὸς ἑκάτερον [4] γενομένη. ἐπειδὴ ἀμεταμέλητα, φησι, τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, [5] οὐδέτερον τούτων ὑποχωρεῖ· ἀλλὰ εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένει. οὐδὲ γάρ ἐστι τὸ χωρίζον τινὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συναφείας, πλὴν ἁμαρτίας· οὗ δὲ ἡ ζωὴ ἀναμάρτητος, τούτου πάντως [6] ἀχώριστος ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἕνωσις.

LV. Ἐπεὶ οὖν δι' ἀμφοτέρων τὸ ἀναμάρτητον, διὰ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, ἐν ἑκατέρῳ κατὰ τὸ εἰκὸς ἦν τῆς θείας φύσεως ἡ παρουσία· τοῦ δὲ θανάτου τὸν μερισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐργασαμένου, τὸ μὲν σύνθετον διετέμνετο, [7] τὸ δὲ ἀσύ-

divinâ ad vitam redit, & ipsa resurgit; non quòd divinitas à mortuis suscitetur, neque enim cecidit, sed quia in se ipsâ eum, qui ceciderat, excitavit. Si igitur divinitas, utpote quæ semper existat, neque nasci, neque resurgere opus habet, consequēs est, Christi quoque passionem ita perfici, non quasi divinitas passa sit, sed quasi ipsa divinitas in eo, qui patiebatur, existeret, & per unionem cum eodem initam, illius passionem sibi quoque propriam efficeret. Divina quippe natura tum animę, tum corpori, uti diximus, promiscuè insinuata, unumque cum utroque facta, quoniam, *Sine pœnitentiâ*, inquit, *sunt dona Dei*, ab eorum neutro recedit, sed jugiter permanet; nihil enim est quod hominem quempiam à conjunctione cum Deo separet, præter peccatum; cujus autem vita ab omni peccati labe immunis est, hujus cum Deo conjunctio nullo unquam pacto dirimi potest. Rom. 11. 29.

LV. Quoniam itaq; in neutro, hoc est, in animâ, & corpore, peccatum locum habuit, in utroque pro utriusque modulo præsens erat natura divina; sed ubi mors, ut à corpore anima sejungeretur, effecit, quod quidem compositum erat, dissolutum fuit, compositionis verò expers dissolutionem

1 Corrector, οὐχ' αὐτή.
2 Corrector, τὸ θεῖον, τὸ ἀεὶ ὄν, οὔτε.
3 Ita Corrector, antea καθ' ὃν εἴρηται.
4 Corrector, γενομένη διὰ τῆς ἀνακράσεως· ἑνωθεῖσα, ut sit, *Unumque cum utroque per commixtionem facta*.
5 Corrector, οὐδέτερον τούτων ἀποχωρεῖ.
6 Corrector, ἀχώριστον ὅτι ἡ πρὸς.
7 Corrector, τὸ δὲ ἀσύνθετον οὐ διετέμνετο, ἀλλ' ἀδιάστατον.

tionem passum non est, sed in utroque integra divina natura permansit. Cæterùm divinitatem in corpore quidem perstitisse argumento est, quòd post mortem caro incorrupta permanserit, nam Deo maximè propria est incorruptio: eandem verò divinitatem ab animâ tūc non fuisse secretam, inde patet, quòd per illam latroni ad Paradisi ingressum via patefacta fuerit. Postquam igitur impletum fuit mysterium, cùm scilicet divina virtus duabus humanæ naturæ partibus sese ingessit, & per utrunque, animam, scilicet, & corpus, unicuique parti, eisdem affini atque cognatæ, vivificantem virtutem indidit, nempe, per carnem quidem corpori, per animam verò animæ, animam, inquam, mente præditam, & non rationis expertem, nam quod mente caret, belluinum est, non humanum; tunc quæ ab initio corpori atque animæ commixta fuit divinitas, semperque permansit, in resurrectione ejus, qui

Rom. 6.4. occubuit, suscitatur, atque ita Christus à mortuis resurrexisse dicitur, qui quidem & jamdudum Christus erat, & Christus tum demum factus fuit; erat quidem juxta suum ab initio, & ante omnia secula regnum; factus verò est, quando pastoribus Angeli annunciaverunt gaudium magnum, quod futurum erat omni populo in

ἀσύστατον οὐ διΐστατο, ἀλλ' ἀδιαστάτως ἐν ἑκατέρῳ ἦν. τεκμήριον δὲ τοῦ μὲν [1] ἐν σώματι τὸν Θεὸν εἶναι, τὸ ἐν ἀφθαρσίᾳ φυλαχθῆναι τὴν σάρκα μετὰ τὸν θάνατον, Θεὸς γὰρ πάντως ἐστὶν ἡ ἀφθαρσία· τοῦ δὲ τῆς ψυχῆς μὴ ἀποχωρῆσαι, τὸ δι' ἐκείνης ὁδοποιηθῆναι τῷ λῃστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον εἴσοδον. ἐπειδὴ τοίνυν [2] ἐπληρώθη τὸ μυστήριον, τῆς θείας δυνάμεως τῷ διπλῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐγγινομένης, καὶ δι' ἑκατέρου τῷ συγγενεῖ μέρει τὴν ζωοποιὸν ἐναποθεμένης ἐνέργειαν· διὰ μὲν τῆς σαρκὸς τῷ σώματι, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς τῇ ψυχῇ, τῆς νοερᾶς λέγω, καὶ οὐ τῆς ἀλόγου, κτηνῶδες γὰρ, καὶ οὐκ ἀνθρώπινόν ἐστι τὸ ἀνόητον· τότε ἡ ἐξ ἀρχῆς ἐγκραθεῖσα τῷ σώματι, καὶ τῇ ψυχῇ θεότης, καὶ μέχρι παντὸς παραμείνασα, ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ κειμένου ἐγείρεται, καὶ οὕτω Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγηγέρθαι λέγεται, ὁ αὐτὸς καὶ ὢν Χριστὸς, καὶ γενόμενος· ὢν μὲν κατὰ τὴν προαιώνιον βασιλείαν, γενόμενος δὲ ὅτε εὐηγγελίζοντο τοῖς ποιμέσιν οἱ Ἄγγελοι τὴν μεγάλην χαρὰν, τὴν ἐσομένην παντὶ τῷ λαῷ ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ σωτῆρος, [3] ὅς ἐστί,

φησι,

1 Corrector, ἐν τῷ σώματι.
2 Corrector, ἐπληρώθη τῷ θανάτῳ τὸ μυστήριον, τῆς θείας.
3 Corrector, ὅ ἐστι, secus atque sacer textus habet.

φησι, Χριστὸς Κύριος προσφόρως ὀνομαζόμενος κατὰ τὸν λόγον τοῦ Γαβριὴλ, τοῦ εἰπόντος, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεσθαι τῇ παρθένῳ καὶ δύναμιν ὑψίστου ἐπισκιάσειν. ὁ τοίνυν οὕτω τεχθεὶς εἰκότως καὶ ὁ Χριστὸς, καὶ Κύριος λέγεται· Κύριος μὲν διὰ τὴν δύναμιν τοῦ ὑψίστου, Χριστὸς δὲ διὰ τὸ πνεῦμα τῆς χρίσεως· οὐ γὰρ ὁ προαιώνιος τότε χρίεται, ἀλλὰ περὶ οὗ φησὶν, ὅτι, υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. τὸ γὰρ σήμερον τῶν δύο τοῦ χρόνου τμημάτων, τοῦ παρῳχηκότος τε, καὶ τοῦ μέλλοντος τὸ μέσον ἐστίν· ὁ δὲ τῶν αἰώνων ποιητὴς, πῶς ἐν μέρει τοῦ χρόνου καὶ γεννᾶται, καὶ χρίεται; ὥστε ἡ θεότης καὶ οὐ τέθνηκε, καὶ ἐγήγερται· οὐ [2] τέθνηκε γὰρ, ὅτι τὸ μὴ συντεθὲν οὐ διαλύεται· ἐγήγερται δὲ, ὅτι ἐν τῷ λυθέντι οὖσα ἑαυτῇ συνεπαρθῆναι τὸν κατὰ τὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης πεσόντα φύσεως παρεσκεύασεν· ὡς ἂν ἑκατέρῳ μέρει, τὸ οἰκεῖον προφερομένῳ, παροῦσα, τὴν τῶν σωμάτων φύσιν διὰ τοῦ σώματος, τὴν δὲ τῶν ψυχῶν διὰ τῆς ψυχῆς ἐξιάσαιτο. πάλιν δὲ δι' ἑαυτῆς τὸ διακεκριμένον ἑνώσασα, ἐν τῷ ἐπαιρομένῳ ἀνίσταται. καὶ ὥσ-

in Salvatoris nativitate, qui est, inquit Scriptura, Christus Dominus, appositè & congruenter hôc insignitus nomine, juxta Gabrielis verba, qui ait, Spiritum sanctum in Virginem superventurum, & Altissimi virtutem eidem obumbraturam. *Luc.2.11.* Qui igitur hoc pacto genitus est, tum Christus, tum Dominus jure merito dicitur; Dominus quidem ob virtutem Altissimi, Christus verò ob Spiritum Sanctum. Neque enim tunc ungitur, qui æternus est, sed ille, de quo dicitur, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. *Psal.2.7.* Vox enim *hodie*, significat, quod inter duas temporis partes, præteriti, videlicet, & futuri, medium est: seculorum verò conditor quomodo in aliquâ temporis parte nasci, atque ungi potest? Quamobrem Divinitas & non interiit, & tamen resurrexit; non interiit, quoniam quod compositionis expers est, non dissolvitur; resurrexit verò, quoniam in eo, quod dissolutum fuit, existens, id quod secundùm humanæ naturæ leges ceciderat, unà secum ut suscitaretur effecit, ut in utrâque parte, naturæ suæ proprietates seorsim exhibente, manens, corpore quidem corporum naturæ, animâ verò animarum itidem naturæ mederetur; & rursus, quod separatum erat, per semetipsam uniens, in eo, qui exaltatur, ipsa quoque resurgit. Et quemadmodum si arundo (nil enim vetat quo mi-

1 Corrector, καὶ Χριστὸς.   2 Corrector, τέθνηκε μὲν, ὅτι.

minus similitudine ex corporeis rebus petitâ mysterium dispensationis, quę per resurrectionem facta est, explicemus) in duas partes scindatur, & quis in unâ extremitate summitates hujusmodi duarum partium arundinis conjunxerit, necesse est, ut una pars tota arundinis cum alterâ totâ parte copuletur, quia nimirum per unius extremitatis commissuram atque constrictionem, altera quoque extremitas simul aptatur. Ita & in Christo animæ cum corpore unitio per resurrectionem facta, totam, quatenus unum quid est, humanam naturam, in animam, & corpus per mortem bipertitò scissam, rursus coalescere facit, dum spe resurrectionis disjunctarum rerum concursum efficit: & hoc est, quod à Paulo dicitur, 1. Cor. 15. 20. & 22. Christum, nempe, resurrexisse à mortuis, primitias dormientium; & sicut in Adam omnes morimur, ita & in Christo omnes vivificari. Nam juxta allatum modò arundinis exemplum ex eâ quidem extremitate, qua ab Adamo initium sumit, natura nostra per peccatum scissa fuit, animâ, videlicet, à corpore per mortem separatâ; ex ea verò parte, qua Christum pertingit, eadem humana natura in pristinũ statum restituitur, dũ in Christi hominis resur-

ὥσπερ, κωλύει γὰρ οὐδὲν, σωματικῶς τὸ μυστήριον τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν οἰκονομίας ἐνδείξασθαι, [1]καθάπερ τοίνυν εἰ διχῆ κάλαμος διασχισθείη, καί τις κατὰ τὸ ἓν πέρας, τὰ ἄκρα τῶν τοῦ καλάμου τμημάτων ἑνώσειεν, ὅλον ἐξ ἀνάγκης τὸ τμῆμα τοῦ καλάμου πρὸς τὸ ὅλον συναρμοσθήσεται, διὰ τῆς ἐν τῷ ἑνὶ πέρατι συμβολῆς τε καὶ σφίγξεως πρὸς τὸ ἕτερον πέρας συναρμοζόμενον· οὕτως ἡ ἐν ἐκείνῳ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα γενομένη διὰ τῆς ἀναστάσεως ἕνωσις, πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχὲς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, [2]διχῆ διὰ τοῦ θανάτου, ψυχῇ τε καὶ σώματι μεμερισμένην, πρὸς συμφυΐαν ἄγει, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως τὴν συνδρομὴν τῶν διεστηκότων ἁρμόσασα, καὶ τοῦτο ἐστι τὸ παρὰ τοῦ Παύλου λεγόμενον, ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. καὶ ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθησόμεθα. κατὰ γὰρ τὸ τοῦ καλάμου ὑπόδειγμα, [3]ἀπὸ μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀδὰμ πέρατος, ἡ φύσις ἡμῶν διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐσχίσθη, τῷ θανάτῳ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος διαιρεθείσης· ἀπὸ δὲ τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν μέρους πάλιν ἡ φύσις ἑαυτὴν ἀναλαμβάνει, πάντῃ τῆς διαιρέσεως πρὸς ἑαυτὴν ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν ἀνθρώπου συμ-

1 Corrector, addidit τοίνυν. 2 Adverbium διχῆ, Corrector addidit. 3 Corrector, ἀπὸ. Mox addidi, sensu ita poscente, propositionem, κατὰ, quæ per Librarii errorem omissa fuit in codice Vaticano.

συμφυομένης, διὰ τοῦτο τοίνυν συναποθνήσκομεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, οὐ τοῦτον λέγω τὸν ἀναγκαῖόν τε καὶ κοινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν θάνατον· τοῦτο γὰρ καὶ μὴ βουλομένων γενήσεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ ἑκουσίως ἀποθανόντι συναποθνήσκειν χρὴ [1] θέλοντας, προσήκει τὸν ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἐπινοῆσαι θάνατον· οὐ γάρ ἐστι διὰ τοῦ κατηναγκασμένου ἡ πρὸς τὸ ἑκούσιον μίμησις. ἐπειδὴ τοίνυν ὁ ἐκ φύσεως ἐπικείμενος ἑκάστῳ θάνατος, πάντῃ καὶ πάντως γίνεται, καὶ βουλομένων, καὶ μή· οὐκ ἂν δέ τις τὸ πάντως γενόμενον τῷ ἑκουσίῳ λογίσαιτο· διὰ τοῦτο ἕτερον τρόπον τῷ ἑκουσίως [2] ἀποθανόντι συναποθνήσκομεν, τῷ μυστικῷ ὕδατι διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνθαπτόμενοι. συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα τῇ μιμήσει τοῦ θανάτου [3] ἐπακολουθήσῃ καὶ ἡ τῆς ἀναστάσεως μίμησις.

LVI. Πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς τοῦ λό-
» γου μετέλθωμεν. Πῶς, φησὶ, Θεὸς
» ἄνθρωπος γίνεται, μὴ μεταβληθεὶς
» ἀπὸ τοῦ εἶναι Θεὸς, εἰ μὴ νοῦς ἐν ἀνθρώ-
» πῳ κατέστη. Ἆρα συνῆκεν ἅπερ ἐφθέγξατο; [4] ἀμετάβλητον λέγει τὸ θεῖον, καὶ καλῶς τοῦτο λέγει· τὸ γὰρ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον, ἕτερόν τι, παρ' ὅ ἐστι,

resurrectione scissura jam facta penitus coalescit. Propterea igitur simul cum eo, qui pro nobis mortuus est, morimur, non hanc dico necessariam, communemque naturę nostræ mortem; hoc enim & invitis accidet: sed quoniam par est, ut ei, qui voluntariè mortuus est, lubentes volentesque commoriamur, idcirco voluntaria, & quæ in potestate nostrâ posita sit, aliqua nobis reperienda mors est; cùm fieri non possit, ut eo, quod invitè ac repugnanter fit, quæ voluntaria sunt, imitentur. Quoniam igitur mors, utpote quæ naturæ lege omnibus definita est, tum volentibus, tum nolentibus omnino accidit, & quod necessariò fit, voluntarium nemo unquam dixerit; propterea alio diverso modo, sponte morienti commorimur, mysticâ, nempe, in aquâ per baptismum sepulti; nam, *Consepulti*, inquit, *sumus cum illo per baptismum in mortem*, ut mortis imitationi resurrectionis quoque imitatio respondeat. Rom. 6. 4.

LVI. Sed ad alia pergamus *Quomodo*, inquit, *Deus fit homo, Deus esse non desinens, si mentis loco non statuatur in homine*. Intelligit ne ipse quæ loquitur? Divinitatem immutabilem esse dicit, idque rectè; nam quod semper unum & idem, & sui simile est,

1 Corrector, ἐθέλοντας.
2 Ita Corrector antea, συναποθανόντι.
3 Et hæc Correctoris emendatio est, antea enim erat, ἀκολουθήσῃ.
4 Corrector, ἀμετάβλητον εἶναι λέγει.

est, aliud ab eo, quod est, fieri, suapte naturâ, non potest; sed in alio quidem esse potest, aliud verò fieri non potest. Quid igitur, ut Apollinaris ait, mens illa in homine fuit? Nunquid immutabilis naturæ majestatem retinuit; an verò è sublimi illo statu ad humilem transitu facto, ita humanæ naturæ angustiis seipsam inclusit, ut quanta hæc est, tanta & ipsa evaserit? [3] Igitur divinitati æqualis est mens humana, si quemadmodum ait Apollinaris, mens hominis facta est divina natura. Si enim peræque humana natura vel nostram mentem, vel mentis loco Deum recipit, magnitudine æquales ac pares inter se essent divinitas, & mens humana, quandoquidem in eo, quod mentem capit, divinitas quoque contineretur. Veluti si quis vase aliquo vacuo frumentum, vel quodpiam aliud semen dimetiatur, nemo utique dixerit, id quod eâdem mensurâ æquatur, quantitate ab alio differre; æquale enim est frumentum avenæ, cùm evacuatus illis seminibus modius, ad aliud opus adhibetur. Igitur si mentis locum divinitas occupat, nemo utique dixerit divinitatem mente excel-

ὅ ἐστι, γίνεσθαι, φύσιν οὐκ ἔχει· ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ μὲν γίνεται, ἕτερον δὲ οὐ γίνεται. τί οὖν ὁ νοῦς ἐκεῖνος ὁ καθὼς [1] ὁ Ἀπολινάριος λέγει, ὁ ἐν ἀνθρώπῳ γενόμενος; ἆρα ἐν τῷ μεγαλείῳ τῆς ἀμεταβλήτου διέμενε φύσεως, ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν πεποίηται τὴν μετάστασιν, τῇ τοῦ ἀνθρωπίνου βραχύτητι ἑαυτὸν ἐμπεριγράψας, καὶ ὅσος οὗτός ἐστι, [2] τοσοῦτος κἀκεῖνος γενόμενος; [3] οὐκοῦν ἴσος ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐστὶ τῇ θεότητι, εἴπερ, καθώς φησιν ὁ Ἀπολινάριος, νοῦς ἀνθρώπου ἡ θεία φύσις ἐγένετο· εἰ γὰρ ὁμοίως ἡ ἀνθρωπίνη δέχεται φύσις, ἢ τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον, ἢ ἀντὶ τοῦ νοῦ τὸν Θεὸν, ἰσομεγέθη ταῦτα ἂν εἴη ἀλλήλοις, καὶ ἰσοστάσια, εἴπερ ἐν ᾧ χωρεῖται ὁ νοῦς, ἐν τούτῳ καὶ ἡ θεότης περιλαμβάνοιτο· ὡς εἴ τις ἀγγείῳ τινὶ [4] κενῷ σῖτον, ἢ ἕτερόν τι τῶν σπερμάτων ἀπομετροίη, οὐκ ἄν τις εἴποιτο τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἰσούμενον, κατὰ τὸ ποσὸν διαφέρειν τοῦ ἄλλου· ἴσος γάρ ἐστι πυρὸς ταῖς ὀλύραις, ὅτ' ἂν ἀποκενωθέντων τοῦ μεδίμνου [5] τῶν σπερμάτων ἐκείνων ἀντιπληρώσῃ τὸ ἕτερον ἔργον. οὐκοῦν εἰ ἀντὶ τοῦ νοῦ ἡ θεότης γίνεται, οὐκ ἄν τις ὑπερβάλλειν εἴποι παρὰ τὸν νοῦν τὴν θεότητα, εἴπερ ὁμοίως

1 Articulum Corrector addidit.
2 Corrector, ποσοῦτος.
3 Hunc locum in epitomen contractum usque ad illa verba, πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἐλαττούμενον, refert Euthymius Zigabenus in Panopliâ pag. 529. Versiculo primo.
4 Ita necessariò mihi legendum videtur, licèt in codice Vaticano sit κενῷ.
5 Vox ἐκείνων Corrector addidit.

ὁμοίως ἐκείνῳ χωρεῖται καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῆς φύσεως; ἢ οὖν ἴσος ἐστὶν ὁ νοῦς τῇ θεότητι, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος βούλεται, καὶ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο μεταστὰς, οὐκ ἠλλοιώθη· ἢ καταδεέστερον ὁ νοῦς παρὰ τὸ θεῖον, [1] ὁ τοῦτο ἐξ ἐκείνου γενόμενος, πρὸς τὸ ἀτελέστερον ἠλλοιώθη. ἀλλὰ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι κατὰ τὸ ἴσον ὑποβέβηκε [2] τῇ ἀπεριστάτῳ τε καὶ ἀπεριλάστῳ φύσει πᾶν τὸ ἐν τῇ κτίσει νοούμενον, ὡς [3] ἴσην τὴν τροπὴν, κἂν εἰς κτίσμα, κἂν εἰς νοῦν, τίς λέγοι μεταβεβλῆσθαι τὸ θεῖον· ὥστε εἰ τὸ, [4] ἐν νῷ γενέσθαι, τροπὴν ὁ Ἀπολινάριος [5] οὐκ οἴεται, οὐδὲ τὸ δίχα διανοίας καταμιχθῆναι τῷ ἀνθρώπῳ, προσμαρτυρεῖ τῷ ἀναχραθέντι τὸ ἀναλλοίωτον, [6] ἀλλ' εἴπερ οὐκ ἠλλοιώθη, σὰρξ γενόμενος, πολὺ μᾶλλον ἐν τῷ ἀτρέπτῳ διέμεινε, καὶ πρὸς τὸν νοῦν ποιησάμενος τὴν ἀνάκρασιν· εἰ δὲ τῷ ἐν νῷ γενέσθαι κατηγορεῖ τὴν τροπὴν, καὶ ἡ πρὸς τὴν σάρκα οἰκείωσις, οὐκ ἐκφεύγει πάντως τὴν κατηγορίαν τῆς ἀλλοιώσεως.

LVII. Ἔτι φησὶ, τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ, παρίημι, Εἰ μετὰ τὴν ἀνάστα-

excellentiorem esse, cùm istam perinde ac illam humana natura capiat. Vel igitur æqualis est mens divinitati, ut Apollinaris censet, & è suo statu in illam conversa, non immutata fuit; vel divinitate mens est inferior, & quod in eam conversum est, in deterius est commutatum. Atqui cunctis notum est, naturâ illâ, quam nemo attingere, aut æquare potest, inferioris æquè conditionis esse quidquid in creatarum rerum numero habetur; ita ut par sit mutatio, si quis Deum vel in hominis mentem, vel in aliam quamcunque rem creatam mutatum fuisse affirmaverit. Quamobrem si ex Apollinaris sententiâ, [5] non mutatur divinitas, dum humanæ mentis locum subit, profectò nec etiam mutabitur, si cum homine mente destituto conjungatur; sed si Verbum caro factum, non mutatum fuit, multo magis immutatum permansit, dum menti commixtum fuit. Quod si mutationem fieri, ex eo arguitur, quòd in mentis locum substituatur; eandem prorsus mutationem fieri, ex eo, quòd carnem sibi copulaverit, constabit.

LVII. Præterea inquit, nam quæ in medio sunt, prætermitto,

1 Ita Corrector, malè antea ὁ τοῦτο; sed legendum videtur ἢ, τοῦτο.

2 Corrector, τῇ ἀπεράντῳ τε καὶ ἀπερινοήτῳ φύσει.

3 Corrector, ἴσην ἤτοι τήν.

4 Ita Corrector, malè antea ἐν ᾧ.

5 Locus iste sine particulâ negativâ legitur in codice Vaticano; sed eam necessariò hic reponendam esse, non modò subsequens statim negatio indicat; sed tota Nysseni argumentatio, ac potissimùm postrema ejus pars, apertè declarat.

6 Ita Corrector antea ὃς ἴσως.

mitto, *Si post resurrectionem Deus evasit, & non amplius homo est, quomodo filius hominis mittet Angelos suos? & quomodo videbimus Filium hominis venientem in nubibus cæli? Quomodo etiam priusquam unus cum Deo fieret, & deificaretur, ait, Ego & Pater unum sumus?* Hæc ille ut adstruat, [2] humani corporis naturā nullatenus in magis divinum quendam statū transiisse; sed ungues, capillos, figuram, habitum, molemque, corporis, denique cæteras sive exteriores, sive interiores ejusdem corporis partes in Christo adhuc immutatas permanere. Ego verò non oportere humilia adeo atque abjecta de Deo opinari, pluribus probare supervacaneum arbitror, cum ipsemet adversariorum sermo, quàm absurda sit hæc sententia, palàm faciat. Verùm ne divina eloquia ad fabulæ hujus confictionem quidpiam sibi conferre censeat, brevibus singula quæque ejus dicta percurram. Quoniam, ait, qui in universi consummatione Angelos mittit, Filius hominis dicitur, hinc credendum esse putat, illum in iis, quæ

Mat. 24. 30. & 31.

Jo. 10. 30.

στασιν Θεὸς γέγονε, καὶ οὐκέτι ἐστὶν ἄνθρωπος, [1] πῶς υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποστελεῖ τοὺς Ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ πῶς ὀψόμεθα τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν; πῶς δὲ καὶ πρὶν ἑνωθῆναι, καὶ ἀποθεωθῆναι λέγει, ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμέν; Ταῦτα διέξεισιν ἐκεῖνος, διὰ τῶν εἰρημένων κατασκευάζων, [2] ὅτι οὐδὲν πρὸς τὸ θειότερον ἡ τοῦ σώματος φύσις μετεποιήθη· ἀλλ' ἔτι περὶ αὐτὸν αἱ τρίχες, οἱ ὄνυχες, [3] ἡ μορφὴ, τὸ σχῆμα, ἡ τοῦ ὄγκου περιγραφὴ, καὶ τὰ λοιπὰ, δηλονότι, ὅσα τε φαινόμενα, [4] καὶ ὅσα τε κρύφια τῶν μερῶν τοῦ σώματος. ἐγὼ δὲ τὸ μὲν [5] μὴ δεῖν οὕτως χαμαιπετῆ καὶ χαμαίζηλα περὶ τὸν Θεὸν ἐννοεῖν, περιττὸν ἡγοῦμαι λόγῳ κατασκευάζεσθαι, αὐτοῦ [6] τοῦ τῶν ἐναντίων λόγου, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀτοπίαν κηρύσσοντος. ὡς δ' ἂν μὴ τὰ θεῖα λόγια συνεργεῖν αὐτῷ πρὸς τὴν μυθοποιΐαν λογίζοιτο, διὰ βραχέων ἕκαστον τῶν εἰρημένων [7] διαδραμοῦμαι. ἐπειδὴ, φησιν, ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ παντὸς ὁ τοὺς Ἀγγέλους ἀποστέλλων, υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται, διὰ τοῦτο μέχρι παντὸς οἴεται δεῖν ἐν τοῖς ἀνθρωπί-

1 Corrector, πῶς ὁ υἱὸς.
2 In margine Vaticani codicis manu diversâ à reliquo textu, sed veteri, ad hunc locum lector monetur his verbis, Σημείωσαι, ὅτι τὸ ῥητὸν τοῦτο πεπλάνηται. *Nota, dictum hoc falsatum fuisse.* Quæ verba de Apollinaris ne, an Nysseni textu intelligenda sint, ignoro.
3 Corrector, ἡ τροφὴ.
4 Corrector, καὶ ὅσα κρύφια.
5 Necessariam particulam negativam Corrector addidit.
6 Articulum quoque τοῦ Corrector addidit.
7 Corrector, ἐπιδραμοῦμαι.

σαρκίνοις [1] (αὐτὸν ἰδιώμασι) πιστεύειν δεῖ· καὶ οὐ μέμνηται τῆς Εὐαγγελικῆς φωνῆς, ὅπου πολλαχοῦ διὰ τῶν ἰδίων λόγων ὁ Κύριος, ἄνθρωπον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κατωνόμασεν. ἄνθρωπος ἦν οἰκοδεσπότης, ὁ τοῖς γεωργοῖς τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόμενος, ὁ μετὰ τὴν τῶν οἰκετῶν ἀναίρεσιν, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν ἀποστείλας, ὃν ἐκβαλόντες οἱ γεωργοὶ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονεύουσι; τίς δὲ ὑπῆρχεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὁ τὸν μονογενῆ πέμψας; τίς δὲ ὁ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονευθεὶς υἱός; ὁ δὲ τοῦ υἱοῦ τοὺς γάμους ἐπιτελῶν, οὐκ αὐτὸς ἀνθρωπικῶς ὑπὸ τοῦ λόγου διεσκιάσθη; εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτ' εἰπεῖν, ὅτι βοηθῶν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν καταφρονούντων τῆς ὁμοιοειδοῦς αὐτοῖς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο πιστεῦσαι αὐτοῦ τῇ θεότητι μὴ δυναμένων, ὡς ἂν μάλιστα τὸ χαῦνον τῆς διανοίας αὐτῶν τῷ φόβῳ συστείλας, εἰς πίστιν τονώσειε, φησί, τὸ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοὺς Ἀγγέλους ἐν τῇ κρίσει πέμπεσθαι; ἵν' ἡ τῶν φοβερῶν προσδοκία τὴν πρὸς τὸ φαινόμενον αὐτῶν ἀπιστίαν θεραπεύσειεν. ἀλλὰ καὶ ὄψεσθε, φησι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δόξης, καὶ δυνάμεως πολλῆς, καὶ τοῦτο συνᾴδει τοῖς

quæ humano corpori propria sunt, nunquam non esse per totam æternitatē permansurum: nec Evangelii verborum meminit, in quo multoties Christus Dominus ore proprio Deum, *Rom. 9. 5.*
qui est super omnia, hominem appellavit. Homo erat pater- *Mat. 21.35*
familias, qui vineam agricolis locavit, & factâ servorum cæde, unigenitum quoque filium suum misit, quem iidem agricolæ extra vineam ejicientes, occiderunt. Ecquis fuit homo ille, qui filium unigenitum misit? Ecquis etiam fuit filius ille, qui extra vineam necatus fuit?
Quin & sub illius parabolâ, qui *Mat. 22. 2.*
filio nuptias fecit, nonnè hunc ipsum, tanquam hominem, Scriptura describit? Quid si diceremus, Christum eorum infirmitati consulturū, qui sibi ipsis similem in eo naturam despicientes, ad ejus divinitatem credendam induci non poterant, idcirco filium hominis in ultimo judicio missurum Angelos dixisse, quò imbecilles infirmasque eorum mentes timore correptas, in fide roboraret, ac terribilium rerum expectatione eorundem circa ea, quæ suismet oculis aspiciebant, incredulitati mederetur? *Sed & videbitis*, inquit, *filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multâ & majestate*. Hoc sanè apprimè convenit cum iis, quæ antea tradidimus, sive de homine illo, qui vineam *Mat. 24.30.*

1 Duo hæc verba semicirculis inclusa, Corrector addidit.

neam plantavit, & de alio homine, qui filio suo nuptias fecit, sive de sensu, quem illis Scripturæ locis tribui debere docuimus. Quin & evangelicum sermonem nequaquam abjectæ huic Apollinaris opinioni favere, neque nos in eam sententiam adducere, ut [2] corporeum quidpiam in Christo esse censeamus, ex eo clarè demonstratur, quòd post sermonem illum, quo ejus in fine seculorum apparitio significatur, statim subjiciat, cunctos tunc visuros esse
Mat. 16. 27. Dominum in gloriâ Patris sui; ut ex dictis necessariò censendum sit, vel Patrem quoque humanâ præditum esse formâ, ut Filius, qui in specie humanâ videndus est, in gloriâ Patris appareat; vel si paternæ gloriæ majestas quacunque formâ, aut specie visibili caret, fateri etiam debemus, Filium humanâ specie figuratum non esse, quem in gloriâ Patris appariturum Scriptura pollicetur; alia est enim gloria hominis, & alia gloria Dei, qui est super omnia. *Sed*, inquit, *per carnem homines allocutus est*, *dum ait*, *Ego & Pater unum sumus*. O dementiam
Jo. 10. 30. hominis, qui Christum in fine seculi humanâ formâ apparciturum ex eo demonstrari putat, quòd in carne positus dixerit, *Ego & Pater unum sumus*! Ergo suâ hac ratiocinatione prorsus confirmat,

τοῖς προαποδεδομένοις, εἴτε ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ τὸν ἀμπελῶνα φυτεύσαντος, καὶ τὸν γάμον τοῦ [1] υἱοῦ ἐπιτελέσαντος, εἴτε καὶ τὴν προαποδοθεῖσαν διάνοιαν. καὶ ὅτι πάντη τῆς ταπεινῆς τοῦ Ἀπολιναρίου ὑπολήψεως ὁ λόγος ἀπήλλακται, καὶ [2] οὐδὲν σωματικὸν περὶ αὐτὸν ἐννοεῖν ὁ τοιοῦτος ὑποτίθεται λόγος, σαφὴς ἡ ἀπόδειξις ἐκ τοῦ προσκειμένου τοῦ λόγου, τοῦ τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ, τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων, μηνύοντι, ὅτι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ὀφθήσεται τῇ κτίσει ὁ Κύριος· ὡς ἀνάγκην ἐκ [3] τῶν εἰρημένων, ἢ καὶ τὸν Πατέρα νομίζειν ἀνθρωπικῶς διεσκευάσθαι, ἵνα ὁ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα φαινόμενος υἱὸς, ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς φαίνηται δόξῃ· ἢ εἴπερ [4] καθαρεύει πάσης μορφῆς, ἐν εἴδει θεωρουμένης, ἡ τῆς πατρικῆς δόξης μεγαλοπρέπεια, μηδὲ αὐτὸν ἀνθρωπικῶς σχηματίζεσθαι, τὸν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὀφθήσεσθαι δόξῃ ἐπαγγελλόμενον. ἄλλη γὰρ δόξα ἀνθρώπου, καὶ ἄλλη δόξα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. Ἀλλά φησι, διὰ σαρκὸς διαλεγόμενος τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. ὢ τῆς ἀνοίας,

1 Ita Corrector, malè antea τοῦ αὐτοῦ ἐπιτελέσαντος.

2 Hæc Nysseni verba eo modo sunt intelligenda, quo superiùs in notis ad cap. 53. hujus operis similia ejusdem verba intelligi debere monuimus.

3 Corrector, διὰ τῶν εἰρημένων.

4 Corrector, καθαρεύει.

ἀνοίας, τὴν ἀπόδειξιν οἴεσθαι, ἀνθρωπικὴν αὐτοῦ μετὰ ταῦτα γενήσεσθαι τὴν ἐμφάνειαν, τὸ εἰπεῖν, διὰ σαρκὸς φθεγγόμενον, τὸν Κύριον ἓν εἶναι πρὸς τὸν Πατέρα! οὐκοῦν διὰ τούτων πάντως κατασκευάζει τῷ λόγῳ, τὸ ἀκριβῶς ἐν σαρκὶ καὶ τὸν Πατέρα ζῆν; εἰ γὰρ ὁ εἰπὼν [1] ἓν εἶναι ἑαυτὸν πρὸς τὸν Πατέρα, οὐ κατὰ τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος οἴεται, νοεῖν ὑποτίθεται τὴν ἑνότητα· ἄρα τοῦτό ἐστιν ὁ Πατὴρ, ὅπερ τότε κατὰ ἄνθρωπον ὁ Υἱὸς ἑωρᾶτο· ἀλλὰ μὴν ἔξω πάσης σωματικῆς ἐννοίας τὸ θεῖον· ἄρα οὐ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα ἡ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἕνωσις ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς θείας φύσεώς τε, καὶ δυνάμεως. καὶ ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐκ τούτων ἂν γένοιτο μάλιστα δῆλον, ἐν οἷς φησὶ πρὸς τὸν Φίλιππον, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. ἡ γὰρ ἀκριβὴς τῆς τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότητος κατανόησις, καθάπερ ἐν εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον βλέπειν παρασκευάζει.

LVIII. Τὸ δὲ ἐφεξῆς τὸ ἀσυνάρτητον καὶ ἀδιανόητον, ὡς ἂν μὴ μάτην ἐμφιλοχωροίην τοῖς ματαίοις, ὑπερβήσομαι, δι' ὧν οὐδὲ ὅ, τι βούλεται λέγειν φανερὸν ποιεῖ τοῖς ἐπιστατικῶς ἀκολουθοῦσι τῇ συγγραφῇ. τί γὰρ αὐτῷ συντελεῖ πρὸς τὸν λόγον, τὸ, μηδένα ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς αὐ-

τοῦ

mat, Patrem quoque in carne plane vivere. Si enim qui ait, seipsum unum esse cum Patre, unitatem illam non spirituali, sed humano modo, ut Apollinaris censet, intelligendam esse significat; ergo Pater illud ipsum est, quod tunc secundùm humanam naturam Filius esse apparebat. Atqui divinitas ab omni notione, quam corporearum rerum habemus, longè aliena est. Ergo non secundùm humanam formam Filii cum Patre unitas erat, sed secundùm communionem divinæ naturæ atque virtutis. Hæc autem ita se habere ex eo potissimùm apparebit, quòd ad Philippum ait, *Qui videt me, videt & Patrem*: nam qui perfectè Filii magnitudinem animo percipit, is facilè ipsum primigenium ejus exemplar, hoc est, Patrem, quasi in imagine conspicit. *Jo. 14. 9.*

LVIII. Porrò eorum, quæ sequuntur, inconcinnitatem, obscuritatemque, ne stultis in rebus immorari videar, prætermittam; quippe qui adeo confusè, atque ineptè scribat, ut ne eruditus quidem, doctusque Lector, quid sibi velit, intelligentiâ & animadversione assequi possit. Quid enim ipsi ad sententiam suam confirmandam conferat, quod ait, *Neminem*, scilicet, *ex ejus manu oves ra-*

pere

[1] Ita Corrector, antea ἑαυτὸν εἶναι.

pere posse, quæ ipsi à Patre traditæ sunt, intelligere nequeo, quemadmodum & illud, *Oves ad seipsum paternâ divinitate trahit*, ac præterea quod inquit, *Si unus cum Patre ante resurrectionem factus est Christus, quomodo unus cum Deo, qui in ipso est, factus non fuit*. Hoc enim tanquam datâ operâ fabulosas fictiones suas ipsemet redarguere vellet, propriis probationibus inserit, quibus ostendere conatur, qua ratione humanitas in Christo & à Deo separetur, & cum eodem conjungatur: nam qui ait si unus cum Patre factus est Christus, quomodo unus cum Deo, qui in ipso est, non evasit? [1] Ita & homo Christus, alius existens, Deo, qui in ipso est, conjunctus fuit. His igitur prætermissis, utpote quæ ex semetipsis, solâque lectione, dogmatis hujus errores & inconstantiam refellunt, illud tantummodo commemorabo, *Salvator passus est*, inquit, *famem, sitim, laborem, angorem, & tristitiam*. Quis est Salvator iste? Deus est, inquit in præcedentibus, non duæ personæ, quasi una persona Deus esset, altera homo. Igitur Deus illa passus est, quæ eundem passum fuisse dixit, *Et patitur, qui passionum nequaquam capax est, non repugnantis naturæ necessitate, quemadmodum homo; sed naturæ consequentiâ atque comitantiâ.*

τὰ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς πρόβατα, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. καὶ ὅτι πατρικῇ θεότητι ἕλκει πρὸς ἑαυτὸν τὰ πρόβατα. καὶ εἰ πρὸς τὸν Πατέρα, φησὶν, ἥνωται Χριστὸς πρὸ ἀναστάσεως, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐχ ἥνωται. τοῦτο γὰρ, ὥσπερ ἐξεπίτηδες αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν μυθοποιίαν ἐλέγχων, παρεντίθησι ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς, δι' ὧν ἀποδείκνυται ἡ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον διαίρεσίς τε καὶ ἕνωσις. ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι, εἰ πρὸς τὸν Πατέρα ἥνωται Χριστὸς, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐχ ἥνωται; [1] οὕτως καὶ ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος, ἕτερος ὢν, τῷ ἐν αὐτῷ ἥνωται Θεῷ. ταῦτα τοίνυν, ὡς αὐτόθεν διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐλέγχοντα τὸ πεπλανημένον τοῦ δόγματος αὐτοῦ, καὶ ἀσύστατον, παραδραμοῦμαι τῷ λόγῳ· ἐκείνου δὲ μόνου ἐπιμνησθήσομαι. Ὁ Σωτὴρ, φησὶ, πέπονθε πεῖναν, καὶ δίψαν, καὶ κάματον, καὶ ἀγωνίαν, καὶ λύπην. τίς ὢν ὁ Σωτήρ; ὁ Θεός, φησιν ἐν τοῖς πρὸ τούτου, οὐ δύο πρόσωπα, ὡς ἑτέρου μὲν ὄντος Θεοῦ· ἑτέρου δὲ τοῦ ἀνθρώπου. οὐκοῦν ὁ Θεὸς πέπονθεν, ἅπερ παθεῖν αὐτὸν εἴρηκε, [2] καὶ πάσχει τὸ ἀπαράδεκτον πάθους, οὐκ ἀνάγκῃ φύσεως ἀβουλήτου, καθάπερ ἄνθρωπος· ἀλλ' ἀκολουθίᾳ φύσεως. ἆρα

Nunquid

1 Hic nonnulla deesse videntur.

2 Corrector, καὶ πῶς πάσχει.

ἆρα τίς ἐπαρκέσει διελέγχων τὰ μάταια, ἐν τίνι διαφέρειν βλέπει τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως, καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως; ἡ γὰρ ἀλήθεια ταυτὸν ἐν ἑκατέρῳ βλέπει τὸ σημαινόμενον· οἷόν τι λέγω, ἀκόλουθόν ἐστι τὸν μὴ ὑγιαίνοντα τὰς ὄψεις, ἀσθενῶς ἔχειν περὶ τὴν ὅρασιν. καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτό φημι, ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστιν, εἰ μή τις ὑγιῶς ἔχει τῶν ὄψεων, ἀσθενεῖν τοῦτον περὶ τὴν ὅρασιν· ἆρ᾽ οὐ ταυτὸν ἐν ἑκατέροις ἐστίν; ὅ, τε γὰρ τὴν ἀνάγκην εἰπὼν, τὸ ἐξ ἀκολούθου συμβαῖνον ἔδειξεν· ὅ, τε τοῦ ἀκολούθου μνησθεὶς, τὸ ἀναγκαῖον ἐσήμανε. τί οὖν βούλεται ἡ σοφία τοῦ λογογράφου, μὴ ἀνάγκη φύσεως, ἀλλ᾽ ἀκολουθίᾳ φύσεως [1] τῷ Σωτῆρι προσάπτειν τὰ
„ πάθη τῆς φύσεως; ἔδει, φησὶ, καθ᾽
„ ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη κι-
„ νηθῆναι. [2] ὅ, τε ἔδει εἰπὼν, οὐ φανερῶς τὴν ἀνάγκην ἐβόησεν; [3] οὐχ᾽ αὕτη τῆς γραφῆς ἡ χρῆσις ἐστί; καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν εὐαγγελίων πάρεστι τὰς ἀποδείξεις τοῦ λόγου λαβεῖν. ἀνάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· καὶ γὰρ δεῖ γενέσθαι ταῦτα. οὐχὶ μία ἑκατέρας ἐστὶ τῆς φωνῆς διάνοια; ὁ γὰρ εἰπὼν, ἀνάγκη εἶναι ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, τὸ δεῖν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα διὰ τῆς φωνῆς

Nunquid aliquis ineptiis hiſce redarguendis par erit? Quanam in re differre videt neceſſitatem naturæ, & conſequutionem naturæ? Re ipsâ enim una eademque ſignificatio in utroque deprehenditur, veluti cùm dico, conſequens eſt, ut qui oculorum morbo laborat, ægrè videat; & rurſus id ipſum ajo, dum inquio, neceſſarium eſt, ut qui oculis ægrotat, is hebetem oculorum aciem habeat. Nunquid non idem eſt utriuſque dicti ſenſus? nam qui neceſſitatem dixit, id quod ex conſequutione contingit, ſignificat; & qui ejus rei meminit, quæ naturæ proprietate conſequens eſt ut accidat, is, quod neceſſarium eſt, denotavit. Cur igitur ſapiens noſter Scriptor, non naturæ neceſſitate, ſed naturæ conſequentiâ atque comitantiâ, noſtræ naturæ paſſiones Salvatori vult adſcribere? *Oportebat*, inquit, *ad ſimilitudinem hominum paſſiones cieri*. Qui dixit, *oportebat*, nonnè manifeſtè neceſſarium eſſe pronuntiavit? Nonnè hic Scripturæ uſus eſt? Quin & ex Evangeliis ipſis in promptu eſt locutionis hujus probationes deſumere, neceſſarium eſt ut veniant ſcandala, nam & hæc eſſe oportet. Nonnè una utriuſque dicti ſententia eſt? qui enim ait, neceſſarium eſſe, ut veniant ſcandala, is oportere ut ſcadala

Mat. 18.7, *Luc.* 17.1.

1 Verbum τῷ Σωτῆρι Corrector addidit.

2 Corrector, ὅτι ἔδει,

3 Corrector, οὐχ᾽ αὕτη ἡ τῆς;

ut ſcandala veniant verbis illis deſignat; & qui ait, hæc fieri oportet, quod neceſſariò ad effectum debet perduci, ſignificat.

LIX. Sed & nugas confusè, ac temerè in ſtultis ejus ratiocinationibus congeſtas, quas deinceps profert, rurſus prætermittam. Verùm prope tractatûs finem ita ait, *Corpore etiam in cælis exiſtente, nobiſcum eſt uſque ad conſummationem ſeculi*. Quiſnam ille ſit, qui nobiſcum eſt, neſcit Scriptor, apertè ſeparans, quod disjungi nequit. Nam ſi corpus quidem in cælo collocat, nobiſcum verò eſſe Dominum dicit, disjunctionem quandam, atque ſeparationem hac ſuâ diſtinctione palàm inducit. Nam non inquit, corpus ejus & in cælo manere, & nobiſcum eſſe; ſed corpore in cælis exiſtente. Ergo cùm nos in cælis non ſimus, aliud quid ab eo, quod in cælis eſt, corpore diverſum, nobiſcum, qui in terrâ degimus, eſſe credidit. Hæc ſunt ſublimes Apollinaris doctrinæ. Nos autem dicimus Chriſtum, poſtquam ea dixiſſet, aſſumptum fuiſſe in cælos, & eum, qui aſſumptus fuit, nobiſcum eſſe, nullamque in eo diviſionem reperiri; ſed quemadmodum eſt in nobis, unicuique adſtans, & in medio noſtri manens, ita & per omnes pervagatur creaturarum rerum

νῆς ἐνεδείξατο. καὶ ὁ εἰπών, [1] δεῖ γενέσθαι ταῦτα, τὸ ἀναγκαίως ὀφεῖλον εἰς ἔργον ἐλθεῖν προεμήνυσεν.

LIX. Ἀλλὰ πάλιν καὶ τὸν ἐφεξῆς ὑπερβήσομαι ὕθλον, χύδην, καὶ ὡς ἔτυχεν, ἐκ ματαίων λογισμῶν συμπεφορημένον· φησὶ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ὅτι καὶ ἐν οὐρανῷ ὄντος τοῦ σώματος, μεθ' ἡμῶν ἐστὶ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. τίς ὁ μεθ' ἡμῶν ὢν σαφῶς, ὁ λογογράφος μερίζων τὸ ἀμέριστον, οὐ συνίησιν· εἰ γὰρ τὸ μὲν σῶμα [2] τῷ οὐρανῷ ἀποτίθεται· μεθ' ἡμῶν δὲ εἶναί φησι τὸν Κύριον, φανερῶς διάζευξίν τινα καὶ μερισμὸν τῇ τοιαύτῃ τοῦ λόγου διαστολῇ κατεργάζεται. οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐν οὐρανῷ μένει, καὶ μεθ' ἡμῶν ἐστιν· ἀλλὰ τοῦ σώματος ἐν οὐρανῷ ὄντος· [3] (ἡμῶν δὲ οὐκ ἐν οὐρανῷ ὄντων.) ἄρα [4] ἕτερόν τι παρὰ τὸ ἐν οὐρανοῖς ὂν σῶμα, μεθ' ἡμῶν, τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων, πεπίστευκε. ταῦτα τὰ ὑψηλὰ τοῦ Ἀπολιναρίου δόγματα· ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι ταῦτα εἰπὼν ἀνελήφθη, [5] καὶ ὁ ἀναληφθεὶς μεθ' ἡμῶν ἐστι, καὶ μερισμὸς ἐν ἐκείνῳ οὐδείς. [6] ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἡμῖν ἐστιν, ἑκάστῳ παρών, καὶ ἐν μέσῳ γενό-

1 Corrector, δεῖ γὰρ γενέσθαι.
2 Ita Corrector, antea τῷ οὐρανῷ.
3 Quæ ſemicirculis includuntur Corrector addidit.
4 Ita Corrector, malè antea ἑτέρων τι παρὰ τὸ &c.
5 Articulum Corrector addidit.
6 Corrector, ἀλλ' ὥσπερ ἐν.

[1] γενόμενος, οὕτω καὶ ἐπὶ πάντα διήκει τὰ τῆς κτίσεως πέρατα, ὁμοτίμως πᾶσι τοῖς τοῦ κόσμου μέρεσιν ἐμφαινόμενος. [2] εἰ ἐν ἡμῖν τοῖς σωματικοῖς ἀσωμάτως, οὐδὲ τοῖς ὑπερκοσμίοις ἐν σώματι. νυνὶ δέ φησιν, οὕτως μερισθέντα τὸν Κύριον, ἀκαταλλήλως ἐν τοῖς ὑποχειρίοις διὰ τῶν ἐναντίων γίνεσθαι τοῖς μὲν σαρκίνοις [3] ἀσώματον, τοῖς δὲ ἀσωμάτοις, ἐν σώματι. ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ καθιδρύσας τὴν σάρκα, πνευματικῶς τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν καταμίγνυσιν. ὅσα δὲ ψυχορραγῶν [4] (πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ὥσπερ τισὶν ἄσθμασι,) τοῖς ἀνυποστάτοις νοήμασιν ἐνσυνείρεται), παραδραμεῖν οἶμαι δεῖν ἀνεξέταστα. ἐν οἷς στενοχωρούμενος, τοὺς Ἕλληνας πρὸς συνηγορίαν τῶν ἰδίων μύθων καλεῖ. καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐστὶ παραπλήσια, ὅτῳ φίλον τὴν διὰ πάντων τῆς αἱρέσεως ἀτονίαν κατανοῆσαι, αὐτοῖς ἐπεξίτω τοῖς γεγραμμένοις. ἡμῖν δὲ οὐ τοσαύτη σχολή, ὥστε τοῖς τοιούτοις λόγοις ἐμβαθύνειν, ἃ πρόδηλον [5] ἀφ' ἑαυτῶν, καὶ πρὸ τῆς ἐξετάσεως, ἔχει τῆς ἀτοπίας τὸν ἔλεγχον.

ΤΕΛΟΣ.

rerum terminos, & in omnibus æquè mundi partibus manifestatur. Si nobis corporeis incorporaliter adest, cælestibus utique corporaliter non aderit. Nunc autem ait, ita divisum Dominum, in subjectis sibi rebus, sine ullâ congruentiâ, ordineque prorsus contrario, esse quidem corporeis incorporeum, incorporeis verò corporeum. Nam collocatâ in cælis carne semetipsum spiritualiter hominibus immiscet. Cæterum quæ animam veluti efflans, in tractatûs fine, infirmis suis argumentationibus, velut extremis quibusdam halitibus, congerit, ubi & consilii inops Ethnicos ipsos in suarum fabularum confirmationem advocat, & quotquot alia sunt his similia, sine ullâ discussione prætermittenda esse arbitror. Quicunque hæresis hujus futilitatem penitus cognitam, atque perspectam habere cupit, is ejus scripta percurrat; nobis enim tantùm otii non suppetit, ut multùm immorari possimus in hujuscemodi sermonibus discutiendis, qui in semetipsis manifestè præseferunt, unde eorum ineptias atque errores, citra examen ullum, redarguas.

1 Corrector, γενόμενος, οὕτω δή.
2 Corrector, οὐ ἐν ἡμῖν τοῖς σωματικοῖς ἀσωμάτως.
3 Corrector, ἀσωμάτως.
4 Quæ semicirculis includuntur, Correctoris additamenta sunt.
5 Corrector, ἀφ' ἑαυτῶν.

FINIS

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII EPISCOPI NYSSENI.

Ex Vetere Testamento delecta testimonia, cum adjectâ quadam uberiori probatione adversùs Judæos de Sanctâ Trinitate, quòd nempe, Verbum, & Spiritum habeat Deus secundùm Scripturas, Verbum subsistens, atque vivens, & Spiritum similiter.

Psal. 32. 6. Dicit David in Psalmo trigesimo secundo, *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Igitur Verbum non est aëris percussio, rei cujuslibet significativa, quæ per instrumenta vocis edatur, neque Spiritus est oris anima, quæ ex partibus respirationi servientibus emittatur; sed Verbum quidē est id, quod in principio erat apud Deum, & Deus est; Spiritus verò oris Dei, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit. Tria igitur intellige, jubentem & imperantem Dominum, creantem Verbum, firmantem & solidantem, nempe Spiritum, firmare enim dixit pro sanctificare, & complere. Ut autem

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Ἐκλογαὶ μαρτυριῶν πρὸς Ἰουδαίους ἀπὸ τῆς παλαιᾶς, μετά τινος ἐπεξεργασίας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· ὅτι λόγον, καὶ πνεῦμα ἔχει ὁ Θεὸς, κατὰ τὰς γραφάς· λόγον ἐνυπόστατον, καὶ ζῶντα, καὶ πνεῦμα ὡσαύτως.

[1] Λέγει Δαβὶδ ἐν δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ ψαλμῷ· Τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ σώματος αὐτοῦ, πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Οὐ λόγος οὖν ὑπάρχει ἀέρος τύπωσις σημαντικὴ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφερομένη· οὔτε πνεῦμα στόματος ἀτμὸς, ἐκ τῶν ἀναπνευστικῶν μερῶν ἐξωθούμενος· ἀλλὰ λόγος μὲν ὁ πρὸς Θεὸν ἐν ἀρχῇ, καὶ Θεὸς ὤν· πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Τρία τοίνυν νόει, τὸν προστάττοντα κύριον, τὸν δημιουργοῦντα λόγον, τὸν στερεοῦντα, τουτέστι, τὸ πνεῦμα, τὴν γὰρ στερέωσιν,

1 Extat hoc Nysseni opus in duobus Vatican. Bibliothecæ codicibus signatis num. 451. & num. 1907. quorum primus ducentis circiter ab hinc annis scriptus est, & cum Syphani versione in omnibus ferè concordat; alter verò sexcentos & ampliùs annos antiquitate superat. Itaque horum quidem primum in notis nostris recentiorem vocamus; secundum verò vetustiorem; nam ad utriusque codicis fidem, editionem versionemque nostram concinnavimus.

σιν, τὸν ἁγιασμὸν εἶπε, καὶ τὴν συμπλήρωσιν. ἵνα δὲ μάθῃς, ὅτι οὐ τούτῳ λέγει τῷ προφορικῷ, ἀλλὰ τῷ ἐνυποστάτῳ, ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ λέγει, Ἀποστελεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥυήσεται ὕδατα. Λόγος δὲ ἀνυπόστατος, οὐκ ἀποστέλλεται. καὶ πάλιν, Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτοὺς, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. καὶ πάλιν, Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τίς ἔστη ἐν ὑποστήματι κυρίου, καὶ εἶδε τὸν λόγον αὐτοῦ; Λόγος δὲ ἀνθρώπου οὐ θεωρεῖται. ὁρᾷς, ὅτι οὐκ ἀκουστὸν, ἀλλ' ὁρατὸν λόγον λέγει, δῆλον τὸν ἐνυπόστατον, ὁπότε κατὰ τὸν εἰκότα λογισμὸν, οὐδὲ χώραν ἔχει ἐπὶ θεοῦ τὸ τοῦ ἀνυποστάτου λόγου· ἡμᾶς γὰρ ἐκόσμησεν ὁ δημιουργὸς λόγῳ, διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους συνουσίας, καὶ τὸ γινώσκειν ἡμᾶς τὰ ἀλλήλων διὰ τοῦ λόγου. συντελεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν, διὰ τὸ προσίεσθαι, καὶ πάλιν ἀπωθεῖσθαι αὐτό· ἐπὶ δὲ θεοῦ, τοῦ καὶ μόνου ἀσωμάτου, οὐ δυνατὸν ὑπολαβεῖν ταῦτα. Ἔτη τελεῖς ὁ θεὸς τῇ δυνάμει σου. Χριστὸς δὲ θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία. Ἐκ προσώπου τῆς σοφίας, τουτέστι, τοῦ υἱοῦ, Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ· καὶ ἐγὼ ἤμην,

* ᾗ

autem scias Davidem dicere, cælos non hôc verbo, quod in pronuntiatione consistit, firmatos esse; sed eo, quod re ipsâ subsistit, idem alibi ait, *Emittet Verbum suum, & liquefaciet* Ps. 147. 18.
ea: spirabit spiritus ejus, & fluent aquæ. Verbum autem, quod subsistentiâ caret, non emittitur. Et rursus, *Misit Verbum suum,* Ps. 106. 20.
& sanavit eos, & eripuit eos de corruptelis eorum. Et rursus, *Emittes spiritum tuum, & crea-* Ps. 103. 30.
buntur, & renovabis faciem terræ. Quis stetit in firmamento Domini, & vidit Verbum ejus? At verbum hominis non cernitur. Vides à Davide verbum dici, non quod auditu, sed quod visu percipitur, nimirum, quod re ipsâ subsistit, quandoquidem verbum substantiâ carens, locum, ut par est, in Deo nequit habere. Nos enim sermone ad mutuam consuetudinem Creator instruxit, & ut per sermonem alter alterius mentem intelligeremus. Confert autem nobis spiritus ad corporis quoque constitutionem conservandam, dum nempe attrahitur atque hauritur, idemque respiratur ac redditur; verùm de Deo, qui solus incorporeus est, non possumus hujusmodi quippiam opinari. *Annos perficis Deus virtute tuâ.* Christus autem Dei virtus, Deique sapientia est. Ex personâ Sapientiæ, id est, Filii; *Cùm pararet cælum, aderam illi: & ego eram,* Prov. 8. 30.

 * *qua*

[1] *qua delectabatur : quotidie oblectabar facie ejus*. Quomodo hæc stare poterunt, si non subsistens reverâ facies erat? neque enim alius esse potest, cum quo
Es. 40. 13. collocuta fuerit; *Quis enim cognovit mentem Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* sed satis fuit ei sola voluntas ad omnium rerum creationem. Ait enim
Genes. 1. 2. Scriptura, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*, quibus verbis subsistentiam Spiritûs sancti omnia foventis, & ad futuram generationem vivificantis, Scriptura significat. Quæ cùm ita se habeant, perspicua & clara est Sanctæ Trinitatis, Patris, inquam, & Filii, & Spiritûs sancti demonstratio. Quippe hujus sanctæ, & consubstantialis Trinitatis, se ipsam alloquentis, est illud,
Ibid. 26. *Faciamus hominem ad imaginem nostram & ad similitudinem. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum*. Formati enim sumus, prout intelligentiâ percipi potest, ad imaginem unigeniti. Et rursus,
Genes. 3. 22. *Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis*. Deum autem omnia per Verbum creasse, ex eo manifestum est, quòd singularum rerum creationibus adscriptum est illud, *Et dixit Deus, Fiat*, quo loquendi genere, eam, quę per Verbum facta est, creatio-

ᾗ ἔχαιρε· καθ᾽ ἡμέραν ηὐφραινόμην τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. Ποίαν ἂν ἔχοι χώραν ταῦτα, εἰ μὴ ἦν ἐνυπόστατον πρόσωπον; οὐ γάρ ἐστιν ἄλλος, πρὸς ὃν διαλεχθῇ· τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἀλλ᾽ ἤρκεσεν αὐτῷ μόνη βούλησις εἰς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν. εἴρηται γὰρ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων. τὸ ἐνυπόστατον τοῦ ἁγίου πνεύματος θάλποντος, καὶ ζωογονοῦντος εἰς τὴν μέλλουσαν γονὴν τὰ πάντα, τῆς γραφῆς δηλούσης. ὧν οὕτως ἐχόντων, σαφὴς ἡ τῆς ἁγίας τριάδος, πατρός, φημι, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος ἀπόδειξις. αὕτη γοῦν πρὸς ἑαυτὴν ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσιος τριὰς τὸ, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Μεμορφώμεθα γὰρ νοητῶς πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ μονογενοῦς. καὶ πάλιν, Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν. Ὅτι δὲ διὰ τοῦ λόγου τὰ πάντα ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς, σαφὲς ἀφ᾽ ὧν ἐπὶ ἑκάστου τῶν δημιουργημάτων γέγραπται, τὸ, Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, γενηθήτω, τῆς γραφῆς σημαινούσης τὴν διὰ τοῦ λόγου δημιουργίαν·

1 Romana LXX. Interpretum editio cum Justino Martyre in Dialogo cum Tryphone Judæo pag. 284. legit, ᾧ προσέχαιρεν, & mox, ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. Quam lectionem sequuntur etiam Irenæus adversùs hereses lib. 4. cap. 37. Cyprianus lib. 2. testim. adversùs Jud. c. 1. & Tertullianus adv. Hermogenem cap. 18.

γίαν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἤρκει εἰπεῖν, καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ πάλιν, προστάξαντος τοῦ Θεοῦ ἐγενήθη τὸ στερέωμα· καὶ πάλιν, διεχώρισεν ὁ Θεός. καὶ ὅταν ἀκούσης τὸ, εἶπεν ὁ Θεὸς, εὐθὺς τῇ ἐννοίᾳ συνάγε τὸν ἀκούσαντα τοῦ εἰπόντος. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, γενηθήτωσαν φωστῆρες, καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας. Τίς εἶπε, καὶ τίς ἤκουσε; καὶ ἐπὶ πλείοσι τόποις τῆς παλαιᾶς ἐστὶν εὑρεῖν, ἠρέμα ὑποδεικνυμένης τῆς ἁγίας τριάδος τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτῆς· οἷον ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ· Ὤφθη γὰρ, φησιν, αὐτῷ ὁ Θεὸς πρὸς τῇ δρυὶ τῇ μαμβρῇ, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας· ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς, εἶδε· καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες [1] παρειστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εἶπε, κύριε, εἰ εὗρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. Καὶ μεθ' ἕτερα, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν, ποῦ σάῤῥα ἡ γυνή σου; ὁ δὲ εἶπεν, ἰδοὺ ἐν τῇ σκηνῇ. εἶπε δὲ, ἐπαναστρέφων ἥξω πρὸς σὲ, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας· καὶ ἕξει υἱὸν σάῤῥα ἡ γυνή σου. Ἰδοὺ δὴ, φησιν, ὀφθῆναι μὲν αὐτῷ τὸν Θεὸν, εἶναί γε μὴν τρεῖς ἄνδρας τοὺς ἑωραμένους· αὐτὸν δὲ πα-

tionem Scriptura significat; nisi enim hoc esset, satis fuisset dicere, Et fecit Deus cælum & terram, & reliqua. Et rursus, Jussu Dei factum est firmamentum: & rursus, Divisit Deus. Preterea cùm audieris, *Dixit Deus*, statim animo simul concipe eũ, qui obaudiverit dicenti. *Et dixit Deus, Fiant luminaria. Et fecit Deus luminaria*. Quis dixit, & quis dicto obediens fuit? Quin & in pluribus Veteris Testamenti locis subobscurè indicatam reperies Sanctæ Trinitatis subsistentiam, ejusque consubstantialitatem, quemadmodum in Abrahamo: nam inquit, *Apparuit ei Deus ad quercum Mambre, cùm ille sederet in ostio tabernaculi sui in meridie. Et respiciens oculis suis vidit: & ecce tres viri* [1] *adstabant super eum: & ecce procurrit obviam illis, & adoravit pronus in terram, & dixit, Domine, si inveni gratiam ante te, ne prætereas servum tuum.* Et post alia, *Dixit autem ad eum: Ubi est Sarra uxor tua? Ille autem dixit; Ecce in tabernaculo. Dixit autem: Revertens veniam ad te in tempore hôc in horas, & habebit filium Sarra uxor tua.* En utiq; refert scriptura apparuisse quidem Abrahamo Deum; & sanè tres extitisse viros illos, quos

Genes.1.14.

Ibid.18.1.

Ibid.9.

1 Romana LXX. Interpretum editio, & Justinus Martyr legit, εἱστήκεισαν, ἐπάνω αὐτοῦ, καὶ ἰδὼν προσέδραμεν. Ita etiam legit Eusebius Dem. Evangel. lib.5.c.9.& alii.

quos conspexit, ipsum verò non quasi tribus dixisse, Domini, si inveni gratiam coram vobis, ne prætereatis puerum vestrum; sed tres, tanquam unus essent, nominasse, & tanquam unum, ut apud ipsum diverterent, rogasse, iique tanquam unus dixere, Veniam. Vides igitur illos, qui apparuerunt, tres quidem extitisse, & eorum singulos in propriâ hypostasi substitisse; sed consubstantialitatis ratione in unum fuisse contractos, & tanquam unũ collocutos fuisse. Quisnam autem, & ad quemnam dicebat,
Genes. 11. 7. *Venite descendentes confundamus linguas eorum?* Num eum allocutum fuisse constat, ad quem dixit,
Psal. 109. 3. *Ex utero ante luciferum genui te?* Et,
Ps. 71. 17. [1] *Ante solem nomen ejus, & ante lunam.* Et rursus,
Ps. 2. 7. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Et rursus,
2. Reg. 7. 14. *Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium?* Quid item illud,
Gen. 19. 24. *Dominus pluit ignem & sulphur à Domino?* Quid verò ex personâ Dei etiam illud,
Gen. 9. 6. *Et omnis, qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine ejus effun-*

πάλιν οὐχ ὡς τρισὶν εἰπεῖν, κύριοι, εἰ εὕρηκα χάριν ἐναντίον ὑμῶν, μὴ παρέλθητε τὸν παῖδα ὑμῶν. κύριον δὲ μοναδικῶς τοὺς τρεῖς ὀνομάζοντα, καὶ ὡς ἕνα καταίρειν ἀξιοῦντα, καὶ ὡς εἷς φωνεῖ, ἥξω. ὅρα οὖν τοὺς ὀφθέντας τρεῖς μὲν ὄντας, καὶ ὑφεστῶτας ἰδιοσυστάτως ἕκαστον· τῷ γε μὴν τῆς ὁμοουσίου λόγῳ συνειλημμένους εἰς ἕνα, καὶ τὰς διαλέξεις ποιησαμένους. τίς δὲ πρὸς τίνα ἔλεγεν, Δεῦτε καταβάντες συγχέωμεν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν; ἢ δῆλον πρὸς ὃν εἶπεν, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. καὶ, [1] Πρὸ τοῦ ἡλίου τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης. καὶ πάλιν, Κύριος εἶπε πρὸς μὲ, υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν; Τί δὲ τὸ, Ἔβρεξε κύριος πῦρ καὶ θεῖον παρὰ κυρίου; Τί δὲ τὸ [2] ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, Καὶ πᾶς ὁ ἐκχέων αἷμα, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι

1 In Romanâ LXX. Interpretum editione est tantùm, *Ante solem permanebit nomen ejus*. Vel ut alii codd. Nobilio teste, legunt, *Permanet*; sed in editione illâ Psalterii ex eorũdem LXX. Interpretum translatione, quam Romanam vocant, & Italæ antiquissimæ versionis partem esse credũt, legitur, *Ante solem permanebit nomen ejus: & ante lunam sedes ejus*, ut videre est in duplicis Psalterii editione à Clarissimo Viro Josepho Maria Caro, aliàs Thomasio procuratâ. Hanc itaque lectionem Nyssenus sequitur.

2 In Vaticano codice est, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ, Καὶ πᾶς, &c. nos postremum illud, καὶ τὸ, delendum censuimus, cùm nec in Siphani versione reperiatur.

ὅτι ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον; Ὁρᾷς ὅτι ὁ θεὸς ἐν εἰκόνι τοῦ θεοῦ ἐποίησε; τὸ δὲ ἐν τῇ ἐξόδῳ πῶς νοητέον, Καὶ ὀρθρίσας μωϋσῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τὸ σινᾶ, καθότι συνέταξεν αὐτῷ κύριος· καὶ ἔλαβε μωϋσῆς τὰς πλάκας τὰς λιθίνας, καὶ κατέβη κύριος ἐν νεφέλῃ, καὶ παρέστη ἐκεῖ, καὶ [1] ἐλάλησε τῷ ὀνόματι κυρίου· [2] καὶ παρῆλθε κύριος ἀπὸ προσώπου κυρίου. Ποῖος ἄρα ἐλάλησε κύριος, ἐν ὀνόματι κυρίου; καὶ ποῖος παρῆλθε κύριος ἀπὸ προσώπου κυρίου; τί δὲ τὸ πρὸς Ἰακὼβ εἰρημένον, [3] Ἐγώ εἰμι ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ θεοῦ; Πῶς δὲ τὸ, Προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ; Τίνι, καὶ ποίου θεοῦ; λέγει μωσῆς· Καὶ ἔδωκε κύριος ὅρον, λέγων· ἐν τῇ αὔριον ἡμέρᾳ ποιήσει κύριος τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ πάλιν, Ἴσχυε ζοροβάβελ, διότι ἐγὼ μεθ᾽ ὑμῶν εἰμί, καὶ ὁ λόγος μου ὁ ἀγαθὸς, καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐν μέσῳ ὑμῶν. Τίς οὖν χρεία τριῶν μνησθῆναι, εἰ μὴ ἕκαστον ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει; καὶ πάλιν, Καὶ εἶπε κύριος πρὸς μωϋσῆν, καταβὰς διαμάρτυραι τῷ λαῷ, καὶ ἄγνισον αὐτοὺς σήμερον, καὶ αὔριον· καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἔστωσαν ἕτοιμοι εἰς τὴν ἡμέ-

effundetur, quia in imagine Dei feci hominem? Vides, Deum in imagine Dei fecisse? Quomodo autem intelligendum est illud, quod in Exodo scriptum est, *Et manè surgens Moyses, ascendit in* Exod. 34. 4. *montem Sina, sicut præcepit ei Dominus. Et sumpsit Moyses tabulas lapideas. Et descendit Dominus in nube, & adstitit illic, &* [1] *locutus est nomine Domini. Et* [2] *transiit Dominus à facie Domini?* Quis ergo Dominus locutus est in nomine Domini, & quis Dominus transivit à facie Domini? Quid etiam sibi vult illud, quod [3] ad Jacob dixit, *Ego sum qui apparui tibi in loco Dei?* Gen. 31. 13. Quomodo item illud, *Adorate eum omnes* Deut. 32. 42. *Angeli Dei?* Quem, & cujus Dei? Dicit Moyses, *Et dedit Dominus terminum dicens: Cras faciet Do-* Exod. 9. 5. *minus verbum hoc super terram.* Et rursus, *Confortare Zorababel, quoniam ego vobiscū sum, & Ver-* Aggæi 2. 5. *bum meum bonū, & Spiritus meus in medio vestrûm.* Quid opus erat trium mentionem facere, nisi unumquodq; in propriâ personâ subsisteret. Et rursus, *Dixit Dominus ad Moysem, Descendens* Exod. 19. 10. *testare populo, & purifica illos hodie, & cras, & lavent vestimenta, & sint*

1 Romana LXX. Interpretum editio legit, ἐκάλεσε; sed & Eusebium Cæsariensem, ἐλάλησε, legisse notat ibidem Nobilius.

2 Eadem editio, καὶ παρῆλθε κύριος πρὸ προσώπου αὐτοῦ. *Et transiit Dominus ante faciem ejus.*

3 In Vaticano codice recentiori, & in alio, quo usus est Siphanus, scribitur, πρὸς ἀβραάμ, manifesto librarii errore; nam hic locus in iis Geneseos capitibus, in quibus de Abrahamo sermo est, non reperitur; nos autem mendum istud sustulimus, ex Gen. cap. 31. 13. in quo hæc verba Dominum Jacobo dixisse legimus.

& sint parati in diem tertiam. Tertiâ autem die descendet Dominus in montem Sina coram omni populo. Non dixit descendam.
Joël 2.28. *Et erit in novissimis diebus dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ somnia somniabunt.* Et post nonnulla, *Sol convertetur in tene-*
Ibid. 31. *bras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & illustris.* Non dixit Deus meus. *Et erit, quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Non dixit nomem meum.
Psal. 101.21. Et rursus, *Dominus de cælo in terram aspexit,* [1] *ut videret gemitum compeditorum; ut solvat filios mortificatorum. Ut annuntiet in Sion nomen Domini.* Non dixit nomen ejus. Et rursus,
Psal. 2.4. *Qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos.* Et
Ibid. 29.9. iterum, *Ad te Domine clamabo, & ad Deum meum deprecabor.* Quis igitur Dominus apud Deum? Ex personâ Dei, *Subverti vos, sicut subvertit Deus*
Amos 4.11. *Sodomam, & Gomorram.*[2] Quando vidit gloriam ejus, *Domine,*
Esa. 53.1. *quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui revelatum est?* Non dixit, & brachium tuum.

ἡμέραν τὴν τρίτην. τῇ γὰρ ἡμέρᾳ τρίτῃ καταβήσεται κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ σινᾶ, ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, καταβήσομαι. Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις λέγει κύριος, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται. καὶ μετά τινα, Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Οὐκ εἶπε τὴν ἡμέραν μου. Καὶ ἔσται ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου σωθήσεται. Καὶ οὐκ εἶπε τὸ ὄνομά μου. Καὶ πάλιν, Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβλεψε, [1] τοῦ ἰδεῖν τὸν στεναγμὸν τῶν πεπεδημένων, τοῦ λῦσαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων, τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν σιὼν τὸ ὄνομα κυρίου. Οὐκ εἶπε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν, Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς· καὶ ὁ κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Καὶ πάλιν, Πρὸς σὲ κύριε κεκράξομαι, καὶ πρὸς τὸν θεόν μου δεηθήσομαι. Τίς οὖν ὁ κύριος παρὰ τῷ θεῷ; ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ, Κατέστρεψα ὑμᾶς, καθὼς κατέστρεψεν ὁ θεὸς σόδομα, καὶ γόμοῤῥα, [2] ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Κύριε τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου, τίνι

1 Eadem editio, τοῦ ἀκοῦσαι, *ut audiret.*

2 Hæc verba nil ad rem facere videntur. Siphanus in suâ versione sic habet, *Subverti vos, quemadmodum subvertit Deus Sodomam, & Gomorram. (Et Esaias) quando vidit gloriam ejus;* sed quia Esaiæ nomen semicirculis includit, clarè satis indicare videtur, verba illa non extitisse in scripto codice, quo utebatur; sed ex conjecturâ à se fuisse addita.

τίνι ἀπεκαλύφθη; Οὐκ εἶπε καὶ ὁ βραχίων σου. ἰδοὺ ἀποδέδεικται σὺν θεῷ διὰ πλειόνων τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος αἱ ὑποστάσεις.

ϛʹ. Τοῦ αὐτοῦ ἕτερα περὶ τῆς ἐνσάρκου τοῦ κυρίου παρουσίας.

ΟΥ͂τος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ [1] τῷ ἠγαπημένῳ αὐτῷ· μετὰ δὲ ταῦτα, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἥξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. καὶ πάλιν, Ὀφθήσεται ὁ θεὸς τῶν θεῶν ἐν σιών. καὶ πάλιν, Θεὸς κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. Ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν ἑαυτοῦ κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε. Χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιών· κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ. ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον, καὶ πῶλον [2] ὄνου. Τίς δέ ποτε τῶν βασιλέων, ὄνῳ καθήμενος, εἰς ἱερουσαλὴμ εἰσῆλθε; καὶ πάλιν, Τέρπου καὶ εὐφραίνου θύγατερ σιών, διότι ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει κύριος· καὶ καταφεύξονται

tuum. En, Deo juvante, hypostases sanctæ & consubstantialis Trinitatis, pluribus sunt demonstratæ.

II. Ejusdem alia de adventu Domini in carne.

H*Ic est Deus noster, & non æstimabitur alius ad eum.* Ps. 3. 36.
Adinvenit omnem viam scientiæ, & dedit eam Jacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc autem in terris visus fuit, & cum hominibus conversatus est. Item,
Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit. Et rursus, Ps. 49. 3.
Videbitur Deus Deorum in Sion. Ibid. 83. 8.
Et rursus, *Deus Dominus & illuxit nobis.* Ib. 117. 27.
Item, *Subitò veniet in templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis.* Malach. 3. 1.
Item, *Gaude vehementer filia Sion, prædica filia Jerusalem. Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & ascendens super subjugalem, & pullum* [2] *asinæ.* Zac. 9. 9.
Quis verò Regum unquam asino insidens, Hierosolymam ingressus est? Et rursus,
Lætare & gaude filia Sion, quia ego venio, & habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient Ibid. 2. 10.

gen-

1 Romana editio, eodem sensu remanente, nonnihil variat in verbis.

2 Ita & apud Justinum martyrem legitur; sed in editione LXX. Interpretum est, πῶλον νέον, *pullum novum*. atque ita etiam legitur apud Euseb. Demon. Evang. l. 2. cap. 2. n. 28. Justini tamen lectionem sequi videtur Irenæus lib. 4. adversùs Hæres. capite 66. & Cyprianus lib. 2. testimon. capite 29.

gentes multa ad Dominum in die illâ, & erunt ei in populum. Et

Malac. 3. 1. Mat. 11. 10. rursus, *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* [1] Et

Zach. 14. 4. rursus, *Stabunt pedes ejus in die illâ super montem olivarum, qui est contra Hierusalem ab Oriente.*

Ibid. 3. 1. Et post pauca, [2] *Ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum stantem ante faciem Angeli Domini: & Diabolus stabat à dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad Diabolum: increpet Dominus in te Diabole,*

Ibid. 6. *Et contestabatur Angelus Domini ad Jesum, dicens, Hæc dicit Dominus omnipotens:* [3] *Si viis meis ambulaveris, & præcepta mea custodieris; & tu judicabis domum meam.* Et rursus, *Audi ergo*

Ibid. 8. Esa. 65. 1. *Jesu sacerdos magne.* Esaias, *Manifestus factus sum* [5] *non quærentibus me; inventus sum ab his, qui me non interrogabant.* ([6] Et rursus,

Ibid. 33. 17. *Et Regem magnum videbitis.* Deum autẽ nemo videt.) Et rursus,

Soph. 2. 11. *Apparebit Dominus super eos, & disperdet omnes Deos gentium.* Et

ξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν. καὶ πάλιν, Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. [1] καὶ πάλιν, Στήσονται οἱ πόδες αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τὸ κατέναντι ἱερουσαλὴμ ἐξ ἀνατολῶν. καὶ μετ' βραχέα, [2] Ἔδειξέ μοι κύριος τὸν ἰησοῦν, τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, ἑστῶτα πρὸ προσώπου ἀγγέλου κυρίου· καὶ ὁ διάβολος εἱστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ τοῦ ἀντικεῖσθαι αὐτῷ· καὶ εἶπε κύριος πρὸς τὸν διάβολον· ἐπιτιμήσαι κύριος ἐν σοὶ διάβολε. Καὶ διεμαρτύρατο ὁ ἄγγελος κυρίου πρὸς τὸν Ἰησοῦν, λέγων· τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ· [3] ἐὰν τῇ ὁδοῖς μου πορεύσῃ, καὶ ἐὰν τὰ προστάγματά μου φυλάξῃ, [4] καὶ σὺ διακρινεῖς τὸν οἶκόν μου. καὶ πάλιν, Ἄκουε δὴ Ἰησοῦ, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. Ησαίας, Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς [5] ἐμὲ μὴ ζητοῦσι, καὶ εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. ([6] καὶ πάλιν, Καὶ βασιλέα μέγαν ὄψεσθε. Θεὸν δὲ οὐδεὶς ὁρᾷ.) καὶ πάλιν· Ἐπιφανήσεται κύριος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν. καὶ

1 Hic incipit antiquior Vaticanus codex num. 1907.

2 Malè recentior codex Vaticanus, ἔδειξέ μοι τὸν Ἰησοῦν.

3 Codex antiquior, ἐὰν ἐν ταῖς ὁδοῖς, quam lectionem in aliquibus codicibus, & apud Hieronymum quoque reperiri notat Nobilius.

4 Malè recentior codex, καὶ σὺ δὲ διακρινεῖς.

5 In Romanâ LXX. Interpretum editione priore loco est, ἐπερωτῶσι, posteriore, ζητοῦσι, secus atque legit Justinus Martyr in dialogo cum Tryphone pag. 242. D. Hieronymus, & S. Cyprianus lib. 1. Testimon. adversùs Judæos cap. 21. itemque Irenæus lib. 3. adversùs Hæreses cap. 3. qui cum Nysseno concordant.

6 Quæ semicirculis includuntur, desunt in recentiori Vaticano codice, & in alio, quo usus est Siphanus. Videtur autem respicere Nyssenus ad locum, ni fallor Esaiæ 33. 17. ubi ait, *Regem cum gloriâ videbitis.*

καὶ πάλιν, Ἰδοὺ πάρειμι τοῖς ἔθνεσι, οἳ οὐκ ἐπικαλέσαντο τὸ ὄνομά μου. Δαβίδ, Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ἐμφάνηθι· ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. καὶ πάλιν, Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον. τὸ ἀτάραχον, καὶ ἄνευ ψόφου τῆς καταβάσεως σημαίνων· ἐπὶ γὰρ τὴν γῆν ὑετὸς καταβαίνων, ψόφον ποιεῖ· ἐπὶ δὲ πόκον ἐρίου καταβαίνων, οὐ ποιεῖ. Μιχαίας, Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ γάρ σου ἐξελεύσεταί μοι ἡγούμενος, [1] ὃς ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. καὶ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀφ' ἡμερῶν [2] αἰῶνος. Μωσῆς, Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει [3] κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς· καὶ ἔσται ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. Πολλοὶ ἀνέστησαν προφῆται· ἄρα περὶ ποίου αὐτῶν λέγει; ὅστις δὲ ὁ ἀναστησόμενος, ἄρα τὰ Μωσέως διδάξει, ἢ ἕτερα; εἰ μὲν τὰ Μωσέως, τί τὸ περίεργον, ἄλλον ἀναστῆναι, ἀρκοῦντος Μωσέως; εἰ δὲ ἕτερα, εἰπάτωσαν, καὶ ποῖα ἦν τὰ διδάγματα

Et rursus, *Ecce adsum genti, qui non invocaverunt nomen meum.* *Esa.65.2.* David, *Qui sedes super Cherubim, appare. Excita potentiam tuam, & veni, ut salvos facias nos.* *Ps.79.2.* Et rursus, *Descendet sicut pluvia in vellus.* *Ibid.71.6.* Quibus verbis significat, descensionem ejus fore quietam, ac sine strepitu; pluvia enim super terram descendens, strepitum facit, secus verò si super lanæ vellus descendat. Michæas, *Et tu Bethlehem terra Juda nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiet mihi dux,* [1] *qui pascat populum meum Israël: & egressus ejus ab initio, ex diebus seculi.* *Mich.5.2.* Moyses, *Prophetam suscitabit vobis* [3] *Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me; ipsum audietis juxta omnia, quacunque locutus fuerit vobis: & erit, quicunque non audierit Prophetam illum, disperdetur.* *Deut.18.15.* Multi Prophetæ suscitati sunt, de quo ergo eorum loquitur? Qui verò suscitabitur, legẽ ne Moysis docebit, an aliam? Si Moysis quidẽ legem, ad quid supervacanea alterius suscitatio, cùm Moyses sufficiat? Sin autem aliam, dicant quæ sit, & quænam ejus doctrina, & quinam Propheta ipse?

Nemo

1 Comma istud usque ad illa verba, καὶ ἔξοδοι, non habetur in Romanâ LXX. Interpretum editione, nec apud Cyprianum lib. 2. Testim. adversùs Judæos c. 12. sed nihilominus extant apud Justinum in dialogo cum Tryphone pag. 303. & Tertullianum adversùs Judæos cap. 13. Cæterùm antiquior Vaticanus codex ante verbum, ἔξοδοι, articulum ponit.

2 Codex recentior, ἕως αἰῶνος. Ita & Siphani codex.

3 Hæc de Christo prophetia diversis verbis exprimitur in Romanâ LXX. Interpretum editione; sed Nyssenus lectionem sequitur, quæ habetur Act. 3. 22.

Nemo enim alienigena quicquam earum rerum, quæ ad legem pertinent, vel petiit, vel edoctus fuit ab eis. Quin & universi Deus prædictionem de semetipso factam confirmavit,
Deut.18.18. dum inquit, *Rectè omnia loquuti sunt. Prophetam eis suscitabo ex medio fratrum ipsorum, sicut te: & dabo verbum meum in ore ejus.* Perpende igitur vim hujus dicti; neque enim alii Prophetæ dixit se dedisse verbum; nam illi servorum more ministrantes, dicebant. *Hæc dicit Dominus*; hic verò eâdem, qua Pater, auctoritate leproso dicebat;
Matt.8.3. *Volo, mundus esto*. Mortuis quo-
Luc.7.14. que dicebat, [2] *Adolescens tibi di-*
Jo: 11.43. *co, surge.* &, *Lazare, veni foras*. Comminatur mari, & spiritibus cum potestate dicit, *Tace*,
Mar.1.25. *obmutesce*. Quid autem sibi velit illud, *Prophetam sicut te*, si Moysis legem cum Christi lege comparaverimus, nullo negotio intelligemus, simulque eorum verborum mẽtem assequemur, quæ Moyses in le-
Deut.12.32. ge protulit, dum ait, non licere ad ejus mandata quidpiam adjicere, nec ab eisdem auferre. Præterea dum ait, *Ipsum audietis juxta omnia, quæcunque locutus fuerit vobis*, signifi-
Esa.40.10. cat excellentiam ejus, de quo prædicebatur. [5] Esaias *Ecce Deus* [1] *no-*

ματα αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ προφήτης; τῶν γὰρ νενομισμένων, οὐδεὶς ἔξωθεν, ἢ ἐδίδαξεν, ἢ ᾔτησε παρ' αὐτῶν τι. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐκύρωσε [1] τὴν περὶ ἑαυτοῦ προφητείαν, εἰπών, Ὀρθῶς πάντα ἐλάλησαν· προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ μέσου τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὥσπερ σέ· καὶ δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Σκόπει οὖν τὴν δύναμιν τοῦ ῥητοῦ· οὐδὲ γὰρ ἄλλῳ προφήτῃ εἶπε δεδωκέναι ῥῆμα· αὐτοὶ γὰρ δουλοπρεπῶς διακονοῦντες ἔλεγον, τάδε λέγει κύριος· αὐτὸς δὲ κατὰ τὸ πατρικὸν ἀξίωμα, ἔλεγε τῷ λεπρῷ, Θέλω, καθαρίσθητι· [2] τοῖς τεθνεῶσι, Νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι. καὶ, Λάζαρε δεῦρο ἔξω. τῇ θαλάσσῃ ἐπιτιμᾷ, καὶ τοῖς πνεύμασιν ἐν ἐξουσίᾳ, λέγων, σιώπα, πεφίμωσο; τί δὲ, τὸ, προφήτην ὥσπερ σέ· ἀντιπαραθέντες τὰ Μωσέως [3] τοῖς Χριστοῦ εὑρήσομεν ἐπὶ σχολῆς, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἰρημένον ὑπὸ Μωσέως ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτῶν προσθεῖναι, καὶ οὐκ ἔστιν ἀπ' αὐτῶν ἀφελεῖν· εἶτα καὶ εἰπὼν, αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς, σημαίνει [4] τὸ ὑπέροχον τοῦ προφητευομένου. [5] Ἠσαΐας, Ἰδοὺ ὁ Θεὸς [1] ἡμῶν

1 Codex recentior, τὸν περὶ αὐτοῦ, quo pacto & Siphanus legit.
2 In eodem codice deest, νεανίσκε, nec ista vox in Siphani versione apparet.
3 Codex antiquior, τοῖς τοῦ κυρίου.
4 Codex vetustior, ὑπερέχον.
5 Malè recentior codex, Ζοφονίας.

[1] ἡμῶν· ἰδοὺ κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας. Δαβίδ, Ὤμοσε κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει [2] αὐτήν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. καὶ πάλιν, Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ὤμοσα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου, ἕως τοῦ αἰῶνος ἑτοιμάσω τὸ σπέρμα σου· καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. Ἐν τοῖς παραλειπομένοις. Καὶ ἔσται ὅταν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθήσῃ μετὰ τῶν πατέρων σου. καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, [3] ὃ ἔσται ἐκ τῆς κοιλίας σου, καὶ ἑτοιμάσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον· καὶ ἀνορθώσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ [4] εἰς τὸν αἰῶνα· ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν, καὶ τὸ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ᾽ αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀπὸ τῶν ἔμπροσθέν σου· καὶ πιστώσω αὐτὸν ἐν οἴκῳ μου· καὶ [5] ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνωρθωμένος ἕως αἰῶνος. Σαλωμών, Καὶ νῦν κύριε ὁ θεὸς Ἰσραήλ, πιστωθήτω δὴ τὸ ῥῆμά σου [6] τῷ Δαβὶδ τῷ πατρί μου· εἰ ἀληθῶς κατοικήσει ὁ θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἰερεμίας, Καὶ ἄνθρωπός ἐστι· καὶ

[1] *nostri : Ecce Dominus cum fortitudine venit, & brachium cum dominatione.* David, *Juravit* *Ps.131.12.*
Dominus David veritatem, & non frustrabitur [2] *eam : de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Et rursus, *Disposui* *Ibid.88.4.*
testamentum electis meis : juravi David servo meo. Usque in æternum præparabo semen tuum, & ædificabo in generationem, & generationem sedem tuam. In Paralipomenis, *Et erit, quando* *1.Par.17.11.*
impleti fuerint dies tui, & dormieris cum Patribus tuis, & suscitabo semen tuum post te, [3] *quod erit de ventre suo, & parabo regnum ejus. Ipse ædificabit mihi domum, & erigam regnum ejus in secula : Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium, & misericordiam meam non removebo ab eo, sicut removi ab iis, qui erant ante te. Et fideliter statuam eum in domo meâ :* [5] *& regnum ejus usque in seculum : & thronus ejus erit erectus usque in seculum.* Salomon, *Et nunc Domine Deus* *2.Par.6.17.*
Israël, fidele sit quæso verbum tuum [6] *David patri meo, si verè habitabit Deus, cum hominibus super terram.* Hieremias, *Et homo est, & quis cognoscet eum.* *Hier.17.9.*

Amos,

1 Siphani codex, ὑμῶν, *vester*, juxta LXX. Interpretum editionem.
2 Codex recentior, & Siphanus legit, αὐτόν, ut etiam legitur apud Irenæum lib. 3. adversùs hæreses cap. 9.
3 In editione LXX. Interp. est, ὅς, qui.
4 Codex antiquior, ἕως εἰς τὸν αἰῶνα.
5 Editio Romana LXX. Interpretum, καὶ ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ, *Et in regno ejus.*
6 Eadem editio, ὃ ἐλάλησας τῷ παιδί σου τῷ Δαβίδ, ὅτι εἰ ἀληθῶς, *Quod locutus es puero tuo David, quoniam si, &c.*

Amos 4.13. Amos,[1] *Invoca Deum tuũ: præparare Jerusalem, quoniã ego firmans tonitruũ, & creans spiritũ,* [2] *& mittens ad homines Christum meum, faciens mane, & nebulam, & ascendens super excelsa terræ.* Michæas, [3] *Audite populi omnes verba, & auscultet terra, & omnes qui habitant in eâ, & erit Dominus in vobis in testimoniũ, Dominus ex templo sancto suo; quoniam ecce Dominus egreditur de loco suo, & descẽdet super excelsa terræ.*
Mich.1.3. Jacob in mandatis, *Non deficiet princeps ex Judâ, nec dux de femoribus ejus, donec veniat* [4] *cui repositum est. Et ipse est expectatio gentium.*
Gen.49.10. Balaam, *Orietur stella ex Jacob, & homo ex Israël: & percutiet duces Moab, & prædabitur filios* [5] *Seth, & erit Edom hæreditas gentium.*
Num.24.17 David [6] autẽ hos non devicit. Quòd si de ejus posteris hęc intelligenda essent, dicere oportebat, Orientur sidera ex Jacob, & Duces ex Israël.
Esa.10.33. Esaias, *Ecce dominator Dominus Sabaoth*

καὶ τίς γνώσεται αὐτὸν; Αμως [1] ἐπικαλεῖσο τὸν Θεόν σου· ἑτοιμάζου ἱερουσαλὴμ, ὅτι ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, [2] καὶ ἀποστέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστόν μου. ποιῶν ὄρθρον, καὶ ὁμίχλην, καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς. Μιχαίας, [3] ἀκούσατε λαοὶ πάντες λόγον, καὶ προσεχέτω ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ· καὶ ἔσται κύριος ἐν ἡμῖν εἰς μαρτύριον· κύριος ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ, διότι ἰδοὺ κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· καὶ καταβήσεται ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς. Ο ἰακὼβ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ· ἕως ἂν ἔλθῃ [4] ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Βαλαὰμ, Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ ἰακὼβ, καὶ ἄνθρωπος ἐξ ἰσραὴλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγοὺς μωὰβ, καὶ προνομεύσει τοὺς υἱοὺς [5] σὴθ· καὶ ἔσται ἐδὼμ κληρονομία ἐθνῶν. Δαβὶδ δὲ [6] τούτων οὐ περιεγένετο· εἰ δὲ περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ, ἔδει εἰπεῖν, ἀνατελοῦσιν ἄστρα ἐξ ἰακὼβ, καὶ ἡγούμενοι ἐξ ἰσραήλ. Ησαΐας, Ἰδοὺ ὁ δεσπότης κύριος σαβαὼθ

1 Codex recentior, & Siphani, ἐπικαλῆσθαι, ut & facer textus, qui habet, ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλῆσθαι τὸν Θεόν σου Ἰσραὴλ· διότι ἰδοὺ ἐγὼ, &c. *Præparare ut invoces Deum tuum Israël. Quia ecce ego, &c.*

2 In LXX. Interpretum editione legitur, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ. *Et adnuntians in homines Christum suum*, quam lectionem sequitur Tertullianus adversùs Hermogenem capite 32. adversùs Marc. lib. 3. c. 6. & alibi.

3 Locus iste Michæę variat nonnihil in editis, præsertim in fine, ubi legunt edita, καὶ καταβήσεται, καὶ ἐπιβήσεται. *Et descendet, & ascendet super excelsa terræ.*

4 Codex Siphani, & Vaticanus recentior, τὸ ἀπόκειται, *quod reservatur*, quam lectionem in Theodoreti scriptis codicibus servari testatur Doctissimus Nobilius in notis ad hunc locum.

5 Codex recentior Vaticanus, & alius Siphani codex, τοὺς υἱοὺς σὴρ: sed hanc lectionem nec Vulgata, nec LXX. Interpretes probant.

6 Malè codex recentior, περὶ τούτων οὐ περιεγένετο, quam lectionem secutus est Siphanus, vertit enim, *David autem de his rebus non advenit.*

σαβαὼθ συνταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται οἱ ὑψηλοὶ, καὶ πεσοῦνται μαχαίρᾳ· ὁ δὲ λίβανος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται. καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται, καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας ἐμπλήσει αὐτὸν, πνεῦμα φόβου θεοῦ. οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει· ἀλλὰ κρινεῖ [1] ταπεινοῦ κρίσιν, καὶ ἐλέγξει τοὺς ἐνδόξους τῆς γῆς, καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ [2] ἀσεβῆ· καὶ ἔσται δικαιοσύνῃ ἐζωσμένος τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἀλήθειαν ἠλειμμένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα, Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι, καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμή. Δαβὶδ, Ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ὁρᾷς ὅτι ὁ θεὸς χρίεται παρὰ τοῦ θεοῦ· ἐνανθρωπίσας γὰρ γέγονεν ἀρχιερεὺς,

Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine, & excelsi superbiâ, conterentur, & sublimes humiliabuntur, & cadent gladio. Libanus autem cum excelsis cadet. Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ascendet, & requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ & intellectûs, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis replebit eum, spiritus timoris Dei. Non secundùm gloriam judicabit, neque juxta sermonem arguet; sed judicabit [1] *humili judicium, & arguet gloriosos terræ, & percutiet terram verbo oris sui, & in spiritu per labia interficiet* [2] *impium. Et erit justitiâ cinctus lumbum suum, & veritate involutus costas suas.* Et post pauca, *Et erit in die illâ radix Jesse, & qui consurgit, ut princeps sit gentium; in ipso gentes sperabunt, & erit requies ejus honor.* Esa. 11. 10. David, *Sedes tua Deus in seculum seculi: virga directionis virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.* Psal. 44. 7. Vides à Deo Deũ ungi; humanâ enim carne assumptâ factus est Pontifex, & apostolus confessionis no-

1 Ita antiquior codex Vaticanus, & LXX. Interpretum editio. In recentiori, & apud Siphanum est, ταπεινῶν. Sed mox LXX. habent, ἐλέγξει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς. Irenæus tamen lib. 3. adversùs hæreses cap. 10. legit, *Judicabit humili judicium, & arguet gloriosos terræ.*

2 Codex recentior, ἀσεβεῖς.

nostræ. Et paulò post, *Et tu*
Ps.101.26. *Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes; & omnes sicut vestimentum veterascent; & sicut opertorium volves eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es: & anni tui non deficient*: qui, videlicet, unctus es.

ρεὺς, καὶ ἀπόστολος τῆς ὁμολογίας ἡμῶν. καὶ μετ' ὀλίγα, Καὶ σὺ κύριε τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Τοῦ χρισθέντος δηλαδή.

III. De Nativitate ejus ex Virgine.

γ'. Περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τῆς ἐκ παρθένου.

Esa.7.14. ESaias, *Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Emanuel, quod interpretatur; Nobiscum Deus. Et priùs quàm cognoscat Patrem, vel Matrem, tollet virtutem Damasci, & spolia Samariæ comedet*. Et Salomon
Sap.8.19. propheticè, [1] *Puer eram ingeniosus, & sortitus sum animam bonam: magis autem cùm essem bonus, veni ad corpus incoinquinatum*. [2] (Quis igitur ante nativitatem bonus erat, & quis venit in corpus incontaminatum?) Esaias, *Et cupient, si*
Esa.9.5. *fiant igne combusti. Quia parvulus natus est nobis, filius & datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus*, [3] *& vocatur nomen*

Ἡσαΐας, Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστιν ἑρμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. καὶ πρὶν ἐπιγνῶναι πατέρα, ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔδεται. Καὶ Σολομὼν προφητικῶς, [1] Παῖς ἤμην εὐφυὴς, ψυχῆς τε ἔλαχον ἀγαθῆς· μᾶλλον δὲ ἀγαθὸς ὢν, ἦλθον εἰς σῶμα ἀμίαντον. [2] (τίς οὖν πρὸ γεννήσεως ἦν ἀγαθός; καὶ τίς ἦλθεν εἰς σῶμα ἀμίαντον;) Ἡσαΐας, Καὶ θελήσουσιν εἰ ἐγεννήθησαν πυρίκαυστοι, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ· [3] καὶ κα-

1 Malè in vetustiori codice Vaticano, σῶς ἦμλω.
2 Quę semicirculis includuntur, desunt in vetustiori codice Vaticano, librarii errore manifesto.
3 In recentiori codice Vaticano, & in eo, quo usus est Siphanus, καὶ καλεῖται τοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θεὸς ἰσχυρός; sed vetustioris Vaticani codicis lectionem, quam secuti sumus; plerique codices, & non pauci antiqui Patres exhibent. Vide Nobilium in adnotationibus ad eundem locũ.

κα λεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ πάλιν, Ἰδοὺ ἡ [1] δάμαλις τέτοκε, καὶ οὐ τέτοκε, τοῦτο δὲ δηλοῖ τὴν παρθένον. Καὶ πάλιν, Βούτυρον, καὶ μέλι φάγεται· [2] Τούτῳ γὰρ ἐτρέφετο κατιούσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς· ὕστερον γὰρ ἐπόρησεν γάλακτος. Καὶ πάλιν, Οὕτως λέγει κύριος σαβαώθ· ἐκοπίασεν αἴγυπτος, καὶ ἐμπορία αἰθιόπων· καὶ οἱ σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ [3] διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ διαβήσονται πρὸς σὲ, καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται· ὅτι ὁ θεὸς ἐν σοί ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πλὴν σοῦ· σὺ γὰρ εἶ θεὸς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν· θεὸς [4] τοῦ ἰσραὴλ σωτήρ. Ιεζεκιὴλ, Καὶ ἐπέστρεψέ με κύριος κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς πύλης τῆς βλεπούσης κατὰ ἀνατολὰς, καὶ αὕτη ἦν κεκλεισμένη· καὶ εἶπε κύριος πρός με· υἱὲ ἀνθρώπου ἡ πύλη αὕτη κεκλεισμένη ἔσται, καὶ οὐδεὶς οὐ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς, ὅτι κύριος ὁ θεὸς ἰσραὴλ [5] εἰσελεύ-

men ejus magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri seculi. Et rursus, *Ecce juvenca* [1] *peperit & non peperit.* Hoc autem virginem denotat. Et rursus, *Butyrum, &* Esa. 7. 15.
mel comedet: [2] his enim rebus alebatur, cùm descenderet mater ejus à censu; nam postea abundavit lacte. Et rursus, *Sic dicit Dominus Sabaoth: Labora-* Ibid. 45. 14.
vit Ægyptus & negotiatio Æthiopum, & Sabaim viri excelsi ad te transibunt, & tui erunt servi, & post te sequentur vincti manicis, & transibunt ad te, & adorabunt te, & in te orabunt: quoniam in te Deus est, & non est Deus absque te. Tu enim Deus es, & nesciebamus, [4] *Deus Israël salvator.* Ezechiel, *Et con-* Ezec. 44. 1.
vertit me Dominus ad viam portæ respicientis ad orientem, & hæc erat clausa: Et dixit Dominus ad me: Fili hominis, porta hæc clausa erit, & nemo transibit per eam; quoniam Dominus Deus Israël [5] *ingredietur, & egredietur per eam*

1 Locum hunc non memini me legisse apud Esaiam, aut alium quempiam Prophetam. Δάμαλις autem vox, pro juvencâ, sæpe reperitur apud LXX. Interpretes. Quare mirum est vel id ignorasse Siphanum, vel legendum censuisse δυνάμεις; nam alieno prorsus sensu interpretatus est, *virtus*.

2 Similia habet Nyssenus in oratione in illud Apostoli, *Quando sibi subjecerit omnia, tunc ipse quoque filius subjicietur ei,* ubi non longè ab initio hæc inquit, *Et quomodo cùm esset infans, infantilem accepit cibum, butyrum & mel comedens; ita etiam cùm processisset ad adolescentiam, non recusavit id, quod huic ætati erat congruens & conveniens.*

3 Codex recentior, καταβήσονται. Ita & Siphani codex.

4 Idem codices legunt, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ὁ σωτήρ.

5 Romana LXX. Interpretum editio, εἰσελεύσεται δι' αὐτῆς, *Ingredietur per eam*; cætera desunt.

eam, & erit clausa. Esaias, [1] *Ex utero matris vocavi nomen ejus gladium acutum*. Daniel, *Ecce abscissus est lapis sine manibus, & percussit statuam, & factus est in montem magnum, & implevit universum terram*. Lapis igitur abscissus sine manibus, illum utique significat, qui genitus est absque viri semine. Esaias iterum, *Audi cælum, & auribus percipe terra, quia Dominus locutus est: Filios genui & exaltavi, ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem, & asinus præsepe Domini sui: Israël autem me non cognovit, & populus me non intellexit*. Et rursus, *Sume tibi* [2] *tomum novæ chartæ magnæ, & scribe in eo hominis stylo, ut velociter deprædationem faciat spoliorum. Et accesserunt ad Prophetissam; & in utero concepit & peperit filium. Et dixit Dominus mihi Voca nomen ejus, citò spolia, velociter deprædare*. Tomum igitur novum de Virgine intelligimus; quemadmodum enim nova charta pura est, cum nihil in eâ scriptum est, ita & sancta Virgo viri consuetudinis expers est. Et iterum, [3] *Omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur*. Nullus autem masculus aperit

Esa. 49. 1. — *Dan. 2. 34.* — *Esa. 1. 2.* — *Ib. 8. 1.* — *Exod. 13. 2.* — *Num. 8. 17.*

σεται, καὶ ἐξελεύσεται δι᾽ αὐτῆς, καὶ ἔσαι κεκλεισμένη. Ἡσαΐας, [1] Ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐκάλεσα τὸ ὄνομα αὐτοῦ μάχαιραν ὀξεῖαν. Δανιὴλ, Ἰδοὺ ἐτμήθη λίθος ἄνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὸν ἀνδριάντα, καὶ ἐγένετο εἰς ὄρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε τὴν οἰκουμένην. Ὁ οὖν τμηθεὶς λίθος ἄνευ χειρὸς, ἐστιν ὁ γεννηθεὶς ἄνευ σπορᾶς ἀνδρὸς. Ἡσαΐας πάλιν, Ἄκουε οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίσου ἡ γῆ, ὅτι κύριος ἐλάλησεν· υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν· ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, οὐδὲ ὁ λαός με συνῆκε. Καὶ πάλιν, Λάβε [2] τόμον καινοῦ χάρτου μεγάλου, καὶ γράψον ἐν αὐτῷ γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὀξέως προνομὴν ποιῆσαι σκύλων· καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν· καὶ εἶπέ μοι κύριος, κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμευσον. Τόμον οὖν καινὸν νοοῦμεν τὴν παρθένον, ὥσπερ γὰρ ὁ χάρτης καινός ἐστι καθαρὸς, ἄγραφος ὢν, οὕτως καὶ ἡ παρθένος ἁγία ἀμύητος ἀνδρός. Καὶ πάλιν, [3] Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν, ἅγιον τῷ κυρίῳ κληθήσεται. Οὐδὲν δὲ ἄρσεν

1 Romana LXX. Interpr. editio aliter legit, *Ex utero matris meæ vocavit nomẽ meum, & posuit os meum quasi gladium acutũ*.

2 Hanc lectionem à LXX. Interpr. editione diversam in quibusdam codicibus reperiri testatur Nobilius in notis ad hunc locum.

3 Hunc Exodi locum iisdem propè verbis laudat Tertullianus in lib. de carne Christi cap. 22.

σεν διανοίγει μήτραν, ἀλλ' ἡ κοινωνία ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα· τὸ γοῦν εἰρημένον, περὶ τοῦ κυρίου νοητέον. συμβαίνει δὲ πολλοὺς τῶν πρωτοτόκων εἶναι ἀσεβεῖς, καὶ ἁμαρτωλούς· πῶς οὖν οὗτοι ἅγιοι τῷ κυρίῳ, διὰ τοῦτο καὶ ἄμωμοι; διὰ τί δὲ μὴ καὶ πᾶν θῆλυ; δῆλον οὖν, ὅτι αὐτὸς [1] ἅγιος καὶ ἄμωμος μόνος. Δαβὶδ, Μητὴρ σιὼν ἐρεῖ, ἄνθρωπος, καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ ὕψιστος.

aperit vulvam, sed consuetudo viri cum muliere: igitur dictũ illud de Domino est intelligendũ. Contingit autem ut primogeniti non pauci impii sint & peccatores. Quomodo igitur omnes ii sancti erunt Domino, & propterea inculpati? Cur item non omne etiam fœmininum sanctũ Domino vocabitur? Manifestum igitur est, ipsũ [1] solum sanctum esse, & inculpatum. David, *Mater Sion dicet: Homo & homo natus est in ea, & ipse fundavit eam Altissimus.* Psal. 86.5.

δ'. Περὶ θαυμάτων, ὧν ἔμελλε ποιεῖν ἐνανθρωπήσας ὁ κύριος.

IV. *De miraculis, quæ, humanâ carne assumptâ, Dominus editurus erat.*

[2] Ἱερεμίας, Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, καὶ εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομῆσαι [3] κληρονομίαν ἐρήμου, λέγων τοῖς ἐν δεσμοῖς, ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, ἀνακαλύφθητε. Καὶ ὅτι οὐ περὶ ψιλοῦ, ἀνθρώπου λέγει, αὐτὸς ἦν ὁ εἰπὼν, Οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἡσαΐας, Ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ· ἰσχύσατε

[2] Hieremias, *Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium, ut constitueres terram, & possideres* [3] *hæreditatem deserti, dicens his, qui in vinculis sunt, exite; & his, qui in tenebris, revelamini.* Hæc autem de puro putoq; homine ab ipso nõ dici, inde patet, quòd ipse erat, qui dixit, *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius ad eum,* Esaias, *Cõfortamini manus remissæ, & genua dissoluta; consolamini vos, pusillanimes mente, confortamini, nolite* Esa. 49. 6. & 8. Bar. 3. 36. Esa. 35. 3. & 40. 10.

1 Codex recentior, ἅγιος μόνος. Ita & Siphani codex.

2 Locus iste non Hieremiæ, sed Esaiæ est; eum tamen pro Hieremiæ loco accepisse Nyssenum, vel inde patet, quòd Baruch testimonium, tanquam unius ejusdemque Prophetæ subjungat: Baruch autem sæpe ab antiquis sub Hieremiæ nomine laudari solet.

3 Codex recentior, κληρονομίαν, ἀμέρων. Ita & Siphani codex. Sed in editione LXX. Interpr. est, κληρονομίας ἐρήμους, *hæreditates desertas.*

nolite timere. Ecce Deus noster. Ecce Dominus cũ fortitudine venit. Et rursus, *Tunc aperientur*
Esa. 35. 5. *oculi cæcorum, & aures surdorum audient: tunc saliet claudus, sicut cervus, & expedita erit lingua*
Ibid. 61. 1. [1] *balborum.* Et rursus, *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me: evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum.*

σατε, μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν· ἰδοὺ κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. Καὶ πάλιν, Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλεῖται, ὡς ἔλαφος, ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα [1] μογιλάλων. Καὶ πάλιν, Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν.

V. De proditione.

ε'. Περὶ προδοσίας.

Psal. 40. 10. DAvid, *Qui comedebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.*

ΔΑβὶδ, Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν.

VI. De Passione.

ς'. Περὶ πάθους.

Esa. 3. 12. *POpule meus, qui beatos vos dicunt, decipiunt vos, & semitam pedum vestrorum turbant. Sed nunc stabit in judicio Dominus, & statuet ad judicium* [2] *populum suum. Ipse Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi, & cum principibus ejus.* David, *Quare fremuerunt*
Psal. 2. 1. *gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt Reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversùs Dominum, & adver-*
Thr. 4. 20. *sùs Christum ejus.* Hieremias, *Spiritus faciei nostræ* [3] *Deus Dominus*

ΛΑός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσσουσιν. ἀλλὰ νῦν καταστήσεται κύριος εἰς κρίσιν, καὶ στήσει [2] τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς κρίσιν· αὐτὸς κύριος εἰς κρίσιν ἥξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Δαβὶδ, Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ. Ἱερεμίας, Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν [3] θεὸς κύριος

1 Codex antiquior, μογιλάλων.
2 Codex antiquior, τὸν λαὸν εἰς κρίσιν.
3 Codex recentior, itemque codex, quo usus est Siphanus, habet ἡμῶν κύριος κύριος: sed in editione LXX. Interpr. est, χριστὸς κύριος, quam lectionem Justinus, Irenęus, Cyprianus, & Tertullianus sequuntur.

ριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν, οὗ εἴπομεν, ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ησαΐας, Αὐτὸς τὰς ἀνομίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν· τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· [1] ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν, ἄφωνος· οὕτως οὐκ ἀνοίγει [2] τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ. ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου, ἤχθη εἰς θάνατον. καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ [3] εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

minus captus est in corruptionibus ipsorum, de quo diximus: in umbrâ ejus vivemus in gentibus. Esaias, *Ipse peccata nostra portat, & pro nobis dolet, & nos re-* Esa. 53. 4.
putavimus eum esse in labore, & in plagâ, & in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostræ super eum: livore ejus nos sanati sumus. Omnes quasi oves erravimus; [1] *unusquisque à viâ suâ aberravit, Et Dominus tradidit ipsum propter peccata nostra: & ipse propter afflictionem non aperit os. Sicut ovis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperit* [2] *os suum in humiliatione ejus. Quia tollitur de terrâ vita ejus: ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Et dabo malos pro sepulturâ ejus, & divites pro morte illius. Quia iniquitatem non fecit, neque* [3] *dolus inventus est in ore suo.*

1 In editione LXX. Interpretum est, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, & mox, παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, lectionē utranq; sequitur Justinus Martyr in Apol. 2. pag. 86. & in dialogo cum Tryphone pag. 230. itemque alii; sed posteriori similem lectionem ex Hieronymo, & Cypriano in lib. 2. Testim. adversùs Judæos cap. 13. refert Nobilius in notis ad hunc locum. Cæterum in recentiori Vaticano, & in alio Siphani codice malè legitur, παρέδωκεν ἑαυτόν.

2 Hoc in loco longè diversa est LXX. Interpretum editio, quæ ita se habet, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. *Sic non aperit os. In humilitate judicium eius sublatum est.* Hanc autem lectionem sequuntur Justinus Martyr, Irenæus, Tertullianus, & Cyprianus, cæterique, nisi quòd habent, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ, *Non aperit os suum.* Sed Nyssenus videtur hic in epitomen redegisse Esaiæ verba.

3 Verbum, εὑρέθη, deest in editione LXX. Interpretum, sed habetur apud Justinum, & apud alios, quos laudat Nobilius in notis, quibus adde Tertullianum adversùs Judæos cap. 10.

suo. Et paulò post, *Propterea*
ipse possidebit multos, & fortium
dividet spolia: pro eo quod tradi-
ta est ad mortem anima ejus:
quoniam iniquitatem non fecit,
& in iniquis reputatus est: & ipse
peccata multorum tulit, & pro-
pter iniquitates eorum traditus
est. [1] Ex his patet, Prophetam
non loqui de populo, qui in Ba-
bylonem adductus est, sicut nõ-
nulli suspicati sunt. Quomodo
enim populus propter peccata
populi ductus est ad mortem,
aut quis populus, & ob cujus
populi peccata id passus est? Et
iterum, *Dorsum meum dedi ad*
Esa. 50.6. *flagella, et genas meas ad alapas,*
& faciem meam non averti à cõ-
fusione sputorum. Et rursus, *Non*
Ib. 53. 3. *habebat speciem, neq; decorem; sed*
species ejus inhonorata, & defi-
ciens præ filiis hominum. Et rur-
Ibid. 8. sus cùm hæc dixisset, ait, *Gene-*
rationem ejus quis enarrabit?
David, *Quoniam circumdede-*
Psal. 21.17. *runt me canes multi, consilium*
malignantium obsedit me. Fo-
derunt manus meas, & pedes
meos: dinumeraverunt omnia
ossa mea. Ipsi vero considerave-
runt & inspexerunt me: divise-
runt sibi vestimenta mea, & su-
per vestem meam miserunt sortẽ.
Hier. 11.19. Hieremias, *Ego autem quasi a-*
gnus innocens ductus ad immolandum, non cognoscebam. Et rursus,
Veni-

αὐτοῦ. Καὶ μετά τινα, Διὰ τοῦτο αὐ-
τὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν
ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα· ἀνθ᾽ ὧν πα-
ρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ·
ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησε, καὶ ἐν τοῖς
ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρ-
τίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τὰς
ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη. [1] Ἐκ
τούτων δῆλον, ὅτι οὐ περὶ τοῦ λαοῦ
τοῦ ἀπαχθέντος ἐν Βαβυλῶνι ὁ
προφήτης λέγει, ὥς τινες ὑπέλαβον.
πῶς γὰρ ἂν ὁ λαὸς, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν
τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον; ἢ ποῖος
λαὸς, καὶ ποίου λαοῦ; Καὶ πάλιν, Τὸν
νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας· τὰς
δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα· τὸ
δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ
αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων. Καὶ πάλιν,
οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ
τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ
τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν
ὁ ταῦτα εἰπὼν, εἶπε, Τὴν δὲ γενεὰν
αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Δαβίδ, Ὅτι
ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοί· συ-
ναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχον με.
ὤρυξαν χεῖράς μου, καὶ πόδας μου·
ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου.
αὐτοὶ δὲ κατενόησαν, καὶ ἐπεῖδόν με·
διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς,
καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον
κλῆρον. Ἱερεμίας, Ἐγὼ δὲ ὡς ἀρ-
νίον ἄκακον ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι,
οὐκ ἔγνων. Καὶ πάλιν, Δεῦτε καὶ ἐμ-
βάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ·
Ϗ

1 Codex antiquior, ἐκ τούτου.

καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν [1] ἀπὸ γῆς ζώντων, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῇ ἔτι. Ζαχαρίας, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι κύριος.

ζ΄. Περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ γενομένου σκότους.

[2] Ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγεῖται ὑμῖν· τὸ πρωῒ ἐρεῖς, πῶς ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ τὸ ἑσπέρας, πῶς ἐγένετο πρωΐ. Ἀμὼς, Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει κύριος ὁ Θεὸς, δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. Ἱερεμίας, Ἐπέδυσεν ὁ ἥλιος ἔτι μεσούσης τῆς ἡμέρας. Ἡσαΐας, Ὅλην τὴν ἡμέραν διεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀντιλέγοντα, καὶ ἀπειθοῦντα. Καὶ πάλιν, Ἄρατε σύσσημον εἰς τὰ ἔθνη. Καὶ πάλιν, Καὶ τότε ταῦτα συντελεσθήσεται λέγει κύριος, [3] ὅταν ξύλον ξύλων κλιθῇ, καὶ ἀναστῇ, καὶ ὅταν

Venite, & mittamus lignum in panem ejus, & exteramus eum [1] *è viventibus, & nomen ejus non memoretur ampliùs.* Zacharias; *Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt à filiis Israël, & dederunt eum in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.* Hier. 11. 19. Zac. 11. 12. apud. Matthæū 27. 10.

VII. De Cruce, & tenebris, quæ in Christi morte factæ sunt.

[2] *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros, & non credetis, si quis enarraverit vobis. Mane dices: quomodo facta est vespera? Et vesperi: quomodo factum est mane?* Deut. 28. 66.
Amos, *Et erit in die illâ dicit Dominus Deus, occidet sol meridie, & contenebrescet in die lux.* Amos 8. 9.
Hieremias, *Occidit sol, cùm adhuc medius dies esset.* Hier. 15. 9.
Esaias, *Totâ die expandi manus meas ad populum incredulum, & contradicentem.* Esa. 65. 2.
Et rursus, *Levate signum in gentes.* Is. 62. 10.
Et rursus, *Et tunc hæc consumabuntur dicit Dominus,* [3] *quando lignum lignorum inclinatus fuerit, & resurget, & quan-*

1 Editio LXX. Interpr., ἀπὸ γῆς ζώντων, quam lectionem sequuntur Justinus in Dialog. cum Tryphone pag. 299. Tertullianus, Cyprianus, & alii.

2 Diversa est hujus loci lectio tam in editione LXX. Interpretum, quàm apud Justinum, Tertullianum, & alios.

3 In Vaticano recentiore, & in alio Siphani codice legitur, λέγει κύριος, ὅτι ἐκ ξύλου αἷμα στάξει, *Dicit Dominus, quia de lignis sanguis stillabit.* Cæterum hic locus apud Hieremiam non legitur; sed verba illa, *Et de ligno sanguis distillabit*, reperiuntur in Esdræ lib. 4. cap. 5. 5. An autem Nyssenus ad hunc Esdræ locum respexerit, videant Eruditi. Antiquos sanè Patres quartum Esdræ librum fusiorem, quàm nunc sit, habuisse, ex locis, quos ex eodem libro laudat Ambrosius in libro de bono mortis, lucidè apparet.

quando è ligno sanguis distillabit. Zacharias, *Et erit, in die illâ non* Zac. 14. 7.
erit lux : & dies illa nota Deo : & non dies, [1] *neque nox ; ad vesperam erit lux*. David, *Et sustinui qui simul contristaretur, &* Ps. 69. 22.
[2] *qui consolaretur, & non inveni, & dederunt in escam meam fel, & in siti meâ potaverunt me aceto*. Quorum omnium nihil Davidi contigisse possunt ostendere. Et rursus, *Posuerunt me in* Ps. 87. 7.
lacu infimo. Zacharias, *Framea* Zac. 13. 7.
consurge [3] *super pastorem, & in virum populi mei. Percute pastorem meum, & dispergentur oves gregis*. Et rursus, *Et in die illâ* Ib. 14. 20.
erit, quod [4] *super frenum equi est, sanctum Domino*.

VIII. De Christi resurrectione.

David resurrectionem ejus prævidens, dicebat, *Exurge, quare obdormis* Ps. 43. 23.
Domine, exurge, & ne repellas in finem. Ibid. 3. 7.
Et rursus, *Exurge Do-*

ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα στάξει. Ζαχαρίας, Καὶ ἔσται, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐκ ἔσται φῶς· καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ κυρίῳ· καὶ οὐχ ἡμέρα, [1] καὶ οὐ νὺξ, τὸ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς. Δαβὶδ, Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε· καὶ [2] παρακαλοῦντα, καὶ οὐχ εὗρον· καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. ὧν οὐδὲν ἔχουσι ἐπὶ Δαβὶδ δεῖξαι γενόμενον. Καὶ πάλιν, Ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ. Ζαχαρίας, Ῥομφαία ἐξεγέρθητι [3] ἐπὶ τὸν ποιμένα, καὶ ἐπ' ἄνδρα τοῦ λαοῦ μου· πάταξον τὸν ποιμένα μου, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης. Καὶ πάλιν, Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἔσται τὸ [4] ἐπὶ τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου ἅγιον τῷ κυρίῳ.

η'. Περὶ ἀναστάσεως χριστοῦ.

Δαβὶδ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ προορῶν ἔλεγεν, Ἐξεγέρθητι ἵνα τί ὑπνοῖς κύριε· ἀνάστηθι, καὶ μὴ ἀπώσῃ εἰς τέλος. Καὶ πάλιν, Ἀνά-

στα

1 Codex antiquior, καὶ οὐχὶ νύξ. Sequitur in editione LXX. Interpretum, καὶ πρὸς ἑσπέραν, atque ita Cyprianus quoque legit.

2 In recentiori Vaticano, & apud Siphanum malè, παρακαλοῦντας, καὶ οὐχ εὗρον· ἔδωκαν.

3 In vulgatâ LXX. Interpr. editione legitur, ἐπὶ τοὺς ποιμένας μου, καὶ ἐπὶ ἄνδρα πολίτην μου, *Super pastores meos, & super virum civem meum*. Sed apud Theodoretum, & alios à Nobilio in notis memoratos, legitur ut hic, ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, & mox, πάταξον τὸν ποιμένα. Justinus autem in Dialogo cum Tryphone pag. 273. habet, Ῥομφαία ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, καὶ ἐπ' ἄνδρα τοῦ λαοῦ μου, &c. πάταξον τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα αὐτοῦ, quæ lectio similis est lectioni, quam hic sequitur Nyssenus, nisi quòd habet, τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης. Hieronymus quoque legit, *Dispergentur*. Nyssenus tamen in Antirrhetico adversùs Apollinarem capite 18. legit, *Framea suscitare super pastorem meum, & super virum contribulem meum*, hoc est, σύμφυλόν μου, quod postremum verbum ex Aquilæ versione desumptum est.

4 Malè in recentiori Vaticano, & apud Siphanum, ἐπὶ τὸν χαλινόν.

στα κύριε, σῶσόν με ὁ Θεός μου. Καὶ πάλιν, Ἀνάστα κύριε βοήθησον ἡμῖν, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Καὶ πάλιν, Ἀνάστα κύριε, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Ἡσαΐας, Νῦν ἀναστήσομαι λέγει κύριος, νῦν δοξασθήσομαι, [1] νῦν ὑψωθήσομαι, νῦν ὄψεσθε, νῦν σωθήσεσθε· ματαία ἔσται ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὑμῶν. Ὠσηὲ, Καὶ ζητήσουσι τὸ πρόσωπόν μου ἐν θλίψει αὐτῶν, [2] καὶ ὀρθριοῦσι πρὸς μὲ, λέγοντες, πορευθῶμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν· ὅτι [3] αὐτὸς ἥρπακε, καὶ ἰάσεται ἡμᾶς· πατάξει, καὶ μοτώσει ἡμᾶς· ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας· ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστησώμεθα [4] ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα. διώξωμεν τοῦ γνῶναι τὸν κύριον· ὡς ὄρθρον ἕτοιμον [5] εὑρήσομεν αὐτόν. Δαβὶδ, Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Καὶ πάλιν, Ἐγενήθην ὡσεὶ ἄνθρωπος

ἀβοή-

Domine; salvũ me fac Deus meus. Et iterũ, *Exurge Domine adjuva nos, & redime nos propter nomen tuum.* Et rursus, *Exurge Domine, judica terram; quoniam tu hæreditabis in omnibus gẽtibus.* Esaias, *Nunc exurgã dicit Dominus, nunc glorificabor,* [1] *nunc exaltabor, nunc videbitis, nunc salvabimini. Vana erit fortitudo spiritûs vestri.* Oseas, *Et quærent faciem meam in tribulatione suâ,* [2] *& mane vigilabunt ad me, dicentes: Eamus, & revertamur ad Dominum Deum nostrum, quia* [3] *ipse rapuit, & sanabit nos: percutiet, & curabit nos: sanos nos faciet post dies duos: in die tertio resurgemus* [4] *coram eo, & sciemus. Persequamur ut cognoscamus Dominum, quasi mane paratum* [5] *inveniemus eum.* David, *Quoniam non derelinques animam meam in inferno: neque dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Et rursus, *Factus sum sicut homo sine adjutorio inter*

mor-

Ps. 43. 26. Ps. 81. 8. Esa. 33. 10. Osea 5. & 6. Ps. 15. 10. Ibid. 87. 6.

1 Codex Siphani & Vaticanus recentior habent νῦν ὑψωθήσομαι, νῦν συνήσετε. Sed in editione LXX. Interp. est, νῦν ὑψωθήσομαι, νῦν ὄψεσθε, νῦν αἰσθηθήσεσθε. In nonnullis autem libris, ait Nobilius, est, αἰσθήσεσθε. In uno est, αἰσχυνθήσεσθε, cui lectioni suffragatur Hieronymus. Sed Cyprianus lib. 2. adversùs Judæos cap. 26. utranque retinuit; legit enim, *Nunc videbitis, nunc intelligetis, nunc confundemini.* Sed lectio quam hic sequitur Nyssenus, nescio an apud aliũ quempiam scriptorẽ reperiatur.

2 In editione LXX. Interpr. deest, καὶ, & interpungitur ante, ἐν θλίψει, quibus verbis incipit caput 6. Tertullianus tamen lib. 4. adversùs Marc. c. 43. Nysseni interpunctionem sequi videtur; nam legit. *Ut quærant faciem meam, ante lucem vigilabunt, &c.*

3 In recentiori Vaticano codice, & apud Siphanum est, ὅτι αὐτὸς πέπαικε, καὶ ἰάσεται. Postrema vox librarii videtur error; Sed, πέπαικε, licèt cũ hebraicâ lectione non concordet, in cæteris tamen libris ita scribi testatur Nobilius. Tertullianus alteram lectionem exprimit in lib. adversùs Judæos cap. 13. scribit enim: *Quoniam ipse eripiet, & liberabit nos.* Vide eundem in lib. 4. adversùs Marc. c. 42.

4 Siphani codex & Vaticanus recentior, ἐνώπιον αὐτοῦ. διώξωμεν.

5 Cod. antiquior Vatic. καὶ εὑρήσομεν;

mortuos liber. Quis verò liber à
morte nisi Deus? Factus est enim
sicut homo auxilio destitutus,
cùm humiliavit carnem suã usq;
ad mortem, mortem autem Cru-
Esa. 28. 16. cis. Esaias,[1] *Ecce ego pono in Sion
lapidem summum angularem ele-
ctum, honorabilem, & qui credi-
derit in eum, non confundetur.*
Ps. 117. 22. Factum est enim in caput angu-
li, alterius, videlicet,[2] ædifi-
cii Ecclesiæ[3] quæ est mirabilis
in oculis nostris.

IX. *De Ascensione.*

Ps. 46. 6. DAvid, *Ascendit Deus in ju-
bilo, Dominus in voce tubæ.*
Hæc autem de Salvatore nostro
asseri, ex eo colligitur, quòd
Dan. 7. 9. Daniel dicat, *Ecce throni positi*
& 13. *sunt, & antiquus dierum sedit.* Et
paulò post, *Et ecce cum nubibus
cæli, quasi filius hominis veniens,
& usq; ad antiquum dierum per-
venit*[4] *& adductus est: Ipsi datus
est honor, principatus, & regnum,
& omnes populi, tribus, & linguæ
ipsi servient. Potestas ejus potestas
sempiterna, quæ non pertransibit:
& regnum ejus non corrumpetur.*
Et alicubi David, *Dixit Domi-*
Ps. 109. 1. *nus Domino meo, sede à dextris
meis, donec ponam inimicos tuos
scabellum pedum tuorum.*

ἀβοήθητος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. Τίς δὲ ἐλεύθερος θανάτου, εἰ μὴ ὁ θεὸς, γέγονε γὰρ ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος, ταπεινώσας τὴν ἑαυτοῦ σάρκα μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἠσαΐας[1], Ἰδοὺ τίθημι ἐν σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. Γέγονε γὰρ εἰς κεφαλὴν γωνίας, ἑτέρας δηλαδὴ[2] οἰκοδομῆς τῆς κατὰ τὴν ἐκκλησίαν,[3] ἥτις ἐστὶ θαυμαστὴ ἐπὶ ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

θʹ. Περὶ τῆς ἀναλήψεως.

ΔΑβὶδ, Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος, Ὅτι δὲ περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν λέλεκται, Δανιὴλ λέγει, Ἐθεώρουν φησὶ, καὶ ἰδοὺ θρόνοι ἐθέτησαν, καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Καὶ μετά τινα, Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος· καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ[4] προσήχθη· αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι δουλεύσουσιν αὐτῷ· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Καὶ ἀλλαχοῦ Δαβὶδ, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

X. De ιʹ Περὶ

1 In editione LXX. Interpr. diversa sunt hujus loci verba; sed idẽ ferè sensus.
2 Codex Siphani, & Vaticanus recentior, οἰκονομίας.
3 Codex antiquior, ἥτις καὶ ἐστι.
4 In editione LXX. Interpr. est, προσηνέχθη, oblatus est, sed Nobilius in notis præfert lectionẽ, quã hic Nyssenus sequitur.

ι. Περὶ τῆς δόξης τῆς ἐκκλησίας.

Δαβὶδ, Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη.

X. De Gloriâ Ecclesiæ.

David *Adstitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, variegata.* *Ps. 44. 10.*

ια. Περὶ τῆς περιτομῆς.

Ἐροῦσι δὲ πάντες οἱ ἰουδαῖοι, ὅτι εἰ τὸν αὐτὸν θεὸν σέβεσθε, τί μὴ περιτέμνεσθε, ἢ ζῶα προσφέρετε εἰς θυσίαν, ἢ σαββατίζετε, τῶν γραφῶν περὶ τούτων διαγορευουσῶν; ἀκουέσθωσαν [1] οὖν, ὅτι ἡ περιτομὴ οὐκ ἦν ἐξ ἀρχῆς· ἀλλ' ἐν χρόνῳ ἐγένετο, ὡς καὶ ἐν χρόνῳ παυσομένη. ἔπειτα, ὅτι ὁ θεὸς διαταξάμενος τοῖς πατράσι τὴν περιτομὴν, αὐτὸς εἶπεν, ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται λέγει κύριος, καὶ διαθήσομαι [2] τῷ οἴκῳ ἰσραὴλ διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν [3] αὐτῶν, ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν τῇ διαθήκῃ μου κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει κύριος. Καὶ πάλιν αἰτιώμενος τοὺς ἰουδαίους λέγει, Πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκὶ, ὁ δὲ λαὸς οὗτος τῇ καρδίᾳ. Καὶ πάλιν, [4] Περιτέμνεσθε τὴν καρδίαν ὑμῶν, καὶ μὴ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν. Καὶ

XI. De circumcisione.

Dicent autem Judei omnes; si eundem ac nos Deum veneramini, cur non circumcidimini, animalia non offertis ad sacrificium, nec sabbatum celebratis, cum Scripturæ de his rebus expresse præcipiant? Sciant igitur circumcisionem non fuisse ab initio, sed certo tempore institutam fuisse, ut quæ etiam certo tempore finem habitura esset. Deinde Deum, qui Patribus ut circumciderentur, mandaverat, ipsum dixisse; *Ecce dies veniunt, ait Dominus, & disponam* [2] *domui Israël testamentum novum, non juxta testamentum, quod disposui Patribus* [3] *eorum, cum apprehendi ego manum eorum ad educendum eos de terrâ Ægypti, quia ipsi non manserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, ait Dominus.* *Hier. 31. 31. in edit. LXX cap. 38.* Et rursus incusans Judæos ait, *Omnes gentes incircumcisæ carne, populus autem iste incircumcisus est corde.* *Hier. 9. 26.* Et rursus, [4] *Circumcidite cor vestrum, & non carnem præputii vestri.*

1 Codex recentior, γοῦν.
2 Codex antiquior ἐν τῷ οἴκῳ.
3 Siphani codex, & recentior Vaticanus, ὑμῶν. Sed mox antiquior codex legit, ἐπιλαβόμενος τῆς χειρός.
4 Locū hunc in sacro Textu nō reperi.

Hier. 4. 4. *tii vestri*. Et iterum, [1] *Novate vobis novalia, & nolite serere super spinas; sed circumcidite duritiam cordis vestri*. [3] Hieremias, *Et circumcidite Deo præputium cordis vestri*. Porrò per circumcisionem neminem justificari, ex his perspicuum est, Abraham incircumcisus [4] placuit Deo; nam priùs visus est gratus & acceptus Deo esse, & tunc demum ipsi circumcisionem dedit. Qui etiam in deserto quadraginta annorum spatio nati sunt, & ipsi circumcisione caruerunt; quique ab Adam usque ad Abrahamum Deo placuerunt, similiter omnes incircumcisi erant; nam quia populus gentibus immisceri debebat, idcirco data est circumcisio. Hujus autem rei ratio manifesta est. Circumcisionis quippe usus ab Abrahamo initium habuit, quem cùm Deus supra omnes illius ætatis homines dilexisset, ex ipso Christum quoque secundùm carnem nasci prædestinavit. Itaque ut id, quod fieri voluerat, posset etiam sincerè & legitimè fieri, idcirco opus fuit circumcisione, & segregatione à reliquis gentibus, ut veluti quodam septo lex ipsos à cæteris hominibus separaret. Quamobrem eo nato, ob quem hæc facta sunt,

Καὶ πάλιν. [1] Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ μὴ σπείρετε [2] ἐπ' ἀκάνθαις· ἀλλὰ περιτέμνεσθε τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας ὑμῶν. [3] Ἱερεμίας καὶ περιτέμνεσθε τῷ θεῷ τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν. Ὅτι δὲ οὐδένα δικαιοῖ ἡ περιτομὴ, δῆλον ἐκ τούτων· Ἀβραὰμ ἀπερίτμητος [4] εὐηρέστησε τῷ θεῷ· πρῶτον γὰρ ὤφθη εὐαρεστῶν, καὶ τότε αὐτῷ τὴν περιτομὴν δίδωσι· καὶ οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ δὲ γεννηθέντες, ἐν τοῖς τεσσαράκοντα ἔτεσιν ἀπερίτμητοι ἦσαν· καὶ οἱ ἀπὸ Ἀδὰμ ὁμοίως ἕως Ἀβραὰμ εὐηρέστησαν τῷ θεῷ, πάντες ἀπερίτμητοι ἦσαν· διὰ γὰρ τὸ ἐπιμίγνυσθαι τὸν λαὸν εἰς τὰ ἔθνη, ἐδόθη ἡ περιτομὴ, καὶ ἡ αἰτία δήλη· εἴληφε γὰρ τὴν ἀρχὴν τὰ τῆς περιτομῆς ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ, ὃν ἀγαπήσας ὑπὲρ πάντας τοὺς τότε ὁ θεὸς, ἐξ αὐτοῦ γεννηθήσεσθαι καὶ τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα προέθετο. [5] ἵνα οὖν ὅπερ ἐβουλήθη, καθαρῶς γενέσθαι δυνηθῇ, καὶ ἀνοθεύτως, τούτου χάριν [6] ἔδωκε περιτομῆς, καὶ τῆς περὶ τὰ λοιπὰ γένη ἀμιξίας, ἵνα ὥσπερ τι διάφραγμα, τῶν λοιπῶν αὐτοὺς ἀνθρώπων [7] χωρίζῃ ὁ νόμος. ὅθεν καὶ τεχθέντος τοῦ, δι' ὃν ταῦτα γέγονε, λοιπὸν ὡς περιττὰ, τῷ θεῷ

1 In recentiori codice additur, ἐγείρας.
2 Codex recentior, ἐπ' ἀκάνθαις.
3 Hieremiæ nomen deest hic in recentiori codice Vaticano. Vide an sit locus Deut. 10. 16. nam apud Hieremiam hæc verba me legisse non memini.
4 Idem codex & Siphanus, ἐδίκαιωσεν.
5 In recentiori codice deest οὖν.
6 Idem codex ἔδωσε.
7 Idem codex διαχωρίζῃ.

τοῦ θεοῦ τὰ παρὰ τὴν ἀρχαίαν ξενίζοντα κατάστασιν ἐκβέβληνται).

ιβʹ. Περὶ θυσιῶν.

Ὁμοίως ὁ θεὸς βοᾷ, λέγων, Ζῶ ἐγὼ, λέγει κύριος, ὅτι περὶ θυσιῶν, καὶ ὁλοκαυτωμάτων οὐκ ἐντετάλμην πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. [1] Ἡσαΐας, Μὴ ἐγὼ ἐντετάλμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ἐκπορευομένοις ἐκ γῆς Αἰγύπτου [2] προσενεγκεῖν μοι ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίαν. Καὶ πάλιν, Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει κύριος; πλήρης εἰμὶ [3] ὁλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων, καὶ τράγων οὐ βούλομαι· οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι. τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, [4] μάταιον θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστί. τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι· νηστείαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν, μισεῖ ἡ ψυχή μου. [5] Καὶ πάλιν, Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν.

sunt, tunc utique illa abrogata fuere, quæ à Deo præter antiquum rerum ordinem instituta fuerant.

XII. De Sacrificiis.

Similiter Deus clamat, dicens, *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam de sacrificiis & holocaustis non mandavi Patribus vestris, ex quo die reduxi eos de terrâ Ægypti & usque ad hunc diem.* Hier. 7. 22. [1] Esaias, *Nunquid ego præcepi Patribus vestris exeuntibus è terrâ Ægypti, ut offerrent mihi holocausta & sacrificium?* Et rursus, *Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum holocaustis arietum, & adipem agnorum, & sanguinem taurorum, & hircorum nolo: neque veniatis, ut appareatis mihi. Quis enim quæsivit hæc de manibus vestris? Calcare atrium meum non apponetis. Si afferatis similam; [4] vanum incensum abominatio mihi est. Neomenias vestras, & sabbata vestra, & diem magnum non fero; jejunium, & ocium, & festivitates vestras odit anima mea.* Esa. 1. 11. Et rursus, *Lavamini, mundi estote, auferte mala ex animabus vestris.* Ibid. 16. David, *Non comedam* Ps. 49. 13.

1 Locum hunc apud Esaiam me legisse non memini; similia habentur apud Hieremiam cap. 7. 22. ex quo etiam loco præcedentia verba sumpta fuisse videntur.

2 Codex antiquior προσενέγκῃ.

3 Malè idem codex, ὁλοκαυτώματα.

4 Siphani codex, & Vaticanus recentior, μάταιόν μοι βδέλυγμα ἐστί. Siphanus vertit, *Vana mihi, & abominatio est.*

5 Codex antiquior, ἢ μετ' ὀλίγα.

medium carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo. Et rursus,
Ps. 49. 9. *Non accipiam de domo tuâ vitulos, neque de gregibus tuis*
Ibid. 14. *hircos*. Et rursus, *Immola Deo*
Amos 5. 21. *sacrificium laudis*. Amos, *Odio habui, repuli festivitates vestras*, [2] *(nec odorabor in conventionibus vestris*. [3] *Quia, si obtuleritis mihi holocausta, & sacrificia vestra,) non suscipiam ea*, [4] *& salutare præsentiæ vestræ non respiciam. Transfer à me sonitum carminum tuorum: & psalmum organorum tuorum non audiam*.
Malach. 1. 11. [5] (Malachias, *Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens: & sacrificium non suscipiam de manibus vestris: quia ab ortu solis, & usque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, & in omni loco incensum* [6] *offertur nomini meo, & sacrificium mundum: quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens*.)

Δαβὶδ, Οὐ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι. Καὶ πάλιν, Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. Καὶ πάλιν, Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν [1] αἰνέσεως. Αμὼς, Μεμίσηκα, ἀπῶσμαι τὰς ἑορτὰς ὑμῶν, [2] (καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθῶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν. [3] διότι καὶ ἐὰν ἐνέγκητέ μοι ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίας ὑμῶν,) οὐ προσδέξομαι αὐτὰ, [4] καὶ σωτηρίου ἐπιφανείας ὑμῶν οὐκ ἐπιβλέψομαι. μετάστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ᾠδῶν σου, καὶ ψαλμὸν ὀργάνων οὐκ ἀκούσομαι. ([5] Μαλαχίας, Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα [6] προσφέρεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά· διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει κύριος παντοκράτωρ.)

XIII. De

ιγ'. Περὶ

1 Codex recentior & alius Siphani, δικαιοσύνης, ut videatur locus esse Psalmi 4. 6.

2 Quæ semicirculis includuntur, Librarii, ut patet, errore deerant in Siphani codice, nec etiam habentur in recentiori Vaticano: licet in utroque codice quædam ex his loco non suo inserantur.

3 In editione LXX. Interpretum additur vox, θυσίας, quæ tamen non habetur nec apud Justinum in Dialogo cum Tryphone pag. 238. nec apud Tertullianum, qui in lib. 5. adv. Marcionem habet, *Non odorabor in frequentiis vestris*.

4 Siphani codex, & Vaticanus recentior, σωτηρίας ἐπιφανείας αὐτῶν, postrema vox videtur esse Librarii error. Priorem vocem habet etiam vulgata LXX. Interpretum editio; sed alii codices & D. Hieronymus, ut scitè Nobilius advertit, habent σωτηρίου, quibus addendus est Justinus modò laudatus.

5 Quæ semicirculis includuntur non habentur in recentiori Vaticano, nec apud Siphanum.

6 In Romanâ LXX. Interpretum editione est, προσάγεται; sed apud Justinum in Dialogo cum Tryphone pag. 246. legitur, θυσία προσφέρεται; verùm inferiùs pag. 260. cum Nysseno legit θυμίαμα προσφέρεται. Cyprianus lib. 1. adv. Jud. c. 16. *Odores incensi offeruntur*.

ιγ΄. Περὶ τοῦ σαββατίζειν.

Τὸ σάββατον ἐδόθη αὐτοῖς, τοῦ [1] καταπαῦσαι τὴν φιλοχρήματον αὐτῶν ἐπιθυμίαν. τοῦ λαοῦ γὰρ [2] πενομένου, ἐξελθόντος ἐκ τῆς Αἰγύπτου, καὶ μηδὲν ἔχοντος, πλὴν ὧν ἐχρήσαντο παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, σπουδὴν ἐποιεῖτο ἕκαστος διὰ τοῦ ἀνενδότου πόνου πλοῦτον ἑαυτῷ περιποιῆσαι· διὸ λέγει, Ἓξ ἡμέρας ἐργᾷ· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ οὐ ποιήσεις πᾶν ἔργον ἐν αὐτῇ. καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιφέρει, ἵνα ἀναπαύσῃ σὺ, καὶ ἡ γυνή σου, καὶ ὁ υἱός σου, καὶ ἡ θυγάτηρ σου, καὶ ὁ παῖς σου, καὶ ἡ παιδίσκη σου, ὁ βοῦς σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου. ἐπεί τοι τίνος ἕνεκεν ὁ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ κυκλῶν τὴν Ἱεριχὼ μετὰ σαλπίγγων ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, οὐκ ἐσχόλασε τῷ σαββάτῳ; πῶς δὲ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ περιτέμνεται παιδίον; διὰ τί δὲ ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου τίκτει γυνή; πῶς δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς πᾶσαν θυσίαν ἐν σαββάτῳ ποιοῦσι, πῶς δὲ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἄστρα τὸν ὡρισμένον δρόμον ἐκτελεῖ καὶ τῷ σαββάτῳ.

ιδ΄. Περὶ τοῦ κατασφραγίζεσθαι.

[3] Δαβὶδ, Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε. Καὶ πάλιν, Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον

XIII. De Sabbati celebratione.

Sabbatum datum est eis ad sedandum nimium, quo tenebantur, pecuniæ studium. Nam cùm populus pauper egressus esset ex Ægypto, & nihil haberet præter ea, quæ commodatò acceperat ab Ægyptiis, unusquisque operam dabat, ut continenti atque assiduo labore sibi divitias pararet. Quamobrem ait, *Sex diebus operaberis; die autem septimo non facies ullum opus in eo*, causamque subdit, ut requiescas tu, & uxor tua, & filius tuus, & filia tua, & puer tuus, & ancilla tua, bos tuus, & subjugale tuum. Alioqui cujus rei gratiâ Jesus filius Nave septem diebus circumdans Hiericho cum tubis, in sabbato feriatus non est? Quomodo die octavâ circumciditur puer? Cur in die sabbati mulier parit? Quomodo etiã Sacerdotes omne sacrificiũ in sabbato faciunt? Quomodo itẽ Sol, & Luna, & astra definitũ cursum etiam in sabbato conficiunt.

Exod. 20. 10.

Jos. 6. 16.

XIV. De Signi impressione.

[3] David, *Signatum est super nos lumen vultûs tui Domine.* Ps. 4. 7.
Et rursus, *Fac mecum signum in bono, & videant qui oderunt* Ib. 85. 17.

1 Codex antiquior, παῦσαι.
2 Idem codex, πενομένου ἐκ γῆς Αἰγύπτου.
3 Codex Vaticanus Antiquior, Δαβὶδ πρῶτος, Ἐσημειώθη.

oderunt me, & confundantur. Quoniam tu Domine adjuvisti me: & consolatus es me. Et rursus,
[Ps. 59. 6.] *Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant à facie arcûs*. Ezechiel,
[Ezech. 9. 4.] *Fili hominis transi mediam Hierusalem, & da signum* [1] *super frontes virorum gementium, & dolentium super iniquitatibus, quæ fiunt in medio ipsorum*. Et rursus,
[Ibid. 2. & 5.] *Sex viri veniebant à portâ excelsâ, quæ respicit ad Aquilonem,* [2] *& unîuscujusque securis in manu ejus.* [3] *Audientes, ite in civitatem, & percutite, & non parcite oculis vestris, & non misereminî: senem, & adolescentem,* [4] *& virginem, & parvulos, & mulieres* [5] *interficite ad internecionem. Super omnes autem, super quos est signum meum, ne appropinquetis*. Sacrificia autem illis faciendu præscripsit, non quòd Deus sacrificiis, holocaustisque indigeret; sed quia cùm Levitica tribus sortem in promissionis terrâ non haberet, quippe quòd ipse Deus sors ejus erat, hanc eis alimenta sibi comparandi rationem tribuit; nolebat enim eos, qui sacerdotio fungerentur, labore

σημεῖον εἰς ἀγαθὸν· καὶ ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με, καὶ αἰσχυνθήτωσαν· ὅτι σὺ, κύριε, ἐβοήθησάς μοι, καὶ παρεκάλεσάς με. Καὶ πάλιν, Ἔδωκας τοῖς φοβουμένοις σὲ σημείωσιν, τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τόξου. Ἰεζεκιὴλ, Υἱὲ ἀνθρώπου, διέλθε μέσον τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ δὸς τὸ σημεῖον [1] ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνθρώπων, τῶν στεναζόντων, καὶ κατωδυνωμένων ἐπὶ τῶν ἀδικίαις, ταῖς γινομέναις ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καὶ πάλιν, Ἓξ ἄνδρες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς πύλης τῆς βλεπούσης πρὸς βοῤῥᾶν, [2] καὶ ἑκάστου ἡ πέλυξ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· [3] ἀκούοντες πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείσασθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε· πρεσβύτερον, καὶ νεανίσκον, [4] καὶ παρθένον, καὶ νήπια, καὶ γυναῖκας, [5] ἀποκτείνατε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖόν μου, μὴ ἐγγίσητε. Περὶ δὲ τοῦ θύειν αὐτοὺς εἴρηται, οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς ἐδεῖτο θυσιῶν, ἢ ὁλοκαυτωμάτων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ λευιτικὴ φυλὴ οὐκ εἶχε κλῆρον ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς κλῆρος αὐτῆς, ταύτην ἔδωκεν αὐτοῖς εἰς τὸ τρέφεσθαι πρόφασιν· οὐκ ἐβούλετο γὰρ αὐτοὺς ἱερατεύοντας

1 Siphani codex, & Vaticanus recentior ἐπὶ τὰ μέτωπα.

2 Malè in recentiori Vaticano, καὶ ἑκάστου πέλυξ ἐστὶ τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Siphanus legit ἑκάστῳ.

3 Hic multùm discrepat editio Romana, quæ habet, καὶ τούτοις εἶπεν ἀκούοντός μου. Apud Tertullianum tamen adv. Jud. c. 11. legitur, *Et in his dixit ad audientem*.

4 Codex antiquior, καὶ παρθένους; sed in singulari, παρθένον habet etiam Tertul. adv. Jud. cap. 11. Cyprianus adv. eosdem lib. 2. c. 22. & alibi.

5 Siphani codex & recentior Vat. καὶ ἀποκτείνατε; sed eam particulam nec editio LXX. Interpr. nec Tertullianus, nec Cyprianus habent.

τας ἀπὸ πόνου, καὶ πραγματείας, ἤγουν καπηλείας, τρέφεσθαι.

labore manuum, negotiatione, aliisque fraudulentis artibus ali.

ιε'. Περὶ τοῦ εὐαγγελίου.

XV. *De Evangelio.*

Δαβὶδ, Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. Καὶ πάλιν, Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην.

David, *Dominus dabit verbũ evangelizantibus virtute multâ.* Et rursus, *Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem.* *Ps.* 67. 12. *Esa.* 52. 7. *Rom.* 10. 15.

ις'. Περὶ τῆς ἀπιστίας τῶν ἰουδαίων, καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν ἐκκλησίας.

XVI. *De incredulitate Judæorum, & Ecclesiâ gentium.*

Ησαΐας ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ, Οὔτε ἔγνως, οὔτε [1] ἠπίστασο, οὔτε ἀπ' ἀρχῆς [2] ἤνοιξά σου τὰ ὦτα· [3] ᾔδειν γὰρ, ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις. Καὶ πάλιν, Μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ [4] ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά. Μιχαίας, Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμφανὲς τὸ ὄρος κυρίου, ἕτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν· καὶ [5] συνελεύσονται πρὸς αὐτὸ λαοὶ, καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσι, δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ ἰακὼβ· καὶ [6] φωτιοῦσιν ἡμᾶς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ· ὅτι ἐκ σιὼν ἐξελεύσεται

Esaias Dei nomine, *Neque nosti, neque scisti, neque à principio* [2] *aperui aures tuas;* [3] *noveram enim quoniam prævaricans prævaricaberis.* Et rursus, *Magnum nomen ejus* [4] *in Gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum.* Michæas, *Et erit in novissimis dierum manifestus mons Domini, præparatus super vertices montium, & elevabitur super colles; & festinabunt ad eum populi, & ibunt gentes multæ, & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob;* [6] *& illuminabunt nos viis ejus: quia de Sion exiet* *Esa.* 48. 8. *Malach.* 1. 11. *Mich.* 4. 1.

1 Romana editio ἐπίστω.
2 Siphani codex, & Vaticanus recentior, ἤνοιξας, *aperuisti*.
3 Editio Romana LXX. Interpr. ἔγνων γὰρ ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις.
4 Codex Vaticanus recentior, ἐπὶ τοῖς ἔθνεσι. Mox in venustiori deest, τόπῳ librarii, ut videtur, errore.
5 Malè codex antiquior, συνέλευσι.
6 Ita & Justinus legit in Dial. cum Tryphone pag. 336. sed habet, τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

exiet lex, & verbum Domini de
Hier. 1. 10. *Hierusalem.* [1] Hieremias, *Et dixit Dominus ad me, Ecce dedi verba mea in os tuum: ecce constitui te hodie super gentes, & super reges, ut eradices, & detrunces, & disperdas, & readifices, & palntes.* Si hæc de Hieremiâ dicta sunt, ecquæ regna iste evertit, aut quas gentes perdidit? Verùm de Domino dicta sunt, qui in omni fideli animâ adversarii regnum evertit, qui malitiæ molimina destruit, & perversorum loco meliora [2] dogma-
Ps. 17. 44. ta plantat. David, *Erue me de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium. Populus, quem non cognovi, servivit mihi: in auditu auris obedivit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi; filii alieni inveterati sunt, & claudicaverunt à semitis suis.* Moyses
Gen. 12. 3. Dei nomine ad Abraham, *Et benedicentur in te [4] omnes termini*
Deut. 32. 20. *terræ.* Et rursus, *Avertam faciem meam ab eis: & ostendam quid erit [5] eis in novissimis: quoniam generatio perversa est. Filii quibus non est fides in eis. Ipsi ad ze-*

lum

λεύσεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. [1] Ἱερεμίας, Καὶ εἶπε κύριος πρός με, ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου ἐν τῷ στόματί σου· ἰδοὺ κατέστηκά σε σήμερον ἐπ᾽ ἔθνη, καὶ βασιλεῖς, ἐκριζοῦν, καὶ κατασκάπτειν, καὶ ἀπολλύειν, καὶ ἀνοικοδομεῖν, καὶ καταφυτεύειν. Καὶ εἰ ταῦτα περὶ Ἱερεμίου, ποίας βασιλείας ἐξερρίζωσεν, ἢ ποῖα ἔθνη ἀπώλεσεν; ἀλλὰ περὶ τοῦ κυρίου εἴρηται, ἐκριζώσαντος ἀπὸ πάσης ψυχῆς πιστευούσης αὐτῷ τὴν βασιλείαν τοῦ ἀντικειμένου, ὃς κατέστρεψε τὰ οἰκοδομήματα τῆς κακίας, καὶ τῶν μοχθηρῶν [2] δογμάτων, καταφυτεύσας τὰ κρείττονα. Δαβίδ, Ῥῦσαί με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ, καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν· λαός, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδούλευσέ μοι· εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μου· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό [3] μοι· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. Μωϋσῆς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ πρὸς Ἀβραάμ, Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα [4] τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ πάλιν, Ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ᾽ αὐτῶν· καὶ δείξω τί ἔσται αὐτοῖς [5] ἐπ᾽ ἐσχάτων, ὅτι γενεὰ ἐξεστραμμένη ἐστίν. υἱοί, οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς· αὐ-

τοὶ

1 Locus iste Hieremiæ paulò diversis verbis, sed eodem ferè sensu legitur in Romanâ LXX. Interpretum editione.

2 In recentiori codice Vaticano est, δειγμάτων, inepta lectio. Siphanus legisse videtur, βλαστημάτων, vertit enim *stolones & malleolos*; sed legendum, δογμάτων juxta vetustiorem Vaticanum codicem.

3 In antiquiori Vaticano, μοι.

4 In Romanâ editione, πᾶσαι αἱ φυλαί, quemadmodum etiam legit Justinus in dial. pag. 348. & Cyprianus.

5 Romana LXX. Interpr. editio, ἐπ᾽ ἐσχάτων ἡμερῶν. Sed Justinus in Dial. cum Tryph. pag. 347. non habet, ἡμερῶν, neque etiam Tertul. adv. Marc. lib. 4. c. 31.

[1] παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει· ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς. Καὶ ἀλλαχοῦ, [2] Δώσει, φησὶν, τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ. [3] Ησαΐας, Εμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν ([4] εἶπα, ἰδοὺ [5] πάρειμι ἔθνει, οἳ οὐκ ἐπεκαλέσαντο τὸ ὄνομά μου.) Δαβὶδ, Απηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρός μου. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν λέγει, [6] Απαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Περὶ ἰουδαίων, Δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου διὰ παντὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι. Μαλαχίας, Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει κύριος παντοκράτωρ. [7] (Περὶ ἐθνῶν δὲ, Ότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει κύριος παντοκράτωρ·) καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει κύριος παντοκράτωρ. (Περὶ δὲ Ιουδαίων

[1] *provocaverunt me in non Deo, exacerbaverunt me in idolis suis: & ego provocabo eos ad zelum in non gente: in gente stultâ irritabo illos*. Et alibi, [2] *Dabit*, inquit, *pessimos pro sepulturâ ejus*. Esa. 53. 9.
[3] Esaias, *Manifestus factus sum non quærentibus me: inventus sum ab his, qui me non interrogabant*. [4] (*Dixi*, [5] *Ecce adsum genti, qui non invocaverunt nomen meum*.) David, *Alienatus factus sum fratribus meis, & hospes filiis matris meæ*. De Gentibus autem ait, [6] *Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*. De Judæis, *Propter vos blasphematur nomen meum semper in gentibus*. Malachias, *Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens*. [7] (De Gentibus autem, *Quia à solis ortu usque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens*:) *& in omni loco incensum offertur nomini meo, & magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus omnipotens*. (De Judæis autem

Ib. 65. 1.
Ps. 68. 9.
Ib. 21. 23.
Esa. 52. 5.
Malach. 1. 10.
Ibid. 11.

1 Ita Justinus quoque modò relatus legit, atque ita legisse videtur Tertullianus, nam habet hic *provocaverunt*, & mox *provocabo*; sed in Editione Romanâ LXX. Interpretum est, παρώργισαν.

2 De hac lectione Vide Nobilium in notis.

3 De hoc Isaiæ loco Vide supra in notis ad cap. 2. num. 5.

4 Quæ semicirculis includuntur desunt in recentiori Vaticano; sed habentur apud Siphanum.

5 In Vaticano cod. est ἔθνη, manifesto librarii errore. Editio Romana, & alii legunt, ἰδοὺ εἰμι ἔθνει. & Justinus in Dialogo cum Tryph. pag. 242. εἰμὶ ἔθνεσι.

6 Editio Romana, Διηγήσομαι, eamque lectionem sequuntur Tertullianus, & Cyprianus.

7 Quæ tam hic, quàm infra semicirculis includuntur desunt in recentiori Vaticano & apud Siphanum.

autem dicit,) *Vos autem con-*
Ps. 2. 8. *taminatis illud*. David, *Postu-*
la à me, & dabo tibi gentes hæ-
reditatem tuam, & possessionem
Exod 32.10. *tuam terminos terræ*. [1] Moyses,
Sine me delere populum hunc, &
dabo tibi gentem magnam, &
Esa. 1. 10. & seqq. *multò magis, quàm hæc*. Esaias
de Judæis, *Audite verbum Do-*
mini [2] *filii Sodomorum; attendite*
legi Dei populus Gomorræ. Et
rursus, *Sabbata vestra, & neo-*
menias vestras odit anima mea:
vota vestra non exaudiam. La-
vamini, puri estote. Manus ve-
stræ inquinatæ sunt sanguine. Et
cùm lex apertè dicat, non opor-
tere festū extra Hierosolymam,
ac templum celebrare, juxta
Ps 64. 2. illud, *Te decet hymnus, Deus,*
in Sion; & tibi reddetur votum
in Hierusalem, nihilominus scri-
Soph. 2. 11. ptum est, *Adorabunt Dominum*
[3] *unusquisque de loco suo*. Et rur-
Malach. 1. 11. sus Propheta, *Magnum nomen*
ejus in Gentibus, & in omni loco
incensum offertur nomini ejus, &
Esa. 65. 15. *sacrificium mundum. Vos autem*
interficiet Dominus: servientibus
autem mihi vocabitur nomen no-
vum, cui benedicetur super om-
nem terram. At quid magis novum, quàm nomen Christianorum?

Ἰουδαίων λέγει) Ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. Δαβὶδ, Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. [1] Μωϋσῆς, Ἔασόν με ἐξαλεῖψαι τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ δώσω σοι ἔθνος μέγα, καὶ πολὺ μᾶλλον τούτου. Ἡσαΐας περὶ Ἰουδαίων, Ἀκούετε λόγον κυρίου [2] υἱοὶ Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ λαὸς Γομόρρας. Καὶ πάλιν, Τὰ σάββατα ὑμῶν, καὶ τὰς νεομηνίας μισεῖ ἡ ψυχή μου· καὶ τὰς εὐχὰς ὑμῶν οὐ προσδέξομαι. Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε· αἱ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμέναι αἵματι. Καὶ ὅτι τοῦ νόμου σαφῶς διαγορεύοντος, τὸ μὴ δεῖν ἔξω Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῦ ναοῦ ἑορτάζειν κατὰ τὸ, Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών· καί σοι ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλὴμ, γέγραπται, Ὅτι προσκυνήσουσι τῷ κυρίῳ ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ [3] ἕκαστος. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης, Μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ θυσία καθαρά. Ὑμᾶς δὲ ἀνελεῖ κύριος· Τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι κληθήσεται ὄνομα καινὸν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ πάσης τῆς γῆς. Τί δὲ καινότερον τοῦ τῶν Χριστιανῶν ὀνόματος;

Καὶ

1 Videtur Nyssenus respicere ad locum Exodi 32. 10. ejusque referre sensum, non verba.

2 In editione Romanâ, & apud alios est, ἄρχοντες σοδόμων, post quæ verba Codex Siphani, & Vaticanus recentior addunt ᾧ. Sequentia verò Prophetæ verba in epitomen redegit Nyssenus.

3 In vetustiori Vaticano deest, ἕκαστος; sed habebatur in Siphani codice, & in editione Romanâ. Eusebius de Dem. Evang. l. 1. c. 6. pag. 19. ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Vide eundem libro 3. capite 2. numero 16.

Καὶ ὁ Δαβὶδ, Ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ κύριος. Καὶ ὅτι μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν Δαβὶδ, τὸ, ὁ θεὸς κατοικίζει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ, σημαίνει τὸ πρὸς τὰ ἔθνη τὸ τῶν ὑπὸ νόμον ἄμικτον. Ἡσαΐας, Πληρωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ [1] κατακαλύψαι θάλασσαν. Δαβὶδ, Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν· ὅτι τοῦ κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν. Καλὸν δὲ καὶ τὸ πυθέσθαι [2] τῶν ἰουδαίων, τίς ὁ κρατῶν ἐστὶ νῦν ἄρα, πότερον ὁ μωσαϊκὸς νόμος, οὗ παράβασίς ἐστι νῦν, καὶ ἡ τήρησις, διὰ τὸ μηδὲ τὸν ναὸν, ἢ τὸν τόπον εἶναι, ἢ προφήτην προμηνύοντά τι τῶν μελλόντων, ἢ τὴν κιβωτὸν; ἐν ᾗ αἱ πλάκες, καὶ ἡ δεκάλογος, [3] ἐν οἷς ἔδει τὰς τρεῖς ἑορτὰς πληροῦν, καὶ οὐκ ἀλλαχοῦ. καὶ ὅτι ἀρθήσεται ἀπὸ τῶν ἰουδαίων ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ χριστιανῶν ἔθνος, τοὺς πρέποντας καρποὺς τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας

rum? Et David, *Annuntiabunt justitiam ejus populo, qui nascetur, quem fecit Dominus*. Cùm *Ps. 21. 32.*
autem David ait, *Deus inhabitare facit unius moris in domo*, morem illum significat, quo Mosaicæ legi addicti cæterarum gentium consortia vitabant. Esaias. *Implebitur omnis terra cognitione Domini, ut aqua multa ad operiendum mare*. David, *Memores erunt, & convertentur ad Dominum omnes termini terræ, & adorabunt coram eo omnes patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominatur in gentes*. Haud alienum autem fuerit sciscitari etiam à Judæis, [2] quæ nunc fortè lex vigeat; Mosaica ne, quæ obsolevit, atque negligitur, propterea quòd nec templum nunc sit, nec locus, nec Propheta, qui futurorum quidpiam prænuntiet, nec arca, in qua legis tabulæ atque decalogus servabantur, [3] in quibus tres illas solemnes celebritates peragere oportebat, & non alibi. Item, *Quia auferetur à Judæis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus ejus*. Hæc autem non alia fuerit, quàm Christianorum gens, quæ vitæ legis divinæ institutis consonæ fructus exhibet. David, *Confessio & magni-*

Ib. 67. 7. *Esa. 11. 9.* *Ps. 21. 28.* *Mat. 21. 43.* *Ps. 110. 3.*

1 Codex recentior Vaticanus, κατακαλύψει.

2 In recentiori Vaticano est, τῶν ἰουδαίων, τίς ὁ κρατῶν ἐστὶν ἄρα, atque ita etiam legisse videtur Siphanus; vertit enim *Quid nunc igitur obtinet*.

3 Hæc verba subjungenda esse videntur post præcedentia illa verba, διὰ τὸ μηδὲ τὸν ναὸν, ἢ τὸν τόπον εἶναι, ...

magnificentia opus ejus: & justitia ejus manet in seculum seculi. Confitetur autem Patri non sua ipsius peccata, qui innocens est; sed eorum peccata, qui in ipsum credunt. Nam cùm dicat David, *Dixit Dominus Domino meo; sede à dextris meis*, & reliqua, Esaias clariùs ait, *Dicit Dominus Christo meo Cyro.* [1] Ajunt autem hæc de Cyro Persarum rege dicta esse; sed ridicula est hujuscemodi opinio. Quomodo enim reliqua Cyro conveniunt? *Apprehendi dexteram tuam: Obedient ante faciem ejus gentes: & fortitudinem Regum disrumpam: aperiam ante eum januas, & civitates non claudentur. Ante te ibo, & montes complanabo, portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros tenebrosos.* Quomodo igitur hæc Cyro convenient, qui paulò post apud Messagetas turpiter interfectus est, [3] & ex ejus detractâ pelle uter confectus? [4] Et paulò post idem Propheta verborum suorum sensum explicat, dicens ex personâ Dei,

Ps. 109. 1.

Esa. 45. 1.

τείας ἐπιδεικνύμενον. Δαβὶδ, Ἐξομολόγησις, καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἐξομολογεῖται δὲ τῷ πατρὶ, οὐ τὰς ἑαυτοῦ ἁμαρτίας ὁ ἄμωμος, ἀλλὰ τὰς τῶν ἐπ' αὐτῷ πιστευόντων· ὅτι τοῦ Δαβὶδ εἰπόντος, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ τὰ λοιπὰ, Ἡσαΐας σαφέστερον λέγει, Λέγει ὁ κύριος [1] τῷ χριστῷ μου κύρῳ. λέγουσι δὲ εἰς κῦρον τὸν Περσῶν εἰρῆσθαι ταῦτα. γελοῖον δέ· πῶς γὰρ ἁρμόζει κύρῳ τὰ λοιπά· ἐκράτησα [2] τῆς δεξιᾶς σου· ἐπακούσουσιν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαρρήξω· ἀνοίξω ἔμπροσθεν αὐτοῦ πύλας, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται· ἔμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὁμαλιῶ· θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνθλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινούς. Πῶς οὖν ἁρμόσει ταῦτα κύρῳ, τῷ μικρὸν ὕστερον εἰς μασσαγέτας αἰσχρῶς ἀναιρεθέντι, καὶ εἰς ἀσκὸν ἐκδαρέντι; καὶ μετὰ μικρὸν ἑρμηνεύει αὐτὰ ὁ αὐτὸς προφήτης, λέγων ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ

1 Hunc Esaiæ locum intelligendum esse de Christo Tertullianus quoque adv. Judæos c. 7. & Cyprianus lib. 1. Testim. cap. 21. autumant, nomen, κύριον, *Dominum* interpretantes. Idem facit Theophilus Alexandrinus in disputatione adhuc inedità cum Simone Judæo. Sed de hac veterum Patrum opinione, Vide Hieronymum in Comm. ad hunc locum.

2 In recentiori Vaticano additur, τῆς χειρὸς, quæ vox etiam in Siphani codice reperiebatur.

3 Verba illa, καὶ εἰς ἀσκὸν ἐκδαρέντι non extant in recentiori codice Vaticano, nec in Siphani versione leguntur.

4 Labitur memoriâ Nyssenus; hæc enim verba præcedunt, capite, videlicet, quadragesimo secundo.

θεοῦ, [1] Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὁ καλέσας σε ἐν δικαιοσύνῃ· ἐκράτησα τῆς χειρός σου, καὶ ἰσχύσω σε, καὶ δώσω σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν [2] ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς [3] καθημένους ἐν σκότει. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Ἡσαΐας, [4] Καὶ εἶπέ μοι, μέγα σοι τοῦτο, κληθῆναι παῖδά μου, καὶ στῆσαι τὰς φυλὰς τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ στρέψαι· καὶ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Dei, *Ego Dominus Deus, qui vocavi te in justitiâ, tenui dexteram tuam, & confortabo te, & dabo te in testamentum generis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos cæcorum, ad educendum* [2] *de vinculis vinctos, & de domo carceris* [3] *sedentes in tenebris*. Et rursus idem Esaias, [4] *Et dixit mihi, Magnum tibi hoc, vocari puer meus, & suscitare tribus Jacob, & dispersionem Israël convertere. Et posui te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Esa. 42. 6. Ibid. 49. 6.

ιζ′. Ὅτι πρὸ τῆς τοῦ κυρίου δευτέρας παρουσίας ἐλεύσεται ἠλίας.

XVII. *Quòd ante secundum Domini adventum venturus sit Elias.*

Μαλαχίας ὁ προφήτης λέγει, Ἰδοὺ ἐγὼ [5] ἀποστέλλω ὑμῖν Ἠλίαν [6] τὸν Θεσβίτην πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην, καὶ ἐπιφανῆ, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίας πατρῶν πρὸς υἱοὺς, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, [7] μὴ ἐλθὼν

Malachias Propheta dicit, *Ecce ego* [5] *mitto vobis Eliam* [6] *Thesbitem, antequam veniat dies Domini magna & illustris qui convertet cor patrum ad filios, et cor hominis ad proximum suum,* [7] *ne fortè veniens, percutiam* Malac. 4. 5.

1 Locus iste nonnihil variat in editione Romanâ, in qua latinè legitur. *Ego Dominus Deus vocavi te in justitiâ, & tenebo dexteram tuam, & confortabo te, & dedi te in testamentum generis, &c.* Hanc autem lectionem comprobant Justinus in Dial. cum Tryphone judeo pag. 243. 290. & 350. Cyprianus, aliique.

2 Ita etiam legit Justinus modo laudatus. In editione Romanâ est, ἐκ δεσμῶν δεδεμένους.

3 In eâdem editione Romanâ legitur, καὶ καθημένους. Nobilius adnotat illud, καὶ, abesse a nonnullis, & à Cyrillo. Adde Justinum pag. 243. 290. Cyprianum lib. 2. Testim. cap. 7. Tertul. adversùs Judæos cap. 12 Euseb de Dem. Evang lib. 4. c. 31.

4 Et hic locus nonnihil variat in editione Romanâ, in qua latinè legitur, *Magnum tibi est ut voceris puer meus, ut suscites tribus Jacob, & dispersionem Israël convertas. Ecce dedi te in testamentum, &c.* Similem huic lectionem exhibet Tertul. adversùs Prax. cap. 11.

5 In editione Romanâ, ἀποστελῶ, *mittam*.

6 Codex Siphani, & Vaticanus recentior, τὸν Θεσβίτην.

7 In editione Romanâ est. μὴ ἔλθω, καὶ πατάξω, *Ne fortè veniam, & percutiam.*

tiam terram penitus. | ἐλθὼν πατάξω τὴν γῆν ἄρδην.

XVIII. Quòd vocandi eramus Christiani.

ιη'. Ὅτι κληθησόμεθα χριστιανοί.

Esa. 62. 2. & 65. 15. Esaias dicit, *Videbunt gentes* [1] *gloriam tuam, & omnes reges justitiam tuam, & vocabit te nomen novum, quod Dominus nominabit illud.* Et rursus, *Servientibus autem mihi vocabitur nomen novum, cui benedicetur super terram.* Oseas, [2] *Et erit in extremo nomen ejus clarum in omni terrâ, & nomine ejus cognominabuntur populi multi, & in viis ejus ambulantes, vivent in eis.*

Ἡσαΐας λέγει, Ὄψονται ἔθνη τὴν [1] δόξαν σου, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τὴν δικαιοσύνην σου· καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα τὸ καινὸν, ὃ ὁ κύριος ὀνομάσει αὐτό. Καὶ πάλιν, Τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι κληθήσεται ὄνομα καινὸν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. Ὠσηὲ, [2] Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτου τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπιφανὲς ἐν πάσῃ τῇ γῇ, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐπικληθήσονται λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορευθέντες, ζήσονται ἐν αὐταῖς.

XIX. Quòd futurum erat ut turbaretur Herodes, & omnes, qui cum ipso erant.

ιθ'. Ὅτι ταραχθήσεται ἡρώδης, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες.

Hier. 4. 9. [3] Hieremias ait, *In die illâ dicit Dominus, peribit cor regis, & cor principum, & obstupe-*

[3] Ἱερεμίας φησὶ, Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει κύριος, ἀπολεῖται ἡ καρδία τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ καρδία τῶν

1 In editione Romanâ priore loco est, δικαιοσύνην, posteriore, δόξαν.

2 Locum hunc apud Oseam non reperio.

3 Adnotat ad suæ versionis marginem Siphanus, multa hic librarii negligentiâ, aut errore omissa fuisse in exemplari fœdissimè corrupto, & mutilato, quo usus fuerat; nam quæ deinceps sequuntur, ait, parùm aut nihil cum titulo conveniunt. Recentior quoque Vaticanus codex cum Siphani exemplari concordat; sed in alio ejusdem Bibliothecæ vetustiori, & optimæ notæ scripto codice, non modò nil eorum reperitur, quæ ab hoc loco usque ad finem operis leguntur in altero recentiori, & in Siphani editione; verùm etiam quatuor subjunguntur genuina capitula, quæ integrum absolutumq; Nysseni opus nobis exhibent. Non est itaque ut opus hoc Nysseno abjudicent quotquot de Ecclesiasticis Scriptoribus tractarunt, si eo tantùm argumento nitantur, quòd in hujus operis calce quædam ex Chrysostomo desumpta legantur, qui post Nysseni tempora floruit; nam ut diximus, quæ à capite 19. usque ad finem operis in Siphani editione continentur, non Nysseni verba, sed pannum esse ex aliorum scriptis Nysseni operi ab antiquis librariis assutum, vel sola Vaticani vetustioris codicis fide atque auctoritate comprobatur.

τῶν ἀρχόντων, καὶ οἱ ἱερεῖς ἐκστήσονται, καὶ οἱ προφῆται θαυμάσονται.

stupescent sacerdotes, & prophetæ mirabuntur.

κ'. Περὶ τοῦ βαπτίσματος.

[1] Ιεζεκιὴλ, Καὶ εἶπε κύριος πρὸς μὲ, τὸ ὕδωρ τοῦτο τὸ ἐκπορευόμενον εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἁγιάσει τὰ ὕδατα, καὶ ἔσται πάσῃ ψυχῇ, ἐφ' ἣν ἂν ἐπέλθῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο, ζήσεται καὶ ἰαθήσεται. Ἱερεμίας, Ἰδοὺ ὡς λέων ἀναβήσεται ἐκ μέσου τοῦ ἰορδάνου.

XX. De Baptismate.

[1] Ezechiel, *Et dixit Dominus ad me, Aqua ista, quæ egreditur in Galilæam, sanctificabit aquas: & erit omnis anima, ad quam supervenerit aqua ista, vivet, & sanabitur.* Ezec. 47. 8. Hieremias, *Ecce quasi leo ascendet de medio Jordanis.* Hier. 29 19. juxta editionem LXX.

κα'. Περὶ τῆς εἰς αἴγυπτον τοῦ κυρίου καθόδου.

[2] Ησαΐας λέγει, Ἰδοὺ κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἥξει εἰς αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται πάντα τὰ χειροποίητα αἰγύπτου. Καὶ πάλιν, Γνωσθήσεται κύριος τοῖς αἰγυπτίοις, καὶ φοβηθήσονται κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

XXI. De Domini in Ægyptum descensu.

[2] Esaias dicit, *Ecce Dominus sedet super nubem levem, & veniet in Ægyptum, & concutientur omnia manufacta Ægypti.* Esa. 19. 1. Et rursus, *Notus erit Dominus Ægyptiis, & timebunt Dominum in die illâ.* Ibid. 21.

κβ'. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ησαΐας, Καὶ νῦν [3] κύριος ἐξαπέσταλκέ με, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. [4] Τῆς ἐξόδου, Καὶ εἶπε κύριος τῷ μωϋσῇ, ἀνάγαγέ μοι ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους, καὶ λήψομαι ἀπὸ τοῦ ἐπὶ σοὶ πνεύματος, καὶ ἐκχεῶ ἐπ'

XXII. De Spiritu sancto.

Esaias, *Et tunc* [3] *Dominus misit me, & spiritus ejus.* Esa. 48. 16. [4] Ex Exodo, *adhuc mihi septuaginta seniores, & sumam de spiritu, qui est in te, & fundam super eos, & suscipiam te.* Num. 11. 16. David, *Cor mun-*

1 Hunc Ezechielis locum in epitomē redegisse videtur Nyssenus.

2 Nyssenus refert hic partim sensum, partim ipsamet Esaiæ verba.

3 Romana LXX. Interpretum, editio, Κύριος κύριος ἀπέστειλε.

4 Locus iste ad librum Numerorum cap. 11. 16. pertinere videtur; sed ibi tum in verbis, tum in sensu nonnihil diversus est.

mundum crea in me Deus, & spiritum rectũ innova in visceribus meis: & spiritum sanctum tuum ne auferas à me: & spiritu principali confirma me. Et rursus,
Ps.138.7. *Quò ibo à spiritu tuo*. Job,
Job 33.4. *Spiritus divinus, qui fecit me*. Et rursus, *Spiritus est in hominibus;*
Ib. 32.8. *spiratio autem omnipotentis est,*
Ib. 27.2. *quæ docet*[1] *me*. Et rursus, *Vivit Deus, qui sic me judicavit, & omnipotens, qui affecit amaritudine animam meam. Spiritus autem divinus, qui circa me est*[2] *in naribus*. [3] Zacharias, *Ego sum*
Agge.2.6. *in vobis, & spiritus meus stetit in medio vestrûm*. Salomon, *Spiritus Domini replevit orbem terra-*
Sap.1.7. *rum*. Esaias, *Exacerbaverunt*
Esa.63.10. *spiritum sanctum, & conversus*
Mich.2.7. *est eis in inimicitiam. Domus Jacob exacerbavit spiritũ Domini*.
Joël 2.28. Joël, *Et erit in ultimis diebus,*
Act.2.17. *effundam de spiritu meo super omnem carnem*, credentium videlicet, *& super filios vestros, & super filias vestras*, & reliqua.
Esa.61.1. Esaias, *Spiritus Domini super me,*
Ib. 11.2. *propter quod unxit me*. [4] Et, *Requiescent super eum septem spiri-*
Ibid.62.14. *tus*. Et, *Descendit spiritus Domini*

ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀντιλήψομαί σε. Δαβίδ, Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεὸς, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου, καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με. Καὶ πάλιν, Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου. Ἰὼβ, Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με. Καὶ πάλιν, Πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς, πνοὴ δὲ παντοκράτορός ἐστιν ἡ [1] διδάσκουσά με. Καὶ πάλιν, Ζῇ κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν, πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι [2] ἐν ῥισί. [3] Ζαχαρίας, Ἐγώ εἰμι ἐν ὑμῖν, καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. Σολομὼν, Πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Ἡσαΐας, Παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν. Ὁ οἶκος τοῦ Ἰακὼβ παρώξυναν τὸ πνεῦμα κυρίου. Ἰωὴλ, Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, δηλαδὴ τὴν πιστεύουσαν, καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἡσαΐας, Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, [4] καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἑπτὰ πνεύματα. Καὶ, Κατέβη πνεῦμα

1 Pronomen, μὲ, non extat in vulgatâ LXX. Interpretum editione.

2 Editio Romana LXX. Interpretum, ἐν ῥινί; sed propior hebraicę lectio, quam sequitur Nyssenus, & Augustinus à Nobilio memoratus.

3 Locus est Aggæi 2.6. non Zacharię, sed in Romanâ edit. est, μεθ' ὑμῶν ἐγώ εἰμι.

4 Respicere videtur ad Esaiæ locum in cap. 11. 2. *Et requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ, & intellectûs, spiritus consilii, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis replebit eum, spiritus timoris Domini*. Septem enim spiritus hic supputantur, etiam à Tertulliano lib. 5. adversùs Marc. cap. 17.

μα κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς, καὶ πνεῦμα ἐπιστήμης ἔπλησε Βεσελεὴλ τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς σκηνῆς· πνεῦμα παροξυνόμενον, καὶ πνεῦμα ἐξᾶραν Ἠλίαν ἐν ἅρματι, καὶ ζητηθὲν παρ' Ἐλισσαίου διπλάσιον. Καί, Πνεῦμα παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα. Καί, Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὁ ἐκλεκτός, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου, θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Καί, Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει κύριος· ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, [1] καὶ συνθήκην οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου. Καί, Ἐκεῖ συνήντησαν ἔλαφοι, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων· ἀριθμῷ παρῆλθον, καὶ μία αὐτῶν [2] οὐχ ὑπελείφθη, διότι κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν [3] αὐτάς. Καὶ ὅτι ἡ ἀνάστασις διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργεῖται, Δαβὶδ λέγει, Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

ΤΟΥ

ni, & dux eorum fuit. Spiritus *Exod. 31. 1.*
sapientiæ implevit Beseleel ta-
bernaculi architectum. Spiri- *4.Reg. 2.10. & 11.*
tus incitans Eliam, cumque
tollens in currum, qui duplex
ut in se fieret Elisæus postulat.
Et, *Spiritus è me egredietur*, *Esa. 67.16.*
& flatum omnem ego feci. Et, *Esa. 42. 1. apud Matt. 12. 18.*
Ecce puer meus, electus, dilectus,
meus, in quo benè complacuit ani-
mæ meæ, Ponam spiritum meum
super eum. Et, *Væ filii desertores,* *Esa. 30.1.& 34. 15.*
hæc dicit Dominus; Fecistis con-
silium non per me, & [1] pactum
non per spiritum meum. Et, *Ibi*
occurrerunt cervi, & viderunt
facies inter se: numero trãsierunt,
& una ipsarum [2] non remansit:
quia Dominus eis mandavit, &
spiritus ipsius congregavit [3] eas.
Cæterum resurrectionem quo-
que Spiritus efficit; David enim
ait, *Auferes spiritum eorum, &* *Ps. 103. 30.*
deficient, & in pulverem suum re-
vertentur. Emittes spiritum tuũ,
& creabuntur; & renovabis fa-
ciem terræ.

SAN-

1 In Romanâ LXX. Interpretum editione est, συνθήκας, quemadmodum etiam legit Irenæus lib. 4. adv. hær. cap. 23. Sed Cyprianus in ep. 55. cum Nysseno concordat, legit enim, *fecistis conventionem*.

2 Eadem Romana editio, οὐκ ἀπώλετο, *non periit*.

3 Eadem editio, αὐτά.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII EPISCOPI NYSSENI.

[1] *Laudatio altera S. Stephani Protomartyris.*

CHristus in mundi salutem advenit, & illico Ecclesiæ fructus prodierunt. Refulsit testis veritatis, simulque magnæ dispensationis testes coruscarunt. Secuti sunt magistrum discipuli, Domini vestigiis insistentes; post Christum, Christiferi; post solem justitiæ, terræ lumina: & primus quidem nobis Stephanus, corona, scilicet, floruit, non ex judaicis spinis contexta, sed primus Ecclesiæ fertilitatis fructus Deo oblatus. Quippe Judæi spineam coronam Salvatoris capiti imposuerunt, malâ suâ dignos agriculturâ fructus Domino vineæ ostentantes, quemadmodũ per Prophetas olim loquutus est, di-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

[1] Ἕτερον ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον τὸν Πρωτομάρτυρα.

ἘΠεδήμησε Χριστὸς τῷ κόσμῳ εἰς σωτηρίαν, καὶ μετ' αὐτὸν ἐβλάστησαν οἱ καρποὶ τῆς Ἐκκλησίας. ἔλαμψεν ὁ μάρτυς τῆς ἀληθείας, καὶ συνέλαμψαν οἱ μάρτυρες τῆς μεγάλης οἰκονομίας. ἠκολούθησαν οἱ μαθηταὶ τῷ διδασκάλῳ, τοῖς κυριακοῖς ἴχνεσιν ὁδεύοντες· μετὰ Χριστὸν οἱ χριστοφόροι· μετὰ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης οἱ φωστῆρες τῆς οἰκουμένης. καὶ πρῶτος μὲν ἡμῖν ὁ Στέφανος ἤνθησεν, οὐκ ἐκ τῶν ἰουδαϊκῶν ἀκανθῶν πλακεὶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐθηνίας πρῶτος καρπὸς τῷ Κυρίῳ προσενεχθείς. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν πλέξαντες, τῇ κεφαλῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπέθηκαν, ἀξίους τῆς κακῆς γεωργίας αὐτῶν, τοὺς καρποὺς ἐπιδειξάμενοι τῷ δεσπότῃ τοῦ ἀμπελῶνος, ὡς διὰ τῆς προφητείας προανεφώνει, λέ-

1 Hæc oratio bis eâdem manu describitur in Vaticano codice num. 446. semel quidem in calce ejusdem codicis, iterum verò inter alias Gregorii Nysseni orationes, post celebre ejusdem encomium S. Stephani, typis jam editum, & quod in festo S. Stephani publicè in Ecclesiâ Græcâ recitari testatur Typicum Monasterii S. Sabæ. Hinc itaque factum est, ut ἕτερον ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον, in eo codice inscribatur, licèt sequenti die festo habitum à Nysseno fuisse, ex ejus lectione liquidò constet, quia, nempe, à S. Stephani laudibus incipiens, mox ad celebrandum SS. Petrum, Jacobum, & Joannem, Apostolos transitum facit. Nos autem utranq; orationis hujus editionem, in Vaticano codice repræsentatam, difficilioribus in locis consuluimus, & ex eâ nostram expressimus, locis tamen, ubi utraq; inter se discrepat, indicatis. Cæterum hanc orationem genuinum Nysseni fœtum esse, tũ stylus ipse, tum nonnulli antiqui mores in eâ memorati, satis superque demonstrant.

λέγων, Αμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ, οἶκος τοῦ Ισραὴλ ἐστὶ, καὶ ὁ ἄνθρωπος Ιούδα, νεόφυτον ἠγαπημένον· ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. οἱ δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας ἐργάται πρῶτον προοίμιον εὐσεβείας, καὶ πρώτην ἀπαρχὴν τῆς γεωργίας, Στέφανον τὸν ἅγιον ἄνδρα προσφέρουσι τῷ δεσπότῃ, οἷα δή τινα στέφανον ἀληθῶς ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀρετῶν συνηρμοσμένον. πρῶτον μὲν γὰρ ὁ θαυμάσιος οὗτος ἀνὴρ τὴν τῶν χηρῶν ἐπιμέλειαν ἐπιστεύετο, μαρτυρηθεὶς κρίσει καὶ ἐκλογῇ τῶν Αποστόλων ἀνὴρ εἶναι πιστὸς, καὶ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἔπειτα δυνάμει πνευματικῆς σοφίας. καὶ γὰρ τῷ θείῳ λόγῳ τοσαύτην ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος συνηγορίαν ἐπεδείκνυτο, ὡς καὶ μεγάλα τὰ θαύματα τῆς θείας ἐνεργείας συντρέχειν αὐτοῦ ταῖς διδασκαλίαις. Στέφανος γάρ, φησι, πλήρης πίστεως, καὶ δυνάμεως ἐποίει σημεῖα μεγάλα. οὐ γὰρ ἐδικαίωσεν ἐμπόδιον αὐτῷ τι γενέσθαι τῇ περὶ τὰς χήρας σπουδῇ, ἀλλὰ καὶ ταύτης εἴχετο προθύμως, κἀκείνης οὐκ ἀπελιμπάνετο· καὶ ἦν ἐπ' αὐτῷ μέγα τὸ θαῦμα καὶ φιλοπόνου διανοίας πλεονέκτημα· χήρας ἐπιστεύετο, καὶ ψυχὰς ἐνεπορεύετο, τὰς μὲν ἄρτῳ τρέφων, τὰς δὲ λόγῳ παιδεύων, καὶ ταῖς μὲν σωματικὴν τράπεζαν προτιθεὶς,

dicens: *Vinea Domini Sabaoth, domus Israël est, & homo Iuda, novella plantatio dilecta. Expectavi, ut faceret uvas, fecit autem spinas.* Esa. 5. 7. At evangelicæ veritatis operarii, primum pietatis exordium, & agriculturæ suæ primitias, Stephanum virum sanctũ, Domino offerunt, veluti coronam quandam ex multis diversisque virtutibus verè contextam. Primùm siquidem huic admirabili Viro viduarum cura demandata est, cùm ipse tanquam fidelis vir, ac Spiritu sancto plenus, & Apostolorum judicio atque delectu, & postea spiritalis sapientiæ virtute, comprobatus fuisset. Et sanè tanti studii atque conatûs specimen in propugnando promulgandoque Evangelio præbuerat, ut & magna divinæ virtutis miracula ejus prædicationem comitarentur. *Stephanus enim*, inquit, *plenus fide, & fortitudine faciebat signa magna.* Act. 6. 8. Neque enim viduarum curam ullo sibi impedimento fore putavit; sed & hoc onere alacriter suscepto, à verbi ministerio nunquam cessavit, & hoc ipsum in eo magnæ admirationi erat, quòd animi ad subeundos labores propensi singularem planè abundantiam ostenderet. Viduarum curam gerebat, & animarum negotiationi incumbebat; illas quidem pane nutriens, has verò sermonibus instruens; illis quidem corporalem mensam apponens,

nens, his verò spirituale epulum parans; erat enim vir probus, & plenus Spiritu sancto; animi quidem probitate pauperes alendi munus sustinens, loquendi verò libertate, & Spiritûs sancti virtute, veritatis hostibus ora præcludens. Omnibus itaque resistebat, & adversùs omnes veritatis prædicatione decertabat, adversariorum *con-*
2.Cor.10,15 *silia destruens, & omnem altitudinem extollentem se adversùs scientiam Dei*. Tantâ autem dicendi vi atque efficaciâ præditus erat, ut sacrâ paginâ testante, *Nemo potuerit resistere sapientiæ & spiritui, quo loquebatur*. Sed ad concilium impietatis ductus fuit præco veritatis; oportet enim nos ita in trãscursu, debitas Protomartyri laudes reddere, [1] quas heri adimplere propter corporis infirmitatem non licuit, & hodie debitam Sanctis Apostolis commemorationem peragere. Primùm siquidem neque diebus, neque temporibus Sanctorum laudes circumscribendæ sunt; nam *In*
Ps. 111, 7. *memoriâ*, ait, *æternâ erit justus*. Deinde verò quibus una eademque fuit mens atque sententia, [2] ii utique laudum quoque debent esse consortes. Non itaque laudandi sunt sine Apostolis Martyres, nec sine istis Apostoli. Magistri enim Martyrum

τιθεὶς, ταῖς δὲ πνευματικὴν ἑστίαν προβαλλόμενος. ἦν γὰρ ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἀγαθότητι μὲν τῆς γνώμης τῶν πενήτων τὴν λειτουργίαν ὑφιστάμενος· παῤῥησίᾳ δὲ, καὶ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας ἐπιστομίζων. πᾶσι γοῦν ἀντέκρουε, καὶ πάντας τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας κατηγωνίζετο, λογισμοὺς καθαιρῶν, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. τοσαύτη δὲ αὐτῷ ἰσχὺς τοῦ λόγου παρῆν, ὡς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἁγίας γραφῆς μηδένα δυνάσθαι ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ, καὶ τῷ πνεύματι, ᾧ ἐλάλει. ἀλλ' ἐπὶ τὸ συνέδριον ἤγετο τῆς ἀπιστίας, ὁ κήρυξ τῆς ἀληθείας. δεῖ γὰρ ἡμᾶς οὕτω παραδραμόντας τῷ πρωτομάρτυρι τὴν ὀφειλομένην ἀποδοῦναι, [1] ἣν χθὲς ἀποπληρῶσαι τὸ ἀσθενὲς τοῦ σώματος οὐκ ἐπέτρεψε· καὶ σήμερον τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις τὴν οἰκείαν μνήμην ἀποπληρῶσαι. πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ἡμέραις, οὐδὲ χρόνοις τὰ τῶν ἁγίων ἐγκώμια περιορίζεται· εἰς μνημόσυνον γάρ, φησιν, αἰώνιον ἔσται δίκαιος. ἔπειτα δὲ οἷς οὐ διαιρεῖται τὰ τῆς γνώμης. [2] οὔτε τοίνυν Μάρτυρες ἄνευ Ἀποστόλων, οὔτε πάλιν Ἀπόστολοι χωρὶς ἐκείνων· δι-

δάσ-

Apo-

1 Habita est igitur hæc oratio postridie festi S. Stephani.

2 Hic nonnulla deesse videntur in textu græco, quæ ad antecedentium, & subsequentium verborum sensum in versione nostrâ supplevimus.

διδάσκαλοι μὲν γὰρ Μαρτύρων Ἀπόστολοι, εἰκόνες δὲ τῶν Ἀποστόλων οἱ Μάρτυρες. εἰκόνα γοῦν τὸν ἐκείνων, καὶ τὸν χαρακτῆρα φέρων ὁ μακάριος Στέφανος, [1] σταυρὸν, καὶ διὰ τοῦ θανάτου πρῶτος τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον ἀνεδήσατο. ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ὑπομονῆς τοῦ μαρτυρίου τοὺς διδασκάλους ἀπεσέμνυνε, καὶ γέγονεν ἀληθῶς στέφανος· στέφανος γὰρ τῶν καλῶν διδασκάλων, οὐκ ἦν τιμὴ τῆς εὐφημίας, ἀλλ' ἦν προκοπὴ τῆς Ἐκκλησίας. ὥσπερ γοῦν [2] Κορινθίοις γράφων ὁ θεῖος Ἀπόστολός φησιν, Ἀγαπητοί μου χαρὰ, καὶ στέφανος, οὕτω στήκετε. ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελθῶμεν. εἰσῆλθεν εἰς τὸ συνέδριον τῶν χριστοφόνων ὁ χριστοφόρος. εἰσεπήδησεν εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν λύκων τὸ πρόβατον· ἀλλ' ἦν οὐκ ὡς ἁπλῶς πρόβατον θηριάλωτον, ἀλλὰ πρόβατον ὑπὸ Χριστοῦ ποιμαινόμενον, καὶ πρὸς τοὺς λύκους ἀγωνιζόμενον. οἱ μὲν γὰρ ἐλύσσων, καὶ διεπρίοντο, ταῖς κατηγορίαις καὶ ταῖς ἀπειλαῖς τὸ ποίμνιον καταδάκνοντες· ὁ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς τοῖς ἐλέγχοις διεσπάραττεν, ἢ ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ ταῖς κατηγορίαις, ὡς ἐκεῖνοι. μὴ ψιλῶς μηδ' ἐπιπολαίως παραδράμωμεν τὰ λεγόμενα· οὗτος γὰρ πρὸς τοσαύτην συναγωγὴν πονηρευομένων, καὶ πρὸς τοσαύτην λύκων

Apostoli, imagines verò Apostolorum sunt Martyres. Illorum itaque imaginem atque insigne, [1] Crucem, videlicet, Beatus præseferens Stephanus, primus quoque per mortem martyrii coronâ redimitus fuit. Quin & martyrii tolerantia magistris gloriam decoremque cõparavit; & factus est verè Stephanus, hoc est, corona; nam magistrorum egregiorum corona, non ex celebritate nominis ortus honor, sed Ecclesiæ incrementum erat, quemadmodum etiam ad [2] Corinthios scribens divinus Apostolus inquit, *Fratres mei charissimi, gaudium meum, & corona mea, sic state.* Phil. 4.4. Sed ad propositum redeamus. Ingressus est in Christi occisorum concilium, vir Christum ferens, ovis in luporum synagogam insiluit, non tanquam omnino ovis à lupo rapta, sed tanquam ovis è Christi grege cum lupis dimicans. Nam illi furebant atque dissecabantur, accusationum, atque minarum morsibus gregem dilacerantes; at hic diverso prorsus more eos argumentationibus potiùs suis, quàm minis, & accusationibus discerpebat. At non leviter atq; summatim, quæ de ipso narrantur, percurramus. Hic enim in tanto mali-

1 Vide an verbũ σταυρὸν supervacaneũ sit; certè sine illo sensus constare potest.
2 Memoriâ labitur Nyssenus, nisi veteris librarii error sit; nam hæc verba non in epistolis ad Corinthios, sed in epistolâ ad Philippenses leguntur.

malignantium concilio, & tot luporum incursu audacter adversùs impietatem loqui, & post egregiam illam fidei prædicationem dicere non timuit, *Durâ*
Act. 7.51. *cervice, & incircumcisis cordibus, & auribus, vos semper Spiritui Sancto resistitis, sicut patres vestri,* & quæ sequuntur. Hæc ille, qui in terrâ quidem esse videbatur, cælestia verò speculabatur, non exutâ hominis naturâ, in Angeli faciem, speciemque transformatus; idque non immeritò, decebat enim, ut in Protomartyre, Martyrum dignitas verè appareret, omnesque deinceps novæ gratiæ opera in eo dignoscerent. Martyrii quippe desiderium non angelicam modò dignitatem impertit, sed & cælorum aperit portas; non tradens animas morti, sed in Christi manus spiritum commendans. Nam Dominicus quidem homo Salvator noster ad Patrem suum in Cruce clamabat, dicens, *In manus tuas*
Luc. 23.46. *commendo spiritum meum*; Stephanus verò Christi servus extensis ad Dominum manibus ait, *Domine Jesu, suscipe spiritum*
Act. 7.59. *meum*, & hæc verba proferens, animam exhalavit. Angeli autem cælestis chori socium susceperunt, pluribus è cælo laudibus ipsum cumulantes, quàm quibus in terrâ eum Judæi lapidibus obruerint. Sed Stephanus quidem bonum hoc pacto certans

κων ἔφοδον κατὰ τῆς ἀδικίας ἐθάρσησε παῤῥησιάσασθαι, καὶ εἰπεῖν μετὰ τὴν πολλὴν ἐκείνην διδασκαλίαν, σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ, καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, καθὼς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. οὗτος ὁ ἐπὶ μὲν γῆς φαινόμενος· τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ κατοπτριζόμενος, καὶ ἀνθρώπου μὲν φύσιν ἐνδεδυμένος, Ἀγγέλου δὲ ὄψιν, καὶ σχῆμα μεταμορφωσάμενος· καὶ τούτων οὐδὲν ἀπεικός· ἔπρεπε γὰρ ἀληθῶς ἐν τῷ πρωτομάρτυρι δειχθῆναι τῶν Μαρτύρων τὸ ἀξίωμα, καὶ γνῶναι λοιπὸν ἅπαντας τῆς καινῆς χάριτος τὰ ἔργα. ὁ τοῦ μαρτυρίου πόθος οὐ μόνον ἀγγελικὴν ἀξίαν χαρίζεται, ἀλλὰ καὶ οὐρανῶν ἀνοίγει πύλας, οὐκέτι θανάτῳ τὰς ψυχὰς παραπέμπων, ἀλλ᾽ εἰς χεῖρας Χριστοῦ τὸ πνεῦμα παρατιθέμενος. ὁ μὲν γὰρ κυριακὸς ἄνθρωπος τοῦ σωτῆρος τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ἐν τῷ σταυρῷ προσεφώνει, λέγων, Πάτερ εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου· ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος Στέφανος ἀνατείνας εἰς τὸν δεσπότην, Κύριε, φησιν, Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου, ταύτῃ τῇ φωνῇ τὴν ψυχὴν ἀποθέμενος. Ἄγγελοι τὸν ἑαυτῶν χορευτὴν ἀπελάμβανον, μᾶλλον αὐτὸν ἄνωθεν βάλλοντες ταῖς εὐφημίαις, ἢ ἐν τοῖς λίθοις κάτωθεν Ἰουδαῖοι. ἀλλ᾽ ὁ μὲν Στέφανος οὕτω τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος

ἀγῶ-

ἀγῶνα τὸν ἐν οὐρανοῖς κλῆρον ἐδέξατο· τῷ στεφάνῳ δὲ τούτῳ πάντες ἐξαίφνης οἱ τίμιοι λίθοι συνεπλάκησαν, οἱ θειότατοι τῶν εὐαγγελίων κήρυκες, μεθ' οὓς οἱ Μάρτυρες, καὶ μετ' αὐτοὺς πάλιν οἱ σωτηρίῳ ἀρετῇ διαλάμψαντες· προηγουμένως δὲ οἱ ἐπὶ τοῦ παρόντος μνημονευόμενοι, πολὺ καὶ λαμπρὸν ἀπαστράπτοντες τὸ κάλλος τῆς εὐσεβείας, λέγω δὴ [1] Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, οἱ καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἁρμονίας ἔξαρχοι, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐδοξίας στέφανοι· οὐκ ἀφίσταμαι γὰρ τῆς τοῦ Στεφάνου προσηγορίας, ἀλλὰ πολλάκις καὶ μυριάκις λέγων, ἔτι διψῶν ἐπαναλαμβάνω· στεφάνου γὰρ κόρος οὐκ ἔστι τοῖς τὸ μακάριον τέλος τῶν στεφάνων ἐκδεχομένοις. οὐκοῦν, εἰ δεῖ φιλαλήθως εἰπεῖν, ἀπὸ Στεφάνου πάλιν στεφάνοις εὐωχούμεθα, καὶ κοινωνοῦμεν αὐτῶν ταῖς μνήμαις, ἐπειδήπερ ἐλπίζομεν κοινωνεῖν, καὶ μένειν, καὶ συνδοξάσομεν. βεβαιώσης γὰρ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ κοινωνία τῆς πί-

certamen, cælestis gloriæ consors est factus. Huic autem Stephano, hoc est, coronæ, illico pretiosi lapides agglutinati sũt, divini, videlicet, Evangeliorum præcones, quos subsecuti sunt Martyres, & rursus, qui salutari deinceps virtute coruscarunt; præ cæteris verò omnibus ii, quorum in præsenti memoriam agimus, qui longè latèque pietatis splendore effulserunt, [1] Petrum, ajo, Jacobum, & Joannem Apostolici ordinis Principes, & Ecclesiasticæ gloriæ coronæ; nequeo enim mihi temperare, quominus [2] Stephani nomen usurpem; sed quamvis frequentiùs ac millies Stephani mentionem fecerim; attamen propter inexhaustam hujus vocis proferendę aviditatem, Stephani nomen rursus adhuc repeto; Stephano enim commemorando satiari nequaquam possunt, qui virorum Stephano similium felicem exitum expectant. Igitur si vera loqui oportet, Stephano initium faciente, aliis rursus, ut ita dicam, Stephanis lætamur, eorumque memoriæ communicamus, quia scilicet, & eorum nos glorię participes fieri, cumq; ipsis manere speramus, & re verâ cum ipsis aliquando conglorificabimur; quandoquidem pro-

1 Nyssenæ Ecclesiæ, & totius fortasse Cappadocum gentis instituto, unâ eâdemque die post S. Stephani solemnitatem, Apostolorum Petri, Jacobi, & Joannis festum celebrabatur. Meminit enim hujus moris non modò hôc in loco Nyssenus noster; sed & initio alterius orationis funebris in D. Basilium fratrem, cujus verba cum aliis nonnullis de hac festivitate observationibus, Vide in prolegomenis.

2 Nyssenus pluries per hanc orationem in voce græcâ, στέφανος ludit. quæ Stephanum Protomartyrem, & coronam æquè significat, nos autem Stephani vocem hic retinuimus, cum ejus allusionis, & æquivocationis leporem in interpretatione retineri, latinæ linguæ indoles non patiatur.

promiſſione cõfirmatâ, fidei cõmunio multiplicatur. Sed & rurſus nobis, Fratres, ſpiritalibus bonis fruendi datur occaſio, dum unà cum Martyrum commemoratione [1] dominicus quoque reſurrectionis dies refulget. In hac enim die illuminatio gloriæ Evangelii Jeſu Chriſti mentes noſtras potiſſimùm illuſtravit, in qua lux illa, ſalutaribus juſtitiæ radiis vigens, impietatis tenebras diſpulit, & animas cognitione veritatis illuminavit. Et vide quàm admirabile eximiumque ſit iſtud beneficii genus. Sol enim iſte ſenſibilis, mane exoriens, & radiorum fulgoribus adventûs ſui pręnuntiis diem exordiens, operit quidem, circumdatque ſuo lumine terram; cæterorum verò aſtrorum omnium choros obſcurat atque obruit, ita ut ipſum ſolũ per cæli apſides vagari conſpiciamus. At Dominus noſter Jeſus Chriſtus oriẽs nobis ex alto, juxta Prophetam de ipſo dicentem, *In quibus viſitavit nos oriens ex alto*; Sanctos illos ſui pręcurſores, & qui ante adventum ejus ſtellarum inſtar reful-

Luc. 1. 79.

πίστεως πολυπλασιάζεται. πάλιν δὲ ἡμῖν, ἀδελφοί, τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀπόλαυσις, τῷ [1] τὴν κυριακὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν συλλάμψαι τῇ μνήμῃ τῶν μαρτύρων. ἐν ταύτῃ γὰρ προηγουμένως ἡμῶν τὰς διανοίας κατηύγασεν ὁ φωτισμὸς τῆς δόξης τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾗ τὰς σωτηρίους ἀκτῖνας τῆς δικαιοσύνης ἀνθήσας, τὸ μὲν σκότος τῆς ἀσεβείας ἠφάνισε, τὰς δὲ ψυχὰς τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας ἐλάμπρυνε. καὶ ὅρα μοι τὸ θαυμαστὸν τῆς εὐεργεσίας, καὶ μέγιστον.. ὁ μὲν γὰρ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος ἀνίσχων ἕωθεν, καὶ ταῖς προδρόμοις τῶν ἀκτίνων αὐγαῖς τὴν ἡμέραν προοιμιαζόμενος, καλύπτει μὲν, καὶ περιβάλλει ταῖς μαρμαρυγαῖς [2] τὴν ὑπ' οὐρανὸν· ἀποκρύπτει δὲ, καὶ ἀμαυροῖ πάντας ὁμοῦ τοὺς τῶν ἀστέρων χορούς, ὡς μόνον αὐτὸν ὁρᾶσθαι περιπολοῦντα ταῖς οὐρανίαις ἁψῖσιν. ὁ δέ γε κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀνατείλας ἡμῖν ἐξ ὕψους, κατὰ τὴν λέγουσαν περὶ αὐτοῦ προφητείαν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, οὐ μόνον οὐκ ἀπέκρυψε τοὺς περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ δίκην ἀστέρων ἀναλάμψαντας ἁγίους, καὶ

1 Hinc colligitur dominicâ die accidiſſe feſtum Joannis Apoſtoli eo anno, quo hanc orationem habuit Nyſſenus.

2 Ἡ ὑπ' οὐρανὸν, phraſis eſt S. Scripturæ, quæ terram, vel ſublunares regiones ſignificat, ut videre eſt in libro Job cap. 1. 7. Περιελθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρειμι. Idem cap. 2, 2. Διαπορευθεὶς τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν σύμπασαν, πάρειμι. Nobilius utrobique vertit, *Eam, quæ ſub cælo eſt*; ſed in veteri editione latinâ ſecundùm LXX. Interpretes à Doctiſſimis Benedictini apud Gallos Ordinis alumnis nuper vulgatâ in primo S. Hieronymi operum tomo, vertitur, *Ea, quæ ſub cælo ſunt*.

καὶ προσδεομένους αὐτοῦ γενομένους· ἀλλὰ κἀκείνους λαμπροτέρους ἐποίησε, καὶ ἑτέρους ἑαυτοῦ φωστῆρας συνανέλαμψε. Προφῆται μὲν γὰρ διέλαμψαν μετὰ τὴν ἐκείνου παρουσίαν· μᾶλλον [1] δὲ ἡ πρὸ ἐκείνης ἀμυδρᾶς γὰρ οὔσης ἔτι τῆς προφητείας [2] ταῖς εὐαγγελικαῖς τῶν γραμματέων ἐκβάσεσιν, ὁ Σωτὴρ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον, πάντας ἐλάμπρυνε, καὶ διεσάφησε, πλήρωμα νόμου, καὶ Προφητῶν γενόμενος· οὐ γὰρ ἦλθε καταλῦσαι τὸν νόμον, καὶ τοὺς Προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. ἐπὶ δὲ τῆς νέας χάριτος περὶ ἑαυτοῦ λέγων ὁ Σωτὴρ, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου, οὐκ ἀπηξίωσεν ἡ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ἐξ ἀγαθοῦ Πατρὸς προελθὼν, τοῖς αὐτοῦ δούλοις μεταδοῦναι

refulserunt, non solùm non obscuravit; sed illos potiùs splendidiores reddidit, ac præterea ut nova alia luminaria secum orirentur, effecit. Quippe Prophetæ post ejus adventum coruscarunt, & quidem majore quàm antea fulgore. Nam cùm obscuræ adhuc essent prophetię [2] ob ineptas Scribarum digressiones in iis exponendis, quæ ad evangelium, Christique adventum pertinebant, Salvator veniens in mundum, cunctas, per eos, qui in evangeliis narrantur, eventus, illustravit, clarasq; reddidit, complementum Legis, & Prophetarum factus. Neque enim venit solvere Legem, aut Prophetas, sed adimplere. At verò novæ Legis tempore, cùm de se ipso Salvator dicat, *Ego sum lux mundi hujus*, non dedignatus

Mat. 5. 18.
Jo. 8. 12.

1 Particulam ἡ, sensu postulante, nos addidimus, licèt in Vaticano codice non habeatur.

2 Locus obscurus, & corruptionis fortasse suspectus; nos tamen nihil mutare ausi, commodum aliquem sensum ex his Nysseni verbis eruere conati sumus. Vult enim Nyssenus, Christum adventu suo prophetias adhuc obscuras illustrasse. Earum autem obscuritatis causam in Judæorum Scribas conjicit. Scribæ autem primùm quidem Scripturas in eum, quem videmus, ordinem redegerunt; deinde verò easdem publicè in Synagogis interpretare consueverunt. Porro censere potuit Nyssenus, tenebras aliquas in Prophetarum scripta à Scribis inductas fuisse, vel quum diffusis, & interdū nugacibus explicationibus ea in synagogis publicè explicabant, vel cùm eadem in unum corpus digesserant, nonnulla, scilicet, partim addendo, partim tollendo, ut in historicis sacræ Scripturæ libris ab eisdem Scribis factum fuisse putant. Sanè antiquos Judæorum Scribas nonnulla, quæ emendatione aliquâ, aut majore claritate indigebant, in sacris paginis, præsertim Prophetarum libris, mutasse, atque interpolasse, constat ex paucis illis Scripturæ locis, in quibus Scribarum correctiones continentur, quique ex Rabinorum scriptis latè præter alios enumerantur à Raymundo Martini in Pugione fidei adversùs Judæos par. 2. cap. 3. num. 9. & par. 3. dist. 3. cap. 4. num. 11, & cap. 16. num. 26, & à Voisino in notis ad ejusdem operis procemium pag. 88. & ad caput tertium partis secundæ. Sed nihilominus cùm non satis constet, an correctiones istæ Nysseni ætate antiquiores sint, licet Judei in magnâ synagogâ Esdræ temporibus habitâ, illas factas fuisse asserant; & alioqui cùm Nyssenus non correctionis, aut lectionis, sed ἐκβάσεως nomine utatur; verosimiliùs mihi visum est, eum ad prolixas potiùs, longèq; petitas Scribarum interpretationes, quàm ad eorundem correctiones biblicas respexisse.

dedignatus est fons ille bonitatis, è bono Patre emanans, servos suos nominis hujus sui participes facere; sed ad discipulos suos inquit, *Vos estis lux*
Mat. 5. 15. *mundi; & luceant opera vestra coram hominibus*. Sed quod ad ea, quæ diximus, confirmanda adduci potest, id, juvante Deo, rursus proferamus. Joanni Baptistæ impositum fuit lucernæ nomen, juxta id, quod in Psalmis de eo antea pronuntiatum, & Christi deinceps testimonio comprobatum fuit. Propheta enim, Patris personam sustinens, de ipso inter canendum
Ps. 131. 17. ait, *Paravi lucernam Christo meo*. hoc est, lucis ministrum, & præcursorem. At Dominus paternæ voci robur addens, *Ille*,
Jo. 5. 34. inquit, *lucerna erat ardens*. Sed quantumvis lucerna solummodo esset, tantùm abfuit, ut in Domini adventu, qui sol erat justitiæ, obscuraretur, ut clariori potiùs lumine refulserit, ipsius Salvatoris, ejusdemque divinitatis præco simul, ac testis effectus. Joannes igitur propterea quod unam solam Israëlis domum illuminavit, [1] lucernæ nomen accepit. At nostri Salvatoris Apostoli, non lucerna, non lampades, nec sidera; sed luminaria nuncupati fuere, utpote qui non in unâ regione, nec in uno terrarum angulo

fulsere,

δοῦναι τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας· ἀλλά φησι πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ λαμψάτω τὰ ἔργα ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. ὃ δὲ μεῖζον παραγαγεῖν ἔχομεν εἰς ὑπόμνησιν τῶν εἰρημένων, τοῦτο, χάριτι Θεοῦ, πάλιν ἐκθησόμεθα. Ιωάννης Βαπτιστὴς, λύχνος ὀνομασθεὶς, καὶ ἐν τοῖς ψαλμοῖς προαναπεφωνημένος, καὶ ὑπὸ Κυρίου μεμαρτυρημένος. ὁ μὲν γὰρ Προφήτης, ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς, φησὶ περὶ αὐτοῦ διὰ τῆς ὑμνῳδίας, ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου, τουτέστιν, ὑπηρέτην, καὶ πρόδρομον ἡτοίμασα τοῦ φωτός· ὁ δὲ Κύριος τὴν πατρικὴν βεβαιῶν φωνὴν, ἐκεῖνος ἦν, φησὶν, ὁ λύχνος ὁ καιόμενος. ἀλλ' ὅμως ὁ λύχνος ὢν, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ ἀμαυρωθῆναι τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ, ὃς ἦν ἥλιος δικαιοσύνης, ὥστε καὶ μᾶλλον διέλαμψε, κήρυξ ὁμοῦ, καὶ θεολόγος αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ὁ βαπτιστὴς γενόμενος. Ιωάννης μὲν οὖν διὰ τὸ ἕνα μόνον φωτίζειν οἶκον τὸν τοῦ Ισραὴλ, [1] λύχνος ὠνομάσθη· οἱ δὲ τοῦ Σωτῆρος Απόστολοι, οὐ λύχνος, οὐδὲ λαμπάδες, οὐδὲ ἀστέρες, ἀλλὰ φωστῆρες ἀνηγορεύθησαν, οὐκ ἐν ἑνὶ κλίματι, οὐδὲ μιᾷ γωνίᾳ λάμποντες, ἀλλ' ἅπασαν

τὴν

1 Vox, λύχνος in Vaticano codice deerat; sed nos eam, sensu palàm poscente, supplevimus.

τὴν ὑπὸ οὐρανὸν καταυγάζοντες. ἔξαρχοι δὲ τούτων καὶ κορυφαῖοι ὁ Πέτρος, καὶ ὁ Ἰάκωβος, καὶ ὁ Ἰωάννης, οἱ σήμερον ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίαις σεμνυνόμενοι, συμφώνως μὲν πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου δραμόντες· διαφόροις δὲ τοῦ μαρτυρίου τρόποις ἐναθλήσαντες. ὁ μὲν γὰρ πρωτοστάτης καὶ κορυφαῖος τῆς ἀποστολικῆς χορείας ἀναδειχθεὶς, οἰκείαν τῷ ἀξιώματι τὴν δόξαν ἀπηνέγκατο, τῇ τοῦ Σωτῆρος ὁμοιοπαθείᾳ τετιμημένος· [1] ὁ σταυρῷ γὰρ προσηλωθεὶς τὴν δεσποτικὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως ἐξετύπωσεν. εἰκόνα δὲ λέγω βασιλικὴν τὸν σταυρὸν, οὐκ αἰσχυνόμενος ἐπὶ τῷ πάθει, ἀλλὰ σεμνυνόμενος ἐπὶ τῷ μεγάλῳ τροπαίῳ. μήτε γὰρ αὐτοῖς, μήτε ἡμῖν, μήτε τοῖς μεθ' ἡμᾶς μήτε τινὶ ἑτέρῳ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ ὁ Παῦλός φησιν [2] . . . οὕτω γὰρ καὶ Πέτρος φαίνεται διὰ τιμῆς ἔχων τὴν σεβάσμιον [3] . . . . ἠξίου γὰρ κατὰ κεφαλῆς κρεμασθῆναι ὑπὸ τῶν σταυρούντων διὰ πολλὴν εὐλάβειαν, ἵνα μὴ ἴσος εἴη τῷ Σωτῆρι δόξῃ, τῷ ὑπὲρ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος σταυρωθέντι, καὶ πλατείαις, ὥσπερ ταῖς διὰ τοῦ σταυροῦ, χερσὶ τὴν οἰκουμένην περιβαλόντι. Ἰάκωβος δὲ τὴν

fulsere, sed quidquid sub cælo est illuminarunt. Horum verò duces ac principes sunt Petrus, Jacobus, & Joannes, ob toleratum pro Christi fide martyrium hodiernæ festivitatis honorem consequuti, qui uno quidem eodemque proposito ad mortem properarunt, diverso autem martyrii genere decertarunt. Nam ille, quem Dominus Apostolici chori Principem, & Coryphæum designavit, convenientem dignitati suę gloriam obtinuit, martyrii genere, dominicæ passioni haud absimili, decoratus, quippe qui Cruci suffixus regiam Domini nostri imaginem expressit. Regiam autem imaginem Crucem voco, non quòd passionem erubescam, sed quia de magno, quod ab ipsâ pependit, trophæo potiùs glorier: nam nec ipsis, nec nobis, nec posteris nostris, nec alii cuipiam Domini nostri Jesu Christi, quemadmodum Paulus ait [2] . . . ita enim & Petrũ in honore habuisse apparet venerandam [3] . . . . . . siquidem propter summam venerationem rogavit, ut à crucifigentibus inverso capite suspenderetur in Cruce, ne Salvatori pro universo hominum genere crucifixo, & expansis, ut erat in Cruce, manibus totum terrarum orbem complectenti

1 Fortassè legendum, τῷ σταυρῷ.

2 Hic lacuna est in codice Vaticano. Fortasse deest, δόξα συνέβη, *Gloria contigit*, vel quid simile.

3 Et hic in Vaticano codice lacuna est, quæ fortasse impleri posset his verbis, τὸν σεβάσμιον ἐκεῖνον σταυρόν, *Venerandum illud crucifixionis genus*.

ſtenti æqualis eſſe videretur. Jacobus verò capite truncatus fuit, Chriſto, qui verè caput ejus erat, potiendi cupidus. Caput enim viri Chriſtus ſecundùm Apoſtolum, atque itidem totius Eccleſiæ caput. Beatus denique Joannes multa atque diverſa per totam vitam certans certamina, & in omnibus pietatis officiis emicans, [1] ferventi quidem in aquâ hunc finem ... judicatus, in Martyrum choris annumeratur; apud æquos enim rerum æſtimatores non ex paſſionis eventu, ſed ex deſiderio liberè eligentis voluntatis de martyrio exiſtimatur. Et quidem hujuſmodi fuit illorum mortis genus, qui per mortem apud Eccleſias quoque immortalem ſui memoriam reliquerunt. Enimverò maximè decebat uno eodemq; tempore iſtorum Virorum memoriam celebrari, non eâ tantùm de causâ, quòd in profitendâ pietate unà & mente, & voce conſenſerint, verum etiam quòd æquali in honore à Chriſto habiti fuerint. Hi etenim ſoli unà cum Chriſto ubique verſati ſunt, ac præterea tum agendi, loquendique libertatem,

1. Cor. 11. 3.

Eph. 5. 23.

τὴν κεφαλὴν ἀπετέμνετο, τὴν ὄντως αὐτοῦ κεφαλὴν, τὸν Χριστὸν, ἀπολαβεῖν ἐπειγόμενος· κεφαλὴ γὰρ ἀνδρὸς ὁ Χριστὸς κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ πάσης ὁμοῦ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας. ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἐν πολλαῖς, καὶ διαφόροις κατὰ τὸν βίον ἀθλήσας ἀγῶσι, καὶ ἐν πᾶσι διαπρέψας τοῖς κατορθώμασι τῆς εὐσεβείας, [1] κενὸν μὲν εἰς ὕδωρ τοῦτο πέρας ..... κεκριμένος, τῷ χορῷ τῶν μαρτύρων συνηρίθμηται. [2] (παρὰ γὰρ δικάζουσιν [3] οὐκ ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πάθους, ἀλλὰ παρ' αἱρέσεως τοῦ πόθου κρίνεται τὸ μαρτύριον.) ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ θανάτου τρόπος τοιοῦτος ἦν, τοῖς διὰ θανάτου τὴν ἀθάνατον μνήμην καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις χαρισαμένοις. ἔπρεπε δὲ ὡς ἀληθῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν τὰς μνήμας ἐπιτελεῖσθαι, οὐ μόνον διὰ τὸ σύμφωνον τῆς εὐσεβείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ὁμότιμον τῆς ἀξίας. οὗτοι γὰρ μόνοι τῷ Κυρίῳ πάντοτε συσχολάζοντες, καὶ ἐξαίρετον ὥσπερ παρὰ τοὺς λοιποὺς

1 Et ſi nullum Scriptorem legerim, qui Joannem Apoſtolum in ferventis aquæ dolium immiſſum fuiſſe narraverit; nihilominus id apertè, ni fallor, colligitur ex corrupto iſto Vaticani codicis loco, qui commodiorem nullum ſenſum recipere poſſe videtur, & fortaſſe ita reſtituendus eſt, ut legamus, ζεόμενον, vel καὶ ὁμ... εἰς ὕδωρ τοῦτο πέρας βίου ἔχειν, vel λαβὼν κεκριμένος, hoc eſt, *Et fervens in aquâ, ut mortalem hanc vitam terminaret, tyranni decreto juſſus, in Martyrum choris annumeratur.* Sed de hac conjecturâ noſtrâ Eruditorum judicium eſto.

2 Quæ circulis comprehenduntur, deſunt in poſteriori hujus orationis editione, quam unus idemque Vaticanus codex exhibet.

3 Ita corrigendum cenſeo Vaticanum codicem, in quo, manifeſto librarii errore, perperam ſcribitur, οὐκ ἀπὸ τῆς βάσεως.

λοιπῶν τῶν Ἀποστόλων χώραν ἔχοντες, καὶ παῤῥησίαν, οὐ κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης φιλίας πρόσληψιν, ἀλλὰ κατὰ θείαν ἀληθείας ἐπίκρισιν. ἔστι γοῦν εὑρεῖν ἐν τοῖς μεγίστοις τῶν θαυμάτων μόνους αὐτοὺς παρὰ τοῦ Κυρίου παραληφθέντας, ὡς πιστοτάτους, καὶ ἀληθεστάτους τῶν γιγνομένων μάρτυρας. τοῦτο μὲν ἐπὶ τῆς ἐν τῷ ὄρει θεωρίας· μόνος γὰρ ἦν ἐκεῖ Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, ὅτε τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ μεταμορφώσας ὁ Κύριος, εἰς ἔνδοξον, καὶ λαμπροτέραν θειότητα μετέβαλε, Μωϋσέα, καὶ Ἠλίαν [1] ἐν ἑαυτῷ παραστησάμενος, καὶ τῇ νεφέλῃ τοῦ φωτὸς ἐπισκιάσας, τὴν μεγάλην ἐκείνην εἰκόνα τῆς βασιλείας ὑπέδειξε. τοῦτο δὲ ἐπὶ τῆς Ἰαείρου θυγατρὸς, ἣν θανοῦσαν διήγειρε· καὶ γὰρ ἐκεῖ τούτους εἶχεν ἐπόπτας τῆς γενομένης θαυματουργίας. ἔτι γε μὴν, ἵνα μὴ τὰ καθ᾽ ἕκαστον λέγων διατρίβω, καὶ κατ᾽ αὐτὸν τὸν καιρὸν τοῦ σωτηρίου πάθους τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας παραλαβὼν, ἐθάῤῥησεν εἰπεῖν, ὡς πιστοῖς ἀνδράσι καὶ βεβαιοτάτοις, νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται. ταῦτα δὲ ἡμῖν εἴρηται οὐκ εἰς καθαίρεσιν τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων, ἀλλ᾽ εἰς μαρτύριον τῆς τῶν μνημονευομένων ἀρετῆς· εἰ δὲ δεῖ φιλαλήθως εἰπεῖν, καὶ εἰς κοινὸν τῶν Ἀποστόλων ἐγκώμιον· τὸ γὰρ ὑπεροχὰς καὶ ἐπιβάσεις ἐν τοῖς ἁγίοις

tatem, tum eminentiorem quodammodo præ cæteris Apostolis locum obtinuere, non humanæ amicitiæ ratione, sed divino judicio ad id dignitatis evecti. Ipsos itaque solos à Domino, dum præcipua miracula patravit, tanquam fidelissimos, & veracissimos gestorum testes secum assumptos fuisse comperimus. Hoc sanè factum fuit in visione montis. Soli enim ibi *Mat. 17. 1.* Petrus, Jacobus, & Joannes aderant, cùm corpus suum transformans Dominus, in gloriosam, ac splendidiorem divinitatem transmutavit, & Mose, atque Eliâ sibi adstantibus, lucisque nebulâ obumbrante, eximiam illam æterni regni imaginem ostendit. Hoc etiam factum est, dum Jairi filiam à mortuis *Mar. 5. 37.* suscitavit; tunc enim hos tantùm miraculi illius spectatores habuit. Quin & sub ipsum passionis tempus, ne in singulis quibusque narrandis diutiùs morer, eosdem viros secum assumpsit, eisque tanquam fidelibus, constantissimisque discipulis non est veritus dicere, Nunc anima mea turbata est. *Mat. 26. 37.* Hæc autem à nobis dicta sunt, non ut cæteris Apostolis detrahamus, sed in eorum virtutis testimonium, quorum hodie memoriam celebramus; & ut veriùs dicam in communem quoque Apostolorum omnium laudem: nam de Sanctorum

1 Alia hujus orationis editio, quæ in fine Vaticani codicis extat, habet ἐν αὐτῷ.

de Sanctorum excellentiâ, deque eorum ſanctimoniæ gradibus quidpiam ſtatuere, humanæ cognitionis non eſt, ſed judicii divini: nos autem qui digni facti ſumus, ut tot tantorumq; Virotum memoriæ communicemus, gratias ipſis agere neceſſe eſt, non quantas debemus, hoc enim fieri nequit; ſed quantas poſſumus; nam & hoc acceptum eſt. Siquidem Sancti hos à nobis honores expoſcunt, non ut quid commodi noſtris è laudibus ſibi accedat; ſed ut nos ex hac communione beneficiis proſequantur. Porrò neminé pium ignorare arbitror, nos hac die non ſolùm Petri, Jacobi, & Joannis; ſed & omnium ſimul Apoſtolorũ memoriam celebrare. Si enim quòd ad dogmatum veritatẽ attinet, membrorũ inſtar diſpoſiti, unius corporis formam exprimunt, &
1. Cor. 12. 26. ſi unum [1]membrum gloriatur, ut ait Apoſtolus, omnia ſimul membra glorientur, id utiq; in beatis quoq; illis, atq; ſanctiſſimis Viris præcipuè locum habet, in quibus cuncta cum veritate concordant, morum, nempe, ſimilitudo, & in unâ eâdemque fide mira conſenſio; & quemadmodum communia ſunt eorum egregia pro pietate geſta, ita & communes ſunt, qui ipſis ob veræ fidei prædicationem impertiuntur honores. Ecquis lætitia non meritò perfundetur & Spiritûs ſancti gaudio plenus non exultabit, dum ſe dignatum

ἁγίοις ὁρίζεσθαι, οὐκ ἀνθρωπίνης ἂν εἴη δοκιμασίας, ἀλλ' ἐπικρίσεως καὶ ἀληθείας Θεοῦ. ἡμᾶς δὲ μνήμης τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν κοινωνεῖν ἀξιωθέντας, εὐχαριστεῖν ἀναγκαῖον, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, τοῦτο γὰρ ἀδύνατον· ἀλλ' ὅσον ἰσχύομεν, τοῦτο γὰρ εὐαπόδεκτον. ἀπαιτοῦσι δὲ ταύτας οἱ ἅγιοι παρ' ἡμῶν τὰς τιμάς, οὐχ ἵνα τι κερδαίνωσιν εὐφημούμενοι, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς κοινωνήσωμεν εὐεργετούμενοι. ἐκεῖνο δὲ πάλιν οὐδένα τῶν εὐσεβῶν ἀγνοεῖν οἴομαι, ὡς οὐ μόνον Πέτρου, καὶ Ἰακώβου, καὶ Ἰωάννου, ἀλλὰ καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς ἀποστολικῆς ἁρμονίας τὰς μνείας ἐπιτελοῦμεν. εἰ γὰρ κατὰ τὴν τῶν δογμάτων ἀλήθειαν, μελῶν τάξιν ἐπέχοντες, ἑνὸς σώματος ἀποπληροῦσι σχῆμα, δηλονότι δοξαζομένου [1]μου μέρους ἑνός, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος, συνδοξάζεται πάντα τὰ μέλη, καὶ μάλιστα ἐπ' ἐκείνων τῶν μακαρίων, καὶ τελειοτάτων ἀνδρῶν, οἷς πάντα συμφωνεῖ πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὁ τρόπος ὁμόγνωμος, καὶ ἡ πίστις ὁμόδοξος, καὶ ὡς κοινὰ τὰ τῆς εὐσεβείας πλεονεκτήματα τούτων, κοινὰ καὶ τὰ παρὰ τῆς ἀληθείας σεμνολογήματα. τίς δὲ οὐκ ἂν εὐλόγως ἡσθείη, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος πληρωθείη, ἀποστολικοῦ

[1] Delendum hic videtur pronomen μου.

ποστολικῷ χορῷ κοινωνεῖν ἠξιωμένος, τῷ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ὁδηγήσαντι, τῷ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἁπλώσαντι τὰ τῆς εὐσεβείας δίκτυα, καὶ πανταχοῦ πήξαντι τὰ τῆς ἀληθείας θήρατρα, ἵνα συλλαβόμενοι πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ὑπὸ τῆς κακίας ἠγριωμένην προσαγάγωσι τῷ ἐξημεροῦντι, καὶ σώζοντι. εἰς πᾶσαν γοῦν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, οἱ θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας, οἱ στῦλοι καὶ ἑδραιώματα τῆς ἀληθείας· οὗτοί εἰσιν αἱ ἀέναοι πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, αἱ πολὺ, καὶ πλούσιον, καὶ θεοειδὲς νᾶμα τὸ τῆς διδασκαλίας προχέουσιν. ἐπὶ τούτους ἡμᾶς καὶ ἡ προφητικὴ παραπέμπει φωνὴ, λέγουσα, ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. μνημονεύεται Πέτρος ἡ κεφαλὴ τῶν Ἀποστόλων, καὶ συνδοξάζεται μὲν αὐτῷ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιστηρίζεται δὲ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· οὗτος γάρ ἐστι κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Κυρίου δωρεὰν ἡ ἀρραγὴς, καὶ ὀχυρωτάτη πέτρα, ἐφ' ἣν τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Σωτὴρ ᾠκοδόμησε. μνημονεύεται πάλιν Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ ὡς υἱοὶ βροντῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος προσαγορευόμενοι, πάσας ἑαυτοῖς τὰς ὀμβροτόκους νεφέλας συνεπιφέρονται· ῥηγνυμένης γὰρ τῆς βροντῆς, ἀνάγκη καὶ τὰς νεφέλας συναθροίζεσθαι. νεφέλας μὲν οὖν τοὺς ἀποστολικοὺς, καὶ προφητικοὺς λόγους ὑποληπτέον

gnatum cogitat Apostolorum choro communicare, qui orbem totum ad veritatis cognitionem perduxere, qui per totum terrarum orbem pietatis retia explicarunt, & ubicunque locorum veritatis fixere venabula, ut omne simul humanum genus malitiâ efferatum, ad eum, qui mansuefacit illud, atque salvat, adducerent. *In omnem* itaque *terram exivit sonus eorum*. Hi sunt Ecclesiæ fundamenta, & veritatis columnæ atque fulmenta. Hi sunt perennes salutis fontes, è quibus abundantissimi divinæ doctrinæ latices profluunt. Ad hosce nos ire jubet Propheta, cùm inquit, *Haurietis aquam cum gaudio de fontibus Salvatoris*. Celebratur Petri memoria, qui Apostolorum est caput, & unà quidem cum ipso cætera Ecclesiæ membra glorificantur; Dei verò Ecclesia in ipso solidatur. Hic enim, juxta prærogativam sibi à Domino concessam, firma & solidissima petra est, super quam Salvator Ecclesiam ædificavit. Memoria denique celebratur Jacobi, & Joannis, & ut filii tonitrui, quemadmodum eos Dominus appellavit, omnes secum imbriferas nubes trahunt; tonitru enim aërem rumpente, necesse est nubes congregari. Nubes itaque apostolicos, & propheticos

Ps. 18. 5.

Esa. 12. 3.

pheticos

pheticos ſermones ſignificare cenſendum eſt, quorum etſi præconii diverſa ſunt tempora, concordes tamen, ac planè ſimiles pietatis ſunt leges, cùm ex uno eodemque ſpiritu ipſis chariſmata promanarint. Sed quid opus nobis eſt ea, quæ explicari nequeunt, audacter proſequi, atque eniti, ut dignam apoſtolicâ virtute commemorationem faciamus? Non ad Simonem piſcatione notum noſtrarum laudum ſtudia pertinent; ſed ad firmam ejuſdem fidem, & totius ſimul Eccleſiæ firmamentum. Nec rurſus Zebedæi filios alloquimur; ſed Boanerges, quod interpretatum ſonat, tonitrui filios. Qualem nam exilis noſter ſermo ſonum edet, dum tale tantumque tonitru omnium aures circumſonat? Quapropter quantumvis noſtrũ erga Sanctos ſtudium, ac bonam noſtram erga illos voluntatem explere, eâ ſaltem ratione magnopere cuperemus, ad ſilentium tamen periculi expers confugimus, quippe, qui optimè novimus, nos tum demum dignos fore, qui Sanctorum memoriæ communicemus, ſi eorum virtutes imitemur, atque æmulemur, non ipſorum geſta ſermonibus celebrantes; ſed eorum mores ita animo complectentes, ut eos elabi nunquam, ac excidere patiamur. Nos enim veros eorum diſci-

πλέον, ὧν εἰ καὶ διάφοροι τοῦ κηρύγματος οἱ χρόνοι, ἀλλὰ σύμφωνοι τῆς εὐσεβείας οἱ νόμοι· ἐξ ἑνὸς γὰρ αὐτοῖς καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ὥρμηται τὰ χαρίσματα. ἀλλὰ τί τοῖς ἀδυνάτοις ἐπεξιέναι τολμᾶν, καὶ τὴν ἀποστολικῆς ἀρετῆς ἐπαξίως πειρᾶσθαι μνημονεύειν, οὐ πρὸς Σίμωνα ἡμῖν, τὸν ἀπὸ τῆς ἁλιείας γνωριζόμενον, ἡ τῶν ἐπαίνων φιλοτιμία. ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνου πίστιν τὴν στερεὰν, καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τὸ στήριγμα. οὐδὲ πάλιν πρὸς τοὺς υἱοὺς Ζεβεδαίου τὸν λόγον ἔχομεν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς Βοανεργὲς, τοὺς ἑρμηνευομένους υἱοὺς βροντῆς. ποῦ νῦν φανήσεται ἡ βραχυτάτη τοῦ λόγου φωνὴ, τοσαύτης καὶ τηλικαύτης βροντῆς τὰς πάντων ἀκοὰς περιηχούσης; οὐκοῦν αὐτὸ τοῦτο μόνον τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους εὐγνωμοσύνην ἀποπληρῶσαι σπεύσαντες, ἐπὶ τὴν ἀκίνδυνον σιωπὴν καταφευγόμεθα, ἐκεῖνο καλῶς εἰδότες, [1] ὡς ἐνὶ τούτῳ ταῖς μνείαις τῶν ἁγίων κοινωνεῖν ἀξιούμεθα ἐν τῷ τὰς ἐκείνων ἀρετὰς μιμεῖσθαι, καὶ ζηλοῦν, οὐκ ἐν τῷ λόγῳ περιφέροντες αὐτῶν τὸν βίον· ἀλλ᾽ ἐν τῇ γνώμῃ διασώζοντες αὐτῶν τὸν τρόπον. ἀποδείξει γὰρ ἡμᾶς ἐκείνων γνησίους μαθητὰς, οὐ συνήθεια μετὰ ἀλογίας,

1 In alia hujus orationis editione, quæ habetur in fine Vaticani codicis legitur, ὡς ἐπὶ τόπων.

λογίας, ἀλλ᾽ εὐσέβεια μετὰ ἀληθείας, καὶ ὁ βίος ὁμόδοξος, καὶ ὁ τρόπος ὁμόζηλος. τιμᾷς Μαρτύρων τὴν μνήμην, τίμησαι καὶ τὴν γνώμην· κοινωνία γὰρ τῆς μνήμης ἡ συμφωνία τῆς γνώμης. μὴ γὰρ ἐκείνοις μόνοις ἐπέλαμψεν ὁ φωτισμὸς τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. μὴ γὰρ ἐκείνοις μόνοις ἡ χάρις ἐξεπεστάλη. αἱ ἐντολαὶ κοιναί, ὁ τρόπος κοινός, εἷς ὁ τῶν πόνων ἀγωνοθέτης, ἓν τὸ βραβεῖον τῆς ἀληθείας, οὗ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις τῶν μνημονευθέντων ἁγίων, χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ

rum discipulos esse non festa inconsideratè, & pro consuetudine celebrata; sed religiosa pietas, eademque vivendi ratio, & morum similitudo demonstrabit. Veneraris Martyrum memorias, eorundem quoque propositum venerare: tunc namque Sanctorum memoriis verè communicamus, cùm eorum vitæ instituta sectamur. Non enim illis solis illuminatio scientiæ claritatis Evangelii Jesu Christi refulsit; non illis tantummodo gratiam largitus est Deus: præcepta communia sunt, communis quoque lex morum; unus est, qui certantibus laborum præmia distribuit, unum veritatis præmium, cujus faxit Deus, ut nos omnes digni efficiamur, precibus & intercessionibus Sanctorum, quorum memoriam celebramus, & gratiâ Domini nostri Jesu Christi, cui gloria & potentia in secula seculorum Amen. *1. Cor. 4. 6.*

SANCTI

SANCTI PATRIS NOSTRI GREGORII EPISCOPI NYSSENI.

Sermo [1] *de Spiritu Sancto, sive in Pentecostem.*

Quodlibet festivæ celebritatis argumentum per se ipse illustrius efficit David, dum suavissimam illam citharam ad id, quod usui est, aptè semper accommodat. Quapropter sapientiæ fidibus Spiritûs plectro pulsatis, cantum edens, idem nobis Propheta magnam quoque Pentecostes celebritatem illustret. Dicat proinde ex divinâ illâ modulatione suâ psalmum illum hodierno Dei beneficio congruum: *Venite exultemus Domino*. Primùm autem nosse oportet quodnam sit hoc Dei beneficiũ, deinde orationis argumento aptanda sunt verba prophetiæ; perque vos mihi liceat, quæ ad hæc pertinent, aliquo ordine pro viribus explicare. Initio aberraverant homines à cognitione Dei, relictoque rerum omnium Domino, alii Mundi colebant elementa, alii dæmo-

Ps. 94.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Λόγος [1] εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Πάσαν ἑορτῆς ὑπόθεσιν φαιδροτέραν ὁ Δαβὶδ δι' ἑαυτοῦ ἀπεργάζεται, τὴν πολυαρμόνιον ἐκείνην κιθάραν, πρεπόντως ἀεὶ τῇ χρείᾳ μεθαρμοζόμενος· οὐκοῦν καὶ τὴν μεγάλην τῆς πεντηκοστῆς ἑορτὴν φαιδρυνέτω ἡμῖν ὁ αὐτὸς προφήτης, τῷ πλήκτρῳ τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς χορδαῖς τῆς σοφίας, τὸ μέλος ἀνακρουόμενος· εἰπάτω τοίνυν ἐκ τῆς ἐνθέου μελῳδίας ἐκείνης, τὸ τῇ παρούσῃ χάριτι [2] πρόσφορον, ὅτι δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ. πρότερον χρὴ γνῶναι τὴν χάριν, ἥτις ἐστίν, εἶθ' οὕτως τὴν κατάλληλον ἐκ τῆς προφητείας ἐφαρμόσαι τῇ ὑποθέσει φωνήν, καί μοι δότε, καθὼς ἂν ᾖ δυνατόν, διά τινος ἀκολούθου τάξεως διασαφῆσαι τὸν περὶ τούτων λόγον. πεπλάνητο κατ' ἀρχὰς τὸ ἀνθρώπινον, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν, καὶ καταλιπόντες τὸν τῆς κτίσεως κύριον, οἱ μὲν τοῖς τοῦ κόσμου

1 Edita est hæc oratio latinè tantùm ex versione Francisci Zini; cùm autem græcè haberetur in tribus perantiquis Vaticanæ Bibliotheca codicibus signatis num. 564. 1433. & 1907. in quibus omnia ferè Gregorii Nysseni opera continentur, opportunum nobis visum est, eam quoque græcè edere ex codice 1433. ad alios codices collato, additâ insuper versione nostrâ, ut meliùs Eruditi dignoscere possint, an genuinus sit Nysseni fœtus.

2 Alius codex, πρόσφορα.

κόσμου στοιχείοις [1] δι' ἀπάτην ὑπέκυπτον, ἄλλοι δὲ τὴν τῶν δαιμόνων φύσιν ἐποιοῦντο σεβάσμιον, πολλοῖς δὲ τὸ θεῖον ἐδόκει καὶ ἡ χειροποίητος τῶν εἰδώλων μορφὴ, οἷς βωμοί τε, καὶ ναοὶ, καὶ τελεταὶ, καὶ θυσίαι, καὶ τεμένη, καὶ ἀφιδρύματα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα παρ' αὐτῶν ἀνετίθετο εἰς θεραπείαν τῶν ψευδωνύμων θεῶν. εἶδε τοίνυν τῷ τῆς φιλανθρωπίας ὀφθαλμῷ τὴν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων διαφθορὰν ὁ δεσπότης τῆς φύσεως, καὶ διά τινος ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπανάγει τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. ὥσπερ γὰρ οἱ τοὺς ἐν λιμῷ χρονίῳ συντετηκότας μετά τινος ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἀναλαμβάνοντες, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὸν κόρον [2] προσάγουσι, φειδοῖ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν· ἀλλὰ διὰ τῆς συμμέτρου τροφῆς ἀναληφθείσης αὐτοῖς τῆς δυνάμεως, τότε συγχωροῦσι κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τοῦ κόρου. κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ φοβερῷ λιμῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δαπανηθείσης, τεταμιευμένη γίνεται αὐτοῖς παρὰ τῆς οἰκονομίας ἡ τῆς τῶν μυστηρίων τροφῆς μετουσία; ὥστε διά τινος ἀκολούθου τάξεως ἀεὶ τὸ τέλειον προσλαμβάνοντας, οὕτως ἐπὶ τὸ πέρας φθάσαι τῆς τελειότητος· τὸ μὲν γὰρ σῶζον ἡμᾶς ἡ ζωοποιός ἐστι δύναμις, ἐν ὀνόματι πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος πιστευομένη· οἱ δὲ τοῦ παντὸς ἀχώρητοι διὰ τὴν γεγυμνωμένην·

dæmones venerandos censebant, plerisque verò manufactæ etiam simulacrorum imagines numina esse videbantur, quibus colendis aras, & templa, & sacra, & victimas, & fana, & delubra, aliaque id genus dedicaverant. Benignis igitur oculis naturæ Dominus corruptam hominum naturam respexit, & humanam vitam ab errore ad veritatis cognitionem quibusdam quasi gradibus revocavit. Quemadmodum enim qui diuturnâ fame confectos ex medicæ facultatis præscripto reficiunt, eorundem imbecillitati prospicientes, haud illico eis ad satietatem cibos suppeditant; sed posteaquam victu moderato vices recuperarunt, tum demum ipsis ad arbitrium sese explendi, potestatem faciunt: sic etiam cum horrendâ veluti fame humanum genus absumptum esset, mysteriorum escam divina illis providentia hac ratione dispensavit, ut in dies paulatim, atque ordine proficientes, ad perfectionis tandem apicem pervenirent. Quod enim nobis salutem impertit, vitalis est illa virtus, in quam in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti credimus. At cùm propter animarum imbecillitatem,

1 Alius codex, δι' ἀπάτης.

2 Alius codex, περιάγουσι [illegible]

tem, ex quadam veluti fame contractam, ad percipiendum mysterium illud homines nequaquam essent idonei, à multorum priùs Deorum cultu per Prophetas, & Legem sic revocati sunt, ut unam cernere divinitatem, & in unâ divinitate solam Patris potentiam agnoscere assuescerent, quippe qui solidiori, ut diximus, cibo non essent idonei. Deinde quos ad pleniorem divinitatis cognitionem lex præparaverat, iis revelatus est per Evangelium unigenitus Filius: ac postremò datus est nobis perfectus naturæ nostræ cibus, in quo vita est, Spiritus Sanctus. Hoc hodiernæ celebritatis est argumentum; quamobrem æquum est, ut cùm ad choros in S. Spiritûs festivitate celebrandos convenerimus, spiritualis hujus chori principi Davidi pareamus, dicenti, *Venite exultemus Domino*; Dominus autem, ut inquit Apostolus, Spiritus est. Hodie enim transactis, juxta annui orbis stata tempora, quinquaginta à Paschatis festivitate diebus, hac ipsâ, tertiâ scilicet, diei horâ, donum illud hominibus largitus est Deus, quod omnem dicendi vim superat. Rursus enim homini admixtus est ille Spiritus, qui antea, propterea quòd homo

2. Cor. 3. 17.

τὴν αὐτοῖς ἐκ τοῦ λιμοῦ τῶν ψυχῶν ἀσθένειαν, πρότερον ἐκ τῆς πολυθεΐας ὑπὸ τῶν προφητῶν τε, καὶ τοῦ νόμου μετατεθέντες, εἰς μίαν θεότητα βλέπειν ἐθίζοντο, καὶ ἐν τῇ μιᾷ θεότητι μόνην τὴν τοῦ πατρὸς δύναμιν κατανοοῦσιν, ἀχώρητοι, καθὼς εἶπον, ὄντες τῆς τελείας τροφῆς· εἶτα διὰ τοῦ εὐαγγελίου καὶ ὁ μονογενὴς [1] υἱὸς τοῖς διὰ τοῦ νόμου προτετελεσμένοις ἀποκαλύπτεται, μετὰ τοῦτο παραγίνεται ἡμῖν ἡ τελεία τῆς φύσεως ἡμῶν τροφή, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ ζωή. αὕτη τῆς ἑορτῆς ἡ ὑπόθεσις· διὰ ταῦτα καλῶς ἔχει χορευτὰς ἡμᾶς γινομένους τοῦ πνεύματος πείθεσθαι τῷ κορυφαίῳ τῆς πνευματικῆς [2] ταύτης χοροστασίας Δαβὶδ τῷ λέγοντι, δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος· σήμερον γὰρ κατὰ τὴν ἐτήσιον τοῦ ἔτους περίοδον τῆς πεντηκοστῆς συμπληρουμένης, κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, εἴγε περὶ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἐσμέν, ἐγένετο ἡ ἀνεκδιήγητος χάρις. κατεμίχθη γὰρ πάλιν τοῖς ἀνθρώποις τὸ πνεῦμα, [3] ὅπερ πρότερον διὰ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν ἄνθρωπον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπεφοίτησε, καὶ διὰ τῆς βιαίας

1 Zinus legit αἰεὶ, atque ita etiam alter Vatic. codex legit.

2 Pronomen ταύτης non erat in Zini codice, nec extat in uno ex Vaticanis, in cujus tamen margine additur manu diversâ.

3 Alius codex, οὗ.

βιαίας ἐκείνης πνοῆς τῶν πνευματικῶν τῆς πονηρίας δυνάμεων, καὶ πάντων τῶν ῥυπαρῶν δαιμονίων ἀποσκεδασθέντων ἀπὸ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ καθόδῳ τοῦ πνεύματος, πλήρεις τῆς θείας δυνάμεως ἐν εἴδει πυρὸς, οἱ ἐν τῷ ὑπερῴῳ καταλειφθέντες, ἐγένοντο· οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατὸν ἄλλως μέτοχον πνεύματος ἁγίου γενέσθαι τινὰ, μὴ τῷ ὑπερῴῳ τῆς ζωῆς ταύτης ἐνδιαιτώμενον. ὅσοι γὰρ τὰ ἄνω φρονοῦσι, μεταθέντες ἑαυτῶν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τὸ πολίτευμα, τοῦ ὑπερῴου τῆς ὑψηλῆς πολιτείας ὄντες οἰκήτορες, ἐν μετουσίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος γίνονται· οὕτω γάρ φησιν ἡ ἱστορία τῶν πράξεων, ὅτι συνηγμένων αὐτῶν ἐν τῷ ὑπερῴῳ, τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο, καὶ ἄϋλον πῦρ, εἰς εἴδη γλωσσῶν, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν διαχίζεται. ἐκεῖνοι μὲν οὖν πάρθοις, καὶ μήδοις, καὶ ἐλαμίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι διελέγοντο, κατ' ἐξουσίαν πρὸς πᾶσαν ἐθνικὴν γλῶσσαν τὰς ἑαυτῶν φωνὰς μεθαρμόζοντες· ἐγὼ δὲ, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, θέλω πέντε λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ τῷ νοΐ μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους ὠφελήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. τότε μὲν χρήσιμον τὸ ὁμόφωνον γίνεσθαι τοῖς ἀλλογλώσσοις, ὡς ἂν μὴ ἀνενέργητον εἴη τὸ κήρυγμα τοῖς ἀγνοοῦσι, τῇ φωνῇ τῶν κηρυσσόντων ἐμποδιζόμενον· νῦν μέντοι τῆς

κῷ

mo esset caro, à naturâ nostrâ recesserat, & spiritualibus nequitiæ potestatibus per vehementem illum spiritum disjectis, cunctisque fœdis dæmonibus ejusdem adventu ex aëre expulsis, divinâ virtute, speciem ignîs præ se ferente, repleti sunt, qui in superiore domûs parte degebant; neque enim fieri potest, ut quis S. Spiritûs particeps fiat, nisi in sublimiori hujus vitæ instituto versetur. Nam qui ea, quæ sursum sunt, sapiunt, & vitæ conversatione è terrâ in cælum translatâ, in cœnaculo sublimis illius vitæ rationis habitant, hi sancti Spiritûs participes fiunt. Congregatis enim in cœnaculo Discipulis, ut in Actuum Apostolorum historiâ narratur, ignis ille divinus omnisque materiei expers, ad linguarum instar, pro eorundem Discipulorum numero, divisus est. Illi ergo Parthos, Medos, & Elamitas, ac reliquas gentes alloquebantur, ad quarumlibet earum linguas, voces suas pro libitu accommodantes. *At ego*, ut inquit Apostolus, *malo, sensu meo quinque verba loqui in Ecclesiâ, ut aliis etiam prosim, quàm decem millia verborum in linguâ.* Verum tunc quidem multùm profuit, Apostolorum vocem aliarum gentium linguis aptari, ne præconum linguam ignorantibus Evangelii promulgatio incassum fieret; nunc autem quoniam unâ eâ- 1.Cor.14.19.

demque linguâ utimur, igneam debemus spiritûs linguâ exquirere, quâ eos, qui per errorem in tenebris versantur, illuminemus. Et hic etiam nobis preeat David, sociumq; sibi adjungat Apostolū. In hoc enim psalmo, cujus initiū nobis exultandi in Domino formā suppeditat, inquiens, *Venite exultemus Domino*, non solùm ad Spiritûs sancti laudes celebrandas adducimur; sed potiùs ex iis, quæ postea sequuntur, de ejusdem divinitate edocemur. Ipsa autem Prophetæ verba vobis proferā, quibus magnus itē Apostolus astipulatur, sunt autem hęc, *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundùm diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*. Horum quippe mentionem faciens Divinus Apostolus, sic ait, *Qua propter si-*
Hebr.3.7. *cut dicit Spiritus sanctus*; atque ita præfatus, hęc Prophetæ verba statim affert, Spiritûs sancti personæ illa attribuens. Quis igitur est, quem patres ipsorum tentaverunt in deserto? Quis
[illegible] est, quem irritaverunt? Disce ab eodem Propheta dicente, *Ten-*
Psal.77.56. *taverunt Deum excelsum*. Atqui Apostolus cùm Spiritûs personæ mentionem injecisset, has easdem illi voces tribuit, in-
Hebr. 3.7. quiens, *Qua propter sicut dicit Spiritus sanctus: Secundùm diem tenta-*

κατὰ τὴν γλῶσσαν ὁμοφωνίας οὔσης, ἐπιζητῆσαι χρὴ τὴν πυρίνην γλῶσσαν τοῦ πνεύματος εἰς φωτισμὸν τῶν δι' ἀπάτης ἐσκοτισμένων. οὐκοῦν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς ὁδηγησάτω Δαβίδ, συγχορεύοντα λαβὼν ἑαυτῷ τὸν ἀπόστολον. ἐν γὰρ τῇ ψαλμῳδίᾳ ταύτῃ, ἧς ἡ ἀρχὴ τὸ ἀγαλλίαμα ἡμῖν τὸ ἐπὶ τῷ κυρίῳ χαρίζεται, λέγουσα, Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ, οὐ διὰ τούτου πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁδηγούμεθα δοξολογίαν· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐν τοῖς ὑπολοίποις τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ διδασκόμεθα. λέξω δὲ ὑμῖν αὐτὰ τοῦ προφήτου τὰ ῥήματα, οἷς συντίθεται καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος, ἔχει δὲ ἡ ῥῆσις οὕτως, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν. τούτων μεμνημένος ὁ θεῖος ἀπόστολος, οὕτω φησὶ, Διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τοῦτο εἰπὼν, ταύτας τοῦ προφήτου τὰς ῥήσεις ἐπήγαγεν, ἐφαρμόζων αὐτὰς τῷ προσώπῳ τοῦ πνεύματος. τίς οὖν ἐστὶν, ὃν ἐπείρασαν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ; τίς, ὃν παρώργισαν; μάθε παρ' αὐτοῦ τοῦ προφήτου, ὅς φησιν, ὅτι ἐπείρασαν τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον· ἀλλὰ μὴν ὁ ἀπόστολος προτάξας τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκείνῳ ταύτας τὰς φωνὰς ἀνατίθησι, λέγων, Διὸ καθὼς λέ-

λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν· ἐκεῖνον ὃν ὕψιστον Θεὸν ὁ προφήτης κατωνόμασε, τοῦτον ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι λέγει· εἰ δὲ ἀπιστεῖς, πάλιν τὸ εἰρημένον ἐπίσκεψαι. Διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν· [1] εἰ οὖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὁ δὲ προφήτης διαμαρτύρεται, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασθεὶς, ὕψιστός ἐστι Θεὸς, ἐνεφράγη τὰ στόματα τῶν πνευματομάχων, [2] τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, σαφῶς τοῦ τε ἀποστόλου, καὶ τοῦ προφήτου διὰ τῶν εἰρημένων τὴν θεότητα κηρυξάντων τοῦ πνεύματος. τοῦ μὲν εἰπόντος, ὅτι ἐπείρασαν τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον, [3] καὶ ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς Ἰσραηλίταις προφέροντος τὴν ῥῆσιν ἐκείνην, ὅτι ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν· τοῦ δὲ μεγάλου Παύλου τῷ ἁγίῳ πνεύματι ταύτας τὰς φωνὰς ἐφαρμόσαντος· ὡς

tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri. Quem igitur Deum excelsum nuncupavit Propheta, hunc divinus Apostolus sanctum esse Spiritum asserit. Quod si autem verum id esse non credis, rursum quæ dicta sunt considera. *Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus, Nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione secundùm diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri.* [1] Si ergo Spiritus sanctus dicit, Tentaverunt me patres vestri in deserto; Propheta verò testatur, eum, qui tentatus est, excelsum esse Deum; obstructa ergo sunt illorum ora, qui Spiritum sanctum temerè oppugnant, & loquuntur iniquitatem adversùs Deum, cùm perspicuè tum Apostolus, tum Propheta, in iis quæ diximus, Spiritûs sancti divinitatem prædicent. Propheta quidem dum ait, *Tentaverunt Deum excelsum*, & tanquam [3] Dei personam indutus Israëlitas verbis illis alloquitur, *In deserto tentaverunt me patres vestri*: Magnus verò Paulus, dum hæc eadem verba Spiri-

1 Hæc est vera hujus loci lectio, quā Vaticanus codex num. 564. exhibet. In altero Vaticanæ itidem Bibliothecæ codice num. 1907. malè legitur, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν· ὁ δὲ Προφήτης διαμαρτύρεται, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασθεὶς ὕψιστός ἐστι Θεὸς. Hæc autem lectio in Zini quoque codice reperiebatur; vertit enim, *Propheta verò testatur, eum qui tentatus est in deserto, esse Deum excelsum.* Malè etiam in altero Vaticano codice scribitur, Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, πειρασθεὶς ὕψιστός ἐστι Θεὸς.

2 Alius codex, τῶν λαλούντων.

3 Zinus aliter legit; nam interpretatus est, *Ipso Deo verbis illis Israëlitas alloquente; In deserto, &c.*

Spiritui sancto attribuit; ut ex his evidenter pateat, Spiritum sanctum esse Deum excelsum. Vident ne ergo qui gloriæ Spiritûs adversantur, igneam sacrorum eloquiorum linguam, quę obscura erant, illustrantem? An nos, ut musto plenos, irridebunt? Ego verò, quamvis hęc contra nos dicant, nihilominus auctor vobis sum, Fratres, ut eorum dicteria nil timeatis, neve eorumdem derisionibus succumbatis. Utinam enim & ipsis aliquando [2] foret hoc mustum, recens, inquam, effusum hoc vinum, ac ex torculari profusum, quod per Evangelium Dominus calcavit, [3] ut tibi proprii racemi sanguinem potandum daret. Utinam & ipsi repleti fuerint novo hoc vino, quod mustum appellaverunt, quod hæreticæ aquæ admixtione non est à cauponibus adulteratum. Prorsus enim Spiritu etiam repleti fuissent, [5] cujus operâ, qui eo fervent, crassam perfidiæ fecem ex ipsorum animis despumant. Verùm istius generis homines in se ipsis mustum illud capere non possunt, cum adhuc veterem utrem circumferant, qui

Esa. 63. 3.

ὡς διὰ τούτων ἐναργῶς ἀποδειχθῆναι, ὅτι Θεὸς ὕψιστος τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον. ἆρα βλέπουσιν οἱ ἐχθροὶ τῆς δόξης [1] τοῦ πνεύματος τὴν πυρίνην γλῶσσαν τῶν θείων λογίων τὴν τὰ κεκρυμμένα φωτίζουσαν; ἢ ὡς πεπληρωμένων τοῦ γλεύκους καταγελάσουσιν; ἐγὼ δὲ κἂν ταῦτα λέγωσι καθ' ἡμῶν, συμβουλεύω ὑμῖν, ἀδελφοὶ, μὴ φοβηθῆναι τὸν ὀνειδισμὸν τῶν τοιούτων, μηδὲ τοῖς φαυλισμοῖς αὐτῶν ἡττηθῆναι. εἴθε γὰρ [2] γένοιτό ποτε καὶ ἐκείνοις τὸ γλεῦκος τοῦτο, ὁ νεοθλιβὴς οὗτος οἶνος, ὁ ἐκ τῆς ληνοῦ προχυθεὶς, ἣν ἐπάτησε διὰ τοῦ εὐαγγελίου ὁ κύριος, [3] ἵνα σοι πότιμον τοῦ ἰδίου βότρυος τὸ αἷμα ποιήσῃ. εἴθε γὰρ ἐπληρώθησαν κἀκεῖνοι τοῦ νέου τούτου οἴνου, ὃν γλεῦκος ὠνόμασαν, ὃς τὴν [4] διὰ τοῦ αἱρετικοῦ ὕδατος ἐπιμιξίαν παρὰ τῶν καπήλων οὐκ ἔπαθε. πάντως γὰρ καὶ τοῦ πνεύματος πλήρεις ἐγένοντο, [5] δι' οὗ τὰ παχύ τε, καὶ ἰλυῶδες τῆς ἀπιστίας οἱ πνεύματι ζέοντες ἀφ' ἑαυτῶν ἐξαφρίζουσιν. ἀλλ' οὐ δύνανται οἱ τοιοῦτοι ἐν ἑαυτοῖς τὸ γλεῦκος δέξασθαι, ἔτι τὸν παλαιὸν ἀσκὸν περιφέροντες, ὃς

cum

1 Verbum, τοῦ Πνεύματος omisit Zinus, nec habetur in alio codice.

2 Zinus videtur legisse, γεύσαιτο, refragantibus Vaticanis omnibus codicibus; vertit enim, *Atque utinam ipsi quoque degustent hoc mustum*

3 Videtur aliam lectionem sequutus esse Zinus, qui interpretatur. *Ut nobis tanquam racemi proprii corporis sanguinem propinaret.*

4 Omisit Zinus vocem, τοῦ αἱρετικοῦ.

5 Videtur aliter legisse Zinus, vel potiùs vim græci textûs non esse assecutus; nam vertit, *Quo quidem ferventes, crassam limosamque perfidiæ spumam ex animis suis effunderent, & abjicerent.*

ὃς παρακρατεῖν τὸν τοιοῦτον μὴ δυνάμενος οἶνον, αἱρετικῶς ἀποῤῥήγνυται. ἀλλ' [1] ἡμεῖς, ἀδελφοὶ, καθώς φησιν ὁ προφήτης, δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ, πίνοντες, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας γλυκάσματα, καθὼς ὁ Ἔσδρας διακελεύεται, καὶ ταῖς τῶν ἀποστόλων τε, καὶ προφητῶν χοροστασίαις ἐμφαιδρυνόμενοι, κατὰ τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθῶμεν [2] ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, ἐν χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

cùm ejusmodi vinum continere non valeat, hereticâ fracturâ disrumpitur. [1] Nos autem, Fratres, ut ait Propheta, *Venite exultemus Domino*. Bibamus pietatis dulcedinem, ut Esdras præcipit, & in Apostolorum, & Prophetarum choris gaudentes, pro sancti Spiritûs dono exultemus, & lætemur in hac die, quam fecit Dominus in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula, Amen.

3. Esdr. 9. 52.

Psal. 17. 24.

1 Zinus legit, ὑμεῖς.

2 Alius codex Vaticanus, ἐν τῇ.

Supplementum textûs græci Orationis adversùs fornicarios ex Græco Vaticano codice, num. 445. quod in editâ Appendice Operum Nysseni desideratur.

Φθείρει τοῦτον ὁ θεός. ἐβουλόμην ὑμῶν μηδὲ πρὸς μικρὸν διαζεύγνυσθαι. τί γὰρ γλυκύτερον πατρὸς συνουσίας ἀγαπωμένων υἱῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ καλεῖ πρὸς ἀγῶνας τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος, δεῖ δραμεῖν πρὸς τὰ σκάμματα, τῆς Ἐκκλησίας εὐχὰς συνεργοὺς εἰληφότας. ἀλλ' ἐκεῖνο παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, φυλάττετε τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν, κἂν τινες ταραχὰς παρεμβάλλωσι, νικᾶτε μακροθυμίᾳ τὰς ταραχάς. ἔσται γὰρ οὐκ εἰς μακρὰν τῶν θορύβων διόρθωσις. μὴ ταράττεσθε φήμαις, μὴ φλυαρίαις παρακινεῖσθε, ἀλλ' εὐχὰς ἡμῖν συνοπόρους πέμψατε, ἵνα ταῖς εὐχαῖς ὑμῶν δυναμούμενοι, εἴπωμεν ἐν παντὶ καιρῷ, παρὰ τῆς θείας βοηθούμενοι ἰσχύος, πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII EPISCOPI NYSSENI.

Epistolæ Diversæ.

[1] *Ad Eusebium, Epistola I.*

QUum superiores cæli partes cursu suo sol repetens, hyberno tempore, diurni spatii mēsuram auget, veræ lucis per carnem humano generi affulgentis apparitionem festivâ solemnitate celebramus; nunc verò medium cæli ita cursu suo jam tenente sole, ut noctem, diemque æquali invicem temporis intervallo dimetiatur, humanæ naturæ è morte ad vitam reditio argumentum nobis est magnæ hujus, atque vniversalis festivitatis, quam per totum orbem uno eodemque tempore celebrant, quotquot resurrectionis mysterium agnoscunt. Quorsum hoc epistolæ argumentũ? [2]Quoniam

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Ἐπιστολαὶ διάφοροι.

Πρὸς Εὐσέβιον, ἐπιστολὴ α΄.

ὍΤαν πλεονάζειν ἄρχηται τὸ ἡμερήσιον μέτρον κατὰ τὴν χειμέριον ὥραν, τοῦ ἡλίου πρὸς τὸν ἄνω δρόμον ἀναποδίζοντος, τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς θεοφάνειαν, τοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιλάμψαντος τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, ἑορτάζομεν· νυνὶ δὲ μεσουρανήσαντος ἤδη τοῦ φωστῆρος κατὰ τὸν δρόμον, ὡς νύκτα τε, καὶ ἡμέραν πρὸς ἴσον ἀλλήλαις ἀντιμετρεῖσθαι διάστημα, ἡ ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν ἐπάνοδος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὑπόθεσις ἡμῖν γίνεται τῆς μεγάλης ταύτης καὶ καθολικῆς ἑορτῆς, ἣν σύμπασα κατὰ ταυτὸν ἑορτάζει τῶν ἀνθρώπων ζωὴ, ὅσοι τὸ μυστήριον ἀναδεξαμένων τῆς ἀναστάσεως. τί μοι βούλεται τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις; ἐπειδὴ συνηθές ἐστιν ἐν ταῖς πανδήμοις ταύταις ἱερομην-

1 Scripta fuisse videtur hæc epistola ad Eusebium veterem S. Basilii sodalem, ad quem extat ejusdem epistola 11. in qua se communem cum ipso domum, focum, pædagogum, aliaque omnia habuisse testatur; par est enim & hunc Gregorii Nysseni sodalem, amicumque fuisse. Fortasse ad hunc Eusebium scripta etiam est Gregorii Nazianzeni epistola 171. in qua de ejus nuptiis gratulatur.

2 Cujus moris in hac epistola mentio fit, extant & alia hôc Nysseni ævo exempla. Sic Helladium quendam Episcopum munus unà cum epistola, in qua Paschatis mysterium explicabat, Nazianzeno misisse liquet ex ejus epistolâ 54. quæ responsiva est ad Helladium. Sic idem Nazianzenus Theodoro Tyanensi, à quo epistolam de Paschatis festivitate acceperat, Origenis Philocaliam unà cum responsione ad ejus literas pro munere mittit, ut patet ex ejus epistolâ 87. Sic idem Nyssenus Petro fratri in Paschatis festo librum de formatione hominis dono dedit, ut in epistolâ eidem libro præfixâ dicitur. Factum & hoc fuisse in Natalis festivitate testis est S. Basilius in epist. 404. in qua Amphilochium illius festi occasione munuscula quadam sibi misisse testatur.

μηνίαις διὰ πάντων ἡμᾶς ἐπιδείκνυσθαι τὴν ἐγκειμένην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν διάθεσιν, [1] καὶ πρός τινες τοῖς ἰδίοις δώροις δωροφοροῦντες εὐφροσύνην ἐπισημαίνουσι, καλῶς ἔχειν ἐνομίσαμεν, μὴ παραδραμεῖν σε τῶν ἡμετέρων δώρων ἀγέραστον, ἀλλά σου τὴν ψυχὴν τὴν ὑψηλήν τε, καὶ μεγαλόφρονα, τοῖς πενιχροῖς ξενίοις ἐκ τῆς πτωχείας ἡμῶν δεξιώσασθαι. ξένιον δὲ ἡμέτερον τὸ διὰ τοῦ γράμματός σοι προσαγόμενον, αὐτὸ τὸ γράμμα ἐστὶν, ἐν ᾧ λόγος μέν τις περιανθισμένος ταῖς καλλιφώνοις τε, καὶ εὐσυνθέτοις τῶν λέξεων ἐστὶν οὐδεὶς, ὡς διὰ τοῦτο δῶρον τὴν ἐπιστολὴν τοῖς φιλολόγοις νομίζεσθαι· ἀλλ' ὁ μυστικὸς χρυσὸς, ὁ τῇ πίστει τῶν Χριστιανῶν οἷόν τινι ἀποδέσμῳ ἐνειλημμένος, γένοιτο ἄν σοι δῶρον, ἐξαπλωθεὶς, ὡς οἷόν τε, διὰ τῶν γραμμάτων, καὶ τὴν κεκρυμμένην λαμπηδόνα προσδείξας. οὐκοῦν ἐπαναληπτέον ἡμῖν τὸ προοίμιον. τί δήποτε προελθούσης μὲν πρὸς τὸ ἀκρότατον τῆς νυκτὸς, ὅτε οὐκέτι προσθήκη νυκτερινὴ ἐπαύξησιν δέχεται, τότε ἡμῖν διὰ σαρκὸς ἐπιφαίνεται ὁ τοῦ παντὸς περιδεδραγμένος, καὶ περικρατῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ δυνάμει τὸ πᾶν, ὁ μήτε ὑπὸ πάντων τῶν νοητῶν χωρούμενος, ἀλλὰ τὸ πᾶν περιέχων, καὶ τῷ βραχυτάτῳ εἰσοικιζόμενος, οὕτω τῆς μεγάλης

niam mos eſt in univerſalibus hujuſmodi feſtivitatibus noſtrã erga alios voluntatem modis omnibus palàm facere, ac nonnulli, miſſis etiam muneribus, benevolentiam ſuam aliis teſtantur, nos quoq; rectè factum iri cenſuimus, te munerum noſtrorũ expertem eſſe non ſinere; ſed potiùs magnum & excelſum animum tuum exiguis paupertatis noſtræ donis proſequi. Donum autem, quod cum his literis offero, ipſemet literæ sũt, in quibus ſanè nulla eſt oratio verborum delectu, elegantique compoſitione niteſcens, ut propterea apud eloquentiæ ſtudioſos muneris loco epiſtola haberi poſſit; ſed myſticum aurum, quod Chriſtianorum fide, velut linteo quodam, involutum, muneris vicem ſubeat, dum hiſce literis, quãtùm fieri poterit, ſuis integumentis evolutum, edito fulgore ſplendeſcet. Itaque reſumendum nobis epiſtolæ procemium eſt. Quid eſt, quòd nocti ad longitudinis sũmum jam provectæ, nulla quum fieri poteſt acceſſio, tunc nobis in carne apparet, qui cuncta complectitur, & propriâ poteſtate rebus univerſis dominatur, qui à nullâ re, quæ ſub intelligentiam cadat, capi poteſt, ſed cuncta continet, & anguſtiſſimum jam corporis humani domiciliũ

inha-

1 Ita emendandum cenſui Vat. cod. in quo ſcribitur, καὶ πε τιμᾶς τοῖς ἰδίοις δώροις.

inhabitat; summâ, scilicet, potestate ita ejus bonam voluntatem obsecundante, eamque, quocunque inclinet, æquo passu, umbræ instar, comitante, ut nec in rebus creandis volũtate infirmior depræhensa sit, neque rursus ubi ad nostræ sese naturæ humilitatem pro communi hominum salute demittere voluit, tanto muneri præstando impar fuerit; sed & susceptâ infirmitate nostrâ, universi tamen gubernationem nunquam dimiserit? Quoniam igitur aliquid prorsus causæ est, cur utrumque festum temporibus illis celebretur; quare eâ anni tempestate, qua longissimæ noctes sunt, carne apparet, cùm vero dies noctibus æquantur, hominem propter peccatum in terram reversum, ad vitam rursus revocat? Hujus rei causam dum pro virili breviter expono, epistola hæc ut muneris loco sit, efficiam. Num prorsus sagacitate tuâ jam intellexisti mysterium, quod in eâ temporum diversitate latere opinamur, noctem, nempe lucis, incremento contrahi, & tenebras, sẽsim crescente spatio diurno, breviores fieri? Nam nemo fortasse ignorat non modicã tenebras inter, & peccatum similitudinem esse atq; affinitatem; & sanè malitia eo nomine in Scripturâ appellatur. Tempus itaque ipsum, in quo redemptionis mysterium incipit, dispensationis, quã pro nostrarum animarum salute Deus instituit, quædam explicatio est.

Opor-

λης δυνάμεως τῷ ἀγαθῷ θελήματι συνδιεξιούσης, καὶ κατ' ἴσον, ὅπῃπερ ἂν ῥέψῃ τὸ θέλημα, σκιᾶς ἑαυτὴν δεικνυούσης, ὡς μήτε ἐν τῇ κτίσει τῶν ὄντων ἀτονωτέραν τῆς βουλήσεως εὑρεθῆναι τὴν δύναμιν, μήτε ὁρμήσαντα τῷ ταπεινῷ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων συγκαταβῆναι, πρὸς τὸ αὐτὸ τοῦτο ἀδυνατῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ γενέσθαι, καὶ μὴ διαφθῆναι τὸ πᾶν ἀκυβέρνητον; ἐπεὶ οὖν πάντως τις λόγος ἐπ' ἀμφοτέρων ἐστὶ τῶν καιρῶν, πῶς τότε μὲν διὰ σαρκὸς ἐπιφαίνεται, τῇ δὲ ἰσημερίᾳ τὸν εἰς γῆν ἀναλυθέντα διὰ τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον, τῇ ζωῇ πάλιν ἀποκαθίστησι; ταῦτα διὰ βραχέων, ὡς ἂν οἷός τε ὦ, παραστήσας τῷ λόγῳ, δῶρον τὸ γράμμα ποιήσομαι. ἢ πάντως περιέλαβες ἀπὸ ἀγχινοίας τὸ ὑποπτευόμενον ἐν τούτοις μυστήριον, ὅτι ἐγκόπτεται τῆς νυκτὸς ἡ πρόοδος τῇ τοῦ φωτὸς προσθήκῃ, καὶ συστέλλεσθαι τὸ σκότος ἄρχεται, αὐξομένου ταῖς προσθήκαις τοῦ ἡμερινοῦ διαστήματος; τοῦτο γὰρ ἴσως καὶ τοῖς πολλοῖς ἂν γένοιτο φανερὸν, ὅτι συγγενῶς ἔχει πρὸς τὴν ἁμαρτίαν τὸ σκότος, καὶ οὕτω τὸ κακὸν παρὰ τῆς γραφῆς ὀνομάζεται· οὐκοῦν ἑρμηνεία τίς ἐστι τῆς ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν οἰκονομίας ὁ καιρὸς, ἐν ᾧ τὸ μυστήριον ἡμῖν ἄρχεται. ἔδει γὰρ πρὸς ἀπει-

ἄπειρον ἤδη τῆς κακίας ἐκχυθείσης, τὴν διὰ τῆς ἀρετῆς [1] ἡμῖν λαμβανομένην ἡμέραν παρὰ τοῦ τὸ τοιοῦτον φῶς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντιθέντος, ὥστε τὸν μὲν φωτεινὸν βίον εἰς ὅτι μήκιστον παρατείνεσθαι, ταῖς ἀγαθαῖς προσθήκαις αὐξανόμενον· τὴν δὲ ἐν τῇ κακίᾳ ζωὴν διὰ τῆς κατ᾽ ὀλίγον ὑφαιρέσεως εἰς ἐλάχιστον συσταλῆναι· ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἐπαύξησις τοῦ κακοῦ μείωσις γίνεται. ἡ δὲ ἰσημερία τὴν ἀναστάσιμον ἑορτὴν δεξαμένη, τοῦτο δι᾽ ἑαυτῆς ἑρμηνεύει, ὅτι οὐκέτι πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀντικαταστήσεται, ἰσοπάλως τῷ ἀγαθῷ τῆς κακίας συμπλεκομένης· ἀλλ᾽ ὁ φωτεινὸς ἐπικρατήσει βίος, τοῦ ζόφου τῆς εἰδωλολατρείας ἐν τῷ πλεονασμῷ τῆς ἡμέρας διαπαυομένου· οὗ χάριν, καὶ τοῦ σεληναίου δρόμου, τοῦ κατὰ τὴν ιδʹ ἡμέραν, ἀντιπρόσωπον δείκνυσιν αὐτὴν ταῖς τοῦ ἡλίου βολαῖς, πληθύουσαν παντὶ τῷ πλήρει τῆς λαμπηδόνος, καὶ μηδεμίαν τοῦ σκότους διαδοχὴν ἐν τῷ μέρει γενέσθαι παρασκευάζουσαν· δυόμενον γὰρ διαδεξαμένη τὸν ἥλιον, οὐ πρότερον αὐτὴ καταδύεται, πρὶν ταῖς ἀληθιναῖς αὐγαῖς τοῦ ἡλίου τὰς ἰδίας συμμίξειεν, ὥστε ἓν φῶς κατὰ τὸ συνεχὲς διαμεῖναι, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ νυκτερινοῦ τε, καὶ ἡμε-

Oportuit enim, ut malitiâ jam in infinitum propagatâ, [1] ab eo nos virtutum diem acciperemus, qui talem animis nostris lucem affundit, ut luminosa vita, novis probitatis accessionibus adaucta, quàm maximè amplificetur; mala verò vita, paulatim factâ diminutione decrescens, in minimum contrahatur; nam bonitatis incrementum, malitiæ prorsus imminutio est. At verò resurrectionis festum, eo adveniens tempore, quo noctes diebus æquantur, hoc nobis intelligendum innuit, virtutem, scilicet, non ampliùs adversùs malitiam, æqualibus ac ipsa viribus pollentem, ancipiti marte pugnaturam; sed idololatriæ tenebris, diei, hoc est, fidei incremento disjectis, luminosam prævalituram esse vitam. Et hujus quoq; rei gratiâ luna decimumquartum cursûs suî diem complente, solis radios adversâ frõte excipiens, seipsam omni lucis copiâ affluentem, nullâque suî parte caligantem ostendit. Occidenti enim soli succedens, non antea ipsa occidit, quàm veris ejusdem solis fulgoribus proprios immisceat; ita ut una eademque lux, utroque tum diurni, tum nocturni cursûs spatio continuata, nullo tenebrarum interventu

1 Locus, ni fallor, corruptus. Vide an fortasse legendum sit, παρὰ τοῦ τὸ τοιοῦτον φῶς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντιθέντος ἐπίδοσιν λήψεσθαι, ὥστε, ut sensus sit, *Oportuit enim, ut malitiâ jam in infinitum propagatâ, rectâ vita dies, quem virtutibus consecuti sumus, ab eo incrementum sumeret, qui talem animis nostris lucem affundit, &c.*

ventu dirimatur. Hanc tibi, charum caput, paupere nostrâ manu orationem pro munere damus. Tibi autem tota vita unum sit festum, magnaq; dies, nocturnarum quàm maximè tenebrarum expers.

ἡμερινοῦ δρόμου, τῇ παρεμπτώσει τοῦ σκότους μηδαμοῦ διαιρούμενον. Ταῦτά σοι, ὦ φίλη κεφαλὴ, τῇ πενιχρᾷ ἡμῶν χειρὶ τοῦ λόγου δωροφοροῦμεν. καί σοι πᾶς ἔστω ὁ βίος ἑορτὴ, καὶ ἡμέρα μεγάλη, τοῦ νυκτερινοῦ ζόφου καθαρεύων ὅτι μάλιστα.

EPISTOLA II.

Ad Sebastenos, qui de rectâ ejus in fidei rebus opinione dubitabant.

[1] AB unanimis quibusdam fratribus certiores facti sumus de obtrectationibus, quæ adversùs nos ab iis conflatæ sunt, qui pacem odio habent, & proximo suo occultè detrahunt, nil veriti tremendũ magnumque illius tribunal, qui de otiosis quòque verbis in futurâ actionum nostrarum disquisitione se rationem exactu-

rum

ΕΠΙΣΤΟΛΗ β′.

Πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας τῇ ὀρθοδοξίᾳ κατὰ Σεβάστης.

[1] ΕΓνώρισαν ἡμῖν τινὲς τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν περὶ τῆς κατασκευαζομένης καθ' ἡμῶν δυσφημίας παρὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην, καὶ καταλαλούντων λάθρα τῶν πλησίον αὐτῶν, καὶ μὴ φοβουμένων τὸ φοβερὸν, καὶ μέγα κριτήριον τοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ ὑπὸ τῶν ἀργῶν ῥημάτων ἀπαιτεῖσθαι τὸν λόγον ἐν τῇ προσδοκωμένῃ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐξετάσει, λέγοντες τὰ περιθρυλλούμενα καθ'

ἡμῶν

1 Marcello Ancyræ Episcopo jam ab ære Christianæ anno 336. in Synodo Constantinopolitanâ deposito, Basilius, & Athanasius, qui deinceps Ecclesiam illam gubernarunt, eos omnes, qui Marcelli cõmunionem amplectebantur, à fidelium consortio excludi curarunt. Et hi quidem Ecclesiâ extorres ad illud usque tempus fuere, quo Valens Augustus adversùs catholicos persecutionem excitavit; tunc enim cùm quosdam Ægypti Episcopos, apud Diocæsaream fidei causâ exulantes, convenissent anno circiter 375. ab eisdem in Ecclesiæ communionem, editâ priùs catholicæ fidei professione, recepti sunt, moxque eorundem communicatoriis literis fræti, ut in Catholicorum numero à cæteris Orientis Episcopis haberentur, postularunt. Ægrè id ferens S. Basilius Cæsariensis, aliique non pauci Episcopi, eorundem Confessorum factum improbarunt; sed postea, re meliùs perspectâ, Marcellianos & ipsi in suam communionem admisere. Nyssenus quòque Basilii, aliorumque Episcoporum exemplum secutus, non antea cùm Marcellianis cõmunicavit, quàm ipsorum fidei professione, Orientalium Episcoporum rogatu, accuratè discussâ, eosdem Ecclesiæ Catholicæ consortio dignos esse cognovit; cumque propterea neglectorum canonum, rejectæque Nicænæ fidei insimularetur, hanc epistolam in sui defensionem ad Catholicos Sebastenæ urbis cives dedit. Vide plura in Præfatione nostrâ.

ἡμῶν ἐγκλήματα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι ἡμεῖς ὑπεναντία φρονοῦμεν τοῖς κατὰ Νίκαιαν ἐκθεμένοις τὴν ὀρθὴν, καὶ ὑγιαίνουσαν πίστιν· καὶ ὅτι τοὺς ἐν Αγκύρᾳ ἐπ' ὀνόματι Μαρκέλλου ποτὲ τὴν σύναξιν ἔχοντας, ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς καθολικῆς Εκκλησίας παρεδεξάμεθα. ἵν' οὖν μὴ κατακρατῇ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, δι' ἑτέρων γραμμάτων αὐτάρκη ἐποιησάμεθα τὴν ὑπὲρ τῶν ἐπενεχθέντων ἡμῖν ἐγκλημάτων ἀπολογίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου διεβεβαιωσάμεθα, μήτε τῆς πίστεως τῶν ἁγίων πατέρων ἐκβεβηκέναι, μήτε περὶ τῶν προσθεμένων ἐκ τῆς Μαρκέλλου συνάξεως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως τι πεποιηκέναι· ἀλλὰ τῶν κατὰ ἀνατολὴν ὀρθοδόξων, καὶ συλλειτουργῶν ἐπιτρεψάντων βουλεύσασθαι τὰ περὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῖς γεγενημένοις συναινεσάντων, πάντα ἐπράξαμεν. ἐπειδὴ δὲ τὴν [1] ἀπολογίαν ἐκείνην ἔγγραφον ἡμῶν ποιησαμένων, πάλιν τινὲς τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν, ἰδίως ἐκ τῆς ἡμετέρας φωνῆς ἐπεζήτησαν γενέσθαι τὴν τῆς πίστεως ἔκθεσιν, καθ' ἣν πεπληροφορήμεθα ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς, καὶ τῇ παραδόσει τῶν πατέρων ἀκολουθοῦντες, ἀναγκαῖον ἐλο-

xium fore denunciavit, dum inquiunt, crimina de nobis ubiq; divulgata, hæc esse; Nos contraria sentire Patribus, qui apud Nicæam, rectam, atque salutarem fidem exposuerunt, ac præterea in communionem Catholicæ Ecclesiæ inexplorato, atque indiscriminatim illos suscepisse, qui aliquando apud Ancyram in Marcelli nomine ecclesiasticos cœtus agebant. Ne igitur veritati mendacium præferatur, aliis literis nosmetipsos ab illatis criminibus satis purgavimus, & Dominum testati, validis rationibus confirmavimus, nec Sanctorum Patrum fidem nos transgressos esse, nec in recipiendis in Ecclesiæ communionem Marcellianis, inexplorato, ac sine debitâ deliberatione quidpiam fecisse; sed orthodoxis in Oriente Fratribus, atque Comministris, ut istorum hominum negotium tractaretur, hortantibus, & quod à nobis factum fuit comprobātibus, omnia peregisse. Quoniam verò postquam [1] apologiam illam scripto edidimus, rursus quidam unanimi Fratres postularunt, ut seorsim, ac disertis verbis fidei professionem ederemus, qua sacris nos Scripturis, ac Patrum traditioni penitus inhærere, persuasum omnibus foret,

de

[1] Apologia ista aut periit, aut in aliquo Bibliothecarum angulo adhuc latet; sed & nulla ejus mentio fit apud antiquos Scriptores.

de his quoque breviter disserendum nobis esse putavimus. Nos itaque Christi doctrinam, quam Discipulos suos docuit, quum pietatis mysterium eisdem traderet, fundamentum esse, & radicem rectæ, & salutaris fidei confitemur, nec quidpiam sublimius, nec tutius, certiusque eâ traditione esse credimus. Domini autem doctrina
Mat. 28.19. hæc est, *Euntes*, inquit, *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs sancti*. Quoniam igitur S. Trinitatis dono, vivificæ virtutis compotes fiunt, qui ex morte ad æternam vitam regenerantur, & gratiâ istâ per fidem digni facti sunt; ita quoque imperfecta gratia est, si unum aliquod S. Trinitatis nomen, qualecunque illud sit, in salutari baptismo prætermittatur. Nam neque in solo Patre, & Filio, sine S. Spiritu, mysterium regenerationis adimpletur; neque si Filius silentio prætereatur, in solo Patre, & Filio baptismus habet, unde nobis perfectam vitam largiatur; nec in Patre & Filio, prætermisso Spiritu, resurrectionis nostræ gratia consummatur. Qua propter omnem spem, atque fiduciam nostrarum animarum salutis in tribus personis, quæ ijs nominibus nobis innotescunt, habemus, & credimus in Patrem Domini no-

ἐλογισάμεθα καὶ περὶ τούτου βραχέα διαλεχθῆναι. ἡμεῖς τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐποιήσατο, παραδιδοὺς αὐτοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, θεμέλιον εἶναι, καὶ ῥίζαν τῆς ὀρθῆς, καὶ ὑγιαινούσης πίστεως ὁμολογοῦμεν, καὶ οὔτε ὑψηλότερον τῆς παραδόσεως ἐκείνης, οὔτε ἀσφαλέστερον ἄλλό τι εἶναι πιστεύομεν. ἡ δὲ τοῦ Κυρίου διδασκαλία ἐστὶν αὕτη, Πορευθέντες, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀναγεννωμένων, διὰ τῆς ἁγίας Τριάδος περιγίνεται τοῖς μετὰ πίστεως καταξιουμένοις τῆς χάριτος, καὶ ὁμοίως ἀτελὴς ἡ χάρις, ἑνός τινος, οἷου δή ποτε, τῶν ἐκ τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνομάτων παραλειφθέντος ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι. οὐ γὰρ χωρὶς Πνεύματος ἐν μόνῳ Υἱῷ, καὶ Πατρὶ τὸ μυστήριον τελεῖται τῆς ἀναγεννήσεως· οὔτε Υἱοῦ σιωπηθέντος, ἐν Πατρὶ, καὶ Πνεύματι τὸ τέλειον τῆς ζωῆς παραγίνεται τῷ βαπτίσματι· οὔτε ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, παρεθέντος τοῦ Πνεύματος, ἐκτελεῖται ἡ τῆς ἀναστάσεως χάρις· διὰ τοῦτο πᾶσαν τὴν ἐλπίδα, καὶ τὴν πεποίθησιν τῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίας ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἔχομεν, διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων γνωριζομένην· καὶ πιστεύομεν εἴς τε τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ὅς ἐστιν ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, καθὰ φησιν ὁ Ἀπόστολος, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν. καὶ ἐπειδὴ τοῖς λυτρωθεῖσιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ θανάτου, ἡ χάρις τῆς ἀφθαρσίας διὰ τῆς εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστεως, ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι, καθὼς εἰρήκαμεν, παραγίνεται, ἐκ τούτων ὁδηγούμενοι, οὐδὲν δοῦλον, οὐδὲ κτιστὸν, οὐδὲ τοῦ μεγαλειότητος τοῦ Πατρὸς ἀνάξιον τῇ ἁγίᾳ Τριάδι συναριθμεῖσθαι πιστεύομεν· ἐπειδὴ μία ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡμῶν, ἡ διὰ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστεως παραγινομένη· ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων πηγάζουσα, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ προϊοῦσα, ἐν δὲ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἐνεργουμένη. ταύτην οὖν ἔχοντες τὴν πληροφορίαν, βαπτιζόμεθα μὲν, ὡς προσετάχθημεν, πιστεύομεν δὲ, ὡς βαπτιζόμεθα, δοξάζομεν δὲ, ὡς πιστεύομεν· ὥστε ὁμοφώνως τὸ βάπτισμα, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν δόξαν, εἰς Πατέρα εἶναι, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. εἰ δέ τις δύο, ἢ τρεῖς Θεοὺς, ἢ τρεῖς θεότητας λέγει, ἀνάθεμα ἔστω. καὶ εἴ τις κατὰ τὴν Ἀρείου διαστροφὴν ἐκ μὴ ὄντων λέγει τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα ἅγιον γεγενῆσθαι, ἀνάθεμα

nostri Jesu Christi, qui est vitæ fons, & in Filium Patris unigenitum, qui est vitæ auctor, quemadmodum ait Apostolus, *Act. 3. 15.*
& in Spiritum sanctum Dei, de quo Dominus ait, *Spiritus est, qui vivificat*. *Jo. 6. 63.*
Quia verò nobis à morte redemptis, immortalitatis gratia per fidem in Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, in sancto baptismate, quemadmodum diximus, impertitur; hac ratione adducti, nil servile, nil creatum, nil Patris majestate indignum Sanctæ Trinitati connumerari credimus; quippe una tantùm est vita nostra, quam per fidem in Sanctam Trinitatem consequimur, ex Deo quidem universorum, veluti fonte, promanans, per Filium verò procedens, & in Spiritu Sancto consummata. Hoc igitur certum atque exploratum habentes, baptizamur quidem, quemadmodum nobis mandatum est; credimus autem, quemadmodum baptizati sumus; sentimus autem, quemadmodum credimus; ita ut sine ullâ discrepantiâ, baptisma, & fides, & sententia nostra in Patre, Filio, & Spiritu Sancto consistat. Si quis autem duos, vel tres Deos, vel tres divinitates dicit, anathema sit. Et si quis secundùm Arii perversitatem ex non entibus Filium, vel Spiritum Sanctum factum fuisse dicit, anathema sit. Quotquot autem veritatis regulam sequuti,

tres

tres confitentur personas, easque in suis proprietatibus piè ac religiosè cognoscunt, & unam credunt esse divinitatem, unam bonitatem, unum principatum, unam potestatem, atq; virtutem, nec Monarchiæ potentiam abrogant, nec ad asserendam Deorum multitudinem delabuntur, nec personas confundunt, nec ex dissimilibus diversique generis rebus Sanctam Trinitatem componunt; sed Fidei dogma in simplicitate suscipiunt, omnem salutis suæ spem in Patre, Filio, & Spiritu Sancto collocantes, hi unum idemque nobiscum sentiunt, cum quibus & nos partem in Domino habere precamur.

μα ἔστω. ὅσοι δὲ τῷ κανόνι τῆς ἀληθείας στοιχήσουσι, καὶ τὰς τρεῖς ὁμολογοῦσιν ὑποστάσεις, εὐσεβῶς ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἰδιώμασι γνωριζομένας, καὶ μίαν πιστεύουσιν εἶναι θεότητα, μίαν ἀγαθότητα, μίαν ἀρχὴν, καὶ ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν. καὶ οὔτε τὸ τῆς μοναρχίας ἀθετοῦσι κράτος, οὔτε εἰς πολυθείαν ἐκπίπτουσιν, οὔτε τὰς ὑποστάσεις συγχέουσιν, οὔτε ἐξ ἑτερογενῶν, καὶ ἀνομοίων τὴν ἁγίαν Τριάδα συντίθενται· ἀλλ' ἐν ἁπλότητι δέχονται τὸ τῆς πίστεως δόγμα, πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι καταπιστεύοντες, ἤτοι κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, τὰ αὐτὰ φρονοῦσι, μεθ' ὧν καὶ ἡμεῖς ἔχειν ἐν Κυρίῳ μέρος εὐχόμεθα.

EPISTOLA III.

[1] Salvavit nos, ut par erat, Dominus, quos tuis precibus prosequens, dimisisti, ejusque erga nos benignitatis argumentum evidens tibi narrabo. Ubi enim primùm sol supra locum illum stetit, quem ponè [2] Earsum reliquimus, coactis

ΕΠΙΣΤΟΛΗ γ'.

[1] Διέσωσεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, ὡς εἰκὸς ἦν, ὑπὸ τῶν σῶν προπεμφθέντας εὐχῶν, καί σοι τεκμήριον τῆς εὐμενείας σαφὲς διηγήσομαι· ὡς γὰρ ἤδη ἥλιος ἦν ἀνὰ τὸ χωρίον, ὃ κατόπιν [2] Ἐαρσοῦ κατελίπομεν, ἄθροον ἐγένετο νεφῶν συστροφὴ, καὶ εἰς βαθεῖαν

1 Hæc epistola, in qua Nysseni ad Ecclesiam sibi commissam reditus describitur, scripta fuisse videtur vel post Constantinopolitanam primam synodum, vel eo tempore, quo Nyssenus ab exilio reversus est. Quis enim crederet, redeuntem Episcopum eo cum honore, cumque iis lætitiæ significationibus, quæ in hac epistolâ describuntur, exceptum fuisse, nisi vel diuturno tempore procul ab Ecclesiâ extitisset, vel post egregiam aliquam operam Ecclesiæ navatam, ad sedem suam reversus esset. Si prior conjectura placet, scripta est hæc Epistola anno 381. desinente; sin verò posterior conjectura magis arriserit, dicendum est scriptam fuisse vel paulò ante Valentis obitum, vel statim ab ejus morte, quæ contigit die nonâ Augusti anno 378.

2 Qui hujus loci meminerit, nullū reperi.

βαθὺν ζόφον ἐξ αἰθρίας μετέπεσε. ψυχρὰ δέ τις αὔρα τῶν νεφῶν διαπνέουσα, δροσώδης, καὶ ὑγροτάτη τοῖς σώμασιν ἡμῶν περιπίπτουσα, ὅσον οὐδέ πω τὸν ὑετὸν ἠπείλει, καὶ ἐκ τὸ εὐώνυμον βρονταὶ συνεχεῖς ὑπερρήγνυντο, καὶ ἀστραπαὶ ὀξεῖαί τε, καὶ ἐπάλληλοι τῶν βροντῶν προηγοῦντο, τά τε ὄρη πάντα πρόσω τε, καὶ ὀπίσω, καὶ καθ' ἑκάτερα τῶν πλαγίων, κατηρεφῆ τοῖς νέφεσιν ἦν. καὶ ἤδη ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν [1] βραχεῖα νεφέλη πνεύματι βιαίῳ ὑποληφθεῖσα, τὸν ὑετὸν ὤδινε, καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ ἰσραηλιτικὸν θαῦμα, μέσοι πανταχόθεν τῶν ὑδάτων διειλημμένοι, ἄβροχοι τὴν μέχρις [2] Οὐεστήνης ὁδὸν ἐπεραιώσαμεν· ἐν ᾗ καταχθέντων ἡμῶν ἤδη, καὶ [3] γὰρ ἡμιόνων ἀναπαυσάντων, τότε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη τῷ ἀέρι τοῦ ὄμβρου τὸ σύνθημα. τριῶν δὲ ὡρῶν, ἢ καὶ τεσσάρων ἐκεῖσε διατριβόντων ἡμῶν, καὶ ἱκανῶς εἰχόμεθα τῆς ἀναπαύσεως, πάλιν διέσχεν ὁ Θεὸς τὸν ὄμβρον, καὶ τὸ ὄχημα εὐδρομώτερον ἑαυτοῦ, ἢ πρόσθεν, ἦν, ἐν ὑγρῷ τε, καὶ ἐπιπολαίῳ τῷ πηλῷ τοῦ τροχοῦ διὰ εὐκολίας ἐνολισθαίνοντος. ἔστι δὲ ὁδὸς ἀπ' ἐκείνου ἐπὶ τὴν πολίχνην ἡμῶν πᾶσα ἐπιποτάμιος, καὶ ῥοῦν συγκατοικοῦσα τῷ ὕδατι, χωρία [illegible] τε συνε-

actis illico nubibus, serenum cælum in profundas se tenebras, densamque caliginem induit; tum nostra è nubibus corpora perflans, frigida, roscidaque aura, eademque humidissima, magnam vim imbris jamjam ruituram prænuntiare; ad lævam crebra erumpere tonitrua, quibus rapida, & alternantia præcedebant fulgura; quin etiam quotquot erant tam hinc, atque inde, quàm à fronte, & à tergo montes nubibus undequaque tegebantur; jamque nubes, quæ nostro impendebat capiti, postquam acri vehementique vento abrepta, aliò delata fuit, hyemem peperit, ac nos, quod olim Israëlitis Dei miraculo contigit, quantumvis pluviâ undequaque circundati, nullis tamen aquis aspersi, [2] Vestenam usque iter confecimus; ubi divertentibus nobis, & quietem capientibus mulis, tum à Deo datum est aëri pluviæ signum. At postquam eo in loco trium quatuorve circiter horarum spatio corpora abundè curavimus, Deus rursus pluviam cohibet, & rheda velociùs quàm antea, ferebatur, in molli, scilicet, luto, minimèque alto, facillimè currentibus rotis. Porrò via, quæ inter locum illum, & civitatulam nostram est, tota flumine alluitur,

1 Fortasse legendum, βαρεῖα νεφέλη, *gravis nubes*.

2 Nescio an apud alium quempiam Scriptorem loci hujus mentio habeatur.

3 Supervacanea hic videtur particula, γὰρ.

alluitur, & in eandem partem, in quam fluit amnis, ducitur. Ripæ quoque crebris distinctæ sunt oppidulis, iisque apud viam sitis, nec inter se multùm distantibus. Tota itaque via ob hanc nunquam interruptam oppidorum seriem, hominibus partim obviam venientibus, partim prosequentibus, iisque omnibus multas gaudio miscentibus lacrymas, sine intermissione repleta erat. Aërem non admodum molesta aquæ irroratio humectabat; parum autem longè ab urbe, nubes, quæ nostro capiti imminebat, in vehementiorem pluviam resolvitur; quare licuit nobis quietè urbem ingredi, nemine adventum nostrum præsentiente. Verùm ut [2] porticum ingressi fuimus, quum ob soli duritiem, ac siccitatem currus sonitum ederet, nescio quo pacto, ac unde, veluti ex quadam machinâ, repentè circa nos ita confertus populus extitit, ut nulla nobis de rhedâ desiliendi copia esset; ac tandem à turbâ, nos undique comprimente, vix ac ne vix quidem obtinere licuit, ut nobis descendendi, mulisque transeundi tempus concederent; quare parùm abfuit, quin amoris atque benevolentiæ excessus nobis animi defectionem intulerit. Cęterum

τε συνεχῆ περὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, παρόδια τὰ πάντα, καὶ οὐ πολλῷ τῷ μέσῳ ἀπ' ἀλλήλων διῳκισμένα. πᾶσα τοίνυν ἡ ὁδὸς ἐκ τῆς ἐπαλλήλου ταύτης οἰκήσεως, τῶν μὲν ὑπαντώντων, τῶν δὲ παραπεμπόντων κατὰ τὸ συνεχὲς ἀνθρώπων ἐπεπλήρωτο, πολὺ τῇ ἡδονῇ καταμιγνύντων τὸ δάκρυον. ἦν δὲ ψεκὰς ἀνεπαχθὴς τὸν ἀέρα ὑπονοτίζουσα· μικρὸν δὲ πρὸ τῆς πολίχνης εἰς βιαιότερον ὄμβρον τὸ ὑπερκείμενον [1] ἐθλίβετο νέφος, ὥστε καθ' ἡσυχίαν ἡμῖν γενέσθαι τὴν εἴσοδον, μηδενὸς προαισθομένου τῆς παρουσίας. ὡς δὲ ἤδη τῆς [2] στοᾶς ἐντὸς ἐγενόμεθα, ἐπειδὴ διὰ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους κατεκτύπει τὸ ὄχημα, οὐκ οἶδα ὅθεν, ἢ ὅπως, ὡς ἐκ μηχανῆς τινὸς, ἀθρόως ἀνεφάνη δῆμος, κύκλῳ περὶ ἡμᾶς πεπυκνωμένος, ὡς μηδὲ καταπηδῆσαι τοῦ ὀχήματος εὔπορον εἶναι· οὐ γὰρ ἦν εὑρεῖν τόπον κενὸν ἀνθρώπων. μόγις δὲ πείσαντες ἡμῖν τε δοῦναι καιρὸν πρὸς τὴν κάθοδον, καὶ τοῖς ἡμιόνοις ἐπιτρέψαι τὴν πάροδον, παρὰ τῶν παραρρεόντων ἡμῖν κατὰ πᾶν μέρος συνθλιβόμενοι, ὥστε τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλοφροσύνην, μικροῦ δεῖν καὶ λειποθυμίας γενέσθαι αἰτίαν. ὡς δὲ πλησίον τοῦ ἔνδον ἐγενόμεθα

ἐπὶ

1 Ita emendandum censui Vaticanum codicem, in quo scribitur, ἔθλιβε τὸ νέφος.

2 Nota morem construendi longas porticus, per quas iter ad majorem Ecclesiam pateret, Romæ olim servatum, apud Nyssam quoque viguisse, licet eam Nyssenus parvam fuisse urbem in hac eâdem epistolâ testetur.

ἐπὶ στοὰς, ὁρῶμεν ῥύακα πυρὸς ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰσρέουσαν· ὁ γὰρ τῶν παρθένων χορὸς, ταὶς ἐκ κήρης λαμπάδας διὰ χειρὸς φέρουσαι, στοιχηδὸν ἀλλήλαις κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἐκκλησίας προῄεσαν, τοῖς πυρσοῖς ὅλαι καταλαμπόμεναι. ἐντὸς δὲ γενόμενος, καὶ συνησθεὶς τῷ λαῷ, καὶ συνδακρύσας· ταῦτα γὰρ ἦν ἀμφότερα πάσχειν τῷ κατὰ τῷ πλήθει βλέπειν τὰ δύο πάθη, ὁμοῦ τε τῶν εὐχῶν ἐπαυσάμην, καὶ ταύτην τῇ ὁσιότητί σου τὴν ἐπιστολὴν διεχάραξα ἐπισπεύδων, ὡς οἷόν τε, τῇ δίψῃ προσαναγκαζόμενος, προσσχοληθῆναι μετὰ τὸ γράμμα τῇ θεραπείᾳ τοῦ σώματος.

terum cùm intra porticum longiùs progreſſi, haud procul ab Eccleſiæ limine eſſemus, vidimus ignis rivum in Eccleſiam influentem. Sacrarum enim Virginum chorus, ardentes cerâ lampades in manibus geſtantes, ad Eccleſiæ limen, aliæ aliis ordine ſuccedentes, proceſſerant, facibus undequaque ſplendentes. Ingreſſus autem Eccleſiam, & unà cum populo gaudens, unàque lacrymans (utroque enim modo nos affici par erat, vel ex hoc, quòd in frequenti populo duos hoſce animi motus intuebamur) ſtatim atque precibus finem impoſui, hanc Sanctitati tuæ epiſtolam feſtinanter conſcripſi, ut poſſem, eò quòd ſiti urgerer, poſt exaratam epiſtolam corpori curando vacare.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ δ'.

[1] Νόμος ἐστὶν ἡμέτερος, κλαίειν μετὰ κλαιόντων νομοθετῶν, καὶ συγχαίρειν τοῖς χαίρουσιν. ἀλλὰ τούτων, ὡς ἔοικε, τὸ ἕτερον ἐφ' ἡμῖν τῆς νομοθεσίας ἐνεργόν ἐστι μόνον· πολλὴ γὰρ τῶν εὐθυμούντων ἡ σπάνις, ὡς μὴ ἔχειν εὑρεῖν ῥᾳδίως τίσι τῶν ἀγαθῶν συμμετάσχωμεν· τῶν δὲ ὡς ἑτέρως πραττόντων, ἀφθονία πολλή.

ταῦτα

EPISTOLA IV.

[1] Lex nobis eſt cum flentibus flere jubens, & cum gaudentibus gaudere; ſed, ut res ferunt, hujus legis pars altera tantùm, apud nos viget; rari enim admodum ſunt, qui ſecuro atque alacri ſint animo, ut facilè inveniri nequeant, qui nos felicium lætarumque rerum participes faciant; eorum verò, qui ſecus ſe habent, uberrima eſt copia. Hæc

præfati

1 Tam hæc, quàm ſequens epiſtola ſcripta fortaſſe fuit Cynegio Nyſſeni amiciſſimo viro, ut patet ex ejuſdem epiſtolis nonâ, & decimâ; nam hunc Præfecturam Prætorii in Oriente ab an. 384. uſq; ad an. 390. geſſiſſe ex pluribus Theodoſiani codicis legibus apparet. Vide accuratiſſimum Gotofredum in Proſopographiâ & in notitiâ dignitatum ejuſdem codicis.

præfati sumus propter infelicem tragœdiam, quam malus quidam dęmon adversùs illos, quorum integerrima semper vita fuit, excitavit. Nobilis juvenis, [1] Synesius nomine, ex cognatione nostrâ, in ipso ætatis flore, & nondum ferè vitam exorsus, in magnis periculis versatur, ex quibus illum eripere solus Deus potest, ac post Deum, tu, cui de morte, ac vitâ suffragium creditum est. Involuntariè infortunium accidit; quis enim sponte suâ infelix est? & nunc infortunium istud crimini vertunt, qui illum rei capitalis accusarunt. Sed eos quidem, irâ depositâ, mites pacatosque, missis ad singulos literis, reddere, conabor: at verò clementia tua, cum justitiâ conjuncta, ne à nobis hac in re desideretur, enixè rogo, ut scilicet, benignitas tua adolescentis vincat calamitatem, nihil intentatum omittens, quò adolescens, ope tuâ improbo illo genio, sibi adversante, superato, extra discriminis aleam constituatur. Quæ animus erat dicere, paucis exequutus sum; qua verò ratione ritè rectèque negotium perfici queat, nec meum est dicere, nec tuum doceri.

ταῦτα προοιμιάζομαι διὰ τὴν δυστυχῆ τραγῳδίαν, ἣν πονηρός τις δαίμων ἐν τοῖς πάλαι γνησίοις ἐδραματούργησε. νέος τῶν εὐπατριδῶν, [1] Συνέσιος ὄνομα αὐτῷ, οὐκ ἔξω τοῦ ἐμοῦ γένους, ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, οὔπω σχεδὸν τοῦ ζῆν ἀρξάμενος, ἐν μεγάλοις κινδύνοις ἐστὶν, ὃν ἐξελέσθαι μόνος ὁ Θεὸς ἰσχὺν ἔχει, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν σὺ, ὁ τὴν περὶ θανάτου, καὶ ζωῆς ψῆφον πεπιστευμένος. δυστύχημα γέγονεν ἀκούσιον· τίς δ' ἂν ἑκὼν δυστυχήσειε; καὶ νῦν ἔγκλημα τὴν δυστυχίαν πεποίηνται οἱ κατ' αὐτοῦ τὴν ἐπιθανάτιον ταύτην δίκην συστήσαντες. ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἰδίοις γράμμασι καθυφεῖναι τῆς ὀργῆς, δυσωπῆσαι πειράσομαι· τὸ δὲ σὸν εὐμενὲς μετὰ τοῦ δικαίου καὶ μεθ' ἡμῶν γενέσθαι παρακαλῶ, ὅπως ἂν τὴν ἀθλιότητα τοῦ νέου ἡ σὴ φιλανθρωπία νικήσειε, πᾶσαν μηχανὴν ἐξευροῦσα, δι' ἧς ἔξω κινδύνων ἔσται ὁ νέος, τὸν πονηρὸν κατ' αὐτοῦ δαίμονα διὰ τῆς σῆς συμμαχίας νικήσας. πάντα εἶπον ἐν κεφαλαίῳ, ἃ βούλομαι· τὸ δὲ καθ' ἕκαστον ὑποτίθεσθαι, ὅπως ἂν κατορθωθείη τὸ σπουδαζόμενον, οὔτε ἐμὸν ἂν εἴη τὸ λέγειν, οὔτε σὸν τὸ διδάσκεσθαι.

ΕΠΙ-

EPI-

1 Hujus Synesii, Nysseno consanguinitate conjuncti, nulla, quod sciam, apud alium quempiam Scriptorem mentio habetur.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ε.

[1] Ἐφ' ᾧ μάλιστα παρὰ τῶν σοφῶν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων θαυμάζεται· θαυμάζεται γὰρ οὐ τοσοῦτον τοῖς Μηδικοῖς [2] τρόποις, οὐδὲ τοῖς Ἰνδικοῖς τε, καὶ περὶ τὸν ὠκεανὸν διηγήμασιν, ὅσον ἐπὶ τῷ εἰπεῖν τὸν θησαυρὸν ἐν τοῖς φίλοις ἔχειν· τολμῶ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῖς ἐκείνου θαύμασιν ἐμαυτὸν ἀντιπαρᾶραι, καί μοι προσήκειν τὸν τοιοῦτον μᾶλλον λόγον εἰπεῖν. ὅτι δὲ πλουτῶ τῇ φιλίᾳ, καὶ ὑπεραίρω τῷ τοιούτῳ κτήματι τάχα καὶ αὐτὸς ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ τούτῳ μεγαλαυχούμενον. τίς γὰρ ἐκείνῳ τοιοῦτος φίλος, οἷος ἐμοὶ σὺ, διὰ παντὸς ἐν ἑκάστῳ τῆς ἀρετῆς εἴδει πρὸς ἑαυτὸν ἁμιλλώμενος; πάντως γὰρ οὐκ ἄν τις ἐμοὶ, [3] ταῦτα λέγοντι, κολακείαν ἐπικαλέσειε, πρός τε τὴν ἡλικίαν τὴν ἐμὴν, καὶ πρὸς τὸν σὸν βίον βλέπων· ἔξωρός τε γὰρ ἤδη πρὸς κολακείαν ἡ πολιὰ, καὶ τὸ γῆρας εἰς θωπείαν ἀνεπιτήδειον, σοί τε, καὶ εἰ ἐν ὥρᾳ τοῦ κολακεύειν ἦ ποτὲ, ὁ ἔπαινος πρὸς ὑπόληψιν κολακείας οὐ κατέπιπτε, τοῦ βίου πρὸ τοῦ λόγου δεικνύοντος τὸν ἔπαινον. ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς καλοῖς πλουτούντων ἴδιον τὸ εἰδέναι κεχρῆσθαι, οἷς ἔχει· ἀρίστη δὲ

χρῆσις

EPISTOLA V.

[1] Qua in re magnum illum Macedonum Regem sapientes potissimùm suspiciunt, atque admirantur; apud eos quippe admirationi habetur, non tam [2] ob victorias de Medis relatas, vel ob ea, quæ de rebus ab ipso in Indiâ, & circa Oceanum gestis narrantur, quàm quòd dixerit, se in amicis thesaurum possidere. Qua, inquam, in re maximam ille sui admirationem concitavit, eâ utique & ipse, æquè ac ille, efferri haud vereor, & non immeritò affirmare possum, effatum illud mihi etiam convenire; nam cùm magna mihi sit amicorum copia, fortasse & illum, de iis se magnificè jactantem, eorundem numero, atque præstantiâ longè antecello. Quis enim illi tam amicus, quàm tu mihi es, qui in omni virtutum genere semper temetipsum superare contendis? Neque enim quispiam me ista dicentem assentationis accusaverit, si ad ætatem meam, & tuum vivendi institutum respiciat. Nam & canitiem non decet assentatio, nec senectus adulationi apta est; tibi autem impertita laus, quantumvis adulatio nostræ conveniret ætati, in nullam certè assentationis suspïcionem incideret, cum vitæ tuæ

tæ tuæ

1 Hæc etiam epistola ad Cynegium scripta fuisse videtur, ut diximus in notis ad epistolam præcedentem.

2 Fortasse legendum τροπαίοις, trophæis.

3 Ita emendandum censui Vaticanum codicem, in quo legitur, ταῦτα λέγοι.

tæ tuæ ratio nil verbis egeat, ut se omni laude dignã esse ostendat. At verò cùm eorum, qui divites scitè prudenterque esse norunt, proprium sit scire illis uti bonis, quæ possident; optimus autem divitiarum usus sit, amicos eorum, quæ possidemus, participes facere; mihi autem amicus sit eximiâ præ cæteris omnibus sinceritate conjunctus, dilectissimus filius Alexander; sine ut meum thesaurum ipsi ostendam, nec ostendam tantummodo, sed & efficiam, ut eo affatim potiatur, dum illum tuo patrocinio indigentem, iis in negotiis tueberis, atq; juvabis, quorum causâ ad te venit. Ipse autem per se cuncta indicabit; ita enim fieri potiùs decet, quàm ut singula ad te hisce literis perscribamus.

EPISTOLA VI.

[1] TAle quidpiam admirandum præstigiatores artificiosè in Theatris edere ajunt, quum fabulâ ex historiis mutuatâ, vel narratione aliquâ vetere in præstigiarum materiem assumptâ, rem totam, quasi verè tunc gereretur, actione ac gestu spectatorum oculis subjiciunt. Porrò hôc pacto, quod sibi repræsentandum proposuerunt, efficiunt. Varias enim formas, atque personas induti, ac urbem quoque in orchestrâ

χρῆσις τῶν περιόντων, τὰ κοινὰ προτιθέναι τοῖς φίλοις, ἃ ἔχουσι· φίλος δέ μοι πάντων μάλιστα διὰ πάσης γνησιότητος συνηρμοσμένος, ὁ ποθεινότατος υἱὸς Ἀλέξανδρος, παρακλήθητι δεῖξαι αὐτῷ τὸν ἐμὸν θησαυρὸν· καὶ μὴ δεῖξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ δαψιλῶς παρασχεῖν ἐμφορηθῆναι, τῷ προστῆναι αὐτοῦ, ὑπὲρ ὧν ἥκει, τῆς σῆς προστασίας δεόμενος. λέξει δὲ δι' ἑαυτοῦ τὰ πάντα. οὕτω γὰρ εὐπρεπέστερον, ἢ τὰ καθ' ἕκαστον ἐμὲ διεξιέναι τῷ γράμματι.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ϛ'.

[1] ΤΟιοῦτόν τι θαῦμά φασιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς θαυματοποιοῦντας τεχνάζεσθαι. μῦθον ἐξ ἱστορίας, ἤ τινα τῶν ἀρχαίων διηγημάτων, ὑπόθεσιν τῆς θαυματοποιΐας λαβόντες, ἔργῳ τοῖς θεαταῖς διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν. διηγοῦνται δὲ οὕτως τὰ κατάλληλα τῶν ἱστορημένων· ὑποδύντες σχήματά τε, καὶ πρόσωπα, καὶ πόλιν ἐκ παραπετασμάτων ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας δι' ὁμοιότητός τινος σχηματίσαντες, καὶ τέως ψιλὸν τόπον τῇ ἐναργεῖ μιμήσει

τῶν

[1] Ex hujus epistolæ argumento discimus Gregorium Nyssenum, Basilii fratris, & Gregorii Nazianzeni exemplo in eremum aliquando secessisse, cujus rei nescio an apud alium quempiam veterem Scriptorem mentio habeatur. Cæterum ad quemnam hæc epistola scripta fuerit divinare non possumus.

τῶν πραγμάτων οἰκειώσαντες, θαῦμα τοῖς θεωμένοις γίνονται, αὐτοί τε οἱ μιμηταὶ τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πραγμάτων, καὶ τὰ παραπετάσματα, ἡ πόλις δή. τί οὖν μοι τὸ διήγημα βούλεται; ἐπειδὴ χρεία ἡμῖν τὴν μὴ οὖσαν πόλιν, καὶ οὖσαν δεῖξαι τοῖς συνιοῦσι, παρακλήθητι γενέσθαι τῆς πόλεως ἡμῶν οἰκιστὴς αὐτοσχέδιος, αὐτῷ τῷ φανῆναι μόνον· πόλιν εἶναι δοκεῖν τὸν ἔρημον χῶρον παρασκευάσω· ὅτι σοὶ καὶ ἡ ὁδὸς οὐ πολλή, καὶ ἡ χάρις, ἣν δώσεις, σφόδρα πολλή· βουλόμεθα γὰρ φαιδροτέρους ἑαυτοὺς δεῖξαι τοῖς συνοῦσιν, ἀντ᾽ ἄλλου τινὸς κόσμου τῇ φαιδρότητι ὑμῶν καλλωπιζόμενοι.

in orcheſtrâ ex velis efformantes, nudum illum locum tum demum vivâ geſtarum rerum imitatione ita ad fabulæ argumentum accomodant, ut tam ipſi rerum, quæ in illâ hiſtoriâ continentur, imitatores, quàm vela ipſa, urbs, videlicet, velis repræſentata, miraculum ſpectatoribus fiant. At quare nobis inſtituta eſt hæc narratio? Quoniam mihi opus eſt, urbem, quę nuſquam eſt; quaſi reverâ eſſet, advenientibus oſtendere, te etiam atque etiam rogo, ut ſpecie tantùm tenus te in extemporalem urbis noſtræ civem aſciſci patiaris, (dabo quippe operam, ut ſolitarius iſte locus urbs eſſe videatur) quandoquidem tibi non multum itineris conficiendum eſt, gratia autem, quam præſtabis, valde magna. Volumus quippe noſmetipſos ſplendidiores hoſpitibus oſtendere, veſtrâ, ſcilicet, claritate, prę alio quopiam ornatu, decorati.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ζ.

[1] ΠΟῖον τοιοῦτον ἄνθος ἐν ἔαρι, τίνες τοιαῦται μουσικῶν ὀρνίθων φωναί; ποίαις λεπταῖς, καὶ πρᾳνέσι ταῖς αὔραις καταγλυκαίνεται γαληνιῶσα θάλασσα; τίς ἄρουρα τοῖς γεωπόνοις οὕτως ἡδεῖα, ἢ τεθηλυμένη λήιοις, ἢ τοῖς καρποῖς ἤδη τῶν ἀσταχύων ὑποκυμαίνουσα, ὅσον τὸ πνευματικὸν ἔαρ, ἐκ τῆς εἰρηνικῆς σου ἀκτῖνος, διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμμα-

σι

EPISTOLA VII.

[1] QUinam verno tempore flos tam gratus, quænam cantantium avium voces tam ſuaves, quænam tam placidæ, atque lenes auræ, quibus tranquillatum mare miteſcit, quænam tellus agricolis tam jucunda, ſive viridi ſegete luxuriet, ſive jam ſpicarum culminibus fluctuet, quàm ſuave ac jucundum

eſt ver

1 Cuinam hæc epiſtola ſcripta fuerit, penitus ignoro, cùm ejus verba nullam ad id conjiciendum opem ſuppeditent: videtur tamen eo tempore data fuiſſe, quo Nyſſenus ab Eccleſiâ ſuâ Valentis juſſu exulabat.

est ver illud spirituale, quod tuis pacem afferentibus radiis, per literarum tuarum fulgorem, vitam nostram mœrori subtractam, illustrem, hilaremque reddit. Sic nobis fortasse congruit, propheticum illud de præsentibus bonis usurpare. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes Dei*, per probitatem tuam, *lætificaverunt animam meam*, dum solis radiorum instar, vitam nostram, pruinâ veluti adustâ, fovent. Nàm æquè summa sunt malorum nostrorum magnitudo, & bonorum tuorum dulcedo. Quòd si ex eo quòd adventum tuum tantummodo annuntiaveris, usque adeo nos alacres, lætosque fecisti, ut omnia ex summo mœrore in hilaritatem conversa fuerint; quid non igitur præstabit vel solus tui aspectus, quum præsens aderis, Vir integerrime atque venerande? Quantum etiam solamen afferet dulcis vox tua, nostris auribus insonans? Sed utinam id fiat quàm citissimè, Dei ope atque auxilio, qui pusillanimis doloris remissionem, & mœrore confectis requiem largitur.

Psal. 93. 19.

-σι λαμπηδόνος, τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐκ κατηφείας ἐφαιδρυμμένον. οὕτω γὰρ ἡμῖν τάχα τὸ προφητικὸν ἁρμόσει τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς ἐπιφθέγξασθαι, ὅτι καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν, τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ, αἱ τοῦ Θεοῦ παρακλήσεις, διὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος, τὴν ψυχὴν ἡμῶν εὔφραναν, ἀκτίνων δίκην τῇ πάχνῃ κεκαυμένην τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐπιθάλπουσαι. ἴση γάρ ἐστιν ἐν ἀμφοτέροις ἡ ἀκρότης, τῆς τε παχύτητος, λέγω, τῶν λυπηρῶν, καὶ τῆς γλυκύτητος τῶν σῶν ἀγαθῶν. καὶ εἰ μόνον εὐαγγελισάμενος ἡμῖν τὴν παρουσίαν σου, τοσοῦτον ἐφαίδρυνας, ὥστε πάντα ἡμῖν ἐκ τῆς ἐσχάτης ἀλγηδόνος εἰς φαιδρὰν μεταβληθῆναι κατάστασιν, τί ποτε ἄρα ποιήσει, καὶ ὀφθεῖσα μόνον, ἡ τιμία, καὶ ἀγαθὴ παρουσία σου; πόσην δὲ δώσει τῇ ψυχῇ ἡμῶν παράκλησιν ἡ γλυκεῖα σου φωνὴ ταῖς ἀκοαῖς ἐνηχήσασα; ἀλλὰ γένοιτο ταῦτα διὰ τάχους κατὰ Θεοῦ συνεργίαν τοῦ διδόντος ὀλιγοψύχοις ἄνεσιν, καὶ τοῖς συντετριμμένοις ἀνάπαυσιν. ἡμᾶς δὲ γίνωσκε, ἐὰν μὲν εἰς τὸ ἡμέτερον βλέψωμεν, περιαλγεῖν τοῖς παροῦσι, καὶ διαφοροῦντας μὴ παύεσθαι· ἐὰν δὲ πρὸς τὴν σὴν ἀπίδωμεν τιμιότητα, πολλὴν ὁμολογεῖν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ δεσπότου τὴν χάριν, ὅτι ἔξεστιν ἡμῖν ἐκ γειτόνων ἀπολαύειν τῆς

γλυ-

Scias autem nos, si ad nostra quidem respiciamus, de præsentibus rebus vehementer dolere, neque eos, qui nos vexant, unquam cessare; at verò si ad præstantiam tuam oculos convertamus, ultro fateri, multum nos Domini providentiæ debere, quòd nobis fas sit egregiâ illâ tuâ mente, ejusque jucunditate è pro-

pinquo

γλυκείας σου, καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ ἐμφορεῖσθαι κατ' ἐξουσίαν μέχρι κόρου τῆς τοιαύτης τροφῆς, εἰ δή τις κόρος τῶν τοιούτων ἐστίν.

pinquo frui, & hujuscemodi cibo ad satietatem usque pro libitu expleri, si tamen talis rei ulla potest esse satietas.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ η.

¹ Αἰτῶν τι προσφυὲς καὶ οἰκεῖον τῷ γράμματι δοῦναι προοίμιον, ἀπὸ μὲν τῶν ἐμοὶ συνήθων, λέγω δὴ τῶν γραφικῶν ἀναγνωσμάτων, οὐκ εἶχον ὅτῳ καὶ χρήσωμαι, οὐ τῷ μὴ εὑρίσκειν τὸ συμβαῖνον, ἀλλὰ τῷ περιττὸν κρίνειν πρὸς οὐκ εἰδότας, τοιαῦτα γράφειν. ἡ γὰρ περὶ τοὺς ἔξω λόγους σπουδή, τοῦ μηδεμίαν τῶν θείων μαθημάτων ἐπιμέλειαν ἔχειν, ἀπόδειξις ἡμῖν γέγονεν. οὐκοῦν ἐκεῖνα μὲν σιωπήσομαι, ἐκ δὲ τῶν σῶν πρὸς τὴν λογιότητά σου προοιμιάσομαι. πεποίηταί τις παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῆς ὑμετέρας παιδεύσεως, πρεσβυτικῶς εὐφραινόμενος, μετὰ τὴν χρονίαν αὐτοῦ κακοπάθειαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχων τὸν ἑαυτοῦ παῖδα, καὶ τοῦ παιδὸς ἅμα τὸν παῖδα ² ὑπόθεσιν δόντος τῆς εὐφροσύνης, ἡ περὶ τῶν πρω-

τέων

EPISTOLA VIII.

¹ Cum aptum aliquod atq; conveniens exordium ex sacræ Scripturæ lectione, pro consuetudine nostrâ, epistolæ præfigendum perquirerem, nullum, quo uterer, invenire potui; non quòd nil congruum atque proposito nostro consentaneum occurreret, sed quod talia supervacaneum censerem, nescientibus scribere. Studium enim, quod prophanis rebus impendis, argumento nobis est, te nullam sacris doctrinis operam dare. Igitur illa quidem silentio prætermittam; ex tuis verò rebus meæ ad te Virũ eruditum, & eloquentem epistolę, initium faciam. Fingitur non nemo ab eruditionis vestræ magistro post diuturnam malorum tolerantiam senum more exultans, dum ante oculos unà haberet filium, & nepotem ex eodem filio, qui exultandi occasionem

seni

1 Scripta est hæc epistola ad eruditum Juvenem quendam Cappadocem, vel in Cappadocia degentem, Christianum ne, an Ethnicum, incertum, qui eum fidei fortasse causâ exulantem, suis literis patri commendaverat. Epistolę autem argumentum desumptum est ex Homeri Odys. lib. 24. in cujus fine ait, Laërtem, cùm videret, Telemachum nepotem, ab Vlysse patre monitum, in aciem alacri animo descendisse adversùs Ithacenses, & Cephallenios, qui procorum necem ulturi, paternam domum armis aggrediebantur, exclamasse.

Τίς νύ μοι ἡμέρη ἥδε, θεοὶ φίλοι; ἦ μάλα χαίρω.
Υἱός τε υἱωνός τ' ἀρετῆς πέρι δῆριν ἔχουσι.
Quæ mihi dies hæc, Dii dilecti, certè valde gaudeo:
Filiusque, nepofque virtutem circa, pugnam habent.

2 Vide an legendum sit, ἀμφοτέρων ὑπόθεσιν δόντων, ita ut adverbium, ἅμα absolutè positum, nullum casum regat.

-ſeni præbuerat. Vlyſſis cum Telemacho de virtute certamen,¹ quod & Cephalleniis memoratur, ad noſtri ſermonis ſcopum confert; quandoquidem excipientes me nunc tu, & pater tuus, quemadmodum illi Laërtem, honore, & benevolentiâ erga nos, de principatu cum munificis quibuſque, ac generoſis viris contendiſtis, hic quidem ſuum in modum, tu verò è Cappadociâ per literas ſingularibus planè erga me officiis certantes. Quid igitur ego ſenex? Feliciſſimam cenſeo eam diem, in qua talem video inter patrem, filiumque contentionem. Ne itaque ceſſes juſta boni, & admirandi patris vota implere, & præclaris factis paternam gloriam ſuperare. Ego ſanè ambobus vobis gratioſum me judicem præbebo, tibi quidem palmam de patre concedens, patri verò de te. Nos autē aſperam, non tam lapidibus, quàm habitatorū moribus, Ithacam feremus, in qua multi proci, & bonorum expetitæ ad nuptias mulieris occupatores, qui vel hoc ipſo ſponsā contumeliâ afficiunt, quòd modeſtiæ atq; pudori nuptias minantur,³ Melantho, vel

τέων τῆς ἀρετῆς Ὀδυσσέως πρὸς τὸν Τηλέμαχον μάχη, ¹ εἰ καὶ τῇ μνήμῃ τῶν Κεφαλλήνων, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου συμβάλλεται. ὅτι με διαλαβόντες νυνὶ σύ τε, καὶ ὁ τὰ πάντα θαυμάσιος ὁ πατὴρ ὁ σὸς, ὥσπερ τὸν Λαέρτην ἐκεῖνοι, φιλοτίμως ὅλως ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς τιμῇ τε, καὶ φιλοφροσύνῃ περὶ τῶν πρωτείων διαγωνίζεσθε, ὁ μὲν οὕτως, σὺ δὲ ἀπὸ Καππαδοκίας τοῖς γράμμασι βάλλοντες. τί οὖν ὁ γέρων ἐγώ; μακαριστὸν τίθεμαι τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ βλέπω τοιαύτην παιδὶ πρὸς πατέρα τὴν ἅμιλλαν. μή ποτε οὖν παύσαιο, χρηστοῦ, καὶ θαυμαστοῦ πατρὸς εὐχὴν δικαίαν ἀποπληρῶν, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς προτερήμασι τὴν πατρικὴν δόξαν ὑπερβαλλόμενος. παρ᾽ ἀμφοτέροις ὑμῖν ἔσομαι κεχαρισμένος κριτής· σοὶ μὲν τὰ πρωτεῖα πρὸς τὸν πατέρα νέμων, τῷ πατρὶ δὲ πρὸς σέ. ἡμᾶς δὲ οἴσομεν τὴν τραχεῖαν Ἰθάκην, οὐ λίθοις τοσοῦτον, ὅσον τοῖς ἤθεσι τῶν οἰκητόρων τραχυνομένην, ἐν ᾗ πολλοὶ μνηστῆρες, καὶ τῶν κτημάτων τῆς μνηστευομένης ² κρατῆρες, οἳ καὶ αὐτῷ τούτῳ τὴν νύμφην ὑβρίζοντες, τῷ ἐπαπειλεῖν τὸν γάμον τῇ σωφροσύνῃ, ³ Μελανθοῦς, ... οἶμαι

1 Et hic fortaſſe legendū, εἰ καὶ ἐν τῇ μνήμῃ.

2 Et ſi incompertum mihi ſit, an vox, κρατῆρες, pro occupatoribus, eo ſenſu à quopiam accepta ſit, quo verbum, κρατεῖν ſæpenumero uſurpatur; tamen non video, quonam alio meliori ſenſu hôc in loco latinè reddi poſſit.

3 Notum eſt Eruditis, hôc nomine appellatam fuiſſe eam Penelopis ancillam, quæ Vlyſſem, ſub pauperis habitu latentem; ideo adverſabatur, ut & verbera ei minaretur, niſi è Penelopis domo diſcederet, ut videre eſt in Homeri Odyſ. lib. 18. verſ. 319. & lib. 19. verſ. 65.

δῦμαι, τινὸς, ἢ ἄλλης τοιαύτης, ἀξίως πράττοντες· οὐδαμοῦ δὲ ὁ σωφρονίζων [1] τῷ τόξῳ. ὁρᾷς ὅσον πρεσβυτικῶς ἐπὶ τὰ μηδὲν προσήκοντα ἡμῖν παρεληρήσαμεν. ἀλλά μοι πρόχειρος ἔστω διὰ τὴν πολιὰν ἡ συγγνώμη· ἴδιον γὰρ αὐτῆς, ὥσπερ τὸ κορυζᾶσθαι τὰ ὄμματα, καὶ τὰ μέλη πάντα ὑπὸ τῆς τοῦ γήρως [2] ἀπονοίας βαρύνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἀδολεσχεῖν ἐν τῷ λόγῳ. σὺ δὲ ἡμᾶς τοῖς τροχαλοῖς τε καὶ διηγηγερμένοις τῶν λόγων νεανικῶς δεξιούμενος, ἀνανεώσῃ τὸ γῆρας, τῇ καλῇ, καὶ πρεπούσῃ γηροκομίᾳ ταύτῃ τὸ ἐκ μήκους τῆς ἡλικίας ἐπανορθούμενος.

vel aliquâ aliâ ejusdem generis muliere, ut arbitror, digna perpetrantes; sed qui [1] arcu valeat, nullus suppetit. Vides quàm seniliter in his, quæ nil nobis conveniunt, nugati sumus. Sed mihi ob canitiem venia ultro danda erit; proprium enim senectutis est, quemadmodum oculos gravedine infestare, & membris omnibus torporem inducere, ita & garrulam, atque verbosam esse. Tu autem volubili, fervido, atque incitato sermone nos, ut juvenem decet, excipiens, me juventuti quodammodo reddes, pulchrâ atque decenti hac senes curandi ratione, longævitatem nostram in meliorem statum restituens.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θʹ.

[3] Οὐδὲ τοῦ ἔαρος ἡ χάρις διαλάμπειν νῦν τὸ ἀθρόον πέφυκεν· ἀλλὰ προοίμια τῆς ὥρας γίνονται ἀκτίς τε προσηνῶς τὸ πεπηγὸς τῆς γῆς ἐπιθάλπουσα, καὶ ἄνθος ἡμιφανῶς τῇ βώλῳ ὑποκρυπτόμενον, καὶ αὖραι τὴν γῆν ἐπιπνέουσαι, ὡς διὰ βάθους τὸ ἐκ τοῦ ἀέρος γόνιμόν τι, καὶ ζώφυτον, εἰς αὐτὴν διαδύεσθαι

EPISTOLA IX.

[3] Nec veris gratia repentè, ac tota simul emicare solet; sed verni temporis exordia fiunt solis radii terræ duritiem blandè emollientes, & flores dimidiâ sui parte glebis tecti, & auræ terram afflantes, ut seminalem, atque generativam aëris virtutem in ejus abdita insinuent; licet & recens pullulan-

tem

1 Respicit Nyssenus ad Procorum necem, quam Ulysses jactis arcu sagittis, patravit. Vide Homeri Odyss. lib. 22.

2 Aut hic mendum aliquod subest, aut ἡ τοῦ γήρως ἀπόνοια, idem per circumlocutionem est, ac simplex, τὸ γῆρας, quod postremum in versione nostrâ secuti sumus.

3 Ex hujus epistolæ contextu apparet, eam scriptam fuisse ad Cappadocem virum in quodam Ponti loco degentem. Moris autem tunc erat, amicos ad celebriores festivitates, præsertim Paschatis, unà celebrandas invitare, ut patet ex Nazianzeni epistolis 99. 100. & 102. ad Eulalium, junctis epistolæ 230. ad Palladium.

tem herbam intueri, & avium, quos hyems exulare jussit, reditum, & alia multa hujusscemodi, quæ quâvis signa potiùs veris sint, quàm ver ipsum; attamē & ipsa jucunda sunt, quoniā res longè jucundissimas portendūt. Quid igitur sibi vult sermo noster? Quoniam benevolentia tua, thesauri in te repositi prænuntia, per literas ad nos veniens, pulchro initio bona, quæ à te expectamus, annunciat; nos quidem insitam illis gratiā, veluti quendam primo veris tēpore apparentem florem, suscipimus, etiam atque etiam rogantes, ut pleno tuæ probitatis vere quàm primùm nos frui facias. Multùm enim, ut probè nosti, multùm molestię nobis attulit feritas, & asperitas morum, qui apud hujus regionis incolas vigent, & quemadmodum in domorum tectis ex influentibus aquis [2] glacies accrescit; (exemplo enim è nostrâ regione sumpto utar) & defluens novus aquæ humor, si super aquæ jam densatæ superficiem dilatetur, in glaciem & ipse durescit, ejusdemque massam adauget; simile quidpiam in nostrorum indigenarū moribus obtinere videtur, cùm aliquid semper ad veterem

δύναιτο. ἔστι καὶ νεοθαλῆ πόαν θεάσασθαι, καὶ ὀρνίθων ἐπάνοδον, οὓς ὁ χειμὼν ἀπεξένωσε, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ἃ σημεῖα μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἔαρος, οὐκ αὐτὸ τὸ ἔαρ, πλὴν ἀλλ' ἡδὺ καὶ ταῦτα, διότι καὶ τῶν ἡδίστων [1] μηνύματα γίνεται. τί οὖν ὁ λόγος μοι βούλεται; ἐπειδὴ πρόδρομος τῶν ἐν σοὶ θησαυρῶν, ἡ διὰ τῶν γραμμάτων σου φιλοφροσύνη πρὸς ἡμᾶς ἐλθοῦσα, καλῷ προοιμίῳ τὸ παρὰ σοῦ προσδοκώμενον ἡμῖν εὐαγγελίζεται· καὶ τὴν ἐν τούτοις χάριν δεχόμεθα, ὥς τι πρωτοφανὲς ἄνθος τοῦ ἔαρος, καὶ ὅλης ἀπολαῦσαι τῆς ὥρας, ἐν σοὶ εὐχόμεθα διὰ τάχους. σφόδρα γὰρ, εὖ ἴσθι, σφόδρα τῷ θυμῷ, καὶ τῇ πικρίᾳ τῶν ἐπιχωρίων ἠθῶν πεπονήκαμεν, καὶ ὥσπερ τοῖς δωματίοις ἐκ τῶν ἐπιρρεόντων ὑδάτων ὑποτρέφεται [2] κρύσταλλος· χρήσομαι γὰρ ἐκ τῶν ἡμετέρων τῷ ὑποδείγματι· οὕτω καταῤῥεῦσα νοτὶς, εἰ τῷ πεπηγότι ἐπιπολάσειε, λιθοῦται περὶ τὸν κρύσταλλον, καὶ προσθήκη τοῦ ὄγκου γίνεται. τοιοῦτόν τι βλέπειν τοῖς πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν τόπον ἐπιχωριαζόντων τὸ ἦθος, ὡς ἀεί τι προ-

1 Ita emendandus fortasse Vaticanus codex, in quo scribitur, μινυμάτων.

2 Vox κρύσταλλος, duplicem apud Græcos significationem habet; nam & pro glacie sumitur, atque etiam pro eo, quod latini etiam vocant crystallum, usurpatur. Nos autem glaciem vertimus, cum nesciamus an apud ullum Scriptorem crystalli in Cappadociâ nascentis mentio fiat, & alioqui de Cappadociæ nivibus jocatur Libanius in epistola 156. inter Basilii epistolas, idemque Basilius tum epistolâ sequenti, tum passim, de Cappadocię hyemis acerbitate conqueritur.

τι προσεπινοεῖται παρ' αὐτῶν εἰς πικρίαν, καὶ ἐφευρίσκεται, καὶ τῷ προκατειργασμένῳ, ἕτερον κακὸν ἐπιπήγνυται· κἀκείνῳ ἄλλο, καὶ πάλιν ἕτερον, καὶ τοῦτο συνεχῶς ὑπαντᾷ, καὶ οὐδεὶς αὐτοῖς ὅρος τοῦ μίσους, καὶ τῆς τῶν κακῶν ἐπαυξήσεως· ὥστε πολλῶν ὑμῖν εὐχῶν εἶναι χρείαν, ἐπιπνεῦσαι διὰ τάχους τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, καὶ διαχέαι τὴν πικρίαν τοῦ μίσους, καὶ διαθρύψαι τὸν ἐκ τῆς πονηρίας αὐτοῖς πηγνύμενον κρύσταλλον. διὰ ταῦτα γλυκὺ τὸ ἔαρ καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχον, ἑαυτοῦ ποθεινότερον γίνεται τοῖς ἀπὸ τοιούτων σε προσδεχομένοις χειμώνων. μὴ οὖν βραδυνέτω ἡ χάρις· ἄλλως τε καὶ τῆς ἁγίας ἡμῖν ἡμέρας πλησιαζούσης, εὐλογώτερον ἂν εἴη, τὴν ἐνεγκοῦσαν τοῖς ἰδίοις μᾶλλον, ἢ τὸν Πόντον τοῖς ἡμετέροις σεμνύνεσθαι. ἐλθὲ οὖν, ὦ φίλη κεφαλή, φέρων ἡμῖν ἀγαθῶν πλῆθος, σαυτόν· τοῦτο γὰρ ἔσται τῶν ἀγαθῶν τῶν ἡμετέρων τὸ πλήρωμα.

terem aſperitatem excogitent, atque adinveniant, & malo jam perpetrato, alterum malum adjiciant, & iſti aliud, aliudque rurſus, idque perpetuò accidit, & nullus odii, & malorum incrementi terminus apparet; ita ut multis precibus nobis opus ſit, ut Spiritûs ſancti gratiâ quàm citò nos afflante, odii amaritudo diſſipetur, & glacies ipſis ex malitiâ inhærens conteratur. Propterea, etſi ver ſuâpte naturâ jucundum ſit, attamen ſe ipſo deſiderabilius illis evadit, qui talem hyemem perpeſſi, te præſtolantur. Iſtud itaque beneficium atque gratia non differatur; nam & alioqui, ſanctâ die jam appropinquante, convenientiùs utique erit, patriam propriis potiùs, quàm Pontum alienis, hoc eſt, noſtris opibus decorari. Veni itaque, charum caput, fer nobis bonorum affluentiam, te ſcilicet, ipſum; hoc enim bonorum noſtrorum complementum erit.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ί.

1 Ἤκουσά τινος ἰατρικοῦ, παράλογόν τι φύσεως πάθος διηγουμένου. τὸ δὲ διήγημα τοιοῦτο ἦν. κατείχετό τις, φησὶ, ἀρρωστήματί τι-

νι

EPISTOLA X.

1 Audivi medicum inſolitam quandam naturæ affectionem enarrantem. Ejus autem narratio talis erat. Diſtinebatur

1 Libanio Sophiſtæ hæc epiſtola inſcribenda eſt, quem Sancti Baſilii magiſtrum extitiſſe pluribus oſtendimus in præfatione noſtrâ, quam vide. Hanc autem epiſtolam cum ſequenti, tunc temporis à Nyſſeno ſcripta fuiſſe videtur, cùm eloquentiæ artes, Nazianzeno teſte in epiſtola 43. publicè profitebatur.

tur non nemo difficillimo quodam morbo, artemque incusabat, quòd minùs, quàm polliceretur, præstare posset; nam quidquid ad ejus curationem adhibebatur, expectato carebat effectu. Mox cùm exoptatum quoddam nuntium præter spem ipsi allatum fuisset, artis vicem supplens casus, hominem morbo liberavit, sive anima gaudii atque voluptatis abbundantiâ, corporis quoque habitudinem ad sui ipsius affectionem conformaverit, sive alio quopiã modo id acciderit, nequeo dicere, cùm mihi de talibus philosophandi otiũ desit, causamque hujus rei non adjecerit, qui narravit. Commodùm autem, ut arbitror, narrationis hujus nunc memini; cùm enim minùs valerem, quàm in votis esset (causas autem adversitatum, quę ex eo tempore, quo apud vos fui, mihi usque nunc evenere, nil opus est exactè nunc recensere) de improviso allata est mihi à te Viro eruditissimo epistola, quam ubi accepi, atque avidissimè perlegi, statim quidem animum meum ita affecit, quasi ab hominibus cunctis de pulcherrimis rebus laudem consequerer, tanto in pretio apud me erat testimonium, quod per epistolam nobis impertiebaris; deinde verò corporis habitudo in melius statim conversa est; unde & ipse rem valde insolitam tibi refero, me, scilicet, unam eandemque episto-

νι τῶν δυσϱοπωτέρων, καὶ τὴν τέχνην διήλεγχεν, ἔλαττον τῆς ἐπαγγελίας ἰσχύουσαν· πᾶν γὰρ τὸ ἐπινοούμενον εἰς θεραπείαν ἄπρακτον ἦν. εἶτά τινος ἀγγελίας τῶν καταθυμίων παρ' ἐλπίδας αὐτῷ μηνυθείσης, ἀντὶ τῆς τέχνης ἡ συντυχία γίνεται, λύουσα τῷ ἀνθρώπῳ τὴν νόσον· εἴτε τῆς ψυχῆς τῷ περιόντι τῆς ἀνέσεως, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἕξιν ἑαυτῇ συνδιαθείσης, εἴτε καὶ ἄλλως, οὐκ ἔχω λέγειν· οὔτε γὰρ ἐμοὶ σχολὴ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν ὁ εἰπὼν οὐ προσέθηκεν. ἐπὶ καιροῦ δὲ νῦν ἐμνήσθην, ὡς οἶμαι, τοῦ διηγήματος· διακείμενος γὰρ, ὡς οὐκ ἂν ἐβουλόμην, τὰς δὲ αἰτίας οὐδὲν δέομαι ἀκριβῶς νῦν καταλέγειν τῶν, ἀφ' οὗ γέγονα παρ' ὑμῖν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν, συμπεπτωκότων μοι λυπηρῶν, μηνύσαντος ἀθρόως μοί τινος περὶ τῶν γραμμάτων τῆς μονογενοῦς σου παιδεύσεως, ἐπειδὴ τάχιστα τὴν ἐπιστολὴν ἐδεξάμην, καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἐπέδραμον, εὐθὺς μὲν τὴν ψυχὴν διέθετο, ὡς ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων ἀνακηρυσσόμενος, τοσούτου τὴν σὴν μαρτυρίαν ἐτιμησάμην, ἣν διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῖν κεχάρισαι· ἔπειτα δέ μοι καὶ ἡ τοῦ σώματος ἕξις εὐθὺς πρὸς τὸ κρεῖττον μετεποιεῖτο· καί σοι τὸ ἴσον παράδοξον καὶ αὐτὸς διήγημα δίδωμι,

ὅτι

ὅτι τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, τὰ μὲν ἀῤῥωστῶν, τὰ δὲ καθαρῶς ὑγιαίνων, ἐπέδραμον. καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. ἐπεὶ δέ μοι τῆς χάριτος ταύτης ὁ Κυνήγιος ὑπόθεσις γέγονεν, οἷος εἶ τῷ περιόντι τῆς εἰς τὸ εὐεργετεῖν ἐξουσίας, οὐχ᾽ ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐεργέτας ἡμῶν καλῶς ποιεῖν· εὐεργέτης δὲ ἡμῶν οὗτος, καθὼς εἴρηται, τῶν παρὰ σοῦ γραμμάτων ἀφορμὴ γενόμενος ἡμῖν, ἢ ὑπόθεσις, καὶ διὰ τοῦτο εὖ παθεῖν ἄξιος. διδασκάλους δὲ τοὺς ἡμετέρους, εἰ μὲν [1] ὧν τι δοκοῦμεν μεμαθηκέναι, ζητοίης, Παῦλον εὑρήσεις, καὶ Ἰωάννην, καὶ τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους τε, καὶ προφήτας, εἴ γε μὴ τολμηρὸν ἡμῖν τὴν διδασκαλίαν οἰκειοῦσθαι τῶν τοιούτων διηγημάτων, [2] οἷς περὶ τῆς ὑμετέρας λέγοις σοφίας, ἣν κρίνειν ἐπιστήμονές φασι, ἀπὸ σοῦ πηγάζουσαν, ἐν μετοχῇ τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι πᾶσιν, οἷς τινὸς καὶ μέτεστι λόγου. ταῦτα γὰρ ἤκουσα πρὸς πάντας διηγουμένου τοῦ σοῦ μὲν μαθητοῦ, πατρὸς δὲ ἐμοῦ, καὶ διδασκάλου τοῦ θαυμαστοῦ Βασιλείου. ἴσθι με μηδὲν ἔχοντα [3] λιπαρὸν ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων διηγήμασιν, ἐπ᾽ ὀλίγον τῷ ἀδελφῷ

epistolam partim ægrotantem, partim verò optimè valentem perlegisse. Et de his quidem hactenus. Quoniam verò Cynegius causa fuit, cur mihi abs te gratia ista proveniret, tu superabundanti illa tuâ ad benefaciendum facultate, non nos tantùm beneficiis prosequi potes; sed & eos, qui nos beneficiis complectuntur. Cynegius autem, ut diximus, beneficii nobis est auctor, qui occasio & causa fuit, cur abs te literas acciperemus, & propterea dignus, qui etiam beneficiis afficiatur. Porrò si quæris magistros, ex quibus nonnihil nos didicisse videmur, Paulum, Joannem, cæterosque Apostolos, & Prophetas extitisse reperies, nisi fortè audacius videatur, ejus nobis artis scientiam sumere, [2] in qua, quantùm spectat ad res disciplinæ vestræ, adeo excellis, ut ejus rei periti judices hujusce artis præcepta à te, velut ex plenissimo fonte, profluentia, in alios, quotquot aliquâ dicendi facultate pollent, derivari existiment. Talia enim tuum quidem discipulum, patrem verò meum, atque magistrum, admirabilem illum Basilium de te palàm dicentem sæpiùs audivi. Scias me nullâ in hauriendis magistrorum documentis [3] felicitate usum fuisse, quippe qui modico tem-

1 Lego, εἰ μὲν ὧν ἄν τι; nisi quis emendandum censuerit, εἰ μὲν ὧν τι.

2 Locus, ni fallor corruptus. Vide tamen an articulus οἷς, ad ὑμῶν, referatur, ut sit, *ejus nobis artis scientiam sumere, de quibus tuam sapientiam prædicas, quam ejus rei periti judices, &c.*

3 Ita hic locus emendandus mihi videtur; nam in Vaticano codice, λυπηρὸν, contrario planè sensu scribitur.

tempore cum fratre versatus fuerim, & tantùm me divina ejus lingua cultum expolitumque reddiderit, quantùm satis est ad eorum [1] (ignorantiam) dignoscendam, qui eloquentię sacris haud initiati sunt; deinde verò cum ipso, si quando otium suppetebat, studiosissimè conversantem, magno vestræ elegantiæ amore flagrasse, nec tamen illius compotem unquam fuisse. Igitur si, quantùm ad nos attinet, nullus, ut censeo, magister nos docuit; & alioquin si opinionem, quam de nobis habes, nefas est falli; quin potiùs verax est sermo vester, & nos, vel te ipso judice, rejiciendi prorsus non sumus; da mihi, ut hujus rei originem causamque ad te referam. Nam si Basilius quidem nostræ qualiscunque in dicendo facultatis auctor est; ejus autem divitiæ è tuis thesauris depromptæ sunt; tuis utique bonis potimur, etsi per alios acceperimus. Sin verò exigua hæc sunt, parum etiam aquę & si in amphoris sit, è Nilo tamen est.

φῷ συγγεγονότα, καὶ τοσοῦτον παρὰ τῆς θείας γλώττης ἐκκαθαρέντα, ὅσον ἐπιγνῶναι μόνον τὴν ([1]ἄγνοιαν) τῶν ἀμυήτων τοῦ λόγου· ἔπειτα μέντοιγε, καὶ τούτῳ, εἴποτε σχολὴν ἄγοιμι, τῷ σπουδὴν πᾶσαν ἐνδιατρίβοντα, ἐραστὴν γενέσθαι τοῦ ὑμετέρου κάλλους, καὶ τυχεῖν δὲ μηδέπω τοῦ ἔρωτος. εἰ μὲν οὖν, ὥσπερ αὐτὸς ἐγὼ κρίνω τὰ καθ' ἡμᾶς, ἐστὶν οὐδαμοῦ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν. εἰ δὲ τὴν σὴν ὑπόληψιν, ἣν ἐφ' ἡμῖν ἔχεις, μὴ ἀληθεύειν οὐ θέμις· ἀλλ' ἀληθῶς τινὲς ἐν τῷ λόγῳ καὶ ὑμεῖς, καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπόβλητοι παρὰ σοίγε κριτῇ, δὸς τολμῆσαί σοι τὴν τούτων τὴν αἰτίαν ἀναθεῖναι. εἰ γὰρ Βασίλειος μὲν τοῦ ἡμετέρου προστάτης λόγου· ἐκείνῳ δὲ ὁ πλοῦτος ἐκ τῶν σῶν ἦν θησαυρῶν, τὰ σὰ κεκτήμεθα, καὶ εἰ δι' ἑτέρων ὑπεδεξάμεθα. εἰ δὲ ὀλίγα ταῦτα, ὀλίγον ἐν τοῖς ἀμφορεῦσι τὸ ὕδωρ· ἀλλ' ἐκ τοῦ Νείλου ὅμως.

ΕΠΙ-

EPI-

1 Vocem semicirculis inclusam nos supplevimus, cùm in codice Vaticano lacuna sit.

2 Ita hic legendum videtur, licèt in Vaticano codice sit, τότι.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ιά.

[1] Ἑορτὴν ἄγειν σύνηθες τοῖς Ῥωμαίοις περὶ [2] τὴν χειμέριον ὥραν, τρόπον κατά τινα πάτριον, ὅτε τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν ἄνω χώραν ἀναποδίζοντος, πλεονάζειν ἄρχεται τὸ ἡμερήσιον μέτρον. ἱερὰ δὲ νενόμισται τοῦ μηνὸς ἡ ἀρχὴ, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἡμέρας τὸ πᾶν ἔτος οἰωνιζόμενοι, δεξιάς τινας συντυχίας, καὶ εὐφροσύνας, καὶ πόρους ἐπιτηδεύουσι. τί βουλόμενος ἐντεῦθεν τοῦ γράμματος ἄρχομαι; ὅτι καὶ αὐτὸς διήγαγον τὴν ἑορτὴν ταύτην, παραπλησίως ἐκείνοις χρυσοφορήσας. ἦλθε γὰρ τότε καὶ εἰς τὰς ἐμὰς χεῖρας χρυσὸς, οὔ τοι κατὰ τὸν πάνδημον τοῦτον χρυσὸν, ὃν ἀγαπῶσιν οἱ ἄρχοντες, καὶ δωροφοροῦσιν οἱ ἔχοντες, τὸ βαρὺ, καὶ αἰσχρὸν, καὶ ἄψυχον κτῆμα· ἀλλ' ὃ παντὸς πλούτου τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν, ὑψηλότερόν ἐστιν, τὸ κάλλιστον ὄντως δέξιωμα [3] κατὰ Πίνδαρον, τὰ σὰ, φημὶ, γράμματα, καὶ ὁ πολὺς ἐν ἐκείνοις πλοῦτος. οὕτω γὰρ συνέβη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην προσφοιτήσαντά με τῇ μητροπόλει Καππαδόκων, ἐντυχεῖν τινὶ τῶν ἐπιτηδείων, ὅς μοι τὸ δῶρον τοῦτο, τὴν ἐπιστολὴν, οἷόν τι σύμ-

EPISTOLA XI.

[1] Feſtum agere more quodã patrio conſuetum eſt Romanis, quum [2] hyberno tempore, ſol ſuperiores cæli partes repetens, diurni ſpatii incrementum inchoat, Sacrum autem eſſe putant menſis initium, & ex hac die omen totius anni capientes, felicibus eventis, proſperitatibus, & bonorum omnium affluẽtiis auſpicandis vacant. Quorſum hoc epiſtolæ exordium? Quoniam & ipſe, æquè ac illi, auri donum adeptus, feſtum hunc diem egi. Nam ad meas quoque tunc manus pervenit aurum, non vulgare illud, quod Reges in pretio habent, & dono dant, qui eo abundant, rem, nempe, oneroſam, vilem, & inanimem; ſed quod apud cordatos viros omnibus divitiis excellentius eſt, pulcherrima ſanè res accipienti, ut [3] Pindarus loquitur, tuas, inquam, literas, & magnas earundem divitias. Contigit enim me illâ die ad Cappadocum Metropolim venientem, cum neceſſario quodam, & amico viro congredi, qui mihi donum iſtud, epiſto-

1 Reſponſiva eſt hæc epiſtola ad alteram, fortaſſe Libanii epiſtolam, ut ex rurſus factâ Cynegii mentione conjici poteſt.

2 Ita videtur hic legendum, licèt in codice Vaticano ſit, περὶ τὴν χειμέριον τρόπον κατά τι πάτριον. Nam idem Nyſſenus in epiſtola 1. ad Euſebium, ait κατὰ τὴν χειμέριον ὥραν, τοῦ ἡλίου πρὸς τὸν ἄνω δρόμον ἀναποδίζοντος. Vide Libanium in ἐκφράσει καλανδῶν, in Tomo I. ejuſdem operum edit. Morellianę pag. 178. qui hanc Nyſſeni epiſtolam non mediocriter illuſtrat.

3 Verba iſta in his, quæ nobis ſuperſunt, Pindari operibus non reperio.

epistolam, nempe, tuam, velut quoddam festivitatis symbolū, obtulit. Ego autem magnâ ex hoc eventu lætitiâ perfusus, lucri istius cunctis, qui aderant, copiam feci, omnesq; ejus participes facti sunt, totum quantum erat, singuli citra contentionem ullam adepti, neque tamen ego illius quicquam minus habui; literæ enim tuæ manus cunctorum pervagantes, propriç uniuscujusq; divitiæ factæ sunt, dum alii pluries legendo memoriæ, alii tabulis earum verba commendant, & rursus ad meas rediere manus, majus mihi gaudium afferentes, quàm divitum oculis auri materies suppeditat. Quoniam igitur agricolis quoque, ut exemplo ex familiaribus rebus petito utar, multam ad secundos labores alacritatem confert [1]laus ex transactis laboribus percepta; da nobis quoque veniam, ut tuas ad nos literas, laudibus nostris refertas, veluti amicitiç semina jaciamus, & propterea scribamus, ut te ad scribendum rursus provocemus. Cæterum hoc gratiæ, & beneficii loco abs te peto in communem omnium utilitatem, ut de iis ampliùs non cogites, quæ sub epistolæ finem subobscurè apud nos comminatus es. Neque enim arbitror rectum esse judicium, quo sermonum elegantiam damnas, & idcirco silentium per totam vitam tibi indicendum esse decernis, quia nonnulli malè

σύμβολον ἑορτῆς προετείνατο. ἐγὼ δὲ περιχαρὴς τῇ συντυχίᾳ γενόμενος, κοινὸν προὔθηκα τοῖς παροῦσι τὸ κέρδος, καὶ πάντες μετεῖχον, τὸ ὅλον ἕκαστος, οὐ φιλονικοῦντες, καὶ οὐκ ἠλαττούμην ἐγώ· διεξιοῦσα γὰρ τὰς πάντων χεῖρας ἡ ἐπιστολὴ, ἴδιος ἑκάστου πλοῦτός ἐστι, τῶν μὲν τῇ μνήμῃ διὰ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως, τῶν δὲ δέλτοις ἐναπομαξαμένων τὰ ῥήματα, καὶ πάλιν ἐν ταῖς ἐμαῖς οὖσα χερσὶ, πλέον εὐφραίνουσα, ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολυχρύσων ἡ ὕλη. ἐπειδὴ τοίνυν καὶ τοῖς γεωργοῖς, χρήσομαι γὰρ ἐκ τῶν οἰκείων τῷ ὑποδείγματι, πολλὴν δίδωσι πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν πόνων τὴν προθυμίαν, τὸ τῶν πονηθέντων [1]ἀπόκροτον, σύγγνωθι καὶ ἡμῖν, ἅπερ αὐτὸς δέδωκας καταβαλλομένοις, καὶ διὰ τοῦτο γράφουσιν, ἵνα σε πάλιν πρὸς τὸ γράφειν ἐκκαλεσώμεθα. αἰτοῦμαι δὲ χάριν ὑπὲρ τοῦ βίου κοινὴν, ὅσα δι' αἰνίγματος ἡμῖν τὰ τελευταῖα τῆς ἐπιστολῆς ὑπηπείλησας, μηκέτι διανοεῖσθαι. οὐδὲ γὰρ καλῶς ἔχειν, φημὶ, κρίσεως, τίνες ἁμαρτάνουσι πρὸς τὴν βάρβαρον γλῶσσαν ἀπὸ τῆς ἑλλάδος αὐτομολοῦντες, καὶ μισθοφόροι στρατιῶται γενόμενοι, καὶ τὸ στρα-

1 Nisi mendum hic sit, ἀπόκροτον, nil aliud esse videtur, quàm *laus*, à κροτέω, *plaudo*.

ϛρατιωτικὸν σιτηρέσιον ἀντὶ τῆς ἐν τῷ λέγειν δόξης αἱρούμενοι, διὰ τοῦτό σε καταδικάζειν τῶν λόγων, καὶ ἀφωνίαν τοῦ βίου καταψηφίζεσθαι. τίς γὰρ ὁ φθεγγόμενος, εἰ σὺ τὴν βαρεῖαν ταύτην ἀπειλὴν καὶ τῶν λόγων κυρώσειας; ἀλλὰ καλῶς ἔχει τάχα μνημονεῦσαί τινος τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας γραφῆς. κελεύει γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος τοὺς δυναμένους εὖ τι [1] (ποιεῖν) μὴ πρὸς τὰς γνώμας τῶν εὐεργετουμένων βλέπειν, ὡς φιλοτιμεῖσθαι μὲν τοῖς εὐαισθήτοις, ἀποκλείειν δὲ τοῖς ἀχαρίστοις τὴν εὐποιΐαν· ἀλλὰ μιμεῖσθαι τὸν τοῦ παντὸς οἰκόνομον, ὃς κοινὴν προτίθησι τῶν ἐν τῇ κτίσει καλῶν τὴν [2] μετουσίαν, ἀγαθοῖς τε, καὶ μὴ τοιούτοις. πρὸς ταῦτα βλέπων, ὦ θαυμάσιε, δὸς ἀεὶ τοιοῦτον τῷ βίῳ σαυτὸν, οἷον ὁ παρελθὼν ἔδειξε χρόνος. οὐ γὰρ τὸν ἥλιον οἱ μὴ βλέποντες, κωλύουσιν ἥλιον εἶναι. οὔκουν οὐδὲ τὴν ἀκτῖνα τῶν σῶν λόγων ἀμαυροῦσθαι καλῶς ἔχει διὰ τοὺς μεμυκότας τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια. τὸν δὲ Κυνήγιον εὔχομαι μὲν, ὥστε μάλιστα μὲν πόῤῥω τῆς κοινῆς εἶναι νόσου, ἣ νῦν τοὺς νέους κατείληφε· προσέχειν δὲ καὶ τὸ [3] ἑκούσιον τῇ περὶ τοὺς λόγους σπουδῇ· εἰ δὲ ἄλλως ἔχει,

δίκαιόν

malè agunt, dum relictâ Græcorum linguâ ad barbaras transfugiunt, & mercenarii milites facti, militare ſtipendium dicendi gloriæ præferunt. Quis enim rectè ampliùs loquetur, ſi gravis hæc tua adversùs eloquentiam comminatio rata habeatur? Sed & non alienum erit è Scripturâ noſtrâ aliquid cōmemorare. Jubet enim lex noſtra, eos, qui hominibus aliquâ in re [1] (prodeſſe) valent, nō debere ad eorum, qui beneficiis afficiendi ſunt, animum reſpicere, ita ut qui bonâ quidem mente præditi ſunt, beneficiorum noſtrorum compotes fiant; ingratis verò omnis eadē conſequendi aditus præcludatur; ſed potiùs vult, ut orbis moderatorem imitentur, qui probos æquè, ac improbos omniū mundi bonorum conſortes facit. Ad hæc reſpiciens, Vir admirande, talem te ipſum nūc præbe, qualem præteritum tempus oſtendit. Neque enim ſolem, non eſſe ſolem cæci unquā effecerint: neque par eſt tuorum ſermonum radios propter eos obſcurari, qui hebetes habent animæ ſenſus. Cynegium autem ab hoc communi morbo, qui nunc juniores quoſque corripuit, quàm maximè abeſſe, & eloquentiæ ſtudiis ultro ac ſponte incumbere valde opto. Quod ſi

aliter

1 Verbum, ποιεῖν, nos ex conjecturâ ſupplevimus; nam in Vaticano codice hic lacuna eſt.

2 Ita emendandum cenſeo Vatic. cod. in quo malè ſcribitur, μετάνοιαν.

3 Et hic neceſſariò emendandum cenſeo Vaticanum codicem, in quo legitur, ἀκούσιον.

aliter sentiat, æquum est, ut & nolentem cogamus, propterea quòd miseri sint, magnoq; dedecore nunc afficiantur, qui ante hoc tempus eloquentiæ studia deseruerunt.

δίκαιόν ἐστι, καὶ μὴ βουλόμενον αὐτὸν ἐκβιάζεσθαι, ἐν ᾧ νῦν ὄντες οἱ πρὸ τούτου τῶν λόγων ἀποστατήσαντες, ἐλεεινοί τινές εἰσιν ὑπ' αἰσχύνης καταδυόμενοι.

EPISTOLA XII.

[1] QUum rerum ferè omniũ, quæ possessores suos felices faciunt, pauperes nos Cappadoces sumus; præ cæteris tamen eorum penuriâ laboramus, [2] qui describendis libris operam navant; idque sanè causa fuit, cur tam serò te literis alloquar. Nam cùm ante multum temporis, hæreseos [3] confutationem elucubrassem, hominis, qui illam transcriberet, copia non erat; [4] (tanta) librariorum penuria nobis est, quæ sanè in eam opinionem nos haud immeritò potest (adducere,) ut socordes, vel ad scribendum

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ιβ'.

[1] ΚΑὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων μικροῦ δεῖν, ὅσα ποιεῖ τοὺς κεκτημένους εὐδαίμονας, πένητες οἱ Καππάδοκες ἡμεῖς, πλέον δὲ πάντων [2] πένητες τῶν γράφειν δυναμένων· τοῦτό τοι καὶ τῆς πολλῆς τοῦ λόγου βραδυτῆτος αἴτιον· περὶ πλείονος γάρ μοι χρόνου πεπονημένης τῆς πρὸς τὴν αἵρεσιν [3] ἀντιῤῥήσεως, ὁ μεταγράφων οὐκ ἦν [4] (τοσαύτη τῶν) γραφέων ἡ ἀπορία, ῥαθυμίας ἡμῖν κατὰ τὸ εἰκὸς, ἢ τῆς περὶ τὸν λόγον ἀσθενείας προσε(νέγκουσα) ὑπόνοιαν. ἀλλ'

1 Ad quemnam hæc epistola scripta sit, divinare non possumus; quanam autem occasione scripta fuerit, ex ejusdem lectione liquidò apparet.

2 De hac Librariorum apud Cappadoces penuriâ, clarè etiam conqueritur S. Basilius in fine epist. 167. & subobscurè in epistola 341.

3 Videtur loqui Nyssenus non de antirrhetico adversùs Apollinarem; sed de alio ejus magno opere adversùs Eunomium; prioris enim operis non admodum prolixi exemplar unum facilè Nyssenus conficere potuisset; posterius verò opus multis, iisque longissimis libris constat. Scripta est itaque hæc epistola paulò post Constantinopolitanam I. generalem synodum; nam uno ante ejus synodi celebrationem anno libros illos edidisse Nyssenum, scitè probat Hermantius in vitâ S. Basilii lib. 8. cap. 23.

4 In hac, & sequentibus epistolis lacunæ multæ reperiuntur in codice Vaticano, non Librarii culpâ, sed quia in alio codice, ex quo ante quingentos annos Vaticanus transcriptus fuit, nonnullæ erant paginæ, in unâ earum extremâ parte vetustate consumptæ, quarum defectum accuratè adeo antiquus Vaticani codicis scriptor repræsentavit, ut deficientium verborum numerum, relicto nunc majori, nunc minori spatio diligentissimè designaverit. Nos autem, ne tot hiatus in earundem epistolarum contextu conspicerentur, lacunas illas, habitâ ratione majoris, minorisve intervalli, quod antiquus librarius reliquit, ex ingenio supplevimus, & conjecturas nostras semicirculis inclusimus, ne eas pro Nysseni verbis quispiam acciperet.

ἀλλ᾽ ἐπειδὴ νυνὶ γοῦν καὶ Θεοῦ χάριν ὅ, τε γράφων, καὶ ὁ δοκιμάζων τὰ γεγραμμένα (πάρεστιν, τοῦτον) ἀπέσταλκα ὑμῖν, οὐ καθώς φησιν ὁ Ἰσοκράτης, [1] δῶρον τὸν λόγον· οὐδὲ γάρ τοι (οὗτον εἶναι) λογίζομαι, ὡς ἀντὶ κτήματος τῷ δεξομένῳ γενέσθαι· ἀλλ᾽ ὡς ἂν γένοιτο ἡμῖν (τοὺς ἐν τῷ νυνὶ) σφριγῶντας τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος καταθαρσῆσαι τῆς πρὸς τοὺς ἐναντίους μάχης, ἐν τῇ τοῦ (ἀγῶνος πείρᾳ) τὸ τῆς νεότητος εὐθαρσὲς ἀνεγείροντας. εἰ δὲ φανείη τι τῶν ἐκ τοῦ λόγου, καὶ τῆς (σπουδῆς) ἄξιον, δοκιμάσαντες μέρη τινὰ, τὰ περὶ τῶν ἀγώνων μάλιστα, ὅσα τῆς (αὐτῆς) ἰδέας, ἀνενέγκατο, ἴσως δέ τινα καὶ τῶν δογματικῶν, φανήσεται ὑμῖν οὐκ ἀχαρίστως (εἰρημένα.) ἅπερ δ᾽ ἂν γινώσκοιτε, δηλονότι ὡς διδασκάλῳ καὶ διορθωτῇ ἀναγνώσεσθε (τῷ μὴ πράττοντι) οἷόν τι ποιοῦσιν [2] οἱ τῇ σφαίρᾳ παίζοντες, ὅταν τριχῇ διαστάντες ἀντιπέμπωσι ....

ἐν

dum infirmi atque imbecilles esse videamur. Quoniam verò nunc Dei munere nobis (adest) & qui describat, & qui ab aliis descripta corrigat, misi vobis non [1] muneris loco, quemadmodum Isocrates ait, tractatum istum; neque enim (talem esse) arbitror, ut lucri, vel possessionis alicujus loco haberi possit; sed ut nobis facilè accidat, vos (nunc) in ipso juventutis flore constitutos, excitatâ in (pugnæ discrimine) juvenili audaciâ, ad aggrediendos hostes, alacres promptosque reddere. Quòd si in eo tractatu quidpiam occurrat, (quod accuratiore studio, & animadversione) dignum vobis visum fuerit; si quasdam operis partes examini subjicietis, eas præcipuè, quæ acrius cum hæresi certamen præcedunt, & quotquot alia relationem ad (idem) materiæ genus habent; nonnulla etiam ad ipsum dogma pertinentia, vobis fortasse videbuntur haud inscitè (dicta fuisse.) Quæcumque autem talia esse deprehenderitis, ea sanè tanquam magistro, & correctori, iis legetis, (qui non faciunt) quemadmodum [2] pilæ lusores facere solent, quum in trigonum distantes, pilam invicem excipiunt, & cum dexteri-

tate

1 Ita hunc locum emendavimus ex Isocratis oratione ad Demonicum, in cujus exordio, quæ Nyssenus laudat, habentur; nam in Vaticano codice corruptissimè scribitur, δῶρον τὸν λόγον. Sic id. m Nyssenus in epist. primâ ad Eusebiū, ὃς διὰ τοῦτο δῶρον τὴν ἐπιστολὴν τοῖς φιλολόγοις νομίζω.

2 Describit in hac epistolâ Nyssenus, vel trigonalem, vel alium eidem planè similem, pilæ ludum, ejusque verba non modicam lucem afferunt iis, quæ de eo ludi genere tradunt post Sipontinū in Martialem, Mercurialis de arte Gymnasticâ lib. 2. cap. 5. Rosinus Antiq. Roman. lib. 5. cap. 1. & in eundem Dempsterus pag. 334. Faber in Agonistico lib. 1. tit. 6. & Vossius de quatuor Artibus popularibus in Gymnasticâ §. 65.

tate remittunt: deludunt autem illum, qui in eorum medio prosilit, dum simulato vultûs motu, & quodam manûs gestu, dextrorsum, vel sinistrorsum se pilam missuros esse ostentantes, ab eâ, quò ipsum accurrere vident, (parte) pilæ iactum avertunt, & ejusdem spem arte fallunt. Talia plerumque (à nobis) modò fiût, qui seriò, bonâque fide agendi studio prætermisso, callidè cum hominibus, veluti pilâ, ludimus, dum bonâ spe, quam (prætendimus,) fidentium nobis animos sinistris factis decipimus. Literæ reconciliati animi indices, benevolentiæ significationes, tesseræ, dona, conjunctio animorum per literas inita, hæc omnia sunt simulati pilæ jactus, dexterâ versùs partem præmōstrati; sed in eorum bonorum locum, quæ inde expectamus, accusationes, insidiæ, calumniæ, maledicentiæ, injuriæ, & sententiarum, unâ tantùm parte auditâ, rapinæ succedunt. O vos ab omni spe felices, quos hujuscemodi hominum nequitiæ non vetant, quominus fidenter, audacterque de Deo loquamini. Veruntamen hortamur vos, ut non ad res nostras, sed ad eā, quæ

... [1] ἐν εὐστοχίᾳ τὴν βολὴν, ἄλλο παρ᾽ ἄλλου διαδεχόμενοι· διαπαίζουσι δὲ τὸν ἐν τῷ μέσῳ ... [2] ἀναπηδῶντα τῇ ἐσχηματισμένῃ τοῦ προσώπου ὁρμῇ, καὶ τῇ ποιᾷ τῆς χειρὸς ἐνδείξει (κατὰ τὸ) δεξιὸν, ἢ εὐώνυμον τὴν βολὴν προδείξαντες, ἐφ᾽ ὅπερ ἂν ἴδωσιν αὐτὸν ὁρμῶντα [3] (μέρος) ἀποπεμπόμενοι, καὶ τὴν ἐλπίδα δι᾽ ἀπάτης ἐψεύσαντο. τοιαῦτα κατορθοῦν) καὶ νῦν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς (ἡμῖν,) οἱ τὸ σπουδάζειν ἀφέντες, ἐν εὐφυΐᾳ τοὺς ἀνθρώπους σφαιρίζομεν, ἀντὶ τῆς δεξιᾶς ἐλπίδος, ἣν [4] (προτείνομεν) τῇ σκαιότητι τῶν γινομένων τὰς ψυχὰς τῶν ἐλπιζόντων ἡμῖν παρακρουόμενοι. γράμματα καταλλακτήρια, φιλοφροσύναι, σύμβολα, δῶρα, ἀγαπητικὴ διὰ γραμμάτων περιπλοκὴ, ταῦτά ἐστι τῆς σφαίρας ἡ ἔνδειξις, ἡ κατὰ τὸ δεξιὸν προδεικνυμένη. ἀλλ᾽ ἀντὶ τῆς ἐλπισθείσης διὰ τῆς εὐφροσύνης, κατηγορίαι, συσκευαὶ, διαβολαὶ, μέμψεις, ἐγκλήματα, μονομερῶν ἀποφάσεων ὑφαρπαγαί. μακάριοι τῶν ἐλπίδων ὑμεῖς, οἱ διὰ τῶν τοιούτων τὴν πρὸς Θεὸν παῤῥησίαν πραγματευόμενοι. ἀλλὰ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, μὴ πρὸς τὰ ἡμέτερα βλέπειν. ἀλλὰ πρὸς τὴν δε- … ἀποπ-

1. 2. In his duabus lacunis, cùm sine ullo supplemento sensus constet, supervacaneum videtur quidpiam addere; quod si istas quoque implere lubet, in priori fortasse legendum, ἀντιπέμποντες τὴν σφαῖραν ἐν εὐστοχίᾳ τὴν βολὴν; in posteriori verò addendum videtur pronomen, αὐτῶν.

3 Vide an meliùs sit, ἐφ᾽ ὅπερ ἂν ἴδωσιν αὐτὸν ὁρμῶντα, ἐκεῖθεν ἀποπεμπόμενοι.

4 Vide an supplendum hîc, προτείνομεν, quo verbo in hac eâdem epistolâ non semel utitur Nyssenus.

ἀποτικὴν τοῦ εὐαγγελίου διδασκαλίαν· τίς γὰρ ἂν ἑτέρω τῶν ὀδυνῶν παραμυθία γένοιτο ἂν ἄλλος ἑαυτὸν ταῖς ὀδύναις ὑπερβαλλόμενος, ὡς δ' ἂν τὴν ἰδίαν διέξοδον λάβῃ τὰ πράγματα. ὥς φησι, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. σὺ δέ μοι, ὦ ἄριστε, πράττειν σεαυτοῦ ἀξίως, καὶ τῷ Θεῷ ἐλπίζειν, καὶ μὴ ἐγκόπτεσθαι πρὸς τὸ καλός τε, καὶ ἀγαθὸς εἶναι, διὰ τὰ παρ' ἡμῶν ὑποδείγματα· ἐπιτρέπειν δὲ τῷ Θεῷ τῷ δικαιοκρίτῃ τὴν συμφέρουσάν τε, καὶ δικαίαν τῶν πραγμάτων ἀπόβασιν, ταύτῃ τε ἄγειν, ὅπηπερ ἂν ἡ θεία κατευθύνῃ σοφία. πάντως οὐδὲ ὁ Ἰωσὴφ τῷ φθόνῳ τῶν ἀδελφῶν ἐδυσχέραινε, διότι τῶν ὁμογενῶν ἡ κακία ὁδὸς αὐτῷ πρὸς τὴν βασιλείαν ἐγένετο.

quã Dominus in Evangeliis tradidit, doctrinã reſpiciatis; quid enim præſidii, ut ſuæ meliùs res procedant, mœrore afflictus habere ab eo poteſt, qui ipſum calamitatibus ſuperat; ait autem Scriptura, *Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus.* Rom.12.10. Tu autem, Vir optime, fac digna te agas, Deo cõfide, nec infortunia noſtra te à bonis rectiſque operibus retrahant. Quod autem ad felicem rerum exitum attinet, id totum Deo commenda atque concrede, eoque modo age, quo divina ſapientia tibi agendum fore monſtrabit; nam nec Joſepho malè ceſſit invidia fratrum, quandoquidem conſanguineorum malitia viam ipſi ſtravit ad regnum.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ιγ'

[1] Ὑμᾶς μὲν ὁ πατὴρ τῶν οἰκτειρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν, διὰ τῆς ἰδίας ἐπισκοπήσειε χάριτος, καὶ παρακα-

EPISTOLA XIII.

[1] Vos quidem Pater miſericordiarum, & Deus 2.Cor.1.3. totius conſolationis, qui cuncta ſapienter ad utilitatem noſtram moderatur, gratiâ ſuâ gubernet, ſibique conciliet, faciens in vobis beneplacitum ſuum; & ve-

1 Elegantiſſimam hanc Nyſſeni epiſtolam ſcriptam fuiſſe ad Eccleſiam Nicomedienſem, non modò, quæ in ipſâ fit, Euphraſii Epiſcopi mẽtio demonſtrat, verùm etiam clarè colligitur ex aliis quibuſdam ejuſdem epiſtolæ locis, de quibus agimus in noſtrâ ad hoc opus præfatione. Scripta autem fuit poſt primam generalem Conſtantinopolitanam Synodum, cui Euphraſius interfuit, cùm poſt ejus mortem multæ in Eccleſia illâ turbæ iterum eſſent excitatę, quas dum hac epiſtolâ cõponere ſtudet Nyſſenus, fortiſſimis rationibus evincit, in Epiſcopi electione non tã mundanæ nobilitatis, atq; potentiæ, quàm animi virtutum rationem habendam eſſe,

& veniat super vos gratia Domini Nostri Jesu Christi, & ejus Spiritûs sancti communicatio, ut fiat vobis quidem afflictionum omnium, atque tribulationum solamen; (profectus verò) in omni virtute, ad Ecclesiæ tranquilitatem, & animarum vestrarum ædificationem, atque (laudem) gloriæ nominis ejus. Nos autem excusationem hanc nostram apud Charitatem vestram instituentes, dicimus, nec anteactis temporibus, nec post beati [1] Patricii [2] obitum, in suscipiendâ Ecclesiæ vestræ curatione, quemadmodum muneris nostri ratio postulabat, negligentes unquam fuisse; sed quoniam [3] (turbæ) multæ sunt in Ecclesiis nostræ curæ commissis, multa etiam corporis nostri infirmitas, unà cum ætate, ut par est, quotidie crescens, multa denique vestra neglectio nostrî, quandoquidem nullâ unquam ad nos excitandos, literarum collocutione usi estis, (nec) vllam cum Ecclesiâ nostrâ necessitudinem habuistis; cùm alioqui beatus [4] Euphrasius Episcopus

καλέσειεν ἑαυτῷ, ποιῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον, καὶ ἔλθοι ἐφ᾽ ὑμᾶς ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμῖν θεραπείαν μὲν πάσης θλίψεως, καὶ δυσχερίας, (προκοπὴν δὲ) πρὸς πᾶν ἀγαθὸν, εἰς καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἰκοδομὴν τῶν ὑμετέρων ψυχῶν, καὶ εἰς (ἔπαινον) τῆς δόξης τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. ἡμεῖς δὲ ταύτην ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀπολογίαν πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν ποιούμενοι, οὐκ ἠμελήσαμεν πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς κεχρεωστημένης ἡμῖν ἐπισκέψεως, ἢ ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ, (ἢ μετὰ) τὴν γενομένην τοῦ μακαρίου [1] Πατρικίου [2] μετάστασιν· ἀλλ᾽ ὅτι πολλαὶ μὲν αἱ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς Ἐκκλησιῶν [3] (ταραχαί·) πολλὴ δὲ ἡ τοῦ σώματος σαθρότης, ὡς εἰκὸς, προϊόντι τῷ χρόνῳ συνεπιδιδοῦσα· πολλὴ δὲ καὶ ἡ τῆς ὑμετέρας ἀγαθότητος εἰς ἡμᾶς ῥαθυμία, ὅτι οὐδεὶς οὐδέποτε λόγος εἰς προτροπὴν ἐν γράμματι, (οὐδὲ) σχέσις πρὸς τὴν καθ᾽ ὑμῶν Ἐκκλησίαν, τοῦ μακαρίου [4] Εὐφρασίου

τοῦ

1 Patricii hujus Nicomediensis Episcopi nulla, quod sciam, mentio in antiquis monumentis habetur.

2 Vox, μετάστασις, potest etiam significare translationem, & exilium; sed utrûque sensum excludere videtur vox μακάριος, quæ mortuorum epitheton plerumque esse solet.

3 Vide, an supplendum potiùs sit; φροντίδας, ut respexisse videatur Nyssenus ad curam illam componendarum per Ponticam Diœcesim turbatæ nimiùm Ecclesiæ rerum, quam sibi, & Helladio Cæsariensi, ac Otrejo Melitinensi Constantinopolitana prima generalis Synodus commisit. Vide Baronium an. 381. tom. 4. pag. 445. & Hermantiû in Vita S. Basilii lib. 9. cap. 30.

4 Euphrasius Nicomediensis Episcopus Constantinopolitanæ primæ generali Synodo subscripsit; hinc autem apparet post eandem synodum scriptam fuisse hanc epistolam.

τῷ Ἐπισκόπῳ διὰ πάσης ὁσιότητος ἑαυτοῦ τε, καὶ ὑμῖν, οἷον σειραῖς τισὶ, τῇ ἀγάπῃ τὴν βραχύτητα ὑμῶν συνδήσαντος. ἀλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον τὸ τῆς ἀγάπης χρέος, ἢ παρ' ἡμῶν διὰ τῆς ἐπισκέψεως, ἢ παρὰ [1] τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας διὰ τῆς προτροπῆς ἀπεπληρώθη, νῦν γοῦν εὐχόμεθα τοῦ Θεοῦ, σύμμαχον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν καὶ τὴν ὑμετέραν εὐχὴν πρὸς Θεὸν συμπαραλαβόντες, διὰ τάχους, ὡς ἐστι δυνατὸν, ἐπιδημῆσαί τε ὑμῖν, καὶ συμπαρακληθῆναι, καὶ συσπουδάσαι, ὡς ἂν ὑφηγῆται ὁ Κύριος, ὥστε καὶ τῶν ἤδη γεγενημένων λυπηρῶν διόρθωσιν ἐξευρεῖν, καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀσφάλειαν· ὥστε μηκέτι [2] ὑμᾶς ἐν τῇ ἀσυμφωνίᾳ ταύτῃ διεσπασμένους, ἄλλου κατ' ἄλλην ὁρμὴν ἑαυτὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀπάγοντος, γέλωτα προκεῖσθαι τοῦ διαβόλῳ, ᾧ βούλημα, καὶ ἔργον ἐστὶν ἐξ ἐναντίου τοῦ θείου θελήματι, τὸ μηδένα σωθῆναι, μηδὲ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. πῶς γὰρ οἴεσθε ἡμᾶς, ἀδελφοὶ, θλίβεσθαι πρὸς τὴν ἀκοὴν τῶν διαγγειλάντων ἡμῖν τὰ ὑμέτερα, ὅτι οὐδεμία γέγονε τῶν ἐφεστώτων ἐπιστροφή· ἀλλ' ἡ τῶν ἅπαξ ἀποκλινάντων προαίρεσις ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς ἀεὶ φέρεται, καὶ ὥσπερ [3] ἐκ τοῦ ὀχετοῦ

ὕδωρ

ſcopus charitate, veluti catenis quibuſdam, ſeipſum, & vos cum humilitate noſtrâ ſanctiſſimè conjunxerit. Sed quamvis debitum charitatis officium, nec à nobis, curam Eccleſiæ veſtræ impendendo, nec à [1] veſtrâ religioſitate, ad id nos adhortando, expletũ antea fuerit; tamen aſſumptis nunc demum in votorum noſtrorum ſocietatem precibus veſtris, Deum oramus, ut nos quàm celeriter fieri poterit, ad vos venire permittat, ut invicem conſolemur, & Deo viam, rationemq; monſtrante, operam demus, ut iis, quæ dudum evenere, malis occurramus, & in poſterum ſecuri eſſe poſſimus, ne ampliùs hac veſtrâ diſcordiâ invicem divulſi, dum alius alio conſilio ſeſe ab Eccleſiâ ſeparat, Diabolo riſûs materiam præbeatis, cujus voluntas, atque opus eſt divinę voluntati contrarium, neminem ſalvum fieri, & ad veritatis cognitionem pervenire. Quanto enim putatis, Fratres, dolore nos angi, dum ex iis, qui de rebus veſtris nuncium afferunt; intelligimus, nullam rerũ apud vos mutationem de integro factam eſſe; ſed eos qui ſemel à mutuâ charitate declinarunt, eodem ſemper impetu ferri: & quemadmo-

1 Malè in Vaticano codice, ἡμετέρας.
2 Lego ὑμᾶς, ſenſu ita poſtulante; licet in Vaticano codice ſit, ἡμᾶς.
3 Fortaſſe legendum, ἐν τῷ ὀχετῷ.

admodum si aquæ rivus frequenter marginem superet, & sinistrorsum delapsus, defluat, ægrè fieri potest, ut ad pristinum cursum revocetur, subjacente, videlicet, solo, aquę impetu excavato, ni locus, unde aqua defluit, obstruatur; ita & eorũ, qui à fratrum communione discesserunt, animi affectio, semel à rectâ & sincerâ fide, præ contentionis æstu, veluti distorto cursu, deflectens, profundam jamdudum consuetudine fossam egit, ęgrèque ad pristinam charitatem, benevolentiamque revertitur. Quapropter rectore aliquo sapiente, atque eximio res vestrę opus habent, qui probè sciat in alveum quodammodo, aberrantes reducere, ut inordinatus hujus fluenti decursus ad primævum ordinem iterum possit revocari, & rursus pietatis segetes vobis multiplicentur, perennibus concordiæ aquis irrigatę. In hôc itaque negotio multum studii, atque alacritatis unusquisq. vestrûm adhibere debet, ut talis Episcopus Sancti Spiritûs gratiâ designetur, qui studiosè, quæ Dei sunt, solummodo (intueatur), & nunquam ad ea, de quibus adeo in hac vitâ solliciti sumus, oculos adjiciat. Propterea enim (antiqua) lex, arbitror, Levitas terrenæ hæreditatis exortes esse jussit, ut ejus possessionis loco solum Deum (privatim ac præcipuè) haberent, eumq;

ὕδωρ πολλάκις εἰς τὴν παρακειμένην ὄχθην ὑπερεκχεῖται, καὶ κατὰ τὸ πλάγιον διαδυὲν, ἀποῤῥέει, μὴ ἀποσφαλέντος δὲ τοῦ ὑπαιτίου τόπου, δυσανάκλητον γίνεται, κοιλανθέντος τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν τοῦ ῥεῖθρου φορὰν· οὕτως ἡ τῶν ἀποστάντων ὁρμὴ, ἅπαξ τῆς εὐθείας τε, καὶ ὀρθῆς πίστεως ἐκ φιλονεικίας παραῤῥυεῖσα, ἐνεβάθυνεν ἤδη τῇ συνηθείᾳ, καὶ οὐκ εὐχερῶς ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἐπανέρχεται χάριν. διὸ σοφοῦ τινὸς, καὶ μεγάλου χρήζει τὰ καθ' ὑμᾶς ἐπιστάτου, καλῶς τὰ τοιαῦτα ὀχετεύειν ἐπισαμένου, ὥστε δυνηθῆναι πάλιν τὴν ἄτακτον τοῦ ῥεύματος τούτου παρεκτροπὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀνακαλέσασθαι, ὡς ἂν πάλιν ὑμῖν τὰ τῆς εὐσεβείας ἁδρυνόιτο λήϊα, τῇ τῆς εἰρήνης ἐπιῤῥοῇ καταρδόμενα. διὰ ταῦτα πολλὴ χρεία ἐστὶ τῷ πράγματι παρὰ πάντων ὑμῶν σπουδῆς τε, καὶ ἐπιθυμίας, πρὸς τὸ ἀναδειχθῆναι προστάτην ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοιοῦτον, ὃς ὅλῳ τῷ ὀφθαλμῷ τὰ τοῦ Θεοῦ (βλέψῃ) μόνα, πρὸς οὐδὲν τῶν ἐν τῇ ζωῇ σπουδαζομένων μετεωρίζων τὸ ὄμμα· διὰ τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸν (παλαιὸν) νόμον ἀπόκληρον τῆς γηΐνης κληρονομίας τὸν Λευίτην ποιεῖν, ὡς ἂν μερίδα κτήσεως καθ' (ἑαυτὸν) τὸν Θεὸν μόνον ἔχοι, καὶ τοῦτο περιέποι διὰ παντὸς ἐν ἑαυτῷ τὸ κτῆμα,

πρὸς

de

πρὸς οὐδὲν ὑλῶδες (ἀποβλέπων) εἰ δέ τινες εἰσὶν, ἢ καὶ ἐσμὲν ἀδιάφοροι, μηδεὶς πρὸς τοῦτο βλέπων [1] ἐπὶ τὴν ... πείθω. οὐ γὰρ νόμος ἐστὶ τοῖς ἁπλοῖς πρὸς τὸ μὴ τὰ δέοντα πράσσειν, τὸ παρ' ἑτέροις (καλῶς) γινόμενον· ἀλλ' ὑμᾶς χρὴ τὰ ἑαυτῶν βλέπειν, ὅπως ἂν τὸ κρεῖττον γένοιτο [2] ἡ (σπουδὴ,) τῶν διεσκορπισμένων πάλιν εἰς τὴν τοῦ ἑνὸς σώματος ἁρμονίαν ἐπανελθόντων, καὶ τῆς πνευματικῆς εἰρήνης (ὑπὸ τῶν) εὐσεβῶς τὸν Θεὸν δοξαζόντων ἀνανεουμένης. πρὸς τοῦτο καλῶς ἔχει, οἶμαι, σκοπεῖν τὰ κατὰ τὴν ἐκ(λογῆ, ὡς) ἂν ὁ ἀναδεικνύμενος εἰς προστασίαν ἐπιτηδείως ἔχοι· γένος δὲ, καὶ πλοῦτον, καὶ κοσμικ(ὴν περιφάνειαν) ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς κατορθώμασιν ὁ ἀποστολικὸς οὐκ ἐνομοθέτησε λόγος· ἀλλ' εἰ (πᾶν τοῦτο) αὐτόματον ἕποιτο τοῖς προηγουμένοις, ὡς σκίαν κατὰ τὸ συμβὰν ἀκολουθοῦσαν, οὐκ ἀποβάλλομεν, (ἀλλ' οὐδὲν) ἧττον ἀγαπήσομεν τὰ προτιμότερα, κἂν χωρὶς τύχῃ. αἰπόλος ἦν ὁ Προφήτης (Αμὼς) ἁλιεὺς ὁ Πέτρος, καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης ὅ, τε τούτου ἀδελφὸς

de terrenis rebus nihil (solliciti,) apud se perpetuò custodirent. Quòd si nonnulli apud vos, aut etiam unusquisque vestrûm neutram in partem propendat, non idcirco debet aliquis ad agenda ea, quæ non decet, animum adjicere. Neque enim quod apud alios (rectè) agitur, id simpliciorum animos ad res malè gerendas debet inducere; sed oportet ea tantùm, quæ ad vos pertinent, attendere, ut (conatibus vestris) meliorem exitum sortientibus, id tandem consequamini, ut qui ab Ecclesiâ secesserunt, iterum ad ejus unitatem revertantur; & spiritualis pax (ab) his, qui piè Deum glorificant, instauretur. Præterea multùm expedire arbitror, ut (in Episcopi electione) quod justum, rectumque est, præ oculis habeatur; ut nempe idoneus, ad eam dignitatem promoveatur; genus autem clarum, divitias, & mundanæ (nobilitatis splendorem) Episcopi dotibus annumeranda esse, nunquam Apostolicâ sanctione statutum fuit; sed si (hæc omnia) ultro & non quæsita, in Episcopo reperiantur, ea utique, velut umbram, casu, & fortuitò comitantem, non rejicimus; (at nihilo) minus quæ præstantiora hisce rebus sunt, animi, scilicet, dotes, majori in pretio habebimus, tametsi illis omnibus caruerint. Caprarius erat Amos Propheta, piscator Petrus, eandem-

1 Fortasse hic legendum, supplendumque est, πρὸς τοῦτο βλέπων τῶν μὴ δεόντων ἀντέχεσθαι; nisi quis malit, ἐπὶ τὰ μὴ δέοντα καταβαίνειν, vel κινεῖσθαι.

2 Vide an melius sit, ἡ πραγματεία.

eandemque artem hujus frater Andreas, & sublimis Joannes exercebat, scenofactoriæ Paulus, operam dabat, publicanus erat Matthæus, cæteriq; omnes discipuli similiter, (non) Consules, non exercituum ductores erant, non Præfecti Prætorio, nec rhetoricis, & Philosophicis scientiis conspicui, sed pauperes, idiotæ, & è vilioribus artibus
Psal. 18. 5. accersiti; & tamen, *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Vi-*
1. Cor. 1. 26. *dete*, ait Apostolus, *vocationem vestram, Fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus.* Fortasse nunc etiam stultū quid humanis oculis ille videtur, qui propter paupertatem infirmus, vel propter corporis, non verò animi ignobilitatem obscurus apparet; sed quis scit, an super ejusmodi hominem, tametsi sublimibus, atque illustribus viris longè inferiorem, divina gratia unctionis cornu inclinet? Quidnam Urbi Romæ antiquis temporibus magìs cōducebat, nobilem ne aliquem, atque fastu tumentem Senatorii ordinis virum in Ecclesiæ Præpositum accipere, an potiùs Petrum piscatorem, cui nil ad gloriam ex mūdanis rebus suppetebat? Quæ domus, qui famuli, quæ posses-

φὸς Ανδρέας, καὶ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, σκηνοῤῥάφος ὁ Παῦλος, καὶ ὁ Ματθαῖος τελώνης, καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁμοίως ἅπαντες (οὐχ ὕ)πατοί τινες, καὶ στρατηλάται, καὶ ὕπαρχοι, ἢ κατὰ ῥητορικὴν, καὶ φιλοσοφίαν περίβλεπτοι· ἀλλὰ πένητες, καὶ ἰδιῶται, καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἐπιτηδευμάτων ὁρμώμενοι· καὶ ὅμως εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. βλέπετε, φησι, τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός. ἴσως τί μωρὸν καὶ νῦν ἐν τοῖς φαινομένοις τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀνθρωπίνων νομίζεται, ὅταν ἀσθενὴς ὑπὸ πενίας, ἢ ἄδοξος ἢ διὰ τὴν σωματικὴν δυσγένειαν. ἀλλὰ τίς οἶδεν, εἰ μὴ τούτῳ τὸ κέρας τῆς χρίσεως παρὰ τῆς χάριτος ἐπικλίνεται, κἂν τῶν ὑψηλῶν τε καὶ ἐμφανεστέρων μικρότερος ᾖ; τί λυσιτελέστερον ἦν τῇ Ρωμαίων πόλει τὸ καταρχὰς τῶν εὐπατριδῶν τινὰ, καὶ ὑπερόγκων ἐκ τῆς ὑπάτου βουλῆς εἰς προστασίαν λαβεῖν, ἢ τὸν ἁλιέα Πέτρον, ᾧ μηδὲν ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς εὐδοξίαν [a] ἐφόλκιον; τίς οἰκία,

[a] Fortasse legendum, ἐφόδιον; sed & dici posset Nyssenum ludere in voce, ἐφόλκιον, quæ naviculam, seu cymbam propriè significat, quasi diceret, Petrum nil ex terrenis rebus possedisse, quibus, veluti quadam naviculâ, ad mundanæ nobilitatis gloriam adnavigaret.

οἰκία, τίνες οἰκέται, ποῖα κτῆσις διὰ προσόδων τρυφὴν χορηγοῦσα; ἀλλ᾽ ὁ ξένος, καὶ ἄστεγος, καὶ ἀτράπεζος, τῶν τὰ πάντα ἐχόντων πλουσιώτερος ἦν, ὅτι διὰ τοῦ μηδὲν ἔχειν, τὸν Θεὸν εἶχεν ὅλον. οὕτω καὶ οἱ Μεσοποταμῖται, βαρυπλούτους ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς σατραπείας, πάντων ἐδοκίμασαν [1] τὸν Θωμᾶν εἰς ἐπιστασίαν ἑαυτῶν προτιμότερον, καὶ Τίτον Κρῆτες, καὶ Ἱεροσολυμῖται Ἰάκωβον, καὶ ἡμεῖς οἱ Καππαδόκαι τὸν [2] Ἑκατόνταρχον, τὸν ἐπὶ τοῦ πάθους τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου ὁμολογήσαντα, πολλῶν ὄντων κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον λαμπρῶν ἐν γένει, καὶ ἱπποτρόφων, καὶ τοῖς ἐν τῇ συγκλήτῳ [3] πρωτείοις σεμνυνομένων, καὶ κατὰ πᾶσαν δὲ Ἐκκλησίαν (ἰδεῖν ἐστὶ) τοὺς κατὰ Θεὸν μεγάλους, τῆς κοσμικῆς περιφανείας προτιμηθέντας. πρὸς ταῦτα βλέπειν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἶμαι δεῖν καὶ ὑμᾶς, εἴ γε μέλλοιτε πάλιν τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἐκκλησίας ὑμῶν ἀνακαλεῖσθαι ἀξίωμα. οἴδατε γὰρ παντὸς μᾶλλον τὰ ὑμέτερα διηγήματα,

ὅτι

possessiones proventibus suis rerum omnium affluentiam suppeditantes? sed peregrinus homo, domo, & victu carens, ditior illis erat, qui omnia possidebant, quia nihil possidendo, Deum totum obtinuit. Ita & Mesopotamiæ incolæ, tametsi inter ipsos ditissimi satrapiarum rectores essent, nihilominus [1] Thomam cunctis digniorē esse censuerunt, quem sibi ipsis præficerent. Ita & Titum Cretenses, & Hierosolymæ cives Jacobum in Episcopum elegerunt, nosq; Cappadoces [2] Centurionem illum, qui passionis tempore divinitatem Domini fassus est, & si multi tunc temporis apud nos essent illustres genere, & nutritores equorum, quique primas in Senatu partes obtinerent. Quin & per universam Ecclesiam (cernere est) viros, qui secundùm Deum magni sunt, aliis mundanâ nobilitate conspicuis prælatos.

Opportunum autem arbitror, ut in præsenti ad hæc quoque respiciatis, si de antiquâ Ecclesiæ vestræ dignitate reparandâ soliciti estis. Nil enim vobis notum magìs est, quàm vestræ gentis

histo-

1 Thomam Apostolum Parthis Evangelium prædicasse antiqui Scriptores uno ore testatur. Hoc ampliùs affirmare videtur Nyssenus, eundem primum Mesopotamie Episcopum fuisse. Cæterum Satrapas, & Satrapias à Persis, & finitimis gentibus vocatas fuisse provincias, earumque rectores, notum est Eruditis.

2 Ex hoc Nysseni loco discimus Longinum Centurionem, qui lanceâ Christi latus in Cruce perfodit, primum Cæsareæ Episcopum fuisse. Sanè in Romano, aliisque vetustis Martyrologiis Longini hujus apud Cæsaream Cappadociæ passi, mentio habetur idibus Martii; sed ipsum Cæsariensis urbis Episcopum fuisse, nec Martyrologia, nec acta ejusdem Longini, ab Hesychio circa Christi annum 429. ut putant, conscripta, & à Bollando edita, testantur.

3 Ita emendandum censui Vaticanum codicem, in quo scribitur, πρώτοις.

historiæ, ex quibus apud vos ab antiquis temporibus, priusquam [1] vicina vobis civitas effloresceret, [2] Regiam sedem extitisse, nullamque aliam, præterquam urbem vestram principatum totius provinciæ obtinuisse constat. Et nunc quidem [3] ædificiorum pulchritudo, atque magnificentia periit; sed urbis pars, quæ ex civibus constat, ea utique, quod ad eorundem tum multitudinem, tum præstantiam attinet, pristinum adhuc splendorẽ retinet. Quapropter maximè decet, nil humilius illis, quæ vobis suppetunt, bonis (animo concipere;) sed par, atque dignum urbis vestræ nobilitate in pręsenti negotio studium adhibere, ut talem inter cives vestros Præpositum tandem invenire possitis, qui se non indignum vestrâ nobilitate præbeat. Siquidem turpe est, ac prorsus (absurdum,) navis quidem rectorem neminem fieri, qui ejus gubernandæ gnarus non sit; eum verò, qui ad Ecclesiæ clavum sedet, artẽ ignorare, qua secum navigantium animas in Dei portu salvas collocet. Quot (enim) propter rectorum imperitiã nau-

ὅτι ἐξ ἀρχαίου πρὶν τ̃ [1] γείτονα ὑμῶν ἐξανθῆσαι πόλιν, παρ' ὑμῖν ἦν [2] τὰ βασίλεια, καὶ τὸ προέχον ἐν πόλεσιν ὑπὲρ τὴν ὑμετέραν οὐκ ἦν· καὶ νῦν ὁ τῶν [3] οἰκοδομημάτων καλλωπισμὸς ἠφανίσθη, ἀλλ' ἡ ἐν τοῖς ἀνθρώποις πόλις, ἐν πλήθει τε, καὶ δοκιμωτάτοις (τῶν πολιτῶν) πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐξισοῦται κάλλος. οὐκοῦν πρέπον ἂν εἴη, μὴ ταπεινότερον τῶν προσόντων ὑμῖν ἀγαθῶν (φρονεῖν,) ἀλλὰ συνεπαίρειν τῇ περιφανείᾳ τῆς πόλεως, τὴν περὶ τῶν προκειμένων σπουδὴν, ὡς ἂν τοιοῦτον εὕρητε ἐπὶ τοῦ λαοῦ καθηγούμενον, ὡς μὴ ἀνάξιον ὑμῖν ἐπιδειχθῆναι. αἰσχρὸν γὰρ ἀδελφοὶ, καὶ παντάπασιν (ἄτοπον, τὸν) μὲν κυβερνήτην μὴ γίνεσθαι, εἰ μὴ τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμων εἴη· τὸν δὲ ἐπὶ τῶν οἰάκων τῆς Ἐκκλησίας καθήμενον, ἀγνοεῖν ὅπως ἂν τὰς τῶν συμπλεόντων ψυχὰς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Θεοῦ καθορμίσειε. πόσα (γὰρ γέγονε) δι' ἀπειρίας τῶν καθηγουμένων,

1 Nicæam Bithyniæ urbem intelligit, quę tunc temporis ad Metropoleos dignitatem jam evecta fuerat, cujus contentiones de primatu cum Nicomediensibus notissimæ sunt Viris Eruditis.

2 Antiqui enim Bithyniæ Reges apud Nicomediam sedem fixerant; quin & Diocletianus Imperator Nicomediæ sedem posuit, eamque ædificiorum multitudine, ac magnificentiâ Urbi Romæ parem reddere conatus est. Vide Lactantium de Mortibus persecutorum cap. 7.

3 Nicomedia siquidem terræ motu funditus subversa fuit, vicinis urbibus ex parte servatis, Datiano, & Cereale coss. anno 368. Æræ Christianæ, ut refert Ammianus Marcellinus lib. 17. cap. 13. Idatius in fastis, Socrates in hist. Eccl. lib. 2. cap. 39. & Hieronymus in Chronico. Vide Libanium in Monodiâ de ejusdem urbis subversione. Sed & reliquam Nicomediam Juliano imperante terræ motu collapsam fuisse idem Ammianus Marcellinus lib. 21. cap. 31. testatur.

μένων, αὐτάνδρα τῶν Ἐκκλησιῶν ἤδη ναυάγια. τίς ἂν ἐξαριθμήσηται τὰ ἐν ὀ(φθαλμοῖς,) μὴ ἂν συμβάντα, εἴτις ἦν που ἐν τοῖς καθηγουμένοις κυβερνητικὴ ἐμπειρία. ἀλλὰ καὶ τὸν σίδηρον (οὐ τοῖς) ἀτέχνοις, τοῖς δὲ ἐπιστήμοσι τῆς χαλκευτικῆς εἰς τὴν τῶν σκευῶν ἀπεργασίαν καταπιστεύομεν· οὐκοῦν καὶ τὰς ψυχὰς τοῖς καλῶς ἐπισταμένοις τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζέσει καταμαλάσσειν, ἐγχειριστέον, ὃς διὰ τῆς τῶν λογικῶν ὀργάνων τυπώσεως, σκεῦος ἐκλογῆς τε, καὶ εὔχρηστον ἕκαστον ὑμῶν ἐπιτελέσειε. τοιαῦτα ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐγκελεύεται, διὰ τῆς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς πᾶσι νομοθετῶν τοῖς ἀκούουσιν, ἐν οἷς, φησὶ, δεῖν τὸν Ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι. ἆρ' ἦν τούτου μόνου τῷ Ἀποστόλῳ μέλει, ὅπως ὁ τῆς ἱερωσύνης προεστηκὸς, τοιοῦτος εἴη; καὶ τί τοσοῦτον κέρδος, εἰ ἐν ἑνὶ τὸ ἀγαθὸν κατακλείοιτο; ἀλλ' οἶδεν, ὅτι τῷ προέχοντι συμμορφοῦται τὸ ὑποχείριον, καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ καθηγουμένου, τῶν ἑπομένων γίνεται. ὃ γάρ ἐστιν ὁ διδάσκαλος, τοῦτο καὶ τὸν μαθητὴν ἀπεργάζεται· οὐ γάρ ἐστι τὸν τῇ χαλκευτικῇ τέχνῃ μαθητευόμενον, ὑφαντικὴν ἐξασκῆσαι, ἢ ἱστουργεῖν διδασκόμενον, ῥήτορα, ἢ γεωμέτρην γενέσθαι· ἀλλ' ὅπερ ἐν τῷ καθηγουμένῳ βλέπει ὁ μα-

naufragia jam (fecerunt) Ecclesiæ? Quis enumerare poterit quæ (nostris oculis obversantur) mala, nunquam profectò eventura, si Ecclesiæ peritos aliquos gubernatores habuissent. Quin & fabrilis artis non rudibus, sed gnaris, ferrum ad fabricanda vasa tradimus; igitur & fidelium animæ, iis committendæ sunt, qui eas probè sciant, divinî Spiritûs fervore sublatâ duritie, molles reddere, & qui rationum momentis, ceu malleorum ictibus, unumquemque nostrûm in vas electionis, & Domino non inutile valeat efformare. Hujus rei nos rationem habere divinus jubet Apostolus, dum in epistolâ ad Timotheum de Episcoporum moribus legem, fidelibus cunctis observandam, sancivit, inquiens, Oportere Episcopum irreprehensibilem esse. *1. Tim. 3. 2.* Nunquid enim hoc tantùm curat Apostolus, ut qui sacerdotio fungitur, talis sit? Ecquod magnum lucrum esset, si uno tantùm homine probitas contineretur; sed planè novit Apostolus, præpositorum moribus subditos conformari, & recta ducis facta, illorum etiam, qui ipsum sequuntur, propria fieri. Etenim qualis est magister, talem & discipulum efficit; nam qui arti fabrili operam navat, is textor fieri nequit, sicut nec qui texere didicit, rhetor, vel geometra potest evadere; sed quod in magistro

gistro observat discipulus, id utiq; in se imitatione transfert; propterea, inquit Scriptura, Luc. 6. 40. *Perfectus erit omnis discipulus, quemadmodum magister ejus.* Quid igitur, Fratres? Nunquid humilis, modestus, moderatus, lucro non addictus, divinarumque rerum peritus, & morum probitate, atque mansuetudine præditus fieri poterit, qui hæc in magistro non conspexerit? Verùm non video, quomodo qui mundana tantùm didicit, spiritualis evadere valeat. Quomodo enim alicujus formam speciemque non referant, qui ad eundem sese componunt? Quid prodest sitientibus aquarii magnificentia, si aquâ vacuum sit? Quamvis enim multiformes columnę, côcinnè dispositę, fastigium sustollant in altum, quid potiùs in usum suum sitiens eligeret, lapides ne affabre dispositos intueri, vel fontem invenire, quantumvis ex ligneo canali defluat, solumque pellucidos, & potui gratos latices profundat? Ita, Fratres, iis, qui pietatem præ oculis habent, nulla ratio habenda esset exterioris speciei, atque pompę; & si quis amicorum numero effertur, & dignitatum copiâ superbit, & multis (annuis redditibus fruens, extollitur,) & ad genus suum (respiciens, gloriatur,) & undequaque fastu intumescit, talem utiq; hominem missum facere oportet, tan-

μαθητὴς, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν μετατίθησι. διὰ τοῦτό, φησι, κατηρτισμένος ἔσται πᾶς μαθητὴς, ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. τί οὖν, ἀδελφοί; ἆρα δυνατὸν ταπεινόφρονα γενέσθαι, καὶ κατεσταλμένον τῷ ἤθει, καὶ μέτριον, καὶ φιλοκερδείας κρείττονα, καὶ τὰ θεῖα σοφὸν, καὶ πεπαιδευμένον τὴν ἐν τοῖς τρόποις ἀρετήν τε, καὶ ἐπιείκειαν, ταῦτα ἐν τῷ διδασκάλῳ μὴ βλέποντα; ἀλλ' οὐκ οἶδα πῶς οἷόν τε τὸν κοσμικῶς μαθητευθέντα, πνευματικὸν γενέσθαι. πῶς γὰρ ἂν μὴ κατ' ἐκεῖνον εἶεν οἱ πρὸς αὐτὸν ὁμοιούμενοι; τί κέρδος ἐπὶ τοῖς διψῶσι τῆς τοῦ ὑδρείου μεγαλουργίας, ὕδατος ἐν αὐτῷ μὴ ὄντος; κἂν ἐν ποικίλοις σχήμασιν ἡ τῶν κιόνων ἐπάλληλος θέσις ἐπὶ τοῦ ὕψους ἀνέχῃ τὸν πέτασον; τί μᾶλλον ἂν ὁ διψῶν ἕλοιτο πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρείαν, λίθους εὖ διακειμένους βλέπειν, ἢ κρουνὸν εὑρεῖν, κἂν ἀπὸ ξυλίνου σωλῆνος ῥέῃ, μόνον διειδές τε, καὶ πότιμον τὸ νᾶμα προχέοντα; οὕτως, ἀδελφοί, τοῖς πρὸς τὴν εὐσέβειαν βλέπουσιν, ἀμελητέον ἂν εἴη τῆς ἔξω σκηνῆς, ἢ εἴ τις κομᾷ φίλοις, καὶ καταλόγοις ἀξιωμάτων ἁβρύνεται, καὶ πολλὰς ἐτησίας (προσόδους λαμβάνων, καυχᾶται,) καὶ πρὸς τὸ γένος ἑαυτοῦ (ἀφορῶν, μεγαλύνεται,) καὶ πανταχόθεν τῷ τύφῳ περιαυτίζεται, τοιοῦτον ἐᾶν, ὡς ξηρὸν ὑδρεῖον, ἅπερ μὴ

μὴ ἔχοι ἐν τῷ βίῳ τὰ προηγούμενα· ἀναζητεῖν δὲ, καθὼς ἂν ᾖ δυνατὸν, τῷ λύχνῳ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν ἔρευναν κεχρημένοι, κῆπος κεκλεισμένος, καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη, καθά φησι ἡ γραφὴ, ἵνα διὰ τῆς χειροτονίας .... [1] τῷ κήπῳ τρυφῆς, καὶ ἀναστομωθέντος τοῦ τῆς πηγῆς ὕδατος, κοινὸν γένηται κτῆμα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. (γένοιτο δὲ,) καὶ παράσχοι ὁ Κύριος εὑρεθῆναι διὰ τάχους ἐν ὑμῖν τοιοῦτον, ὃς ἔσται σκεῦος ἐκλογῆς, στύλος (ἐκκλησίας.) πιστεύομεν δὲ τῷ Κυρίῳ, ἔσεσθαι ταῦτα, εἴπερ ὑμεῖς βουληθείητε διὰ τῆς ὁμονοητικῆς (χάριτος τὸ) ἀγαθὸν συμφώνως ἰδεῖν, προτιμήσαντες τῶν ἰδίων θελημάτων, τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ἡμῶν (καὶ τὸ αὐτῷ δοκίμιον) καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον, ἵνα κατορθούμενον ἐν ὑμῖν τοιοῦτον ᾖ, ᾧ καὶ ἡμεῖς (χαιρόμεθα, καὶ ὑμεῖς) εὐφρήσετε, καὶ ὁ Θεὸς τῶν ὅλων ἐνδοξασθήσεται, ᾧ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

tanquam ficcum aquarium nisi iis præditus sit moribus, qui primum in rectâ vitæ institutione locum obtinent, & spirituali lucernâ ad scrutandum adhibitâ, inquirendus, quantùm fieri potest, hortus conclusus, & fons obsignatus, quemadmodum inquit Scriptura, ut [1] (reserato) per ordinationem voluptatis horto, & recluso aquæ fonte, in communem Ecclesiæ Catholicæ utilitatem cedat. (Faxit autem,) concedatque Deus, ut quàm citò inter vos talis vir inveniatur, qui sit vas electionis, & columna (Ecclesiæ.) Confidimus autem in Domino, fore ut hæc accidant, si (gratiâ,) quæ pacem concordiamque fidelibus conciliat, adjuti, ad id quod bonum rectumque est, concorditer animum intendere velitis, vestræ voluntati, Domini nostri voluntatem, (& quod ipsi probatur,) & placet, quodque perfectum est, præferentes; ita ut rectè facta vestra talia sint, quibus & nos (gaudeamus, & vos) exultetis, & universorum Dominus glorificetur, cui decet gloria in secula. Cant.4.12.

EPI-

1 Videtur hic legendum supplendumque esse, ἵνα διὰ τῆς χειροτονίας ἀνοιγμένῳ τῷ κήπῳ τρυφῆς, quam lectionem in versione latinâ secutus sum.

EPISTOLA XIV.

[1] QUàm pulchra rerum pulchrarum similitudo est, cùm expressam primigeniæ venustatis imaginem (servant). Nam animæ tuæ revera pulchræ expressissimam imaginem vidi in suavissimis tuis, (quas ut) alicubi Evangelium ait, ex abundantiâ cordis tui mellitas reddidisti; quamobrem te ipsum intueri, (tuâque) benevolentiâ, per comitatem illam, quæ in eisdem literis elucebat, potiri arbitrabar, easque sæpenumero (in manus) sumens, assiduèque percurrens, majore semper earum desiderio (affectus sum;) nullaque id agendi satietas erat, quippe quę, ut in rebus suâpte naturâ pulchris, atque egregiis usu evenit, voluptatem ex tuis literis ortam (excipere, ac terminare neutiquam potest.) Nam nec solis continuus, & liber aspectus ejus intuendi cupiditatem minuit, neque valetudinis prosperitas sui desiderium tollit; sic etiam nullam satietatē dari posse credimus ejus voluptatis, quæ ex probitate tuâ capitur, cujus excellentiam, atque præstantiam sæpe coram, nunc autem etiam per literas clarè cognovimus. Sed quemadmodū affici solent, qui ingentem ex aliquâ re sitim contrahunt; ita

Mat. 12. 34.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ιδʹ.

[1] ΩΣ καλὰ τῶν καλῶν ἐστὶ τὰ ὁμοιώματα, ὅταν ἐναργῆ τοῦ πρωτοτύπου κάλλους τὸν χαρακτῆρα (διασώζονται) τῆς γὰρ ψυχῆς σου τῆς ὄντως καλῆς εἶδον ἐναργεστάτην εἰκόνα ἐν τῇ τῶν γραμμάτων γλυκύτητι, (ἅπερ, ὡς) φησί που τὸ Εὐαγγέλιον, ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας σου, ἐμελίτωσας· καὶ διὰ τοῦτο αὐτόν σε προσορᾶν, καὶ (τό σου) εὔφρον καρποῦσθαι διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμμασι φιλοφροσύνης ἐνόμιζον, καὶ πολλάκις (εἰς χεῖρας) ἐπαναλαμβάνων τὰ γράμματα, καὶ συνεχῶς ἐπιὼν πρὸς μείζονα τὴν ἀπολαύσεως ἐπιθυμίαν (κατέστην,) καὶ κόρος τῶν γινομένων οὐκ ἦν. ὅς, καὶ ὡς ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ φύσιν καλῶν, καὶ τιμίων, τὴν ἡδονὴν διαπαύειν οὐ δύναται.) οὔτε γὰρ τοῦ προσορᾶν τὸν ἥλιον ἡ συνεχὴς μετουσία τὴν ὄρεξιν ἤμβλυνεν, οὔτε τῆς ὑγείας ἡ διηνεκὴς ἀπόλαυσις τὴν ἐπιθυμίαν ἔστησεν, οὔτε τῆς σῆς ἀγαθότητος, [2] ἣν κατὰ πρόσωπον πολλάκις, καὶ νῦν διὰ τοῦ γράμματος ἔγνωμεν, δύναμιν, πεπείσμεθα μέχρι κόρου προελθεῖν τὴν ἀπόλαυσιν. ἀλλ' οἷόν τι πάσχουσιν οἱ ἔκ τινος περιστάσεως διψῶντες ἀτέλεστα, ἤτοι

1 De hac epist. hoc unum tantùm conjicere possum, scriptam, nempe, fuisse, quo tempore Nyssenus ab Ecclesiâ exulabat; nam eâ de re conqueritur, simulque miserum Ecclesiarum Asię statū describit.

2 Fortasse legendum, ἣν κατὰ πρόσωπον.

οὕτω καὶ ἡμεῖς ὅσον ἐμφορούμεθα τῶν σῶν ἀγαθῶν, τοσοῦτο μᾶλλον διψώδεις γινόμεθα. εἰ δὲ μὴ θωπείαν τινὰ, καὶ ψευδῆ κολακείαν τὸν ἡμέτερον λόγον ὑπολήψῃ· πάντως δὲ [1] οὐχ ὑπολήψῃ, τά τε ἄλλα τοιοῦτος ὤν, οἷος εἶ, καὶ περὶ ἡμᾶς διαφερόντως, εἰ καί τις ἄλλος, χρηστός τε, καὶ γνήσιος, πάντως πιστεύσεις τοῖς λεγομένοις, ὅτι τὴν συνεχῆ τῶν δακρύων ἐπιῤῥοὴν ἡ τῶν γραμμάτων χάρις, οἷόν τι φάρμακον ἰατρικὸν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐγγενομένη, ἀνέστειλε, καὶ προσδοκῶμεν, τῇ τῶν ἁγίων εὐχῶν σου ἰατρείᾳ τὰς ἐλπίδας ἑαυτῶν ἐπερείδοντες, ὅτι τάχα, καὶ καθόλου τὸ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς ἡμῶν πάθος ἐξιαθήσεται· ἐπεὶ τό γε νῦν ἔχον, ἐν τοιούτοις ἐσμὲν, ὡς φείδεσθαι τῆς ἀγαπώσης ἡμᾶς ἀκοῆς, καὶ ἐπικρύπτεσθαι σιωπῇ τὴν ἀλήθειαν, ἵνα μὴ πρὸς κοινωνίαν τῶν ἡμετέρων κακῶν τοὺς γνησίως ἡμᾶς ἀγαπῶντας ἐφελκυσώμεθα. ὅταν γὰρ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι τῶν φιλτάτων ἀπολειφθέντες, ἐν πολεμίοις ἀναστρεφόμεθα, καὶ ἃ μὲν καταλιπεῖν ἐβιάσθημεν, τέκνα ἐστὶν, ἃ ταῖς πνευματικαῖς ἡμῶν ὠδῖσι τῷ Θεῷ γεννῆσαι κατηξιώθημεν, [2] (τῷ

τῆς

ita & nos quò magis tuis bonis explemur, eò magis eorundem quodammodo siti corripimur. Quòd si nullam assentationem, nullamque falsam adulationem dictis hisce nostris inesse censueris, quod profectò facies, cùm semper sis erga omnes, ac præsertim erga nos animo, si quisquam alius, liberali, & humanitatis pleno, fidem mihi prorsus habebis, tibi disertè affirmanti, tuarum literarum suavitatem meis oculis, medici cujusdam remedii instar, adhibitam, continuum lacrymarum mearum profluvium repressisse, nosque præterea spem omnem nostram in tuarum precum medelâ collocantes, planè confidere, fore ut quàm citò, hic animæ nostræ morbus penitus profligetur, cùm cæteroquin quòd ad præsẽs tempus attinet, in eo statu res nostræ sitæ sint, ut amicorum auribus parcendum, & veritas silentio occultanda nobis sit, ne in malorum nostrorum consortium eos, qui nos verè diligunt, pertrahamus; cùm, scilicet, animo nostro perpẽdimus, nos charissimis, atq; jucundissimis rebus destitutos, in bellis versari, & eos, quos deserere coacti sumus, filios esse, quos per spirituales nostros dolores Dño parere dignati fuimus, quiq; (dilectionis

1 Ita hôc in loco emendandum censui Vaticanum codicem, in quo scribitur, οὐχ ἅπαξ λάψῃ.

2 Vide an hæc, & proximè sequens lacuna sic meliùs expleri possit, κατηξιώθημεν, ἃ καὶ ἡμῖν ἡμῶν συνηρμοσμένα ἀγάπης, καὶ κακοπαθείας ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ἐπιτάττει πρὸς ἡμᾶς τὸ φιλόστοργον.

ctionis vinculo nobiſcum) conjuncti erant, & difficillimis perſecutionum temporibus, quantumvis gravibus ærumnis vexati, ſuæ tamen erga nos benevolentiæ (majorem ſemper eumulum addiderunt;) ac præterea domus unicè dilecta, fratres, (conſanguinei, ſodales,) familiares, amici, focus, menſa, cella penaria, ſtragulus, ſcamnum, ſaccus, (mutua colloquia,) lacrymæ, quæ omnia quàm dulcia ſint, & quantùm propter conſuetudinem ſui deſiderium excitent, (ſupervacaneum erit nos dicere,) cùm ſciamus te id etiam in tuis ad nos literis commemorare; quæ autem horum nobis loco ſucceſſere, ne quid moleſtum dicere videar, tute ipſe conſidera. Ad extrema vitæ redactus, rurſus quodammodo vivere incipio, (atque diſcere) cogor probatam nunc omnibus morum verſutiam, diſcipulus improbę (hujus) calliditatis ſerò factus, ita ut nunquā non rei turpitudinem erubeſcā. [3] At adverſarii hanc ſapientiam edocti, & ſervare quod didicerunt, & quod nondum ſciunt, facilè adinvenire poſſunt: longè itaque jaculantes, acriter pugnant, phalangem inter prœliandum addenſant, ad (ſuam tantùm utilitatem) præfantur, exaggerationi-

τῆς ἀγάπης) νόμῳ συνηρμοσμένα (ἡμῖν,) καὶ κακοπαθείαις ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ἐπι(τείνοντα) πρὸς ἡμᾶς τὸ φιλόστοργον· καὶ ἔτι πρὸς τούτοις οἶκος κεχαριτωμένος, ἀδελφοὶ, συγ(γενεῖς, ἑταῖροι,) συνήθεις, φίλοι, ἑστία, τράπεζα, ταμεῖον, στιβὰς, τὸ βάθρον, ὁ σάκκος, ἡ (συνουσία,) τὸ δάκρυον, ἃ ὡς ἔστι γλυκέα, καὶ διὰ συνηθείας ὅσον ἐράσμια, [1] οὐδὲν δεῖ.. εἰδότες σε γράψαι. τὰ δὲ ἀντ' ἐκείνων, ἵνα μή τι ἐπαχθὲς λέγειν δόξω, πάντα (κατὰ σαυτὸν) σκόπησον. πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐμαυτοῦ ζωῆς ὢν, πάλιν τοῦ ζῆν ἄρχομαι (μανθάνειν τε) ἀναγκάζομαι τὴν εὐδοκιμοῦσαν νῦν τῶν ἠθῶν ποικιλίαν, [2] ὀψιμαθὴς κακότροπος..... τῆς πανουργίας γινόμενος, ὡς ἐρυθριᾶν ἀεὶ τῇ ἀφυΐᾳ τοῦ πράγματος. [3] οἱ δὲ ἀντιτεταγμένοι τῇ διδασκαλίᾳ τῆς σοφίας ταύτης, εἰσὶν ἱκανοὶ καὶ φυλάξαι, ὃ ἔμαθον, καὶ ἐφευρεῖν, ὃ οὐκ ἔμαθον. (τοιγαροῦν) πολεμοῦσι, πόῤῥωθεν ἀκροβολίζοντες, ἐπὶ παρατάξεως καταπυκνοῦσι τὴν φάλαγγα, καὶ τὸ (πρόσφορον αὐτοῖς) προλογίζον-

1 Locus iſte ita ſupplendus eſſe videtur, ut legamus, οὐδὲν δέοι ἡμᾶς λέγειν εἰδότας σε γράψαι, vel potiùs, σοι γράψαι.

2 Videtur hic locus ita reſtitui debere, ὀψιμαθὴς κακοτρόπου ταύτης τῆς πανουργίας γινόμενος.

3 Videtur loqui Nyſſenus de Macedonianis; nam ſimilia de eiſdem habet Baſilius in libro de Spiritu ſancto capite ultimo, ubi miſerum Eccleſiarum Orientis ſtatum fusè deſcribit.

γίζονται, ταῖς ὑπερβολαῖς προκατέχουσι, τοὺς συμμάχους ἑαυτοῖς πανταχόθεν περιβάλλονται. πολὺς δὲ παρ' αὐτοῖς, καὶ ἀκαταγώνιστος τῇ δυνάμει ὁμαρτεῖ δόλος,) εἰς στρατηγίαν προβεβλημένος, ὥσπερ τις ἀγωνιστὴς περιδέξιος, διπλῇ τῇ χειρὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ προμαχόμενος, πῇ μὲν δασμολογῶν τοὺς ὑποχειρίους, πῇ δὲ βάλλων τοὺς προσυγχάνοντας. εἰ δὲ καὶ τὴν εἴσω ἡμῶν διαγωγὴν ἐξετάζοις, εὑρήσεις ἄλλα τοιαῦτα, οἰκίδιον πνιγηρὸν, κρυμῷ, καὶ ζόφῳ, καὶ στενοχωρίᾳ, καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις καλοῖς εὐθηνούμενον, βίον ὑπὸ πάντων μωμοσκοπούμενον, φωνὴν, καὶ βλέμμα, καὶ ἱματίου περιβολὴν, χειρός τε κίνησιν, καὶ ποδῶν ποιὰν στάσιν, καὶ πάντα πολυπραγμονούμενα· καὶ εἰ μὴ δασὺ ἆσθμα διὰ πολλοῦ προχεόμενον, καὶ εἰ μὴ συνεχὴς διαδίδοται στεναγμὸς σὺν τῷ ἄσθματι, καὶ εἰ μὴ διεκπίπτει [1] τῆς ζώνης ἡμῶν τὸ χιτώνιον, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μὴ κεχρῆσθαι τῇ ζώνῃ, καὶ εἰ μὴ περιῤῥέοι κατὰ τὸ πλάγιον ἡμῶν ἡ διπλοΐς, ταῦτα πάντα μὴ γινόμενα, πολέμου τοῦ πρὸς ἡμᾶς ὑπόθεσις γίνεται, καὶ ἐπὶ τούτοις κατ' ἄνδρας, καὶ δήμους, καὶ ἐσχατιὰς, πρὸς τὴν καθ' ὑμῶν μάχην συνίστανται· ἐπειδὴ οὐκ ἔστι διὰ

tionibus audientiū animos præoccupant, auxiliaribus sociis undequaque stipantur. Insignis autem, idemque insuperabilis (dolus ipsos comitatur,) in eorum exercitûs ducem designatus, tanquam ambidexter quidam pugnator, primâ in acie, utrâque manu decertans, & hac quidem tributa ex sibi subditis colligens, illâ verò obvios quosque vulnerans. Quòd si ea, quæ ad privatæ vitæ nostræ rationem pertinent, quæras, alia hujuscemodi invenies; domunculam ita arctam, ut penè suffocet, & algore, tenebris, angustiâ, omnibusque aliis id genus bonis abundantem; vitam omnium censuris, & reprehensionibus obnoxiam, vocem, oculorum contuitum, vestitum, manûs motum, & pedum posituram, qualis nempe, sit, cæteraque omnia curiosè nimis observata; & nisi gravem sæpiùs anhelitum edas, eique perpetua adjungas suspiria, è zonâ tunica diffluat, vel & ipsum zonæ usum negligas, ac denique sinistrorsum pallium decidat, hæc, inquam, omnia ni fiant, belli adversùs nos occasio oritur, & hisce de rebus singuli quique viri, populi, ipsæque solitudines, & provinciarum fines ad pugnam adversùs nos con-

1 Ita emendandum censui Vaticanum codicem, in quo legitur, καὶ εἰ μὴ διεκπίπτειν τῆς ζώνης ὑμῶν τὸ χιτώνιον.

concitantur. Verùm nec perpetuò felices prorsus, fortunatique, nec omnino miseri esse possumus, quandoquidem contrariis eventibus omnium, ut plurimùm, vita temperatur. At si tua benevolentia nobis, Deo juvante, jugiter præsto sit, tantam malorum multitudinem, atque molem sustinebimus, eâ spe freti, fore ut tandem aliquando tuâ probitate perpetuò nobis frui liceat. Hæc itaque nobis impertiri nunquam desinas, quibus & nobis non parum solatii afferes, & promissam in divinis mandatis mercedem, largiorem tibi comparabis.

διὰ πάντων πράττειν καλῶς, ἢ κακῶς· μέμικται γὰρ ὡς ἐπιπολὺ διὰ τῶν ἐναντίων πᾶσιν ὁ βίος. εἰ δὲ τὸ σὸν ἡμῖν κατὰ Θεοῦ χάριν διηνεκῶς παρείη, ὑποίσομεν τὴν τῶν ἀηδῶν δαψίλειαν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ τῆς σῆς ἀγαθότητος διὰ παντὸς μετέχειν. μή ποτε οὖν παύσαιο τοιαῦτα χαριζόμενος, δι' ὧν καὶ ἡμᾶς ἀναπαύσεις, καὶ σαυτῷ τὸν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς μισθὸν πλείω παρασκευάσεις.

EVTHALII
EPISCOPI SVLCENSIS
ACTUUM APOSTOLORUM
ET QUATUORDECIM S. PAULI
ALIARUMQUE
SEPTEM CATHOLICARUM EPISTOLARUM
EDITIO
AD
ATHANASIUM JUNIOREM
EPISCOPUM ALEXANDRINUM

Ex pluribus Vaticanæ Bibliothecæ scriptis codicibus integra nunc primùm Græcè, ac Latinè edita.

ADMONITIO

De sequenti Euthalii Opere.

EVTHALIVS Sulcensis Episcopus is est, quem Euthalium Diaconum vocant Possevinus in Apparatu, Olearius in Abaco Patrum, & Gulielmus Cave in Eccles. Scriptor. Hist. literaria, licèt parum certa de eius scriptis tradiderint, & in eiusdem ætate designanda multùm à veritate aberraverint. Floruit enim Euthalius non anno CCCXCVI. ut Guliel. Cave opinatus est, sed anno CCCCLVIII. quo Pauli epistolas versibus distinxit, vixitque ultra annum CCCCXC. cùm lucubrationes suas Athanasio Iuniori Alexandrino Episcopo dicàverit, qui eo anno sacris infulis decoratus fuit; nec prologum unum in Pauli epistolas, & in Apostolorum Actus commentaria tantùm conscripsit; sed Pauli quidem epistolas, cùm Diaconi munere fungeretur, Actus verò Apostolorum, & Catholicas Epistolas, Sacerdotii iam dignitatem adeptus, lectionibus, capitibus, ac versiculis distinxit, argumentis, capitulorum indicibus, atque catalogis auctoritatum Sacræ Scripturæ; quæ in ipsis laudantur, illustravit. Horum omnium partem primus edidit Franciscus Cardinalis Ximenius in celeberrima Complutensi Bibliorum editione; eaque fusiora extant cũ expositionibus illis eorundem novi Testamenti librorũ, quæ Oecumenio tribuuntur, & in aliis quibusdam Bibliorum editionibus, de quibus sermo est in nostra ad hoc opus præfatione, ubi etiam Hesychii, quem sexto Christiano sæculo vixisse putant, locum protulimus, in quo huius operis Euthalii honorificam mentionem faciens, se eiusdem quòque exemplo duodecim Minorum Prophetarum scripta in versus dissecuisse clarè testatur. Nos autem cùm integrum Euthalii operis exemplar nacti essemus, operæ pretium censuimus illud publici iuris facere, ne ampliùs Eruditos lateret, quis primùm in novi Testamenti libris masoretam egerit; & quonam consilio, atque ordine, genus hoc studii, quo maximè Iudæi gloriantur, in plerosque novi Testamenti libros impenderit. Habes itaque, amice Lector, integrum Euthalii opus ex Regio-Alexandrino Vaticanæ Bibliothecæ codice depromptum, atque insuper accuratè collatum ad quingentorum circiter annorum Vaticanum codicem num. 367. & ad alium annorum DCLX. initio mutilum eiusdem Bibliothecæ codicem num. 1650. qui ad Cryptoferratense Monasterium olim pertinuit, in quibus præcipuæ huius operis partes continentur. Præfationes quòque omnes, & nonnulla capitulorum loca contulimus, non modò ad Vrbinatem codicem num. 3. verùm etiam ad alios duos Vaticanos pervetustos signatos num. 363. & num. 1761. quorum postremus Aloysii Lollini Bellunensis Episcopi munere in Vaticanam Bibliothecam invectus est: cùmque Euthalius disertè affirmet, se in recensendis Apostolorum Actibus, & Catholicis Epistolis usum fuisse codicibus, qui suo adhuc ævo in Cæsariensi Eusebii Pamphili Bibliotheca servabantur, opportunum diximus varias eorundem librorum lectiones edere, additis etiam aliis D. Pauli epistolarum variis lectionibus ex editione illa, quam anno CCCXCVI. pium quendam Virum adornasse Euthalius testatur, ut integra, omnibusque numeris absoluta in publicum antiquissima Euthaliana editio prodiret. Vide plura in Præfatione nostra.

EUTHA-

[1] ΕΥΘΑΛΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ [2] ΣΟΥΛΚΗΣ

Ἔκθεσις κεφαλαίων τῆς πράξεων σταλεῖσα πρὸς [3] Ἀθανάσιον Ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας

[1] EUTHALII
EPISCOPI [2] SULCENSIS

Elenchus capitum libri Actuum Apoſtolorum Ad [3] Athanaſium Epiſcopum Alexandrinum.

Πρόλογος τῶν πράξεων.

ΟΣΟΙ τῷ ὄντως πάνυ ποθεῖ ἀγχιθέῳ, καὶ θεοφιλοῦς ἀθανασίας εἰσὶν ἐρασταὶ τῆς τε ἐπουρανίου, καὶ θεοπρεποῦς πολιτείας λειτουργοὶ τυγχάνουσιν, οὗτοι σκοπὸν ἄριστον ἑαυτοῖς ὡρισάμενοι, τὸν πρῶτόν γε τοῦ Ἱεροψάλτου Δαυὶδ μακαρισμὸν, τοὺς περὶ τοῦ θείου

Prologus Actuum Apoſtolorum.

QUOTQUOT immortalitatem, in qua cum Deo ſemper manentes, eũdem perpetuò amabimus, reverà conſequi cupiunt, atque cæleſtem, diviniſq; inſtitutis conſonam vitæ rationem, ut miniſtri verbi, alios edocent, hi optimum ſibi finem proponentes, felicitatem, ſcilicet, illam, quam ſacer vates David in primo

1 Regio-Alexandrini codicis inſcriptionem retinuimus, cùm in Vaticano codice n.367. ſimpliciter ſcribatur, Εὐθαλίου Διακόνου πρόλογος τῶν πράξεων. In cæteris codicibus auctoris nomen reticetur.

2 In codice Regio-Alexandrino ſcribitur hic, Σούλκης, & pro Εὐθαλίου, manifeſto Librarii errore, habet Ἀθανασίου. Sed in titulo præfationum Epiſtolarum Catholicarum, & D. Pauli conſtanter ſcribitur, Εὐθαλίου Ἐπισκόπου Σούλκης. Eſt autem Sulca Thebaidis fortaſſe urbs, in cujus Epiſcopum poſt editas divi Pauli epiſtolas promotus fuit Euthalius Alexandrinæ, ut videtur, urbis Diaconus. Vide plura in præfatione noſtrâ.

3 Athanaſius iſte non eſt primus hujus nominis Alexandrinæ Urbis Epiſcopus ſanctitate, & ſcriptis editis celeberrimus, ſed alter qui, poſt ipſum floruit in medio ſeculi quinti æræ Chriſtianæ. Vide in eâdem præfatione noſtrâ.

mo psalmo prædicat, divinis Scripturis diu noctuque meditandis incumbunt, & lauto hócce, felicique cibo quotidie sumpto, ac ejus divinis, omnigenáque virtute plenis fructibus gustatis, omnique curâ in id unum collatâ, tum denique alacri animo ad immortalitatem ipsam aspirant. Horum igitur Virorũ mandatis obsequi debemus, iisque, si quid juvare possit, idétidem ministrare: æquum enim est, ut qui aliorum beneficiis ornati sumus, de iis, qui ope nostrâ indigent, benè mereamur, ut in Evangelio damnatæ invidiæ notam vitemus. Itaq; cùm librum epistolarum Pauli Apostoli primùm versibus distinxissem, eum manu meâ exaratum, ad quendam ex Patribus nostris jamdudum misi: quod quidem opus pro meâ tenuitate confeci, non secus ac equulus quidam, gradiendi nõdum gnarus, vel inexpertus quidam juvenis per desertam, nec tritam viam ire jussus, quippe qui eorum, qui divina eloquia tractarunt, neminem huc usque reperi, qui ad hujusce scriptionis genus animum appulisset. Neque enim usque adeo ipse

θείῳ [1] λόγου λόγους ἐμμελέτημα νύκτωρ τε, καὶ μεθ' ἡμέραν, [2] τῇ σφῶν αὐτῶν τέθεινται ψυχῇ, ἀληθῶς τὸ τῆς ἀγλαοφεγγοῦς, καὶ μακαρίας ταύτης [3] (τροφῆς) ἡμεροτρωθέντες, καὶ τῶν ἐναρέτων αὐτῆς, καὶ θείων καρπῶν [4] ἀπογευσάμενοι, τὴν ἅπασαν αὐτῶν ἔννοιαν πάντοθεν συνάγοντες, ἄνω που τὸ λοιπὸν εὐθύμως [5] εἰς αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν βλέπουσιν. ἐπιτάττουσι τοίνυν αὐτοῖς χρὴ πειθαρχεῖν, [6] διακονεῖν τε τούτοις ἑκάστοτε τὰ πρὸς ὠφέλειαν. θέμις γὰρ ἡμᾶς, [7] τοὺς παρ' ἑτέρων ὠφελημένους, χρησίμους ἀεὶ γίνεσθαι τοῖς δεομένοις, ἀποφεύγειν τε εἰκότως τὴν ἐν εὐαγγελίοις τοῦ φθόνου καταγραφήν. [8] πρῶτον δὴ οὖν ἔγωγε τὴν ἀποστολικὴν βίβλον στοιχηδὸν ἀναγνούς τε, καὶ γράψας, πρώην διεπεμψάμην πρός τινα τῶν ἐν Χριστῷ πατέρων ἡμῶν, μετρίως πεποιημένην ἐμοί, [9] οἷά τις πῶλος ἀβαδής, ἢ νέος ἀμαθὴς ἐρήμην ὁδὸν, καὶ ἄτριβῆ ἰέναι προστεταγμένος. οὐδένα γάρ που τῶν, ὅσοι τὸν θεῖον ἐπρεσβεύσαντο λόγον, εἰς δεῦρο διέγνων περὶ τοῦτο [10] τῆς γραφῆς ταύτης εἰς σπουδὴν πεποιημένον τὸ σχῆμα. οὐδὲ γὰρ [11] ἀνὴρ αὐθά-

1 In Lolliniano codice deest, λόγου. In Urbinate λόγος, Librarii, ut patet, errore.
2 Ita Lollinianus, alii omnes, τῇ ψυχῇ.
3 Verbũ τροφῆς ex meo addidi, ut aliquis confusæ, & mancæ orationi sensus inesset.
4 Vaticanus codex n. 367. & Lollinianus, μυστικῶν, ἀπογευσάμενοι.
5 Ita codex Vaticanus num. 367. alii omnes iterum habent, ἄνω εἰς αὐτήν.
6 Cod. Lollinianus, καὶ κοινωνεῖν τε τούτοις
7 Item codex, τοὺς ἐκ πατέρων.
8 Urbinatensis, πρῶτον δὴ οὖν ἔγωγε.
9 Lollinianus, οἷα δέ τις.
10 Idem codex, τὸ τῆς γραφῆς.
11 Vaticanus cod. n. 367. & Lollinianus, ἀνὴρ ὅμως, & mox, τολμηρὸς ἐγώ.

αὐθάδης οὕτως, οὐδὲ τολμηρὸς ὤν, [1] ὡς τοὺς ἑτέρους δὲ μάλα [2] πεποιημένους πόνους αὐτὸς ἀφειδῶς καθυβρίζειν [3] μετρίαις ταῖς τῆς ὀλιγομαθοῦς ἡμῶν ἀναγνώσεως τομαῖς. ἔναγχος τοίνυν, ὡς ἔφην, τὴν Παύλου [4] βίβλον ἀνεγνωκὼς, [5] αὐτίκα δῆτα, καὶ τήνδε τὴν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων, ἅμα τῇ τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν ἑβδομάδι, πονέσας, ἀρτίως σοι πέπομφα, [6] συγγνώμην γε πλείστην αἰτῶν ἐπ' ἀμφοῖν, τόλμης ὁμοῦ, καὶ προπετείας τῆς ἐμῆς, ἅπαντάς τε εἰκότως κοινῇ καθικετεύων ἀδελφούς τε, καὶ πατέρας, μετ' ἀγάπης αὐτοῖς ἐντυγχάνειν, τῶν τε ἐμῶν ἁμαρτημάτων τε, καὶ σφαλμάτων, τῶν ἐξ ἀπειρίας, [7] ἀμνημονεύειν· διορθοῦσθαι δέ μοι μᾶλλον ἀδελφικῶς [8] κατὰ συμπεριφορὰν τούτων τὰ ἕκαστα. [9] ἐκίνησε μὲν γὰρ ἡμᾶς πατρικὸν νεῦμα [10] τολμᾷν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς [11] κατέδησεν· [12] ἐνθάδε δὲ ἀδελφικῇ τινὶ, καὶ γνησίᾳ διαθέσει πειθαρχήσαντες, αὖθις ἐγχειροῦμεν μείζοσιν ἢ καθ' ἡμᾶς, καὶ

ipse temerarius, atque audax eram, ut accuratos aliorum labores, novis sacrî textûs sectionibus, à mediocritate nostrâ utcunque institutis, injuriâ quodammodo afficerem. Cùm ergo, ut ajebam, epistolarum Pauli librum nuper versibus distinxissem, mox eandem operam in Apostolorum quoque Actibus, ac septem Catholicis Epistolis distinguendis impendi, eamq; lucubrationem modò ad te misi, plurima maudaciæ, atque temeritatis meæ veniâ exposcens, & omnes, ut par est, Patres, Fratresque meos rogans, ut illam benevolo animo perlegerent, & quæ ignoranter admisi, oblivioni mandarent; quin potiùs errores nostros benignè, atq; fraternè corrigerent; ut enim nostris impar viribus opus tùc aggredi auderemus, urgentis in Christo patris jussa fecere; nunc verò fraternâ quadam, atque sincerâ dilectione morem tibi gerentes, iterum, quæ nostras excedunt vires, facienda suscepimus, idque ultro fateri non erubesci-

1 Vaticanus cod. n.367. ὡς τοῖς ἑτέροις.

2 Vaticanus alter, πεποιημένοις, αὐτὸς. In Lolliniano deest tantùm, αὐτὸς.

3 Malè in duobus Vaticanis, μετρίως.

4 Lollinianus, βιβλιοθήκην, quo nomine sacros codices interdum vocatos olim fuisse, pluribus ostendunt Clarissimi Benedictini apud Gallos Ordinis alumni initio præfationis ad tomum primum operum S. Hieronymi.

5 Cod. Vaticanus n.367. αὐτίκα δὲ μετὰ ταῦτα. Mox codex Regio-Alexandrinus, & Urbinatensis. τὴν δὲ τῶν ἀποστολικῶν.

6 Urbinatensis, συγγνώμην δὲ πλείστην αἰτῶν ἐν ἀμφοῖν.

7 Ita Regio-Alexandrinus, alii omnes codices legunt, ἀμνημονεῖν.

8 Urbinas, & Lollinianus, κατὰ συμφοράν.

9 Vaticanus num.367. & Lollinianus, ἐκίνει γάρ.

10 Vaticanus nu. 363. & Urbinas, τολμῆ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς.

11 Lollinianus, κατέδησεν. Urbinas, κατέδησαν.

12 Ita duo Vaticani, malè alii codices, ἔνθα δὲ.

scimus. Atqui in Patribus, fratribusque charitas omnia condonat, nil in proprio corpore revelans, quod ejus membra in contemptum, sibi quoque nocivum, adducat. Deus enim hanc verè sacram, & mutuæ inter fratres dilectioni fovendæ valde opportunam legem sanxit, jubens ut charitas perpetuò inter nos vigeat, quam etiam peccatorum multitudinem operire di-
1 Pet. 4. 8. sertè testatur. Porrò tibi familiarem, tibique in deliciis esse accuratam divinorum eloquiorum meditationem, quæ nomini, quod ab eâ meritò traxisti, mirè congruit, jure dixerim atque affirmaverim; in te namq; ut perpetuò virtus illa quàm maximè efflorescerct effecisti, cùm inclusus quodãmodo ejus retibus, totus in ipsa sis, & inde amabile nomen adeptus fueris, eoque nomine ob assiduas, quibus eidem assuesti, exercitationes, te ab omnibus appellari audias. Igitur Poëtarum non nemo vera omnino dixit, dum maximam ex ejusmodi meditatione nobis utilitatem fore, disertè hisce prope-

καὶ παῤῥησιαζόμεθα. ἀλλ' ἐν ἀδελφοῖς, καὶ πατράσιν ἡ ἀγάπη [1] τὰ πάντα χωρεῖ, [2] οὐδὲν ὑπεροπτικὸν [3] αὐτῇ καθ' ἑαυτῆς εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα [4] ἐπιδεικνυμένη. νόμος γὰρ θεῖος ἡμῖν ἐστὶν, ὡς ἀληθῶς ὁ ἱερὸς, ὁ φιλάδελφος, τὴν ἀγάπην [5] ἐθέλων ἀεὶ, καὶ διαῤῥήδην λέγων καλύπτειν πλῆθος ἁμαρτιῶν. [6] ἐγὼ δὲ δικαιότατα, καὶ μάλα γε ὀρθῶς σύντροφόν τι, καὶ φίλην ἐπιφημίσαιμ' ἄν σοι, καὶ καταλέξω τὴν ἀπροσήγορον, τὴν πάνυ φερώνυμον, τὴν τῶν θείων λογίων ἐμφιλόσοφόν φημι μελέτην, [7] ὑφ' ἧς γεγονὼς, φιλόχριστε, καὶ εἴσωγέ τοι τῶν δικτύων αὐτῆς ὑπάρχων, καὶ τὴν ἐράσμιον αὐτῆς προσηγορίαν ἐγκαταπραγματευόμενος, συχναῖς τε ἀεὶ, καὶ ἀκοιμήτοις γυμνασίαις [8] ἀκυόμηνος, ἀποθαλεστάτην κατέστησας. ὡς ἄρα γέ που καὶ ποιητῶν τις εἴρηκε τὴν ἀλήθειαν, καὶ παρεγγυᾷ τὴν καλλίστην ἡμῖν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν, μονονουχὶ βοῶν

1 In Vaticano codice num. 363. & in Urbinate deest articulus.
2 Vaticanus codex num. 367. οὐδὲν. Lollinianus malè, οὐδὲ.
3 Idem Vaticanus codex, & Lollinianus, αὐτῇ κατ' αὐτῆς. Fortasse legendum, ἐν αὐτῇ καθ' ἑαυτῆς.
4 Lollinianus, ὑποδεικνυμένη.
5 Vaticanus num. 363. & Urbinas, ὁ θέλων, & mox Urbinas, & Lollinianus, καλύπτει.
6 Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, ἐγὼ δὲ δὴ.
7 Vaticanus codex num. 367. & Lollinianus, ὑφ' ἧς. Mox Lollinianus, εἴσω τῶν δικτύων.
8 Idem Vaticanus codex, ἀκυομένος: sed fortasse legendum, ἀκοίμητος, quæ conjectura si magis arriserit, vertendum erit, *In te namque ut virtus illa perpetuò efflorescerct, assiduis, & nunquam intermissis exercitationibus, quibus animum tuum excolis, effecisti, cum inclusus quodammodo ejus retibus totus in ipsâ sis, & inde amabile nomen adeptus fueris.*

βοᾶν, καὶ [1] φάσκων ὧδε, Μελέτη δέ τοι ἔργον ὠφελεῖ. καὶ αὖ πάλιν [2] σοφὸν γε ὁ πανάριστος [3] βιωφελὲς τῇ μελέτῃ τὸ πᾶν ἀνέθηκεν. εἰ γάρ [4] τις ἄτλα ταύτης [5] ὀλιγωρόιη ποτὲ, αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν θέσιν τοῦ μακαρισμοῦ ἐξ οἰκείας ῥαθυμίας κατεψηφήσατο. Μακάριος γάρ, φησιν, ἀνὴρ, ὃς ἐν νόμῳ Κυρίου μελετήσει ἡμέρας, καὶ νυκτός. τοὺς γὰρ ἅπαντας ἄνωθεν εὔνους τε, καὶ θεοσεβεῖς ἐθέλων ὁ θεὸς εἶναι, πρὸς μελέτην [6] δ᾽ ἑκάστου τὸν νοῦν παροξύνων τῶν ἰδίων ἐντολῶν, ἔφασκεν, Ἄκουε Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, [7] Κύριος εἷς ἐστὶν· καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς [8] δυνάμεώς σου. καὶ ἔσται τὰ ῥήματα ταῦτα, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ σου· καὶ προβιβάσεις αὐτὰ [9] τοῖς υἱοῖς σου, καὶ [10] λαλήσεις ἐν αὐτοῖς, καθήμενος ἐν οἴκῳ, καὶ πορευόμενος ἐν ὁδῷ, καὶ κοιταζόμενος, [11] καὶ διανιστάμενος. οὕτως ἄϋπνόν τε, καὶ ἀΐδιον πρὸς τὴν μελέτην ταύτην ἔχειν ἡμᾶς τὴν

propemodum verbis pollicetur.

---At cogitatio curaque susceptum utiq; opus promovebit. Hesiodi Oper. lib.2.vers.30

Et rursus [2] Sapientum Princeps omnem humanæ vitę vtilitatem in meditatione atque exercitatione constituit; nam si quis fortè eam parvi fecerit, is propriâ socordiâ se ipsum promissâ beatitudine indignum pronuntiat, Beatus enim vir, inquit Psaltes regius, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte. Psal. 1.2. Nam cùm Deus jam ab initio omnes probos, piosque esse voluerit, idcirco singulos ad suorum mandatorum meditationē excitans, ait, *Audi Israël, Dominus Deus tuus, Dominus unus est: & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex totâ virtute tuâ: & erunt hæc, quæcunque mandō tibi hodie, in corde tuo, & in animâ tuâ, & præscribes ea filiis tuis; & loqueris in eis sedens in domo, & ambulans in viâ, & dormiens, & exurgens.* Deut.6.4. Usque adeo de hac meditatione atq; exercitatione vult Deus nos semper esse solicitos.

Quam-

1 Lollinianus, φάσκων, ἡ δὲ μελέτη. Vaticanus nu.367. φάσκων ὧδε ἡ μελέτη. Alter Vaticanus, φάσκων ὧδε, μελέτη δὲ τὸ ἔργον.

2 Davidem fortasse intelligit, cujus verba mox subjungit.

3 Fortasse legendum, βιωφελὲς?

4 Codex Vaticanus num.367. & Lollinianus, τίς ἂν ταύτης.

5 Malè Vaticanus codex num. 363. ὀλιγωρεῖ. Malè etiam alter Vaticanus codex, & Urbinas, ὀλιγωρεῖ.

6 Particulam δὲ non habet Lollin.

7 In Urbinate deest, κύριος.

8 Ita editio Romana LXX. Interpretum, & omnes codices, uno Regio-Alexandrino excepto, qui habet, διανοίας.

9 Omnes, quos contulimus, codices ita legunt; sed Romana LXX. Interpretum editio habet, τοὺς υἱούς.

10 Codex Vaticanus nu. 367. λαλήσεις αὐτὰ τοῖς καθημένοις. Alter Vaticanus codex, λαλήσεις αὐτοῖς καθήμενος.

11 Codex Vaticanus nu. 363. & Lollinianus, καὶ ἀνιστάμενος.

Quamobrem in hac divini præcepti observantiâ fiduciam habens sacer Psalmista David ad Deum dicebat, *Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper, Domine adjutor meus, & redemptor meus*. Æterna itaque beatitudo minimè dubium, imò certissimum præmiū est amoris, quo divinarum doctrinarū meditationem prosequimur, quandoquidem meditationis hujus neglectum, inevitabilis pœna manifestè sequitur; nam si quos nulla ejus cura tangit, ii profectò illam adversùs se proferri sententiam audient, quam miseri quique peccatores postmodum accepturi sunt, nempe, *Maledictus homo, qui non permanet in his, quæ scripta sunt in libro legis, ad faciendum ea*. Absit itaque ut aliquando cessemus, vel deflectamus à piâ hac optimâq; sacras Scripturas meditandi consuetudine: nam eos, qui sibi assuescunt, amore quodammodo complectitur, nec unquam fallit, imo etiam impensos sibi labores majori cum utilitate compensat; quantò enim quis excellentiorem disciplinarum cognitio-

Psal. 18. 15.

Deut. 27. 26.

τὴν διάθεσιν ὁ Θεὸς βούλεται. ἤδη γοῦν τὴν ἐπὶ ταύτῃ τῇ φυλακῇ τῆς θείας διατάξεως παῤῥησίαν ἔχων ὁ ἱεροψάλτης Δαυὶδ ἔλεγε τῷ Θεῷ, ὅτι· ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου [1] ἐστὶ διὰ παντὸς, Κύριε βοηθέ μου, καὶ λυτρωτά μου. ἔπαθλον τοίνυν [2] ἀναμφήριστον, καὶ ἀναμφίλεκτον τῆς πρὸς τὴν μελέτην τῶν θείων μαθημάτων στοργῆς ἡμῖν ἐστὶν ὁ μακαρισμὸς, ὅτι καὶ ῥαθυμοῦσι ταύτης [3] ἀναφανδὸν ἀπαραίτητος ἕπεται θεόθεν ὁ ταλανισμός. εἰ γὰρ ἂν ταύτης τινὲς ἀμελήσειεν, [4] πεῖσονται, ἃ καὶ μετέπειτα οἱ δείλαιοι πείσονται, ὅτι, ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει [5] ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. [6] οὐκ οὖν ἀπολῆξαί ποτε εἴη, μηδ᾽ ἀπονεῦσαι τῆς πρὸς αὐτὴν εὐσεβοῦς τε, καὶ βελτίστης ὁμιλίας· φιλοσυνήθης τε γάρ ἐστιν [7] αὕτη, καὶ φιλόστοργος, καὶ λίαν εὐγνώμων, ἐργωδέστερον ἑκάστῳ τὴν ὄνησιν [8] ἀεὶ τῶν πόνων ἀντιμετρουμέ-

1 In Romanâ LXX. Interpretum editione, & in Vaticano codice num. 367. & in Lolliniano non habetur, ἐστὶ.

2 Malè Lollinianus, καὶ ἀναμφήριστον.

3 In Urbinate deest, ἀναφανδὸν, & mox malè legit, ἀπαραίτητος ἐστὶ τε ἕπεται.

4 Ita Vaticanus codex num. 363. & Lollinianus; in altero Vaticano est, πείσονται; malè autem in Regio-Alexandrino est, πεισονται.

5 Ita Vaticanus codex num. 367. & Lollinianus, atque etiam Romana LXX. Interpretum editio; in cæteris omnibus deest præpositio, ἐν.

6 Ita in codice Urbinate, qui malè tamen postea legit, μὴ διανεῦσαι τῆς πρὸς αὐτῆς. Alii omnes codices legunt, οὐκοῦν, Regio-Alexandrino excepto, qui habet, οὐκοῦν. Sed legendum est, οὐκ οὖν, cum Urbinate codice, ut sensus sit, οὐκ οὖν εἴη ἀπολῆξαί ποτε, &c.

7 In Vaticano codice num. 367. deest, αὕτη.

8 In altero Vaticano deest, ἀεὶ.

νη. [1] ὅσῳ γὰρ ἄν τις ἐν ἕξει, καὶ γνώσει πλειόνων [2] γίγνεται μαθημάτων, [3] τοῖς τόσον μειζόνων, καὶ σπουδαιοτέρων ὀρέγεσθαι πέφυκεν. [4] καθάπερ γὰρ ἄν τις ἀγχίνους χειροτέχνης τὸ κάλλιστον τῆς τέχνης [5] εὑρόμενος, τὸ λεπτότερον δ' αὖθις ἐξ αὐτῆς περιεργάζηται λοιπὸν, καὶ ζητῇ, μυρίαις ἀεὶ μηχαναῖς [6] τὴν ἑαυτοῦ αὐτὸς ἔννοιαν πρὸς τὸ τελειότερον συνεκτείνων τε, καὶ ἁρμοζόμενος· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον [7] ἡμῖν καὶ ἡ τῆς ἀναγνώσεως τυγχάνει χρηστομαθὴς πραγματεία, ὁσημέραι πρὸς θεωρίαν τὴν τῶν καλῶν γνώσεως κατὰ μικρὸν τὴν ψυχὴν ἐξασκοῦσά τε, καὶ ἀναβιβάζουσα. [8] τοῖος τοιγαροῦν φιλόλογος ἄγαν ὑπάρχων τὸν τρόπον, ἀλίκτως τε ταύτην, [9] ὡς φίλος, γεραίρων, οὐχ ἥκιστα δὲ ἂν εὐφημῶν ἑκάστοτε, ἔναγχος ἐμοί γε τήν τε τῶν πράξεων βίβλον ἅμα, καὶ καθολικῶν ἐπιστολῶν ἀναγνῶναί τε κατὰ προσῳδίαν, καὶ πῶς ἀνακεφαλαιώσασθαι, καὶ διελεῖν τούτων ἑκάστης τὸν νοῦν λεπτομερῶς, [10] προσέταξας, ἀδελφὲ Ἀθανάσιε προσφιλέστατε, καὶ τοῦτο ἀόκνως ἐγὼ, καὶ προθύμως πεποιηκὼς, στιχηδόν τε συνθεὶς τούτων τὸ ὕφος κατὰ τὴν ἐμαυτοῦ συμμετρίαν πρὸς

gnitionem atq; scientiam consequitur, eò magis ad præstantiora, atque laudabiliora niti solet. Quemadmodum enim ingeniosi artifices, si, quod in arte pulcherrimum est, adinvenerint, deinceps subtiliora quæque ejusdem artis rursus diligenter exquirere non cessant, suum ipsorum ingenium ad perfectiora quæque excogitanda summis semper conatibus acuentes, atque accommodantes: eodem sanè modo & accurata lectio discentibus plurimùm prodest, utpote quæ animum quotidie expolit, & ad pulchrarum rerum cognitionem paulatim elevat. Cum itaque tali, tantoque amore sacras literas sponte prosequaris, easq; tanquam tibi acceptissimas, magno semper in honore habeas, dignisque laudibus passim celebres, amicissime Frater Athanasi, mihi nuper mandasti, ut Actuum Apostolorum librum, unà cum catholicis epistolis, in versiculos ad quandã cantûs simili-

1 Lollinianus codex, ὅσον γὰρ.

2 Vaticanus codex num. 367. γίγνεται, alter verò Vaticanus γίνεται:

3 Vaticanus codex n. 367. & Lollinianus τοσούτῳ μειζόνων.

4 Vaticanus codex num. 363. & Lollinianus καθάπερ ἄν τις. Vaticanus alter καθάπερ γάρ τις, & Urbinas καθάπερ τις, & mox uterque περιεργάζεται.

5 Lollinianus codex, εὑράμενος, mox Vaticanus num. 367. λεπτομερέστερον.

6 Idem Vaticanus codex, τὴν ἑαυτοῦ ἔννοιαν. Vaticanus alter, ἑαυτὸς τὴν ἑαυτοῦ. Urbinas, τὴν ἑαυτὸς ἑαυτοῦ, Lollinianus verò, τὴν αὐτὸς αὐτοῦ.

7 Pronomen ἡμῖν deest in cod. Regio-Alexandrino.

8 Duo Vaticani τοῖος τοιγαροῦν. Mox Lollinianus, ἢ ἄγαν.

9 Vaticanus codex, n. 363. & Urbinas perperam habent ὁ φίλος. Regio Alexandrinus malè, ὡς φίλος γεραίρων.

10 Urbinas, περίταξας, Lollinianus malè προστάξας,

militudinem distinguerem; in capitula digererem, eorundemque omnium sensum in minutas partes dividerem; quod cùm impigrè alacriterque præstiterim, & illius libri contextum, versuum partitione, prout aptiùs visum fuit, ad elegantiorem legendi formam concinnaverim, & subsequenter qualiacunque totius operis capitula confecerim, ea omnia post breve tempus ad te misi, pauca præfatus de libris, quos Lucas Evangelista conscripsit: is enim genere Antiochenus, & scientiâ Medicus, Paulique Apostoli discipulus, duos libros edidit, quorum primus Evangelium complectitur, secundus autem est hoc ipsum Actuum Apostolorum volumen; in quo quidem auctor Christi ad cælos ascensum, & divini Spiritûs super Sanctos Apostolos adventum describit. Narrat præterea quot, & quales Discipuli Christianam fidem prædicaverint, quantaque miracula per orationem, & fidem in Christum patraverint. Denique de cælesti, ac divinâ Pauli vocatione agit, deque ejus apostolatu, atque fructuosissimâ prædicatione, & ut uno verbo dicam, de multis maximisque periculis, quæ propter Christum Apostoli subierunt. Versus hujus procemii sunt CL.

πρὸς εὔσημον ἀνάγνωσιν, διεπεμψάμην ἐν βραχεῖ τὰ ἕκαστά σοι, [1] καὶ καθ' ἀκολουθίαν ἐκθέμενος [2] ὀλιγοστὴν ἀνακεφαλαίωσιν, πρότερον περὶ ὧν Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς συνέταξε, προοιμιασάμενος· ἀντιοχεὺς γὰρ οὗτος ὑπάρχων τὸ γένος, [3] ἰατρός τε τὴν ἐπιστήμην, πρὸς Παύλου μαθητευθεὶς, δύο βίβλους συνεγράψατο, μίαν μὲν, καὶ προτέραν τὴν τοῦ εὐαγγελίου, δευτέραν δὲ ταύτην τὴν περὶ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων. ἔστιν οὖν ὁ πᾶς λόγος [4] τοῦδε τοῦ τεύχους περί τε τῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνόδου τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς τοὺς [5] ἁγίους ἀποστόλους ἐπιφοιτήσεως, ὅπως τε, καὶ ὅποι τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν κατήγγειλαν οἱ μαθηταί. καὶ ὅσα διὰ προσευχῆς· καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἐθαυματούργησαν, καὶ περὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως τοῦ Παύλου, ἀποστολῆς τε αὐτοῦ, καὶ κηρύγματος εὐθαλοῦς, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, περὶ ὧν [6] ἤθλησαν οἱ ἀπόστολοι διὰ Χριστὸν πολλῶν τε, καὶ μεγίστων κινδύνων. στίχοι ρν΄.

ANA-

ELEN-

1 In duobus Vaticanis, & Lolliniano deest, ἡ.

2 Vaticanus codex num. 367. ὀλιγοστὴ. ἀνακεφαλαίωσιν. Lollinianus, & Urbinas ὀλίγων τε ὧν.

3 Vaticanus codex, num. 367. & Lollinianus ἰατρὸς δὲ.

4 Vaticanus codex, num. 367. τοῦ δευτέρου τεύχους.

5 Regio-Alexandrinus addit, ἁγίους.

6 Ita Urbinas; in Regio-Alexandrino est, ἐνήθλησαν, in aliis omnibus ἤθλησαν;

[1] ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Τῶν ἀναγνώσεων, καὶ ὧν ἔχουσι κεφαλαίων, καὶ θείων μαρτυριῶν, καὶ ὅσων ἑκάστη τούτων, στίχων τυγχάνει.

ΕΝ τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων ἀναγνώσεις εἰσὶν ιϛʹ. κεφάλαια μʹ. μαρτυρίαι λʹ. [2] στίχοι ͵βφνϛʹ.

Ἀνάγνωσις πρώτη, οὕτως, Τὸν μὲν πρῶτον λόγον. κεφαλαίου ἑνός αʹ. μαρτυρίας μιᾶς. αʹ. [3] στίχων μʹ.

Ἀνάγνωσις βʹ. οὕτως, Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος. κεφαλαίου ἑνὸς, βʹ. μαρτυρίας μιᾶς, βʹ. στίχων λʹ.

Ἀνάγνωσις γʹ. οὕτως, Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς. κεφαλαίου I. γʹ. μαρτυριῶν IIII. γʹ. δʹ. εʹ. ϛʹ. στίχων ρθʹ.

Ἀνάγνωσις δʹ. οὕτως, Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν, κεφαλαίου I. δʹ. μαρτυριῶν III. ζʹ. ηʹ. θʹ. στίχων ρλϛʹ.

θους

[1] ELENCHUS.

Lectionum Actuum Apostolorum, cum numero capitum, versiculorum, & auctoritatum veteris, novique Testamenti, quæ in eisdem continentur.

IN Actuum Apostolorum libro lectiones sunt num. XV. Capita XL. Testimonia ex aliis sacræ paginæ libris XXX. [2] Versus MMDLVI.

Lectio I. ita incipit, Primum quidem sermonem. Caput habet unum. Testimonium unum nempe, primum, [3] Versus XL.

Lectio II. ita incipit, Et in diebus illis stans Petrus. *cap.* 1. *ver.* 14. Caput habet unũ, nempe, II. Testimonium unum, nempe, II. Versus XXX.

Lectio III. ita incipit, Et cum complerentur dies Pentecostes. *cap.* 2. *ver.* 1. Caput habet unũ, nempe, III. Testimonia quatuor, nempe, III. IV. V. & VI. Versus CIX.

Lectio IV. ita incipit, Petrus autem, & Joannes ascendebant in templum. *cap.* 3. *ver.* 1. Caput habet unum, nempe, IV. Testimonia tria, nempe, VII. VIII. & IX. Versus CXXXVI.

Le-

1 Hæc Lectionum enumeratio in Regio-Alexandrino tantùm codice reperitur; eorumque numerus antiquis liturgicis Alexandrinæ Ecclesiæ diebus planè respondet, ut in nostrâ ad hoc opus præfatione ostendimus.

2 Malè in scripto codice, στίχοι μαʹ: sunt enim versus MMDLVI. ut infrà, in calce Epistolarum catholicarũ adnotatur licèt supputati lectionũ versus sint 2560.

3 Numerum versuũ, à librario omissum, nos ex Actuum textu supplevimus

Lectio V. ita incipit, Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una. *cap.* 4. *ver.* 32. Capita habet duo, nempe, V. & VI. Versus C.

Lectio VI. ita incipit, In diebus autem illis crescente numero Discipulorum. *cap.* 6. *ver.* 1. Capita habet duo, nempe, VII. & VIII. Testimonia octo, nempe, X. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. & XVIII. Versus CCXX.

Lectio VII. ita incipit, Facta est autem in illâ die persecutio magna in Ecclesiam. *cap.* 7. 1. Capita habet quatuor, nempe, IX. X. XI. XII. Testimonium unum, nempe, XIX. Ver. CXX.

Lectio VIII. ita incipit, Saulus autem adhuc spirans minarum. *cap.* 9. *ver.* 1. Caput unum habet, nempe XIII. Ver. XCV.

Lectio IX. ita incipit, Factum est autem, ut Petrus, dum transiret universos. *cap.* 9. *ver.* 32. Capita habet tria, nempe, XIV. XV. XVI. Versus CCL.

Lectio X. ita incipit, In his autem diebus supervenerunt ab Hierosolymis Prophetæ Antiochiam. *cap.* 11. 27. Capita habet sex, nempe, XVII. XVIII. XIX. XX. XXI. XXII. Testimonia sex, nempe, XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. Versus CCC.

Lectio XI. ita incipit, Et quidam descendentes de Judæa docebant fratres &c. *cap.* 15. *ver.* 1. Capita habet duo, nempe, XXIII. & XXIV. Testimonium unum, nempe, XXVI. Versus CC.

Ἀνάγνωσις ε. οὕτως, Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν καρδία, καὶ ψυχὴ μία. κεφαλαίων II. ε. ς΄. στίχων ρ΄:

Ἀνάγνωσις ς΄. οὕτως, Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν· κεφαλαίων II. ζ΄. η΄. μαρτυριῶν ΠIIII. ι΄. ια΄. ιβ΄. ιγ΄. ιδ΄. ιε΄. ις΄. ιζ΄. ιη΄. στίχων σκ΄.

Ἀνάγνωσις ζ΄. οὕτως Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν. κεφαλαίων IIII. θ΄. ι΄. ια΄. ιβ΄. μαρτυρίας I. ιθ΄. στίχων ρκ΄.

Ἀνάγνωσις η΄. οὕτως, Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς. κεφαλαίου ἑνὸς ιγ΄. στίχων ϟε΄.

Ἀνάγνωσις θ΄. οὕτως, Ἐγένετο δὲ Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων. κεφαλαίων III. ιδ΄. ιε΄. ις΄. στίχων σν΄.

Ἀνάγνωσις I. οὕτως, Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφῆται εἰς Ἀντιοχείαν. κεφαλαίων ΠI. ιζ΄. ιη΄. ιθ΄. κ΄. κα΄. κβ΄. μαρτυριῶν ΠI. κ΄. κα΄. κβ΄. κγ΄. κδ΄. κε΄. στίχων τ΄.

Ἀνάγνωσις ια΄. οὕτως, Καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ἐδίδασκον τοὺς μαθητάς. κεφαλαίων II. κγ΄. κδ΄. μαρτυρίας μιᾶς, κς΄. στίχων σ΄.

Ἀνά-

Lectio

Ανάγνωσις ιβ'. ὅυτως, Διοδεύσαντες δὲ τὴν Αμφίπολιν. κεφαλαίων III. κέ. κς'. κζ. μαρτυρίας I. κζ. σίχων ρπ'.

Ανάγνωσις ιγ'. ὅυτως, Εγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Απολλῶν εἶναι ἐν Κορίνθῳ. κεφαλαίων III. κή. κθ'. λ'. μαρτυρίας μιᾶς, κή. σίχων σμ'.

Ανάγνωσις ιδ'. Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι, ἀνεβαίνομεν εἰς Ιερουσαλήμ. κεφαλαίων πέντε, λά. λβ'. λγ'. λδ'. λέ. μαρτυρίας μιᾶς, κθ'. σίχων σϟγ'.

Ανάγνωσις ιέ. ὅυτως, Διετίας δὲ πληρωθείσης, ἔλαβεν διάδοχον ὁ Φήλιξ Πόρκιον Φῆστον. κεφαλαίων II. λς'. λζ. σίχων σξή.

Ανάγνωσις ις. ὅυτως, Ως δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς Ιταλίαν. κεφαλαίων III. λή. λθ'. μ'. μαρτυρίας μιᾶς λ'; [1]σίχων ριθ'. σίχοι κέ.

Διεῖλον τὰς ἀναγνώσεις τοῦ βίβλου τῶν πράξεων τῶν Αποστόλων, καὶ τὰ κεφάλαια ἑκάστης ἀναγνώσεως παρέθηκα, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ φερομένας μαρτυρίας, ἔτι δὲ καὶ ὅσων ἑκάστη σίχων τύγχανει.

ΠΡΟ-

Lectio XII. ita incipit, Cùm autem perambulassent Amphipolim.*cap.*17.*ver.*1. Capita habet tria, nempe, XXV. XXVI. XXVII. Testimonium unum, nempe XXVII. Versus CLXXX.

Lectio XIII. ita incipit, Factum est, autem cùm Apollo esset Corinthi. *cap.*19.*ver.*1. Capita habet tria, nempe, XXVIII. XXIX. & XXX. Testimonium I. nempe, XXVIII. Vers. CCXL.

Lectio XIV. ita incipit, Post dies autem istos præparati ascẽdebamus in Hierusalem *cap.*21. *ver.*15. Capita habet quinque, nempe, XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. & XXXV. Testimonium unum, nempe, XXIX. Versus CCXCIII.

Lectio XV. ita incipit, Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum. *cap.* 24. 27. Capita habet duo nempe, XXXVI. & XXXVII. Versus CCLXVIII.

Lectio XVI. ita incipit Vt autem judicatum est navigare nos in Italiam.*cap.*27.*ver.*1. Capita habet tria, nempe, XXXVIII. XXXIX. & XL. Testimonium unum, nempe, XXX. Versus CXIX. Hujus autem Elenchi versus sunt XXV.

Dixtinxi lectiones librî Actuum Apostolorum, & singularum lectionum capita unà cum testimoniis, quæ in unaquaque ipsarum referuntur, apposui, insuper quot singulæ versibus constent designavi.

PRO-

1 Malè in scripto codice, σίχοι κέ.

PROGRAMMA.

Singulas S. Scripturæ auctoritates, in Actibus Apostolorum allegatas, enumeraturus,[1] usus sum nigris numerorum notis, eisq; alias cinnabari exaratas apposui, quibus ordo indicatur, quo in eodem libro laudantur, simulq; ostenditur quot vicibus unus idemq; S. Scripturæ liber in eodem Actuum libro laudetur, ac præterea aliis numerorum notis in eorundem Actuum contextu ad marginem positis respondent.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.

Τὰς ἀφ' ἑκάστης βίβλυ μαρτυρίας παρασημειωσάμενος, [1] τὸν διὰ τοῦ μέλανος ἀριθμὸν παρέθηκα διὰ κινναβάρεως τύπον τὴν τάξιν ἅμα, καὶ ποσότητα, κανονιζομένην τὸν ἔνδον ὁμοίως παρακειμένῳ ἀριθμὸν τὸν ὕφει τοῦ τεύχους.

[2] ELENCHUS

Divinorum testimoniorum, seu auctoritatum ex aliis S. Scripturæ libris, quæ continet liber Actuum Apostolorum; continet autem testimonia XXXI.

Ex libro Geneseos III. nempe, VIII. X. XI.

Ex libro Exodi VI. nempe, VII. XII. XIII. XIV. XV. & XXX.

[3] Ex Deuteronomio I. nempe XVI.

Ex primo

[2] ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Θείων μαρτυριῶν, ὧν ἔχει ἡ βίβλος τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων· ἔχει δὲ μαρτυρίας λά.

Γενέσεως III. ή. ί. ιά.

Ἐξόδου III. ζ'. ιβ'. ιγ'. ιδ'. ιε. λ'.

[3] Δευτερονομίου I. ιϛ.

Βασι-

1 Quas numerorũ notas in hôc testimoniorum elencho Euthalius atramento, atq; cinnabari delineaverat, eas in græco textu nos majusculis, atque minusculis literis distinximus, ita ut majusculæ quidem literæ earum vicem suppleant, quas Euthalius atramento scripserat, minusculæ verò literas numericas ab eodem cinnabari delineatas exprimant. Sed & in latinâ versione majusculæ numerorum notæ græcis majusculis, minusculæ verò græcis minusculis respondent.

2 In hôc S. Scripturæ locorũ elencho majores numerorũ notę atramento, minores cinnabari exaratæ fuerant in Euthalii codice. cùm autem ab oscitante Librario omissus esset Amos propheta, ac præterea multi in numerorum notis errores reperirentur, nos ad fidem sequentis eorundem catalogi, quæ deerant addidimus, & quæ corrupta erant emendavimus.

3 Nullus ex Deuteronomio locus in sequenti integrorum testimoniorum elencho refertur ab Euthalio, licet unus idemque locus ex eo libro laudetur in Actis Apostolorum cap. 3.22. & c. 7. 37. Primâ enim vice Deuteronomii locum Exodo tribuit, eundem verò locum, secundâ vice in Actis memoratum, silentio præterit. Quare mirum videtur hic ab Euthalio Deuteronomium in album S. Scripturæ librorum referri, quorum auctoritates in Apostolorum actis allegantur.

Βασιλείων τετάρτης I. κ'.

Ψαλτηρίου ΠΙΙ. β'. δ'. έ. ς'. θ'. ιζ. κβ'.

Αμὼς Προφήτου II. ις'. κζ'.

Ιωὴλ Προφήτου I. γ'.

Αγγαίου Προφήτου I. ιή.

Αμβακοὺμ Προφήτου I. κέ.

Ησαΐου Προφήτου IIII. ιθ'. κγ'. κέ. λά.

Ματθαίου Ευαγγελιστοῦ II. ά. κά.

Διατάξεων I. κθ'.

Αράτου Αστρονόμου I. κή.

Ομοῦ μαρτυρίαι λά. στίχοι ρκ'.

Ex primò Regum I. nempe, xx.

Ex Psalterio VII. nempe, II. IV. V. VI. IX. XVII. & XXII.

Ex Amos duo, nempe, XVI. & XXVII.

Ex Joële Prophetâ I. nempe, III.

Ex Aggæo Prophetâ I. nempe, XVIII.

Ex Abacuc Prophetâ I. nempe, XXV.

Ex Isaiâ Prophetâ IV. nempe, XIX. XXIII. XXV. & XXXI.

Ex Matthæo Evangelistâ II. nempe, I. & XXI.

Ex Constitutionibus I. nempe, XXIX.

Ex Arato Astronomo I. nempe, XXVII.

Omnia simul testimonia sunt XXX. Versus cxx.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Θείων μαρτυριῶν τῆς βίβλου τῶν Πράξεων.

I. Ματθαίου Ευαγγελιστοῦ, Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι· ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

II. Ψαλμοῦ ξή. καὶ ρή. Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λαβέτω ἕτερος.

III. Ιωὴλ Προφήτου, Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, λέγει ὁ Θεὸς, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν,

ELENCHUS.

Divinorum testimoniorum, quę continet liber Actuum Apostolorum.

I. Matthęi Evangelistę *cap.* 3. *ver.* 11. Joannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto *cap.* 1. 5.

II. Psalmi LXVIII. *ver.* 26. & CVIII. *ver.* 8. Fiat commoratio ejus deserta, & non sit, qui habitet in eâ: & Episcopatum ejus accipiat alter. *Ibid.* 20.

III. Ioëlis Prophetæ *cap.* 2. *ver.* 28. Et erit post hæc, dicit Dominus

minus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, & juvenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt. Et quidem super servos meos, & super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt, & dabo prodigia in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam veniet dies Domini magnus, & manifestus, & erit; omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. *cap.* 2. *ver.* 17.

IV. Psalmi XV. *ver.* 8. Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commovear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultavit lingua mea; insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ; replebis me jucunditate cum facie tuâ. *cap.* 2. 25.

μῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν, ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνυπνίοις ἐνυπνιασθήσονται. Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσιν, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα, καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην, καὶ ἐπιφανῆ, καὶ ἔσται πᾶς ὃς [1] ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

IIII. Ψαλμοῦ ιέ. Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. διὰ τοῦτο ηὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου· ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι. ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου.

Π. Ψαλμοῦ ρλά. Ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ θῆσαι ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ.

ΠΙ. Ψαλμοῦ ρθ΄. Εἶπεν ὁ Κύριος

V. Psalmi CXXXI. *ver.* 11. De fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus. *Ibid. ver.* 30.

VI. Psalmi CIX. *ver.* 1. Dixit Dominus Domino meo, sede à dex-

1 In Codice ὃς ἐὰν hic scribitur; sed in textu Actuum ὃς ἄν.

ριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

ΠΙΙ. [1] Τῆς Ἐξόδου, Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμὲ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσει πρὸς ὑμᾶς· ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἐὰν μὴ ἀκούσει τοῦ Προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ.

ΠΙΙΙ. Γενέσεως, Καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς.

ΠΙΙΙΙ. Ψαλμοῦ β. Ἱνατί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ Βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

Δ. Γενέσεως, Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν [2] ἄν σοι δείξω.

ΔΙ. Γενέσεως, Ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ [3] κακώσουσιν αὐτὸ ἔτη τετρακόσια, καὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, ᾧ ἐὰν δουλεύσουσιν, κρινῶ ἐγὼ, εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται, καὶ λατρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

ΔΙΙ. Ἐξό-

à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *Ibid. ver.* 34.

VII. [1] Exodi, Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris tanquam me, ipsum audietis juxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis. Erit autem omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe. *cap.* 3. 22.

VIII. Genesis *cap.* 22. 18. Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. *Ibid.* 25.

IX. Psalmi II. *ver.* 1. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt Reges terræ, & Principes convenerunt in unum adversùs Dominum, & adversùs Christum ejus. *cap.* 4. 25.

X. Genesis *cap.* 12. *ver.* 1. Exi de terrâ tuâ, & de cognatione tuâ, & veni in terram, quam monstravero tibi. *cap.* 7. *ver.* 3.

XI. Genesis *cap.* 15. *ver.* 13. Quia erit semen ejus accola in terrâ alienâ, & servituti eos subjicient, & malè tractabunt eos annis quadringentis, & gentem, cui servierint, judicabo ego, dixit Dominus, & post hæc exibunt, & servient mihi in loco isto. *cap.* 7. 6.

XII. Exo-

1 Hic locus non Exodi est, sed Deuteronomii cap. 18. ver. 15. Euthalius tamen tam hic, quàm in præcedenti testimoniorum elencho, & ad marginem textûs Actuum Exodo tribuit.

2 In Codice hic ἣν ἐάν; sed in textu Actuum ἣν ἄν.

3 In textu Actuū habet κακώσουσιν ἔτη.

XII. Exodi *cap.* 2. *ver.* 13. Quis te constituit principem, & judicem super nos? Numquid interficere me tu vis, quẽadmodum interfecisti heri Ægyptium? *cap.* 7. 27.

XIII. Exodi *cap.* 3. *ver.* 2. Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. *Ibid.* 32.

XIV. Exodi *Ibidem*, Solve calceamentum pedum tuorum; locus enim, in quo stas, terra sancta est. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, & gemitum eorum audivi, & descendi liberare eos. Et nunc veni, mittam te in Ægyptum. *Ibid.* 34.

XV. Exodi *cap.* 30. *ver.* 1. Fac nobis Deos, qui præcedant nos: Moyses enim hic, qui eduxit nos de terrâ Ægypti, nescimus quid factum sit ei. *Ibid.* *ver.* 40.

XVI. Amos Prophetę *cap.* 5. *ver.* 25. Numquid victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri [3] Rempham, figuras, quas fecistis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem. *Ibid.* 42.

XVII. Psalmi CXXXI. *ver.* 5. Petiit ut inveniret tabernaculum Dei Iacob. *Ibid.* 46.

XVIII. Ag-

ΔII. Εξόδυ, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα, καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον;

ΔIII. Εξόδυ, Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων συ, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ισαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ιακὼβ.

ΔIIII. Εξόδυ, Λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν συ· ὁ γὰρ τόπος, [1] ἐφ' ᾧ συ ἕστηκας γῆ ἁγία ἐστίν· ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου, τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς· καὶ νῦν δεῦρο [2] ἀποστείλω σε εἰς Αἴγυπτον.

ΔΠ. Εξόδυ, Ποίησον ἡμῖν Θεοὺς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν· ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὗτος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἴδαμεν τί [3] ἐγένετο αὐτῷ.

ΔΠI. Αμὼς Προφήτου, Μὴ σφάγια, καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραήλ; καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν [4] Ῥεφὰν, τοὺς τύπους, οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος.

ΔΠII. Ψαλμοῦ ρλά. Ἠτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ιακώβ.

ΔΠIII. Αγ-

1 In texta Actuum legit, ἐν ᾧ ἕστηκας.
2 In eodem textu, ἀποστελῶ.
3 In eodem textu, γέγονεν.
4 In textu Actuum, Ρεφάν.

ΔΠΙΙΙ. Ἀγγαίου Προφήτου, Ὁ οὐρανός μοι θρόνος· ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. ποῖον οἶκον οἰκοδομήσεταί μοι, λέγει Κύριος; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; οὐχὶ ἡ χείρ μου ποίησε ταῦτα πάντα.

ΔΠΙΙΙΙ. Ἠσαΐου Προφήτου. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνός ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται, ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.

ΔΔ. Βασιλειῶν ά. Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου.

ΔΔΙ. Ματθαίου Εὐαγγελιστοῦ, Τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι, οὐκ εἰμὶ ἐγώ. ἀλλ' ἰδοὺ ἔρχεται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λῦσαι.

ΔΔΙΙ. Ψαλμοῦ β. Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

ΔΔΙΙΙ. Ἠσαΐου Προφήτου, Δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.

ΔΔΠ. Ἀμβα-

XVIII. [1] Aggæi Prophetę, Cælum mihi sedes est; terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meę est? Nonnè manus mea fecit hæc omnia. *Ibid. ver.* 49.

XIX. Esaiæ Prophetæ. *cap.* 53. *v.* 7. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? quoniam tollitur è terrâ vita ejus. *cap.* 8. 32.

XX. [2] Regum I. Inveni David filium Jessæ, virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. *cap.* 13. *ver.* 23.

XXI. Matthæi Evangelistæ *cap.* 3. *ver.* 11. [3] Quem me arbitramini esse, non sum ego; sed ecce venit post me, cujus non sum dignus calceamenta pedum solvere. *Ibid. ver.* 25.

XXII. Psalmi II. *ver.* 7. Filius meus es tu, ego hodie genui te. *Ibid. ver.* 33.

XXIII. Esaiæ Prophetæ *cap.* 55. *ver.* 3. Dabo vobis sancta David fidelia. *Ibid.* 34.

XXV. Aba-

1. Hic locus non apud Aggæum, sed apud Esaiam cap. 66. 1. legitur. Sed tàm hic, quàm ad marginem textûs Actuum, & in antecedenti testimoniorum elencho Euthalius Aggæo tribuit.

2 Locus iste ad Psalmum 87. 21. pertinet; quare non video cur Euthalius ubique librum primum Regum laudet, in quo varia quidem de Davide habentur; sed verba ista de eodem non leguntur.

3 In cod. hic est τίμι &c. sed in textû τίνα με, quam lectionē & hic sequi placuit.

[1] XXV. Abacuc Prophetæ, *cap.* 1. *ver.* 5. Videte ergo ne superveniat vobis, quod dictum est in Prophetis, Videte contemptores, & admiramini, & disperdimini, quia opus operor ego in diebus vestris, opus, quod non credetis, si quis enarraverit vobis. *cap.* 13. 41.

XXVI. Esaiæ Prophetæ *cap.* 49. *ver.* 6. Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. *Ibid.* 47.

XXVII. Amos Prophetæ *cap.* 9. *ver.* 11. Post hæc revertar & reædificabo tabernaculum David, quod decidit, & diruta ejus reædificabo, & erigam illud, ut requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus, faciens hæc. *cap.* 15. 16.

XXVIII. Arati Astronomi, & Homeri Poëtæ, Ipsius enim & genus sumus. *cap.* 18. 28.

XXIX. Ex [2] Constitutionibus, Beatiùs est magìs dare, quàm accipere. *cap.* 20. 35.

XXX. Exodi *c.* 22. *ver.* 28. Principem populi tui non maledices. *cap.* 23. 5.

[1] ΔΔΠ. Αμβακοὺμ Προφήτου, Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς Προφήταις, Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἔργον ὃ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν.

ΔΔΠΙ. Ησαΐου Προφήτου, Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

ΔΔΠΙΙ. Αμὼς Προφήτου, Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν. ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοὺς, λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα.

ΔΔΠΙΙΙ. Αράτου Αστρονόμου, καὶ Ὁμήρου ποιητοῦ, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

ΔΔΠΙΙΙΙ. Ἐκ τῶν [2] διατάξεων, Μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι, ἢ λαμβάνειν.

ΔΔΔ. Ἐξόδου, Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

ΔΔΔΙ. Ησαΐου Προφήτου, Πορεύθητι πρὸς λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπὸν, ἀκοῇ

XXXI. Esaiæ Prophetæ *cap.* 6. 9. Vade ad populũ istum, & dic

1 Omissus est hìc ab Euthalio, seu potiùs à librario numerus XXIV. quia est pars testimonii supra num. IV. relati ex Psalmo XV. ad marginem tamen textûs Actuum ita adnotatur ψαλμοῦ ιέ. ββ. quod explico ψαλμοῦ ιέ ἐκ δευτέρου. *Psalm. XV. secunda vice*. Hoc etiam testimonium omittitur in Vat. cod. n. 367.

2 Locus iste legitur in Constitutionibus Apostolicis lib. 4. cap. 3.

ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες [1] βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶν [2] αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ [3] ἰάσωμαι αὐτούς.

Ἁπᾶσαι αἱ μαρτυρίαι τῶν Πράξεων λά.

[4] ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων.

[5] ΠΡάξεις Ἀποστόλων τὸ βιβλίον καλεῖται, ἐπειδὴ τὰς πράξεις ὁμοῦ τῶν Ἀποστόλων περιέχει. ὁ δὲ διηγούμενος [6] ταῦτα, ἐστὶν Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς, ὁ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγράφων· [7] συναπεδήμει γὰρ τοῖς τε ἄλλοις Ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς γράφει. διηγεῖται δὲ [8] ἐν αὐτῷ τὰς [9] ὑπ' Ἀγγέλων ὑπολαβόντων ἀνελήφ-

& dic ad eos, Aure audietis & non intelligetis; & videntes videbitis, & non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos compresserunt, ne fortè videant oculis, & auribus audiāt, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos. *cap.* 28.26.

Cuncta testimonia Actuum Apostolorum sunt XXXI.

[4] ARGUMENTUM

Libri Actuum Apostolorum.

[5] ACta Apostolorum hic liber vocatur, quoniam gesta omnium simul Apostolorum continet. Eorundem autem narrator, Lucas est Evangelista, qui librum hunc conscripsit; [7] nam unà cum Apostolis, & præsertim cum Paulo, peregrinatus fuit, eaque scribit, quorum certā notitiam habuit. Nar-

1 Tàm hic, quàm in textu Actuum, βλέψετε scribitur; sed nobis Librarii error esse videtur ista lectio.

2 In textu Actuum deest, αὐτῶν, atq; etiam in versione LXX. Interpretum.

3 In editione LXX. Interpr. ἰάσομαι.

4 Argumentum hoc, cum omnibus, quæ sequuntur usque ad finem indicis capitum libri actuum Apostolorum, subjungitur præfationi supra editæ, tam in Vaticano cod. n. 367 quàm in Lolliniano, cætera partim omittuntur in eisdem codicibus, partim habentur post indicem capitulorum.

5. In Lolliniano codice, & apud Oecumenium ita incipit hic prologus, Ἐστὶ δ' ὁ διηγούμενος τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής· Ἀντιοχεὺς γὰρ ὅτε ὑπάρχων τὸ γένος, ἰατρὸς τε τὴν ἐπιστήμην συναπεδήμει τοῖς Ἀποστόλοις. Ita & in Urbinate.

6 Vaticanus num. 363. αὐτάς. Alter Vaticanus, ταύτας.

7 In Vaticano cod. num. 367. hìc inseruntur verba sequentia, Ἀντιοχεὺς γὰρ ὅτε ὑπάρχων τὸ γένος ἰατρὸς τε τὴν ἐπιστήμην· συναπεδήμει γάρ.

8 Codex Urbinas, & Lollinianus non habet, ἐν αὐτῷ, nec Oecumenius, qui pro αὐτοῖς, habet ὡς.

9 Vaticanus codex n. 367. τὰς Ἀγγέλων

Narrat autem, quomodo Angelis suscipientibus, in cælum assumptus sit Dominus, & quinquagesimo post ejus resurrectionem die Spiritus sanctus in illos omnes, qui tunc aderant, descenderit. Narrat præterea Matthiæ substitutionē in Judæ proditoris locum, septem Diaconorum creationem, Paulique electionem, & quæcumque passus est, [2] denique ejusdem profectionem ad Urbem Romam. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc, [4] primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater ejus, [5] Jacobus Zebedæi filius, & Joannes frater ejus, Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus Publicanus, Jacobus Alphæi filius, & [6] Thaddæus, [7] Simon Cananæus, & Judas Iscariotes, qui Jesum prodidit. Sed postquam Judas, perpetratâ jam proditione, periit, in ejus locum Matthias ab Apostolis substitutus est, & annumeratus est cum undecim Apostolis. [9] Post hæc autem

λήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔκχυσιν γενομένην ἐν τῇ πεντηκοστῇ ἐπί τε τοὺς Ἀποστόλους, καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας, τήν τε κατάστασιν τοῦ Ματθία ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου, καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἑπτὰ Διακόνων, καὶ τὴν [1] ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἔπαθε, [2] καὶ τέλος τὴν εἰς Ῥώμην ἀποδημίαν αὐτοῦ. [3] Τῶν μὲν οὖν δώδεκα Ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα, [4] Πρῶτος Σίμων, ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, [5] Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Φίλιππος, καὶ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς, καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης. Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, καὶ [6] Θαδδαῖος· [7] Σίμων ὁ Καναναῖος, καὶ Ἰούδας Ἰσκαριώτης, ὁ καὶ παραδοὺς [8] αὐτόν· ἀλλὰ τοῦ Ἰούδα προδότου γενομένου, καὶ ἀπολομένου, κατεστάθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων Ματθίας, καὶ συγκατηριθμήθη τοῖς ἕνδεκα Ἀποστόλοις [9] δωδέκατος. μετὰ

δὲ

1 Malè Vaticanus n. 363. ἐκλογήν.

2 In Vaticano codice num. 367. hic inseruntur sequentia verba, καὶ ὅσα οἱ Ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν πίστεως ἐθαυματούργησαν, καὶ τέλος &c. Ita Urbinas, Lollinianus, & edita apud Oecumenium, nisi quòd post ἐθαυματούργησαν, statim subdunt, Τῶν δὲ Ἀποστόλων.

3 Vaticanus n. 367. Τῶν δὲ Ἀποστόλων.

4 In Lolliniano, Urbinatensi, & apud Oecumenium deest, πρῶτος.

5 In Lolliniano, Urbinate, & apud Oecumenium est, Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, Φίλιππος. Cod. autem Vatic. n. 363. concordat cum Regio-Alexandrino; sed ponit infra inter Matthæum, & Jacobum Alphæi.

6 In codice Vaticano num. 367. Urbinate, & Lolliniano, Θαδδαῖος, ὁ καὶ Ἰούδας.

7 In Urbinate, & Lolliniano est, Σίμων ὁ Καναναῖος, ἢ Ματθίας ὁ συγκαταψηφισθεὶς μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀντὶ τοῦ προδότου. τῶν δὲ ἐγκατασταθέντων &c. ut infra. Cætera desunt. Ita & apud Oecumenium, licèt in aliquibus depravata sit ejus lectio.

8 In Vaticano num. 363. παραδοὺς Χριστὸν, & mox non habet, ἢ ἀπολομένου.

9 Post Ἀποστόλοις statim sequitur in Vaticano num. 367. Τῶν δὲ κατασταθέντων, quæ autem hic de Pauli vocatione habentur, inserit infra post Diaconorum nomina.

δὲ ταῦτα ἐκλήθη καὶ ὁ Παῦλος σκεῦος ἐκλογῆς, καὶ ἀπεστάλη καὶ αὐτὸς μετὰ Βαρνάβα εὐαγγελίζεσθαι τὸν Κύριον τοῖς ἔθνεσιν πανταχῆ.[1] Τῶν δὲ κατασταθέντων τῶν Διακόνων παρὰ τῶν Ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα,[2] Πρῶτος Στέφανος, εἶτα Φίλιππος, καὶ Πρόχορος, καὶ Νικάνωρ, καὶ Τίμων, καὶ Παρμενᾶς, καὶ Νικόλαος.[3] τούτων τῶν Ἀποστόλων, καὶ Διακόνων τὰς πράξεις διηγεῖται ὁ Λουκᾶς, καὶ σημεῖα παρ' αὐτῶν γενόμενα, καὶ ἔστιν, ἃ ἐξηγεῖται σημεῖα, ταῦτα.[4] Πέτρος, καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ ὡραίᾳ πύλῃ καθήμενον. Πέτρος Ἀνανίαν, καὶ Σάπφειραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἤλεγξε, νοσφισαμένους ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ γεγόνασι παραχρῆμα νεκροί.[5] Πέτρος τὸν παράλυτον Αἰνέαν ἀνέστησε. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ τὴν ἀποθανοῦσαν Δορκάδα, εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν

autem vocatus est etiam ad Apostolatum Paulus, Vas electionis, & missus est ipse quoque cum Barnaba, ad evangelizandum ubiq; gentibus Dominum.[1] Diaconorum autem, quos Apostoli constituerunt, nomina sunt hæc.[2] Primus Stephanus, deinde Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas, & Nicolaus.[3] Horum Apostolorum, & Diaconorum gesta, & miracula ab ipsis patrata, Lucas narrat; sunt autem hæc,[4] Petrus, & Joannes in nomine Domini curarunt claudum ab utero matris suæ, qui ad tēpli portam, quæ speciosa dicebatur, sedebat, *cap.* 3. Petrus Ananiam, & Sapphiram ipsius uxorem, fraudare de eo, quod Deo promiserant, deprehensos, increpat, ac repentè mortui sūt, *cap.* 5.[5] Petrus Æneam Paralyticum in grabato jacentem, surgere jussit, *cap.* 9. Petrus Joppe mortuam Dorcadem, suis ad Deum precibus, excitavit à mortuis, *ibid.* Petrus vas, è cœlo dela-

1 Huc usque codex Vaticanus n. 363. in quo statim ineptè subjungitur Programma quoddam ab Euthalio catholicis Epistolis præfixum, de quo suo loco sermo erit.

2 In Lolliniano, & Vaticano n. 367. deest πρῶτος, & sequitur Στέφανος, Φίλιππος &c. ut apud Oecumenium.

3 Post Νικόλαος, in Vaticano codice, num. 367. ea subnectuntur, quæ supra de Pauli vocatione habentur, & statim sequitur, Τούτων τῶν Ἀποστόλων, &c. Horum etiam nonnulla apud Oecumenium hic inferuntur, nil discrepante Lolliniano codice. At in Urbinate quædam subjunguntur de Pauli vocatione, ejusque martyrio, quæ inferiùs habentur in fine præfationis Euthalii in epistolas Pauli, nec aliud quidpiam habet ex hisce Euthalii prolegomenis in Actā Apostolorum.

4 Hæc miracula eo ordine, quo in Actuum libro narrantur, Oecumenius recenset; nos tamen eorum seriem, ab Euthalio institutam, ad Regio-Alexandrini codicis fidem repræsentavimus.

5 Hoc Petri miraculum ex Lolliniano, & Vaticano codice num. 367. supplevimus; sed in Vaticano mox sexto loco post Petri visionem collocatur.

delapsum, plenum omni animalium genere vidit, *cap.* 10. Petri umbra, super ægrotos cadens, sanavit eos, *cap.* 5. Petrus custoditus, vinculisque adstrictus in carcere, ab Angelo, insciis, qui eũ custodiebant, militibus, liberatus est, Herodesque vermibus exesus, occubuit, *ca.* 13. Stephanus faciebat prodigia, & miracula. *cap.* 6. [1] Philippus Eunuchum legentem Esaiam deprehendit, & baptizavit eum, *cap.* 8. Idem Philippus in Samariâ multos malos spiritus ejecit, pluresque claudi, ac paralytici ab eo curati sunt, *ibid.* Paulus, quum Damascum appropinquaret, visionem vidit, ac statim in Evangelii præconem evasit, *cap.* 9. Paulus Lystris [2] à nativitate claudum in nomine Domini sanavit, *cap.* 14. Paulus per visionem nocturnam in Macedoniam vocatus est, *cap.* 16. Paulus mulierem, habentem spiritum pythonem, Philippis liberat, *ibid.* Paulus, & Silas in carcerem, pedibus ligno cõstrictis, conjecti sunt; mediâ autem nocte, facto terræ motu, eorum vincula soluta sunt, *ibid.* A corpore Pauli deferebant sudaria super infirmos, iique curabantur, *cap.*

κρῶν. Πέτρος τὸ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ σκεῦος, καθιέμενον πλῆρες παντὸς ζώου ἑώρακεν. Πέτρου ἡ σκιὰ ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, ἐθεράπευσεν αὐτούς. Πέτρος τηρούμενος, καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ ὑπ' Ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδότων τῶν στρατιωτῶν, καὶ ὁ Ἡρώδης σκωληκόβρωτος ἐξέψυξε. Στέφανος ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα. [1] Φίλιππος τὸν Εὐνοῦχον ἐπέστησεν, ἀναγινώσκοντα τὸν Ἡσαΐαν, καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύματα ἐξέβαλεν, καὶ χωλοὶ, καὶ παραλελυμένοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Παῦλος ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ, εἶδεν ὀπτασίαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής. Παῦλος ἐν Λύστροις, [2] χωλὸν ἐκ γενετῆς ὄντα, [3] ἰάσατο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Παῦλος ἀπὸ ὀπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη. Παῦλος γυναῖκα, τὴν ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνος, ἐκαθέρισεν ἐν Φιλίπποις. Παῦλος, καὶ Σύλας εἰς φυλακὴν ἐβλήθησαν, καὶ ἠσφαλισμένους εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ· ἐν δὲ τῷ μεσονυκτίῳ σεισμὸς γέγονεν, καὶ λέλυται αὐτῶν τὰ δεσμά. ἀπὸ τοῦ χρωτὸς Παύλου [4] ἀπέφερον σουδάρια ἐπὶ τοὺς [5] ἀσθενοῦντας, καὶ ἐθεραπεύοντο.

Παῦ-

1 In Vaticano codice num. 367. & in Lolliniano priùs ponitur Philippi prædicatio per Samariam, & deinde Eunuchi conversio, juxta ordinem in Actuum libro servatum.

2 In Regio-Alexandrino codice male scribitur, Εἶναι χωλόν.

3 Lollinianus codex, ἐθεράπευσεν.

4 Lollinianus codex, ἐπέφερον.

5 Vaticanus codex num. 367. ἀσθενοῦντας, καὶ δαιμονιῶντας.

Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὔτυχον ἀπὸ τῆς θυρίδος, καὶ ἀποθανόντα, ἤγειρε, λέγων, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. Ὁ Παῦλος ἐπετίμησεν ἐν Κύπρῳ τῷ μάγῳ Ἐλύμᾳ, καὶ ἐγένετο τυφλὸς αὐτὸς ὁ μάγος. Παῦλος ὡς ἔπλεεν [1]ἐν Ῥώμῃ ἐχειμάσθησαν αὐτός τε, καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐπὶ νυχθήμερα ιδʹ. πάντων τε προσδοκώντων ἀποθανεῖν, ἐπιστὰς ὁ Κύριος, εἶπεν αὐτῷ τῷ Παύλῳ, ὅτι διὰ σὲ κεχάρισμαι τούτοις τὸ ζῆν, καὶ ἐσώθησαν. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου [2]ἔχιδνα ἔδακεν, καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρόν· ὡς δὲ ἀπαθὴς ἔμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι Θεόν. Τὸν πατέρα τοῦ Πουπλίου ἐν τῇ νήσῳ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον χειροθετήσας ἰάσατο ὁ Παῦλος· καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενοῦντας ἐν τῇ νήσῳ, ἐθεράπευσεν ὁ Παῦλος.

cap. 19. Paulus Troade Eutychum, qui è fenestrâ lapsus, obierat, suscitavit, dicens, Anima ejus in ipso est, *cap.* 20. Paulus in Cypro Elymam magum increpavit, & cæcus factus est ipse magus, *cap.* 13. Quum Romam versùs navigaret Paulus, tēpestatē passi sunt ipse, & quotquot cum ipso in navi erant, quatuordecim diebus, ac noctibus totidem: omnibus autē sese perituros esse putātibus, adstans Dominus Paulo dixit, Propter te his vitā concedo, & salvati sunt. *cap.* 27. Egressum è navi Paulū vipera momordit, & omnes quidem arbitrabantur fore ut moreretur; verùm cùm illæsus permansisset, existimarunt ipsum esse Deum, *cap.* 28. Patrem Publii in insulâ, in quam appulerant, dysenteriâ laborantem, Paulus, manibus impositis, sanavit, aliosque multos ibidem ægrotantes in pristinam salutem restituit. *ibidem*.

ΑΠΟΔΗΜΙΑΙ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου.

Ἀπὸ Δαμασκοῦ ἤρξατο, καὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ· ἐκεῖθεν εἰς Ταρσόν· ἐκεῖθεν εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ πάλιν [3]δεύτερον εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάλιν δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν, κἀκεῖθεν ἀφορισθεὶς μετὰ Βαρνάβα εἰς

τὴν

PEREGRINATIONES Pauli Apostoli.

A Damasco peregrinationē exorsus, Hierusalem ascendit, inde Tarsum, & ab eo loco Antiochiam, rursusque secundò Hierosolymam, ac iterum secundò Antiochiā; & indè

cum

1 Oecumenius, εἰς Ῥώμην. 2 Lollinianus cod. ἔχις. 3 Oecumenius, ἐκ δευτέρου.

cum Barnaba segregatus ad Apostolatum, descendit Seleuciã, deinde Cyprum, ubi & Paulus vocari cœpit. [1] Deinde Pergen venit, postea Antiochiam Pisidiæ, inde Jconium, exinde Lystram, & Derben Lycaoniæ; deinde in Pamphyliam, postea Pergen, postmodum Attaliam. Deinde rursus tertiò Antiochiã Syriæ, & postea [2] tertiò Hierusalem propter circumcisionem; postea rursus quartò Antiochiam, Deinde Syriam pertransivit, ac Ciliciam; exinde rursum secundò Derben, ac Lystram, ubi & Timotheum circumcidit. Deinde in Phrygiã, & Galaticam regionẽ ivit, mox in Mysiam, postea Troadem, & inde [4] Neapolim, exinde Philippos Macedoniæ urbem. Postmodum, ubi Amphipolim, ac [5] Apolloniam pertransissent, venerunt Thessalonicam; postea [6] Berrhœam, exinde Athenas, deinde Corinthũ, postea Ephesum, inde Cæsaream, postmodum secundò Antiochiam Pisidiæ, deinde in Galaticam regionem, ac Phrygiam, unde rursum secundò Ephesum; postea itinere facto per Macedoniam, venit in Græciam, & inde cùm rursus pertransissent Macedoniam,

τὴν ἀποστολὴν, κατῆλθεν εἰς Σελεύκειαν· εἶτα εἰς Κύπρον, ἔνθα καὶ Παῦλος ἤρξατο καλεῖσθαι. εἶτα εἰς Πέργην· εἶτα εἰς Αντιόχειαν τῆς Πισιδίας· εἶτα εἰς Ικόνιον· εἶτα εἰς Λύστραν, καὶ Δέρβην, τῆς Λυκαονίας. εἶτα εἰς Παμφυλίαν. [1] εἶτα εἰς Πέργην· εἶτα εἰς Ατλάλειαν· εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Αντιόχειαν τῆς Συρίας· [2] εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ιερουσαλὴμ διὰ τὴν περιτομήν. εἶτα πάλιν τέταρτον εἰς Αντιόχειαν· εἶτα [3] διῆλθεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ τὴν Κιλικίαν. εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Δέρβην, καὶ Λύστραν. ἔνθα τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν· εἶτα εἰς τὴν Φρυγίαν, καὶ Γαλατικὴν χώραν· εἶτα εἰς Μυσίαν· εἶτα εἰς Τρωάδα, κἀκεῖθεν [4] εἰς Νέαν πόλιν· εἶτα εἰς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας· εἶτα διελθόντες τὴν Αμφίπολιν, καὶ [5] Απολλωνίαν ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην. εἶτα [6] εἰς Βέροιαν· εἶτα εἰς Αθήνας· εἶτα εἰς Κόρινθον· εἶτα εἰς Ἔφεσον· εἶτα εἰς Καισάρειαν· εἶτα δεύτερον εἰς Αντιόχειαν τῆς Πισιδίας· εἶτα εἰς τὴν Γαλατικὴν χώραν, καὶ Φρυγίαν· εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Ἔφεσον. εἶτα [7] διελθὼν τὴν Μακεδονίαν ἦλθεν εἰς τὴν Ελλάδα, κἀκεῖθεν διελθόντες τὴν Μακεδονίαν

1 Adverbium εἶτα, in Vaticano num. 367. & Lolliniano habetur, in cæteris deest.

2 In Lolliniano codice tertius Hierosolymitanus iter, Antiocheno tertio præponitur.

3 Oecumenius Lollin. & Vat. n. 367. διῆλθεν τὴν.

4 Vaticanus num. 367. Νεάπολιν.

5 In Regio-Alexand. est, Απολλωνίδα.

6 Lollinianus, εἰς Βερροίαν.

7 Lollin. cod. διελθόντες, & mox, ἦλθον.

τίαν ἦλθον πάλιν δεύτερον εἰς Φιλίππους, καὶ ἀπὸ Φιλίππων [1] πάλιν εἰς Τρωάδα, ἔνθα τὸν Εὔτυχον ἤγειρε πεσόντα· εἶτα εἰς τὴν Ἄσσον, εἶτα εἰς Μιτυλήνην· εἶτα ἄντικρυς Χίου· εἶτα εἰς Σάμον· κἀκεῖθεν εἰς Μίλητον, ἐκεῖθεν μεταπεμψάμενος τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, ὡμίλησεν αὐτοῖς: εἶτα [2] εἰς Κῶν· εἶτα εἰς Ῥόδον· κἀκεῖθεν [3] εἰς Πάταρας· κἀκεῖθεν εἰς Τύρον· εἶτα εἰς Πτολεμαΐδα· κἀκεῖθεν εἰς Καισάρειαν· κἀκεῖθεν πάλιν ἀνῆλθεν τέταρτον εἰς Ἱερουσαλήμ· κἀκεῖθεν παρεπέμφθη εἰς Καισάρειαν· καὶ λοιπὸν δέσμιος ἐπὶ Ῥώμην οὕτως· ἀπὸ Καισαρείας ἦλθεν εἰς Σιδῶνα· κἀκεῖθεν [4] εἰς Μύρναν τῆς Λυκίας· εἶτα εἰς Κνίδον· κἀκεῖθεν πολλὰ παθόντες ἦλθον [5] εἰς τὴν νῆσον. ἔνθα ἡ ἔχιδνα [6] καθήψατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔμεινεν ἀβλαβής· εἶτα εἰς Συρακούσας· εἶτα εἰς Ῥήγιον· κἀκεῖθεν εἰς Ποτιόλους· κἀκεῖθεν πεζὸς ἀνῆλθεν εἰς Ῥώμην ἀπαντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν [7] εἰς Ἀππίου φόρον, καὶ τρεῖς Ταβέρνας· [8] Καὶ λοιπὸν εἰσελθὼν εἰς Ῥώμην· καὶ διδάξας [9] ἐκεῖ χρόνον ἱκανὸν, ὕστερον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν.

niam, secundò venerunt Philippos, & à Philippis rursus Troadem, ubi Eutychum, qui ceciderat, suscitavit. Hinc Asson, deinde Mitylenem, postmodum in partes, quæ sitæ sunt contra Chium, exinde Samum, & inde Miletum, ubi accitis his, qui Ephesi erant, allocutus est eos. Hinc Coum venit, postea Rhodum, & inde [3] Pataram, hinc Tyrum, postea Ptolemaidem, indeque Cæsaream, & hinc rursum ascendit quartò Hierosolymam, unde transmissus est Cæsaream, ac tandem vinculis constrictus Romam, hôc pacto. A Cæsareâ Sidonem venit, hinc [4] Myram Lyciæ, postea Cnidum, ac inde mala multa passi [5] in Insulâ venerunt, ubi vipera manum ejus sine læsione ullâ momordit. Deinde Syracusas pervenit, postea Rhegium, & inde Puteolos, unde pedes Romam ascendit, occurrentibus ipsi fratribus ad Appii Forum, & tres Tabernas. Denique ingressus Romam, cùm multo tempore ibi docuisset, tandem in ipsâ urbe Româ martyrio vitam terminavit.

ELEN-

1 Lollinianus codex, & Oecumenius non habent, πάλιν.
2 Lollinianus codex, εἰς Κῶ.
3 Codex Regio-Alexandrin. πάταρας. Vaticanus n. 367. & Lollinianus, πάταρα.
4 Vaticanus num. 367. & Lollinianus, & Oecumenius, Μύραν.
5 Cod. Vat. n. 367. εἰς Μελίτην τὴν νῆσον.
6 Lollinianus codex, καθῆψε.
7 Oecumenius, & cod. Lollinianus, ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ τριῶν Ταβερνῶν.
8 Vaticanus num. 367. κἀκεῖθεν.
9 Vaticanus num. 367. Lollinianus, & Oecumenius non habent, ἐκεῖ.

[1] ELENCHUS

Capitum librî Actuum Apostolorum.

A Patribus nostris, atque Magistris formam exemplumq; mutuati, hunc capitum, elenchũ modestè, ut par est, scribere aggredimur, veniam temeritatis ab unoquoque vestrûm, qui lecturi estis, poscentes, si ætate juvenes, & à doctrinis mediocriter instructi, id operis, piorum precibus adjuti, moliti sumus. Hunc itaque capitum elenchum juxta Lucæ Evangelistæ narrationem facimus, atramento, scilicet, integra capita, cinnabari verò particulares eorundem subdivisiones designãtes. Versus XVII.

[1] ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων.

ἘΚ Πατέρων ἡμεῖς καὶ διδασκάλων τὸν τρόπον, καὶ τὸν τύπον ὠφελήμενοι, ἐγχειροῦμεν μετρίως [2] τῇδε τῶν κεφαλαίων ἐκθέσει, αἰτοῦντες συγγνώμην προπετείας ἡμεῖς, οἱ νέοι χρόνων τε, καὶ μαθημάτων παρ' ὑμῶν ἑκάστου τῶν ἀναγινωσκόντων, εὐχῇ, τῇ ὑπὲρ ἡμῶν, τὴν συμπεριφορὰν κομιζόμενοι. ἐκτιθέμεθα οὖν αὐτὴν καθ' ἱστορίαν Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, καὶ συγγραφέως, τοιγαροῦν [3] διὰ μὲν τοῦ μέλανος αὐτοτελῆ τὰ κεφάλαια· διὰ δὲ τοῦ κινναβάρεως τὰς ἐν μέρει τούτων ἐχομένας ὑποδιαιρέσεις ἐσημειωσάμεθα. Στίχοι ιζ.

[4] CAPITA

Actuum Apostolorum.

I. DE Doctrinâ, quam Christus à resurrectione tradidit,

[4] ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

τῶν Πράξεων.

I. ΠΕρὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ, καὶ ὀπτασίας

1 Prefatiuncula ista cum subsequentibus capitulis subjungitur Peregrinationibus S. Pauli etiam in Vaticano cod. 367. eamque excipit enumeratio testimoniorũ, quæ ex aliis S. Scripturæ libris in Apostolorum actis afferuntur, ei prorsus similis, quæ in prima Oecumenii editione reperitur. Eadem præfatiuncula in Lolliniano quoque codice habetur.

2 Vaticanus nu. 367. & Lollinianus, τῇδε τῇ τῶν κεφαλαίων.

3 Ita iidem codices, in aliis deest, μὲν.

4 Capita ista Actuum Apostolorum unà cum aliis quatuordecim Pauli, & septem catholicarum epistolarum capitulorum elẽchis, ab Euthalio elucubratis, edita sunt cum Oecumenii operibus, atque etiam in Stephaniana Novi fœderis editione; sed utrobique omissæ sunt, ὑποδιαιρέσεις, hoc est, subdivisiones capitum ab Euthalio excogitatæ, quas nos tam in græco, quàm in latino textu minusculis numerorum notis ad scriptorum codicum fidem repræsentavimus.

σίας πρὸς τοὺς μαθητάς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς, θέαστε, καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου, καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.

II. Πέτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ θανάτου, καὶ ἀποστολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου.

α΄. Ἐν ᾧ περὶ ἀντεισαγωγῆς Ματθίου κληρωθέντος χάριτι Θεοῦ διὰ προσευχῆς.

III. Περὶ θείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ πεντηκοστῆς, γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας.

α΄. Ἐν ᾧ Πέτρου κατήχησις.

β΄. Περὶ τούτου ἐκ τῶν Προφητῶν.

γ΄. Περὶ πάθους, καὶ ἀναστάσεως, καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

δ΄. Περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας.

ε΄. Περὶ ὁμονοίας κοινωφελοῦς, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

IIII. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐλεγκτικῆς, συμπαθητικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν.

α΄. Ἐν ᾧ ἐπιστασία τῶν Ἀρχιερέων, ζήλῳ τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσις τοῦ θαύ-

didit, & quomodo suis apparuerit Discipulis, & de promissione doni Spiritus sãcti;& quomodo Christum ad cœlos ascẽdentem viderint, & quæ fuerit ascẽsûs ipsius ratio,deq; magnifico, & secundo illius adventu.

II. Petri allocutio ad discipulos de morte, & Apostolatu Judæ proditoris. *cap.*1.15.

i. In quo de Matthiæ substitutione, qui per orationem sortitus est Apostolatum, gratiâ Dei. *ibid.*23.

III. De divino S. Spiritûs super eos, qui crediderunt advẽtu,in die Pentecostes.*cap.*2.1.

i. [1]In quo Petrus adstantes edocet. *ibid.*14.

ii. De eo adventu ex Prophetis. *ibid.*17.

iii. De passione, resurrectione,& assumptione Christi,deque dono Spiritûs sancti. *ibid.*22.

iv. De adstantibus ad Christi fidem conversis,& eorum salute per baptismum. *ibid.*37.

v. De concordiâ omnibus utili,deq; credentiũ multiplicatione. *ibid.*42. *in aliis codd. est.* 44.

IV. De claudo à nativitate, in Christi nomine curato, deq; Petri doctrinâ, qua Judæos confutat, & cum commiseratione hortatur, ut suæ saluti consulant. *cap.*3.1.

i. Principum Sacerdotum cura atque solicitudo ob facti hujus invi-

[1] Hac subdivisio cum sequenti, unam subdivisionem facit in aliis scriptis codd.

invidiam, eorumdemq; judiciũ de miraculo Petri, itemq; Petri testificatio de gratiâ, & potestate Jesu Christi.[1] *cap.*4.1.

II. De comminatione Principum Sacerdotum, jubentium ne ampliùs palàm loquerentur in nomine Jesu, & de Apostolorum dimissione. *cap.*4.15.

III. Gratiarum actio Ecclesiæ ad Deum de constantiâ Apostolorum in fide. *ibid.*24.

V. De concordiâ, & omniũ rerum communione inter fideles. *cap.*4.32.

I. In quo de Anania, & Sapphira, acerbâq; eorũ morte. *c.*5.1.

VI. Apostolos in carcerem trusos Angelus Dei noctu à vinculis solvit, monens, ut liberè, Dominum prædicarent. *cap.* 5. 17. *In Cryptoferratensi est* 19.

I. In quo narratur, Apostolos sequenti die rursus à Sacerdotũ Principibus captos, fustibusque cæsos, eâ conditione, ne ampliùs populum docerent, dimissos fuisse. *ibid.*27.

II. Gamalielis vera de Apostolis sententia, cum exemplis nonnullis, atq; evidentibus probationibus. *ibid.*34.

θαύματος, Πέτρου τε ὁμολογία τῆς Χριστοῦ δυνάμεώς τε, καὶ χάριτος.

β'. Περὶ ἀπειλῆς τῶν Ἀρχιερέων προσταττόντων, ὡς οὐ δεῖ παρρησιάζεσθαι ἐπὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνέσεως τῶν Ἀποστόλων.

γ'. Εὐχαριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν Ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας.

Π. Περὶ ὁμοψύχου, καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστευσάντων.

α'. Ἐν ᾧ περὶ Ἀνανίου, καὶ Σαμφείρης, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

ΠΙ. Ὅτι τοὺς Ἀποστόλους ἐμβληθέντας τῷ δεσμωτηρίῳ, Ἄγγελος Θεοῦ νύκτωρ ἐξέωσεν, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Κύριον.

α'. Ἐν ᾧ ὅτι τῇ ἑξῆς αὐτοὺς οἱ Ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαστίξαντες ἀπέλυσαν.

β'. Γαμαλιήλου γνώμη πιστὴ περὶ τῶν Ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τινῶν, καὶ ἀποδείξεων.

ΠΙΙ. Περὶ χειροτονίας τῶν ἑπτὰ Διακόνων.

ΠΙΙΙ. Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία κατὰ Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν δώδεκα Πατριαρχῶν.

α'. Ἐν

VII. De septem Diaconorum ordinatione. *cap.6.*1.

VIII. Judæorum seditio, & calumniæ adversùs Stephanum, ejusque concio de fœdere, quod Deus cum Abraham pepigit, & de duodecim Patriarchis. *cap.6.*8.

I. In

[1] Malè hic capiti quarto finis imponitur in Oecumenii editione.

α. Ἐν ᾧ τὰ περὶ τοῦ λιμοῦ, καὶ πυρωνίας, καὶ ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ιακὼβ, καὶ περὶ γενέσεως Μωϋσέως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν θεοφανείας ἐν ὄρει Σινᾷ γενομένης.

β. Περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μοσχοποιΐας τοῦ Ισραὴλ, ἄχρι χρόνων Σαλομῶντος, καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς.

γ. Ὁμολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ιησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης Στεφάνῳ, ἐφ' ᾗ λιθόλευστος γενόμενος αὐτὸς Στέφανος, [1] εὐσεβῶς ἐκοιμήθη.

ΠΙΙΙΙ. Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς Στεφάνου.

α. Ἐν ᾧ περὶ Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου πολλοὺς ἰασαμένου [2] ἐπὶ τῆς Σαμαρείας.

Δ. Περὶ Σίμωνος τοῦ μάγου πιστεύσαντος, καὶ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλείοσιν.

α. Ἐν ᾧ περὶ τῆς Πέτρου, καὶ Ιωάννου πρὸς αὐτοὺς ἀποστολῆς, καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

ΔΙ. Ὅτι οὐ δι' ἀργυρίου, οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλ' ἁγίοις, διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίδοται.

α. Ἐν ᾧ, τὰ περὶ ὑποκρίσεως, καὶ ἐπιπλήξεως Σίμωνος.

ΔΙΙ. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ πιστοῖς εὐοδοῖ ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν, δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν Εὐνοῦχον ὑπο-

i. In quo de fame per Ægypti regnū, de vexatione, & agnitione filiorum Jacob, itemque de nativitate Moysis, & Dei apparitione eidem factâ in monte Sina. *Fortè cap.* 7. 11.

ii. De egressu filiorum Israël ex Ægypto, & vituli conflatione, usq; ad Salomonis tēpora, & templi ædificationem. *Fortè* 36.

iii. Stephani assertio de cælesti gloriâ Jesu Christi eidem revelata, quam dum ederet, lapidatus ipse Stephanus in Domino obdormivit. *ibid.* 55.

IX. De persecutione Ecclesiæ, & sepulturâ Stephani. *cap.* 8. 1. *ab illis verbis, Facta est &c.*

i. Ubi de Philippo Apost. qui multos in Samariâ curavit. *ib.* 5.

X. De Simone Mago, qui cum aliis pluribus credidit, & baptizatus est. *cap.* 8. 9.

i. Ubi de Petri, & Joannis ad eos legatione, & de invocatione S. Spiritûs super eos, qui baptizati fuerant. *ibid.* 14.

XI. Quòd non argento, neque hypocritis; sed probis viris S. Spiritûs participes esse per fidem conceditur. *cap.* 8. 18.

i. In quo etiam agitur de Simonis hypocrisi, deque ejusdem objurgatione. *Fortè ibid.* 20.

XII. Sanctorum, & fidelium saluti Deum prosperum tribuere successum, argumento ex his, quæ circa Eunuchum contigerunt, de-

1 Adverbium εὐσεβῶς, ex Oecumenio, Stephano, aliisque codd. addidimus.
2 Stephani editio, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ.

desũpto, demõstratur. *cap.* 8. 26.

XIII. De Paulo ad Christi Apostolatum à Deo cælitus vocato. *cap.* 9. 1.

I. Ubi de curatione, & baptismate Pauli per Ananiam, juxta Dei revelationem, & de loquẽdi libertate, qua in Synagogis Hebræorũ usus fuit: & de ejusdem cum Apostolis congressu, Barnabæ operâ. *ibid.* 17.

XIV. De Ænea paralytico, Lyddæ per Petrũ curato. *c.* 9. 32

I. Ubi & de Tabitha viduarum amantissimâ, quam suis precibus Petrus Joppæ à mortuis suscitavit. *ibid.* 36.

XV. De Cornelio, deque Angeli ad eum allocutione, deque iis, quæ rursum Petro de Gentium vocatione cœlitus dicta sunt. *cap* 10. 1.

I. Ubi Petrus, nuncio accersitus, ad Corneliũ venit. *Fortè* 21.

II. Repetitio eorum, quæ Angelus, Cornelium alloquens, affirmaverat. *ibid.* 30.

III. Petrus Christi fidem Gentiles adstantes docet, & S. Spiritûs super audientes donum descendit; & quomodo baptizati fuerint, qui ex Gẽtibus crediderant. *ibid.* 34.

XVI. Quomodo Petrus deinceps singula, quæ acta fuerant, Apostolis, cum adversùs se disceptaretur, narraverit. *cap.* 11. 4.

I. De Barnaba tũc misso ad fratres Antochiæ degẽtes. *Fortè ib.* 19.

XVII. Aga-

ὑποθέσεως.

ΔΙΙΙ. Περὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ.

α. Ἐν ᾧ περὶ ἰάσεως, καὶ βαπτίσματος Παύλου δι' Ἀνανίου κατὰ ἀποκάλυψιν Θεοῦ, παῤῥησίας τε αὐτοῦ, καὶ συντυχίας, τῆς διὰ Βαρνάβαν, πρὸς τοὺς Ἀποστόλους.

ΔΙΙΙΙ. Περὶ Αἰνέα παραλυτικοῦ ἰαθέντος ἐν Λύδδῃ διὰ Πέτρου.

α. Ἐν ᾧ περὶ Ταβιθὰ τῆς φιλοχήρου, ἣν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ προσευχῆς ἐν Ἰόππῃ.

ΔΠ. Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἄγγελος εἶπεν, καὶ ὅσα πάλιν [1] Πέτρῳ οὐρανόθεν περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐῤῥέθη.

α. Ἐν ᾧ ὅτι μετασταλεὶς ὁ Πέτρος ἦλθεν πρὸς Κορνήλιον.

β'. Ἐπανάληψις ὧν ὁ Ἄγγελος ἐπεμαρτύρησεν, καὶ ὑφηγήσατο αὐτῷ Κορνηλίῳ.

γ'. Πέτρου κατήχησις εἰς Χριστόν, τοῦ τε ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεὰ, καὶ ὅπως ἐβαπτίσθησαν τότε οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες.

ΔΠΙ. Ὡς Πέτρος τὰ καθεξῆς, καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γεγονότων διηγεῖται τοῖς Ἀποστόλοις, διακριθεῖσι πρὸς αὐτόν.

α. Τὸ τηνικάδε Βαρνάβαν ἐκπέμψασι πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς. ΔΠΙΙ. Προ-

1 Stephani editio, περὶ Πέτρου.

ΔΠΙΙ. Προφητεία Ἀγάβου περὶ λιμοῦ οἰκουμένης, καὶ καρποφορίας πρὸς τοὺς [1] ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀδελφούς.

ΔΠΙΙΙ. Ἰακώβου τοῦ Ἀποστόλου κατασφαγή.

α. Ἐν ᾧ Πέτρου σύλληψις πρὸς Ἡρώδου, ὅπως τε αὐτὸν Ἄγγελος θείῳ κελεύσματι ἐξείλετο τῶν δεσμῶν, καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανὴς γενόμενος νύκτωρ τοῖς ἀδελφοῖς ὑπανεχώρησεν.

β΄. Ἐν ᾧ περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως, καὶ μετέπειτα περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε, καὶ ὀλεθρίου καταστροφῆς.

ΔΠΙΙΙΙ. Ἀποστολὴ Βαρνάβα, καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θείου Πνεύματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

ΔΔ. Παύλου [2] εὐθαλὴς διδασκαλία εἰς Χριστὸν ἔκ τε τοῦ νόμου, καὶ καθεξῆς τῶν Προφητῶν, ἱστορικὴ, καὶ εὐαγγελική.

α. [3] Ἐν ᾧ ἐλεγκτικὴ, καὶ συλλογιστική.

β΄. Περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς τὰ ἔθνη, διωγμοῦ τε αὐτῶν ἐκεῖ, καὶ ἀφίξεως εἰς Ἰκόνιον.

ΔΔΙ. Ὅπως

XVII. Agabi prophetia de futurâ per universum orbem fame, & de eleemosynis ad fratres, qui Hierosolymis degebant, missis. *cap.* 11.27.

XVIII. Jacobi Apostoli interemptio. *cap.* 12. 1.

I. In quo Petrum ab Herode comprehensum fuisse narratur; & quomodo ipsum Angelus divino jussu è vinculis eduxerit, & postquam fratres noctu convenisset, clã discesserit. *Fortè ib.* 3.

II. In quo etiam de custodum punitione, ac de impii Herodis misero, infelicique obitu narratio continetur. *Fortè ibid.* 18.

XIX. Missio Barnabæ, & Pauli ad Cyprios jussu divinî Spiritûs, deque iis, quæ adversùs Elymam Magum in Christi nomine egerũt. *c.* 13. 1. *in aliis* 2.

XX. Elegantissima Pauli ad Judæos allocutio, qua eos Christi divinitatem docet, ex Lege, & Prophetis, variaque ex Evangelio, atque veteris Testamenti historiis in medium adducit. *cap.* 13. 16.

I. In quo varia argumenta, & rationes adversùs Judęos. *Ib.* 33.

II. De transitu ab eisdem tunc temporis facto ad annuntiandam gentibus Christi fidem, neglectis Judæis, deque persecutione, quam apud Antiochiam Pisidiæ passi sunt, & de eorum Iconium adventu. *Fortè ibidem ver.* 44.

XXI. Quomodo

1 Oecumenius, Stephani editio, & alii antiqui codices Vaticani habent, ἐν Ἀντιοχείᾳ. Sed malè, ut ex sacri textûs lectione apparet; καρποφορίαν autem eleemosynas vocare videtur Euthalius, quòd veluti fructus sint pietatis fidelium.

2 Stephani editio, εὐθαλὴς.

3 Eadem editio, ἐν ᾧ ὅτι ἡ ἐλεγκτική.

XXI. Quomodo Iconii prædicaverint Christum, cùmque multi credidissent, persecutionem àb ejus urbis incolis passi fuerint Apostoli. *cap.* 14. 1.

XXII. De claudo à nativitate, qui Lystris per Apostolos sanatus est, cujus rei causâ incolæ Deos ad se venientes, Paulum, & Barnabam esse putarunt. Ubi etiam postea lapidatur Paulus à Judæis urbi vicinis. *cap.* 14. 7.

XXIII. Quòd non oporteat credentes ex Gentibus circumcidi, juxta sententiam, & judicium Apostolorum. *c.* 15. 1.

I. In quo eorundem Apostolorum literæ ad eos, qui ex gentibus crediderunt, de his, quæ observanda erant, continentur. *Ibid. ver.* 23.

II. Altercatio Pauli cum Barnaba propter Marcum. *Ib.* 36.

XXIV. De Timotheo Christi fidem edocto, & Pauli in Macedoniam juxta Dei revelationem adventu. *c.* 15. 41. *in aliis* 16. 1. *ab illis verbis, Et ecce &c.*

I. In quo de fide, ac salute cujusdam mulieris Lydiæ. *Ib.* 14.

ΔΔΙ. Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν, πολλῶν τε πιστευσάντων, ἐδιώχθησαν οἱ Ἀπόστολοι.

ΔΔΙΙ. Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ ἰαθέντος διὰ τῶν Ἀποστόλων, διόπερ [1] εἶναί τε θεοὶ, καὶ παρεῖναι ἔδοξαν τοῖς ἐγχωρίοις. ἔνθα δὴ καὶ μετέπειτα λιθάζεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀστυγειτόνων.

ΔΔΙΙΙ. Ὅτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντας, δόγματι καὶ κρίσει τῶν Ἀποστόλων.

α΄. Ἐν ᾧ ἐπιστολὴ αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, περὶ τῶν φυλακτέων.

β΄. Ἀντίῤῥησις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν [2] διὰ Μάρκον.

ΔΔΙΙΙΙ. Περὶ κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν.

α΄. Ἐν ᾧ περὶ πίστεως, καὶ σωτηρίας, τινὸς γυναικὸς Λυδίας.

β΄. Περὶ ἰάσεως τῆς πνεῦμα Πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι᾽ ἣν τὸν Παῦλον καθεῖρξαν οἱ δεσπόται.

γ΄. Περὶ τοῦ συμβάντος [3] ἐκεῖ σεισμοῦ, καὶ θαύματος· καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἱρκτοφύλαξ, ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη [4] παραχρῆμα πανέστιος.

δ΄. Ὅτι

II. De curatione puellæ habentis spiritum Pythonis, cujus rei causâ domini Paulum in carcerem trudunt. *Fortè ibid.* 16.

III. De terræ motu, ac miraculo, quod ibi accidit, & quomodo custos carceris, quum eâdem nocte credidisset, confestim cum universâ familiâ baptizatus est. *Ibid.* 25.

IV. Et

1 Eadem editio, εἶναί τε ἔδοξαν θεοὶ καὶ παρεῖναι. Malè Oecum. μαθεῖν.

2 Stephanus legit, περὶ Μάρκου. ut in Cryptofer. & in alio Vaticano codice.

3 Stephanus, & Vat. codd. ἐκεῖσε.

4 Stephanus non habet, παραχρῆμα.

δ'. Ὅτι παρακληθέντες ἐξῆλθον τότε ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου οἱ Ἀπόστολοι.

ΔΔΠ. Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ κηρύγματος ἕνεκεν, φυγῆς τε Παύλου εἰς Βέροιαν κἀκεῖθεν εἰς Ἀθήνας.

ΔΔΠΙ. Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιβωμίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος, καὶ εὐσεβείας τοῦ Παύλου.

ΔΔΠΙΙ. Περὶ Ἀκύλου, καὶ Πρισκίλλης, καὶ τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν [1] ἐπ' αὐτοῖς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης τῷ Παύλῳ.

α'. Ἐν ᾧ περὶ Κρίσπου Ἀρχισυναγώγου πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις τισίν, καὶ βαπτισθέντος.

β'. Ὅτι στάσεως κινηθείσης ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ὑπανεχώρησεν, ἐλθών τε εἰς Ἔφεσον, καὶ διαλεχθεὶς ἐξῆλθεν.

γ'. Περὶ Ἀπολλῶ ἀνδρὸς λογίου τε, καὶ πιστοῦ.

ΔΔΠΙΙΙ. Περὶ βαπτίσματος, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύσασιν, καὶ περὶ ἰάσεως τοῦ λαοῦ.

α'. Ἐν ᾧ περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ, καὶ ὅτι οὐ δεῖ [2] προσχωρεῖν ἀπίστοις, καὶ ἀναξίοις τῆς πίστεως γενομένοις, καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων.

β'. Περὶ

IV. Et quòd deprecati à Magistratibus exierint tunc è carcere Apostoli. *cap.* 16. 38.

XXV. De seditione Thessalonicæ ortâ, ob fidei prædicationem; deque fugâ Pauli in Berœam, & inde Athenas. *cap.* 17. 1. *In Palatino cod. ver.* 5.

XXVI. De aræ inscriptione Athenis à Paulo repertâ, & de Pauli pietate, & doctâ ejusdem concione ad Athenienses de Christi fide. *Ibid.* 22.

XXVII. De Aquila, & Priscilla, ac de Corinthiorum incredulitate, deq; benigna Dei erga ipsos, juxta præscientiam suam, voluntate. *cap.* 18. 1.

I. In quo de Crispo Archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit, & baptizatus est. *Ibid.* 8.

II. Seditione Corinthi motâ, Paulus clam discessit, cùmque venisset Ephesum, ac disputasset, inde egressus est. *Fortè ib.* 12.

III. De Apollo diserto viro, & in Christi fidem credenti. *Ib.* 24.

XXVIII. De baptismate, & Spiritûs Sancti dono per Pauli orationẽ ab his adepto, qui Ephesi crediderãt, & de populo à multis morbis curato. *cap.* 19. 1.

I. In quo de filiis Scevæ, & quòd non oporteat ad infideles accedere, & ad eos, qui se reddiderunt indignos fide, & de actuum suorum confessione à credentibus editâ. *Fortè ibid.* 14.

II. De

1 Oecumenicus, ἐπ' αὐτοῖς.   2 In Stephani editione, ἐγχωρεῖν.

II. De motâ Ephesi seditione à Demetrio fabro argẽtario adversùs Apostolos. *Fortè c.* 19. 23.

XXIX. Peregrinatio Pauli, in qua etiam narratur mors Eutychi in urbe Troadis, ejusque ad vitam, per orationem Pauli, revocatio. Monitio ejusdem Pauli ad Presbyteros, qui erant Ephesi, de rectâ gregis gubernatione. *cap.* 20. 2.

I. In hoc insuper capite navigatio Pauli ab Ephesο Cæsaream usque Palęstinæ describitur. *cap.* 21. 1.

XXX. Agabi prophetia de his, quæ futura erant, ut Paulo Hierosolymis contingerent. *cap.* 21. 8. *ab illis verbis, Et intrantes &c. alii codd.* 21. 10.

XXXI. Admonitio Jacobi ad Paulum de circumcisione Judæis non interdicendâ. *cap.* 21. 15. *Alius codex Vat.* 21. 20.

XXXII. De seditione motâ Hierosolymis adversùs Paulũ, & quomodo ipsum Tribunus è populi furore subtraxerit. *cap.* 21. 27.

I. In quo Pauli ad Populum

β'. Περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινηθείσης στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν Ἀποστόλων.

ΔΔΠΙΙΙΙ. Περίοδος Παύλου, [1] ἐν ᾗ τὰ περὶ θανάτου, καὶ ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς, ἐν Τρωάδι· παραίνεσίς τε αὐτοῦ ποιμαντικὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους.

ά. Ἐν ᾧ παράπλους Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

ΔΔΔ. Ἀγάβου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

ΔΔΔΙ. Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν κωλύειν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

ΔΔΔΙΙ. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Παύλου κινηθείσης ἀταξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλίαρχος τοῦ πλήθους ἐξαιρεῖται.

ά. Ἐν ᾧ Παύλου κατάστασις περὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῆς [2] εἰς Ἀπόστολον αὐτοῦ κλήσεως.

β'. Περὶ ὧν ὁ Ἀνανίας εἶπεν πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ, ὀπτασίας τε, καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ.

γ'. Ὅτι μέλλων ἐπὶ τούτοις ὁ Παῦλος

narratio de rebus suis, deque suâ ad Apostolatum vocatione. *Fortasse ibid.* 40. *ab illis verbis, Et magno silentio &c.*

II. Item de his quæ sibi dixit Ananias apud Damascum; deque his, quæ Dominus sibi aliquando in templo apparens, dixit. *Fortasse cap.* 22. 12.

III. Et cùm propterea, Tribuni jussu, flagellandus esset Paulus,

1. Stephani editio, ἐν ᾗ περὶ θανάτου &c. 2 Oecumenius γῆς ἀποστολῶ.

λος τύπτεσθαι, εἰπὼν, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἀνείθη.

ΔΔΔIII. Ὅσα ὁ Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον ἔπαθέ τε, καὶ εἶπε, καὶ εὐθυβόλως ἔπραξε.

ΔΔΔIIII. Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Λυσίαν.

α'. Ἐν ᾧ, ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς τὴν Καισαρείαν μετὰ στρατιωτῶν, καὶ γραμμάτων.

ΔΔΔΠ. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

ΔΔΔΠI. Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς, καὶ τῆς Φήστου προσαγωγῆς, τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου, καὶ ἐφέσεως.

ΔΔΔΠII. Ἀγρίππου, καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πεῦσις τῶν κατὰ Παῦλον.

α'. Ἐν ᾧ Παύλου ἀπολογία ἐπ' αὐτῶν, περὶ [1] τῆς ἐννόμου θρησκείας αὐτοῦ, καὶ κλήσεως εἰς τὸ εὐαγγέλιον.

β'. [2] Ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας ἔφη τῷ Φήστῳ.

ΔΔΔΠIII. Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην κινδύνων τε πλείστων, καὶ μεγίστων [3] ἔμπλεως.

α'. Ἐν

lus, ubi se Romanum dixisset, dimissus est. *cap.* 22. 25.

XXXIII. De his quę Paulus, in Judæorum consessum admissus, dixit, & passus est, & de his, quæ, optimo consilio usus, egit. *Ibid.* 30.

XXXIV. De insidiis à Judæis Paulo intentatis, eorumque judicio à Lysiâ ad Præsidē delato. *cap.* 23. 12.

i. In quo narratur transmissio Pauli Cæsaream ad Præsidem, cum militibus, & Tribuni literis. *Fortasse ibid.* 22.

XXXV. Tertulli adversùs Paulum accusatio, ejusque defensio apud Præsidem. *cap.* 24. 1.

XXXVI. De Felice Præsidis munere functo, Festiq; ad eandē dignitatem promotione, & de Pauli interrogationibus coram ipso habitis, ejusdemque ad Cæsarem appellatione. *cap.* 24. 27.

XXXVII. Agrippæ, & Berenicis Cæsaream adventus, ubi Agrippa Paulum de suis rebus interrogat. *c.* 25. 13. *Cryptof.* 23.

i. In quo Pauli ad ipsos responsio de legitimâ religione, & vocatione suâ ad Evangelium. *c.* 26. 1. *ab illis verbis, Tunc Paulus.*

ii. Et quòd Paulum in nullo Judæos injuriâ affecisse, Agrippa dixerit Festo. *Fortè ibid.* 31.

XXXVIII. Pauli Romam versùs navigatio, plurimis maximisque plena periculis. *cap.* 27. 1.

i. In quo

1 Stephani editio, τῆς ἐν νόμῳ.
2 Eadem editio, ἢ ὡς.
3 Eadem editio, πάμπλεως. Ita etiam codex Cryptoferratensis.

I. In quo Pauli monitio ad eos, qui secum erant, ne de suâ salute desperarent. *c.*27.21.*ab illis verbis, Oportebat quidē &c.*

II. Naufragium Pauli, & quomodo incolumes in Meliten insulam omnes delati sunt, quæve miracula in eâ egerit Paulus. *Fortè ibid.* 39. *vel potiùs* 41.

XXXIX. Quomodo à Melite Romam Paulus pervenerit. *cap.* 28. 11. *Malè Cryptof.* 16.

XL. De Pauli allocutionibus ad Judæos Romæ degentes. *cap.* 28. 17.

Versus CLXXII. Capita quidem omnia sunt XL. eorum verò subdivisiones sunt XLVI. eæque cinnabari exarantur.

Et hæ sunt numerorum notæ, [1] quas reperies in codice è regione textûs Actuum Apostolorum, post XL. capitula, & triginta testimonia, sunt autem omnes XXXVI.

I. Primum quidem sermonem feci de omnibus, Theophile. *cap.* 1. 1.

α΄. Ἐν ᾧ παραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας.

β΄. Ναυάγιον Παύλου, ὅπως τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην νῆσον, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματούργησεν.

ΔΔΔΠΙΙΙΙ. Ὅπως ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατήντησεν ὁ Παῦλος.

ΔΔΔΔ. Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

Στίχοι ροβ΄. Κεφάλαια μὲν τὰ ὅλα μ΄. τὰ δὲ τούτοις ἑπόμενα μϛ. ἅτινα τὰς σημειώσεις ἔχουσι διὰ κινναβάρεως.

Καὶ οὗτοι οἱ ἀριθμοὶ, οὓς [1] εὑρήσεις κειμένους ἐν τῷ τεύχει κατὰ τὸ ὕφος τῆς ἀναγνώσεως μετὰ μ΄ κεφάλαια, καὶ λ΄ μαρτυρίας· εἰσὶν δὲ οἱ πάντες λϛ΄.

I. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε.

II. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος.

III. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς.

IIII. Πέτρος δὲ, καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν.

Π. Απο-

II. Et in diebus istis surgens Petrus. *cap.* 1. 15.

III. Et cum compleretur dies Pentecostes, *cap.* 2. 1.

IV. Petrus autē, & Joannes ascendebant in templum. *cap.*3.1.

V. Di-

1 In Vaticanæ Bibliothecæ Codice Regio-Alexandrino scribitur εὑρημένους; sed nos legendum conjecimus εὑρήσεις κειμένους. Quid autem in hac adnotatione sibi velit Euthalius, non satis clarè constat. Fortasse numeros istos in codice Cæsariensis Bibliothecæ à se repertos, Euthalius in suum exemplar transtulit, ne posteri ignorarent, quo pacto Eusebius Apostolorum Actus in privatum usum distinxerit. In codice tamen Regio-Alexandrino, ut & alia nonnulla hujus generis, ita & has numerorum notas librarius ad oram textûs Actuum Apostolorum scribere neglexit.

Π. Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους.

ΠΙ. Διὰ δὲ χειρῶν τῶν Ἀποστόλων.

ΠΙΙ. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν.

ΠΙΙΙ. Ἔστησαν δὲ μάρτυρας ψευδεῖς λέγοντας, ὁ ἄνθρωπος οὗτος.

ΠΙΙΙΙ. Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς, καὶ φόνου.

Δ. Ἡ μὲν οὖν Ἐκκλησία καθ᾽ ὅλης τῆς Ἰουδαίας.

ΔΙ. Ἐγένετο δὲ αὐτὸν καὶ ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι ἐν Ἰόππῃ παρά τινι Σίμωνι.

ΔΙΙ. Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης.

ΔΙΙΙ. Κατ᾽ ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης.

ΔΙΙΙΙ. Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανεν, καὶ ἐπληθύνετο.

ΔΠ. Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ Παῦλον.

ΔΠΙ. Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν.

ΔΠΙΙ. Καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἦλθον εἰς τὴν Παμφυλίαν.

ΔΠΙΙΙ. Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν, ἐξῆλθεν.

ΔΠΙΙΙΙ. Περιοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν.

ΔΔ. Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοὺς τοῦ Παύλου.

ΔΔΙ. Με-

V. Dimissi autem venerunt ad suos. *cap.* 4. 23.

VI. Per manus autem Apostolorum. *cap.* 5. 12.

VII. In diebus autem illis, crescente numero discipulorum. *cap.* 6. 1.

VIII. Statuerunt autem falsos testes, qui dicerent, Homo iste. *cap.* 7. 13.

IX. Saulus autem adhuc spirans minarum, & cædis. *cap.* 9. 1.

X. Ecclesia quidem per totam Judæam. *cap.* 9. 31.

XI. Factum est autem ut dies multos moraretur in Joppe apud Simonem quendam. *cap.* 9. 43.

XII. Et illi quidem, qui dispersi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat. *cap.* 11. 19.

XIII. Eodem autem tempore misit Herodes Rex manus. *cap.* 12. 1.

XIV. Verbum autem Domini crescebat & multiplicabatur. *Ibid.* 24.

XV. Et cùm à Papho navigasset Paulus. *cap.* 13. 13.

XVI. Factum est autem Iconii, ut simul introirent. *cap.* 14. 1.

XVII. Transeuntesque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam. *Ibid.* 23.

XVIII. Paulus autem, electo Sila, profectus est. *cap.* 15. 40.

XIX. Cum autem perambulassent Amphipolim. *cap.* 17. 1.

XX. Paulus autem cùm Athenis eos expectaret. *Ibid.* 16.

XXI. Post

XXI. Post hæc egressus ab Athenis. *cap.* 18. 1.

XXII. Paulus verò cum adhuc permansisset dies multos. *Ibid.* 18.

XXIII. Factum est autem cùm Apollo esset Corinthi. *cap.* 19. 1.

XXIV. Cùm autem perambulasset partes illas. *cap.* 20.2.

XXV. Nos autem ascendentes navim, navigavimus. *Ibid.* 13.

XXVI. Cùm autem factum esset ut navigaremus abstracti ab eis, *cap.* 21. 1.

XXVII. Post dies autem istos præparati. *Ibid.* 15.

XXVIII. Posterâ autem die volens scire diligentiùs. *cap.* 22. 30.

XXIX. Audiens autem filius sororis Pauli insidias. *cap.* 23. 16.

XXX. Post quinque autem dies descendit Sacerdos Ananias. *cap.* 24. 1.

XXXI. Respondit autem Paulus, annuente sibi Præside. *Ibid.* 10.

XXXII. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix. *Ibid.* 27.

XXXIII. Et cùm dies plures transacti essent. *cap.* 25. 13.

XXXIV. Altera autem die, cùm ingressus esset Agrippa. *Ibid. ver.* 23.

XXXV. Ut autem judicatum est navigare nos in Italiam. *cap.* 27. *ver.* 1.

ΔΔΙ. Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ἐκ τῶν Ἀθηνῶν.

ΔΔΙΙ. Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανάς.

ΔΔΙΙΙ. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλὼ εἶναι.

ΔΔΙΙΙΙ. Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα.

ΔΔΠ. Ἡμεῖς δὲ προσελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον ἀνήχθημεν.

ΔΔΠΙ. Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας.

ΔΔΠΙΙ. Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἐπισκευασάμενοι.

ΔΔΠΙΙΙ. Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλές.

ΔΔΠΙΙΙΙ. Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὴν ἐνέδραν.

ΔΔΔ. Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ Ἱερεὺς Ἀνανίας.

ΔΔΔΙ. Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος.

ΔΔΔΙΙ. Διετίας δὲ πληρωθείσης, ἔλαβεν διάδοχον ὁ Φῆλιξ.

ΔΔΔΙΙΙ. Ἡμερῶν δὲ πλειόνων διαγενομένων.

ΔΔΔΙΙΙΙ. Τῇ δὲ ἐπαύριον εἰσελθόντος τοῦ Ἀγρίππα.

ΔΔΔΠ. Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν.

ΔΔΔΠΙ. Με-

XXXVI. Post

ΔΔΔΠΙ. Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ, παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρινῷ.

Ὁμοῦ ἀριθμοὶ λϛʹ. Στίχοι μʹ.

XXXVI. Post menses autem tres navigavimus in navi Alexandrinâ, quæ in insula hyemaverat. *cap.* 28. *ver.* 11.

Omnes simul numeri XXXVI. Versus XL.

ADMONITIO,

De sequentibus variis Lectionibus.

PLURA, Amice Lector, in sequenti Regio-Alexandrini Vaticani codicis collatione præstitimus. Primò enim Actus Apostolorum, & septem Catholicas Epistolas cum Argentoratensi Novi Fœderis editione à Joanne Henrico Bœclero an. MDCXLV. procuratâ, & anno MDCLX. recusâ, adeo religiosè contulimus, ut nec minutiores varietates omiserimus, uti sunt articuli, transpositiones vocum, earumque declinationes diversæ, rati in hôc studii genere meliùs esse περιεργίας*, quàm incuriæ notam subire. Eo præsertim quòd nobis hac in re exemplo fuerit diligens & accuratus collator vetustissimi Alexandrini codicis, quem Cyrilli Lucaris Patriarchæ Constantinopolitani dono Angli possident. Idem à nobis factum est in S. Pauli epistolis, quas cum eo Novi Testamenti exemplari comparavimus, quod V. C. Joannes Morinus Romanæ Septuaginta Interpretum editioni subjunxit. Deinde varias Regio-Alexandrini codicis lectiones contulimus cum aliis modò memorati Alexandrini codicis variis lectionibus, quæ in Anglicanis Bibliis Polyglottis sacro Textui subjiciuntur, & ubi cum Regio-Alexandrino codice in omnibus conveniunt indicavimus; nam illas, ut plurimùm, libuit omittere, in quibus Alexandrinus codex cum Euthalianâ editione, ex aliquâ tantùm parte concordat, ne hunc variarum lectionum catalogum plus æquo longiorem efficeremus. Usi etiam sumus Oxoniensi editione Novi Fœderis minori formâ anno MDCLXXV. procuratâ, ut aliorum probatissimo-*

rum

rum codicum auctoritate, quorum variæ lectiones in ejus extremâ paginâ recensentur, major Regio-Alexandrini codicis lectionibus fides accederet, cunctisque evidentissimè pateret, quanti Euthaliana editio facienda sit, utpote quæ ab antiquissimis Sacrorum Bibliorum scriptis codicibus non multùm dissentiat. Præterea ex variis quibusdam difficilium intellectu verborum explicationibus, in Regio-Alexandrini codicis margine, eâdem, quâ reliquus liber, manu exaratis, sive illæ Euthalii Diaconi, sive alterius, ut veriùs arbitror, recentioris auctoris fuerint, eas tantùm excerpsimus, quæ alicujus ponderis esse videbantur. Denique, cùm in codice Regio-Alexandrino præter illum sacrarum lectionum catalogum superiùs editum pag. 411. alter ejusdem generis lectionum elenchus in sacri textûs margine habeatur, in quo lectiones, singulis quibusque diebus in sacrâ synaxi recitandæ, indicantur, nos hunc quoque elenchum variis ex Regio-Alexandrino codice lectionibus attexere, operæ pretium esse censuimus, ut nil eorum omitteremus, quæ in mox memorato codice continentur; licèt posterior iste sacrarum lectionum elenchus non ab Euthalio, sed à posterioris ævi Librariis, qui ejusdem Euthalii editionem suorum temporum usui accommodare studebant, in sacri textûs margine additus fuisse videatur, ut in nostrâ ad hoc opus præfatione ostendimus. Cæterum inter varias lectiones non retulimus Moysis nomen, quod non Μωσῆς, *ut in græco vulgato texu, sed* Μωϋσῆς *in Regio-Alexandrino codice ubique scribitur. De his autem omnibus Eruditum Lectorem admonitum esse volumus, ut pro certo habere possit, nos in hac Regio-Alexandrini Vaticani codicis collatione, curam omnem atque diligentiam pro viribus adhibuisse.*

EUTHA-

EUTHALIANA

EDITIO ACTUUM APOSTOLORUM SEU

Variæ lectiones in librum Actuum Apoſtolorum ex Regio-Alexandrino Vaticanæ Bibliothecæ codice depromptæ.

TITULUS libri ita ſe habet, Λουκᾶ Εὐαγγελιςοῦ Πράξεις Ἀποςόλων.

Cap. I. Verſiculo 1. in margine habet. Ἀνάγνωσις ά. τῆς μεγάλης ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, καὶ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου. *Lectio I. in magnâ feſtivitate Paſchatis, & in Aſcenſione Domini.* Prima deſinit in fine verſiculi octavi. Secunda in fine verſiculi duodecimi. Quod etiam nunc in utroque feſto à Græcis obſervatur.

Ibid. Πρῶτον τὸν λόγον, cum articulo.

v. 3. Τεσσαράκοντα φαινόμενος, ὀπτανόμενος. Videtur eſſe gloſſema relatum è margine in textum.

v. 4. συναυλιζόμενος, pro συναλιζόμενος.

v. 8. Ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, pro ἐν τε Ἱερουσαλήμ.

v. 12. Ἀρχὴ τῇ β'. τῆς διακαινησίμου. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὑπέςρεψαν &c. *Initium lectionis feriæ II. hebdomadis Diacæneſimi. In diebus illis reverſi ſunt &c.* Deſinit in fine capitis. Sed omitti debent tres verſus, nempe 18. 19. & 20. ut in ſcriptis codd. dicitur, & nunc Græci faciunt, qui hôc nomine hebdomadam, feſtum Paſchatis proximè ſequentem vocant, quia per Chriſti reſurrectionem omnia renovantur, & in meliorem ſtatum reſtituuntur.

Ibid. Τότε ὑπέςρεψαν οἱ Ἀπόςολοι εἰς &c. Mox habet ἐγγὺς Ἱερουσαλὴμ τοσοῦτον ὢν τὸ διάςημα, ὅσον δυνατὸν Ἰουδαῖον περιπατεῖν ἐν σαββάτῳ ἔχον ὁδὸν. Ita corruptè in hôc ſcripto codice; ſed valde ſuſpicor hæc verba ex margine in textum irrepſiſſe.

v. 13. Ad verbum γλεύκους, habet in margine, τὸ ἀπόςαγμα τῆς ςαφυλῆς πρὶν ἀντληθῆναι.

v. 14. Καὶ Μαριάμ, pro Μαρίᾳ.

v. 15. In margine ςίχοι μ'. *Ver-*

ſus

sus XL. ac præterea, Ἀνάγνωσις τῆ ἁγίας πεμπτῆς πρὶν τῆ ἀποςόλε. *Lectio sanctæ feriæ quintæ ante Apostolum*. Hujus lectionis nulla fit mentio in quatuor Vaticanis scriptis codd. Videtur tamen accipi posse de lectione recitandâ in feriâ VI. majoris hebdomadæ, antequam legeretur Apostolus, seu lectio ex Pauli epistolis desumpta. Nam olim duæ interdum lectiones in unâ eâdemque Missâ legebantur, quòd etiam nunc in Ambrosiano, & Mozarabico ritu aliquotiens observatur. Certè in hoc Actorum loco tota proditoris Judæ historia continetur.

Ibid. ὡσεὶ ἑκατὸν εἴκοσιν. Ita & Alexandrinus.

Cap. I. Versiculo 17. σὺν ἡμῖν τὸν κλῆρον.

v. 18. οὗτος μὲν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ μισθȣ̃.

v. 19. Ad marginem hujus versiculi, ςίχοι ν'. *Versus L.*

Ibid. Ακελδαμάχ, Ita Vaticanus vetustissimus. Et Alex.

v. 22. Γενέσθαι ἕνα τούτων.

v. 24. Ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω ἐκ τούτων τῶν δύο ἕνα λαβεῖν. Ita etiam Alexandrinus, aliique multi codices in Oxoniensi novi Testamenti editione memorati, quibus adde Vaticanum vetustissimum.

Cap. II. Ver. 1. in margine habet, Ἀνάγνωσις τῆ Πεντηκοςῆς. *Lectio Pentecostes*. Desinit in fine versûs 11. Ita & nunc Græci faciunt.

v. 6. ὅτι ἤκουσαν, pro ἤκουον.

v. 13. διαχλευάζοντες. Ita etiam Vaticanus vetustissimus, Alex. & Cantabrigiensis.

v. 14. ὁ Πέτρος cum articulo, ut Alexandr. Ibidem in margine Ἀνάγνωσις τῇ γ'. τῆς διακαινησίμȣ εἰς τȣ̀ς Ἀποςόλȣς. *Lectio feriæ III. hebdomadis Diacænisimi in Apostolos*. Desinit in fine versûs 21. quemadmodum & hodie Græci faciunt; sed quid sibi velint illa verba, *In Apostolos*, quæ in aliis, quos contuli, codicibus non reperiuntur, ignoro. Vide an significet, lectionem hanc recitandam esse in iis festivitatibus Apostolorum, & Discipulorum Domini (nam & eos vocare solent Apostolos) quę medio tempore intra Pascha, & Pentecostem acciderint. Vide etiam an hæc adnotatio intelligenda sit de festo XII. Apostolorum, quòd Græci die XXX. Junii celebrant, licèt in eorum ritualibus hodie alia lectio illi festo adscribatur.

v. 17. ἐνυπνίοις. Ita Alexandrinus, aliique codices in Oxoniensi editione laudati.

v. 22. Ad marginem, Τέλος. τῆ δ'. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις εἶπεν Πέτρος πρὸς τὸν λαόν, Ἄνδρες &c.

Finis

Finis Lectionis feriæ III. Diacænisimi. Lectio feriæ IV. ejusdem hebdomadis, In diebus illis dixit Petrus ad Populum, Viri Israëlitæ, &c. Definit in fine versûs 36. Sed hodie Græci finiunt in illis verbis versûs 38. ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ.

. Cap.II.Ver.22. Καθὼς αὐτοὶ, fine καὶ, ut Alexandr.

v.23. Προγνώσει τοῦ Θεοῦ ταῖς διὰ χειρῶν. Librarii videtur error esse.

v.27. Εἰς ᾅδην, ita Vaticanus vetustissimus, & Alexandrinus, & Cantabrigiensis.

v.28. In fine hujus versiculi habet τέλος, sed cujus lectionis finis sit, nescio. Vide an intelligi debeat de eâ lectione in Apostolos, de qua ad versum 14. capitis antecedentis. Certè in aliis, quos contuli, codicibus nulla hìc adnotatio reperitur.

v.30. Ἀναστῆσαι τὸν Χριστὸν, pro ἀναστήσειν.

v.31. Ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδην, οὔτε ἡ σάρξ.

v.33. Τοῦτον, ὃν ὑμεῖς βλέπετε. Ita & Alexandr. sed pro ὃν, habet ὃ.

v.36. Ad marginem, στίχοι ρν'. *Versus CL.*

v.38. Ad marginem. Τῇ ε'. ἀρχὴ, hoc est, *Lectionis feriæ V. Diacænisimi initium*. Finis in hoc codice non indicatur, sed Græci desinunt in fine versûs 42. adstipulantibus scriptis codicibus.

Ibid. Τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν, καὶ. Ita Vaticanus antiquissimus, & Alexandrinus.

v.40. Παρεκάλει αὐτοὺς, λέγων. Ita iidem codd. aliique in editione Oxoniensi memorati.

v.43. Τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν χειρῶν τῶν Ἀποστόλων ἐγένετο ἐν Ἱερουσαλὴμ· καὶ πάντες δὲ. Ad marginem autem habet, φόβος τε ἦν ἐπὶ πάντας, quæ verba in Alexandrino, aliisque codd. post vocem, Ἱερουσαλὴμ, habentur.

v.46. Κλῶντές τε καὶ κατ' οἶκον.

v.47. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, cum propositione.

Cap.III. Ver.1. In margine, Ἀνάγνωσις ς'. hoc est, *Lectio feriæ VI. Diacænisimi*. Desinit in fine versûs 8. quemadmodum & Græci faciunt.

v.2. Πρὸς τὴν πύλην τοῦ ἱεροῦ, pro θύραν.

v.10. Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ πρὸς, pro οὗτος ἦν.

v.11. Ad marginem, Τῷ σαββάτῳ τῆς διακαινησίμου. στίχοι σ'. *Lectio sabbati hebdomadis Diacænisimi. Versus CC.* nempe, Librî Actuum. Finis hujus lectionis non indicatur in hòc codice, sed in aliis scriptis codd. & apud Grçcos desinit in fine versûs 16.

v.13. Ὃν ὑμεῖς μὲν παρεδώκατε. Ita Alexandr. aliique codd.

Cap. III. Ver. 19. Ad marginem. Τῇ β'. τοῦ Αντιπάσχα, Πραξέων, Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις εἶπεν Πέτρος πρὸς τὸν λαὸν, Μετανοήσατε, *Lectio feriæ II. Antipaschatis*, (ita vocant Græci hebdomadem II. post festum Paschatis) *ex Actibus Apostolorum*, *In diebus illis dixit Petrus ad populum*, *Pœnitemini*. Desinit in fine capitis tertii, quod & à Græcis nunc observatur.

v.20. Τὸν προκεχειρισμένον. Ita Alexandrinus, & omnes Stephani codices.

v.21. Πάντων τῶν ἁγίων, cum articulo.

v.23. Ἥτις ἐὰν μὴ ἀκούσῃ, pro ἄν, ut Alexandr.

v.24. Καὶ κατήγγειλαν, ut Alexandr. Cantabr. & alii.

v.25. Καὶ ἐν τῷ σπέρματι, Ita & Alexandr.

Cap. IV. Vers. 1. Ad marginem, Τῇ γ'. μετὰ τὸ Αντιπάσχα, Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις λαλούντων. *Lectio feriæ III. post dominicam Antipaschatis*, *In diebus illis loquentibus*. Terminatur in fine ver. 10. ut & nũc Græcismos est.

v.3. Καὶ ἔθεντο αὐτοὺς εἰς τήρησιν, Ita etiam Alex. & alii.

v.5. Ἐγένετο δὲ τῇ ἐπαύριον συναχθῆναι.

v.7. Ἐν μέσῳ, sine articulo. Mox ὑμεῖς τοῦτο, transpositio, quo nomine collocationem vocũ ab editis diversã, libuit appellare.

v.13. Ad marginem, τῇ δ'. τῆς β'. ἑβδομάδος, Πραξέων, Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις θεωροῦντες. *Lectio feriæ IV. secundæ hebdomadis post Pascha ex Actibus Apostolorum*, *In diebus illis videntes*, *&c.* Desinit in fine versûs 22. Græcorum recentiorum more.

Ibid. Θεωροῦντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τὴν.

v.14. Τόν τε ἄνθρωπον θεωροῦντες σὺν αὐτοῖς.

v.23. Τῇ ε'. τῆς β'. ἑβδομάδος τῆς ν'. Απολυθέντες, &c. στίχοι τ'. *Lectio feriæ V. hebdomadis secundæ post Pascha*. *Dimissi autem*. *Versus* CCC. Desinit, recentium Græcorum more, in fine versûs 31.

Ibid. Απολυθέντες δὲ οἱ Απόστολοι, ἦλθον, Ita & Cantabr.

v.24. Καὶ εἶπαν, Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ ποιήσας.

v.25. Δαβὶδ παιδός σου, sine articulo.

v.30. Ἐκτείνειν εἰς ἴασιν, juxta Alex. & Cantabr. codd.

v.31. In margine, στίχοι τιέ. *Versus CCCXV*.

v.32. Αὐτῶν ἔλεγον, Malè pro αὐτῷ ἔλεγεν.

v.34. Πωλοῦντες καὶ φέρον, fortè καὶ ἔφερον.

v.36. Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρσαββᾶς ἀπὸ τῶν Αποστόλων, ὁ (lege ὅς) ἐστι μεθερμηνευόμενος. Alex. quoque, & alii multi codices in editione Oxoniensi recensiti habent, Ἰωσήφ.

Cap.

Cap. V. Vers. 1. Ἀρχὴ τῆ ϛ'. τῆς ϛ'. ἑβδομάδ☉. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἀνὴρ, &c. *Initium Lectionis feriæ VI. hebdomadis secundæ post Pascha, In diebus illis Vir, &c.* Desinit in fine versûs 11. Ita etiam nunc Græci.

v.4. Σὺ (lege σοὶ) ἔμενε, pro ἔμενε.

v.5. Ὡ'ρᾶν ξιᾶν διαστήματι, pro διάστημα.

v.6. Ἀποκρίθη δὲ πρὸς αὐτὴν ὁ Πέτρ☉, nec aliter Alexandrinus, & Cantabr.

v.12. Ad marginem, Τῇ νέᾳ κυριακῇ μετὰ τὸ πάσχα. *Lectio novæ dominicæ post Pascha.* Ita siquidem vocant Græci dominicam primam post Pascha, quæ alio nomine dicitur ἀντιπάσχα, ut post Allatium, pluribus probat Suicerus in Thesauro. Tom. 2. col. 187. Verbo Κυριακή. Desinit autem, recentiorum Græcorum more, in fine versûs 20.

Ibid. Τέρατα πολλὰ ἐν τῷ λαῷ, transpositio, ut in Alex.

v.15. Ὥστε καὶ εἰς τὰς πλατείας. Ita Alex. & tres Stephani codices. Mox ἐπὶ κλιναρίων καὶ κραβάττων. Alex. Cantabr. & alii habent etiam κλιναρίων.

v.18. Τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς, adstipulantibus iisdem codicibus.

v.19. Διὰ νυκτὸς ἀνοίξας τὰς θύρας. Ita etiam Alexandrinus.

v.21. Videtur hîc Librarii errore omissa fuisse adnotatio de lectione sabbati hebdomadis secundæ post Pascha, quæ nunc apud Græcos ab hoc versu incipit, & desinit in fine versûs 32. de hac enim lectione in aliis quoque codicibus antiquis mẽtio fit.

v.22. Οἱ δὲ παραγινόμενοι ὑπηρέται, transp. ut in Alexandrino.

v.23. Τοὺς φύλακας ἑστῶτας ἐπὶ τῶν θυρῶν. Ita Alexandr. Cantabrigiensis, & alii.

v.25. Ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι. Ita etiam iidem codices.

v.26. Τὸν λαὸν μὴ λιθασθῶσι. Ita & Cantabr.

v.29. Ἀποκριθεὶς δὲ Πέτρ☉, sine articulo, ut in Alexandr.

v.32. Ἐσμὲν μάρτυρες. Mox ut in Alexandrino, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

v.34. Βραχὺ τοὺς Ἀποστόλους, sine τι.

v.36. Θευδᾶς. Mox προσεκλήθη ἀνδρῶν ἀριθμὸς ὡς τετρακοσίων, postrema lectio in Cantabrigiensi, aliisque multis codicibus reperitur. At in Alexandrino est, προσεκλίθη.

v.37. Ἱκανὸν λαὸν, transpositio.

v.39. Δυνήσεσθε καταλῦσαι αὐτοὺς. Ita etiam Cantabr.

v.40. Ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ καὶ ἀπόλυσαν.

v.41. Ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀτιμασθῆναι, trãspositio, cui similis habetur in Alex-

Alexandrino, qui tamen non habet αὐτοῦ.

Cap. VI. Verſ. I. Ἀρχὴ. Κυριακῇ γʹ. τῶν μυροφόρων. στίχοι υμʹ. *Initium lectionis Dominicæ III. poſt Paſcha, quæ Unguentiferarum dicitur. Verſus libri Actuum CCCCXL.* Deſinit in fine verſûs 7. more nunc etiam Græcis recepto.

v.2. Καταλιπόντας τὸν λόγον. Ita etiam Cantabrigienſis.

v.4. Προσκαρτερήσωμεν, uti & duo Stephani codices; ſed in præcedenti verſu habet, καταστήσομεν.

v.5. Προσήλυτον Ἀντιοχείας. Præterea ad marginem habet, στίχοι υνʹ. *Verſus CCCCL.*

v.7. Τῶν μαθητῶν σφόδρα ἐν Ἱερ. tranſpoſitio,

v.8. Ad marginem, Ἀνάγνωσις τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου. *Lectio in feſto S Stephani.* Deſinit in fine capitis ſeptimi; ſed adnotatur in margine ὑπέρβα, quæ vox ſignificat omittenda eſſe intermedia quædam, nempe ab illis verbis, Καὶ ἐπηγγήλατο, verſ. 5. capitis ſeptimi, uſque ad ver.46. ejuſdem capitis, ut in aliis antiquis codicibus monetur, & hodie â Græcis obſervatur. Cæterum hanc eandem lectionem recitant etiam Græci feriâ III. hebdomadis tertiæ poſt Paſcha.

Ibid. Πλήρης χάριτος καὶ δυνάμεως, Ita etiam Alex. & alii codices. Mox σημεῖα καὶ τέρατα πολλὰ ἐν τῷ λαῷ, pro μεγάλα.

v.9. Τῶν λεγομένων Λιβερτίνων, ut in Alexandr.

v.11. Ἔστησαν δὲ μάρτυρας. Mox λαλῶν ῥήματα βλάσφημα, tranſpoſitio.

Cap. VII. Verſ. 3. Εἰς τὴν γῆν, cum articulo, ut in Alex.

v.4. Κατῴκησεν αὐτὸν ἐν Χαῤῥάν.

v.5. Καὶ ἐπηγγείλατο δοῦναι αὐτὴν εἰς κατάσχεσιν αὐτῷ. Ita & Alexandr.

v.6. Ἐλάλησε δὲ αὐτῷ οὕτως.

v.8. Καὶ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ, καὶ Ἰακὼβ, ſine articulis, ut in Alex.

v.10. Ἔναντι Φαραώ. Mox ut in Alex. καὶ ἐφ᾽ ὅλον. Item notat ad hunc verſum, στίχοι φʹ. *Verſus D.*

v.11. Οὐχ᾽ ηὕρισκον, Atticorum more.

v.12. Ὄντα σιτεῖα εἰς Αἴγυπτον. Concinit codex Alex.

v.13. Τὸ γένος αὐτοῦ. Ἀποστείλας δέ. In Alex. eſt, ἑαυτοῦ.

v.14. Ἰακὼβ τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν ἐν οε. ψυχαῖς. ut Alexandr.

v.15. Κατέβη Ἰακὼβ, ſine δέ.

v.16. Ἐμμὼρ ἐν Συχέμ. Alexandrinus, Ἐμμὼρ τοῦ ἐν Συχέμ.

v.18. Βασιλεὺς ἕτερος Αἰγύπτου, ὅς.

v.21. Ἐκτεθέντος δὲ αὐτοῦ. ut Alexand. Cantabr. & alii codd. Mox ἀνέθρεψεν αὐτὸν, Ad marginem

nem autem notat Thermutidē vocatam fuisse filiā Pharaonis.

Cap. VII. Ver. 22. Καὶ ἔργοις αὐτοῦ. Ὡς, ut Alexandrinus.

v. 25. Δίδωσιν σωτηρίαν αὐτοῖς, transpositio, ut in Alex.

v. 26. Ἀδελφοί ἐστε, ἵνα τι. sine ὑμεῖς, ut in Alex.

v. 31. Φωνὴ Κυρίου, Ἐγώ, ut Alexandr.

v. 32. Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, ut Alex.

v. 34. Στεναγμοῦ αὐτῶν ἀκήκοα. Ita & Cantabr. pro ἤκουσα.

v. 35. Ὁ Θεὸς καὶ ἄρχοντα, καὶ λυτρωτὴν ἀπέσταλκεν σὺν χειρί. Malè autem in fine hujus versûs habetur τέλος, & in margine, τῇ γ΄. τῆς δ΄ ἑβδομάδος τοῦ πάσχα; nam hujus diei lectionem rectè ponit superiùs cap. 2. 14. nec tale quidpiam in pluribus Vaticanis codicibus memoratur.

v. 36. Ἐν Αἰγύπτῳ. Ita & Alexandrinus.

v. 39. Ἐν ταῖς καρδίαις. Ita idem codex.

v. 43. Ραφάν. Alexandrinus, Ραιφάν. Mox ἑαυτοῖς, sed prima vocalis videtur postea addita fuisse eâdem manu veteri.

v. 47. Ὠκοδόμησεν ἑαυτῷ.

v. 48. Ἐν χειροποιήτοις κατοικεῖ, sine ναοῖς, ut in Alex.

v. 49. Καταπαύσεως μού ἐστιν; Ita & Cantabr.

v. 51. Ἀπερίτμητοι ταῖς καρδίαις, pro τῇ καρδίᾳ. In Alexandrino, καρδίαις, sine articulo.

v. 52. φονεῖς ἐγένεσθε. Οἵτινες ἐλάβετε.

v. 53. Ad marginem, στίχοι χ΄. *Versus DC.*

v. 56. Ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, transpositio, ut in Alexandr.

v. 60. Ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ, & ad marginem, τέλος. στίχοι χκε΄. *Finis lectionis in festo S. Stephani. Versus DCXXV.*

Cap. VIII. Verf. 2. Ἐποίησαν κοπετόν. Ita etiam Alexandr. & Cantabr.

v. 5. Ad marginem, Ἀρχή. Initium, Lectionis, nempe, feriæ III. hebdomadis tertię post Pascha, que desinit in fine versûs 17. tam in vulgatis Græcorum ritualibus, quàm in vetustis codicibus.

Ibid. Εἰς τὴν πόλιν, cum articulo, ut in Alexandr.

v. 6. Προσεῖχον δέ, pro τε, ut in Alexandr.

v. 7. Πολλοὶ γὰρ, & mox, ἐξήρχοντο, uti etiam Alexandr.

v. 8. Ἐγένετο δέ, ut Alexandr. & Cantabrigiensis.

v. 9. Καὶ ἐξιστάνων, ut & Alex.

v. 10. Τοῦ Θεοῦ ἡ καλουμένη, μεγάλη. Ita etiam Alexandrinus, Cantabr. & alii codices.

v. 13. Ad marginem, στίχοι χν΄. *Versus DCL.*

v. 14. Πρὸς αὐτοὺς Πέτρον, sine articulo, ut in Alexandr.

v. 16. Οὐδέπω γὰρ, ut Alexand.

Cantabrigiensis, aliique.

Cap. VIII. Ver. 17. Τότε ἐπετίθεσαν, ut Alex.

v. 18. Ἰδὼν δὲ ὁ Σίμων. Ita etiã Alex. Ad hunc autem versum adnotatur, Ἀρχὴ. *Initium*, lectionis, nempe, recitandæ feriâ quartâ hebdomadis tertiæ post Pascha, quæ in scriptis codicibus, & apud Græcos, ab hoc versu incipit, & in fine versûs 25. terminatur.

v. 21. Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, Alexan. & alii codd. ἔναντι.

v. 22. Δεήθητι τοῦ Κυρίου, ut & Cantabrigiensis.

v. 24. Περὶ ἐμοῦ, pro ὑπὲρ ἐμοῦ.

v. 26. διαμαρτυρόμενοι. Mox ut in Alex. εὐηγγελίζοντο.

v. 26. Πορεύθητι. Et in margine, Ἀρχὴ τῇ ε. *Initium lectionis feriæ V.* utique hebdomadis tertiæ post Pascha, ut patet ex Græcorum usu, accedẽte scriptorum codicum auctoritate. Definit in fine vers. 39.

v. 27. Κανδάκης βασιλίσσης, sine articulo, ut in Alex.

v. 28. Αὐτοῦ, ἀνεγίνωσκε δὲ τὸν προφ. In Alex. ἀνεγίνωσκεν τε..

v. 30. Προσελθὼν δὲ ὁ Φίλιππος.

v. 31. Πῶς γὰρ ἂν αἰδυναίμην, Librarii errore. Vide an pro ἐδυναίμην.

v. 32. Τοῦ κείραντος, pro κείροντος, ut Alexandr.

v. 34. Ad marginem, στίχοι ψ'. *Versus DCC.*

v. 35. Φίλιππος, sine articulo.

v. 37. Totus hic versus deficit, quemadmodum in Alexandrino, & in aliis codicibus ab Oxoniensis editionis curatore memoratis.

v. 39. Ἀπὸ τοῦ ὕδατος. Mox χαίρων, καὶ αἰνῶν τὸν Κύριον.

v. 40. Τὰς πόλεις ἕως τοῦ ἐλθεῖν αὐτοῦ, malè pro αὐτόν. Initio autẽ hujus versûs hæc ad marginem habet. Ἀρχὴ τῇ ϛ'. τῆς γ'. ἑβδομάδος τῆς ν'. *Initium lectionis feriæ VI. hebdomadis tertiæ inter festum Paschatis, & Pentecostes.* Definit versu 19. capitis sequẽtis in illis verbis, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσε. Ita etiã nunc Græci.

Cap. IX. Ver. 1. Ad marginẽ, στίχοι ψιζ'. *Versus DCCXVII.*

v. 2. Ὅπως ἄν τινας εὕρῃ, ὄντας τῆς ὁδοῦ ταύτης, ἄνδρας τε.

v. 3. Ἐγένετο αὐτὸ (vide an, αὐτοῦ) ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ, ἐξαίφνης τε αὐτὸν ἐξήστραψεν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

v. 5. Ὃν σὺ διώκεις· ἀλλ' ἀνάστηθι, καὶ ἄπελθε εἰς τὴν πόλιν, κἀκεῖ λαληθήσεται, cætera tam in hôc, quàm in Alexandrino, & aliis multis codd. in Oxoniensi editione laudatis omittuntur, quædam tamen ex his verbis habet infrà cap. 26. 14.

v. 8. Ἠνεῳγμένων, sed in Alexandrino meliùs, ἠνοιγμένων.

v. 10. Malè scribit in margine, Ἀνάγνωσις τῇ γ'. κυριακῇ μετ

τὸ

τὸ πάσχα, nam hāc lectionem suprà retulit cap. 6. 1. nec quidpiam in iis, quos contuli, codicibus, hìc adnotatur.

Cap. IX. V. 10. Ἐν ὁράματι ὁ Κύριος, transp. ut in Alexandr.

v. 13. Ἀπεκρίθη δὲ Ἀνανίας, Κύριε ἤκουσα ἀπὸ πολλῶν, ut in Alex.

v. 15. Ad marginem, Στίχοι ψν΄. *Versus DCCL.*

Ibid. Ἐθνῶν τε, καὶ βασιλέων, uti Alexandrinus.

v. 18. Ἀπέπεσαν, mox ἀνέβλεψεν δὲ παραχρῆμα.

v. 19. Ἐγένετο δὲ μετὰ, uti Alex. Ante hæc autem verba ex veterum codd. fide, & recentiorum Græcorum usu adnotari debet initium Lectionis sabbati tertię hebdomadis post Pascha, quæ desinit in fine vers. 31.

v. 20. Ἐκήρυσσε τὸν Ἰησοῦν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.

v. 21. Πορθήσας εἰς Ἱερουσαλὴμ, πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους.

v. 22. Ἐν Δαμασκῷ, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός.

v. 24. Παρετήρουν δὲ καὶ τὰς πύλας ἡμέρας, καὶ νυκτός.

v. 25. Νυκτὸς, διὰ τοῦ τείχους καθῆκαν αὐτὸν, χαλάσαντες, ut in Alexandrino.

v. 26. Παραγενόμενος δὲ εἰς Ἱερουσαλὴμ, uti Alexandr.

v. 28. Ἐν Ἱερουσαλὴμ· παῤῥησιαζόμενός τε. Mox ut Alexandrinus, τοῦ Κυρίου· ἐλάλει τε.

v. 29. Ἀνελεῖν αὐτὸν. transpositio, ut in Alexandr.

v. 30. Γνόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ, pro ἐπιγνόντες.

v. 31. Ἡ μὲν οὖν Ἐκκλησία, & infrà, εἶχεν εἰρήνην, οἰκοδομουμένη, καὶ πορευομένη, & mox ἐπληθύνετο, numero singulari, uti habent etiam Alexandr. & alii codd.

Ibid. Ad marginē, στίχοι ψϞβ΄. *Versus DCCXCII.*

v. 32. Omittitur hîc adnotatio de principio Lectionis Dominicæ IV. post Pascha, quæ desinit in fine versûs 42. in antiquis codd. & apud recentiores Græcos.

Ibid. Κατελθεῖν πρὸς τοὺς ἁγίους, sine καὶ.

v. 33. Ὀνόματι Αἰνέαν, transpositio, & mox, ἐπὶ κραβάττῳ. ut Alexandr.

v. 34. Ἰᾶταί σε ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, uti Alexandrinus.

v. 35. Σάρωνα, pro Σαρωνᾶν. Sed Vaticani codd. num. 363. & 367. habent, Ασσάρωνα. Urbinas verò, Ασάρωνα.

v. 36. Ad marginem, Στίχοι ω΄. ἀνάγνωσις τῆς ε΄ κυριακῆς μετὰ τὸ πάσχα, τῇ ϛ΄. διακαινησίμου. εἰς τὴν ἁγίαν Λουκίαν. εἰς τὸν σορὸν, καὶ εἰς λοιπῶν μνείας ἁγίων γυναικῶν ἕως τῆς ν΄. *Versus DCCC. Lectio quintæ Dominicæ post Pascha, & feriæ sextæ Diacænisimi. In S. Luciam, & in tumulationem defunctorum, & in commemorationibus cęterarū SS. Mulierum usq;*

ad

ad Pentecostem. Desinere autem dicit infrà vers. 42. Hæc adnotatio non reperitur in pluribus Actuum Apostolorum scriptis codicibus, quos vidi, nec recentiorum Græcorum rubricis concinit; imò nec sibi ipsi concordat hic codex; nam cap. 3. 1. rectè posuit lectionem feriæ VI. Diacænismi. Præterea S. Luciæ festum die 13. Decembris, more Latinorum, celebrant Græci, ut ex Typico apparet, ac insuper Lectionem Dominicæ IV. post Pascha incipiunt in versu 32. hujus capitis, & finiunt in vers. 42. in cujus fine hìc quoque codex habet, τέλος.

Cap. IX. Vers. 36. ἔργων ἀγαθῶν, transpositio.

v. 37. Λούσαντες, ἔθηκαν αὐτὴν ἐν τῷ ὑπερῴῳ, ut in Alex.

v. 38. Μὴ ὀκνήσεις διελθεῖν ἕως ἡμῶν. Alexandr. Fortè, ὀκνήσῃς, juxta eundem codicem.

v. 39. Ὃν παραγενάμενον, pro παραγενόμενον.

v. 40. Πέτρος καὶ θεὶς, ut in Alexandr.

v. 42. Ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐπὶ τὸν Κύριον, transp. ut in Alex.

v. 43. Ἐγένετο δὲ αὐτὸν ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι, ut in Alex.

Cap. X. Vers. 1. Omissam fuisse hìc à Librario adnotationem de Lectione feriæ II. hebdomadis quartæ; non solùm constat ex aliis scriptis codd. atque editis Græcorum ritualibus, verùm etiam ex voce τέλος, quam habet in fine versûs 16. ubi lectio ista desinit.

Ibid. Ἀνὴρ δέ τις ἐν Καισαρείᾳ, ut Alex. & alii codd.

v. 2. Ποιῶν ἐλεημοσύνας πολλὰς ἐν τῷ λαῷ.

v. 3. Ὡς περὶ ὥραν. Mox εἰπόντα, Κορνήλιε.

v. 4. Ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ut Alexandr. & alii codd. sed infrà vers. 31. habet ut in vulgatis editionibus græcis.

v. 5. Εἰς Ἰόππην, καὶ μετάπεμψαι, sine ἄνδρας.

v. 6. Παρὰ θάλασσαν. Ὡς ἦ, cætera desunt, ut in Alex. & aliis.

v. 7. Ὁ λαλῶν αὐτῷ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν, καὶ στρατιώτην τινὰ εὐλαβῆ τῶν πρ. Ita Alexandr. nisi quòd habet, στρατιώτην εὐσεβῆ.

v. 8. Ἅπαντα αὐτοῖς, transpositio, ut in Alexandrino. Mox εἰς Ἰόππην, sine articulo.

v. 9. Ὁδοιπορούντων αὐτῶν καὶ, ut Alexandr.

v. 10. Καὶ ἦλθεν γεύσασθαι· παρασκευαζόντων δὲ αὐτῶν, ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν.

v. 11. Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ καταβαίνοντα (lege καταβαῖνον) σκεῦός τι, ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην ἐπὶ τὴν γῆν, ἐν ᾗ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα, καὶ τὰ ἑρπετὰ τῆς γῆς, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Huic in plerisque similis est lectio,

quam

quam exhibet Alexandrinus, & alii codd.

Cap.X. Ver.12. Ad marginem, στίχοι ωι'. *Versus DCCCL.*

v.16. Καὶ εὐθέως ἀνελήφθη. Alexandrinus, εὐθὺς.

v.17. Ο͂ὐ ἰδοὺ, ἰδοὺ, ut in Alexandrino. Mox ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου, & paulò post, ut in Alex. τὴν οἰκίαν τοῦ Σίμωνος, cũ articulo.

v.19. Τοῦ δὲ Πέτρου διενθυμουμένου. Mox εἶπεν τὸ Πνεῦμα αὐτῷ, transp. ut in Alexandr.

v.20. Ο῞τι ἐγώ. Ita Alex. & alii codd.

v.21. Ad marginem, Τῇ γ'. ἡμέρᾳ τῆς μεσ. ν'. Lego, τῆς μεσοπεντηκοστῆς. *Lectio feriæ III. hebdomadis illius, in qua celebratur festum mediæ Pentecostes.* Ita autem interpretanda esse illa verba ex aliis codicibus apparet, in quibus scribitur. Τῇ γ'. τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis quartæ post Pascha.* Nam Greci ab antiquissimis tẽporibus celebrant festum Mediæ Pentecostes feriâ IV. hebdomadis quartæ post Pascha, ejusque festi officium per dies octo sequentes recitatur, ut legitur in Typico Monasterii S. Sabæ cap. 49. Definit autem hæc lectio in fine ver. 33. ut in Græcorum ritualibus. Cæterum tam hìc, quàm infrà videtur vocari μεσοπεντηκοστὴ, tota hebdomas quarta post Pascha, in cujus feriâ IV. agitur festum Mediæ Pentecostes.

Ibid. Πρὸς τοὺς ἄνδρας εἶπεν. Cætera desunt non solum in hôc codice, sed & in Alexandr. Cantabr. & aliis codd.

v.22. Μεταπέμψασθαι εἰς τὸν οἶκον, sine σε.

v.23. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἀναστὰς ἐξῆλθε, ut Alex. Cantabr. & alii codd. Mox ἀπὸ Ἰόππης, sine articulo, ut in Alex.

v.24. Τῇ δὲ ἐπαύριον, sine καὶ, ut in Alex.

v.25. In margine, Ανάγνωσις τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ εἰς λοιπῶν μνείας ἁγίων ἕως τῆς ν'. *Lectio in festo S. Georgii, & in reliquorum Sanctorum commemorationibus, usque ad Pentecostem.* Hæc adnotatio in iis, quos contuli, codd. non reperitur. Quin & Græci aliam lectionem recitant in festo S. Georgii, de qua inferiùs, cap.12.1. eorum autẽ consuetudinem plures Vaticani codd. comprobant, ut ibidem adnotabimus. Fieri tamen potest, ut in Ecclesiâ illâ, in cujus usum hæc lectionum series sacro textui addita fuit, diverso ab aliis Græcorum Ecclesiis die S. Georgii festum ageretur.

Ibid. Εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον εἰς Καισαρείαν. Mox προσεκύνησεν αὐτῷ· ὁ δὲ Πέτρος ἤγειρεν αὐτόν.

v.28. Κἀμοὶ ἔδειξεν ὁ Θεὸς, trãspositio, ut in Alex.

Cap.

Cap.X. Vers.29. Τίνι τρόπῳ, pro τινι λόγῳ.

v.30. Νηστεύων τὴν ἐννάτην, καὶ προσευχόμενος.

v.33. Ὑπὸ τοῦ Κυρίου, pro Θεοῦ, ut Alexandr.

v.34. In margine, Ἀρχὴ τῇ ε. τῆς μ. ν'. lego, τῆς μεσοπεντηκοστῆς, ut suprà ver.21. ut sit, *Initium lectionis feriæ V. hebdomadis illius, in qua agitur festum Mediæ Pentecostes*, hoc est, feriæ V. hebdomadis IV. post Pascha, ut in aliis codicibus, & in editis Græcorum ritualibus dicitur, in quibus omnibus pariter, ac in Regio-Alexandrino codice desinit in fine ver. 43. Vide suprà ad ver. 21. & infrà ver. 44. hujus capitis.

v.37. Ἀρξάμενος, ita & Alex.

v.39. Καὶ ἡμεῖς μάρτυρες. Mox ὃν καὶ ἀνεῖλον, ut Alex. Cantabr. & alii codices, quorum mentionem facit curator Oxoniensis editionis Novi Testamenti.

v.42. Καὶ ἀπήγγειλεν, pro παρήγγειλεν.

v.44. Ἔτι δὲ λαλοῦντος, & in margine. Τῇ ς'. τῆς μ. ν'. Lego. Τῇ ς'. τῆς μεσοπεντηκοστῆς. *Lectio feriæ VI. hebdomadis illius, in qua agitur festum Mediæ Pentecostes*, hoc est, feriæ VI. hebdomadis IV. post Pascha, ut in aliis Vaticanis codicibus dicitur, & ex Græcorum usu apparet, apud quos desinit in fine ver. 10. cap. sequentis. Vide suprà ad ver. 21. & 34.

v.45. Τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, transpositio cum articuli additamento.

v.46. Αὐτοὺς λαλοῦντος γλώσσαις. Mox tamen habet, μεγαλυνόντων.

v.47. Δύναταί τις κωλῦσαι, trãspositio. Mox ut in Alex. ὡς καὶ ἡμεῖς.

v.48. Προσέταξε δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτισθῆναι.

Cap. XI. Vers. 2. Ὅτε δὲ ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱερουσαλήμ, ut Alex.

v.3. Ὅτι εἰσῆλθες πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας, καὶ συνέφαγες μετ' αὐτοῖς, ita etiam Alexandr. nisi quòd non habet, μετ'.

v.4. Πέτρος, sine articulo, ut in Alexandr.

v.5. Καταβαῖνόν τι σκεῦος, trãsp.

v.7. Ἤκουσα δὲ καὶ φωνῆς, ut in Alexandr. & ad marginem, στίχοι ϡν'. *Versus DCCCCL.*

v.8. Ὅτι κοινὸν, ut Alexandr. Cantabr.& alii, quamvis in cap. præcedenti vers. 14. habeant, πᾶν κοινόν.

v.9. Ἀπεκρίθη ἡ φωνὴ, ut Alex.

v.10. Καὶ ἀνεσπάσθη πάλιν, trãspositio, ut in Alexandr.

v.11. Ἐν ᾗ ἡμῶν, pro ἐν ᾗ ἤμην.

v.12. Μηδὲν διακρίναντα, ut Alexandrinus.

v.13. Ἀπήγγειλεν δὲ ἡμῖν, & Mox εἰς Ἰόππην καὶ, ut Alexandr. Cantabr. & alii codd.

Cap.

Cap.XI. Verſ.16. Τοῦ Κυρίου, ὡς ἔλεγεν, ὅτι Ιωάννης.

v.17. Ω῾σπερ καὶ ἡμῖν, pro ὡς. Mox κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν, ἐγὼ τίς ἤμην.

v.18. Ε᾿δόξασαν. Mox ut in Alex. ἄρα καὶ, & mox εἰς ζωὴν ἔδωκεν, tranſp. ut in eodem cod.

v.19. Ad marginem, Αρχὴ, Lectionis, ut videtur, per Librarii oſcitantiam omiſſæ. Certè Græci ab hôc verſu incipiunt lectionem Dominicæ V. poſt Paſchatis feſtum, quæ deſinit in fine hujus capitis.

v.20. Οἵ τινες ἐλθόντες εἰς Αντιόχειαν ἐλάλουν, καὶ συνεζήτουν πρὸς.

v.22. Τῆς οὔσης ἐν Ιερουσαλὴμ, pro τῆς ἐν.

v.23. Προσμένειν ἐν τῷ Κυρίῳ, cum præpoſitione.

v.26. Καὶ εὑρὼν ἤγαγεν εἰς Αντιόχειαν· ἐγένετο δὲ αὐτοῖς ἐνιαυτὸν, ut Alexandr. qui tamen habet, καὶ ἐνιαυτὸν.

v.27. Ad marginem, στίχοι πϟή. *Verſus DCCCCXCVIII.*

v.28. Λιμὸν μεγάλην. Mox ἥτις ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου. Τῶν δὲ, ſimilis lectio habetur in Alex.

Cap. XII. Verſ.1. In margine, τῷ σαββάτῳ τῆς με. ν'. Lego τῷ σαββάτῳ τῆς μεσοπεντηκοστῆς. *Lectio ſabbati hebdomadis, in qua agitur feſtum mediæ Pentecoſtes*, hoc eſt, Lectio ſabbati hebdomadis quartæ poſt Paſcha. Vide ſupra cap. 10. ad ver. 21. & 34. In alio Vaticano codice legitur, σαββάτῳ δ', ἢ εἰς μνήμην τοῦ ἁγίου Γεωργίου. *Lectio ſabbati hebdomadis IV. & in feſto S. Georgii*, deſinit autem in fine verſûs 11. ut in utroque feſto Græci faciunt.

v.3. Ιδὼν δὲ ὅτι, ſine particulâ, καὶ.

v.5. Περὶ αὐτοῦ, ut in Alex.

v.6. Η῍μελλεν προάγειν αὐτὸν ὁ Ηρώδης, tranſp.

v.8. Εἶπεν δὲ ὁ Αγ. Mox ut in Alexandr. ζῶσαι καὶ ὑπόδησαι.

v.9. ἠκολούθει, καὶ οὐκ. Mox ὑπὸ τοῦ Αγγέλου, ut habet Alexandr. ſed in margine corrigitur, διὰ, eâdem veteri manu.

v.11. Πέτρος ἐν ἑαυτῷ γενόμενος, tranſp. ut in Alexandr. Mox καὶ ἐρρύσατό με ἐκ χειρῶν.

v.12. Συνιδών τε ὁ Πέτρος ἦλθεν. Et in margine, Αρχὴ τῇ β'. μετὰ τὴν με. ν'. lego, τῇ β'. μετὰ τὴν μεσοπεντηκοστὴν, hoc eſt, *Initium lectionis feriæ II. poſt feſtum Mediæ Pentecoſtes*, hoc eſt feriæ II. hebdomadis V. poſt Paſcha, quæ eſt intra octavam feſti Mediæ Pentecoſtes. Vide ſupra cap. 10. verſ. 21. & 34. Deſinit apud Græcos in fine verſ. 17.

v.13. Κρούσαντος δὲ αὐτοῦ τὴν θύραν, ut in Alexandr.

v.17. Ε᾿ξήγαγεν αὐτὸν, tranſp.

v.19. Εἰς Καισάρειαν, deeſt articulus, ut in Alexandr.

Cap.

Cap. XII. Vers. 20. Ἦν δὲ θυμομαχῶν, ut in Alex. & infra, ἐκ τῆς βασιλικῆς.

v. 21. Βασιλικὴν, καθίσας, sine καὶ.

v. 23. Ἔδωκε δόξαν, sine articulo.

v. 25. Βαρναβᾶς, καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. Mox ut in Alexandrino τὸν ἐπικαλούμενον, Μάρκον. Ad marginem autem hujus versûs habet, Ἀρχὴ τῇ γ΄. με. τὴν ν΄. lege, μετὰ τὴν μεσοπεντηκοστήν. *Lectio feriæ III. post festum mediæ Pentecostes*, hoc est, feriæ III. hebdomadis quintæ post Pascha. Definit in fine versus 12. ut apud Græcos. Vide quæ supra adnotavimus cap. 10. ver. 21. & 34. & in hôc capite ver. 12.

Cap. XIII. Vers. 1. Ἦσαν δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ, sine τινὲς, ut in Alex.

v. 2. Καὶ Σαῦλον, sine articulo, ut in Alexandr.

v. 4. Αὐτοὶ μὲν οὖν, ut in Alex. Mox ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατῆλθον εἰς Σελεύκειαν. Mox εἰς Κύπρον, sine articulo, ut in Alexandrino, qui tamen legit, ἀπῆλθον.

v. 6. Διελθόντες δὲ ὅλην τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρον ἐκεῖ τινὰ ἄνδρα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ὄνοματι Βαριησοῦ.

v. 9. Πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας, sine καὶ, ut in Alex.

v. 11. Χεὶρ Κυρίου, sine articulo, ut in Alexandr. Ad verba autem, παραχρῆμα δὲ, habet in margine, στίχοι ασ΄. *Versus MC.*

v. 12. Ἐκπλησσόμενος τῇ διδαχῇ, sine ἐπὶ.

v. 13. In margine, Ἀρχὴ τῇ δ΄. με. τὴν ν΄. Lego ut supra, μετὰ τὴν μεσοπεντηκοστήν. *Lectio feriæ IV. post festum Mediæ Pentecostes*, hoc est, feriæ IV. hebdomadis quintæ post Pascha, in quo die terminatur octava festi modò memorati, vide quæ notavimus suprà cap. 10. ver. 21. & 34. desinit in fine ver. 24. ut nunc etiam apud Græcos.

v. 15. Εἴ τίς ἐστιν ἐν ὑμῖν λόγος παρακλήσεως, ut in Alex.

v. 17. Τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ, sine τούτου.

v. 19. Κατεκληρονόμησεν τὴν γῆν αὐτῶν ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις, καὶ πεντήκοντα, καὶ μετὰ ταῦτα ἔδωκεν κριτάς. Similis lectio habetur in Alexandr.

v. 21. Υἱὸν Κεῖς, vide an sit librarii error, ex simili vocalium sono ortus.

v. 25. In margine, Ἀρχὴ εἰς ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου. *Initium lectionis in festo decollationis S. Jo: Baptistæ*. In Vaticano codice additur, μηνὶ Αὐγούστῳ κθ΄. Desinit in fine ver. 32. ut hodie Græci faciunt.

Ibid. Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὸ ὑπόδημα, pro ἄξιος.

v. 26. Ἐξαπεστάλη, ut Alexandrinus, & alii codices.

Cap.

Cap. XIII. Ver. 28. ᾐτήσαντο Πιλάτῳ, pro Πιλάτον.

v. 29. ἐτέλεσαν πάντα, pro ἅπαντα, ut in Alexandrino.

v. 31. ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, οἵτινες νῦν εἰσὶ μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαὸν εἰς Ἱερουσαλήμ. similis lectio habetur in Alexandrino.

v. 32. ἐκπεπλήρωκεν ὁ Θεὸς. transpositio.

v. 33. ἐν τῷ Ψαλμῷ γέγραπται τῷ δευτέρῳ, transpositio, quæ etiam in Alexandrino codice reperitur.

37. Versus iste omittitur in hoc codice, librarii, ut videtur, errore, ex repetitione vocis διαφθορὰν exorto.

v. 38. ἐν νόμῳ, sine articulo, ut in Alexandr.

v. 41. ἔργον, ὃ οὐ μὴ, ut Alexandrinus & omnes Stephani codd.

v. 42. Ἐξιόντων δὲ αὐτῶν παρεκάλουν εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον, ut Alexandr.

v. 43. αὐτοὺς προσμένειν, ut Alexandrinus.

v. 44. Τῷ δὲ ἐχομένῳ, & mox λόγον τοῦ Κυρίου ut Alexandrinus.

v. 46. Παῤῥησιασάμενοί τε, pro δὲ

v. 48. τὰ ἔθνη ταῦτα, ἔχαιρον.

v. 49. καθ᾽ ὅλης τῆς χώρας, ut Alexandrinus.

v. 50. Ad verbum παρώτρυναν, habet in margine παρόξυναν. Mox καὶ Βαρνάβαν, sine articulo. Mox ἐξέβαλαν.

v. 51. τῶν ποδῶν ἐπ᾽ αὐτοὺς, ut Alexandrinus.

Cap. XIV. Vers. 1. In margine στίχοι ,ασ'. *Versus MCC.*

v. 2. ἀπειθήσαντες Ἰουδαῖοι, ut in Alexandrino.

v. 3. καὶ δόντι σημεῖα, pro διδόντι.

v. 6. κατέφυγον οἱ Ἀπόστολοι. In margine, Τῇ δ' τῆς μεσοπεντηκοστῆς. *Lectio feriæ IV. Mediæ Pentecostes*, hoc est, feriæ IV. hebdomadis quartæ, quæ est ipsum Mediæ Pentecostes festum. Desinit in fine ver. 18. ut nunc Græcis mos est.

v. 7. κἀκεῖσε εὐαγγελιζόμενοι ἦσαν.

v. 8. μητρὸς αὐτοῦ, ὃς οὐδέποτε περιεπάτησεν, ut Alexandrinus.

v. 9. ἤκουσεν, & mox ἔχει πίστιν, transpos. ut in Alex.

v. 10. τῇ φωνῇ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀνάστηθι. Mox καὶ ἥλλατο, corrige juxta Alex. codicem ἥλατο.

v. 11. Οἵ τε ὄχλοι, pro δὲ, ut Alexandrinus.

v. 12. Ἐκάλουν δὲ τὸν Βαρνάβαν.

v. 13. Ὁ, τε ἱερεὺς, & mox πρὸ τῆς πόλεως, ταύρους, ut in Alexandrino.

v. 14. ἐξεπήδησαν, ut in Alexandrino.

v. 15. ὑμῖν ἐσμὲν, transpositio. Mox, ut in Alexandrino, ἐπὶ Θεὸν ζῶντα, sine articulis.

v. 16. Ad verbum παρῳχημέναις, ad marginem ponitur παρελθούσαις.

Cap. XIV. Vers. 17. ἀγαθοεργῶν οὐρανόθεν, ut Alexandrinus.

v. 19. Versus iste plura in hoc codice continet, quàm in editis sint. Ita enim se habet, Διατριβόντων δὲ αὐτῶν ἐκεῖ, καὶ διδασκόντων, ἐπῆλθον ἀπὸ Αντιοχείας, καὶ Ικονίου Ιουδαῖοι, καὶ διαλεγομένων αὐτῶν παῤῥησίᾳ, ἀνέπεισαν τοὺς ὄχλους, & quæ sequuntur in editis. Similem lectionem reperiri in aliis antiquis codicibus, non tamen in Alexandrino, testatur is, qui Oxoniensem novi Testamenti editionem procuravit.

Ibid. νομίζοντες, ut in Alexandrino.

v. 20. τῶν μαθητῶν αὐτὸν, transpositio, ut in Alexandrino. Mox ἦλθεν.

Ibidem ante illa verba καὶ τῇ ἐπαύριον, ponit Αρχὴ, Lectionis utiq; feriæ V. hebdomadis quintæ post Paschatis festum, quæ in scriptis codd. & nunc apud Græcos ab his verbis incipiens, desinit in fine quarti versus, capitis sequentis.

v. 21. Ευαγγελισάμενοι δὲ. Mox ut in Alexandr. εἰς Λύστραν, καὶ εἰς Ικόνιον, καὶ εἰς Αντιόχειαν.

v. 23. κατ' ἐκκλησίαν πρεσβυτέρους προσευξάμενοι, transpositio, ut in Alexandrino.

v. 24. εἰς τὴν Παμφυλίαν, cum articulo.

v. 25. τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ut Alexandrinus.

v. 27. ἀνήγγελλον, ut in Alexandrino. Mox μετ' αὐτῶν, ὅτι. In fine hujus versûs, τέλος, fortasse lectionis, quæ incipit à versiculo 20. hujus capitis, licèt aliter habeatur in aliis Vaticanis codicibus, qui cum Græcorum usu concordant. Urbinas tamen codex Regio-Alexandrini distributionem sequitur.

v. 28. διέτριβον δὲ χρόνον, ut Alexandr. & Cantabrigiensis.

Cap. XV. Vers. 1. τοῖς ἀδελφοῖς. Mox, ut in Alex. περιτμηθῆτε. Præterea ad hunc verbum habet στίχοι ,ασοά. *Versus MCCLXXI.*

v. 2. καὶ ζητήσεως, ut Alexandrinus.

v. 4. παρεγενάμενοι. Mox, ut in Alexandr. παρεδέχθησαν, pro ἀπεδέχθησαν.

v. 5. Ad marg. Αρχὴ τῆς ς'. μετὰ τὴν μεσοπεντηκοστήν. *In tium lectionis feriæ VI. post festum Mediæ Pentecostes.* Malè, nam lectionis hujus meminit supra cap. 10. 44. & quidem rectè, ut ex Græcorum ritualibus patet. Meliùs in aliis Vaticanis codicibus dicitur esse lectio feriæ VI. hebdomadis quintæ post Pascha; id enim cum Græcorum usu concordat. Definit in fine ver. 12.

Cap. XV.

Cap. XV. Verſ. 7. πολλῆς δὲ ζητήσεως, ut in Alexandrino. Mox, ἐν ὑμῖν ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, transpoſitio, ut in eodem codice.

v. 11. ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ. Et in margine, Στίχοι ατ'. *Verſus MCCC.*

v. 14. λαὸν τῷ ὀνόματι, ut Alexandrinus.

v. 17. ὁ ποιῶν ταῦτα, ſine πάντα, ut Alex.

v. 18. τῷ Θεῷ τὰ ἔργα, ſine αὐτοῦ.

v. 20. Ad verbum ἀλισγημάτων, ni me conjectura fallit, habet in margine τ̃ μεταλήψεων τῆς μιαροφαγίας.

v. 28. πλὴν τούτων τ̃ ἐπ' ἀνάγκαις, malè pro ἐπάναγκες, tranſpoſitio; ſed in Alexandr. quoque eſt ἐπάναγκαις.

v. 29. ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτου, pro εἰδωλοθύτων.

v. 30. ἀπολυθέντες κατῆλθον, ut in Alexandrino.

v. 33. πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτοὺς. Ἔδοξε.

v. 34. In margine, Ἀρχὴ τοῦ σαββάτου μετὰ τὴν μεσοπεντηκοστήν. *Initium lectionis Sabbati poſt mediam pentecoſtem*, quam lectionem ſuprà rectè ponit in cap. 12. 1. quare meliùs in aliis codd. dicitur, hinc incipere lectionem ſabbati hebdomadis V. poſt Paſcha, & deſinere in fine hujus capitis, more nunc etiam à Græcis ſervato. In hoc tamen codice dicitur terminari in fine verſûs penultimi.

Ibid. in margine στίχοι ατύ. *Verſus MCCCL.*

Ibid. ἐπιμένειν αὐτοῦ, pro ἐπιμεῖναι.

v. 35. ἀδελφοὺς κατὰ πόλιν πᾶσαν. Ita Alexandr. & Cantabr.

v. 37. Βαρνάβας δὲ ἐβούλετο συμπαραλαβεῖν καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μάρκον. Ita etiam Alexandrinus, niſi quòd habet καλούμενον.

v. 38. συμπαραλαμβάνειν, ut in Alexandrino.

v. 39. Ἐγένετο δὲ παροξυσμὸς, ut Alex. & Cantabr.

v. 40. τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου, ut in Alexandrino.

Cap. XVI. Verſ. 1. Κατήντησε δὲ καὶ εἰς Δέρβην, καὶ εἰς Λύστραν, ut in Alexandrino. Mox μαθητὴς ἦν, & paulò poſt γυναικὸς Ἰουδαίας.

v. 2. καὶ ἐν Ἰκονίῳ, pro καὶ Ἰκονίῳ.

v. 3. ᾔδεισαν γὰρ πάντες, ὅτι Ἕλλην ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὑπῆρχεν. Paulò aliter in Alexandrino.

v. 4. παρεδίδοσαν, mox ἐν Ἱεροσολύμοις, ut in Alexandrino.

v. 6. Διῆλθον δὲ τὴν, ut Alex. & Cantabr.

v. 7. Ἐλθόντες δὲ κατὰ. Mox εἰς τὴν Βιθυνίαν, & infrà τὸ Πνεῦμα Ἰησοῦ, quæ omnes variæ lectiones habentur etiam in Alexandrino.

v. 9. διὰ νυκτὸς τῷ Παύλῳ ὤφθη. Mox, ἑστὼς, καὶ παρακαλῶν.

Cap. XVI. Verſ. 10. εἰς Μακεδονίαν, ſine articulo, mox ὁ Θεὸς εὐαγγελίσαϑζ αὐτοῖς.

v. 11. Αναχθέντες δὲ ἀπὸ Τρῳάδος, ut in Alexandrino. Mox τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν, κἀκεῖθεν εἰς Φιλίππους, & mox Μακεδονίας, ſine articulo. Ita idem codex, niſi quòd habet Νέαν πόλιν.

v. 13. ἔξω τῆς πύλης παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζομϑυ προσευχὴ εἶ). Meliùs in Alexandrino, ἔξω τ̃ πύλης παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζομϑυ προσευχὴν εἶ).

v. 14. ἤκουσεν, pro ἤκουεν.

v. 16. εἰς τὴν προσευχὴν, cum articulo, ut in Alexandrino; mox ὑπαντῆσαι. In margine ad verbum πυθῶνο, hæc habet, δαιμονίου μαντικοῦ, ὑπο καλουμένου; & initio hujus verſûs, Αρχὴ κυριακὴ πρὸ τ̃ ἀναλήψεως. *Initium lectionis Dominicæ ante Aſſumptionem.* hoc eſt, dominicæ ſextę poſt Paſchatis feſtum, vel dominicæ τοῦ τυφλοῦ, ut in aliis ſcriptis codicibus dicitur. Definit in fine verſûs 34. ut in Græcorum ritualibus.

v. 17. οὗτοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, ſine οἱ δοῦλοι.

v. 18. ἐν ὀνόματι, ſine articulo, ut in Alexandrino.

v. 20. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, pro οὗτοι.

v. 22. ῥαβδίζεϑζ. Πολλὰς δὲ ἐπιθέντες.

v. 24. τοιαύτην λαβὼν, ut Alex. & mox τοὺς πόδας, ſine αὐτῶ.

v. 26. ἠνεῴχθησαν δὲ, ut in Alexandr. Mox τὰ δεσμὰ ἐλύθη.

v. 27. ἤμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν.

v. 28. Εφώνησε δὲ ὁ Παῦλος φωνῇ μεγάλῃ, tranſpoſitio.

v. 29. ἔντρομο ὑπάρχων. Mox καὶ τῷ Σίλᾳ, cum articulo.

v. 30. ἵνα κἀγὼ σωθῶ, pro ἵνα σωθῶ.

v. 32. τὸν λόγον τοῦ Κυρίου σὺν πᾶσιν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Ita corruptè in hôc ſcripto codice; fortè legēdum σὺν πάσῃ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

v. 33. καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἅπαντες.

v. 34. Αναγαγὼν δὲ αὐτοὺς εἰς τ̃ οἶκον, παρέθηκε.

v. 38. Απήγγειλον. Mox, ut in Alexandrino, ἐφοβήθησαν δὲ, ſine particulâ καὶ.

v. 39. ἀπελθεῖν ἀπὸ τ̃ πόλεως, ut Alexandrinus.

v. 40. ἀπὸ τ̃ φυλακῆς εἰσῆλθον πρὸς τὴν Λυδίαν, καὶ ἰδόντες παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐξῆλθον, ut in Alexandrino, qui tamen habet ἐκ τ̃ φυλακῆς.

Cap. XVII. Verſiculo 1. Ad marginem, Στίχοι ͵αυξε. *Verſus MCCCCLXV.* Αρχὴ τῇ β'. τ̃ ἑβδομάδος τ̃ ἀναλήψεως. *Initium lectionis feriæ II. Hebdomadis, in qua celebratur Aſcenſionis feſtum*; hoc eſt, hebdomadis ſextæ poſt Paſcha, ut in aliis codicibus dicitur, & Græcorum habent ritualia, in quibus definit in fine ver. 9.

Ibid. καὶ τὴν Απολλωνίαν, cum arti-

articulo, & mox ὅπου ἦν συναγωγὴ Ἰουδαίων, ut in Alexandrino.

Cap. XVII. Vers. 2. τρία δὲ διελέχθη, malè pro διελέχθη.

v. 3. ἰδὰ τὸ Χριστὸν, transpositio.

v. 4. ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν. Mox ut in Alexandrino, τῶν τε σεβομένων, καὶ Ἑλλήνων πλῆθος πολύ.

v. 5. ζηλώσαντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ut Alex. Mox ἀγοραίων ἄνδρας τινὰς, transp. mox καὶ ἐπιστάντες, & infrà προαγαγεῖν, ut in Alexandrino. Ad verbum autem ἀγοραίων, habet in margine δημοτῶν.

v. 6. ὅτι ἐνθάδε, sine particulâ καὶ.

v. 7. βασιλέα ἕτερον λέγοντες εἶναι transp. ut in Alexandrino.

v. 10. διὰ νυκτὸς, sine articulo.

v. 11. καθ' ἡμέραν, sine τὸ. Mox εἰ ταῦτα οὕτως ἔχοι, transpositio.

v. 13. κἀκεῖσε σαλεύοντες, καὶ ταράσσοντες τοὺς ὄχλους, ut Alex. qui tamen habet κἀκεῖ.

v. 14. Εὐθέως δὲ τὸν Παῦλον, & mox ut in Alexandrino ἕως, pro ὡς, & ὑπέμενον, pro ὑπέμενον.

v. 15. Ad ea verba καὶ λαβόντες, habet in margine τέλος ἀφ' *Versus MD.*

v. 16. Ad marginem Ἀνάγνωσις τῇ δ'. τῆς μεσ. ν'. τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου *Initium feriæ IV. Mediæ Pentecostes, & in festo S. Dionysii Areopagitæ.* At hæc lectio nullo pacto potest esse festi Mediæ Pentecostes, nec feriæ IV. hebdomadis quintæ, in qua clauditur octava festi Mediæ Pentecostes, ut vidimus suprà ad cap. 14. 6. & cap. 13. 13. Præterea non potest esse nec feria IV. hebdomadis sextæ post Pascha, cujus infrà meminit c. 18. 22. nec lectio feriæ IV. post Dominicam Pentecostes; nam post hoc festum lectiones ex Pauli epistolis, non verò ex Apostolorum Actibus desumi solent. Rectè tamen dicit, hinc incipere lectionem in festo S. Dionysii. Nam hoc in aliis codicibus legitur, & vigenti adhuc Græcorum consuetudine confirmatur. Sed olim desinebat in fine v. 23. & rursus incipiebat v. 30. & desinebat in fine capitis, ut manifestè in aliis antiquis codd. & subobscurè in hoc etiam codice monetur, dum ponit τέλος in fine ver. 23. eademque vox etiam in fine capitis iteratur. Græci tamen hodie nil omittunt, eisque adstipulatur codex Urbinas.

Ibid. θεωροῦντος, ut Alexandr.

v. 18. καὶ Στωϊκῶν, sine articulo, ut in Alexandr. Mox εὐηγγελίζετο αὐτοῖς transp. ut in eodem codice.

v. 19. Initio hujus versûs iterum habet ἀρχή. Videtur autem hoc verbum indicare initium lectionis recitandæ τῇ γ'. τῆς ἀναλήψεως, hoc est, feriâ III. illius heb-

domadis, in qua celebratur festum Ascensionis, quæ hebdomas sexta post Pascha numeratur. Nam alii codd. habent hôc loco, τῇ γ'. τ ϛ'. ἑβδομάδος. Græci quoque juxta veteres scriptos codices lectionem ab hôc versu usque ad illa verba κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, versûs 28. desumptam, in ejus diei missâ hodie recitant. Vide tamen infrà ad versum 22.

Cap. XVII. Vers. 21. ηὐκαίρουν, atticâ dialecto, ut in Alex.

v. 22. In margine adnotat hinc incipere lectionem τῇ γ'. τ ἀναλήψεως, hoc est, feriæ III. hebdomadis, in qua celebratur Ascensionis festum; & desinere ait in fine ver. 31. cujus rei nulla mentio in aliis antiquis codd. Vide suprà ver. 19.

v. 24. ὑπάρχων κύριος, transpositio, ut in Alexandrino.

v. 25. καὶ πνοὴν, καὶ κατὰ πάντα.

v. 26. ἐξ ἑνὸς πᾶν ἔθνος, & mox προστεταγμένους, ut in Alex.

v. 27. Ζητεῖν τ Θεὸν, ut Alex. & mox εὕροιεν, καί γε οὐ μακρὰν.

v. 29. χρυσίῳ, ἢ ἀργυρίῳ, ut in Alexandrino.

v. 30. ἀνθρώποις πάντας πανταχοῦ, ut Alexandrinus.

v. 31. Καθότι ἔστησεν, ut in Alexandrino.

v. 32. περὶ τούτου καὶ πάλιν, ut in Alexandrino.

Cap. XVIII. Vers. 2. τινα Ἰουδαῖον. Mox διὰ τὸ τεταχέναι. Mox ἀπὸ τ Ῥώμης, ut Alexandr.

v. 3. τῇ τέχνῃ, ut Alexandrinus. Post hæc verba στίχοι ,αφν'. *Versus MDL.* Vide tamen infrà ver. 12.

v. 5. συνείχετο τῷ λόγῳ ὁ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις εἶναι τ Χριστὸν Ἰησοῦν. Paulò aliter Alexandrinus.

v. 6. ἐκτιναξάμενος αὐτοῦ τὰ ἱμάτια.

v. 7. εἰσῆλθεν εἰς οἰκίαν, ut in Alexandrino, & ad verbum συνομοροῦσα habet in marg. γειτνιοῦσα.

v. 8. σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ, pro ὅλῳ.

v. 9. ἐν νυκτὶ δι' ὁράματος transpositio.

v. 11. Εκάθισε δὲ ἐκεῖ ἐνιαυτὸν. In fine hujus versûs τέλος, *Finis*, nescio cujus lectionis, vel alterius rei, cujus nullum vestigium in aliis, quos contuli, codicibus apparet.

Ibid. Ad marginē habet, στίχοι ,αφν'. *MDL.* sed legendum videtur ,αφο'. *MDLXX.* Vide suprà ver. 3.

ver. 12. Γαλλίωνος δὲ ἀνθυπάτου ὄντος, ut in Alexandrino, & Cantabrigiensi.

v. 13. οὗτος πείθει τοὺς ἀνθρώπους, pro ἀναπείθει.

v. 14. εἰ μὲν ἦν ἀδίκημα, ut in Alexandrino.

v. 15. Εἰ δὲ ζητήματα, ut in Alexandrino.

Cap. XVIII.

Cap. XVIII. Vers. 18. ἱκανὰς ἐν τοῖς ἀδελφοῖς. Mox ἐν Κεγχρεαῖς τὴν κεφαλὴν, transp. ut in Alex.

v. 19. Κατήντησαν δὲ, & mox κατέλιπεν ἐκεῖ· αὐτὸς δὲ, ut in Alexandrino.

v. 20. μεῖναι οὐκ ἐπένευσεν, ut Alexandrinus.

v. 21. Ἀλλ' ἀποταξάμενος αὐτοῖς, καὶ εἰπών. Mox εἰς Ἱερουσαλήμ.

v. 22. Ad marginem, Ἀρχὴ τῇ δ' τ ἀναλήψεως *Initium lectionis feriæ IV. illius hebdomadis, in qua celebratur Ascensionis festum*; hoc est, feriæ IV. hebdomadis sextæ post Pascha, ut alii scripti codices, & Græcorum rubricæ loquuntur. Definit in fine capitis.

v. 25. τὰ περὶ Ἰησοῦ, ἐπιστάμενος. Alexandrinus τοῦ Ἰησοῦ.

v. 26. ἐν τῇ συναγωγῇ ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. Ἀκούσαντες δὲ. Mox ἔθεντο τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ.

Cap. XIX. Vers. 1. Ad marginem, Ἀρχὴ, ἀνάγνωσις τῇ β'. τῇ μετὰ τὴν διακαινήσιμον εἰς ἅγιον Παῦλον· ἡ αὕτη δὲ καὶ τῇ ἐπαύριον τ φώτων. *Initium. Lectio feriæ II. post dominicam Diacænisimi in S. Paulum. Eadem autem lectio recitatur etiam die proximè sequenti festum Epiphaniæ*. Definit in fine ver. 8. Alii antiqui codices, juxta vigentem nunc Græcorum consuetudinem, habent τῇ παρασκευῇ, vel τῇ ς'. τῆς ς'. ἑβδομάδος, τὸ αὐτὸ καὶ τῇ ἐπαύριον τ φώτων. *Lectio feriæ VI. hebdomadis sextæ post Pascha. Eadem autem recitatur in die proximè sequenti festum Epiphaniæ*. Sed in Urbinate additur, καὶ τοῦ προδρόμου, & *S. Ioann. Baptistæ*. Quænam autem sit illa lectio feriæ II. post Dominicam Diacænisimi, in S. Paulum, penitus ignoro.

Ibid. τὸν Ἀπολλὼν, pro Ἀπολλώ; & mox κατελθεῖν, pro ἐλθεῖν, ut in Alexandr.

v. 2. οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν, sine εἶπον, ut in Alexandrino.

v. 3. Εἶπέ τε αὐτοῖς, pro πρὸς αὐτούς.

v. 4. Ἰωάννης ἐβάπτισε, & mox εἰς τὸν Ἰησοῦν, ut in Alexandrino.

v. 7. ὡσεὶ δώδεκα, pro δεκαδύο, ut in Alexandrino.

v. 9. τὸ καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος αὐτοῖς ἐν τῇ σχολῇ Τυραννίου.

v. 10. τοῦ Κυρίου, Ἰουδαίους τε, ut in Alexandrino.

v. 11. In margine ἄχρι, ἀχρ'. *Versus MDCL*. In cod. Vaticano n. 363. hic incipere dicitur lectio εἰς ἅγιον Κυπριανὸν, *in festo S. Cypriani*, & desinere in fine ver. 20.

v. 12. ἀποφέρεσθαι, pro ἐπιφέρεσθαι, & infrà πονηρὰ ἐκπορεύεσθαι. Ἐπεχείρησαν δέ τινες καὶ τῶν, ut Alex.

v. 13. ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν Παῦλος, ut Alexandrinus.

v. 14. Ἦσαν δέ τινες Σκευᾶ Ἰουδαίου Ἀρχιερέως ἑπτὰ υἱοὶ, οἱ τοῦτο.

v. 15. εἶπεν αὐτοῖς, τὸν μὲν Ἰησοῦν.

v. 16. Καὶ ἐφαλλόμενος ὁ ἄνθρω-

θερπος ἐπ' αὐτὰς, transpositio, ut in Alexandrino. Mox τὸ πονηρὸν κατακυριεύσας ἀμφοτέρων, ἴσχυσεν, ut in eodem codice.

Cap. XIX. Vers. 17. Τοῦτο δὲ γνωστὸν ἐγένετο, transpositio. Mox ἐπέπεσεν φόβος.

v. 18. πολλοί δὲ τῶν, pro τε.

v. 19. Ad verbum περίεργα, notat in margine, τὰ γοϊτικά.

v. 21. καὶ τὴν Ἀχαΐαν, cum articulo. Et Mox εἰς Ἱεροσόλυμα, ut in Alexandrino.

v. 22. εἰς Μακεδονίαν. Mox ἐπέσχε τινὰ χρόνον.

v. 24. οὐκ ὀλίγην ἐργασίαν, transpositio, ut in Alexandr.

v. 25. ἡμῖν ἐστιν, pro ἡμῶν, ut Alexandrinus.

v. 26. ἀλλὰ καὶ σχεδὸν ἁπάσης.

v. 27. Ad verbum ἀπελεγμὸν notat in margine ἔλεγχον. Mox in textu καθαιρεῖσθαι τῆς μεγαλειότητος.

v. 29. ἐπλήσθη ἡ πόλις συγχύσεως, sine ὅλη.

v. 32. ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία ὅλη συγκεχυμένη.

v. 33: προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων, librarii forsitan errore, pro αὐτὸν. Mox κατασείσας τῇ χειρί.

v. 34. Επιγνόντες δὲ, ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ μεγάλη ἐγένετο.

v. 35. τίς γάρ ἐστι τῶν ἀνθρώπων, ὅς. Ad verbum verò νεωκόρον, habet in margine κοσμήτορα, ὑπηρέτην.

Ibid. τῆς μεγάλης Ἀρτέμιδος, ut Alexandrinus.

v. 37. τὴν Θεὸν ἡμῶν, ut in Alexandrino, pro Θεάν.

v. 38. ἔχουσι πρὸς τινὰ λόγον transp. ut in Alexandr. Ad verbum autem ἀγοραῖοι, hæc notat in margine, οἱ τῇ ἀγορᾷ σχολάζοντες.

v. 40. ἐγκαλεῖσθαι περὶ τῆς στάσεως σήμερον, transp. Mox, ut in Alexandrino, λόγον περὶ τῆς συστροφῆς.

Cap. XX. Vers. 1. τὸν θόρυβον, μεταπεμψάμενος τοὺς μαθητὰς, καὶ παρακαλέσας, ἀσπασάμενός τε ἐξῆλθε πορεύεσθαι. Paulò aliter Alexandrinus.

v. 4. Σωσίπατρος Πύρρου Βεροιαῖος, ut Alex. Cantabr. & alii. Ad verbum autem συνείπετο, habet in margine, συνηκολούθησεν.

· v. 5. Οὗτοι δὲ προσελθόντες, cum δὲ, ut Alexandrinus.

· v. 6. ἦλθον καὶ ἐκδέξαμεν, cum καὶ.

v. 7. Ad hunc versum, Ἀρχὴ τῷ σαββάτῳ ϛ'. στίχοι, α ψ ν'. *Initium lectionis sabbati hebdomadis sextæ post Pascha. Vers. MDCCL.* Desinit in fine ver. 12. ut apud Græcos.

Ibid. συνηγμένων ἡμῶν κλάσαι, ut Alexandrinus.

v. 8. οὗ ἦμεν συνηγμένοι, ut Alexandrinus.

- v. 9. ὑπὸ τοῦ ὕπνου, pro ἀπὸ

: v. 10. συμπεριλαβὼν, videtur error esse librarii, pro συμπεριλαβὼν.

Cap. XX.

Cap.XX.v.13. ἐπὶ τὴν Ἄσσον, ut in Alexandrino. Mox διατεταγμένος ἦν, μέλλων αὐτὸν πεζεύειν, librarii, ut videtur, errore.

v. 15. Κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, & mox ἄντικρυς, ut in Alex. & ad verbum hunc notat in margine κατέναντι.

v. 16. Ad hunc versum, Ἀρχὴ τοῦ σαββάτῳ τῆς ν'(lege τῆς ζ')κυριακῆς μετὰ τὴν ἀνάληψιν, τῶν ἁγίων Πατέρων. Inter postremas has duas voces manu valde veteri sed diversâ additur τιή. & sequitur eâdem manu, τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων ἐπὶ τοῦ ἐν ἁγίοις βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τῶν ἁγίων ρν'. ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει, καὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρῶτον σ'. καὶ τῶν ἐν Χαλκηδόνι χλ'. καὶ τῶν ρξ'. (lege τῶν ἐν τῇ ε' ρξ'.) καὶ τῶν ὁ. πατέρων τῆς ς'. συνόδου. Τροπάριον πλ'. δ'. Υπερδεδοξασμένος εἶ Χριστὲ *Initiũ lectionis sabbati ante VII. dominicam à Paschate, quæ post Ascensionem sequitur, & Sanctorum Patrum vocatur, hoc est, CCCXVIII. qui apud Nicæam convenerunt sub S. Imp. Constantino; & sanctorum CL. qui interfuerunt synodo, in urbe à Deo custodita habitæ. Itemque Patrum CC. qui primò apud Ephesum concilium celebrarunt, ac insuper Patrum DCL. Chalcedonensis Concilii, & aliorum CLX Patrũ Quintæ Generalis Synodi, nec non LXX Patrum sextæ universalis Synodi. Troparium, tonus obliquus secundus, Glorificatus es, Christe.* Prima hujus adnotationis verba manifestum librarii errorem præ se ferunt; nam illa lectio alia esse non posse videtur, quàm lectio sabbati hebdomadis VI. At hujus initium rectè ponit suprà ver. 7. quare legendum videtur, Ἀρχὴ τῆς ζ' κυριακῆς, ut est in aliis scriptis codicibus, in quibus etiam monetur, lectionem hanc, incipientem à ver. 16. desinere in hisce verbis ver. 18. εἶπεν αὐτοῖς, & rursus continuari cũ initio v. 28. & desinere in fine v. 36. quod & hodie Græcis observatur. Cæterum vide, an hinc de ætate, quo scriptus fuerit codex Regio-Alexandrinus argumentum ullum desumi possit.

Ibid. εἰς Ἱερουσαλὴμ, ut Alex. pro Ἱεροσόλυμα.

v. 18. Post illa verba παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, addit in margine ὁμόσε ὄντων αὐτῷ, tanquam inserenda ante illa verba εἶπεν αὐτοῖς, & quidem rectè; nam ita legitur in Cantabrigiensi, & paulò aliter in Alexandrino, ὁμοῦ ὄντων αὐτῷ. Mox, τὸν ἅπαντα χρόνον, pro πάντα.

v. 19. Καὶ δακρύων, sine πολλῶν ut Alex. & Cantabr.

v. 23. διαμαρτύρεταί μοι, λέγον, ὅτι δεσμὰ, καὶ θλίψεις μένουσί με. ut in Alexandrino.

v. 24. λόγον ἔχω, οὐδὲ ποιοῦμαι τὴν ψυχὴν τιμίαν ἐμαυτοῦ, ὥστε

τελειῶ-

τελειώσαι τὸν δρόμον μου, καὶ τὴν. Ita & Alexandr. qui tamen habet ὡς, pro ὥστε In fine hujus versûs perperam codex iste habet τέλος. Vide suprà ver. 16.

Cap. XX. Vers. 25. Καὶ νῦν οἶδα ἐγὼ, sine ἰδοὺ.

v. 26. Διὸ διαμαρτύρομαι, pro μαρτύρομαι. Mox καθαρός εἰμι ἀπὸ.

v. 28. In marg. στίχοι ͵αω΄. *Versus MDCCC.*

Ibid. ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἰδίου, ut in Alexandrino.

v. 31. νύκτα τε ἕκαστον, sine ἕνα.

v. 34. Αὐτοὶ γινώσκετε, sine particulâ δὲ.

v. 35. Καὶ πάντα ὑπέδειξα. Mox, ut in Alexandrino, μᾶλλον διδόναι, transpositio.

v. 37. κλαυθμὸς ἐγένετο, transp. ut in Alexandr.

Cap. XXI. Ver. 1. εἰς τὴν Κῶ, ut in Alexandr. pro Κόν. Mox εἰς Ῥόδον, sine articulo.

v. 3. Ἀναφανέντες δὲ εἰς τὴν Κύπρον, In Alexandrino etiam est ἀναφανέντες.

v. 4. Ἀνευρόντες δὲ, ut in Alexandr. sine καὶ. Mox εἰς Ἱεροσόλυμα, pro Ἱερουσαλὴμ, ut in eodem codice.

v. 5. ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν προσευξάμενοι, ἀπησπασάμεθα ἀλλήλους, καὶ ἀνέβημεν εἰς τὸ πλοῖον. Legendum tamen videtur προσευξάμενοι ἀπησπασάμεθα, ut in Alexandr. qui in reliquis cum isto codice convenit.

v. 7. ἐπιμείναμεν, ut in Alex.

v. 8. ἐξελθόντες, ἤλθομεν εἰς Καισάρειαν, ut in Alexandrino. Post hæc verba in margine adnotat Στίχοι ͵αων΄. Ἀρχὴ τῇ β΄ τῆς ν΄ (lego τῆς ζ΄. vel μετὰ τὸ ν΄ ut in antiquis codd. dicitur *Versus MDCCCL. Initium lectionis feriæ II. hebdomadis septimæ post Pascha.* Desinit in fine ver. 14. ut etiam Græci nunc faciunt.

v. 9. τέσσαρες παρθένοι, transpositio, ut in Alexandrino.

v. 11. τοὺς πόδας, καὶ τὰς χεῖρας, transpositio.

v. 12. & 13. εἰς Ἱερουσαλὴμ τότε. Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, εἶπε, Τί. Mox εἰς Ἱεροσόλυμα, pro Ἱερουσαλὴμ.

v. 14. In fine hujus versûs Τέλος. στίχοι ͵αωο΄. *Finis lectionis. Versus MDCCCLXX.*

v. 15. ἐπισκευασάμενοι, ut in Alexandrino, pro ἀποσκευασάμενοι.

v. 17. Γενομένων δὲ αὐτῶν, pro ἡμῶν. Mox, ut in Alexandrino, ἀπεδέξαντο, pro ἐδέξαντο.

v. 18. πάντες δὲ. pro τε.

v. 20. ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, εἰπόντες αὐτῷ. Mox ut in Alexandrino, μυριάδες εἰσὶν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις τῶν.

v. 21. Κατήχησαν δὲ, ut Cantabrigiensis, pro κατηχήθησαν.

v. 22. συνελθεῖν πλῆθος, transp. ut in Alexandrino. Mox ὃ ἐλήλυθας, malè pro ὅτι.

v. 24. καὶ γνώσονται πάντες, ὅτι

περὶ

περὶ ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ, οὐδέν ἐστιν ἀληθές· ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς φυλάσσων τὸν νόμον.

Cap. XXI. Ver. 25. ἀπεστείλαμεν, pro ἐπεστείλαμεν, & mox φυλάσσεσθαι τό, τε εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ πνικτόν.

v. 26. In marg. Ἀρχὴ τῇ γ΄. τῆς ν΄ (lego τῆς ζ΄, vel πρὸ τῆς ν΄) *Initium lectionis feriæ III. hebdomadis septimæ post Pascha*. Ita & Græci, apud quos nunc desinit in fine ver. 32. ut in antiquis codd.

Ibid. εἰσῄει ἐν τῷ ἱερῷ. Mox ἐκπλήρωσιν τοῦ ἁγνισμοῦ.

v. 27. ἔμελλον ἑπτὰ ἡμέρας συμπληροῦσθαι. Mox συνέχεαν, pro συνέχεον. Mox, ut in Alexandr. ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, transp.

v. 28. πανταχῇ διδάσκων· ἔτι δὲ καὶ. Initio hujus versûs in margine στίχοι ,αωʹ *Versus MDCCCC*. & ad verbum κεκοίνωκεν, in margine habet ἐμίανεν.

v. 32. ἐπαύσαντο τύπτειν τὸν Παῦλον, pro τύπτοντες.

v. 33. ἐκέλευσε αὐτὸν δεθῆναι.

v. 34. ἐπεβόων. Mox, μὴ δυναμένου δὲ αὐτοῦ γνῶναι.

v. 36. κράζοντες, pro κράζον, ut in Alexandino.

v. 39. Δέομαί σου, sine particulâ δέ.

v. 40. ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν. πολλῆς δὲ σιγῆς. Cætera omittuntur librarii forsitan errore.

Cap. XXII. Ver. 1. νυνὶ, ut in Alexandrino, pro νῦν.

v. 2. προσεφώνησε αὐτοῖς, pro προσεφώνει.

v. 3. κατ' ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου.

v. 5. Καθὼς καὶ ὁ Ἀρχιερεὺς, pro ὡς. Mox καὶ ἅπαν, pro πᾶν. In medio autem hujus versûs habet in margine στίχοι ,αωνʹ. *Versus MDCCCCL*.

v. 7. Ἔπεσά τε, ut in Alexandrino, pro ἔπεσόν τε.

v. 9. ἐθεάσαντο, τὴν δὲ φωνὴν, ut Alexandinus.

v. 12. εὐλαβὴς, pro εὐσεβής. Mox ut in Alexandrino, κατοικούντων ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων.

v. 16. τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐγένετο, ut Alexandr. & alii.

v. 17. γενέσθαι ἐν ἐκστάσει, sine με.

v. 18. μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ, sine articulo, ut in Alexandr.

v. 20. συνευδοκῶν, καὶ φυλάσσων, ut Alex. Mox τῶν αἱρούντων, librarii, ut videtur, errore.

v. 22. τοῦ λόγου τούτου, transpositio. Mox ut in Alexandr. καθῆκεν.

v. 23. ῥιπτόντων, pro ῥιπτούντων.

v. 24. Ἐκέλευσεν ὁ Χιλίαρχος εἰσάγεσθαι αὐτὸν εἰς, ut in Alexandrino. Mox ἐτάζεσθαι; sed infrà ver. 29. ἀνετάζειν habet.

v. 25. προσέτειναν αὐτὸν, pro προέτεινεν.

v. 26. τῷ χιλιάρχῳ ἀπήγγειλε λέγων, Τί μέλλεις, ut in Alexandrino; & ad hæc verba στίχοι βʹ. *Versus MM*.

Cap.

Cap. XXII. Ver. 27. λέγε μοι σὺ, ut Alexandrinus, Cantabrigiensis, & alii.

v. 28. ἀπεκρίθη ὁ χιλίαρχος, sine τε, ut in Alexandrino.

v. 29. χιλίαρχος ἐφοβήθη, sine δὲ. Mox ut in Alex. αὐτὸν ἦν δεδεκώς, transpositio.

v. 30. ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτὸν, καὶ ἐκέλευσεν συνελθεῖν τοὺς Ἀρχιερεῖς, καὶ ἅπαν τὸ συνέδριον, καὶ καταγαγὼν. Ita Alexandrinus, qui tamen pro ἅπαν, habet πᾶν.

Cap. XXIII. Ver. 1. Ἀτενίσας δὲ Παῦλος ἐν τῷ συνεδρίῳ, & ad hæc verba habet in margine Ἀρχὴ τῆ δ' τῆς ν' (lego τῆς ζ, vel πρὸ τῆς ν'.) *Initium lectionis feriæ IV. hebdomadis septimæ post Pascha*. Desinit in fine ver. 11. quod & à Græcis nunc observatur.

v. 5. ἄρχοντι, librarii, ut videtur, errore, nam editio Septuaginta Interpr. atque etiam Euthalius in Elencho testimoniorum habent ἄρχοντα.

v. 6. καὶ υἱὸς Φαρισαίων, περὶ ἐλπίδος, καὶ ἀναστάσεως ἐγὼ κρίνομαι. Sed hæc lectio videtur esse librarii error; nam cap. 24. 21. habet ἀναστάσεως νεκρῶν.

v. 7. αὐτοῦ εἰπόντος, ut Alex. Mox καὶ Σαδδουκαίων, sine articulo, ut in eodem codice.

v. 9. ἀναστάντες τινὲς τῶν γραμματέων τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων ἐμάχοντο, λέγοντες. Mox ἢ Ἄγγελος Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, φοβηθεὶς ὁ χιλίαρχος. cætera desunt, ut in Alexandrino, & quibusdam Velesii Marchionis codicibus.

v. 10. Ad oram hujus versûs στίχοι ,βν'. *Versus MML.*

v. 11. Θάρσει ὡς γὰρ, sine Παῦλε, ut in Alexandrino.

v. 12. ποιήσαντες συστροφὴν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀνεθεμάτισαν, ut in Alex.

v. 13. την συνωμοσίαν ταύτην ποιησάμενοι.

v. 14. ἕως ἂν ἀποκτείνωμεν; sed infrà ver. 21. habet ἕως οὗ.

v. 15. ἄγειον κατάγει αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. Mox ἀκριβέστερον διαγινώσκειν, transpositio.

v. 17. εἶπεν, τὸν νεανίαν, pro ἔφη.

v. 18. νεανίσκον ἀγαγεῖν, ut Alexandrinus.

v. 20. ὅπως αὔριον τὸν Παῦλον καταγάγης εἰς τὸ συνέδριον, ὡς μέλλων τι, ut in Alexandrino.

v. 21. νῦν εἰσὶν ἕτοιμοι, transpositio, ut in Alexandrino.

v. 22. τὸν νεανίσκον, pro νεανίαν, ut Alexandrinus.

v. 24. τὸν Παῦλον διασώσιν, pro διασώσωσι. Mox, & in sequentibus, semper Φίλιξ scribit.

v. 26. Κλαύδιος Λυσίας ἡγέμονι.

v. 27. ἐξειλάμην, μαθὼν. In Alexandrino ἐξιλάμην, μαθὼν.

v. 28. Βουλόμενος δὲ τὴν αἰτίαν, sine γνῶναι, librarii, ut videtur, errore.

v. 29. δεσμὰν ἔχοντα ἔγκλημα, ut Alexandrinus.

v. 30. εἰς τὸν ἄνδρα ἐσεσθαι ἐξ αὐτῶν, ἔπεμψα, ut in Alexandrino, & infrà

& infra, λέγειν αὐτοῦ ἐπὶ σοῦ. Ita etiam Alexandrinus; sed pro αὐτοῦ habet αὐτοὺς; & post hæc verba, habet in margine, στίχοι ͵ϐϡ'. *Versus MMC.*

Cap. XXIII. Vers. 31. Διὰ νυκτὸς, sine articulo, ut in Alex.

v. 32. Σὺν αὐτῷ πορεύεσθαι, transpositio.

v. 33. Τῷ ἡγεμόνι τὴν ἐπιστολὴν, transpositio.

v. 34. Ἀναγνοὺς δὲ, καὶ ἐπερωτήσας, transpositio, ut in Alex.

v. 35. Κελεύσας ἐν τῷ πραιτωρίῳ τοῦ Ἡρώδου φυλάττεσθαι αὐτὸν, ut in Alexandrino.

Cap. XXIV. Vers. 1. Μετὰ πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ, ut Alex.

v. 4. Ἀκοῦσαι ἡμῶν, sine σε.

v. 5. Κινοῦντα στάσεις, pro στάσιν, ut Alexandrinus.

v. 6. Ἠβουλήθημεν κρῖναι, pro ἠθελήσαμεν.

v. 8. Ἔρχεσθαι ἐπὶ σοῦ, παρ' οὗ δυνήσεις αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων γνῶναι, ὧν καὶ ἡμεῖς.

v. 9. Συνεπέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ut Alex. & alii.

v. 10. Ἀπεκρίθη τε ὁ Παῦλος, pro δὲ, ut in Alex. Mox κριτὴν δίκαιον τῷ ἔθνει, & infra, ut in Alex. εὐθύμως τὰ περὶ ἐμοῦ, pro εὐθυμότερον.

v. 11. Ἡμέραι δώδεκα ἀφ' ἧς, ut in Alex. Mox εἰς Ἱερουσαλὴμ, pro ἐν.

v. 12. Ἐπίστασιν ποιοῦντα, ut in Alex. pro ἐπισύστασιν. Mox τὴν πόλιν, sine articulo.

v. 13. Δύνανταί σοι περὶ ὧν, ut Alexandr.

v. 14. Ὁμολογῶ δέ σοι τοῦτο, transp. Mox καὶ τοῖς ἐν τοῖς Προφήταις.

v. 15. Ἔσεσθαι δικαίων τε, ut Alexandrinus.

v. 16. Ἐν τούτῳ καὶ αὐτὸς ἀσκῶ, ut in Alexandr.

v. 17. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου παρεγενόμην, καὶ προσφορὰς. Ἐν αἷς.

v. 18. Τινὲς δὲ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας, & initio hujus versûs in marg. στίχοι ͵βρν'. *Versus MMCL.*

v. 20. Εἰπάτωσαν τι εὗρον ἀδίκημα, ut in Alexandr.

v. 21. Ἧς ἐκέκραξα ἐν αὐτοῖς ἑστὼς, ut in Alex.

Ibid. & 22. Ὑφ' ὑμῶν. Ἀνεβάλετο δὲ αὐτοὺς ὁ Φῆλιξ ἀκριβέστερον, ut in Alexandrino.

v. 23. Διαταξάμενος τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι αὐτὸν, ἔχειν τε. Mox ὑπηρετεῖν αὐτῷ, ut utrobique in Alexandrino codice scribitur.

v. 24. Τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ οὔσῃ, & infra, εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν.

v. 25. Καὶ τοῦ μέλλοντος κρίματος ἔμφοβος, ut Alexandr. Mox καιρὸν δὲ λαβὼν, pro μεταλαβὼν.

v. 26. Ἅμα καὶ ἐλπίζων. Mox ὑπὸ τοῦ Παύλου· διὸ καὶ. Sic in utroque loco Alexandrinus.

v. 27. Θέλων δὲ χάριν καταθέσθαι.

Cap. XXV. Ver. 2. Ενεφάνισάν τε αὐτῷ οἱ Ἀρχιερεῖς, ut in Alex.

v. 4. Ad oram hujus versûs, ςίχοι ,βρό. *Versus MMCLXX.*

Ibid. Τὸν Παῦλον εἰς Καισάρειαν, ut in Alexandrino.

v. 5. Οἱ οὖν ἐν ὑμῖν, φησὶ, δυνατοὶ συγκαταβάντες. Mox ἐν τῷ ἀνδρὶ ἄτοπον κατηγορείτωσαν. Ita etiam in utroque loco Alex.

v. 6. Πλείους ὀκτὼ ἢ δέκα, pro πλείους ἤ.

v. 7. Περιέστησαν αὐτῷ οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβάντες. Mox ut in Alexandrino, αἰτιάματα καταφέροντες, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδεῖξαι· Τοῦ Παύλου ἀπολογουμένου, Ὅτι.

v. 9. Ὁ Φῆστος οὖν θέλων τοῖς Ἰουδαίοις, & infrà, κριθῆναι, pro κρίνεσθαι, similis utrobique Alexandrini cod. lectio.

v. 11. Εἰ μὲν ἀδικῶ, sine γὰρ.

v. 12. Μετὰ συμβουλίου, sine articulo, & ad oram hujus versûs, ςίχοι ,βσ'. *Versus MMCC.*

v. 13. In margine, Ἀρχὴ τῆ ἱ. τῆς ν'. Lege τῆς ζ'. vel περὶ τῆς ν'. *Initium lectionis feriæ V. hebdomadis septimæ.* Definit in fine ver. 19. uti & Græci nunc faciũt.

Ibid. Ἡμερῶν δέ τινων διαγενομένων, transpositio.

v. 15. Εἰς Ἱερουσαλὴμ, pro εἰς Ἱεροσόλυμα. Mox ut in Alexandrino, κατ' αὐτοῦ καταδίκην, pro δίκην.

v. 16. Ἄνθρωπον, πρὶν ἤ, ut in Alexandrino.

v. 17. Συνελθόντων οὖν ἐνθάδε, sine αὐτῶν.

v. 18. Αἰτίαν ἔφερον, ὧν ἐγὼ ὑπενόουν πονηρὰν. Ita Alex. qui tamen pro ἔφερον, habet ἐπέφερον.

v. 19. Ad verbum, δεισιδαιμονίας, habet in margine, βλασφημίας.

v. 20. Περὶ τούτων, ut Alex. pro περὶ τούτου. Mox εἰς Ἱεροσόλυμα, κἀκεῖσε.

v. 21. Ἀναπέμψω, pro πέμψω, ut Alexandrinus.

v. 22. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν, αὔριον.

v. 23. Σύν τε χιλιάρχοις, sine articulo. Mox κατ' ἐξοχὴν τῆς πόλεως, ut in utroque loco Alexandr. & in margine, καθ' ὑπεροχὴν.

v. 24. Περὶ οὗ ἅπαν, pro πᾶν, ut in Alexandrino. Mox ἐνέτυχόν μοι ἔν τε Ἱερουσαλὴμ.

v. 25. Κατελαβόμην μηδὲν ἄξιον αὐτὸν θανάτου πεπραχέναι· αὐτοῦ δὲ, ut Alexandr. Mox πέμπειν, sine αὐτὸν, ut in eodem cod.

v. 26. Σχῶ τι γράψω. Ἄλογον γὰρ ἀναί μοι δοκεῖ.

Cap. XXVI. Ver. 1. In margine, ςίχοι ,βσν'. Ἀρχή. *Versus MMCCL. Initium*, cujusnam autem lectionis sit, non indicat. At in aliis codicibus hôc in loco habetur, μηνὶ μαΐῳ κα'. τῶν ἁγίων βασιλέων Κωνσταντίνου, καὶ Ἑλένης. *Lectio recitanda die 21. Maii in festo SS. Imp. Constantini, & Helenes.* Idem etiam legitur in

Græ-

Græcorum ritualibus, qui cum ſcriptis codicibus prorſus concordant. Definit autem in fine ver. 20. ubi etiam in hôc codice, τέλος ponitur. Sed in Vaticano codice num. 363. dicitur omittendum eſſe verſum ſecundum cum ſequentibus, uſq; ad finem ver. 12.

Cap. XXVI. Verſ. 1. Τότε ὁ Παῦλος ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἀπελογεῖτο, tranſpoſitio, ut in Alex.

v. 2. Ηγοῦμαι, pro ἥγημαι, & in margine, νομίζω. Mox ut in Alexandr. ἐπὶ σοῦ μέλλων σήμερον, tranſpoſitio.

v. 3. Σὲ ὄντα, tranſp. Mox ut in Alex. δέομαι μακροθύμως.

v. 4. Ἐν τε Ιεροσολύμοις, ἴσασι, ut in Alexandr. & in margine, οἴδασι.

v. 6. Εἰς τοὺς πατέρας ἡμῶν, ut in Alexandrino.

v. 7. Ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ιουδαίων, Βασιλεῦ Αγρίππα, tranſpoſitio ſine articulo.

v. 10. Ἐν φυλακαῖς κατέκλεισα, ut in Alexandrino.

v. 12. Ἐν οἷς πορευόμενος. Mox ἐπιτροπῆς τῶν Αρχιερέων, ut in utroque loco Alexandrinus.

v. 14. Πάντων τε, pro δὲ, ut in Alex. Mox ἐπὶ τὴν γῆν, pro εἰς. Mox, ut in Alexandrino, φωνὴν λέγουσαν πρὸς μὲ τῇ ἑβραΐδι.

v. 15. Εἶπα, Τίς εἶ, Κύριε; ὁ δὲ Κύριος εἶπε, Εγώ εἰμι Ιησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν. Ita & Alexandr. ſed non habet, ὁ Ναζωραῖος.

v. 17. Καὶ ἐκ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς ἐγὼ ἀποστέλλω σε. ut in Alex.

v. 18. Καὶ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, pro καὶ τῆς.

v. 20. Καὶ ἐν Ιεροσολύμοις. Mox παρήγγελλον, pro ἀπαγγέλλων. & paulò poſt, ἐπὶ τὸν ζῶντα Θεὸν.

v. 21. Συλλαβόμενοι, ὄντα ἐν, in vulgatis deeſt, ὄντα.

v. 22. Τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ut Alex.

v. 23. Φῶς μέλλειν καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ; ſed vide an legendum μέλλει, ut in Alex. & in vulgatis editionibus.

v. 24. Μεγάλῃ τῇ φωνῇ φησὶ, ut in Alexandrino.

v. 25. Ὁ δὲ Παῦλος, οὐ, ut Alexandrinus.

v. 26. Οὐ πείθομαι· οὐδὲ γὰρ ἐν γωνίᾳ ἐστὶν πεπραγμένον τοῦτο.

v. 28. Πρὸς τὸν Παῦλον, ſine ἔφη, ut Alexandrinus. Mox χριστιανὸν ποιῆσαι. Ὁ δὲ Παῦλος εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ, καὶ ἐν μεγάλῳ, & in fine, δεσμῶν τούτων. Ἀνέστη δὲ ὁ βασιλεύς. Similis eſt Alexandrini cod. lectio.

v. 31. Θανάτου, ἢ δεσμῶν ἄξιόν τι πράττει, ſimilis hîc etiam eſt Alexandrini codicis lectio.

Cap. XXVII. Verſ. 1. In margine, ςίχοι ͵ϛτκε΄. Αρχὴ, *Verſus MMCCCXXV. Principium*, lectionis utique, quam alii codices, & ritualia, quibus nunc Græci utuntur, indicant eſſe eã, quę feriâ VI. hebdomadis ſepti-

mæ recitatur, desinit autem in fine ver. 1. cap. 28. ubi & in hôc codice, τέλ☉ scribitur.

Cap. XXVII. Verſ. 1. Παρεδίδυ, ut Alexandrinus, pro παρεδίδυν.

v. 2. Μέλλοντι πλεῖν εἰς τὺς κτ̃ τὴν Ασίαν, ut in Alexandr.

v. 3. Τῇ δὲ ἑτέρᾳ, pro τε; & infrà, πρὸς τὺς φίλυς, cum articulo.

v. 6. Κἀκεῖσε, pro κἀκεῖ.

v. 8. Παραγινόμϑμοι αὐτλῶ. Mox πόλις Α'λασα. In Alexandrino scribitur, Α'λασά.

v. 10. Ad illa verba, Ανδρες θεωρῶ, habet in margine, ςίχοι ͵βτν'. *Verſus MMCCCL.*

Ibid. Οὐ μόνον τῦ φορτίυ, ut in Alexandrino.

v. 11. Ε'κατοντάρχης. Mox μᾶλλον ἐπείθετο, transpoſitio. Sic in utroque loco Alex.

v. 12. Ad verbum, ἀνευθέτυ, in margine, ἀχρήςυ. Mox ut in Alex. οἱ πλείονες ἔθεντο βυλὴν, ἀναχθῆναι ἐκεῖθεν. In margine autem ad verbum, Χῶρον, habet, κτ̃ ζέφυρον, τυτέςι (ſi benè ſemideletas literas lego) κατὰ δύσιν, & in fine hujus versûs τέλ☉, neſcio autem ad quamnam lectionem referatur. Certè hæc adnotatio in Vaticanis, quos conſului, codd. non reperitur.

v. 13. Ad verbum, προθέσεως, in margine, τῆς σπυδῆς.

v. 14. Ευρυκλύδων, pro Ευροκλύδων.

v. 15. Ad verbum, ἀντοφθαλμεῖν, in margine, ἀντιβλέπειν.

v. 16. Κλαύδα ἰχύσαμϑμ μόγις.

v. 19. Τῦ πλοίυ ἔρριψαν, pro ἐρρίψαμϑμ, ut in Alexandrino.

v. 20. Ε'πὶ πλείυς ἡμέρας, pro πλείονας. Mox, ut in Alexandr. ἐλπὶς πᾶσα, transpoſitio.

v. 21. Πολλῆς τε ἀσιτίας, pro δὲ. Mox κερδήσεται, manifeſto Librarii errore, pro κερδῆσαί τε.

v. 23. Παρέςη γάρ μοι ταύτῃ τῇ νυκτὶ, τῦ Θεῦ, ὗ εἰμι ἐγὼ, ᾧ κϗ λατρεύω, Α'γγελ☉ λέγων, ut in Alexandrino.

v. 25. Πιςεύω γδ, ὅτι, ſine τῷ Θεῷ.

v. 27. Τεσαρεσκαιδεκάτη, pro τεσσαρεσκαιδεκάτη. Mox προσαγαγεῖν, pro προσάγειν.

v. 29. In margine, ςίχοι ͵βυ'. *Verſus MMCCCC.*

Ibid. Μήπυ κτ̃ τραχεῖς τόπυς ἐκπέσωμϑμ. Mox ηὔξοντο, pro ηὔχοντο. Item ad verba, ἐκ πρύμνης, habet in margine, ἐξόπιϑεν.

v. 30. Πρόφασις ὡς ἐκ πρώρας ἀγκύρας μελλόντων, & in margine ad verbum, πρώρας, habet τῆς ἔμπροσθεν ἐξοχῆς τῦ πλοίυ.

v. 32. Α'πέκοψαν οἱ ςρατιῶται, transpoſitio, ut in Alex.

v. 33. Η'μέρα ἤμελλεν, pro ἔμελλεν ἡμέρα, & in fine, προσλαμβανόμϑμοι, ut in Alexandr.

v. 34. Μεταλαβεῖν τροφῆς, ut Alexandrinus, & infra, θρὶξ ἀπὸ

τῆς

τῆς κεφαλῆς ἀπολεῖται, ut in eodem codice. In fine hujus versûs iterum τέλ☉, Lectionis utique, cujus principium hìc non designatur. Sed nec in Vaticanis, quos vidi, codd. hæc adnotatio reperitur.

Cap. XXVII. Ver. 35. Ταῦτα, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ.

v. 36. Προσέλαβον τροφῆς, ut in Alexandrino.

v. 37. Ἦμεθα δὲ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ ἐν τῷ πλοίῳ.

v. 39. Εἰς ὃν ἐβούλοντο ἐξῶσαι τὸ πλοῖον.

v. 41. Εἰς τόπον διαθάλασσον (ita) ἐπέκειλαν, & ad hoc postremum verbum, habet in margine, ἐπανέτεινεν.

v. 43. Ἐκέλευσε δὲ, pro τε.

v. 44. Οὕτως ἐγίνετο, pro ἐγένετο.

Cap. XXVIII. Vers. 1. In margine, στίχοι ͵αυν'. *Versus MCCCCL.* In aliis codicibus dicitur hinc incipere lectionem sabbati, quod festum Pentecostes proximè antecedit, ac desinere in fine capitis, quod à Græcis quoque ob servatur.

v. 2. Οἵ τε βάρβαροι, pro δὲ, ut in Alex. Mox ἅψαντες γὰρ, pro ἀνάψαντες, ut in eodem codice, & paulò post, πάντας διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα.

v. 3. Φρυγανῶν τι πλῆθ☉, ut in Alexandrino. Mox ἀπὸ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα καθήψατο.

v. 4. Κρεμάμενον, pro κρεμάμενον. Mox ut in Alexandr. πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον, transpositio.

v. 5. Ἀποτιναξάμεν☉, pro ἀποτινάξας, ut Alexandr.

v. 6. Προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν ἐμπιμπρᾶσθαι. Mox γιγνόμενον, pro γινόμενον.

v. 7. Ἡμέρας τρεῖς, transpositio.

v. 8. Καὶ δυσεντερίαις, & in fine iterum, τέλ☉, non indicato lectionis initio. Sed & ista adnotatio in Vaticanis codd. non reperitur.

v. 9. Τούτου δὲ, pro οὖν, ut Alexandr. Mox οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἔχοντες ἀσθενείας, transpositio, ut in eodem codice.

v. 10. Πρὸς τὰς χρείας, ut Alex. pro πρὸς τὴν χρείαν.

v. 11. Διοσκόροις, pro Διοσκούροις.

v. 14. Παρ' αὐτοῖς. Mox ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, transpositio, utrobiq; juxta Alexandrinum cod.

v. 15. Ἦλθον, pro ἐξῆλθον, ut in Alexandrino. Ibid. ad verba, τριῶν Ταβερνῶν, habet in margine, πανδοχεῖον.

v. 16. Ὅτε δὲ εἰσήλθομεν εἰς Ῥώμην ἐπετράπη τῷ Παύλῳ, cætera desunt, ut in codice Alexandrino.

v. 17. In margine, στίχοι ͵βφ'. *Versus MMD.*

Ibid. Συγκαλέσασθαι αὐτὸν τοὺς ὄντας πρώτους τῶν Ἰουδαίων, ut in Alex-

Alexandrino. Mox συνελθόντων οὖν αὐτῶν, pro δὲ. Et infra, ut in Alexandrino. Ἐγὼ ἄνδρες ἀδελφοὶ, transpositio.

V.19. Κατηγορεῖν, pro κατηγορῆσαι, ut in Alexandrino.

V.21. Ἀκοῦσαι περὶ σοῦ, transpositio.

V.22. Γνωστὸν ἡμῖν ἐστιν, transpositio, ut in Alexandr.

V.23. Ad verbum, ταξάμενοι, habet in margine, ὁρίσαντες. Mox in textu, ἦλθον, pro ἧκον, & post verbum, πλείονες, habet in margine, Πράξεις Ἀποστόλων στίχοι ,βφϛ´. *Liber Actuũ Apostolorum versus continet MMDLVI.* quasi liber ibi desineret; videtur tamen esse error librarii. Mox ut in Alexandrino, αὐτοῖς περὶ τοῦ Ἰησοῦ.

V.25. Ἀσύμφωνοί τε ὄντες, pro δὲ, & infrà, πατέρας ὑμῶν.

V.26. Καὶ εἶπον, ut apud LXX. Interpretes. In Alexandrino est, εἰπόν.

V.28. Ἀπεστάλη τοῦτο τὸ σωτήριον, ut in Alexandrino.

V.29. Totus hic versus deest in hoc codice. Deest etiam in Alexandrino; nam hoc mihi videntur indicare tres asterisci, à diligentissimo Collatore hìc appositi.

V.30. Ἔμεινε δὲ διετίαν, sine ὁ Παῦλος, ut in Alexandrino, Vaticanus codex num. 367. habet, στίχοι ,βφκδ´.

Addenda & corrigenda in præcedentibus variis lectionibus.

Pag. 446. col. 2. Adde. Cap. 4. ver. 17. εἰς τὸν λαὸν ἀπειλησόμεθα, ut in Alexandrino.

Ibid. 24. καινὰ, pro κενὰ; sed fortasse nulla est hìc discrepantia, nam sæpissimè αι, pro ε, in Regio-Alexandrino codice scribitur.

Pag. 448. col. 1. corrige. Cap. 6. ver. 7. τῶν μαθητῶν σφόδρα, sine ἐν Ἱερουσαλὴμ.

Pag. 450. col. 2. lin. 4. à fine corrige. Ver. 8. ἠνεῳγμένων, Alexandrinus, ἠνοιγμένων.

Pag. 451. col. 1. lin. 27. corrige, ὁ Χριστὸς.

Pag. 453. col. 1. lin. 17. corrige, τῇ γ´. με. τῆς με, ν´. Lego, τῇ γ´. ἡμέρᾳ τῆς μεσοπεντηκοστῆς.

Pag. 455. col. 2. Adde. Cap. XII. Ver. 5. ἐκτενῶς γενομένη, pro ἐκτενὴς.

Ibid. lin. 23. corrige, Ἀρχὴ τῇ ϛ´. με. τῶν με. ν´.

Pag. 461. lin. 5. corrige, non potest esse feria IV.

Pag. 465. lin. 18. corrige, de ætate, qua.

[1] ΕΥΘΑΛΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΟΥΛΚΗΣ

Ἔκθεσις κεφαλαίων τῶν καθολικῶν ἑπτὰ ἐπιστολῶν, σταλεῖσα πρὸς Ἀθανάσιον Ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

EUTHALII EPISCOPI SULCENSIS

Elenchus Capitum ſeptem Epiſtolarum Catholicarum ad Athanaſium Epiſcopum Alexandrinum.

Μικροῖς μὲν, [2] καὶ μικρὰ τολμῶσιν οὐκ ἀδεές· ὁ δὲ ἐλάχιστος ἐγὼ τοῖς ὑπὲρ ἐμὲ πόνοις ἐγχειρῶν, [3] οὐχ ἥκιστά γε πως πέφυκα ἀκινδύνως γε, [4] ὥσπερ ἂν εἴ τις σχεδίᾳ τινὶ σμικροτάτῃ μέσον οἰόμενος [5] ἐκτέμνειν τὸ πέλαγος, καὶ τὴν ἄτακτον τῶν πνευμάτων ζάλην [6] ὑποίσειν εὖ μάλα φανταζόμενος, [7] βρα-

[1] Puſilli quidem, etiamſi parva aggrediantur, nequaquam tamen periculo carent. At ego omnium minimus impares viribus meis labores aggreſſus, in idem ferme ac ille periculum adductus ſum qui parvâ quadam cymbâ medium ſe pelagum ſecare poſſe ra-

1 Hæc præfatio ita inſcribitur in Regio-Alexandrino cod; at ſine auctoris nomine, extat etiam in illis codicibus, quorum mentionem fecimus in admonitione huic operi præfixâ, ac præterea in Palatino-Vaticano codice num. 38. & in Cæſareo Bibliorum codice, cujus meminit Lambecius lib. 3. de Bibliotheca Cæſarea pag. 58. ex quibus omnibus variantes lectiones excerpſimus.

2 Palatinus codex, καὶ μικρά.

3 Palatinus, Vaticanus num. 363. & Cryptoferratenſis, οὐχ ἥκιστα πέφυκα ἀκινδύνως, ὥσπερ. Ita etiam Cæſareus, niſi quòd pro ἀκινδύνως, habet ἀκινδύνους. At Vaticanus num. 367. οὐχ ἥκιστα δέ πως, &c. Urbinatis verò Bibliothecæ codex habet, οὐχ ἥκιστα δέ πως ἀκινδύνως γε, mala lectio, quam tamen Lollinianus quoq; codex exhibet.

4 Vaticanus num. 367. ὥσπερ ἐάν, Urbinas verò, & Lollinianus, ὥσπερ ἂν σχεδίᾳ τις σμικροτάτῃ μέσον οἰόμενος.

5 Duo Vaticani, & Urbinas, ἐκτεμεῖν.

6 Malè Vaticanus num. 363. ὑποίσει.

ratus, modicum tamen aquarum impetum, boreâ leviter spirante, frangere nequit, ac demum innumeris, miser, undarũ hinc inde fluctibus tunditur. Eodem sanè modo nõ ignarus mihi similia planè accidisse, solam obediendi necessitatem in hujusce audaciæ meæ defensionem identidẽ profero. Eorum igitur, quæ temere ausus sum, veniam mihi impertiri etiam atq; etiam rogo, cùm id oneris mihi invito, abs te, charitatis lege, impositum fuerit; maximè venerande Frater Athanasi, & veluti semimortuus quidam viribus destitutus meam operã tibi locaverim, & singularum horarum, quas eâ in re consumpsi, mercedem ad mei salutem acceperim. Aequo igitur animo, ò charum mihi caput, accipe, quod tibi

[1] βραχεῖαν δέ τινα κυμάτων [2] ἐπανάστασιν μὴ φέρει, μικρὸν ὑποσυρίζοντος τότε τοῦ βορρέα, ἀλλ' ἄλλοθεν ἄλλῃ μυρίοις τὸ λοιπὸν [3] ἐγκλήμασιν ὁ δείλαιος [4] ῥιπίζεται. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἀρτίως εὖ οἶδ' ὅτι [5] κἀγὼ ταυτησὶ τῆς αὐτὸς αὐτοῦ προπετείας ἀξιόπιστον εἰς ἀπολογίαν ἅπασιν ἀεὶ προφέρω τὴν ὑπακοήν. ἐφ' οἷς κἂν ἔγωγε [6] τολμῶ συγγνώμην [7] αἰτῶ νέμειν ἀγάπης νόμῳ βεβιασμένος ὑπὸ σοῦ, ἀδελφὲ Ἀθανάσιε τιμιώτατε· οἷα γάρ τις [8] ἡμιθνητῶν ἀναλκὴς ἐμαυτὸν εἰς ἔργον ἐκδιδοὺς, καὶ τῶν οἰκείων καμάτων ὥρας [9] ἑκάστης τὸν μισθὸν πρὸς σωτηρίαν ἀπεκδεχόμενος. οὐκοῦν, ὦ φίλη μοι κεφαλὴ, τὸ χρέος ἑκάστοτε τῆς ὑπακοῆς

1 Palatinus codex, βραχεῖάν τινα. At Vaticanus nu. 363. Regio-Alexandrinus, & Cryptoferratensis, βραχεῖαν τέ τινα.

2 Cod. Regio-Alexandrinus, & Cryptoferratensis, ἀνάστασιν. Vaticanus num. 363. ἀνάβασιν. Mox iidem codices, & Palatinus, μὴ φέρειν.

3 Vocem, ἐγκλήμασι, non habet Vatic. n. 367. In altero est, τῶν λοιπῶν ἐγκλήμασι. Sed fortasse legendum κλυδάσμασι, vel ἐγκλυδάσμασι.

4 Vatic. n. 363. & Cryptofer. ῥαπίζεται.

5 Locus iste in omnibus, quos vidi, codd. mirè corruptus est; nos autem secuti sumus Lollinianum codicem, licèt valde suspicer, nec ipsum genuinam hujus loci lectionem nobis conservasse. Certè istius codicis lectio similis est illi, quam Urbinatis Bibliothecæ codex, itemque Vaticanus num. 367. & Regio-Alexandrinus exhibent; nam in priori codice sic scribitur, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον εὖ οἶδ' ὅτι κἀγὼ, ἡ ταύτης ἥ τις αὐτὸς αὐτοῦ προπετείας, ἀξιόπιστον εἰς ἀπολογίαν ἀεὶ προφέρω τὴν ὑπακοήν; in secundo autem codice sic habetur, κἀγὼ καὶ ταύτης ἥτις αὐτὸς αὐτοῦ προπετείας ἀξιόπιστον εἰς ἀπόλογιαν ἅπασιν ἀεὶ προφέρω τὴν ὑπακοήν. Denique Regin. codex sic habet, ἀρτίως εὖ οἶδ' ὅτι κἀγὼ καὶ ταύτης αὐτὸς ἑαυτοῦ προπετείας ἀξίως προφέρων τὴν ὑπακοήν. Licet enim codices isti hôc in loco depravatissimi sint, nihilominus Lolliniani codicis lectionem non parum confirmant, quæ utique præferenda mihi videtur lectioni alterius codicis Vaticani, & Cryptoferratensis, & Palatini, quorum duo priores habent, κἀγὼ καὶ ταύτης εἰ αὐτὸς αὐτοῦ προμηθείας ἄξιος ἀεὶ προφέρω τὴν ὑπακοήν. Palatinus verò, κἀγὼ καὶ ταύτης ὁ αὐτὸς ἑαυτοῦ προμηθείας, &c.

6 Codex Regio-Alexandrinus, & Vaticanus num. 367. habent, τολμῶν.

7 Malè in Regio-Alexandrinô cod. αἰτῶν ἐμὴν. Malè itidem in Cryptoferratensi, αἰτῶ καὶ μὴν, & in Urbinate, αἰτῶν νέμειν.

8 Lollinianus, & Urbinas, ἡμίθνητος ὤν.

9 Malè Vaticanus num. 367. ἕκαστον μισθὸν.

κοῆς εὐγνωμόνει, καὶ πρὸς συμπάθειαν τῶν ἡμετέρων κακῶν ἄρτι γε [1] νεύσας, τὸ πᾶν ἀγάπης [2] ἡμῖν κρατίστης ἔργον ἀντιδίδου, τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν ποτνιώμενος, [3] ὅλόν τε τὸν ἐν Χριστῷ τῆς ἐκκλησίας ἄνθρωπον, τὸν τῶν ἁγίων σύλλογον καθικετεύων ἀλήκτως πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν· εὐεργετήσουσι γὰρ, [4] ὥσπερ δὴ ἐκεῖνοι, οἱ τὸ πρὶν τὸν ὄροφον ἀφελόμενοι τοῦ οἴκου, καὶ τὸν χωλὸν καταχαλάσαντες [5] πρὸς Ἰησοῦν, οἰκείᾳ τε πίστει τῶν ἀκουσίων παθῶν τῷ κάμνοντι τότε τὴν ἴασιν πορισάμενοι. δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ' ἡμῶν ἀσμένως τῶν σῶν ἐπιταγμάτων τὴν πραγματείαν, εὐχῇ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς τῆς πειθοῦς διηνεκῶς ἀμειβόμενος. [6] ἐγὼ δέ τοι στιχηδὸν τὰς καθολικὰς καθ' ἑξῆς ἐπιστολὰς ἀναγνώσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν ἅμα, καὶ θείων μαρτυριῶν [7] μετρίως ἐνθένδε ποιούμενος.

tibi persolvo, obedientiæ debitum, & infirmitatum nostrarum benignè misertus, absolutum perfectæ charitatis officium vicissim tribue, Deum pro nobis exorans, cunctosque Christi fideles, atq; etiam omnem Sanctorum cœtum rogans, ut assiduas pro nobis Deo preces offerant. Hi siquidem non minùs nobis prodesse possunt, quàm illi, qui sublato priùs domûs te- *Mar. 2. 3.*
cto, claudum coram Jesu demiserunt, & gravi, molestoq; morbo laboranti medicinam tunc temporis, suâ ipsorum fide compararunt. Suscipe itaque, suscipe libenter opus, tuo jussu inceptum, atque absolutum, tuâ pro nobis prece, vicem obedientiæ nostræ continuò rependens. Cæterum ego catholicas deinceps epistolas versiculis distinguam, ubi primùm tum earundem capitum, tum sacræ paginæ testimoniorum, quæ in eisdem continentur, syllabum pro mediocritate meâ concinnavero. *Luc. 5. 18.*

1 Lollinianus, & Urbinas, ἄρτι νεύσας, sine γε. Ita & Vaticanus num. 367. qui rectè interpungit post νεύσας.
2 Malè in Urbinate codice, ἡμῶν.
3 Vaticanus num. 367. ὅλον δὲ. Alter Vaticanus, ὅλον τὸν.
4 Codices Regio-Alexandrinus, Cryptoferratensis, & Vaticanus num. 363. habent, ὥσπερ δὲ.
5 Codex Urbinatensis, πρὸς τὸν Κύριον.
6 Cryptoferratensis, & Vaticanus n. 363. ἐγὼ δὲ στιχηδὸν.
7 Adverbium, μετρίως, deest, in Vaticano num. 363.

ELEN-

ELENCHUS.

Lectionum septem Catholicarum Epistolarum unà cum numero capitum, versuum, & auctoritatum veteris, novique Testamenti, quæ in eisdem continentur.

IN Jacobi epistolâ. Lectio I. Capita habet quatuor, nempe, I. II. III. IV. Testimonia tria, nempe, I. II. III. Versus CXII.

Lectio II. Capita habet duo nempe, V. VI. Testimonium vnũ, nempe, IV. Versus CXXI. *Incipit cap. 3.1.*

In Petri epistolâ I. Lectio I. Capita habet tria, nempe, I. II. & III. Testimonia sex, nempe, I. II. III. IV. V. & VI. Versus LVIII.

Lectio II. Capita habet quinque, nempe, IV. V. VI. VII. & VIII. Testimonia octo, nempe, VII. VIII. IX. X. XI. XII. XIII. & XIV. Versus CXLIX. *Incipit cap. 2.9.*

In Petri epistolâ II. Lectio I. Capita habet quatuor, nempe, I. II. III. & IV. Testimonia tria, nempe, I. II. & III. Versus CLIV.

In Joannis epistolâ I. Lectio I. Capita habet tria, nempe, I. II. & III. Testimonium unum, nempe, I. Versus CL.

Lectio II. Capita habet quatuor, nempe, IV. V. VI. & VII. Versus CXL. *Incipit cap. 3.15.*

[1] ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Τῶν ἀναγνώσεων, καὶ ὧν ἔχουσι κεφαλαίων, καὶ μαρτυριῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν τῶν καθολικῶν, [2] καὶ ὅσοι ἐν ἑκάστῃ τούτων στίχοι τυγχάνουσιν.

ΙΑκώβου ἐπιστολή. Ἀνάγνωσις πρώτη, κεφαλαίων IIII. α'. β'. γ'. δ'. μαρτυριῶν III. α'. β'. γ'. στίχων ριβ'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα, κεφαλαίων II. ε'. ς'. μαρτυρίας I. δ'. στίχων ρκα'.

Πέτρου ἐπιστολὴ α'. Ἀνάγνωσις πρώτη, κεφαλαίων III. α'. β'. γ'. μαρτυριῶν ΠΙ. α'. β'. γ δ'. ε'. ς'. στίχων. νη'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα, κεφαλαίων Π. δ'. ε'. ς'. ζ'. η'. μαρτυριῶν ΠΙΙΙ. ζ'. η'. θ'. ι'. ια'. ιβ'. ιγ'. ιδ'. στίχων ρμθ'.

Πέτρου ἐπιστολὴ δευτέρα, Ἀνάγνωσις πρώτη, κεφαλαίων IIII. α'. β'. γ'. δ'. μαρτυριῶν III. α'. β'. γ'. στίχων ρνδ'.

Ἰωάννου ἐπιστολὴ πρώτη, Ἀνάγνωσις πρώτη, κεφαλαίων III. α'. β'. γ'. μαρτυρίας I. α'. στίχων ρν'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα, κεφαλαίων IIII. δ'. ε'. ς'. ζ'. στίχων ρμ'.

Ἰωάν-

In

1 Elenchus iste cum omnibus, quæ sequuntur, usque ad argumentum epistolæ Jacobi, habetur etiam in Cryptoferratensi, in cæteris codd. desunt.

2 Codice Cryptoferratensis, καὶ ὅσων ἑκάστη τούτων στίχων τυγχάνει.

Ἰωάννου ἐπιστολὴ δευτέρα, Ἀνάγνωσις μία, κεφαλαίου Ι. στίχων λ′.

Ἰωάννου ἐπιστολὴ τρίτη, Ἀνάγνωσις μία, κεφαλαίου Ι. στίχων λα′.

Ἰούδα ἐπιστολὴ, Ἀνάγνωσις μία, κεφαλαίων IIII. α′. β′. γ′. δ′. μαρτυριῶν II. α′. β′. στίχων ξη′.

Ὁμοῦ τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν ἀναγνώσεις ι′. κεφάλαια λα′. μαρτυρίαι κδ′. [1] στίχοι ια′.

Διεῖλον τὰς ἀναγνώσεις τῶν καθολικῶν, καὶ τὰ κεφάλαια ἑκάστης ἀναγνώσεως παρέθηκα, ἔτι δὲ καὶ ὅσων ἑκάστη ἐπιστολὴ, καὶ ἀνάγνωσις στίχων τυγχάνει.

In Joannis epistolâ II. Lectio una. Caput unum. Versus. XXX.

In Joannis epistolâ III. Lectio una. Caput habet unum. Versus XXXI.

In Judæ epistolâ Lectio una. Capita habet quatuor, nempe, I.II.III.IV. Testimonia duo, nempe, I. & II. Versus LXVIII.

Omnes simul Catholicarum Epistolarum lectiones decem sunt. Capita XXXI. Testimonia verò XXIV. Versus autem hujus elenchi sunt XI.

Distinxi lectiones Catholicarum epistolarum, & singularum lectionum capita apposui, ac insuper quot singulę quæque epistolæ, & lectiones versibus constent, designavi.

[2] ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Ὁ διὰ τοῦ μέλανος ἀριθμὸς ποσότητα μόνον δηλοῖ [3] τῶν ἐφ' ἑκάστης βίβλου μαρτυριῶν. ὁ δὲ διὰ τοῦ κινναβάρεως, τάξιν ὁμοῦ, καὶ ποσότητα τῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν, καὶ κανονίζεται τοῖς πάλιν ἐν-

PROGRAMMA

In sequenti testimoniorum elencho nigræ numerorum notæ, quot ex uno quoque S. Scripturæ libro auctoritates desumptæ sint tantummodo significant. At verò aliæ cinnabari delineatæ, ordinem, quem in singulis epistolis obtinent, simulque unus idemque liber quot vicibus in eisdem epistolis laudetur, denotant. Hæ autem numerorum notæ aliis itidem numerorum notis

1 Codex Cryptoferratensis, στίχοι ἐνδεκα, hujus, videlicet, elenchi, malè in Regio-Alexandrino, στίχοι λι′. Cæterum aliquis in numero versuum harumce lectionum error latet; nam infrà in fine Catholicarum Epistolarum ait, eas constare versibus mille, & quadraginta septem; at verò cunctæ simul lectiones hic memoratæ, mille tantummodo, & tresdecim versuum numerum conficiunt.

2 Programma istud ineptè subjungitur argumento Actuum Apostolicorum in codice Vaticano num. 363. in eo autem illa ipsa numerandi ratio servatur, de qua locuti sumus in adnotatione ad programma præfixum elencho testimoniorum, quæ in Actuum Apostolorum libro allegantur.

3 Vatic. n. 363. τῶν ἑκάστου βίβλου μαρτυριῶν.

tis respondent, quæ rursus in epistolarum Catholicarum textu ad marginem adnotantur. Utraque autem numeratio desinit, & de novo incipit in singulis quibusque epistolis.

ELENCHUS

Divinorum testimoniorum, quæ in Catholicis Epistolis continentur.

IN Jacobi epistolâ sunt testimonia quatuor. Ex Genesi I. nempe, III. Ex Exodo I. nempe, II. Ex Levitico I. nempe, I. Ex Proverbiis I. nempe, IV.

In Petri epistolâ I. sunt testimonia XIV. Ex Exodo I. nempe, VII. Ex Levitico I. nempe, I. Ex Psalmis III. nempe, III. V. & XI. Ex Proverbiis II. nempe, XIII. & XIV. Ex Oseâ Prophetâ II. nempe, VIII. & IX. Ex Esaiâ Prophetâ V. nempe, II. IV. VI. X. & XII.

In secundâ epistolâ Petri sũt testimonia tria. Ex Levitico I. nempe, III. Ex Matthæo II. nempe, I. & II.

In epistolâ I. Joannis testimonium I. est ex Joannis Evangelio.

In secundâ, & tertiâ epistolâ nullius sententiæ ex aliis sacræ Scripturæ libris desumptæ mentionem facit Joannes Apostolus, & Evangelista.

In Judæ epistolâ duo testimonia sunt. Ex Enoch libro apocrypho unum, nempe, II. Ex Moysis libro apocrypho unum, nempe, I.

Omnia simul Catholicarum epistolarum testimonia sunt XXIV.

δον ὁμοίως παρακειμένῳ ἀριθμῷ αὐτοῖς τοῖς ῥητοῖς τοῦ τεύχους τῶν καθολικῶν· ἀπολήγει δὲ ἑκάτερος αὐτῶν, καὶ πάλιν ἄρχεται κατ' ἐπιστολήν.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Θειῶν μαρτυριῶν τῶν καθολικῶν.

ΕΝ τῇ ἐπιστολῇ Ἰακώβου μαρτυρίαι τέσσαρες. Γενέσεως I. γ'. Ἐξόδου I. β'. Λευιτικοῦ I. α'. Παροιμιῶν I. δ'.

Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ Πέτρου, μαρτυρίαι δεκατέσσαρες. Ἐξόδου I. ζ'. Λευιτικοῦ I. α'. Ψαλτηρίου III. γ'. ε'. ια'. Παροιμιῶν II. ιγ'. ιδ'. Ὠσηὲ Προφήτου II. η'. θ'. Ἠσαΐου Προφήτου Π. β'. δ'. ς'. ι'. ιβ'.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ Πέτρου Παροιμιῶν I. γ'. Ματθαίου II. α'. β'.

Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ Ἰωάννου. Ἰωάννου Εὐαγγελιστοῦ I. α'.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ, καὶ τρίτῃ τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῇ οὐδέποτε ἐμνημόνευσεν ῥητοῦ Ἰωάννης ὁ Ἀπόστολος, καὶ Εὐαγγελιστής.

Ἐν τῇ Ἰούδα ἐπιστολῇ μαρτυρίαι δύο. Ἐνὼχ ἀποκρύφου I. β'. Μωϋσέως ἀποκρύφου I. α'. Ὁμοῦ πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι τῶν καθολικῶν κδ'.

ΠΡΟ-

PRO-

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Τὰς πάσας ἐπιστολὰς τῶν καθολικῶν ἀναγνοὺς, ἀνειλάμην ἐκεῖθεν τῶν πασῶν μαρτυριῶν τὰ ῥητὰ, καὶ καθεξῆς ἀνεκεφαλαιωσάμην, ἀκολούθως προστάσσων τὴν προσηγορίαν τῶν ὅθεν εἰσὶ βιβλίων. ἔστιν οὖν ὁ διὰ τοῦ κινναβάρεως ἐκ μονάδος ἀρχόμενος ἀριθμὸς, τὴν τάξιν, καὶ τὴν ποσότητα δηλῶν τῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν μαρτυριῶν, καὶ συναπολήγων πάλιν τῇ ἐπιστολῇ· ὁ δὲ διὰ τοῦ μέλανος, καὶ ὑποκείμενος τούτῳ, καθολικός ἐστιν ἀριθμὸς πάσης τῆς βίβλου, καὶ συναυξόμενος μέχρι τέλους τῇ ἀναγνώσει, γνωρίζων ἡμῖν τὴν ποσότητα τῶν [1] ἀφ' ἑκάστης βίβλου μαρτυριῶν. παρέθηκα γὰρ ἑκάστῃ τούτων τὸν ἴδιον ἀριθμὸν, ἵν' εἰδέναι ἔχῃς [2] ποσάκις τὴν ταύτην εἴληφον μαρτυρίαν ἐκ τῆς μνημονευθήσης ἅμα, καὶ παρακειμένης βίβλου οἱ Ἀπόστολοι. εὑρήσεις δὲ τὴν διὰ τοῦ κινναβάρεως ἀπαρίθμησιν κανονιζομένην τῇ πάλιν ἔνδον παρακειμένῃ αὐτοῖς τοῖς ῥητοῖς τε τῶν καθολικῶν τεύχους.

ΑΝΑ-

PROGRAMMA

PErlectis omnibus Catholicis Epistolis, ex ipsis cunctas auctoritates, ex aliis sacræ Scripturæ libris depromptas, excerpsi, earumq; deinceps catalogũ texui, suo præponens ordine nomina librorum, ex quibus desumptæ sunt. Numerorum itaque notæ cinnabari exaratæ, & ab unitate incipientes, ordinem denotant, quem S. Scripturæ auctoritates in singulis epistolis obtinent, simulque unus idemque liber, quot vicibus in eisdem epistolis laudetur, ostendit; & hæ numerorum notæ ultra epistolas singulas non procedunt. At nigræ numerorum notæ, quæ præcedentibus subjunguntur, ad totum septem Catholicarum epistolarum librum pertinent, & unà cum ejus textu usque ad finem crescentes, quotæ ex unoquoque libro desumptæ sunt auctoritates, significant. Apposui autem singulis testimoniis proprium eorundem numerum, ut facilè nosci possit, quoties ex uno eodemque ibidem memorato, atque apposito libro Apostoli testimonia desumpserint. Cæterum numerationem cinnabari scriptam, respondere reperies alteri numerationi intrà catholicarum epistolarum librum eisdem testimoniorum verbis rursus appositæ.

ELEN-

1. Cryptoferratensis, ἐφ' ἑκάστης.
2. In cod. Regio-Alexandrino scribitur hic ἔχεις πῶς τὴν; sed infrà, hoc idem programma repetens ante elenchum testimoniorum Epistolarum Pauli Apostoli, habet πόσ. In Cryptoferratensi utrobique scribitur πόσ, quod nos nihil aliud, quàm ποσάκις significare posse censuimus.

[1] ELENCHUS *Divinorum testimoniorum.*

IN Jacobi epistolâ hæc testimonia continentur.

I. I. Ex Levitico unicâ vice *cap.* 19. *ver.* 18. Diliges proximum tuum sicut te ipsum. *cap.* 2. *ver.* 8.

II. II. Ex Exodo unicâ vice *capite* 20. *ver.* 13. Non mœchaberis; non occides. *Ibid. ver.* 11.

III. III. Ex Genesi primâ vice *cap.* 15. *ver.* 6. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam. *Ibid. ver.* 23.

IV. IV. Ex Proverbiis primâ vice, *cap.* 3. *ver.* 14. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *cap.* 4. 6.

In Petri epistolâ primâ hæc testimonia continentur.

I. V. Ex Levitico unicâ vice *cap.* 11. 44. Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. *cap.* 1. 16.

II. VI. Ex Esaia primâ vice, *cap.* 40. 6. Omnis caro fœnum & omnis gloria hominis tanquam flos fœni, exaruit fœnum, & flos ejus decidit; verbum autem Domini manet in æternum. *Ibid.* 24.

III. VII. Ex Psalmo XXXIII. *v.* 9. primâ vice ex Psalterio, Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus. *cap.* 2. 3.

IV.

[1] ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ Θείων μαρτυριῶν.

Ἰακώβου [2] ἐπιστολή.

I. α΄. Λευϊτικοῦ. α΄. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν.

II. β΄. Ἐξόδου. α΄. Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις.

III. γ΄. Γενέσεως. α΄. Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

IIII. δ΄. Παροιμιῶν. α΄. Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται· ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

Πέτρου ἐπιστολὴ πρώτη.

I. ε΄. Λευϊτικοῦ. α΄. Ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.

II. ϛ΄. Ἡσαΐου. α΄. Πᾶσα σὰρξ [3] χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου, ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

III. ζ΄. Ψαλμοῦ λγ΄. α΄. Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χριστὸς (malè pro χρηστὸς) ὁ Κύριος.

IIII.

1 In hoc testimoniorum elencho à librario, qui Regio-Alexandrinum codicem exaravit, omissi sunt numeri, de quibus in præcedenti programmate Euthalius loquitur; sed facile nobis fuit eos supplere, juxta ordinem in epistolis D. Pauli observatum.

2 Tam hic, quàm infrà ἐπιστολῆς, pro ἐπιστολὴ habet codex Cryptoferratensis.

3 In textu Epistolæ est ὡς χόρτος.

IIII. ή. Ἠσαΐου, β'. Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων [1] ἐν αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ.

Π. θ'. Ψαλμοῦ ριζ'. β'. Λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.

ΠΙ. ί. Ἠσαΐου. γ'. Λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου.

ΠΙΙ. ιά. Ἐξόδου. α'. Ὑμεῖς γένος ἐκλεκτὸν, [2] καὶ βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν.

ΠΙΙΙ. ιβ'. Ὠσηὲ Προφήτου. α'. [3] Ὁ λαός μου ὑμεῖς.

ΠΙΙΙΙ. ιδ'. Τοῦ αὐτοῦ Προφήτου. β'. Οἱ οὐκ ἠλεημένοι.

Δ. ιέ. Ἠσαΐου. δ'. Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

ΔΙ. ιϛ'. Ψαλμοῦ λγ'. γ'. Ὁ θέλων ζωὴν ἀγαπᾷν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, παυσάτω τὴν γλῶσσαν ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον, ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθὸν, ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτὴν, ὅτι ὀφθαλ-

IV. viii. Ex Esaiâ secundâ vice, *cap.* 28. 16. Ecce pono in Sion lapidem electum, summum angularem, pretiosum; & qui crediderit in eum non confundetur. *cap.* 2. 6.

V. ix. Ex Psalmo CXVII. *v.* 22. secundâ vice ex Psalterio. Lapis, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est incaput anguli. *Ibid.* 7.

VI. x. Ex Esaiâ tertiâ vice *cap.* 8. 14. Lapis offensionis, & petra scandali. *Ibidem*.

VII. xi. Ex Exodo primâ vice, *cap.* 19. 6. Vos genus electum, & regale Sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. *Ibid.* 9.

VIII. xii. Ex Oseâ Prophetâ primâ vice, *cap.* 2. 24. [3] Populus meus vos estis. *Ibid.* 10.

IX. xiii. Ex eodem Prophetâ secundâ vice, *cap.* 1. 6. Qui non consecuti misericordiam. *Ibidem*.

X. xiv. Ex Esaiâ quartâ vice, *cap.* 53. 9. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. *Ibid.* 21.

XI. xv. Ex Psalmo XXXIII. *v.* 13. tertiâ vice ex Psalterio, Qui vult vitam diligere, & videre dies bonos, coërceat linguam suam à malo, & lingua ejus ne loquatur dolum; declinet à malo, & faciat bonum; inquirat pacem, & sequatur eam: quia oculi Domini

1 Cod. Crypt. ἐπ' αὐτῷ, ut in Romanâ LXX. Interpr. editione.

2 Cryptoferratensis non habet καὶ, ut in mox memoratâ editione.

3 Idem codex Οὐ λαός μου ὑμεῖς, & melius quidem, meo judicio; Paulus enim respicere videtur, non ad locum Oseæ cap. 2. 24. ut in margine Bibliorum adnotari solet; sed ad alium ejusdem locum cap. 1. 9.

mini super justos, & aures ejus in preces eorum; vultus autem Domini super facientes mala. *cap.* 3. 10.

XII. xvii Ex Esaiâ quintâ vice *cap.* 8. *ver.* 12. Timorem autem eorum ne timueritis, neque conturbemini; Dominum autem Christum sanctificate. *Ibid. ver.* 14.

XIII. xvii. Ex Proverbiis primâ vice, *cap.* 11. 31. Si justus quidem vix salvatur, injustus, & peccator ubi parebunt? *cap.* 4. *ver.* 18.

XIV. xviii. Ex eisdem secundâ vice, *cap.* 3. 14. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *cap.* 5. 5.

In Petri epistolâ II. hæc testimonia continentur.

I. xix. Ex Matthæo Evangelistâ primâ vice, *cap.* 17. 1. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. *cap.* 1. 18.

II. xx. Ex eodem Evangelistâ secundâ vice, *cap.* 12. 45. Facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. *cap.* 2. 20.

θαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά.

ΔII. ιζʹ. Ησαΐου. εʹ. Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε· Κύριον δὲ τὸν [1] Χριστὸν ἁγιάσατε.

ΔIII. ιηʹ. Παροιμιῶν. αʹ. Εἰ ὁ μὲν δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται.

ΔIIII. ιθʹ. Παροιμιῶν. βʹ. Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται· ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

Πέτρου ἐπιστολὴ ἡ δευτέρα.

I. κʹ. Ματθαίου Εὐαγγελιστοῦ. αʹ. Οὗτός ἐστι ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα.

II. καʹ. Τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελιστοῦ. βʹ. Γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων.

III. κβʹ. Παροιμιῶν. αʹ. Ὡς κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα, καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.

Ιωάννου ἐπιστολὴ πρώτη.

I. κγʹ. Ιωάννου Εὐαγγελιστοῦ. αʹ. Ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶν, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ, καὶ τρίτῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ

III. xxi. Ex Proverbiis unicâ vice, *cap.* 26. 11. Tanquam canis reversus ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti. *Ibid.* 22.

In Joannis epistolâ I. hæc testimonia continentur.

I. xxii. Ex Joanne Evangelistâ unicâ vice, *cap.* 8. 12. Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ. *cap.* 1. 5.

In secundâ, & tertiâ epistolâ nullius sententiæ ex aliis sacræ

Scripturæ

1 Cryptof. cod. Θεὸν, quemadmodum & græca, quæ in usu habetur editio; at in Vulgata est *Christus*, quam lectionem comprobat codex Regio-Alexandrinus.

στολῇ [1] ὑδὸπόθεν ἐμνημόνευσεν ῥητῶ Ἰωάννης ὁ Απόστολος, καὶ Ευαγγελιστὴς, ὡς ἤδη εἴρηται.

Ἰούδα ἐπιστολή.

I. κγ΄. Μωϋσέως ἀποκρύφου. α΄. Επιτιμήσαι σοι ὁ Κύριος.

II. κδ΄. Ενὼχ ἀποκρύφου. α΄. [2] Ιδοὺ ἦλθεν ὁ Κύριος ἐν ἁγίαις μυριάσιν αὐτοῦ, ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐλέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς περὶ πάντων τῶν ἔργων αὐτῶν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν λόγων, ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ.

Ομοῦ πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι τῶν καθολικῶν κδ΄.

Γενέσεως α΄. Εξόδου, β΄. Λευιτικοῦ, β΄. Ψαλτηρίου, γ΄. Παροιμιῶν, δ΄. Ωσηὲ Προφήτου, β΄. Ησαΐου, ε΄. Ματθαίου Ευαγγελιστοῦ, β΄. Ιωάννου Ευαγγελιστοῦ, α΄. Ενὼχ ἀποκρύφου, α΄. Μωϋσέως ἀποκρύφου, α΄.

ΥΠΟ-

Scripturæ libris desumptæ, mentionem facit Joannes Apostolus, & Evangelista, ut jam dictum est.

In Judæ epistolâ hæc testimonia continentur.

I. xxiii. Ex Moyse apocrypho unicâ vice. Imperet tibi Dominus. *ver. 9.*

II. xxiv. Ex Enoch apocrypho unicâ vice, [2] Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere judicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus eorum, & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra eum. *ver. 14.*

Omnia testimonia Catholicarum epistolarum sunt XXIV. nempe, Ex Genesi, unum. Ex libro Exodi, duo. Ex Psalmis, tria. Ex Proverbiis, quatuor. Ex Oseâ Prophetâ, duo. Ex Esaiâ, quinque. Ex Matthæo Evangelistâ, duo. Ex Joanne Evangelistâ unum. Ex Enoch apocrypho unum. Ex Moyse apocrypho unum.

ARGU-

1 In Cryptoferratensi scribitur, ὑδ' ὁπόθεν: sed fortasse legendum ὑδόποτε quemadmodum suprà pag. 480. editum est; quamvis in Regio-Alexandrino codice esset ὑδόποθεν.

2 Hunc locum hic mutilum refert Euthalius; nam fusior est in epistolæ contextu.

ARGUMENTUM

Epistolæ Catholicæ Jacobi.

HAnc epistolam scribit Jacobus Judæis illis, è duodecim Tribubus ubique gentium dispersis, qui crediderant in Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit autem doctrinalem epistolam, in qua de tentationum varietate docet, & quidnam à Deo sit, quidnam verò à proprio hominum corde proficiscatur, ostendit. Præterea non verbo tantùm, sed & opere fidei specimen præbendum, neque auditores tantùm, sed factores legis justificari, declarat. De divitibus quoque præcipit, ne in cœtu Ecclesiæ pauperibus præferantur; sed potiùs increpentur, tanquam fastuosi, ac superbi. Tandem, postquam eos, qui injuriis afficiuntur, consolatus est, atque hortatus, ut longanimes sint usque ad judicis adventum,

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

τῆς Καθολικῆς Ἰακώβου ἐπιστολῆς.

[1] ΤΑύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρεῖσιν, καὶ πιστεύσασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. γράφει δὲ διδασκαλικὴν ἐπιστολὴν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μέν ἐστι ἀπὸ Θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἐστί. καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ δεῖ δεικνύναι τὴν πίστιν· καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' οἱ [2] ποιηταὶ δικαιοῦνται. περί τε τῶν πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρίνωνται τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήσσωνται, ὡς ὑπερήφανοι· καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν

1 Argumentum hoc aliter incipit in Regio-Alexandrino codice, & in duobus Vaticanis, in quibus ita scribitur, Λοιπὸν αὐτὸς Ἰάκωβος ταύτην γράφει. atque ita etiam legitur in Bibliorum editione Complutensi, licèt in aliis codd. & in Erasmianâ, Aldinâ, atque Stephanianâ editionibus aptiùs incipiat, Ταύτην ἐπιστέλλει, vel γράφει τοῖς ἀπὸ &c. Quin & in Vaticano cod. n. 367. duplici modo hujus epistolæ argumentum scribitur, semel quidem, ut in Erasmianâ, aliisque modò memoratis editionibus, iterum verò juxtà Regio-Alex. codicis lectionem. Causa hujus diversitatis inde orta fuisse videtur, quòd fortasse aliquam interrogationem tituli loco huic argumento Euthalius præfixerit, puta Διὰ τί Ἰακώβου ἐπιστολὴ καθολικὴ λέγεται, vel quid simile, quam interrogationem, veluti supervacaneam, nullâ in ipso argumento mutatione factâ, Librarii rejecerint; nam infrà simile quidpiam habetur ante argumentum epistolæ ad Romanos, ubi interrogans Euthalius, Διὰ τί Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες λέγονται, statim respondet Ἐπειδὴ πάντας αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ἰδίᾳ ἐπιστέλλει, &c. Nos autem, rejectâ codicis Regio-Alexandrini lectione, aliam, utpote clariorem, tam hic, quàm in tribus sequentibus epistolis, in quibus eadem varietas reperitur, secuti sumus.

2 Codex Urbinas, οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦνται, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου περί τε.

θυμεῖν ἕως τῆς παρουσίας τοῦ κριτοῦ, [1] καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς, καὶ δείξας ἐκ τοῦ Ἰὼβ τὸ χρηστὸν τῆς ὑπομονῆς, παραγγέλλει [2] προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ σπουδάζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ τούτου μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων τῆς καθολικῆς Ἰακώβου ἐπιστολῆς, μεθ' ὧν περιέχει μερικῶν ὑποδιαιρέσεων τῆς διὰ κινναβάρεως.

I. ΠΕρὶ ὑπομονῆς, καὶ πίστεως ἀδιακρίτου, καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης πρὸς πλουσίους.

α'. Ἐν ᾧ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πειρασμοῦ, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς παθῶν, ὅτι οὐ παρὰ Θεοῦ τὸ αἴτιον· εἴ τι γὰρ ἀγαθὸν ἡμῖν, παρ' αὐτοῦ.

II. Περὶ πραΰτητος, καὶ ἁγνείας, καὶ πράξεως ἀγαθῆς μεταδοτικῆς ἐπὶ μακαρισμῷ, καὶ περὶ ἐπιστήμης, καὶ συμμετρίας λόγου.

III. Περὶ τῆς πρὸς ἕκαστον ἀγάπης ἀπροσωπολήπτου κατὰ νόμον.

IIII. Ὅτι

ventum, ac præterea, ubi de patientiâ quoque nonnulla docuit, ejusque utilitatem Jobi exemplo monstravit, mox etiam præcipit, ut advocent Presbyteros ad infirmos, utque studeant ad veritatem eos, qui ab ipsâ aberrant, revocare, cùm hujus rei mercedem Dominus peccatorum remissionem constituerit; atque ita concludit epistolam.

ELENCHUS

Capitum Catholicæ Jacobi Epistolæ cum particularibus subdivisionibus, quas continet, cinnabari exaratis.

I. DE tolerantiâ, & fide nihil hæsitante, & de humilitate à divitibus servandâ.

1. Ubi de tentatione, quæ in nobis est, & de passionibus ex ipsâ ortum habentibus, quòd, nempe, earum causa Deus non sit; si quid enim boni facimus, id totum ab ipso est. *cap.* 1. 13.

II. De mansuetudine, & innocentiâ, deque operibus bonis, quibus beatitudinem nobis comparamus, & de scientiâ, atque sermonis modestiâ. *cap.* 1. 19.

III. De charitate, qua singulos quosque indiscriminatim secundùm legis præcepta, complecti debemus. *cap.* 2. 1.

IV. Non

1 Vat. cod. n. 367. semel habet, καὶ διδάξας ἐκ τοῦ Ἰώβ. Altera verò vice legit ut editũ est, solùmque pro χρηστὸν, habet χρήσιμον.

2 Idem codex, καὶ προσκαλεῖσθαι.

IV. Non ex solâ fide, sed ex operibus quòque; & non ex altero seorsim, sed ex utrisque simul, hominem justificari. *cap.* 2. 14. *Cryptofer. incipit ver.* 18.

V. Præcipitem, & incompositam linguam perniciem hominibus afferre, eamque cohibere necessarium esse, ad laudem gloriamque Dei. *cap.* 3. 1.

I. In quo de conversatione cum fratribus probè habendâ, & sine rixis, quæ ex gloriæ cupiditate, humanæ sapientiæ insitâ, oriri solent. *Ibid.* 13.

II. De divinâ sapientiâ. *Ibid. ver.* 17.

III. Quòd ex socordia, & voluptatum amore lites, seditiones, & inimicitia adversùs Deum originem habeant. *cap.*4. 1.

IIII. Denique de pœnitentiâ ad salutem consequendam necessariâ, & de proximi actionibus non judicandis. *cap.* 4. 7.

VI. Quòd non per hominē, sed per Deum humani gressus diriguntur. *Ibid.* 13.

I. In quo de avaritiâ divitum, deque ipsorum in hòc mundo deliciis, ac de justo Dei judicio. *cap.* 5. 1.

II. De longanimitate, & tolerantiâ in adversis, ac de veritate. *Ibid.* 10. *In Palatino codice incipit ver.* 6.

III. Speciales adhortationes, fidei pietate refertæ, ad unicujusque statum convenientes. *Fortè ver.* 12,

IIII. Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἔργων· καὶ οὐκ ἐκ θατέρου ἰδίως, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν ἅμα δικαιοῦται ἄνθρωπος.

Π. Ὅτι ἡ προπετὴς καὶ ἄτακτος γλῶσσα θανατοῖ τὸν κεκτημένον, ἧς κρατεῖν ἀνάγκη εἰς εὐφημίαν, καὶ δόξαν Θεοῦ.

α'. Ἐν ᾧ περὶ ἀναστροφῆς ἀγαθῆς, καὶ ἀμάχου πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.

β'. [1] Περὶ θείας σοφίας.

γ'. Ὅτι ἐκ ῥαθυμίας, καὶ φιληδονίας ἔρεις, καὶ ἀκαταστασία, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν ἔχθρα γίνεται.

δ'. Περὶ μετανοίας πρὸς σωτηρίαν, καὶ περὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλήσιον.

III. Ὅτι οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐν Θεῷ, τὰ διαβήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται.

α'. Ἐν ᾧ περὶ πλεονεξίας πλουσίων, καὶ τῆς ἐν κόσμῳ τρυφῆς αὐτῶν, καὶ περὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ.

β'. [2] Περὶ μακροθυμίας, καὶ ὑπομονῆς παθημάτων, καὶ περὶ ἀληθείας.

γ'. Παραινέσεις ἰδικαὶ ἑκάστῳ προσηκοῦσαι μετὰ πίστεως.

δ'. Ὅτι

iv. Et

1 Steph. ἐν ᾧ κτλ. Oecumenius καὶ αὐτ.: put septimum, & ante vocem παραινέσεις ponit ἐν ᾧ, ac si subdivisio esset.

2 Apud Oecumenium hinc incipit caput septimum, & ante vocem παραινέσεις ponit ἐν ᾧ, ac si subdivisio esset.

δ'. Ὅτι διακονητέον τῇ τῶν πλησίον σωτηρίᾳ. στίχοι κέ.

iv. Et quòd inserviendum est fratrum saluti. *Ibid.* 19.

Versus hujus Elenchi sunt XXV.

VARIÆ LECTIONES

In septem Epistolas Catholicas ex Regio-Alexandrino Vaticanæ Bibliothecæ codice depromptæ.

Variæ lectiones in Epistolam Jacobi.

IN Regio-Alexandrino codice per totam Jacobi Epistolam nullæ adnotationes habentur de lectionibus in Ecclesia Græca ex eâdem epistola recitandis, seu quia à Librario omissæ fuerunt, seu quia nihil ex Jacobi epistolâ à Græcis in sacris Synaxibus recitaretur eo tempore, quo Regio-Alexandrinus codex scriptus fuerit; at nihilominus opportunum nobis visum est earum seriem ex aliis Vaticanis codd. depromptam suis in locis adtexere.

Cap. I. Ver. 1. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ δ' τῆς λα' ἑβδομάδος, καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου τὸ ἀνάγνωσμα. *In feriâ IV. hebdomadis XXXI. post Pentecostem Lectio ex catholica Jacobi epistola desumitur.* Ita nunc etiam Græci, apud quos desinit in fine ver. 18.

v. 7. παρὰ Κυρίου, sine articulo.

v. 12. ὃς ὑπομένει, pro ὑπομένων.

v. 13. ἀπὸ Θεοῦ, sine articulo, ut in Alexandrino.

v. 15. ἀποκυεῖ θάνατον, pro ἀποκύει, tanquam ab ἀποκυέω.

v. 17. ἀποσκίασμα. Αὐτὸς γὰρ βουληθείς.

v. 19. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ ε'. τῆς λα'. ἑβδομάδος, Ἀδελφοί μου. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXI. post Pentecostem, Fratres mei &c.* Græci nunc desinunt in fine capitis.

v. 25. γενάμενος, pro γενόμενος,

v. 26. Ad hunc versum habet in marg. στίχοι ν'. *Versus L.*

v. 27. παρὰ Θεῷ, sine articulo.

Cap. II. Ver. 1. Vaticanus Cod. n. 367. Τῇ παρασκευῇ τῆς λα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXI. post Pentecostem* Græci nunc desinunt in fine vers. 13.

v. 5. τοῦ κόσμου, πλουσίους, ut Alexandrinus.

v. 8. κατὰ τὴν γραφὴν, τὴν λέγουσαν,

γνωσαν, Αγαπητοί.

Cap. II. Versiculo 13. ποιήσαντι ἔλεος, κατακαυχᾶται δὲ ἔλεος.

v. 14. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ ϛ'. τῆς λϐ'. ἑβδομάδος, Αδελφοὶ τί τὸ ὄφελος, ἐάν. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXII. post Pentecostem, Fratres, quid proderit, si &c.* Græcis nunc desinit in fine capitis.

v. 15. Ἐὰν ἀδελφὸς, sine particulâ δὲ.

v. 17. μὴ ἔχῃ ἔργα, transpositio, ut in Alexandrino.

v. 21. Ad hunc versum habet στίχοι ρ'. *Versus C.*

v. 25. Ad verbum Αγγέλυς, habet in margine, κατασκόπυς.

Cap. III. Ver. 1. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ γ'. τῆς λϐ'. ἑβδομάδος, Αδελφοὶ μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, εἰδότες. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXII. post Pentecostem, Fratres nolite plures magistri fieri, scientes &c.* Græcis nunc desinit in fine ver. 10.

v. 3. Εἰ δὲ τῶν ἵππων. In Alexandrino tamen est, Εἴδε. Verba autem ista πρὸς τὸ πείθεσθαι ἡμῖν αὐτὺς, in margine habentur, eâdem veteri manu, atque ita etiam legitur in Alexandrino.

v. 11. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ δ'. τῆς λϐ'. ἑβδομάδος, Αδελφοὶ μήτι ἡ πηγὴ. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXII. Fratres nunquid fons &c.* Græcis nunc desinit in fine ver. 6. capitis seq.

Cap. IV. Ver. 2. οὐκ ἔχετε διὰ τὸ, sine particulâ δὲ, ut in Alexandrino.

v. 5. ὅτι ἡ γραφὴ κενῶς λέγει, transpositio. Mox πρὸς φόνον, pro φθόνον.

v. 7. ἀντίστητε δὲ τῷ διαβόλῳ, cum particulâ δὲ, & ad hunc versum in Vaticano cod. n. 367. Τῇ ε' τῆς λβ'. ἑβδομάδος, Αδελφοὶ, ὑποτάγητε τῷ Θεῷ. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXII. post Pentecostem, Fratres subditi estote Deo &c.* Græcis nunc desinit in fine ver. 9. capitis sequentis.

v. 12. νομοθέτης, καὶ κριτὴς ὁ. δυνάμενος, Ita etiam Alexandrinus, sine tamen articulo, ὁ Mox σὺ δὲ τίς εἶ, & ad verbum, τὸν ἕτερον, habet in margine, πλήσιον, quæ vox in Alexandrino, & aliis codicibus habetur in textu.

v. 13. σήμερον, ἢ καὶ αὔριον, cum particulâ, ἢ. Mox ποιήσωμεν.

v. 14. ἀτμὶς γὰρ ἔσται. Mox ἔπειτα δὲ καὶ ἀφανιζομένη, ut in Alexandrino.

Cap. V. Ver. 2. σέσηπται, pro σέσηπε.

v. 5. ἐθρέψατε τὰς σάρκας ὑμῶν.

v. 7. μακροθυμῶν ἐπ' αὐτὸν, ἕως λάβῃ.

v. 8. παρυσία ἤγγικε τῦ Κυρίυ, transpositio.

v. 9. ἵνα μὴ κριθῆτε, ἰδὲ ὁ κρίτης. ut in Alexandrino.

Cap.

Cap. V. Vers. 10. Codex Vaticanus n. 367. Μηνὶ Ἰουλίῳ κ'. τῷ ἁγίῳ Προφήτῃ Ἠλιᾳ, καὶ εἰς ἔλαιον ἀῤῥώστου ἐπὶ τ ζ. Πρεσβυτέρων. *Lectio recitanda die XX. Julii in festo S. Prophetæ Heliæ, & in officio olei infirmorum, quod à septem Presbyteris ministratur.* At in altero Vaticano n. 363. malè scribitur, Ἀρχὴ, λέγε) εἰς ἑ. ζ πρεσβυτέρων, καὶ εἰς ἔλαιον ἀῤῥώστου. In Urbinate etiam dicitur tantùm εἰς τὸ ἅγιον ἔλαιον. E contrà in Palatino solius festi Heliæ Prophetæ fit mentio. Græci tamen hodie ab hoc versu lectionem tam festi Heliæ Prophetæ, quàm officii olei infirmorum incipiunt; sed lectionem quidem in Heliæ festo recitandam, desinere dicunt in fine capitis, ubi etiam in cunctis, quos vidi, scriptis codd. eidem finis imponitur: lectionem verò officii olei infirmorum terminant in fine ver. 16. juxta duos modò memoratos codd. Vaticanos, ut videre est in Euchologio Græcorũ à Jacobo Goar edito. p. 415.

Ibid. ὑπόδειγμα λάβετε ἀδελφοί μου τ̃ κακοπαθείας, καὶ τ̃ μακροθυμίας, & in margine pro λάβετε, habet juxta Alexandrinum codicem, ἔχετε. Mox ἐλάλησαν ἐπὶ τῷ ὀνόματι, cum præpositione ἐπὶ.

v. 11. ὑπομείναντας, ut in Alexandrino: Mox πολυσπλαγχνός ἐστι, καὶ οἰκτίρμων, sine ὁ Κύριος.

v. 15. καὶ ἐγείρει, pro ἐγερεῖ.

v. 17. In Urbinate, & in Vaticano cod. n. 363. dicitur hinc incipere Lectionem in festo Heliæ Prophetæ, & desinere in fine capitis; sed in aliis scriptis codd. & in Græcorum ritualibus dicitur incipere à ver. 10. hujus capitis, ut ibidem adnotavimus.

v. 19. ἀπὸ τῆς ἀληθείας, & in margine addit ὁδοῦ. Alii quidam codices habent, ἀπὸ τ̃ ὁδοῦ τ̃ ἀληθείας.

Ad calcem epistolæ hujus in Regio-Alexandrino codice scribitur, Ἰακώβου ἐπιστολὴ στίχοι σλ'. *Jacobi epistola versus continet CCXXX.*

ὙΠΟ- ARGU-

ARGUMENTUM

Prioris Catholicæ Petri Epistolæ.

[1] DOctrinalem hanc epistolam scribit ipse Petrus Judæis illis, ubique gentium dispersis, qui Christo nomen dederant; nam cùm recens ex Judæis Christiani facti essent, ipsos in fide confirmat. Et primùm quidem ostendit, fidem in Christum, & redemptionem, quæ per ejusdem Christi sanguinem facienda erat, à Prophetis indicatam antea fuisse, & tam ipsis, quàm Gentibus annuntiata fuisse omnia, in quę desiderant Angeli prospicere. Deinde ubi suasit, ut dignè ad eum, qui ipsos vocavit, convertantur, hortatur etiam, ut Regibus honorem deferant. Mulieribus insuper, eorumque viris, ut concordes sint, præcipit, & postquam nonnulla de moribus admonuit, salutis, & resurrectionis præconium à Christo Domino in inferni quoque locis factum fuisse significat, ut qui jam mor-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Εἰς τὴν Πέτρου πρώτην ἐπιστολήν.

[1] ΤΑύτην ὁ Πέτρος [2] αὐτὸς τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ἰουδαίοις, καὶ γενομένοις χριστιανοῖς, γράφει τὴν ἐπιστολὴν διδασκαλικήν. [3] ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτούς, καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται, καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς τὸν Χριστὸν πίστις ἀπὸ τῶν Προφητῶν κατηγγέλη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμηνύθη ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ [4] λύτρωσις, καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν Ἄγγελοι παρακύψαι. εἶτα συμβουλεύσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεσθαι, προτρέπει καὶ Βασιλέας τιμᾶν, γυναιξί τε, καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην [5] παραγγέλλει, καὶ εἰς τὰ ἤθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει ὅτι καὶ εἰς

1 Hoc argumentum in codicibus Regio-Alexandrino, Cryptoferratensi, Lolliniano, & Vaticano n. 363. ita incipit; Ἐπειδὴ ὁ Πέτρος αὐτὸς &c. At in Vaticano altero codice bis scribitur, semel quidem, ut in codice Regio Alexandrino, iterum verò, ut in Bibliorum editione Complutensi. Aliter etiam hoc argumentum orditur in Erasmianâ, Aldinâ, & Stephanianâ Novi Testamenti editione, licet à memoratis codicibus in sensu nil differant. Nos autem eam lectionem secuti sumus, quæ apud Oecumenium habetur, cùm ad Regio-Alexandrini, & aliorum Vaticanæ Bibliothecæ codicum lectionem ac cederet. De hujus varietatis causâ, vide quæ suprà notavimus ad argumentum epistolæ Jacobi Apostoli.

2 Pronomen αὐτὸς deest in Cryptof. & Vat. n. 363. At in Urbinate est αὐτοῖς.

3 In Urbinate, Lolliniano, & Vaticano n. 367. primâ vice est δι' αὐτοῦ.

4 In Complutensi Bibliorum editione, in cod. Urbinate, Lolliniano, & Vaticano n. 367. primâ vice ἀπολύτρωσις.

5 Vaticanus n. 363. Cryptofer. & alter Vaticanus secundâ vice habent καταγγέλλει.

[1] εἰς τὸν ᾅδην γέγονε παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας, καὶ ἀναστάσεως, ἵνα καὶ οἱ προαποθανόντες [2] ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν ἐν τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι [3] τῆς ἀναστάσεως διαμένωσι· καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν [4] ἤγγικεν, καὶ ὀφείλουσι πάντες ἕτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον [5] ἀποδιδόντες τῷ κριτῇ. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

mortui fuerant, resurgerent, & judicarentur quidem in corpore, in resurrectionis verò gratiâ permanerent. Præterea finem universi tandem appropinquasse, ideoque omnes paratos esse debere dicit, tanquam judici rationem gestorum suorum reddituros, atque ita concludit epistolam.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Πέτρου ἐπιστολῆς προτέρας.

I. ΠΕρὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως, καὶ περὶ ὑπομονῆς πειρασμῶν, καὶ περὶ σωτηριώδους πίστεως προκατηγγελμένης ὑπὸ τῶν Προφητῶν.

II. Περὶ ἐλπίδος, καὶ ἁγιασμοῦ τῆς τε ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ υἱοθεσίᾳ ἀσφαλοῦς ἀναστροφῆς.

III. Περὶ τοῦ ἐπαξίως τῆς υἱοθεσίας ζῆν ἐν Χριστῷ πρὸς ὠφέλειαν καὶ τῶν ἔξωθεν, εἰς δόξαν Θεοῦ.

IIII. Περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς, καὶ φιλαδελφίας, καὶ θεοσεβείας.

CAPITA

Prioris epistolæ Petri.

I. DE regeneratione in Christo, & in mundi adversis tolerantiâ, deque salutari fide, quæ prænuntiata est à Prophetis.

II. De spe, sanctificatione, & de constanti vitæ ratione, quæ Dei adoptioni respondeat. *cap.* 1.13.

III. De vitâ, quæ Dei adoptivos deceat, in Christo instituendâ ad gloriam Dei, & ad eorum quoque utilitatem, qui ab ejus fide sunt alieni. *cap.* 2.1.

IV. De obedientiâ seculi Potestatibus præstandâ, & de fraterno amore, divinoque cultu. *cap.* 2.13.

1 In cod. Regio-Alex. deest, γέγονε, At malè in Urbinate, & in Vat. n. 363. legitur, ὅτι εἰς τὸν ᾅδην γέγονε. Ita & Lollinianus, & Vatic. n. 367. primâ vice. Malè etiam in Complutensi Bibliorum editione, & apud Oecumenium, ὅτι καὶ εἰς τὸν ᾅδην τοῦτο γέγονε.

2 In Urbinate, & Lolliniano est, ἀναστῶσι μὲν, καὶ κριθῶσι ἐν τῷ σώματι. In Cryptof. & Vat. n. 363. ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν τῷ σώματι. Utramque lectionem exhibet alter Vaticanus.

3 Malè Urbinas καὶ τῆς δυνάμεως.

4 Ita etiam Vat. n. 363. alii omnes, ἤγγικεν.

5 Vat. cod. n. 363. ἀποδιδόντες. Erasmus, Aldus, & Stephanus, ἀποδώσοντες.

I. Ubi de servorum subjectione, & in calamitatibus patientiâ propter Christum. *cap.* 2.18.

II. De obedientia mulierum, & concordiâ cum eorum viris, & de salute spirituali ad similitudinem Sarræ. *cap.* 3.1.

III. De comitate, atque facilitate, qua viri mulieres complecti debent. *ibid.* 7.

IV. De perversis fratrum moribus mâsuetè tolerandis, cujus rei typus est Dei benignitas erga Noë, & in nos Christi misericordia per baptismum. *ibid.* 15. *ab illis verbis, Parati &c.*

V. Quòd à malis operibus cessare, & spirituales virtutum fructus iterum, juxta donorum diversitatem, edere debeamus. *cap.* 4.1.

VI. Quòd communione cum Christo, naturæ passiones vincere, & illata ab aliis damna firmâ in eundem spe ferre oporteat. *cap.* 4.12.

VII. Hortatio ad Presbyteros de curâ gregis. *cap.* 5.1.

I. Ubi quòd omnes humili atque demisso animo erga unumquemque esse debeant, ad victoriam adversùs Diabolum obtinendam. *ibid.* 6.

VIII. Precatio ad Deum pro fidelium perfectione. *cap.* 5.9. Versus hujus elenchi sunt XXV.

α'. Ἐν ᾧ περὶ δούλων ὑποταγῆς; καὶ ἀνεξικακίας ὑπομονῆς διὰ Χριστόν.

β'. Περὶ ὑπακοῆς γυναικῶν, καὶ ὁμονοίας τῆς πρὸς τοὺς ἄνδρας, καὶ σωτηρίας τῆς ἐν πνεύματι, εἰς τύπον Σάῤῥας.

γ'. Περὶ τῆς ἀνδρῶν πρὸς γυναῖκας συμπεριφορᾶς.

δ'. Περὶ τῆς πρὸς ἅπαντας ἐπιεικοῦς ἀνεξικακίας, ἧς τύπος ἡ ἐπὶ Νῶε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία· ἐφ' ἡμᾶς δὲ ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ συμπάθεια.

Π. Περὶ ἀποθέσεως φαύλων πράξεων, καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἐν πνεύματι καρπῶν κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν χαρισμάτων.

ΠΙ. Ὅτι κοινωνίᾳ τῇ πρὸς Χριστὸν κρατεῖν χρὴ τῶν φυσικῶν παθῶν, ἐλπίδι τε τῇ εἰς αὐτὸν φέρειν τὰς παρ' ἑτέρων βλάβας.

ΠΙΙ. Παραίνεσις πρεσβυτέροις περὶ ἐπισκοπῆς τοῦ ποιμνίου.

α'. Ἐν ᾧ περὶ κοινῆς πάντων πρὸς ἕκαστον ταπεινοφροσύνης εἰς νίκην τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου.

ΠΙΙΙ. Εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως τῶν πιστευόντων. Στίχοι κε'.

Variæ Lectiones in Petri epistolam I.

CAp. I. Ver. 1. Omissæ hìc sunt à veteri librario adnotationes de lectionibus, quæ ex hac epistola à Græcis desumi solent; sed eas ex codd. Vaticanis supplere possumus, in quo-

quorum uno signato num. 367. hæc habentur. Πρώτης ἐπιστολῆς Πέτρου τὸ ἀνάγνωσμα τῇ παρασκευῇ τῆς λβ'. ἑβδομάδος, Πέτρος, &c. *In feria VI. hebdomadis XXXII post Pentecostem lectio recitatur ex primâ Petri epistola, Petrus, etc.* Deinde admonet, lectionem hanc desinere in fine ver. 2. & continuari cum decimo ejusdem capitis versu, hôc pacto, Ἀγαπητοὶ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν, *Fratres de salute animarum vestrarum*, & rursus omittendam esse partem ver. 13. cum seqq. usque ad ver. 17. ut sit, Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον, &c. *Propter quod succincti lumbos vestros, in timore incolatûs vestri tempore conversamini.* Ac demum desinere dicitur in fine ver. 10. capitis secundi, ubi etiam nunc Græci eidem lectioni finem imponunt; qui tamen integrum epistolæ textum, usque ad hujus lectionis finem recitare solent.

v. 3. In eodem Vaticano codice ad hunc versum ista habentur. Μηνὶ Ἰουνίῳ κθ'. εἰς τὴν μνήμην τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου, καὶ Παύλου ἑσπέρας εἰς τὴν παραμονὴν, εἰς τὸ λυχνικὸν ἀναγινώσκονται ἀναγνώσεις γ'. ἐκ τῆς Πέτρου α'. ἐπιστολῆς, οὕτως, ἀνάγνωσις α'. Εὐλογητὸς, &c. *Die XXIX. mensis Junii in vesperis vigiliæ festi commemorationis SS. Petri, & Pauli ad Lucernarium recitantur lectiones tres ex primâ Petri epistola, hoc pacto, Lectio I. Benedictus Deus &c.* Similia habentur in altero Vaticano, in Urbinate, & in Palatino, in quibus omnibus desinere dicitur in fine ver. 9.

v. 7. Πολυτιμότερον χρυσίου, fortè, πολὺ τιμότερον, ut in Alex. pro τιμιώτερον. Mox διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου, sine δὲ, librarii errore, & infrà, εἰς τιμὴν, καὶ εἰς δόξαν.

v. 11. Ἐδηλοῦτο ἐν αὐτοῖς, pro ἐδήλου τὸ ἐν.

v. 13. Ad hunc versum habetur, Ἀρχή. Initium, videlicet, lectionis II. in Vigiliæ SS. Apostolorum Petri, & Pauli vesperis recitandæ, ut in scriptis codd. dicitur. Desinit in fine ver. 19.

v. 16. Ἅγιοι γίνεσθε, διότι, pro ὅτι.

v. 21. Δόντα αὐτῷ δόξαν, transpositio.

v. 22. Ad verba illa, εἰς φιλαδελφίαν, in margine habet, στιχοι ν'. *Versus L.*

v. 23. Ἀναγεννημένοι, οὐκ ἐκ σπορᾶς librarii forsan errore, pro ἀναγεγεννημένοι. Mox εἰς αἰῶνα, sine articulo.

v. 24. Καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε, ut in Alexandrino.

v. 25. Post illa verba, εἰς τὸν αἰῶνα, habet τέλος.

Cap. II. Ver. 1. In Vaticano cod. n. 363. hæc habentur, Ἀρχὴ, μηνὶ

μηνὶ δεκεμβρίῳ κβ'. εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως προεορτήν. *Initiū lectionis recitandę die XXII. mensis Decembris in sancto die profesto Nativitatis Jesu Christi*. Cujus quidem lectionis nescio an ulla in Græcorum ritualibus mentio fiat.

Cap. II. Ver. 2. Αὐξηθῆτε εἰς σωτηρίαν, ut Alexandrinus.

v.3. Χριστὸς, malè pro χρηστὸς.

v.6. Διότι περιέχει, ut Alex. Mox πιστεύων ἐπ' αὐτὸν.

v.9. Ad hunc versum habet in margine, στίχοι νη'. *Versus LIX*.

v.11. In margine habet, Ἀρχὴ, Lectionis, scilicet, tertiæ Lucernarii in vesperis vigiliæ festi SS. Petri, & Pauli, ut suprà ad cap.1.ver.1. adnotavimus. Desinit in fine ver.24.

v.12. Ἔχοντες καλὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, transpositio.

v.13. Εἰς ἐκδίκησιν κακοποιῶν, ut Alexandrinus.

v.17. Ἀγαπήσετε, pro ἀγαπᾶτε.

v.21. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε, ὅτι καὶ Χριστὸς. Ad hunc etiam versum in Vaticano cod.nu.367. hæc habentur, Τῇ β'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος, Ἀγαπητοὶ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθεν. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem, Charissimi, Christus passus est pro nobis, &c.* Desinit in fine ver. 9. capitis seq. ut apud Græcos.

v.25. Πλανώμενοι, pro πλανώμενα, ut Alexandrinus.

Cap.III.Ver.5. Ἐπὶ Θεὸν, sine articulo.

v.6. Μηδεμίαν πτόησιν, pro πτόησιν.

v.8. Εὔσπλαγχνοι, φιλοταπεινόφρονες.

v.9. Εἰς τοῦτο ἐκληρώθητε, pro ἐκλήθητε.

v.10. In Vaticano cod. num. 367. ad oram hujus versûs hæc habentur. Τῇ γ'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος, Ἀγαπητοὶ ὁ θέλων. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem, Charissimi, qui vult, &c.* Desinit in fine capitis, ubi etiam Græcis nunc eadem lectio terminatur.

v.12. Ὅτι ὀφθαλμοὶ, sine articulo, ut in Alexandrino.

v.13. Τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γένησθε, ut in eodem codice Alexandrino.

v.18. Ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι, sine articulo, ut in Alex.

v.20. Ἅπαξ ἐδέχετο, pro ἐξεδέχετο.

v.21. Ὃ ἀντίτυπον νῦν καὶ ἡμᾶς σώζει βάπτισμα, transpositio.

Cap.IV.Ver.1. In Vaticano cod. nu. 367. hæc adnotantur, Τῇ δ'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος, Ἀγαπητοὶ, Χριστοῦ παθόντος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem, Charissimi, Christo passo, &c.* Desinit in fine ver. 11. ut in Græcorum ritualibus.

Cap.

Cap. IV. Ver. 1. Ὁ παθὼν σαρκὶ, sine ἐν, ut in Alex.

v. 3. Τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, pro κατεργάσασθαι.

v. 11. Ἰσχύος ὡς χορηγεῖ, pro ἧς.

v. 12. Vaticanus codex num. 367. Τῇ ε'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος, Ἀγαπητοὶ μὴ ξενίζεσθε. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem, Charissimi, nolite peregrinari.* Finis non indicatur; sed Græci nunc desinunt in fine ver. 5. capitis sequentis.

Ibid. Ὡς ξένον, pro ξένου.

v. 13. Ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε.

v. 15. Ὡς φονεὺς, ἢ λοίδορος, ἢ κλέπτης.

v. 19. Τὰς ψυχὰς αὐτῶν, & in fine, στίχοι σ'. *Versus CC.*

Cap. V. Ver. 2. Ἀλλ' ἑκουσίως κατὰ Θεὸν, ut in Alexandrino.

v. 5. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ νεώτεροι.

v. 6. Vaticanus codex num. 367. ad hunc versum hæc habet, Μηνὶ Ἀπριλλίου κε'. τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, Ἀδελφοὶ ταπεινώθητε ὑπὸ τὴν. *Lectio recitanda in festo S. Marci Evangelistæ die XXV. Aprilis, Fratres humiliamini sub, &c.*

Ibid. Ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς, ut Alexandrinus.

v. 8. Γρηγορήσατε, ὁ ἀντίδικος, ut Alex. & infrà, τίνα καταπιεῖν.

v. 10. Καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξει, σθενώσει, θεμελιώσει. Lege καταρτίσει, ut habent alii codices in Oxoniensi Novi Testamēti editione memorati.

v. 12. Διὰ Σιλουανοῦ ὑμῶν, ὑμῖν.

Πέτρου ἐπιστολὴ καθολικὴ α'. [1] στίχοι, σλς'.

Petri epistola catholica prima [1] versus habet CCXXXVI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Πέτρου β'. ἐπιστολῆς.

[2] ΤΑύτην πάλιν αὐτὸς ὁ Πέτρος ἐπιστέλλει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. ἔστι δὲ ἡ ἐπιστολὴ ὑπόμνησις τῶν προτέρων· εἰδὼς γὰρ ταχεῖαν ἑαυτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασεν πάντας ὑπομνῆσαι περὶ ὧν

ARGUMENTUM

Secundæ Petri epistolæ.

[2] HAnc iterum idem Petrus iis, qui jam crediderant, epistolam scribit, qua in eorum memoriam tradita priùs ipsis fidei præcepta reducit. Quū enim sciret fore ut brevi è vita discederet, omnes de doctrinâ ad-

mo-

1 Codex Vatic. 363. στίχοι τ'.

2 In codice Regio-Alexandrino, Urbinate, & duobus Vaticanis, est Ἐπιστολὴ καὶ ταύτην πάλιν, nos tamen secuti sumus Cōplutensem, Erasmianam, Aldinam, & Stephanianam editionem, eâ ratione freti, quam suprà adduximus in notis ad argumentum epistolæ Jacobi Apostoli.

monere studuit, qua instructi fuerant. Et primùm quidem de fide tractat, ostendens ipsam à Prophetis annuntiatam fuisse, & prophetias, quæ de Salvatore loquuntur, non esse humanas, sed Deo inspirante prolatas. Deinde præcipit ne seductores attendant, dicens talem ipsorum perditionem fore, qualis & transgressorum Angelorũ fuit. Prænuntiat autem in epistola, fore ut dies veniant, quibus illusores vagabunt, nonnullosque seducere tentabunt, dicentes, in vanum à nobis prædicari futurum Salvatoris adventum, eò quòd semper præsto esse dicatur, & nondum advenerit. Hos igitur maximè cavere præcipit, docens non esse negligenter transigenda tẽpora, quum omne tempus nihil sit corã Deo, propterea quòd unus dies coram ipso sit tanquã mille anni, & mille anni tamquam dies unus. Confirmat autem atque declarat brevi futuram diem Domini, præcipitque, ut omnes ad ipsam operibus bonis parati sint, & ut amplectantur ea, quæ ab Apostolo Paulo scripta sunt, nec eos attendant, qui illa calumniantur, eò quòd omnes quoque divinas scripturas calumnientur. Ubi itaque admonuit, docuitque omnes, futura prospicere, hortatur denique, ut à fidei proposito

ὧν ὑποκατηχήθησαν [1] τὴν διδασκαλίαν· καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῆς πίστεως ἐξηγεῖται, δεικνὺς ἀπὸ τῶν Προφητῶν αὐτὴν ἐπηγγέλθαι, καὶ ὅτι αἱ προφητεῖαι, αἱ περὶ τοῦ σωτῆρος οὐκ εἰσιν ἀνθρώπιναι· ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν. ἔπειτα παραγγέλλει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν ἀπώλειαν, ὥσπερ καὶ τῶν παραβάντων Ἀγγέλων γέγονε. προμηνύει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι, ἐν αἷς ἐμπαῖκται περιπατήσουσιν, καὶ θελήσουσιν ἀπατᾷν τινὰς, λέγοντες, μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ σωτῆρος, διὰ τὸ ἀεὶ λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγενέσθαι. ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων μὴ ὀλιγορεῖν ἐν τοῖς χρόνοις· πάντα γὰρ τὸν χρόνον μηδὲν εἶναι ἐνώπιον Κυρίου, διὰ τὸ εἶναι καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη· [2] εἶναι καὶ τὰ χίλια ἔτη ὡς ἡμέραν μίαν· ἔσεσθαι δὲ ταχέως τὴν ἡμέραν κυρίου διαβεβαιοῦται, καὶ ὑποδείκνυσιν, καὶ ἐντέλλεται ἑτοίμους τε εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾷν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτά. διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς. ὑπομνήσας οὖν, καὶ διδάξας πάντας προειδέναι τὰ πράγματα, παραινεῖ

non

1 Oecumenius, τὴν διδασκαλίαν, aliter omnes Vaticani.

2 Verbum εἶναι, hic non repetit Oecumenius, nec Stephanus, nec Erasmus.

ϕαινεῖ μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

non excidant,atque ita concludit epiſtolam.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Πέτρου ἐπιστολῆς β'.

I. ΠΕρὶ κλήσεως τῆς ἐν πίστει, ἔργοις βεβαιουμένης τοῖς τῆς ἀρετῆς, [1] καὶ ἐλπίδι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν.

II. Παραγγελία εἰς ὑπόμνησιν τῆς διδασκαλίας μετὰ τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ, καὶ ὅπως ἐν ὄρει Θαβὼρ [2] τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ Χριστοῦ ἐπήκουσε φωνῆς.

III. Πρόῤῥησις ἀπατηλῆς ἐπαναστάσεως αἱρετικῶν, ἀσεβείας τε αὐτῶν, καὶ μελλούσης κολάσεως.

IIII. Επανάληψις περὶ κακίας ἀνθρώπων αἱρετικῶν.

α'. Ἐν ᾧ ὅτι αἰφνιδίως ἥξει Χριστὸς ἐπὶ συντελείᾳ τοῦδε τοῦ αἰῶνος, ὥστε δεῖν ἐυξεπίζεσθαι πάσῃ ἀρετῇ. Στίχοι ι'.

CAPITA

Secundæ epiſtolæ Petri.

I. DE vocatione per fidem, bonis operibus, & futurorum ſpe bonorum confirmatâ.

II. Admonitio ne traditæ ipſis doctrinę poſt ſuum obitum obliviſcantur; & quomodo in monte Thabor Dei de Chriſto vocem audiverit. *cap.*1.10.

III. Prędictio fraudolentium hæreticorum ortûs, & impietatis, ac futuri eorundem ſupplicii. *cap.*2.1.

IV. Repetitio de hereticorũ pravitate. *cap.3.3.In Palat.v.*1.

1. Ubi dicitur, Chriſtũ ex improviſo venturum in conſummatione hujus ſeculi, ideoque oportere, ut omni virtute inſtructi ſint. *c.*3.10. In Vatic. n.363.*c.*3.11. Verſus hujus elenchi ſunt X.

Variæ Lectiones in Petri epiſtolam II.

CAp. I. Ver. 1. Σίμων, pro Συμεών. Præterea in Vaticano cod. num.367. Τῇ παρασκευῇ τῆς λγ'. ἑβδομάδος, Σίμων, &c. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXIII. poſt Pentecoſtem.* In alio Vaticano codice ponitur, Αρχὴ,ad oram ver.2. ſed Græci nunc ab epiſtolæ initio incipiũt, ac deſinunt in fine ver. 9.

v.4. Δι' ὧν τὰ τίμια ἡμῖν, καὶ μέγιστα, tranſpoſitio.

Cap.

1 Stephani editio, καὶ ἐλπίδι. Cryptof. codex, ἐλπίδι, ſine καὶ.
2 Stephani editio habet, τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ υἱοῦ. Ita & Cryptofer. codex.

Cap.I.Ver.5. Καὶ αὐτοὶ δὲ τέτῳ, pro αὐτὸ τῦτο δέ.

v.7. Τὴν ἀγάπην· ἐν ᾗ τῇ ἀγάπῃ τὴν παράκλησιν. Ταῦτα.

v.8. Ταῦτα γὰρ ἐν ὑμῖν. Mox ἐκ ἀργὺς, ἐδὲ ἀπράκτυς καθίςησιν εἰς τὴν τῦ Κυρίε ἡμῶν ἐπίγνωσιν.

v.10. Καὶ τὴν ἐκλογὴν, cum articulo. Præterea in Vaticano codice numer. 367. Μηνὴ Αυγέςῳ ς'. εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τῦ σωτῆρος ἡμῶν Ιησοῦ Χριςοῦ. *Lectio recitanda die VI. Augusti in festo Transfigurationis Salvatoris nostri Jesu Christi.* Ita etiam in Urbinate, & in alio Vaticano cod. in quibus juxta Græcorum rubricas desinit in fine ver. 19. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice scribitur, τέλος.

v.12. Ἀμελήσω ἀεὶ ὑμᾶς, transpositio.

v.17. Ἐγὼ ηὐδόκησα, juxta dialectum atticam.

v.20. In Vaticano cod. num. 367. Τῇ β'. τῆ λδ'. ἑβδομάδος, *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Ita etiam Græcorū ritualia, in quibus desinit in fine ver. 8. capitis seqq.

v.21. Ἐλάλησαν ἅγιοι, sine articulo.

Cap.II.Ver.1. In margine, ςίχοι ν'. *Versus L.*

v.2. Αὐτῶν ταῖς ἀσελγίαις, δι' ὓς, ut Alexandrinus.

v.4. Εἰς κρίσιν τηρεμένες, pro τετηρημένες.

v.5. Κήρυκα δικαιοσύνης, transpositio. Mox κόσμῳ τῶν ἀσεβῶν.

v.8. Δικαίαν ἀθέσμοις ἔργοις, pro ἀνόμοις.

v.9. Ἐκ πειρασμῦ ῥύσασθαι, pro ῥύεσθαι. Preterea in Vaticano cod. num. 367. Τῇ γ'. τῆ λδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Concinunt Græcorum ritualia, in quibus desinit in fine capitis.

v.11. Φέρυσι κατ' αὐτῶν βλάσφημον, ut Alexandrinus.

v.14. Καὶ ἀκαταπαύςυ ἁμαρτίας. Mox πλεονεξίας ἔχοντες, ut Alex.

v.15. Καταλιπόντες εὐθεῖαν, sine articulo, ut in Alex.

v.16. Τὴν τῦ Προφήτυ παρανομίαν.

v.17. Πηγαὶ ἄνυδροι, καὶ ὁμίχλαι ὑπὸ λαίλαπος, ut Alex.

v.18. Σαρκὸς ἀσελγείαις τὺς ὄντας ἀποφυγόντας.

v.20. Ad hunc versum, ςίχοι ρ. *Versus C.*

Cap. III. Ver. 1. Vaticanus cod.num.367. Τῇ δ'. τῆ λδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Desinit nunc apud Græcos in fine epistolæ.

v.3. Τῶν ἡμερῶν ἐν ἐμπαιγμὸν ἐμπαῖκται, fortè ἐν ἐμπαιγμονῇ, ut Alexandrinus. Mox ἐπιθυμίας αὐτῶν, transpositio.

v.5. Θέλοντας εἰδέναι, ὅτι.

v.7. Τῷ αὐτῦ λόγῳ, pro αὐτῦ.

Cap.

Cap. III. Ver. 8. Ἐν δὲ τούτῳ, pro ἓν δὲ τοῦτο, Librarii forsitan errore.

v. 10. Ὡς κλέπτης, ἐν ᾗ οὐρανοὶ, ut Alexandrinus.

v. 12. Δι' ἣν οἱ οὐρανοὶ, cum articulo.

v. 15. Τοῦ Κυρίου μακροθυμίαν, sine ὑμῶν.

v. 17. In margine ad hunc versum, στίχοι ρν'. *Versus CL.*

v. 18. Αὐξάνετε δὲ, pro αὐξάνετε. Mox Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς. αὐτῷ.

Πέτρου ἐπιστολὴ β'. στίχοι ρνδ'.

Petri epistola II. Versus habet CLIV.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ἰωάννου πρώτης ἐπιστολῆς.

[1] ΤΑύτην αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, ὁ τὸ εὐαγγέλιον γράψας, ἐπιστέλλει, ὑπομιμνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον· καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οὕτως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ λόγου, ἀποδεικνὺς αὐτὸν ἀεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν Πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γνῶμεν, τὸν λόγον, ὡς ἀπαύγασμα, ἐξ αὐτοῦ εἶναι. θεολογῶν δὲ ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον· ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ ἀεὶ τυγχάνειν αὐτόν. νυνὶ δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ, ὅστις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος καὶ Θεὸς ἀληθινὸς, καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τούτου παρουσίας καὶ ἐπιφανείας αὐτοῦ

ARGUMENTUM

Joannis epistolæ Primæ.

[1] IDem Joannes, qui Evangelium scripsit, hanc quoque epistolam exaravit, ut admoneret illos, qui jam in Dominum crediderant. Et primùm quidem, sicut in Evangelio, ita & in hac epistolâ theologicè tractat de Verbo, ostendens ipsum semper in Deo esse, docensque Patrem esse lucem, ut hôc etiam pacto, splendoris instar, Verbum, ex ipso esse cognoscamus. Theologicè autem explicat, non recens esse, quod nobis revelatum est, mysterium; sed ipsum quidem ab initio, semperque fuisse, nunc autem per Dominum, qui vita æterna, & Deus verus est, manifestatum fuisse. Porrò hanc adventûs ac manifestationis ipsius, causam esse dicit, ut everteren-

1 In omnibus, quos contulimus, Vaticanæ Bibliothecæ codicibus legitur, Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, ὁ τὸ εὐαγγέλιον γράψας, αὐτὸς καὶ ταύτην ἐπιστέλλει. Ita & in Bibliorum editione Complutensi, & Aldinâ. Nos autem Oecumenii, & aliorum lectionem secuti sumus. Vide quę suprà notavimus ad argumentum epistolæ Jacobi Apostoli.

terentur opera Diaboli, & nos à morte liberaremur, & cognosceremus Patrem, & ipsum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit ergo ad cujuscumque ætatis homines, ad pueros, ad adolescentes, ad senes, Deum quidem notum jam esse factum, diabolicam verò potestatem, abolitâ morte, tãdem superatam fuisse asserens. Deinde totã postmodũ epistolâ de dilectione, & charitate agit, jubens, ut invicem alter alterum diligat; idque à nobis faciendũ esse demonstrat, quoniam & Christus dilexit nos. Tractat itaque de diversitate inter timorem, & dilectionem, & inter filios Dei, ac filios Diaboli; præterea de peccato, quod ad mortem est, deque eo, quod nõ est ad mortem; quin & de diversitate spirituum differit, distinguens postea quis spiritus ex Deo sit, & quis spiritus erroris, & quomodo interdum cognoscimur esse filii Dei, interdum verò filii Diaboli; & cùm pro peccatoribus Deum oramus, de quo peccato precari debeamus, & de quo non;

ἀνατίθησι, λέγων εἶναι τοῦτο ἐπὶ τῷ καταλῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. γράφει γοῦν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐγνώσθη ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται, καταργηθέντος τοῦ θανάτου· εἶτα λοιπὸν δι᾽ ὅλης τῆς ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, [1] θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾷν, καὶ ἀποδεικνὺς, ὅτι δεῖ ἀλλήλους ἀγαπᾷν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. ἐξηγεῖται οὖν περὶ διαφορᾶς φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων Θεοῦ καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ [2] περὶ ἁμαρτίας θανατικῆς, καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ διαφορᾶς πνευμάτων· καὶ λοιπὸν διαιρεῖ ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, ποῖον δὲ τῆς πλάνης, καὶ ποτὲ μὲν γινωσκόμεθα τέκνα Θεοῦ, ποτὲ δὲ τοῦ διαβόλου, καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας ὀφείλομεν εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ περὶ ποίας οὐ δεῖ εὔχεσθαι. καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐκ ἔστιν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ· καὶ τὴν ἑνότητα δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσιν,

denique eum, qui proximum non diligit, indignúm filii Dei nomine esse ait, nec posse dici Christi esse. Ostendit insuper

Filium

1 Apud Stephanum, & Erasmum legitur, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾷν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ita & Cryptofer. Urbinas, Lollinianus, & Vaticanus n.363.

2 Vaticanus num. 363. καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας θανατικῆς. Mox verba, καὶ μὴ θανατικῆς, desunt in Regio-Alexandrino, & Urbinate.

σιν, καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. διακρίνει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων, καὶ τοῦτο ἴδιον τοῦ Ἀντιχρίστου εἶναι, τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν υἱὸν, αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἵνα ᾖ δῆλον, ὅτι ὡς μὴ ὄντος ἐκείνου, ἑαυτὸν εἴπῃ εἶναι ὁ ψεύστης. Παραινεῖ δὲ δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ· ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μῖσος τοῦ κόσμου δείκνυσιν τοὺς πιστεύσαντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῆς οὐρανίου πολιτείας. καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς πάλιν ὑπομιμνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς ζωὴ αἰώνιός ἐστι, καὶ Θεὸς ἀληθινὸς, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

Filium cum Patre unum esse, & eum, qui filium negat, neque ipsum Patrem agnoscere. Scitè etiam in hac epistolâ id proprium Antichristi esse ait, ut ipsum Jesum Christum non esse filium asserat, quò mendax ille seipsum Dei Filium esse dicat, cùm Christus non sit. Cæterum per totam epistolam fideles hortatur, ne contristentur, si odio habeantur in mundo; sed gaudeant potiùs, quoniam odium mũdi fideles è terrâ migrasse, & in cælis conversari denotat. In fine etiam epistolæ rursus admonet, dicens, Dei Filium æternam vitam esse, Deumque verum, ideoque ipsi serviendum, & à simulacrorum cultu nobis esse cavendum.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Ἰωάννου πρώτης ἐπιστολῆς.

I. Εὐαγγελικὴ θεολογία περὶ Χριστοῦ.

α'. Ἐν ᾧ περὶ ἐξομολογήσεως, καὶ προσοχῆς εἰς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν.

β'. Ὅτι ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ τὴν γνῶσιν βεβαιοῖ.

II. Περὶ ἀγάπης, ἧς ἄνευ ἀσέβεια.

α'. Ἐν ᾧ διαίρεσις περὶ χάριτος ἑκάστου καθ' ἡλικίαν, καὶ περὶ ἀπο-

CAPITA

Epistolæ Primæ Joannis.

I. EVangelica theologia de Christo.

1. In quo etiam agitur de confessione peccatorum, & de curâ à nobis adhibendâ, ne peccemus. *cap.* 1.8.

II. Et quòd præceptorum observatio, Dei cognitionem adauget. *cap.* 2.3. *In Palat. c.* 2.4.

II. De charitate, cujus expers est impietas. *cap.* 2.7.

1. Ubi de gratiâ singulis quibusque, secundùm diversas ætates, à Deo impertitâ, & quòd mundi amorem effugere debeamus.

cap. 2. 12.

III. De falsis fratribus, qui Deum negant, & quòd qui piè de Christo sentit, Patrem quoque confiteatur; nam qui Patrem glorificat, Filii quoque divinitatem agnoscit. *cap.* 2. 18.

I. Ubi de diviniî Spiritûs dono ad sanctificationem nostram, cum spe perveniendi ad cognitionem Dei. *Ibid.* 26.

II. Et quòd omnis, qui manet in Christo, expers est peccati; qui enim peccat, ex Diabolo est. *cap.* 3. 4.

IV. De charitate erga proximum, & de eleemosynâ largiendâ. *cap.* 3. 10. *in illis verbis, Omnis, qui non est, &c.*

I. Ubi quòd de rectâ in Christum fide conscii nobis esse debeamus. *cap.* 3. 21.

II. De discernendis spiritibus per confessionem incarnationis dominicæ. *cap.* 4. 1.

V. De fraternâ charitate ad pietatem in Deum nobis conciliandam necessariâ. *cap.* 4. 7.

VI. De Filii divinitate in Patris gloriâ, & de victoriâ adversùs malignum per fidem Jesu Christi, ad vitam æternam consequendam. *cap.* 4. 11.

VII. De ope fratri peccanti per orationem ferendâ, & de non peccando. *cap.* 5. 16.

I. Ubi etiam quòd à cultu demonum cavere debeamus. *Ibid.* 21. Versus hujus elenchi sunt XXIII.

ξοπῆς τῆς πρὸς τὸν κόσμον ἀγάπης.

III. Περὶ ψευδαδελφῶν ἀρνησιθέων, καὶ ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια, Πατρὸς ὁμολογία· ἡ γὰρ τοῦ Πατρὸς δοξολογία, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν θεολογία.

α΄. Ἐν ᾧ περὶ θείου καὶ πνευματικοῦ χαρίσματος ἐν ἁγιασμῷ ἐπ᾽ ἐλπίδι εἰς γνῶσιν Θεοῦ.

β΄. Ὅτι πᾶς ὁ ἐν Χριστῷ, ἐκτὸς ἁμαρτίας. ὁ γὰρ ἁμαρτάνων ἐστὶ τοῦ διαβόλου.

IIII. Περὶ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον, καὶ διαθέσεως μεταδοτικῆς.

α΄. Ἐν ᾧ περὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, τῆς ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

β΄. Περὶ διακρίσεως πνευμάτων ἐφ᾽ ὁμολογίᾳ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως.

Π. Περὶ φιλαδελφίας εἰς θεοσέβειαν.

ΠΙ. Περὶ θεολογίας υἱοῦ ἐν δόξῃ Πατρὸς, καὶ περὶ νίκης τῆς κατὰ τοῦ πονηροῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωήν.

ΠΙΙ. Περὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἁμαρτάνοντος ἀδελφοῦ διὰ προσευχῆς, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν.

α΄. Ἐν ᾧ περὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος. Στίχοι κγ΄.

Variæ Lectiones in I. Joannis Epistolam.

CAp. I. Ver. 1. In Vaticano cod. n. 367. Μηνὶ Μαΐῳ η. τοῦ ἁγίου Ιωάννου τοῦ Θεολόγου. *Lectio recitanda die octavâ Maii in festo S. Joannis Apostoli, & Evangelistæ.* Ita etiam alter codex Vaticanus, & Urbinas, juxta Græcorum ritualia, in quibus desinit in fine ver. 7.

v. 2. καὶ ὃ ἑωράκαμεν, καὶ ἀκηκόαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν.

v. 3. ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν, ut Alexandrinus.

v. 5. καὶ ἔστιν αὕτη, transpositio. Mox καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν.

v. 6. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ ε'. τῆς λδ'. ἑβδομάδος, *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Ita etiã Græci, apud quos nunc desinit in fine ver. 6. capitis sequentis: sed in Regio-Alexandrino cod. ponitur tantùm τέλος in ver. 5. post illa verba, τοῦ Θεοῦ τετελείωται.

Cap. II. Ver. 7. Αγαπητοὶ, pro ἀδελφοὶ, ut Alex. Præterea in Vaticano cod. num. 367. habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς λδ'. ἑβδομάδος, *Lectio feriæ VI. Hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Græci nunc desinunt in fine ver. 17.

v. 12. τέκνα, pro τεκνία.

v. 13. τὸ πονηρὸν, ἔγραψα ὑμῖν, παιδία, ut Alexandrinus.

v. 18. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ β'. τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ II. hebdomadis Carnis privii.* Desinit nunc apud Græcos in fine ver. 8. capitis sequentis.

v. 26. Ad hunc versum in margine στίχοι ρ'. *Versus C.*

v. 27. μένετε ἐν αὐτῷ, ut in Alexandrino, pro μενεῖτε.

v. 28. τεκνία μου μένετε. Mox σχῶμεν παῤῥησίαν, pro ἔχωμεν.

Cap. III. Ver. 5. Καὶ οἴδαμεν, ὅτι, pro οἴδατε.

v. 9. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ γ'. τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ III. hebdomadis Carnis privii.* Hanc Græci nunc terminant ver. 22. in illis verbis, λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ.

v. 11. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, pro ἀγγελία, Mox ἐν ἑαυτῷ.

v. 16. τέθεικεν, pro ἔθηκεν, & paulò post ἀδελφῶν ἡμῶν.

v. 18. ἀγαπῶμεν ἐν λόγῳ, μηδὲ τῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν ἔργῳ, paulò aliter Alexandrinus.

v. 19. Ἐν τούτῳ γνωσόμεθα, sine καὶ, ut Alexandr.

v. 21. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ δ'. τῆς λε'. ἑβδομάδος, τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ quartæ hebdomadis XXXV. quæ etiam Carnis privii dicitur.* Græci nunc etiam ab hoc versu incipiunt, licèt in præcedentis quòque diei lectio-

ne comprehendatur, & desinunt in fine ver. 11.

Cap. III. Ver. 22. τηρῶμεν, ut Alexandrinus, licèt postea habeant ποιῶμεν.

V. 23. καθὼς ἐντολὴν ἔδωκε, sine ἡμῖν.

Cap. IV. Ver. 2. ὁ μὴ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι, καὶ τοῦτό ἐστι, omissis reliquis, librarii forsitan errore.

v. 11. Ad hunc versum, στίχοι σ'. *Versus CC.*

v. 12. In Regio-Alexandrino codice, Ἀρχή, supple ex aliis Vaticanis codd. Μηνὶ σεπτεμβρίῳ κς'. εἰς τὴν μετάστασιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. *Lectio recitanda in festo Emigrationis S. Ioannis Apostoli, & Evangelistæ*. Desinit tam in eisdem scriptis codd. quàm in Græcorum ritualibus in fine ver. 19.

v. 15. ὅτι Κύριός ἐστιν, pro Ἰησοῦς.

v. 16. καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει.

v. 19. ὅτι αὐτὸς πρῶτον ἠγάπησεν ἡμᾶς, pro πρῶτος.

v. 20. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ ε'. τῆς λε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXV. post Pentecostem*. Desinit nunc apud Græcos in fine epistolæ, ubi etiam in Regio-Alexandrino codice ponitur τέλος.

Cap. V. Ver. 1. In Vaticano codice n. 363. hæc habentur, Μηνὶ Ἰανουαρίῳ θ'. μεθ' ἑορτὴν τῶν φώτων. *Lectio recitanda die IX. Januarii post festum Luminum*, cujus lectionis nescio an ulla mentio in Græcorum ritualibus habeatur.

v. 6. Ἰησοῦς Χριστὸς, sine articulo. Mox ut in Alexandrino, καὶ ἐν τῷ αἵματι.

v. 7. Totus hic versus deficit in hôc codice, sequens verò versus sic se habet, Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι. Εἰ τὴν μαρτυρίαν. Prior versus habetur in Alexandrino, qui in posteriori versu cum nostro codice concordat.

v. 13. τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὕτη. Cætera desunt, librarii forsitan errore.

v. 20. τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ἐσμὲν, ut Alexandrinus. Mox καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Τέλος lectionis, videlicet,

Ἰωάννου ἐπιστολῆς πρώτης [1] στίχοι σογ'.

Joannis epistola I. [1] *Versus habet CCLXXIII.*

1 Numerum versuum ex Stephani editione supplevimus. Codex Vaticanus n. 363. habet, ςιε'.

ΥΠΟ-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ἰωάννου δευτέρας ἐπιστολῆς.

Ταύτην [1] ὁ πρεσβύτερος γράφει Κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. ὁρῶν τὰ τέκνα αὐτῆς καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους, καὶ λέγοντας μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκὶ, γράφει τὴν ἐπιστολήν· καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα καλῶς περιπατοῦντα· εἶτα διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μένωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς, καὶ λοιπὸν διδάσκει Ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. παραγγέλλει δὲ ὥστε τοὺς τοιούτους μὴ δέχεσθαί τινας εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν τοῖς τοιούτοις χαίρειν, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGUMENTUM

Epistolæ Secundæ Joannis.

Hanc, tanquam senior, scribit Dominæ, & filiis ejus. Occasio verò scribendæ epistolæ fuit hæc. Quum videret ejus filios sedulam christianæ fidei operam dare, multosque seductores circumire, ac dicere, Christum in carne non advenisse, scribit epistolam, in qua primùm quidem commendat ejus filios, quòd rectè ambulent in fide: deinde docens, non esse recens mysterium, quod nobis revelatum est, hortatur eos iterum ad charitatem, & ut permaneant in doctrinâ, quæ ipsis tradita fuerat: denique docet eum esse Antichristum, qui dicit, Christum in carne non advenisse. Præcipit autem, ne quis hujusmodi homines in domum suscipiat, neque ipsis dicat ave, atque ita concludit epistolam.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Ἰωάννου δευτέρας ἐπιστολῆς.

I. Μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ ὀρθοῦ βίου ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ διὰ πίστεως εὐσεβοῦς ἀμεταθέτου.

α'. Ἐν ᾧ, ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικὸν ἐνοικίζειν,

CAPITA

Secundæ Epistolæ Joannis.

I. Post procemium, *ver.* 1. agit de vitæ integritate in dilectione Dei, per veram fidem immutabili. *ver.* 4.

1. In quo ait propter peccatum non oportere hæreticum in domum

1 Complutensis, ὡς πρεσβύτερος, adstipulante Oecumenio, & duobus Vat. codd.

mum inducere, aut salutare. *ver.* 10.

II. Promissio sui, uti sperat adventûs, ad eorum utilitatem. *ver.* 12.

κίζειν, ἢ χαιρετίζειν ἐφ' ἁμαρτίᾳ.

II. Ἐπαγγελία παρουσίας αὐτοῦ ἐπ' ἐλπίδι περὶ ὠφέλειαν στίχοι ε'.

Versus hujus elenchi sunt V.

Variæ Lectiones in II. Joannis Epistolam.

CAp. I. Ver. 1. Vaticanus codex n. 367. juxta Græcorum ritualia habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ VI. hebdomadis Carnis privii.* Desinit in fine epistolæ.

v. 3. ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, pro παρὰ.

v. 4. περιπατοῦντα ἐν ἀληθείᾳ, pro περιπατοῦντας.

v. 5. Καὶ νῦν ἐρωτῶ μὲν σε. Mox γράφων.

v. 8. ἵνα μὴ ἀπολέσητε, ἃ εἰργασάμεθα· ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβητε.

v. 12. ἐβουλήθην, pro ἠβουλήθην.

Ἰωάννου ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ δευτέρα στίχοι [1] λζ'.

Joannis Epistola catholica II. versus habet XXXVII.

ARGUMENTUM

Epistolæ tertiæ Joannis.

IN epistolâ hac de hospitalitate agitur: & primùm quidê commendat Gajum, de cujus hospitalitate egregium ab omnibus testimonium ferebatur, cumque adhortatur, ut in proposito manens, fratres deducere, humaniterque excipere pergat; & rursus ipsius oblationes commendans, Diotrephen accusat, quòd nec ipse daret quicquam pauperibus, nec alios dare sineret, multaque insuper adversùs

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς Ἰωάννου τρίτης ἐπιστολῆς.

ΕΣτιν ἡ ἐπιστολὴ περὶ φιλοξενίας. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὸν Γάϊον μαρτυρούμενον παρὰ πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει ἐμμένειν, καὶ προπέμπειν, καὶ δέξασθαι τοὺς ἀδελφούς· πάλιν τε αὐτοῦ τὴν προσφορὰν ἀποδέχεται. αἰτιᾶται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μήτε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ

1 Vatic. n.367. στίχοι λ'. Sed hanc epistolam cum sequenti, centum versus non continere, testis est Origenes apud Eusebium hist. Eccl. lib. 6. cap. 25.

καὶ πολλὰ φλυαρῶντα. τοὺς δὲ τοιούτους λέγει ἀλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ εἰδέναι τὸν Θεόν. Δημήτριον δὲ συνίστησι, μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

versùs ipsum deblateraret. Hujusmodi autem homines alienos esse à veritate, Deumque ignorare,ait. Demetrium verò commendat Gajo, optimum de illo testimonium perhibens.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Ἰωάννου τρίτης ἐπιστολῆς.

I. Εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως, [1] καὶ εὐχαριστίας ἐφ' ὁμολογίᾳ φιλοξενίας τῶν ἀδελφῶν διὰ Χριστοῦ.

α'. Ἐν ᾧ περὶ Διοτρεφοῦς φαυλότητος, καὶ μισαδελφίας.

II. Περὶ Δημητρίου, ᾧ μαρτυρεῖ τὰ κάλλιστα.

III. Περὶ ἀφίξεως αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐν τάχει ἐπ' ὠφελείᾳ.

CAPITA

Epistolæ tertiæ Joannis.

I. Precatio ad Deum pro Gaii perfectione,& congratulatio de testimonio sibi reddito de ejus hospitalitate erga fratres peregre agentes,propter Christum.

1. Ubi de Diotrephis pravitate, atque odio adversùs fratres. *ver.* 9.

II. De Demetrio, de quo egregium testimonium perhibet, *ver.* 12.

III. De suo ad ipsos adventu quàm primùm futuro, ad eorum utilitatem. *ver.* 14. *In Palat. ver.* 13.

Variæ lectiones in III. Joannis Epistolam

Cap. I. Ver. 1. Vaticanus codex n. 367. juxta Græcorum ritualia, Τῇ β'. τῆς Τυροφάγου. *Lectio Feriæ II. hebdomadis Tyrophagiæ*, hoc est,hebdomadis, quæ quadragesimã præcedit, in qua lacticinia tantùm comedere solent Græci. Desinit in fine capitis.

v. 4. μειζοτέραν ταύτης, pro τούτων.

v. 6. ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας, cum articulo.

v. 7. ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, ut Alexandrinus.

v. 9. Ἔγραψα ἂν τῇ ἐκκλησίᾳ.

v. 11. ὁ κακοποιῶν, sine particula δὲ, ut in Alexandrino.

Cap.

1 Oecumenius habet, καὶ εὐχαριστία, quæ lectio mihi videtur esse melior.

Cap. I. Ver. 13. εἶχον γράψαι σοι, ut Alexandrinus. v. 15. ἄσπασαι τοὺς φίλους, pro ἀσπάζου.

Ἰωάννου ἐπιστολὴ τρίτη στίχοι [1] λϐ'.

Joannis epiſtola tertia verſus habet XXXII.

ARGUMENTUM

Epiſtolæ Judæ.

HAnc epiſtolam ſcribit his, qui jam in Chriſtum crediderant. Occaſio autem ſcribendæ epiſtolæ fuit hæc. Cum nonnulli ſubdolè ingreſſi in Eccleſiam, indifferentem quandam rem eſſe peccatum dicerent, Dominumque negarent, neceſſe fuit, ut ipſe literis ſuis fratres confirmaret. Et primùm quidem hortatur eos, ut conſtanter perſeverent in fide ſibi traditâ. Deinde ejuſmodi homines ſeductores eſſe denuntiat, ac præcipit, ut nullam cum ipſis communionẽ habeant, gnari ſatis non eſſe, ut dumtaxat vocati ſint, niſi etiam dignam vocatione vitam agant; nam & priorem populum, poſtquam ex Ægypto eduxerat, quum non perſeveraſſet in fide, Dominus perdidit, & nec Angelis ipſis ſuam ultra conditionem ſeſe efferentibus pepercit. Oportere itaque ait ab hujuſcemodi hominibus diſcedere; nam & Michaël Archangelus Diaboli blaſphemiam nequaquam ſuſtinuit; futu-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς Ἰούδα ἐπιστολῆς.

ΤΑύτην τὴν ἐπιστολὴν γράφει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν· ἡ δὲ πρόφασις αὕτη. [2] παρεισελθόντων τινῶν, καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀρνουμένων τὸν Κύριον, ἀνάγκην ἔσχεν γράψαι, καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει. ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιούτους, ὡς πλάνους, καὶ παραγγέλλει, μηδεμίαν αὐτοὺς ἔχειν κοινωνίαν πρὸς τοὺς τοιούτους, εἰδότας ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου ὁ Κύριος, μὴ ἐμμείναντα τῇ πίστει, ἀπόλεσεν· καὶ Ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν, οὐκ ἐφείσατο. δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν, καὶ γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀρχάγγελος οὐχ ὑπήνεγκεν βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. ἴσεσθε γοῦν τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων διδάσκει

1 Vatic. n.367. λί. fortè λϐ'.

2 Oecumenius, παρελθόντων.

σκει εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἤθη, καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιότητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν. [1] αὕτη ἡ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα.

futuramque docet ipsorum perditionem, sicut & Sodomorum fuit. Deinde quædam morum præcepta tradens, precatusque ipsis fidei firmitatem à Domino, concludit epistolam. Hæc Judæ occasio fuit epistolæ scribendæ.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς Ἰούδα ἐπιστολῆς.

I. ΠΕρὶ προσοχῆς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀσεβῶν, καὶ ἀσελγῶν ἀνδρῶν.

α'. Ἐν ᾧ περὶ μελλούσης αὐτῶν κολάσεως καθ' ὁμοίωσιν [2] τῶν πάλαι ἁμαρτημάτων, καὶ πονηριῶν.

II. Ταλανισμὸς αὐτῶν ἐπὶ τῇ πλάνῃ, καὶ δυσσεβείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, καὶ βλασφημίᾳ, καὶ ἐπιπλάστῳ ὑποκρίσει τῆς [3] εἰς ἀπάτην δωροδοκίας.

III. [4] Περὶ ἀσφαλείας αὐτῶν ἐπὶ τῇ πίστει, συμπαθείας τε καὶ φειδοῦς εἰς τὸν πλησίον, ἐπὶ σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ.

IIII. Εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν εἰς ἁγιασμόν,

CAPITA

Epistolæ Judæ.

I. DE Christianâ fide sedulò custodiendâ propter impiorum, & lascivorum hominum adventum.

1. In quo de futuro eorundem supplicio, ad illius similitudinem, quod antiquorum peccatis ac pravitatibus illatū est. *ver.* 5.

II. Denuntiatio calamitatū, quæ propter errorem, impietatem, lasciviam, blasphemiam, & hypocrisim ad decipiendum compositam, munerum recipiendorum causâ, eisdem impiis eventuræ sunt. *ver.* 11.

III. De constanti eorum fide, ad quos scribit, quodque compatiendum, & parcendum sit proximis nostris, ut salutem, quæ in sanctimoniâ consistit, consequamur. *ver.* 20.

IV. Preces ad Deum pro ejsdem, ut sancti fiant, & eâ de-

re

1 Verba ista desiderantur in editionibus Complutensi, Erasmiana, Aldina, & Stephaniana, & in cod. Vat. n. 367.

2 Stephani editio, τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν τε καὶ πονηρῶν. Apud Oecumenium verò, τῶν πάλαι ἁμαρτησάντων καὶ πονηρῶν.

3 Oecum. Τῇ εἰς ἀπάτην δωροδοκίᾳ, sed in nostro codice hîc est δωροδοκία, ad marginem verò textûs, ubi capitum summaria iterum ascribuntur, δωροδοκίας legitur.

4 Ex duobus istis capitibus unum conficit perperam Oecumenius.

re fiducia cum Christi glorificatione. ver. 24. In Palat. 20. μὲν, καὶ παῤῥησίᾳ καθαρὰ σὺν δοξολογίᾳ Χριστοῦ. στίχοι ιά.

Versus hujus elenchi sunt XI.

Variæ lectiones in Judæ Epistolam

CAp. I. Ver. 1. Χριστοῦ Ἰησοῦ δοῦλος, transpositio. Præterea in Vaticano cod. n. 367. hæc habentur, Τῇ γ'. τῆς τυροφάγου Ἰούδας &c. *Lectio feriæ III. hebdomadis illius, in qua lacticinia tantùm comeduntur. Judas &c.* Sed monet omittendum esse versum quintum cùm sequentibus usque ad finem ver. 16. & deinde resumenda esse Apostoli verba usque ad finem epistolæ. Græci nunc diverso modo lectionem hujus diei recitant: nam incipiunt ab exordio epistolæ, & nullo versu omisso, desinunt in fine ver. 10.

v. 2. Ἔλεος ὑμῖν, καὶ εἰρήνη πληθυνθείη, sine καὶ ἀγάπη.

v. 4. Θεὸν, καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, sine ἡμῶν.

v. 7. τὸν ὅμοιον τρόπον, sine τούτοις, & infra δίκην ἀπέχουσαι, pro ὑπέχουσαι.

v. 9. Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος, διάβολε. Οὗτοι μὲν ὅσα μὲν.

v. 11. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ ε'. τῆς τυροφάγου, Ἀγαπητοὶ, οὐαὶ τοῖς ἀσεβέσιν, ὅτι τῇ ὁδῷ Κάϊν. *Lectio feriæ V. hebdomadis, in qua lacticinia tantùm comeduntur, Charissimi, Væ impiis, quia in viâ Cain &c.* Finis lectionis hujus non indicatur in codice Vaticano; sed Græci nunc desinunt in epistolæ fine.

v. 12. ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι, ut Alexandrinus.

v. 13. εἰς αἰῶνα τετήρηται, sine articulo, ut in Alexandrino.

v. 14. Ad hunc versum in margine, στίχοι ν'. *Versus L.*

Ibid. ἐν ἁγίαις μυριάσιν Ἀγγέλων αὐτοῦ.

v. 15. καὶ ἐλέγξαι πάντας, ut Alexandrinus, pro ἐξελέγξαι.

v. 19. οἱ ἀποδιορίζοντες ψυχικοὶ, sine ἑαυτοὺς.

v. 22. Καὶ οὓς μὲν ἐλέγετε διακρινομένους; sed legendum ἐλέγχετε, ut in Alexandrino.

v. 23. Οὓς δὲ σώζετε ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες· οὓς δὲ ἐλεᾶτε ἐν φόβῳ μισοῦντες, καὶ τὸν. Ita & Alex.

v. 25. Μόνῳ Θεῷ σωτῆρι ἡμῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία πρὸ παντὸς τοῦ αἰῶνος, καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ita etiam Alexandrinus; sed habet, πρὸ παντὸς αἰῶνος; καὶ νῦν, καὶ εἰς πάντας &c.

Τοῦ

Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰούδα ἐπιστολὴ στίχοι ξη'.

Sancti Apostoli Judæ epistola versus habet LXVIII.

Ὁμοῦ τῶν ἑπτὰ καθολικῶν ἐπιστολῶν στίχοι [1] ,αμϛ'.

Εἰσὶ δὲ πάντες στίχοι τῆς δε τῆς βίβλου ,γωλγ'. οὕτως·

Προοίμια τῶν πράξεων στίχοι ρξζ'.

Πράξεις Ἀποστόλων στίχοι ,βφνϛ'.

Προοίμια τῶν Καθολικῶν στίχοι λζ'.

Καθολικῶν ἐπιστολῶν στίχοι ,αμϛ'.

[3] Καὶ τὸ πρὸς ἐμαυτὸν στίχοι κζ'.

Οἱ πάντες στίχοι πάσης τῆς βίβλου τῆς προγεγραμμένης εἰσὶν στίχοι ,γωλγ'.

Ἀντεβλήθη δὲ τῶν Πράξεων, καὶ Καθολικῶν ἐπιστολῶν τὸ βιβλίον πρὸς τὰ ἀκριβῆ ἀντίγραφα τῆς ἐν Καισαρείᾳ βιβλιοθήκης Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου.

ΕΠΙ-

Septem Catholicæ epistolæ versus habent [1] MXLVI.

Omnes autem versus hujus cod. sunt MMMDCCCXXXIII. nempe,

Procemia Actuum Apostolorũ Versus continent [2] CLXVII.

Actus Apostolorum, Versus MMDLVI.

Procemia Catholicarum epistolarum, Versus XXXVII.

[3] Et quæ ad meipsum pertinent, Versus XXVI.

Catholicæ epistolæ, Versus MXLVI.

Versus ergo omnes totius hujus codicis sunt Versus MMMDCCCXXXIII.

Collatus est autem Actuum Apostolorum, & Catholicarum Epistolarum liber ad exacta exemplaria, quæ in Cæsariensi Eusebii Pamphili Bibliothecâ servantur.

IN-

1 Ex hisce Euthalii verbis colligitur menda nonnulla in versuum supputationem, quæ unicuique epistolæ subjungitur, irrepsisse; nam subducta illorum summa implet numerũ versuum DCCCCCXXX. Idem dicendum de alterâ supputatione eorundem versuum, è quibus lectiones ex Catholicis Epistolis desumptas constare suprà dixit Euthalius pag. 479. Vide quę ad eandem paginam notavimus.

2 In fine prologi Actuum Apostolorum dicitur, *Στίχοι ρν'. Versus CL.* Nescio autem cur Euthalius in hac supputatione versus multos omiserit, ex quibus constant elenchi lectionum, testimoniorum, & capitulorum, nec non argumenta Actuum Apostolorum, & Epistolarum catholicarum. Sed de hac re plura in nostrâ ad hoc opus præfatione.

3 Locus obscurus, de cujus sensu mihi nondum liquet. Vide an intelligat programmata Catholicis epistolis præfixa in quibus sui operis rationem reddit.

INSCRIPTIO

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Aræ apud Athenas.

Τῦ ἐν Ἀθήναις βωμῦ.

[1] Θεοῖς Ἀσίας, καὶ Εὐρώπης, καὶ Λυβίης, Θεῷ τε ἀγνώςῳ, καὶ ξένῳ.

Deis Asiæ, Europæ, & Lybiæ, Deoque ignoto, & peregrino.

HAc inſcriptione Paulus Athenis perlectâ, publicè concionem habuit, & Chriſtianam religionem accuratâ tractatione Gentibus annunciavit. Narrat hæc autem Lucas in Actibus Apoſtolorum.

Τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα Παῦλος ἀναγνοὺς Ἀθήνησι, ἐδημηγόρει, καὶ τὴν εἰς Χριςὸν εὐσέβειαν φιλοσοφεῖ τε καὶ καταγγέλλει· ἱςορεῖ δὲ ταῦθ' ἡμῖν Λυκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποςόλων.

Pauli Apoſtoli Romam navigatio.

Πλοῦς Παύλου τοῦ Ἀποςόλου ἐπὶ Ῥώμην.

CEnturioni, qui Paulum Romam deduxit, Julii nomen fuit, ex Cohorte, quæ Auguſta nuncupabatur. Comitati ſunt autem ipſum Lucas, & Ariſtarchus. Navigio Adramyteno à Cæſarea uſque Lyſtram vecti ſunt, indeque Alexandrinam navim nacti, Melitam inſulam appulerunt, ubi, cùm aliam Alexandrinam navim, cui erat inſigne Caſtorum, reperiſſent, eâ aſcensâ, Romam pervenere.

Ὁ Ἑκατοντάρχης, ὁ ἀπαγαγὼν τὸν Παῦλον εἰς Ῥώμην Ἰούλιος ἦν ὄνομα αὐτῷ, ἐκ σπείρης τῆς λεγομένης Σεβαςῆς. συνῆν δὲ αὐτῷ Λυκᾶς, καὶ Ἀρίςαρχος· τὸ δὲ πλοῖον Ἀδραμυττηνὸν ἐτύγχανεν. ἐνέβησαν δὲ αὐτῷ [2] ἀπὸ Καισαρείας ἕως Λύςρων, κἀκεῖθεν Ἀλεξανδρινὸν ἔλαβον ἕως Μελίτης τῆς νήσου, καὶ πάλιν Ἀλεξανδρινὸν ἕτερον εὑρόντες, παράσημον τοῖς Διοσκούροις, ἐνέβησαν καὶ τούτῳ, καὶ εἰς Ῥώμην οὕτως ἀνήχθησαν.

ΕΥΘΑ-

1 Inſcriptio hæc cum ſeqq. adnotationibus in Vaticano cod. ſign. num. 367. ſubjungitur Apoſtolorum Actis, hoc ordine, ut hiſtoria navigationis præcedat, expoſitio verò inſcriptionis Athenienſis aræ ſubſequatur. Vide Reineſium in ſupplemento Inſcriptionū Gruteri pag. 1. ubi de hac inſcriptione latè tractat.

2 Var. cod. n. 367. habet, ἀπὸ Καισαρείας ἕως Μύρων τῆς Λυκίας, contra fidem ſacri textus.

[1] ΕΥΘΑΛΙΟΥ
[2] ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΟΥΛΚΗΣ

Πρόλογος προτασσόμενος τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν Παύλου τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου.

[1] EUTHALII
[2] EPISCOPI SULCENSIS

Prologus in Quatuordecim Sancti Pauli Apostoli epistolas.

Τὸ φιλομαθὲς καὶ σπουδαῖον ἀγάμενος τῆς σῆς ἀγάπης, [3] Πάτερ τιμιώτατε, αἰδοῖ τε, καὶ πειθοῖ εἴκων, σιωπῇ τινὶ; καὶ [4] παρεισδύ-

Egregium tuum sciendi desiderium, atque studium admiratus, [3] Pater maximè venerande, & reverentiæ, atque pudo-

1 Extat hæc præfatio non modò in illis codd. quorum mentionem fecimus in admonitione Euthalianæ editioni præfixâ, si tamen Urbinatem excipias; verùm etiam in alio Vaticano cod. num. 761. qui Oecumenii in epistolas Pauli commentaria continet, & in alio Regio-Alexandrino cod. n. 32. qui olim ad Stephanum Gerlachium, & Matthiam Berneggerum pertinuit, & à Jo. Henrico Bœclero Serenissimæ Svecorum Reginæ dono datus fuit. Magna hujus prologi pars in Complutensi Bibliorum editione sub Euthalii Diaconi nomine primùm edita fuit, ante epistolas Pauli, quibus etiam præfigitur inter Oecumenii opera. Potiores quoque ejus partes in Erasmianâ, & Stephanianâ Novi Testamenti editionibus habentur. Integrum verò ex modò memorato Gerlachii codice Argentorati cum Novi Testam. libris Bœclerus edidit anno 1660. Nos autem eundem ad omnes Vaticanæ Bibliothecæ codices, quorum suprà meminimus, collatum, ex nostrâ versione, uti & cætera omnia, latinum fecimus, & variantes eorundem codicum lectiones in nostris notis accuratè descripsimus.

2 In Lolliniano est, Πρόλογος Εὐθαλίου Διακόνου προτασσόμενος τῆς βίβλου τῶν ἐπιστολῶν Παύλου Ἀποστόλου, & meliùs quidem, quàm in Regio-Alexandrino; nam istud opus, cùm Diaconus esset, composuit, ut pluribus ostendimus in nostrâ ad hunc tomum præfatione. In cæteris Vaticanæ Biblioth. codd. Euthalii nomen reticetur.

3 Hinc etiam patet Diaconum fuisse Euthalium, cùm editionem Epistolarum Pauli adornavit; nam fratrem utique vocasset Episcopum illum, cujus jussu hoc opus aggressus est, si & ipse jam Episcopus extitisset.

4 Fortè legendum, [illegible].

pudori cedens, in ambages & angustias quasdam historiæ me conjeci, dum hunc de Pauli gestis prologū scribere aggredior, multòque majus viribus meis opus suscepi, veritus ne inobedientiæ crimen admitterem. Novi enim, quod in Proverbiorum
Prov. 13. 1. libro dicitur, *Filius inobediens in perditione*, obediens verò à pereundi periculo procul abest. Sed age sanè preces mihi tuas imperti, & gubernaculorum instar, ad velocem me cursum instruens, hinc indeque ad Deum manus extēde, quemadmodum olim Moyses ille magnus, suas expandens manus, Israëlitis in pugnæ discrimine opem tulit, ut & ego ventorum evitatis insultibus, rectâ incedens viâ, sermonis naviculam tibi in pacatum portum appellam. Narrationem itaque exordiens, veram ejus gestorum historiam texam. [9] Paulus Apostolus Hebræus

περιδύσει τῆς ἱστορίας ἐμαυτὸν ἐπαφῆκα, [1] τόνδε τὸν πρόλογον τῆς Παύλου πραγματείας συγγράψαι. καὶ [2] πολὺ μεῖζον, ἢ καθ' ἡμᾶς, ἔργον ἀναδεξάμενον δέει τῆς παρακοῆς· ἔγνων γὰρ ἐν παροιμίαις τὸ λαλούμενον, ὅτι δὴ υἱὸς ἀνήκοος ἐν ἀπωλείᾳ ἔσται. ὁ δὲ ὑπήκοος ἔσται ταύτης ἐκτός. ἀλλ' ἄγε δὴ τὰς εὐχάς μοι τὰς σὰς ἐπίδος, καὶ πηδαλίων τρόπον [3] πτερώσας, τῇδε κἀκεῖσε ἔκτεινον πρὸς τὸν Θεὸν· καθάπερ τότε Μωϋσῆς ὁ μέγας ἐκεῖνος τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας ἐξεπέτασεν, [4] ἐπαρήγων ποτὲ τῷ Ἰσραὴλ ἐν τῇ παρεμβολῇ, ἵνα δὴ κἀγὼ τὰς τῶν ἀερίων πνευμάτων ἐπαναστάσεις [5] ἐκκλίνω, καὶ [6] κατιθὺ λέγων, τὸ σκάφος σοι τοῦ λόγου εἰς εὔδιον καθορμίσω [7] λιμένα. ἀρχόμενος τοίνυν τῆς λέξεως, ὧδέ πως ἀληθείας [8] ἔχει διηγήσομαι. [9] Παῦλος ὁ Ἀπόστολος Ἑβραῖος μὲν ἦν τὸ γένος, ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, Φαρισαῖος δὲ τὴν αἵρεσιν· ὑπὸ [10] διδασκάλῳ δὲ [11] πιστῷ τῷ Γαμαλιὴλ τὸν

quidem genere, ex tribu Beniamin, sectâ verò Pharisæus, sub probo præceptore Gamaliele Moysis legem didicit. Ad hæc Tar-

1 Codex Bœclerianus, τόνδε πρόλογον τῆς Παύλου ἱστορίας συγγράψαι, καὶ πολὺ μεῖζον.

2 Malè in Regio-Alexandrino, πολλῷ μεῖζον.

3 Ita etiam codex Bœclerianus; sed Bœclerus malè edidit, πτερύσας.

4 Ita etiam Vaticanus cod. n. 363. & Cryptofer. alii omnes habent, ἐπαμύνων.

5 Omnes alii codd. habent, ἀλεείνω.

6 In Cryptoferratensi, & Regio-Alexandr. κατίθυν. In Vaticano nu. 761. κατ' εὐθύ. Aliter in altero Vat. n. 367. καὶ κατευθύνας τὸ σκάφος τοῦ λόγου εἰς εὔδιον λιμένα καθορμίσω.

7 Codex Vaticanus num. 761. & Bœclerianus, τὸν λιμένα, cum articulo. Alias hujus generis discrepantias consultò omisimus.

8 Omnes alii codd. ὡς ἔχει.

9 Quæ sequuntur usque ad illa verba, ἐν τοῖς γῆς ἀνεστρέφη, pag. 522. lin. 23. extant cum commentariis Oecumenii in epistolas Pauli pag. 189.

10 Oecumenius, & Lollinianus cod. & Vaticanus n. 367. habent, διδασκάλῳ τε. Vaticanus n. 761. non habet δὲ, nec τε.

11 Vaticanus cod. n. 363. σοφῷ.

τὸν Μωϋσέως νόμον [1] ἐκπεπαιδευμένος· παρ' ὃ τούτοις τὸν τῆς Κιλικίας ὀφθαλμὸν τὴν Ταρσὸν οἰκῶν, διώκων δὲ, καὶ [2] πορθούμενος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. διὸ δὴ καὶ συμπαρῆν τῇ ἀναιρέσει Στεφάνου τοῦ Ἀποστόλου, καὶ Μάρτυρος, κοινωνός τε ἦν τότε τοῦ φόνου, τὰ πάντων ἱμάτια τῶν λιθοβολούντων αὐτὸν καταδεξάμενος φυλάττειν, ἵνα [3] ταῖς πάντων χερσὶ χρήσηται πρὸς τὸν φόνον. καὶ πρῶτος [4] δὲ μετὰ τῶν στασιαζόντων ἑωρᾶτο πανταχῆ, σπουδάζων καθαιρεῖν τοὺς [5] τῆς Ἐκκλησίας λογάδας, πολλά τε ἄλλα καὶ μεγάλα τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γινόμενα, καὶ οὐδὲν εἰς ὑπερβολὴν μανίας ἐνέλιπεν· ἐν τούτῳ γὰρ εὐσεβεῖν, [6] καὶ τὰ μέγιστα κατορθοῦν ἐνόμιζεν, καθὼς αὐτός τε ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὁμολογεῖ, καὶ Λουκᾶς ἱστορεῖ ἐν τῇ [7] δευτέρᾳ βίβλῳ [8] ἑαυτοῦ. οὐ μόνον γὰρ [9] οὗτος πάλαι κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων ἐμίσει τε, καὶ ἀπεστρέφετο τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα· [10] ἀλλ' ἤδη καὶ μείζονα παν-

Tarsum Ciliciæ, quod ajunt, oculum incolebat. Persequebatur autem, & devastabat Ecclesiam Dei, ideoque Stephani Apostoli,& Martyris cędi interfuerat, ac homicidii particeps tunc temporis extitit, in custodiam, videlicet,acceptis eorum omnium, qui illum lapidabant, vestibus, ut liberas cunctorum manus ad ejus necē adhiberet; primusque inter eos, qui seditiones movebant, ubique conspiciebatur, summo studio nitens è medio tollere Ecclesiæ electos; denique atrocia multa, atque acerba valde adversùs Ecclesiam egit, eâque in re nil ad extremam usque insaniam prætermisit, cùm in hôc sese piè gerere, nec quidpiam malî perpetrare putaret, sicut ipsemet in epistolis fatetur, ac etiam in [7] secundo suorū librorum Lucas scripsit. Paulus enim, non solùm, ut plerique Judæorum, evangelicam doctrinam dudum oderat, atque aversabatur, verùm etiam unus ipse majori, quàm cætera tota simul natio illa, adver-

1 Vaticanus cod. num. 761. & Lollinianus, ἐκπεπαιδευμένος.
2 Oecumenius, & Lollinianus codex, πορθῶν.
3 Ita Oecumenius,& Vaticanus cod n. 761. juxta receptissimam verbi χρῆσθαι constructionem, alii omnes, τὰς πάντων χεῖρας.
4 Vaticanus codex num. 363. μὲν. Mox apud Oecumenium, πανταχοῦ.
5 Oecumenius, & Lollinianus codex, τὰς τῆς Ἐκκλησίας λογάδας.
6 Cod. Regio-Alexandrin. ἢ κατορθοῦν.
7 In margine codicis Regio-Alexandrini hæc habentur, Δευτέραν βίβλον λέγει τὴν περιέχουσαν τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων· αὐτὸς γὰρ συνέθηκεν βίβλους ὁ Λουκᾶς τό τε Εὐαγγέλιον, καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων. *Secundum librum eum vocat, qui Apostolorum acta complectitur; nam ipse Lucas duos conscripsit libros, Evangelium, nempe, & acta Apostolorum.*
8 In duobus Vaticanis, & Bœcleriano, αὐτοῦ.
9 Lollinianus, αὐτὸς. In Vaticano cod. num. 761. deest, πάλαι.
10 In Lolliniano, & Vaticano cod. n. 367. ἀλλὰ δὴ.

adversùs fideles irâ incendebatur. Nam ut vidit prædicationem Chistianæ fidei ubique vigere, ac veritatis præconium prę judaicâ doctrinâ potissimùm invalescere, commotus in hôc, ratusque nefas esse maximum, quòd Judæorum doctrina subverteretur, conatum omnem ac studium adversùs Ecclesiæ alumnos alacri animò adhibebat, quò vel illorum animos à verâ doctrina revocaret, vel ab eisdem, meritas, ut sibi videbatur, ob fidem in Christum, pœnas exigeret. Quum ergo accepisset eo tempore epistolas à Sacerdotibus, atque Magistris ad Judæos, qui habitabant Damasci, magno impetu, ac strepitu ferebatur, pleni cujusdam torrentis instar, qui Damascū incolentes discipulos demersurus, eosq; in perditionis barathrum dejecturus esse videbatur. Quū autem videret Dominus, Paulum injustam insaniam in justo quodammodo proposito servare, in medio viæ apparens, præ lucis magnitudine oculorum visu ipsum orbavit, & eo usque progressus est, ut qui priùs nil non acerbum dirumque adversùs Ecclesiam cogitaret, omnesque Christi discipulos se funditus

per-

[1] παντὸς τοῦ ἔθνους ὀργὴν ἐποιεῖτο. ὡς γὰρ εἶδε τὸ κήρυγμα διαλάμψαν, καὶ τὸν τῆς ἀληθείας εὐθαλῆ λόγον ἐπικρατέστερον τῆς ἰουδαϊκῆς διδασκαλίας γενόμενον, παθὼν πρὸς τοῦτο, καὶ νομίσας ἀδικεῖσθαι τὰ μέγιστα, τῆς διδασκαλίας [2] αὐτῶν ἀνατρεπομένης, πᾶσαν προθυμίαν καὶ σπουδὴν κατὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας θρεμμάτων ἐποιεῖτο, ὅπως ἂν [3] αὐτοὺς, ἢ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας ἀποστήσειεν, ἢ δίκην ἀξίαν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως εἰσπράξειεν. κομισάμενος δὲ ὁ Παῦλος παρὰ τῶν [4] Ἱερέων, καὶ διδασκάλων ἐπιστολὰς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρὸς τοὺς ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίους, ὥρμησε [5] μορμύρων, ὥσπερ τις χείμαῤῥος λάβρος, κατακλύσειν δοκῶν τοὺς ἐν Δαμασκῷ μαθητὰς, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας [6] αὐτοὺς βάραθρον ἐκπέμψειν. γνοὺς δὲ ὁ Κύριος, ὅτι ἄδικον μανίαν ἐν δικαίᾳ δῆθεν προαιρέσει ἐκέκτητο, ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ ἐπιφανεὶς, ἀπεστέρησε μὲν αὐτὸν [7] τῆς ὄψεως τῷ μεγέθει τοῦ φωτὸς, καὶ εἰς [8] τοσοῦτον δὲ μέτεισιν, ὥστε τὸν πάλαι οὐδὲν ὅ,τι τῶν δεινῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἐπινοοῦντα, καὶ πάντας

τοὺς

1 In Vatic. cod. nu. 367. πάντως.
2 In Vaticano cod. num. 761. & in Bœcleriano non est, αὐτῶν.
3 Lollinianus, αὐτοὺς τῆς ἀληθοῦς.
4 Vaticanus codex num. 367. & Lollinianus, Ἀρχιερέων.
5 Malè in Regio-Alexandrino codice, μορμύρω.
6 In Bœcleriano, & in Vaticano codice num. 367. αὐτοῦ.
7 Lollinianus, ὄψιν. Ita etiam Regio-Alexandrinus, Cryptoferratensis, & Vaticanus num. 362.
8 Iidem codd. habēt, εἰς τοσοῦτον μέτεισιν.

τοὺς μαθητὰς ἀπολέσειν [1] ἄρδην προσδοκῶντα, αὐτίκα δὴ τοῦτον, καὶ παραχρῆμα ἀγαπητὸν ἑαυτῷ [2] καὶ πιστότατον ἡγήσασθαι. ἱκέτης γὰρ εὐθὺς τοῦ Ἰησοῦ, ὁ πολέμιος γίνεται, καὶ παραυτίκα τὸ σύνταγμα τῆς μανίας ἀποῤῥιψάμενος, εἰς πρεσβείαν [3] ἐχώρει, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν [4] ὁμολογεῖ, καὶ πέμπεται [5] πρὸς Ανανίαν τινὰ μαθητὴν ἐν Δαμασκῷ. ἰδὼν δὲ ὁ τῆς ἀληθείας ἐξεταστὴς Θεὸς σωφρονισθέντα τὸν ἄνδρα, καὶ βελτίω ἐκ τῶν κακῶν γεγονότα, οὐκ ἑτέρως αὐτὸν ἢ οὕτως ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς τιμωρίας ὁ Κύριος ἔφη. βαπτίζεται γοῦν ἀπελθὼν, καὶ τῶν ἀποῤῥήτων μυστηρίων γίνεται [6] κοινωνὸς, καὶ ὑπερασπιστὴς, καὶ σύμμαχος ἀξιόχρεως τοῦ κηρύγματος, καὶ καινὸν κήρυγμα ἐμπιστευθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ, καινοτέραν ἔχει τῆς σωτηρίας τὴν ἀφορμήν. τοσαύτην οὖν μεταβολὴν ὁ μακάριος Παῦλος ἐσχηκὼς, [7] ἔτι δὲ καὶ τοὔνομα [8] μεταβαλὼν, καὶ καθ' ἑτέραν ἐπαληθεύσας αὐτοῦ προσηγορίαν· Σαῦλος γὰρ [9] ἐσάλευε καθόλου τὸ πρὶν τὴν ἐκκλησίαν, Παῦλος δέ

το

perditum ire confideret, cum ſubitò atq; improviſò ſibi dilecti ac fideliſſimi loco habuerit. Protinus enim Jeſu famulus, qui inimicus erat, efficitur, & ſtatim, omni furore depoſito, ad obeundam pietatis legationem procedit, Chriſti fidem profitetur, ac mittitur ad Ananiam quendam Diſcipulum, Damaſci incolam. Videns autem veritatis indagator Deus ad ſanā mentem virum hunc revocatum fuiſſe, & meliorem è malo factum, non aliter, quàm hôc modo, ut meritas pœnas evaderet, decrevit. Ad Ananiā quippe veniens, baptizatur, & ineffabilium myſteriorum fit particeps, defenſor, & maximè idoneus prædicationis ſocius, cùmque novum prædicationis genus à Deo commiſſum ipſî eſſet, magìs novam inde ſalutis occaſionem ſibi comparavit. Cùm itaq; tanta in beato Paulo mutatio facta fuiſſet, & ipſum quoque nomen mutationem paſſum eſt, [8] aliam veriorem, ſibiq, convenientiorem appellationem adeptus. Saulus enim totam antea ἐσάλευε, hoc eſt, turbabat Eccleſiam.

Pau-

1 In Cryptoferratenſi deeſt, ἄρδην. In Vaticano num. 363. ſcribitur, προσδοκῶντα, ut apud Occumenium. In Lolliniano eſt, ἄρδην προσδοκῶντα, ἀγαπητὸν, &c.
2 Ita Bœclerianus, & Vaticanus nu. 761. in cæteris, & apud Oecumenium deeſt, καὶ.
3 Cryptoferratenſis, χωρεῖ.
4 Vaticani duo, & Lollinian. ὁμολογεῖ.
5 Vatic. n. 367. πρὸς Ἀνανίαν τὸν μαθητήν.
6 Vaticanus cod. num. 367. & Oecumenius, κοινωνὸς, καὶ σύμμαχος.
7 Regio-Alexandrinus, & Cryptoferratenſis, ὅτι τε καὶ; malè Oecumenius, ὅτι δὲ καὶ τοὔνομα.
8 Bœclerianus cod. τοὔνομα μεταβαλὼν, καὶ οὕτως εἰς ἄκρον, cætera deſunt, uti etiam in Vaticano cod. num. 761. in quo ſcribitur, μεταβαλὼν, οὕτως.
9 Lollinianus, ἐσάλευσε.

Paulus autem πέπαυται, hoc est, cessavit deinceps persequi, & exitium Christi discipulis afferre, hostilem enim animum in summum adeo pietatis amorem convertit, ut ejusdem pietatis discipulos, si quando ipsum abesse contingeret, literis confirmaret, & ut in posterum nō tantùm exemplo, sed & scripto traditam ab ipso doctrinam possiderent, & duplici hac munitione vallati, firmissimam pietatis arcem eorum animis inædificatam circumferrent. Post aliquātum verò temporis rursus Paulus Jerusalem revertitur, Petrum visendi causâ, ubi etiam bifariam partito inter se toto terrarum orbe, cùm Judaici populi portio Petro obtigisset, Paulus gentes fide imbuendas suscepit, & plurimas cùm regiones, tum urbes peragrans, Illyricum ferme totum Christi dogmatum pietate replevit. Quo sanè tempore innumera mala pro Christi fide passus est, atque sustinuit, multa diversaq; pericula, quæ in epistolis suis commemorat, pro Evangelii promulgatione

τοι πέπαυται τοῦ διώκειν λοιπὸν, καὶ λυμαίνεσθαι [1] τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς· καὶ οὕτως εἰς ἄκρον εὐσεβείας ζῆλον μετατεθεὶς, ὥστε τοὺς τῆς [2] εὐσεβείας μαθητὰς, εἴ ποτε συνέβη αὐτὸν ἀπολειφθῆναι, διὰ γραμμάτων ἐβεβαίου, ἵνα μὴ μόνον [3] τὴν διὰ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ τὴν [4] ἐκ τῶν λόγων εἰς τὸ μετέπειτα κτήσονται διδασκαλίαν, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὀχυρωθέντες, ἄσειστον [5] τῆς εὐσεβείας ἔρυμα ἐν τῇ ψυχῇ περιφέροιεν. μετὰ δὲ χρόνον τινὰ εἰς Ἱερουσαλὴμ [6] πάλιν ὁ Παῦλος [7] ἐκτρέχει, ὀψόμενος τὸν Πέτρον, ἔνθα δὴ καὶ διαιροῦνται πρὸς ἀλλήλους ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν μερίδα Παῦλος λαβὼν, ὡς δὴ τοῦ Πέτρου τὸ Ἰουδαϊκὸν διδάσκειν λαχόντος, πολλὰς μὲν πόλεις, πολλὰς δὲ χώρας περινόστησεν, [8] μικροῦ δὲ τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν τῶν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας δογμάτων ἐνέπλησε. μυρία γοῦν [9] πάνδεινα παθὼν, καὶ ὑποστὰς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν [10] πίστεως, τλὰς δὲ πολλοὺς καὶ διαφόρους κινδύνους, ὅσους αὐτὸς ἀναγράφεται, ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τοὺς ὅλους [11] αὐτὸς νικήσας, καὶ

1 Vaticanus cod. num. 367. τοὺς Χριστοῦ ἐκδιώκοντας, καὶ οὕτως ἀθρόον εἰς ἄκρον, Lollinianus, τοῖς Χριστοῦ ἐκδιώκοντας, καὶ οὕτως ἀθρόον.

2 Vaticanus cod. num. 367. Lollinianus, & Oecumenius, τῆς ἀληθείας.

3 Bœclerianus codex, & Vaticanus num. 761. τὴν ἐκ τῶν ἔργων.

4 Lollinianus, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐκ τῶν λόγων.

5 Vaticanus cod. num. 367. & Lollinianus, τὸ τῆς εὐσεβείας ἔρεισμα.

6 Adverbium πάλιν non est in Lolliniano.

7 Vaticanus num. 363. ἀνατρέχει.

8 Lollinianus, μικροῦ δὴ.

9 Cryptoferratensis, δεινά.

10 Vaticanus num. 367. & Oecumenius, πίστεως πολλούς τε, καὶ διαφόρους.

11 Vaticani tres codd. cum Bœcleriano, & Oecumenio, αὐτοὺς.

καὶ ἐξαγωνισάμενος τῇ πίστει. [2] εἰς ἔτι γὰρ τότε ἤθελε Παῦλον [3] ὁ Θεὸς, καὶ ἡ ἄρρητος τοῦ Κυρίου βουλὴ, καὶ ἡ προθεσμία αὐτοῦ, τοῦτον κατεῖχε μετὰ ἀνθρώπων διάγειν, εἰς ὅτε τὸ Εὐαγγέλιον ἅπασι τοῖς ἔθνεσι κηρύξει. ὀψὲ δέ που τῆς ὥρας, αὖθις ὁ Παῦλος [4] ἐπάνεισιν εἰς Ἱεροσόλυμα, τοὺς ἐκεῖσε ἁγίους [5] ἐπισκεψόμενος, καὶ τοῖς πτωχοῖς ἐπικουρήσων. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ στάσις [6] κατειλήφει τις τὴν πόλιν, καὶ ὁ δῆμος ἦν ἐν θορύβῳ πολλῷ, Ἰουδαίων [7] ταραττόντων τὸ κοινόν. δεινὸν γὰρ καὶ [8] βαρὺ ἡγήσαντο κατήγορον ἔχειν τὸν πάλαι προστάτην, καὶ κοινωνὸν αὐτῶν τῆς μανίας, καὶ [9] ἀποκτείνειν αὐτὸν [10] ἔσπευδον, ἀλλ' εὐθὺς ὁ χιλίαρχος Λυσίας τοῦτον ἐξαιρεῖται, καὶ μετὰ στρατιωτικῆς βοηθείας [11] εἰς τὴν Καισάρειαν [12] εἰς τὸν ἡγούμενον ἐκπέμπει. συνειλάμβανον οὖν αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸν Ἐθνάρχην ἦγον, Φῆλιξ [13] ἦν ὄνομα αὐτῷ, αἰσθόμενος δὲ συσκευήν τινα κατ' αὐτοῦ γινομένην ὑπὸ Ἰουδαίων ὁ Παῦλος, εὐθὺς

gatione subiens, eaque omnia fide vincens ac superans; Deus enim Pauli operâ juxta ineffabile ejus consilium, atque decretum, adhuc uti volebat, & propterea ipsum periculis subtractum, in humanis esse permisit, donec evangelium omnibus Gentibus prædicaret. Verùm appropinquante mortis horâ, Paulus Hierosolymam rursus revertitur, ut Sanctos, qui ibidem agebant, inviseret, egenisque auxilium ferret. Interim autem seditio quædam in eâ civitate facta est, populusq; vehemẽter tumultuabatur, Judæis plebẽ concitantibus. Durum enim ac grave ipsis videbatur, ab eo accusari, qui eorum olim insaniæ particeps, atque defensor extiterat, eumque occidere festinabant. Verùm Lysias Tribunus eum statim plebis furori subtractum, cum militari manu Cæsaream ad Præsidem mittit. Apprehensus itaque Paulus ad Gentis Præfectum, qui Felix

1 In Regio Alexandrino, Cryptoferratensi, duobus Vaticanis, & apud Oecumenium, ἐξαγωνισάμενος. Ita etiam Bœclerianus, qui insuper habet in margine, παραγωνισάμενος.

2 Vaticanus cod. num. 367. εἰς ὅτε γὰρ τότε. Lollinianus, εἰς ὅτε γὰρ ἤθελεν.

3 In Lolliniano, & apud Oecumenium: scribitur, ὁ Θεὸς καὶ ἡ προθεσμία αὐτοῦ. In Vaticano cod. num. 761. & in Bœcleriano, ὁ Θεὸς, καὶ ἡ προμήθεια αὐτοῦ.

4 Lollin. Παῦλος, ὁ πανάγιος, αὖθις ἐν.

5 Lollinianus, ἐπισκεψάμενος. Ita etiam Vaticanus cod. num. 363.

6 Vaticanus cod. num. 363. κατείληφε τὴν πόλιν. Alter n. 761. κατειλήφει τὴν πόλιν.

7 Lollinianus, ἐνταραττόντων.

8 Vaticanus cod. num. 761. & Bœclerianus, βαρύ.

9 Ita etiam Cryptoferratensis, alii omnes codd. & Oecumenius, κτείνειν.

10 Vaticanus cod. n. 761. & Bœclerianus, ἐπέσπευδον, Oecumenius, ἐσπούδαζον.

11 Vaticanus cod. nu. 363. εἰς τὴν Καισάρειαν πέμπει. συνειλάμβανον.

12 In Vaticano cod. nu. 761. Regio-Alexandrino, Lolliniano, & Cryptoferratensi, ὡς, pro εἰς. In Vaticano nu. 367. πρὸς, Oecumenius, πρὸς τὸν ἡγέμονα.

13 In Cryptoferratensi deest, ἦν.

Felix vocabatur, adducitur, cùmque insidias quasdam sibi à Judæis strui sensisset, statim ad tribunal stans, Cæsarem appellat, & confestim è tribunali dimittitur, eoque pacto comparatæ eidem insidiæ in irritum ceciderunt. Mox autem à Magistratibus Romam ad Cæsarem mittitur, ubi cùm non minora certamina subiisset, & pro consequendis eorundem præmiis multùm laborasset, tandem pro veritatis dogmatum defensione vitam amisit, meliùs esse ratus cum Christo conversari, quàm hac fragili, & mortali vitâ frui. Nam paulò post Cæsar Nero, Paulum volens ex hac vitâ expellere, veram ipsi vitam, eoque dignam nomine, largitus est, cælique civem fecit, quem terrenâ conversatione privavit. Cùm itaque ibi bonum certamen, ut ejus verbis utar, certasset Paulus, victricibus sacrorum Christi Martyrum coronis decoratus est. Romani autem hujus reliquias in pulcherrimis, regiisq; Eccle-

εὐθὺς ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπιβοᾶται τὸν Καίσαρα. καὶ [1] ἀνεῖται μὲν τέως τοῦ [2] κριτηρίου, ἀργεῖ δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις μελετωμένη ἐπιβουλή, καὶ λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐκπέμπεται πρὸς Καίσαρα, κἀκεῖσε τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας [3] ἐπιδεξάμενος, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἄθλων πονέσας, τέλος καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐξίστη, βελτίονα εἶναι κρίνας τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν, τῆς θνητῆς ταύτης, καὶ [4] ἐπικήρου ζωῆς. μικρὸν γὰρ ὕστερον Καῖσαρ ὁ Νέρων, βουληθεὶς αὐτὸν τῆς ζωῆς ταύτης ἐξαγαγεῖν, τὴν ἀληθινὴν αὐτῷ, καὶ ὄντως ζωὴν [5] ἐχαρίσατο, καὶ καθιστᾷ οὐρανῶν [6] πολίτην, ὃν τῆς γῆς [7] ἀπεστέρει. αὐτόθι οὖν ὁ μακάριος Παῦλος τὸν καλὸν ἀγῶνα [8] ἠγωνισμένος, ὥς φησιν αὐτὸς, τῷ τῶν ἱερονικῶν Χριστοῦ Μαρτύρων στεφάνῳ [9] κατεκοσμήθη. Ῥωμαῖοι δὲ περικαλλέσιν οἴκοις, καὶ βασιλείοις τούτου λείψανα καθείρξαντες

1 In Vaticano cod. num. 761, & apud Oecumenium, ἀνίεται.
2 In Bœcleriano, δικαστηρίου.
3 Oecumenius, ὑποδεξάμενος.
4 Lollinianus, ἐπικήρου.
5 Lollinianus, Bœclerianus, & Vatic. num. 761. ἐχαρίζετο.
6 Vaticanus cod. num. 761. Bœclerianus, & Oecumenius, κληρονόμον, Cryptoferrat. & Vaticanus, num. 363. οὐρανοῦ πολίτην. Sed in altero Vaticano nu. 367. οὐρανοῦ πολίτην. αὐτόθι οὖν.
7 In Vaticano num. 761. ἀπεστέρησε. Ita etiam Oecumenius, qui statim subjungit peregrinationes Pauli Apostoli, quas suprà edidimus pag. 425. iisque absolutis, subdit quæ hic habentur de S. Pauli martyrio, & de epistolis ab eodem conscriptis usque ad illa verba, διήγησις πολιτείας. Eadem habentur in Vaticano cod. num. 761. atque etiam subjuncta reperiuntur modò memoratis S. Pauli peregrinationibus in Erasmianâ novi Testamenti editione, ante Apostolorum Acta. Cætera usque ad finem hujus capitis, tam apud Oecumenium, quàm apud Erasmum omittuntur.
8 Duo Vaticani codd. & Lollinianus, ἀγωνισάμενος.
9 Iidem codd. & Bœclerianus, κατεκοσμεῖτο.

τες [1] ἐπέτειον. αὐτοῦ μνήμης ἡμέραν πανηγυρίζουσι, [2] τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίων, πέμπτῃ Πανέμου μηνὸς, τοῦτο τὸ μαρτύριον ἑορτάζοντες.

II. Πολλὰς δὲ καὶ πρὸ τούτου ἤδη παραινέσεις ὑπὲρ τοῦ βίου, καὶ ἀρετῆς ὁ μακάριος ἐποιήσατο, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσατο Παῦλος ὁ ἀπόστολος. [3] ἔτι δὲ καὶ ὅλως διὰ τῆς ὑφῆς τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν τούτων, [4] τὴν ὅλην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείαν. [5] Περιέχει [6] οὖν ἡ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ κατήχησιν εἰς Χριστὸν, καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἐκ φυσικῶν λογισμῶν [7] ἀποδείξεως, [8] διὸ πρώτη τέτακται. οἷα δὴ πρὸς ἀρχὴν ἔχοντας εἰς θεοσέβειαν γραφεῖσα.

Δευ-

Ecclesiis collocantes, annuâ commemoratione institutâ, ejus martyrium solemni festivitate celebrant [2] III. Cal. Julias, quæ est quinta Panemi mensis.

II. Multoties autem Paulus Apostolus ante ejus obitum fideles ad capessendas virtutes, vitamque rectè instituendam hortatus fuerat; multa etiam de his, quæ hominibus agenda sunt, tradiderat; quin & per quatuordecim harum epistolarum contextum, cuncta rectè vivendi precepta luculenter exposuit. [5] Continet itaque epistola ad Romanos catechesim ad Christianam fidem, quam naturalibus potissimùm rationibus demonstrat, & propterea primum inter omnes epistolas locum habet, ut pote quæ ad eos, qui pietatis principatum tenebant, scripta fuerit.

Se-

1 Vaticanus cod. num. 363. ἐτήσιον.

2 Vatic. cod. n. 761. τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίων Πολλὰς δὲ, &c. At in Bœcleriano cod. legitur, τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν ἰουλίων, πέμπτῃ πανέμου μηνὸς, ὄντος τοῦ νόμου μηνὸς τοῦτο τὸ μαρτύριον ἑορτάζοντες. Melius in Lolliniano, τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν ἰουλίων, ὄντος τοῦ λώου μηνὸς, τοῦτο τὸ μαρτύριον ἑορτάζοντες, unde patet, corruptam hoc loco esse Erasmi editionem, in qua legitur, ὄντος τῶν ὅλων νυνὶ τοῦτο μαρτύριον ἑορτάζοντες. Hinc autem apparet codicem Lollinianum in alicujus Asiaticæ Ecclesiæ usum scriptum fuisse; nam Asiani mensem Loum die 24. Junii incohabant, ut videre est in eorum anni diagrammate, quod Usserius edidit, & maximum Italiæ nostræ, Sacræque Purpuræ decus Henricus S. R. E. Cardinalis Norisius in tractatu de epochis Urbium Syriæ cap. 2. pag. 18. novis observationibus illustravit. Syriæ quippe populi, quamvis nominibus mensium Syro Macedonum uterentur, attamen solaris Ægyptiorum anni typum admiserant, ut idem Doctissimus Cardinalis latè probat dissertatione quinta ejusdem operis cap. 2. Præterea hinc quòque colligitur alios codices in quibus quinta Panemi dies cum Epiphi quintâ conjungitur, in Syriæ Ecclesiarum usum exaratos olim fuisse.

3 Erasmus, ἔτι δὲ ὅλως καὶ. In Vaticano num. 367. deest, καὶ.

4 Vaticanus cod. n. 363. τὴν ὅλοις.

5 Quæ sequuntur usque ad cap. 3. hujus præfationis non habentur in Vatic. nu. 761. nec apud Oecumenium. At verò primam de epistola ad Romanos periochen Oecumenius ejusdem epistolæ argumento, paucis mutatis verbis, inseruit, eaque etiam prefigitur argumento epistolæ ad Romanos in Complutensi Bibliorum editione.

6 In Vaticano num. 367. γὰρ. In Lolliniano, γοῦν.

7 Bœclerianus, ἐπιδείξεως.

8 Idem codex, & Vatic. n. 367. & Lollinianus, διὸ καὶ πρώτη τέτακται. In Complutensi Bibliorum editione, διὸ ἡ προτέτακται.

Secunda est ordine epistola ad Corinthios, viros quidem jam tum fideles, sed qui indignam eâ, quam profitebantur, fide vitam ducebant; quapropter ipsos acriter increpat, cùmque ejus minis perterriti, ad bonam frugem reversi essent, aliā rursus in eandem rationem epistolam scribit, qua ipsis ad corrigenda ulteriùs, atque emendanda, quæ malè egerant, animos addit, atque minatur, seque ad ipsos venturum disertis verbis annuntiat.

Post hasce sequitur quarta ad Galatas epistola, adversùs eos scripta, qui in judaismū propendebant, hos autem, post ejus falsitatem demonstratam, valere quodammodo jubens,
Galat. 6.17. ait, *De cætero nemo mihi molestus sit, ego enim st gmata Domini Jesu in corpore meo porto.*

Quinto loco ponitur epistola ad Ephesios constantes susceptæ fidei cultores, in cujus exordio, similiter ac in epistolâ ad Romanos, fidei mysteriū exponit, utriq; autem famâ tantum eidē noti erant; & hæ epistolę, secus atq; alię, prima catechumenorum rudimenta sunt, & introductiones ad fidem.

Δευτέρα δὲ ταύτης ἡ πρὸς Κορινθίους [1] ἐστὶν ἀνθρώπους πιστεύσαντας μὲν ἤδη, τῆς δὲ πίστεως [2] ἀναστρέφοντας οὐκ ἀξίως, ἐφ᾽ ᾧ καὶ μάλιστα τούτοις ἐπιμέμφεται· καὶ πρὸς τὴν [3] ἐπίπληξιν [4] μεταβαλλομένοις αὖθις ἑτέραν ἐπιστέλλει [5] τοῦτο αὐτὸ [6] σημαίνουσαν, δι᾽ ἧς ἐπιστηρίζει [7] τούτους πρὸς ἐπανόρθωσιν, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παρουσίαν [8] ἐπαγγελλόμενος, καὶ ἀπειλῶν.

Ἐπὶ ταύταις ἡ πρὸς Γαλάτας τετάρτη τέτακται, κατὰ τῶν εἰς ἰουδαϊσμὸν ἀποκλινάντων γραφεῖσα· οἷς μετ᾽ ἀπόδειξιν ὥσπερ ἀποτάσσεται, λέγων, τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω, ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα [9] τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.

[10] Πέμπτη ἡ πρὸς Ἐφεσίους κεῖται, πιστοὺς ἀνθρώπους, καὶ παραμένοντας, ἧς ἐν τῇ προγραφῇ τὸ μυστήριον ἐκτίθεται, παραπλησίως τῇ πρὸς Ῥωμαίους· ἀμφοτέροις δὲ ἐξ ἀκοῆς [11] γνωρίμοις. καὶ εἰσὶν αὗται πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀρχαὶ κατηχουμένων, καὶ πιστῶν εἰσαγωγαί.

Sexto

1 Vaticanus num. 367. & Lollinianus, φρότη ἐστὶν.
2 Vaticanus num. 367. ἀναστρεφομένους. Lollinianus, οὐκ ἀναστρεφομένους ἀξίως.
3 Lollinianus, & Vatic. n. 367. ἐπίδειξιν.
4 Ita Bœclerianus, alii omnes, μεταβαλλόμενος.
5 Vaticanus num. 367. τούτοις τοῦτ᾽ αὐτὸ σημαίνουσαν. Lollinianus, μεταβαλλόμενος ἑτέραν ἐπιστέλλει τούτοις αὖθις σημαίνουσαν.
6 Cryptoferratensis, σημαίνουσαν.
7 In Bœcleriano non est, τούτους.
8 Vaticanus num. 363. προεπαγγελλόμενος. In altero Vaticano, in Bœcleriano, & Lolliniano, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς, ἤ.
9 Vaticanus num. 367. τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ. Alter Vaticanus, τοῦ Ἰησοῦ βαστάζω.
10 In Vaticano n. 367. in Lolliniano, & Bœcleriano, πέμπτη δὲ ἡ.
11 In Bœcleriano, γνώριμος.

Ἕκτη [1] τέτακται ἡ πρὸς Φιλιππησίους, κατὰ προσαύξησιν πιστοῖς ὁμοῦ, καὶ [2] καρποφόροις, οἷς καὶ μαρτυρῶν τὰ κάλλιστα παρὼν ἐγνωκέναι, προτρέπεται καὶ [3] ἀπόντος μάλιστα προσθεῖναι. ἀντιδιαστέλλεται δὲ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῖς Κορινθίοις· τοῖς μὲν γὰρ ἔλεγε, μιμηταί μου γίνεσθε, τοῖς δὲ Φιλιππησίοις συμμιμηταί μου γίνεσθε· ἀλλὰ καὶ [4] στέφανον αὐτοὺς, καὶ χαρὰν ὀνομάζει· τοσοῦτον οὗτοι [5] διαλλάττουσι Κορινθίων.

Ἑξῆς δέ ἐστιν ἡ πρὸς Κολασσαεῖς γραφεῖσα, πρὸς οὐκ ἐγνωσμένους κατὰ σάρκα, [6] πιστοὺς δὲ καὶ βεβαίους. οὓς καὶ προκόπτοντας παρατηρεῖν κελεύει τὰς ἐκ φιλοσοφίας ἀπάτας, καὶ ταῖς ἰουδαϊκαῖς παρατηρήσεσι μὴ προσέχειν. εἶναι γὰρ οὐ καθαρὰν θρησκείαν, ἀλλ᾿ ἀφειδίαν σώματος, [7] οὓς καὶ τὰς δυνάμεις τῶν ἐπιστολῶν κρίνειν κελεύει. γράφει δὲ καὶ Ἀρχίππῳ παραγγεῖλαι τούτων [8] αὐτοῖς τὴν προσοχήν.

Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας αἱ πρὸς Θεσσαλονικεῖς εἰκότως [9] ἐγράφησαν ἐπι-

Sexto autem loco, habitâ ratione majoris eorum perfectionis, ad quos epiſtolæ ſcriptæ ſunt, ponitur epiſtola ad Philippenſes, qui non ſolùm Chriſti fidem amplectebantur, ſed inſuper pietatis fructus ferebāt. Teſtatur autem ſe egregiam eorum pietatem coram cognoviſſe, ſimulque hortatur, ut quibus præditi erant, virtutibus maximum, ſe abſente, cumulum addant. Porrò longè diverſa eſt hæc epiſtola ab eâ, quam ad Corinthios ſcripſit; 1. Cor. 11. 1. nam ad hos quidem ait, *Imitatores mei eſtote*. Ad Philippenſes verò, *Simul imitatores mei* Philip. 3. 17. & 4. 1. *eſtote*: quin & coronam ſuam, & gaudium ſuum ipſos vocat, tantùm iſti à Corinthiis diſcrepabant.

Sequitur epiſtola ad Coloſſenſes, quos ſecundùm carnem non cognoverat, ſed in ſuſceptâ ſemel fide conſtantes erant; quos in virtute quotidie proficientes, jubet à Philoſophorum fallaciis cavere, & Judæorum tranſgreſſionibus non attendere; neq; enim eorum religionem ſynceram eſſe, ſed tantùm corpori non parcere. Jubet præterea, ut epiſtolarum ſuarum ſenſus perpendant, & ut Archippum moneant, ne his ipſis ſedulò attendere negligat.

Poſt memoratas epiſtolas aliæ duo ad Theſſalonicenſes haud imme-

1 In Bœcl. Loll. & Vat. n. 367. ἕκτη δέ ἐστι.
2 In Vaticano n. 363. ἀκαρποφόροις.
3 In Regio-Alexandrino, Cryptoferratenſi, & Vaticano n. 363. ἀπόντας.
4 Bœclerianus, & Lollinianus, στέφανον αὐτῶν, καὶ χαρὰν αὐτοὺς ὀνομάζει.
5 Bœclerianus, διαλάμπουσι.
6 Lollinianus, πιστοὺς γὰρ βεβαίους. Vatic. n. 367. πιστοὺς δὲ βεβαίους.
7 Vaticanus num. 367. οὕτως καὶ.
8 Vatic. num. 363. & Lollinian. αὐτῶν.
9 Vat. n. 367. Bœcl. & Loll. ἐνεγράφησαν.

immeritò descriptę sunt, In quarum primâ quidem eos laudat, quòd semper proficientes, usq; adeo de fidei veritate ipsis persuasum esset, ut in tribulationibus quoque egregium eorum constantiæ specimen præbuissent. Eos autem comparat Judæis ad fidem conversis, dicens ipsos æquè, ac illos à gentilibus suis injurias pati. Cæterum hos coronam gloriæ suæ, & gaudiũ vocat, & in tribulationibus consolatur.

Post hanc epistolam alias ad eosdem literas scribit, in quibus de singulari eorum profectu, deque constantiâ, quam in tribulationibus præ se ferebant, amplissimum testimonium perhibet, ac præterea de hujus seculi consummatione, & de curâ, quam, ut sibi ab improbis caveant, adhibere debent, eos edocet.

Sequitur epistola ad Hæbræos, quorum imitatores esse dicit memoratos modò Thessalonicenses; in hac autem tractat de judaicæ fidei mysteriis, deque eorundem mutatione, juxta Prophetarum prædictionem, in Christo factâ. Et hìc desinunt Pauli epistolæ, juxta majorem, minoremque profectum singularum gentium, ad quas scriptæ sunt, in hunc ordinem digestæ.

ἐπιστολαὶ δύο, ὧν ἡ μὲν ἔπαινον περιέχει αὐτῶν εὐπειθείας ἐκ προσαυξήσεως, ἄχρι καὶ [1] θλίψεων πεῖραν ἐσχηκότων. οὓς καὶ παραβάλλει τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ [2] πεπιστευκόσι, τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν πεπονθέναι λέγων, καθάπερ κἀκείνους. τύπους δὲ καὶ στέφανον τῆς [3] αὐτοῦ καυχήσεως, καὶ χαρὰν ὀνομάζει, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῖς πάθεσι παρακαλεῖ.

Καὶ μετὰ [4] ταύτην ἑτέραν πρὸς τοὺς αὐτοὺς γράφει, ἡ περιέχει τῆς τούτων προσαυξήσεως μαρτυρίαν, καὶ τῆς ὑπομονῆς, ἧς ἔχουσι περὶ τὰς θλίψεις· καὶ περὶ τῆς συντελείας τοῦδε τοῦ αἰῶνος διδασκαλίαν, [5] καὶ περὶ προσοχῆς εἰς ἀναστροφήν.

Ἡ [6] δὲ πρὸς Ἑβραίους μετὰ ταύτας, ὧν ἔφησεν [7] εἶναι μιμητὰς τοὺς προειρημένους· ἡ περιέχει περί τε ἰουδαϊκῶν μυστηρίων, καὶ τὴν ἐκ τούτων μετάθεσιν εἰς Χριστὸν, προκατηγγελμένην ὑπὸ τῶν Προφητῶν. [8] ἐνταῦθα περικλείουσι τὴν κατὰ τὸν λαὸν ἰδιωτικὴν αὔξησιν αἱ ἐπιστολαί.

Με-

Has

1 In Vaticanus cod. n.363. ἐκλίψεως.
2 Lollinianus, πιστεύουσι.
3 Boeclerianus, ἑαυτοῦ.
4 Lollinianus, ταῦτα.
5 Vaticanus n.367. ἢ προσοχὴν εἰς ἀναστροφήν, Lollinianus, καὶ περὶ προσοχῆς. Ἥ τε πρὸς. sine illis verbis, εἰς ἀναστροφήν.
6 Vaticanus cod. nu. 367. Boeclerianus, & Lollinianus, Ἥ τε πρὸς.
7 Malè Lollinianus, εἶναι μετὰ τοὺς προειρημένους.
8 Boeclerianus, ἔνθα.

[1] Μετὰ ταύτας αἱ πρὸς Τιμόθεον [2] ἐτάχθησαν ἐπιστολαὶ δύο. ὧν ἡ μὲν πρώτη περιέχει διδασκάλων προσοχὴν, καὶ Ἐκκλησίας [3] τάξιν, καὶ ὃν χρὴ τρόπον ἄρχειν τε, καὶ διατάσσεσθαι.

Καὶ ἡ δευτέρα δὲ ἡ πρὸς τὸν αὐτὸν γραφεῖσα, περιέχει κατὰ προσαύξησιν ἔπαινον [4] τῆς ἐν αὐτῷ πίστεως προγονικῆς, ὥσπερ ἐκ μάμμης, καὶ μητρὸς εἰς αὐτὸν ἐλθούσης, ἐν ταυτῷ δὲ ἑξῆς καὶ τῶν συνόντων αὐτῷ ἐν Ἀσίᾳ κατηγορεῖ, διακρίνων ὥσπερ τοὺς [5] ὀλιγοπίστους, μόνῳ τε Ὀνησιφόρῳ σπουδὴν πλείστην μαρτυρεῖ. [6] αὐτόν τε Τιμόθεον προτρέπεται τῶν βιωτικῶν πραγμάτων ἑαυτὸν [7] ἀλλοτριοῦν, [8] καὶ ὑπομιμνήσκει δὲ, καὶ [9] μαρτύρεται, τοῦ κηρύγματος χάριν· προιπαινέσας [10] δὲ τὰ δέοντα, ὕστερον καὶ περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν [11] διεξοδικοῦ τέλους ἐπιστέλλει, προειπὼν περὶ τοῦ τῆς [12] αἱρεσιωτῶν ἐπαναστάσεως, καὶ ὡς οὐ δεῖ ξενίζεσθαι. πολλῶν δὲ τὸν τρόπον ἐκθέμενος, πρὸς αὐτὸν ἥκειν κελεύει τάχα δι' ἂν δύναιτο [13] τοῦτον, καὶ πρὸς

Has epistolas aliæ duæ ad Timotheum excipiunt, in quarum primâ agitur de his, quibus fidei Magistri debent attendere, & de ordine in Ecclesiâ servando, deque subditorum, & præpositorum officiis.

Altera autem ad eundem epistola, consueto crescendi ordine servato, laudem continet ipsius fidei à majoribus acceptæ, ut pote quæ ex avâ, & matre in ipsum derivata fuerit: & mox fideles omnes, qui cum Timotheo in Asiâ erant, accusans, modicæ quodammodo fidei notam ipsis inurit, solumque Onesimum sui studiosissimum fuisse testatur. Timotheum quoque ipsum hortatur, admonet, atque obtestatur, ut se negotiis secularibus non implicet, quò meliùs prædicationi incũbere valeat; cùmque ipsum laudibus, ut par erat, ornasset, ac de hæreticorum exortu, de quo minimè mirandum esse dicit, varia præfatus esset, mox ipsum de suo vitæ exitu certiorem facit. Denique post descriptos multorum hæreticorum mores, Timo-

1 Vaticanus cod. num. 363. Μετὰ δὲ ταύτας. Boeclerianus, Μετὰ γὰρ. At Lollinianus, & alter Vaticanus nu. 367. Μετὰ γὰρ τὰς εἰρημένας αἱ πρὸς.
2 Lollinianus, ἐγράφησαν.
3 Vaticanus cod. nu. 363. διάταξιν.
4 Idem codex, τῆς ἑαυτοῦ πίστεως.
5 Regio-Alexandrinus, Cryptoferratensis, & Vaticanus n. 363. [illegible].
6 Vaticanus n. 363. αὐτὸν δὲ Τιμ.
7 Boeclerianus, ἀπαλλοτριοῦν.
8 In duobus Vaticanis deest ϗ. Mox in Boecleriano, & Lolliniano, deest δὲ.
9 Vaticanus nu. 367. Boeclerianus, & Lollinianus, διαμαρτύρεται.
10 Lollinianus non habet, δὲ, Vaticanus n. 367. malè, τὰ ὄντα, pro τὰ δέοντα.
11 Boeclerianus, διεξόδου.
12 Regio-Alexandrinus, duo Vaticani, & Cryptoferratensis, αἱρέσεων.
13 Lego τοῦτον, licet in omnibus scriptis codd. sit τοῦτο; neque enim hujus loci sensus aliter sibi constare posse videtur.

Timotheum ad se citò venire jubet, fortasse ut ipsum, antequam moreretur, aspicere posset, quod clarè designavit, dum inquit, *Delibor jam, & tempus resolutionis meæ instat*.

In epistolâ autem ad Titum, quales oportet esse Clericos, & quinam in Ecclesiâ ordo servandus sit, accuratè describit.

In epistolâ deniq; ad Philemonem, de servo Onesimo, qui in Christum crediderat, agitur, qui cũ primum Philemoni inutilis esset, postea frugi factus, libertatem, intercedente Apostolo, consequi meruit. Quinimo & Christi Martyr factus est Romæ, quum sub Tertullo Urbis Præfecto, latâ adversùs ipsũ mortis sententiâ, fractis cruribus martyrium consummavit.

Et hoc quidem pacto quatuordecim Pauli epistolarum liber omne diversorum vitæ institutorum genus continet, eo utique ordine dispositus, ut à minùs perfectis incipiens, ad præstantiores, atque excellentiores progrediatur. Verùm hæc quidem summatim de omnibus Pauli epistolis hactenus à nobis dicta sint: deinceps verò unicuique epistolæ compendiosam capitulorum seriem præfigemus à sapientissimo quodam, & Christi amantissimo [8] Patre nostro elucubratam. Sed & nos

totius

πρὸς τὸ τέλος ὁρᾶν τῆς αὐτοῦ συμπληρώσεως, ὅπερ ἔδειξεν εἰπών, σπένδομαι ἤδη, καὶ ὁ καιρὸς [1] τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφέστηκεν.

Ἡ δὲ πρὸς Τίτον, ὁποίους [2] τινὰς εἶναι κληρικοὺς διαγράφει, καὶ διάταξιν Ἐκκλησίας.

Ἡ δὲ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴ γέγραπται περὶ πιστοῦ οἰκέτου Ὀνησίμου. ὃς τὸ πρῶτον ἀχρεῖος [3] ὤν, μεταβαλλόμενός τε, ἐλευθερίας [4] ἀξιοῦται πρεσβεύσαντος τοῦ Ἀποστόλου· ἀλλὰ δὴ καὶ μάρτυς Χριστοῦ γεγένηται ἐν τῇ Ῥωμαίων [5] πόλει ἐπὶ Τερτύλλου [6] τὸ τηνικαῦτα τὴν ἔπαρχον ἐξουσίαν διέποντος, τῇ τῶν σκελῶν κλάσει τὴν ψῆφον ὑπομείνας τοῦ μαρτυρίου.

Οὕτως [7] ἡ πᾶσα βίβλος περιέχει παντοῖον εἶδος πολιτειῶν καὶ προσαύξησιν. καὶ τὰ μὲν κατ' ἐπιτομὴν παρ' ἡμῶν εἰρήσθω περὶ αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον· καθ' ἑκάστην δὲ συντόμως ἐπιστολὴν ἐν τοῖς ἑξῆς προτάξομεν τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν, ἑνὶ τῶν σοφωτάτων [8] τινὶ, καὶ φιλοχρίστῳ πατέρων ἡμῶν [9] πεπονημένην.

οὐ μὴν

1 Vaticani duo, τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως.
2 Lego, τινὰς εἶναι χοακληρικοὺς,
3 Unus è Vaticanis ὤν.
4 Lollinianus καταξιοῦται.
5 Vaticanus n. 363. μεγαλοπόλει.
6 Bœclerianus, τοῦ τηνικαῦτα. Lollinianus, τοῦ τὰ τηνικαῦτα.
7 Bœclerianus codex, ὅδε.
8 Vaticanus num. 363. & Cryptoferratensis, τινὶ φιλοχρίστων. de hoc autem Patre Vide nostram ad hunc tomum præfationẽ.
9 Lollinianus, πεπονημένην.

ὑμῖν ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀναγνώσεων ἀκριβεστάτην τομήν, [1]τήν τε τῶν θείων μαρτυριῶν εὐαπόδεκτον εὕρεσιν ἡμεῖς τεχνολογήσαντες [2]ἀνεκεφαλαιωσάμεθα, ἐπιπορευόμενοι τῇ τῆς ὑφῆς ἀναγνώσει· ἐκθησόμεθα δὲ [3]οὖν ταύτην εὐθὺς μετὰ τόνδε τὸν πρόλογον.

III. [4]Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην, ἐν βραχεῖ καὶ τὸν χρόνον [5]ἐπισημειώσασθαι τοῦ κηρύγματος Παύλου ἐκ τῶν χρονικῶν κανόνων Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου τὴν ἀνακεφαλαίωσιν ποιούμενος. [6]ἔνθα δὴ τὴν βίβλον μετὰ χεῖρας εἰληφώς, καὶ ταύτην ἀναπτύξας, εὑρίσκω τὸ πάθος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, [7]ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος γεγενημένον, καὶ τὴν τριήμερον δὲ εὐθὺς ἀνάστασιν, καὶ πάλιν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ. καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας εἶδον ἐκεῖ προχειριζομένους τοὺς Ἀποστόλους εἰς διακονίαν τὸν [8]αὐτοφερώνυμον Στέφανον, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. καὶ μετέπειτα στάσιν [9]Ἰουδαίων πλείστην

totius libri textum percurrentes, eundem in plures lectiones divisimus, & locorum, qui ex aliis sacræ Scripturæ libris in singulis Pauli epistolis laudantur, non rejiciendum fortasse catalogum, ut facilè inveniri possint, accuratè texuimus, & huic prologo subjecimus.

III. [4]Necessarium autem censui, ut ex canonibus chronicis Eusebii Pamphili in epitomen redactis, tempus prædicationis D. Pauli brevibus designarem; ubi certè, libro in manus sumpto, eoque aperto, passionem Christi, ejusq; post tres dies resurrectionem, & mox in cælos assumptionem, decimo octavo Tiberii Cæsaris anno accidisse comperio. Præterea in eodem libro Apostolos post paucos aliquot dies, suo respondentem nomini Stephanum, ejusque socios, in Diaconos elegisse video, & mox ortâ, quemadmodum antea diximus, ingenti Judæorum seditione, eundem Stepha-

1 Vaticanus cod. n. 363. & Cryptoferratensis, τὴν δὲ τῶν θείων μυστηρίων. Regio-Alexandrinus quoque habet τὴν δὲ.

2 Lollinianus, ἀνακεφαλαιωσάμεθα.

3 Vaticanus n. 367. non habet οὖν.

4 Quæ sequuntur usque ad finem hujus prologi, extant etiam in scripto Vaticanæ Bibliothecæ cod. n. 761. & in Complutensi, ac Stephaniana novi Testamenti editione, atque etiam inter Oecumenii opera, in quibus omnibus cum Pauli peregrinationibus suprà editis pag. 425. conjuncta reperiuntur ante epistolas Pauli. Erasmus quoque ea Pauli peregrinationibus attexuit; sed ante Apostolorum acta in suâ novi Testamenti editione collocavit. Quin & pleraque ex hac narratione habentur in fine commentariorû Oecumenii in Acta Apostolorum.

5 Lollinianus, ἐπισημειώσασθαι.

6 Stephanus, ἔνθα δὲ. Ita etiam Complutensis Bibliorum editio.

7 Stephani editio cû Vat. cod. n. 367. addit, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Complutensis ἡμῶν ὑπάτῳ ἐν ἀρχατῳ. Mox in Vaticano num. 363. & Cryptoferratensi γενόμενον.

8 Lollinianus, πυρφερώνυμον: Boeclerianus αὐτῷ φερώνυμον.

9 Vaticanus n. 367. Ἰουδαίων πάλιν πλείστην. Lollinianus Ἰουδαίων καταλαβόντων.

Stephanum, Paulo in ejus necem conspirante, tunc bonum certamen certasse rursus reperio: qui sanè Paulus non multò post Judæorum primates conveniens, ab eisdem literas ad Judæos, qui Damasci degebant, adversùs Christi discipulos accepit; sed cùm illuc pergeret, medio itineris à Deo vocatus fuit, paulò ante finem ejusdem anni. Sanè inchoante decimonono Tiberii Cæsaris anno Christi fidem prædicare cœpisse Paulum, in eâ historia narratur, ac deinceps orbem universum, ut Christi fidem divulgaret, peragrasse, usque ad decimum tertium annum Claudii Cæsaris, Preside tunc Judeæ Felice, coram quo accusatus à Judæis, eorum criminationes repulit; at nihilominus Felix per duos annos Paulum apud Cæsaream in carcere detinuit; in cujus sanè locum succedens Porcius Festus, illico de Apostoli causâ judicium iterū reddere aggressus est, ut maximam hôc facto gratiam apud Judæos iniret. Tunc igitur Pau-

στην καταλαμβάνω, [1] καθὼς ἤδη προείπαμεν, καὶ τὸν [2] Στέφανον ἀγωνιζόμενον ἐκεῖσε, καὶ τὸν Παῦλον συνευδοκοῦντα [3] πάνυ τῷ φόνῳ, ὃς μικρὸν ὕστερον τοῖς ἄρχουσι τῶν Ἰουδαίων παραστὰς, ἐπιστολὰς [4] ἐκομίζετο πρὸς τοὺς ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίους κατὰ τῶν μαθητῶν. κατὰ μέσην δὲ τὴν ὁδὸν ἡ κλῆσις αὐτῷ [5] γεγένηται παρὰ τοῦ Θεοῦ, [6] ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἐκεῖνο. ἐπιλαβομένου [7] δῆτα τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος κατάρξασθαι τὸν Παῦλον τοῦ κηρύγματός φησιν ἡ ἱστορία, καὶ τὴν ἅπασαν οἰκουμένην διαδραμεῖν, εὐαγγελιζόμενον τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, μέχρι τρισκαιδεκάτου ἔτους Κλαυδίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος τότε [8] τῆς Ἰουδαίας Φήλικος, ἐφ' οὗ κατηγορηθεὶς ὑπὸ Ἰουδαίων τὴν ἀπολογίαν ἐποιήσατο Παῦλος· ὃς δὴ τὸν Ἀπόστολον εἰς τὸ κατὰ Καισάρειαν δεσμωτήριον καθεῖρξεν ἐπὶ δυσὶν ἔτεσι· μεθ' ὃν διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν Πόρκιος Φῆστος εὐθὺς ὥρμησεν ἀνακρίνειν τὸν Ἀπόστολον, [9] τοῖς Ἰουδαίοις μεγίστην ἐν τούτῳ χάριν [10] κατατιθέμενος. τότε οὖν ὁ μα-

1 Verba illa, καθὼς ἤδη προείπαμεν rectè omittit Stephanus, & Complutensis Bibliorum editio, cùm præcedentia, in quibus id asserit Euthalius, in illis editionibus non habeantur. In Bœcleriano, & Vaticano n. 761. & apud Erasmum atque Oecumenium προείπομεν. Præterea idem Erasmus, & Oecumenius habent πάλιν καταλαμβάνω, καθὼς &c.

2 Vaticanus n. 367. καὶ τὸν Στέφανον ἐκεῖσε.

3 In Vaticano n. 363. deest, πάνυ.

4 Idem codex, ἐκόμιζε. Complutensis editio ἐπιστολὴν ἐκομίζετο.

5 In Lolliniano, γέγονεν. In Vaticano n. 363. & Cryptoferratensi, γεγένηται παρὰ τῷ Θεῷ.

6 Vaticanus n. 367. μικροῦ προσαναλωθῆναι. Alter Vatic. n. 363. μικρὸν προσαναλωθῆναι.

7 Lollinianus, ἐπιλαβομένου δὲ τοῦ.

8 Vaticanus n. 363. τῶν Ἰουδαίων.

9 Bœclerianus, ἐν τοῖς.

10 Idem codex, κατατιθέμενος· τότε οὖν τότε. Vaticanus codex n. 761. & Complutensis editio, habet etiam bis τότε.

μακάρειος νομίσας οὐκ ἄλλως ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς ἐπιβουλῆς, ἢ Καίσαρα ἐπικαλεσάμενος, ἑστὼς ἐπὶ τοῦ βήματος [1] ἐπεκαλέσατο Καίσαρα, καὶ εἰς Ῥώμην ἐκπέμπεται πρὸς Νέρωνα τὸν Καίσαρα· συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ Ἀρίσταρχος, ὃν καὶ εἰκότως συναιχμάλωτόν που τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαλεῖ, καὶ Λουκᾶς ὁ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων γραφῇ παραδούς. κἀκεῖσε οὖν [2] ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην αὖθις ἐφυλάττετο. ταῦτα γὰρ καὶ μέχρι τούτων ἱστορεῖ Λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος, καὶ τὰ καθεξῆς ἥκιστα τότε γινώσκων, οὐδὲ τὸ μαρτύριον [3] τούτου ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. καταλιπόντες γὰρ αὐτὸν ἐκεῖσε Λουκᾶς τε, καὶ Ἀρίσταρχος ἐξῆλθον. Εὐσέβιος δὲ, τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀκριβῶς διεξεργασάμενος, ἱστόρησεν ἡμῖν καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τούτου καὶ τὸ μαρτύριον. [4] καί φησι τὸν Παῦλον ἄνετον διατρῖψαι, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρύξαι [5] ἐπισημηνάμενος. τότε μὲν οὖν ἐπὶ Νέρωνος ἀπολογησάμενον τὸν Παῦλον [6] αὖθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν λόγος

Paulus, nullam aliam Judæorum inſidias declinandi viam ſibi ſupereſſe ratus, quàm ſi Cæſarem appellaret, ſtans ante Præſidis tribunal, Cæſarem appellavit, & Romam ad Neronem Cæſarem mittitur. Erat autem cum eo & Ariſtarchus, Coloſ. 4. 10.
quem ipſe quodam epiſtolarum loco idcirco captivitatis ſocium appellat, & Lucas quoque, qui Apoſtolorum Acta literis mandavit. Romæ itaque Paulus toto biennio in carcere iterum aſſervatus fuit; nam ad hæc uſque tempora in Apoſtolorum Actis, talia de Paulo Lucas refert, qui illo ferme tempore eundem librum conſcribens, cùm quod futurũ eſſet, tunc minimè compertum haberet, nullam de ejus martyrio mentionem fecit; Lucas enim, & Ariſtarchus, Paulo Romæ relicto, diſceſſerunt. At verò Euſebius res ſubſequentibus temporibus geſtas accuratè deſcribens, in ſecundo Eccleſiaſticæ hiſtoriæ libro ejus quoque martyrium nobis narravit, Paulum libertate donatum fuiſſe dicens, Deique verbum, nemine vetante, palàm prædicaſſe teſtatus. Cùm itaque tunc Paulus cauſam ſuam ſub Nerone dixiſſet, cumque Cæſar à Judæorum calumniis liberaſſet, rurſus

præ-

1 Vaticanus n. 761. Lollinianus, & Bœclerianus, ἐπεκαλεῖτο.

2 Vaticanus n. 367. ἐπὶ τῆς Ῥώμης. Mox non habet, αὖθις.

3 Vaticanus n. 367. Stephanus, & Oecumenius, αὐτοῦ.

4 Oecumenius, ἢ τὸν Παῦλον.

5 Vaticanus n. 761, & Bœclerianus, ἐπισημήνας. Stephanus, ἐπισημηνάμενος, ὅτι τότε.

6 Vaticanus n. 761. & Bœclerianus, ἐνθεῖς.

prædicandi causâ peregre profectus fuisse, perque decem alios annos Evangelium prædicasse dicitur. Verùm cùm ad extremum insaniæ, atque furoris Nero pervenisset, primùm quidem Agrippinam matrem cum amitâ, & Octaviâ uxore, aliisque innumeris, propinquitate generis sibi conjunctis, interfecit; deinde verò generalem adversùs Christianos persecutionem movit, atque ita demum ad Apostolorum quoque necem processit. Vocatum siquidem Paulum, iterum judicio sisti jussit, cum quo & Lucas denuo Romam venit, quo tempore contigit Paulum trigesimo sexto anno à Christi passione martyrio vitam finisse, capite, videlicet, ense amputato. Ab anno igitur Tiberii Cæsaris decimonono, quo Evangelium promulgare cœpit, usque ad annum ejus vicesimum secundum, sunt anni quatuor, [8] & Caji similiter anni quatuor, itemque Claudii anni plus minus quatuordecim, cui succedens Nero, tertiodecimo

[1] λόγος ἔχει στείλασθαι [2] πρὸς Καίσαρας ἀπολυθέντα, καὶ εὐαγγελίσασθαι ἐφ' ἑτέροις δέκα ἔτεσιν. εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ Νέρων ἀφικόμενος, ἀνεῖλεν [3] μὲν Αγριππίναν πρῶτα τὴν [4] ἰδίαν μητέρα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, καὶ Οκταουΐαν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ ἄλλους μυρίους τῷ γένει προσήκοντας. μετέπειτα δὲ καθολικὸν ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ οὕτως [5] ἐπὶ τὰς κατὰ τῶν Αποστόλων ἐπήρθη σφαγάς. μεταστειλάμενος γοῦν τὸν Παῦλον, αὖθις [6] τῷ βήματι παριστᾷ. [7] συνῆλθε δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς αὐτῷ. ἔνθα δὴ συνέβη τὸν Παῦλον τριακοστῷ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τρισκαιδεκάτῳ δὲ Νέρωνος μαρτυρῆσαι, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντα. ἔστι τοίνυν ἀπὸ τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, ἐξ οὗ κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου, ἔτη τέσσαρα, [8] καὶ τὰ Γαΐου δὲ ὡσαύτως ἔτη τέσσαρα, αὖθις δὲ καὶ τὰ Κλαυδίου ἔτη [9] μικρὸν ἐλάττω δεκατέσσαρα. Ὃν διαδεξάμενος Νέρων τρισκαιδεκάτῳ

1 Lollinianus, ὁ λόγος.
2 Vaticanus num. 367. & Stephanus, ὑπὸ Καίσαρος, malè Cryptoferratensis προσκαίρως, & Complutensis editio πρὸς Καίσαρα.
3 In Lolliniano deest, μὲν.
4 Vaticanus n. 761. τὴν ἑαυτοῦ μητέρα.
5 Lollinianus, Bœclerianus, & Vaticanus n. 761. Complutensis editio & Oecumenius ἐπὶ τὰς τῶν Αποστόλων.
6 Regio-Alexandrinus, ἐπὶ τῷ βήματι. Vaticanus n. 363. & Cryptoferratensis ἐπὶ τοῦ βήματος.
7 Vat. n. 761. & Bœclerianus, συνῆν.
8 Malè in Regio Alexandrino scribitur, ἔτη τέσσαρα· αὖθις δὲ καὶ τὰ Κλαυδίου ἔτη δεκατέσσαρα, καὶ τὰ Γαΐου δὲ ὡσαύτως ἔτη τέσσαρα, ὃν διαδεξάμενος, &c. & in margine ad verba illa ἔτη δεκατέσσαρα, habet Σχόλιον, ἔτη ιγ'. μῆνες ν'.
9 Cryptoferratensis, & Complutensis Bibliorum editio, μικρῷ ἐλάττω. Stephaniana editio cum Bœcleriano codice, μικρῷ ἐλάττω τεσσάρων καὶ δέκα. Vaticanus n. 363. ἔτη μετὰ ταῦτα ἐλάττω δεκατέσσαρα,

τῷ ἔτει τῆς [1] ἑαυτοῦ ἀρχῆς τὸν Απόστολον ἀνεῖλε. γράφει [2] δὲ οὖν ὁ αὐτὸς Απόστολος Παῦλος Τιμοθέῳ, περὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀπολογίας [3] φάσκων τάδε. ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι [4] παρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον, μὴ αὐτοῖς λογισθείη, [5] ὁ δὲ Κύριος [6] μου παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ [7] με, ἵνα δι᾽ ἐμοῦ τὸ κήρυγμα [8] πληροφορηθῇ· καὶ ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη, [9] καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος. [10] τοῦτον τὸν Νέρωνα εἶναι λέγων· περὶ δὲ τῆς δευτέρας, ἐν ᾗ καὶ τελειοῦται τῷ κατ᾽ αὐτὸν μαρτυρίῳ, φησὶν, [11] τὴν καλὴν διακονίαν [12] σου πληροφόρησον· ἐγὼ γὰρ [13] ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφέστηκε. καὶ ὅτι Λουκᾶς ἦν πάλιν σὺν αὐτῷ, μετ᾽ ὀλίγα [14] τῆς ἐπιστολῆς, [15] ἀσπάζεταί σε, γράφει, Λουκᾶς, ὁ σὺν ἐμοί. ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος Παύλου εἴκοσι καὶ ἓν ἔτος, καὶ ἕτερα δύο ἔτη, ἃ διετέλεσεν [16] ἐν τῇ κατὰ Καισά-

ρειαν

cimo imperii sui anno Apostolum interemit. Hæc autem de primâ suâ defensione Paulus Apostolus ad Timotheum scribit. *In primâ meâ defensione nemo mihi affuit; sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleretur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis;* quo verbo Neronem utique designavit. De secundâ verò defensione, in qua martyrio vitam finivit, ait, *Ministerium tuum bonum imple. Ego enim jam delibor, & tempus resolutionis meæ instat.* Et quoniam Lucas rursus cum ipso erat, post pauca ait, [15] *Salutat te Lucas, qui mecum est.* Tempus itaque prioris prædicationis Pauli Apostoli est unius & viginti annorum, cum aliis duobus annis,

quos

2. Timot. 4. 16.

2. Timot. 4. 5.

Ibid. 11.

1 Epiphanius in hær. 26. cap. 6. & alii antecedenti Neronis anno id accidisse ajunt.

2 Stephanus, γοῦν. Erasmus γράφει οὖν.

3 Duo verba, φάσκων τάδε omittuntur in Stephaniana, & Complutensi Bibliorum editione. Apud Oecumenium deest φάσκων.

4 Ita Regio-Alexandrinus; & Vaticanus n. 363. juxta vetustissimum exemplar Alexandrinum, in aliis omnibus συμπαρεγένετο.

5 Palatino-Vaticanus cod. n. 38. ab his verbis incipit, cùm antecedentia, temporis injuriâ, perierint.

6 Vaticanus n. 363. & 761. μοι παρέστη. Ita etiam Stephanus.

7 Vaticanus n. 363. μοι pro με.

8 Vaticanus n. 367. πληρωθῇ.

9 Vaticanus n. 363. ὅτι ἐρρύσθην.

10 Vaticanus n. 761. τοῦτον λέγων λέοντα τὸν Νέρωνα.

11 Palatinus, & Cryptoferratensis cod. & Complutensis editio, τὴν διακονίαν.

12 In Vaticano n. 363. deest, σου.

13 Regio-Alexandrinus non habet ἤδη.

14 Palatinus, τῆς ἐπιστολῆς, φησὶν, ἀσπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς.

15 Videntur hic duo Pauli epistolarum loca simul jungi; nam in epistolâ ad Colossenses c. 4. 14. ait. *Salutat vos Lucas medicus charissimus;* in epistolâ verò ad Timotheum secundâ tantùm legitur *Lucas est mecum solus.*

16 Erasmus, ἐπὶ τῇ κατὰ Καισάρειαν, Malè in Complutensi Bibliorum editione, ἐν τῇ κατὰ Καισάρειᾳ.

quos apud Cæsaream in carcere transegit. His rursus addantur duo alii priores anni, quibus Romæ detentus est, & ultimi decem prædicationis ejus anni; ita ut omnes anni ab ejus vocatione usque ad ipsius mortem fuerint [3] triginta quinque. Verùm nemo hac de narratione mecum expostulet, & ea cuncta rejiciat, quæ historiam in Apostolicorum Actuum libro descriptam continuant, dicens ea à Luca non fuisse narrata. Nam hæc mihi objicienti prudens aliquis vir ista reponeret. Si ea quæ post Apostolorum gesta, quorum historia in Apostolicorum Actuum libro continetur, eisdem accidisse dicuntur, pro veris, ò amice, non habeas, profer mihi ex Lucâ narrationem de Pauli martyrio. Etenim si duobus hisce tantùm annis Paulum Romæ vixisse affirmasset, ejusque martyrium literis prodidisset, nil nobis opus esset in subsequentibus temporibus indagandis multum laboris impendere; sed quoniam Lucas de Pauli martyrio nil scribit, utpote quod accidit multò post ea tempora, quorũ in Apostolorum actis historiam texit, fidem in reliquis adhibe-

ρειαν δεσμωτηρίῳ. πρὸς δὲ τούτοις πάλιν τὰ ἐν Ῥώμῃ [1] ἕτερα δύο ἔτη. καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα. ὥστε εἶναι τὰ πάντα ἔτη ἀπὸ τῆς [2] κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς τελειώσεως, [3] τριάκοντα [4] καὶ πέντε. ἀλλὰ μήτις ἐπὶ τούτοις ἐμοὶ [5] καταμεμφέσθω, καὶ παραγραφέσθω τὰ καθεξῆς τῶν πράξεων, λέγων τὸν Λουκᾶν ταῦτα μὴ φάσκειν. [6] ὃν ἐρήσεταί τις ἐχέφρων ἀνὴρ, εἰ τοὺς χρόνους, [7] ὦ τὰν, οὐκ εἰσδέχῃ τοὺς μετέπειτα τῶν πράξεων, δός μοί φησι τὸν Λουκᾶν ἱστοροῦντα τοῦ Παύλου τὸ μαρτύριον. εἰ μὲν γὰρ τοῖς δυσὶ τούτοις μόνοις ἔτεσιν ὁ Λουκᾶς ἐμέτρησε Παύλου τὴν ἐν Ῥώμῃ ζωὴν, τὸ μαρτύριον [8] ἡμῖν ὑφηγησάμενος, οὐδεμιᾶς τινος ἡμῖν [9] ἐδεῖτο περιεργίας τῶν χρόνων. ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μαρτύριον [10] ἡμῖν οὗτος οὐ γράφει, ἔξωρον γὰρ καὶ μετὰ πολὺ τῆς βίβλου γεγένηται, πείθου λοιπὸν Εὐσεβίῳ τῷ χρονογράφῳ, καὶ τὴν ἱστορίαν εὐγνωμόνως

1 Vaticanus n. 367. & 761. Palatinus, & Bœclerianus πρότερα. Mox in Vaticano n. 363. Palatino, Bœcleriano, & Cryptoferratensi deest ἔτη, ut in Complutensi Bibliorum editione.

2 Erasmus habet, γεννήσεως.

3 Oecumenius iterum, αὐτῷ τριάκοντα.

4 Lollinianus, καὶ πέντε ἔτη. Huc usque autem ex hoc prologo habet Vaticanus cod. n. 761. Oecumenius, & Complutensis, Erasmiana, & Stephaniana Bibliorum editio.

5 Duo Vaticani codd. & Lollinianus, καταμεμφέσθω τὰ καθεξῆς.

6 Fortasse legendum, πρὸς ὃν.

7 Ita rectè legitur in cod. Bœcleriano; nam alii omnes perperam habent ὅτ' ἂν, vel ὅταν.

8 In Vaticano n. 363. deest, ἡμῖν.

9 Palatinus, & Bœclerianus, ἴδει.

10. In Vaticano n. 363. iterum deest, ἡμῖν.

μόνως, [1] ὡς φίλος, εἰσδέχει. οἱ γὰρ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ πειθοῖ, καὶ πίστει τὰς τῶν Πατέρων διδασκαλίας τε, καὶ παραδόσεις πρὸς οἰκοδομὴν παραδεχόμενοι, τῆς οὐρανίου βασιλείας κληρονόμοι καθίστανται.

[2] Πρόλογος προτασσόμενος τῆς βίβλου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου στίχων τ'.

adhibe Eusebio Cæsariensi, ejusque narrationem, libenti, ut par est, animo admitte; nam Christi asseclæ, qui cum fide, atque obedientiâ Patrum doctrinas, ac traditiones ad sui ædificationem recipiunt, cælestis procul dubio regni hæreditatem consequi merentur.

[2] Prologus Pauli Epistolarum versus habet tercentos.

[3] ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου.

Ἐπὶ Νέρωνος τοῦ Καίσαρος Ῥωμαίων ἐμαρτύρησεν αὐτόθι Παῦλος ὁ Ἀπόστολος, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς, ἐν τῷ [4] τριακοστῷ, καὶ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος ἐν Ῥώμῃ, [5] πέμπτῃ ἡμέρᾳ κθ

[3] MARTYRIUM

Pauli Apostoli.

Sub Nerone Romanorum Imperatore Paulus Apostolus, pulchrum certamen certans in Urbe Româ, martyrium ibidem passus est, capite, videlicet, ense reciso, anno à salutari Christi passione trigesimo sexto, quintâ die mensis Panemi, [6] secundùm Syro-Macedones, quæ apud

1 In Vaticano n.363. deest, ὡς φίλος, in sequentibus perperam legit, εἰσδέχει Χριστοῦ μαθηταί.

2 Hæc verba non leguntur in duobus Vaticanis codd. nec in Lolliniano.

3 Hujus narrationis de Pauli Apostoli martyrio usque ad illa verba, Ἐπιμαρτυράμενον ἀκριβῶς &c. auctor est antiquus ille Pater, qui ante Euthalium Epistolas Pauli in capitula diviserat, ac propterea sine præcedenti Euthalii prologo in codice Urbinate reperitur, diciturque esse prologus in quatuordecim S. Pauli epistolas. Edita etiam est hæc narratio apud Oecumenium ante ejus commentaria in Acta Apostolorum.

4 Vaticanus n. 363. τριακοστῷ ἔτει.

5 Ita hic locus legitur in Vaticano cod. n. 367. & in Lolliniano, & apud Oecumenium ante Apostolorum acta, licet diem mensis Epiphi non habeant; nam in Urbinate, Vaticano n. 363. Regio-Alexandrino, & Cryptoferratensi perperam scribitur, πέμπτῃ ἡμέρᾳ Πανέμου μηνὸς, ἥτις λέγοιτ' ἂν παρὰ Ῥωμαίοις, κατ' Αἰγυπτίους Ἐπιφὶ ε'. ἡ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίων. In Bœeleriano autem, & in Palatino codice scribitur, πέμπτῃ ἡμέρᾳ Πανέμου μηνὸς, ἥτις λέγοιτ' ἂν παρὰ Ῥωμαίοις ἡ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίων: & paulò aliter apud Oecumenium ante ejus in epistolas Pauli commentaria iterum habetur. Et meo quidem judicio, hæc posterior videtur esse genuina hujus loci lectio; verisimile quippe est Ægyptii mensis diem, quem Euthalius in sui codicis margine huic narrationi addiderat, ab imperitis librariis in textum, loco non satis congruo, relatum deinceps fuisse, ut in codicibus Regio-Alexandrino, Cryptoferratensi, & Vaticano n. 363. videre est.

6 Vide notas paginæ sequentis num. 1.

apud Ægyptios dicitur quinta Mensis Epiphi, apud Romanos verò tertio Cal. Julii, qua die suū divinus Apostolus martyrium complevit, anno sexagesimo nono salutaris adventûs Domini nostri Jesu Christi. Summa itaque totius temporis, ex quo martyrium sustinuit, tercentorum & triginta annorum est, usque [2] ad præsentem hunc Consulatum, quartum quidem Arcadii, tertium verò Honorii fratrum Imperatorum Augustorū indictione nonâ Periodi quindecennalis, vicesimo nono die mensis Junii. [4] Versus narrationis sunt XVI.

[1] κατὰ Συρομακεδόνας Πανέμου μηνὸς, ἥτις λέγοιτο ἂν παρ' Αἰγυπτίοις Ἐπιφὶ ε΄. παρὰ δὲ Ῥωμαίοις ἡ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίων, καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἅγιος Ἀπόστολος τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, ἑξηκοστῷ καὶ ἐννάτῳ ἔτει τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος, ἐξ οὗ ἐμαρτύρησε τριακόσια τριάκοντα ἔτη μέχρι τῆς [2] παρούσης ταύτης ὑπατείας, τετάρτης μὲν Ἀρκαδίου, τρίτης δὲ Ὀνωρίου τῶν δύο ἀδελφῶν Αὐτοκρατόρων Αὐγούστων, [3] ἐννάτης ἰνδικτιῶνος τῆς πεντεκαιδεκαετηρικῆς περιόδου, μηνὸς Ἰουνίου, εἰκοστῇ ἐννάτῃ ἡμέρᾳ. [4] στίχοι ιϛ΄.

[5] Ἐσημειωσάμην ἀκριβῶς τὸν χρόνον

Præcisiùs designavi tempus martyrii Pauli Apostoli. Et à Consu-

1 Hæc narrationis istius verba, Magnus sacræ, profanaque eruditionis antistes Henricus S. R. E. Cardinalis Norisius in libro de Epochis Regum, atque Urbium Syria Diss. 1. cap. 2. scitè hisce verbis exponit, *Euthalius disertè appellat Syro-macedones, nempe, Gazenses, Raphiotas, Ascalonitas, aliosque in Syria populos Ægypto proximiores, qui annum Macedonicum ex puris mensibus tricenariis, cum diebus epagomenarum in anni exitu, servabant, ac Dium primum anni mensem die 28. Octobris auspicabantur, unde prima Panemi cum vigesima quinta Junii, ac quinta cum vigesima nona, prout ab Euthalio scribitur, concurrebant.* Similia repetit in ejusdem operis differt. 5. cap. 2, ubi latè probat Gazenses, aliosque modò memoratos populos typum anni Ægyptiorum, etiam sub Romanis, servasse, quamvis nominibus mensium Syro-macedonum uterentur; unde fit, ut Euthalius diem quintam Panemi mensis, cum quinta Mensis Epiphi, & Junii vicesima nona conjungat, non verò cum sexta mensis Loi, quæ juxta Asiaticorum supputationem cum Junii vigesima nona die concurrebat, ut pag. 523. adnotavimus.

2 Ex hoc loco discimus, quo tempore floruerit antiquus ille Pater, qui Pauli epistolas in capita dissecuit, anno, scilicet, æræ Christianæ tercentesimo nonagesimo sexto. Malè autem Euthalii ætatem hinc Eruditi Viri colligendam esse putarunt, ut ex sequenti annorum designatione lucidè apparet.

3 Vaticanus cod. n. 367. ἐννάτῃ ἰνδικτιῶνι; & mox μηνὶ Ἰουνίῳ εἰκάδι ἐννάτῃ ἡμέρᾳ.

4 Numerus versuum hujus adnotationis in Cryptoferratensi tantùm codice habetur.

5 Hæc Euthalii adnotatio, unde tempus, quo ipse vixit, clarè colligitur, reperitur integra in codice tantùm Regio-Alexandrino, & Cryptoferratensi; postremis autē duobus verbis mutila habetur in Vatic. cod. n. 363. at in cæteris scriptis codd. & apud Oecumenium desideratur; quare mirum non est Eruditos Viros in Euthalii ætate designandâ multùm errasse. Cæterùm omnes æræ hic memoratæ, cum anno Christi quingentesimo quinquagesimo octavo apprime conveniunt. Vide Præfationem nostram.

ϛον τοῦ μαρτυρίου Παύλου Ἀποστόλου. καὶ ἀπὸ τῆς ὑπατίας τετάρτης μὲν Ἀρκαδίου, τρίτης δὲ Ὀνωρίου μέχρι τῆς παρούσης ταύτης ὑπατίας, πρώτης Λέοντος Αὐγούστου, ἰνδικτιῶνος δωδεκάτης, Επιφὶ ε'. Διοκλετιανοῦ ροδ'. ἔτη ξγ'. ὡς εἶναι τὰ πάντα ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας μέχρι τοῦ προκειμένου ἔτους ἔτη τετρακόσια ἑξήκοντα δύο.

Consulatu quarto quidem Arcadii; tertio verò Honorii usque ad præsentem hunc Consulatum primum Leonis Augusti Indictione XII. Epiphi mensis die V. Diocletiani verò annum CLXXIV. sunt anni LXIII. ita ut omnes anni à Salvatoris nostri adventu usque ad modò memoratum annum sint anni CCCCLXII.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

τῶν ἀναγνώσεων, καὶ ὧν ἔχουσι κεφαλαίων, καὶ μαρτυριῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου: καὶ ὅσων ἑκάστη τούτων στίχων τυγχάνει.

ELENCHUS

Lectionum, & eorum capitum, atque testimoniorum, quæ in unaquaque Pauli Apostoli epistolâ continentur, ac præterea versuum, ex quibus unaquæque earum constat.

ΕΝ τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ ἀναγνώσεις ε'. Κεφάλαια ιθ'. μαρτυρίαι μη'. στίχοι πκ'.

Ἀνάγνωσις πρώτη κεφαλαίων IIII. α'. β'. γ'. δ'. μαρτυριῶν ΠΙΙΙΙ. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ζ'. η'. θ'. στίχων σμβ'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα κεφαλαίων IIIII. ε'. ς'. ζ'. η'. θ'. ι'. ια'. ιβ'. ιγ'. μαρτυρίας I. ι'. στίχων σμη'.

Ἀνάγνωσις τρίτη κεφαλαίων III. ιδ'. ιε'. ιϛ'. μαρτυριῶν ΔΔΠΙ. ια'. ιβ'. ιγ'. ιδ'. ιε'. ιϛ'. ιζ'. ιη'. ιθ'. κ'. κα'. κβ'. κγ'. κδ'. κε'. κϛ'. κζ'. κη'. κθ'. λ'. λα'. λβ'. λγ'. λδ'. λε'. λϛ'. στίχων ρπε'.

Ἀνά-

IN Epistolâ ad Romanos lectiones sunt V. Capita XIX. Testimonia XLVIII. Versus DCCCCXX.

Lectio I. capita habet quatuor, nempe, I. II. III. & IV. Testimonia novem, nempe, I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. Versus CCXLII.

Lectio II. capita habet novem, nempe, V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. Testimonium unum, nempe, X. Versus CCXL. *Incipit cap. 5. 1.*

Lectio III. capita habet tria, nempe, XIV. XV. XVI. Testimonia viginti sex, nempe, XI. & sequentia usque ad XXXVI. Versus CLXXXV. *Incipit cap. 9. 1.*

Lectio

Lectio IV. caput habet unum nempe, xvii. Testimonia sex, nempe, xxxvii. xxxviii. xxxix. xl. xli. & xlii. Versus CXXV. *Incipit cap.* 12. 1.

Lectio V. capita habet duo, nempe, xviii. & xix. Testimonia sex, nempe, xliii. xliv. xlv. xlvi. xlvii. & xlviii. Versus CXXV. *Incipit cap.* 15. 1.

In primâ ad Corinthios epistolâ lectiones sunt V. Capita IX. Testimonia XVII. Versus DCCCLXX.

Lectio I. capita habet tria, nempe, i. ii. & iii. Testimonia octo, nempe, i. ii. iii. iv. v. vi. vii. & viii. Versus CL.

Lectio II. caput habet unum, nempe, iv. Versus LXXXIV. *Incipit cap.* 7. 1.

Lectio III. capita habet tria, nempe., v. vi. & vii. Testimonia quatuor, nempe, ix. x. xi. & xii. Versus CXVI. *Incipit cap.* 8. 1.

Lectio IV. caput habet unum, nempe, viii. Testimonium unum, nempe, xiii. Versus CCLXVI. *Incipit cap.* 12. 1.

Ἀνάγνωσις τετάρτη κεφαλαίου I. ιζ. μαρτυριῶν ΠΙ. λζ. λη'. λθ'. μ'. μα'. μβ'. στίχων ρκε'.

Ἀνάγνωσις πέμπτη κεφαλαίων II. ιη'. ιθ'. μαρτυριῶν ΠΙ. μγ'. μδ'. με'. μς'. μζ. μη'. στίχων ρκε'.

Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ ἀναγνώσεις ε'. κεφάλαια θ'. μαρτυρίαι ιζ. στίχοι ωο'.

Ἀνάγνωσις πρώτη κεφαλαίων III. α'. β'. γ'. μαρτυριῶν ΠIII. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ς'. ζ. η'. στίχων ση'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα κεφαλαίου I. δ'. στίχων πδ'.

Ἀνάγνωσις τρίτη κεφαλαίων III. ε'. ς'. ζ. μαρτυριῶν IIII. θ'. ι'. ια'. ιβ'. στίχων ρις'.

Ἀνάγνωσις τετάρτη κεφαλαίου I. η'. μαρτυρίας I. ιγ'. στίχων σξς'.

Ἀνάγνωσις πέμπτη κεφαλαίου I. θ'. μαρτυριῶν IIII. ιδ'. ιε'. ις'. ιζ'. στίχων ρνδ'.

Ἐν τῇ πρὸς αὐτοὺς δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ἀναγνώσεις δ'. κεφάλαια ι'. μαρτυρίαι ια'. στίχοι φϛ'.

Ἀνάγνωσις πρώτη κεφαλαίων Π. α'. β'. γ'. δ'. ε'. μαρτυρίας I. α'. στίχων ρνβ'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα κεφαλαίων III.

Lectio V. caput habet unum, nempe, ix. Testimonia quatuor, nempe, xiv. xv. xvi. & xvii. Versus CLIV. *Incipit cap.* 15. 1.

In secundâ ad eosdem epistolâ lectiones sunt IV. Capita X. Testimonia X. Versus DLXXXX.

Lectio I. capita habet quinque, nempe, i. ii. iii. iv. & v. Testimonium unum, nempe, i. Versus CLII.

Lectio II. capita habet tria, nempe, vi. vii. & viii. Testimonia

III. ϛ'. ζ'. η'. μαρτυριῶν IIII. β'. γ'. δ'. ε'. ϛίχων ρνϛ'.

Ανάγνωσις τρίτη κεφαλαίου I. θ'. μαρτυριῶν IIII. ϛ'. ζ'. η'. θ'. ϛίχων [1] ϟδ'.

Ἀνάγνωσις τετάρτη κεφαλαίου I. ι'. μαρτυριῶν II. ι'. ια'. ϛίχων ρπζ'.

Ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιϛολῇ ἀναγνώσεις β'. κεφάλαια ιβ' μαρτυρίαι ια'. ϛίχων σϟγ'.

Ανάγνωσις πρώτη κεφαλαίων III. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ϛ'. μαρτυριῶν III. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ϛ'. ϛίχων [2] ρλ'.

Ανάγνωσις δευτέρα κεφαλαίων III. ζ'. η'. θ'. ι', ια' ιβ'. μαρτυριῶν II. ζ'. η'. θ'. ι'. ια'. ϛίχων ρξγ'.

Ἐν τῇ πρὸς Εφεσίους ἐπιϛολῇ ἀναγνώσεις β'. κεφάλαια ι'. μαρτυρίαι ϛ'. ϛίχοι τιβ'.

Ανάγνωσις πρώτη κεφαλαίων II. α'. β'. γ'. δ'. ε'. μαρτυρίας I. α'. ϛίχων ρλϛ'.

Ανάγνωσις δευτέρα κεφαλαίων II. ϛ'. ζ'. η'. θ'. ι'. μαρτυριῶν II. β'. γ'. δ'. ε'. ϛ'. ϛίχων ροϛ'.

Ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιϛολῇ ἀναγνώσεις β'. κεφάλαια ζ'. ϛίχων ση'.

Ανάγνωσις πρώτη κεφαλαίων IIII. α'. β'. γ'. δ'. ϛίχων ρκ'.

Ανά-

nia quatuor, nempe, II. III. IV. & V. Versus CLVI. *Incipit cap.* 4. 7.

Lectio III. caput habet unum, nempe, IX. Testimonia quatuor, nempe, VI. VII. VIII. & IX Versus XCIV. *Incipit cap.* 8. 1.

Lectio IV. caput habet unum, nempe, X. Testimonia duo, nẽpe, X. & XI. Versus CLXXXVII. *Incipit cap.* 10. 1.

In Epistolâ ad Galatas lectiones sunt II. Capitâ XII. Testimonia XI. Versus CCXCIII.

Lectio I. capita habet sex, nempe, I. II. III. IV. V. & VI. Testimonia, sex, nempe, I. II. III. IV. V. & VI. Versus [1] CXXX.

Lectio II. capita habet sex nempe, VII. VIII. IX. X. XI. & XII. Testimonia quinque, nempe, VII. VIII. IX. X. & XI. Versus CLXIII. *Incipit cap.* 3. 15.

In Epistolâ ad Ephesios lectiones sunt II. Capita X. Testimonia VI. Versus CCCXII.

Lectio I. capita habet quinque, nempe, I. II. III. IV. & V. Testimonium unum, nempe, I. Versus CXXXVI.

Lectio II. capita habet quinque, nempe, VI. VII. VIII. IX. & X. Testimonia quinque, nempe, II. III. IV. V. & VI. Versus CLXXVI. *Incipit cap.* 4. 1.

In epistolâ ad Philippenses lectiones sunt II. Capitâ VII. Versus CCVIII.

Lectio I. capita habet quatuor, nempe, I. II. III. & IV. Versus

Lectio

CXX.

1 Cryptoferratensis codex ϟδ'. 2 Idem cod. ϛίχων ρα'.

Lectio II. capita habet tria, nempe, v. vi. & vii. Versus XCVIII. [1] Nullus è veteri testamento in hac epistolâ locus adducitur. *Incipit cap.* 3. 1.

In Epistolâ ad Colossenses lectiones sunt II. Capita X. Versus CCVIII.

Lectio I. capita habet novem, nempe, i. ii. iii. iv. v. vi. vii. viii. & ix. Versus CLVII.

Lectio II. caput habet unum, nempe x. Versus LI. *Incipit cap.* 3. 17. In hac epistolâ nullus veteris testamenti locus allegatur.

In epistolâ ad Thessalonicêses I. Lectiones sunt I. capita VII. Versus CXCIII. Locus nullus ex aliis sacræ paginæ libris in hac epistolâ habetur.

In secundâ ad eosdem epistolâ Lectio I. Capita VI. Versus CVI. In hac itidem epistolâ testimonium nullum è veteri testamento continetur.

In epistolâ ad Hebræos Lectiones sũt III. Capita XXII. Testimonia XXX. Versus DCCIII.

Lectio I. capita habet novem, nempe, i. ii. iii. iv. v. vi. vii. viii. & ix. Testimonia quindecim, nempe, i. ii. & seqq. usque ad xv. Versus CCLVII.

Lectio II. capita habet sex, nempe, x. xi. xii. xiii. xiv. & xv. Testimonia septem, nempe, xvi. xvii. xviii. xix. xx. xxi. & xxii. Versus CCXXXII. *Incipit cap.* 7. 11.

Ἀνάγνωσις δευτέρα κεφαλαίων III. ε'. ς'. ζ'. στίχων πη'. [1] οὐκ ἔχει μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς.

Ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολῇ ἀναγνώσεις β'. κεφάλαια ι'. στίχοι ση'.

Ἀνάγνωσις πρώτη κεφαλαίων ΠΙΙΙΙ. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ς'. ζ'. η'. θ'. στίχων ρνζ'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα κεφαλαίου I. ι'. στίχων να'. οὐκ ἔχει μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς.

Ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτῃ ἐπιστολῇ ἀνάγνωσις α'. κεφάλαια ΠΙΙ. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ς'. ζ'. στίχοι ρϟγ'. οὐκ ἔχει μαρτυρίας.

Ἐν τῇ πρὸς τοὺς αὐτοὺς δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ἀνάγνωσις α'. κεφάλαια ς'. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ς'. στίχοι ρς'. οὐκ ἔχει μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς.

Ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ ἀναγνώσεις γ'. κεφάλαια κβ'. μαρτυρίαι λ'. στίχοι ψγ'.

Ἀνάγνωσις I. κεφαλαίων ΠΙΙΙΙ. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ς'. ζ'. η'. θ'. μαρτυριῶν ΔΠ. α'. β'. γ'. δ'. ε'. ς'. ζ'. η'. θ'. ι'. ια'. ιβ'. ιγ'. ιδ'. ιε'. στίχων σνζ'.

Ἀνάγνωσις δευτέρα κεφαλαίων ΠΙ. ι'. ια'. ιβ'. ιγ'. ιδ'. ιε'. μαρτυριῶν ΠΙΙ. ις'. ιζ'. ιη'. ιθ'. κ'. κα'. κβ'. στίχων σλβ'.

Ἀνά-

Lectio

[1] Verba illa, οὐκ ἔχει μαρτυρίαν, vel μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς, tam hic, quam in sequentibus ex codice Cryptoferratensi supplevimus.

Ανάγνωσις τρίτη κεφαλαίων ΠΙΙΙ. ιϛʹ. ιζʹ. ιηʹ. ιθʹ. κʹ. καʹ. κβʹ. μαρτυριῶν ΠΙΙΙ. κγʹ. κδʹ. κεʹ. κϛʹ. κζʹ. κηʹ. κθʹ. λʹ. στίχων σιδʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτῃ ἐπιστολῇ ἀνάγνωσις αʹ. κεφάλαια ιηʹ. [1] μαρτυρίαι βʹ. στίχοι σλʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ἀνάγνωσις αʹ. κεφάλαια θʹ. μαρτυρία αʹ. στίχοι [2] ροθʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ ἀνάγνωσις αʹ. κεφάλαια ϛʹ. μαρτυρία αʹ. στίχοι ϞζΊ.

Ἐν τῇ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῇ ἀνάγνωσις αʹ. κεφάλαια βʹ. στίχοι λζʹ. οὐκ ἔχει μαρτυρίαν τῆς παλαιᾶς.

Ὁμοῦ τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν ἀναγνώσεις λαʹ. κεφάλαια ρμζʹ. μαρτυρίαι ρκζʹ. στίχοι ͵δπλϛʹ.

Διεῖλον τὰς ἀναγνώσεις καὶ ἐστίχισα πᾶσαν τὴν ἀποστολικὴν βίβλον ἀκριβῶς κατὰ πεντήκοντα στίχους, καὶ τὰ κεφάλαια ἑκάστης ἀναγνώσεως παρέθηκα, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ φερομένας μαρτυρίας, ἔτι δὲ καὶ ὅσων στίχων ἡ ἀνάγνωσις τυγχάνει. στίχοι ξʹ.

Lectio III. capita habet septem, nempe, xvi. xvii. xviii. xix. xx. xxi. & xxii. Testimonia octo, nempe, xxiii. xxiv. & seqq. usque ad xxx. Versus habet CCXII. *Incipit capite* 11. *vers.* 1.

In epistola ad Timotheum I. Lectio I. capitum XVIII. Testimonia II. Versus CCXXX.

In epistola ad Timotheum II. Lectio I. Capita IX. Testimonium I. [2] Versus CLXXIX.

In epistola ad Titum Lectio I. Capita VI. Testimonium I. Versus XCVII.

In epistola ad Philemonem Lectio I. Capita II. Versus XXXVII. Hæc epistola nullum ex Testamento Veteri testimonium continet.

Omnes simul lectiones epistolarum Sancti Pauli sunt XXXI. Capita CXLVII. Testimonia CXXVII. Versus MMMMDCCCCXXXVI.

Apostolicum librum in lectiones partitus sum, eundem quoque versibus exactè distinxi, subducto ad singulos L. versus eorum numero. Capita etiam, & testimonia, quæ in singulis lectionibus continentur, apposui. Quot denique versibus unaquæque lectio constet, designavi. Versus hujus elenchi sunt LX.

PRO-

1 In Cryptoferratensi tàm hic, quàm in sequentibus, singulorum capitulorum numerus additur, ut in aliis suprà factū est.
2 Cryptoferratensis, ρϛʹ.

PROGRAMMA.

[1] IN sequenti testimoniorum elencho nigrę numerorum notæ, quot ex unoquoque S. Scripturæ libro testimonia desumpta sint, tantummodo significant. At verò aliæ cinnabari delineatæ, ordinem, quem in singulis epistolis obtinēt, simulque unus idemque liber quot vicibus in eisdem epistolis laudetur denotant. Hæ autem numerorum notæ respondent aliis numerorum notis, quæ rursus in epistolarum S. Pauli textu similiter ad marginem adnotantur. Utraque autem numeratio definit, & de novo incipit in singulis quibusque epistolis. Versus hujus programmatis sunt VII.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.

[1] Ο Διὰ τȣ̃ μέλανος ἀριθμὸς ποσότητα μόνον δηλοῖ τῆς ἐφ' ἑκάστης βίβλȣ μαρτυριῶν, ὁ δὲ διὰ τȣ̃ κινναβάρεως τάξιν ὁμȣ̃, καὶ ποσότητα τῆς καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν· καὶ κανονίζεται τοῖς πάλιν ἔνδον ὁμοίως παρακειμένοις ἀριθμοῖς αὐτοῖς τοῖς ῥητοῖς τȣ̃ ἀποστολικȣ̃ τεύχȣς. ἀπολήγει δὲ ἑκάτερος αὐτῶν, καὶ πάλιν ἄρχεται κατ' ἐπιστολήν. στίχοι ζ'.

ELENCHUS

Divinorum testimoniorum, quæ in S. Pauli epistolis continentur.

I. IN epistola ad Romanos testimonia sunt XLVIII. videlicet. Ex Genesi VI. nempe, VI. VIII. IX. XI. XII. & XIII. Ex Exodo III. nempe, XV. XVI. & XL. Ex Levitico I. nempe, XLI. Ex Deuteronomio V. nempe, XXII. XXIII. XXVIII. XXXVIII. & XLV. Ex Regum II. & Psalmo XVII. testimonium unum idemque, nempe, XLIV. Ex Regum III. testimonia II. nempe, XXXI. & XXXII. Ex Psalmis XIII. & LII. testimonium unū idemq; nempe IV. Ex Psalmo

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

θείων μαρτυριῶν.

I. ΕΝ τῇ πρὸς Ῥωμαίȣς ἐπιστολῇ μη'. Γενέσεως ΠΙ. ϛ'. η'. θ'. ια'. ιβ'. ιγ'. Ἐξόδȣ III. ιε'. ιϛ'. μ'. Λευιτικȣ̃ I. μα'. Δευτερονομίȣ Π. κβ'. κγ'. κη'. λη'. με'. Βασιλειῶν δευτέρας, καὶ ψαλμȣ̃ ιζ'. ἡ αὐτὴ I. μδ'. Βασιλειῶν τρίτης II. λα'. λβ'. Ψαλμȣ̃ [2] ιγ'. καὶ νβ'. ἡ αὐτὴ I. δ'. Ψαλ-

[1] De hac numerandi ratione, Vide quæ suprà notavimus ad Programma præfixum Elencho testimoniorum, quæ in Actuum Apostolorum libro allegantur.

[2] Malè in Cryptoferratensi, η' δευτέρα αὐτὴ. &c.

Ψαλμοῦ ιη'. I. κζ'. Ψαλμοῦ λα'. I. ζ'. Ψαλμοῦ μγ'. I. ι'. Ψαλμοῦ ν'. I. γ'. Ψαλμοῦ ξη'. II. λδ'. μγ'. Ψαλμοῦ ρις'. I. μς'. Παροιμιῶν Σολομῶντος II. λζ'. λθ'. Ωσηὲ Προφήτου I. ιζ'. Ιωὴλ Προφήτου I. κδ'. Ναοὺμ Προφήτου, καὶ Ησαΐου I. κε'. Αμβακοὺμ Προφήτου I. α'. Μαλαχίου Προφήτου I. ιδ'. Ησαΐου Προφήτου ΔIIII. β'. ε'. ιη'. ιθ'. κ'. κς'. κθ'. λ'. λγ'. λε'. λς'. μζ'. μη'. Ιεζεκιὴλ Προφήτου, καὶ Δευτερονομίου ἡ αὐτὴ μία κα'.

II. Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ ιζ'. Γενέσεως II. η'. ις'. Ἐξόδου I. ι'. Δευτερονομίου II. ζ'. θ'. Βασιλειῶν πρώτης, καὶ Ιερεμίου Προφήτου ἡ αὐτὴ I. β'. Ψαλμοῦ κγ'. I. ια'. Ψαλμοῦ ϙγ'. I. ς'. Ιὼβ I. ε'. [1] Ωσηὲ Προφήτου ιζ'. Ησαΐου Προφήτου III. α'. δ'. ιγ'. Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Ευαγγελίου I. ιβ'. Ηλία ἀποκρύφου I. γ'. Μενάνδρου γνώμη I. ιε'. [2] Δημάδου λακωνικὴ παροιμία I. ιδ'.

III. Ἐν τῇ πρὸς τοὺς αὐτοὺς δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ια'. Ἐξόδου I. ς'. Δευτερονομίου I. ια'. Βασιλειῶν πρώτης β'.

mo XVIII. unum, nempe, xxvii. Ex Psalmo XXXI. unum, nempe, vii. Ex Psalmo XLIII. unū, nempe, x. Ex Psalmo L. unum, nempe, iii. Ex Psalmo LXVIII. duo, nempe, xxxiv. & xliii. Ex Psalmo CXVI. unum, nempe, xlvi. Ex Proverbiis Salomonis II. nempe, xxxvii. & xxxix. Ex Osea Propheta I. nempe, xvii. Ex Joële Propheta I. nēpe, xxiv. Ex Naum Propheta, & Esaia I. nempe, xxv. Ex Abacuc Propheta I. nempe, i. Ex Malachia Propheta I. nempe, xiv. Ex Esaia Propheta XIV. nempe, ii. v. xviii. xix. xx. xxvi. xxix. xxx. xxxiii. xxxv. xxxvi. xlvii. & xlviii. Ex Exechiele Propheta, & Deuteronomio, unum idemq; nempe, xxi.

II. In epistola I. ad Corinthios testimonia XVII. videlicet. Ex Genesi II. nempe, viii. & xvi. Ex Exodo I. nempe, x. Ex Deuteronomio II. nempe, vii. & ix. Ex Regum I. & Jeremia Propheta unum idemque, nempe, ii. Ex Psalmo XXIII. unum, nempe, xi. Ex Psalmo XCIII. unum, nempe, vi. Ex Job I. nempe, v. Ex Osea Propheta, & Esaia, III. nempe, i. iv. & xiii. Ex Evangelio Matthæi I. nempe, xii. Ex Elia apocrypho I. nempe, iii. Ex Menandro sententia I. nempe, xv. [2] Demadis proverbium laconicum, I. nempe, xiv.

III. In epistola II. ad eosdem sunt testimonia XI. videlicet. Ex Exodo I. nempe, vi. Ex Deuteronomio I. nempe, xi. Ex Regum I.

&

1 Malè in Regio-Alexandrino, Ωσηὲ Προφήτου, καὶ Ησαΐου III. α'. δ'.
2 Malè in Cryptof. Δημάδους.

& Jeremia Propheta unum, idemque nempe x. Ex Psalmo CXI. unum, nempe, ix. Ex Psalmo CXV. unum, nempe, ii. Ex Proverbiis Salomonis II. nempe, vii. & viii. Ex Esaia Propheta III. nempe, i. iii. & v. Ex Jeremia Propheta I. nempe, iv.

IV. In epistola ad Galatas testimonia XI. videlicet. Ex Genesi IV. nempe, i. ii. vii. & ix. Ex Levitico I. nempe, x. Ex Deuteronomio II. nempe, iii. & vi. Ex Abacuc Propheta I. nempe, ix. Ex Ezechiele Propheta, & [1] Deuteronomio I. nempe, v. Ex Moyse apocrypho I. nẽpe, xi.

V. In epistola ad Ephesios testimonia VI. videlicet, Ex Genesi I. nempe, v. Ex Deuteronomio I. nempe, vi. Ex Psalmo IV. unum, nempe, iii. Ex Psalmo LXVII. unum, nẽpe, ii. Ex Esaia Propheta I. nempe, i. Ex Jeremia apocrypho I. nempe, iv.

In epistolis ad Philippenses, Colossenses, & ad Thessalonicenses prima, & secunda, nunquam alicujus sententiæ ex aliis libris desumptæ mentionem facit Paulus.

καὶ Ιερεμίου Προφήτου ἡ αὐτὴ I. ι'. Ψαλμῦ ρια'. I. θ'. Ψαλμῦ ριε'. I. β'. Παροιμιῶν Σολομῶντος II. ζ'. η'. Ησαΐου Προφήτου III. α'. γ'. ε'. Ιερεμίου Προφήτου I. δ'.

IIII. Ε'ν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ ια'. Γενέσεως IIII. α'. ϐ'. ζ'. θ'. Λευιτικῦ I. ι'. Δευτερονομίυ II. γ'. ϛ'. Αμϐακὺμ Προφήτου I. δ'. Ησαΐυ Προφήτου I. η'. Ιεζεκιὴλ Προφήτου, καὶ [1] Δευτερονομίου I. ε'. Μωϋσέως ἀποκρύφου I. ια'.

II. Ε'ν τῇ πρὸς Εφεσίους ἐπιστολῇ ϛ'. Γενέσεως I. ε'. Δευτερονομίου I. ϛ'. Ψαλμῦ τετάρτου I. γ'. Ψαλμῦ ξζ'. I. ϐ'. Ησαΐου Προφήτου I. α'. Ιερεμίου ἀποκρύφου I. δ'.

Ε'ν τῇ πρὸς Φιλιππησίυς, καὶ Κολασσαεῖς, καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτῃ, καὶ δευτέρᾳ [2] ὐδοπόθεν ἐμνημόνευσεν ῥητῦ Παῦλος ὁ Απόστολος.

Δ. Ε'ν τῇ πρὸς Εϐραίυς ἐπιστολῇ λ'. Γενέσεως III. ιγ'. ιε'. κγ'. Εξόδυ III. ιϛ'. ιθ'. κϛ'. Δευτερονομίυ ΠΙ. γ'. κ'. κα'. κε'. κη'. κθ'. Βασιλειῶν δευτέρας I. β'. Ψαλμῦ β'. I. α'. Ψαλμῦ η'. I. η'. Ψαλμῦ κδ'. I. θ'.

X. In epistola ad Hebræos testimonia XXX. nempe. Ex Genesi III. nempe, xiii. xv. & xxiii. Ex Exodo III. nempe, xvi. xix. & xxvi. Ex Deuteronomio VI. nempe, iii. xx. xxi. xxv. xxviii. & xxix. Ex II. Regum unum, nempe, ii. Ex Psalmo II. unum, nempe, i. Ex Psalmo VIII. unum, nempe, viii. Ex Psalmo XXIV. unum, nem-

1 In Cryptoferratensi, Δευτερονομίου ἄλλο [illegible]

2 Vide quæ supra notavimus ad pag. 485.

θ'. Ψαλμοῦ λθ'. I. ιθ'. Ψαλμοῦ μδ'. I. ε'. Ψαλμοῦ ρα'. I. ϛ'. Ψαλμοῦ ργ'. I. δ'. Ψαλμοῦ ρθ'. II. ζ'. ιδ'. Ψαλμοῦ ριζ'. I. [x] λ'. Παροιμιῶν Σολομῶντος I. κδ'. Ἀμβακοὺμ Προφήτου I. κβ'. Ἀγγαίου Προφήτου I. κζ'. Ἡσαΐου Προφήτου II. ι'. ια'. Ἱερεμίου Προφήτου I. ιζ'. Δευτερονομίου ἄλλη, καὶ Ψαλμοῦ ϟδ'. ἡ αὐτὴ I. ιβ'.

ΔI. Ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτῃ ἐπιστολῇ β'. Δευτερονομίου I. α'. Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου I. β'.

ΔII. Ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτὸν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ I. Ἀριθμῶν I. α'.

ΔIII. Ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ α'. Ἐπιμενίδου κρητὸς, τοῦ μαντέως χρησμὸς, καὶ Καλλιμάχου Κυρηναίου ποιητοῦ ἡ αὐτὴ I. α'.

ΔIIII. Ἐν τῇ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῇ οὐδοπόθεν ἐμνημόνευσεν ῥητοῦ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος.

Ὁμοῦ αἱ πᾶσαι μαρτυρίαι ρκζ'. καὶ εἰσί. Γενέσεως ιγ'. καὶ ἄλλαι γ'. ἐκ δευτέρου. Ἐξόδου η'. Λευιτικοῦ ἐκ δευτέρου α'. Ἀριθμῶν α'. Δευτερονομίου ιε'. καὶ ἄλλαι δύο ἐκ δευτέρου. Βασιλειῶν πρώτης ἐκ δευτέρου α'. Ba-

nempe, ix. Ex Pſalmo XXXIX. unum, nempe, xix. Ex Pſalmo XLIV. unum, nempe, v. Ex Pſalmo CI. unum, nempe, vi. Ex Pſalmo CIII. unum, nempe, iv. Ex Pſalmo CIX. duo, nempe, vii. & xiv. Ex Pſalmo CXVII. unum, nempe, xxx. Ex Proverbiis Salomonis I. nempe, xxiv. Ex Abacuc Propheta I. nempe, xxii. Ex Aggæo Propheta I. nempe, xxvii. Ex Iſaia Propheta II. nempe, x. & xi. Ex Jeremia Propheta I. nempe, xvii. Aliud ex Deuteronomio, & ex Pſalmo XCIV. unum idemque, nempe, xii.

XI. In epiſtola I. ad Timotheum teſtimonia duo, videlicet. Ex Deuteronomio I. nempe, i. Ex Evangelio ſecundùm Matthæum I. nempe, ii.

XII. In ſecunda ad eundem epiſtola teſtimonium I. videlicet, Ex Numeris I. nempe, i.

XIII. In epiſtola ad Titum teſtimonium I. videlicet Epimenidis Cretenſis Vatis reſpõſum, & Callimachi Cyrenæi Poetæ dictum unum idemque, nempe, i.

XIV. In epiſtola ad Philemonem nullam ſententiam, ex aliis ſacræ paginę libris deſumptam, allegat Paulus Apoſtolus.

Omnia teſtimonia ſimul ſunt CXXVII. hoc eſt, Ex Geneſi XIII. & alia tria duobus vicibus. Ex Exodo VIII. Ex Levitico duobus vicibus I. Ex Numeris I. Ex Deuteronomio XV. & alia duo duobus vicibus. Ex I. Regum, unum, duobus vicibus.

x In Cryptoferratenſi, ιζ'.

cibus. Ex II. Regum duo. Ex Psalterio XXIV. Ex Job I. Ex Proverbiis III. & unum aliud bis. Ex Osea Propheta II. Ex Joële Propheta II. Ex Naum Propheta I. Ex Abacuc Propheta I. tribus vicibus. Ex Aggeo Propheta I. Ex Malachia Propheta I. Ex Esaia Propheta XXII. & unum aliud bis. Ex Jeremia Propheta II. Ex Ezechiele Propheta I. duobus vicibus. Ex Evangelio secundùm Matthæum II. Ex Elia Apocrypho I. Ex Moyse apocrypho I. Ex Jeremia apocrypho I. Menandri sententia I. Epimenidis vatis responsum I. Laconicum vetus proverbium I.

Omnia simul testimonia sũt CXXVII. Bis autem allegata fuerunt in diversis epistolis, undecim testimonia, quæ subsequuntur, nempe, Ex Genesi III. Ex Levitico I. Ex Deuteronomio I. Ex primo Regum I. Ex Proverbiis I. Ex Abacuc I. tribus vicibus. Ex Esaia I. Ex Ezechiele I.

Βασιλειῶν δευτέρας β'. Ψαλτηρίου κδ'. Ἰὼβ [1] α'. Παροιμιῶν γ'. καὶ ἄλλη μία ἐκ δευτέρου. Ὠσηὲ Προφήτου β'. Ἰωὴλ Προφήτου α'. Ναοὺμ Προφήτου α'. Ἀμβακοὺμ Προφήτου α'. ἐκ τρίτου. Ἀγγαίου Προφήτου α'. Μαλαχίου Προφήτου α'. Ἡσαΐου Προφήτου κβ'. καὶ ἄλλη μία ἐκ δευτέρου. Ἱερεμίου Προφήτου β'. Ἰεζεκιὴλ [2] Προφήτου ἐκ δευτέρου α'. Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου β'. Ἠλία ἀποκρύφου α'. Μωϋσέως ἀποκρύφου α'. Ἱερεμίου [3] ἀποκρύφου α'. Μενάνδρου γνώμη α'. Ἐπιμενίδου μαντέως χρησμὸς α'. Λακωνικὴ, καὶ ἀρχαία παροιμία α'.

Ὁμοῦ μαρτυρίαι [4] ρκζ'. Καὶ ἰδιοσολογήθησαν ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς αἱ ὑποτεταγμέναι ια'. καὶ εἰσίν. Γενέσεως γ'. Λευιτικοῦ α'. Δευτερονομίου β'. Βασιλειῶν πρώτης α'. Παροιμιῶν α'. Ἀμβακοὺμ α'. ἐκ τρίτου. Ἡσαΐου α'. Ἰεζεκιὴλ α'.

Ὁμοῦ αἱ πᾶσαι μαρτυρίαι ρκζ'. στίχοι οη'.

[5] Ἐγράφησαν δὲ ἐκ διαφόρων πατρίδων αἱ δεκατέσσαρες ἐπιστολαὶ, καθὼς ὑποτέτακται.

I. Ἀπὸ Κορίνθου α'. ἡ πρὸς Ῥωμαίους.

Omnia simul testimonia sunt CXXVII. Versus hujus elenchi sunt LXXVIII.

[5] Scriptæ autem fuere ex diversis Urbibus quatuordecim Pauli epistolæ, quemadmodum subjungitur.

I. A Corintho I. nempe, epistola ad Romanos.

II. A

1 In codice Cryptof. πρῶτον. Παρ.
2 Cryptof. προφήτου ι'. ἐκ, fortasse, ἡ ἐκ.
3 Male Cryptof. προφήτου.
4 In Regio-Alexandrino est, ιϛ'. in Cryptoferratensi, ριϛ'. sed nos correximus, ρκζ'. ut suprà habetur.
5 In Vaticano cod. n. 367. hæc subjunguntur Prologo in Pauli epistolas.

II, Ἀπὸ Φιλίππων β΄. αἱ πρὸς Κορινθίους [1] III. πρώτη τε καὶ δευτέρα.

Ἀπὸ Ῥώμης ς΄. IIII. ἡ πρὸς Γαλάτας. Π. ἡ πρὸς Ἐφεσίους. ΠI. ἡ πρὸς Φιλιππησίους. ΠII. ἡ πρὸς Κολασσαεῖς. ΔII. ἡ πρὸς Τιμόθεον δευτέρα. ΔIIII. ἡ πρὸς Φιλήμονα, καὶ Ἀπφίαν, καὶ Ἀρχίππον τὸν διάκονον τῆς [2] ἐν Κολασσαῖς ἐκκλησίας.

Ἀπὸ Ἀθηνῶν β΄. ΠIII. αἱ πρὸς Θεσσαλονικεῖς. ΠIIII. πρώτη τε καὶ δευτέρα.

Ἀπὸ Ἰταλίας α΄. Δ. ἡ πρὸς Ἑβραίους.

Ἀπὸ Λαοδικείας τῆς Φρυγίας α΄. ΔII. ἡ πρὸς Τιμόθεον πρώτη, ἐν Ἐφέσῳ ὄντα.

Ἀπὸ Νικοπόλεως τῆς Μακεδονίας α΄. ΔIII. ἡ πρὸς Τίτον ἐν Κρήτῃ ὄντα [3] στίχοι ιβ΄.

Ἐγράφησαν δὲ ἐκ προσώπου Παύλου μόνου ἐπιστολαὶ ε΄. I. ἡ πρὸς Ῥωμαίους. Π. ἡ πρὸς Ἐφεσίους. ΔI. ἡ πρὸς Τιμόθεον. ΔII. πρώτη τε καὶ δευτέρα. ΔIII. ἡ πρὸς Τίτον. Καὶ ἐκ προσώπου Παύλου [4] καὶ Σωσθένους ἡ πρὸς Κορινθίους. Καὶ ἐκ προσώπου Παύλου, καὶ Σιλουανοῦ ἐπιστολὴ α΄. III. ἡ πρὸς Κορινθίους δευτέρα. Καὶ ἐκ προ-

II. A Philippis II. nempe, epistolæ prima, & secunda ad Corinthios,[1] quæ ordine secunda est, & tertia.

Ab Urbe Roma VI. nempe, quarta ad Galatas. Quinta ad Ephesios. Sexta ad Philippenses. Septima ad Colossenses. Duodecima ad Timotheum secunda. Decima quarta ad Philemonem, Appiam, & Archippum Diaconum Ecclesiæ Colossensis.

Ab Athenis II. nempe, octava, & nona, quæ sunt duæ ad Thessalonicenses epistolæ.

Ab Italia I. nempe, decima ad Hebræos.

A Laodicea Phrygiæ I. nempe, duodecima, quæ est prima ad Timotheum Ephesi degentē.

A Nicopoli Macedoniæ I. nempe, decima tertia ad Titum in Creta existentē.[3] Versus XII.

Scriptæ autem fuerunt solius Pauli nomine epistolæ V. nempe, prima ad Romanos, quinta ad Ephesios, undecima, & duodecima, hoc est, prima, & secunda ad Timotheum. Decimatertia ad Titum. Pauli autem, & Sosthenis nomine epistola una, ad Corinthios prima; & nomine Pauli, & Silvani epistola itidem una, ad Corinthios secun-

1 In Vaticano cod. n. 367. & in Cryptoferratensi desunt tam hic, quàm in sequentibus usque ad Programma, majusculæ numerorum notæ, quæ S. Pauli epistolarum ordinem denotant; sed hic legendum videtur, II. καὶ III. πρώτη τε.

2 Vaticanus cod. n. 367. ἐν Κεγχρείαις.

3 Hæc versuum supputatio deest in Cryptoferratensi.

4 Vaticanus cod. nu. 367. καὶ Σωσθένους ἐπιστολὴ μία ἡ πρὸς Κορινθίους α΄. Cryptoferratensis, καὶ Σωσθένους α΄. ἡ πρὸς Κορινθίους.

secunda, & nomine Pauli, omniumque fratrum, qui cum eo erant, una, nempe, quarta ad Galatas. Et nomine Pauli, Silvani, & Timothei tres, nempe, sexta ad Philippenses, septima ad Colossenses, & nona ad Philemonem, Appiam, & Archippum Diaconum Colossensis Ecclesiæ. Sine ulla autem suî nominis inscriptione, scripta est à Paulo epistola una, nempe, decima ad Hebræos. [3] Versus hujus adnotationis sunt XII.

προσώπου Παύλου, καὶ [1] πάντων τῶν συνόντων αὐτῷ ἀδελφῶν ἐπιστολὴ α'. ΙΙΙΙ. ἡ πρὸς Γαλάτας. Καὶ ἐκ προσώπου Παύλου, καὶ Σιλουανοῦ, καὶ Τιμοθέου ἐπιστολαὶ ϛ'. ΠΙΙΙ. καὶ ΠΙΙΙΙ. αἱ πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη καὶ δευτέρα. Καὶ ἐκ προσώπου Παύλου, καὶ Τιμοθέου ἐπιστολαὶ γ'. ΠΙ. ἡ πρὸς Φιλιππησίους. ΠΙΙ. ἡ πρὸς Κολασσαεῖς. ΔΙΙΙΙ. ἡ πρὸς Φιλήμονα, καὶ Ἀπφίαν, καὶ Ἄρχιππον [2] τὸν Διάκονον τῆς ἐν Κολασσαεῦσι Ἐκκλησίας. Ἀνεπίγραφος δὲ καὶ ἀνώνυμος ἐγράφη ὑπὸ Παύλου ἐπιστολὴ α'. Δ. ἡ πρὸς Ἑβραίους [3] στίχοι ιϛ'.

PROGRAMMA.

Perlectis omnibus D. Pauli epistolis, ex ipsis cuncta testimonia ex aliis libris deprōpta, excerpsi, eorumque deinceps catalogum texui, suo præponens ordine nomina librorū, ex quibus desumpta sunt. Numerorum itaque notæ cinnabari exaratæ, & ab unitate incipientes, ordinem denotant, quē testimonia ista in singulis epistolis obtinent, simulque ostendit, quot vicibus unus idemq; liber in eisdem epistolis laudetur, & hæ numerorum notæ ultra epistolas singulas non procedunt. At nigræ numerorum notæ, quæ præcedentibus subjunguntur, ad totum septem catholicarum epistolarum librum pertinent,

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.

Τὰς πάσας ἐπιστολὰς ἀναγνοὺς Παύλου τοῦ Ἀποστόλου, ἀνελεξάμην ἐκεῖθεν τὴν πασῶν μαρτυριῶν [4] τὰ ῥητὰ, καὶ καθεξῆς ἀνεκεφαλαιωσάμην, ἀκολούθως προτάσσων τὴν προσηγορίαν τῶν ὅθεν εἰσὶ βιβλίων. Ἔστιν οὖν ὁ διὰ τοῦ κινναβάρεως ἐκ μονάδος ἀρχόμενος ἀριθμὸς τὴν τάξιν, καὶ τὴν ποσότητα δηλῶν τῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν μαρτυριῶν, καὶ συναπολήγων πάλιν τῇ ἐπιστολῇ· [5] ὁ δὲ διὰ τοῦ μέλανος, καὶ

1 Vaticanus num. 367. & Cryptoferratensis, πάντων ἐμοῦ τῶν συνόντων.
2 Vaticanus cod. nu. 367. τὸν Διακόνον. Ἀνεπίγραφος.
3 Hæc versuum supputatio deest in codice Vaticano nu. 367.
4 Idem codex, τὰ ῥήματα.
5 Cryptof. addit, ἐκ ἀρχόμενος, ὁ δὲ.

καὶ ὑποκείμενος τούτῳ, καθολικὸς ἐστὶν ἀριθμὸς πάσης τῆς βίβλου, καὶ [1] συναυξόμενος τῇ ἀναγνώσει μέχρι τέλους, γνωρίζων ἡμῖν τὴν ποσότητα τῶν ἀφ᾽ ἑκάστης βίβλου μαρτυριῶν. παρέθηκα γὰρ ἑκάστῃ τούτων τὸν ἴδιον ἀριθμὸν, ἵν᾽ εἰδέναι ἔχῃς [2] ποσάκις τὴν ταύτην εἴληφε μαρτυρίαν ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἅμα, καὶ παρακειμένης βίβλου ὁ Απόστολος. εὑρήσεις δὲ τὴν διὰ τοῦ κινναβάρεως ἀπαρίθμησιν κανονιζομένην τῇ πάλιν ἔνδον παρακειμένῃ αὐτοῖς τοῖς ῥητοῖς τοῦ ἀποστολικοῦ τεύχους.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

θείων μαρτυριῶν.

[3] ΕΝ τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ μαρτυρίαι μη᾽.

I. α᾽. Αμβακοὺμ Προφήτου. [4] Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

II. β᾽. Ησαΐου Προφήτου α᾽. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι᾽ ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

III.

nent, & unà cum ejus textu uſque ad finem creſcentes, quota ex unoquoque libro deſumpta ſunt teſtimonia, ſignificant. Appoſui autem ſingulis teſtimoniis proprium eorundem numerum, ut facilè noſci poſſit quoties idem teſtimonium ex uno eodemque ibidem memorato, atque appoſito libro Apoſtolus deſumpſerit. Cęterum numerationem cinnabari ſcriptam reſpondere reperies alteri numerationi, quæ in epiſtolarum textu eiſdem teſtimoniorum verbis rurſus apponitur.

ELENCHUS

Divinorum Teſtimoniorum, quæ in Pauli epiſtolis continentur.

[3] IN Epiſtolâ ad Romanos teſtimonîa ſunt XLVIII.

I. 1. Ex Abacuc Propheta [4] unicâ vice. *cap.*2.4. Juſtus autem ex fide vivet. *cap.*1.18.

II. 11. Ex Eſaia Propheta, primâ vice. *cap.*52.5. Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes. *cap.*2.24.

III.

1 Vaticanus cod. n. 367. συναυξανόμενος.

2 De hac lectione, Vide quæ ſupra notavimus ad pag. 481.

3 Triplicibus numerorum notis uſus fuerat Euthalius in concinnando teſtimoniorum, quæ in Pauli epiſtolis afferuntur elencho, de quibus in præcedēti programmate agit; harum autem ſecundæ, quæ atramento exaratę fuerāt, & ad omnes epiſtolas pertinebant, cùm Librariorum incuriâ omiſſæ fuerint, nos ad formam in eodem programmate præſcriptam ſupplevimus, & minuſculis numerorum notis deſignavimus.

4 In Cryptoferratenſi codice ſingulis S. Scripturæ locis, in hoc elencho recenſitis, eæ tantùm numerorum notæ adjungũtur, quibus indicatur quot vicibus unus idemq; liber ab Apoſtolo Paulo laudetur, cæteræ verò numerorũ notæ omittuntur.

III.III. Ex Psalmo L. *ver. 6.* primâ vice ex Psalterio. Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cum judicaris. *cap.3.4.*

IV.IV.Ex Psalmo XIII.*ver.1.* & LII. *ver. 3.* unum idemque testimonium, secundâ vice ex Psalterio. Non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Item ex Psalmo V.*ver.11.*[1] Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione, & amaritudine plenum est. *cap.3.13.*

V.V. Ex Esaiâ Prophetâ, secundâ vice. *cap.59. ver.7.* Veloces pedes eorum ad effundēdum sanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non agnoverunt. *cap. 3. ver. 15.*

III.γ'. Ψαλμοῦ πεντηκοστοῦ α'. Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

IIII.δ'. Ψαλμοῦ ιγ'. καὶ νβ'. ἡ αὐτὴ β'. Οὐκ ἔστιν δίκαιος οὐδὲ εἷς, οὐκ ἔστιν ὁ συνιὼν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεὸν. πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν οὐκ ἔστιν ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. Ψαλμοῦ ε'. Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν. ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν, ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς, καὶ πικρίας γέμει.

Π.ε'. Ησαΐου Προφήτου β'. Ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα, σύντριμμα, καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν.

ΠΙ.ς'. Γενέσεως α'. Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

ΠΙΙ.ζ'. Ψαλμοῦ λα'.γ. Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. μακάριος ἀνὴρ, ᾧ οὐ μὴ λογίσεται Κύριος ἁμαρτίαν.

ΠΙΙΙ.η'. Γενέσεως β'. Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε.

VI.VI. Ex Genesi primâ vice. *cap. 15.6.* Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam. *cap.4.3.*

VII. VII. Ex Psalmo XXXI. tertiâ vice ex Psalterio. *ver.1.* Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. *cap.4.8.*

VIII. VIII. Ex Genesi secundâ vice. *cap. 17. 4.* Patrem multarum gentium posui te *ibid.17.*

ΠΙΙΙΙ. IX.IX.

1 In Cryptoferratensi codice ab hoc loco usque ad finem pleraque ex his testimoniis non integra, sed in quibusdam mutilata enumerantur.

ΠΙΙΙΙ. θ΄. Γενέσεως γ΄. Οὕτως ἔσαι τὸ σπέρμα σου.

Δ. ι΄. Ψαλμοῦ τεσσαρακοστοῦ τρίτου δ΄. Ἕνεκέν σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.

ΔΙ. ια΄. Γενέσεως δ΄. Ἐν Ισαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

ΔΙΙ. ιβ΄. Γενέσεως ε΄. Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσαι τῇ Σάῤῥᾳ υἱός.

ΔΙΙΙ. ιγ΄. Γενεσεως ϛ΄. Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι.

ΔΙΙΙΙ. ιδ΄. Μαλαχίου Προφήτου. α΄. Τὸν Ιακὼβ ἠγάπησα· τὸν δὲ Ησαῦ ἐμίσησα.

ΔΠ. ιε΄. Εξόδου α΄. Ελεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω.

ΔΠΙ. ιϛ΄. Εξόδου β΄. Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγέλῃ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

ΔΠΙΙ. ιζ΄. Ωσηὲ Προφήτου α΄. Καλέσω [1] τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. Καὶ ἔσαι ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐῤῥέθη αὐτοῖς, οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος.

ΔΠΙΙΙ. ιη΄. Ησαΐου Προφήτου γ΄. Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ισραὴλ ὡς

ἡ ἄμ-

IX. IX. Ex Genesi tertiâ vice. *cap.* 15. 5. Sic erit semen tuum. *ibid.* 18.

X. X. Ex Psalmo XLIII. quartâ vice ex Psalterio. *vers.* 23. Propter te mortificamur totâ die: æstimati sumus sicut oves occisionis. *cap.* 8. 36.

XI. XI. Ex Genesi quartâ vice. *cap.* 21. 12. In Isaac vocabitur tibi semen. *cap.* 9. 7.

XII. XII. Ex Genesi quintâ vice. *cap.* 18. 10. Secundùm hoc tempus veniam: & erit Saræ filius. *ibid.* 9.

XIII. XIII. Ex Genesi sextâ vice. *cap.* 25. 23. Major serviet minori. *ibid.* 12.

XIV. XIV. Ex Malachiâ Propheta primâ vice. *cap.* 1. 2. Jacob dilexi; Esau autem odio habui. *ibid.* 13.

XV. XV. Ex Exodo primâ vice. *cap.* 33. 19. Miserebor cujus misereor, & misericordiam præstabo cui miserebor. *ibid.* 15.

XVI. XVI. Ex Exodo secundâ vice. *cap.* 9. 16. In hoc ipsum excitavi te, ut ostẽdam in te virtutem meã, & ut annũtietur nomẽ meũ in universâ terrâ. *ibid.* 17.

XVII. XVII. Ex Oseâ Prophetâ primâ vice. *cap.* 2. *ver.* 23. Vocabo non plebem meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam. Et erit in loco, ubi dictum est eis. Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei vivi. *ibid.* 26.

XVIII. XVIII. Ex Esaiâ Propheta tertiâ vice. *cap.* 10. 22.

Si

1 Cryptoferratensis, τὸν λαόν μου, οὐ λαόν μου, & omittuntur reliqua.

Si fuerit numerus filiorū Israël tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient. Verbum enim consummans, & abbrevians in æquitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. *cap.*9.27.

XIX. xix. Ex Esaiâ Prophetâ quartâ vice. *cap.*1.*ver.*9. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus. *ibid.*29.

XX. xx. Ex eodem Esaiâ Propheta quintâ vice. *cap.* 8. *ver.*14. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in eū, non confundetur. *ibid.*33.

XXI. xxi. Ex Ezechiele Prophetâ. *cap.*20.*ver.*11. & ' Deuteronomio, unum idemque testimonium primâ vice, Omnis homo, qui fecerit ea, vivet in eis. *cap.*10.5.

XXII. xxii. Ex Deuteronomio primâ vice. *cap.*30.*ver.*12. Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum, aut quis descendet in abyssum? *ibid.* 6.

ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ ἐγκατάλιμμα σωθήσεται· λόγον γὰρ συντελῶν, καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς.

ΔΠΙΙΙΙ. ιθ'. Ησαΐου Προφήτου δ'. Εἰ μὴ Κύριος σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν.

ΔΔ. κ'. Ησαΐου Προφήτου ε'. Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται.

ΔΔΙ. κα'. Ιεζεκιὴλ Προφήτου, & ' Δευτερονομίου ἡ αὐτὴ α'. Πᾶς ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

ΔΔΙΙ. κβ'. Δευτερονομίου α'. Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανὸν, ἢ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον.

ΔΔΙΙΙ. κγ'. Δευτερονομίου β'. Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου.

ΔΙΙΙΙ. κδ'. Ιωὴλ Προφήτου α'. Πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

ΔΔΠ.

XXIII. xxiii. Ex Deuteronomio secunda vice. *ibid.*14. Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. *ibid.*9.

XXIV. xxiv. Ex Joële Prophetâ primâ vice. *cap.* 2. 32. Omnis, quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit. *ibid. ver.* 13.

XXV. xxv.

‡ ' Locus iste Levitici. *cap.* 18.5. esse videtur, non Deuteronomii.

ΔΔΠΙ. κε΄. Ναοὺμ, καὶ [1] Ἡσαΐου τῶν Προφητῶν α΄. Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά.

ΔΔΠΙΙ. κϛ΄. Ἡσαΐου Προφήτου ϛ΄. Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν.

ΔΔΠΙΙΙ. κζ΄. Ψαλμοῦ ιη΄. ε΄. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

ΔΔΠΙΙΙΙ. κη΄. Δευτερονομίου γ΄. Ἐγὼ [2] παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ᾽ οὐκ ἔθνει. ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς.

ΔΔΠΙΙΙΙΙ. κθ΄. Ἡσαΐου Προφήτου ζ΄. Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν.

ΔΔΔ λ΄. Ἡσαΐου Προφήτου η΄. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα.

ΔΔΔΙ. λα΄. Βασιλειῶν τρίτης α΄. Κύριε, τοὺς Προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσί μου τὴν ψυχήν.

ΔΔΔΙΙ. λβ΄. Βασιλειῶν τρίτης β΄. Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας,

XXV. xxv. Ex Nahum. Prophetâ. *cap.* 1. 15. & Esaia Prophetâ primâ vice. *c.* 52. 7. Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona. *cap.* 10. 14.

XXVI. xxvi. Ex Esaiâ Prophetâ sextâ vice. *cap.* 53. 1. Domine, quis credidit auditui nostro. *Ibid.* 16.

XXVII. xxvii. Ex Psalmo XVIII. *ver.* 5. quintâ vice ex Psalterio, In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. *ibid. ver.* 18.

XXVIII. xxviii. Ex Deuteronomio tertiâ vice. *cap.* 32. 21. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentẽ: in gentem insipientem, in iram vos mittam. *Ibid.* 19.

XXIX. xxix. Ex Esaiâ Prophetâ septimâ vice. *cap.* 65. 1. Inventus sum à non quærentibus me, palàm apparui iis, qui me non interrogabant. *Ibid. ver.* 20.

XXX. xxx. Ex eodem Esaiâ Propheta octavâ vice. *cap.* 65. 2. Totâ die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem mihi. *Ibid.* 21.

XXXI. xxxi. Ex Regum lib. III. primâ vice. *cap.* 19. 10. Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. *cap.* 11. 3.

XXXII. xxxii. Ex lib. III. Regum secundâ vice. *cap.* 19. 18. Reliqui

1 Cryptoferratensis, Ἡσαΐου Προφήτου.
2 In Cryptoferratensi, παραζηλῶ, ut habetur etiam in textu hujus codicis.

Relìqui mihi ſeptem millia virorum, qui non curvaverunt genua Baal. *cap.* 11. 4.

XXXIII. xxxiii. Ex Eſaiâ Prophetâ nonâ vice. *cap.* 6. 9. Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis; oculos, ut non videant, & aures, ut non audiant uſque in hodiernum diem. *Ib.* 8.

XXXIV. xxxiv. Ex Pſalmo LXVIII. *ver.* 23. ſextâ vice ex Pſalterio, Fiat menſa eorum in laqueum & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis. Obſcurentur oculi eorum, ne videant, & dorſum eorum ſemper incurva. *Ibid.* 10.

XXXV. xxxv. Ex Eſaiâ decimâ vice. *cap.* 59. 20. Veniet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem à Jacob. Et hoc illis à me teſtamentum, cùm abſtulero peccata eorum. *Ibid.* 26.

XXXVI. xxxvi. Ex eodem Eſaia undecimâ vice. *c.* 40. 13. Quis enim cognovit ſenſum Domini? aut quis conſiliarius ejus fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? *Ibid.* 34.

XXXVII. xxxvii. Ex Proverbiis Salomonis primâ vice. *cap.* 3. 4. Providentes bona coram omnibus hominibus. *cap.* 12. 17.

ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ.

ΔΔΔΙΙΙ. λγʹ. Ησαΐου Προφήτου θʹ. Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.

ΔΔΔΙΙΙΙ. λδʹ. Ψαλμοῦ ξηʹ. ϛʹ. Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.

ΔΔΔΠ. λεʹ. Ησαΐου ιʹ. Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος, [1] καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ιακὼβ, καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ᾽ ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

ΔΔΔΠΙ. λϛʹ. Ησαΐου Προφήτου ιαʹ. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο, ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ.

ΔΔΔΠΙΙ. λζʹ. Παροιμιῶν Σαλωμῶντος αʹ. Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων.

ΔΔΔΠΙΙΙ. ληʹ. Δευτερονομίου δʹ. Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

ΔΔΔΠΙΙΙΙ. λθʹ. Παροιμιῶν Σαλωμῶντος βʹ. Ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε

XXXVIII. xxxviii. Ex Deuteronomio quartâ vice. *cap.* 32. 35. Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus. *Ibid.* 19.

XXXIX. xxxix. Ex Proverbiis Salomonis ſecundâ vice. *cap.* 25. 21.

1 Cryptoferratenſis codex habet, ὁ ῥυόμενος, ἀποστρέψει ἀσεβείας Ιακώβ.

ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν. τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

ΔΔΔΔ. μ΄. Ἐξόδου γ΄. Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις.

ΔΔΔΔΙ. μα΄. Λευιτικοῦ α΄. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

ΔΔΔΔΙΙ. μβ΄. Ἠσαΐου Προφήτου ιβ΄. Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ.

ΔΔΔΔΙΙΙ. μγ΄. Ψαλμοῦ ξη΄. ζ. Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον εἰς ἐμέ. [1]

ΔΔΔΔΙΙΙΙ. μδ΄. Βασιλειῶν δευτέρας, καὶ ψαλμοῦ ιζ. ἡ αὐτὴ α΄. Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσιν, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ.

ΔΔΔΔΠ. με΄. Δευτερονομίου ε΄. Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

ΔΔΔΔΠΙ. μς΄. Ψαλμοῦ ρις΄. η΄. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον πάντα [2] τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινεσάτωσαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοί.

ΔΔΔΔΠΙΙ. μζ΄. Ἠσαΐου Προφήτου

cap. 25. 21. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. *Ibid.* 20.

XL. xxxx. Ex Exodo tertiâ vice. *cap.* 20. 14. Non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces. *c.* 13. 9.

XLI. xxxxi. Ex Levitico primâ vice. *cap.* 19. 18. Diliges proximum tuũ sicut te ipsum. *Ibid.*

XLII. xxxxii. Ex Esaia Prophetâ duodecimâ vice. *c.* 45. 23. Vivo ego, dicit Dominus, quoniã mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. *cap.* 14. 11.

XLIII. xxxxiii. Ex Psalmo LXVIII. *ver.* 10. septimâ vice ex Psalterio. Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. *cap.* 15. 3.

XLIV. xxxxiv. Ex libro II. Regum. *cap.* 22. 50. & Psalmo XVII. *ver.* 50. una eademque sententia, unicâ vice, Confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo. *Ibid.* 9.

XLV. xxxxv. Ex Deuteronomio quintâ vice. *cap.* 32. 43. Lætamini gentes cum populo ejus. *Ibid.* 10.

XLVI. xxxxvi. Ex Psalmo CXVI. *ver.* 1. octavâ vice ex Psalterio, Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. *cap.* 15. 11.

XLVII. xxxxvii. Ex Esaia Prophetâ decimatertiâ vice. *c.* 11. 10. Erit

1 In Regio-Alexandrino codice hic deest, ἐπ', manifesto librarii veteris errore.

2 Cryptoferratensis, τὰ ἔθνη ἐπαινέσατε, ut in vulgato græco textu, & in hujus etiam codicis textu habetur.

Erit radix Jesse, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt. *cap.* 15. 12.

XLVIII. xxxxviii. Ex Esaia Prophetâ decimaquartâ vice. *cap.* 52. 13. Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, & qui non audierunt, intelligent. *cap.* 15. 21.

In primâ ad Corinthios epistolâ testimonia sunt XVI. nempe,

I. xxxxix. Ex Esaia Prophetâ decimaquintâ vice. *cap.* 9. 14. Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentium reprobabo. *cap.* 1. 19.

II. L. Ex libro I. Regum. *c.* 2. 10. & Jeremia. *cap.* 29. 24. unicâ vice. Qui gloriatur, in Domino glorietur. *cap.* 1. 31.

III. LI. Ex Elia apocrypho unicâ vice. Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum. *cap.* 2. 9.

IV. LII. Ex Esaia Prophetâ decima sextâ vice. *cap.* 40. 16. Quis cognovit sensum Domini, qui instruat eum. *Ibid.* 16.

V. LIII. Ex Job primâ vice. *cap.* 5. 13. Comprehendens sapientes in astutiâ eorum. *cap.* 3. 19.

VI. LIV. Ex Psalmo XCIII. *ver.* 11. nonâ vice ex Psalterio, Dominus cognoscit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt. *Ibid.* 20.

VII. LV. Ex

του ιγ΄. Ἔσαι ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ᾽ αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι.

ΔΔΔΔΠΙΙΙ. μη΄. Ἡσαΐου Προφήτου ιδ΄. Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται, καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι.

Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ μαρτυρίαι ιζ΄.

I. μθ΄. Ἡσαΐου Προφήτου ιε΄. Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

II. ν΄. Βασιλειῶν πρώτης, καὶ Ἱερεμίου ἡ αὐτὴ, α΄. Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

III. να΄. [1]Ἠλία ἀποκρύφου α΄. Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ ἴδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

IIII. νβ΄. Ἡσαΐου Προφήτου ις΄. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν.

Π. νγ΄. Ἰὼβ α΄. Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

ΠΙ. νδ΄. Ψαλμοῦ ϟγ΄. θ΄. Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς [2]τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

ΠΙΙ. νε΄. Δα-

[1] Malè Cryptoferratensis, Ἡσαΐα. In margine autem textus epistolæ dicitur Ἠλία ἀποκρύφου, ἢ Ἰωάννου ἀποκαλύψεως α΄.

[2] In Regio-Alex. ubique est, τῶν ἀνθρώπων, mox in Cryptoferratensi, μάταιοι.

ΠΙΙ. νε'. Δευτερονομίου ϛ'. [1] Ἐξάρατε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

ΠΙΙΙ. νϛ'. Γενέσεως ζ'. Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

ΠΙΙΙΙ. νζ'. Δευτερονομίου ζ'. Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.

Δ. νη'. Ἐξόδου δ'. Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν.

ΔΙ. νθ'. Ψαλμοῦ κγ'. ι'. Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

ΔΙΙ. ξ'. Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου α'. Ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασεν, [2] καὶ εἶπε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν [3] διδόμενον. τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων. τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ αἵματί μου. τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις [4] ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ [5] τὸ ποτήριον πίνητε τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε [6] ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ.

ΔΙΙΙ. ξα'.

VII. LV. Ex Deuteronomio sextâ vice. *cap.* 22. 21. & 24. Auferte malum ex vobis ipsis. *cap.* 5. 13.

VIII. LVI. Ex Genesi. *cap.* 2. 24. Erunt duo in carne unâ. *cap.* 6. 16.

IX. LVII. Ex Deuteronomio. *cap.* 25: 4. Non alligabis os bovi trituranti. *cap.* 9. 9.

X. LVIII. Ex Exodo quartâ vice. *cap.* 32. 6. Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. *cap.* 10. 7.

XI. LIX. Ex Psalmo XXIII. *ver.* 1. decimâ vice ex Psalterio, Domini est terra, & plenitudo ejus. *cap.* 10. 26.

XII. LX. Ex Evangelio Matthæi unicâ vice. *cap.* 26. 26. Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens, fregit, & dixit; Accipite, & manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur; hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens, Hic calix novum testamentum est in meo sanguine, hoc facite, quotiescunque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. *cap.* 11. 23.

XIII. LXI.

1 In vulgato textu græco est, ἐξαρεῖτε.

2 In vulgato græco textu, καὶ εἶπε, λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου.

3 In vulgato textu græco est, κλώμενον, quæ lectio habetur etiam in textu codicis Regio-Alexandrini; sed in vetustissimo Alexandrino codice est, θρυπτόμενον, eique concinit Vulgatæ lectio, *frangetur*.

4 In Cryptoferratensi, ἐάν.

5 In Cryptoferratensi codice, & in vulgato græco textu, τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε.

6 Cryptoferratensis, ἄχρις οὗ ἔλθῃ, ut in Alexandrino.

XIII. LXI. Ex Esaia Prophetâ decimaseptimâ vice. *cap.* 28. 11. In aliis linguis, & in labiis aliis loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit Dominus. *cap.* 14. 21.

XIV. LXII. Laconicum proverbium unicâ vice. Manducemus, & bibamus; cras enim moriemur. *cap.* 15. 32.

XV. LXIII. Menandri comici sententia unicâ vice. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. *Ibid.* 33.

XVI. LXIV. Ex Genesi octavâ vice. *cap.* 2. 7. Factus est primus homo Adam in animam viventem. *Ibid.* 45.

XVII. LXV. Ex Osea Propheta secundâ vice. *cap.* 13. 14. [2] Absorpta est mors in victoriâ. Ubi est mors victoria tua? Ubi est, inferne, stimulus tuus. *Ib.* 55.

In Epistolâ II. ad Corinthios sunt testimonia XI.

I. LXVI. Ex [3] Esaia Prophetâ decimaoctavâ vice. c. 9. 2. De tenebris lucē splendescere. c. 4. 6.

ΔIII. ξα'. Ησαΐυ Πεοφήτυ ιζ'. Ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος.

ΔIIII. ξϐ'. Λακωνικὴ παροιμία α'. Φάγωμεν, καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

ΔΠ. ξγ'. Μενάνδρυ κωμῳδιογράφυ γνώμη α'. Φθείρυσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

ΔΠΙ. ξδ'. Γενέσεως η'. Καὶ ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος [1] Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

ΔΠΙΙ. ξε'. Ωσηὲ Προφήτυ ϐ'. Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. πῦ συ θάνατε τὸ νῖκος; πῦ συ ᾅδη τὸ κέντρον;

Ἐν τῇ πρὸς τὺς αὐτὺς δευτέρᾳ ἐπισολῇ μαρτυρίαι ια'.

I. ξϛ'. Ησαΐυ Προφήτυ ιη'. [3] Ἐκ σκότυς φῶς λάμψαι.

II. ξζ'. Ψαλμῦ ριε'. ια'. Ἐπίσευσα, διὸ ἐλάλησα.

III. ξη'. Ησαΐυ Προφήτου ιθ'. Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι.

II. LXII. Ex Psalmo CXV. *ver.* 10. undecimâ vice ex Psalterio, Credidi propter quod locutus sum. *cap.* 4. 13.

III. LXVIII. Ex Esaia Prophetâ decimanonâ vice. *cap.* 49. 8. Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi te. *cap.* 6. 2.

IIII. ξθ'.

IV. LXIX.

1 In Cryptoferratensi deest, Ἀδὰμ: habetur, in aliis antiquis codd. reperitur.

2 In Cryptoferratensi, Καὶ κατεπόθη, Sed aliter in textu hujus codicis, & in vulgatâ græcâ editione legitur; habent enim, πῦ συ θάνατε τὸ κέντρον; πῦ συ ᾅδη τὸ νῖκος, lectio tamen, quæ in hoc elencho

3 Videtur Euthalius loqui de Esaie loco cap. 9. 2. *Populus, qui ambulabat in tenebris, videte lumen magnum: qui habitatis in regione, umbrâ mortis, lumen lucebit super vos.* φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς.

IIII. ξθʹ. Ἱερεμίου Προφήτου αʹ. Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν.

Π. οʹ. Ησαΐου Προφήτου κʹ. Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς, καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

ΠΙ. οαʹ. Ἐξόδου εʹ. [2] Ὁ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησε.

ΠΙΙ. οβʹ. Παροιμιῶν Σαλωμῶντος γʹ. Προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, [3] ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

ΠΙΙΙ. ογʹ. Παροιμιῶν Σαλωμῶντος δʹ. Ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός.

ΠΙΙΙΙ. οδʹ. Ψαλμοῦ ριαʹ. ιβʹ. Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Δ. οεʹ. Βασιλειῶν πρώτης, καὶ Ἱερεμίου Προφήτου ἡ αὐτὴ βʹ. Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

ΔΙ. οϛʹ.

IV. LXIX. Ex [1] Jeremia Prophetâ unicâ vice. Inhabitabo in illis, & inambulabo; & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. *cap.* 6. 16.

V. LXX. Ex Eſaia Prophetâ vigeſimâ vice. *cap.* 52. 11. Exite de medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus, & immundum, ne tetigeritis; & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit Dominus omnipotens. *cap.* 6. 18.

VI. LXXI. Ex Exodo quintâ vice. *cap.* 16. 18. [2] Qui multùm non abundavit, & qui modicum non minoravit. *cap.* 8. 15.

VII. LXXII. Ex Proverbiis Salomonis tertiâ vice. *cap.* 3. 4. Providentes bona non ſolùm coram Domino, ſed etiam coram hominibus. *cap.* 8. 21.

VIII. LXXIII. Ex Proverbiis Salomonis quartâ vice. *c.* 22. 8. Hilarem enim datorem diligit Deus. *cap.* 9. 7.

IX. LXXIV. Ex Pſalmo CXI. *ver.* 9. duodecimâ vice ex Pſalterio, Diſperſit, dedit pauperibus: juſtitia ejus manet in ſæculum. *cap.* 9. 9.

X. LXXV. Ex libro I. Regum. *cap.* 2. 10. & Jeremia Prophetâ. *cap.* 9. 23. Qui gloriatur, in Domino glorietur. *cap.* 10. 17.

XI. LXXVI.

1 Neſcio cur Euthalius hunc locum Jeremiæ adſcribat; nam illa quidem verba, *Ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus*, apud eundem non ſemel occurrunt; ſed antecedentia, quibus potiſſimùm nititur Apoſtolus, apud Jeremiam me legiſſe non memini; habentur tamen Levit 26. 12.

2 Cryptoferratenſis, Ὁ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ τὸ ὀλίγον.

3 Idem codex, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων, ſine ἐνώπιον.

XI. LXXVI. Ex Deuteronomio octavâ vice. *cap.* 19. 15. In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum. *cap.* 13. 1.

In epistolâ ad Galatas testimonia sunt XI.

I. LXXVII. Ex Genesi, nonâ vice. *cap.* 15. 6. Credidit autem Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam. *cap.* 3. 6.

II. LXXVIII. Ex Genesi, decimâ vice. *cap.* 12. 3. Benedicentur in te omnes gentes. *cap.* 3. 9.

III. LXXIX. Ex Deuteronomio nonâ vice. *cap.* 27. 26. Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. *cap.* 3. 10.

IV. LXXX. Ex Abacuc Prophetâ secundâ vice. *cap.* 2. 4. Justus autē ex fide vivit. *Ib.* 11.

V. LXXXI. Ex Ezechiele. *cap.* 20. 11. & 13. & Deuteronomio. *cap.* 4. 1. una eademque sententia secundâ vice, Qui fecerit ea, vivet in illis. *Ibid.* 12.

VI. LXXXII. Ex Deuteronomio decimâ vice. *cap.* 21. 23.

ΔΙ. οϛ΄. Δευτερονομίου η΄. Ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων, ἢ τριῶν, σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.

Ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ μαρτυρίαι ια΄.

I. οζ΄. Γενέσεως θ΄. Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

II. οη΄. Γενέσεως ι΄. Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη.

III. οθ΄. Δευτερονομίου θ΄. Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ Βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά.

IIII. π΄. Ἀμβακοὺμ προφήτου β΄. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

II. πα΄. Ἰεζεκιὴλ, καὶ Δευτερονομίου ἡ αὐτὴ β΄. Ὁ ποιήσας αὐτὰ ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

ΠΙ. πβ΄. Δευτερονομίου ι΄. Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.

ΠΙΙ. πγ΄. Γενέσεως ια΄. Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας.

ΠΙΙΙ. πδ΄. Ἠσαΐου Προφήτου κα΄. Εὐφράνθητι στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον, καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.

ΠΙΙΙΙ. πε΄.

Maledictus omnis, qui pendet in ligno. *Ibid.* 13.

VII. LXXXIII. Ex Genesi undecimâ vice. *cap.* 16. 15. Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. *cap.* 4. 22.

VIII. LXXXIV. Ex Esaia Prophetâ vigesimaprimâ vice. *c.* 54. 1. Lætare sterilis, quæ non paris; erumpe, & clama, quæ non partu is, quia multi filii desertæ, magis quàm ejus, quæ habet virum. *Ibid.* 27.

IX. LXXXV.

ΠΙΙΙΙ. πε'. Γενέσεως ιβ'. Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης [1] μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

Δ. πϛ'. Λευϊτικοῦ β'. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

ΔΙ. πζ'. Μωϋσέως ἀποκρύφου α'. Οὔτε περιτομή τι [2] ἐστιν, οὔτε ἀκροβυστία· ἀλλὰ καινὴ κτίσις.

Ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ μαρτυρίαι ϛ'.

Ι. πη'. Ἠσαΐου Προφήτου κβ'. [3] Εἰρήνη ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνη ὑμῖν τοῖς ἐγγύς.

ΙΙ. πθ'. Ψαλμοῦ ξζ'. ιγ'. Ἀναβὰς εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις.

ΙΙΙ. ϙ'. Ψαλμοῦ δ'. ιδ'. Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.

ΙΙΙΙ. ϙα'. Ἐν ἀποκρύφῳ Ἱερεμίου [4] τοῦ Προφήτου α'. Ἔγειρε ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

Π. ϙβ' Γενέσεως ιγ'. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ

IX. lxxxv. Ex Genesi duodecimâ vice. *cap.* 21. 10. Ejice ancillam, & filium ejus: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. *Ibid.* 30.

X. lxxxvi. Ex Levitico secundâ vice. *cap.* 19. 18. Diliges proximum tuum sicut te ipsum. *cap.* 5. 14.

XI. lxxxvii. Ex Moyse apocrypho unicâ vice, Neque circumcisio aliquid [2] est, neque præputium, sed nova creatura. *cap.* 6. 15.

In epistolâ ad Ephesios sunt testimonia VI.

I. lxxxviii. Ex Esâia Prophetâ vigesimasecundâ vice. *c.* 57. 19. [3] Pax vobis qui longè fuistis, & pax vobis, qui prope. *cap.* 2. 17.

II. lxxxix. Ex Psalmo LXVII. *ver.* 19. decimatertiâ vice ex Psalterio, Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, & dedit dona hominibus. *c.* 4. 8.

III. xc. Ex Psalmo IV. *ver.* 5. decimaquartâ vice ex Psalterio, Irascimini & nolite peccare. *Ibid.* 26.

IV. xci. Ex libro apocrypho Jeremiæ [4] Prophetæ unicâ vice. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. *cap.* 5. 14.

V. xcii. Ex Genesi decimatertiâ vice. *cap.* 2. 24. Propter hoc relin-

1 Malè hic in Regio-Alexandrino, μετὰ τῆς ἐλευθέρας.

2 Ita etiam Alexandrinus, sed tam in textu hujus codicis, quàm in vulgato textu græco est, ἰσχύει.

3 Aliter se habet hic locus tam in textu hujus codicis, quàm in vulgato græco textu, in quo sic scribitur, Εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς.

4 In Cryptoferratensi deest, τοῦ Προφήτου.

relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne unâ. *cap.* 5. 31.

VI. xciii. Ex Deuteronomio undecimâ vice. *cap.* 5. 16. Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut benè sit tibi, & sis longævus super terram. *cap.* 6. 2.

In epistolis ad Philippenses, ad Colossenses, & in primâ, & secundâ ad Thessalonicenses epistolâ, nullam ex aliorum libris sententiam commemorat Paulus Apostolus.

In epistolâ ad Hebræos sunt testimonia XXX.

I. xciv. Ex Psalmo II. *ver.* 7. Filius meus es tu, ego hodie genui te. *cap.* 1. 5.

II. xcv. Ex libro II. Regum secundâ vice. *cap.* 7. 14. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. *Ibid.*

III. xcvi. Ex Deuteronomio, duodecimâ vice. *cap.* 32. 43. Et adorent eum omnes Angeli Dei. *cap.* 1. 6.

IV. xcvii. Ex Psalmo CIII. *ver.* 4. decima sextâ vice ex Psalterio. Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. *Ibid.* 7.

αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

ΠΙ. ϟγ'. Δευτερονομίου ια'. Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους, καὶ πρὸς Κολασσαεῖς, καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς προτέρᾳ τε, καὶ δευτέρᾳ [1] οὐδὲν ἐμνημόνευσε ῥητοῦ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος.

Ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ μαρτυρίαι λ'.

I. ϟδ'. Ψαλμοῦ β'. ιε'. Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

II. ϟε'. Βασιλειῶν β'. β'. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν.

III. ϟϛ'. Δευτερονομίου ιβ'. Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες Ἄγγελοι Θεοῦ.

IIII. ϟζ'. Ψαλμοῦ ργ'. ιϛ'. Ὁ ποιῶν τοὺς Ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα.

Π. ϟη'. Ψαλμοῦ μδ'. ιζ'. Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός

V. xcviii. Ex Psalmo XLIV. *ver.* 7. decimaseptimâ vice ex Psalterio. Thronus tuus Deus in sæculum sæculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: pro-

1 De hoc adverbio Vide quæ suprà ad pag. 485. monuimus.

2 Malè Psalmo 96. 8. tribuitur hic locus in margine vulgatæ editionis.

ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

ΠΙ. ϟθʹ. Ψαλμοῦ ραʹ. κςʹ. Καὶ σὺ, Κύριε, κατ᾽ ἀρχὰς τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται. σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.

ΠΙΙ. ρʹ. Ψαλμοῦ ρθʹ. αʹ. Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

ΠΙΙΙ. ραʹ. Ψαλμοῦ ηʹ. εʹ. Τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ᾽ Αγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτὸν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου, πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

ΠΙΙΙΙ. ρβʹ. Ψαλμοῦ καʹ. καʹ. Απαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Εκκλησίας ὑμνήσω σε.

Δ. ργʹ. Ησαΐου κγʹ. Εγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ᾽ αὐτῷ.

ΔΙ. ρδʹ. Ησαΐου Προφήτου κδʹ. Ιδοὺ ἐγὼ, καὶ τὰ παιδία, ἅ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός.

ΔΙΙ. ρεʹ.

propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. *Ibid.* 8.

VI. xcix. Ex Psalmo CI. *ver.* 26. decimaoctavâ vice ex Psalterio. Tu in Principio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut vestimentum veterascent: & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. *Ibid.* 10.

VII. c. Ex Psalmo CIX. *ver.* 1. decimanonâ vice ex Psalterio. Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *Ibid.* 13.

VIII. ci. Ex Psalmo VIII. *ver.* 5. vigesimâ vice ex Psalterio, Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulò minus ab Angelis, gloriâ, & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. *cap.* 2. *ver.* 6.

IX. cii. Ex Psalmo XX. *ver.* 23. vigesimaprimâ vice ex Psalterio. Nunciabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te. *cap.* 2. 12.

X. ciii. Ex Esaia vigesimatertiâ vice. *cap.* 12. 2. Ego ero fidens in eum. *Ibid.* 13.

XI. civ. Ex Esaia Prophetâ vigesimaquartâ vice. *cap.* 8. 18. Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus. *cap.* 2. 13.

XII. cv.

XII. cv. Ex Deuteronomio, & Psalmo XCIV. *ver.* 8. decima tertiâ vice ex Psalterio. Hodie si vocē ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundùm diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri: probaverunt, & viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi, semper errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam. *cap.* 3. 7.

XIII. cvi. Ex Genesi decima quartâ vice. *cap.* 2. 2. Et requievit Deus die septimâ ab omnibus operibus suis. *cap.* 4. 4.

.. XIV. cvii. Ex Psalmo CIX. *ver.* 4. vigesima secundâ vice ex Psalterio. Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec. *cap.* 5. 6.

XV. cviii. Ex Genesi decima quintâ vice. *cap.* 22. 16. [2] Certè benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. *cap.* 6. 14.

ΔII. ρε'. Δευτερονομίου, καὶ Ψαλμοῦ ϟδ'. ἡ αὐτὴ [1] ιγ'. Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου. ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.

ΔIII. ρϛ'. Γενέσεως ιδ'. Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ.

ΔIIII. ρζ'. Ψαλμοῦ ρθ'. κβ'. Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

ΔΠ. ρη'. Γενέσεως ιε'. [2] Ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε.

ΔΠI. ρθ'. Ἐξόδου ϛ'. Ὅρα, φησὶν, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει.

ΔΠII. ρι'. Ἱερεμίου Προφήτου β'. Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν,

XVI. cix. Ex Exodo sextâ vice. *c.* 25. 40. Vide, inquit, omnia facito secundùm exemplar, quod tibi ostensum est in monte. *c.* 8. 5.

XVII. cx. Ex Jeremia Prophetâ secundâ vice. *cap.* 31. 31. Ecce dies venient, dicit Dominus: & consummabo super domum Israel,

1 In Cryptoferratensi, ιϛ'.

2 In Cryptoferratensi est, εἰ μὴ quod maximè accedit lectioni, quam exprimit Vulgata editio.

νέαν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν [1] διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν [2] ἐν ἡμέρᾳ, ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ὥστε ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν λέγει Κύριος. ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαὸν, καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγοντες, γνῶθι τὸν Κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι.

ΔΠΙΙΙ. ρια'. Ἐξόδου ζ'. Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεός.

ΔΠΙΙΙΙ. ριβ'. Ψαλμοῦ λθ'. κγ'. Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας. τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω. ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ

Israël, & super domum Juda testamentum novum, non secundùm testamentum, quod [1] disposui patribus eorum [2] in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerē illos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentū, quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus, Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum; & non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens, cognosce Dominum; quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor. *cap.* 8. 8.

XVIII. cxi. Ex Exodo septimâ vice. *cap.* 24. 8. Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. *cap.* 9. 20.

XIX. cxii. Ex Psalmo XXXIX. *ver.* 7. vigesima tertiâ vice ex Psalterio. Hostiam, & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi: holocautomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi ecce venio. In capite libri scriptum est de me, [1] ut

1 In Cryptoferratensi, ἐποίησα, feci, juxta Vulgatæ lectionem, quam codex quoque Regio-Alexandrinus in textu epistolæ hujus sequitur.

2 In Regio-Alexandrino hic deest, ἐν ἡμέρᾳ; sed habetur in epistolæ textu.

[1] ut faciam, Deus, voluntatem tuam. *cap.* 10.5.

XX. cxiii. Ex Deuteronomio decima quartâ vice. *cap.* 32, 35. Mihi vindicta, & ego retribuam. *cap.* 10, 30.

XXI. cxiv. Ex Deuteronomio decima quintâ vice. *cap.* 32. 36. Quia judicabit Dominus populum suum *cap.* 10. 30.

XXII. cxv. Ex Habacuc Propheta tertiâ vice. *cap.* 2, 3. Adhuc enim modicum aliquãtulum, qui venturus est, veniet, & non tardabit. Justus autem ex fide vivit; quòd si subtraxerit se, non placebit animæ meæ, *cap.* 10. 37.

XXIII. cxvi. Ex Genesi decima sextâ vice. *cap.* 21. 12. Quia in Isaac vocabitur tibi semen. *cap.* 11, 18.

XXIV. cxvii. Ex Proverbiis Salomonis quintâ vice. *cap.* 3. 11. Fili mi noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris, dum ab eo argueris; quem

ἐμῦ, [1] τῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεὸς, ἠβουλήθην.

ΔΔ. ριγʹ. Δευτερονομίου ιδʹ. Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω.

ΔΔΙ. ριδʹ. Δευτερονομίου ιεʹ. Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ.

ΔΔΙΙ. ριεʹ. Ἀμβακοὺμ Προφήτου γʹ. Ἔτι μικρὸν ὅσον, ὅσον ὁ ἐρχόμενος, ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ· ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, καὶ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ.

ΔΔΙΙΙ. ριϛʹ, Γενέσεως ιϛʹ. Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

ΔΔΙΙΙΙ. ριζʹ. Παροιμιῶν Σαλωμῶντος εʹ. Υἱέ μου, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐλεγχόμενος· ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται.

ΔΔΠ. ριηʹ. Δευτερονομίου ιϛʹ. Μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ, καὶ δι᾽ αὐτῆς μιανθῶσιν οἱ πολλοί.

ΔΔΠΙ. ριθʹ. Ἐξόδου ηʹ. Ἔκφοβός εἰμι, καὶ ἔντρομος.

ΔΔΠΙΙ. ρκʹ. Ἀγγαίου Προφήτου αʹ. [2] Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω οὐ μόνον τὴν

γῆν

enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit. *cap.* 12.5.

XXV. cxviii. Ex Deuteronomio decima sextâ vice. *cap.* 29. 18. Ne qua radix amaritudinis, sursum geminans, impediat, & per illam inquinentur multi. *cap.* 12. 15.

XXVI. cxix. Ex Exodo octavâ vice. *cap.* 19. 1. Exterritus sum, & tremebundus. *cap.* 12. 21.

XXVII. cxx. Ex Aggæo Propheta primâ vice. *cap.* 2. 7. Adhuc

semel

1 Hæc lectio diversa est ab ea, quam in epistolæ textu hic idem codex exhibet; nam ibi legitur, τῦ ποιῆσαι ὁ Θεὸς τὸ θέλημά σου. Similis tamen lectio habetur in ms. quodam Oxoniensi, cujus meminit, is qui Novi Testamenti editionem in eâdem Urbe anno 1675. procuravit.

2 In Cryptoferratensi, Ὅτι.

γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν.

ΔΔΠΙΙΙΙ. ρκα'. [1] Δευτερονομίου ιζ'. Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκων.

ΔΔΠΙΙΙΙ. ρκβ'. Δευτερονομίου λα'. Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπω.

ΔΔΔ. ρκγ'. Ψαλμοῦ ριζ'. κδ'. Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος.

Ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτῃ ἐπιστολῇ μαρτυρίαι β'.

Ι. ρκδ'. Δευτερονομίου ιθ'. Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.

ΙΙ. ρκε'. Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου β'. Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.

Ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ μαρτυρία α'.

Ι. ρκϛ'. Ἀριθμῶν α'. Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ.

Ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ μαρτυρία μία.

Ι. ρκζ'. Ἐπιμενίδου Κρητὸς μαντέως χρησμὸς. α': Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Ἐν τῇ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῇ [2] οὐδοπόθεν ἐμνημόνευσεν ῥητοῦ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος.

Πᾶ-

semel: & ego movebo non solùm terram, sed & cælum. *cap.* 12. 26.

XXVIII. cxxi. Ex Deuteronomio decima septimâ vice. *cap.*4.24. Deus noster ignis cōsumens est. *cap.*12.29.

XXIX. cxxii. Ex Deuteronomio decima octavâ vice. *cap.* 31.6.& 8. Non te deseram, neq; derelinquam. *cap.*13.5.

XXX. cxxiii. Ex Psalmo CXVII. *ver.6.* vigesima quartâ vice ex Psalterio. Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo. *cap.*13.6.

In prima ad Timotheum epistolâ Testimonia sunt duo.

I. cxxiv. Ex Deuteronomio decima nonâ vice. *cap.* 25. 4. Non alligabis os bovi trituranti. *cap.*5.18.

II. cxxv. Ex Evangelio secundùm Matthæum secundâ vice. *cap.*10.10. Dignus est operarius mercede suâ. *cap.*5.18.

In secundâ ad eundē epistolâ unum Testimonium habetur.

I. cxxvi. Ex Numeris unicâ vice. *cap.*16.5. Cognovit Dominus, qui sunt ejus. *cap.*2.19.

In epistolâ ad Titum testimonium unum adducitur.

I. cxxvii. Epimenidis Cretensis Vatis responsum I. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. *cap.*1.12.

In epistola ad Philemonem nullum testimonium allegat Paulus Apostolus.

Omnia

1 Hic Deuteronomii locus Librarii errore omissus est in codice Regio Alexandrino, habetur tamē in Cryptoferratēsi.

2 De hoc adverbio, Vide suprà pagina 485.

Omnia simul testimonia sunt CXXVII.

Sæpiùs autem allegata sunt in diversis epistolis testimonia sequentia, quorum canonum concordantiam in hunc modum exposui.

Testimonium sextum in epistola ad Romanos ex Genesi, primâ vice, est etiam testimonium primum in epistola ad Galatas.

Testimonium octavum in epistola ad Romanos ex Genesi, quartâ vice, est etiam testimonium vigesimum sextum in epistola ad Hebræos.

Testimonium octavum in epistola I. ad Corinthios ex Genesi septimâ vice, est etiam testimonium quintum in epistola ad Ephesios.

Testimonium quadragesimũ primum in epistola ad Romanos, ex Levitico primâ vice, est etiam testimonium decimum in epistola ad Galatas.

[1] Πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι ρκζʹ.

Καὶ ἰδιαστολογήθησαν ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς αἱ ὑποτεταγμέναι, ὧν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κανόνων ἐξεθέμην.

Ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους [2] ϛʹ. Γενέσεως αʹ. Ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας αʹ. Γενεσέως αʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ηʹ. Γενέσεως δʹ. Ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους κϛʹ. Γενέσεως δʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ηʹ. Γενέσεως ζʹ. Ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους εʹ. Γενέσεως ζʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους μαʹ. Λευιτικοῦ αʹ. Ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας [3] ιʹ. Λευιτικοῦ αʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους κʹ. Δευτερονομίου δʹ. Ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους θʹ. Δευτερονομίου δʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ θʹ. Δευτερονομίου ζʹ. Ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτῃ αʹ. Δευτερονομίου ζʹ.

Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ βʹ. Βασιλειῶν πρώτης αʹ. Ἐν τῇ πρὸς Κο-

Testimonium vigesimum in epistola ad Romanos ex Deuteronomio quartâ vice, est etiam testimonium nonum in epistola ad Hebræos.

Testimonium nonum in epistola I. ad Corinthios, ex Deuteronomio septimâ vice, est etiam testimonium primum in epistola I. ad Timotheum.

Testimonium secundum in epistola I. ad Corinthios ex libro

1 Cryptoferratensi, Ὁμοῦ αἱ πᾶσαι.

2 In Cryptoferratensi omittuntur tam hic, quàm in sequentibus istæ numerorum notæ, quæ indicant quoti sunt in qualibet epistolâ loci, qui bis, vel ter à Paulo Apostolo afferuntur.

3 Malè in Cryptoferratensi, & Regio-Alexandrino, λϛʹ.

Κορινθίους δευτέρᾳ ι'. Βασιλειῶν πρώτης α'.

Ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους λα'. Παροιμιῶν α'. Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρᾳ ζ' Παροιμιῶν α'.

Ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους λϛ'. Ἡσαΐου ια'. Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ α'. Ἡσαΐου ιϛ'.

Ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους κα'. Ἰεζεκιὴλ α'. Ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ε'. Ἰεζεκιὴλ α'.

Ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους α'. Ἀβακοὺμ α'. Ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας δ'. Ἀμβακοὺμ α'. Ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους κβ'. Ἀμβακοὺμ α'.

bro I. Regum primâ vice, est etiam testimonium decimum in epistola II. ad Corinthios.

Testimonium XXXI. in epistola ad Romanos ex Proverbiorum libro primâ vice, est etiam testimonium septimum in epistola II. ad Corinthios.

Testimonium XXXVI. in epistola ad Romanos ex Esaia undecimâ vice, est etiam testimonium quartum in epistola I. ad Corinthios.

Testimonium XXI. in epistola ad Romanos ex Ezechiele primâ vice, est etiam testimoniũ quintum in epistola ad Galatas.

Testimonium primum in epistola ad Romanos ex Habacuc primâ vice, est etiam testimonium quartum in epistola ad Galatas, & testimonium XXII. in epistola ad Hebræos.

Τάδε ἔνεστιν Παύλου ἐπιστολαί.	*Hæ sunt Pauli epistolæ.*
I. Ἡ πρὸς Ῥωμαίους.	I. Ad Romanos.
II. Ἡ πρὸς Κορινθίους πρώτη.	II. Ad Corinthios prima.
III. Ἡ πρὸς τοὺς αὐτοὺς β'.	III. Ad Corinthios II.
IIII. Ἡ πρὸς Γαλάτας.	IV. Ad Galatas.
Π. Ἡ πρὸς Ἐφεσίους.	V. Ad Ephesios.
ΠI. Ἡ πρὸς Φιλιππησίους.	VI. Ad Philippenses.
ΠII. Ἡ πρὸς Κολασσαεῖς.	VII. Ad Colossenses.
ΠIII. Ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς α'.	VIII. Ad Thessalonicẽses I.
ΠIIII. Ἡ πρὸς τοὺς αὐτοὺς β'.	IX. Ad eosdem secunda.
Δ. Ἡ πρὸς Ἑβραίους.	X. Ad Hebræos.
ΔI. Ἡ πρὸς Τιμόθεον α'.	XI. Ad Timotheum prima.
ΔII. Ἡ πρὸς τὸν αὐτὸν δευτέρα.	XII. Ad eundem secunda.
ΔIII. Ἡ πρὸς Τίτον.	XIII. Ad Titum.
ΔIIII. Ἡ πρὸς Φιλήμονα.	XIV. Ad Philemonem.

Διὰ   *Cur.*

[1] *Cur Pauli epistolæ dicuntur quatuordecim?*

QUoniam hasce epistolas seorsim Apostolus ad diversos scripsit, & per easdem, quos quidem jam viderat, atque docuerat, admonet, atque corrigit; quos verò nondum viderat, instruere, atque docere studet, ut ex earundem lectione potest intelligi.

[1] Διὰ τί Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες λέγονται.

ΕΠειδὴ ταύτας αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ἰδίᾳ ἐπιστέλλει, καὶ [2] διὰ τούτων, οὓς μὲν ἤδη ἑώρακεν, καὶ ἐδίδαξεν, ὑπομιμνήσκει, καὶ διορθοῦται· οὓς δὲ μὴ ἑώρακεν σπουδάζει κατηχεῖν, καὶ διδάσκειν, ὡς ἔστιν ἀπ' αὐτῶν τὸν ἐντυγχάνοντα καταμαθεῖν.

ARGUMENTUM

Epistolæ ad Romanos.

HAnc è Corintho mittit, quum nondum Romanos vidisset, sed famâ tantùm sibi noti essent, eosque videndi desiderio teneretur. Et primùm quidem ait se eorum fidem probare, quam ubique gentium annuntiari videbat, ac præterea se ipsorum desiderio incēsum, eo proposito sæpe fuisse dicit, ut ad ipsos veniret, nec tamen adhuc potuisse. Deinde doctrinalem de vocatione gentium scribit epistolam, in qua circumcisionem ad tempus institutam fuisse, & jam tunc cessasse docet, ac præterea deletum fuisse per Christum Adæ peccatum, Legisque umbram transiisse significat. Vocationem itaque gentiū consequenter factam fuisse con-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Πρώτης πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω ἑωρακὼς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγελλομένην ὁρῶν πανταχοῦ· ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἐλθεῖν διὰ τὸ εἰς αὐτοὺς πόθον, καὶ τέως μὴ δεδυνῆσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολὴν ποιεῖται περὶ κλήσεως ἐθνῶν. καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαυται· καὶ ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ λέλυται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδὰμ, καὶ ἡ σκιὰ τοῦ νόμου παρῆλθε· τὴν μὲν οὖν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως γε-

1 Hęc adnotatio reperitur etiam cod. Vaticano n.363. & immediatè subjungitur Euthalii adnotationi de martyrio D. Pauli

2 Vaticanus cod. n.363. διὰ τοῦτο.

γεγενῆσθαι κατασκευάζει, οὕτως ἀποδεικνὺς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας αὐτοδιδάκτους τε τῇ φύσει, καὶ ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν Θεόν· διὸ καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον Ἕλληνας, ὡς μὲν τοῦ Θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν, καὶ τὸ ἀΐδιον δυνάμεως αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ, καὶ δι᾽ οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν. αὐτοὺς δὲ ἐγνωκέναι μὲν ἐκ τῶν κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τούτων δημιουργόν· τάδε ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον ἢ αὐτῷ λατρεύσαντας. αἰτιᾶται δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφότερα τὰ μέγιστα Ἰουδαίους τε, καὶ Ἕλληνας συγκλείει, καὶ ἐλέγχει ἐπὶ παρανομίᾳ, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι οἱ πάντες, ἐπίσης οἱ πάντες, ὡς ὑπεύθυνοι, τοῦ λυτρουμένου δέονται. τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης τοῖς Ἰουδαίοις γενομένης, καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, εἰκότως καὶ ἡ κλῆσις γέγονε τῶν ἐθνῶν· τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἐθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαυται ἡ περιτομή, καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, φησίν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιωθείς, μετονομάσθη μὲν Ἀβραάμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἔ-

μελ-

confirmat, ostendens cunctis hominibus insitam esse legem, omnesque solius naturæ instinctu, & vel ab ipsis creatis rebus posse Deum cognoscere. Propterea meritò arguit, primùm quidem Græcos, quòd cùm Deus ex rebus creatis suî ipsius cognitionem, suamque virtutem æternam, quæ est Verbum ejus, in quo, & per quod omnia creavit, eis manifestasset, ipsi à creatis quidem rebus cognoverant Deum, qui ista formaverat; ipsas verò res creatas Deos fecerant, ac coluerant creaturam potiùs, quàm creatorem. Arguit autem & Judęos, ut qui legem non servassent, sed potiùs per legis transgressionem Deum inhonorassent, & ita utrosque tum Judæos, tùm Gręcos maximè convincit, ac transgressionis accusat, ut ostendat, homines, cùm sint æquali sorte nati, omnes ex æquo, ut pote culpæ obnoxios, redemptore opus habere; redemptionis verò gratiâ tam Judæis, quàm Gentibus impertitâ, Gentium quoque vocationem jure meritò factam fuisse; factâ autem Gentium vocatione, necessariò cessasse circumcisionem, ac umbram, quæ in lege erat. Abram enim non in circumcisione, inquit, sed ante circumcisionem justificatus, nominis quidem transmutatione dictus est Abraham, quòd Pater multarum gentium

futu-

futurus eſſet, ſecundùm fidem, quam in præputio habuerat. accepit verò, poſtquam juſtificatus eſt, circumciſionem in carne, ut ſignum eſſet his, qui ſecundùm carnem ab eo propagarentur, ceſſaturam eſſe aliquando circumciſionem, quū gentes filii evaſerint Abrahæ, cùm nimirum vivere cœperint ſecundùm fidem Abraham, in qua juſtificatus fuerat quum eſſet in præputio; nam ideò transmutato nomine dictus eſt Abraham. Neceſſe eſt autem ceſſare ſignum, quum per eum ſignificata adimplentur. Si ergo gentes neceſſe eſt circumcidi, ceſſet & nomen Abraham, voceturque Abram: ſi verò Abraham à Deo nominis mutatione dictus eſt, non opus eſt gentes circumcidi: imò neque eos, qui Judæi ſunt ſecundùm carnem, ut nomen illud permaneat, & pater multarum gentium nuncupetur. Etenim non eſt neceſſe, ut quis deinceps circumcidatur, quum illi ſufficiat fides Abrahæ nec ut obſervet aliam legis umbram. Non enim ex his, ſed ex fide quiſpiam juſtificatur, quemadmodum & Abraham. His ita confirmatis, oſtendit rurſus, hôc tantum pacto impertiri poſſe redemptionem, & gratiam tam Iſraëli, quàm gentibus, ſi ſolvatur vetus Adę peccatum, quod ad omnes dimanavit. Per aliū autem nō poſſe deleri, ait, quàm per Chriſtū Deum, per

μέλλειν εἶναι κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν. ἔλαβεν δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ τὴν περιτομὴν ἐν σαρκὶ, ἵνα σημεῖον ᾖ τοῖς κατὰ σάρκα γεννωμένοις ἐξ αὐτοῦ, παύσεσθαί ποτε τὴν περιτομὴν, ὅταν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ, ἀρξάμενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραὰμ, ἐν ᾗ ἐδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ· τούτων γὰρ χάριν καὶ μετωνομάσθη Ἀβραάμ· ἀνάγκη δὲ ἐλθόντων τῶν σημαινομένων, παύεσθαι τὸ σημαῖνον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμνεσθαι, παυέτωσαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ καλείσθω Ἄβραμ· εἰ δὲ Ἀβραὰμ παρὰ Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τὰ ἔθνη· ἀλλ᾽ οὐδὲ αὐτοὺς ἔτι τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους, ἵνα ᾖ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν καλῆται. Καὶ γὰρ οὐ χρείαν ἔχει λοιπόν τις περιτέμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ Ἀβραὰμ, οὐδὲ τῆς ἄλλης δὲ τῆς ἐν τῷ νόμῳ σκιᾶς· οὐ γὰρ ἐκ τούτων, ἀλλ᾽ ἐκ πίστεως δικαιοῦταί τις, καθάπερ καὶ ὁ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτω κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τοῖς ἔθνεσι, εἰ μὴ λυθείη ἡ ἀρχαία ἁμαρτία τοῦ Ἀδὰμ, ἡ εἰς πάντας γενομένη. δι᾽ ἄλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλειφθῆναι, φησὶν, ἢ διὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, δι᾽ οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς κατά-

κατάρα γέγονεν· οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν ἄλλον λῦσαι τὸ παράπτωμα. Εἶτα γράφει ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένηται, εἰ μὴ σῶμα φορέσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις γένηται. καὶ λοιπὸν ὡς καλὸς οἰκονόμος τοὺς μὲν Ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε· τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυᾷ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι ὡς κλάδοι ἐπὶ τὴν ῥίζαν, οὕτω ἐπ' ἐκείνους ἐνεκεντρίσθησαν. μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη διδάξας, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

per quem etiã à principio inflicta est maledictio: neque enim alius quispiã poterat delere peccatum. Deinde scribit, hoc aliter fieri non posse, quàm si filius Dei corpus induat, ac fiat homo, ut quum illud pro omnibus obtulerit, omnes à morte liberet; & sicut per unum hominem peccatum in mundum introivit, ita & per unum hominem gratia largiatur. Tandem probi œconomi more Judæos quidem consolatur, dicens, Non estis legis transgressores, si in Christum credideritis: eos verò qui è gentibus crediderãt, admonet, ne extollantur adversùs Israëlitas, sed agnoscant, se super illos insertos esse, quemadmodum rami super radicem.

Post hæc autem, ubi eosdem adhortatoriis sermonibus varia de moribus docuit, epistolæ finem imponit.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου, ἐχόντων τινῶν καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως.

ELENCHUS

Capitum, quæ in unaquaque Pauli epistola continentur, quorum nõnulla particulares quasdam subdivisiones habent, rubris numerorum notis designatas.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς Παύλου ιθʹ.

Εὐαγγελικὴ διδασκαλία περί τε τῶν ἔξω χάριτος Χριστοῦ, καὶ

CAPITA

Epistolæ ad Romanos num. XIX.

I. Evangelica doctrina de his, qui Christi gratia destituti

ſtituti ſunt, deque his, qui ejuſdem gratiâ potiũtur : ac de ſpe, ſpiritualique vitæ ratione. Primò igitur poſt prooemium loquitur de judicio, quòd de Gentibus, quæ naturalia ſunt, non ſervantibus, facturus eſt Deus. *Fortaſſe cap.* 1.13.

II. De Judicio, quod itidem de Iſraëlitis legalia non ſeruantibus, redditurus eſt Deus. *cap.* 2.12. *Palat. & Cryptoſ. v.* 10.

III. De Iſraëlitarum prærogativa, qui promiſſionem à Deo ſortiti ſunt. *cap.* 3.1.

IV. De gratia, qua ſolâ homines, nulla habitâ generis ratione, ſed benignâ Dei largitione, æqualiter, ad Abrahami exemplum, juſtificantur. *cap.* 3.9.

V. De ſpe in Deo repoſitâ. *cap.* 5.1.

VI. Quomodo nobis viam fecerit ad ſalutem Jeſus Chriſtus, factus homo pro terrigena Adam, qui ab initio ceciderat. *cap.* 5.12.

VII. De bonis operibus, quæ fidem debent comitari. *cap.* 6.1.

VIII. Repetitio de vita, quæ in novę legis gratiâ agitur. *cap.* 7.1.

τῶν ἐν χάριτι, καὶ περὶ ἐλπίδος, καὶ πολιτείας πνευματικῆς.

I. Πρῶτον μὲν οὖν μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ κρίσεως τῆς κατὰ ἐθνῶν τῶν οὐ φυλασσόντων τὰ φυσικά.

II. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ Ισραὴλ τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νόμιμα.

III. Περὶ ὑπεροχῆς Ισραὴλ τοῦ τυγχάνοντος τῆς ἐπαγγελίας.

IIII. Περὶ χάριτος, δι' ἧς μόνον ἄνθρωποι δικαιοῦνται, οὐ κατὰ γένος διακεκριμένως ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ δόσιν ἰσοτίμως, κατὰ τὸν Ἀβραὰμ τύπον.

Π. Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.

ΠΙ. Περὶ εἰσαγωγῆς τῆς πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἐξ ἀρχῆς τοῦ γηγενοῦς Ἀδάμ.

ΠΙΙ. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς.

ΠΙΙΙ. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.

ΠΙΙΙΙ. Περὶ τῆς ὑπὸ νόμου κατακρίσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

Δ. Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποιούντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

ΔΙ. Περὶ τῆς ἀποδύσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων, διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συναφείας.

ΔΙΙ.

IX. De condemnatione, quæ propter peccatum erat ſub lege. *cap.* 7.7.

X. De affectibus humanæ naturæ, quæ faciunt, ut impoſſibile nobis ſit, vitam legis præceptis conſonam agere. *cap.* 7.14.

XI. De exuendis humanæ naturæ affectibus per conjunctionem carnis cum ſpiritu. *cap.* 7.25. *Palatinus incipit ver.* 21.

XII.

ΔΙΙ. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης ἁγίοις δόξης.

ΔΙΙΙ. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστοῦ.

ΔΙΙΙΙ. Περὶ ἐκπτώσεως τοῦ Ἰσραὴλ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἐκλεχθέντος μετὰ τῶν ἐθνῶν.

ΔΠ. Ὅτι κατὰ ἀπιστίαν ἡ ἔκπτωσις διὰ τὸ εἰς ἄγνοιαν καταλήψεως, καὶ τοῦ μὴ ἁρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

ΔΠΙ. Περὶ τοῦ σκοποῦ, καθ᾽ ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥστε δευτεραίως ἐπανελθεῖν ζήλῳ τῶν προτιμηθέντων ἐθνῶν, συνταχθέντων τῷ πιστῷ Ἰσραήλ.

ΔΠΙΙ, Παραινέσεις περὶ ἀρετῆς πρὸς Θεὸν, καὶ ἀνθρώπους.

α'. Ἐν αἷς περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίας.

β'. Περὶ τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας.

γ'. Περὶ τῆς πρὸς ἀντικειμένους ἀνεξικακίας.

δ'. Περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς.

ε'. Περὶ σωφροσύνης καὶ πραότητος.

ς'. Περὶ τῆς ἐν βρώμασιν καὶ ἡμέραις ἀμάχου διανοίας.

ΔΠΙΙΙ. Περὶ μιμήσεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

ΔΠΙΙΙΙ.

XII. Repetitio de gloria, quæ Sanctis repoſita eſt. *cap.* 8. 18.

XIII. De amore, quo Chriſtum proſequi debemus. *c.*8.35.

XIV. De repudiati Iſraëlis caſu, & verî Iſraëlis, qui cum gentibus electus eſt, vocatione. *cap.*9.1. *Palat. incipit ver.*6.

XV. Quod ex infidelitate Iſraëlitarum caſus accidit, eò quòd legem ignorare, & quæ ipſos non decebat, prædicate deprehenſi ſunt. *cap.*9.30.

XVI. De Dei in eiſdem ejiciendis conſilio, ut nempe ad verî Dei cultum ſecundo loco redirent, incenſi emulatione Gentium ipſis prælatarum, & fidelibus Iſraëlitis aggregatarum. *cap.*11.1.

XVII. Adhortationes ad virtutem, tam in divinis rebus, quàm in humanis. *cap.*12.1.

i. In quibus de concordia mutuâ agitur. *cap.*12.3.

ii. De Dei cultu. *cap.*12.10.

iii. De tolerantia malorum, quæ ab adverſariis inferuntur. *cap.*12.14.

iv. De ſubjectione Principibus. *cap.*13.1.

v. De temperantia, & manſuetudine. *ibid.*11.

vi. De concordia nequaquam violandâ ob ciborum delectum, & dierum obſervantiam. *cap.*14.1.

XVIII. De imitatione clementiæ, atque tolerantiæ Jeſu Chriſti. *cap.* 15. 1.

XIX. De

XIX. De ministerio ipsius Pauli in Orientis, & Occidentis regionibus. *cap.* 15. 15.

ΔΠΙΙΙΙ. Περὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, τῆς ἐν ἀνατολῇ, & δύσει. σίχοι λζ.

VARIÆ LECTIONES

In Pauli epistolas ex Regio-Alexandrino Vaticanæ Bibliothecæ codice deprompta.

Variæ lectiones in epistolam ad Romanos.

SCias, Amice Lector, nos Epistolas Pauli non contulisse ad Argentoratensem Novi Testamenti editionem à Bœclero procuratam, cum qua Apostolorum Actus, & Catholicas epistolas comparavimus; sed ad aliam Novi Testamenti editionem, quam Joannes Morinus Romanæ septuaginta Interpretum editioni, à se Parisiis recusæ subjunxit; quare interdum factum est, ut hæ variæ lectiones cum aliis editis exemplaribus concordent, & errores à typographis in editione Morinianâ commissos tantùm emendent.

Notandum etiam est in Regio-Alexandrino codice per totam ad Romanos epistolam eas tantùm lectiones designari, quæ in sabbatis, & dominicis recitari debent, modò nonnulla excipias in processione dominicæ Palmarum recitanda, quorum mentio habetur cap. 11. 15. hisque duas lectiones adjungas cap. 8. 28. & cap. 11. 25. notatas, ubi in hoc codice vocem ἀρχὴ solummodo ponit, in aliis verò codicibus alterius diei, quàm sabbati, vel dominicæ lectiones esse dicuntur. Cum Regio-Alexandrino codice in omnibus Palatinus num. 38. cōcordat, nisi quòd caret voce Αρχὴ cap. 11. 25. & 33. & voce τέλος cap. 5. 17. & cap. 8. 39. Nos tamē ut cum eo lectionum syllabo, quem Regio-Alexandrinus codex exhibet, integrum Ecclesiæ Græcæ lectionarium conjungeremus, lectiones in eodem codice non memoratas, ex aliis Vaticanis codicibus descripsimus, & suis locis inter varias hasce lectiones retulimus.

Cap. I. Vers. 1. In Vaticano cod. num. 367. habentur, Τῇ γ'. τῆς

τῆς α΄. ἑβδομάδ☉ μῦ τὴν ν΄. *Lectio feriæ III. hebdomadis I. post Pentecostem.* Notat autem omittendos esse vers. 8. cum seqq. usque ad totum ver. 12. ac demum desinere in fine vers. 17. Idem nunc Græci faciunt; sed in Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate lectio ab hujus capitis initio incipiens, ac desinens in fine ver. 7. dicitur recitanda in feria II. hebdomadis I. post Pentecostem.

Cap. I. Ver. 1. Ad verbum, ἀφωρισμένος, habet in margine, ἐκλελεγμένος, διακεκριμένος.

v. 7. In margine, Σαββάτῳ α΄. μῦ τὴν πεντηκοστὴν, ἤτοι τῶν Ἁγίων πάντων, ὁ ἀπόστολος πρὸς Ρωμαίους. *Sabbato I. post Pentecostem, seu sabbato, quod Dominicam omnium Sanctorum præcedit, Lectio ex epistola ad Romanos, Fratres, Gratia vobis, &c.* Desinit in fine ver. 12. more nunc quoque à Græcis servato.

v. 8. In Urbinate cod. dicitur, τῇ β΄. τῆς πρώτης ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis I. post Pentecostem.* Aliter Græcorum ritualia, & alii Vaticani codd. ut modò adnotavimus.

v. 9. Ad verbum, λατρεύω, in marg. δουλεύω, sic infrà ad v. 25.

Ibid. Ad verbum, ἀδιαλείπτως, in margine, διηνεκῶς, πάντοτε, ἀεί.

v. 11. Ad verbum, στηριχθῆναι, in margine βεβαιωθῆναι.

v. 13. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas ad hunc versum habet, τῇ γ΄. τῆς α΄. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. Hebdomadis I. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 17. At in Vaticano cod. num. 367. dicitur, Ἀρχὴ τῆς β΄. *Initium lectionis feriæ II. hebdomadis I. post Pentecostem.* Græci tamen harum rubricarum neutram admittunt; nam feria II. hebdomadis I. post Pentecostem lectionem recitant ex epistola ad Ephesios cap. 5. desumptam. De lectione verò feriæ III. suprà notavimus ad ver. 1.

v. 13. ἵνα τινὰ καρπὸν, transpositio, ut in cod. Alexandrino.

v. 18. Duo Vaticani codd. & Urbinas cum Græcorum ritualibus habent. Τῇ δ΄. τῆς α΄. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ IV. hebdomadis I. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 27.

v. 24. Ad oram hujus versûs habet, Στίχοι ν΄. *Versus L.*

v. 25. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur. Τῇ ε΄. hoc est, *Lectio feriæ V. hebdomadis I. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 28. Sed Græcorum ritualia, & scripti codd. aliam lectionem huic diei adscribunt. Vide infrà ad ver. 28.

v. 27. Ἐν ἄῤῥεσι, malè pro ἄρσεσι, vel potiùs, ἄῤῥεσι, ut est in codice Alexandrino.

Cap. I. Ver. 28. In Vaticano cod. n. *363*. & in Urbinate habetur. Τῇ ϛ'. τ̃ α'. ἑϐδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis I. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis. Sed Vaticanus cod. num. *363*. & Græcorum ritualia lectionem aliam huic diei adscribunt, de qua infrà ad vers. 14. cap. seq. In alio Vaticano cod. nu. *367*. scribitur. Τῇ ε'. τ̃ α'. ἑϐδομάδ☉. Ἀδελφοὶ, καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν οἱ ἀσεϐεῖς τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει. *Lectio feriæ V. hebdomadis I. post Pentecostem. Fratres, Quemadmodum nō probaverunt impii Deū habere*. Desinit in fine vers. 9. cap. seq. atque ita etiam habent Græcorum ritualia.

v. 29. Ἀδικίᾳ, πορνείᾳ; ἀδικίᾳ, πλεονεξίᾳ.

v. 30. Deest, ψιθυριστὰς, quæ tamen vox ponitur in margine, tanquam interpretatio vocis καταλάλους.

Ibid. Ad verbum, θεοστυγεῖς, habet in margine, παρὰ Θεοῦ μεμισημένοι.

Ibid. Οὐ μόνον δὲ αὐτά.

Cap. II. Ver. 1. In Vaticano codice num. *363*. atque in Urbinate habetur. Τῇ ϐ'. τ̃ ϐ'. ἑϐδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis II. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 9. Sed Græcorum ritualia, & Vaticanus cod. nu. *367*. aliam lectionem huic diei adscribunt. Vide infrà ad ver. 28.

v. 5. Καὶ ἀποκαλύψεως, & δικαιοκρισίας,

v. 10. In margine, Κυριακῇ β'. *Lectio dominicæ II. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 16. ut in Græcorum ritualibus, & in aliis scriptis codd.

v. 13. In Vaticano cod. num. *363*. & in Urbinate habetur, Ἀρχὴ τῇ γ'. *Initium lectionis feriæ III. hebdomadis II. post Pentecostem*. Admonent autem omittendum esse ver. 14. 15. & 16. ac desinere in fine ver. 27. Aliter in altero Vaticano, & in Græcorum ritualibus. Vide infrà ad ver. 4. cap. 4.

Ibid. ποιηταὶ νόμου, sine articulo, ut in Alexandrino.

v. 14. In Vaticano codice n. *367*. habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς α'. ἑϐδομάδ☉. *Lectio feriæ VI. hebdomadis I. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 27. ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

Ibid. Τὰ τοῦ νόμου ποιοῦσιν. In Alexandrino, ποιῶσιν.

Ibid. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C*.

v. 17. Εἰ δὲ σὺ, ut in aliis codd. legitur.

v. 18. Τὸ θέλημα, in margine additur manu diversâ veteri, Θεοῦ, ut sit, τὸ Θεοῦ θέλημα.

v. 28. In Vaticano cod. num. *367*. habetur. Τῇ ϐ'. τῆς ϐ'. ἑϐδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdoma-*

domadis II. post Pentecostem. Desinit in fine ver. 18. capitis seq. At in altero Vaticano, & in Urbinate scribitur. Τῇ δ΄. τῆς β΄. *Lectio feriæ IV. hebdomadis II. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 4. capitis seq. Græci nunc prioris Vaticani codicis rubricam sequuntur.

Cap. III. Ver. 4. In Vaticano cod. num. 363. & in Vrbinate habetur. Ἀρχὴ τῇ ε΄. *Initium lectionis feriæ V. hebdomadis II. post Pentecostem.* Desinit in illis verbis ver. 10. καθὼς γέγραπται. Aliter Vaticanus cod. nu. 367. & Græcorum ritualia.

v. 5. Εἰ δὲ ἡ ἀλήθεια; sed manu veteri diversâ corrigitur, ἀδικία.

v. 8. Ad illa verba, ἔνδικόν ἐστι. habet in margine, ἀνταπόδοσις Θεοῦ δικαία.

v. 9. In margine Regio-Alexandrini codicis. Στίχοι ρν΄. *Versus CL.* In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate ad verba illa hujus versûs, προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους, habetur Τῇ ϛ΄. τῆς β΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis II.* quæ desinit in fine ver. 18. Aliter nunc Græci faciunt, qui cum Vaticano cod. n. 367. conveniunt. Vide infrà ad ver. 17. cap. 5.

v. 18. Τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, pro αὐτῶν.

v. 19. In margine, Σαββάτῳ β΄. *Lectio sabbati II. post Pentecostē.* hoc est, sabbati hebdomadis II. post Pentecostem. Desinit in fine ver. 26. Ita nunc etiam Græci faciunt.

Ibid. Καὶ ὑπόδικος γένηται, ut in editis; nam περίδικος, typographi error esse videtur in editione Morini.

v. 22. Ad verbum, διαστολὴ, habet in margine, διάκρισις, διαίρεσις.

v. 24. Ad verbum, ἀπολυτρώσεως, in margine habet, ἀφέσεως.

v. 25. Ad verbum ἱλαστήριον, in margine habet, καθάρσιον.

Ibid. Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ ἐν τῷ νῦν καιρῷ διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων, & mox iterum habet, ἐν τῷ νῦν καιρῷ.

v. 28. In margine, Σαββάτῳ γ΄. *Lectio sabbati III. post Pentecostem*, hoc est, sabbati hebdomadis III. post Pentecostem. Desinit in fine vers. 3. capitis seq. ut in Græcorum ritualibus, licet in fine ver. 4. iterū habeat τέλος. Sed in codice Urbinate desinit in fine hujus capitis.

Cap. IV. Ver. 4. In Vaticano cod. n. 367. scribitur, Τῇ γ΄. τῆς β΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis II. post Pentecostem.* Desinit in fine v. 12. At in altero Vaticano, & in Urbinate est Τῇ β΄. τῆς γ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis III.* Desinit in fine ver. 7. Græci tamen

cum Vaticano priore codice concordant.

Cap.IV. Ver.4. Κατὰ ὀφείλημα, sine articulo, ut in Alexandrino.

v.6. Καὶ ὁ Δαβὶδ, cum articulo. Mox εἰς δικαιοσύνην.

v.8. In Vaticano cod. n.363. & in Urbinate habetur. Τῇ γ'. τῆς γ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis III. post Pentecostem*. Aliter Græci, & Vaticanus cod. n. 367. Vide notata ad ver.14. cap. 7.

Ibid. Λογίσεται, pro λογίσηται.

v.9. In margine, Στίχοι σ'. *Versus CC.*

v.12. Τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ τοῦ πατρὸς.

v.13. Vaticanus codex num. 367. habet. Τῇ δ'. τῆς β'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis II. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis. At Vaticanus alter, cum Urbinate, feriæ IV. hebdomadis seq. hanc lectionem adscribit, & desinere, ait in fine ver. 17. refragrantibus Grecorũ ritualibus, qui cum Vatic. cod. n.367. conveniunt.

v.18. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate hìc habetur. Τῇ ε'. Ἀδελφοὶ, Ἀβραὰμ ἐπ' ἐλπίδι. *Lectio feriæ V.* utique hebdomadis III. post Pentecostem. *Fratres Abraham in spe, &c.* Desinit in fine capitis. Discrepant Grecorum ritualia cum altero Vaticano codice. Vide infrà ad ver. 22. capitis octavi.

v.20. Ad verbum, οὐ διεκρίθη, in margine habet, οὐκ ἀμφέβαλε.

v.21. Καὶ πληροφορηθεὶς ὃ ἐπήγγελται.

v.24. Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον.

Cap.V. Ver.1. In margine, Στίχοι σμ'. Κυριακῇ γ'. *Versus CCXL. Lectio Dominicæ III. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 10. ut in Græcorum ritualibus. Palatinus codex desinit in fine ver. 11.

v.2. Δι' οὗ τὴν προσαγωγὴν, sine καὶ.

v.6. In margine, Στίχοι σν'. εἰς ἁγίους ἕως ὧδε. *Versus CCL. Huc usque lectio in Sanctorum festo*. Quæ verba quid sibi velint ignoro.

Ibid. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur. Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ ὥρᾳ τρίτῃ. *Lectio recitanda in die Sanctæ, & Magnæ feriæ VI. ad tertiam*. Desinit in fine ver. 10. ut in Græcorum ritualibus.

v.10. In Vaticano codice n. 367. hìc habetur. Τῇ ε'. τῆς β'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis II. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 16. ut in editis Græcorum ritualibus. Nescio tamen an ad hanc lectionẽ referri debeat vox τέλος, quæ in fine ver. 17. in Regio-Alexandrino codice habetur, nullo indi-

indicato lectionis initio, ad quã pertinere poſſit, Vide tamen an referri debeat ad finem lectionis feriæ II. hebdomadis IV. poſt Pentecoſtem, juxta ſeriem lectionum in Vaticano cod. 363. & in altero Urbinate deſcriptã, de qua infrà ad verſ. 15. hujus capitis.

Cap. V. Ver. 12. In Vaticano cod. n. 363. & in Urbinate hìc habetur. Τῇ παρασκευῇ. *Lectio feriæ VI.* utiq; hebdomadis III. poſt Pentecoſtem. Definit in fine ver. 14. Aliter edita Græcorum ritualia, & Vaticanus cod. nu. 367. ut infrà ad cap. 8. ver. 22. notabimus.

v. 15. Iidem codices habent. Τῇ β'. τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II hebdomadis IV.* Definit in fine ver. 17. diſcrepantibus Græcorum ritualibus, & Vaticano cod. num. 367. ut infrà videbimus ad cap. 9. 18.

v. 17. Vaticanus cod. n. 367. habet. Τῇ παρασκευῇ τῆς β'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis II. poſt Pentecoſtem.* Definit in fine verſ. 2. capitis ſeq. ut in editis Græcorum ritualibus. At in Vaticano cod. nu. 363. & in Urbinate ad illa verba. Οἱ τὴν περισσείαν, habetur. Ἀρχὴ τῇ γ'. *Initium feriæ III.* utique hebdomadis IV. Definit in fine capitis, diſcrepantibus itidem Græcorum ritualibus, & altero Vaticano cod. qui hujus lectionis initium ponunt in ver. 11. capitis decimi, ut ibi dicemus.

Ibid. Ἐν τῇ ζωῇ, cum articulo, & in fine hujus verſûs τέλος. Vide ſuperiùs notata ad ver. 10.

v. 18. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς ἀνθρώπου τὸ παράπτωμα εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα.

Cap. VI. Ver. 1. In margine, Στίχοι τ'. *Verſus CCC.*

Ibid. Ἐπιμένωμεν, ut in Alexandrino.

v. 3. In margine, Τῷ ἁγίῳ σαββάτῳ ἑσπέρας. *Lectio ſabbati ſancti ad veſperas.* Definit in fine ver. 11. uti nunc etiam Græcis mos eſt. Ita etiam habetur in Vaticano cod. nu. 363. Sed in Urbinate dicitur, τῷ ἁγίῳ καὶ μεγάλῳ σαββάτῳ εἰς λειτουργίαν. *Lectio recitanda in Miſſa ſancti & magni ſabbati.*

v. 11. In margine, Σαββάτῳ δ'. *Lectio ſabbati IV. poſt Pentecoſtem.* Definit in fine verſ. 17. ut in Græcorum ritualibus.

v. 12. Βασιλευσάτω ἡ ἁμαρτία, pro βασιλευέτω.

v. 18. In margine, Κυριακῇ δ'. *Lectio Dominicæ IV. Poſt Pentecoſtem.* Definit in fine capitis, Græcorum more.

Cap. VII. Ver. 1. In margine, Στίχοι τν'. *Verſus CCCL.*

Ibid. In Vaticano cod. n. 367. habe-

habetur, Τῇ β'. τῆς γ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis III. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 13. sed in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, τῇ δ'. τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis IV. post Pentecostem.* Et definit in fine ver. 5. Aliter nunc Græci faciunt, quorum ritualia cū priori Vaticano codice concordant.

Cap. VII. Ver. 2. Ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός.

v. 4. Ὥστε καὶ ὑμᾶς, ἀδελφοί μου, transpositio.

v. 6. In Vaticano cod. n. 363. habetur, Σαββάτῳ δ'. *Lectio sabbati hebdomadis IV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 13. In Urbinate, τῇ ε'. *Lectio feriæ V.* utique hebdomadis IV. post Pentecostem. Definit etiam in fine vers. 13. sed in fine hujus ver. 6. iterum habet, τέλ☉, quare multùm vereor ne hoc in loco aliquis Librariorum error adsit. Græci neutrum ex hisce codicibus sequuntur. Vide superiùs notata ad ver. 11. cap. 6. & infrà cap. 11. ver. 13.

Ibid. Ἀποθανόντες, pro ἀποθανόντ☉.

v. 7. Ὅτι ὁ νόμος, pro ὁ νόμος.

v. 8. Κατηργήσατο, pro κατεργάσατο.

v. 12. Καὶ ἡ ἐντολὴ δικαία.

v. 14. In Vaticano cod. num. 367. juxta Græcorum ritualia, habetur, Τῇ γ'. τῆς γ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis III. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 2. capitis sequentis. Sed in altero Vaticano, & in Urbinate codice dicitur. Τῇ ϛ'. τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis IV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 20. discrepantibus Græcorum ritualibus ut infrà ad ver. 25. cap. 11. notabimus.

v. 19. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate scribitur. Τῇ β'. τῆς ε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis V. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 2. capitis sequentis. Aliam lectionem huic diei adscribunt Græcorum ritualia, & Vaticanus cod. num. 367. Vide infrà ad ver. 4. cap. 12.

v. 21. In margine, στίχοι υ'. *Versus CCCC.*

Ibid. Ὅτι ἐμοὶ τὸ καλὸν παράκειται, pro κακόν.

v. 23. Ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας.

Cap. VIII. Ver. 2. In Vaticano codice num. 367. habetur. Τῇ δ'. τῆς γ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ IV. hebdomadis III. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 13. ut in Græcorum ritualibus, à quibus dissentiunt Vaticanus cod. num. 363. & Urbinas, qui habent. Τῇ γ'. τῆς ε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis V. post Pentecostem*, & definere ajunt

ajunt in illis verbis ver. 9. οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.

Cap. VIII. Verſ. 8. Et hìc quoque in Urbinate codice, & in Vaticano num. 363. diverſa lectio à Græcorum ritualibus, & ab altero Vaticano cod. deſignatur; nam habent. Τῇ δ'. τῆς ε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis V. poſt Pentecoſtem*. Vide infrà ad ver. 7. cap. 15.

v. 9. Εἴπερ Θεοῦ πνεῦμα, tranſpoſitio.

v. 10. Διὰ τὴν ἁμαρτίαν, cum articulo.

v. 11. Διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.

v. 14. In margine, Σαββάτῳ ε'. τὸ αὐτὸ καὶ τῆς ἁγίας Εὐφημίας. *Lectio ſabbati hebdomadis V. poſt Pentecoſtem. Eadem etiam in feſto S. Euphemiæ recitatur*. Deſinit in fine ver. 21. Quod ad primũ diem attinet, vigens adhuc Græcorum mos cum Regio-Alexandrino codice convenit. At in S. Euphemiæ feſto, quod die 16. Septembris celebratur, aliam lectionem recitant ex epiſtola ad Corinthios cap. 6. 1.

v. 22. In margine, Στίχοι υν'. *Verſus CCCCL*. Ad hunc quoque verſum in Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate ſcribitur, Τῇ ε'. τῆς ε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis V. poſt Pentecoſtem*. Deſinit in fine ver. 27. Diſcrepat alter Vaticanus codex cum Græcorum ritualibus, in quibus dicitur lectionem hanc pertinere ad feriã V. hebdomadis III. poſt Pentecoſtem.

v. 28. In margine, Ἀρχὴ, *Initium*, ſupple, ex aliis Vaticanis codd. μηνὶ φεβρουαρίῳ α'. τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος, καὶ εἰς λοιποὺς Μάρτυρας. *Lectionis recitandæ die 1. Februarii in feſto S. Tryphonis, & reliquorum SS. Martyrum*. Deſinit in fine ver. 34. ubi in Regio-Alexandrino codice ſcribitur, εἰ ἁγίους ἕως ὧδε. *Huc uſque lectio de Sanctis*. At Græci, adſtipulantibus aliis ſcriptis codicibus, nunc deſinunt in fine capitis, ubi in hoc etiam codice ſcribitur τέλος.

v. 38. Οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε ἐξουσίαι, οὔτε δυνάμεις.

Cap. IX. Ver. 1. In margine, Ἀρχὴ, *Initium*, ſupple lectionis recitandę in ſabbato hebdomadis VI. poſt Pentecoſtem; nam in aliis Vaticanis codd. ad hunc verſum habetur, Σαββάτῳ ς'. Deſinit in fine ver. 5. uti nunc etiam Græcis mos eſt.

v. 2. Ὀδύνη τῆς καρδίας μου.

v. 3. Εὐχόμην, & ad verbum, ἀνάθεμα, in margine habet, ἐπάρατος, ἀκοινώνητος.

v. 6. In Vaticano cod. n. 367. habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς γ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis III. poſt Pentecoſtem*. Finis non indicatur. Sed Græci hanc

hanc lectionem nunc terminant in fine ver.19.

Cap. IX. Verf. 9. Ε'λεύσομαι πρὸς σέ.

v.11. Πρόθεσις τοῦ Θεοῦ, transpositio.

v.12. Ε'ρρέθη, pro ἐρρήθη.

v.18. In Vaticano cod.n.367. habetur. Τῇ β'. τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis IV. post Pentecostem*. Definit in fine capitis juxta Græcorũ ritualia.

v.19. Τῷ γὰρ βουλήματι, cum particula, γὰρ.

v.20. Ad verbum, μενοῦνγε, habet in margine, ἐπίῤῥημα, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς.

v.26. Ε'ρρέθη, pro ἐρρήθη.

v.30. In margine, Στίχοι φν'. *Versus DL.*

Cap.X.Ver.1. In margine, Αρχὴ, *Initium*, supple ex aliis Vaticanis codd. *Lectionis recitandæ Dominicâ V. post Pentecostem*. Definit in fine ver.10. ut in Græcorum ritualibus.

Ibid. Καὶ ἡ δέησις, cum articulo.

v.5. Ποιήσας αὐτὰ, pro αὐτὸν.

v.6. Ε'ν τῇ καρδίᾳ, cum articulo. Verba autem illa, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν καταγαγεῖν, addita sunt coævâ manu.

v.8. Verba illa, Καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, addita sunt coævâ manu.

v.11. In Vaticano cod. num. 367.habetur. Τῇ γ'. τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis IV. post Pentecostem*. Finis non indicatur; sed Græci nunc desinunt vers. 2. cap. seq. in illis verbis, τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω.

v.13. In Vaticano cod. num. 363. habetur, Τῇ ς'. τῆς ς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis VI*. In Urbinate dicitur. Τῇ ς'. καὶ εἰς ἁγίους Αποστόλους. *Lectio feriæ VI. hebdomadis VI. post Pentecostem, & in festo SS. Apostolorum*. Definit in fine ver. 18. Longè diversæ sunt ab his codd. Græcorum rubricæ, quæ huic diei lectionem ex I. Cor. cap.9.1. assignant.

v.19. Παραζηλώσω ὑμᾶς.

Cap.XI.Ver.1. In margine, Στίχοι χ'. *Versus DC.*

v.2. In Vaticano cod. num. 367. habetur. Τῇ δ'. τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis IV. post Pentecostem*. Definit in fine vers. 12. more nunc etiam apud Græcos vigente. Sed in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur. Τῇ β'. τῆς ζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis VII. post Pentecostem*. Incipit ab illis verbis, Η' οὐκ οἴδατε, & definit in fine vers. 6. Græci hac die lectionem recitant ex I. Cor. cap. 5.8. ut suo loco videbimus.

v.4. Ad verbum, χρηματισμὸς, in margine habet, πρόῤῥησις, Θεοῦ.

v.7. In Vaticano cod. n.363. & in

& in Urbinate scribitur, Τῇ γ'. τῆς ζ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. hebdomadis VII.* Definit in fine ver. 12. At Græci hanc diē lectionem recitant ex epistola I. ad Corinthios cap. 5. 8. ut ad eundem locum dicemus.

Ibid. Τοῦτο οὐκ ἐπέτυχεν, Librarii, ut videtur, errore, pro τοῦτο.

Cap. XI. Ver. 8. Ὀφθαλμοὺς μὴ βλέπειν, in seq. habet, τοῦ μὴ βλέπειν.

v. 13. In Vaticano cod. num. 367. habetur, Τῇ ϛ'. τῆς δ'. ἑβδομάδ☉. Ἀδελφοὶ ὑμῖν λέγω ἐφ' ὅσον. *Lectio feriæ V. hebdomadis IV. post Pentecostem, Fratres, dico vobis quandiu.* Definit in fine ver. 24. At in Vaticano cod. n. 363. & in Urbinate dicitur. Τῇ δ'. *Lectio feriæ IV.* hebdomadis, scilicet, VII. post Pentecostem. Definit in fine ver. 20. Græci prioris Vaticani codicis rubricas nunc sequuntur.

Ibid. Δοξάσω, pro δοξάζω.

v. 15. Ad verbum, πρόσληψις, habet in margine, τὸ οἰκειωθῆναι, τὸ προσληφθῆναι.

Ibid. In margine habet, Ἀρχὴ εἰς λιτὴν τῶν βαΐων. *Initium legendorum in processione Palmarum.*

v. 17. Ἐνεγκεντρίσθης, pro ἐνεκεντρίσθης, infrà tamen vers. 24. habet, ἐνεκεντρίσθης.

v. 19. In codice Urbinate habetur, Τῇ ϛ'. *Lectio feriæ V.* hebdomadis, scilicet, VII. in qua die recitant nunc Græci lectionē ex epistola I. ad Corinthios cap. 7. 25. ut suo loco dicemus. Definit in fine ver. 24.

v. 21. Ab hoc versu in Vaticano codice num. 363. dicitur incipere lectio feriæ V. hebdomadis VII. de qua mox egimus.

Ibid. Φείσεται, pro φείσηται.

v. 23. Ὁ Θεὸς ἐστιν, transpositio.

v. 24. In margine, Στίχοι χν'. *Versus DCL.*

v. 25. In margine, Ἀρχή, supple, ex Vaticano cod. nu. 367. τῇ παρασκευῇ τῆς δ'. ἑβδομάδος. *Initium lectionis feriæ VI. hebdomadis IV. post Pentecostem.* Definit in fine capitis, ut in Græcorum ritualibus, à quibus discrepat Vaticanus cod. num. 363. & Urbinas, qui habent, τῇ ϛ'. τῆς ζ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ VI. hebdomadis VII.* & definit in fine ver. 28.

Ibid. Ad verbum, πώρωσις, habet in marg. ἀμαθία, σκοτία.

v. 29. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur. Τῇ β'. τῆς η'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis VIII. post Pentecostem.* Definit in fine capitis. Huic diei aliam lectionē ex epistola I. ad Corinthios cap. 9. 13. desumptam assignant Græcorum ritualia typis edita. Vide suo loco.

v. 33. In margine, Ἀρχή, Initium lectionis, ut videtur, cujus rei

rei nullum vestigium extat in iis, quos contuli Vaticanæ Bibliothecæ codicibus.

Cap.XII.Ver.1. In margine, Στίχοι χοε΄. σαββάτῳ ζ΄. *Versus DCLXXV. Lectio sabbati VII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver.3.juxta Græcorum ritualia.

v.4. In Vaticano cod. n.367. Τῇ β΄. τῆς ι΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis V. post Pentecostem.* Admonet autem omittendos esse ver.6.cum seqq.usq; ad totum vers. 14. ac deinde continuandum usque ad finem capitis juxta morem nunc etiam apud Græcos vigentem.

v.5. Οὕτως καὶ οἱ πολλοὶ, cum particula, καὶ.

v.6. In margine, Κυριακῇ ς΄. *Lectio dominicæ VI. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 14. ut nunc etiam Græci faciunt. Sed in hoc codice iterum τέλος habetur in fine capitis.

v.11. In margine, Στίχοι ψ΄. *Versus DCC.*

v.14. In Vaticano cod. num. 367. & in Urbinate habetur. Τῇ γ΄. *Lectio feriæ III.* hebdomadis, scilicet, VIII. post Pentecostem. Desinit in fine capitis. Discrepant Græcorum edita ritualia, quæ huic diei aliam lectionem deputant ex hujus epistolæ cap.10. 5. desumptam, ut suo loco dicemus.

v.20. Ἐὰν δὲ διψᾷ, cum particula δέ.

Cap.XIII.Ver.1. In margine, τέλος. Ἀρχή. *Finis. Initium*, supple ex Vaticanis codd. & ex editis Græcorum ritualibus, τῷ σαββάτῳ η΄. *Lectionis recitandæ sabbato VIII. seu hebdomadis VIII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver.10.

Ibid. Ὑπὸ Θεοῦ, pro ἀπὸ, mox ὑπὸ Θεοῦ, sine articulo, ut in utroque loco legit Alexandrinus.

v.4. Εἰς ὀργὴν ἔκδικος, transp.

v.5. Ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, pro ὑποτάσσεσθε.

v.9. Οὐ κλέψεις, οὐ φονεύσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ.

v.11. In margine, Κυριακῇ τῆς τυροφάγου· τὸ δὲ αὐτὸ καὶ εἰς γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, Ἀδελφοὶ νῦν ἐγγυτέρα. *Lectio dominicæ Tyrophagi, hoc est, hebdomadis illius, in qua lacticinia comeduntur. Eadem quoque in festo Nativitatis S. Joannis Baptistæ recitatur.* Desinit in fine vers. 4. capitis seq. ut in utroq; festo nunc quoque Græci faciunt. In Urbinate tamen codice dicitur terminari vers. 8. in illis verbis, τοῦ Κυρίου ἀποθνήσκομεν.

v.13. In margine, Στίχοι ψν΄. *Versus DCCL.*

Cap.XIV. Ver. 1. Μὴ εἰς διακρίσεις λογισμῶν, pro διαλογισμῶν.

v.6. In margine, Σαββάτῳ θ΄. τὸ αὐτὸ εἰς κοιμηθέντας: *Lectio sabbati IX. post Pentecostem, Eadem quo-*

quoque in Defunctorum commemoratione recitatur. Definit in fine ver. 9. ut in utroque officio Græcis observatur.

Ibid. Καὶ ὁ ἰδίων, cum particula καὶ.

v. 8. Τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἐάν τι ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἐσμέν, cætera desunt, librarii, ut videtur, errore.

v. 9. In Vaticano cod. n. 367. habetur. Τῇ γ΄. τῆς ε΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis V. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 18. ut in editis Græcorum ritualibus.

Ibid. Καὶ ἔζησεν, pro ἀνέζησεν, ut in Alexandrino.

v. 10. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur. Τῇ δ΄. τῆς η΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis VIII. post Pentecostem*. Incipit ab illis verbis, Πάντες γὰρ σηστόμεθα, & definit in fine ver. 18. refragrantibus vulgatis Grecorũ ritualibus, quæ hac die lectionem ex epistola I. ad Corinthios cap. 10. 12. recitandam esse statuunt, ut suo loco observabimus.

v. 14. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, mox δι' αὐτοῦ, ut utrobique Alexandrinus habet.

v. 19. In margine, Ἀρχὴ, supple ex aliis Vaticanis codd. & ex impressis Græcorum ritualibus, Initium lectionis sabbati, quod Dominicam Tyrophagi, quam Latini Quinquagesimã vocant, præcedit. Definit autem in fine hujus capitis, etiam in Græcorum ritualibus, adjectis tamen tribus illis versibus, quæ in vulgatis græcis editionibus Novi Testamẽti in fine epistolæ hujus reperiuntur.

v. 23. In margine, Στίχοι ω΄. *Versus DCCC*. Post hunc autem versum sequitur. Τῷ δὲ δυναμένῳ, ut in Alexandrino, aliisque multis antiquis codicibus, scilicet, adduntur tres ultimi versus capitis decimi sexti. Græci quoque hosce tres postremos versus recitant in lectione sabbati, quod Dominicam Tyrophagi precedit, ut modò observavimus.

Cap. XV. Ver. 1. In margine, Κυριακῇ ζ΄. *Lectio Dominicæ VII. post Pentecostem*. Definit in fine v. 7. ut in Græcorum ritualibus.

v. 2. Ἕκαστος ἡμῶν, sine particula γὰρ, ut in Alexandrino.

v. 7. In Vaticano cod. n. 367. habetur. Τῇ δ΄. τῆς ε΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis V. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 16. ut in editis Græcorum ritualibus.

v. 8. Vaticanus alter nu. 363. & Urbinas habent. Τῇ ε΄. τῆς η΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis VIII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 12. At Græci nunc in hac die recitant lectionem

ctionem ex epistolæ I. ad Corinthios cap. 10. 28. Vide suo loco.

Cap.XV.Ver.8. Χριστὸν Ἰησοῦν, transpositio.

v.13. In mox memoratis codicibus legitur ad hunc locum, Τῇ ς'. τῆς η'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI hebdomadis VIII. post Pentecostem*. & desinit in fine ver.16. Aliter Græcorum edita ritualia, ut videbimus ad ver. 9. cap. 11. epistolæ I. ad Corinthios.

v.14. Καὶ ἄλλους νουθετεῖν, pro ἀλλήλους.

v.17. Iidem mox memorati codd. habent. Τῇ β'. τῆς θ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis IX. post Pentecostem*, quæ desinit in fine ver. 25. At in altero Vaticano codice dicitur. Τῇ ε'. τῆς ε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis V*. Desinit in fine ver.29. eique adstipulantur edita Græcorum ritualia.

v.17. Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, cum articulo, ut in Alexandrino.

v.22. Τὰ πολλὰ ἐλθεῖν, pro τοῦ ἐλθεῖν.

v.25. In margine, Στίχοι ων'. *Versus DCCCL.*

v.26. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur. Τῇ γ'. *Lectio feriæ III*. hebdomadis, nempe, IX. post Pentecostem. Desinit in fine ver. 29. Aliter Græcorum ritualia typis edita, quæ hac die lectionem jubent recitari ex epistolæ I. ad Corinthios cap. 12. 12. Vide infrà ad hunc locum.

v.30. In margine, Ἀρχὴ, supple ex aliis Vaticanis codd. & ex impressis Græcorum ritualibus, Τῷ σαββάτῳ ι'. *Initium lectionis sabbati X. post Pentecostē*. Desinit in fine capitis.

Ibid. Τοῦ ἁγίου Πνεύματος, pro τοῦ Πνεύματος.

v.31. Διακονία μου εἰς Ἱερουσαλὴμ, pro ἡ εἰς Ἱερουσαλήμ.

Cap.XVI.Ver.1. In Vaticano codice num. 367. habetur. Τῇ παρασκευῇ τῆς ε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis V. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 16. ut in editis Græcorum ritualibus.

Ibid. Ἐν Κεχρεαῖς, pro Κεγχρεαῖς.

v.3. Ἀσπάσασθε Πρίσκαν, καὶ Ἀκύλαν, ut in Alexandrino, pro Πρίσκιλλαν.

v.5. Ἀχαΐας ἐν Χριστῷ, pro εἰς Χριστόν.

v.17. Vaticanus cod. n.367. habet Τῇ β'. τῆς ς'. ἑβδομάδος. *Lectio fer. æ II. hebdomadis VI. post Pentecostem*. Desinit in fine epistolæ juxta Græcorum ritualia typis edita, à quibus discrepant alter Vaticanus codex, & Urbinas, qui habent. Τῇ δ'. τῆς θ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis IX. post Pentecostem*, & de-

& desinere dicunt in fine epistolæ.

Cap. XVI. Ver. 17. Ποιοῦντας ἐκκλίνατε, sine καὶ.

v. 18. In margine, Στίχοι π'. *Versus DCCCC.*

v. 20. Μεθ' ὑμῶν, sine ἀμήν.

v. 25. 26. 27. Tres isti postremi versus non habentur hôc loco in Regio-Alexandrino codice; sed subjunguntur versui vigesimo tertio capitis decimi quarti, ut in Alexandrino, aliisque multis codicibus ab Oxoniensis Novi Testamenti editionis curatore memoratis. Vide quæ suprà adnotavimus ad cap. 14. ver. 23.

Ibid. Χρόνοις αἰωνίοις ἐπηγημένε, pro σεσιγημένε.

v. 26. Εἰς ὑποταγὴν πίστεως, pro ὑπακοὴν.

Πρὸς Ῥωμαίους ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθε διὰ Φοίβης τῆς διακόνε.

Στίχοι πκ'.

Epistola ad Romanos scripta fuit è Corintho per Phoebem Diaconissam. Versus DCCCCXX.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Δευτέρας μὲν ἐπιστολῆς, πρώτης δὲ πρὸς Κορινθίους.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἤδη, καὶ διδάξας, ὑπομιμνήσκων δὲ ὅμως διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Κορίνθιοι ἐκ φιλονεικίας [1] συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς χίσματα, καὶ ὄντων χισμάτων παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρυιάν· ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς γυναῖκας προφάσει τῆς συγκρατείας· τινὲς δὲ καὶ ἐν εἰδωλείοις ἤσθιον, ὡς ἀδιαφόρων ὄντων

ARGUMENTUM

Secundæ Pauli epistolæ, quæ prima est ad Corinthios.

HAnc ab Ephesio Civitate Asiæ scribit, quum jam eos, & vidisset, & docuisset; sed nihilominus eos ulteriùs admonet in epistola ista, cujus scribendæ hæc fuit occasio. Corinthii contendendi libidine perciti, varias in sententias ibāt, & jam schismata inter ipsos erant, quibus vigentibus, connivebant cum eo, qui novercam uxoris loco acceperat. Alii verò per continentiæ speciem proprias deserebant uxores: quidam autem in templis idolorum edebant, indifferentia ea esse putantes, quæ idolis immolabantur. Alii insuper eos, qui linguis

[1] In Regio-Alexandrino est, συναγόμενοι.

linguis loquebantur, in admiratione habentes, cæteros despiciebant. Denique errabant etiã in resurrectionis mysterio, dicentes, carnem hanc non resuscitari. Ob hæc omnia orto apud Corinthum dissidio, populi scribunt Apostolo, qui ad singula in hac epistola rescribit. Et primum quidem de ipsorum prudentia, atque sapientia testimonium perhibet, eis rejectis, qui contentiones excitabant. Præterea suadet non ex verbis, sed ex factis, & operibus de virtute existimandum esse. Deindè ubi illum increpasset, qui novercam uxoris loco acceperat, fuissetque adhortatus, ne alter alterum judicio sisteret, consequenter ad ea respondet, de quibus scripserant. Et quod ad nuptias quidem attinet, indivisibile conjugium esse dicit, & ad tempus tantummodo ait abstinendum, ut orationi vacarent. Quoniam verò continentiæ Corinthii studebant, de virginitate scribit, non necessitate, sed consilio amplectendam esse. Postea de his, quæ idolis immolantur, agit, ne scientiâ abutantur, sed ad mutuam charitatem vitam componant. Vetat itaque fieri convivia in Idolorum templis, ne pusilli offendantur. Mox de spiritualibus donis scribit, ne eorundem causâ diffideant, nec illos, qui donum aliquod sortiti sunt, ei, qui aliud obtinet, præferant; nam omnia unius,

ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων· ἄλλοι τε τοὺς μὲν ἀλάλους ἐξουθένουν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον· καὶ τέλος, ἠπάτηντο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. Τούτων πάντων ἐν Κορίνθῳ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ Ἀποστόλῳ, καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει· οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας τὰ σχίσματα· ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ, καὶ δυνάμει ἡγεῖσθαι. ἔπειτα ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρυιὰν λαβόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται, περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων ἄῤῥηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνῳ σχολάζειν διὰ τὴν εὐχήν· διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν, γράφει περὶ παρθενίας, ὅτι οὐ κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ πειθοῖ τοῦτο γινέσθω. εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει, ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασιν, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα τὸ χάρισμα τόδε, τοῦ ἔχοντος τόδε· πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος εἶναι λέ-

λέγει. καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει, ὅτι ἡ σὰρξ ἐγήγερται, ἀποθνήσκουσα μὲν φθαρτὴ, ἐγειρωμένη δὲ ἄφθαρτος κατὰ τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ. τὴν δὲ ἀνάστασιν ἀπὸ τοῦ ἐγηγέρθαι τὸν Χριστὸν συνίστησιν. καὶ ὡς τὸ τέλος παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη γράφει, καὶ περὶ λογίας, τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, παραγγέλλει, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Κορινθίους α'. ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου, ἐχόντων τινῶν καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις, τὰς διὰ τοῦ κιννα-βάρεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Κορινθίους α'. ἐπιστολῆς Παύλου θ'.

Περὶ πλειόνων, καὶ διαφόρων ἡ ἐπιστολὴ διόρθωσιν ἔχουσα τῶν Κορινθίοις ἡμαρτημένων.

I. Μετὰ τὸ προοίμιον, Περὶ τοῦ μὴ διχονοεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.

α'. Ἐν ᾧ περὶ θείας σοφίας.

β'. Περὶ λειτουργιῶν.

γ'. Περὶ

unius, atque ejuſdem ſpiritûs dicit eſſe. Tandem de reſurrectione loquens, docet, carnem reſurgere; quia moritur quidem corruptibilis caro, ſurgit verò incorruptibilis per Chriſti gratiam. Reſurrectionem autem inde aſtruit, quòd Chriſtus reſurrexerit. Denique eoſdem ad morum probitatem hortatur, & de collectis in Sanctos faciendis præcipit, atque ita concludit epiſtolam.

ELENCHUS

Capitum, quæ in Pauli epiſtola prima ad Corinthios continentur, quorum nonnulla particulares quaſdam ſubdiviſiones habent, rubris numerorum notis exaratas.

CAPITA

Epiſtolæ I. ad Corinthios num. IX.

Multa atque varia, in quibus erraverant Corinthii, hæc Epiſtola corrigit.

I. Poſt proœmium, non oportere, ait, invicem diffidere ob cupiditatem gloriæ, quæ humanæ ſapientiæ ineſt. *cap.* 1. 10.

1. In quo de divina ſapientia. *cap.* 2. 6. *Palat. incipit cap.* 1. 26.

11. De ſacris Miniſteriis. *Fortaſſe incipit cap.* 3. 5.

111. Quòd

1 ſ Stephanus, ἔχει.

III. Quòd non oporteat de Præceptoribus judicium ferre. *cap.*4. 1.

IV. Nec superbire. *cap.*4.6.

II. Adversùs scorta, fornicationes, & eos, qui cum scortis communicant. *ibid.*21.

III. Quòd non oporteat lites ac judicia agere, præsertim cum infidelibus. *cap.*6.1.

I. In quo, de non prostituendâ pudicitiâ agitur. *ibid.*15.

IV. De Nuptiis, viduitate, ac cælibatu. *cap.*7.1.

I. In quo separandos non esse ait, viros à mulieribus, etiamsi alter sit infidelis. *Palat.c.*7.12. *Cryptofer.incipere videtur c.*7.10.

II. De Castitate, & bigamia. *cap.* 7.25.

V. De diversitate ciborum, & abstinentia à cultu dæmonū. *cap.* 8. 1. *Palat. incipit ver.*4.

I. In quo de morum facilitate. *cap.*9.1. *Palat. cap.*8.13.

II. De suâ multiplici facilitate. *Palat. cap.* 9. 7.

III. De communione Dæmonum vitandâ. *cap.*10.14.

γ′. Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν διδασκάλους.

δ′. Περὶ τοῦ μὴ ἐπαίρεσθαι.

II. Κατὰ πορνῶν, καὶ πορνείας, καὶ τῶν τούτοις κοινωνούντων.

III. Περὶ τοῦ μὴ δικάζεσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων.

α′. Ἐν ᾧ περὶ τοῦ μὴ πορνεύειν.

IIII. Περὶ γάμου, καὶ χηρείας, καὶ ἀγαμίας.

α′. Ἐν ᾧ περὶ τοῦ μὴ χωρίζεσθαι ἄνδρας τῶν γυναικῶν, μηδὲ εἰ ἄπιστοι εἶεν οἱ ἕτεροι.

β′. Περὶ ἁγνείας, καὶ περὶ διγαμίας.

Π. Περὶ διαφορᾶς ἐδεσμάτων, καὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος.

α′. Ἐν ᾧ περὶ συμπεριφορᾶς.

β′. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ πολυπλόκου συμπεριφορᾶς.

γ′. Περὶ τοῦ μὴ κοινωνεῖν δαίμοσι.

δ′. Περὶ τοῦ ἀδιαφορεῖν [1] ἐν ὠνίοις, καὶ κλήσεσι.

ΠΙ. Περὶ σχήματος ἀνδρῶν, καὶ γυναικῶν ἐν εὐχαῖς, καὶ προφητείαις.

ΠΙΙ. Περὶ κοινωνίας θεοπρεποῦς, οὐ πλησμονικῆς.

ΠΙΙΙ. Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων, καὶ οἰκονομίας αὐτῶν.

α′. Ἐν

IV. Quòd in venalium rerum comestione, & cùm ad mensam vocantur, indifferenter se geri debeant. *Crypt.& Palat.incipit.ib.v.*18.

VI. Quomodo viri, ac mulieres, dum orant, atque prophetant, stare debeant. *cap.*11.12. *Palat.incipit cap.*11.4. *Cryptof.cap.*11.1.

VII. De communione, quæ Dei cultores deceat, & non sit ad ingurgitationem. *cap.*11.17.

VIII. De varietate donorum, eorumque dispensatione, atque usu. *cap.* 12. 1.

I. In

1 Ita scripti codd. Malè in Regio-Alexandrino, ἐν ᾧ ἄγλοις. Edita, ἐν ὀδόνοις.

α'. Ἐν ᾧ περὶ ἀγάπης, ὡς μεγίστου χαρίσματος.	I. In quo de charitate, quæ maximum donorum omnium est. *cap.* 13. 1.
β'. Περὶ προφητείας, ὡς μείζονος γλώσσης.	II. De Prophetia, tanquam majoris dignitatis dono linguarum. *cap.* 14. 1.
ΠΙΙΙΙ. Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς.	IX. De universali corporum resurrectione. *cap.* 15. 1.
α'. Ἐν ᾧ περὶ τῆς ἐν Χριστῷ διορθώσεως, καὶ ἀποκαταστάσεως.	I. In quo de reparatione in Christo Jesu, & in meliorem statum restitutione. *cap.* 15. 20.
β'. Ὁμοίωσις τῶν ἀνισταμένων πρὸς τὰ ἀναφυόμενα σπέρματα.	II. Resurgentium corporum comparatio cum seminibus renascentibus. *Palat. ibid. ver.* 35.
γ'. Περὶ τῆς εἰς δόξαν, καὶ δύναμιν ἀλλαγῆς.	III. De mutatione in gloriam, atque virtutem per corporum resurrectionem. *Palat. ibid.* 42.

Variæ Lectiones in Pauli epistolam I. ad Corinthios.

NOtandum est tam de hac epistola, quàm de sequentibus, potissimam earum lectionum partem, quæ in margine Regio-Alexandrini codicis recensentur, ad sabbata, atque Dominicas pertinere, eisque paucas admodum lectiones intermisceri, quæ ad reliquos hebdomadæ dies, aliasque anni festivitates pertineant, ut initio variarum Lectionum in epistolam ad Romanos jam monuimus, & in nostra ad hoc opus præfatione rursus observavimus. Idem in plerisque lectionum ordo atque series in Palatino quòque codice reperitur, ut Sacrarum lectionum elenchum, sequentibus variis lectionibus intermixtum legenti clarè patebit.

Cap. I. Ver. 1. In Vaticano cod. n. 367. habetur, Τῇ γ'. τῆς ς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis VI. post Pentecostem.* Desinit more nunc etiam apud Græcos vigente in fine ver. 9.

v. 2. Αὐτῶν καὶ ὑμῶν, fine τε.

v. 3. In margine, Σαββάτῳ ια'. *Lectio sabbati XI. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 9. ut in editis Græcorum ritualibus.

v. 6. Τοῦ Θεοῦ ἐβεβαιώθη, pro Χριστοῦ.

v. 9. In margine, Ἀρχή. supplendum autem videtur, Τῇ κυριακῇ η'. *Initium lectionis Domi-*

nica VIII. post Pentecostem, quæ in Vaticanis codd. & in editis Græcorũ ritualibus incipit versu sequenti, & definit in fine ver. 17. In Urbinate tamen dicitur, Τῇ ς'. καὶ σεπτεμβρίῳ εἰς τὴν ια'. & definit in fine vers. 18. ut in Regio-Alexandrino.

Cap. I. Ver. 15. Εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθην,

v. 17. Ad verbum, κενωθῇ, habet in margine, ματαίως ἀποφανθῇ.

v. 18. In margine, Ἀρχὴ. supple, τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ, καὶ εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ. *Initium lectionis magnæ feriæ VI. & in festo exaltationis venerandæ Crucis*. Ita enim habent codices Vaticani, in quibus lectio Magnæ feriæ VI. dicitur terminari in fine ver. 2. cap. seq. ubi etiam codex Regio-Alexandrinus habet τέλ☉. In editis quoque Grecorũ ritualibus dicitur hanc lectionem recitandam esse in vesperis magnæ feriæ VI. & desinere in fine ver. 2. capitis sequentis. Sed lectio festi Exaltationis S. Crucis tam in scriptis codicibus, quàm in editis Græcorum ritualibus, definit in fine ver. 24.

v. 20. Τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, sine τούτου, ut in Alexandrino.

v. 21. Ηὐδόκησεν, Atticorum more, pro εὐδόκησεν.

v. 22. Σημεῖα αἰτοῦσι, pro σημεῖον.

v. 23. Ἔθνεσιν δὲ μωρίαν, pro ἕλλησιν, ut in Alexandrino.

v. 26. In margine, Στίχοι ν', Ἀρχὴ. *Versus L. Initium*. In Vaticano cod. nu. 367. & in Urbinate ad hunc versum habetur, Σαββάτῳ ιβ'. καὶ σαββάτῳ μετὰ τὴν ὕψωσιν, *Lectio sabbati XII. & sabbati post exaltationem S. Crucis*. In altero tamen Vaticano est tantùm σαββάτῳ ιβ'. In Palatino codice nihil habetur. Græci priorem lectionem nunc terminant in fine ver. 5. capitis sequentis; posteriorem verò lectionem in fine ver. 2. ejusdem capitis, quibus in locis Alexandrinus quoque, & Urbinas habent τέλ☉.

v. 27. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ, καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, Ἐξ αὐτοῦ.

v. 30. Ἐγενήθη σοφία ἡμῖν, trãspositio, ut in Alexandrino.

Cap. II. Ver. 2. ἔκρινα εἰδέναι, sine articulo τοῦ, ut in Alexandrino.

v. 4. Οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις, & in margine ad verbum, πειθοῖς, habet πιθανότητος. Itẽ ad verbum ἐν ἀποδείξει, habet in margine, ἐν φανερώσει.

v. 6. In margine, Ἀρχὴ. Supple ex Vaticano codice n. 367. & Pa-

& Palatino. Σαββάτῳ ιγ'. & Σαββάτῳ πρὸ τῆς ὑψώσεως. *Lectio sabbati XIII. post Pentecostem, & sabbati, quod festum Exaltationis S. Crucis præcedit.* Vaticanus alter habet tantùm, σαββάτῳ ιγ'. At in Urbinate dicitur, σαββάτῳ ιγ'. καὶ σαββάτῳ πρὸ τῆς ὑψώσεως, καὶ σεπτεμβρίῳ ι'. Utraque lectio desinit in fine ver. 9. ut in editis Græcorum ritualibus.

Cap. II. Ver. 7. Θεοῦ σοφίαν, transpositio, ut in Alexandrino.

v.9. In Vaticano cod. n.367. habetur, Τῇ δ'. τῆς ς'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοί, ὁ ὀφθαλμός. *Lectio feriæ IV. hebdomadis VI. post Pentecostem. Fratres, quæ oculus &c.* Desinit in fine ver.8. capitis sequentis, juxta Græcorum ritualia.

v.10. In altero Vaticano cod. n.363. & in Urbinate habetur. Τῇ ε'. τῆς θ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis IX. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 15. Discrepant Græcorum ritualia typis edita. Vide infrà capite 14. 6.

Ibid. Ἡμῖν γὰρ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ, & in margine ad verbum βάθη, habet τὰ ἀχώρητα, ἀκατάληπτα.

v.11. Οὕτω τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ, pro οἶδεν.

v.13. Ἐν διδακτοῖς Πνεύματος, sine ἁγίου, ut in Alexandrino.

v.16. Vaticanus cod. n.363. & Urbinas habent, Τῇ ς'. τῆς θ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis IX. post Pentecostem.* Desinit in fine ver.8. capitis sequentis. Græci aliam lectionem hac die recitant, de qua infrà cap.14.26.

Ibid. Ad verbum, συμβιβάσει, habet in margine, ἐπιστήσει, διδάξει.

Cap.III.Ver.1. Κἀγὼ, ἀδελφοὶ, ut in Alexandrino, pro καὶ ἐγώ.

v.2. Ἐπότισα οὐ βρῶμα, sine καὶ, ut in Alexandrino. Mox ἐδύνασθε· ἀλλ' οὐδὲ, pro ἠδύνασθε· ἀλλ' ἔτι.

v.3. Deest καὶ διχοστασίαι, ut in Alexandrino; sed hæc manu æquè veteri supplentur in margine.

v.4. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

Ibid. Οὐ σαρκικοί, pro οὐχὶ σαρκικοί.

v.5. Τί οὖν ἐστιν Ἀπολλώς; τί δὲ ἐστι Παῦλος; ἀλλ' ἢ διάκονοι τοῦ Θεοῦ. Mox ὡς ὁ Θεὸς ἔδωκεν.

v.9. In margine, Ἀρχὴ, supple ex duobus Vaticanis codd. & ex editis Græcorum ritualibus, Τῇ κυριακῇ θ'. *Lectio Dominicæ IX. post Pentecostem.* Sed in codice Urbinate dicitur. Τῇ κυριακῇ θ'. καὶ Ὀκτωβρίῳ ις'. τοῦ ἁγίου Λογγίνου τοῦ ἑκατοντάρχου. *Lectio recitanda dominicâ IX. post*

post Pentecostem, *& die 16. Octobris in festo S. Longini Centurionis*. In Palatino autem habetur, Κυριακῇ θ'. & εἰς ἐγκαίνια. *Lectio Dominicæ IX. & festi dedicationis Ecclesiæ*. Græci cum duobus Vaticanis codd. tantùm conveniunt; in omnibus autem codicibus, & in Græcorum ritualibus terminatur in fine ver. 17.

Cap. III. Ver. 13. Τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει, ut in Alexandrino; verbum tamen αὐτὸ, puncta subtus habet atramento diverso, quod deletionis signum esse solet in codice Regio-Alexandrino.

v. 16. Ἐν ὑμῖν οἰκεῖ, transpositio.

v. 17. In margine ad hunc versum habet, ὁ κανὼν ἀττικὸς, & infrà ad ver. 18. capitis quinti epistolæ ad Galatas notat in margine, Ἀττικοὶ κανόνες. Sic etiā adnotatum reperio in Cryptoferratensi codice, non ad hunc locum modò, sed etiam ad cap. 9. 27. & ad illa verba, Μὴ γὰρ οἰκίας ὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν, καὶ πίνειν; cap. 11. 22. Quid autem iis verbis sibi voluerit Euthalius mihi non liquet, fortasse indicare voluit, Paulum iis in locis uti aliquo Atticorum effato, ad fidem dictis suis apud Corinthios conciliandam.

v. 18. In Vaticano cod. num. 367. habetur Τῇ ε'. τῆς ς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis VI. post Pentecostem*. At in Urbinate, & in altero Vaticano dicitur, Τῇ β'. τῆς ι'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis X. post Pentecostem*. Utraque lectio desinit in fine capitis. Sed Græci nunc prioris Vaticani codicis rubricas sequuntur.

v. 18. Μωρὸς γινέσθω, pro γινέσθω.

v. 20. Διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι.

v. 22. Πάντα ὑμῶν· ὑμεῖς, sine ἐστὶν, ut in Alexandrino.

Cap. IV. Ver. 1. In omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus habetur, Σαββάτῳ ιδ'. *Lectio sabbati XIV. post Pentecostem*. Desinit in Vaticano codice num. 367. in fine ver. 4. ut in editis Græcorum ritualibus. In aliis videtur terminari in fine ver. 5.

v. 5. In mox memorato Vaticano cod. habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς ς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis VI*. Desinit in fine ver. 8. Discrepant Græcorum ritualia typis impressa, quę huic diei lectionem tribuunt ex c. 9. 1. hujus epistolę desumptā.

Ibid. Γενήσεται ὁ ἔπαινος, transpositio.

v. 6. In Vaticano cod. n. 363. & in Urbinate hìc habetur, Τῇ γ'. τῆς ι'. *Lectio feriæ III. hebdomadis*

madis X. post Pentecostem. Discrepant alii codices, & Græcorum ritualia typis edita, ut infrà videbimus ad cap. 15. 19.

Cap. IV. Vers. 6. Verbum φρονεῖν, additur in margine manu coævâ.

v. 8. In margine, Στίχοι ρν'. *Versus CL.*

v. 9. In margine, Κυριακῇ ι'. τὸ αὐτὸ, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Απόστολον Ανδρέαν, καὶ εἰς λοιποὺς Αποστόλους. Αδελφοὶ, ὁ Θεὸς. *Lectio Dominicæ X. post Pentecostem, eadem in festo S. Andreæ, & in cæterorum Apostolorum festis recitatur. Fratres, Deus nos*. Definit in fine ver. 6. ut in editis Græcorum ritualibus.

Ibid. Δοκῶ γὰρ ὁ Θεὸς, sine ὅτι, ut in Alexandrino.

v. 12. Ad verbum, ὀλογούμενοι, habet in margine, ἐπαινούμενοι, καλολογούμενοι. Mox in textu, δυσφημούμενοι, ut in Alexandrino, pro βλασφημούμενοι.

v. 13. Ad verbum, περίψημα, in margine, ὑπὸ τὴν πτέρναν, καὶ ὑπὸ τὰ ἴχνη.

v. 17. In omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus hìc habetur, Σαββάτῳ ιε'. *Lectio sabbati XV. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 5. capitis sequentis juxta Græcorum ritualia typis edita.

v. 17. Διὰ τοῦτο αὐτὸ ἔπεμψα. Mox ὅς ἐστί μου τέκνον, transpositio, sic utrobique Alexandrinus codex. Mox τὰς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

v. 19. Τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένον, & postea coævâ manu, τῶν πεφυσιωμένων, ut in editis, & in margine habet, ἐπηρμένον.

v. 21. Ad verbum, ἐν ῥάβδῳ, habet in margine, ἐπιτιμητικῷ λόγῳ.

Cap. V. Vers. 1. Deest verbum, ὀνομάζεται, ut in Alexandrino.

v. 2. Ἵνα ἀρθῇ, pro ἐξαρθῇ. Mox πράξας, pro ποιήσας. Sic utrobiq; codex Alexandrinus.

v. 4. Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, sine Χριστοῦ.

v. 6. In margine, Τῷ ἁγίῳ σαββάτῳ πρωΐ. Αδελφοὶ μικρὰ ζύμη. *Lectio sabbati sancti ad matutinum. Fratres, Modicum fermentum*. Et in fine ver. 8. habet, τέλος. Sed in aliis Vaticanæ Bibliothecæ codicibus dicitur hujus diei lectionem incipere quidem à ver. 6. hujus capitis, sed post ver. 8. continuari cum loco epistolæ ad Galatas cap. 3. 13. & demum desinere in fine ver. 15. ejusdem capitis, uti nunc etiam Græci faciunt.

v. 7. Τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστὸς, ut in Alexandrino.

v. 9. In Vaticano cod. n. 367. dicitur, Τῇ β'. τῆς ζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis VII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 11. capitis sequentis juxta

Græ-

Græcorum ritualia typis edita. Aliter Vaticanus cod. nu. 363. & Urbinas, qui habent. Τῇ δ'. τῆς ι'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis X. post Pentecostem*, terminari ajunt in fine capitis.

Cap. V. Ver. 10. In margine, Στίχοι σ'. *Versus CC.*

Ibid. Ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ut in Alexandrino.

v. 11. Νῦν, pro νυνὶ, ut in Alexandrino. Mox ad verbum, εἰδωλολάτρης, habet in margine, εἰδώλοις προσκυνῶν, & ad verbum λοίδορος, habet ὑβριστὴς, κατήγορος.

v. 13. Pro καὶ ἐξαρεῖτε, habet ἐξάρατε, sine καὶ, ut in Alexandrino.

Cap. VI. Vers. 1. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent. Τῇ ϐ'. τῆς ι'. *Lectio feriæ II. hebdomadis X. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 6. Græci hac die recitant lectionem ex cap. 1. epistolæ II. ad Corinthios, ut suo loco videbimus.

v. 2. Εἰ οὐκ οἴδατε, Lege ἢ οὐκ οἴδατε, ut in Alexandrino. Mox κρίνουσιν, pro κρινοῦσιν.

v. 5. Οὕτως οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν οὐδεὶς σοφὸς. Mox ἀνακρῖναι, pro διακρῖναι.

v. 6. Vaticanus cod. nu. 363. & Urbinas habent, Τῇ ϛ'. τῆς ι'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, ὅλως ἤττημα. *Lectio feriæ VI. hebdomadis X. post Pentecostem. Fratres, omnino delictum*. Aliter Græci; nam hac die recitant lectionem ex epistolæ II. ad Corinthios cap. 1. 12. Vide suo loco.

v. 7. Ἤττημα ὑμῖν ἐστὶν, pro ἐν ὑμῖν.

v. 8. Καὶ τοῦτο ἀδελφοὺς, pro ταῦτα, ut in Alexandrino.

v. 9. Θεοῦ βασιλείαν, transpositio, ut in Alexandrino.

v. 10. Οὐ πλεονέκται, οὐ μέθυσοι. Mox Θεοῦ κληρονομήσουσι, sine οὐ ut in Alexandrino.

v. 11. Ἀλλ' ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

v. 12. In margine Ἀρχὴ, supple ex duobus Vaticanis codicibus, & ex Urbinate, Τῇ κυριακῇ πρὸ τῆς ἀποκρέω, vel τοῦ ἀσώτου. *Lectio Dominicæ, quæ dominicam carnis privii præcedit*, vel *Lectio dominicæ filii prodigi*, quæ Latinorum Septuagesimæ respondet. Finis non indicatur; sed in Vaticano codice nu. 363. dicitur desinere in fine capitis, ubi nunc etiam Græci eidem lectioni finem imponunt. Malè in Palatino codice scribitur, σαββάτῳ τῆς ἀποκρέω; legendum enim est juxta alios codices, κυριακῇ πρὸ τῆς ἀποκρέω.

v. 15. Ἄρα οὖν τὰ μέλη Χριστοῦ.

v. 19. Ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν, pro τὸ σῶμα, ut in Alexandrino.

v. 20. Versus iste desinit, ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, cætera desunt, ut in

ut in Alexandrino.

Cap. VI. Ver. 20. Vaticanus codex num. *367*. habet, Τῇ γ΄. τῆς ζ΄. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, δοξάσατε τὸν Θεόν. *Lectio feriæ III. hebdomadis VII. post Pentecostem. Fratres, glorificate Deum.* Desinit in fine vers. 11. capitis sequentis juxta Græcorum ritualia typis edita. Sed in altero Vaticano codice num. *363*. & in Urbinate dicitur. Τῇ β΄. τῆς ιά. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XI. post Pentecostem.* Definit ver. 7. capitis sequentis in illis verbis, τῇ νηστείᾳ, καὶ τῇ προσευχῇ.

Cap. VII. Ver. 1. Ἐγράψατε, καλὸν, sine μοι.

v. 2. Τὴν ἰδίαν γυναῖκα, pro τὴν ἑαυτοῦ.

v. 3. Τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδότω, ut in Alexandrino.

v. 5. Σχολάσητε τῇ προσευχῇ, ut in Alexandrino; sed postea coævâ manu correctum est, σχολάζητε. Mox ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἦτε· ἵνα μὴ, ut in Alexandrino, & in margine ad verbum ἦτε, habet συνέρχησθε.

v. 7. Vaticanus codex n. *363*. & Urbinas habent, Τῇ γ΄. τῆς ιά. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XI. post Pentecostem.* Desinit in fine vers. 15. Aliter Græci qui hac die recitant lectionem ex II. epistola ad Corinthios cap. 2. 14.

Ibid. Θέλω δὲ πάντας, pro γάρ. Mox ἴδιον ἔχει χάρισμα. transpositio. Mox ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως. Sic etiam in tribus hisce locis legitur in codice Alexandrino.

v. 8. Καλὸν αὐτοῖς ἐὰν, sine ἐστιν, ut in Alexandrino.

v. 9. Γαμεῖν, pro γαμῆσαι, ut in Alexandrino.

v. 12. In Vaticano cod. num. *367*. habetur, Τῇ δ΄. τῆς ζ΄. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα. *Lectio feriæ IV. hebdomadis VII. post Pentecostem. Fratres, si quis frater uxorem.* Desinit in fine ver. 23. sed Græcis nunc terminatur in fine seq. versûs. Aliter Vaticanus codex n. *363*. & Urbinas, qui lectionem ita incipientem, ac in fine ver. 20. desinentem, recitari debere tradunt in feria IV. hebdomadis XI. post Pentecostem.

Ibid. Λέγω ἐγὼ, transpositio, ut in eodem codice.

v. 13. Καὶ οὗτος συνευδοκεῖ, ut in Alexandrino. Mox μὴ ἀφιέτω τὸν ἄνδρα. Ἡγίασται γὰρ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος. Mox ἄπιστος ἐν τῷ ἀδελφῷ, ut in Alexandrino.

v. 17. Εἰ μὴ ἕκαστος, ὡς ἐμέρισεν Κύριος, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Θεός.

v. 18. Ἐν ἀκροβυστίᾳ κέκληταί τις.

v. 20. Vaticanus cod. n. *363*. & Urbinas habent, Τῇ ε΄. nempe, τῆς ιά. ἑβδομάδος, *Lectio feriæ V. hebdomadis XI. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 28.

At

At Græci hac die lectionem recitant ex epistola II. ad Corinthios cap. 4. 1. desumptam, de qua suo loco agemus.

Cap.VII.Ver.22. Ὁμοίως δὲ ὁ ἐλεύθερος, pro καὶ.

v.24. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ ϛ'. τῆς ζ. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis VII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 34. Sed Græci in fine versûs sequentis nunc huic lectioni finem faciunt.

Ibid. Παρὰ Θεοῦ, sine articulo.

v.27. In margine, Στίχοι τ'. *Versus CCC.*

v.28. Ἐὰν δὲ καὶ γαμήσεις, pro γήμῃς.

v.29. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate dicitur. Τῇ ϛ'. τῆς ια'. Ἀδελφοί, καιρός. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XI. post Pentecostem. Fratres, tempus.* Definit in fine vers. 35. Græci hac die lectionem nunc recitant ex epistola II. ad Corinthios capite 4. 13. ut suo loco videbimus.

Ibid. Ἀδελφοί, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστὶν τὸ λοιπὸν, ἵνα καὶ.

v.34. Καὶ μεμέρισται· καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου. Sed καὶ παρθένος, additum est manu coævâ. Mox καὶ τῷ σώματι, καὶ τῷ πνεύματι, cum articulis.

v.35. In Vaticano cod. num. 367. scribitur. Τῇ παρασκευῇ τῆς ζ. ἑβδομάδος. Ἀδελφοί, πρὸς το. *Lectio feriæ VI. hebdomadis VII. post Pentecostem: Fratres, hoc ad utilitatem, &c.* Definit in fine ver.7. capitis sequentis, ut nunc in Gręcorum Ecclesiis observatur.

Ibid. Καὶ εὐπάρεδρον, ut in Alexandrino; sed in margine manu coævâ corrigitur, εὐπρόσεδρον.

v.37. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent. Τῇ β'. τῆς ιβ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XII. post Pentecostem*. Terminatur in fine ver. 3. capitis sequentis. Aliter Græci, qui hac die lectionem recitãt ex epistola II. ad Corinthios cap.5.10. ut suo loco dicetur.

Ibid. Ὃς δὲ ἕστηκεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ γενναῖος, μή. Mox, ut in Alexandrino, κέκρικεν ἐν τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιήσει.

v.38. Ὥστε καὶ ὁ γαμίζων τὴν ἑαυτοῦ παρθένον καλῶς ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ γαμίζων κρεῖσσον ποιήσει. Ita etiã Alexandrinus.

v.39. Κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα.

v.40. Ἐὰν οὕτω μένει, fortasse, μένῃ.

Cap.VIII.Ver.1.In margine, Στίχοι τλα'. *Versus CCCXXXI.*

v.2. Εἴ τις δοκεῖ ἐγνωκέναι τι, οὔπω ἔγνω καθὼς δεῖ γνῶναι. Ita etiam Alexandrinus.

v.4. Vaticanus cod. nu. 363. & Urbinas. Τῇ γ'. τῆς ιβ'. ἑβδομάδος

μάδος

μάδ@. *Lectio feriæ III. hebdomadis V. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 7. Sed Græci lectionem hujus diei ex epistola II. ad Corinthios cap. 5. 15. nūc desumunt. Vide suo loco.

Cap. VIII. Ver. 4. Οὐδεὶς Θεὸς εἰ μὴ εἷς, sine ἕτερ@, ut in Alexandrino.

v. 5. Ἐπὶ γῆς, sine articulo, ut in eodem codice.

v. 7. Τινὲς δὲ τῇ συνηθείᾳ τοῦ εἰδώλου, ut in Alexandrino.

v. 8. Ἀρχὴ. Supple ex omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, Τῇ κυριακῇ τῆς ἀπόκρεω. *Lectio dominicæ carnis privii*, quę Latinis Sexagesima dicitur. Desinit tam in iisdem codicibus, quàm in editis Græcorum ritualibus in fine ver. 2. capitis sequentis.

Ibid. Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. οὔτε γὰρ ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα, οὔτε ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν. Βλέπετε δὲ.

v. 9. Γένηται τοῖς ἀσθενέσιν, ut in Alexandrino.

v. 10. Τὸν γνῶσιν ἔχοντα, transpositio. Et ad verbum, εἰδωλείῳ, habet in margine, οἶκ@ ἀνακείμεν@ εἰδώλοις.

v. 11. Καὶ ἀπόλλυται οὖν ὁ ἀσθενῶν ἐν τῇ σῇ γνώσει ὁ ἀδελφὸς, δι' ὃν.

Cap. IX. Ver. 1. Οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερ@, οὐκ εἰμὶ Ἀπόστολ@, transpositio, ut in Alexandrino. Mox non habet, Χριστὸν, ut in eodem codice.

v. 2. In Vaticano cod. n. 363. & in Urbinate habetur, Κυριακῇ ια'. Ἀδελφοὶ, ἡ σφραγίς. *Lectio dominicæ XI. post Pentecostem: Fratres, Signaculum &c.* In Vaticano cod. num. 363. additur, eandem quòq; lectionem recitari in festo S. Mariæ Magdalenæ. At in Palatino codice ad verbum σφραγὶς, ponitur, ἀρχὴ, & ad oram ver. 3. hæc habentur, τέλος τοῦ Ἀποστόλου. Ἀρχὴ. κυριακῇ ια'. Ἀδελφοὶ, ἡ σφραγὶς, cujus adnotationis prima verba quid sibi velint ignoro. Desinit hæc lectio tam in scriptis codicibus, quàm in editis Grecorum ritualibus in fine ver. 12. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice ponitur, τέλ@. Præterea hæc lectio à Græcis nunc quòque in festo S. Mariæ Magdalenæ recitatur.

v. 2. Ἀλλά γε ὑμῶν εἰμὶ. ἡ γὰρ σφραγίς μου τῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστέ.

v. 3. ἐστιν αὕτη, transpositio.

v. 5. Ad verbum οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, habet in margine, Οἱ υἱοὶ Ἰωσὴφ, Ἰάκωβ@ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, Ἰωσὴφ, Σίμων, Ἰούδας.

v. 6. Ἐξουσίαν μὴ ἐργάζεσθαι, ut in Alexandrino.

v. 7. Καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει, ut in eodem codice.

v. 8. Ἢ καὶ ὁ νόμος ταῦτα οὐ λέγει, ut in eodem codice.

v. 9. Μὴ περὶ τῶν βοῶν.

Cap.IX.Ver.10. Ὅτι ὀφείλει ἐπ' ἐλπίδι, transpositio, ut in Alexandrino. Mox καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐπ' ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν. Εἰ ἡμεῖς. Post μετέχειν, in margine manu eâdem additur, ἐπ' ἐλπίδι.

v.12. Τῆς ὑμῶν ἐξουσίας μετέχουσιν. Mox ἵνα μή τινα ἐγκοπὴν, transpositio. Sic utrobique Alexandrinus. Ad verbum autem ἐγκοπὴν, in margine habet ἐμπόδιον.

v.13. In Vaticano cod. num. 367. juxta Græcorum ritualia typis edita dicitur, Τῇ β'. τῆς η'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis VIII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver.18. At in alio Vaticano codice, & in Urbinate habetur, τῇ δ'. τῆς ιβ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XII. post Pentecostem*.

Ibid. Τὰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ. Mox ut in Alexandrino, παρεδρεύοντες, & in margine manu coævâ, προσεδρεύοντες.

v.15. Ἐγὼ δὲ οὐ κέχρημαι οὐδενὶ τούτων, ut in Alexandrino. Mox ἵνα τις μὴ κενώσει.

v.16. In margine, Στίχοι υ'. *Versus CCCC.*

Ibid. Οὐαὶ γάρ μοι, pro δὲ, ut in Alexandrino.

v.18. Τίς οὖν μου ἐστὶν, ut in Alexandrino. Mox deest, τοῦ Χριστοῦ, & paulò post, τῆς ἐξουσίας.

v.19. In margine, Τῇ παραμονῇ τῶν ἁγίων Θεοφανειῶν. *Lectio vigiliæ Epiphaniæ*. Ita in omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codd. & in Græcorum editis ritualibus, in quibus omnibus vocatur, παραμονὴ τῶν φώτων. Desinit in fine capitis.

Ibid. Ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω, pro πλείονας.

v.20. Τοῖς ὑπὸ νόμον, μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς. Sed in margine habet coævâ manu, ὡς ὑπὸ νόμον, ut in vulgatis editionibus, & in Alexandrino etiã codice legitur, qui tamen in reliquis, cum Regio-Alexandrino codice concordat.

v.21. Habet in textu Θεοῦ, & Χριστοῦ, ut in Alexandrino; sed corrigitur postea Θεῷ, & Χριστῷ, coævâ manu. Mox ἵνα κερδάνω τοὺς ἀνόμους, ut in Alexandrino.

v.22. Γέγονα πάντα, sine articulo, ut in eodem codice.

v.23. Πάντα δὲ ποιῶ, pro τοῦτο, ut in eodem codice.

v.24. Ad verbum, βραβεῖον, habet in margine, ἔπαθλον νικητηρῶν. Fortè νικητήριον.

v.27. Ἀλλ' ὑπιάζω μου, pro ὑπωπιάζω.

Cap.X.Ver.1. In margine, Ἀρχή. Supple ex vulgatis Græcorum ritualibus, εἰς τὸν φωτισμόν; nam cùm Regio-Alexandrinus codex eam lectionum seriem non sequatur, quæ in Urbinate, & Vaticano cod. n. 363. reperitur, propterea non vide-

videtur in ipso scriptum fuisse, Τῇ ι'. τῆς ιβ'. ut in Urbinate, vel τῇ ι'. καὶ εἰς τὸν φωτισμὸν, ut in mox memorato codice; sed εἰς τὸν φωτισμὸν, ut sit, *Lectio recitanda in officio benedictionis aquæ in vigilia festi Theophaniorum*, quæ benedictio, φωτισμὸς, hoc est, Illuminatio, à Græcis nuncupatur. Vide Typicum S. Sabæ cap. 19. & Goarium in Euchologio pag. 454.

Cap. X. Ver. 1. Οὐ θέλω γὸ ὑμᾶς, ut in Alexandrino, pro δέ.

v.2. Ἐβαπτίσθησαν, ut in eodem codice, pro ἐβαπτίσαντο.

v.3. Hic versiculus deest in textu; sed additus est coęvâ manu in margine, habetque, τὸ βρῶμα, sine αὐτὸ, ut in Alexdrino.

v.4. Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἔπιον πόμα.

v.5. In Vaticano cod. n.367. habetur, Τῇ γ'. τῆς η'. Ἀδελφοὶ, οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν τῶν πατέρων εὐδόκησεν. *Lectio feriæ II. hebdamadis VIII. Fratres, non in pluribus Patrum beneplacitum est etc.* Definit in fine ver. 12. uti nunc Græcis mos est.

v.6. Ταῦτα δὲ εἰς τύπον ἡμῖν ἐγενήθησαν.

v.9. Τὸν Κύριον, καθώς τινες αὐτῶν ἐξεπείρασαν.

v.10. In Vaticano cod.n.363. & in Urbinate habetur, Τῇ ς'. nempe, τῆς ιϛ'. ἑβδομάδΘ. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XII. post Pentecostem*. Definit ver.15. in illis verbis, ὡς φρονίμοις λέγω. Aliter Græcorum ritualia typis edita, ut videbimus ad ver. 5. cap. 11. epistolæ II. ad Corinthios.

Ibid. Καθώς τινες αὐτῶν, sine καὶ, ut in Alexandrino.

v.11. Πάντα δὲ ταῦτα τυπικῶς συνέβαινεν, & corrigitur coævâ manu, συνέβαινον. Mox κατήντηκεν, & similiter corrigitur, κατήντησεν.

v.12. Vaticanus cod. n.367. juxta Græcorum ritualia typis edita, Τῇ δ'. τῆς η'. ἑβδομάδΘ. *Lectio feriæ IV. hebdomadis VIII. post Pentecostem*. Definit in fine ver.22.

v.13. Τοῦ δύνασθαι ὑπενεγκεῖν, sine ὑμᾶς, ut in Alexandrino.

v.14. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas, Τῇ β'. τῆς ιγ'. ἑβδομάδΘ. *Lectio feriæ II. hebdomadis XIII. post Pentecostem*. Incipit in illis verbis, Φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας. Definit in fine vers. 23. sed in Vaticano cod. mox memorato definit in illis verbis, οὐ πάντα συμφέρει.

v.17. In fine hujus versûs, τέλος; sed cujus rei finis sit, prorsus ignoro.

v.19. Ὅτι εἰδωλόθυτον, τί ἐστι, ἢ ὅτι εἴδωλον, τί ἐστίν; Ἀλλ' ὅτι ἃ θύουσιν τὰ ἔθνη, δαιμονίοις, καὶ οὐ Θεῷ θύουσιν, similis in plerisque

lectio

lectio habetur in Alexandrino.

Cap. X. Ver. 22. Ad verbum παραζηλοῦμεν, in margine habet, εἰς ζῆλον προσκαλούμεθα.

v.23. Vaticanus cod. n. 363. habet, Σαββάτῳ ις'. sed in altero Vaticano, & in Urbinate meliùs dicitur, Σαββάτῳ ις'. τὸ αὐτὸ λέγεται, καὶ τῷ σαββάτῳ τῆς ἀπόκρεω. *Lectio sabbati XVI. post Pentecostem, quæ etiam in sabbato, quod carnis privii Dominicam præcedit, recitatur*; unde corrigi debet Palatinus codex, in quo legitur, Σαββάτῳ ιζ'. καὶ κυριακῇ τῆς α'. ἀπόκρεως; nam supra cap. 8.8. meminit lectionis dominicæ Carnis privii, & infrà cap. 14.20. ponit lectionem sabbati XVII. juxta alios codices. Definit utraque lectio in fine ver. 28. uti nunc etiam Græci faciunt.

Ibid. Πάντα ἔξεστιν, ut in Alexandrino; supra tamen eâdem manu tam hìc, quàm infrà additur, μοι.

v.24. Ἀλλὰ τὸ ἑτέρου, & additur τὸ, ut suprà, eâdem manu.

v.26. Τοῦ Κυρίου γὰρ, transpositio.

v.27. Εἴ τις καλεῖ, sine δὲ, ut in Alexandrino.

v.28. Vaticanus cod. n. 367. Τῇ ε'. τῆς η'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis VIII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 8. capitis sequentis juxta Græcorum ritualia typis edita.

Ibid. Διὰ τὴν συνείδησιν. Συνείδησιν δὲ λέγω, cætera desunt.

Ibid. Ad verbum, ut videtur, εἰδωλόθυτον, habet in margine, δαίμοσι προσενεχθέν.

v.30. Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, sine δὲ, ut in Alexandrino, & in margine, μεταλαμβάνω.

v.31. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur. Τῇ γ'. nempe, τῆς ιγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XIII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 3. capitis seq. Refragrantur Græcorum ritualia, & alter Vaticanus codex, ut ad ver. 16. cap. 8. epistolæ II. ad Corinthios videbimus.

Ibid. Εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε, sine πάντα, & in margine habet, μηδενὶ σκάνδαλον παρέχοντες, quę verba videntur esse interpretatio sequentis verbi, ἀπρόσκοποι.

v.32. Ἀπρόσκοποι οὖν γίνεσθε.

v.33. Τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἀλλὰ κατὰ τῶν πολλῶν. Ita Librarii errore, pro ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν πολλῶν.

Cap. XI. Ver. 2. Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ὁ πάντα. Ita in scripto codice; sed legendum videtur, ὅτι. Præterea ad verbum παραδόσεις, habet in margine, ἀγράφους διδασκαλίας.

v.3. Καὶ κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ, cum articulo, ut in Alexandr.

v.4. Vaticanus cod. nu. 363. & Urbinas habent. Τῇ δ'. τῆς ιγ'.

Lectio

Lectio feriæ IV. hebdomadis XIII. post Pentecostem. Definit in fine ver. 12. Aliter nunc Græci. Vide notata ad ver. 12. cap. 9. epistolæ II. ad Corinthios.

Cap. XI. Ver. 1. Ad verbum περιφητεύων, habet in margine, ἀναγινώσκων τὰ θεῖα.

v. 6. Καὶ κειρέσθω, pro κειράσθω.

v. 8. In Vaticano cod. n. 367. habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς κ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ VI. hebdomadis VIII. post Pentecostem.* Ita etiam Græci, qui huic lectioni finem imponunt ver. 23. in illis verbis, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν.

v. 9. Ε'κτίσθαι, pro ἐκτίσθη.

v. 10. In margine, Στίχοι φ'. *Versus D.*

Ibid. Ε'πὶ κεφαλῆς, sine articulo.

v. 11. Πλὴν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ, transpositio, quæ etiam in Alexandrino codice reperitur.

v. 13. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς ιγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XIII. post Pentecostem.* Sed Vaticanus incipit initio versûs, Urbinas verò in illis verbis, Πρέπον ἐστί. Aliter nunc Græci. Vide infrà ad cap. 10. 7. epistolæ II. ad Corinthios.

v. 14. Οὐδὲ ἡ φύσις αὐτὴ. Mox ὅτι ὁ ἀνὴρ; additâ, scilicet, litera ὁ, manu coævâ.

v. 15. Αὐτῇ δέδοται, transpositio.

v. 17. Παραγγέλλω οὐκ ἐπαινῶν, ut in Alexandrino. Mox κρεῖσσον, & ἧσσον, pro ἧσσον, Atticè, juxta Alexandrinum codicem.

v. 18. Ε'ν Ἐκκλησίᾳ, sine articulo, ut in Alexandrino.

v. 20. In margine, Αρχή. *Initium*, alicujus, ut videtur, lectionis, cujus nulla mentio habetur in vulgatis Græcorum ritualibus, nec in iis, quos consuli, Vaticanæ Biblioth. codd.

Ibid. Ad verbum κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, habet in margine, Τὸ ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀριστεύειν.

v. 21. Προσλαμβάνει, ut in Alexandrino, pro προλαμβάνει.

v. 22. Τί εἴπω ὑμῖν; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐπὶ τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ.

v. 23. In margine, Αρχή, supple ex duobus Vaticanis, & ex Urbinatensi codice, Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ. *Lectio S. & magnæ feriæ V.* majoris, scilicet, hebdomadis. Palatinus addit, ἑσπέρας, *ad vesperas*. Ita etiam nunc Græci faciunt. Vide Typicum Monasterii S. Sabæ cap. 42. Definit in fine vers. 32. ut in Vaticano cod. n. 363. Palatinus habet, τέλ☉, in fine vers. 11. capitis sequentis; sed alterius lectionis finis esse videtur.

Ibid. Παρεδίδετο, pro παρεδίδοτο.

v. 24. Tam hìc, quàm in elēcho testimoniorū, superiùs pag. 557. deest λάβετε, φάγετε: sed hæc verba postea addita sunt ma-

manu coævâ,

Cap.XI.Ver.25. Ἐν τῷ αἵματί μου, τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Cætera, quæ hic desunt, habentur in elencho testimoniorum pag. 557.

v.26. Καὶ τὸ ποτήριον πίνητε, ut in Alexandrino, sine τοῦτο.

v.27. Ἐσθίῃ τὸν ἄρτον, καὶ πίνῃ. Mox καὶ τοῦ αἵματος, cum articulo. Sic utrobiq; cod. Alexandr.

v.28. Ἑαυτὸν ἄνθρωπος, transpositio.

v.31. Vaticanus cod. n. 363. & Vrbinas habent, Τῇ ϛ'. τῆς ιγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XIII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 6. capitis seq. Sed Vaticanus codex nu. 367. cui adstipulantur vulgata Græcorum ritualia, habet, Τῇ β'. τῆς θ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis IX. post Pentecostem*, ac pariter desinit in fine ver.6. capitis seq.

v.31. Εἰ δὲ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν.

v.34. Εἴ τις πεινᾷ, ut in Alexandrino.

Cap.XII.Ver.1. In margine, Στίχοι φν'. *Versus DL.*

v.2. Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, ut in Alexandrino. Mox ἀναγόμενοι, pro ἀπαγόμενοι.

v.3. Ἀνάθεμα Ἰησοῦς, ut in Alexandrino,& postea corrigitur. Ἰησοῦν. Mox εἰπεῖν Κύριος Ἰησοῦς, ut in eodem codice.

v.4. Ad verbum, Διαιρέσεις, habet in margine, διαμερισμοί.

v.6. Εἰσὶν, καὶ ὁ αὐτὸς Θεὸς, ὁ ἐνεργῶν.

v.7. Vaticanus cod. nu. 367. & Urbinas habent. Μηνὶ Νοεμβρίῳ ιζ'. εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. *Die 17. Mensis Novembris lectio festi S. Gregorii Thaumaturgi, & festi S. Gregorii Nazianzeni*. Vaticanus cod.n.363. solius Gregorii Thaumaturgi mentionem facit. Sed Græci hanc lectionem in utriusque festo nunc recitant. Desinit in fine ver.11.

v.10. Verba illa, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν, additum est postea coevâ manu.

v.12. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur. Τῇ β'. τῆς ιδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XIV. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 18. At in altero Vaticano codice dicitur, Τῇ γ'. τῆς θ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis IX. post Pentecostem*. Cum hoc postremo Vaticano codice conveniunt Græcorum ritualia typis edita. Desinit in fine ver. 26.

v.18. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς ιδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XIV. post Pentecostē*. Desinit in fine ver.26. Aliam lectionem hac die recitandam exhi-

exhibet alter Vaticanus codex juxta vulgata Græcorum ritualia. Vide notata ad verf. 20. cap. 12. epistolæ II. ad Corinthios.

Cap.XII.Ver.27. In margine, Στίχοι χ΄. Ἀρχὴ. *Versus DC. Initium*, supple, lectionis recitandæ in festo SS. Cosmæ, & Damiani die 1. Novembris, nam in tribus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus scribitur, Μηνὶ Νοεμβρίῳ α΄. εἰς τοὺς ἁγίους ἀναργύρους. Malè in Palatino cod. dicitur, τῶν ἁγίων ἀναργύρων, καὶ τοῦ Θεολόγου. Desinit more nunc etiam apud Græcos vigente in ver. 8. capitis sequentis in illis verbis, οὐδέποτε ἐκπίπτει.

v.28. Ad Verbum ἀντιλήψεις, habet in margine, προστασίαι τῶν καταπονουμένων.

Cap. XIII. Ver. 1. Ad verbum, ἠχῶν, habet in margine, εὔτονον ἐξηχοῦν, ἢ πολεμικὸν.

v.3. Ψωμίσω, ut in Alexandrino, pro ψωμίζω.

v.4. Vaticanus cod. nu. 367. habet, Τῇ δ΄. τῆς θ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis IX.* Græci nunc finiunt lectionem hanc in fine ver.15. capitis seq.

Ibid. Ad verbum, περπερεύεται, habet in margine, οὐ κατεπαίρεται.

v.7. Hæc verba, πάντα στέγει, addita sunt coævâ manu.

v.8. In Vaticano cod. n.363. habetur, Τῇ δ΄. τῆς ιδ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XIV. post Pentecostem.* Incipit initio versûs: sed codex Urbinas incipit in illis verbis, Εἴτε δὲ προφητεῖαι. Uterque autem desinit in fine capitis. Aliter nunc Græci faciunt. Vide notata ad ver. 3. cap. 13. epistolæ II. ad Corinthios.

v.9. Ἐκ μέρους δὲ, pro γὰρ.

v.11. In omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus ab hoc versu incipere dicitur lectio recitanda die 15. Mensis Junii in festo SS.Quiriaci,& Julittæ,quę lectio tam in eisdem scriptis codicibus, quàm in editis Græcorum ritualibus desinit in fine ver. 5. capitis sequentis, uno Urbinate excepto, in quo terminatur in fine ver. 6. ejusdem capitis.

Cap.XIV.Ver.1. Vaticanus cod.n.363.& Urbinas habent, Ἀρχὴ τῇ ε΄. τῆς ιδ΄. ἑβδομάδος. *Initiũ lectionis ferię V. hebdomadis XIV post Pentecostem.* In fine ver. 12. terminatur. Aliter nunc Græci faciunt, ut ad cap.1.1. epistolæ ad Galatas videbimus.

Ibid. Ἵνα προφητεύετε, pro προφητεύητε.

v.4. Ὁ λαλῶν γλώσσαις, pro γλώσσῃ.

v.6. Vaticanus cod. nu. 367. juxta Græcorum ritualia typis edita, habet, Τῇ ε΄. τῆς θ΄. ἑβδομάδος.

μάδ☉ . Ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω . *Lectio feriæ V. hebdomadis IX. post Pentecostem. Fratres, si venero &c.* Desinit in fine ver. 19.

Cap. XIV. Ver. 7. Μὴ δίδῶ, pro μὴ δῶ.

v. 12. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ϛ'. τῆς ιδ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XIV. post Pentecostem.* Incipit in Vatic. cod. ab initio versûs: Urbinas verò ejusdem initium ponit in illis verbis, Ἐπεὶ ζηλωταί. In utroque autem desinit vers. 20. in illis verbis. Τῇ κακίᾳ νηπιάζετε. Græci nunc aliam lectionem hac die recitãt ex epistola ad Galatas, Vide suo loco.

v. 15. Προσηύξομαι καὶ τῷ νοΐ, sine δὲ. Mox ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοΐ.

v. 20. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur, Σαββάτῳ ιζ'. *Lectio sabbati XVII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 25. In altero Vaticano additur, τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἁγίων τριῶν παίδων Ἀζαρίας, Ἀνανίας, καὶ Μισαὴλ. *Eadem lectio recitatur in commemoratione triũ SS. puerorum Azariæ, Ananiæ, & Misaël,* Cum duobus primis codicibus conveniunt vulgata Græcorum ritualia. At in festo trium SS. Puerorum, quod cũ festo Danielis Prophetæ die 17. Decembris conjungunt, aliã lectionem recitant ex epistola ad Hebræos desumptam.

v. 24. Προφητεύσωσιν, pro προφητεύωσιν.

v. 25. Ὅτι Θεὸς, sine articulo.

v. 26. In Vaticano cod. num. 367. juxta Græcorum ritualia typis edita, habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς θ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, ὅταν. *Lectio feriæ VI. hebdomadis IX. post Pentecostem. Fratres, quando &c.* Desinit in fine capitis. At codex Urbinas, & alter Vaticanus habent, Τῇ β'. τῆς ιε'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis XV.* Desinit in fine ver. 33.

Ibid. Συνέρχησθε, pro συνέρχεσθε. Mox γινέσθω, ut in Alexandrino, pro γενέσθω.

v. 27. Καὶ ἀνὰ μέρος, additum est coævâ manu in margine.

v. 29. In margine, Στίχοι ψ'. *Versus DCC.*

v. 33. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ γ'. τῆς ιε'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. hebdomadis XV. post Pentecostem.* Desinit in fine capitis. Græci hac die nunc recitant lectionem ex epistola ad Galatas. Vide suo loco.

v. 37. Ὅτι Κυρίου, sine articulo.

Cap. XV. Ver. 1. In omnibus Vaticanę Bibliothecę codicibus habetur, Κυριακῇ ιβ'. *Lectio Dominicæ XII. post Pentecostem.* In eorum uno dicitur, hanc eandem lectionem recitari in festo S. Jaco-

S. Jacobi Apostoli fratris Domini. Definit tam in scriptis codicibus, quàm in vulgatis Græcorum ritualibus in fine ver. 11. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est, τέλος.

Cap. XV. Ver. 1. In margine, Στίχοι ψκ'. *Versus DCCXX.*

v. 5. Ἔπειτα τοῖς δώδεκα, ut in Alexandrino, pro εἶτα.

v. 7. Ἔπειτα τοῖς Ἀποστόλοις, pro εἶτα, ut in eodem codice.

v. 9. Διὸ ἐδίωξα, pro διότι.

v. 12. In margine, Ἀρχὴ, supplendum fortasse ex Vaticano codice num. 367. & ex vulgatis Græcorum ritualibus, Τῇ β'. τῆς ι'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis X. post Pentecostē.* Definit in fine ver. 19. At in altero Vaticano, & in Urbinate dicitur, Τῇ δ'. τῆς ιε'. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XV. post Pentecostem.* Definit autem in fine ver. 20.

v. 16. In margine, Στίχοι ψν'. *Versus DCCL.*

v. 20. In omnibus Vaticanæ Bibliothecæ scriptis codicibus, & in vulgatis Græcorum ritualibus habetur, εἰς κοιμηθέντας. *Lectio Missæ pro defunctis.* Definit in fine ver. 28. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice τέλος habetur.

v. 23. Οἱ τοῦ Χριστοῦ, cum articulo, ut in Alexandrino.

v. 29. In margine, Ἀρχὴ, supplendum fortasse ex Vaticano cod. num. 367. & ex ritualibus Græcorum typis editis, Τῇ γ'. τῆς ι'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis X. post Pentecostem.* Definit in fine vers. 38. Sed in altero Vaticano codice n. 363. & in Urbinate dicitur. Τῇ ε'. τῆς ις'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVI. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 33. sed Vaticanus codex eidem finem facit ver. 33. in illis verbis, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.

v. 29. Βαπτίζονται ὑπὲρ αὐτῶν; Τί, ut in Alexandrino.

v. 31. Καύχησιν, ἀδελφοὶ, ἣν.

v. 33. Ad marginem, λακωνικὴ παροιμία· μέμνηται δὲ αὐτῆς, καὶ Ησαΐας.

v. 34. Τ' μῖν λαλῶ, pro λέγω.

Ibid. In Vaticano cod. n. 363. & in Urbinate habetur, Τῇ ς'. τῆς ιε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 38. sed in Urbinate definit in fine ver. 40. Aliter nunc Græci faciunt. Vide notata ad cap. 3. 23. epistolæ ad Galatas.

v. 39. Omnes Vaticanæ Bibliothecæ codices habent, Σαββάτῳ ιη'. *Lectio sabbati XVIII.* Vaticanus autem n. 367. addit, καὶ εἰς κοιμηθέντας. Definit in fine ver. 45. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος: nec discrepant vulgata Græcorum

rum ritualia, in quibus tamen inter lectiones Missę pro defunctis, non recensetur. Codex Urbinas hanc lectionem terminare videtur in fine v. 51.

Cap.XV. Ver.39. Ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ ἰχθύων, & suprà coævâ manu additur, ἄλλη δὲ κτηνῶν. Similis lectio in Alexandrino codice reperitur.

v.44. Verba Ἔστι σῶμα, usque ad finem versûs librarii errore omissa, addita sũt coævâ manu.

v.46. Additũ est manu coævâ, ἔπειτα τὸ πνευματικὸν.

v.47. In margine, Στίχοι ω'. Ἀρχὴ. *Versus DCCC. Initium*. Supple, lectionis εἰς κοιμηθέντας. Ita enim omnes Vaticanæ Bibliothecæ codices habent, eisque adstipulantur vulgata Gręcorum ritualia. Desinit in fine ver.58.

v.52. Ad illa verba, ἐν ῥιπῇ, habet in margine, Γρηγορίου Νύσσης, ῥιπὴ δὲ ὀφθαλμοῦ, ἐπίμυσις βλεφάρων ἐστὶ, καὶ τούτου ἐστὶ τάχους, οὐκ ἂν ἕτερον ὀξύτερον γένοιτο. Fortè legendum, ὡς οὐκ ἂν.

v.58. In margine, Ἀρχὴ. Supple ex omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, & ex vulgatis Græcorum ritualibus, σαββάτῳ ιθ'. *Lectio sabbati XIX. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 3. capitis sequentis.

Ibid. Ἐν τῷ ἔργῳ Κυρίου, sine articulo.

Cap.XVI. Ver.2. In margine ad illa verba, κατὰ μίαν σαββάτων, habet Κυριακὴν. Mox habet, εὐόδωται, & corrigitur postea coævâ manu εὐόδυται, fortasse pro εὐοδῆται; & in margine ad hunc verbum habet, πρόθυμος εἰς τὸ παρέχειν. Item ad verbum, λογίας, habet in margine, καρποφορίαι.

v,4. In Vaticano cod. n.367. cum quo Græcorum ritualia typis edita conveniunt, habetur, Τῇ δ'. τῆς ι'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis X. post Pentecostem*. Desinit in fine ver.12. Sed in altero Vaticano, & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς ιϛ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XVI. post Pentecostem*. & pariter in fine ver. 12. terminatur.

v.9. Ἤνοιχθε, pro ἀνέῳγε: & ad verbum, ἐνεργὴς, habet in margine, ἕτοιμοι πρὸς ἐργασίαν.

v.11. Αὐτὸν ἐξουδενώσῃ, pro ἐξουθενήσῃ.

v.13. In margine, Στίχοι ων'. Ἀρχὴ, *Versus DCCCL. Initium*. Supple juxta omnes Vaticanæ Bibliothecæ codices, & Græcorum ritualia typis edita, Κυριακῇ ιγ'. *Lectio dominicæ XIII. post Pentecostẽ*. Vaticanus cod.n. 363. addit κγ' σεπτεμβρίῳ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. *Et festi S. Gregorii magnæ Armeniæ Episcopi, mense Septembri*, die,

vide-

videlicet, ultima, qua die hanc quoque lectionem legi jubent Græcorum ritualia. Definit in fine epistolæ.

Ibid. Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθε, ut in Alexandrino, & ad verbum, ἀνδρίζεσθε, habet in margine, ἰσχυροὶ γίνεσθε.

v.15. Στεφανᾶ, καὶ Φορτουνάτου, ὅτι, ut in Claromontano, & aliis codd.

v.18. Ἀνέπαυσαν γὰρ καὶ τὸ, cum particula, καὶ.

v.19. Πολλὰ Ἀπολλῶ, καὶ Ἀκύλας.

v.22. Ad verbum, Μαρὰν ἀθὰ, habet in margine, Μαραναθὰ, ἑβραϊκή ἐστιν ἡ λέξις, ὁ Κύριος ἡμῶν ἥκει.

Πρὸς Κορινθίους α΄. ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ, καὶ Φουρτουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, καὶ Τιμοθέου. Στίχοι ωο΄.

Epistola I. ad Corinthios missa fuit à Philipporum urbe per Stephanam, Fortunatum, Achaicum, & Timotheum.

Versus habet DCCCLXX.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τρίτης μὲν ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου· δευτέρας δὲ πρὸς Κορινθίους.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. δεξάμενοι οἱ Κορίνθιοι τὴν προτέραν ἐπιστολὴν κατενύγησαν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητρυιὰν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριδόντες τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα. εἶτα ὑφηρπάζοντο παρά τινων, τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ [1] ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ

ARGUMENTUM

Tertiæ Pauli epistolæ, quæ posterior est ad Corinthios.

Hanc à Macedonia mittit; ejus autem scribendę hęc fuit occasio. Quum priorem epistolam accepissent Corinthii, compuncti sunt ob illius peccatum, qui novercam acceperat, magnoque mœrore afficiebantur, ut qui hujusmodi peccatum dissimulassent. Deinde à nonnullis, qui dissidiorum occasiones præbebant, à verâ fide clam distrahebantur, ita ut legis literæ adhærerent, & Christi gratiam rei indifferentis loco haberent, hisq; magis attenderent, qui non

[1] Malè in Regio-Alexandrino codice, διάφορον.

non in corde, sed in facie gloriabantur; sedulam tamen collectæ in Sanctos faciẽdæ curam gerebant. Ad hæc itaq; rescribit Apostolus. Et primùm quidem ipsos commendat, quòd transgressorem ejecissent. Deinde ipsos ita censentes orat, ac jubet, ut resipiscentem recipiant. Quin & eosdem docet de lege, literam elevans, ac ostendens oportere non tantùm legis literam sectari, sed etiam sensum, qui literæ inest, scrutari. Neque enim solùm verba lex est, sed spiritali etiam sensu verba sunt prædita. Deinde ait, veniente Christo, novam factam fuisse creaturam, nec oportere secundùm vetustatem vivere, sed in omnibus tanquam in novam creaturam renovari, ac deinceps ociosam esse circumcisionem. Commendat etiam ipsos de collectarum ministerio, atque hortatur, ut illud magis, magisq; adimpleant. Accusans autem illos, qui in facie gloriabantur, cuncta recẽset, quæ propter Dominum passus fuerat, ac præterea visiones narrat, quas viderat, cùm in paradisum, & tertium Cœlum raptus fuit. Demum, ubi præcepit ne peccent, & peccatores ad resipiscendum hortatus est, in gratiarum actione concludit epistolam.

καὶ μᾶλλον προσεῖχον τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις· ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους φροντίζοντες καλῶς. πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτοὺς ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα. ἔπειτα ἀξιώσασιν αὐτοῖς καθικετεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκεῖνον κελεύει δεχθῆναι· ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου διαιρῶν τὸ γράμμα, καὶ δεικνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾷν· οὐ γὰρ μόνον ῥήματά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος. ἔπειτα ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος καινὴ κτίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ παλαιὸν ζῆν. ἀλλ᾽ ὡς ἐν καινῇ κτίσει ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἀργὴν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομήν. ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς, καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτὴν πλεονάζειν. αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον· καὶ τὰς ὀπτασίας δὲ διηγεῖται ἅπερ ἑώρακεν εἴς τε τὸν παράδεισον, καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγείς· εἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν· ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν. [1]

ELEN-

1 Stephanus in elegantissimâ novi Testamenti editione post hæc verba statim subjungit, ἔστι δὲ καὶ ταῦτα. Ο πᾶς λόγος, &c. de quibus in adnotatione sequenti.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Κορινθίους β΄. ἐπιστολῆς, ἐχόντων τινῶν, καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Αὐτῆς τῆς πρὸς Κορινθίους β΄. ἐπιστολῆς Παύλου.

[1] Ο Πᾶς λόγος ἐστὶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ περί τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ Κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων· καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως πρόεισιν [2] εἰς τὰ περὶ χάριτος Θεοῦ, καὶ [3] τῆς ἀγαθῆς πολιτείας κατὰ τὸ ἀσυνείδητον, καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας, καὶ πονηρίας.

I. Ευχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ᾗ πεποιθέναι φησί.

II. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς, καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ [4] λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.

III. Πε-

ELENCHUS

Capitum ſecundæ ad Corinthios epiſtolæ, quorum nonnulla particulares ſubdiviſiones habent, rubris numerorum notis deſignatas.

CAPITA

Secundæ Pauli ad Corinthios Epiſtolæ.

IN totâ hac epiſtolâ de ſeipſo, de Corinthiis, & de Pſeudoapoſtolis loquitur, & ex hoc argumento tranſit ad aliam tractationem de gratia Chriſti, de vitæ inſtituto, quod probum, & ab avaritiâ alienum, atque bonorum operum ferax eſt, noſque rectâ conſcientiâ donat, ac prꝑterea de virtute, quę alios bonorum ſuorũ participes facit, deque falſorum Apoſtolorum arrogantiâ, atque malitiâ agit.

I. Gratiarum actio de divino auxilio, in quo, ait, ſe fuiſſe confiſum.

II. De dilectione, qua ipſos complectebatur, & quòd ab eis contriſtandis ſibi temperaverit, quanquam mœrore afficiens, utilitatem afferret, quemadmodum ei accidit, qui ob ſtuprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoſcit. *cap.* 1. 15.

III. De

1 Præfatiuncula hæc capitulis epiſtolæ ad Corinthios ſecundæ præfixa, ſubjungitur argumẽto ejuſdem epiſtolæ apud Eraſmum, Stephanum, & in Aldina editione, & in codicibus Vaticanis n. 367. & 363. in Complutenſi verò omittitur.

2 Eraſmus, & Stephanus, εἴς τε τὰ.

3 Eædem editiones, καὶ περὶ ἀγαθῆς.

4 Ita legendum videtur juxta Stephani editionem, & duos Vaticanæ Biblioth. codd. licet in Regio-Alexandrino ſit λυπεῖν, & in duobus aliis codd. λυπῶν.

III. De divino adjutorio per ipsum iis præstito, qui idonei ad illud consequendum essent, quo seipsum etiam commendari dicit. *cap.* 2. 12.

IV. De ministratione secundùm spiritum, ejusque gloriâ magis divinâ, quàm ea, quæ ministrationi secundùm legem cōcessa fuit. *cap.* 3. 4.

V. De divina gloriâ, & vitæ ratione ad eandem accomodatâ, quòd, scilicet, à Sanctis cognoscatur. *cap.* 4. 1.

VI. De infirmitate corporis, ejusque depositione, atque resumptione. *cap.* 4. 7.

VII. De Pauli erga Deum amore, & ejusdem fraternâ in Christo dilectione. *cap.* 5. 12.

VIII. Cōmendatio obedientiæ Corinthiorum, eorumque charitatis, qua Paulus maximè lætabatur. *c.* 7. 4. *alii codd. c.* 7. 1.

IX. Exhortatio ad uberiorem pecuniarum collationem in Sanctos, & de illorum honore, qui ejus rei causâ ad ipsos accederent. *cap.* 8. 1.

I. In quo de Titi, & aliorum ad ipsos missione agit. *ibid.* 16.

X. Enumeratio suorum laborum, deque animi suî proposito, ac de gratia, qua præditus erat, ne Corinthii fictitiis, fallacibusq; rebus abduci se finerent. *c.* 10. 1.

I. In quo se cum Corinthiis comparat. *cap.* 11. 1.

II. Eosque redarguit. *Palatinus cod. ibid.* 7.

XI. De laboribus suis, de gratia, quam consecutus est apud Deum.

III. Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ θείας ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαί φησι.

IIII. Περὶ τῆς κατὰ πνεῦμα λειτουργίας, καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.

Π. Περὶ θείας δόξης, καὶ τοῦ ἀκολούθου βίου, ὅτι τοῖς ἁγίοις γινώσκεται.

ΠΙ. Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας, καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ ἐπαναλήψεως.

ΠΙΙ. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ φιλοθεότητος, καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.

ΠΙΙΙ. Ἀποδοχὴ τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ ἀγάπης εὐφραινούσης αὐτόν.

ΠΙΙΙΙ. Προτροπὴ πρὸς ἐπίδοσιν χρημάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

α'. Ἐν ᾧ περὶ τῆς Τίτου ἀποστολῆς, καὶ τῶν ἄλλων πρὸς αὐτούς.

Δ. Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων, καὶ προθέσεως, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάστοις προσίεσθαι[1] Κορινθίους.

α'. Ἐν ᾧ, ἀντεξέτασις αὐτοῦ πρὸς ἐκείνους;

β'. Ἔλεγχος ἐκείνων.

ΔΙ. Περὶ ἑαυτοῦ, τὸ ἐπίπονον, τὸ παρὰ Θεῷ τίμιον, τὸ ὠφελίμως αὐτόζοφον. α'. Πα-

1 In scriptis codd. est Κορινθίοις; sed melior nobis visa est Stephani lectio.

α'. Παρασκευὴ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἑαυτοῦ παρουσίαν. Στίχοι λα'.[1] Deum. De quotidiano victu suis sibi manibus, dum eorum saluti consulit, comparato. *Incipit cap. undecimo ver. 21. in illis verbis. In quo quis audet.*

1. Præparatio ad futurum ejus adventum. *Fortè cap. 12. 14.* Versus hujus elenchi sunt XXXI.

1 In Regio-Alexandrino codice hic iterum scribitur præfatiuncula, illa initio horumce capitulorum suprà edita, cujus initium, Ο' πᾶς λόγος.

Variæ Lectiones in Pauli epistolam II. ad Corinthios.

CAp. I. Vers. 1. Vaticanus cod. nu. 367. juxta Græcorum ritualia habet, Τῇ ε'. τῆς ι'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ V. hebdomadis X. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 7.

v. 3. Codex Urbinas habet, Τῇ γ'. τῆς ιδ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. hebdomadis XIV. post Pentecostem.* Aliter nunc Græci faciunt. Vide infrà ad c. 12. 20.

v. 6. Ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν· καὶ ἡ ἐλπὶς ὑμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν· εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως, εἰδότες ὅτι, transpositio, deestque vox καὶ σωτηρίας, post vocem παρακλήσεως, ut in Alexandrino.

v. 8. In margine Αρχή. Supple ex Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, & ex ritualibus Græcorum typis editis, Σαββάτῳ κ'. *Lectio sabbati XX. post Pentecostem.* Desinit in fine vers. 11. In Palatino cod. scribitur, σαββάτῳ β'. ἀπὸ τὴν ὕψωσιν. *Lectio sabbati II. post Exaltationem S. Crucis.*

v. 12. In Vaticano codice num. 367. cum quo Græcorum ritualia typis edita consentiunt, legitur, Τῇ παρασκευῇ τῆς ι'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ VI. hebdomadis X. post Pentecostem.* Desinit in fine vers. 20. Aliter habetur in Vaticano cod. n. 363. & in Urbinate, in quibus dicitur, Τῇ δ'. τῆς ις'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XVI. post Pentecostem.*

v. 14. Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

v. 15. Ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς τὸ πρότερον.

v. 17. Ad verbum, ἐλαφρίᾳ, habet in margine, κουφότητι.

v. 19. In margine, Στίχοι ν'. *Versus L.*

v. 21. In margine, Αρχή. Supple ex omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, κυριακῇ ιδ'. *Lectio dominicæ XIV. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 2. capitis seq. juxta Vaticanum cod. num. 367. At in Urbinate desinit in fine ver. seq. Græcis tamen cum altero Vaticano co-

dice clauditur in fine ver. 4.

v. 22. Ο καὶ σφραγισάμενος, cum articulo.

Cap. II. Ver. 1. Ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν, transpositio, ut in Alexandrino.

v. 3. Vaticanus cod. nu. 367. & Græcorum ritualia typis edita habent, Τῇ β'. τῆς ια'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, ἡ ἐμὴ χαρὰ. *Lectio feriæ II. hebdomadis XI. post Pentecostem. Fratres, gaudium meum &c.* Desinere videtur in fine ver. 13. In Græcorum autem ritualibus, quæ, ut diximus, cum Vaticano codice consentiunt, in fine ver. 15. terminatur.

v. 4. In altero Vaticano cod. & in Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τῆς ιϛ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVI. post Pentecostem*. Vaticanus definit in fine ver. 15. Urbinas verò in fine versûs præcedentis.

v. 10. Εἴτι κεχάρισμαι ἐν προσώπῳ Χριστοῦ δι' ὑμᾶς; sed in margine scribitur eâdem manu, ὃ κεχάρισμαι.

v. 13. Ad verbum, ἄνεσιν, habet in margine, ἀνάπαυσιν, συγχώρησιν.

v. 14. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ γ'. τῆς ια'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, Θεῷ χάρις. *Lectio feriæ III. hebdomadis XI. post Pentecostem. Fratres, Deo gratias.* Desinit in fine ver. 3. capitis sequentis, ut in impressis Græcorum ritualibus.

v. 15. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate habetur, Τῇ ϛ'. τῆς ιϛ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XVI. post Pentecostem*. Definit ver. 3. capitis sequentis in illis verbis, Θεοῦ ζῶντος. Discrepant Græcorum ritualia, ut ad ver. 7. capitis primi epistolæ ad Ephesios videbimus.

v. 17. Ὡς οἱ λοιποὶ καπηλεύοντες, pro πολλοί. Mox κατενώπιον Θεοῦ, sine articulo.

Cap. III. Ver. 2. Ad verba illa, γινωσκομένη, καὶ ἀναγινωσκομένη, habet in margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

v. 4. In Vaticano cod. n. 367, juxta Græcorum ritualia typis edita dicitur, Τῇ δ'. τῆς ια'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XI. post Pentecostem*. Desinit Vaticanus cod. in fine ver. 10. Græci verò in fine vers. 11. Aliter Vaticanus codex n. 363. & Urbinas, nam habent, Τῇ β'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XVII. post Pentecostem*.

v. 5. Ad verbum, ἱκανότης, habet in margine, δύναμις.

v. 6. Γράμμα ἀποκτέννει, pro ἀποκτείνει. In Alexandrino, ἀποκτενεῖ.

v. 7. Ad verbum, ἐντετυπωμένη, habet in margine, ἐγκεχαραγμένη, ἐγγεγραμμένη; & ad verbum,

bum, ἀτενίσαι, habet ibid. ἐνιδεῖν, ἐμβλέψαι; & mox ad verbum, καταργουμένην, habet in margine, ματαιουμένην.

Cap. III. Vers. 10. Καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται, ut in Alexandrino, pro οὐδέ.

v. 12. In margine Ἀρχή. Supple ex omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, & ex ritualibus Græcorum typis editis, Σαββάτῳ κα'. *Lectio sabbati XXI. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis. Palatinus codex habet, σαββάτῳ γ'. ἀπὸ τῆς ὑψώσεως. *Sabbato III. post Exaltationem sanctæ Crucis*.

v. 13. Οὐ καθάπερ, sine καὶ.

v. 14. Τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτό, ut in Alexandrino.

Cap. IV. Ver. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ ε'. τῆς ια'. Ἀδελφοί, ἔχοντες. *Lectio feriæ V. hebdomadis XI. post Pentecostem, Fratres, habentes*. Desinere videtur in fine ver. 5. Sed Græci desinunt in fine vers. 12. Aliter Vaticanus cod. nu. 363. & Urbinas; habent enim, Τῇ γ'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XVII. post Pentecostem*. Primus desinit in fine ver. 5. alter verò in fine versus sequentis.

Ibid. Οὐκ ἐγκαλοῦμεν, pro ἐκκακοῦμεν; sed infrà habet, ἐκκακοῦμεν, ver. 16.

v. 2. Ad verbum, ἀπειπάμεθα, habet in margine, ἀπερρίψαμεν, ἀπέγνωμεν.

v. 4. Τῆς δόξης, pro τὸν δόξης, quod typographi error est in editione Morini.

v. 6. In margine Ἀρχή. Supple ex Palatino codice, & ex Vaticano num. 367. Κυριακῇ ιε'. καὶ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου, καὶ ἡ εὕρεσις τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου Προδρόμου. *Lectio Dominicæ XV. & festorum S. Euthymii, atque Inventionis capitis Sancti Præcursoris*; quorum primum agitur die 20. Januarii, alterum die 24. mensis sequentis. Ita in tribus hisce festis nūc Græci faciunt, qui desinunt in fine ver. 15. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος. In Palatino tamen codice lectio festi Præcursoris dicitur desinere in fine versus 10. Præterea in Vaticano codice num. 363. omittitur festum S. Euthymii; malè autem in Urbinatensi dicitur, Κυριακῇ ιε'. καὶ σεπτεμβρίῳ κγ'. ἡ σύλληψις τοῦ προδρόμου; nam hac die Græci lectionem recitant ex epistola ad Galatas cap. 4. 22. desumptam, ut ad eundem locum observabimus. Cæterum in codice Urbinate lectio dominicæ desinit in fine vers. 15. altera verò lectio in fine ver. 10.

v. 11. Vaticanus cod. n. 363. habet, Τῇ δ'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XVII.*

XVII. post Pentecostem, cujus finem non indicat. Verùm hæc lectio in Urbinatensi codice dicitur incipere à versu 1. capitis sequentis.

Cap. IV. Vers. 13. In altero Vaticano codice dicitur, Τῇ παρασκευῇ τῆς ια'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XI. post Pentecostem*. Terminatur in fine capitis, ut nunc quoque Græci faciunt.

v. 14. Ἐξεγερεῖ, pro ἐγερεῖ.

v. 16. Ad verbum, ἐκκακοῦμεν, habet in margine, οὐκ ἀκηδιάζομεν. Mox φθείρεται, & postea corrigitur manu coævâ, διαφθείρεται. Mox ad verbum, ἀνακαινοῦται, habet in margine, ἀνανεοῦται, ἀνανεάζει.

v. 17. Ad verbum παραυτίκα, habet in margine, εὐθέως.

v. 18. Desunt illa verba, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα, Librarii, ut videtur, errore.

Cap. V. Ver. 1. In margine, Ἀρχὴ. Supplendum fortasse ex duobus Vaticanis codicibus, σαββάτῳ κβ'. τὸ αὐτὸ καὶ εἰς κοιμηθέντας. *Lectio sabbati XXII. eadem quoque pro defunctis recitatur*. Palatinus habet, Σαββάτῳ δ'. ἀπὸ τὴν ὕψωσιν. *Lectio sabbati IV. post exaltationem S. Crucis.* Græci hanc lectionem in præfato tantùm sabbato nunc recitant, eique finem faciunt v. 10. in illis verbis, βήματ☉ Χριστοῦ. Ita etiam Vaticanus codex nu. 363. nam alii codices finem clarè non indicant; sed in Regio-Alexandrino codice in fine ver. 4. est τέλ☉. Malè in Urbinate cod. dicitur. Τῇ δ'. τῆς ιζ'. Vide notata ad ver. 11. capitis antecedentis.

v. 6. In margine, Ἀρχὴ, & ver. 11. post verbum πεφανερώμεθα, habet τέλος. Sed lectionis hujus nulla mentio fit in iis, quos cõtuli, Vaticanæ Bibliothecæ codicibus.

v. 10. Vaticanus cod. n. 367. juxta Græcorum ritualia habet, τῇ β'. τῆς ιβ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, πάντας ἡμᾶς. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XII. post Pentecostem. Fratres, omnes nos, &c.* Terminari videtur in fine vers. 14. Sed Græci nunc desinunt in fine ver. 15. ubi etiam in altero Vaticano, & in Urbinatensi terminatur, licet eam alteri dici adscribant; habent enim, Τῇ ε'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVII. post Pentecostem*.

v. 15. In Vaticano codice nu. 367. juxta Græcorum ritualia typis edita habetur, Τῇ γ'. τῆς ιβ'. ἑβδομάδ☉. Ἀδελφοὶ, Χριστὸς ὑπὲρ πάντων. *Lectio feriæ III. hebdomadis XII. post Pentecostē, Fratres, Christus pro omnibus*. Desinit in fine capitis. At in Urbinatensi codice, & in altero

Vati-

Vaticano dicitur, Τῇ ς'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XVII. post Pentecostem*. Desinit ut suprà dictum est.

Cap.V.Ver.10. Ad illa verba, Ἐλπίζω δὲ, habet in margine, Στίχοι σ'. *Versus CC.*

v.13. Ad verbum, σωφρονοῦμεν, habet in margine, ἐῤῥωμένοι ἐσμὲν τὴν διάνοιαν, τουτέστι, σῶον τὸ φρόνημα.

v.14. Τοῦ Θεοῦ, pro τοῦ Χριστοῦ. Mox ὅτι εἷς, sine εἰ, quę tamen particula necessaria videtur hôc in loco.

v.17. Τὰ πάντα καινὰ, transpositio.

v.20. Παρακαλοῦντας, δεόμεθα, sine δι' ἡμῶν.

v.21. Δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ, sine Θεοῦ.

Cap.VI.Ver.1. In margine, Ἀρχὴ. Supple ex aliis Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, Κυριακῇ ις'. ἢ σεπτεμβρίῳ ις'. τῆς ἁγίας μάρτυρος Εὐφημίας. *Lectio dominicæ XVI. & festi S. Euphemiæ martyris die XVI. Septembris*. Desinit in fine ver.10. ut apud Græcos. Vaticanus codex nu. 363. non meminit festi S. Euphemię.

v.3. In margine ad verbum, προσκοπὴν, habet, πρόσκομμα σκανδάλου. Mox ad verbum, μωμηθῇ, habet in margine, μεμφθῇ, ψευχθῇ, ἀποδοκιμασθῇ.

v.11. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ δ'. τῆς ιβ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XII. post Pentecostem*. Terminari videtur in fine ver.15. Sed Græci desinunt ver.16. in illis verbis, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς. Aliter codex Urbinas, & alter Vaticanus; nam habent, Τῇ β'. τῆς ιη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XVIII. post Pentecostem*. Et Urbinas quidem definit in in fine capitis; Vaticanus verò in fine ver.16.

v.15. Βελιὰρ, pro Βελιὰλ.

v.16. In margine Ἀρχὴ. Supple ex aliis Vaticanę Bibliothecæ codicibus, & ex vulgatis Græcorum ritualibus, Κυριακῇ ιζ'. Ἀδελφοὶ, ὑμεῖς ἐστὲ ναός. *Lectio dominicæ XVII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 1. capitis sequentis, licèt duo Vaticani desinant in fine hujus capitis.

Cap.VII.Ver.1. Vatic.cod. n.367. & Græcorum ritualia typis edita habent, Τῇ ε'. τῆς ιβ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς. *Lectio feriæ V. hebdomadis XII. post Pentecostem, Fratres, mundemus nos*. Desinit in fine ver.10.

Ibid. Desunt verba, ὑδένα ἐφθείραμεν; sed addita sunt manu æquè veteri: & antea ad verbum, χωρήσατε, habet in margine προσδέξασθε.

v.10. Vaticanus codex num. 367. & vulgata Græcorum ritualia habent, Τῇ παρασκευῇ

τῆς

τῆς ιβ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI hebdomadis XII. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis. Sed Vaticanus alter, & Urbinas habent, Τῇ δ΄. τῆς η΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XVIII. post Pentecostem*.

Cap. VII. Ver. 11. Κατειργάσατο ἐν ὑμῖν, superadditâ, scilicet, propositione, ἐν, manu æquè veteri.

v. 12. Οὐχ᾽ ἕνεκεν, pro εἵνεκεν: sic etiam in sequentibus, toto, scilicet, hôc versiculo.

v. 13. Ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· περισσοτέρως μᾶλλον.

v. 15. Ἀναμνησκομένου, pro ἀναμιμνησκομένου.

v. 16. Χαίρω ὅτι, sine οὖν, ut in Alexandrino.

Cap. VIII. Ver. 1. In margine, Στίχοι τη΄. *Versus CCCVIII.* Videtur autem hìc deesse initium lectionis; nam in Palatino codice ad hunc versum habetur, Σαββάτῳ ε΄. ἀπὸ τῆς ὑψώσεως. *Lectio sabbati V. post Exaltationem S. Crucis*. In cæteris Vaticanis codicibus dicitur, Σαββάτῳ κγ΄. *Lectio sabbati XXIII post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 6. Græcis tamen nunc in fine vers. præcedentis terminatur, ubi in Regio-Alexandrino etiā codice est τέλος.

v. 4. Εἰς τοὺς ἁγίους. Καὶ οὐ.

v. 7. Vaticanus cod. nu. 367. cum Græcorum vulgatis ritualibus, habet, Τῇ β΄. τῆς ιγ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XIII. post Pentecostem*. Desinit in fine vers. 15. At codex Urbinas, & Vaticanus alter habent, Τῇ ε΄. τῆς η΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVIII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 11.

v. 10. Iidem codices Vaticanus, & Urbinas habent ad hunc versum, Τῇ ϛ΄. τῆς η΄. Ἀδελφοὶ, οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XVIII. post Pentecostem. Fratres, non solùm facere &c.* Desinit in fine ver. 21. Refragatur præsens Græcorum usus, de quo agemus ad vers. 18. capite 6. epistolæ ad Ephesios.

v. 11. Ἔχῃ προεγένετο, sine τις.

v. 16. In Vaticano codice nu. 367. habetur, Τῇ γ΄. τῆς ιγ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis X. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 5. capitis sequentis, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v. 17. Ad verbum, αὐθαίρετος, habet in margine, ἑκὼν, ἑλόμενος.

v. 18. Ad verbum, τὸν ἀδελφὸν, habet in margine, τὸν Λουκᾶν λέγει.

v. 20. In margine, Στίχοι τν΄. *Versus CCCL.*

v. 22. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, Τῇ β΄.

τῆς

τῆς ιϑ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis XIX. post Pentecostem*. Definit in fine verſ. 1. capitis ſequentis. Hac die nũc in Græcorum Eccleſiis legitur initium epiſtolæ ad Philippenſes, ut ſuo loco obſervabimus.

v.24. Ἐνδέξασθε εἰς πρόσωπον, ſine καὶ.

Cap. IX. Verſ.1. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas, Τῇ γ'. τῆς ιϑ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. hebdomadis XIX. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 5. Aliam nunc Græci lectionem recitant hac die. Vide notata ad verſ. 8. cap. 1. epiſtolæ ad Philippenſes.

v.5. Πρὸς ὑμᾶς, pro εἰς ὑμᾶς. Mox ad verbum, προκαταρτίσωσι, habet in margine, προευξείπίσωσιν. Et infrà, εἶναι ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ πλεονεξίαν.

v.6. In margine Ἀρχὴ, ſupple ex tribus Vaticanæ Bibliothecę codicibus, & ex vulgatis Græcorum ritualibus, Κυριακῇ ιη'. Ἀδελφοὶ, ὁ σπείρων. *Lectio dominicæ XVIII.* Urbinas addit eandem lectionem recitari die 21. Octobris in feſto S. Hilarionis, quod & à Græcis nunc obſervatur. Definit in fine ver.11.

v.12. Εὐχαριστιῶν τῷ Χριστῷ, pro Θεῷ.

v.12. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ δ'. τῆς ιγ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XIII. post Pentecostem*. Finis clarè non deſignatur; ſed Græcis terminatur in fine ver.7. capitis ſequentis. Vaticanus alter, & Urbinas habent, Τῇ δ'. τῆς ιϑ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XIX. post Pentecostem*. Definit in fine ver.7. capitis ſequentis.

v.14. In margine, Στίχοι υ'. *Verſus CCCC.*

Cap. X. Ver. 2. Θαῤῥῆσαι, ᾗ λογίζομαι; ſed τῇ πεποιϑήσει, additum eſt coævâ manu.

v.4. Vaticanus cod. nu. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς ιϑ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ V. hebdomadis XIX. post Pentecostem*. Definit in fine verſ. 12. Aliter nunc Græci faciunt. Vide notata ad verſ. 20. capitis primi epiſtolæ ad Philippenſes.

v.7. Vaticanus alter, & vulgata Græcorum ritualia habẽt, Τῇ ε'. τῆς ιγ'. ἑβδομάδ☉. Ἀδελφοὶ, εἴ τις πέποιϑεν. *Lectio feriæ V. hebdomadis XIII. post Pentecostem. Fratres, si quis confidit &c.* Definit in fine capitis.

Ibid. Ad verbum, κατὰ πρόσωπον βλέπετε, habet in margine, παραφυλάττεσϑε.

v.13. In margine habet Ἀρχὴ, & in fine verſ. 2. cap. ſequentis τέλ☉. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, Τῇ ς'. τῆς ιϑ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XIX. post Pente-*

teco-

tecostem, eamque desinere dicũt in fine capitis. Sed valde dubito, an de hac lectione Regio-Alexādrini codicis verba intelligi debeant; nam Græci hac die aliam lectionem recitant ex epistola ad Philippenses cap. 1. 27. ut suo loco videbimus.

Cap.X.Ver.13. Οὐ ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, sine ὑμῖν.

v.14. Ad verbum, ἐφικνούμενοι, habet in margine, καταλαμβάνοντες.

v.17. In margine, Ἀρχὴ. Ανάγνωσις εἰς ἁγίας. *Initium lectionis in mulieres Monachas recitandæ.* Desinit in fine ver.6. capitis sequentis. De hac lectione nulla mentio in Vaticanis codicibus. Quin & in Goaris Euchologio pag. 919. alia huic missæ lectio assignatur, ex cap. 9. 2. epistolæ I. ad Corinthios.

v.18. Ἑαυτὸν συνιστάνων, pro συνιστῶν.

Cap.XI.Ver.1. Ὄφελον ἀνέχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ. Ad hunc autem versum Vaticani duo codices, & Urbinas habent, Σαββάτῳ κδ'. *Lectio sabbati XXIV. post Pentecostem*. Palatinus verò habet, Σαββάτῳ ϛ'. ἀπὸ τῆς ὑψώσεως. *Lectio sabbati VI. post festum Exaltationis S Crucis.* In Vaticano cod. n.363. in Urbinate, & in vulgatis Græcorum ritualibus in fine versus 6. terminatur.

v.4. In margine, Στίχοι υν'. *Versus CCCCL.*

Ibid. Καλῶς ἀνέχεσθε, pro ἠνέχεσθε.

v.5. In Vaticano codice nu. 367. & in vulgatis Græcorum ritualibus habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς ιγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XIII. post Pentecostem*. Græci finem faciũt huic lectioni ver.21. in illis verbis, ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XX.* & in fine ver. 9. terminatur.

Ibid. Ad verbum, ὑπὲρ λίαν, habet in margine, μεγάλων πάνυ.

v.8. Ad verbum, οὐ κατενάρκησα, habet in margine, οὐ κατεβάρησα.

v.10. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XX. post Pentecostem.* In Urbinate definit in fine ver. 17. In Vaticano desinit in fine versus seq. Discrepant Græcorum ritualia. Vide notata ad ver.16. cap. 2. epistolæ ad Philippenses.

v.16. Ἵνα κἀγὼ μικρόν τι, transpositio.

v.21. Vaticanæ Bibliothecæ codices habent, Μηνὶ Ἰουλίῳ κθ'. τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου, καὶ Παύλου. Ἀδελφοὶ, ἐν ᾧ ἄν τις. *Lectio* *reci-*

recitanda die XXIX. Junii in festo SS. Apostolorum Petri, & Pauli, Fratres, in quo quis &c. Finis clarè non indicatur, Græcis tamen desinit in fine ver. 9. capitis sequentis, ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος, licet pertinere posse videatur ad lectionem dominicæ XIX. de qua ad ver. 31. hujus capitis.

Cap. XI. Vers. 24. Ad verbum, πεντάκις, habet in margine, ἐν Ἀντιοχείᾳ.

v. 25. Ad verbum, ἅπαξ ἐλιθάσθην, habet in margine, ἐν Λύστροις.

v. 26. Ad illa verba, κινδύνοις ἐκ γένους, habet in margine, Στίχοι φ'. *Versus D.*

v. 31. Omnes Vaticanæ Bibliothecæ codices habent, Κυριακῇ ιθ'. *Lectio dominicæ XIX. post Pentecostem.* Desinit in fine v. 9. cap. seq Ita nunc etiã Grçci.

Ibid. Τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, sine ἡμῶν.

v. 32. Ad verbum, Ἀρέτα, habet in margine, Πενθερὸς ἦν Ἡρώδου ὁ Ἀρέτας οὗτος.

v. 33. Διὰ τοῦ τείχους ἐχαλάσθην transpositio.

Cap. XII. Ver. 1. Ad verbum ὀπτασίας, habet in margine, ὁράσεις.

v. 10. Vaticanus codex num. 367. cum Græcorum ritualibus habet, Τῇ β'. τῆς ιδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XIV. post Pentecostem.* Desinit in hunc ver. 19. Aliter dicitur in Vaticano cod. n. 363. & in Urbinate, qui habent, Τῇ δ'. τῆς κα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXI. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 13.

v. 11. Γέγονα ἄφρων· ὑμεῖς, ut in Alexandrino, sine καυχώμενος.

v. 13. Ad verbum, οὐ κατενάρκησα, habet in margine, οὐ κατεβάρησα, ut suprà cap. 11. 8.

v. 14. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοί, οὐκ ὀφείλει. *Lectio feriæ V. hebdomadis XX. post Pentecostem, Fratres, non debent filii &c.* Desinit in fine vers. 18. Discrepant vulgata Græcorum ritualia, ut ad ver. 3. cap. 1. epistolæ ad Philippenses observabimus.

v. 18. In margine, Στίχοι φν'. *Versus DL.*

v. 19. Mox memorati codices habent, Τῇ ϛ'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοί, κατενώπιον τοῦ Θεοῦ, *Lectio feriæ VI. hebdomadis XX. post Pentecostem. Fratres, coram Deo &c.* Desinit in fine vers. 1. capitis seq. Discrepant & hìc Græcorum ritualia. Vide quæ notavimus ad vers. 8. cap. 3. epistolæ ad Philippenses.

v. 20. Vaticanus cod. n. 367. & Græcorũ ritualia typis edita habent, Τῇ γ'. τῆς ιδ'. ἑβδομάδος.

Le-

Lectio feriæ III. hebdomadis XIV. post Pentecostem. Desinit in fine ver.2. capitis seq.

v.21. Ad verbum, ἀσελγείᾳ, habet in margine, αἰσχρουργίᾳ ἢ ἡδυπαθείᾳ.

Cap.XIII.Ver.1. Δύο μαρτύρων, ἢ τριῶν, pro καὶ.

v.2. Vaticanus cod. nu. 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς κα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXI. post Pentecostem*. In Vaticano desinit vers. 7. in illis verbis, ὑμᾶς κακὸν μηδὲν. In Urbinate desinit in fine v.11.

v.3. Vaticanus alter, & ritualia apud Græcos nunc usu recepta habent, Τῇ δ'. τῆς ιδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XIV. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis.

v.4. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, pro καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς.

v.7. Vaticanus codex n.363. habet, Τῇ γ'. τῆς κα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXI. post Pentecostem*. Desinit in fine vers. 11. Hæc verba desunt in codice Urbinate, in quo hujus diei lectio ex epistola ad Galatas cap. 1. 18. ut ibi videbimus, desumitur. Huic etiam diei aliam lectionem adscribunt nunc Græci. Vide notata ad ver. 1. cap. 1. epistolæ ad Colossenses.

v.7. Ἵνα ἡμεῖς, & manu æquè veteri superadditum est, ἵνα μὴ, pro οὐχ ἵνα.

v.9. Χαίρομεν ὅταν, sine γὰρ. Mox τοῦτο δὲ εὐχόμεθα, sine καὶ.

Ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Τίτου, καὶ Λουκᾶ. Στίχοι φϘ'.
Missa fuit ab urbe Philippis per Titum, & Lucam. Versus DXC.

ARGUMENTUM

Epistolæ ad Galatas.

HAnc ab Urbe scribit, quum jam vidisset eos, ac docuisset; scribendæ autem epistolæ hæc fuit occasio. Galatæ rectè ab Apostolo edocti, quum sincerè in Christum credidissent, ubi discessit Apostolus, seducti sunt à quibusdam, ut circumciderentur. His igitur cognitis,

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης ἑωρακὼς αὐτοὺς, καὶ διδάξας· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς ἐστὶν αὕτη. διδαχθέντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν, ἀποδημήσαντος δὲ τοῦ Ἀποστόλου, ὑφηρπάσθησαν παρά τινων, ὥστε περιτέμνεσθαι. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπο-

ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτούς. καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρῶν αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθέσεως· μέμφεται δὲ ὡς ἀνοήτως πράξαντας, καὶ μεταβαλομένους αὐτούς. ἔπειτα διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πίστεως, καὶ ἀποδείκνυσιν ἔκ τε τοῦ νόμου, καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλληγορήσας αὐτὰς, μέχρι καιροῦ δεδόσθαι τὴν σκιὰν, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ ἀργεῖν αὐτὰ λοιπὸν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ· καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς, μηκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γιγνώσκειν, ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομήν. καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὰ ἤθη παραινέσας, καὶ διδάξας, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

gnitis, scribit ad eos Apostolus. Et primò quidem testimonium ipsis reddit de fide, & recto in Christo animi proposito, quod habuerant, eosque redarguit, quòd mutatione in malum factâ, insipienter se gesserint. Deinde de lege disserit, ac de fide secundùm Abraham, ostendens cùm ex ipsa veteri lege, tum ex duobus Abrahami uxoribus allegoricè acceptis, ad tempus datam fuisse umbram, ac circumcisionem, & hæc deinceps per Christi adventū desiisse. His ita demonstratis, consequenter præcipit ipsis, ne ampliùs impostores attendant; sed potiùs Christi fidem amplectātur, & circumcisionem secūdùm carnem, per Christi gratiam, inutilem redditam fuisse cognoscant, atque ita demum de moribus rursus hortando, ac præcipiendo, concludit epistolam.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς. Οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ ὑποδιαιρέσεις κεφαλαίων, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἔχει διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν γεγραμμένον.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς Παύλου ιβ΄.

I. ΜΕτὰ τὸ προοίμιον, διήγησις τῆς ἑαυτοῦ μεταστάσεως

ELENCHUS

Capitum Epistolæ ad Galatas. Hæc epistola subdivisionibus capitum caret, ideoque nullas habet numerorum notas cinnabari exaratas.

CAPITA

Pauli ad Galatas Epistola n. XII.

I. POst proœmiū narrat quomodo per revelationem à Ju-

à Judaismo ad Christi fidem accesserit. *cap.*1.6.

II. De testimonio ab Apostolis reddito, de vita, quæ in fide sita est. *cap.*2.1.

III. De altercatione, quam habuit cum Cepha, de salute, quæ in fide sita est, non in lege. *cap.*2.11.

IV. Quòd per fidem sanctificatio fit, non verò per legem. *cap.*2.17. *Palatinus*, & *Cryptof. cap.*3.1.

V. Quòd Abraham ex fide justificatus sit in nostrî typum. *cap.*3.6. *Alii codices cap.*3.8.

VI. Quòd lex non justificet, sed redarguat,& maledictionem inferat, quam solvit Christus. *cap.*3.10.

VII. Quòd non ex lege, sed ex promissione, omnia nobis bona proveniant; lex verò nos ad ea consequenda,per redargutionem, punitionemque præparaverit. *cap.*3.15.

VIII. Quòd ii, qui sub lege erant, creatarum rerum servituti fuerint obnoxii. *cap.*4.1.

IX. Quòd legi inservire non debeant, qui in libera Abrahami uxore, ejusque legitimo filio allegoricè designantur. *cap.*4.21.

X. Quòd nostra vocatio circumcisioni, ac legi propter Christi passionem non subjiciatur. *cap.* 4.31.*Palat.*& *Cryptof.cap.*5.2.

XI. Levis adumbratio libertatis, quæ secundùm spiritum est. *cap.*5.13.

XII.

σεως ἀπὸ ἰουδαϊσμοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν,

II. Περὶ τῆς τῶν Ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωήν.

III. Περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιρρήσεως ὑπὸ τῆς ἐν πίστει, καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.

IIII. Ὅτι διὰ πίστεως ἁγιασμὸς, οὐ διὰ νόμου.

Π. Ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, εἰς τύπον ἡμῶν.

ΠΙ. Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῖ, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει ὁ Κύριος.

ΠΙΙ. Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ ἀγαθά· ὁ δὲ νόμος παρασκευαστὴς δι' ἐλέγχου.

ΠΙΙΙ. Ὅτι ὑπὸ [1] κτίσιν ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.

ΠΙΙΙΙ. Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ γυναικὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ γνησίῳ παιδὶ ὑποτυπωθέντας, οὐ χρὴ δουλεύειν νόμῳ.

Δ. Ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν οὐκ ὑπόκειται περιτομῇ, καὶ νόμῳ διὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ πάθος.

ΔΙ. Ὑπογραφὴ τῆς κατὰ πνεῦμα ἐλευθερίας.

ΔII.

1 In Stephani editione, & tribus Vaticanæ Bibliothecæ codd. legitur, κρίσιν.

ΔΙΙ. Ἀποτροπὴ ἀπὸ τ͂ ἑλκόντων ἐπὶ τὴν περιτομὴν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ὑπὸ πνεύματι.
Στίχοι ιβʹ.

XII. Exhortatio ad novum vitæ genus, quæ sub spiritu ducitur, & ab iis qui circumcidi cogunt avocatio. *cap.6.11.*
Versus horũ capitulorũ sũt XII.

1 Post hæc verba in codice Regio-Alexandrino ea repetuntur, quæ suprà monuit de hujus epistolæ capitibus, quòd, nempe, subdivisiones ullas non habeant. Idem fit in aliis epistolis, in quibus eâdem admonitione opus est.

Variæ lectiones in Pauli Epistolam ad Galatas.

CAp.I.Vers.1. In Vaticano cod. num.367. habetur, Τῇ εʹ. τῆς ιδʹ. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XIV.* Addit etiam legendum esse usque ad totum ver.3.& deinde omitti debere sequentes versus usq; ad initium ver. 20. ac demum desinere in fine ver.5.capitis sequentis, quemadmodum Græci nunc quòque faciunt.

v.3. Ἀρχὴ. Supple ex Vaticano cod. n.367. & ex Urbinate, Σαββάτῳ κεʹ. *Lectio sabbati XXV post Pentecostem.* Definit in fine vers.10. juxta eosdem codd. & Græcorum ritualia typis edita.

Ibid. Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ, ut in Alexandrino.

v.11. In margine, Κυριακῇ κʹ. *Lectio dominicæ XX. post Pentecostem.* Alii autem Vaticanæ Bibliothecæ codd. juxta Græcorum ritualia typis edita, addunt eandem lectionem recitari die 23. Octobris in festo S. Jacobi fratris Domini, & dominicâ post festum Nativitatis Domini. Desinit in fine ver.19.

v.15. Ὁ ἀφορίσας, cum articulo, ut in Alexandrino.

v.17. Οὐδὲ ἀπῆλθον, pro ἀνῆλθον. Ante hoc autem verbum in Vaticano cod. n.363. scribitur tantùm Ἀρχὴ; sed Urbinas subjungit, Τῇ γʹ. nempe, τῆς καʹ. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXI. post Pentecostẽ,* de qua lectione, Vide quæ superiùs notavimus ad ver. 7. capitis ultimi epistolæ ad Corinthios.

v.18. Ἀπῆλθον iterum, pro ἀνῆλθον.

v.23. Ad verbum, ἐπόρθει, habet in margine, κατέστρεφεν.

Cap.II.Ver.1. In margine, Στίχοι νʹ. *Versus L.* Vaticanus codex num.363. & Urbinas ad hunc versum habent, Τῇ δʹ. τ͂ καʹ. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXI. post Pentecostẽ.* Desinit in fine vers.5. Aliter nunc Græci faciunt. Vide no-

tata ad ver. 18. cap. 1. epistolæ ad Colossenses.

Cap. II. Ver. 5. Ad verbum, ἀξάμενοι τῇ ὑποταγῇ, habet in margine, ὑποχωρήσαμεν, ὑπεσταλάμεθα.

v. 6. Vaticanus cod. nu. 367. juxta Græcorum ritualia typis edita habet, Τῇ ς'. τῆς ιε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XV. post Pentecostem*. Desinit in fine vers. 10. At Vaticanus codex nu. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς κα'. Ἀδελφοί, πρόσωπον ὁ Θεὸς. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXI. post Pentecostẽ, Fratres, Deus personam &c.* Desinit ver. 16. in illis verbis, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

v. 7. Manu recentiori correctum est, πεπίστευταί μοι.

v. 11. Ἦλθε Κηφᾶς, ut in Alexandrino, pro Πέτρος.

Ibid. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ β'. τῆς ιε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XV. post Pentecostem*. Desinere videtur in fine vers. 15. Sed Græci nunc lectionem istam terminant in fine versûs sequentis.

v. 16. In margine, Κυριακῇ κα'. *Lectio dominicæ XXI. post Pentecostem*. Alii Vaticanæ Bibliothecæ codices addunt, eandẽ lectionem recitari etiam die dominicâ, quæ immediatè sequitur festum Exaltationis S. Crucis. Ita in utroque festo Græcis observatur. Desinit autem in fine ver. 20.

v. 20. Verba illa, Χριστῷ συνεσταύρωμαι, addita sunt manu coævâ.

Ibid. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ς'. τῆς κα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXI. post Pentecostẽ*. Desinit in fine ver. 7. capitis sequentis. Discrepant Vaticanus alter codex, & Græcorum ritualia typis edita. Vide notata ad ver. 1. capitis secundi epistolæ ad Colossenses.

v. 21. Vaticanus codex num. 367. atque typis edita Græcorum ritualia habent, Τῇ γ'. τῆς ιε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XV. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 7.

Ibid. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

Cap. III. Ver. 3. Τῷ πνεύματι, cum articulo.

v. 8. Vaticanus codex num. 363. habet, Σαββάτῳ κς'. *Lectio sabbati XXVI. post Pentecostem*. Alter Vaticanus cod. & Urbinas addunt, καὶ σαββάτῳ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. *Et sabbati ante festum Nativitatis Domini*. Eandem in utroque festo Græci nunc recitant, eique finẽ imponunt in fine vers. 12. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος.

v. 13. In margine est Ἀρχὴ, & in fine vers. 14. τέλος, ut in Pala-

Palatino codice. Sed in Vaticano codice num. 367. hæc habentur, Τοῦτο τὸ ι'. κεφάλαιον ἐπισυνάπτεται μετὰ τοῦ ιδ'. κεφαλαίου τῆς πρὸς Κορινθίους α'. ἐπιστολῆς, καὶ ἀναγινώσκεται τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ πρωΐ. *Hoc decimum caput conjungitur cum capite decimo quarto epistolæ I. ad Corinthios, & legitur sabbato majoris hebdomadæ ad matutinum*. Κεφάλαια autem ipsæ lectiones vocari solent in isto codice, quòd, nempe, sacrum textum in quædam veluti capita distinguant. Similia habent alter Vaticanus codex, & Urbinas. Vide quæ ad cap. 5. 6. epistolæ I. ad Corinthios notavimus.

Cap. III. Ver. 15. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ δ'. τῆς ιε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XV. post Pentecostem*. Desinit in fine versus 22. juxta Græcorum ritualia typis edita. Sed in Vaticano codice n. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς κβ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXII. post Pentecostem*.

Ibid. In margine, Στίχοι ρλ'. *Versus* CXXX.

v. 16. Ἐρρίθησαν, pro ἐρρήθησαν. Mox habet in margine manu æquè veteri, καὶ τῷ σπέρματί σου, tanquam reponendum post Χριστός.

v. 17. Ad illa verba, ἔτη τετρακόσια, καὶ τριάκοντα, habet in margine, Ἀβραὰμ ἀπὸ οε'. ἴτους ἔτη κε'. Ισαὰκ ἔτη ξ'. Ιακὼβ ἔτη ϟα'. Ιωσὴφ ἔτη ρι'. ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη ρμδ'. γίνεται ἔτη υλ'.

v. 23. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ ε'. τῆς ιε'. ἑβδομάδος. τὸ αὐτὸ λέγεται, καὶ εἰς μάρτυρας γυναῖκας. *Lectio feriæ V. hebdomadis XV. eadem etiam recitatur in festo SS. Mulierum martyrum*. Desinere videtur in fine ver. 3. capitis sequentis. At Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς κβ'. καὶ μηνὶ δεκεμβρίῳ δ'. εἰς ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Βαρβάραν. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXII. post Pentecostem, & festi S. magnæ martyris Barbaræ die IV. Decembris*. Urbinas desinere videtur in fine ver. 3. capitis sequentis. At Vaticanus num. 363. definit in fine capitis, ubi etiam in Palatino codice est τέλος. Græci tamen, qui Vaticani codicis n. 367. rubricas sequuntur, hanc lectionem, quam etiam in S. Barbaræ festo recitãt, terminare solent in fine ver. 5. capitis seq.

v. 24. In margine, Στίχοι ρν'. *Versus CL.*

v. 28. In Vaticano cod. num. 363. hìc habetur, Ἀρχὴ, sed cujus lectionis, vel alterius rei initium esse possit, non video. In fine etiam hujus capitis habet τέλος, quod tamen intelligen-

ligendum esse videtur de altera lectione, de qua egimus ad ver. 23. hujus capitis.

Cap. IV. Ver. 1. In margine, Αρχὴ; sed cujus rei initium esse possit, prorsus ignoro. Certè lectionis ab hoc versu incipientis nulla mentio habetur in iis, quos contuli, Vaticanæ Bibliothecæ codicibus.

v. 4. In margine, Αρχὴ τῇ παραμονῇ τῆς Χριςῦ γεννήσεως. *Lectio vigiliæ Nativitatis Domini*, Desinit in fine vers. 7. Sed hac die aliam lectionem ex epistola ad Hebræos desumptam, recitari jubent scripti codices, atque edita Græcorum ritualia. Meliùs in omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus dicitur, Μηνὶ δεκεμβρίῳ κε΄. εἰς τὴν ἁγίαν τῦ Χριςῦ γέννησιν. *Lectio recitanda die 25. mensis Decembris in festo S. Nativitatis Domini*. Desinit, ut in vulgatis Græcorum ritualibus, in fine ver. 7.

v. 8. Vaticanus cod. nu. 367. cui edita Grecorum ritualia adstipulantur, habet Τῇ παρασκευῇ τῆς ιε΄. ἑβδομάδος. Αδελφοὶ, ὅτε μὲν ὐκ οἴδατε τ̃ Θεὸν ἐδυλεύσατε, *Lectio feriæ VI. hebdomadis XV. Fratres, Quum quidem ignorantes Deum &c.* Desinit in fine ver. 21.

v. 9. Alter Vaticanus codex, & Urbinas habent, Τῇ δ΄. τῆς κβ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXII. post Pentecostem*. Desinit in fine vers. 14. Discrepant Græcorum ritualia. Vide notata ad cap. 3. 17. epistolæ ad Colossenses.

Ibid. Υ'πὸ τῦ Θεῦ, cũ articulo.

v. 12. Γίνεσθε ὡς κἀγὼ, ὅτι ἐγὼ ὡς ὑμεῖς. Et statim habet in margine, Αρχὴ εἰς γενέθλιον τῦ Προδρόμυ. *Initium lectionis in festo nativitatis S. Joannis Baptistæ*. Finis non indicatur. Sed aptior videtur esse lectio ex epistola ad Romanos cap. 13. 11. quam in festo Nativitatis S. Joannis, non modò vulgata Græcorum ritualia, verùm etiam ipsemet Regio-Alexandrinus, aliiq; scripti codices recitari jubent, ut suo loco monstravimus.

v. 13. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε΄, τῆς κβ΄. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXII. post Pentecostem*. qua tamen die aliam lectionem recitandam esse dicunt Græcorum ritualia typis edita, ut ad cap. 4. 2. epistolæ ad Colossenses videbimus. Desinit in codice Urbinate in fine ver. 26.

v. 19. In margine, Αρχὴ. *Initium*, fortasse lectionis recitandæ in festo cõceptionis S. Annæ, vel S. Joannis Baptistæ, de quibus mox ad ver. 22. hujus capitis. Nam lectio prioris festi juxta codicem Vaticanum n. 363, desi-

desinit ver. 1. cap. 5. in illis verbis, Χριςὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, post quæ etiam verba Regio-Alexandrinus codex habet τέλ. Syri verò ab hoc versu decimo nono incipiunt lectionem festi Nativitatis S. Joannis, ut videre est in Anglicanis Bibliis Polyglottis, quam ob rem fieri potest, ut ob materiæ similitudinem lectio in festo conceptionis ejusdem Sancti ab eodem versiculo aliquando apud Græcos inceperit.

Cap. IV. Ver. 22. Vaticanus codex num. 363. habet, Μηνὶ σεπτεμβρίῳ η΄. εἰς τὴν γένεσιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *Lectio recitanda die octavâ mensis Septembris in festo sanctissimæ Deiparæ.* Desinit in fine vers. 27. Urbinas verò addit, καὶ δεκεμβρίῳ θ΄. εἰς τὴν σύλληψιν, *& die nona Decembris in festo Conceptionis S. Annæ.* Priorem terminari ait in fine ver. 27. posteriorem verò vers. 1. capitis sequentis in illis verbis, Χριςὸς ἡμᾶς ἐλευθέρωσε, post quæ verba Vaticanus cod. num. 363. habet etiam τέλ. Meliùs in Vaticano cod. nu. 367. dicitur, Μηνὶ δεκεμβρίῳ θ΄. εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης, καὶ εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Προδρόμου. Ἀδελφοὶ, Ἀβραάμ. *Lectio recitanda die 9. Decembris in festo Conceptionis S. Annæ, & in festo Conceptionis S. Joannis Baptistæ,* quod die 23. Septembris celebratur. Huic enim rubricæ adstipulantur vulgata Græcorum ritualia, in quibus hæc lectio juxta eundem Vaticanum codicem in fine ver. 27. terminatur. At in festo Nativitatis S. Mariæ Græci nunc recitant aliam lectionem ex cap. 5. 2. epistolæ ad Philippenses desumptam, ut suo loco videbimus.

v. 24. Ad verbum, ἀλληγορούμενα, habet in margine, ἑτέρως τῷ μεταφράσιν νοούμενα, καὶ οὐ τῷ τῇ ἀνάγνωσιν.

Ibid. Εἰσὶν δύο διαθῆκαι, sine articulo, ut in Alexandrino.

v. 27. In margine, Στίχοι σ΄. *Versus CC.*

v. 28. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ β΄. τῆς ις΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XVI post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 10. capitis sequentis, ut in vulgatis Græcorum ritualibus, à quibus dissentiunt alter Vaticanus codex, & Urbinas, qui habent, Τῇ ς΄ τῆς κβ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXII. post Pentecostem,* & terminari ajunt in fine vers. 5. capitis sequentis.

Cap. V. Vers. 1. Deletum est ἡ, ut ex veteris rasuræ vestigiis apparet, idque fortasse factum fuit, ut aptiùs desineret lectio illa, de qua ad vers. 19. præcedentis capitis egimus; nã

post

post verbum ἐλευθέρωσε, habet πέλος.

Cap. V. Vers. 4. Vaticanus codex nu. 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς κγ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, οἵτινες ἐν νόμῳ. *Lectio feriæ II hebdomadis XXIII post Pentecostem. Fratres, qui in lege &c.* Desinit in fine vers. 14. Aliam lectionem Greci hac die recitant. Vide notata ad ver. 1. cap. 1. epistolæ I. ad Thessalonicenses.

v. 7. Τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε, pro ἀνέκοψε, ut in Alexandrino.

v. 11. Vaticanus codex num. 367. cui Græcorum ritualia typis edita adstipulantur, habet, Τῇ γ'. τῆς ιϛ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XVI. post Pentecostem.* Desinit in fine vers. 21.

v. 13. Ἐπ' ἐλευθερίαν ἐκλήθητε, pro ἐλευθερία.

v. 14. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς κγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXIII post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 21. Græci aliam hac die lectionem recitant. Vide notata ad cap. 1. 6. epistolæ I. ad Thessalonicenses.

v. 17. Ταῦτα δὲ ἀντίκειται, pro ἀντίκειται.

v. 18. Ad marginem hujus versiculi hæc adnotantur, Ἀτιμοὶ κανόνες. Vide quæ suprà observavimus ad cap. 3. v. 17. epistolæ I. ad Corinthios.

v. 20. Φαρμακεία ἔρις, sine ἔχθραι.

v. 22. In margine, Στίχοι σν'. Ἀρχὴ. *Versus CCL. Initium*, utique lectionis, de qua non consentiunt scripti codices: Urbinas enim habet, Σαββάτῳ κβ'. καὶ δεκεμβρίῳ ε'. τοῦ ἁγίου Σάβα, καὶ τοῦ ἁγίου Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου. *Lectio sabbati XXII. post Pentecostem, & fest. S Sabæ die V. Decembris, & S. Danielis Stylitæ*, die 11. ejusdem mensis. Desinit in fine ver. 1. capitis sequentis. Vaticanus codex num. 363. habet, Σαββάτῳ κζ'. καὶ εἰς ὁσίους. *Lectio sabbati XXVII. post Pentecostem, & in Sanctos Monachos.* Desinit in fine ver. 2. capitis sequentis. At Vaticanus alter, qui habet, Σαββάτῳ κζ'. τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ εἰς ὁσίους ἀδελφοὺς, desinere videtur in fine ver. 1. Græcorum ritualia typis edita, cum hoc postremo Vaticano codice consentiunt, nisi quòd in fine ver. 2. lectionem hanc juxta Palatinum, & alterum Vaticanum codicem terminare solent tam in sabbato XXVII. post Pentecostem, quàm in festo S. Sabæ τοῦ ἡγιασμένου, & S. Danielis Stylitæ, aliorumque Sanctorum Monachorum. Postremam Vaticani codicis rubricam potiùs, quàm aliam codicis Urbinatis con-

convenire arbitror codici Regio-Alexandrino, qui etiam in fine ver. 2. capitis sequentis habet πλ. .

v. 25. Πνεύματι, καὶ στιχοῦμεν, pro στιχῶμεν.

v. 26. Ἀλλήλως προσκαλούμενοι, pro προκαλούμενοι.

Cap. VI. Verſ. 2. Vaticanus codex n. 367. habet, Τῇ δ'. τῆς ις'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XVI. post Pentecoſtem*. Definit in fine ver. 10. ut in vulgatis Græcorum ritualibus. Sed alter Vaticanus codex cum Urbinate habet, Τῇ δ'. τῆς κγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXIII. post Pentecoſtem*. Definit ver. 10. in illis verbis, ἐργαζόμεθα τὸ ἀγαθόν.

v. 7. Ad verbum, ὁ μυκτηρίζεται, habet in margine, ὁκ ἀπατᾶται.

v. 11. In margine Κυριακῇ κβ'. *Lectio dominicæ XXII. post Pentecoſtem*. Definit in fine epiſtolæ, ut in vulgatis Græcorum ritualibus, & in Vaticano cod. num. 367. Additur tam in eodem, quàm in altero Vaticano codice, hanc ipſam lectionem recitari etiam die dominica, quæ feſtum Exaltationis S. Crucis præcedit; & quidem hæc lectio à Græcis nunc eâ die iterū recitatur. Malè autem in codice Urbinate, poſt memoratas binas haſce dominicas, ſtatim ſubjungitur, καὶ σεπτεμβρίῳ ιγ'. nam die XIII. ſeptembris, aliam lectionem recitari jubent Græcorum ritualia typis edita. Vide notata ad cap. 3. 1. epiſtolæ ad Hebræos.

v. 12. Οὗτοι ἀναγκάζουσιν, pro ἀναγκάζουσιν,

v. 13. Οὐ γὰρ, pro οὐδὲ γὰρ.

v. 14. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ ὥρᾳ α'. *Lectio ſanctæ, & magnæ feriæ VI. ad primam*. Idem legitur in vulgatis Græcorum ritualibus. Definit in fine epiſtolæ.

v. 18. Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ſine Χριστοῦ.

Πρὸς Γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης. Στίχοι σϟγ'.

Epiſtola ad Galatas ſcripta fuit ab Urbe Roma. Verſus CCXCIII.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὔπω μὲν ἑωρακὼς αὐτοὺς, ἀκούσας

ARGUMENTUM

Epiſtolæ ad Epheſios.

Hanc ab Urbe Roma mittit, quum nondum eos vi-

vidisset, sed tamen de ipsis audisset. Scribendæ autem epistolæ hæc fuit occasio. Quum credidissent Ephesii in Dominum nostrum Jesum Christum, sincerâ in ipsum fide, & in omnes Sanctos charitate præditi erant, cupiebantque à Paulo confirmari. Quum ergo id cognovisset Paulus, hanc quodammodo catecheticam epistolam ipsis scribit. Et primùm quidẽ ostendit non novum esse fidei nostræ mysterium, sed ab initio, & ante mũdi constitutionem Dei beneplacitum fuisse, ut Christus pro nobis pateretur, nosque salvaret. Postmodum de Gentium vocatione disserit, ut ostendat eos meritò credidisse. Præterea nostram vocationem non per hominem, sed per Jesum Christum, qui est filius Dei, factam fuisse declarat, ut ex hoc quòque discant quòd, cùm in Christum crediderunt, veri non hominum, sed Dei cultores evaserint, significat etiam se missum fuisse, ut Evangelium prædicaret, deque eorum salute valde sollicitum fuisse. Deinde exhortatorios ad virtutem sermones viris, ac mulieribus, patribus ac filiis, dominis ac servis accomodatos in epistola apponit, & in universum omnes confirmat adversùs Diabolum, & ipsius dæmones, dicens, adversùs illos nobis esse luctam, & tanquam bonus Athletarum Præfectus, omnes sermonibus

σας δὲ περὶ αὐτῶν: ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Ἐφέσιοι πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, γνησίαν ἔχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, καὶ ἠβούλοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι· μαθὼν τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ὥσπερ κατηχητικήν. καὶ πρῶτον μὲν δείκνυσι μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον· ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς, καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι. ἔπειτα περὶ κλήσεως τῶν ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίως αὐτοὺς πεπιστευκέναι. καὶ ἀποδείκνυσιν ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν γέγονεν οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασιν, πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι καὶ περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζεν. ἔπειτα παραινετικοὺς λόγους ἀνδράσι, καὶ γυναιξὶν, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις τίθησιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, καὶ καθόλου πάντα παρασκευάζει κατὰ τοῦ διαβόλου, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους εἶναι τὴν πάλην· καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτης ἀλείψας τοῖς

τοῖς λόγοις πάντας καὶ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτως πλεοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Ε Κ Θ Ε Σ Ι Σ

Κεφαλαίων τῆς πρὸς Εφεσίους ἐπιστολῆς Παύλου.

Οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Εφεσίους ἐπιστολὴ ὑποδιαίρεσιν κεφαλαίων, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἔχει διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν γεγραμμένον.

I. ΠΕρὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐκλογῆς ἡμῶν, καὶ εἰσαγωγῆς, καὶ τελειώσεως.

II. Εὐχὴ περὶ γνώσεως τῶν ἐν Χριστῷ εἰσαχθέντων ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.

III. Περὶ τῆς ἐθνῶν, καὶ Ἰουδαίων οἰκειώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατὰ χάριν.

IIII. Περὶ δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας εἰς φωτισμὸν ἐθνῶν, καὶ ἔλεγχον δαιμόνων.

Π. Ευχὴ ὑπὲρ τῆς Εκκλησίας εἰς δύναμιν, καὶ ἀγάπην Θεοῦ.

ΠΙ. Παραίνεσις περὶ ἀγάπης ἑνωτικῆς, [1] εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διήρηται πρὸς ὠφέλειαν κοινήν.

ΠΙΙ. Περὶ σωφροσύνης, καὶ δικαιοσύνης ποιούσης ἡμᾶς θεοειδεῖς.

ΠΙΙΙ.

nibus inungit adverſùs potentiam diaboli, atque ita concludit epiſtolam.

E L E N C H U S

Capitum epiſtolæ ad Epheſios.

Hæc epiſtola ſubdiviſionibus capitum caret, ideoque nullas habet numerorum notas cinnabari exaratas.

I. QUòd Chriſtus nos elegerit, fidei initiaverit, & in ipsâ perfectos effecerit. *cap.*1.1.

II. Præcatio ad Deum, ut ipſos in bonorum cognitionem adducat, quæ per Chriſtum nobis proveniunt. *ib.*16.*Palat.*15.

III. Quòd gentes, & Judæi ope divinæ gratię, in futurorum bonorum ſpem, per Chriſtum Deo concilientur. *cap.*2.1.

IV. De divinæ ſapientiæ dono ad Gentes illuminandas, Dæmoneſque ſuperandos ſibi impertito. *cap.*3.1.

V. Oratio pro Eccleſia, ut virtutem, & Dei charitatem conſequatur. *ibid.*14.

VI. Exhortatio ad charitatem, quæ nos unanimes efficit, [1] quamvis ad communem utilitatem diverſa dona fidelibus diſtribuantur. *cap.*4.1.

VII. De prudentia, & juſtitia, quæ nos Deo ſimiles efficit. *ib.*17.

VIII. De

1 In codice Regio-Alexandrino ſcribitur, εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διήρηται πρὸς ὠφέλειαν κοινωνῶν; ſed in Stephani editione legitur, εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διήρηται, πρὸς ὠφέλειαν κοινήν.

VIII. De vita, quæ sanctificatos deceat, agendâ, non verbo, sed opere malitiam superantes, & spiritu per psalmorum recitationē repleti, non vino. *ibid.* 32. *Palat.c.*5.1. *Cryptof.c.*5.3.

IX. Præcepta varia de subditorum, & Præpositorum [1] officiis secundùm Christi fidē. *c.*5.22.

X. De Christi virtute, quam armaturæ nomine designat. *c.*6.10.[2] Versus hujus elenchi sūt XVI.

ΠΙΙΙ. Περὶ τῆ ζῆν ἐπαξίως τῆ ἁγιασμῆ, ἔργοις τὴν κακίαν ἐλέγχοντας, μὴ λόγοις, πνεύματι πληρωμένους διὰ ψαλμῶν, μὴ οἴνῳ.

ΠΙΙΙΙ. Διάταξις [1] οἰκετικῶν καθηκόντων ἀρχομένοις, καὶ ἄρχουσι κατὰ Χριστόν.

Δ. Ἐν σχήματι ὁπλίσεως περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν δυνάμεως, [2] στίχων ιϛ'.

1 In editis est, οἰκιακῶν.

2 Cryptoferratensis, στίχοι κ'.

Variæ Lectiones in Epistolam ad Ephesios.

CAp. I. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ ε'. τῆς ιϛ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVI. post Pentecostem*. Finis clarè non designatur; sed Græci desinunt ver. 9. in illis verbis, καὶ τὴν δόξαν αὐτῦ.

v. 3. Alter Vaticanus codex cum Urbinate habet, Τῇ ε'. τῆς κγ'. καὶ εἰς σεισμὸν. *Lectio recitanda in feria V. hebdomadis XXIII. post Pentecostē, & in terræ motûs periculo*. Prima lectio desinit in fine ver. 8. secunda verò in fine ver. 14. Græci tamen in præfatâ feriâ V. aliam lectionem recitant ex epistola I. ad Thessalonicenses cap. 2. 9.

v. 7. Vaticanus codex n. 367. habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς ιϛ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, ἔχομεν τὴν. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XVI. post Pentecostem. Fratres, habemus &c.* Finis clarè nō designatur; sed Græci terminant in fine ver. 17.

v. 9. Alter Vaticanus codex, & Urbinas habent, Τῇ ϛ'. τῆς κγ'. Ἀδελφοὶ, προέθετο ἐν αὐτῷ. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXIII. post Pentecostem, Fratres proposuit &c.* Definit vers. 17. in illis verbis, καὶ ἀποκαλύψεως. Eadem rubrica, quantùm ex semideletis literis colligi potest, extabat in Vaticano codice num. 363. nam licet ad vers. 16. hujus capitis habeat, Τῇ ϛ'. τῆς κγ'. ἑβδομάδ☉, nihilominus Librarii error esse videtur illa adnotatio.

v. 11. Κατὰ πρόθεσιν τῦ Θεοῦ, τῦ τὰ πάντα.

Cap.

Cap.I.Ver.12. Εἰς ἔπαινον δόξης, sine articulo.

v.14. Ὅ ἐστιν ἀῤῥαβὼν, pro ὅς, ut in Alexandrino.

v.15. Καὶ τὴν ἀγάπην τῆς κοινωνίας αὐτοῦ, τὴν εἰς πάντας.

v.16. In margine, Ἀρχή. Σαββάτῳ κη'. *Initium lectionis sabbati XXVIII. post Pentecostem.* Definit in fine capitis, ut in Palatino codice, & in vulgatis Græcorum ritualibus. Sed Vaticanus codex num. 367. desinere videtur in fine ver.21. Urbinas verò in fine ver.3. capitis sequentis. Præterea in Vaticano cod. n. 363. dicitur, Τῇ ς'. τῆς κγ'. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXIII. post Pentecostem*, ac definit in fine capitis; sed hæc adnotatio librarii error esse videtur, ut diximus suprà ad ver. 9. hujus capitis; deesset enim in eo codice lectio sabbati vigesimi octavi post Pentecostem.

v.18. Τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν, ut in Alexandrino, pro διανοίας.

v.22. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ β'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XVII. post Pentecostem.* Definit in fine ver.3. capitis sequentis, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v.23. Τοῦ τὰ πάντα, ut in Alexandrino, cum articulo τὰ.

Cap. II. Ver. 1. Καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας, transpositio. Mox ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

v.4. In margine, Κυριακῇ κγ'. *Lectio dominicæ XXIII. post Pentecostem.* Ita etiam Palatinus codex, Urbinas, & Vaticanus n. 363. Vaticanus verò alter dicit eandem lectionem recitari die 8. Februarii in festo S. Theodori Martyris. Definit in fine ver. 10. ut in Græcorum ritualibus.

Ibid. Διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀγάπην, transpositio.

v.11. In margine, Σαββάτῳ κθ'. *Lectio sabbati XXIX. post Pentecostem.* Ita etiam alii omnes Vaticanæ Bibliothecæ scripti codd. atque edita Græcorum ritualia. Definit in fine ver. 13.

v.14. In margine, Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν. Ἀδελφοί, Χριστός ἐστιν εἰρήνη. *Lectio dominicæ post festum Nativitatis Domini. Fratres, Christus est pax &c.* Et in fine capitis τέλος. Discrepant scripti Vaticanæ Bibliothecæ codd. & edita Græcorum ritualia, quæ ab hoc versu incipere ajunt lectionem dominicæ XXIV. post Pentecostem, & desinere in fine capitis; alteri verò dominicæ post Christi nativitatem aliam lectionem assignant ex epistola ad Galatas cap.2.11. ut ibidem diximus. Præterea in Vaticano, & Ur-

binatæ codicibus additur, hanc ipsam dominicæ XXIV. lectionem recitari, σεπτεμβρίῳ ιβ'. εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν τιμίων ξύλων, hoc est, *die XII. Septembris in adoratione venerandorum lignorum*, sanctæ, videlicet, Crucis, cujus rei nulla mentio fit in Ecclesiæ Græcæ Lectionariis, & in Typico Monasterii S. Sabæ.

Cap. II. Ver. 14. Καὶ τὸ μεσότοιχον τῆς ἔχθρας, καὶ τοῦ φραγμοῦ λύσας.

v. 18. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς κδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXIV. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 5. capitis sequentis. Discrepant Græcorum Lectionaria, Vide notata ad cap. 2.20. epistolæ I. ad Thessalonicenses.

v. 19. Vaticanus codex num. 367. cui Græcorum Lectionaria typis edita adstipulantur, habet, Τῇ γ'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XVI. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 7. capitis seq.

v. 21. Ad verbum, συναρμολογουμένη, habet in margine, συγκολλωμένη πρεπόντως.

Cap. III. Ver. 3. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

v. 5. Ὃ ἑτέραις γενεαῖς, sine propositione ἐν, ut in Alexandrino.

v. 5. Vaticanus codex n. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς κδ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοί, ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXIV. post Pentecostem. Fratres, revelatum est sanctis &c.* Desinit in fine ver. 12. Græci aliam lectionem hac die recitare solent. Vide notata ad cap. 3. 8. epistolę I. ad Thessalonicenses.

v. 7. Τῆς χάριτος, τὴν δοθεῖσαν, sine τοῦ Θεοῦ.

v. 8. Πάντων τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐδόθη.

Ibid. Vaticanus codex num. 367. juxta Græcorum Lectionaria habet, Τῇ δ'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XVII. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis.

v. 9. Τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου, ut in Alexandrino, pro κοινωνία.

v. 13. Μὴ ἐκκακεῖν, & suprà manu æquè veteri corrigitur, ἐγκακεῖν, Alexandrinus, ἐνκακεῖν.

Ibid. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ δ'. τῆς κδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXIV. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis. Aliter nunc Græci faciunt, Vide notata ad cap. 4. 1. epistolæ I. ad Thessalonicenses.

v. 14. In margine, Ἀρχὴ, & in fine capitis τέλος. Hæc adnotatio in aliis, quos contuli, codicibus non reperitur. Vide an intelligendum sit de ea lectione, de qua mox egimus.

Cap.

Cap. III. Ver. 15. Ἐν οὐρανοῖ͵ καὶ ἐπὶ γῆς, pro οὐρανοῖς.

v. 21. Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν Χριστῷ.

Ibid. In margine, Στίχοι ρλς'. *Versus CXXXVI.*

Cap. IV. Ver. 1. In margine, Κυριακῇ κε'. καὶ εἰς χειροτονίαν Ἱερέων. *Lectio dominicæ XXV. post Pentecostem, & in ordinatione Sacerdotis.* De postrema lectione nil compertum habeo, de prima omnes scripti codices, & edita Græcorum Lectionaria conveniunt. Definit in fine ver. 6. ut in Vaticano cod. num. 367. In aliis codicibus, & in editis Grecorum ritualibus in fine versûs sequentis terminatur.

v. 7. In margine, Σαββάτῳ μετὰ τὰ φῶτα. *Lectio sabbati post festum Epiphaniæ.* Discrepant Grecorum lectionaria, in quibus diei huic tribuitur lectio ex cap. 6. 11. hujus epistolæ. Vaticanus n. 367. juxta eadem Lectionaria habet, Κυριακῇ μετὰ τὰ φῶτα. *Lectio dominicæ post Epiphaniam.* Vaticanus alter habet tantùm, Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ί. τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης. Urbinas addit, καὶ τοῦ ἁγίου Μαρκιανοῦ. Idem in Græcorum Lectionariis, & in Typico Monasterio S. Sabæ legitur. Definit in fine ver. 13.

v. 8. Δόματα ἐν ἀνθρώποις.

v. 9. Verbum ὅτι, suppletum est suprà coævâ manu.

v. 10. In margine, Στίχοι ρι'. *Versus CL.*

v. 12. Vaticanus codex num. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς κδ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοί, εἰς ἔργον διακονίας. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXIV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 16. Refragrantur Græcorum lectionaria, ut ad ver. 18. cap. 4. epistolæ I. ad Thessalonicenses dicemus.

v. 14. In Vaticano altero codice dicitur, Τῇ ε'. τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVII. post Pentecostem.* Definere videtur in fine ver. 16. sed Græci terminant in fine ver. 17.

v. 15. Ἐν τῇ ἀγάπῃ, cum articulo.

v. 16. Ad verbum, συναρμολογούμενον, habet in margine, εἰς κοινωνίαν ἐρχόμενον.

v. 17. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς ιζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XVII. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 24. Sed Græci finiunt ver. 25. in illis verbis, λαλεῖτε ἀλήθειαν. Præterea Vaticanus alter, & Urbinas habent, Τῇ ς'. τῆς κδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXIV.* Definit in fine ver. 25.

v. 17. Μαρτύρομαι ἐνώπιον Κυρίου, pro ἐν Κυρίῳ.

v. 19. Ad verbum, ἀπηλγηκότες,

κόπης, habet in margine, ἀπελπίσαντες.

Cap. IV. Verf. 24. Ο' σιότητι ἀληθείας, fine articulo.

v.25. In margine, Αρχὴ: fed In Vaticano cod.n.367.dicitur, Τῇ β'. τῆς ιη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XVIII. post Pentecostem*. Definit juxta vulgata Græcorum lectionaria in fine capitis, ubi Regio-Alexandrinus quòque codex habet τέλος.

v.28. Ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, ἵνα ἔχῃ.

v.29. Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως, ἵνα, pro τῆς χρείας.

v.31. Καὶ ὀργὴ, καὶ θυμὸς, transpositio.

Cap.V. Ver.1. In margine, Σαββάτῳ λ'. *Lectio fabbati XXX. post Pentecostem*. Ita omnes alii Vaticanæ Bibliothecæ codices, & vulgata Græcorum ritualia. Definit ver. 8. in illis verbis, φῶς ἐν Κυρίῳ.

v.8. In margine, Κυριακῇ κϛ'. *Lectio dominicæ XXVI. post Pentecostem*. Incipit ὡς τέκνα φωτὸς, & definit in fine ver. 19. juxta vulgata Græcorum ritualia, & omnes Vaticanæ Biblioth. fcriptos codices, quorum unus fignatus num.367.addit,eandem lectionem recitari, Τῇ β'. τοῦ ἁγίου Πνεύματος. *In festo II. Pentecostes*, quod cum Græcorum ritualibus convenit.

v.18. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. Αδελφοὶ, μᾶλλον πληροῦσθε. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXV. post Pentecostem. Fratres, potiùs implemini &c.* Definit in fine ver. 26. Aliam lectionem vulgata Græcorum ritualia huic diei deputant. Vide notata ad cap. 1. 1. epistolæ II. ad Theffalonicenfes.

v.20. Alter Vaticanus codex n.367. habet, Τῇ γ'. τῆς ιη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XVIII. post Pentecostem*. Definere videtur in fine ver.24 Sed Græci nunc terminant in fine ver. fequentis.

v.21. Ε'ν φόβῳ Χριστοῦ, ut in Alexandrino, pro Θεοῦ.

v.25. Vaticanus cod. n. 367. habet Τῇ δ'. τῆς ιη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XVIII. post Pentecostem*. Definere videtur in fine ver.32.Sed Græci nunc terminant in fine verfus feq. Præterea in altero Vaticano codice, atque in Urbinate dicitur, Τῇ γ'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXV. post Pentecostem*. Definit in fine ver.31.

v.28. In margine, Στίχοι σν'. *Verfus CCL*. Præterea ad hunc verfum in Vaticano codice nu. 363. & in Urbinate habetur, Τῇ δ'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. Αδελφοὶ, ὁ ἀγαπῶν. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXV. post Pentecostē.*

De-

Desinit in fine ver.5. capitis sequentis. Discrepant Græcorum lectionaria, ut ad cap.2.1. epistolę II. ad Thessalonicenses videbimus.

Cap.V.Ver.29. Ad verbum, θάλπει, habet in margine, θερμαίνει. Mox καὶ ὁ Χριστὸς, pro Κύριος, ut in Alexandrino.

v.32. Hic versus deest quidem in textu; sed additus est coęvâ manu in margine.

v.33. Vaticanus cod. n.367. habet, Τῇ ε'. τῆς ιη'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVIII. post Pentecostem, Fratres, unusquisque &c.* Desinit in fine ver. 9. capitis sequentis.

Cap. VI. Ver. 6. Vaticanus alter, & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, ποιοῦντες. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXV. post Pentecostem. Fratres, facientes &c.* Desinit ver. 13. in illis verbis, πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. Aliam huic diei lectionem assignant Græcorum ritualia typis edita. Vide notata ad cap.2.13.epistolæ II. ad Thessalonicenses.

Ibid. Τὸ θέλημα αὐτοῦ ἐκ ψυχῆς. Mox ut in Alexandrino, ὡς τῷ Κυρίῳ.

v.8. Εἰδότες, ὅτι ἐάν τι.

v.9. Ad verbum, ἀνιέντες, habet in margine, ἀφιέντες. Mox in textu, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.

v.10. In margine, Ἀρχή. Duo Vaticani codices habent, Κυριακῇ κζ'. καὶ εἰς μνείας Μαρτύρων, καὶ εἰς σχῆμα μοναχῶν, vel ἁγιομονάχου. *Lectio recitanda dominicâ XXVII. post Pentecostem, & in commemorationibus SS. Martyrum, & in officio Monastici habitûs.* Urbinas verò habet, Κυριακῇ κζ'. καὶ σεπτεμβρίῳ κ'. τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου. *Lectio dominicæ XXVII. post Pentecostem, & Festi S. Eustathii die 20. Septembris.* Et meliùs quidem; nam Græci nō in omnibus, sed in quibusdam SS. Martyrum festis, ac præsertim S.Eustathii, dominicæ hujus lectionem recitare solent, ut ex eorū lęctionariis apparet. Quod ad officium Monastici habitûs attinet, idem statuitur in Euchologio apud Goarium pag. 480. & 513. Desinit in fine ver.17.

v.17. Vaticanus cod. n. 363. habet, Τῇ ς'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. *Lectio ferię VI. hebdomadis XXV post Pentecostem.* Desinit in fine epistolæ. Hæc lectio deficit, librarii veteris errore, in codice Urbinate, sed Græci aliam lectionem hac die nūc recitant, ut ad cap. 3. 6. epistolæ II. ad Thessalonicenses videbimus.

v.18. Alter Vaticanus codex habet juxta vulgata Græcorum lectionaria, Τῇ παρασκευῇ τῆς ιη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI.* hebdo-

hebdomadis XVIII. post Pentecostem. Desinit in fine epistolæ.

Cap. VI. Ver. 18. Ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πνεύματι, & in margine habet coęvâ manu ἐν, & sub particulâ καὶ, puncta ponit, quod delectionis signum est in hoc codice, ut sit ἐν πνεύματι.

v. 19. In marginę, Στίχοι τ'. *Versus CCC.*

Ibid. Ἵνα μοι δοθῇ, ut in Alexandrino.

Πρὸς Ἐφεσίους ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ. Στίχοι τιβ'.

Epistola ad Ephesios missa fuit ab urbe Roma per Tychicum. Versus habet CCCXII.

ARGUMENTUM

Epistolæ ad Philippenses.

HAnc scribit ab Urbe, quũ jam ipsos vidisset, ac docuisset, scribendæ autem epistolæ hæc fuit occasio. Quum Philippenses Paulo collectarum subsidia misissent, & quidam circumirent, atque simplicium aures, prætextu umbræ legis, atque circumcisionis inficerent, sine hac dicentes neminem posse justificari; ubi hæc intellexit Apostolus, Philippensibus scribit. Et primùm quidem eorum fidem collaudat, significatque se ipsorum memoriam facere. Deinde narrat quomodo Romę causam dixerit, & nonnulli invidiam concitando, magnã sibi, in vinculis existenti, molestiam attulerint. Post hæc ipsos hortatur, ut se mutuò diligant, eamque in rem de Salvatoris nostri adventu, ac benignitate verba facit, qui cùm Deus esset, propter nos homo factus est. Deinde

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἅμα, καὶ διδάξας. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς ἐστὶν αὕτη. Πεμψάντων Φιλιππησίων διακονίαν τῷ Παύλῳ, καὶ τινῶν περιερχομένων, καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων, προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου, καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς αὐτῆς μὴ δύνασθαι δικαιωθῆναι, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει Φιλιππησίοις, καὶ πρῶτον, μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν, καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν. ἔπειτα διηγεῖται, ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς βαρεῖς αὐτῷ γεγόνασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς, φθόνον αὐτῷ κινοῦντες. ἔπειτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν, καὶ φιλανθρωπίαν, ὅτι Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγο-

γέγονεν δι' ἡμᾶς. εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου διαλαβὼν, ἀποδείκνυσιν ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὸν τὴν περιτομὴν, λαμβάνων ἀφ' ἑαυτοῦ παράδειγμα, καὶ λέγων, ὅτι ταῦτα πάντα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν· διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας περὶ περιτομῆς, καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατῆσαι, μεμψάμενος, καὶ εἰπὼν, ἐχθροὺς αὐτοὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἀποδέχεται Φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν, καὶ προτρεψάμενος πάλιν εἰς τὰ ἤθη αὐτοὺς, πλεροῖ τὴν ἐπιστολήν.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς.

Οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴ ὑποδιαιρέσεις κεφαλαίων, διὰ τοῦτο οὐκ ἔχει διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν γεγραμμένον.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς Παύλου.

I. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ εὐχὴ τελειώσεως.

II. Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς, καὶ τῆς προθυμίας.

III. Πα-

circumcisione, ac lege loquens, inutilem posthac factam fuisse circumcisionē exemplo suo demonstrat, inquiens, *Hæc omnia propter Christum arbitratus sum detrimentum*. Quapropter ubi Christi hostes eos esse dixit, qui circumcisionem adhuc docendo, ipsos seducere tentabant, Philippenses commendat, ob collectas sibi transmissas, ac rursus eos ad morum probitatem hortando, concludit epistolam. *Phil. c. 3.7.*

ELENCHUS

Capitum Pauli epistolæ ad Philippenses.

Hæc epistola subdivisionibus capitum caret, ideoque nullas habet numerorum notas cinnabari exaratas.

CAPITA

Pauli epistolæ ad Philippenses.

I. GRatias Deo agit de Philippensium virtute, oratque, ut perfecti evadant. *cap.* 1.3. *Palatinus cod. cap.* 1.2.

II. Narrat in quot, quantisque certaminibus vitam agat, & quantùm in periculis alacris sit. *cap.* 1.12.

III. Ex-

III. Exhortatio ad [1] concordiam in Domino, vitamque Deo dignam. *cap.* 1.27.

IV. De Timotheo, & Epaphrodito, quos ad ipsos mittit. *cap.* 2.19.

V. De spirituali vita, non verò [2] carnali, quæ est imitatio mortis Christi. *cap.* 3.1.

VI. Exhortationes cùm peculiares quibusdam, tum omnibus communes. *cap.* 4.1.

III. Παραίνεσις τὸ κατὰ Θεὸν [1] ὁμονοίας, καὶ τὸ ἐνθέε ζωῆς.

IIII. Περὶ Τιμοθέε, καὶ Επαφροδίτε, ὃς ἀπέστειλεν πρὸς αὐτούς.

Π. Περὶ πνευματικοῦ βίε [2] τοῦ μὴ ἐν σαρκὶ, ὅς ἐστι μίμησις θανάτε τοῦ Χριστοῦ.

ΠΙ. Παραινέσεις ἰδίαι τινῶν, καὶ κοιναὶ πάντων.

ΠΙΙ. Ἀποδοχὴ τῆς ἀποσταλείσης αὐτῷ διακονίας. [3] Στίχοι θ′.

VII. Collectas sibi transmissas, se recepisse significat. *cap.* 4.10.
[3] Versus hujus Elenchi sunt IX.

1 Apud Oecumenium legitur, κοινωνίας. 2 Ita etiam codex Cryptoferratensis, & Stephanus. At in aliis codd. & apud Oecumenium est, ἢ μὴ ὡς ἐν σαρκὶ. 3 Numerum versuum hujus elenchi ex Cryptoferratensi supplevimus.

Variæ Lectiones in epistolam ad Philippenses.

CAp. I. Ver. 1. In Vaticano codice nu. 367. dicitur, Τῇ β′. τῆς ιθ′. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XIX. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 7. ut in vulgatis Græcorum Lectionariis.

Ibid. Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν Χριστῷ, pro τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ.

v. 2. Vaticanus codex n. 363. & Urbinas habent, Τῇ β′. τῆς κϛ′. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXVI. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 8. Discrepant Græcorum Lectionaria. Vide notata ad cap. 1. 1. epistolæ I. ad Timotheum.

v. 7. Καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ, cum præpositione.

v. 8. Vaticanus codex n. 367. habet, Τῇ γ′. τῆς ιθ′. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XIX. post Pentecostem.* Desinere videtur in fine ver. 11. sed Græci terminant in fine ver. 14. Ab his discrepant Vaticanus codex n. 363. & Urbinas, in quibus scribitur, Τῇ γ′. τῆς κϛ′. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXVI. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 13.

v. 12. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ δ′. τῆς ιθ′. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XIX. post Pentecostem.* Definit ver. 20. in illis verbis,

καὶ

καὶ ἐλπίδα μου, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

Cap. I. Ver. 14. Alter Vaticanus cod. & Urbinas habent, Τῇ δ'. τῆ κς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXVI. post Pentecostem*, desinit ut in præcedenti lectione, licet ab eisdem Græcorũ ritualibus modò memorati codices discrepent, ut videbimus ad cap. 1. 18. epistolæ I. ad Timotheum.

v. 17. In margine, Στίχοι ν'. *Versus L.*

v. 18. Τί γὰρ; πλὴν ὅτι παντί.

v. 20. In Vaticano codice nu. 367. dicitur, Τῇ ε'. τῆ ιθ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ ἐν οὐδενί. *Lectio feriæ V. hebdomadis XVIII. post Pentecostem. Fratres, in nullo &c.* Desinere videtur in fine ver. 26. sed Græci nunc desinunt ver. 27. in illis verbis, Χριστοῦ πολιτεύεσθε. Præterea Vaticanus alter codex, & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς κς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXVI. post Pentecostem*. Sed Urbinas incipit, ut suprà; Vaticanus verò incipit, Ἀδελφοὶ, ἐλπίζω ὅτι ἐν οὐδενί. Uterque autem lectionem terminat in fine ver. 27.

v. 22. Καὶ τινὶ αἱρήσομαι, pro τί.

v. 23. Συνέχομαι δὲ, ut in Alexandrino, pro γὰρ. Mox πολλῷ μᾶλλον, sine γὰρ.

v. 27. Vaticanus codex num. 367. juxta vulgata Græcorum ritualia habet, Τῇ παρασκευῇ τῆ ιθ'. Ἀδελφοὶ, ἀξίως. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XVIII. post Pentecostem. Fratres, dignè &c.* sed in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ ϛ'. τῆς κς', ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXVI. post Pentecostem.* Desinit utraque lectio in fine ver. 4. capitis seq.

Cap. II. Ver. 1. Ἔτι παραμύθιον, prp εἴ τι, librarii, ut patet errore. Mox εἴ τι σπλάγχνα, librarii itidẽ, ut videtur, errore.

v. 3. Ἀλλήλους προηγούμενοι, pro ἡγούμενοι.

v. 4. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέρων, pro τὰ.

v. 5. In margine, Ἀνάγνωσις τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ κυριακῇ τῇ πρὶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ εἰς τὴν κοίμησιν. *Lectio recitanda in festo Transfigurationis Domini, & die Dominica quæ Christi Nativitatem præcedit, & in festo dormitionis Deiparæ.* Desinit in fine ver. 11. At Græci in solo Assumptionis festo hanc Regio-Alexandrini codicis rubricam sequuntur; nam die 6. Augusti in festo Transfigurationis lectionem mutuantur ex II. Petri cap. 1. 10. in dominica autem, quæ Christi nativitatem præcedit, recitant lectionem ex epistola ad Hebræos cap. 11. 9. desumptam. Meliùs in codice Urbinate dicitur, Μηνὶ Αὐγούστῳ ιε'. τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *Lectio festi*

festi Assumptionis Sanctissimæ Deiparæ die 15. *Augusti*, & in duobus Vaticanis, Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ η'. εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου. *Lectio festi nativitatis Deiparæ die VIII. Septembris*. Nam Græci in his duobus festis adhuc recitant lectionem istam. Addit tamen Vaticanus codex nu. 367. eandem lectionem recitari in missa defunctorum, nam habet, τὸ αὐτὸ, καὶ εἰς κοιμηθέντας: sed hujus rei nullam mentionem fieri video in vulgatis Græcorum lectionariis.

Cap.II.Ver.8. Καὶ σχήματι μὲν εὑρεθεὶς, cum particula μὲν.

v.9. Γινόμενος, pro γενόμενος.

v.10. Vaticanus cod. n. 363. ad hunc versum habet Ἀρχὴ, & ver.15. τέλος, post illa verba, ζωῆς ἐπέχοντες. Sed cùm in margine non dicatur cujus festi sit lectio, nil certi hac de re proferre possum.

v.12. Vaticanus alter habet, Τῇ β'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, καθὼς πάντοτε. *Lectio feriæ II. hebdomadis XX. post Pentecostē.* Ita etiam nunc Græci, qui lectionem hanc terminant ver.16. in illis verbis, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ.

v.15. Vaticanus cod. n 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς κζ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, ἐν οἷς φαίνεσθε. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXVII. post Pentecostem.* Definit in fine ver.18.Sed Græci hac die aliam lectionem recitant ex epistola I. ad Timotheum cap.5.1.

v.16. In altero Vaticano codice dicitur, Τῇ γ'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, οὐκ εἰς κενὸν. *Lectio feriæ III.hebdomadis XX. post Pentecostem. Fratres, non in vacuum &c.* Definit in fine ver. 23. ut in Græcorum ritualibus.

Ibid. Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, pro ἐπέχοντες.

v.19. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

Ibid. In Vaticano codice nu. 363. & in Urbinate dicitur. Τῇ γ'. τῆς κζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXVII. post Pentecostem*. Definit in fine ver.22. Discrepant Græcorum lectionaria typis edita. Vide notata ad cap. 5.11. epistolæ I. ad Timotheum.

v.21. Οὐ τὰ Χριστοῦ, sine articulo τοῦ.

v.23. Τοῦτον μὲν ἐλπίζω, sine οὖν.

Ibid. Vaticanus cod.nu.363. & Urbinas habent, Τῇ δ'. τῆς κζ' ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXVII. post Pentecostem*. Definit ver. 29. in illis verbis, πάσης χαρᾶς. Sed Græci hac die aliam lectionem recitant ex epistola I. ad Timotheum cap.5.21. ut ibidem videbimus.

v.24. Vaticanus alter juxta Græcorū lectionaria typis edita ha-

habet, Τῇ δ'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XX. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis.

Cap. II. Ver. 27. Λύπην ἐπὶ λύπην, ut in Alexandrino, pro ἐπὶ λύπῃ.

v.28. In Vaticano codice nu. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τῆς κζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXVII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 3. capitis sequentis. Sed Græci hac die aliam lectionem recitant ex epistola I. ad Timotheũ cap. 6. 17. ut ad eundem locum observabimus.

Cap. III. Ver. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ ε'. τῆς κ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, χαίρετε. *Lectio feriæ V. hebdomadis XX. post Pentecostem. Fratres, gaudete &c.* Finis clarè non designatur; sed Græci terminant in fine ver. 8.

Ibid. In margine, Στίχοι ρκ'. *Versus CXX.*

v.3. Ἐσμὲν ἡ κατατομὴ, οἱ Πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες.

Ibid. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ς'. τῆς κζ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXVII. post Pentecostẽ.* Desinit ver. 9. in illis verbis πίστεως Χριστοῦ. Secus habent Græcorum ritualia typis edita. Vide notata ad cap. 1. 1. epistolæ II. ad Timotheum.

v.4. Εἴ τις δοκεῖ πεποιθέναι, sine ἄλλος.

v.8. Ἀλλὰ μὲν οὖν, καὶ ἡγοῦμαι, sine γε.

Ibid. Vaticanus cod. n. 367. juxta Græcorum ritualia habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς κ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, τὰ πάντα ἐζημιώθην. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XX. Fratres, omnia detrimentum feci &c.* Desinit in fine ver. 19. Sed in altero Vaticano, & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς κη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXVIII. post Pentecostẽ.* Desinit in fine ver. 16.

v.9. In margine, Στίχοι ρν'. *Versus CL.*

v.12. Ἐφ' ᾧ, καὶ κατελήφθην, pro ἐφ' ᾧ.

v.17. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς κη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 20. Discrepant Græcorum ritualia typis edita, ut ad cap. 3. 16. epistolæ II. ad Timotheum videbimus.

v.14. Τῆς ἄνω κλήσεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, sine Θεοῦ.

v.20. Duo Vaticani codices habent, Μηνὶ Νοεμβρίῳ κε'. μνήμη τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ῥώμης. *Lectio recitanda die XXV. Novembris in festo S. Clementis Papæ.* Urbinas addit, *& S. Petri Alexandrini.* in Palatino est tantùm,

Ἀρχὴ,

Αρχὴ, & in fine ver. 3. capitis sequentis, τέλος. Græci nunc quoque in utriusque Sancti festivitate, die XXIV. Novembris, lectionem hanc recitant, quæ terminatur in fine ver. 3. capitis sequentis.

Cap. IV. Ver. 2. Εὐοδίαν παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Ναὶ ἐρωτῶ, verba autem, ἐ Συντύχην παρακαλῶ, videntur omissa librarii veteris errore.

v. 4. In margine, Αρχὴ. Supple ex omnibus scriptis Vaticanæ Bibliothecæ codd. & ex vulgatis Græcorum Lectionariis, Τῇ κυριακῇ τ̃ βαΐων, vel τῆς βαϊοφόρυ. *Lectio dominicæ Palmarum*. Definit in fine ver. 9.

v. 9. Vaticanus codex n. 363. & Urbinas habent, Τῇ δ'. τ̃ κη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 13. Secus habent Græcorum Lectionaria typis edita, ut ad cap. 4. 9. epistolæ II. ad Timotheum videbimus.

v. 10. Vaticanus alter juxta vulgata Græcorum Lectionaria habet, Τῇ β'. τῆς κα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXI. post Pentecostem*. Definit in fine epistolæ.

Ibid. Ποτὲ ἐνεθάλετε, pro ἀνεθάλετε.

v. 12. Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθ, ut in Alexandrino, pro δὲ.

v. 13. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς κη'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 20. Sed Greci hac die aliam lectionem nunc recitant. Vide notata ad cap. 1. 5. epistolæ ad Titum.

v. 15. Οἴδατε καὶ ὑμεῖς, sine δὲ.

v. 18. In margine, Στίχοι σ'. *Versus CC.*

v. 23. Τοῦ Κυρίυ Ἰησοῦ Χριστοῦ, sine ἡμῶν.

Πρὸς Φιλιππησίυς ἐγράφη ἀπὸ Ρώμης διʼ Ἐπαφροδίτυ.
Στίχων ση'.

Epistola ad Philippenses missa est ab Urbe per Epaphroditum.
Versus habet CCVIII.

ARGUMENTUM

Pauli epistolæ ad Colossenses.

HAnc ab Urbe scribit, cùm nondum eos vidisset, sed tan-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

τ̃ πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολῆς Παύλυ.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ρώμης, ὐχ ἑωρακὼς μὲν αὐτὺς· ἀκούσας

σας δὲ περὶ αὐτῶν. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τοὺς Κολασσαεῖς ἠβούλοντό τινες ἀπατῆσαι σοφίσμασι ἑλληνικοῖς κατὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ βρωμάτων, καὶ περιτομῆς· ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Απόστολος, γράφει τὴν ἐπιστολὴν ὥσπερ κατηχητικὴν αὐτοῖς ταύτην. καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, σημαίνει ἀπὸ τοῦ σκότους αὐτοὺς μεταβεβηκέναι εἰς φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς, εἰς ὃν ἐπίστευσαν, εἰκών ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ὅτι ἔπρεπεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, γενέσθαι αὐτὸν καὶ πρωτότοκον τῆς κτίσεως, καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα τὰ ἀμφότερα συνάψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τὰ πάντα. παρῄνεσεν δὲ αὐτοὺς ἐμμένειν τῇ πίστει, σημαίνων ὅτι αὐτὸς Παῦλος διάκονός ἐστι τοῦ εὐαγγελίου, ἐν ᾧ κατηχήθησαν· εἶτα καὶ περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ βρωμάτων, καὶ περὶ ἡμερῶν, καὶ ἐνιαυτῶν ἐξηγεῖται, καὶ ἀποδείκνυσιν ἠργηκέναι λοιπὸν τὰ παλαιὰ, καὶ τὴν περιτομὴν, συμβουλεύει τε αὐτοῖς μὴ πλανᾶσθαι ἀπὸ τῶν σοφιζομένων, καὶ πλανᾷν αὐτοὺς θελόντων. καὶ λοιπὸν παραινέσας, καὶ ὧδε γονεῦσι καὶ τέκνοις, ἀνδρᾶσι καὶ γυναιξὶ, δούλοις, καὶ κυρίοις, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὰ ἤθη συμβουλεύσας, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν. παραγγέλλει μέντοι αὐτοῖς ἵνα ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' αὐ-

tantùm de ipſis audiſſet; ſcribendæ autem epiſtolæ hæc fuit occaſio. Nonnulli græcanicis adversùs Chriſti fidem ſophiſmatibus Coloſſenſes decipere conabantur, varia de legalibus cibis, atq; circumciſione cavillantes, quæ omnia cùm reſciviſſet Apoſtolus, hanc ad eos catecheticam quodammodo ſcribit epiſtolam. Et ante omnia quidem gratiis Deo actis, ipſos è tenebris, ad lumen veritatis tranſiiſſe ſignificat, Chriſtumq; aſſerit imaginem eſſe, & verbum Dei, per quod omnia facta ſunt. Præterea decere ait, ut is, qui creator erat, fieret primogenitus omnîs creaturæ, & primogenitus ex mortuis, ut utraq; conjungeret, & omnia vivificaret. Hortatur autē ipſos, ut in Chriſti fide perſeverent, ſe ipſum affirmans Evangelii, quod edocti fuerant, miniſtrum eſſe. Deinde etiam de legalibus cibis, deque diebus, & annis verba facit; oſtendens circumciſionem, aliaque vetera tandem deſiiſſe, ſimulque ſuadens, ne ab impoſtoribus, qui eos ſeducere conabantur, ſe decipi ſinerent. Denique ubi patres ac liberos, viros ac mulieres, ſervos ac dominos hortatus eſt, aliaq; de morum probitate ſuaſit, tùm demum concludit epiſtolam. Admonet tamen, ut hanc epiſtolam, poſtquam apud ipſos lecta fuerit, in Laodicenſium quòque Ec-

clesia legi curarent, & ut ea quòque apud ipsos legatur, quæ ex Laodicea scripta fuerat.

αὐτοῖς ἡ ἐπιστολὴ, ποιήσωσι καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ αὐτὴν ἀναγνωσθῆναι, [1] καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας καὶ αὐτοὺς ἀναγνῶναι.

ELENCHUS.

Capitum epistolæ ad Colossenses, quorum nonnulla particulares subdivisiones habent, rubris numerorum notis designatas.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολῆς, ἐχόντων τινῶν, καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως.

CAPITA

Pauli ad Colossenses epistolæ.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολῆς Παύλου.

I. Gratiarum actio de Colossensibus, qui Deo in futurorum bonorum spem conciliati fuerant. *cap.* 1.3. *Palatinus incipit initio epistolæ.*

II. Oratio ad Deum, ut sapientiam bonorum operum feracem, & tolerantiæ virtutem eisdem largiatur, [2] cum gratiarum actione, quòd conciliati Deo fuerint in vitæ puritate, *cap.* 1, 9.

III. Quòd in Christo creati sumus, & per conjunctionem cum Deo, rursus creamur. *Palat, & Cryp. cap.* 1.14. *Alius codex. ib.* 16.

IV. De Gentibus ad Deum in Christi corpore, atque passione per fidem adductis. *cap.* 1.21.

V. De

I. Εὐχαριστία ὑπὲρ Κολασσαέων, οἰκειωθέντων τῷ Θεῷ ἐπ' ἐλπίδι.

II. Εὐχὴ περὶ αὐτῶν εἰς σοφίαν πρακτικὴν, εἰς δύναμιν ὑπομονῆς, [2] σὺν εὐχαριστίᾳ τῆς οἰκειώσεως, τῆς ἐν καθάρσει.

III. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως, καὶ ἀνακτίσεως τῆς κατὰ συνάφειαν Θεοῦ.

IIII. Περὶ ἐθνῶν προσαγωγῆς τῆς ἐν σώματι Χριστοῦ, καὶ πάθει διὰ πίστεως.

Π. Πε-

1 Vaticanus codex num. 363. ἢ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἀναγνῶναι αὐτοῖς. Alter Vaticanus ἢ τὴν ἐκ Λαοδικείας αὐτοὺς ἀναγνῶναι. In Aldina editione legitur, καὶ εἰς αὐτοὺς. Stephanus verò, pro ἀναγνῶναι, habet ἀναγνωσθῆναι.

2 Vaticanus codex num. 363. & Cryptoferratensis, ἐν εὐχαριστίᾳ.

II. Περὶ τῆς διὰ τῶν πόνων αὐτοῦ διδαχῆς [3] ἀνεκτικῆς εἰς παράστασιν Θεοῦ.

III. Περὶ τοῦ μὴ ὑπάγεσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φιλοσοφίᾳ ἀπατηλῇ τοὺς ἐν Θεῷ τὴν σοφίαν ἔχοντας.

IIII. Ὅτι ἡ πρὸς Θεὸν συνάφεια, καὶ τὰ τοῦ νόμου περιέχει πνευματικῶς, εἰς τὸ συζῆν Χριστῷ.

IIIII. Ὅτι οἱ τοῦ σαρκικοῦ νόμου τύποι, τοῖς σαρκικοῖς χρήσιμοι, καὶ οὐ πνευματικοῖς, τοῖς ἐν δυνάμει Χριστοῦ ζῶσιν.

IIIIII. Παραίνεσις καθάρσεως, ἁγιασμοῦ, φιλανθρωπίας, φιλοθεότητος, φιλομαθίας, ψαλμῳδίας, εὐφήμου εἰς Θεὸν διαγωγῆς, εὐχαριστίας.

Δ. Τὰ πρὸς τοὺς οἰκείους ὁμονοητικῶς.

α΄. Ἐν ᾧ τὰ πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους ἐμφρόνως οἰκονομικῶς. Στίχων ιθ΄.

V. De laborioſa fidei prædicatione,[1] ob quam mala multa ſuſtinebat, ut ipſos Deo exhiberet. *ibid.*24.

VI. Quòd non deceat, eos, qui in Deo ſapiunt, à fallaci humana ſapientia decipi. *cap.*2.1.

VII. Quòd conjunctio cum Deo ſpiritualiter quòque contineat, quæ legis ſunt, ad convivendum cum Chriſto. *cap.* 2. 12. *ab illis verbis, In quo & reſurrexiſtis. Palatinus cap.* 2.13. *Cryptofer. & alius codex ibid.*11.

VIII. Quòd carnalis legis figuræ carnalibus utiles ſunt, non verò ſpiritualibus, qui in Chriſti virtute vivunt. *cap.*2.16.

IX. Exhortatio ad puritatem, ſanctitatem, amorem in homines, charitatem in Deum, diſcendi ſtudium, pſalmorum recitationem, laudabilem in Deo vitam, & ad agendas eidem gratias. *cap.* 3. 5.

X. Varia ad neceſſarios & familiares pertinentia, concordiæ inter ipſos fovendæ accommodata. *cap.*3.17. *Palatinus, & Cryptoferratenſis. ibid.* 16.

1. In quo nonnulla de prudentia, atque certâ ratione, qua adverſùs alienos à fide nos gerere debemus. *cap.*4.5. *vel* 6.

Verſus hujus elenchi ſunt XIX.

3 Edita apud Oecumenium, & in Stephaniana Novi Teſtamenti editione, ἀνεκτικῶς.

Variæ Lectiones in epiſtolam ad Coloſſenſes.

CAp. I. Verſ. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ γ΄. τῆς κα΄. ἑβδομάδος. τὸ αὐτὸ λέγεται, καὶ σαββάτῳ λα΄. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXI. poſt Pentecoſtem, eadem quoque reci-*

tatur sabbato XXXI. post Pentecostem. Addit sabbato quidem cuncta legẽda esse ab hujus capitis initio usque ad totum ver. 6. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλ☉. Die verò dominica omittendum esse ver. 3. cum seqq. usque ad illa verba ver. 6. καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν, indeque rursus facto initio, recitandum esse usque ad finem ver. 11. Ita etiã in utraq; die nunc Græcis observatur.

Cap. I. Vers. 2. Desunt illa verba, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

v.3. In codice Urbinate dicitur, Σαββάτῳ λα'. *Lectio sabbati XXXI. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 6. ubi tamen Librarii, ut patet, errore habetur τέλος τῆς ς'. Ita etiam in Vaticano cod. n. 363. & in Palatino, in quibus incipere dicitur v. 2. ab illis verbis, Χάρις ὑμῖν &c. Vide superiùs notata ad ver. 1.

v.6. In codice Urbinate habetur, Τῇ ς' τῆς κη'. Ἀδελφοὶ, ἀφ' ἧς ἡμέρας. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXVIII. Fratres, ex eâ die*. Definit in fine ver. 11. Hujus initium non indicatur in codice Vaticano num. 363. sed tantùm habet τέλ☉, ut suprà. Secus nunc Græci faciunt. Vide notata ad cap. 1. 15. epistolæ ad Titum.

v.12. In margine, Ἀρχή. Supple ex Vaticano cod. num. 367. & ex Urbinate, Κυριακῇ κη'. *Lectio dominicæ XXVIII. post Pentecostem*. Ita etiam Græcorum Lectionaria. Sed alter Vaticanus codex addit, eandem quòque lectionem recitandam esse die 15. Augusti in festo τοῦ ἁγίου μαντιλίου, ita enim vocatur in isto codice Edessena Christi imago non manu facta, quam nomine non admodum vario nunc Græci vocant, ἅγιον μανδύλιον, ut videre est in eorum Lectionariis, & in typico Monasterii S. Sabæ ad eandem diem XV. Augusti. Definit hæc lectio in Regio-Alexandrino codice juxta vulgata Græcorum Lectionaria in fine ver. 18. in Vaticano autem codice nu. 367. terminari videtur in fine versus præcedentis; in aliis codicibus ejus finis clarè non designatur. Præterea Græci in festo translationis Imaginis Christi non manufactæ ab Edessa Constantinopolim, quod die XV. Augusti celebrare solent, aliam lectionem ex epistola ad Timotheum desumptam nunc recitant.

v.14. Τὴν ἀπολύτρωσιν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ut in Alexandrino, sine διὰ τοῦ αἵματ☉ αὐτοῦ.

v.15. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς κθ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXIX. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 18.

nisi

nisi potius finis iste ad præcedentem Dominicæ XXVIII. lectionem pertineat.

Cap. I. Ver. 15. Πάσης τῆς κτίσεως, cum articulo.

v. 18. In Vaticano codice n. 367. juxta vulgata Græcorum Lectionaria dicitur, Τῇ δ΄. τῆς κα΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXI. post Pentecostē.* Desinit in fine ver. 23. Sed in altero Vaticano codice, & in Urbinate habetur, Τῇ γ΄. τῆς κθ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXIX. post Pentecostem.* Desinit Urbinas in fine ver. 22. sed Vaticanus terminat ver. 21. in illis verbis, τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς.

Ibid. Ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ, πρωτότοκος, pro ἀρχὴ.

v. 20. Τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς, pro ἐν.

v. 21. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ δ΄. τῆς κθ΄. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ, νυνὶ ἀποκατήλλαξεν. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXIX. Fratres, nūc reconciliavit etc.* Desinit ver. 26. in illis verbis, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν. Aliam hac die lectionem nunc Græci recitant. Vide notata ad cap. 5. 11. epistolę ad Hebræos.

v. 23. In margine, Στίχοι ν΄. *Versus L.*

v. 24. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ ε΄. τῆς κα΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXI. post Pentecostem.* Ita nunc etiam Græci; sed Vaticanus codex hanc lectionem terminare videtur in fine capitis; Græci verò eidem finem imponunt ver. 1. capitis sequentis, in illis verbis, ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν.

Ibid. Παθήμασιν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ. Mox ὅς ἐστιν ἡ Ἐκκλησία.

v. 26. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ε΄. τῆς κθ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXIX. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 3. capitis sequentis. Aliter nunc Græci, ut ad cap. 7. 1. epistolæ ad Hebræos videbimus.

v. 27. Γνωρίσαι τι τὸ πλοῦτος, ut in Alexandrino.

Cap. II. Ver. 1. In Vaticano codice num. 367. juxta vulgata Græcorum ritualia dicitur, Τῇ παρασκευῇ τῆς κα΄. ἑβδομάδος. *Lectio ferię VI. hebdomadis XXI. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 7.

v. 4. Alter Vaticanus codex & Urbinas habent, Τῇ ς΄. τῆς κθ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXIX. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 7. Discrepant Gręcorum lectionaria. Vide quæ notavimus ad cap. 7. 18. epistolæ ad Hebræos.

Ibid. Παραλογίζεται, malè pro παραλογίζηται.

v. 7. Ἐν πίστει, sine articulo, ut in Alexandrino.

v. 8. In margine, Τοῦ ἁγίου Βασιλείου

σιλείω, καὶ εἰς τὴν περιτομίω. *Lectio S. Basilii, & Circumcisionis Domini*, die, scilicet, primâ Januarii. Alii codices Vaticanæ Bibliothecæ Basilium omittunt; sed Vaticanus num. 363. dicit hanc eandem lectionem recitari etiam sabbato XXXII. post Pentecostem, quod Græcorum præsenti usui adversatur. Desinit in fine ver. 12. ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

Ibid. Ad verbum, συλαγωγῶν, habet in margine, ἀπογυμνῶν.

v. 12. Ἐκ νεκρῶν, sine articulo, ut in Alexandrino.

v. 13. In Vaticano codice vitio vetustatis deleta est adnotatio de lectione ab hoc versu incipiendâ, quam facilè supplere possumus ex vulgatis Græcorum ritualibus, ut sit, Τῇ β'. τῆς κβ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 20. Sed in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς λ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXX. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 19.

v. 13. Συνεζωποίησε ὑμᾶς σὺν αὐτῷ, ut in codice Alexandrino.

v. 14. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

v. 16. Ad verbum, νεμλωίας, habet in margine, νεομηνία, καθ' ἣν αὐξάνεται ἡ σελήνη.

v. 17. Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ, sine articulo.

v. 18. Ad verbum, θρησκείᾳ, habet in margine, σεβάσματα.

v. 20. Vaticanus cod. n. 367. juxta vulgata Græcorum lectionaria habet, Τῇ γ'. τῆς κβ'. ἑβδομάδ☉. Ἀδελφοί, εἰ ἀπεθάνετε. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXII. post Pentecostem. Fratres, si mortui estis &c.* In fine ver. 3. capitis sequentis terminatur; sed in altero Vaticano codice n. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ γ'. τῆς λ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXX. post Pentecostem*. Desinit, ut suprà.

v. 20. Εἰ ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ, sine particula οὖν, & articulo, ut in Alexandrino.

v. 23. Ad verbum, ἀφειδίᾳ, habet in margine, ἀφροντιστίᾳ.

Cap. III. Ver. 3. Ἐν Θεῷ, sine articulo.

v. 4. In margine, Κυριακῇ κθ'. *Lectio dominicæ XIX. post Pentecostem*. Ita Vaticanus codex n. 363. sed Vaticanus alter, & Urbinas addunt, καὶ Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τῶν προπατόρων. *Et dominica ante Nativitatem Christi, quæ & SS. primorum Patrum dicitur*. Ita in utrâque dominica nunc Græcis observatur. Desinit autem in fine ver. 11.

v. 5. Ad verbum, εἰδωλολατρεία,

ξεία, habet in margine, δηλεία, ut sit εἰδωλοδηλεία.

Cap.III.Ver.7. Περιπατήσατε, pro περιπατήσατε, quod error typographi est in editione Morini.

v.11. Βάρβαρος καὶ Σκύθης, cum particula καὶ.

v.12. In margine, Κυριακῇ λ΄, *Lectio dominica XXX. post Pentecostem*. Ita etiam alii Vaticanæ Bibliothecæ scripti codices; sed in Urbinate additur, καὶ σεπτεμβρίῳ α΄. ἀρχὴ τῆς ἰνδικτιῶνος. *Et prima diei mensis Septembris, quæ etiam Indictionis initium est.* Vaticanus autem n.367.habet, Κυριακῇ. λ΄. καὶ εἰς σχῆμα μοναχοῦ. *Lectio dominica XXX. & officii Monastici habitûs*. Vaticanus verò alter num.363. utramque rubricam simul cum dominica jungit, ita ut triplici officio lectio ista deserviat. Sed Græcorum lectionaria typis edita dominicæ tantùm XXX. post Pentecostem hanc lectionem adscribunt. Lectionem verò Missæ, inter cujus solemnia monasticus habitus traditur, ex epistola ad Ephesios cap.6.10. nũc mutuantur, ut ad eundem locum jam vidimus. Denique in Typico Monasterii S. Sabæ hæc lectio, unà cum aliâ lectione ex epistola I. ad Timotheum cap. 2.1. cujus tantùm mentionem faciunt Græcorum lectionaria typis edita; diei primæ mensis Septembris deputatur. Desinit in fine ver. 16.

Ibid. Σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, in singulari, ut in Alexandrino.

v.13. In margine, Στίχοι ρν΄. *Versus CL.* & ad verbum μομφὴν, habet in margine, μέμψιν, ἔχθραν.

v.15. Ad verbum, βραβευέτω, habet in margine, μεσιτευέτω, μηνυέτω.

v.17. Vaticanus cod. n.367. habet, Τῇ δ΄. τῆς κβ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 1. capitis sequentis. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ δ΄. τῆς λ΄. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXX post Pentecostem*. Terminatur in fine ver. 24. Græcorum lectionaria typis edita cum priore Vaticano codice conveniunt.

v.18. In margine, Στίχοι ρνζ΄. *Versus CLVII.* Mox ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, sine ἰδίοις, ut in Alexandrino.

v.19. Καὶ μὴ παραπικραίνεσθε, pro πικραίνεσθε.

v.20. Εὐάρεστον ἐν Κυρίῳ, sine ἐστιν.

v.24. In Vaticano codice nu. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ ε΄. τῆς λ΄. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXX. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 5. capitis seq. hôc pacto, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι

μϑμοι, εἰδότες ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι. Aliter Græcorum ritualia typis edita, ut ad cap. 10. 35. epistolæ ad Hebræos dicemus.

Cap. III. Ver. 24. Ἀπὸ Κυρίου λήψεσθε, pro ἀπολήψεσθε. In Alexandrino, λήμψεσθε.

v. 25. Ὁ δὲ ἀδικῶν κομίσεται, pro κομιεῖται.

Cap. IV. Ver. 2. In Vaticano codice n. 367. habetur, Τῇ ε΄. τ̃ κβ΄. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 9. ut in vulgatis Græcorum lectionariis.

v. 5. In altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιη΄. τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Λουκᾶ. *Lectio recitāda die XVIII. Octobris in festo S. Lucæ Apostoli*. Admonent autem omittendos esse in sequentibus versus decimum, undecimum, duodecimum; decimum tertium, decimum quintum, decimum sextum, & decimum septimum, & in fine epistolæ habet τέλ☉. Græci nunc omittunt solos versus duodecimum, & decimum tertium, & cætera omnia legunt usque ad epistolæ finem, in quo hæc lectio tam in scriptis, quàm in editis codd. terminatur.

v. 10. In Vaticano codice nu. 367. dicitur, Τῇ παρασκευῇ τῆς κβ΄. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXII. post Pentecostem*. Desinit in fine epistolæ, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v. 16. In margine, Στίχοι σ΄. *Versus CC.*

Ibid. Ad verbum, Καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας, habet in margine, τὴν πρὸς Τιμόθεον πρώτην λέγει. *Primam ad Timotheum epistolam intelligit*.

Πρὸς Κολασσαεῖς ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ, καὶ Ὀνησίμου. Στίχοι σή.
Epistola ad Colossenses missa est ab Urbe per Tychicum, & Onesimum. Versus CCVIII.

ARGUMENTUM

Prioris Epistolæ ad Thessalonicenses.

HAnc ab Athenis scribit, quum jam eos vidisset, & cum ipsis versatus fuisset; scribendæ autem epistolæ hæc fuit occa-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτης ἐπιστολῆς Παύλου.

TΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἀθηνῶν ἑωρακὼς πρότερον αὐτοὺς, καὶ διατρίψας παρ᾽ αὐτοῖς· ἡ δὲ πρόφασις τ̃ ἐπιστολῆς ἐστὶν αὕτη. Οἱ Ἀπό-

Ἀπόστολος πολλὰς θλίψεις παθὼν ἐν Βεροίᾳ, καὶ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐν Κορίνθῳ, γινώσκων τε καὶ ὅσα πέπονθεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, φοβούμενος μὴ ἀκούσαντες Θεσσαλονικεῖς, ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προειρημέναις πόλεσιν, πειρασθῶσιν ὑπὸ τοῦ πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσιν· μαθὼν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποθνήσκουσι κατώδυνοι ἐγίνοντο, ἀποστέλλει Τιμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. καὶ πρῶτον μὲν ἐπιστηρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διὰ τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον, αὐτοὺς πεπονθέναι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων· χριστιανῶν γὰρ ἴδιον τὸ θλίβεσθαι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ἔλεγεν. πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοὺς, οὕτως ὡς παρέλαβον ἀπ' αὐτοῦ, ἀναστρέφεσθαι, γράφει περὶ τῶν τελευτώντων, παραμυθούμενος αὐτοὺς, καὶ διδάσκων μὴ βαρέως φέρειν· οὐ γὰρ εἶναι τὸν θάνατον ἀπώλειαν, ἀλλ' ὁδὸν ἀναστάσεως. ἔπειτα καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἄδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες, ἀεὶ ἕτοιμοι γίνωνται, καὶ μηδενὶ προσέχωσιν ἐπαγγελλομένῳ περὶ αὐτῆς· ἔσεσθαι γάρ φησι τὴν παρουσίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους, καὶ εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάνειν τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους· ἅμα γὰρ γίνεσθαι
τὴν

occasio. Apostolus multa passus Berœæ, & Philippis civitate Macedoniæ, ac etiam Corinthi; simulq; considerans quanta etiam Thessalonicæ passus esset; veritusque ne Thessalonicenses de contumeliis, quibus in modò memoratis civitatibus affectus fuerat, certiores facti, in tentationem inducerentur ab eo, qui tentat, & scandalum paterentur; ac præterea non ignorans ab eisdem ejulatus, atque planctus super mortuis fieri; propter hæc omnia mittit ad ipsos Timotheum cum hac epistola. Et primùm quidem eos in fide confirmat, ne ob afflictiones fluctuent, asserens nil mirum esse, quòd à Judæis, qui Dominum quòque occiderant, contumelias passi fuissent, cùm Christianorum proprium sit, ut in hac vita affligantur: eosdem autem multis hortatus, ut ad eã, quam ab ipso acceperant normam, vitam dirigerent, scribit etiam de his, qui è vita excedũt, docẽs nẽ grauiter id ferãt, eosq; consolans, cùm mors hominem non perdat, sed ipsi ad resurrectionem viam faciat. Deinde etiã de temporibus ipsos docet, ut ultimam diem incertam esse scientes, semper parati sint: nec cuiquam de ea annuncianti, fidem habeant; talem enim, ait, fore Domini adventum, ut qui relinquentur, & die illa superstites erunt, nequaquam eos præveniant, qui ex mortuis excitandi sunt,
quan-

quandoquidem simul facienda sit omnium immutatio. Ad hæc ipsos exhortans, ut in moribus proficiant, & spe semper gaudeant, ac orent, semperque Domino gratias agant, adjurat etiã ipsos, ut hanc epistolam omnibus fratribus legant, atque ita demum concludit epistolam.

τὴν πάντων ἀλλαγὴν διδάσκει. πρὸς τούτοις προτρέπων αὐτοὺς βελτιοῦσθαι ἐν τοῖς ἤθεσι, προτρέπει ἀεὶ αὐτοὺς, καὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν αὐτοὺς ἀεὶ τῷ Κυρίῳ, ἐνορκίζων αὐτοὺς ἀναγνῶναι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ELENCHUS

Capitum primæ Pauli epistolæ ad Thessalonicenses.

Prima ad Thessalonicenses epistola capitum subdivisionibus caret, ideoque nullas habet numerorum notas cinnabari exaratas.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτης ἐπιστολῆς.

Οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη ἐπιστολὴ ὑποδιαιρέσεις κεφαλαίων, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἔχει διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν γεγραμμένον.

CAPITA

Pauli epistolæ I. ad Thessalonicenses.

I. Thessalonicensium laudatio ob certamina Apostolis digna, quæ subierant. *cap.* 1. 2.

II. Suum de ipsis desideriũ, gaudiumque significat, quantamq; insuper de ipsorum perfectione sollicitudinem habeat, *cap.* 2. 17.

III. Precatio ad Deum de suo ad ipsos adventu, deque eorundem profectu, atque firmitate.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτης ἐπιστολῆς Παύλου.

I. Ἔπαινος Θεσσαλονικέων ἐπὶ τοῖς ἀξίοις τῶν Ἀποστόλων ἀγῶσιν.

II. Πόθος αὐτοῦ, καὶ χαρὰ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ μέριμνα, [1] ὡς ἂν τελειωθεῖεν.

III. Εὐχὴ πρὸς Θεὸν, καὶ Χριστὸν [2] περὶ ἀφίξεως τῆς αὐτοῦ, καὶ τῆς αὐξήσεως, καὶ βεβαιώσεως Θεσσαλονικέων,

1 In Stephani editione est, ἕως ἂν τελειωθῶσιν. 2 Eadem editio, περὶ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ;

νικέων, ἕως τῆ παρουσίας Χριστοῦ.

IIII. Παραίνεσις σωφροσύνης, δικαιοσύνης, ὡς ἐπὶ κρίσει, φιλαδελφίας, ἐργασίας ἰδιοπραγμονος.

Π. Διδασκαλία περὶ τῆς τοῦ θανάτου καταλύσεως ἐπὶ ζώντων, καὶ νεκρῶν ἐν ἐπιφανείᾳ Χριστοῦ.

ΠΙ. Περὶ τοῦ αἰφνιδίως ἥξειν Χριστὸν, ὥστε δεῖν ἐξετάζεσθαι αὐτοῦ, πίστει, ἐλπίδι, ἀγάπῃ, τιμῇ, εἰρήνῃ μακροθυμίᾳ, φιλομαθίᾳ.

ΠΙΙ. Εὐχὴ περὶ ἁγιασμοῦ πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος. Στίχοι ιδ'.

tate. *cap.* 3. 11.

IV. Hortatur ad temperantiam, & justitiam, tanquam Dei judicium habituros, & ad fraternum amorem, atque ad operandum propriis manibus. *c.* 4. 2

V. Adveniente Christo, mortem in viventibus æquè ac in dudum mortuis penitus abolendam esse docet. *cap.* 4. 13.

VI. Quòd ex improviso adventurus sit Christus, ideoque oportere, ut fide, spe, charitate, honore, pace, longanimitate, & discendi amore ad ejus adventum studiosè nos præparemus. *cap.* 5. 1.

VII. Precatio ad Deum de sanctificatione spiritûs, animæ, & corporis fidelium. *ibid.* 23. Versus hujus elenchi sunt XIV.

Variæ Lectiones in epistolam I. ad Thessalonicenses.

CAp. I. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ β'. τῆς κγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXIII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 5. ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v. 2. Alter Vaticanus codex, & Urbinas habent, Τῇ ς'. τῆς λ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXX. post Pentecostem.* Desinit ver. 6. in illis verbis, καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε. Secus habent Græcorum lectionaria typis edita, ut ad cap. 11. 8. epistolæ ad Hebræos videbimus.

v. 4. Ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, cum articulo, ut in Alexandrino.

v. 5. Οὐκ ἐγενήθη ἐφ' ἡμᾶς, pro εἰς ὑμᾶς. Mox in textu, ἐν λόγῳ μόνῳ, sed suprà eadem manu corrigitur, μόνον.

v. 6. Vaticanus codex n. 367. juxta Græcorum ritualia typis edita habet, Τῇ γ'. τῆς κγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXIII. post Pentecostē.* Desinit in fine capitis. Sed alter Vaticanus codex, & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς λα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXI. post Pentecostem.* Urbinas finem clarè non indicat,

cat; sed in Vaticano codice desinit in fine capitis.

Cap. I. Ver. 6. Ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου, sine particulâ ϗ.

v.7. Τύπον πᾶσι, pro τύπους.

v.8. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, pro Κυρίου. Mox καὶ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ.

v.9. Vaticanus codex n.363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς λ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXX. post Pentecostem.* Incipit ab illis verbis, Καὶ πῶς ἐπεστρέψατε. Desinit in fine ver. 4. capitis sequentis. Discrepant vulgata Græcorum lectionaria, ut ad cap. 9. 8. epistolæ ad Hebræos videbimus.

Ibid. Εἴσοδον ἔχομεν, pro ἔχομεν, ut in Alexandrino.

v.10. Ἤγειρεν ἐκ τῶν νεκρῶν, cum articulo.

Cap. II. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. juxta Græcorum lectionaria typis edita habet, Τῇ δ'. τῆς κγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXIII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 8.

v.2. Ἀλλὰ προπαθόντες, sine ϗ, ut in Alexandrino.

v.4. In Vaticano codice num. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ δ'. τῆς λα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXI. post Pentecostem.* Desinere videtur in fine ver. 8. Sed Græci hac die aliam lectionem recitāt, ut vidimus ad cap. 1. 1. epistolæ Jacobi.

v.8. Οὕτως ὁμειρόμενοι, & ad marginem, ἐπιθυμοῦντες. Sic apud Hesychium, Ὁμείρονται, ἐπιθυμοῦσι. Mox in textu, ὅτι οὐ μόνον, sed postea deletum est ὅτι.

v.9. Vaticanus cod. nu. 367. juxta vulgata Græcorum lectionaria habet, Τῇ ε'. τῆς κγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXIII. post Pentecostem.* Terminari videtur in fine ver. 13. licèt Græci desinant in fine versûs sequentis. Sed in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τῆς λα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXI. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 14.

v.10. In margine, Στίχοι ν'. *Versus L.*

v.12. Καὶ μαρτυρώμενοι, pro μαρτυρόμενοι.

v.14. Vaticanus cod. n. 367. juxta vulgata Græcorum lectionaria habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς κγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXIII. post Pentecostē.* Desinere videtur in fine ver. 19. licèt Græci terminent in fine versûs seq. At in altero Vaticano cod. & in Urbinate dicitur, Τῇ ς'. τῆς λα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXI. post Pentecostem.* Desinit in fine capitis.

v.15. Ἐναντιουμένων, pro ἐναντίων.

v.20. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ β'. τ͂ κδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXIV. post Pentecostem*. Terminari videtur in fine versûs 7. sed Græci nunc desinunt in fine ver. seq.

Cap. III. Ver. 2. Vaticanus alter, & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς λβ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 5. Aliter nunc Græci, ut vidimus ad cap. 2. 14. epistolæ Jacobi.

v.3. Ad verbum, σαίνεσθαι, habet in margine, κινεῖσθαι, ταράσσεσθαι, σαλεύεσθαι.

v.6. Vaticanus codex n.363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς λβ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXII. post Pentecostem*. Incipit ab illis verbis, Ἔχετε μνείαν. Definit in fine ver. 11. Secus nunc Græci faciunt. Vide quæ adnotavimus ad cap. 3.1. epistolæ Jacobi.

v.8. Vaticanus alter, cui adstipulantur Græcorum ritualia typis edita, habet, Τῇ γ'. τῆς κδ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXIV. post Pentecostem*. Definit in fine capitis.

Ibid. Στήκετε, pro στήκητε.

v.9. Τῷ Κυρίῳ, pro τῷ Θεῷ.

v.11. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

Ibid. Vaticanus cod. n. 363. cum Urbinate habet, Τῇ δ'. τ͂ λβ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXII. post Pentecostem*. Definit Ver. 6. in illis verbis, πάντων τούτων. Græci hac die aliam lectionem nunc recitant ex cap. 3. 11. epistolæ Jacobi desumptam, ut suo loco adnotavimus.

v.13. Ἰησοῦ, sine Χριστοῦ, ut in Alexandrino.

Cap. IV. Ver. 1. Vaticanus codex num. 367. juxta Græcorum ritualia typis edita habet, Τῇ δ'. τ͂ κδ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXIV. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 12.

Ibid. Λοιπὸν, Ἀδελφοὶ, ἐρωτῶμεν, sine articulo, & particula, οὖν.

v.2. Ἀρέσκειν Θεῷ, καθὼς καὶ περιπατεῖτε, ἵνα περισσεύητε, ut in Alexandrino.

v.6. Καὶ διεμαρτυρόμεθα, pro διεμαρτυράμεθα.

v.7. In Vaticano cod. n.363. & in Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τ͂ λβ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 12. Sed Græci hac die aliam lectionem nunc recitant ex cap. 4. 7. epistolæ Jacobi, ut ad eundem locum diximus.

V.11. Ταῖς χερσὶν ὑμῶν, sine ἰδίαις.

v.13. In margine, Ἀρχὴ. Supple ex aliis scriptis codd. & editis Græcorum ritualibus, εἰς κοιμηθέντας, vel νεκρώσιμ☉. *Lectio reci-*

recitanda in Defunctorum missa. Definit in fine ver. 17.

Ibid. Περὶ τῶν κοιμωμένων. ut in Alexandrino, pro κεκοιμημένων.

v. 17. In Vaticano codice nu. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ ς'. τῆς λβ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXII. post Pentecostem*. Definit ver. 5. capitis sequentis, in illis verbis, υἱοὶ φωτὸς ἐςέ.

Ibid. Ἔπειτα οἱ ζῶντες ἡμεῖς, transpositio.

Ibid. Verba illa, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, addita sunt in margine manu coævâ.

v. 18. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ ε'. τῆς κδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXIV. post Pentecostem*. Terminari videtur in fine ver. 8. capitis sequentis. Sed Græci nunc desinunt in fine ver. 10.

Cap. V. Ver. 3. In margine, Στίχοι ρν'. *Versus CL.*

v. 4. In Vaticano codice num. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος. Ἀδελφοὶ οὐκ ἐςέ. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 11. refragrãtibus vulgatis Græcorum lectionariis, quæ hac die recitari jubent lectionem ex epistola I. Petri Apostoli cap. 2. 21. ut ibidem vidimus.

v. 9. Alter Vaticanus codex, habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς κδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXIII. post Pentecost.* Desinere videtur in fine ver. 13. Græci nunc istius diei lectionem ab eodem versu incipiunt, sed post ver. 13. statim subdunt ver. 24. cum seqq. usque ad epistolæ finem.

v. 11. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem*. Urbinas finem non indicat; sed in Vaticano definit ver. 15. in illis verbis, τινὶ ἀποδῷ. Græci hac die lectionem nunc recitant ex cap. 3. 10. epistolæ I. Petri Apostoli desumptam, ut ibidem vidimus.

v. 13. Ἐκ περισσοῦ διὰ τὸ ἔργον, sine ἐν ἀγάπῃ.

v. 14. In Palatino codice est tantùm, ἀρχή. In Vaticano cod. num. 363. & in Urbinate dicitur. Σαββάτῳ λβ'. *Lectio sabbati XXXII. post Pentecostem*. Definit in fine ver. 23. ut in vulgatis Græcorum ritualibus. At in altero Vaticano dicitur, Κυριακῇ τοῦ τελώνου, καὶ τοῦ φαρισαίου. *Lectio dominicæ Publicani, & Pharisæi*, ita enim Græci vocant dominicam XXXIII. post Pentecostẽ, quòd in ea recitetur parabola de Publicano, & Pharisæo, ex Lucæ cap. 18. Definit in fine ver. 23. Discrepant vulgata Græcorum lectionaria, quæ hac die

jubent

jubent recitari lectioné ex epistola II. ad Timotheũ cap. 3, 16. v. 15. In solo Vaticano codice nu. 363. dicitur, Τῇ δ'. τῆς λγ': ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem*. Incipit ab illis verbis, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε. Desinere autem videtur in fine capitis. Græci tamen hac die recitant lectionem ex cap. 4. 1. epistolæ I. Petri Apostoli. Vide etiam infrà ad cap. 1. 3. epistolæ II. ad Thessalonicenses.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς α'. ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν. Στίχοι ρϟγ'.
Epistola I. ad Thessalonicenses scripta fuit ab Athenis.
Versus autem habet CXCIII.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρας ἐπιστολῆς.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ρώμης· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Τινὲς ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἀργοὶ, καὶ ἄτακτοι, περιερχόμενοι, τοὺς ἀδελφοὺς ὑφήρπαζον, ὡς ἤδη τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἐνστάσης. ἠπάτων δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὡς τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀκούσαντες. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος γράφει τὴν ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν αὐξάνουσαν, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐκαυχᾶτο, τὰς θλίψεις γενναίως ὑποφέρουσιν διὰ τὸν Χριστόν· παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς, ὡς [1] ἑτοίμης ἐκδικίας παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν αὐτοὺς ἀδικούντων. ἔπειτα περὶ τῆς ... πα-

ARGUMENTUM

Epistolæ II. ad Thessalonicenses.

Hanc ab Urbe mittit; ejus autem scribendę hęc fuit occasio. Thessalonicenses nonnulli inordinati, atque otiosi, circumeuntes, seducebant fratres, quasi jam immineret Domini adventus. Eos autem decipiebant, tanquam id Apostolus manifestasset, & spiritu didicissent. His itaque intellectis, ad eosdem epistolam scribit Apostolus. Et primùm quidem eos commendat, quòd ipsorum fides quotidie cresceret, deque ipsis adversa propter Christum viriliter ferentibus gloriatur; eosdem insuper consolatur, tanquam ultio divina adversùs illos non defutura esset, à quibus injuriâ affecti fuerant. Deinde de

1 Stephani editio, ἑτοίμως.

de Salvatoris adventu verba faciens, ipsos monet, ut nemini credant, neque turbentur, sive per spiritum id manifestatum fuisse diceretur, sive tanquam ipsemet de eodem adventu scripsisset. Monet etiam, ut nullo pacto censeant adventum illum adesse, cùm id evenire non possit, nisi defectio priùs facta fuerit, & post hanc Antichristus perditionis filius advenerit, id quod non sine signis, & mendacibus, secundùm Satanæ operationem, prodigiis, futurum esse significat. Deinde eosdem hortatus, ut stent viriliter, & traditiones custodiant, quas ab ipso acceperant, præcipit ut nullam cum inordinatis communionem habeant, quin potiùs illos ejiciant; nam hujuscemodi homines curiosos, ac deceptores esse demonstrat; & in universū monet, ejiciendos extra fidelium cœtum illos esse, qui suis sermonibus non obtemperarent. Denique pacem eisdem precatus, concludit epistolam, propriâ manu salutationem adjungens, quam in unâquaque epistolâ suâ signum esse declarat.

παρουσίας τοῦ Σωτῆρος διδάσκει μηδενὶ αὐτοὺς πείθεσθαι, μηδὲ θροεῖσθαι αὐτούς, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε ὡς αὐτοῦ γράψαντος, μηδὲ ὅλως νομίζειν ἤδη παρεῖναι αὐτήν· μὴ γὰρ πρότερον ἔσεσθαι αὐτήν, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρῶτον ἔλθῃ, καὶ μετὰ ταύτην ὁ Ἀντίχριστος ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν ἐν σημείοις, καὶ τέρασι ψευδοῦς, κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, ἔσεσθαι σημαίνει· εἶτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως, καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει μηδεμίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ καὶ ἀποβάλλειν αὐτούς· εἶναι γὰρ καὶ περιέργους, καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιούτους. καὶ καθόλου δὲ παρήγγειλεν τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀποσυνάγωγον γίνεσθαι. καὶ λοιπὸν ἐπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, τελειοῖ τὴν ἐπιστολὴν, τὸν ἀσπασμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ γράψας, ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης ἐπιστολῆς δεδήλωκεν.

ELENCHUS

Capitum secundæ ad Thessalonicenses epistolæ, quorum nonnulla particulares subdivisiones habent rubris numerorum notis designatas.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρας ἐπιστολῆς, ἐχόντων τινῶν καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις, τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως.

ELEN-

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρας ἐπιστολῆς Παύλου.

I. ΕΥχαριστία ὑπὲρ τῆς τῶν Θεσσαλονικέων πίστεως, καὶ ἀγάπης, καὶ ὑπομονῆς, ἐπὶ τιμῇ αὐτῶν, καὶ κολάσει τῶν θλιβόντων· καὶ εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως αὐτῶν ἐνδόξου [1] ἐπὶ δόξῃ Χριστοῦ.

II. Περὶ τέλους, [2] ὅτι μετὰ Ἀντίχριστον τὸν πεμπόμενον ἐπὶ ἐλέγχῳ Ἰουδαίων τῶν ἀπιστησάντων Χριστῷ.

III. Εὐχαριστία [3] τῆς κλήσεως.

α΄. Ἐν ᾧ προτροπὴ ἐπὶ ὑπομονῇ.

β΄. Εὐχὴ πρὸς Θεὸν, καὶ Χριστὸν περὶ στηριγμοῦ αὐτῶν.

IIII. Παράκλησις εὐχῆς ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἔργου.

α΄. Ἐν ᾧ εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν εἰς ἀγάπην Θεοῦ.

II. Προτροπὴ ἐργασίας, καὶ παραιτήσεως τῶν ἀργῶν, καὶ περιέργων.

III. Εὐχὴ περὶ εἰρήνης τῆς παρὰ Θεοῦ. Στίχοι ιε΄.

CAPITA

Pauli epistolæ II. ad Thessalonicenses.

I. DE Thessalonicensium fide, charitate, ac patientia gratias Deo agit, ob eorundem honorem, & futuram persecutorum punitionem. Item Deum precatur pro ipsorū gloriosa perfectione ad Christi gloriā. *c.*1.3.*Palat.& alius cod.v.*2.

II. De mundi fine, quòd, scilicet, eventurus sit post Antichristum missum ad Judæorum redargutionem, qui in Christum non crediderunt. *cap.*2.1.

III. Gratiarum actio de vocatione Thessalonicensium. *cap.*2.13.

I. In quo eosdem hortatur ad perseverantiam. *ibid.*15.

II. Deum, & Christum pro eorundem firmitate precatur. *ibid.*16.

IV. Rogat, ut pro ipso, & pro Evangelii opere precentur Deum. *cap.*3.1.

I. In quo pro eisdem orat, ut charitatem in Deum consequantur. *ibid.* 5. *Palatinus ibid.* 3.

V. Hortatur ad manuum laborem, & ad otiosos, atque curiosos evitandos. *ibid.* 6.

VI. Precatio pro pace obtinendâ, quæ à Deo est. *ibid.*16.

Versus hujus elenchi sunt XV.

Va-

1 Ita in quatuor Vaticanæ Bibliothecæ codicibus. In Regio-Alexandrino est, ἐνδόξου ἐπὶ δοχῇ Χριστοῦ. Codex Urbinas habet, ἐνδόξου ἐπὶ δόξῃ; Stephanus verò legit. αὐτῶν ἐν δόξῃ Χριστοῦ.

2 Malè in Regio-Alexandrino est, ὅτι.

3 Oecumenius, διὰ τῆς κλήσεως. Stephanus, ὑπὲρ τῆς κλήσεως.

Variæ Lectiones in Epistolam II. ad Thessalonicenses.

CAp. I. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ β'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXV. post Pentecostem.* Desinere videtur in fine ver. 9. sed Græcis nunc in fine versûs seq. terminatur, ad quem versum, post illa verba, ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, codex quòque Regio-Alexandrinus habet τέλος. Præterea in Palatino codice, non interruptâ lectionum serie, per totam hanc epistolã nulla lectio designatur.

v.2. Alter Vaticanus codex habet, Τῇ ε'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXIII.* Desinit ver. 5. in illis verbis, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Discrepant codex Urbinas, & Græcorum lectionaria typis edita. Vide infrà ad ver. 6. hujus capitis.

v.3. Codex Urbinas habet, Τῇ δ'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem.* Desinit ver. 5. in illis verbis, βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Aliter Vaticanus codex n. 363. & vulgata Græcorũ lectionaria, ut suprà vidimus ad cap. 5. 15. epistolæ I. ad Thessalonicenses.

v.5. Ad verbum ἔνδειγμα, habet in margine, ἐπίδειξιν.

v.6. In codice Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem.* Desinit in fine capitis. In Vaticano codice n. 363. hæc lectio incipit à ver. 2. hujus capitis. Græcorum verò lectionaria typis edita huic diei aliam lectionem deputant ex epistola I. Petri cap. 4. 12. ut ibidem vidimus.

v.8. Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, sine Χριστοῦ.

v.9. Ad verbum, δίκην τίσουσιν, habet in margine, τιμωρίαν δώσουσι.

v.10. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ γ'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXV. post Pentecostem.* Incipit ab illis verbis, τὸ μαρτύριον ὑμῶν &c. Desinere videtur in fine capitis; sed Græci nunc terminant in fine ver. 2. capitis sequentis.

Ibid. Ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύσασιν, pro πιστεύουσιν, ut in Alexandr.

Ibid. Προσευξόμεθα, pro προσευχόμεθα.

v.11. In solo Urbinate codice dicitur, Τῇ ς'. τῆς λγ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXIII. post Pentecostẽ.* Incipit, προσευχόμεθα πάντοτε &c. Desinit in fine ver. 12. capitis sequentis. Aliter nunc

Græ-

Græci, qui hac die recitant lectionem ex epistola II. Petri cap. 1. 1. ut ad eundem locum adnotavimus. Vide etiam infrà ad ver. 13. capitis sequentis.

v. 12. Τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, sine ὑμῶν.

Cap. II. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ δ'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXV. post Pentecostem.* In fine ver. 12. terminatur, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

Ibid. Ad verbum, ἐρωτῶμεν, habet in margine, ἀξιοῦμεν.

v. 2. Ad verbum, θροεῖσθαι, habet in margine, παραταράττεσθαι, θορυβεῖσθαι.

v. 4. Ad verbum, ὑπεραιρόμενος, habet in margine, πάνυ ὑπεραιρόμενον.

v. 9. In margine, Στίχοι ν'. *Versus L.*

v. 13. Vaticanus cod. n. 367. juxta vulgata Græcorum lectionaria habet, Τῇ ε'. τῆς κε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 5. capitis sequentis. Ad hunc etiam versum alter Vaticanus codex habet, ἀρχὴ, quo utique verbo indicatur hinc incipere lectionem feriæ VI. hebdomadis XXXIII. post Pentecostem, de qua suprà egimus ad ver. 11. capitis antecedentis. Definit in fine ver. 2. capitis sequentis.

v. 15. In eodem Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς λδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 5. capitis sequentis, discrepantibus vulgatis Græcorum ritualibus, ut vidimus ad cap. 1. 20. epistolæ II. Petri Apostoli.

Ibid. Στήκετε, κρατεῖτε, sine δέ.

v. 16. Κύριος ἡμῶν, καὶ Θεὸς, Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ πατὴρ ἡμῶν.

Cap. III. Ver. 3. In Vaticano codice num. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ γ'. τῆς λδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXIV. post Pentecostē.* Definit in fine ver. 9. capitis sequentis. Aliter nunc Græci. Vide notata ad cap. 2. 9. epistolæ II. Petri Apostoli.

v. 5. Εἰς τὴν ὑπακοὴν, cum articulo, ut in Alexandrino.

v. 6. In Vaticano codice num. 367. habetur, Τῇ παρασκευῇ τῆς κε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXV. post Pentecostem.* Definit in fine epistolæ, uti nunc etiam Græcis mos est.

v. 8. Ἀγωνιζόμενοι, pro ἐργαζόμενοι.

v. 10. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ δ'. τῆς λδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Definit in fine epistolæ, refragrantibus Græcorum ritualibus, quæ huic diei lectionem

nem deputant ex epistola II. Petri Apostoli cap. 3. 1.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς β΄. ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν,
Στίχων ρϛ΄.

Epistola ad Thessalonicenses II. scripta est ab Athenis,
Versus habet CVI.

ARGUMENTUM

[1] *Epistolæ ad Hebræos.*

HAnc ab Italia mittit; scribendę autem epistolę hęc fuit occasio. Quoniam Judæi legis umbræ mordicus adhærebant, propterea Apostolus Paulus, quum in doctorē Gentium electus, & ad easdem missus, prædicaret Evangelium, ubi universis gentibus scripsisset; Hebręis quòque, qui ex circuncisione crediderant, demonstrativam hanc epistolam deinceps scribit, quâ Christum venisse, & umbram legis cessasse declarat. Et primùm quidem ostendit propterea missos fuisse Prophetas, ut Salvatorem priùs annuntiarent, & postea Salvator ipse ad nos veniret. Præterea Christum quidem ipsum Dei filium esse, per quem omnia facta sunt, Prophetas verò Christi servos, ejusdemque adventûs nuncios esse demonstrat; cumque Dei filium oportuisse, ait, homi-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

[1] Τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς Παύλου.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἰταλίας· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ἐνίσταντο τῷ νόμῳ, καὶ ταῖς σκιαῖς, διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διδάσκαλος ἐθνῶν γενόμενος, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἀποσταλεὶς, κηρύττει τὸ εὐαγγέλιον, γράψας τε πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, γράφει λοιπὸν, καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύσασιν Ἑβραίοις ἀποδεικτικὴν ταύτην τὴν ἐπιστολὴν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τοῦ πεπαῦσθαι τὴν σκιὰν τοῦ νόμου. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδείκνυσιν τοὺς Προφήτας διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, ἵνα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπαγγείλωσιν, καὶ μετ᾽ αὐτοὺς αὐτὸς ἔλθῃ, δούλους τε εἶναι τοὺς Προφήτας, καὶ μηνυτὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας· αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν υἱὸν εἶναι

τοῦ

1 Hæc epistola subjungitur etiam epistolæ II. ad Thessalonicenses in Cryptoferratensi codice, in Vaticano signato n. 367. & in altero vetustissimo Vaticano codice ad cujus fidem vulgata olim Romæ est græca LXX. Interpretum editio, vide plura in Præfatione nostra.

τοῦ Θεοῦ, δι᾽ οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ὅτι τοῦτον τὸν Υἱὸν ἔδει ἄνθρωπον γενέσθαι, ἵνα διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ θυσίας καταργήσει τὸν θάνατον· οὐ γὰρ δι᾽ αἵματος μόσχου, ἢ τράγου, ἀλλὰ δι᾽ αἵματος Χριστοῦ ἔσεσθαι τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις. ἀποδείκνυσι δὲ, ὅτι ὁ νόμος οὐδένα ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκιὰν εἶχεν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ λαὸς, ἀλλὰ κοινὴ πᾶσιν ἡμῖν [1] ἀπολείπεται ἡ ἡμέρα τῆς καταπαύσεως. πάλιν δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ ἀρχιερατικὴ λειτουργία μετετέθη ἀπὸ Ααρὼν εἰς τὸν Χριστὸν, οὗ τύπος ἦν ὁ Μελχισεδὲκ, οὐκ ὢν ἐκ τοῦ Λευΐ· πίστει τε δεδικαιῶσθαι τοὺς Πατέρας σημαίνει, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. εἶτα πάλιν εἰς τὰ ἤθη προτρεψάμενος καὶ τούτους, καὶ ἀποδεξάμενος αὐτῶν τὴν διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομονὴν, καὶ πείσας τιμᾶν τοὺς πρεσβυτέρους, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Ἡ δὲ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ δοκεῖ μὲν οὐκ εἶναι Παύλου διά τε τὸν χαρακτῆρα, καὶ τὸ μὴ προγράφειν, ὡς [2] ἐν ἁπάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ τὸ λέγειν, πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας, ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι [3] περὶ τοῦ Κυ-

hominem fieri, ut per hostiam corporis sui deleret mortem. Neque enim per sanguinem vituli, aut hirci, sed per Christi sanguinem futura erat hominibus salus. Ostendit etiam neminem per legem evasisse perfectum; sed in ipsâ futurorum tãtùm bonorum umbram fuisse; nec requievisse Populum Judaicum, sed communiter omnibus nobis reservatum fuisse diem quietis. Demonstrat insuper sacerdotale ministerium ab Aaron translatum fuisse in Christum, cujus typus erat Melchisedech, qui non descenderat ex Levi. Ex fide quoque, & non ex legis operibus justificatos fuisse Patres significat. Deindè ubi hos etiã ad bonos mores hortatus est, ac ipsorum propter Christum tolerãtiam commendavit, suasitque ut seniores debito honore prosequerentur, tum demum concludit epistolam.

Porrò epistola ad Hebræos videtur quidem non esse Pauli, tum propter scribendi formam; tum quòd suum non præfixerit nomen, quemadmodum in cæteris omnibus epistolis; tùm etiam quod dicat, *Quomodo nos effugiemus*; Hebr. 2. 3.

1 Oecumenius, ἀπολέλειπται.
2 Ita etiam Vaticanus cod. num. 367. Alter Vaticanus, ἐν ταῖς ἄλλαις. Codex Urbinas, Palatinus, & apud Oecumenium, ἐν ἁπάσαις ταῖς ἄλλαις. Cryptoferratensis, & apud Stephanum, ἐν ἁπάσαις γε ἄλλαις ταῖς ἐπιστολαῖς.

3 Vulgata Græci textûs editio, διὰ τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων. Ita etiam Vaticanus codex nu. 367. sed quatuor alii Vaticanæ Bibliothecæ codices habent, ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν ἀκουσάντων, quorum lectionem secuti sumus, licèt in Regio-Alexandrino sit, ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων.

giemus, si tantam neglexerimus salutem? quæ cùm initium accepisset enarrari à Domino, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis & portentis. At verò manifesta est causa, cur scribendi forma mutata fuerit. Nam ad Hebræos, patriâ ipsorum linguâ primùm, scripta, in alium deinceps sermonem à Luca, ut quidam sentiunt, vel, ut plerisque videtur, à Clemente, ad cujus stylū quàm proximè accedit, translata fuisse dicitur. Præterea minimè decebat ut nomen suum epistolæ præfigeret. Si quidem Paulus Gentium Apostolus erat, non Judæorum; societatis namque dextras dederat Petro, cæterisque Apostolis, ut ipse cum Barnaba in Gentes, Petrus verò cum reliquis, in eos, qui ex circūcisione erant, Apostolatu fungeretur. Quoniam autem commune omnibus erat prædicandi munus, & Judæi discessionem à lege Paulum docere intellexerant, meritò idem Paulus ad Hebræos scribit epistolam, ut

Κυρίου, διὰ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις τε, καὶ τέρασι; τοῦ μὲν οὖν ἠλλάχθαι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστολῆς φανερὰ ἡ αἰτία· πρὸς γὰρ Ἑβραίους τῇ σφῶν διαλέκτῳ γραφεῖσα, ὕστερον μεθερμηνευθῆναι λέγεται, ὡς μέν τινες ὑπὸ Λουκᾶ, ὡς δὲ οἱ πολλοὶ ὑπὸ Κλήμεντος, [1] τοῦ γὰρ καὶ σώζει τὸν χαρακτῆρα. τοῦ δὲ μὴ προγράφειν τὴν ἐπιστολὴν, αἴτιον ἡ ἀκολουθία· Απόστολος γὰρ ἐθνῶν ὑπῆρχεν ὁ Παῦλος, ἀλλ᾽ οὐχὶ Ιουδαίων, ἐπεὶ δεξιὰς ἔδωκε τῷ Πέτρῳ, καὶ τοῖς Αποστόλοις κοινωνίας, ἵνα αὐτὸς μὲν σὺν Βαρνάβᾳ εἰς τὰ ἔθνη, οἱ δὲ περὶ τὸν Πέτρον εἰς τὴν περιτομήν· ἐπειδὴ δὲ κοινωνία τὸ κήρυγμα, καὶ κατηχηθέντες ὑπῆρχον οἱ ἐξ Ιουδαίων, ὡς ἀποστασίαν διδάσκει Παῦλος, εἰκότως τοῦ γνωρίσαι χάριν τὴν συμφωνίαν, Ἑβραίοις ἐπιστέλλει· γράφοντα δὲ πρὸς τούτους, προγράφειν Απόστολον οὐ θέμις. μαρτυρεῖται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς ἡ ἐπιστολὴ ὑπάρχουσα Παύλου, τῷ γράφειν, ὅτι καὶ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε. Ἐκ ἐκ τοῦ λέγειν, περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν. [2] Ἐκ

ostendat se cum cæteris Apostolis in prædicandâ fide convenire: quum autem ad eos scriberet, consentaneum utique non erat, ut se initio Apostolum diceret. Præterea hanc epistolam Pauli opus esse, ex eo etiam in sequentibus evincitur, quod in hæc verba
Hebr. 10. 34. scribat, *De vinculis etiam meis mecum doluistis*; & ex eo, quod ait,

Ampliùs

1 Ita etiam legitur in Vaticano codice nu. 367. & in Urbinate; in aliis verò codicibus, & apud Stephanum est, τούτου γὰρ.

2 Quæ sequuntur usque ad illa verba, πολλὰ δὲ ἢ ἄλλα, desunt in codice Urbinate.

ἐκ τοῦ λέγειν, [1] γιγνώσκετε τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, μεθ' οὗ ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. οὐδεὶς γὰρ ἄν, οἶμαι, ἀπέλυσεν εἰς διακονίαν Τιμόθεον, εἰ μὴ Παῦλος, καὶ τοῦτον τάχιον προσδοκῶν, τὴν ἰδίαν αὐτοῖς, ὡς ἔθος πολλαχοῦ, σὺν αὐτῷ παρουσίαν ἐπαγγέλλεται. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα γνωρίζουσιν ἡμῖν αὐτοῦ τυγχάνειν τὴν ἐπιστολήν, ὡς καὶ ἡ ἀνάγνωσις αὐτὴ προϊοῦσα [2] διδάξει.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Εβραίους ἐπιστολῆς Παύλου, ἐχόντων τινῶν, καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Εβραίους ἐπιστολῆς Παύλου κβ'.

I. ΘΕολογία Χριστοῦ ἐν δόξῃ Πατρὸς, καὶ ἐξουσίᾳ τῶν πάντων, μετὰ τῆς καθάρσεως τῶν ἐπὶ γῆς, ἀφ' ἧς ἀνέβη εἰς τὴν ἐπουράνιον δόξαν.

II. Ὅτι οὐ λειτουργικὴ ἡ δόξα Χριστοῦ, ἀλλὰ θεϊκὴ, καὶ ποιητικὴ, διὸ

Ampliùs orate, quò celeriùs reſtituar vobis; & ex hiſce aliis ejuſdem verbis, *Noſtis fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum, cum quo, ſi celeriùs venerit, videbo vos*; nemo enim præter Paulum, ut opinor, Timotheum ad fidei miniſterium dimiſerat; & hunc brevi expectans, ſe unà cum eodem ad ipſos venturum pollicetur, id quod ſæpe in ſuis epiſtolis facere ſolet. Sunt & alia multa, quę hanc epiſtolam Pauli eſſe nos docent, ut ex ejuſdem epiſtolæ progreſſu legentibus patebit. Hebr. 13.19. Ibid. 23.

ELENCHUS

Capitum epiſtolæ Pauli ad Hebræos, quorum nonnulla particulares ſubdiviſiones habent rubris numerorum notis deſignatas.

CAPITA

Epiſtolæ Pauli ad Hebræos num. XXII.

I. DOctrina de Chriſto, cui data eſt Patris gloria, omniumque rerum dominatio, cum poteſtate peccata expiandi, quæ perpetrantur in terris, unde in cæleſtem gloriam aſcendit.

II. Quòd Chriſti gloria non eadem ſit, ac miniſtrorum; ſed divi-

1 Vulgata Græci textûs editio cum duobus Vaticanis codd. & Cryptoferratenſi habet, γινώσκετε.

2 Vaticanus cod. n.363, & Palatinus, διδάξει, Cryptof. post διδάξει habet, στίχοι κθ'. *Verſus hujus argumenti ſunt XXIX.*

divinitate, & cuncta faciendi virtute polleat, ideoque in futuro seculo sit, non in præsenti, in quo ministri suum munus implent. *cap.*1.5. *Crypt.cap.*1.6.

III. Quòd Christus humanam carnem cum nostris affectibus, passionibusque, ad nostri similitudinem susceperit, ut homines, sibi conciliando, à morte liberaret: *cap.*2.9.*Pal.c.*2.15.

IV. Non æquè credendum esse Christo, ac Moysi crediderunt; sed eò magis, quò Deus hominem antecellit. *cap.*3.1.

1. In quo timendum esse, ait, ne antiquorum Hebræorum instar, in peccatum labantur. *Fortè ibid. ver.*12.

V. Hortatur, ut conentur in requiem ingredi, quæ ipsis præmonstrata est. *cap.*4.1.

VI. De judicii terrore, quod redditurum est Verbum, quod est per omnia, & de utilitate sacerdotalis gratiæ apud eum, qui æquè ac nos obnoxius est humanæ naturæ infirmitatibus. *ibid.*11.

διὸ οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοὶ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μελλούσης οἰκουμένης.

III. Ὅτι ἐσαρκώθη κατὰ διάθεσιν, καὶ συμπάθειαν, καὶ οἰκειότητα, τὴν πρὸς ἡμᾶς, ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνθρώπων, τῇ ἐκ θανάτου, ἐπὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως.

IIII. Ὅτι οὐ πιστευτέον Χριστῷ, ὡς Μωϋσῇ ἐπίστευσαν· καθ' ὑπεροχὴν δὲ τὴν Θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον.

α'. Ἐν ᾧ ὅτι φοβητέον τὴν πάλαι τὴν ἔκπτωσιν.

Π. Προτροπὴ σπουδάσαι εἰς τὴν προδηλουμένην κατάπαυσιν.

ΠΙ. Τὸ φοβερὸν τῆς κρίσεως παρὰ τῷ λόγῳ, τῷ διὰ πάντων, καὶ τὸ χρηστὸν τῆς χάριτος τῆς ἱερατικῆς παρὰ τῷ ὁμοιοπαθήσαντι ἡμῖν ἀνθρωπίνως.

ΠΙΙ. Ἐπιτίμησις [1] ὡς ἔτι δεομένοις εἰσαγωγῆς.

α'. Ἐν ᾧ προτροπὴ εἰς ἐπίδοσιν, ὡς οὐκ οὔσης ἀρχῆς δευτέρας.

β'. Παράκλησις σὺν ἐπαίνῳ.

ΠΙΙΙ. Ὅτι βεβαία ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα σὺν ὅρκῳ.

ΠΙΙΙΙ.

VII. Hebræos increpat, [1] quòd adhuc primis quodammodo fidei rudimentis opus haberent. *cap.*5.11. *ab illis verbis, Quoniam imbecilles. Cryptof. & Palat. incipiunt initio versus.*

1. In quo hortatur, ut in suscepta fide proficiant, ut pote quod iterum eidem initiari non concedatur. *cap.*6.1.

11. Hebræos unà cum eorum laude consolatur. *ibid.ver.*9.

VIII. Certam esse ostendit Dei promissionem, præsertim si juramento muniatur. *ibid.ver.*13.

IX. De

1 Apud Oecumenium est, ἐπιτίμησις τοῖς δεομένοις. Palatinus, ὡς ἔτι δεομένοις.

ΠΙΙΙΙ. Περὶ Μελχισεδὲκ, τοῦ εἰς Χριστὸν τύπου κατὰ τὸ ὄνομα, καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ἱερωσύνην.

α'. Ἐν ᾧ ὅτι καὶ τοῦ Ἀβραὰμ προετιμήθη.

Δ. Ὅτι [1] παύεται ἡ τοῦ Ἀαρὼν ἱερωσύνη, ἡ ἐπὶ γῆς οὖσα· ἵσταται δὲ ἡ οὐράνιος ἡ Χριστοῦ, ἐξ ἑτέρου γένους, οὐ κατὰ σάρκα, οὐδὲ διὰ νόμου [2] σαρκίνου.

ΔΙ. Ὑπεροχὴ τῆς δευτέρας διαθήκης παρὰ τὴν προτέραν ἐν ἱλασμοῦ, καὶ ἁγιασμοῦ.

ΔΙΙ. Περὶ τοῦ αἵματος Χριστοῦ, ἐν ᾧ ἡ νέα διαθήκη, ὅτι τοῦτο ἀληθὲς καθάρσιον εἰς ἀεὶ, οὐ τὰ ἐν αἵμασι ζώων τοῖς πολλάκις προσαγομένοις.

ΔΙΙΙ. Μαρτυρίαι περὶ τῆς μόνης καθάρσεως, καὶ προσαγωγῆς πρὸς Θεόν.

α'. [3] Ἐν αἷς προτροπὴ τῆς ἐν πίστει προόδου.

ΔΙΙΙΙ. Προτροπὴ ἀρετῆς κατὰ φόβον τῆς ἐγγιζούσης κρίσεως.

ΔΠ Περὶ τοῦ καλὴν ἀρχὴν εἰς καλὸν τέλος [4] προσαγαγεῖν.

ΔΠΙ.

IX. De Melchisedec, qui Christi figurā gessit, tam secundùm nominis significationem, & civitatem, cujus rex erat, quàm secundùm vitæ institutum, atque sacerdotium. *cap.* 7. 1.

1. In quo eundem quòque Abrahamo prælatum fuisse ait. *cap.* 7. 4.

X. Quòd [1] cessare debet Aaron sacerdotium, cùm terrenum sit, firmum autem permanet longè diversū cœleste Christi sacerdotium, quod nō est secundùm carnem, neque per legem carnalem. *cap.* 7. 11.

XI. Novum testamentum veteri longè excellentius esse propter propitiationem, & sanctimoniam. *cap.* 8. 7.

XII. De sanguine Christi, in quo conditum est novum testamentum, qui nos revera puros efficit; non verò sacrificia, quæ per animalium sanguinem frequenter offerebantur. *c.* 9. 11.

XIII. Testimonia de unica peccatorum expiatione, & accessu ad Deum. *cap.* 10. 5.

1. In quo hortatur, ut proficiant in fide. *ibid.* 19.

XIV. Exhortatio ad virtutem ex timore futuri judicii. *ibid.* 24. *Palatinus ver.* 26.

XV. De his, quæ benè inchoata sunt, ad felicem exitum perducendis. *ibid.* 32. *Cryptoferratensis ver.* 28.

XVI. De

1 Palatinus, Cryptoferratensis, Urbinas, & Vaticanus num. 367. παύσεται. Stephanus habet, παύεται. Mox ἐνίσταται, ut in Palatino.

2 Stephanus habet, σαρκικοῦ.

3 Stephanus habet, ἐν ᾧ.

4 Palatinus, & Vaticanus cod. num. 367. προάγειν.

XVI. De fide, quæ veteres quòque glorificavit. *cap.*11.1.

ΔΠΙ. Περὶ πίστεως, τῆς καὶ τοὺς παλαιοὺς δοξασαίσης.

XVII. De patientia ex imitatione Christi. *cap.*12.1.

ΔΠΙΙ. Περὶ ὑπομονῆς ἐν ἀκολουθήσει Χριστοῦ.

XVIII. Quòd prudenter nos gerere debeamus, dum resipiscendi facultas datur, ne eam instar Esau prætermittamus, qui postmodum pœnitentiæ locum non invenit. *ibid.* 11. *Cryptof.v.* 12. *Palatinus v.* 14.

ΔΠΙΙΙ. Περὶ σωφροσύνης ἕως καιρὸς κατορθώσεως, μὴ ἀποτύχωμεν αὐτῆς, ὡς Ἡσαῦ, μὴ εὑρὼν τόπον μετανοίας.

XIX. Quòd magis timenda sint futura supplicia, quàm quæ sub Moyse infligebantur, quòdque de præsentibus soliciti magis esse debeamus. *ibid.* 18.

ΔΠΙΙΙΙ. Ὅτι φοβερώτερα τῶν ἐπὶ Μωϋσέως τὰ μέλλοντα, καὶ πλείονος ἄξια σπουδῆς τὰ νῦν.

XX. De fraterno amore, ac hospitalitate. *cap.*13.1.

ΔΔ. Περὶ φιλαδελφίας, καὶ φιλοξενίας.

I. In quo de temperantia. *ibid.v.*4.

α'. Ἐν ᾧ περὶ σωφροσύνης.

II. De animo suâ sorte contento. *ibid.v.*5.

β'. Περὶ αὐταρκείας.

III. De patrum imitatione. *ibid.v.*7.

γ'. Περὶ μιμήσεως πατέρων.

XXI. Quòd juxta legem carnaliter vitam degere non debeamus; sed spiritualiter secundùm Christum cum virtute. *cap.*1.39.

ΔΔΙ. Περὶ τοῦ μὴ σωματικῶς ζῆν κατὰ νόμον, ἀλλὰ πνευματικῶς κατὰ Χριστὸν ἐν ἀρετῇ.

XXII. Deum precatur, ut ad virtutem instituantur, & rectè gubernentur. *ibid.*20. Versus hujus elenchi sunt LXXII.

ΔΔΙΙ. Εὐχὴ πρὸς Θεὸν περὶ τῆς εἰς ἀρετὴν ἀγωγῆς, καὶ οἰκονομίας. [1] Στίχοι οβ'.

1 Codex Cryptoferratensis, στίχοι ξζ'.

Variæ lectiones in Epistolam ad Hebræos.

CAp.I.Ver.1. Omnes Vaticanæ Biblioth. codd. habent, Σαββάτῳ α'. τῶν νηστειῶν. Τὸ αὐτὸ λέγεται, καὶ εἰς τὴν παραμονὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. *Lectio sabbati I. Jejuniorum*, hoc est, Quadragesimæ. *Eadem quoque in vigilia Nativitatis Domini recitatur*. In Vaticano cod. n. 367. finis clarè non designatur; sed

alii

alii codices, juxta vulgata Græcorum lectionaria, utriusque diei lectionem terminant in fine ver. 12. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος.

Cap. I. Ver. 1. Ad verbum, πολυμερῶς, habet in margine, διὰ πλειόνων, πολυειδῶς, ποικίλως.

Ibid. Πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς Προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν.

v. 3. Ad verbum, ἀπαύγασμα, habet in margine, ἀκτῖνα, ὁμοίωσις. Mox ad verbum, φέρων τε, habet pariter in margine, διοικῶν, κυβερνῶν, οἰκονομῶν.

Ibid. Verba δι' ἑαυτοῦ, addita sunt in margine manu coævâ; desunt tamen in Alexandrino.

Ibid. Τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιησάμενος, transpositio.

v. 4. Ad verbum, κρείττων, habet in margine, ὑψηλότερον.

v. 10. In margine, Κυριακῇ τῆς β'. ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν. *Lectio dominica hebdomadis II. Jejuniorum*, hoc est, Quadragesimæ. Definit in fine ver. 3. capitis sequentis, ut in omnibus Vaticanæ Bibliothecæ scriptis codicibus, & in editis Græcorum ritualibus.

Cap. II. Ver. 2. In margine, Ἀρχὴ, ut in Palatino codice. In Vaticano autem codice num. 367. dicitur, Μηνὶ Νοεμβρίῳ η'. εἰς τὴν σύναξιν τῶν ἀσωμάτων. *Lectio recitanda die VIII. Mensis Novembris in festo cunctorum SS. Angelorum.* In Urbinate codice dicitur, Μηνὶ σεπτεμβρίῳ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ τοῦ Χωνιάτου. *Lectio recitanda mense septembris in festo Principis militiæ cælestis Michaëlis apud Chonas.* Ita autem vocat festum die 7. mensis Septembris celebrari solitum in memoriam miraculi apud Colossensem urbem, alio nomine Chonæ nuncupatam, ut ex vulgatis Græcorum lectionariis apparet. Utrumque festum simul jungitur in Vaticano codice nu. 363. Definit autem hæc lectio tam in scriptis codd. quàm in editis Græcorum ritualibus in fine ver. 10.

v. 3. Διὰ τοῦ Κυρίου λαλεῖσθαι, transpositio.

v. 8. In margine, Στίχοι ν'. *Versus L.*

v. 11. In margine, Ἀρχὴ. Ita etiam in Palatino codice; sed Vaticanus nu. 367. habet, Τῇ ἐπαύριον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου. *Lectio recitanda die, quæ festum Christi nativitatis proximè sequitur, & in alio festo Annuntiationis Deiparæ.* In altero autem Vaticano codice habetur, Μηνὶ δεκεμβρίῳ κϛ'. τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ τῇ ἁγίᾳ παρασκευῇ ὥρα ϛ'. *Lectio recitanda die 26. Decembris in festo Sanctissimæ Deiparæ, & feria VI. majoris hebdomadæ ad*

ad sextam. Urbinas verò solius festi Annuntiationis,& feriæ VI. majoris hebdomadis mētionem facit. Græci in tribus istis festivitatibus hanc lectionem nunc recitant, quæ in fine capitis terminatur.

v.13. Καὶ πάλιν λέγει, ἐγὼ.

v.16. Ad verbum, ἐπιλαμβάνεται, habet in margine, ἐπαιτιᾶται, ἢ καταμέμφεται, καὶ κριματίζει, legendum videtur, χρηματίζει.

Cap.III.Ver.1. In margine, Ἀρχὴ. Ita etiam Palatinus codex. Supple ex aliis Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, Εἰς ἐγκαίνια ναοῦ. *Lectio recitanda in dedicatione Ecclesiæ*. Ita etiam Græci, ut videre est apud Goarium in Euchologio pag. 843. Desinit in Regio-Alexandrino codice in fine ver.6. sed in aliis omnibus scriptis codicibus, & apud Goarium desinit in fine ver. 4.

Ibid. Ἰησοῦν Χριστὸν, transpositio.

v.5. In Vaticano tantùm codice num. 367. dicitur, Τῇ β'. τῆς κθ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXIX. post Pentecostem*. Admonet autem omittendos esse totos versus duodecimum, & seqq. usque ad decimum sextum,& deinceps continuandum cum versu 17. & seqq. usque ad finem capitis, quemadmodū etiam nunc Græci faciunt,

Ibid. Ad verbum, θεράπων, habet in margine, δοῦλος.

v.10. Ad verbum, προσώχθησα, habet in margine, ἐσυχάνθην.

v.12. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.* In omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, uno Palatino excepto, ad hunc versum habetur, Σαββάτῳ β'. τῶν νηστειῶν. *Lectio sabbati II. Jejuniorum*, seu Quadragesimæ. In Vaticano codice num. 367. & in vulgatis Græcorum ritualibus desinit in fine ver.16. sed in aliis codicibus terminatur in fine ver. 14.

v.13. Ἐξ ὑμῶν τις ἀπάτῃ, transpositio.

v.17. & 18. Ad versus hosce habet in margine, ἐν τοῖς ἀριθμοῖς.

v.18. Κατάπαυσίν μου, εἰ μὴ, sed coævâ manu corrigitur αὐτοῦ.

Cap.IV.Ver.1. In Vaticano codice num.367. juxta Græcorum ritualia typis edita habetur, Τῇ γ' τῆς κθ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXIX. post Pentecostem*. Desinit in fine ver.13. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς τυρινῆς. *Lectio feriæ II. hebdomadis, in qua lacticinia comeduntur*, qua die aliam lectionem ex epistola III. Joannis

cap.

cap.1.1. desumptam, nunc Greci recitant. Definit in fine ver.13

Cap.IV.Ver.2. Μὴ συγκεκραμένους.

v.6. Εἰσελθεῖν ἐν αὐτῇ, & πρότερον, sed postea coævâ manu corrigitur, εἰς αὐτήν.

v.7. Ἀκούσετε, sed postea corrigitur eadem manu, ἀκούσητε.

v.12. Ad verbum, τομώτερος, habet in margine, τμητικότερος. Mox ad verbum, δίστομον, habet itidem in margine, ἀμφοτέρωθεν ὀξεῖαν. Item ad verbum, διϊκνούμενος, habet ibidem, διαδυόμενος, εἰσερχόμενος.

Ibid. Ἐνθυμήσεων, pro ἐνθυμήσεως, quæ lectio typographi error esse videtur apud Morinū.

v.13. Ad verbum, τετραχηλισμένα, habet in margine, πεφανερωμένα.

v.14. In margine, Στίχοι ρν'. Ἀρχὴ. *Versus CL. Initium*. Supple ex Vaticano cod.num.367. & ex Urbinate, Κυριακῇ γ'. τῶν νηστειῶν, *Lectio dominicæ III. Quadragesimæ*. Vaticanus alter addit, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἰγνάτιον, *& festi S. Ignatii*. Definit in fine ver.6. capitis seq.uti nunc Greci faciunt, qui tamen die 20. Decembris in festo S. Ignatii aliam lectionem recitāt ex cap. 10. 32. hujus epistolæ.

v.15. Πεπειραμένον, pro πεπειρασμένον.

Cap.V.Ver.2. Ad verbum, μετριοπαθεῖν, habet in margine, συγγινώσκειν.

v.4. Καὶ Ἀαρὼν, sine articulo.

v.11. In Vaticano codice nu. 367. habetur, Τῇ δ'. τῆς κθ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXIX. post Pentecostē*. Incipit, Ἀδελφοὶ, περὶ τοῦ Μελχισεδὲκ πολὺς &c. definit in fine ver.8. capitis sequentis, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v.12. Alter Vaticanus cod. & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς τυρινῆς. *Lectio feriæ III. hebdomadis, in qua lacticinia comeduntur*. Definit itidem in fine ver.8. capitis sequentis, refragrantibus vulgatis Græcorum ritualibus, quæ juxta Vaticanum codicem num. 367. hac die recitari jubent lectionem ex cap.1.1. epistolæ Judæ.

v.13. In margine, Στίχοι σ'. *Versus CC*.

Cap. VI. Ver. 1. Πίστεως ἐπὶ Θεοῦ, pro ἐπὶ Θεόν.

v.9. In margine, Ἀρχὴ, & in fine ver. 12. τέλος, ut in Palatino codice. Alii Vaticanæ Bibliothecæ codices habent, Σαββάτῳ δ'. τῶν νηστειῶν. *Lectio sabbati IV. jejuniorum*, hoc est, Quadragesimæ, & pariter desinunt in fine ver.12. malè itaque in summitate paginæ scribitur, ἀνάγνωσις εἰς τὴν κοίμησιν, hæc enim lectio ad Deiparæ dormitionis, seu assumptionis festum

 per-

pertinere non potest.

Cap.VI.Ver.12. Νωθροὶ γίνεσθε, pro γένησθε.

v.13. In margine, Αρχὴ. Ita etiam codex Palatinus. At duo Vaticani habent, Κυριακῇ δ'. τῶν νηστειῶν. *Lectio dominica IV. Quadragesimæ*. In Urbinate additur. καὶ τοῦ ἁγίου Προφήτου Ζαχαρίου. *& festi S. Prophetæ Zachariæ*, quod die 5. septembris celebratur. Ita in utroque festo Græci. Desinit autem in fine capitis.

v.19. Εἰσερχομένην, sine καὶ, quæ tamen particula suprà coęvâ manu additur.

v.20. Γενάμενος, pro γενόμενος.

Cap.VII.Ver.1. In Vaticano codice num. 367. dicitur, Τῇ ε'. τῆς κθ'. ἑβδομάδος. Αδελφοὶ, ὁ Μελχισεδὲκ. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXIX. post Pentecostem*. Desinit, more nunc apud Græcos vigente, in fine ver.6. ubi etiam in altero Vaticano codice est πλεῖ.

Ibid. Τοῦ ὑψίστου, cum articulo.

v.2. Ad illa verba, πρῶτον μὲν, habet in margine, Στίχοι σν'. *Versus CCL.*

v.4. Ad verbum, ἀκροθινίων, habet in margine, τῶν ἐκλεκτῶν εἰς ἀναφορὰν θείκὴν προχωρούντων, ἤτοι αἱ ἀπὸ πάντων λαμβανόμεναι ἀπαρχαί.

v.5. Ad verbum, ὀσφύος, habet in margine, σπέρματος.

v.7. Initio Αρχὴ, & in summitate paginæ, λέγεται εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. Rectè, nam in omnibus Vaticanę Bibliothecæ codicibus dicitur, Μηνὶ Φεβρουαρίῳ β'. εἰς τὴν ὑπαπάντησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ. *Lectio recitanda die II. Februarii in festo Occursûs D. N. Jesu Christi*. Latini Purificationē Beatæ Mariæ Virginis vocant. Desinit in fine v.17. ut in Græcorū ritualibus.

v.11. Ἐπ' αὐτῆς, pro ἐπ' αὐτῇ.

v.14. Ad verbum, ni fallor, ἀνατέταλκεν, habet in margine, ἀνέτειλεν.

v.18. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς κθ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXIX. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 25. ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v.22. Ad verbum, ἔγγυος, habet in margine, ἀνάδοχος.

v.25. In margine, Στίχοι τ'. *Versus CCC.*

v.26. Initio, Αρχὴ, & in margine, εἰς ἱερεῖς. Codex Urbinas, εἰς ἱεράρχας. *Lectio recitanda in festis SS. Pontificum*. Duo Vaticani codices habent, εἰς μνήμην τοῦ Χρυσοστόμου, & εἰς λοιποὺς ἱεράρχας. *Lectio recitanda in festo S. Joannis Chrysostomi, & reliquorum SS. Pontificum*. Sic etiam Græci die 13. Novembris, & in aliis SS. Pontificum festis. Desinit in fine ver.2. capitis seq.

Cap. VIII. Vers. 1. Codex Urbinas habet, Μηνὶ Νοεμβρίῳ ϛʹ. τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ. *Lectio recitanda die 6. mensis Novembris in festo S. Pauli Confessoris.* Vaticanus codex addit, καὶ εἰς λοιποὺς Ἱεράρχας, *Et reliquorum SS. Pontificum*. Incipit, Ἀδελφοί, τοιοῦτον ἔχομεν. Desinit in fine ver. *6.* ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v.2. Ἧς ἔπηξεν, pro ἣν, librarii, ut videtur, errore.

v.7. In Vaticano cod. n.*367.* dicitur, Τῇ βʹ. τῆς λʹ. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXX. post Pentecostem*. Desinit in fine capitis, ut in vulgatis Græcorum lectionariis.

v.8. Ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς.

v.11. Ἕκαστος τὸν πολίτην αὐτοῦ, ut in Alexandrino.

Cap.IX.Ver.1. In margine, Στίχοι τνʹ. Ἀρχὴ εἰς τὸ γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. *Versus CCCL. Initium lectionis recitandæ in festo Nativitatis Deiparæ*. Ita etiam in Urbinate codice, ubi tamen corrigendum est, Μηνὶ σεπτεμβρίῳ ηʹ. τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, pro σεπτεμβρίῳ θʹ. ut est in eo codice; sed Greci hac die lectionem recitant ex epistola ad Philippenses cap. 2. 5. ut ibidem vidimus. Meliùs in Vaticano codice n.*367.* dicitur. Μηνὶ Νοεμβρίῳ καʹ. εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. *Lectio recitanda in festo Ingressûs Deiparæ in templum die* 21. *Novembris*; nam etiam Græci ita hodie faciunt, ut ex vulgatis eorundem ritualibus patet. At in altero Vaticano cod. n. *363.* est, Μηνὶ σεπτεμβρίῳ θʹ. τοῦ ἁγίου Ἰωακεὶμ, καὶ Ἄννης. *Lectio recitanda in festo SS. Joachimi, & Annæ die 9. mensis Septembris.* Discrepant vulgata Græcorum ritualia, quæ huic diei aliam lectionem deputant ex epistola ad Galatas cap. 5. 22. Desinit autem lectio, de qua agimus, in fine ver. 7. ut in mox memoratis Græcorum ritualibus ad diē 21. Novembris.

Ibid. Ἡ πρώτη δικαιώματα, sine σκηνὴ, ut in Alexandrino.

v.3. Τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, cum articulis.

v.8. In Vaticano codice nu. *367.* dicitur, Τῇ γʹ. τῆς λʹ. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXX. post Pentecostem*. Admonet autem recitandum esse ab initio versûs octavi usque ad finem versûs decimi, ac deinde omissis quatuor versiculis, continuandum esse cum versu decimo quinto, in hunc modum, Χριστὸς δὲ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς &c. ac demum desinere in fine ver.23. Sed Græci nunc quatuor illos versus nō omittunt.

Ibid. Ad verbum, στάσιν, habet in margine, τύπος, ὁμοίωσις.

Cap.

Cap.IX.Ver.9. Τὸν ἐνεστηκότα καθέστηκεν, καθ᾽ ὅν.

v.11. In margine, Κυριακῇ ε'. τῶν νηστειῶν. τὸ αὐτὸ λέγεται εἰς μνήμην Συμεῶνος, καὶ Ἄννης τῇ ἐπαύριον τῆς ὑπαπάντης. *Lectio dominicæ V. Quadragesimæ. Eadem quoque recitatur in commemoratione SS. Symeonis, & Annæ, die, quæ proximè sequitur festum Occursûs Domini*, de quo suprà ad ver.7. cap.7. In Palatino codice est tantùm lectionis signum. Duo Vaticani mentionem solummodo faciunt dominicæ V. Quadragesimæ. Codex Urbinas habet, Κυριακῇ ε'. τῶν νηστειῶν, καὶ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Βαβύλα, καὶ τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Θεοδόχου. *Lectio dominicæ V. Quadragesimæ, & festi S. Babylæ Pontificis, & Martyris, atque etiam festi S. Symeonis, qui Christum in ulnis suscepit*. Definit in fine ver. 14. Græci hanc lectionem recitant quidem dominica V. Quadragesimæ, & in festo S. Symeonis die 3. Februarii; at in festo S. Babylæ aliam lectionem legunt ex epistola itidem ad Hebræos cap.11.33.

v.13. Εὑράμενος, pro εὑρόμενος.

v.19. Verbum Πάσης, additum est in margine manu coevâ.

Ibid. Τὸ αἷμα τῶν μόσχων μετὰ ὕδατος, sine καὶ τράγων.

v.21. In margine, Στίχοι υ'. *Versus CCCC.*

v. 24. Omnes Vaticanæ Bibliothecæ scripti codices, & vulgata Græcorum ritualia habent, Σαββάτῳ ε'. τῶν νηστειῶν. *Lectio sabbati V. Quadragesimæ.* Desinit in fine capitis.

v.25. In textu, αὐτὸν, postea coævâ manu emendatum est, ἑαυτὸν.

v.28. Οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς, ut in Alexandrino.

Cap. X. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. juxta vulgata Græcorum lectionaria habet, Τῇ δ'. τῆς λ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXX. post Pentecostem*. Desinit in fine ver.18.

v.2. Ἐπεὶ, οὐκ ἂν ἐπαύσαντο, cum particulâ, οὐκ.

v.7. Ὁ Θεός μου, τὸ θέλημά σου.

v.8. Κατὰ νόμον, sine articulo.

v.9. Verbum, ὁ Θεὸς, additum est in margine manu coævâ.

v.10. Ἐσμὲν οἱ διὰ, cum articulo. Mox ut in Alexandrino, τοῦ σώματος Ἰησοῦ, sine articulo.

v.11. Ἀρχιερεὺς ἕστηκε, ut in eodem codice, pro Ἱερεὺς.

v.16. Ἐπὶ καρδίαν, & suprà eâdem manu corrigitur, καρδίας.

v.19. In margine, Κυριακῇ πρὸ τῶν Βαΐων. *Lectio dominicæ, quæ dominicam Palmarum præcedit*. Malè; nam hæc est do-

minica

minica V. Quadragesimæ, cui alia lectio in hoc ipso codice assignatur, de qua suprà ad ver. 11. cap. 9. In Vaticano codice num. 367. dicitur, Οὗτος ὁ ἀπόστολος ἀναγινώσκεται Κυριακῇ πρὸ τῆς ς'. νοεμβρίου μηνὸς, ὅτι ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ πλουσίου, καὶ τοῦ Λαζάρου. *Hæc lectio recitatur dominicâ, quæ præcedit diem sextum Novembris, quando legitur Evangelium divitis, & Lazari.* In Urbinate autem codice habetur, Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ ὥρα θ'. καὶ κυριακῇ πρὸ τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ. *Lectio sanctæ, & magnæ feriæ VI. ad nonam, & dominicæ, quæ præcedit festum S. Pauli Confessoris,* quod cadit in diem sextum Novembris. Similia habentur in altero Vaticano codice n. 363. Porrò hæc lectio in codice Regio-Alexandrino in fine ver. 23 terminatur. In Urbinate desinit in fine ver. 31. ubi etiam in Palatino codice est τέλος. Vaticanus codex num. 363. in fine ver. 25. habet τέλος τῆς παρασκευῆς, quantùm ex abrasa paginâ colligi potest. Sanè Græcorum ritualia typis edita eo in versu lectioni magnæ feriæ VI. ad tertiam, finem imponunt. De aliis verò diebus, in quibus eadem lectio recitanda dicitur, nihil compertum habeo.

v. 19. Αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ.

v. 20. Ad verbum, πρόσφατον, in margine habet, νεαρόν.

v. 23. Καὶ λελουσμένοι, pro λελυμένοι. Mox κατέχωμεν τὴν ἐλπίδα τῆς ὁμολογίας ἀκλινῆ; sed postea coævâ manu correctum est, τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος, ut in editis.

v. 25. Verba illa, ἀλλὰ παρακαλοῦντες, addita sunt manu æquè veteri.

v. 27. Ad verbum, ἐκδοχὴ, habet in margine, προσδοκία. Mox in textu erat, μέλλον, sed postea correctum est, μέλλοντος.

v. 29. Καὶ τὸ πνεῦμα, addito scilicet, τὸ, coævâ manu.

v. 32. In margine, Ἀρχὴ. Supple ex omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, & ex vulgatis Grecorum ritualibus, Σαββάτῳ γ'. τῶν νηστειῶν. *Lectio sabbati III. Quadragesimæ.* Desinit ver. 38. in illis verbis, ἐκ πίστεως ζήσεται.

Ibid. Ἀναμιμνήσκεσθε τὰς πρότερον, sine δέ.

v. 34. Ἔχειν ἑαυτοῖς, sine ἐν. Mox in margine ad verbum, ὕπαρξιν, habet πλοῦτον.

v. 35. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ ε'. τῆς λ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXX. post Pentecostem.* Desinit juxta vulgata Græcorum ritualia in fine ver. 7.

v. 39. Ad verbū, ὑποστολῆς, habet in marg. ὑποχωρήσει, ὑποφυγοι.

Cap.

Cap.XI.Ver.3. Ad verbum, κατηρτίσθς, habet in margine, γεγενῆσθς.

v.5. In margine ad illa verba, πρὸ γὰ τῆς μεταθέσεως, habet Στίχοι φ'. *Versus D.*

Ibid. Εὐαρεστηκέναι, ut in Alexandrino, pro εὐηρεστηκέναι.

v.6. Δεῖ πρῶτον τὸν προσερχόμενον.

v.8. In Vaticano codice nu. 367. dicitur, Τῇ παρασκευῇ τῆς λ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXX. post Pentecostem.* Admonet autem omittendos esse versus nonum, & decimum, ac desinere in fine ver. 16. Græci hanc lectionem, nullo prætermisso versu, eâdem die recitant.

Ibid. Ε'μελλε λαμβάνειν, pro ἤμελλε.

v.9. In margine, Αρχὴ. Supple ex Vaticanæ Bibliothecæ codd. & ex vulgatis Græcorum ritualibus, Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστȣ γεννήσεως. *Lectio dominicæ, quæ Christi nativitatis festum præcedit.* Monent autem omittendos esse versum undecimum cum seqq. usque ad initium versûs trigesimi secundi, ac demum in fine capitis terminari.

Ibid. Εἰς γῆν, sine articulo, ut in Alexandrino.

v.13. Ι'δόντες, καὶ ἀσπασάμενοι, ut in eodem codice.

v.17. In Vaticano codice n. 367. dicitur, Τῇ β'. τῆς λα'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXI. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 31. ut in vulgatis Græcorum lectionariis; sed tam in eisdem, quàm in Vaticano codice dicitur omittendos esse integros versus vigesimum quartum, vigesimum quintum, & vigesimum sextum.

v.23. Verbum διάταγμα, corrigitur in margine, πρόσταγμα, coævâ manu.

v. 24. In duobus Vaticanis codd. & in Urbinate dicitur, Κυριακῇ α'. τῶν νηστειῶν. vel Κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας. *Lectio dominicæ I. Quadragesimæ*, vel *Orthodoxiæ*. Desinit in fine capitis; sed omittendi sunt integer versus vigesimus septimus, cum seqq. usq; ad totum versum trigesimum primum, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v.25. Ad verbum, Θυγατρὸς Φαραὼ, habet in margine, Θερμουθὶς ἐλέγετο.

v.26. Τῶν Αἰγύπτȣ θησαυρῶν.

v.26. In margine, Στίχοι φν'. *Versus DL.*

v.32. In margine, Αρχὴ, λέγεται εἰς Προφήτας. *Initium lectionis, quæ in Prophetarum festis recitatur.* Ita nunc etiam Græci in quorumdam Prophetarum festis facere solent, nisi quòd à proximè sequenti versu lectionem inchoant, ut videre est in eorun-

eorundem lectionariis die 17. Octobris, & Decembris; Definit ver. 2. capitis sequentis in illis verbis, Τελειωθῶν Ἰησοῦν.

Cap. XI. Ver. 32. Ad verbum, Γεδεὼν, habet in margine, ἐν Κρίταις.

v. 33. Vaticanus cod. n. 363. habet, Κυριακῇ τῶν ἁγίων πάντων. Urbinas verò habet, Κυριακῇ τῶν ἁγίων πάντων, καὶ εἰς Μάρτυρας διαφόρους ἁγίους. *Lectio dominicæ I. post Pentecostem, quæ SS. omnium dicitur, & in festis diversorum SS. Martyrum.* Ita nunc etiam Græci, licet interdum in plurinm SS. Martyrum festis aliam lectionem recitent ex epistola ad Ephesios cap. 6. 10. Definit ver. 2. capitis sequentis in illis verbis, τελειωτὴν Ἰησοῦν, ut in vulgatis Grecorum lectionariis. At in altero Vaticano codice dicitur lectionem hanc incipere ab antecedenti versu, & desinere in fine capitis, ac prætereа recitari non solùm dominicâ I. post Pentecostem, sed etiam, Τῇ κυριακῇ τῶν πατέρων, *dominicâ*, scilicet, *VII. post Pentecostē*, quod postremum ab editis Grecorum ritualibus maximè discrepat.

Ibid. Ad verbum, οἳ διὰ πίστεως, habet in margine, Ἀβραάμ, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς.

Ibid. Ad verbum, εἰργάσαντο, habet in marg. Ἀβραάμ, Φινεές.

Ibid. Ad verbum, ἐπέτυχον, habet in margine, Ἰησοῦς Χαλεῦ.

Ibid. Ad verbum, ἔφραξαν, habet in margine, Δανιὴλ, Σαμψών.

v. 34. Ad verbum, ἔσβεσαν, habet in margine, οἱ τρεῖς παῖδες.

Ibid. Ad verbum, ἔφυγον, habet in margine, Οὐρίας, καὶ Ἠλίας οἱ προφῆται.

Ibid. Ad verbum, ἐνεδυναμώθησαν, habet in margine, Ἐζεκίας Βασιλεύς.

Ibid. Ad verbum, ἐγενήθησαν, habet in margine, Ἀβραάμ, καὶ Δαβίδ.

Ibid. Ad verbum, παρεμβολὰς, habet in margine, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς, Βαράκ, Δαυίδ.

v. 35. Ad verbum, ἔλαβον, habet in margine, ἡ Σωμανίτις, καὶ ἡ χῆρα ἡ Σαραφθά.

Ibid. Ad verbum, ἄλλοι, habet in margine, Ἐλεάζαρ, καὶ οἱ Μακκαβαῖοι ἑπτά, καὶ ἡ μήτηρ αὐτῶν.

v. 36. Ad verbum, Ἕτεροι, habet in margine, Ἐλισσαῖος, καὶ Σαμψών.

Ibid. Ad verbum, ἔτι δὲ, habet in margine, Ἱερεμίας, καὶ Μιχαίας.

v. 37. Ad verbum, ἐλιθάσθησαν, habet in margine, Ναβουθαὶ, καὶ Στέφανος.

Ibid. Ad verbum, ἐπρίσθησαν, habet in margine, Ἡσαΐας.

Ibid. Ad verbum, ἐπειράσθησαν, habet in margine, Ἀβραάμ, καὶ Ἰώβ.

Cap.

Cap. XI. Vers. 37. Ad verbum, ἐν φόνῳ, habet in margine, Οὐρίας, καὶ Ἰάκωβος.

Ibid. Ad verbum, περιῆλθον, habet in margine, Ἠλίας, Ἐλισσαῖος, Ἰωάννης.

Ibid. Ad verbum, ὑστερούμενοι, habet in margine, Οἱ προφῆται, ὡς ἔγραψεν Ἀβδίας.

Ibid. Κακοχύμενοι, pro κακουχύμενοι.

Cap. XII. Ver. 1. Vaticanus codex nu. 367. & Urbinas habent, Μηνὶ Μαρτίῳ θ'. τῶν ἁγίων μ'. μαρτύρων. Ἀδελφοὶ τοσοῦτον ἔχοντες. *Lectio recitanda in festo SS Quadraginta Martyrum die 9. Martii*. Desinit in fine ver. 10. ut in vulgatis Græcorum lectionariis. Malè in altero Vaticano codice dicitur, Ἀρχὴ, τῶν ἁγίων πάντων, nam hæc lectio ad ver. 33. capitis antecedentis, ut vidimus, pertinet.

Ibid. Ad verbum, νέφος, vel ὄγκον, habet in margine, πλῆθος, περιφάνειαν.

v. 2. Κεκάθικεν, pro ἐκάθισεν. In Alexandrino est, κεκάθικεν.

v. 4. In margine, Στίχοι χ'. *Versus DC.*

Ibid. Ἀντικατέστητε, pro ἀντικατέστητε. Mox ἀγωνιζόμενοι, pro ἀνταγωνιζόμενοι.

v. 5. Ad verbum, μὴ ὀλιγώρει, habet in margine, μὴ ἀμέλει.

v. 6. Palatinus codex habet, Ἀρχή. At in Vaticano codice num. 363. & in Urbinate dicitur, εἰς τὸν σεισμόν. *Lectio recitanda in terræ motûs periculo*. Vaticanus codex desinit in fine ver. 10. in aliis finis ejusdem lectionis non indicatur. Græci tamen terminant in fine ver. 13. ut videre est apud Goarium in Euchologio pag. 791.

v. 7. Εἰ παιδείαν, sed postea coævâ manu malè emendatum fuit, εἰς παιδείαν.

v. 8. Ad verbum, νόθοι, habet in margine, οὐ γνήσιοι, ἀλλ' ἐκ παλλακῆς.

v. 9. Ἐνετρεπόμεθα, pro ἐνετρεπόμεθα, quæ lectio typographi error est in editione Morini.

v. 10. Ad verbum, κατὰ τὸ δοκοῦν, habet in margine, κατὰ τὸ θέλημα.

v. 11. In Vaticano codice nu. 367. dicitur, Τῇ γ'. τῆς λα'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXI. post Pentecostē*. Admonet autem recitandum esse usque ad finem ver. 27. & omittenda esse quę deinceps sequuntur, usque ad totum ver. 21. capitis sequentis, ac demū desinere in fine epistolæ. Idem nunc faciunt Græci, sed tamen lectionem hanc ordiuntur non à ver. 11. sed à ver. 25. hujus capitis.

v. 12. Ad verbum, παρειμένας, habet in margine, ἐκλελυμένας.

Cap.

Cap.XII.Verf.13. Ad verbum, στοχιάς, habet in margine, στοράμς. Mox ad verbum, ἐκζατῇ, habet ibidem, ἐκτένη.

v.14. In Palatino codice est tantùm ἀρχὴ. At Vaticanus codex n.363. & Urbinas habent, Τῇ ε'. τῆς τυροφάγε. *Lectio feria V. hebdomadis, in qua lacticinia comeduntur.* Definit in fine ver. 17.Græci tamen hac die lectionem recitant ex epistola Judæ cap.1.11. ut ad eum locum notavimus.

v.18. Vaticanus cod. n.363. & Urbinas habent ad hunc versum, εἰς πυρκαΐαν. *Lectio recitanda tempore siccitatis.* Definit in fine ver.24.

Ibid. Ad verbum, θυέλλη, habet in margine, λαίλαπι, ἀνέμῳ κυκλέμενῳ.

v.20. Desunt illa verba, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται, ut in Alexandrino.

v. 24. Κρεῖττον λαλῶντι, pro κρείττονα.

v.25. Ἐπὶ γῆς, sine articulo.

Ibid. Ἀναςρεφόμενοι, pro ἀποςρεφόμενοι.

v.26. Οὗ φωνὴ, sine articulo.

v.28. In margine, Ἀρχὴ. Supple ex omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, Σαββάτῳ τοῦ ἁγίου Λαζάρου. *Lectio sabbati Sancti Lazari*, nempe, Sabbati, quod Palmarum dominicam præcedit. In Vaticano codice n.363. in Palatino, & in Urbinate definit in fine ver.8.juxta vulgata Græcorum ritualia. In cæteris finis clarè non designatur.

Cap.XIII.Ver.1. In margine, Στίχοι χν'. *Versus DCL.*

Ibid. Ad verbum, φιλαδελφία, habet in margine, Ἀβραὰμ, καὶ Λὼτ, quæ potiùs pertinere videntur ad versum seq.

v.5. Ad verbum, ἀνῶ, habet in margine, ἀφήσω.

v.7. Vaticanus cod. n.367. habet, εἰς ὁσίους ἀδελφούς. Alter verò Vaticanus, εἰς ὁσίους, ἢ ἁγιομονάχους. *Lectio recitanda in festis SS. Monachorum.* At in Urbinate dicitur. Μηνὶ σεπτεμβρίῳ ιε', μνήμη τῶν ἁγίων πατέρων τῆς ς'. συνόδου, ἢ τοῦ ἁγίου Νικήτα. *Lectio recitanda die 15. Septembris in commemoratione SS. PP. Sextæ Synodi, & Sancti Nicetæ Martyris.* Definit in fine verf. 16. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est πλ(ήθ)ῳ; nec ista vox referri posse videtur ad aliā lectionem, quæ à ver.28. capitis antecedentis inchoatur. Græci in quibusdam SS. Monachorum festivitatibus hanc lectionem recitare solent, ut videre est in vulgatis eorum lectionariis ad diem 3. Septembris, & diem 11. Januarii. In aliis ejusdem generis festivitatibus lectionem potiùs recitant ex epi-

stola II. ad Corinthios cap. 9. 6. vel ex epistola ad Galatas cap. 5. 22. desumptam. Quin & die 15. Septembris lectionem mutuantur ex epistola ad Colossenses cap. 1. 24.

Cap. XIII. Ver. 9. Παραφέρεσθε, ut in Alexandrino, pro περιφέρεσθε.

v. 12. Διὸ καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς.

v. 17. In margine, Ἀρχή. Vaticanus codex num. 363. habet, Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ς'. τοῦ ἁγίου Νικολάου. *Lectio recitanda die 6. Decembris in festo S. Nicolai.* Codex Urbinas addit, καὶ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, *& S. Antonii*. die, scilicet, 17. Januarii. Alter Vaticanus ait, recitandam esse in festo S. Nicolai, & reliquorum SS. Pontificum. Palatinus nil habet. Desinit in fine ver. 21. Græci in festis quidem S. Nicolai, & S. Antonii hanc lectionem recitant, at aliorum SS. Pontificum festis aliam lectionem ex hac epistola cap. 9. 6. vel 13. 7. adscribunt.

v. 19. Verba, παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, habet in margine manu coævâ.

v. 20. Ὁ ἀναγαγὼν ἐκ γῆς τὸν ποιμένα, sed in margine corrigitur, νεκρῶν manu coævâ.

v. 23. In margine, Στίχοι ψ'. *Versus DCC.*

Ibid. Ἔρχεσθε, pro ἔρχησθε.

Πρὸς Ἑβραίους ἐγράφη ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διὰ Τιμοθέου. Στίχοι ψγ'.
Epistola ad Hebræos missa est ab Italia per Timotheum.
Versus DCCIII.

ARGUMENTUM

Prioris Epistolæ ad Timotheum.

HAnc è Laodicea mittit epistolam, cujus scribendæ hæc fuit occasio. Ephesi quidam judaizantes aliena à Christi fide docere, ac simpliciores præ-

textu

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης ἐπιστολῆς.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ [1] Λαοδικείας· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Ἐν τῇ Ἐφέσῳ τινὲς ἰουδαΐζοντες ἐπεχείρουν ἑτεροδιδασκαλεῖν, καὶ ἀπατᾶν τοὺς ἀγροίκους προ-

φάσει

1 Ita emendandus videtur hic locus juxta Aldinam, & Stephanianam, aliasque editiones, licet in Complutensi, & Erasmiana, ac in scriptis, quos contuli, Vaticanæ Bibliothecæ codicibus legatur, Μακεδονίας, secus atq; ad calcem hujus epistolæ in eisdem codicibus habetur, in quibus dicitur è Laodicea missam fuisse.

σάρει τοῦ νόμου· τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, προτρέπει τὸν Τιμόθεον ἐκεῖ προσμεῖναι, [1] πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν γράφει τι τὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν ὑπομιμνήσκει Τιμόθεον, εἰδότα τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, διδάσκων αὐτὸν περὶ τοῦ νόμου, κωλύειν τοὺς παρὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν λαλοῦντας, ἐπιτιμᾶν τε αὐτοῖς, καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ὑμέναιον, καὶ Ἀλέξανδρον ναυαγήσαντας περὶ τὴν πίστιν παραδέδωκε τῷ Σατανᾷ, [2] ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. ταῦτα ὑπομνήσας, λοιπὸν διατάσσει αὐτῷ κανόνας ἐκκλησιαστικοὺς περὶ προσευχῆς, πῶς, καὶ ποῦ, καὶ περὶ τινῶν δεῖ προσεύχεσθαι. περὶ τοῦ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας, καὶ μᾶλλον μανθάνειν, καὶ μὴ διδάσκειν αὐτάς. περὶ καταστάσεως Ἐπισκόπων, καὶ Πρεσβυτέρων, καὶ Διακόνων, πῶς, καὶ ὁποίους εἶναι δεῖ τοὺς καθισταμένους. περὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ χηρῶν, ἀπὸ πόσων ἐτῶν χρὴ ταύτας καταλέγεσθαι. καὶ ὁποίας αὐτὰς εἶναι δεῖ, καὶ πῶς αὐταῖς δεῖ προσέχειν. περὶ τοῦ σωφρονεῖν τοὺς νεωτέρους, καὶ γαμεῖν μᾶλλον, καὶ μὴ αἰσχρῶς ζῆν. περὶ τοῦ παραγγέλλειν τοῖς πλουσίοις μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἐλπίζειν ἐπὶ τῷ πλούτῳ. περὶ τούτων διαταξάμενος προτρέπετο αὐτὸν ταῦ-

τα

textu legis decipere conabantur; quod ubi cognovisset Apostolus, scriptâ ad Timotheum epistolâ, ipsum hortatur, ut ibi [1] ad eos corrigendos, atq; emendandos maneat. Et primò Timotheum docens quædam de lege, eundem Christianæ jam fidei mysteria callentẽ, admonet, ut illos, qui aliquid à rectâ alienum doctrinâ loquerentur, coërceat, atque objurget. Nam & ipse Hymenæum, & Alexandrum, qui fidei naufragium fecerant, [2] Satanæ tradiderat, ut discerent non blasphemare. De his ubi Timotheum admonuit, ecclesiasticas postmodũ regulas sancit, de Oratione, scilicet, quomodo, & ubi, ac de quibus præcari oporteat. De mulieribus, ut taceant in Ecclesia, & ut potiùs discant, quàm doceãt. De Episcopis, Presbyteris, & Diaconis, quomodo constituendi sint, & quales oporteat eos esse. De viduis, quæ sunt in Ecclesia, cujus ætatis sint eligendæ, quales esse debeant, & quomodo earundem curam gerere oporteat. De junioribus, ut modestæ sint, & nubant potiùs, quàm turpiter vivant. De divitibus denique admonendis, ne extollantur, neque ullam in divitiis spem habeant. Hasce ubi

regu-

1 Verba illa, πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν, desunt in codice Regio-Alexandrino; sed habentur in aliis codicibus.

2 Ita hic locus legitur in omnibus Vaticanæ Bibliothecæ codicibus; at in Regio-Alexandrino habetur, παρέδωκε τῷ Σατανᾷ. ταῦτα ὑπομνήσας αὐτῷ διατάσσει λοιπόν, &c.

regulas sanxit, hortatur ipsum, ut eas alios doceat, aquam amplius non bibat, & sibi, atq; doctrinæ attendat, cùm sciat futura esse tempora, quibus nonnulli discessuri sunt à fide. Postquam autem mundos quòque cibos esse docuit, præcepitque ut contentiosas quæstiones, utpote prophanas, evitet, in quibus nonnulli sese gloriantes à fide aberrarunt, tandem concludit epistolam.

τα διδάσκειν, καὶ μηκέτι μὲν ὑδροποτεῖν, προσέχειν δὲ ἑαυτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, εἰδότα ἔσεσθαι καιροὺς, ἐν οἷς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως. διδάξας δὲ καθαρὰ εἶναι καὶ τὰ βρώματα, καὶ παραγγείλας αὐτῷ ἐκτρέπεσθαι τὰς ἐμφιλονείκους ζητήσεις, ὡς βεβήλους οὔσας, ἐφ' αἷς, καί τινες καυχώμενοι παρέβησαν τὴν πίστιν, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

ELENCHUS

Capitum epistolæ I. ad Timotheum, quorum nonnulla particulares subdivisiones habent, rubris numerorum notis designatas.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης ἐπιστολῆς, ἐχόντων τινῶν καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως.

CAPITA

Pauli epistolæ I. ad Timotheum.

I. DE fidelibus ad Dei charitatē adducendis, absque veteris legis præcepta observandi necessitate.

II. De suâ per gratiam Dei ex persecutore Ecclesiæ in Evangelistam electione. *c.* 1. 12.

III. Admonitio de ministerio fideliter, & cum bona cōscientia obeundo, sine qua de animæ salute periclitatur. *ibid.* 18.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς πρώτης.

I. ΠΕρὶ τῆς εἰς ἀγάπην Θεοῦ ὁδηγίας, τῆς ἀπροσδεοῦς νομικῆς ἀνάγκης.

II. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἐκλογῆς εἰς εὐαγγελιστὴν ἐκ διώκτου κατὰ χάριν Θεοῦ.

III. Παραγγελία περὶ πίστεως, καὶ συνειδήτου διακονίας, ἧς ἄνευ κίνδυνος.

IIII. Περὶ εὐχῆς, ὅτι ὑπὲρ πάντων, πανταχοῦ, ἀκάκως, ἀταράχως, σεμνῶς.

Π. Πε-

IV. Orandum esse pro omnibus, ubique, sincerè, piè, & sine ulla animi perturbatione. *cap.* 2. 1.

V. Do-

ΙΙ. Περὶ διδασκάλων, ὅτι ἄνδρας χρὴ, καὶ οὐ γυναῖκας εἶναι διὰ τὴν φύσιν, καὶ τὸ πάθος, τὸ ἐξ ἀπάτης, ὃ λύει γένεσις ἡ Χριστοῦ, καὶ πίστις αὐτῶν, καὶ βίος.

ΠΙ. Περὶ ἀρετῆς Ἐπισκόπων.

α'. Ἐν ᾧ περὶ Διακόνων ἀνδρῶν τε, καὶ γυναικῶν.

ΠΙΙ. Περὶ θείας σαρκώσεως.

α'. Ἐν ᾧ περὶ τῶν ἐσομένων αἱρέσεων δαιμονικῶν.

ΠΙΙΙ. Περὶ ἀγῶνος εὐσεβείας ἐπ' ἐλπίδι.

ΠΙΙΙΙ. Περὶ ἐπιμελείας αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐκκλησίας.

Δ. Περὶ τοῦ ἁρμοζόντως ἑκάστῳ προσφέρεσθαι.

ΔΙ. Περὶ χηρῶν ἡλικίας, καὶ τρόπου, καὶ διοικήσεως.

ΔΙΙ. Περὶ Πρεσβυτέρων τιμῆς.

ΔΙΙΙ. Περὶ χειροτονίας ἀσφαλοῦς.

ΔΙΙΙΙ. Ὅτι οὐδὲν ἔργον λανθάνει.

ΔΠ. Περὶ δούλων ὑπακοῆς.

ΔΠΙ. Κατὰ τῶν φιλοκερδῶν ψευδοδιδασκάλων.

ΔΠΙΙ. Παραγγελία φοβερὰ περὶ καθαρᾶς ὑπακοῆς ἄχρι τέλους.

ΔΠΙΙΙ.

V. Docendi munus viris, non verò mulieribus injungendum esse, ob earundem naturam, & ad errandum proclivitatem, quam Christi nativitas, earum fides, & vitæ probitas tollit. *ibid.* 12. *Palatinus,& Cryptoferratensis ver.* 11.

VI. De virtute Episcoporum. *cap.* 3. 2. *Iidem codd. ver.* 1.

1. In quo de Diaconis,& Diaconissis. *ibid.* 8.

VII. De divinâ incarnatione. *ibid.* 16.

1. In quo de futuris per Diaboli suggestionem hæresibus. *cap.* 4. 1.

VIII. De certamine pietatis cum futurorum bonorum spe decertando. *cap.* 4. 8. *Palat. & Cryptof. ver.* 7. *ab illis verbis, Exerce autem.*

IX. De curâ tam suî, quàm Ecclesiæ habendâ. *ibidem ver.* 11.

X. Quòd erga unumquemque convenienter sese gerere debeat. *cap.* 5. 1.

XI. De viduarum ætate, moribus, atque gubernatione. *ibid.* 4. *Cryptofer. ver.* 5.

XII. De Presbyterorum honore. *cap.* 5. 17.

XIII. De cautè eligendis Ecclesiæ Præpositis. *ibid.* 22.

XIV. Nullam humanarum actionum Deo latere. *ibid.* 24.

XV. De obedientia servorum. *cap.* 6. 1.

XVI. Adversùs avaros, & falsos præceptores. *ibid.* 3.

XVII. Mandatum maximè timendum, quo jubet, ut ad finem usque divinis præceptis obtemperet. *ibid. ver.* 11.

XVIII. Divitum ad veram vitam deductio. *ibid.* 17. — ΔΗΙΙΙ. Πλουσίων ὁδηγία ἐπὶ τὴν ὄντως ζωήν. Στίχων κβ'.

Versus hujus elenchi sũt XXII.

Variæ Lectiones in epistolam I. ad Timotheum.

CAp. I. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ β'. τῆς κς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXVI. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 7. ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v. 2. In altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τῆς λδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 8. Aliter nunc Græci faciunt. Vide notata ad ver. 6. cap. 1. epistolæ I. Joannis.

v. 4. Οἰκονομίαν, pro οἰκοδομίαν.

v. 8. Vaticanus codex n. 367. Τῇ γ'. τῆς κς'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, οἴδαμεν. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXVI. post Pentecostem. Fili Timothee, scimus.* Definit in fine ver. 14. ut in vulgatis Græcorum lectionariis, à quibus dissentiunt Vaticanus alter codex, & Urbinas, qui habent, Τῇ ϛ'. τῆς λδ'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXIV. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 14.

v. 9. Καὶ μηδὲ ἀλοιῶαις, additum est in margine manu coævâ.

v. 15. In margine, Κυριακῇ πρὸ τῶν φώτων. *Lectio dominicæ, quæ Epiphaniæ festum proximè præcedit.* Definit in fine ver. 17. Palatinus codex solùm incipiendæ lectionis signum habet. Vaticanus codex n. 367. habet, Κυριακῇ λβ'. Τέκνον Τιμόθεε πιστός. *Lectio dominicæ XXXII. post Pentecostem.* Definit in fine ver. 17. Neutram rubricam nũc Græci admittunt; lectionẽ enim istam dominicã XXXI. non verò XXXII. recitare solent, ut infrà ad hujus epistolæ cap. 4. 9. videbimus: Dominicæ verò Epiphaniam proximè præcedenti lectionem deputant ex alia ad Timotheum epistola cap. 4. 5. ut suo loco dicemus. Meliùs itaque in altero Vaticano codice, & in Urbinate habetur, Κυριακῇ λα'. licet definere dicatur non in fine ver. 17. ut in vulgatis Græcorum lectionariis; sed in fine capitis.

Ibid. Ὅτι Ἰησοῦς Χριστός, transpositio.

v. 18. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ δ'. τῆς κς'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, ταύτην. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXVI. post Pen-*

Pentecostem. . Admonet autem lectionem hanc desinere in fine cap. 2. omissis tamen primis septem integris versibus ejusdem capitis. Ita etiam nunc Græci faciunt.

Cap. II. Vers. 1. In Palatino codice habetur tantùm signum lectionis ab hoc versu inchoandæ. In Vaticano codice n. 367. dicitur, Ἀρχὴ τῆς ἰνδικτιῶνος, καὶ μνήμη τοῦ ὁσίου Συμεὼν τοῦ στυλίτου. Τέκνον Τιμόθεε, παράκαλεσ. *Initium indictionis, & commemoratio S. Symeonis Stylitæ*, die, scilicet, primâ septembris. Finis clarè non designatur; sed Græci nunc desinunt in fine ver. 7. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος. In codice Urbinate legitur, εἰς Μάρτυρας, καὶ σαββάτῳ λγ'. *Lectio recitanda in festis SS. Martyrum, & sabbato XXXIII. post Pentecostem*, ac terminari dicitur in fine ver. 7. Sed fortasse legendum, Σαββάτῳ λς'. nam sabbato XXXIII. post Pentecostem, juxta vulgata Græcorum ritualia lectionem aliam assignat infrà ad cap. 2. 11. epistolæ II. ad Timotheum, & alioquin Græci in nullo, quod sciam, SS. Martyrum festo lectionem hanc recitare solent. Alter Vaticanus codex num. 363. habet tantùm, Σαββάτῳ λγ'. & ad modò memoratum locum epistolæ II. ad Timotheum, Σαββάτῳ λς'. ut ibidem videbimus.

v. 2. Ad verbum, ἐντεύξεις, habet in margine, ἐντυχίας, αἰτήσεις, lege ἐντυχίας. Mox ad verbum, ἤρεμον, habet in margine, πραῢν ἐν εἰρήνῃ.

v. 5. Vaticanus codex n. 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τῆς λε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXV. post Pentecostem*, quæ eadem est ac feria II. hebdomadis, τῆς ἀποκρέω. Incipit, Τέκνον Τιμόθεε εἷς Θεός. Desinit in fine capitis. Discrepant vulgata Græcorum ritualia, ut ad cap. 2. 18. epistolæ I. Joannis observavimus.

Cap. III, Ver. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ ε', τῆς κς'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, πιστὸς. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXVI. post Pentecostem*. Finis clarè non indicatur; sed Græci nunc desinunt in fine ver. 13. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ γ'. τῆς λε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXV. post Pentecostem*, quæ eadem est, ac feria III. hebdomadis carnis privii, de qua egimus ad cap. 3. 9. epistolæ I. Joannis. Desinit in fine ver. 13.

v. 3. Μὴ πλήκτην, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ut in Alexandrino.

v. 4. Καλῶς ἐπιστάμενον, sed in margine habet eâdem manu, περι-

περιϊςάμενον.

Cap.III.Ver.6. Ad verbum, νεόφυτον, habet in margine, νεοπροσήλυτεν. Mox ad verbum, τυφωθεὶς, habet in margine, ἐπαρθεὶς, ὑπερηφανεύσας.

v.8. Verbum, σεμνὸς, additum est suprà manu coævâ.

v.11. Νηφαλέυς, pro νηφαλίυς.

v.13. In margine, Αρχὴ. μηνὶ σεπτεμβρίῳ α'. *Initium lectionis recitandæ die 1. Septembris*. Sed suprà vidimus, Græcos lectionem istam inchoare ab hujus capitis initio; quare veteris librarii error esse videtur hęc adnotatio. Meliùs in Vaticano codice num.367. dicitur, Σαββάτῳ πρὸ τῶν φώτων, Τέκνον Τιμόθεε, οἱ καλῶς. *Lectio sabbati, quod Epiphaniam proximè præcedit*, consentiunt enim Græcorum ritualia typis edita, in quibus desinit in fine ver.5. capitis sequentis, ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate habetur, σαββάτῳ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν. *Lectio sabbati post festum Nativitatis Jesu Christi*, de qua infrà ad cap. 6. 11. hujus epistolæ, desinit autem, ut suprà diximus.

v. 14. Πρὸς σὲ ἐλθεῖν τάχιον, transpositio.

v.16. Ὁμολογοῦμεν ὡς, sed corrigitur manu coævâ, ὁμολογουμένως.

Cap.IV.Ver.1. In margine, Στίχοι ς'. *Versus C.*

v.2. Verbum ἰδίαν, additum est manu coævâ.

v.4. Vaticanus codex n.367. habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς κς'. ἑβδομάδος, Τέκνον Τιμόθεε, πᾶν κτίσμα. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXVI. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 8. Sed Græci post eundem versum octavũ nunc subjungunt postremum versum hujus capitis. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate habetur. Τῇ δ'. τῆς λε'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXV. post Pentecostem*, quæ alio nomine hebdomas, τῆς ἀποκρέω, hoc est, *Carnisprivii* dicitur. Desinit in fine ver. 8. refragrantibus Græcorum ritualibus, quæ hac die lectionem recitari jubent, ex epistola I. Joannis cap. 3. 21. ut ad eum locum vidimus.

v.6. Διάκονος Χριστοῦ Ιησοῦ, transpositio, quæ in Alexandrino etiam codice habetur.

v.7. Γύμναζε δὲ σαυτὸν, ut in editis; sed suprà coævâ manu corrigitur, ἑαυτὸν.

v.8. Ἐπαγγελίας, pro ἐπαγγελίαν.

v.9. Codex Urbinas habet, Κυριακῇ λβ'. Τέκνον Τιμόθεε, πιστὸς ὁ λόγος. *Lectio dominicæ XXXII. post Pentecostem*. Vaticanus codex num. 363. addit,

eandem

eandem lectionem recitari etiã in festo S. Procopii die 8. Julii, Desinit in fine ver. 15. ad quem etiam versum in in Regio-Alexandrino, & in Palatino codice habetur, τίλος. Græci in utroque festo idem faciunt; sed in altero Vaticano codice n. 367. licèt cum vulgatis Græcorum ritualibus, in omnibus ferè conveniat, lectio tamen ista non dominicæ XXXII. sed antecedenti dominicæ, & S. Procopii festo deputatur. Vide quæ suprà notavimus ad cap. 1. 15. hujus epistolæ.

Cap. IV. Ver. 14. In Vaticano codice num. 363. & in Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τῆς λς'. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXV. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 10. capitis sequentis, refragrantibus vulgatis Græcorum ritualibus, quæ huic diei aliam lectionem deputant ex epistola I. Joannis cap. 4. 20. desumptam, ut suo loco vidimus.

Ibid. Μετὰ προφητείας: sed in margine scribitur coævâ manu, διὰ.

Cap. V. Vers. 1. Vaticanus codex num. 367. habet, Τῇ β'. τῆς κζ'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, πρεσβυτέρῳ. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXVII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 10. ut in vulgatis Græcorũ ritualibus.

v. 4. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἀποδεκτὸν, ut in Alexandrino.

v. 11. In margine, Στίχοι ρν'. *Versus CL.*

Ibid. Vaticanus codex n. 367 habet, Τῇ γ'. τῆς κζ'. ἑβδομάδος, Τέκνον Τιμόθεε, νεωτέρας. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXVII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 21. ut in vulgatis Græcorum lectionariis.

v. 16. Ἐπιβαρείσθω, pro βαρείσθω.

v. 17. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ς'. τῆς λς'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, οἱ καλῶς. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXV. post Pentecostem.* quę etiam Carnisprivii dicitur. Desinit ver. 2. capitis sequentis, in illis verbis, εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. At Græci hac die aliam lectionem nunc recitant ex epistola II. Joannis cap. 1. 1. ut suo loco vidimus.

v. 21. Ad verbum, καὶ πρόσκλισιν, habet in margine, κατὰ χάριν, καὶ προσπαθειαν.

v. 22. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ δ'. τῆς κζ'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, χεῖρας. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXVII. post Pentecostem.* Desinit ver. 11. capitis sequentis, in illis verbis, ταῦτα φεῦγε, ut in vulgatis Grecorum lectionariis.

v. 25. Τὰ ἄλλως πῶς κρυβῆναι & supra adverbium πῶς, scriptũ est coævâ manu, ἔχοντα, fortasse

le-

legendum, ἄλλως πως ἔχοντα.

Cap.VI.Ver.2. Οἱ τῆς ἐυσεβείας; sed in margine habetur manu coævâ, ἐυεργεσίας.

Ibid. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ β'. τ̃ λϛ'. ἑβδομάδ☉. Τέκνον Τιμόθεε, δίδασκε. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXXVI. post Pentecostē*. Desinit in fine ver. 11. Aliter Græcorum ritualia typis edita. Vide quæ notavimus ad cap. 1. 1. epistolæ III. Joannis.

v.4. Ἔρις, ζῆλ☉, βλασφημίαι.

v.5. Διαπαρατριβαὶ, ut in Alexandrino, pro παραδιατριβαὶ.

v.7. Εἰσηνέγκαμεν, pro εἰσηνέγκαμεν.

v.8. Διατροφὰν, pro διατροφὰς.

v.9. Εἰς παγίδα, ϰ πειρασμὸν, transpositio.

v.10. In margine, Στίχοι σ'. *Versus CC.*

v.11. In margine, Σαββάτῳ πρὸ τῶν φώτων. Τέκνον Τιμόθεε, δίωκε δικαιοσύνην. *Lectio sabbati, quod Epiphaniæ festum proximè præcedit*. Ita etiam codex Urbinas. Desinit in fine ver. 16. At in Vaticano codice nu.367. dicitur, Σαββάτῳ μτ̃ τὴν Χριστοῦ γέννησιν, *Lectio sabbati post Christi Nativitatem.* Desinit in fine ver.16. Cum hoc Vaticano codice vulgata Græcorum ritualia conveniunt; nam sabbato, quod Epiphaniam proximè præcedit, lectionem deputant ex hujus epistolæ cap.3.13. ut supra notavimus.

Ibid. Ἀγάπην, εἰρήνην, ὑπομονὴν.

v.12. Εἰς ἣν ἐκλήθης, sine καὶ, ut in Alexandrino.

v.13. Vaticanus cod. n. 363. habet, Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ, καὶ σαββάτῳ πρὸ τ̃ φώτων. Τέκνον Τιμόθεε, παραγγέλλω. *Lectio sanctæ, & magnæ feriæ VI. & sabbati, quod Epiphaniæ festum proximè præcedit*. Desinit in fine ver.16. In neutro conveniunt vulgata Græcorum ritualia, ut suprà vidimus ad cap. 3. 13. hujus epistolæ, & aliis in locis.

v.16. Οὐδεὶς τ̃ ἀνθρώπων, cum articulo.

v.17. Πάντα πλουσίως, transpositio.

Ibid. Vaticanus cod. n. 367. juxta Græcorum ritualia habet, Τῇ ε'. τῆς κζ'. ἑβδομάδ☉. Τέκνον Τιμόθεε, τοῖς πλουσίοις. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXVII. post Pentecostem*. Desinit in fine epistolæ. At Vaticanus alter, & Urbinas habent, Τῇ γ'. τῆς λϛ'. ἑβδομάδ☉. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXXVI. post Pentecostem*, hoc est, feriæ III. hebdomadis Tyrophagiæ, qua die nunc Græci lectionem recitant ex epistola Judæ cap.1.1. ut suo loco vidimus.

v.20. Τὴν παραθήκην, ut in Alex-

Alexandrino, pro παρακαταθήκην. bum, κενοφωνίας, habet in margine, ματαιολογίας.

Cap. VI. Ver. 20. Ad ver-

Πρὸς Τιμόθεον ἐγράφη ἀπὸ Λαοδικείας, ἥτις ἐστὶ μητρόπολις Φρυγίας τῆς Πακατιανῆς. Στίχων σλ'.

Epistola ad Timotheum scripta est à Laodicea, quæ est Metropolis Phrygiæ Pacatianæ. Versus habet CCXXX.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας ἐπιστολῆς.

Ταύτην ἐπιστέλλει πάλιν ἀπὸ Ῥώμης· ἡ δὲ πρόφασις καὶ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἐστὶν αὕτη. τῶν [1] συναποδημησάντων τῷ Παύλῳ καταλειψάντων αὐτὸν, βουλόμενος αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ἐλθεῖν Τιμόθεον πρὸς αὐτὸν, γράφει τὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν σημαίνει, ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τε τῆς εὐλαβείας, καὶ τῆς τῶν προγόνων αὐτοῦ πίστεως. ἔπειτα [2] δηλοῖ, ὅτι οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας, ὧν ἐστὶ Φύγελλος, καὶ Ἑρμογένης· ἀπεστράφησαν αὐτὸν, ὁρῶντες αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις· [3] τὸν Ὀνησιφόρον δὲ ἀπεδέξατο ἐλθόντα εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ συμμείναντα αὐτῷ. παραγγέλλει δὲ αὐτῷ περιϊστασθαι τὰς μωρὰς ζητή-

ARGUMENTUM

Posterioris Epistolæ ad Timotheum.

Hanc ab Urbe iterum mittit epistolam, cujus etiam scribendę hęc fuit occasio. Cùm ii, qui unà cum Apostolo peregrinabantur, eum deseruissent, cupiens Apostolus, ut Timotheus ad se veniret, hanc ipsi scribit epistolam. Et primùm quidem ait, se tum pietatis ipsius, tum fidei genitorum ejus memorem esse. Deinde ab his, qui ex Asia erant, quorum è numero Phygellus, & Hermogenes, se, dum in vinculis esset, desertum fuisse significat, ac præterea Onesiphorum Romam venientem, secumque manentem, se suscepisse scribit. Præcipit autem, ut stultas devitet quæstiones, propterea quòd ex ipsis

1 Apud Oecumenium est, συναποδημούντων.

2 Ita legendum videtur juxta editionem Stephani, licet in omnibus, quos vidi, codicibus sit, δηλῶν.

3 Apud Oecumenium, & Stephanum legitur, Μόνῳ δὲ Ὀνησιφόρῳ μαρτυρεῖ στερρὰν πλάνην, ὃς τοῦτον ἀπεδέξατο ἐλθόντα; sed apud Stephanum non est, πλάνην. In Vaticano autem codice nu. 363. & in Regio-Alexandrino habetur, Ὀνησιφόρον ἀπεδέξατο, sine δέ.

ipsis contentiones oriantur. Siquidem Hymenæus, & Philetus per eas seducti, à veritate aberraverant, dicentes, jam factam esse resurrectionem, & alios quosdam seducebant. Magis itaque magisque hortatur, ut sibi, atq; doctrinæ attendat, haud ignarus affuturos in extremis temporibus homines suę opinionis, suarumque magis voluptatum, quàm Dei amatores; cumque hæc futura prævideat, populos confirmet, ne quis ab illis decipiatur. Acriter insuper ipsum hortatur, cum de iis, quæ ad mores, tum etiam de iis, quæ ad docendi curam diligentiamque pertinent; atque ubi tempus suæ resolutionis significavit instare, futurumque esse, ait, ut immoletur, & martyrium patiatur, tum præcipit, ut citò cum penula, & libris ad se veniat. Deniq; admonet ipsum, ut Alexandrum ærarium caveat, ut qui se multis malis affecerit, atque ita concludit epistolam.

ζητήσεις, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι μάχας· καὶ γὰρ Ὑμέναιος, καὶ Φιλητὸς, οὕτως ἐκτραπέντες, παρέβησαν τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καί τινας ἀνατρέπουσι. μᾶλλον οὖν παραινεῖ αὐτῷ προσέχειν ἑαυτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εἰδέναι μὲν ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται ἄνθρωποι φίλαυτοι, καὶ φιλήδονοι μᾶλλον, ἢ φιλόθεοι· [1] προβλέποντα δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθαι τοὺς λαοὺς, μή τις ἐξ αὐτῶν ἀπατηθῇ. καὶ εἰς τὰ ἤθη δὲ, καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίβειαν πολλὰ προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ σημάνας τὸν καιρὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ [2] ἐνεστάναι, καὶ μέλλειν σπένδεσθαι, καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὴν φελόνην, καὶ τὰ βίβλια. παρῄνεσε δὲ αὐτῷ Ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα φυλάττεσθαι, ὡς πολλὰ κακὰ ἐνδειξάμενον αὐτῷ, καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

ELENCHUS

Capitum secundæ Pauli epistolæ ad Timotheum.

Secunda ad Timotheum epistola capitum subdivisionibus caret; & propterea nullas habet numero-

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας ἐπιστολῆς Παύλου.

Οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Τιμόθεον δευτέρα ἐπιστολὴ ὑποδιαίρεσιν κεφαλαίων, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔχει διὰ

1 Apud Oecumeniũ, & in Stephani editione legitur, προβλέποντα δὲ μᾶλλον ταῦτα.

2 In eisdem editionibus, pro ἐνεστάναι, habetur, ἐφεστάναι.

διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν γεγραμμένον.

merorum notas cinnabari exaratas.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας ἐπιστολῆς Παύλου.

I. Ἔπαινος τῆς Τιμοθέου πίστεως, καὶ προτροπὴ ὑπομονῆς κατὰ τὸ πρέπον τῇ χάριτι, ἐν ᾗ καὶ αὐτὸς, φησὶ, διακαρτερεῖ πάσχων.

II. Περὶ τῆς ἁρμοζούσης μεταδόσεως τῶν θείων δογμάτων.

III. Περὶ τῆς ἀφροντίδος ἐν τῷ νῦν βίῳ πολιτείας ἐπὶ ταῖς ἀπόνοις τροφαῖς.

IIII. Περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, καὶ ὑπομονῆς, [1] ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς.

Π. Περὶ ὀρθῆς δικαιοσύνης, καὶ βίου καθαροῦ, εἰρηνικοῦ, καὶ κατὰ τῶν ἐναντίων.

ΠΙ. Πρόρρησις περὶ κακίας ἀνθρώπων πλεοναζούσης, ἀπατηλῆς, ἐλεγχομένης.

ΠΙΙ. Προτροπὴ τῆς ἑαυτοῦ μιμήσεως ἐξ ἐναντίου τοῖς φαύλοις, [2] ἐν ὑπακοῇ Θεοῦ.

ΠΙΙΙ.

CAPITA

Pauli epistolæ II. ad Timotheum.

I. Timothei fidem laudat, eumq; hortatur ad perseverandum, quemadmodū decet Dei gratiā, in qua se etiam, dum pro Christo patitur, confirmari asserit. *cap.* 1.3. *Pal. cap.* 1.1.

II. De apta convenientique divinorum dogmatum traditione. *ibid.* 15 *Palatinus v.* 13.

III. De vita in hoc seculo sine solicitudine temporalium rerū agendâ, cùm citra laborem victus suppeditat. *cap.* 2. 4. *Palat. & unus è Vaticanis ver.* 3.

IV. De fide in Christum, & tolerantiâ in adversis ob æterne vitæ spem. *ibid. v.* 8. *Iidem codices ver.* 11.

V. De recta justitia, & vitâ pura, ac pacifica, etiam erga adversarios. *ibid. v.* 14.

VI. Prædictio de futurâ exuberanti hominum malitiâ, quę fideles deceptura est, ac postmodum redarguetur. *cap.* 3.1.

VII. Hortatur ad malos fugiendos, & ad suî imitationem in divinorum præceptorum obedientiâ. *cap.* 3.10.

VIII. De

1 Ita in editis, & in Vaticano codice n. 363. quos sequi placuit, licet in Regio-Alexandrini codicis margine sit, ἐλπίδι ζωῆς, sine ἐπὶ, & in hoc capitum elencho habeat, ἐπ' ἐλπίδι τιμῆς δικαίας, quæ lectio clarè habetur etiam in Cryptoferratensi, & Urbinate codicibus, & corruptè in altero Vaticano codice; & in Palatino.

2 Apud Oecumenium, & in margine, quòque Regio-Alexandrini codicis est, ἐν ὑπομονῇ.

VIII. De novatoribus, quibus Timotheum opponit. *ibid.* 16. *omnes alii codices cap.*4.1.

IX. De futura suî corporis ad æternam gloriam resolutione. *cap.* 4.6. *Palatinus* v.5.

ΠΙΙΙ. Περὶ τῶν καινοτομησάντων, οἷς ἀντιτάττει τὸ Τιμόθεον.

ΠΙΙΙΙ. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ μελλούσης ἀναλύσεως ἐπὶ δόξῃ αἰωνίᾳ.

Στίχοι ιδʹ.

Versus hujus elenchi sunt XIV.

Variæ Lectiones in Epistolam II. ad Timotheum.

CAp.I.Ver.1. Χριστοῦ Ἰησοῦ, transpositio.

Ibid. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ παρασκευῇ τῆς κζʹ. ἑβδομάδος. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXVII. post Pentecostem.* Definit in fine capitis, ut in vulgatis Græcorum ritualibus.

v.3. In margine, Ἀρχή, ut in Palatino codice; sed in codice Urbinate dicitur, Τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Τιμοθέου. *Lectio recitanda in festo S. Timothei Apostoli*, die, scilicet, vigesima secunda Januarii. Definit in vulgatis Græcorum lectionariis ver. 9. in illis verbis, τοῦ σώσαντος ὑμᾶς, ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est τέλος. Idem habetur in Vaticano codice num. 363. sed additur, ἢ κυριακῇ λγʹ. καὶ κυριακῇ μετὰ τὰ φῶτα, *Et dominica XXXIII. post Pentecostem, itemque dominicâ, quæ proximè sequitur festum Epiphaniæ.* Primam lectionem definere ajunt ver.9. in illis verbis, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς; secundam verò in fine ver. 10. At Græci nunc in prima ex hisce duabus Dominicis lectionem recitant ex cap.3.10. hujus epistolæ, ut infrà videbimus; alterâ verò dominica lectionem mutuantur ex epistola ad Ephesios cap. 4. 7. ut ibidem vidimus.

v.6. Codex Urbinas habet, Κυριακῇ μετὰ τὰ φῶτα. Τέκνον Τιμόθεε, ἀναμιμνήσκω. *Lectio dominicæ, quæ proximè sequitur festum Epiphaniæ.* Definere videtur in fine ver. 13. sed vide quæ mox notavimus ad ver. 3. hujus cap.

Ibid. Ad verbum, ἀναζωπυρεῖν, habet in margine, ἀναφλέγειν, ἀνακτᾶσθαι, ἐξάπτειν, ἐπαῦξαι.

v.8. In Vaticano codice num. 363. habetur tantùm, Ἀρχή: supplendum autem videtur, Τῇ δʹ. τῆς λςʹ. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, συγκακοπάθησον. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXXVI. post Pentecostem.* Finis clarè non designatur; sed vulgata Græcorum lectionaria, nullam tam

huic

huic diei, quàm proximè sequenti feriæ VI. lectionem deputant, licet perperam in eisdem editum sit, Τῇ δ'. τῆς τυροφάγε, pro τῇ ϛ'. nam in Typico Monasterii S. Sabæ, cujus regulas Græci potissimùm sequūtur, cap.29. disertè dicitur, in Palestinæ Ecclesiis ex antiqua Patrum traditione nullam missam celebrari feria IV. & VI. hebdomadis Tyrophagiæ, quæ jejunium quadragesimale proximè præcedit. Sanè in scripto Ecclesiæ Græcæ lectionario, quod in Vaticanæ Bibliothecæ codice signato n.1528. habetur, nulla lectio mox memoratis diebus assignatur.

Cap.I.Ver.10. Φανερωθῆναι δὲ νῦν ἡμῖν δή.

v.14. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ ϛ'. τῆς λϛ'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, ταῦτα ὑπομίμνησκε. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXXVI. post Pentecostem*, seu hebdomadis Tyrophagiæ. Definit in fine ver. 2. capitis sequentis. Aliter Vaticanus codex num. 367. in quo juxta vulgata Græcorum lectionaria huic diei assignatur lectio ex epistola Judæ cap. 1. 11. ut ibidem vidimus, & iterum paulò ante ad ver.8. hujus capitis observavimus.

Ibid. Παραθήκην, ut in Alexandrino, pro παρακαταθήκην.

v.16. Επαισχύνθη, ut in Alexandrino, pro ἐπησχύνθη.

v.18. Εὑρεῖν ἔλεον, pro ἔλεος.

Ibid. Διηκόνησέ μοι βέλτιον.

Cap.II.Ver.1. In margine, Αρχὴ, lectionis utique, de qua in scriptis antiquis codicibus varia habentur; nam in codice Urbinate dicitur; Μηνὶ ὀκτωβρίῳ κϛ'. Τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. Τέκνον Τιμόθεε, ἐνδυναμοῦ. *Lectio recitanda in festo S. Magni Martyris Demetrii die 26. Octobris*. Vaticanus codex num.367. addit eandem lectionem in aliis Martyrum festis recitari. Idem habetur in altero Vaticano codice num.363. in quo etiam dicitur, hanc eandem lectionem recitari dominicâ XXXV. post Pentecostem, hoc est, dominicâ, τῆς ἀποκρέω, *Carnisprivii*, & quidem manifesto librarii veteris errore; nam in hoc ipso codice lectio dominicæ Carnisprivii desumitur ex epistola I. ad Corinthios cap. 8. 8. ut ibidem observavimus. In reliquis vulgata Græcorum ritualia cum eisdem codicibus conveniunt. Definit autem hæc lectio in fine ver.10. ubi etiam in Regio-Alexandrino, & in Palatino codice est τέλος.

v.11. In margine, Αρχὴ, & in fine ver. 19. τέλος, quemadmodum etiam in Palatino codice legitur. Codex Urbinas ha-

habet, Σαββάτῳ λγ'. Τέκνον Τιμόθεε, πιςὸς. *Lectio sabbati hebdomadis XXXIII. post Pentecostem.* Idem in vulgatis Græcorum ritualibus dicitur, à quibus dissẽtiũt duo Vaticani codices, quorum vetustior signatus nu. 367. habet, Σαββάτῳ τȣ̃ ἀσώτȣ. *Lectio sabbati, quod dominicam filii Prodigi proximè præcedit*, sabbati, scilicet, hebdomadis XXXIV. post Pentecostem; alter verò habet, Σαββάτῳ λϛ'. *Lectio sabbati XXXVI. post Pentecostem*, quòd & sabbatum Tyrophagię à proximè sequenti dominica Tyrophagię nuncupatur. In omnibus autẽ codd. desinit in fine v. 19.

Cap. II. Ver. 11. Εἰ γὰρ καὶ συναπεθάνομεν, ἀλλὰ καὶ συζήσομεν, καὶ ὑπομένομεν; sed coævâ manu correctum est, εἰ ὑπομένομεν.

v. 14. In margine, Στίχοι ν'. *Versus L.*

v. 17. Ad verbum, γάγγραινα, habet in margine, εἶδος πάθους ἐστὶ ἀπὸ μέρους ἐφ' ὅλον χωρεῖν.

v. 19. Τὸ ὄνομα Κυρίȣ, ut in Alexandrino, pro Χριςȣ̃.

v. 20. Vaticanus cod. n. 367. habet, Τῇ β'. τῆς κη'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, ἐν μεγάλῃ. *Lectio feriæ II. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem.* Desinit in fine capitis, ut in vulgatis Græcorum lectionariis.

v. 22. Vaticanus alter habet, Τῇ ϛ'. τῆς λϛ', ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, τὰς νεωτερικὰς. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXXVI. post Pentecostem.* Codex Urbinas addit, καὶ σαββάτῳ πρὸ τῶν φώτων, *Et sabbati, quod festum Epiphaniæ proximè præcedit.* Sed in hoc quòque discrepant vulgata Græcorum lectionaria, ut vidimus ad cap. 3. 13. epistolæ I. ad Timotheum. Desinit autem in utroque codice in fine capitis.

Cap. III. Vers. 1. Vaticanus codex n. 367. habet, Σαββάτῳ λβ', Τέκνον Τιμόθεε, τȣ̃το γίνωσκε. *Lectio sabbati XXXII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 9. discrepantibus vulgatis Græcorum ritualibus, in quibus huic diei deputatur lectio ex epistola I. ad Thessalonicenses cap. 5. 14. ut suo loco vidimus. In altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ β'. τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ II. hebdomadis Carnisprivii.* Desinit ut suprà, discrepantibus itidem vulgatis Græcorum lectionariis, quæ hac die recitari jubent lectionem ex epistola I. Joannis cap. 2. 18. ut ibidem vidimus.

v. 6. In margine, Στίχοι ρ'. *Versus C.*

Ibid. Τὰ γυναικάρια, cum articulo. Mox ad verbum, σεσωρευμένα, habet in margine, βεβαρημένα.

v. 10. In margine, Αρχή. & in

in fine ver. 15. πλ॰. ut in Palatino codice. Sed in alio Urbinate juxta vulgata Græcorum lectionaria dicitur, Κυριακῇ λγ΄. καὶ σεπτεμβρίῳ κδ΄. τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης. Τέκνον Τιμόθεε, παρηκολούθηκας. *Lectio recitanda die dominica XXXIII. post Pentecostem, & die 24. Septembris in festo S. Protomartyris Theclæ.* At in Vaticano codice nu. 367. dicitur, lectionem hanc recitandam esse in festo S. Theclæ, & sabbato XXXIII. post Pentecostem, cui diei Græcos nunc aliam lectionem suprà vidimus deputare ex hac epistola cap. 2. 11. Desinit autem hæc lectio in fine ver. 15. Præterea in altero Vaticano codice habetur, Κυριακῇ λδ΄. καὶ εἰς Μαρτύρας, καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Θέκλαν. *Lectio recitanda die dominicâ XXXIV. post Pentecostem, & in festivitatibus SS. Martyrum, & in festo S. Theclæ*, admonet etiam dominicæ lectionem in fine ver. 15. desinere. Sed in eodem codice aliam lectionem juxta vulgata Græcorum ritualia dominicæ XXXIV. quæ & filii prodigi vocatur, assignari vidimus suprà ad cap. 6. 12. epistolæ I. ad Corinthios.

v. 11. Ad verbum, ἐν Ἀντιοχείᾳ, habet in margine, ἃ διὰ τὴν Θέκλαν ἔπαθεν.

v. 12. Ἐν Χριστῷ διωχθήσονται, sine Ἰησοῦ.

v. 14. Vaticanus cod. n. 363. & Urbinas habent, Τῇ γ΄. τῆς ἀποκρέω. Τέκνον Τιμόθεε, μένε ἐν οἷς. *Lectio feriæ III. hebdomadis Carnisprivii*, Desinere videtur in fine ver. 4. capitis sequentis, discrepantibus vulgatis Græcorum lectionariis, quæ huic diei lectionem deputant ex epistola I. Joannis cap. 3. 9. ut ibidem vidimus.

v. 16. Vaticanus alter habet, Τῇ γ΄ τῆς κη΄. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, πᾶσα γραφὴ. *Lectio feriæ III. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem.* Desinit in fine ver. 4. capitis sequentis, ut in vulgatis Græcorum lectionariis.

Cap. IV. Ver. 1. Ἰησοῦ τοῦ μέλλοντος, sine Χριστοῦ.

v. 3. Ad verbum, ἐπισωρεύσουσι, habet in margine, συνάξουσι. Mox ad verbum, κνηθόμενοι, habet pariter in margine, ζητοῦντες ἀκοῦσαι καθ' ἡδονήν.

v. 5. In margine, Τῇ κυριακῇ πρὸ τῶν φώτων, Τέκνον Τιμόθεε, νῆφε. *Lectio dominicæ, quæ Epiphaniæ festum proximè præcedit.* Ita etiam in Vaticano codice n. 367. in Urbinate, & in vulgatis Græcorum lectionariis, in quibus omnibus desinit in fine ver. 8. capitis sequentis. Malè in altero Vaticano scribitur, Σαββάτῳ β΄. πρὸ τῶν φώτων. *Sabbato II. ante festum Epiphaniæ;*

nam hujuscemodi rubrica in vulgatis Græcorum lectionariis, & in scriptis, quos vidi, codicibus nusquam legitur, ac prætereà lectio sabbati proximè præcedentis festum Epiphaniæ in hoc ipso codice ex epistola I. ad Timotheum cap. 6. 13. desumitur.

Cap.IV.Ver.6. Ad verbum, σπένδομαι, habet in margine, ἀνατίθεμαι Θεῷ.

v.8. Κύριος, sine articulo.

v.9. Vaticanus codex n.367. juxta vulgata Græcorum ritualia habet, Τῇ δ'. τῆς κη'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τιμόθεε, σπούδασον. *Lectio feriæ IV. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem*. Definit in fine epistolæ. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur. Τῇ δ'. τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ IV. hebdomadis Carnisprivii*, qua die Græci lectionem nunc mutuantur ex epistola I. Joannis cap.3.21. ut suo loco vidimus. Desinit autem in fine ver.18.

v.13. Ad verbum, Τὴν φελόνην, habet in margine, Ἰουδαϊκὸν εἰλητάριον τοῦ νόμου λέγει.

v.16. In margine, Στίχοι ρν'. *Versus CL.*

v.17. Ad verbum, Λέοντος, habet in margine, λέοντα τὸν Νέρωνα λέγει.

v.19. Πρίσκαν, καὶ Ἀκύλαν, Λέκτραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ Σιμαίαν, καὶ Ζήνωνα τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον.

v.21. Σπούδης, pro Πούδης.

Πρὸς Τιμόθεον β'. τῆς Ἐφεσίων ἐκκλησίας Ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης, ὅτε ἐκ δευτέρου παρέστη Παῦλος τῷ Καίσαρι Νέρωνι. Στίχοι ροβ'.

Epistola II. ad Timotheum, qui Ephesinæ Ecclesię ordinatus fuit Episcopus, scripta fuit à Roma, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni. Versus habet CLXXII.

ARGUMENTUM

Epistolæ ad Titum.

HAnc ab Urbe Nicopoli scribit, nam ibi hyemem traducebat; scribendæ autem epistolæ hęc fuit occasio. Titum in

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Τῆς πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς.

ΤΑύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Νικοπόλεως, ἐκεῖ γὰρ παρεχείμαζεν· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Εἰς μὲν τὴν Κρήτην ἀπέλιπεν τὸν

τὸν Τίτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κληρικούς. πολλῶν δὲ ὄντων ἐκεῖ τῶν ἐπιχειρούντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατᾶν τοὺς λαοὺς, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει, καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος ἡτοιμάσθαι, καὶ ἐπηγγέλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην. ἔπειτα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κληρικῶν, καὶ τοῦτον διδάσκει, πῶς, καὶ ὁποίους αὐτοὺς εἶναι δεῖ. καὶ ἐπιτιμᾶν δὲ ἐντέλλεται αὐτῷ τοῖς ἀντιλέγουσι τῇ ὑγιαινούσῃ πίστει, μάλιστα τοῖς ἐκ περιτομῆς. εἰδέναι τε τοὺς Κρῆτας, ὅτι ἀργοί εἰσιν, καὶ χρήζουσιν ἐπιτιμίας. διδάξας δὲ πάντα τὰ βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαροῖς, καὶ ὁποίας εἶναι δεῖ τὰς Πρεσβύτιδας, τὰς ὀφειλούσας σωφρονίζειν τὰς νέας, παραινεῖ πῶς δεῖ τοὺς δούλους τοῖς ἰδίοις δεσπόταις ὑπηρετεῖν. καὶ τέλος ὑπομνήσας, ὅτι ἡ τοῦ [1] σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγείλας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι, ὡς ἀναισχύντους οὔσας, δηλοῖ αὐτῷ, μετὰ τὸ πέμψαι πρὸς αὐτὸν Ἀρτεμᾶν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν· ἐνετείλατό τε αὐτῷ,

in Creta reliquerat Paulus, ut per ſingulas civitates clericos conſtitueret. Quum autem multi ibidem eſſent, qui legis prætextu populum ſeducere conabantur, hac re cognitâ, Paulus ad Titum ſcribit. Et primum quidẽ gratiis Deo propter ejuſdem pietatem actis, fidem in Chriſtum non eſſe novam, ſed à ſæculo præparatam à Deo, & annuntiatam fuiſſe ſignificat. Deinde agit de conſtitutione clericorum, eumque docet, quomodo iidem conſtitui debeant, & quales eſſe ipſos oporteat, ac inſuper jubet, ut objurget adverſarios ſanæ fidei, illos præſertim, qui ſunt ex circumciſione. Timotheum quòque Cretenſium mores vult noſſe, quos otioſos eſſe, & increpationibus egere, ait. Poſtquam autem docuit omnes cibos eſſe mundos, & quales eſſe oporteat anus, quibus juvencularum ſobrias, modeſtaſque reddendarum cura mandanda eſt, hortatur etiam ut ſervos doceat, quonam pacto dominis ſuis ſubjecti eſſe debeant; & ubi tandem monuit non ex operibus, ſed ex merâ Dei benignitate per Salvatoris gratiam nos juſtificatos fuiſſe, ac inſuper eidem præcepit, ut contentioſas de legalibus rebus diſputationes, utpote turpes improbaſque, evitet, tum demum ipſi denuntiat, ut poſt miſſum ad ſe Artemam, & ipſe veniat, ſimulque præcipit, ut fideles ejus

curæ

1 Apud Oecumenium eſt, πνεύματος χάρις.

curę commissos bonis operibus vacare doceat, atque ita concludit epistolam.

πῳ, ὥστε διδάσκειν, ϗ τοὺς αὐτοῦ, καλῶν ἔργων προΐστασθαι, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ELENCHUS

Capitum epistolæ ad Titum.

Epistola ad Titum nullam habet capitum subdivisionem, & propterea nullas habet numerorum notas cinnabari exaratas.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων τῆς πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς.

Οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Τίτον ἐπιστολὴ ὑποδιαίρεσιν κεφαλαίων, διὰ τοῦτο οὐκ ἔχει διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν γεγραμμένον.

CAPITA

Pauli epistolæ ad Titum.

I. De Doctoribus ad ministerium, & contumaciū redargutionem idoneis.

II. Adversùs eos, qui carnis purificationes in pretio habebant, & de spirituali virtute. *cap.* 1. 10. *Palat.* *v.* 15.

III. Admonitiones, quę juxta singulorum ætatem fieri debent. *cap.* 2. 2.

IV. De servis, ut ipsi etiam non aliter, quàm Christi gratiam decet, dominis serviant. *ibid.* 9.

V. De obedientia, quę Christi mansuetudinem deceat, Principibus præstandâ. *ib.* 15. *Cryp.* *c.* 3. 1.

VI. Admonitio de seditiosis quæstionibus evitandis. *Cryptoferratensis cap.* 3. 10. *Palatinus ver.* 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς Παύλου.

I. Περὶ διδασκάλων ἐπιτηδείων πρὸς διακονίαν, καὶ ἔλεγχον ἀπειθῶν.

II. Κατὰ τῶν σαρκικὰς καθάρσεις πρεσβευόντων, καὶ ὑπὲρ πνευματικῆς ἀρετῆς.

III. Παραινέσεις, ἃς δεῖ παραινεῖν καθ' ἡλικίαν ἑκάστοις.

IIII. Περὶ δούλων, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ τῆς Χριστοῦ χάριτος ἀξίως [1] δουλεύοιεν.

Π. Περὶ ἀρχόντων ὑπακοῆς πρεπούσης τῇ ἐπιεικείᾳ τοῦ Χριστοῦ.

ΠΙ. Παραίνεσις περὶ τοῦ ἐκκλίνειν τοὺς [2] ἐριστικοὺς ζητητάς.

Va-

1 In Regio-Alexandrino, & in altero Vaticano codice signato num. 363. est, δουλεύουσι.

2 In codice Palatino, & Urbinate, in Stephaniana editione, & apud Oecumenium est, ἐριστικούς.

CAp. I. Vers. 2. Vaticanus codex num. 367. habet; Μηνὶ Ἰουλίῳ κε'. μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου. *Lectio recitanda die 25. Julii in commemoratione S. Apostoli Titi*. Admonet autem recitandum esse ab epistolæ initio, usq; ad finem versûs quinti, ac deinde omittenda esse, quæ sequuntur usque ad capitis sequentis versum decimũ quintum, ita ut postrema ejus verba jungenda sint cum præcedentibus hoc pacto, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην. μηδείς σου καταφρονείτω. ὑπομίμνησκε, cum seqq. usque ad capitis secundi versum itidẽ secundum, cui iterum jungendum esse, ait, versum duodecimum capitis tertii, cum sequentibus, usque ad epistolæ finem. Ita etiam nunc Græci faciunt, nisi quòd versum quintum capitis primi non conjungunt cum postremis illis verbis versûs decimi quinti capitis secundi; sed cum initio ejusdem versûs, ac præterea commemorationem S. Titi non die 25. Julii, sed die 25. Augusti celebrant, ut ex vulgatis eorundem lectionariis apparet.

v. 3. Ἐφανέρωσε δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ καιροῖς ἰδίοις ἐν κηρύγματι. transpositio.

v. 5. Vaticanus codex n. 367. juxta vulgata Græcorum lectionaria habet, Τῇ ε'. τῆς κη'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τίτε, καταστήσον πρεσβυτέρους κατὰ πόλιν, ὡς &c. *Lectio feriæ V. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 14. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ ε'. τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ V. hebdomadis Carnisprivii*, qua die nunc Græci recitant lectionem ex epistola I. Joannis cap. 4. 20. Desinit autem in fine v. 4.

v. 15. In Vaticano codice n. 367. cum quo vulgata Græcorum lectionaria conveniunt, legitur, Τῇ παρασκευῇ τῆς κη'. ἑβδομάδος. Τέκνον Τίτε, πάντα. *Lectio feriæ VI. hebdomadis XXVIII. post Pentecostem*. Desinit in fine ver. 10. capitis seq. ubi etiam in Regio-Alexandrino codice est πλάνος. At in altero Vaticano codice, & in Urbinate dicitur, Τῇ ς'. τῆς ἀποκρέω. *Lectio feriæ VI. hebdomadis Carnisprivii*. Desinit ut in aliis codicibus; sed Græci hac die lectionem ex epistola II. Joannis cap. 1. 1. mutuantur.

Ibid. Πάντα καθαρὰ, sine μὲν, ut in Alexandrino. Mox μεμιαμμένοις, pro μεμιασμένοις, ut in eodem codice.

Cap. II. Ver. 2. Νηφαλαίους, pro νηφαλίους.

Cap. II. Vers. 7. Σεμνότητα, ἀφθαρσίαν, λόγον ὑγιῆ.

v. 10. Ἐπιδεικνυμένους, pro ἐνδεικνυμένους.

v. 11. In margine, Ἀρχὴ εἰς τὰ φῶτα. *Lectio festi Epiphaniæ.* Ita etiam omnes Vaticanæ Bibliothecæ codices, in quorum uno, scilicet, Palatino hæc insuper habentur, Οὐ λέγεται, Τέκνον Τίτε, ἀλλὰ καθὼς ἐν τῷ ὕφει κεῖται, ἄνευ τοῦ γάρ. *Non dicitur initio hujus lectionis, Tite fili, sed legitur quemadmodum est in contextu epistolæ, sine particula* γὰρ. Desinit hæc lectio in fine ver. 7. sed in scriptis codicibus monetur lector, ut versum ultimum capitis primi, unà cum primo, secundo, & tertio capitis sequentis omittant. Idem nunc etiam Græci faciunt.

Cap. III. Ver. 3. In fine hujus versûs definit codex Regio-Alexandrinus, reliquis omnibus vetustate consumptis, quare cuncta, quæ sequuntur, ex aliis scriptis codicibus supplevimus.

v. 8. In Vaticano codice nu. 363. est Ἀρχή. Sed in altero Vaticano codice, quantùm ex penè deletis literis colligi potest, hæc habentur, Μηνὶ Ἰουνίῳ ιε'. εἰς τὴν σύναξιν τῆς ε'. Συνόδου. Τέκνον Τίτε, πιστὸς. *Lectio recitanda die 15. Junii in festo SS. Patrum, qui Oecumenica V. Synodo interfuerunt.* Desinit in fine epistolæ. Græci hanc lectionem recitant quidem tum in septem Oecumenicarum Synodorum festo, tum in altero peculiari septimæ Oecumenicæ Synodi; sed festivitatum istarum primam die 16. Julii celebrant; secundam verò die 11. Octobris, quin & in vetustis Græcarum Ecclesiarum Calendariis, quorum multa in Vaticana Bibliotheca servantur, Oecumenicarum Synodorum, præsertim Chalcedonensis commemoratio fit die 16. Julii.

[a] Πρὸς Τίτον τῆς Κρητῶν Ἐκκλησίας πρῶτον Ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα, ἐγράφη ἀπὸ Νικοπόλεως τῆς Μακεδονίας.

Στίχοι ρζ.

Epistola ad Titum, qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus, scripta fuit ex Nicopoli Macedoniæ Urbe,

Versus habet CVII.

[a] Ita se habet hæc subscriptio in Cryptoferratensi codice.

ΥΠΟ-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

τῆς πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῆς Παύλου.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης Φιλήμονος ἔφυγε, καὶ ἀπελθὼν πρὸς τὸν Ἀπόστολον, κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν. περὶ τούτου τοίνυν γράφει Φιλήμονι, παρατιθέμενος αὐτῷ τὸν Ὀνήσιμον, ἵνα προσέχῃ αὐτῷ γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχῃ αὐτὸν ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν. προστέταξατο δὲ αὐτὸν καὶ ξενίαν αὐτῷ ἑτοιμάσαι, ἵνα ἐὰν ἔλθῃ εὕρῃ ποῦ μένῃ, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

[1] Ἰστέον δὲ ὅτι οὗτος ὁ Ὀνήσιμος, καὶ μαρτυρίου ἠξιώθη ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει, Τερτύλλου τοῦ τηνικαῦτα τὴν ἔπαρχον ἐξουσίαν διέποντος, τῇ τῶν σκελῶν κλάσει τὴν ψῆφον ὑπομείνας τοῦ μαρτυρίου.

ARGUMENTUM

Epistolæ ad Philemonem.

Hanc ab Urbe mittit; scribendæ autem epistolæ hæc fuit occasio. Onesimus fugitivus servus Philemonis ad Apostolum profectus, eidem, à quo fidei rudimẽta acceperat, usui fuerat in ministerio. De hac igitur re ad Philemonem scribit, commendans ipsi Onesimum, ut generosè de ipso cogitet, nec deinceps eum ut servum habeat, sed ut fratrem. Admonet quoque ipsum, ut sibi hospitium præparet, ut, si venerit, inveniat, quò diversetur, & ita concludit epistolam.

[1] Sciendum autem est, hunc Onesimum Romæ passum fuisse martyrium, latâ adversùs eundem sententiâ, ut fractis cruribus moreretur, quo tempore Tertullus Urbis Præfecturam administrabat.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Κεφαλαίων τῆς πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῆς Παύλου.

Οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴ ὑποδιαίρεσιν κεφαλαίων, διὰ τοῦτο οὐκ ἔχει διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν γεγραμμένον.

ELENCHUS

Capitum epistolæ Pauli ad Philemonem.

Epistola ad Philomonem nullam habet capitum subdivisionem, & propterea nullas habet numerorum notas cinnabari exaratas.

KE- C A-

1 Hæc adnotatio subjungitur etiam argumento precedenti in Aldina editione, deest autem in quinque Vaticanæ Bibliothecæ codicibus.

CAPITA

Pauli ad Philemonem epistolæ.

I. Laudat Philemonem, & pro ipso gratias Deo agit. *Palatinus ver.* 4.

II. Commendat Onesimum fugitivum servum, eiq; salutem per fidem adepto, apud dominum patrocinatur. *ver.* 10.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Τῆς πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῆς.

I. Ἔπαινος Φιλήμονος, καὶ εὐχαριστία ὑπὲρ αὐτοῦ.

II. Σύστασις Ὀνησίμου φυγάδος οἰκέτου, καὶ παράκλησις ὑπὲρ αὐτοῦ σωθέντος διὰ πίστεως.

Variæ lectiones in epistolam ad Philemonem.

Deest hæc epistola in Regio-Alexandrino codice, deficientibus præ vetustate postremis ejusdem foliis, ut suprà ad cap. 3. 3. epistolæ ad Titum monuimus.

Cap. I. Vers. 1. Vaticanus codex n. 363. habet, Τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ὀνησίμου. *Lectio recitanda in festo S. Onesimi, die, scilicet, 15. Februarii.* Monet autem legendos esse tres primos versus, eosque jungendos cum versu decimo ejusdem epistolæ, cæteris omissis, ac demum lectionem desinere in fine capitis. Græci nihil nunc omittunt, tam in S. Onesimi, quàm in S. Philemonis festo.

[1] Πρὸς Φιλήμονα, καὶ Ἀπφίαν δεσπότας Ὀνησίμου, καὶ πρὸς Ἄρχιππον διάκονον τῆς ἐν Κολοσσαῖς ἐκκλησίας ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Ὀνησίμου οἰκέτου. Ἐν στίχοις μζ.

Epistola ad Philemonem, & Appiam Onesimi dominos, & ad Archippum Diaconum Colossensis Ecclesiæ missa fuit è Roma per Onesimum servum. Versus habet XLVII.

1 Ita se habet hæc subscriptio in codice Cryptoferratensi.

FINIS PRIMI TOMI.

VARIÆ LECTIONES

In caput LI. & seqq. Disputationis Archelai Episcopi cum Manete Hæresiarcha, ex Regio-Alexandrino Codice.

CUM post editam Archelai disputationem inter Regio-Alexandrinos Vaticanæ Bibliothecæ codices reperissem apographum cujusdam vetusti Codicis, qui olim ad Monasterium S. Salvii, Ambianensis fortasse Episcopi, & Martyris pertinuit, & in eo codice unà cum S. Augustini Commonitorio adversùs Manichæos, inter ejusdem epistolas edito, haberentur excerpta quædam ex actis disputationis Archelai à cap. LI. usque ad cap. LV. operæ pretium censui varias ex eodem apographo lectiones edere, cùm ipsarum ope quædam Archelai loca restituantur.

Pag. 95. lin. 6. *à fine*, Quidam Stutianus nomine, qui Apostolorum, *sic infrà semper Stutianum vocat*.

27. pro veris confinxerunt.

Pag. 96. lin. 1. introduxit, *pro* introducit.

11. in qua cùm habitaret, & Ægyptiorum.

14. nobis quòque testati sunt, *pro*, testificati sunt.

15. quendam, qui scripsit.

17. tertium verò Evangelium, *pro*, autem.

19. nomine Terybeneus. Quum ergo aliquantum temporis secum isti ambo esse decrevissent, soli placuit Stutiano excurrere in Judæam. *Sic infrà ubique vocat*, Terybeneum.

23. ille verò discipulus omnibus, quæcumque ejus fuerant, congregatis, in fugam versus est.

25. provincia habitatur à Persis, *pro*, habetur.

28. vocari jam non Terybeneum, sed Buddam.

Pag. 97. lin. 1. se esse simulabat, & ab Angelo.

3. Labdacus Metri filius, *pro*, Mithræ.

4. quotidie satis animosa certatio de hujusmodi negotio.

6. & de duobus luminariis mysteria. Sed & quomodo animæ discedebant. *Et mox*, revertebantur.

16. ascendit, ut ne ab aliquo.

18. cogitabat se habere principibus, *malè pro*, à veris. *Mox*,

pœnis esse subdendum. Hæc illo cogitante.

22. de Ægypto protulerant.

23. valde de morte ejus, duplici ex causa:

25. quæ hæreditate fuerat consecuta: erat enim multùm pecuniæ avida. Quæ cum &c.

27. comparavit sibi puerulum. *Mox*, quemque statim. *Et paulò post*, Qui cum.

29. Anus die illa, qua obiit, ipsiq; &c. *Mox*, ceteris reliquiis.

Pag. 98. lin. 3. Civitatis locum, in qua manebat.

5. Effectus est igitur puer ille annorum prope septuaginta.

7. in locis illis est, penè dixerim super omnem hominem diligentiùs: tamen didicit ea, quæ in quatuor illis libellis continebantur. Acquisivit etiam ipse discipulos.

11. libellos, ut transferret eos, ita ut alia multa.

15. ex semetipso scripserit, *pro*, conscripserit.

16. superiora ipsius provinciæ, *pro*, illius.

18. partes Ægyptiorum voluit occupare, Abdas verò Syriæ.

21. proposuit invitans, *ut ego emendandum esse conjeci*.

22. curare posset, accederet, præmio multo proposito. Tunc iste, sicut illi, qui cubum, quod nomen est aleæ, ludere solent, præsentiam sui exhibet Manes. *Ista vera est hujus loci lectio, quam nos subodoravimus, ut in nostris ad eundem locum notis videri potest*.

25. Quod cùm audisset, *pro*, quæ.

26. narrando, quæ gesta sunt.

32. licet nunquam cessarent alienam.

37. quid eis acciderint, *lege* acciderit.

Pag. 99. lin. 1. Accedentes ergo, ut decebat, ad eum sui, & suggerentes sui ei de his.

4. inferebantur, accideret, *ut emendandum esse conjeci*.

10. ad illa loca, in quibus.

11. se novitios esse Christianos, *pro*, nuntios.

12. & ne multa dicam.

13. & referunt ad eum.

17. & ex nostris libris, *pro*, & in nostris libris.

22. discipulos istius non fugarent. Inveniens autem etiam de Paraclito positum in Scripturis.

26. mittit discipulos suos, *sine particula*, &.

Pag.

Pag. 100. lin. 2. Quo cùm advenisset.

3. Pseudoprophetam esse manifestè. Sed.

5. in quibuscumque locis repertum ostendimus comprehendi. *Fortasse*, offenderetur, comprehendi.

11. potestati barbarorum, qui erant vicini ultra Stracum fluvium. *Mox*, venerant quidam hominum ad requirendum eum, quo nusquam reperto, discesserunt.

15. dum ne eum insequeretur is populus, & Archelai, quem libenter audiebant, relatione teneretur. *Mox*, crebro, *pro*, crebrè.

18. venerat repetans, transito fluvio Adrabionis rediit. *Vide an legendum sit*, repedans.

24. volucribus dari jussit. *In his verbis desinit apographum Serenissimæ Suecorum Reginæ, in cujus fine hæc habentur*.

Explicit Liber S. Salvii Episcopi, & Martyris scriptus tempore Hugonis Prioris.

R*Eperitur in diœcesi Ambianensi Monasterium S. Salvii Martyris de Monasteriolo Ordinis S. Benedicti, vulgò S. Sauve de Moustrevil, itemque alterum Ordinis S. Augustini in Diœcesi Teroanensi; ac alterum Ordinis Cluniacensis, apud Valencienas; quoniam verò in hoc codice dicitur, ipsum scriptum fuisse temporibus Hugonis Prioris, non verò Abbatis, hinc haud incertâ conjecturâ colligitur, monasterium, ad quod idem codex pertinebat, non aliud extitisse, quàm Prioratum, ut vocant, Conventualem S. Salvii de Valenciенis Ordinis Cluniacensis, de quo in Bibliotheca Cluniacensi hæc habentur fol.* 1713. Prioratus S. Salvii de Valencienis, Cameracensis Diœceseos, ubi debent esse cum Priore XXVIII. Monachi, & debent ibi celebrare quotidie duas missas cum nota, & tertia sine nota. Eleemosyna generalis ter in hebdomada debet ibidem fieri. *De hoc Monasterio fusè agitur in eadem Bibliotheca Cluniacensi fol.* 535. *Datum fuit Ordini Cluniacensi à Manasse Archiepiscopo Remensi. Vulgò dicitur Saint Sauve en Valenciennes, ejusque mentio quòque habetur in libello Georgii Veneti de miraculis SS. Martyrum Marcellini, & Petri apud Eginardum lib.* 4. *cap.* 10. *& seqq.*

LECTIONARIUM VETUS REGIO-ALEXANDRINO Codici præfixum.

Initio folium unum deesse videtur, plura autem de hoc Calendario. Vide in præfatione hujus operis.

Vide pag. 584. col. 1. & pag. 581. col. 2.

Dominica iv. post Pentecostem, epistola ad Romanos. Principiũ *cap.* 10. 1. Voluntas quidem cordis mei. Finis *ver.* 10. Ore autem confessio fit ad salutem.

Vide pag. 585. col. 2.

Dominica v. Ad Romanos. Principium *cap.* 11. 25. Nolo enim vos ignorare, Fratres, mysterium. Finis *ver.* 30. Et vocatio Dei.

Vide pag. 585. col. 2. & pag. 586. col. 1.

Dominica vi. Ad Romanos Principium *cap.* 11. 33. O altitudo divitiarum sapientiæ. Finis *ver.* 36. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

Dominica vii. Ad Romanos. Principium *cap.* 12. 1. Obsecro itaque vos per misericordiam. Finis *ver.* 12. Spe gaudentes.

Vide pag. 586. col. 1. & 2. initio.

Dominica viii. Ad Romanos. Principium *cap.* 12. 14. Benedicite persequentibus vos. Finis *ver.* 21. Sed vince in bono malum.

Vide pag. 685. col. 2.

Dominica ix. Ad Romanos. Principium *cap.* 13. 1. Omnis anima potestatibus sublimioribus. Finis *ver.* 8. Nisi ut invicem diligatis.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ. Ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας. Τέλος, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν τὸ μυστήριον. Τέλος, καὶ κλῆσις τοῦ θεοῦ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Ὦ βάθος πλούτου σοφίας. Τέλος, Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρμῶν. Τέλος, Τῇ ἐλπίδι χαίροντες.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας. Τέλος, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ, τὸ κακόν.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις. Τέλος, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν.

Do-

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Ὀφείλομεν ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ. Τέλος, Δοξάζητε τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ.

Τῇ Μεταμορφώσει τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ Κυριακῇ τῇ πρὶν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως. πρὸς Φιλιππησίους, ἀρχὴ, Τοῦτο φρονεῖσθαι ἐν ὑμῖν. Τέλος, Ὅτι κύριος Ἰησοῦς χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Ὁ θεὸς τῆς ἐλπίδος. Τέλος, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τοῦ κυρίου. Τέλος, ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν ἀμήν.

Τῇ Κοιμήσει τῆς Θεοτόκου. πρὸς ἑβραίους, ἀρχὴ, Τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος. Τέλος, Ἱερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς κορινθίους, ἀρχὴ, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς. Τέλος, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς κορινθίους, ἀρχὴ, Βλέπετε τὴν κλῆσιν ὑμῶν. Τέλος, Ὁ καυχῶν ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

Εἰς τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου, ἀρχὴ, Εἶχεν μὲν ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιώματα. Τέλος, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων.

Τῇ

Dominica x. Ad Romanos. Principium *cap.* 15. 1. Debemus autem nos firmiores. Finis *ver.* 6. Honorificetis Deum, & Patrem Domini nostri Jesu Christi.

In festo Trāsfigurationis Domini, & Dominicā ante Christi Nativitatem. Ad Philippenses. Principium *cap.* 2. 5. Hoc enim sentite in vobis. Finis *ver.* 11. Quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

Dominica xi. Ad Romanos. Principium *cap.* 15. 13. Deus autem spei. Finis *ver.* 19. Replęverim Evangelium Christi.

Dominica xii. Ad Romanos. Principium *cap.* 15. 30. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum. Finis *ver.* 33. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen. Vide pag. 588. col. 2.

In Assumptione Beatę Mariæ Virginis. Ad Hebræos. Principium *cap.* 6. 13. Abrahæ namq; promittens. Finis *ver.* 20. Pontifex factus in æternum. Vide pag. 677. col. 2. & pag. seq. col. 1.

Dominica xiii. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 1. 3. Gratia vobis, & pax. Finis *ver.* 8. In die adventûs Domini nostri Jesu Christi.

Dominica xiv. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 1. 26. Videte enim vocationem vestram. Finis *ver.* 31. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Vide pag. 594. col. 2.

In festo Nativitatis Virginis Deiparæ. Ad Hebræos, Principium *cap.* 9. 1. Habuit quidem & prius. Finis *v.* 16. Et populi ignorantia.

Vide pag. 601. col. 1.
Dominica xv. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 9. 2. Signaculum Apostolatûs mei. Finis *ver.* 12. Ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.

In festo Exaltationis S. Crucis. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 1. 18. Verbum enim Crucis. Finis *ver.* 24. Et Dei Sapientiam.

Vide pag. 603. col. 2.
Dominica xvi. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 10. 13. Fidelis autem Deus est, qui non patietur. Finis *ver.* 17. De uno pane participamus.

Dominica xvii. Ad Corinthios II. Principium *cap.* 4. 6. Deus, qui dixit de tenebris. Finis *ver.* 10. In corpore nostro manifestetur.

Vide pag. 618. col. 2.
Dominica xviii. Ad Corinthios II. Principium *cap.* 5. 6. Audentes igitur semper. Finis *ver.* 11. Hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus.

Vide pag. 819. col. 2.
Dominica xix. Corinthios II. Principium *cap.* 6. 16. Vos enim estis templum Dei vivi. Finis *cap.* 7. *ver.* 1. Perficientes sanctificationem in timore.

Vide pag. 621. col. 1. & pag. 627. col. 1.
Dominica xx. Ad Corinthios II. Principium *cap.* 9. 6. Qui parcè seminat. Finis *ver.* 11. Per nos gratiarum actionem Deo.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς κορινθίους, ἀρχὴ, Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς. Τέλος, ἵνα μή τινα ἐγκοπὴν δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Τῇ Ὑψώσει τοῦ σταυροῦ. πρὸς κορινθίους, ἀρχὴ, Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ. Τέλος, καὶ θεοῦ σοφίαν.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς κορινθίους α′. ἀρχὴ, Πιστός ἐστιν ὁ θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει. Τέλος, Ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

Τῇ κυριακῇ πρὸς κορινθίους β′. ἀρχὴ, Ὁ θεὸς, ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους. Τέλος, ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς κορινθίους β′. Θαῤῥοῦντες πάντοτε. Τέλος, Ἀνθρώπους πείθομεν, θεῷ δὲ πεφανερώμεθα.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς κορινθίους β′. Ὑμεῖς ναὸς θεοῦ ἐστὲ ζῶντος. Τέλος, Ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς κορινθίους β′. ἀρχὴ, Ὁ σπείρων φειδομένως. Τέλος, δι᾽ ὑμῶν εὐχαριστίαν τῷ θεῷ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς γαλάτας, ἀρχὴ, Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος. Τέλος, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ὑμῶν.

Τῶν Ἀναργύρων Κοσμᾶ, καὶ Δαμιανοῦ. πρὸς κορινθίους α′. ἀρχὴ, Ὑμεῖς

Dominica xxi. Ad Galatas. Principium *cap.* 2. 16. Scientes autem quòd non justificatur homo. Finis *ver.* 20. Et tradidit semetipsum pro nobis.

In Festivitate SS. Cosmæ, & Damiani. Ad Corinthios I. Principium

Ὑμεῖς ἐστὲ σῶμα χριστοῦ. Τέλος, ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς γαλάτας, ἀρχὴ, Ὁ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη. Τέλος, Τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, καὶ πατήρ. Τέλος, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ χριστοῦ. Τέλος, τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ὁ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει. Τέλος, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Τούτου χάριν κάμπτω. Τέλος, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων.

Τῇ κυριακῇ, καὶ εἰς χειροτονίας Ιερέως, πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Παρακαλῶ ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος. Τέλος, Ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν.

Τῇ κυριακῇ πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ἑνὶ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη χάρις. Τέλος, πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

Τῇ κυριακῇ τῇ πρὶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ εἰς τὴν μεταμόρφωσιν. πρὸς φιλιππησίους, ἀρχὴ, Τοῦτο φρονείσθω ἐν ὑμῖν. Τέλος, Ὁ κύριος

cipium *cap.* 12. 27. Vos autem estis corpus Christi. Finis *c.*13. 8. Charitas nunquam excidit. Vide pag. 607. col. 1.

Dominica XXII. Ad Galatas. Principium *cap.* 5. 22. Fructus autem Spiritûs est charitas. Finis *cap.* 6. 2. Legem Christi. Vide pag. 632. col. 2. & pag. 633. col. 1.

Dominica XXIII. Ad Ephesios. Principium *cap.* 1. 3. Benedictus Deus, & Pater. Finis *ver.* 7. Secundùm divitias gratiæ ejus.

Dominica XXIV. Ad Ephesios. Principium *cap.* 1. 17. Deus Domini nostri Jesu Christi. Finis *ver.* 23. Qui omnia in omnibus adimpletur.

Dominica XXV. Ad Ephesios Principium *cap.* 2. 4. Deus autẽ, qui dives est in misericordia. Finis *ver.* 10. Ut in illis ambulemus.

Dominica XXVI. Ad Ephesios. Principium *cap.* 3. 14. Hujus rei gratiâ flecto. Finis *ver.* 21. In omnes generationes seculi seculorum. Vide pag. 638. col. 2. & pag. 640. col. 1.

Dominica XXVII. & in ordinatione Episcopi. Ad Ephesios. Principium *cap.* 4. 1. Obsecrò itaque vos ego vinctus. Finis *ver.* 6. Qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.

Dominica XXVIII. Ad Ephesios. Principium *cap.* 4. 7. Unicuique autem nostrûm data est gratia. Finis *ver.* 13. Plenitudinis Christi.

Dominica ante Christi Nativitatem, & in festo Transfigurationis. Ad Philippen. Princip. *cap.* 2. 5. Hoc enim sentite in vobis. Fi-

nis *v.*11. Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

Vide pag. 630. col. 1. In vigilia Nativitatis Christi. Ad Galatas. Principium *cap.*4.1. Quanto tempore hæres parvulus est. Finis. Ad Romanos *cap.*8.17. Cohæredes autem Christi.

In festo Nativitatis Christi. Ad Hebræos. Principium *cap.* 1.1. Multifariam multisque modis. Finis *ver.* 12. Et anni tui non deficient.

Die sequenti post festum Nativitatis Christi, & in festivitate S. Stephani. Ex Actibus Apostolorum. Principium *cap.* 6.8. Stephanus autem plenus gratia, & fortitudine. Finis *cap.* 7.59. Et cùm hoc dixisset, obdormivit in Domino.

Die III. post festum Nativitatis Christi, [1] ad Baptisterium, & in festivitate S. Joannis Evangelistæ. Ex Catholicis Epistolis. S. Joannis epist. I. Principium *cap.* 4.7. Charissimi, diligamus nos invicem. Finis *ver.* 10. Et misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

ριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός.

Τῇ παραμονῇ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, πρὸς γαλάτας, ἀρχὴ, Ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιος. Τέλος, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ.

Τῇ Χριστοῦ γεννήσει. πρὸς ἑβραίους, ἀρχὴ, Πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως. Τέλος, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν.

Τῇ ἐπαύριον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον. ἐκ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἀρχὴ, Στέφανος πλήρης χάριτος, καὶ δυνάμεως. Τέλος, καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ.

Τῇ γ΄. ἡμέρᾳ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, [1] εἰς τὸ βαπτιστήριον, εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Θεόλογον, ἐκ τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν Ἰωάννου, ἀρχὴ, ἀγαπητοὶ, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Τέλος, καὶ ἀπέστειλεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

Εἰς τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Ἐπίστευσεν ἀβραὰμ τῷ Θεῷ. Τέλος, Σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως.

Τῇ κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γένναν. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Χριστός ... ἐστιν

In festo Circumcisionis Domini. Ad Roman. Principium *c.*4.3. Credidit Abraham Deo. Finis *ver.* 11. Signaculum justitiæ fidei.

Dominica post Nativitatem Christi. Ad Ephesios. Principium *cap.* 2.14. Christus enim est pax nostra. Finis *ver.* 22. Coæ-

[1] Hinc patet in quibusdam Græcorum Ecclesiis interdum viguisse morem illum baptizandi infantes in Natalitiis Christi, cujus tanquam in aliis Occidentis Ecclesiis usitati meminit Siricius Papa in epistola 1. ad Himerium Terraconensem capite 2. ubi morem hunc rejicit. Vide præfationem nostram.

ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Τέλος, συνεποικοδομεῖσθε εἰς κατοικίαν τοῦ Θεοῦ.

Τῇ κυριακῇ τῇ πρὶν τῶν θεοφανειῶν. πρὸς Τιμόθεον α΄. ἀρχὴ, Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης. Τέλος, Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ὁ Θεὸς πλούσιος. Τέλος, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.

Εἰς τὰ φῶτα. πρὸς Τίτον, ἀρχὴ, Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις. Τέλος, ζωῆς, αἰωνίου.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου. Τέλος, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν αἰώνων.

Τῇ κυριακῇ. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ἑνὶ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη χάρις. Τέλος, Εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

Τῇ κυριακῇ τῆς ἀπόκρεω. πρὸς κορινθίους α΄. ἀρχὴ, Βρῶμα ὑμᾶς οὐ παραστήσει. Τέλος, Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς.

Τῇ ἀρχῇ τῶν νηστειῶν τῇ β΄. ἐκ τοῦ ἀποστόλου πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη. Τέλος, Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τῇ γ΄. ἐκ τοῦ ἀποστόλου πρὸς ῥωμαίους. ἀρχὴ, Ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Τέλος, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν.

Τῇ

Coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.

Dominica proximè præcedēti festum Epiphaniæ. Ad Timotheum I. Principium *cap.* 1.15. Fidelis sermo. Finis *ver.* 17, Honor,& gloria in sæcula sæculorum. Amen. Vide pag. 690. col. 2. & pag. 701. col. 2.

Dominica xxxii. Ad Ephesios. Principium *cap.* 2.4. Deus autem, qui dives. Finis *ver.* 10, Ut in illis ambulemus.

In festo Luminum, hoc est, Epiphaniæ. Ad Titum. Principium *cap.* 2.11. Apparuit enim gratia. Finis *cap.* 3.7. Vitæ æternæ.

Dominica xxxiii. Ad Ephesios. Principium *cap.* 3.14. Hujus rei gratiâ flecto genua mea. Finis *ver.* 21. In omnes generationes sæculi sæculorum. Vide pag. 638. col. 2.

Dominica xxxiv. Ad Ephesios. Principium *cap.* 4.7. Unicuique autem nostrûm data est gratia. Finis *ver.* 13. In mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Dominica Carnisprivii. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 8.8. Esca autem nos non commēdat. Finis *cap.* 9.2. Nam signaculum Apostolatus mei.

In principio Jejuniorum Feria II. ex epistolis Pauli epistolâ ad Romanos. Principium *cap.* 2.10. Gloria autem, & honor,& pax. Finis *ver.* 16. Secundùm Evangelium meum per Jesum Christum.

Feria III. Ex Epistolis Pauli epist. ad Romanos. Principium *cap.* 6.18. Liberati autē à peccato. Finis *ver.* 23. In Christo Jesu D.N.

Fe-

Feria IV. Ad Romanos. Principium *cap.* 8. 2. Lex autem Spiritus vitæ. Finis *ver.* 6. Prudentia autem Spiritûs, vita, & pax.

Feria V. Ad Romanos. Principium *cap.* 11. 33. O altitudo divitiarum. Finis. *ver.* 36. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

Die Veneris. Ad Romanos. Principium *cap.* 12. 14. Benedicite persequentibus vos. Finis *ver.* 21. Sed vince in bono malum.

Die Sabbati. Ex lectione recitandâ in Sanctorum festis.

Dominica hebdomadæ, in qua lacticinia comeduntur. Ad Romanos. Principium *cap.* 13. 11. Nunc enim propior est nostra salus. Finis *cap.* 14. 4. Potens est enim Deus statuere illum.

Die Sabbati. Ex lectione recitandâ in sanctorum festis.

Dominica Quadragesimæ, [1] cùm, scilicet, baptisterium clauditur. Ad Corinthios II. Principium *cap.* 6. 2. Ecce nunc tempus acceptabile. Finis *ver.* 10. Tamquam nihil habentes, & omnia possidentes.

Die Sabbati. Ex lectione in Sanctorum festis recitandâ.

Dominica [2] post eam, in qua baptisterium clauditur. Ad Ephesios. Principium *cap.* 4. 23. Renovamini autem spiritu mentis ve-

Τῇ δ΄. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Ὁ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς. Τέλος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωῆς αἰωνίου.

Τῇ ε΄. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, ὦ βάθος πλούτου. Τέλος, αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

Τῇ παρασκευῇ, πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας. Τέλος, Ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

Τῷ σαββάτῳ, ἐκ τοῦ ἀποστόλου εἰς ἁγίους.

Τῇ κυριακῇ τῆς Τυροφαγησίμου. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Νῦν ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία. Τέλος. δυνατὸς γὰρ ὁ θεὸς στῆσαι αὐτόν.

Τῷ σαββάτῳ, ἐκ τοῦ ἀποστόλου εἰς ἁγίους.

Τῇ κυριακῇ τῆς Σαρακοστῆς, ἤγουν, τῇ κλείσει τῆς Κολυμβήθρας· πρὸς κορινθίους β΄. ἀρχὴ, Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος. Τέλος, ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

Τῷ σαββάτῳ· ἐν τοῦ ἀποστόλου εἰς ἁγίους.

Τῇ κυριακῇ [2] μετὰ τὴν κλεῖσιν τῆς κολυμβήθρας· πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ἀνα-

1 Lego, κλείσει, licèt in Regio-Alexandrino codice, tam hic, quàm in sequentibus scriptum sit, κλίσει. Vide præfationem nostram prope finem.

2 Vel hic addi debet α΄. ut sit dominica 1. quadragesimæ, vel in sequentibus uno minor est dominicarum numerus, si ordinem à Græcis nunc servatum amplectamur, qui eam primam quadragesimæ, seu jejuniorum dominicam vocant, quæ proximè sequitur dominicam Tyrophagiæ.

Ἀνανεοῦσθαι τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν. Τέλος, Προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.

Τῷ σαββάτῳ, ἐκ τοῦ ἀποστόλου εἰς ἁγίους.

Κυριακῇ β'. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. Τέλος, Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ κυρίῳ.

Τῷ σαββάτῳ, ἐκ τοῦ ἀποστόλου εἰς ἁγίους.

Κυριακῇ γ'. πρὸς ἐφεσίους, ἀρχὴ, Ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ. Τέλος, ὅς ἐστι ῥῆμα θεοῦ.

Τῷ σαββάτῳ, ἐκ τοῦ ἀποστόλου εἰς ἁγίους.

Κυριακῇ δ'. πρὸς ἑβραίους, ἀρχὴ, Ἔχοντες παῤῥησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων. Τέλος, Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος.

Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. πρὸς ἑβραίους, Ὅ τε ἁγιάζων, καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι. Τέλος, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθεῖν.

Τῇ κυριακῇ τῆς βαϊοφόρου. πρὸς φιλιππησίους, ἀρχὴ, Χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε. Τέλος, Καὶ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

Τῇ ἁγίᾳ πέμπτῃ. Πράξεις ἀποστόλων, ἀρχὴ, Σταθεὶς πέτρος ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν, εἶπεν, ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφήν. Τέλος, Συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

Τῇ

vestræ. Finis *cap.* 5. 2. Oblationem, & hostiam Deo in odorem suavitatis.

Die Sabbati. Ex lectione in Sanctorum festis recitandâ.

Dominica II. Ad Ephesios. Principium *cap.* 5. 8. Ut filii lucis ambulate. Finis *ver.* 19. In cordibus vestris Domino.

Die Sabbati. Ex lectione in Sanctorum festis recitandâ.

Dominica III. Ad Ephesios. Principium *cap.* 6. 10. Confortamini in Domino. Finis *ver.* 17. Quod est Verbum Dei.

Die Sabbati. Ex lectione in Sanctorum festis recitandâ.

Dominica IV. Ad Hebræos. Principium *cap.* 10. 19. Habentes itaque, Fratres, fiduciam in introitu Sanctorum. Finis *ver.* 31. Horrendum est incidere in manus Dei viventis. Vide pag. 680. col. 1. & 2.

In festo Annuntiationis Deiparæ. Ad Hebræos. Principium *cap.* 2. 11. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur. Finis *ver.* 18. Potens est, & eis, qui tentantur, auxiliari.

Dominica Palmarum. Ad Philippenses. Principium *cap.* 4. 4. Gaudete in Domino semper. Finis *ver.* 9. Et Deus pacis erit vobiscum.

Sanctâ feriâ v. Hebdomadæ majoris. Ex Actibus Apostolorum. Principium *cap.* 1. 15. Exurgens Petrus in medio fratrum, dixit: Viri fratres, oportet impleri scripturam. Finis *ver.* 26. Annumeratus est cum undecim Apostolis.

San-

Vide pag. 605.col.2. Ex epistolis Pauli epistolâ ad Corinthios I. Principium *cap.* 11. 23. Ego enim accepi à Domino. Finis *ver.* 32. Ut non cum hoc mundo damnemur.

Sabbato Sancto. Ad Romanos. Principium *cap.* 6. 3. Quicumq; baptizati sumus in Christo. Finis *ver.* 10. Quod autem vivit, Deo vivit.

LECTIONES

In Sanctorum commemorationibus recitandæ.

Vide pag. 678.col.2. IN festo Pontificis. Ad Hebræos. Principium *cap.* 7. 26. Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex. Finis *cap.* 8. 2. Et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo.

Vide pag. 701.col.2. In plurium Pontificum festis. Ad Timotheum II. Principium *cap.* 4. 5. Tu verò vigila in omnibus. Finis *ver.* 8. Sed & iis, qui diligunt adventum ejus.

Vide pag. 580.col.2. In Sanctorum festis. Ad Romanos. Principium *cap.* 5. 1. Justificati ergo ex fide, pacem habeamus. Finis *ver.* 5. Per Spiritum Sanctũ, qui datus est nobis.

Ἐκ τοῦ ἀποστόλου πρὸς κορινθίους α'. Ἐγὼ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου. Τέλος, Ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.

Τῷ ἁγίῳ σαββάτῳ. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν. Τέλος, Ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ θεῷ.

ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ

εἰς μνείας Ἁγίων.

ΕἸς Ἱερέα. πρὸς ἑβραίους, ἀρχὴ, Τοιοῦτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεύς. Τέλος, Καὶ τῆς σκηνῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος.

Εἰς Ἱερεῖς. πρὸς Τιμόθεον β'. ἀρχὴ, Ἀγαπητὲ, νῆφε ἐν πᾶσι. Τέλος, Ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

Εἰς Ἁγίους. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Δικαιωθέντες ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν. Τέλος, Διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

Εἰς Ἁγίους. πρὸς ῥωμαίους, ἀρχὴ, Τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα. Τέλος, Ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.

Εἰς Ἁγίους. πρὸς ἑβραίους, ἀρχὴ, Ἀναμιμνήσκεσθε τὰς πρότερον ἡμέ

Vide pag. 583.col.2. In festivitatibus Sanctorum. Ad Romanos. Principium *cap.* 8. 28. Diligentibus Deum omnia. Finis *ver.* 34. Qui etiam interpellat pro nobis.

Vide pag. 681.b. In festivitatibus Sanctorum. Ad Hebræos. Principium *cap.* 10. 32. Rememoramini autem pristinos dies. Finis *ver.* 38. Justus

autem

ἡμέρας. Τέλος, Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Εἰς Ἁγίους. πρὸς ἑβραίους, ἀρχὴ, Οἱ ἅγιοι διὰ πίστεως. Τέλος, εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν, καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν.

Εἰς Ἐγκαίνια. πρὸς κορινθίους β'. ἀρχὴ, Θεοῦ ἐσμὲν συνεργοὶ, θεοῦ γεώργιον. Τέλος, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς χριστός.

Εἰς Ἁγίας πρὸς κορινθίους β'. ἀρχὴ, Ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω. Τέλος, Ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ χριστῷ.

Εἰς μνείας νεκρῶν.

Πρὸς ῥωμαίους, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ. Τέλος, Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ.

Εἰς μνείας νεκρῶν. πρὸς κορινθίους α'. Εἰ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται. Τέλος, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.

Εἰς μνείας νεκρῶν. πρὸς κορινθίους α'. ἀρχὴ, Ὥσπερ ἐν τῷ ἀδὰμ πάντες ζωοποιούμεθα. Τέλος, Ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα.

Εἰς μνείας νεκρῶν. πρὸς κορινθίους α'. ἀρχὴ, φθείρουσιν ἤθη χρηστά. Τέ-

autem ex fide vivit.

In iisdem festivitatibus. Ad Hebræos. Principium *cap.* 11. 33. Sancti per fidem. Finis *cap.* 12. 2. In auctorem fidei, & consummatorem Jesum.

In Dedicatione Ecclesiæ. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 3. 9. Dei enim sumus adjutores; Dei agricultura estis. Finis *ver.* 11. Quod est Christus Jesus. Vide pag. 595. col. 2.

In SS. Mulierũ festis. Ad Corinthios II. Principium *cap.* 10. 17. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Finis *cap.* 11. 2. Uni viro virginem castam exhibere Christo. Vide pag. 622. col. 1.

In Commemorationibus Mortuorum.

Ad Romanos. Principium *cap.* 14. 6. Qui sapit diem, Domino sapit. Finis *ver.* 11. Et omnis lingua confitebitur Deo.

In Cõmemorationibus Mortuorum. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 15. 12. Si autem Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis. Finis *ver.* 22. Ita & in Christo omnes vivificabuntur. Vide pag. 609. col. 1.

In iisdem commemorationibus. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 15. 22. Sicut in Adam omnes moriuntur. Finis *ver.* 28. Ut sit Deus omnia. Vide ibidẽ.

In iisdem commemorationibus. Ad Corinthios I. Principium *cap.* 15. 33. Corrumpunt mores bonos. Finis *ver.* 44. Est cor- Vide Ib. in fine col. 2.

corpus animale, est & corpus spirituale.

Vide pag. 610.col.1. In iisdem commemorationibus. Ad Corinthios I. Principium *cap.*15.45. Factus est primus homo Adam. Finis *ver.*57. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Vide pag. 661.col.2. in fine. In iisdem commemorationibus. Ad Thessalonicenses I. Principium *cap.*4.12. Nolumus autem vos ignorare, Fratres, de dormientibus. Finis *ver.*17. Et sic semper cum Domino erimus.

Τέλος, Ἐστὶ σῶμα ψυχικὸν, ἔστι σῶμα καὶ πνευματικόν.

Εἰς μνείας νεκρῶν. πρὸς κορινθίους α'. ἀρχὴ, Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀδὰμ. Τέλος, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ.

Εἰς μνείας νεκρῶν. πρὸς θεσσαλονικεῖς α'. ἀρχὴ, Οὐ θέλω μὲν ὑμᾶς ἀγνοεῖν περὶ τῶν. Τέλος, Καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα.

ADDENDA, ET CORRIGENDA

In Præfatione, notis, atque versione hujus Collectaneorum tomi.

In Præfatione pagina 9. linea 20. *post illa verba*, ab ejus nativitate annos numerare sueverant; *adde*, licet eos à Christi in cælos assumptione annos supputare Epiphanius asserat.

Ibid. pag. 21. lin. 25. *post illa verba*, erutum elucubrasse, *adde*, Dubitari tamen potest, an liber Apollinaris, quem Nyssenus confutat, ille idem sit, qui λογίδιον περὶ σαρκώσεως, à Theodoreto in Eraniste prope finem dialogi II. & III. vocatur, licet nullum ex fragmentis, quæ ibidem Theodoretus refert, in Nysseni confutatione reperiatur.

Ibid. pag. 64. lin. 3. à fine *Post illa verba*, multaque monumenta; *adde*, Relatum etiam est hujus Athanasii II. nomen in sacros Copticarum fastos ad diem IX. mensis Thoth, quę diei VI. mensis Septembris respondet, ut videre est in eorundem Copticarum Calendario, apud Seldenum de Synedriis Hebræorum lib. III. cap. XV. Et apud Ludolphum in tomo II. Historiæ Æthiopicæ. pag. 390.

Ibid. pag. 75. lin. 7. *post verbum*, habeantur; *adde*, Sanctus quòq; Athanasius, si is auctor est Synopsis S. Scripturæ inter ejus opera editæ

ra editæ, ponit epiſtolam ad Hebræos poſt ſecundam ad Theſſalonicenſes epiſtolam. At Lectionarium &c.

In Archelai diſputatione pag. 9. *in notis*, verbatim, *corrige*, ad verbum.

Pag. 21. col. 2. in notis lin. 6. à fine *corrige* apud minus luminare habitant.

102. in notis, *poſt verbum*, Hegemonio; *dele*, Presbytero.

In Nyſſeni operibus pag. 124. lin. 8. deceptionis ſpecies, *corrige*, deceptionis larva detrahitur.

135. lin. 4. in compendium, *corrige*, in epitomen.

138. lin. 11. *corrige*, duplicis rei concurſum.

149. lin. 1. *corrige*, Deus manifeſtatus eſt in carne.

168. lin. 4. *corrige*, ſuper virum contribulem meum.

179. lin. 30. *corrige* tum Ethnicorum erroribus.

232. lin. 15. *corrige*, ſupervacaneum eſſe.

235. lin. ultima textus græci, *Ponenda eſt in textu Correctoris antiqui lectio, cujus in notis mentionem fecimus, & in verſione legendum eſt*. At carne, quæ propriâ naturâ caro, eſt in incorruptibilitatis pelagus tranſmutatâ, quemadmodum ait Apoſtolus abſorptum fuiſſe, quod mortale eſt, à vitâ, unà etiam cum ipsâ carne cuncta, quæ ſecundùm eandem carnem tunc apparuerunt, &c. *vide Præfationem noſtram pag. 23.*

272. lin. 29. *corrige*, Quemadmodum igitur dum homo gignebatur, opus non habuit &c.

275. lin. 6. à fine, *dele*, ſeorſim.

313. lin. ult. in notis col. 2. *adde*, Vide an reſpiciat ad locum Deuteronomii 10. 16.

335. lin. penult. *in textu greco ad illa verba*, *καὶ συνδοξάσομεν*, *adde hanc notulam*. In alia editione hujus orationis, quæ in uno eodemque Vaticano codice num. 446. habetur, legitur, *καὶ μένειν*, *καὶ συνδοξάζεσθαι*.

370. col. 1. lin. 8. à fine, *corrige*, Chriſtianum ne an Ethnicum, definire non auſim, qui Nyſſenum peragrè agentem, ſuis literis patri commendaverat.

382. lin. 2. *ad illa verba*, *ἐν ᾧ νυῶ ὄντως*, *adde hanc notulam*. Levi mutatione hunc locum corrigendum eſſe putavimus, *ἐφ' ᾧ νυῶ ὄντως*.

385. lin. 4. *ad verbum*, *αὐτὸν*, *adde hanc notulam*. Ita legendum

dum esse videtur, licet in scripto codice sit, αὐτῷ.

In Euthalii editione pag. 594. *post lin. octavam col.* 1. *adde* Cap 1. ver. 13. ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, librarii, ut videtur, errore.

Pag. 608. *post lineam sextam col.* 1. *adde*. v. 6. ἢ ἐν γλώσσῃ, pro ἐν γνώσει.

610. col. 2. lin. 23. *corrige*. v. 29. ἤνοικται pro ἀνέῳγε; non ἤνοιχθε, ut typographorum errore editum est.

619. col. 1. *post lin.* 7. *adde*. v. 11. Ανθρώπους πείθομεν pro πείθομεν, nisi veteris librarii sit error.

622. col. 1. lin. 15. *corrige*, Initium lectionis in Sanctarum Mulierum festis recitandæ.

622. col. 1. *lin.* 26. *corrige*, ὤφελον ἀνείχεσθε.

629. col. 2. *post lineam quintam adde*. v. 19. ὃ ἐπήγγελται; sed postea æquè veteri, ut videtur, manu correctum est ᾧ.

631. col. 2. *post lin.* 32. *adde* v. 30. κληρονομήσει, pro κληρονομήσῃ, sed fieri potest, ut veteris librarii sit error hæc lectio.

638. col. 2. lin. 10. *Dele variam lectionem versiculi septimi.*

639. col. 1. *post lineam* 18. *adde* v. 6. Verba ὁ ἐπὶ πάντων addita sunt manu, ut videtur, coæva.

645. col. 2. lin. 25. *post illa verba*, dormitionis Deiparæ; *adde*, vel potiùs *in commemorationibus defunctorum*.

646. col. 2. post lineam 12. *adde* v. 17. σπένδωμαι, pro σπένδομαι, veteris librarii, ut videtur errore.

677. col. 1. lin. 1. *post illa verba*, pertinere non potest. *Adde*. Sed fortasse rubrica ista referri debet ad aliam lectionem, quæ incipit infrà à versiculo decimotertio, & desinit in fine hujus capitis; ista enim lectio Assumptionis festo assignatur, in pervetusto lectionario, quod codici Regio-Alexandrino præfigitur, ut videre est pag. 713. nisi quispiam contenderit hanc rubricam potiùs intelligi debere de aliqua lectione in defunctorum missis recitanda. Vide fol. 645. col. 2.

Ibidem col. 1. *post lineam penultimam*, *adde*, Cap. V. ver. 1. πᾶς γὰρ ἱερεὺς, pro Ἀρχιερεὺς.

IN-

INDEX

Locorum Sacræ Scripturæ, quæ in hoc primo Collectanecrum tomo laudantur, vel explicantur.

femoribus eius, usquequo veniat, cuius est, & ipse erit expectatio gentium. Qui alligabit ad vitem pullum suum, & ad optimam vitem pullum asinæ suæ, Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ indumentum suum. Suffusi oculi eius à vino, & candidi dentes eius à lacte. *Archel.* 78. *Nys. Testim.* 300.

EX EXODO.

Cap. IX. Ver. 5. Et dedit Dominus terminum dicens: Cras faciet Dominus verbum hoc super terram. *Nys. Testim.* 293.

Cap. 12. Ver. 35. Petierunt ab Ægyptiis vasa argentea. *Archel.* 69. 74.

Cap. XIII. Ver. 2. Omne masculinum adaperiens vuluam, Sanctum Domino vocabitur. *Nys. Testim.* 304.

Cap. XIX. Ver. 10. Dixit Dominus ad Moysem, Descendens testare populo, & purifica illos hodie, & cras, & lauent vestimenta, & sint parati in diem tertiam. Tertia autem die descendet Dominus in mõtem Sina coram omni populo. *Nys. Testim.* 293.

Cap. XX. Ver. 10. Sex diebus operaberis, die autem septimo non facies vllum opus in eo. *Nys. Test.* 317

Cap. XXI. Ver. 24. Oculum pro oculo, dentem pro dente. *Archelaus.* 69. 73.

Cap. XXIV. Ver. 18. Et intrauit Moyses in medium nubis. *Arch.* 80.

Cap. XXXI. Ver. 2. Ecce reuocaui ex nomine Beseleel &c. & impleui eum spiritu diuino. *Nys. Testimon.* 329.

Cap. XXXII. Ver. 10. Sine me delere populum hunc, & dabo tibi gentem magnam, & multo magis, quàm hæc. *Nys. Testim.* 322.

Cap. XXXIV. Ver. 4. Et manè surgens Moyses, ascendit in montem Sina, sicut præcepit ei Dominus. Et sumpsit Moyses tabulas lapideas. Et descendit Dominus in nubes, & adstitit illic, & loquutus est nomine Domini. Et transiit Dominus à facie Domini. *Nys. Testim.* 293.

EX NVMERIS.

Cap. XI. Ver. 16. Adhuc mihi septuaginta Seniores, & sumam de Spiritu, qui est in te, & fundam super eos, & suscipiam te. *Nys. Testim.* 327.

Cap. XV. Ver. 32. Inuenerunt hominem colligentem ligna die sabbati &c. *Archel.* 69.

Cap. XXIV. Ver. 17. Orietur stella ex Iacob, & homo ex Israel, & percutiet duces Moab, & prædabitur filios Seth, & erit Edom hęreditas gentium. *Nys. Test.* 300.

EX DEVTERONOMIO.

Cap. IV. Ver. 34. Ego ignis consumens. *Archel.* 102.

Cap. VI. Ver. 4. Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est: & diliges Dominum Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota virtute tua: & erunt hæc quæcumque mando tibi hodie, in corde tuo, & in anima tua, & præscribes ea filiis tuis, & loqueris in eis sedens in domo, & ambulans in via, & dormiens, & exurgens. *Euthal.* 407.

Cap. XVIII. Ver. 15. Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me, ipsum audietis iuxta omnia, quæcumq; locutus fuerit vobis: Et erit, quicumque non audierit prophetam illum, disperdetur. *Archel.* 73. 78. 79. *Nys. Testim.* 297. 298.

Cap. XXII. Ver. 26. Maledictus homo qui non permanet in his, quæ scripta sunt in libro legis, ad faciendum

EX LIBRO I. REGVM.

EX LIBRO II. REGVM.

EX LIBRO IV. REGVM.

EX LIBRO I. PARALIPOMENON.

EX LIBRO II. PARALIPOMENON.

EX LIBRO III. ESDRAE.

EX LIBRO IV. ESDRAE.

EX IOB.

EX PSALTERIO.

luntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. *Eut.* 403. 404. 407

Psal. II. Ver. 1. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? adstiterunt Reges terræ, & principes conuenerũt in vnum aduersùs Dominum, & aduersùs Christum eius. *Nys. Testim.* 306.

v. 4. Qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos. *Nys. Testim.* 294.

v. 7. Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuã terminos terræ. *Nys. Test.* 275. 292.

v. 8. Postula à me, & dabo tibi gẽtes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. *Nys. Testimonia.* 322.

Psal. III. Ver. 7. Exurge Domine, saluum me fac Deus meus, *Nys. Testimonium.* 310.

v. 36. Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius ad eum. Adinuenit omnem viam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc autem in terris visus fuit, & cum hominibus conuersatus est. *Nys. Test.* 295.

Psal. IV. Ver. 7. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, *Nys. Testimon.* 317.

Psal. XV. Ver. 10. Quoniam non derelinques animam meam in infernο; neque dabis sanctum tuum videre corruptionem. *Nys. Test.* 311.

Psal. XVII. Ver. 44. Erue me de contradictionibus populi; constitues me in caput gentium. Populus, quem non cognoui, seruiuit mihi; In auditu auris obediuit mihi; Filii alieni mentiti sunt mihi; filii alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. *Nys. Test.* 310.

Psal. XVIII. Ver. 5. In omnem terram exiuit sonus eorum. *Nys. laud. S. Steph.* 343. & *in Epist.* 390.

v. 15. Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper, Domine adiutor meus, & redemptor meus. *Euthalius.* 408.

Psal. XXI. Ver. 17. Quoniam circumdederunt me canes multi, consilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas, & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea, Ipsi vero considerauerunt, & inspexerunt me; diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. *Nys. Test.* 308.

v. 28. Memores erunt, & conuertentur ad Dominum omnes termini terræ, & adorabunt coram eo omnes patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominantur in gentes, *Nys. Testim.* 323.

v. 23. Annunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. *Nys. Test.* 321.

v. 32. Annunciabunt iustitiam eius populo, qui nascetur, quem fecit Dominus. *Nys. Testim.* 323.

Psal. XXIX. Ver. 9. Ad te Domine clamabo, & ad Deum meum deprecabor. *Nys. Testim.* 294.

Psal. XXXII. Ver. 6. Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum, *Nys. Testimon.* 288.

Psal. XL. Ver. 10. Qui comedebat panes meos magnificauit super me supplantationem. *Nys. Test.* 306.

Psal. XLIII. Ver. 23. Exurge, quare obdormis Domine, exurge, & ne repellas in finem. *Ny. Test.* 310.

v. 26. Exurge Domine adiuua nos, & redime nos propter nomen tuum. *Nys. Testim.* 311.

Psal. XLIV. Ver. 7. Thronus tuus Deus in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem; propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis. *Nys. Antir.* 266. & *Test.* 301.

Psal.

Dauid seruo meo. Vsque in æternum præparabo semen tuum,& edificabo in generationem. & generationem sedem tuam. *Nyss. Test.* 299.

Psal. XCIII. Ver. 19. Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes Dei lætificauerunt animam meam. *Nyss. epistolæ.* 370.

Psal. XCIV. Ver. 1. Venite exultemus Domino &c. *Nyss. serm. de Spir. Sancto.* 346. *& seqq.*

v. 8. Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundùm diē tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres vestri. *Nyss. sermo de Spiritu Sancto.* 350.

Psal. CI. Ver. 21. Dominus de cælo in terram aspexit, ut videret gemitum compeditorum; ut solüat filios mortificatorum. Vt annunciet in Sion nomen Domini. *Nyss. Testimonia.* 294.

v. 26. Et tu, Domine, terram fundasti, & opera manum ruarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes; & omnes sicut vestimentum veterascent; & sicut opertorium volues eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. *Nyss. Testim.* 302.

Psal. CIII. Ver. 4. Qui facit Angelos suos Spiritus. *Nyss. Antir.* 253.

v. 30. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. *Nyss. Test.* 289. 329.

Psal. CVI. Ver. 20. Misit Verbum suum, & sanauit eos, & eripuit eos de corruptelis eorum. *Nyss. Test.* 289

Psal. CIX. Ver. 1. Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. *Nyss. T.* 312. 323

v. 3. Ex vtero ante luciferum genui te. *Nyss. Testim.* 292.

Psal. CX. Ver. 3. Confessio, & magnificentia opus eius, & iustitia eius manet in seculum seculi. *Nyss. Testimon.* 323.

Psal. CXI. Ver. 7. In memoria æterna erit iustus. *Nyss. Laud. S. Steph.* 332.

Psal. CXVII. Ver. 27. Deus Dominus, & illuxit nobis. *Nyss. Test.* 295

Psal. CXXV. Ver. 1. Euntes ibant, & flebant, mittentes semina sua: venientes autē venient in exultatione, tollentes manipulos suos. *Ephr.* 110

Psal. CXXXI. Ver. 17. Paraui lucernam Christo meo. *Nyss. laud. S. Steph.* 338.

v. 12. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustabitur eam: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. *Nis. Test.* 299.

Psal. CXXXVIII. Ver. 7. Quo ibo à spirito tuo. *Nyss. Test.* 328.

Psal. CXLIV. Ver. 3. Magnitudinis eius non est finis. *Nyss. Antir.* 163

Psal. CXLVII. Ver. 18. Emittet verbum suum, & liquefaciet ea: Spirabit spiritus eius, & fluent aquę. *Nyss. Testim.* 289.

EX PROVERBIIS.

Cap. I. Ver. 5. Intelligens gubernacula possidebit. *Nyss. Ant.* 189. 229

Cap. VIII. Ver. 30. Cum pararet cælum, aderam illi: & ego eram, qua delectabatur: quotidie oblectabar facie eius. *Nyss. Test.* 289.

Cap. XIII. Ver. 1. Filius sapiens obediens patri, filius autem inobediens in perditione. *Euthal.* 516.

Cap. XXII. Ver. 2. Diues, & pauper obuiauerunt sibi; vtrosque autem Dominus fecit. *Archel.* 69, 74.

EX ECCLESIASTE.

Cap. V. Ver. 2. Quia Deus in cælo sursum. *Nyss. Antir.* 256.

EX

EX CANTICIS CANTICORVM.

Cap.IV.Ver.12. Hortus conclusus, fons obsignatus. *Nyſ.epiſt.* 395.

EX SAPIENTIA SALOMONIS.

Cap. I. Ver. 7. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum. *Nyſ. Teſtimon.* 328.

Cap.VIII.Ver.19. Puer eram ingenioſus, & ſortitus ſum animam bonam: magis autem cum eſſem bonus, veni ad corpus incoinquinatum. *Nyſ.Teſtim.* 302.

EX ESAIA.

Cap.I.Ver.2. Audi cælum, & auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus eſt: Filios genui, & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. Cognouit bos poſſeſſorem, & aſinus præſepe Domini ſui: Iſrael autem non cognouit, & populus me non intellexit. *Nyſ.Teſtim.* 304.

v.10.& ſeqq. Audite verbum Domini, filii Sodomorum; attendite legi Dei, populus Gomorræ. Quo mihi multitudinem Sacrificiorum veſtrorum, dicit Dominus? Plenus ſum holocauſtis arietum, & adipem agnorum, & ſanguinem taurorum, & hircorum nolo: neque veniatis, vt appareatis mihi. Quis enim quęſiuit hæc de manibus veſtris? Calcare atrium meum non apponetis. Si afferatis ſimilam, vanum incenſum abominatio mihi eſt. Neomenias veſtras, & ſabbata veſtra, & diem magnum non fero; ieiunium, & ocium, & feſtiuitates veſtras odit anima mea. *Nyſ.Teſt.* 315.322.

v.16. Lauamini, mundi eſtote, auferte mala ex animabus veſtris. *Nyſ.Teſtim.* 315.322.

Cap. III. Ver.12. Populę meus, qui beatos vos dicunt, dęcipiūt vos, & ſemitas pedum veſtrorum turbāt. Sed nunc ſtabit in iudicio Dominus, & ſtatuet ad iudicium populum ſuum. Ipſe Dominus ad iudicium veniet cum ſenioribus populi, & cum principibus eius. *Nyſ. Teſtimonia.* 306.

Cap.V.Ver.7. Vinea Domini Sabaoth domus Iſrael eſt, & homo Iuda, nouella plantatio dilecta. Expectaui, vt faceret vuas, fecit autem ſpinas. *Nyſ.laud.S.Steph.* 331.

Cap.VII.Ver.14. Virgo in vtero concipiet, & pariet filium. *Nyſ.Ant.* 216.*& Teſ.im.* 302.

Ibid. Et vocabunt nomen eius Emanuel. *Nyſ.Teſtim.* 302.

v.15. Butyrum, & mel comedet. *Nyſ.Teſtim.* 303.

Cap. VIII. Ver.1. Sume tibi tomum nouæ chartæ magnæ, & ſcribę in eo hominis ſtylo, vt velociter deprędationem faciat ſpoliorum. Et acceſſerunt ad prophetiſſam; & in vtero concępit, & peperit filium. Eț dixit Dominus, voca nomen eius, citò ſpolia, velociter deprędare. *Nyſ. Teſtim.* 304.

Ibid. Et priuſquam cognoſcat patrem, vel matrem, tollet virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ comedet. *Nyſ.Teſt.* 302.

Cap.IX.Ver.6. Et cupient, ſi fiant igne combuſti, quia paruulus natus eſt nobis, filius & datus eſt nobis, cuius principatus ſuper humerum eius, & vocatur nomen eius magni conſilij angelus, admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri ſeculi. *Nyſ. Teſtim.* 302.

Ibid. Paruulus natus eſt nobis. *Nyſ. Antirrhet.* 152.216.

Cap. X.Ver.33. Ecce dominator Dominus Sabaoth, conturbabit glorioſos

dexteram tuam : obedient ante faciem eius gentes: & fortitudinem Regum disrumpam: aperiam ante eum iannas, & ciuitates non claudentur. Ante te ibo,& montes complanabo, portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros tenebrosos. *Nyss. Testimon.* 324.

Cap.XLV.Ver.7. Ego Deus faciens pacem, & creans mala. *Archelaus.* 103.

v.14. Sic dicit Dominus Sabaoth: laborauit Ægyptus, & negotiatio Æthiopum,& Sabaim viri excelsi ad te transibunt, & tui erunt serui, & post te sequentur vincti manicis, & transibunt ad te, & adorabunt te,& in te orabunt: quoniam in te Deus est, & non est Deus absque te. Tu enim Deus es, & nesciebamus, Deus Israel Saluator. *Nyss. Test.* 303.

Cap. XLVIII. Ver.8. Neque nosti, neque scisti, neque à principio aperui aures tuas; noueram enim quoniam præuaricans præuaricaberis. *Myss. Test.* 319.

v.16. Et tunc Dominus misit me, & spiritus eius. *Nyss. Test.* 327.

Cap.XLIX.Ver.1. Ex utero matris vocaui nomen eius gladium acutum. *Nyss. Test.* 304.

v.6. Et dixit mihi magnum tibi hoc, vocari puer meus, & suscitare tribus Iacob, & dispersionem Israel conuertere. Et posui te in testamentum generis, in lucem gentium, vt sis in salutem usque ad extremum terræ. *Nyss. Test.* 225.305.

v.8. Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium, vt constitueres terram, & possideres hæreditatem deserti, dicens his, qui in vinculis sunt, exite; & his, qui in tenebris, reuelamini. *Nyss. Test.* 305.

v.16. In manibus meis descripsi muros tuos, coram oculis meis semper es. *Nyss. Antir.* 159.

Cap.L.Ver.6. Dorsum meum dedi ad flagella,& genas meas ad alapas, & faciem meam non auerti à confusione sputorum. *Nyss. Test.* 308.

Cap.LII.Ver.5. Propter vos blasphematur nomen meum semper in gentibus. *Nrs. Test.* 321.

Cap. LIII. Vers. 1. Domine quis credidit auditui nostro? & brachium Domini, cui reuelatum est? *Nyss. Testim.* 294.

v.3. Non habebat speciem, neque decorem, sed species eius inhonorata, & deficiens præ filiis hominum. *Nyss. Testim.* 308.

v.4. Ipse peccata nostra portat, & pro nobis dolet, & nos reputauimus eum esse in labore, & in plaga, & in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostræ super eum: liuore eius nos sanati sumus. Omnes quasi oues errauimus vnusquisque à via sua aberrauit, & Dominus tradidit ipsum propter peccata nostra: Et ipse propter afflictionem non aperit os: Sicut ouis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperit os suum in humiliatione eius. *Nyss. Test.* 307.

v.8. Generationem eius quis enarrabit quia tollitur de terra vita eius: ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Et dabo malos pro sepultura eius,& diuites pro morte illius. Quia iniquitatem non fecit, neque dolus inuentus est in ore suo. Propterea ipse possidebit multos, & fortium diuidet spolia: pro eo quod tradita est ad mortem anima eius: quoniam iniquitatem non fecit,& in iniquis reputatus est, & ipse peccata multorum tulit, & propter iniquitates eorum traditus est. *Nyss. Test.* 307.

v.9. Dabit pessimos, pro sepultura

tura eius. *Nyſ. Teſtimon.* 321.

Cap.LXI. Ver.1. Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me: Euangelizare pauperibus miſit me, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis viſum. *Nyſ.Teſt.* 306.328.

Cap.LXII.Ver.2. Videbunt gentes gloriam tuam, & omnes reges iuſtitiam tuam, & vocabit te nomen nouum, quod Dominus nominabit illud. *Nyſ.Teſt.* 326.

v.10. Leuate ſignum in gentes. *Nyſ.Teſtim.* 309.

v.14. Et deſcendit ſpiritus Domini, & dux eorũ fuit. *Nyſ.Teſt.* 328.

Cap.LXIII.Ver.3. Torcular calcaui ſolus, *Nyſ.Ser.de Spir.Sancto.* 352.

v. 10. Exacerbauerunt Spiritum Sanctum, & conuerſus eſt eis in inimicitiam. *Nyſ.Teſt.* 328.

Cap. LXV.Ver.1. Manifeſtus factus ſum non quærentibus me: inuentus ſum ab his, qui me non interrogabant. Dixi, ecce adſum genti, qui non inuocauerunt nomen meum. *Nyſ.Teſt.* 296.297.321.

v.2. Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, & contradicentem. *Nyſ.Teſt.* 309.

v 15. Vos autem interficiet Dominus: ſeruientibus autem mihi vocabitur nomen nouum, cui benedicetur ſuper omnem terram. *Nyſs. Teſtimon.* 322.326.

Cap. LXVII. Ver. 16. Spiritus è me egredietur, & flatum omnem ego feci. *Nyſ.Teſt.* 329.

EX IEREMIA.

Cap.I.Ver.5. Priuſquam te formarem, ex utero ſanctificaui te. *Nyſ.Antir.* 192.

v.20. Et dixit Dominus ad me, Ecce dedi verba mea in os tuum: Ecce conſtitui te hodie ſuper gentes, & ſuper reges, ut eradices, & destrunces, & diſperdas, & reædifices, & plantes. *Nyſ.Teſt.* 326.

Cap.IV.Ver.4. Nouate vobis noualia, & nolite ſerere ſuper ſpinas; ſed circumcidite duritiam cordis veſtri. *Nyſ.Teſtim.* 314.

v.9. In die illa dicit Dominus peribit cor regis, & cor principum, & obſtupeſcent ſacerdotes, & prophetæ mirabuntur. *Nyſ.Teſt.* 326.

Cap.VII.Ver.22. Viuo ego, dicit Dominus, quoniam de Sacrificiis, & holocauſtis non mandaui patribus veſtris, è quo die reduxi vos de terra Ægypti, & vſque ad hunc diem. *Nyſ.Teſt.* 315.

Cap. IX. Ver.26. Omnes gentes incircumciſæ carne, populus autem iſte incircumciſus eſt corde, circumcidite cor veſtrum, & non carnem præputij veſtri. *Nyſ.Teſt.* 313.

Cap.XI.Ver.19. Ego autem quaſi agnus innocens ductus ad immolandum, non cognoſcebam. Venite, & mittamus lignum in panem eius, & exteramus eum è viuentibus, & nomen eius non memoretur amplius. *Nyſ.Teſtim.* 308.

Cap.XV.Ver.9. Occidit Sol, cum adhuc medius dies eſſet. *Nyſ.T.* 309.

Cap.XVII.Ver.9. Et homo eſt, & quis cognoſcet eum. *Nyſ.Teſt.* 299.

Cap.XXXI.Ver.31. in edit.LXX. cap. 38. Ecce dies veniunt, ait Dominus, & diſponam domui Iſrael teſtamentum nouum, non iuxta teſtamentum, quod diſpoſui Patribus eorum, cum apprehendi ego manum eorum ad educendum eos de terra Ægypti, quia ipſi non manſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, ait Dominus. *Nyſ.T.* 313.

Cap.XLIX. Ver. 19. Ecce quaſi leo aſcendet de medio Iordanis. *Nyſ.Teſtim.* 327.

EX THRENIS.

Cap. IV. Ver.20. Spiritus faciei

noſtræ

nostræ Deus Dominus captus est in corruptionibus ipsorum, de quo diximus: in vmbra eius viuemus in gentibus. *Nyss.Test.* 306.

EX BARVCH.

Cap.III.Ver.36. Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius ad eum. *Nyss.Test.* 305.

EX EZECHIELE.

Cap.IX.Ver.2. Sex viri veniebant à porta excelsa, quæ respicit ad Aquilonem, & vniuscuiusque securis in manu eius. *Nyss.Test.* 318.

v.4. Fili hominis transi mediam Hierusalem, & da signum super frontes virorum gementium, & dolentium super iniquitatibus, quæ fiunt in medio ipsorum. *Nyss.T.* 318.

v.5. Audientes ite in ciuitatem, & percutite, & non parcite oculis vestris, & non misereamini: Senem, & adolescentem, & virginem, & paruulos, & mulieres interficite ad internecionem: super omnes autem, super quos est signum meum, ne appropinquetis. *Nyss.Test.* 318.

Cap.XLIV. Ver.1. Et conuertit me Dominus ad viam portæ respicientis ad orientem, & hæc erat clausa: & dixit Dominus ad me: Fili hominis, porta hæc clausa erit, & nemo transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingredietur, & egredietur per eam, & erit clausa. *Nyss.Test.* 303.

Cap.XLVII.Ver.8. Et dixit Dominus ad me, aqua ista, quæ egreditur in Galileam, sanctificabit aquas: & erit omnis anima, ad quam superuenerit aqua ista, viuet, & sanabitur. *Nyss.Test.* 3?7.

EX DANIELE.

Cap.II.Ver.34. Ecce abscissus est lapis sine manibus, & percussit statuam, & factus est in montem magnum, & impleuit vniuersam terram. *Nyss.Test.* 304.

Cap.III.Ver.86. Benedicite spiritus, & animæ iustorum Domino. *Nyss.Antir.* 248.252.

Cap.VII.Ver.9.& 13. Ecce throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Et ecce cum nubibus cæli, quasi filius hominis veniens, & usq; ad antiquum dierum peruenit, & adductus est: Ipsi datus est honor, principatus, & regnum, & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruient, Potestas eius, potestas sempiterna, quę non pertransibit: & regnum eius non corrumpetur. *Nyss.Test.* 312.

EX OSEA.

Cap.V.Ver.6. Et quærent faciem meam in tribulatione sua, & mane vigilabunt ad me, dicentes: Eamus & reuertamur ad Dominum Deum nostrum, quia ipse rapuit, & sanabit nos: percutiet, & curabit nos: sanos nos faciet post dies duos: in die tertio resurgemus coram eo, & sciemus. Persequamur, vt cognoscamus Dominum, quasi mane paratū inueniemus eum. *Nyss.Testim.* 31?.

EX IOELE.

Cap.II.Ver.28. Et erit in nouissimis diebus dicit Dominus effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ somnia somniabunt. *Nyss.Testim.* 293.328.

v.31. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus, & illustris, & erit quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. *Nyss. Testimon.* 293.

EX

Cap.

Cap.III.Ver.6. Et contestabatur Angelus Domini ad Iesum, dicens, Hæc dicit Dominus omnipotens: Si vijs meis ambulaueris, & præcepta mea custodieris, & tu iudicabis domum meam. *Nyss. Testim.* 296.

v.8. Audi ergo Iesus Sacerdos magne. *Nyss. Test.* 296.

Cap.IX.Ver.9. Gaude vehementer filia Sion, prædica filia Ierusalem. Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & ascendens super subiugalem, & pullum Asinæ. *Nyss. Test.* 295.

Cap.XI.Ver. 12. Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiauerunt à filiis Israel, & dederunt eum in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. *Nyss. Testim.* 309.

Cap.XIII.Ver.7. Framea suscitare super pastorem meum, & super virum contribulem mihi. *Nyss. Antirrheticus.* 161.166.

Ibid. Framea consurge super pastorem, & in virum populi mei, percutite pastorem meum, & dispergentur oues gregis. *Nyss. Testim.* 310.

Cap. XIV. Ver. 4. Stabunt pedes eius in die illa super montem oliuarum, qui est contra Hierusalem ab oriente. *Nyss. Testim.* 296.

v.7 Et erit in die illa non erit lux, & dies illa nota Deo: & non dies, neque nox; ad vesperam erit lux. *Nyss. Testim.* 310.

v.20. Et in die illa erit, quod super frenum equi est Sanctum Domino. *Nyss. Testim.* 310.

EX MALACHIA.

Cap. I.Ver.11. Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens: Et sacrificium non suscipiam de manibus vestris: quia ab ortu solis, & vsque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundũ, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. Vos autem contaminatis illud. *Nyss. Testim.* 316.319.321.322.

Cap. III. Ver. 1. Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. *Nyss. Testim.* 296.

Ibid. Subito veniet in templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis. *Nyss. Test.* 295.

Cap. IV.Ver.5. Ecce ego mitto vobis Eliam Thesbitem, antequam veniat dies Domini magna, & illustris, qui conuertet cor patrum ad filios, & cor hominis ad proximum suum, ne forte veniens percutiam terram penitus. *Nyss. Test.* 325.

EX EVANGELIO MATTHAEI.

Cap.III.Ver.2. Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. *Archel.* 54.

v.7. Generatio viperarum, quis vobis ostendit fugere ab ira ventura? facite ergo fructum dignum pænitentiæ. *Archel.* 54.

v.16. Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam. *Archelaus.* 91.

v.17. Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui. *Archelaus.* 91.93.

Cap.IV.Ver.3. Si filius es Dei, *Archel.* 93.

v.10. Vade post me Satana: scriptum est enim Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli seruies, *Archel.* 54.

Cap.V.Ver.8. Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt. *Archelaus.* 75.

v.15. Vos estis lux mundi; & luceant opera vestra coram homini-

 bus.

EX EVANGELIO MARCI.

EX EVANGELIO LVCAE.

EX EVANGELIO IOANNIS.

Cap.

EX APOSTOLORUM ACTIS.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

non

non effecit Christus verbo, & factis. *Archel.* 59.

EX EPISTOLA I. AD CORINTHIOS.

Cap.I.Ver.26.Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus. *Nyss.epist.* 390.

v.30. Factus est nobis sapientia à Deo. *Nyss.Antir* 215.216.

Cap.II.Ver.11. Nemo scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus, qui in ipso est.*Nyss.Antir.* 189.

v.13. Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis; sed in doctrina spiritus,spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea,quæ sunt spiritus Dei; stultitia enim est illi,& non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur. *Nyss.Antir.* 249.

Cap.III.Ver.2. Adhuc enim carnales estis. Cùm enim sit inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis? 140.

v.10. Vt sapiens Architectus fundamentum posui. *Archel.* 95.

v.17. Dominus autem Spiritus est.*Nyss.ser.de Spir.Sancto*. 349.

Cap.V.Ver.1. Omnino auditur inter vos fornicatio,qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris aliquis habeat. *Nyss.Antir.* 249.

v.7. Pascha nostrum immolatus est Christus. *Archel.* 89.

Cap.VI.Ver.14. Deus & Dominum suscitauit,& nos cum illo suscitabit per virtutem suam.*Arch.* 89.

Cap.VII.Ver.18, Si quis circumcisus est, non adducat præputium, aut si quis in præputio est, non circumcidatur. Vtrumque enim nihil est, nisi obseruatio mandatorum Dei. *Archel.* 76.

v.35. Non vt laqueum iniiciam. *Archel.* 8.

Cap.VIII.Ver.16. Vnus Dominus Iesus Christus per quem omnia. *Nyss.Ant.* 150.269.

Cap.IX.Ver.9. Non infrænabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo? Aut propter nos vtique dicit? *Archel.* 36.

v.27. Ne cum aliis prædicauerim, ego reptobus efficiar.*Ephrem.* 113.

Cap.X.Ver.31. Siue enim manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. *Nyss.Antir.* 250.

Cap.XI.Ver.1. Imitatores mei estote. *Euthalius.* 525.

v.3. Omnis viri caput Christus est. *Nyss.laud.S.Steph.* 340.

v.19. Oportet & hæreses esse inter vos, vt qui probati sunt, manifesti fiant inter vos. *Archel.* 67.

Cap.XII.Ver.18. Posuit Deus membra vnumquodq ue eorum in corpore sicut voluit. *Archel.* 34.

Cap.XIII.Ver.8. Siue prophetiæ destruentur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur; ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectum est, id quod ex parte est destruetur. *Archel.* 24.64.

Cap.XIV.Ver.19. At ego malo, sensu meo quinque verba loqui in Ecclesia,vt alijs etiam prosim,quàm decem millia verborum in lingua. *Nyss.ser.de Spir.Sancto*. 349.

Cap.XV.Ver.3. Tradidi enim vobis in primis,quod & accepi,quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundùm scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm scripturas, & quia apparuit Cephæ, deinde vndecim Apostolis, postea ampliùs quàm quingētis fratribus de semel,ex quibus

bus plurimi adhuc manent, vſque nunc; quidam autem, & dormierũt. Poſtea autem viſus eſt Iacobo; deinde omnibus Apoſtolis; nouiſſimè autem omnium, tanquam abortiuo, viſus eſt & mihi; Ego enim ſum nouiſſimus omnium Apoſtolorum. *Archel.* 60.

v. 9. Ego enim ſum nouiſſimus omnium Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus. Gratia autem Dei ſum id, quod ſum. *Archelaus*, 59.

v. 12. Quomodo dicunt quidam in vobis, quia reſurrectio mortuorum non eſt? Si enim reſurrectio mortuorum non eſt, nec Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt ergo prædicatio noſtra. Inueniemur etiam falſi teſtes Dei, qui teſtimonium perhibuimus aduerſus Deum, quia ſuſcitauerit Chriſtum, quem non ſuſcitauit. Si quidem mortui non reſurgunt, nec Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra, adhuc eſtis in peccatis veſtris; ergo & qui dormierunt in Chriſto, perierunt? Si in hac vita tantummodo ſperamus in Chriſto, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus. Nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis initiũ dormientium. *Archel.* 89. 90.

v. 20. Chriſtus ſurrexit à mortuis primitiæ dormientium. *Nyſ. Antirrheticus.* 276.

v. 21. Per hominem reſurrectio mortuorum. *Nyſ. Antir.* 257.

v. 22. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. *Nyſ. Antir.* 276.

v. 41. Alia enim gloria Solis, alia gloria Lunæ, alia gloria Stellarum; Stella enim à Stella differt in gloria. *Archel.* 77.

v. 45. Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem; nouiſſimus Adam in Spiritum viuificantem. *Nyſ. Antir.* 145. 147.

v. 47. Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cælo cæleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. *Nyſ. Antir.* 146.

v. 50. Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt. *Arch.* 70.

v. 54. Abſorta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua, vbi eſt mors aculeus tuus? *Archelaus.* 49.

v. 56. Virtus verò peccati lex. *Archel.* 47. *& ſeqq. vſque ad* 52.

EX EPISTOLA II. AD CORINTHIOS.

Cap. III. Ver. 6. In quo, & idoneos nos faciat Deus miniſtros noui teſtamenti, non litera, ſed ſpiritu. Litera enim occidit, ſpiritus autem viuificat. Quòd ſi miniſterium mortis in literis, formatum in lapidibus, factum eſt in gloria, ita vt non poſſent intendere filij Iſrael in faciem Moyſi propter gloriam vultus eius, quæ deſtruetur; quomodo non magis miniſterium ſpiritus erit in gloria? Si enim miniſterium dãnationis gloria eſt, multò magis abundabit miniſterium iuſtitiæ ad gloriam. Neque enim glorificatum eſt, quod glorioſum factum eſt in hac parte, propter eam, quæ ſupereminet, gloriam: Si enim quod deſtruetur per gloriam eſt, multò magis, quod manet, in gloria eſt. *Archel.* 47. *& ſeqq.* 70. 76. 80.

v. 14. Obſcurati ſunt ſenſus eorum. Vſque in hodiernum enim ipſum velamen manet in lectione veteris Teſtamenti. Non reuelatur, quia in Chriſto deſtruitur. Vſque in hodiernum enim, cùm legitur Moyſes, velamen eſt poſitum ſuper cor eorum. Cùm autem conuerſus fue-

EX EPISTOLA AD GALATAS.

uarieatorem me constituo. *Archelaus*. 26.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

Cap.I.Ver.7. Per ipsum non accepisse redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum per carnem eius. *Nyss.Antir.* 156.160

Cap.III.Ver.6. Gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis eius. *Nyss. Antirrheticus*. 192.

v.8. Mihi infimo omnium Apostolorum data est gratia hæc. *Archelaus*. 59.61.

Cap.V.Ver.14. Et illuminabit Christus. *Archel.* 77.

Cap.V.Ver.23. Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ. *Nyss.laud.S.Steph.* 340.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

Cap.I.Ver.23. Cupio dissolui, & cum Christo esse. *Ephrem.* 110.

Cap.II.Ver.5. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus, vt homo. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod, & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. *Archel.*86.91.93. *Pulchrè*. *Nyss. Antir.* 167.211.

v.15. Vt sitis sicut luminaria in hoc mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in diem Christi quoniam non in vacuum cucurri, nec in vacuum laboraui. *Arch.* 66.

Cap.III. Ver. 8. Propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora. *Ephrem*. 110. *Euthalius*. 643.

v.17. Simul imitatores mei estote. *Euthal.* 525.

v.20. Nostra autem conuersatio in cælis est, vnde etiam saluatorem expectamus. *Archel.* 66. *Nyss. Antirrheticus*. 146.

Cap. IV.Ver.4. Fratres mei carissimi, gaudium meum, & corona mea, sic state. *Nyssen. laud. S. Stephani*. 333.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Cap. I. Ver. 17. Et ipse est ante omnes. *Nyss.Antir.* 150.

v.23. Permanete in fide fundati, & radicati, & immobiles ab spe Euangelii, quod audiuimus, quod prædicatum est in omni creatura, quæ sub cælo est. *Arch.* 62.

v.24. Quæ enim deerant tribulationum Christi, in carne mea adimpleo. *Archel.* 61.

Cap.II.Ver.6. Sicut ergo accepistis Christum Iesum Dominum, in ipso ambulate radicati, & fundati super ipsum, confirmati, fide, sicuti docti estis, abundantes in gratiarum actione. Videte ne quis vos expoliet per philosophiam, & inanem seductionem, secundùm elementa mundi, & non secundùm Christum, quia &c. *Archel.* 62.

v.9. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. *Nyss.Antir.* 190.

v. 12. Deus suscitauit ipsum à mortuis. *Nyss. Antir.* 159.

EX

EX EPISTOLA I. AD THESSALONICENSES.

Cap.IV.Ver.14.Si enim credimus, quòd Iesus mortuus est, & resurrexit, ita & Deus eos, qui dormierunt per Iesum adducet cum eo. *Nyss. Antir.* 198.

Cap. V. Ver. 1. De temporibus autem, & momentis, fratres, non habetis opus, vt aliquid vobis scribā; ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. *Archel.* 66.

v.23. Deus autem sanctificet vos per omnia, & integrum corpus vestrum, & anima, & spiritus &c. *Nyss. Antirr.* 248. *& seqq.*

EX EPISTOLA I. AD TIMOTHEVM.

Cap. I. Ver. 9. Iusto lex non est posita, sed iniustis, & non subditis, impiis, & scelestis. *Archel.* 52.

v.30. Tradidi Satanæ, vt discerent non blasphemare. *Archel.* 24.

Cap.II.Ver.4. Omnes vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. *Nyss.Antir.* 195.

Cap.III.Ver.2. Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse. *Nyss.Epistol.* 393.

v.16. Deus manifestatus est in carne. *Nyss.Antir.* 126.149.

Cap.IV.Ver.1. Quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendacia loquentes, cauteriatam habentes conscientiam, prohibentium nubere, abstinere se à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt veritatem; quoniam omnis creatura Dei bona est, & nihil abijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. *Arch.* 61.

v.6. Ineptas, & aniles fabulas deuita. *Nyss.Antir.* 144.

Cap. VI. Ver.20. Deuitans prophanas vocum nouitates. *Nyss. Antirrheticus.* 144.

EX EPISTOLA II. AD TIMOTHEVM.

Cap.III.Ver.8. Quemadmodum Iamnes, & Mambres restiterunt Moysi; ita & isti restiterunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem; sed ultrà non proficient. Insipientia enim eorū omnibus nota est, sicut & illorum fuit. *Arch.* 64.81.

Cap.IV.Ver.5. Ministerium tuum bonum imple; ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. *Euthal.* 528.533.

v.7. Certamen bonum certaui, circum cucurri, fidem seruaui. De cætero reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex; non solùm autem mihi, sed & omnibus, qui diligunt aduentum eius. *Arch.* 62.

v.11. Salutat te Lucas, qui mecum est. *Euthal.* 533.

v.16. In prima mei defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt; non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleretur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis. *Eut.* 533

EX EPISTOLA AD TITVM.

Cap. II. Ver.11. Apparuit nobis gratia salutaris, erudiens nos, vt abnegemus quidem impietatem, sanctè verò, & iustè expectemus beatam spem. *Nyss.Antir.* 215.

EX EPISTOLA AD HEBRAEOS.

Cap.I.Ver.2. Per ipsum secula

facta

facta sunt. *Nyſ.Antir.* 269.

Cap. I. Ver. 6. Cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, & adorent eum omnes Angeli eius. *Nyſ.Antir.* 236.

Cap.II.Ver.3. Quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem? quæ cum initium accepiſſet enarrari à Domino, ab eis, qui audierunt, in nos conformata eſt contestante Deo ſignis, & portentis. *Euthalius.* 669.

Cap.III. Ver. 7. Quapropter ſicut dicit Spiritus Sanctus: ſecundùm diem tentationis in deſerto, ibi tentauerunt me patres veſtri. *Nyſ. Ser. de Spir.Sancto.* 350.351.

Cap.VI.Ver.8. Quorum finis eſt maledicto proximus. *Arch.* 7.

Cap.X.Ver.34. De vinculis etiam meis mecum doluiſtis. *Euth.* 670.

Cap.XIII.Ver.19. Ampliùs orate, quò celeriùs reſtituar vobis. *ib.* 671.

v.23. Noſtis fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum, cum quo, ſi celeriùs venerit, videbo vos. *ibid.*

EX EPISTOLA I. PETRI.

Cap. IV. Ver.8. Charitas operit multitudinem peccatorum. *Eut.* 406.

EX EPISTOLA I. IOANNIS.

Cap.V.Ver.19. Totus mundus in maligno eſt poſitus. *Archel.* 26.

EX APOCALYPSI.

Cap. I. Ver. 8. Ego ſum principium. *Nyſ.Antir.* 219.

LOCA NON REPERTA.

ANnos perficis Domine potentia tua. *Nyſ.Teſt.* 289.

EX ESAIA.

Ecce iuuenca peperit, & non peperit. *Nyſ.Teſt.* 303.

Nunquid ego præcepi Patribus veſtris exeuntibus è terra Ægypti, vt offerrent mihi holocauſta, & Sacrificium. *Nyſ.Teſtim.* 315.

Et tunc hæc conſummabuntur, dicit Dominus, quando lignum lignorum inclinatu fuerit, & reſurget, & quando è ligno ſanguis diſtillabit. *Nyſ.Teſt.* 309.

EX HIEREMIA.

Circumcidite cor veſtrum, & non carnem præputij veſtri. *Nyſ.Teſt.* 313

Et circumcidite Deo præputium cordis veſtri. *Nyſſ.Teſtim.* 314.

EX OSEA.

Et erit in extremo nomen eius clarum in omni terra, & nomine eius cognominabuntur populi multi, & in vijs eius ambulantes, viuent in eis. *Nyſ.Teſtim.* 326.

INDEX

RERVM ET VERBORVM.

Simplex numerus libri paginas denotat, cùm verò Præf. *vel* Pr. *adjungitur, præfationis paginas significat.*

A

in

D

Dia-

Gala-

I

Lous.

Pa-

Sec-

Sy-

Ve-

F I N I S.

Errata Typographica.

In Præfatione pag.84. lin.29. Ægiptum universam, *dele*, universam. In textu operis pag.41. lin.25. irripere, *corr.* irrepere. pag.64. lin.ult. in notis, *corr.* quem locum, uti editum est, legendum censui. pag. 85. lin. . superflua, *lege*, supervacanea. pag. 118. lin. 15. hostium, *lege*, ostium. pag. 121. lin. 2. *à fine*, cap. 50. *lege*, cap. 40. pag. 127. lin. ult. in notis ἔδὲ, *lege*, ἐ δὲ. pag. 130. lin. 3. à fine, *corrige*, legendum, ἢ τῶ Ἰουδαίων. pag. 135. lin. 15. sententiæ suæ, *corrige*, sententiæ illius. pag. 237. lin. 23. Dei, *corrige*, Dii. pag. 269. lin. ult. *corrige*, doctrinam nostram. pag. 270. lin. penult. col. 1. *corrige*, eadem. pag. 272. lin. 27. *corr.* γινομένη. pag. 340. initio notę secundę, *corrige*, Quæ semicirculis. pag. 347. lin. 21. *corrige*, vires recuperarunt. pag. 446. lin. 1. *corrige*, ad marginem. Ibid. lin. 30. sicut Græcis mos est. pag. 450. col. 1. lin. 19. *corrige*, εὐηγγελίζοντο. pag. 451. col. 1. lin. 27. *corrige*, ὁ Χριστὸς. pag. 456. lin. ult. à fine, κατῆλθον. pagina 649. lin. 3. à fine *corrige*, probitate suasit. pag. 659. lin. 3. *corrige*, tanquam Deum judicem habituros. Accentuum, atque spirituum errata facilè amicus Lector emendabit.